

257-1949

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

~~10526~~

===== HATODIK ÉVFOLYAM. =====
KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
===== BUDAPEST. 1917. =====

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1911-ben alakult. Célja a magyar irodalomtörténet művelése. A Társaság felolvasásokat rendez, gyűléseket tart, kutatásokat támogat s havi folyóiratot ad ki. Tagja lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, aki tagsági díj fejében évi tíz koronát, vagy alapítványképen egyszersmindenkorra kétszáz koronát fizet le. Ennek fejében minden tag megkapja a Társaság folyóiratát és résztvehet a Társaság ülésein.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, július és augusztus kivételével havonként egyszer jelenik meg. Egy-egy füzet terjedelme átlag négy ív. A rendes tagok évi tíz korona tagsági díj fejében kapják. Iskolák, könyvtárak, társaskörök évi húsz korona előfizetési árért rendelhetik meg.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tisztikara 1916-ben: Elnök Beöthy Zsolt. Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, Szász Károly, Zoltvány Irén. Titkár: Horváth János. Szerkesztő: Pintér Jenő. Jegyző: Kéký Lajos. Pénztáros: Ágner Lajos.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteleti tagjai: Szilády Áron id. Szinnyei József †.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapító tagjai: Baros Gyula dr., Baumgartner Alajos, Battlay Géza dr., Beöthy Zsolt dr., Békefi Reming dr., Bogisich Mihály, Hajdu Tibor dr., Hatvany Lajos báró, dr., Heinrich Gusztáv dr., Hornig Károly báró †, dr., Horváth János dr., Lechner Tibor dr., Lichtenegger Győző, Óvári Ferenc dr., Pintér Jenő dr., Pintér Sándor †, Rada István dr., Radó Antal dr., Radvánszky Kálmán báró, Révai Mór, Riedl Frigyes dr., Székely István dr., Tisza Istvánné grófné, öz. Tisza Kálmánné †, Vargha Dajmán dr., Zlinszky Aladár, Zoltvány Irén dr.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmányának tagjai 1917-ben : Alexander Bernát, Alszeghy Zsolt, Angyal Dávid, Babits Mihály, Badics Ferenc, Baja József, Balassa József, Baros Gyula, Bayer József, Bánóczi József, Békefi Remig, Binder Jenő, Bleyer Jakab, Borbély István, Császár Elemér, Császár Ernő, Csűrös Ferenc, Czapáry László, Czeizel János, Elek Oszkár, Endrődi Sándor, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gagyhý Dénes, Gálos Rezső, Gárdonyi Géza, Gragger Róbert, Greksa Kázmér, Gulyás István, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, Gyulai Ágost, Hajnóczi Iván, Harsányi István, Hegedűs István, Horváth Cyrill, Horváth Ferenc, Imre Lajos, Imre Sándor, Jakab Ödön, Jánosi Béla, Kapossy Lucián, Káros Albert, Karl Lajos, Kelemen Béla, Király György, Kiss Ernő, Körös Endre, Kristóf György, Kürti Menyhért, Lehr Albert, Lengyel Miklós, Loósz István, Miklós Elemér, Miklós Ferenc, Morvay Győző, Nagy József, Német Károly, Paizs Dezső, Pap Károly, Papp Ferenc, Paulovits István, Perényi József, Pitrdff Pál, Radó Antal, Riedl Frigyes, Schöppflin Aladár, Sebestyén Gyula, Szegedy Rezső, Szily Kálmán, Szinger Kornél, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Vadász Norbert, Vargha Damján, Varjú Elemér, Váczy János, Várdai Béla, Vende Ernő, Veress Samu, Versényi György, Viszota Gyula, Voinovich Géza, Wallentinyi Samu, Weber Artur, Werner Adolf, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc.

R 21 SA

11

TARTALOM.

Tanulmányok. Értekezések.

	<i>Lap</i>
<i>Binder Jenő</i> : Gaál József «A király Ludason» c. vígjátékának forrásai	280
<i>Császár Elemér</i> : Arany János mint irodalomtörténész	226
<i>Czóbel Ernő</i> : Arany János tervezett néplapja, a «Népszabadság»	479
<i>Gálos Rezső</i> : Ágai Adolf	17
<i>Gulyás Pál</i> : Egy negyedszázad Arany János-irodalma	134
<i>Horváth János</i> : Petőfi 1848/49-ben	473
<i>Kéky Lajos</i> : Titkári jelentés	222
<i>Loósz István</i> : Bartók Lajos	26, 158, 294
<i>Márki Sándor</i> : Arany János szalontai éveiből	120
<i>Négyesy László</i> : Elnöki megnyitó beszéd	217
<i>Perényi József</i> : Szigeti József és Csiky Gergely	385
<i>Pitroff Pál</i> : Degré Alajos	1
<i>Radó Antal</i> : Magyar Homér-fordításokról	238
<i>Szigetvári Iván</i> : Nemzetünk költői tehetsége	392, 490
<i>Zsigmond Ferenc</i> : A magyar irodalomtörténetírás munkája 1916-ban	105

Kisebbségi közlemények.

<i>Barta M. Eszter</i> : Gvadányi J. «Rontó Pál»-jának egyik forrása	320
<i>Borsos István</i> : Jókai Peregrinusa	45
<i>Elek Oszkár</i> : Rückert és Tompa	319
<i>Harsányi István</i> : A Pesti Társaság sirverse	172
<i>Harsányi István</i> : Aláírási ív Petőfi első verses kötetére	317
<i>Harsányi István</i> : A Kazinczy F. ellen írt gúnyirat szerzője	501
<i>Horváth János</i> : «Thury György éneke»	501
<i>Király György</i> : Balassi In Somnium c. költeménye	52
<i>Király György</i> : Ilosvai elveszett históriás éneke	411
<i>Lábán Antal</i> : A «Tatárok Magyarországon» és a bécsi Polizei-Hofstelle	169
<i>Laczkó Géza</i> : Szentjóni Szabó László Együgyű parasztjához	48
<i>Lukinich Imre</i> : Petőfi és III. Napoleon	505
<i>Pap Károly</i> : Egy ismeretlen Zrínyiász-másolat	49
<i>Perényi József</i> : Szigeti József forrásaihoz	167
<i>B. Podmaniczky Pálné</i> : Gvadányi-reminiscencia Arany Toldijában	412
<i>Tolnai Vilmos</i> : Madách forrásaihoz	46
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany J. Letészem a lantot c. verséhez	167
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany: Gondolatok a béke-congressus felől	504
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany Nagydai Cigányaihoz (I. 39.)	505
<i>Tolnai Béla</i> : Fehér László balladája	405

Irodalom.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XLIX. kötet. 1914—1916. <i>Baros Gyula</i>	63
A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. L. kötet. 1916—1917. <i>Baros Gyula</i>	508
Bayer Alice: Marmontel hatása Magyarországon. <i>Birkás Géza</i>	57
Bihari Károly: Báró Eötvös József politikája. <i>Imre Sándor</i>	506
Fogel Sándor: Celtis Konrád és a magyarországi humanisták. <i>Husztai József</i>	174

	<i>Lap</i>
Gondán Felicián: A középkori pálos-rend és nyelvemlékei. <i>T.—s.</i>	58
Guttman M. és Harmos S.: Péchi Simon szombatos imádságos könyve.	
<i>Edelstein Bertalan</i>	330
Jánosi Béla: Schedius Lajos æsthetikai elmélete. <i>Morvay Győző</i>	176
Kaczsi Géza: A magyar memoire-irodalom 1848-tól 1914-ig. <i>Bélteki László</i>	511
Kazinczy F. tübingiai pályaműve a magyar nyelvről. Kiadta Heinrich G. <i>Szigetvári Iván</i>	417
Kék Lajos: Baksay Sándor. <i>Váczy János</i>	415
Magyar Shakespeare-Tár IX. kötet. <i>Velezdi Mihály</i>	509
Mitrovics Gyula: Az esztétika alapvető elvei. <i>Jánosi Béla</i>	177
Pekár Károly: Magyar Kultura. <i>Szinnyei Ferenc</i>	327
Rajka László: Heliodoros Aithiopikájának feldolgozásai a magyar iro-	
dalomban. <i>Perényi József</i>	329
Riedl Frigyes: Shakespeare és a magyar irodalom. <i>Szathmáry Imre</i>	56
Rubinyi Mózes: Mikszáth Kálmán élete és művei. <i>Bélteki László</i>	328
Salgó Ernő: Írók és színdarabok. <i>Velezdi Mihály</i>	61
Szerecz Alajos Imre: Kódexeink pázhuzamos szentirási töredékei. <i>Mészöly Gedeon</i>	422

Kisebb könyvismertetések.

(A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzékéből. A név nélkül megjelent ismertetéseket a szerkesztő írta.)

A kassai magyar színészet százéves jubileuma. <i>V. M.</i>	468
A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705—1867. Összeállította Kereszty István. <i>Rieglerné Gerecse Margit</i>	209
A Petőfi-Társaság Évkönyve 1916-ban. Szerkesztette Pakots József. <i>B. Gy.</i>	556
A Szent-Domonkos-rend multjából és jelenéből. Kiadta Horváth Sándor	555
Bolza Gyula: Az eljövendő magyar irodalomról. <i>V. M.</i>	210
Czóbel Ernő: Berzevizy Gergely javaslata a kontinens vámuniójáról	555
Czóbel Ernő: Szocializmus és munkáskérdés Magyarországon 1848 előtt	555
Énekek a nagy időkben. <i>r. s.</i>	206
Firtos Ferenc: A Debreczeni Disputa. <i>B. L.</i>	554
Goriupp Alisz: Döbrentei Gábor nyelvújítása. <i>Szemkő Aladár</i>	377
Gömöri Jenő: Katonanóták. <i>Á. L.</i>	206
Gyulai Ágost: Háborús antológia. <i>Tordai Ányos</i>	206
Háborús alkalmi kiadványok. (Szóval s tettel a hazáért. — Háborús előadások. — A Magyar-Zsidó Hadi Archivum Almanachja. 1914—1916. — A nagy háború írásban és képen. I. k.). <i>B. Gy.</i>	98
Háborús versek könyve. Szerk. Szaboleska Mihály. <i>Baros Gyula</i>	100
Hánvay Zoltán: Forgácsok. <i>B. Gy.</i>	468
Három új Shakespeare-kötet. <i>V. M.</i>	102
Képes Luther-naptár az 1917-iki közönséges évre. <i>V. M.</i>	469
Kilár István: A magyar kódexnek nyelvi sajátosságai. <i>Szemkő Aladár</i>	378
Lampérth Géza: A magyar katona ezer éven át. <i>R. E.</i>	378
Máca János: A modern magyar dráma. <i>R. E.</i>	205

	Lap
Magyar irodalomtörténeti vonatkozású cikkek az 1915/6. évi középisk. értesítőkből. <i>Á. L.</i>	210
Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei. <i>V. M.</i>	101
Népkönyvtári címjegyzék II. pótfüzet. Szerk. Gulyás Pál. <i>B. L.</i>	379
Radnai Oszkár: Arany János nőalakjai. <i>Ágner Lajos</i>	380
Roboz Imre: Az irodalom boudoirjában. I. k. <i>V. M.</i>	102
Szent Ágoston vallomása 2 k. Ford. Vass József. <i>B. L.</i>	379
Tolnai Vilmos: Szómutató Lehr Albert-Arany-magyarázataihoz. <i>G. Gy.</i>	556
Varga Zoltán: A Márton-család története	555
Von der Donau und der Theisz. (Magyar háborús versek németül). <i>V. M.</i>	556
Zuboly könyve (Bányai Elemér válogatott munkái.) <i>Zolnai Béla</i>	208

Folyóiratok Szemléje.

(Munkatársak: *Ágner Lajos, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Edelstein Bertalan, Gragger Róbert, Horváth János, Leffler Béla, Oberle Károly, Perényi József, Pintér Jenő, Zolnai Béla.*)

A Gyermekek	65
A Katholikus Tanítónők Lapja	337
A Pécs-Baranyamegyei Múzeum-Egyesület Értesítője	179
A Cél	179, 334, 424, 513
A Hét	335, 513
A Szent István Akadémia Értesítője	425, 513
A Tett	337, 425
A Társaság	514
Az Érdekes Újság	338, 427
Az Est	65, 179, 338
Az Újság	66, 180, 338, 428, 515
Akadémiai Értesítő	67, 179, 340, 425, 514
Alkotmány	340, 427
Arad És Vidéke	427
Athenæum	342
Baseler Nachrichten	68, 342
Berliner Tageblatt	429
Budapest	343
Budapesti Hirlap	68, 180, 516
Budapesti Szemle	68, 181, 343, 429, 516
Corvina	74, 435
Das Literarische Echo	523
Das Interessante Blatt	182
Debreczeni Protestáns Lap	435
Délmagyarországi Közlöny	436
Der Zeitgeist	74
Die Deutsche Bühne	74
Die Zeit	182, 344
Dresdner Anzeiger	436
Dunántúli Protestáns Lap	182 436, 523
Egri Egyházmegyei Közlöny	436

	<i>Lap</i>
Egyenlőség	74, 346, 436
Egyetemes Philologiai Közlöny	74, 182, 344, 436, 523
Egyházi Közlöny	76, 183, 345
Élet	76, 183, 345, 437, 525
Ellenzék	183, 438
Erdélyi Szemle	184, 438, 526
Erdélyi Múzeum	77
Esti Lap (kolozsvári)	440
Ethnographia	77, 346
Evangelikus Lap	440
Frankfurter Zeitung	78, 347, 440
Fremdenblatt	79, 347
Hamburger Fremdenblatt	79
Huszadik Század	184, 347, 441
Igazság	184
Illustrierte Zeitung	348
Illustriertes Wiener Extrablatt	184
Irodalomtörténeti Közlemények	184, 348, 526
Juventus	187, 441
Katholikus Nevelés	349, 531
Katholikus Szemle	79, 187, 349, 441
Kelet Népe	79
Képes Ujság	442
Keresztény Magvető	442
Kolozsvári Hirlap	188, 442
Kolozsvári Szemle	79
Kolozsvári Ujság	188
Korrespondenzblatt Des Vereins Für Siebenbürgische Landeskunde	442, 531
Könyvtári Szemle	442, 531
Könyvujság	189
Közlemények Szepes Vármegye Multjából	443
Kritika	79, 532
La Revue De Hollande	189, 443
Literarisches Zentralblatt	80, 189, 349, 443
Ma	350, 443, 532
Magyar Figyelő	80, 189, 350, 443, 532
Magyar Hirlap	534
Magyar Könyvszemle	351, 534
Magyar Középiskola	80, 189, 351, 444, 535
Magyar Kultúra	80, 189, 351, 444, 535
Magyar Nyelv	81, 190, 352, 447, 537
Magyar Nyelvőr	81, 354, 449, 538
Magyarország	353, 538
Magyar Zsidó Szemle	353
Magyar Pædagogia	290, 352, 539
Mozi-Világ	353, 449
Mult És Jövő	81, 449, 539
Múzeumi És Könyvtári Értesítő	449, 539

	<i>Lap</i>
Nagyág	190, 540
Nagyasszonyunk	353
Nagyvárad	449
Nemzeti Nénevelés	190
Népművelés	353, 540
Népművelők Lapja	449
Néptanítók Lapja	353, 450, 540
Népszava	540
Neue Freie Presse	82, 191, 354, 450
Neues Pester Journal	82, 450
Neues Wiener Journal	82, 450
Neue Zürcher Zeitung	82, 354, 450
Nyugat	82, 191, 354, 451, 540
Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny	453, 542
Österreich-Ungarns Zukunft	85
Österreichische Literatur	192
Österreichische Rundschau	86
Pædagogiai Értesítő	542
Pécsi Napló	453
Pester Lloyd	86, 357, 453, 542
Pesti Hírlap	192, 357, 542
Pesti Napló	192, 358, 453, 542
Prager Tageblatt	361
Protestáns Egyházi És Iskolai Lap	86, 193, 361, 544
Protestáns Szemle	86, 193, 455
Religio	455
Rendeleti Közlöny	361
Sárospataki Hírlap	87, 193, 361, 455, 545
Sárospataki Református Lapok	87, 194, 361, 456
Svenska Dagbladet	87
Századok	362, 456
Szegedi Napló	456
Szent Család	362, 457
Színház És Divat	88, 194, 362, 457
Színházi Élet	457
Szocializmus	195
Temesvári Hírlap	362, 458
Theologiai Szaklap	363
Történelmi Közlemények Abaúj-Torna Vármegye És Kassa Multjából	89
Történeti Szemle	363
Turán	363
Új Idők	89, 195, 364, 458, 545
Új Nemzedék	89, 545
Ukránia	365
Ungarische Zukunft	195, 459
Uránia	89, 196, 459, 545
Vasárnapi Ujság	365
Világ	365, 545

	Lap
Zeitbilder	90
Zászlónk	366
Zeitschrift Des Vereins Für Völkerkunde	90

Figyelő.

Társasági ügyek	91, 92, 170, 366, 462
Jókai hagyatéka a M. Nemz. Múzeumban. <i>Vértessy Jenő</i> †	94
Az idegen helynevek nyelvünkben. <i>Király György</i>	96
A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke	98, 205, 377, 468, 557
Új füzetek és könyvek	103, 212, 380 469
A Kisfaludy-Társaság új tagjai és jutalomtétellei	199
Arany János életrajzához. <i>Szendrey Zsigmond</i>	199
Német utazó Bél Mátyásról. <i>Fest Sándor</i>	201
Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken az 1916—17. isk.	
év második felében	203
A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet. V. M.	203
A számvizsgáló bizottság jelentése	369
A Magyar Irodalomtörténeti Társaság zárószámadásai az 1916. év végén	369
Költségtervezet 1917-re	370
Az Arany János-Társaság pályatétele	370
«Új irodalom». <i>Zolnai Béla</i>	371
A M. T. Akadémia jutalmazottjai, új tagjai és pályatételei	463
Kérelem (Arany-relikviák ügyében)	464
Kiadatlan részek Aranynak Erceseyhez írt leveleiből. <i>Szendrey Zsigmond</i>	465
Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken az 1917—1918. isk.	
év első felében	546
A magyar tudomány és a hazai nemzetiségek. g. v.	546
Arany János szalontai életéről. <i>Gyöngyösy László</i>	547
Helyreigazítások	560
Pótlás a Fehér László balladájához. <i>Z. B.</i>	560
Név- és tárgymutató	561

Az Irodalomtörténet dolgozótársai 1917-ben: Ágner Lajos, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Barta M. Eszter, Béteky László, Binder Jenő, Birkás Géza, Borsos István, Császáz Elemér, Császáz Ernő, Czóbel Ernő, Edelstein Bertalan, Elek Oszkár, Fest Sándor, Gálos Rezső, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, Harsányi István, Horváth János, Huszti József, Imre Sándor, Jánosi Béla, Kéky Lajos, Király György, Lábán Antal, Laczkó Géza, Leffler Béla, Loósz István, Lukinich Imre, Márki Sándor, Mészöly Gedeon, Morvay Győző, Négyesy László, Oberle Károly, Perényi József, Pintér Jenő, B. Podmaniczky Pálné, Pitroff Pál, Rieglerné Gerecze Margit, Szemkő Aladár, Szendrey Zsigmond, Szigetvári Iván, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Váczy János, Velezdi Mihály, Vértessy Jenő †, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc. Összesen : 51.

DEGRÉ ALAJOS.

Életrajzi adatok. 1820. január 6-án született Lippán. Iskoláit Aradon kezdte, Szegeden folytatta s a jogot 1838—40-ben Nagyváradon végezte. Egyideig Vukovich Sebő mellett volt gyakorlaton itthon, vele járt Horvátországban, Fiumében. 1842-ben ment Pestre s Kossuthot a fáklyás zenével tisztelő ifjúság nevében pályázat alapján ő üdvözölte. Ekkor fedezte fel őt Császár Ferenc váltó-főtörvénytörvényszéki ülnök, aki maga mellé vette jurátusnak, bevezette a legelőkelőbb társaságokba s buzdította, hogy az akkor alapított Honderfű-nek írjon. Ezzel lett elbeszélés-író, noha már előbb is kísérletezett az Athenæumban és a Regélőben. 1843-ban tett ügyvédi vizsgálatot s a pozsonyi országgyűlésen mint királyi táblai jegyző az ifjúság körében vezérszerepet vitt. Tóth Lőrinc beszerezte Bécsbe Németh Lajos mellé. Az udvari kancelláriánál igen rosszul érezte magát, de sokat járt színházba, sok időt töltött regényolvasással. Itt ismerkedett meg Sue-vel. Később az erdélyi kancellária és a testőrség körében jobban érezte magát, de mégis haza kívánczolt. Most már egészen beleveti magát az irodalomba; annak és a társas életnek él. Ismerősei és jóbarátai között sokat lát, tapasztal. A legelőkelőbb írók és emberek szeretik. Tagja a *tizek társaságának* is. 1848-ban kinevezik a belügyminisztériumhoz titkárnak, majd Földváry Lajos önkéntesei közé áll, majd meg Mógánál szolgál; utóbb a 16. sz. huszárezredben (Károlyi-huszárezred) 1848 nov. 29-én főhadnagy, 1849-ben pedig kapitány lesz. Végigküzdötte a szabadságharcot. Káta és Tura között megsebesült, emiatt a nagyváradi fürdőbe megy, a világosi fegyverletétel után pedig a békési pusztákon bujdosol. Dec.-ben a végvidéken éri az amnesztia híre, mire Aradon jelentkezett, ahol internálják, de aztán a fővárosba költözhetik. Az írók társaságában felüdül s maga is azt vallja, hogy ha irodalmi munkódése valami eredményt fel bír mutatni, e korra esik. Kemény sok szíveséget tett neki, sőt segítségére volt külföldre való távozásában. A regényeiért kapott tiszteletdíjakból u. i. összegyűjtött egy kis összeget, amelylyel meglátogatta Németországot, Belgiumot, Franciaországot és Angliát. Legtöbb időt természetesen Párisban töltött. Mikor megjött, 1857-ben, feleségül vette a jó módú, inkább német ajkú, de jó magyar szellemű Koller Amáliát, (sz. 1837. Pesten), akivel holtáig boldog, gondtalan családi életet élt. 1867-ben a Kisfaludy Társaság tagjai közé választotta. 1870 októberben Vác kerülete függetlenségi programmal képviselővé választotta,

de az új választás alkalmával Ráday miniszterrel szemben kibukott. Ez időtájt vásárolta meg Vác mellett Czászár Ferenc papvölgyi házát és szőlőjét, ahol egész haláláig 1896 nov. 2-ig osaládjának és az irodalomnak élt. Közben 1883. dec. 8-tól 1885. szept. 26-ig az Ország-Világ szerkesztője volt. Hét gyermeke született, akiket mind felnevelt. Felesége 1906-ban halt meg.

Kisebb munkái. Novellák, útirajzok, cikkek: Athenæum, Pesti Hírlap, Regélő, Honderű (1842—45, 47), Országos Almanach (1843), P. Divatlap 1844—46), Életképek (1846—47. Úti képek, Segítsünk egymásnak, vigjáték egy felv. 1848), Március Tizenötödike (1848—49). Bpesti Visszhang (1852—3), Hölgyfutár (1852—3, 156—59), Divatcsarnok (1853—56), Szépirodalmi Lapok (1853), Délibáb (1853—7), Müller Gy. Nagy Naptára. (1854. Megitta, vigj. 1 felv. 1855—56), Szikszói Enyhlapok (1853 Atya szóktet), Magyar Nép könyvtára (1854), Szerkesztette is Friebeisz Istv.-nal a Délibáb Képes Naptárt (1857), Magy. Posta (1857), Szépirod. Közlöny (1858), Napkelet (1858—60), Nefejejts (1859), Nővilág (1859), Emich Gusztáv Nagy Naptára (1860), Pesti Napló (1861, Türr I. életrajzához, 1883, Jósika Miklósról), Koszorú (1863), Családi Kör (1863), Hazánk és a külföld (1865. Visszapillantás Meránban), Fővárosi Lapok (1866—89), Kisfaludy Társ. Évlapjai (V. Emlékb. egy elítélt felett, emlékb. Kuthy Lajosról. Székfogl. 1869. szept. 29), Magyarország. és a Nagyvilág (1878. 83. sz. Visszaemlékezések), Koszorú (VII. 1882). Szerkesztette az Ország-Világot (1883. dec. 8-tól 1885. szept. 26-ig), ebben jelent meg: Török szakad c. regénye (1884), ifj. Ráday Gedeon, id. Lendvay Márton és Jámbor Pál élet- és jellemrajza. Beszéde (A budai honvéd-emlék leleplezésekor Buda és vidéke 1893. 20. sz.), Fátyolos idők. (Album és évk. Bp. Franklin. 1890.) Magyar Szalon (1883), Vasárnapi Ujság (1886. Visszaemlékezések), Budapesti Szemle (XLVI. 1887. LXL 1890), Budapesti Hírlap (1887. 28., 58., 167., 250. sz. 1848—1849. emlékeiből 1888. 66. sz. Honvédség a rémuralom után.) Magy. Szalon (1887. Bolond idők.)

Önállóan megjelent regényei és elbeszélései. Kedélyrajzok. (Novellák 1847. Bp.), Két év egy ügyvéd életéből. (Regény, Bp. 1853. 2 köt. Megemlíti a *Visszaemlékezéseiben* I. k. 124. l., ism. Divatcsarnok 1853. Pesti Napló 1853., 939. sz.), Degré Alajos novellái. (Bp. 1854., 3 köt. Ism.: Budapesti Hírlap 1854. 356. sz.), Kalandornő. (Reg. Bp. 1854. 2. köt. Ism.: Divatcsarnok), Salvator Rosa. (Tört. reg. Bp. 1855. 3. köt. Ism.: Pesti Napló I. 16.), A sors keze. (Reg., kiadja Friebeisz István, Bp. 1856. 2 köt.), Novellák (Bp. 1857). Az ördög emlékiratai (Bp. 1860. 2 köt. Ism. Divatcsarnok), A száműzött leánya. (Reg. Bp. 1865). A kék vér (Reg., Bp. 1870. Ism.: Pesti Napló 2. sz.), A nap hőse (Reg. Bp. 1870. 2 köt.), Itthon (Reg. Bp. 1877. Ism.: Föv. Lapok 1878. 31. sz., Egyetértés 65., Petőfi Társ. Lapja 1877. II. 15. sz.) Az elzárt gyámleány (Vig elb., Bp. 1878, Újra kiadva az Athenæum Olvasótárában 1894), Bőkezű uzsorás (Bp. 1882. 2 köt. Magyar Szalon könyvtára, Ism.: Fővárosi Lapok 4. sz.), Török szakad (Reg. Ország-Világ 1884), Így van jól! (Vig regény Bp. 1887.)

Színművei. A zsarnok és fia. Színmű, 1843, előadták Pozsonyban.

(Elveszett. Említi Visszaemlékezései I. K. 88. l.), Iparlovag, Vigj. 3 felv. (Pest, 1844. először a M. N. Szính. 1844. febr. 12. Kézirata a M. N. Szính. könyvtárában), Eljegyzés álarc alatt. Társalgási vigj. 3 felv. (Pest 1845., először játszották e. é. ápr. 14. a M. N. Színházban; kézirata ugyanott.) Félreismert lángész. Vigj. 3 felv. (Pest 1846. Először játsz. a M. N. Szính. azon év febr. 16-án. Kézirata ugyanott.) Férj és jegyes. Vigj. 3 felv. (Először játszották a M. N. Szính.-ban 1846 június 5-én. Kézirata ugyanott.) Bál előtt és bál után. Vigj. 1 felv. (Először játszották Aradon 1850 (?), aztán a M. N. Sz.-ban 1851 nov. 12. Kézirata a M. N. Sz. könyvtárában. Megemlíti a Visszaemlék.-ben II. k. 193 l.) Atya szöktet. Vigjáték 1 felv. (Először adták a M. N. Sz.-ban 1853 okt. 31. Megjelent a Szikszói Enyh. lapokban. Kézirata a M. N. Szính. könyvtárában), Salvator Rosa, melo-dráma 5 felvonásban. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1855 dec. 29-én, kézirata u. o.) Rendkívüli előadás. Vigj. 1 felv. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1856 aug. 21-én. Kézirata u. o.), Megitta. Vigj. 1 felv. (Müller Gyula Nagy Naptára 1855—56), Két hatalom. Vigj. 3 felv. (Először adták a M. N. Sz.-ban 1858 ápr. 7-én. Kézirata u. o.), Kalandornő. Dráma 5 felv. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1860 márc. 26-án. Kézirata u. o.), Di vatos beteg. Vigj. 3 felv. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1864 január 29-én. Kézirata u. o.) Gyármunkás. Eredeti színmű 4 felvonásban. (Nem adták elő. Kézirata Degré Miklós kúriai bíró tulajdonában.)

Önéletrajza. Visszaemlékezéseim. (Bp. 1883—4. 2 köt. Ism.: Pesti-Napló 1882. 325. sz., 1883. 163. sz., Budapesti Hírlap 1882. 7. sz., 1883. 48., 330. sz., Magyarország. és a Nagyvilág 1883. 7., 48. sz., Nemzeti Ujság 74., Egyetértés 160. sz. — Összehasonlítás kedvéért lásd előbb az ilyen című és irányú régebbi cikkei.)

Repertorium. Lásd Szinnyei: Magyar Írók Élete és Munkái II. k. 745—49. és id. Ábrányi Kornél: Képek a Mult és Jelenből, Bp. 1899., 41. l.; Budapesti Szemle 1897 május (245. sz., Vadnay Károly emlék-beszéde a Kisf. Társaságban, 199. l.)

Kölcsey idealizmusa új nemzedéket nevelt, amely a nyugattól tanult demokratizmust hozzászabta a mi különleges függetlenségi törekvéseinkhez. Elvei tengelye a Béccsel dacoló magyar nemesség sérelmi politikája, amelyért őszinte áldozatkészséggel az alkotmány sáncai közé emeli a népet. De ez nagy erőfeszítések, lelkes harcok árán történt meg, amik felvetették fajunk lángelméit. Ezek köré mint napok köré csatlakoztak a tehetségek, a bolygók. Degré is az utóbbiak közül való.

Anyja, Návay György nevelt leánya, a prédikátumos Rác Anna (tövisi), meg korai gyermekkorában elhalt atyja emléke, akit a családja szívesen képzelt előkelő francia emigránsnak, arisztokratikus vonásokat neveltek bele. Mint ifjú ember ott rohan a demokratikus eszmék harcosaival, Kossuth nevenapján a fiatalság szónoka, március 15-ét a legkiválóbbakkal együtt csinálja meg, a szabadságharcnak vitéz ka-

tonája s az 1848-as eszmék mellett haláláig kitart. Nemesi levele nincs, de a legelőkelőbb nemesek barátja; a néphez szorosabb vérségi kötelék nem fűzi. Az idegen nyelvek közül németül és franciául tud. Ezek alapján egész természetes, hogy irodalmunkban ő érezteti a legjobban azt a doctrinair nemességet, amely demokratikus célokat hirdetett.

Az irodalomtörténet őt szalonregényírónak mondta. És igaza van. Az ő szalonja ugyan kopottas, kissé mesterkéltnél előkelőségű. Hanem az olcsó anyagra, a demokratizmusra alkalmazott arisztokratikus dísz csak valami kopottságot, mesterkéltiséget kelthet. Munkáiban a nyugatról táplálkozó arisztokrata és polgári életművészet mesgyéjén járt routine-nal és sok érzéssel. Ha egyenes útjáról letévedt, többnyire az előkelők területére lépett. És ennek a nevelésén kívül még egy fontos, majdnem irányhatározó oka van. Szépiró valójában akkor lett, midőn pesti jóindulatú főnöke, Császár Ferenc, az addig a drámában kísérletezőt és természetes hajlamánál fogva szónoklót elbeszélések írására buzdította s azoknak éppen a főurak cukros «Honderú»-jében kellett megjelenniök. Az ifjút senki sem figyelmeztette arra, hogy magának kell az embereket meglátnia. A siker elkábította és fogékony lelke elmerült a másolásban. Eleinte állandóan ötletek után kutatott; s azok fellelésében nagy készséget árul el, amivel tehetségéről tesz tanúságot. Leírásai között gyakran találunk már ifjúkorában fényes érzelmes helyeket, megkapóan lelkes sorokat, egészséges humor iránt való érzéket, hanem az a gyámoltalan csodálat, mely népünkben állandóan él minden iránt, ami nyugati, olvasmányai utánzójává tette. Még a polgári császárság jóllakott romantikája, ez a hagyományok alapján ugyan néha szegénységet festő, de emésztési lázban született költészet is mint példakép lebeg előtte.

Ebben az irányban első sorban novellái jellemzik.

A *Nászajándékokban* és egyéb munkáiban, lépten-nyomon rengeteg francia ital-, szivar-, vendéglő és ételnév zavarja olvasóját. A bohózatok fejtetőre állított piperkőcei ugyanezt a hatást keltik. Ez volna a pesti szaloniság. A Patikáros-testvérek zenéjéről egy kis sóhajtozás. Ez a magyarosság. Ármint a férj rajtacsípi a nejével való találkán. Az asszonyt elvérteti vele s nászajándékuul elküldi neki a drága nő asztalfiókjának a kulcsát. Rengeteg szerelmes levél. Válasz. Ez az ügyes lelemény és a mese. — — A két *Robin de Bois*-ban: Álarcos bál, cukros bókók, szellemes társalgás. (Szaloniság.) «Adél hazáját szereté.» «Hogy jószívű, a «Magyarkák» című röpirat is elmondá róla.» «A(rad) magyar város, tehát a német színház mindig megtölt.» «Nincs nevelése — mindig magyarul beszél.» (Magyar-ság.) A hős Adélba szeretett, hűséget esküdtek, mégis máshoz ment férjhez. A hős vágyik utána, leutazik A.-ra, ahol az álarcos-bálban ő és barátja egyforma ruhába öltözve járják a bolondját. A nő mindkettőt boldogítja

kegyével. A hős kiábrándul. (Mese.) — *Gazdag és szegény*: A kalandor Frigotti szeretné elvenni Klementinát, aki gazdag grófkisasszony. Szülei erőltetik is hozzá. De Arthur és Béla szintén szeretik a leányt. Ez mintha Bélához vonzódnék. A kalandor egy lebujban egy ifjút hamis kártyázással kifoszt s Klementint aljas szavakkal említi, mire Béla eléje toppan. Bábszínházi jelenet után Béla eltávozik, de a vetélytárs orgyilkos módon megtámadja. Hanem vesztére. A kifosztott ifjú Klementin rokona, aki az udvarló Frigotti törvénytelen gyermekeit anyjostul elhozza, mire a család a gróféknál elérzékenyül és börtönbe vonul tisztulni. Arthur most nagy-lelkűen megkéri Béla számára Klementint. — — *Egy álzott tréfája*: Egy nő az álarcos bálból őt üldöző állítólagos férje elől a hőshöz szökik, ki megvédi. Hálából ellopja az óráját. Később tudódik ki, hogy az üldöző nem a férj, hanem a ruhatáros volt, aki az ellopott ruha miatt futott a nő után. A hősnek fizetnie kell! — — *Nőm tárcája*: A cseléd úrnője tárcáját egy uracossal való találkája helyén felejtí. Párbaj. De a pisztoly fojtásának papirosáról kitudódik az úrnő ártatlansága. — — *Nősülés művészetéből*: A festő egy menyasszonyos képéhez el akarja kérni a hölgy arc-képét, de ez félreérti, azt hiszi kezét kéri. A művész elveszi feleségül s rögtön megfesti a képet. A feleség ezt nem tartja szerelemnek, válni akar, hanem a siker után a festő férj lesz és szent a béke. — — *Kék szalag*: A grófnőt elragadják a lovak, a hős megmenti, de súlyosan megsebesül. Szerelmében inasképen beférkőzik a grófékhoz. A leány ráismer, kiessé megveti. De ő nem inas, hanem festő — bánatában megerőlteti magát, hogy elpusztuljon. A grófleány akkor érkezik hozzá, mikor az ifjú meghal. — A gyengéd lélek este már kénytelen táncolni. — — *Pesti uracs*: Kelendiné kitartja Viola Jánost, az a virágáruslányt, utóbbi pedig «a jogász keblén leheli ki Jánoska iránti szenvedélyét.» Viola uracs csudálatos gazember: a hülye, nagyzó Vilhelmmel vacsorát rendeztet, az árát elveszi tőle s egy másik balekka adát a kocsmárosnak váltót, mert «V. által vendégeltetni nem akarok.» Természetesen az uzsorásokról is szó esik: Viola az uzsorástól 2000 forintot vesz fel Dávid «hajhász» jótállása mellett, aki a kötelezvényt megnyálazott tollal írja alá, aztán leporozza. A pénzen pedig megosztotznak. — — *Kalandhős*: Verebesi elmegy megkérni Ledéri számára egy gazdag nő kezét. Ledéri időközben levelet kap, amiből azt olvassa ki, hogy egy bárónő érdeklődik utána. Ezért V.-t az inasával a megkérés bevezetése közben visszahivatja. Sok kaland után rátalál Zággrában a bárónőre: ki nem más, mint egyik barátja neje. Fut vissza Pestre; most már jó lenne a gazdag nő, de már késő, mert a félbeszakadt megkérést V. a maga nevében folytatta. — — *Egy kacér nő*: A poéta belehal abba, hogy ideálja a neki küldött verses könyvét nem vágta fel s egy énekesnek levelet nyújtott át. — — *Tizennyolc év*: A csallódott szerelmes utazni megy s midőn 18 év múlva visszatér, elveszi a volt ideálja: leányát. — — *Delejesség*: A címben jelzett tárgyról beszélnek, Vihari tódítani akar s előadja, hogy egy francia milyen csodamutatóványokat művel. Ki az? — — kérdik. Hirtelen a Rivall név jut eszébe, mert

azzal találkozott utoljára. Az illető épen belép, V. elmondja neki, hogy miket beszélt róla. R. állja a tréfát s hódítást tesz vele.

E mesevázak már magukban is jellemzik kedves szerzőjüket. Az ötletben valódi tehetség. Igaz, hogy a stílus, amely szerint ötleteinek igazodniuk kell, a minták szerint való. Sok apró fogása, mint a levelek, a bohémkedő figurák, szerelmi kalandjaik, az ostoba fráterek, a nehézkes alakok, az uzsorások, a hozományvadászok, a nagyképűek stb. csak amolyan színházi kellékfélék. De az újrarendezés is lehet művészet. És Degré egyik-másik novellájában eszközeivel valóban művészt tud alkotni. A két *Robin de Bois*, a *Nősülés művészetből*, a *Delejesség*, meg minden elbeszélése egy-egy jelenete: megragadó, mulattató. Még a bábszínházi felvonulásai sem ügyetlen másolatok; vagy legalább a környezet, a beállítás elveszi ügyetlenségüket. Azt természetesen sohasem tudjuk elfeledni, hogy Scribe mester áll mögötte, mikor alakjait összeszedi, sőt a mondásait, ötleteit is másolja, idomítja; de hát az ilyesmit annak idején ép úgy nem rótták fel a szalonokban, mint ma. Degré mulattatni akart és ezt elérte, hivatását tehát betöltötte. Nagyobb szerencsétlensége, hogy Sue hatása alól sem vonta ki magát. Az ő viaszlelke a befogadásokra volt berendezve. A *gazdag és szegény*, a *Pesti uracs* s még néhány elbeszélése, amelyekben csálók, álgrófok, orgyilkosok, uzsorások ténferegnek, nem illenek valami nagyon a jókedvű és finom íróhoz. De így is meg kell állapítanunk, hogy bár állandó hatások alatt dolgozik, Sue-nél kevesebb értékű ember befolyása alá nem került.

Mint regényíró az említetteken kívül megihlette Victor Hugo, Dumas père és a nemes patinájú olasz Manzoni.

Degrének Sue—Dumas-láza idejéből a legjellegzetesebb regénye *A kalandornő*. Szövevényes meséje bevilágít mintaképeiig.

Hidasi Ottó menyegzőre megy, elakarja venni Andafy Jankát. Véletlenül meghallja, hogy az mást szeret (Aurélt), erre szándékosan balkarjába lö. A lakzi elmarad, Janka pedig a «dicsőkében» találkozik a pipogya Auréllal. Adél, egy gazdag timár leánya, aki Helén grófnővel nevelkedett, megszerette a fényt s férjhez ment valami vén báróhoz. Ez meghalt, neje pedig tékozló lett. Most ott áll, hogy el kell fogadnia az öreg Andafy kezét; de még egy reménye van: hátha örököl kőműves nagybátyjától. Az ifjak házasságának elmaradása kapóra jön neki, mert vén udvarlójának azt mondta, csak azután megy hozzá, ha Janka leányát férjhez adta. Elutazik. Egy ismeretlen úr, Gerédi Alfréd, Monte Cristo emberibb kiadása, régi udvarlója követi, zsványosdi jelenettel ráíjeszt inasára, sőt bezáratja magát abba a szobába, amelybe Adél fog szállni. A timár-leány itt ráveszi, hogy Jankának írjon Aurél gyávaságáról levelet, mivel fél, hogy a vén Andafy az Adéllal való nász reményében leányát odaadja Aurélnak. E szegény gyávat azért is gyűlöli, mert valamikor szerelmes volt bele. Gerédi egy-

kor imádta Helént, de ez oly emberhez ment férjhez, aki nejehez goromba volt. Az udvarló a férjet meg akarta fenyíteni. Ez inkább kiállított magáról egy írást, melyben elismeri gyávaságát. Az írást Gerédinek joga van nyilvánosságra hozni, ha a férj társaságba mer menni. Közben Helén boldog, ám férje boldogtalan a száműzetés miatt. A jó feleség erre Adélt ráveszi, hogy kérje el Geréditől a fatális írást. A barátnő nagynehezen ki is csikarja azt udvarlójától, mire a férj kikapós lett. Az egyik estélyen Adél még azt is el akarja mondatni Monte Cristojával, hogy «egy hölgy násza előtt a dicsőkében találkozott egy férfival,» amivel Aurél kívánja várható gyávasága miatt Janka előtt lehetetlenné tenni. De a gyáva helyett Ottó védi meg Jankát. A párbaj után Gerédi kiábrándul a cselszövő Adélból és elveszi feleségül a férjétől megcsalt Helént. Ottó pedig, mivel atyja meghalt, csödbe jut s író lesz (a hideg Ottó vígjátékot ír), Aurél meg gyávaságában megőrül. Adél, mert bátyjától nem örökölt, elfogadja Andafy kezét. Egy álarcos bálon e jó nő elszökik udvarlójához s hogy szökését leplezze, Janka ruhájában teszi. Ezt szegényt atyja előtt cédának tünteti fel; de Ottó, ki a leányt haza kísérte, felfedezi az intrikát s Jankát feleségül kéri és kapja. Erre Andafy falura akar költözni, hanem párja nem követi, mire elűzi. De ez a házassági szerződésben tekintélyes évpénzt biztosított magának. Most erre támaszkodva, legújabb udvarlójával megszökik.

Morál: polgárleányok, a felsőbb légkörben el fogtok zúllni!

A regényben igen tréfás alak Pali, Ottó hú inasa. Kár hogy bús gazdáját meg akarja nevetetni s ezért megtanul franciául, sőt később e nyelvből órákat ad. A jellemzésre vonatkozólag e példa legyen a kritika. Kortörténeti szempontból a következő, az íróra is jellemző furcsaságokat igtatom ide: «A Nemzeti Színház csarnokában sokan a kitett táblára tekintenek a következő este adandó művet megtudni, szombaton kivéve, akkor minden ember tudja, hogy vasárnap mint legjövendelmesebb: Szigligetié, ez és a vásári idő az ő kiváltsága...» «A nz. színház szellemi élvek helyett pajkosság, cselszövény, rászedés, sületlenség és kalandhajhászatnak nyitá meg ajtait.» (Vagy a kritikáról szóló sorok: II. k. 205. l.)

E csodálatos cselekvénybőségű, bár utánzásból táplálkozó különös munka után egyszerre csak nagyot fejlődik írónk. Történeti regényt ír *Salvator Rosa* címen. Ez is a romantika hajtása, de a rendelkezésre álló forrásművekből valóban ügyesen szerkesztette meg. Mintha történeti anyaga kiegyensúlyozta volna talajtalan kalandos akciószövő képzeletét. A híres festő élt, e földre kellett varázsolnia és ez sikerült neki. Valószínűleg tanulmányozta előbb Manzoni «Jegyesek» című regényét, hogy az olasz levegőt magába szívhassa. S a józanabb, nemes, költői szívű romantikus lebilincselte őt, sőt megfigyelésre sarkalta. *Salvator Ros*aban lelke egész kincsesházát elének tárja. Szinte szomorkodunk rajta, hogy későbbi munkáiban letért arról az ösvény-

ről, amelyen megindult. Úgy látszik e regénye hatása alatt melegegett fel vele szemben Kemény Zsigmond. Ebből az időből való az ifjú író sorsa iránt érzett érdeklődésének szép jele, egy levele, melyben jó-tanáccsal és közbenjárással lehetővé teszi neki franciaországi útját.¹ Sokat várhatott tőle. A Pesti Napló szép bírálatot hozott a műről. Aligha írta ugyan Kemény, de valószínűleg ő sugalmazta. Érdekes és jellemző részei a következők:

«Ha haladást lehet észrevenni a szerző eddigi munkálataiban, úgy S. R. már csak annyiból ismét haladást tanusít, hogy történeti alapra van fektetve.» — «Irene, Olimpia és Lucrezia (S. R. három kedvese, akikhez szerelmei fűződnek) mintegy a nemtők, kiknek részint emléke, részint segélye, de mindhármoknál a szépség lelkesítő befolyása kíséri őt művészi pályáján. Salvator szerelme a nevezett hölgyek mindegyike iránt más meg más jellemű s a végmegoldás már az első fejezetekben elő van készítve (és ha az emberi természet rendszerinti állhatatlanságát, a jelennek túlhatalmát a múlt felett, különösen pedig a művészi lélek izgékonyosságát vesszük alapul) teljesen kielégítő.» — Utal «a hegyi lakosok kalandozásainak, a római népeletnek, a nápolyi vérengzéseknek eleven leírására» s csak azt kifogásolja, hogy hősével összehozza Florencben Molièret, amit történetileg nem lát megokolt-nak. — «Valamint a tárgy, amelyet a szerző e regényben választott, egészen elűt előbbi regényei s beszélyei tárgyától, úgy az előadás modora is, mely kedélyesebb, melegebb, költőibb, anélkül, hogy kevésbbé könnyed és eleven volna.» (Pesti Napló 1855. 16. sz.)

Ez a bírálat éles szemmel emelte ki, hogy azt a nehéz feladatot, aminő egy embernek három nő iránt való szerelmét festeni, az író kiváló érzékkel, sőt lélektani finomsággal oldotta meg. Salvator Rosat, a sokoldalú tehetséget, aki festő, költő, színész, tudós, hős stb., nem vitte egész a lehetetlen határáig, mint olvasmányai alapján megalkott hőseit, hanem közöttünk hagyta. Meleg színekkel festette és megszerettette. Az elnyomó hatalom galádságait sem írta ördögi pennával, azokat sem hajtotta az elfogadható határán túl. Tárgyát igen bő cselekmény keretében hozza szemünk elé, hanem emellett sem veszti el soha a főszereplőt, mint egyéb írásaiban. Még a mű szerkezete is harmonikus. Ez a munka mutatja be Degré igazi tehetségét. Ha ön-bírálattal, tanulmánnyal dolgozott, ha nem esett gyors fantáziája és gyors dolgozási módja áldozatául, meglátszik, mi lakozott benne.

Ehhez az üde levegőjű regényéhez semmi más alkotása fel nem ér, legfeljebb egy-egy részletében «A száműzött leánya».

Hőse a szeretetreméltó Vireki Kázmér. Nagynénje, Valerie, az öreg kisasszony ragaszkodik is hozzá s össze akarja házasítani Pálmay An-

¹ Irodört. Közl. 1914. évf. III. füz. Levelek Degré Alajoshoz.

gélisque-kel, egyik barátnéja lányával, akinek odaigérte vagyonát. Zárai Gyulának, züllött unokatestvérének sikerül jellemtelenséget rábizonyítani, amiben a kalandornő, Angélique is segítségére van. Kázmér természetesen lemond e nőről. Közben megbecsülte a papucs alatt élő Pálmay bácsi szegény kis unokahugát, Villám emigráns Hamu-Pipőke leányát, akit ezért a nők elkergetnek a háztól. Ez a kis lány, Kamilla, mindenhez ért, nevelőintézetbe kerül s onnan végül a szegény Kázmér oltárhoz vezet. Közben Zárai Gyula elveszi Angéliquet és a nagynéni pénzét. Az öreg nőnek látnia kell végül Gy. alávalóságát s megbánja Kázmérral való szigorúságát. Ez a kedves fiú, akárcsak Degré, kis feleségével Párisba megy, ott Villám halálos ágyához érnek. Mivel pedig pénzét egy zár alá került bankhoz utaltatta, Villám adósságai miatt az adósok börtönébe hurcolják. Szép felesége egy *bankárhoz* megy, hogy segítsen rajtuk, de az szerelmi ajánlattal üldözi. Most istentől-embertől elhagyatva az adósok tömlőce felé igyekszik, de az izgalomtól és éhségtől elájul. Egy munkátlan munkás valami füstös lebujban életre kelti, mire neki ajándékozza gyűrűjét, hogy váltsa ki elzalogosított szerszámain. (Mégis éhezett!) Ezután munkát megy keresni, de nem kap. Megsajnálja egy kis varrónő s a lakására viszi. E lány a munkás nővére (!) Mikor kigyógyul, megpróbálkozik az énekművészettel, sikere van az első énekpróbán, de a másodiknál az éhségtől elájul. Végre Alboni művész nő (akit Degré Pestről ismer) megszánja, a már-már megöregülő Kázmért kiszabadítja, Kamillának nyelvi órákat (franciákat!), férjének meg másolást szerez. Utoljára rájuk talál Ujfalvi báró, K. barátja, bérletet ad nekik, megveszi a zárlat alatt álló banknál levő járandóságukat. (Ebből 50 napoleont a munkás kap, 50-ből meg a munkásnő *ékszereket*.) Ezalatt Valeria néni kifogott örökösain: megterheli birtokát s azon biztosítja magát K. javára 200,000 forintra. Ebből a bérletet birtokot megveszik s mikor gyermekük születik, annak keresztapja Ujfalvi báró, keresztanyja pedig — liberális pátozzsal — a francia munkásnő lesz.

A mesében szereplő hősök természetesen mind levegőből szöttek. A párisi ouvrier-világ dicsósége, a pénzemberek gyalázatossága, az adósok börtöne, a művész jószíve stb., mind elkoptatott tárgy volt már akkor is. A regény Döme inasa a legjobb. Ebben van húség, humor és természetesség. Legszebb jelenete az, mikor Párizs utcáin találkozik egy szabolcsmegyei *törökkel*: — Az atyafi épen káromkodott.

— Magyarul beszél, vagy én tudok törökül?

— Mindkettő lehetséges.

— Hová való?

— Szabolcsmegyei, a ki lelke van.

— Hát Törökországban is van Szabolcs megye?

— Ha azt odavihetném azokkal a jó atyafiakkal, disznótorral és töltött káposztával, semmi bajom sem volna.

— Hát így mi a baja?

— A tábornok úr leküldött szivarért s most nem találom haza.

Eközben megjelenik Ujfalvi, aki Dömét az utcán hagyta.

— Nos Döme? nem tévedtél el az állásban?

— Küzdöttem a helyemért, aztán erősítést nyertem e szövetséges törökben, kivel legalább beszélni tudtam.

— Te tudsz törökül?

— Véletlenül a török tud magyarul.

— Hol tanult? — kérde a töröktől.

— Törökül?

— Nem, magyarul.

— Édes hazámban, Szabolcs megyében.

— Értem — mondta Ujfalvi — s arca elsötétült; egy felhő, egy emlékezet vonult át rajta. (Emigráció!)

Általában Degré nem ismeri a világot, szeretetreméltóan ugyan, de a más szemével nézi azt. Történeti regénye sikerült, mert úgy kellett összeállítania a háttérrel s részben az embereket is tanulmányok alapján, amelyek a földön tartották. Ebben a regényében már újra utánoz s kissé — mint rendesen — ferdít. Az idegen írásműveken át, mint homorú és domború tükrökben látja a világot, azért még kedves emberei is többé-kevésbé torzak. Párizsban sokat nézett, de a külsőségeken kívül csak az emigrációt látta meg. De ezt Döme alakjában igen jól és érzelmesen.

A többi művében szintén csak néhány jelenetet fest meg jól, azokat, amelyeket egészen közel eresztett szívéhez és agyához. Talán azért merem rá elmondani, hogy minden munkája között, az egy *Salvator Rosat* kivéve, a legjobb a *Visszaemlékezései* két kötete. Ebben a tárgy természeténél fogva mindig magát adja, nem pedig olvasmányai tükörképeit.¹

Ő az érzelmek és hevülések embere — a mérlegelés többnyire távol áll tőle. Ebben az irányban csak későn akad tanítója: őszinte jóakarója, Kemény. Azonban az irodalmi sikerek és könnyed mesterek után e kolosszus csak ránehezedik élénken lüktető vénájára. A társadalmi regényben megpróbálja követni, de csak hibáit veszi át. (Az országboldogító mágnások nála és Kemény «Ködképek»-je.) Nemzetét ő is tanítani, nevelni akarja, ahogy a nemes báró kívánja gyakorlati esztétikájában (Élet és literatura, Szellemi tér); hanem ezt inkább kicirkalmazott vagy heves tárcacikk-részletekkel teszi, amilyenekkel Sue-nél oly sokszor találkozunk. Nem ad értekezéseket, mint

¹ E munka folytatását is elkészítette, de mert kiadója, valószínűleg az akkor uralmon levő, a kötetben megtárgyalt nagyságok miatt, közrebocsátását halogatta, érzékenységeben a munkát visszakérte és elégette. (Degré Miklós kúriai bíró közlése.)

V. Hugo (Notre Dame), hanem vagy első személyben beszél, vagy alakjait szónokoltatja.

Erkölcsei felfogása mindenestre mindig az örök értékekből fakad. De az emberben csak a jót és a rosszat ismeri. A Kölcsény elvei alapján megerősödött erkölcsi érték feltétlenül uralkodik benne s ez ítélkezik alakjain. Hőseinek igazságos bírása és sosem érez a hibással. Az ő ragyogó tengerén nagy viharok, forgatagok nincsenek — legfeljebb szavakkal. Vas és ezüst keverékből izzított acéljellemének ellentétei azonban kiütnek rajta: a munka és mulatság, az egyszerűség és fény között osztja meg szívét. Itt is a demokrata és arisztokrata egyezkedik ki benne. Hanem, bár a hazai erkölcsi alapon áll, már a grand-seigneur és a nagyúr, a bourgeois és a polgár, le cidevant és a nép között levő különbséget nem látja. A zsvány, a szolgabíró, a csendlegény (csendőr), a szolga, a kisvárosi kereskedősegéd (Itthon) stb., akiket észrevesz, félig a francia, félig meg a Jókai-féle regényekből teremnek előtte. Ebben még Balzac is feljár munkáiba kísértetni, de csak néhány külsőségben (a vidéki pletykafészek és nagyjai!) Általában a lelkesedő, lángoló, de a maga szemével keveset néző író úgy jár a francia regényekre szoktatott embertársai között, mint olvasóközönsége, amely szívesen lelkesedik, szívesen nevet, sír, sőt szívesen tanul is. Ő különösen sokat tanult — még pedig könyvből. Erkölcsi érzékét azonban e könyvek nem tudták megrontani.

*

Degré drámái és novellái meglehetősen egy tőből fakadnak. Ezekben is az ötletek a fontosak, ami érthető, ha tudjuk, hogy apróbb írásain többnyire a divatos Scribe ujjanyoma látható. Alakjai, hősei lótnak-futnak, haszontalankodnak, hogy a közönségnek kedvére tegyenek; mintha semmi egyéb céljuk nem volna. A közönség szolgálói — bensőbb, egyéni értékük aztán nincs.

Az *Iparlovag* szerencsétlen flótás. Beállít Szirteihez, az önerején emelkedni akaró ügyvédhez, állítólagos termésére kölcsönt kér s minden ok nélkül egy levelet mutat neki, amelyben Olkai Ida, Sz. menyasszonya őt magánbeszédre magához hívta. Elárulhatjuk, hogy Ida ékszereket küldet vele az ékszerészhez. (Hogy miért ép vele, azt nem tudjuk!) Sz. kétségbeesik. Ezalatt az iparlovagot nagybátyja keresi, Olkaiékhoz is utána megy, ahol éppen két nőnek udvarol, mert az egyik csinos, a másik pedig pénzes. Itt legazemberezik, de ő fel sem veszi. Végre rátalál nagybátyja, aki elől a szobalány a kisasszony szobájába bujtatja. Ida minden ok nélkül, véletlenül becsukja szobáját, az iparlovag aztán, mikor a nagybácsi veszélye nem fenyegeti, püsszeg a szobacicának, hogy eressze ki. Ezt meghallja Sz., Idával kinyitattja az ajtót és: «közöttünk mindennek vége!» II. f. Ida fel-tételezi, hogy Sz. egyetértett az iparlovaggal, de azért szereti és kacér-

sággal akarja pukkasztani. (Változás.) Az iparlovagék tanyája, uracsoskodás (hitelező kidobása, borok sikkasztása, hamis kártyázás, a berugott a tükörbeli képét föbe akarja kólintani, a hitelező kijátszása, a végrehajtó foglal, holmijukat elszöktetik előle, szabóbccsapás!) III. f. Az uzsorás az iparlovagtól elszedte az ékszer, megmutatja Sz.-nek, kinek gyanúja mélyebb lesz. A csinos nőnek udvarol a hős, de a pénzes észreveszi, vége a partienak. Ekkor elárulja, hogy a gyanúnak nincs alapja és Sz. boldog. De jön a nagybácsi, most már lefűleli. Sz. az ékszerügyet eltussolja, de a szabó kijátszása kitudódik; mire a bácsi nem engedi meg a csinos hölgynek, hogy hozzá menjen. Iparlovagunk azonban javulást ígér, a nagybácsi falura viszi, aztán ha ott megjavul, övé lehet a csinos leány.

E színdarab tisztára Szirtei egy mondása kedvéért készült és demokratikus célt szolgál. Szirtei ugyanis így sóhajt fel: «Vannak emberek, kik nem esnek kétségbe, mivel tőlük a vaktörténet megtagadásaik után százezreket örökölhetnek; nem irigylük mások kincshalmait, mivel magokban erőt éreznek a munka által tisztességes állásra vergődni.»

A *Félreismert lángész* c. vígjátéka hasonló értékű. Meséje egy levél körül forog.

Ifj. Bartosi Gyula egy idő óta lángésznek képzeleli magát, mert szín-darabot ír. Hőbortjában le akar mondani egyébként örülésg szerett Bertájáról, aki nem fellengős. Holdasi vissza akarja hozzá téríteni, levelet ír hát vidéki barátjának, amelyben elmondja, hogy udvarolni fog Bertának, talán ez észreteríti Gyulát. De Holdasi szórakozott, mert Vilmáját a nagybácsi Gyulával akarja összehoronálni s ezért a levél utolsó oldalán azt hiszi, hogy már Bertának írja a szerelmes levelet. E felemás írás tehát Bertához jut, aki mindent megtud. Ezután jönnek a túlhajtott tréfás jelenetek: Gyula mint bolond örül befejezett darabjának; H. leborotválta a szakálla felét, amikor betoppannak Vilmáék s csak féloldalt fordulva udvarol; a nagybácsi a színdarab befejezését egy Gyulára bízott pör befejezésének érti félre; egy színész né téved a fiúk lakására, akit a bácsi elől a szomszéd szobába rejtenek, majd a háta mögött kicsempésznek. E nő miatt Holdasi gyanúba keveredik Vilma előtt. Holdasi udvarol Bertának, aki bolondítja, hadd higye, hogy szerelmes belé. Berta kezd fellengős lenni s ekkor utasítják el Gyula darabját. A bácsi is most kezdi tisztelni a drámaírókat, ami mind fáj a szegény bolondos fiúnak. Bertának a bácsi udvarol és szerelmet vall, sőt megkéri — de a lány azt hiszi, hogy Gyulának. — Közben Iresi Géza a züllés útján jár, de a «Félreismert lángész» c. darabját előadásra elfogadják. Ő azonban 1000 pengőért eladja azt Gyulának, aki újra habarodik. Mikor azonban Géza az atyja jóakarátát csak úgy szerezheti meg, ha valami értékest mutat föl, Gyula tisztességgel lemond a pénzen vásárolt kétes dicsőségről. Végül mindenki boldog lesz a maga párijával, mert a darab elején írt levél az összes bonyadalmat megoldja.

Írónk e darabjában teljes leleményességével pompázik. A bohémjai itt is kellemetlenek néha, de helyzetei, habár nem újak, pompásan

gördülnek s minden vidékén rohan az előrelátható jó kifejtet felé. Jellemei itt sincsenek, csak bábjai, de azok mulattatnak. Kár, hogy e vígjáték után teljesen megakad a fejlődésben, pedig ebben egész jól megállapítja színműírói célját. Gyula ugyanis így szól darabjáról: »hatás francia, érzés német, összeállítás angol, az izlés magyar iskola szerint.« Célját azonban nem érte el. Sőt élete végén írt utolsó drámai műve: *A gyármunkás*, visszaesés jeleit tükrözteti.

Az öreg ember szokta a legközvetlenebbül elárulni összes erényeit és fogyatkozásait, mert már eltűnt ereje, amellyel elrejthetné magát. Benne az, ami egy életen át a vele született érzékeny lemezre, a lelkére ráakódott, teljes őszinteséggel, keret nélkül jut napfényre. »A gyármunkás« szerzőjének igaz tükre.¹

A darab címe mindenesetre meglepő s az ember azt hinné, az öreg költő észrevett valami újat, ami a régi Pestet átalakította s amiért Faust is küzdött. De nem! Igen régi *közvetett* emlékekből született e mű. A tárgya az asztalfiókból került ki, egy régi elsápadt levélsomóban rejtőzött sokáig észrevétlen.

Előttem a levélsomó megmaradt nagyobb része. Türr István, a kalandos életű tábornok, az emigráció egyik főalakja írta meg benne 1857 márciusától kezdődő kelettel Degré felszólítására Konstantinápolyból élete első, legérdekesebb szakaszát. Hogy miért kérte fel erre írónk, kissé nehéz eldönteni. Talán az ötvenes években a jóbarát ellen a konzervatívok és gutgesinntek emelte vádakát óhajtott kiírtani. 1861-ben a Pesti Napló (4. sz.) egy kis cikkében meg is próbálja ezt. Vagy talán regénytárgy után kutatott a genialis bohém érdekesítő életében? A levelek ama zárójelbe tett kijelentései, amelyekben egy-egy nőkaland elbeszélése után megjegyzi: »de ezt talán jó is lesz kihagyni,« az ember arra gondol, hogy életrajzhoz kért tőle adatokat. Máskor viszont, különösen midőn leírásba kezd, az »itt kifestheted«-féle megjegyzésekből arra következtethetünk, hogy írói témát keresett nála.

Akármint áll a dolog, a kedves, ide-oda csapongó levéleletrajzból az öreg szépíró megragadta egy romantikus rész. Sajnos, az abban rejtőző történet vége, vagy talán a legfontosabbja, elveszett. Degré bizonynyal külön tette, mert többször tanulmányozta, mint a többi levelet és elkallódott. De a megmaradt töredék is mutatja, mily érdekes volt a tárgy és mi ragadta meg a színműíró. Kivonatossan ideigtatom ezt a töredéket:

¹ A kézirat Degré Miklós kúriai bíró birtokában van. A darabot szerinte a kilencvenes évek elején a Nemzeti Színház előadásra is elfogadta, de halogatta, amiért a szerző megharagudott és munkáját visszavonta.

Hamis útlevelemmel Párizsba érkezett Türr és barátja Winkler. Ott egy magyar szabólegény Türrnek adta egy meghalt magyar pajtása magyar vándorkönyvét. Ezzel készült tovább állani. «Párizsban akkor az *ouvrier-világ nagyban volt*. Köztük több ismerőseim. *Adott Bernbe az ex représentant du peuple leveleket követekhez, valamint munkásokhoz.*» Winkler barátjával elhatározták, hogy gyalog bejárják Franciaország másik részét, melyet még nem láttak és Strassburgon, Svájcban át mennek Turinba. «Több ismerőseinkkel tudattuk planumunkat. A munkások közül egy machinista azt mondta: miután Strassburgnak mennek, ha Hagenaun keresztül mennek, térjenek be anyámhoz és adják által ezt a levelet. Mikor utaznak el? — Holnap. — Tehát ne menjenek reggel, hanem este. Együtt vacsorálunk. Én megyek a 10 órai trainnel (vonat) a lokomotívval, így talállok önöknek helyet.» Úgy is történt. «Egy raktáros kocsiába betesznek bennünket.» Így eljutottak Chalon sur Marne-ig. Innen két nap alatt gyalog Hagenauba, ahol a machinista anyja, huga és kis öccse kétemeletes házában laktak, előkelő emberek voltak.

Hogy ki volt e machinista, ez az elkallódott levelek titka. De mindenesetre Türr leveleiből szüremkedett ki «A gyármunkás» alakja. Az *ouvrier-világ*, amelyhez a konzulok ajánlóleveleket adnak, felsigázta Degré képzeletét. A hagenai család bujdokló fiát, — kit Türr Kuncinak nevez, ami a Konrád név becéző formája, — megtette üldözött magyar szabadságharcosnak. A neve is Konrád maradt. Ez osztrák területen egy vasgyárban dolgozik. Burg munkás házában elvonultan él tudományos könyvei között. Egyszer Delarm bárónak, a gyár tulajdonosának leányát, Valerit, akit elragadott paripája, megmenti. Az atya pénzzel akarja megjutalmazni, de Konrád visszautasítja és eltűnik. Hanem a leány nyomot hagyott a szívében. Meredek sziklák között termő virágokat juttat hozzá. Valeri azt hiszi, hogy vőlegénye, atyja gyárigazgatójának fia, Alfonz sziklákat mászik a virágokért, hogy kedveskedhessék neki. A puha és számító vőlegény nem világosítja fel, de azért megtudja, kitől erednek a bokréta. «A paraszttól», kire valami ibseni, határozatlan gyűlöletbe menő szeretettel gondol.

És a legutóbbi csokrárt dobozostul «földhöz vágja,» amit K. felvesz. Erre furcsa, messziről hatásosnak ígérkező jelenet következik. *Konrád* megkérdi tőle:

«Miért cselekedte ezt?

Valeri: Akartam!

Konrád: Rosszul akarta, nekem kárt csinált.

Valeri: Jogom volt.

Konrád: Joga? (Főlegyen esedik s büszkén Valerira néz.)

Valeri: (visszaretten, félre :) Megmentőm.

Konrád: Joga? Mi címen?

Valeri: (magát összeszedve) Azon címen, amelyben követelem, hogy ezt a dobozt dobja le.

Konrád: Ezt? soha!

Valeri: Parancsolom, érti, parancsolom.

Konrád: Legyen (a dobozt leejti.)

Valeri: (lehajol, a dobozt felveszi s Konrádnak nyújtja.) Csak azért akartam, hogy én vegyem fel s adhassam át önnek.

Konrád: Eddig nagyon becses volt ez nekem, ezentúl szent lesz. —

És e jelenetnél még az apának is a színen kell lennie! — Később Mácsek, akit segített, hegedül, míg ő, «leigázott szép hazájáról» mond monológot. Mikor a cseh «kihegedülte belőle a magyart» és még az arcképét is elkérte, tíz forintért elárulja Patron-nak, a gyárigazgatónak. Utóbbi családja urát s már-már tönkre is teszi, azonkívül kiszipolyozza a munkásokat. Konrád ezek pártján van s mikor lázongának, Delarmékat hazakíséri. Patronnak e zavar jó alkalom az iroda felgyújtatására, hogy családja ne tudódjék ki és a bárót tönkre téve Valerit fához, Alfonzhoz kényszerítse. Ezalatt Mácsket Bécsbe küldi Konrád után tudakozódni és őt jelenteni. Patron a lázongás hírére el akarja kergettetni Konrádot, aki megmondja a bárónak, hogy igazgatója élhezeti, «béren felül dolgoztatja» a népet. A jószívű főúr megijed, elszámolást követel és mert hősiük megmentette a tűzből a könyveket, a család kitudódik. Alfonz minden különösebb megokolás nélkül megőrül, támadást intéz Valeri ellen, de tanult munkásunk megmenti, mire az apa rábízza a gyárat. Ez most felvirágzik, sőt vezetője egy tüneményes acéltalálmányával urának rendjelet szerez, amit az szerényen kiérdemelőjének akar adatni. Majd Konrádot társául fogadja. Időközben Delarmné megérkezik Gördényről, ahova fia, Olivér miatt ment. Ez ugyanis megsebesült a magyarok ellen vívott harcban s egy úri háznál, — mint majd kitudódik — Konrád szüleinél ápolták. Ott beleszeretett a család Ilon nevű leányába, azaz Konrád nővérébe. Házassági engedélyt kért szüleitől s ezért ment Delarmné Magyarországra. A bárónő fia szerelmesét és úri családját igen megszerette, a házasságba bele is egyezett. Mikor visszajön, Konrádot egy a szüleinél látott arcképe után megismeri. A báró erre gyorsan Bécsbe utazik s az addigra megérkező elfogatási parancs végrehajtásakor meghozza a «Gördényi ezredes»-nek szóló kegyelemlevelet. Gördényi-Konrád mint üzlettárs elveszi a báró leányát s ő is, meg a közben Olivérrel megjött Ilona nővére is boldogok lesznek.

Ez a tárgy. Hatásvadászatait jellemzi az előbb leírt párbeszéd. Meseszövése élénk, csupán Patron és Mácsek feljelentésére találjuk kissé késedelmesnek a magyar-üldözésben akkor igen serény Bécsset. A báró közbelépése ellenben igen gyors hatású. De ennek így kellett történnie, különben elmaradt volna egy színpadi hatásra számító jelenet. A párbeszéddek kissé erőszakoltak, a jelenetezés igen gyenge. A jellemeket Degré nagyon ritkán találta el. Többnyire maga beszél belőlük. Az osztrák bárónő például egy helyen lelkes csataképet fest, olyat, hogy becsületére vált volna bármelyik 1848-as huszárnak. E csatakép egy pár hasonlójával különben találkozhatunk írónk «Visszaemlékezései»-ben. Még Konrád alakja az aránylag legjobb, de túlságosan romantikus. Mintha Jókai Aranyemberé-ből és Ohnet Vasgyárosából szőtték volna össze s az Aranyember tónusa maradt volna fölül.

Patron igen nagy gazember s amellet — mint minden Degré-alak — naiv. A jószívű báróról, meg a többi mellékalakról nem is kell megemlékeznünk. Mácsek, a hálátlan cseh, az abszolutizmus civilizátor cseheinek köszöni fekete lelkét. Alfonz érthetetlen: eleinte számító, aztán meg beleőrül abba, hogy Valerit elveszti. Valeri méltó párja: valóságos ibseni ködbe burkolt hősnő, akit az események cibálnak jobbra-balra. (Ilyen körülmények között természetesen a darab drámai felépítéséről beszélni sem lehet.)

Az egésznek pedig nincs szociális tendenciája, mint ahogy vár-nók s amint írása korában Hauptmann Gerhard már ilyesmire is mert gondolni. De az elveiben következetes Degré a szocialista világtól igen távol állt. Ő benne a múltja, az ő szabadságharcí élménye ébredt újra egy kedves barátja leveléből és lett olvasmányai hatása alatt, régi regényei stílusában, színművé. Az alapszíneket mindenütt a nemesi világ kialakult nézeteiből kente vászonra.

*

Degré Alajos nagy volt, kedves volt mint ifjúkora elveihez ragaszkodó ember, mert a gyors hevüléseket, amelyek lázában hirdetett valamit, egész életére kötelezőnek tartotta. Gyermeki kedéllyel futott az ideálok után és arisztokratikusan áldozott nekik. Megjelenése lebilincselő erejét, szavainak puha hangsúlyozását a betűin nem érezzük, a szívét is csak olyan részeknél, ahol az nincs helyén. Ezért tűnik fel benne az udvari és demokrata elem összeforrasztásából származó kopottság és mesterkéeltség. Ami az írásaiban ránk maradt, visszhangként hat. De kedves visszhangként.

Az eddig teljesen ismeretlen *Gyármunkás* gyenge alkotás, de azonkívül, hogy fényt vet Degrére mint íróra, ki mindig görcsösen fogózik ifjúsága ragyogó 1848—49-ébe, egy igen megható tanulságot rejt. Az öreg kuruc ugyanis a kiegyezés után egy emberöltővel nagyjából megbékél az új állapotokkal. Az osztrák báró eszközli ki Gördényi ezredesnek a kegyelemlevelet, neki adja leányát, szívét, vagyónát, mert az eszével, lovagiasságával, nemességével azt kiérdemelte. Ez a kibékülés útja. Jókait hamarább jutott ide (Új földesúr), de ő nem is volt oly makacs, vagy mondhatnók következetes, mint Degré. Ha majd valaki megírja az igazi kibékülés történetét, amely a most folyó világháborúban Mária Terézia magyarjait élesztette fel, nem szabad elfeledkeznie a lassan, de biztosan békülő Degréről. Jelleme a törhetetlen szilárdság; minden kincse dicsőséges ifjúsága emléke. «Nyájas» olvasóinak és hű barátainak szeretetén kívül kitüntetésben, jutalomban sohasem részesült. És mégis megbékült.

Dr. PITROFF PÁL.

ÁGAI ADOLF.

Élete. Ágai Adolf 1836 március 31-én született Jankovácon, Bács-Bodrog megyében. Atyja, Rosenzweig József, lengyel menekült volt, orvos és zsidó költő. Ágai szülőfalujából szülei Órahovicára, Eszék mellé költöz-ködvén, írónk anyanyelve a horvát lett. Pécelen tanult magyarul s Nagyabonyban, ahol az elemi iskolákon kívül a gimnázium két első osztályát is végezte. Itt szította lelkébe azt az erős magyarságot, mely működését és műveit egyformán jellemzi. A III. osztályt Konya Pál vezetése mellett Pesten, a IV—VII. osztályt ugyanitt a kegyesrendi főgimnáziumban végezte, VIII.-ba Nagykőrösön Arany János «elébe járt». Ez az év stílusának fejlődésére is, de lelki világára is nagy hatással volt. Megértette a kor szellemét és a nemzeti törekvéseket átérzve ment Bécsbe, orvosi tanulmányok végzésére. Ott is magyar társaságba járt és érintkezést tartott fenn az odatelepedett magyar íróknak és szellemi vezéreknek majd mindegyikével. Ez időben kezd tárcáival és külföldi leveleivel a magyar folyóiratokban is szerepelni. 1862-ben megszerzi az orvosi oklevelet és Pestre költözik. Eleinte orvosi gyakorlatot folytat, utóbb ezt abbahagyva, újságíró lett s a *Borsszem Jankó*val s annak típusokká lett, általa teremtetett alakjaival lesz népszerűvé. Igazi hírnevét *Tárcalevelei* alapítják meg. Mint író és mint szerkesztőt egyaránt kedvelik. Napi- és hetilapokban gyakran jelenik meg neve vagy álneveinek egyike: és pedig nemcsak a magyar, hanem a német lapokban is. Idővel az újságírók nesztora lesz, aki együtt öregedett meg egy nagy kor hagyományosaival s a klasszikusok között, sajátos téren, maradandó nevet biztosít magának. Késő öregségéig dolgozott s a világháborút is megérte. 1916 szeptember 21-én halt meg, röviddel azután, hogy nyolcvanadik születésnapján írótársai melegen ünnepelték.

Munkái. 1. *Az arkanzasi lóköltők.* Gerstäcker Fr. után ford. 4 köt. 1860. (Zilahy Károlyal). — 2. *Jelenetek a magyar életből.* De La Tour után ford. 3 köt. 1861. — 3. *Ilona.* Regény a magyar életből. Nizarpa Eiluj (Apraxin Julia) után ford. 2 köt. 1861. — 4. *Egy szegény leány története.* Georges Sand után ford. 2 köt. 1861. — 5. *Vig cimborák.* Paul Kock után ford. 4 köt. 1863. — 6. *Egy örült szerelmei.* Xaver Montépin után ford. 2 köt. 1864. — 7. *A Borsszem Jankó naptárai* 1867 óta. — 8. *Porzó tárcalevelei.* Rajzok a társaséletből, a család köréből, úti vázlatok stb. 2 kötet. 1876. — 9. *Gyermekhumor.* Rajzok és jellemző vonások a gyermekvilágból. 1877. — 10. *Gyöpre magyar!* Válogatott kortesadomák s dalok, összehányta Duhaj Marci, kiadta Mokány Berci. 1879. — 11. *Forgó bácsi gyermekszínháza.* 16 vígjáték, színmű s apró jelenet gyermekelőadások számára. 1882. — 12. *Diákismeretek tára.* Terjeszti Bukovay Absen-

tius. 1883. — 13. *Forgó bácsi képeskönyve*. Versek és mesék. 1887. — 14. *Az én kis világom*. Versek és mesék. 1887. — 15. *Vizen és szárazon*. 2. k. 1895. — 16. *Por és hamu*. 1892. — 17. *Igaz történetek*. 1893. — 18. *Új hantok*. 1906. — 19. *Egy görbe nap*. Előadták a Népszínházban. 1902. — 20. *Ha 'sszólttyék*. 2 kötet. 1910. — 21. *Utazás Pestről Budapestre*. 1907. (3. kiad. 1912.) — Szerkesztette: a Borsszem Jankót, a Borsszem Jankó albumát (1869), a Látész c. napilapot (Bródy Zsigmonddal), a Magyarország és a nagyvilágot, a Regélő c. regényfüzeteket és a Kis Lapot. — Álnevei: Porzó, Csicseri Bors, Náday Ezüstös (ad anal. Kákay Aranyos = Kecskeméthy Aurél), Forgó János, Forgó bácsi, Nemo, Dr. Tőkés, Spitzig Icig, Mokány Berci és a Borsszem Jankó általa teremtet humoros alakjai majd mindegyikének neve. — V. ö. Alexander Bernát tárcáját Pester Lloyd 1916 szept. 22.

Ágai Adolf a múlt félszázad íróinak nem a legnagyobbjai közül való volt. Arany, Jókai, Mikszáth írói egyénisége mellett derült kedélye, mellyel az életben és az irodalomban egyformán napsugarat árasztott maga körül, csevegnitudása, mellyel élményeit virágos koszorúba fonta, nem emelték ki messze a közepesen felül. Amíg itt volt közöttünk, alig vettük észre megszokott, kedves írásait. S amióta csöndes öregségében csak ünnepnapokon szólalt meg, elmentünk derült verőfényében, jólesett a melege, de nem nagyon kerestük a napot, melyből az a lombokon át leszűrődött. Most, hogy nincs itt, hogy a közelmúlt regélője, nagy emberek pajtása elment a kortársai után, akiknek intimitásait ismerte és sokszor elmondta, idejénvaló az irodalomtörténet rideg betűivel megállapítani, hogy e hosszú élet alkotásai mennyiben tarthatnak számot egy még hosszabb életre: az örökkévalóságra.

E száraz kritika elől mindenha kitért. Nem kereste, nem hívta ki. Érenél maradandóbb emléket nem próbált magának a halhatatlan művekből kovácsolni. A napi élet krónikásának vallotta magát, ujságírónak, aki nem muló jelentőségű alkotásait is álnevek mögé rejtette, megvonult szerényen a nagyok árnyékában. Hogy műveivel most — mikor a hegyeken át ő érte is eljött a nagy ismeretlen, aki az örök álom kék mákszemecskéit hintegeti — mégis elmondhatja a nagy Örökkévaló zsámolya előtt a pogány non omnis moriart, azt élete határán két mozzanatnak köszönhetni. Az egyik egyénisége, a másik munkássága: a végeknek, a határszéleknek az irodalma.

Mindenben a fejlődés határszélén állott. Elmosódó silhouetteknek, átmeneteknek az írója volt, aki a fény és árnyék sohasem éles találkozásánál, összeolvadó harmóniájában állott s az éleket kereste a kettő között. A régi és új Magyarország határmesgyén járta útját a régi Pestről a mai Budapestre. Elindult az Arany János iskolájából — mert az író onnan indult el — és megérte a modern tüleke-

dések korát. A humorról azt tartotta ő is, amit nagy német írók hirdetnek, hogy az nagyon komoly dolog. Látta Batthyány kivégzését és büszkén mondotta az aggastyán Kossuth Lajosnak, hogy ő inkarnátus pecsovics. A tegnap embere volt, aki a mának beszélt. De legjellemzőbb mégis a kedvelt műfaja, melynek mesterét ünnepeljük benne: a tárcza. Ott állt benne az aktuálisnak és a maradandónak határán, még a valóság területén, de a költészet virágaira kacsin-gatva, még a próza formájában, de már telve poézissal — felismerve a műfaj lényegét s avatott tollal nagygyá fejlesztve azt.

A tárcát sokszor összetévesztik közel rokonával, a novellával. Pedig a kettőt ugyanaz a széles úr választja el egymástól, amely a regény és a történetírás széles mezői közt is tátong; mindkettő az életből veszi a tárgyát, de a tárcza — miként a történetírás is — nem eszményíti azt. Két jellemvonása van: aktuális és csevegésszerű. A közelmúlt eseményeiről szól; rövidsége folytán sohasem nagy, de mindenkit érdeklő eseményekről, elsősorban az élet érdekesebb epizód-jairól, — és mert főeleme a causerie, mindig szellemesnek kell lennie. Eredetét nálunk leginkább azokban a vidéki és külföldi levelekben kereshetni, melyek a kezdődő magyar ujságírásnak legélvezetesebb, legkapósabb részei voltak s amelyek itt-ott még ma is kísértének. Alapja pedig mindig az élmény.

Ágai maga is ilyen leveleken kezdte. A tárcának azonban, mely-nek már előtte is voltak hivatott művelői, idővel páratlan mestere lett, akinek ilyenmű műveit csak Jókai tárcái mellé állíthatjuk s aki-hez a fiatalabbak közül csak Keszler Józseféi emelkednek.

Aktuális, vagy aktuálissá vált élmény, csevegésszerű formában, ahogyan legjobban Heine tudta: ez a tárcza. Ágainak érdeme, hogy e vonásokat a tökéletességig fejlesztette s harmadikul adta hozzá a Arany-tanítvány tehetsége szerint a befejezettséget, a kerektséget: a kompozíciót. Az ilyforma művészi alkotásnak nála velejárója volt tiszta, zamatos magyarsága, cifrázás, de egyben pongyolaság nélküli nyelvezete.

A tárcza a múlt század műfaja: Ágai minden vonásával a múlt század embere volt. Hiányzott belőle a mai ujságíró tárgyilagossága, mert a maga világát élte. Írói alkotásai mind — még a Mokány Berciádák is — koncentrikus körök, amelyek középpontján a maga rokonszenves egyénisége áll sok tudománnyal és sok szellemességgel. Írói alkatának lényegéhez tartozik, hogy nagy kor szülötte és szem-tanuja volt. E körök érintői a modern Magyarország születésének és fejlődésének eseményei, melyek — hogy a nagy véletlen folytán egy másik újjászületés vajudó percei közepette zárta le szemeit — harmó-nikus egésszé alakultak. A negyvennyolcas idők hatásától a világ-háború kitöréséig élte a szemlélő, a megfigyelő életét, majdnem min-

dig a kohó közelében, ahol a folyékony vas izzó tömegének urai közé sodródva, látta és hallotta a kalapácsütéseket, melyek fékezhetetlennek látszó anyagból mesterművet kovácsolnak. Néki magának — nem is vágyott többre — csak az inas szerepe jutott; keveset tett, de szívésében vállalta is a megértő közönség szerepét s a látottakat híven rakta el emlékei közé.

Ezek az emlékek voltak azok, amelyek irodalmi alkotásaihoz az anyagot adták. Egész élete egy nagy anyaggyűjtés volt, melybe az ihlettség szent perceiben avatott kézzel nyúlt, hogy onnan marokszámra szórja fásuló, szürke hangulatokra a fényt.

Élményeinek különösen három nagy időszaka volt írói vénájára döntő jelentőségű. Az egyik a bécsi diákévek kora. A másik az abszolútizmusnak Pesten, a kor nagy embereinek közelében, társaságában szívott levegője. A harmadik a kiegyezésszülte ébredés kulturális munkája. Hogy a nagy márciusi eseményeket közlő látta, hogy orvos lett, hogy a Borsszem Jankó szerkesztősége reá várt, az mind csak szaporította élményeinek terrénumát: de Ágai ezek nélkül is azzá lett volna, ami volt.

A bécsi magyar diákélet még megírójára vár. A magyar ifjúság külföldi iskolázásának egyik legérdekesebb fejezete ez, amely egészen sajátos formájában sorakozik az olasz, német, hollandus és svájci magyar diákélet mellé, mert szereplőire egészen más hivatás várt. Amazok tanulni, világot látni mentek ki s idegen kultúra érett gyümölcseit szedték; ellesték az odavalósi diák életének mozzanatait s azokat utánogatták. A bécsi magyar diák nem igyekezett környezetébe illeszkedni s a tudományt nagy hírű professzorok ajkáról lesve is a magyar kultúra életét élte. Félíg-meddig politikai hivatása volt már a XVIII. században is, melyet öntudatlanul csak a hagyomány adott át nemzedékről-nemzedékre. Az eddiginél is sokkal inkább így volt ez abban az időben, mikor Ágai Bécsbe került. Ekkoriban ifjaink a pesti németesítő rendőrvilág elől menekültek a bécsi policáj szeme előtt viruló magyar világba: ott nem keresték a lázadókat, mert nem látszottak veszedelmeseknek. Ott a «hazaárulók», a kamarilla magyar hivatalnokai voltak a legveszedelmesebb forradalmárok és a jámbor bécsi polgárok kedélyességének leple alatt éltek a magyar «emigránsok». Maga Ágai is azért ment Bécsbe, mert a pesti «gutgesinnt» rektor jó anyagot látott benne, hogy besűgővá nevelje. Bécsben pedig Kecskeméthy Aurélt találta, Hollán Ernőt, Kertbeny Károlyt, Frankenburg Adolfot, Falk Miksát, ott ismerkedett meg Szilágyi Dezsővel és ott élt Széchenyi szelleme. Kijártak Döblingbe, hogy a falak lombozatának suttogását hallgassák. Ifjúi lelkesedésük szálai azonban ártatlan pókhálóként szövődtek messze, az udvarig, a rendőrségig is.

A környezet Bécs volt, a császárvárosnak Stifter-megfestette, kifejlett sajátos jellegével. A levegő azonban a nagy politikai események forrongó levegője, emberei a lezajlott szabadságharc csendessé lett szereplői, törekvései a nagy álmodóknak álmai voltak.

Ágai mindenből bőven kivette részét. Mint orvosnövendék közel-férkőzött nagy professzoroknak és kicsi, bécsi típusú nyárspolgároknak szívéhez és gyűjtögette a tapasztalatok ezer rózsáját és tövisét. Egész virágesővel árasztotta el az élet. Mint magyar diák, megtalált minden alkalmat, hogy hazafiasságának, a magyar alföldről hozott, magyar rögön nőtt lelkének táplálékot szerezzen a nagyoknak és társainak összefövetelein.

Mikor a diplomát megszerezte és Pestre telepedett, még mindig derengett. A homályba lopódzó napsugarakat ugyanaz a társaság gyűjtötte össze lencséjével, amelynek tagjait jórészt még Bécsből ismerte. Széchenyit itt Deák pótolta. De Pákh Albert körül megtalálta a maga fiatalos társait is: Tóth Kálmántól Gregusson át Vajda Jánosig, «a legvígabb életgyűlölőig», a bécsi «grüne Insel» párját a számárrendben, a nagy idők bajnokait, Jókaival az élükön s a jövőndő Magyarország alkotóit. Ez az a kor, amelyet írásaiban úgy emleget, hogy «akkor» volt. A Hölgyfutár idején. Az emlékezés évei voltak, amelyek a múltakból erőt merítettek a jelen s még inkább a jövőndő munkájához — s amelyek ma már szintén csak az emlékezéséi. Nincs korszak, amely a memoire-irodalomnak gazdagabb anyagot adott volna; talán mert soha annyi nagy elme össze nem találkozott, akik cselekedtek is, írtak is, — szenvedtek is az események alatt, alkották is a jelent.

Ágai éber szemmel, mindegyiküket közelről ismerve, vitte a maga kised szerepét. A politika kezében eszköz volt csak, de magaválasztotta célok kitűnő eszköze. Életének e két átélt korszaka s ez a környezet volt döntő írói pályájára, melyre — az orvosit otthagya — végleg lépett. E körülmények, melyek között élt, adták meg írásai célját is, anyagát is (és teszik, hogy tárcái az irodalomtörténetírásnak is gazdag kútforrásai).

Mint a Borsszem Jankó szerkesztője s eddigi kezdéseivel is, újságíró lett. Nem fontos, hogy divatos regények egész sorát is fordította. Élményei nagy emberek körébe vonták: róluk írta tárcái javát. Mint hosszú időn át a császárváros lakója, annak karakterét jól ismerte s az egyedüli lett, aki e tapasztalataival ki tudta keresni ennek a mi karakternélkülinek csúfolt ragyogó fővárosunknak hagyományait és jellemvonásait. Átélvén pedig hazánknak is, metropolisunknak is újjászületését, módja volt a mának megrajzolni a tegnapot.

Ime, a környezet, az élmények, amik legtöbb munkájának (*Igaz történetek, Tárcalevelek, Por és Hamu, Új hantok, Utazás Pestről Budapestre*) anyagát adták. Hogy általában mennyire uralkodó műveiben az élményi elem, az abból is kitetszik, hogy egyetlen munkája sem szükölködik nélküle. Még novelláinak tárgyait is, bár eszményíteni próbálja őket, innen meríti. Útleírásai (*Vizen és szárazon*) csak kiegészítik e sorozatot s a Mokány Berci vidám történetei sem egyebek, mint munkáinak paródiái, élményeinek más szémszögből történt megörökítése. Csak a dombszögi és bugaci földesúr sarkutazására kell gondolnunk.

Azt hiszem, ezt a vonását csakúgy, mint az aktuálisnak szeretetét, újságírói pályájának köszönheti. Hivatása tanította meg rá, hogy mindig a körülötte lejátszódó eseményeket szemlélje. Írói pályájának kincse volt, több annál: alapja, hogy nagy dolgok játszódtak le körülötte. Természetes végzete, hogy maga nem tartozott az igazán nagy egyéniségek sorába, aki ez eseményeket mozgatta volna is.

Mikor a jelent azon melegében, aktualitásában kellett megörökítenie, újságíró volt; mikor a képzetek forrongására ideje volt és lelkében, mint az őszi hervadás színei, harmóniává alakulhatott a melankolikussá sápadt múlt s az aktualitást csak egy későbbi pillanat idézte újra fel: tárcát írt. És csak ekkor volt igazán elemében: mert fék nélkül adhatta hozzá a maga tehetségének zamatját.

Ágai causeur volt, nálunk a legkiválóbbak egyike. Egyéniségét azok, akik ismerték őt, lebilincselőnek mondják. Jótékony derű áradt lelkéből környezetére, elmúlt idők mezejének illata töltötte be a levegőt, ha szólt. Egész lénye meleg volt, minden mondanása szellemes. És ezt a szellemet generációk élvezték annál az asztaltársaságnál, amely a Borsszem Jankó törzsasztala köré írókból, politikusokból, művészekből összeverődött, mindenütt, ahol Ágai megfordult és legkivált a publikumban, amely munkáit olvasta. Szellemessége nem volt franciaesprit, nem volt nehézkes német vice, --- közelebb állott a bécsi kedélyességhez, igazában azonban magyar elmésség volt. Az irodalomban Jókaié az, amellyel leginkább össze lehetne vetni. Majdnem egyöntetű vele. Nagy képzettség, előadásbeli könnyedség és találó csattanó, amelyhez néha szatirai él is járul --- nem tulságosan sebző, --- az összetevői. Sok közöttük az anekdota: éppen úgy, mint Jókainál. Ezekkel fűszerezte a tárcáit; ezekkel tarkítva lettek azok igazán elmés csevegésekké. S ahogyan az életben is emlékei ezréből tudta társaságát kedvessé tenni, azonképpen az irodalomban is. Csakhogy itt mindig kerek egészlet adott: művészi formában, zamatos magyarsággal, egyszerű, szép stílusban írván meg elmondandóit.

A «végek» költészetét írta. Egy-egy nagy emberünk halála, egy-egy

régi emlékü épület eltűnte volt az aktualitás, mely tollat adott kezébe. Műveinek több mint fele s legjelentősebb alkotásai nekrológnak készültek és tárcák lettek. Magyaros nyelvezetét még az alföldről hozta, de érzékét öntudatossa a körösparti Athénban Arany Jánostól hallgatott órák fejlesztették. A magyarságot Abonyi Lajossal — az ő kedves Márton Ferkójával — egy levegőből szívta s nem tudta azt megrontani a pesti iskolák németje sem. Ha kivetni való van benne, az a nyelvújító törekvése, mellyel — néha kissé erőltetetten — egy-egy emlékében élő tájiasságot következetesen használni szokott. *Értemre* — mondja: mikor arról van szó, hogy amíg ő megérté — s a világért sem ment el senkihez másként, mint hogy *nála nézett*. Egy ici-picit fitogtatása ez és a többi párja annak, hogy mennyire magyarosan tud magyarul. A stílusára azonban bizonyosan ráillik, amit a hagyomány Arany Toldijáról mond, hogy az egyszeri ember nem sokra tartotta — mert ilyet ő is tudott volna írni. Ez legyen az Ágai dícsérete is.

Az elmondottak együttesen jellemzik Ágai írói — s ami egy — tárcáirói művészetét. Összefoglalva: élményei a legérdekesebb korszakból valók, életének jelentős momentumait örököltette meg és csevegő formája mesteri; népszerűségének ez a magyarázata s ez adja tárcáirói nagyságát, helyét a XIX. század magyar irodalomtörténetében.

De külön hely illeti meg Ágait a magyar *humor* történetében is. A sírva vigadó régi magyar költészetben igen kevés a humor. A magyar *satira* története jóval messzebb nyúlik vissza az elmúlt évszázadokba, aminthogy a gúnynak később is, fejlett politikai költészetünkben, jelentős szerepe volt. Igazi *humoristáink* azonban csak a múlt században voltak. A legnagyobbak köztük Arany, Jókai és Mikszáth. Ágai Adolf neve is mellékük sorakozik s ebben is Jókai mellett a helye. A humor veleszületett költői érzéseinek egyik legszebbje; levendulaillatos szobáinak enyhe levegőjét ez a pajkos szellő gyakran járja át, frissíti tárcáit és alakjait kedves vidámsággal önti el.

Ez a tehetség érvényesül önalkotta hőseiben is.

Ágai köteteit végigolvasva, úgy látjuk, hogy munkáit bizonyos józan egyszerűség jellemzi. Van érzéke a poézis iránt, sok bennük a napsugár és kedves humor járja át valamennyit. De két dolog hiányzik belőlük: nincs fantáziája és nincs invenciója.

Legelterjedtebb könyvének — *Utazás Pestről Budapestre* — utolsó fejezetében csodálkozva olvasunk egy furcsa kísérletet: Budapest ezer év múlva a címe. Merész dolog. Az eszméjének Jókai-íze van, de a kivitelben messze marad mestere mögött. Van benne kómiikum, van benne ötlet, de majdnem semmi leleményesség. A maga helyén pedig sehogysem érzi jól magát: nem illik a régi és új Budapestről írott tárcákhoz. Szegényes és színtelen. Látszik, hogy a fan-

táziának — mert Jókai után az invencióját emlegetni is kár volna — erőltetett a szárnycsapongása, mely lendülethez nem jut. Érthető is, hogy akinek minden munkája élményen épült, aki a múlt időkben élve megtalálja régi környezetét s azok életével telik el — nem is törekszik egyébre, — annál nem kelnek a képzelet tarkaruházatú pillangói ismeretlen messzeség csábos illatárja felé.

Az invenciót mégsem tagadhatni meg tőle. Csakhogy nem a legmaradandóbb alkotásaiban érvényesült, hanem egyebütt, egy másik világban, a Borsszem Jankó lapjain. Itt sem alkotott a semmiből, de eszményített, generalizált. Invenciója abban nyilvánult, hogy megtalálta élményei között a megfelelő alakokat, akikből típusait teremtette. A *Ha' szőlők* bevezetésében ugyan tiltakozik ellene, hogy ezekhez egy-egy élő modellja volt; de Arany Jánosról c. tárcájában (*Por és hamu*, 78. l.) maga is bevallja, hogy a Mokány Berci alakját Nagykőrösről vette: Arany megkérdezte tőle egy ízben Mokány Berciről, hogy «nem-e a P(intér) Gyurkára gondoltam, arra a jószívű, duhaj körösi gyerekre? Mert arca, alakja, eszejárása és beszédmódja teljesen rávallanak. Valamint hogy úgy is van.» Wewreshegyi Dániel kilétét is elárulja, mikor Márton Ferencről írt nekrológiájában (*Új hantok*, 163. l.) a Mostgyütt bárót emlegeti, mondván róla: «Vonatkozás egy német úrra, aki valahonnan Hannoverából került le Abonyba, hohenheimi könyvek szerint folytatni gazdálkodást.» Ez, a valónak nem épen «égi mása» tehát — ha arra is gondolunk, hogy humoreszkjei mind élményen alapulnak, tárcáinak akárhány epizódja torztükröben is megjelenik a *Ha' szőlők*ban — közös vonása típusainak. Nem vált ártalmukra. Ágai maga is büszkén hirdeti, hogy Mokány Bercit Kossuth is említi Irataiban s Gyulai is egyetemi előadásaiiban törülmetszett, igazándi telivér legénynek nevezte. Alakjainak legnépszerűbbje, legsikerültebbike lett is.

Ez alakok a régi magyar típusoknak népszerű és életrevaló utódai. Történetileg is folytatásai a Serteperti és Széllházi báróknak. Pontyiéknak és a népszínművek cigányainak és zsidainak. Ismeretes, hogy Ágai mintegy negyvenet teremtett meg ilyent s ezek jórésze túlélte mesterét. A Mokány Berciádat össze is gyűjtötte 1910-ben két, már idézett című kötetében. Hibájául róttá fel Gyulai, hogy szerzője nem kötötte magát benne *egy* tájszóláshoz. Magyarosságát és népszerűségét azonban ez a gyengéje nem érintette. Sokkal nagyobb baja, — ami így kötetbe gyűjtve még zaklatóbban kirívó — hogy vaskos kómikuma igen gyakran fajul szemenszedett utszéliséggé s a kártya, agár és asszonyok barátja több mint pajzán és sikamlós: legtöbbször trágár is. Ami nem jellemző tulajdonsága a magyarnak; hiszen nemcsak az asszonyaink szemérmesek — a faluk magyarja is az.

Csakhogy Ágai már pesti volt és pesti közönségnek írt. Az itóka szerepét, mely Mokány Berci ágon-réven atyjafiának, Göre Gábornak viselt dolgaiban ismét jogerőre emelkedik, itt egészen a szoknya vette át.

Mokány Berci is, a többiek is a *Borsszem Jankó*ban léptek a közönség elé. Az irodalom történetébe s Ágai méltatásához tartozik az is, hogy ezt a legjobb magyar élclapot ő teremtette meg. Sajátosan magyar alkotása volt ez is. Jelentősége nagyobb, mint a *Fliegender* volt a maga körében, mert egy nevezetes kor hangulatának volt a tükre. Az újjászülető Magyarország első éveiben volt a legnagyobb. Politika és társadalom volt a terrénuma, magyarság és szabadelvűség volt a jelszava. Nagy írók voltak a munkatársai és egy Jankó Jánost mondhatott a magáénak. Érdemei a kor történetéhez hozzátartoznak.

Sok mindenben volt a Jókai tanítványa. Talán nem tévedek, ha típusokat rajzoló művészetét is visszavezetem a legnagyobb magyar mesemondó csodakútjához, idealizált jellemeihez. De egyet, amiben az a legnagyobb volt, nem tudott ellesni tőle: képzelőerejét. Sehol sem látni ezt jobban, mint novelláin. Mert ezek is mind csak élményeken épültek s aki annyira az élet realitásában élt, mint Ágai, azt köti a rög, azt varázsos mezőkre nem csalják nimfák; és a politika álomszövéseiben nincsen színes fonál. Talán egy kicsit a *Borsszem Jankó* is oka volt, hogy e novellák, melyek egyik-másikában (*A Viola Vera*) erő is van, olyan képzelet nélkül szűkölködők, kissé vontatottak is.

De mintha a sors ezt a tehetséget sem tagadta volna meg tőle egészen. Mintha írónk meg akarta volna mutatni, hogy a mesék világában is járt, nemcsak mindig tülekedő emberek törtéteit nézte csendes mosollyal — megalkotta a Forgó bácsi *Kis Lapját*. És aki legszívesebben elmúlt generációk történeteit beszélte a jelennek, be-zörgetett azon a házon is, melyet a jövő nemzedék népesít be és a szívének egész verőfényét helyezte a legigazabb melegségű helyre, a gyermekszívekbe. Ott is élni akart.

Nagyon szeretett élni. Egyik leghíresebb tárcájában, a *Halál* címűben írja: «Én élni akarok és nem akarok meghalni! — — — Nem, nem! O ne hagyjatok meghalnom! Ó élni, élni, élni! Megfürödni a mindenségnek sugaras világában soha ki nem fogyásig!»...

Nem halt meg. Befejezte munkáját és teste elpihent. «Takarjanak ólomba — így rendelkezett — amiből öntik a betüt — e becsületes ércbe, amely átsegített az életen s megvitte barátainnak jó híremet.»

És csakugyan, ólombetűkbe takarva, él az irodalomtörténet lapjain, nem a vezető elmék között, de jó hírében, a maga becsülettel megérdemelt helyén, a «mindenségnek sugaras világában, ki nem fogyásig.»

GÁLOS REZSŐ.

BARTÓK LAJOS.

Élete. Málnási Bartók Lajos született Erdődön (Szatmár vm.) 1851 május 24-én. Középiskoláit Nagybányán, Szatmáron és Máramarosszigeten végezte. 1868-ban a budapesti egyetemen a jogra iratkozott. 1869-től Jókai Mór mellett az *Üstökös* belső munkatársa, majd segédszerkesztője volt. Emellett 1874—75-ben Tóth Kálmán *Bolond Miskáját* is szerkesztette. 1878-ban maga alapított élcslapot, a *Bolond Istókot*, amelyet haláláig szerkesztett. Mint politikai és satiraköltő, mindvégig ellenzéki szellemben működött; kezdetben Tisza Kálmán pártja érdekében a Deák-pártot támadta, a fuzió után pedig egykori pártfelei ellen fordult. Függetlenségi programmal a képviselőháznak is tagja volt. A Kisfaludy-Társaság 1883-ban választotta tagjai sorába, ahol Gyulai Pállal szemben az ellenzékhez tartozott és nagy része volt azokban a támadásokban, melyek Gyulait elnöki tisztéről lemondásra készítették. A Petőfi-Társaságnak is tagja, majd pedig alelnöke volt és mint ilyen, a Petőfi-kultusz érdekében sokat fáradozott. Így Petőfi 1848-as évi szereplésének emlékére Endrődi Sándorral és Szana Tamással együtt szerkesztette 1898-ban a *Petőfi-Albumot* és élén állt annak az irodalmi mozgalomnak, melyet a Petőfi-Társaság 1899 július 31-én a Segesvár és Fehéregyháza közötti völgyben Petőfi halálának félszázados évfordulója alkalmából rendezett. A Nemzeti Színház kebelében a drámabíráló-bizottság tagjaként működött. Nemcsak mint költő, hanem mint újságíró is lázas tevékenységet fejtett ki. A kimerítő szellemi munka, nyughatatlan természet és mohó életvágya egészségét korán aláásták és hosszas betegeskedés után 1902 december 31-én Budapesten halt meg.

Munkái. Az élcslapírással kapcsolatban naptárakat is szerkesztett: Don Pedró naptára, Budapest, 1875. — Bolond Istók naptára, Budapest, 1880. — Mamelukok naptára, Bp., 1890. — Mint politikai és satira-költő Don Pedró álnéven két versgyűjteményt adott ki: *Örtüzek*. Bp., 1877. 112 l. — *Rúgott csillagok*. Bp., 1879. — Lírai, drámai és elbeszélő művei: *A legszebb*, vígjáték 3 felvonásban, Budapest, 1880. 200 l. Franklin-Társulat kiadása. — *Költemények*. Bp., 1881. 204 l. — *Újabb költemények*. Bp., 1883. 159 l. Franklin. — *Kendi Margit*, történeti dráma 5 felvonásban. Bp., 1884. 162 l. Grill Károly. (Németre fordította Fromme Rudolf, 1892.) — *Kárpáti emlékek*. Bp., 1885. 95 l. Franklin. (Németre ford. Silberstein Adolf, 1886.) — *Thurán Anna*, történeti dráma 4 felvonásban. Bp., 1888. 211 l. ifj. Nagel Ottó; az Akadémia Péczely-díjának nyer-

tese. — *Erdőzúgás*, Költemények. Bp., 1889. 186 l. Athenæum. — *Haluska Benedek*, bohózat 3 felvonásban, Bp., 1889. 103 l. ifj. Nagel Ottó. — *Az Abenszeradzs*, (opera-szöveg Chateaubriand után) Bp., 1886. 35 l. Pfeifer Ferdinánd. — *A méhek*, vígjáték 3 felvonásban, Bp., 1890. 205 l. Légrády-Testvérek. — *Erzsébet királyné*, történeti dráma 4 felvonásban. Bp., 1892. 208 l. Franklin-Társulat. — *Az örvény*, vígjáték 3 felvonásban, kéziratban maradt, először adták a Nemzeti Színházban 1895 jan. 11-én. — Ebből készült *A szemfényvesztők*, regény két kötetben. Bp., 1896. Athenæum. — *Téli regék*, elbeszélő költemények. A rajzokat készítették: Jankó János, Neogrády Antal, Spányi Béla, Vágó Pál, Vastagh György. Bp. 1889. 83 l. Légrády Testvérek. — *Mohács után*, történeti dráma, Pap Henrik rajzaival. Bp., 1898. 46 l. Athenæum. — Ennek folytatása, mint a tervezett drámai trilógia második része: *János király*, amely kéziratban maradt és a harmadik rész: *Martinuzzi*, kézirat-töredék. A kéziratok Baróti Lajos, a „Bolond Istók” szerkesztője birtokában vannak. — *Remény, emlékezet*. Legújabb költemények (1891—1901.). A költő arcképével. Bp., 1902. 202 l. Franklin-Társulat. — *Hattyúdalog*. A költő arcképével, Endrődi Sándor előszavával és Mühlbeck Károly rajzaival. Bp., 1906. 79 l. Schenk Ferenc bizománya.

Irodalom. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái I. köt. 650—51. l. — Pallas Nagy Lexikona, II. köt. 696. l. és XVII. 141. l. — Révai Nagy Lexikona II. köt. 660—61. l. — Ifj. Ábrányi Kornél: Bartók Lajos. Magyar Szalon. X. köt. 157—9. l. — Justus: Bartók Lajos. Ország-Világ. 1888. 42. sz. — Bartók Lajos mint drámaíró. Magyar Szemle. 1891. 44. sz. — Bartók Lajos, a kecskeméti kerület képviselője. Budapesti Hirlap. 1892. 91. sz. — Thewrewk István: Bartók Lajos. Magyar Genius. 1892. 11. sz. — Csicserei Bors: Bartók Lajos. Élet. V. évf. 40. sz. — S.: Bartók Lajos. Magyar Szalon. XXXVI. köt. 291. l. — Mátrai János: Bartók Lajos élete és lírai költészete. Kalazantinum. VI. évf. 1—2. sz. — Zempléni Árpád: Élő anthológia. Auróra V. évf. 2—3. sz. — Kara Győző: Bartók emlékezete az aradi színházban. Aradi Közöny. 1902. 12. sz. — Jókai Mór: Bartók Lajos. Független Magyarország. 1902. 292. sz. — Zempléni Árpád: Bartók Lajos. Pesti Hirlap. 1903. 1. sz. — Koroda Pál: Felolvasás Bartókról. Zemplénnvármegyei Kazinczykör Évkönyve. I. 1904. 56—64. l. — Ferenczy Elek dr.: Bartók Lajosról. U. ott. 65—70 l. — Ambrus Zoltán: Bartók Lajos. Kisfaludy-Társaság Évkönyve. XXXVIII. 57—64. l. — Vértessy Jenő: Bartók Lajos történeti drámái. Erdély Múzeum. XXIV. köt. 9—19. l. — Mészáros Jenő: Bartók Lajos költészete. Arany János-Társaság Évkönyve. III. 1908. 104—123. l. — Kórodi Katona János: Bartók Lajos emlékezete. Szamos. 1913. 124—25. sz.

Ismertetések egyes műveiről. 1. *Órtüzek*. Petőfi-Társaság Lapja. 7. sz. — Budapesti Szemle. XV. köt. 219—21. l. (m. p. jegy alatt.) — 2. *A legszebb, vigj*. Beöthy Zolt: Színműírók és Színészek. 22—30. l. — Gyulai Pál: Színházi Szemle címen, Budapesti Szemle. XXIV. köt. 200—206. l. — Hon. 1880. 306. sz. — Fővárosi Lapok. 1880. 294. sz. — Magyarország. 1880. 352. sz. — Pesti Napló. 1880. 307. sz. — Egyetértés. 1880. 351. sz. —

3. *Költemények*. Budapesti Szemle. XXVIII. 473—475. l. (a—d. jegy alatt.) — Egyetértés. 1881. jún. 19. — 4. *Kárpáti Emlékek*. Koszori. 1885. — Németül Silberstein Adolf fordításában 1886., ennek ism. Magazin für die Literatur. Lipse, 1887. — Neue Freie Presse. 1887 júl. 29. — 5. *Újabb költemények*. — i: Budapesti Szemle. XXXV. köt. 309—315. l. — Pesti Napló. 1883. 36. sz. — 6. *Thurán Anna*, tört. dráma. Pesti Napló. 1887. 354. sz. — 7. *A méhek*, vígj. Pesti Napló, Fővárosi Lapok. 1889. 329. sz. — 8. *Remény*, *Emlékezet*. Költemények. Magyar Szalon. XXXVI. köt. 274—76. l. — Budapesti Hirlap. 1902. 355. sz. — Hazánk. 1902. 303. sz. — 9. *Mohács után*, tört. dráma. Koroda Pál, ism. Magyar Szó. 1903. 67. sz. 10. Baróti Lajos: Részlet Bartók János királyából. Új Magyar Szemle. II. évf. 1903. 3. sz.

I.

Bartók Lajos a múlt század utolsó harmadának egyik legnépszerűbb költője volt; 34 évre terjedő írói pályáján (1868—1902.) sokoldalú és eredményes munkásságot fejtett ki. Először egyes szépirodalmi és napilapokban időközönként megjelent lírai költeményeivel és az *Üstökösben* közreadott humoros verseivel ébresztett figyelmet. Sikerei a humoros és a satirikus nembn főként ezen irányba tereltek munkásságát. Jókai már 1869-ben az *Üstökös* munkatársává fogadta, majd pedig rábízta a lap önálló vezetését. Emellett két évig, 1873 végétől 1875-ig szerkesztette Tóth Kálmán *Bolond Miskáját*, ezután pedig a *Bolond Istókot* vette át és szerkesztette bekövetkeztét haláláig.

Bartók Lajos írói munkássága ily módon pályája elején egészen a politikai és a satirikus költészet terére siklott. Az alkalmi költészet múlt sikerei azonban nem elégtették ki költői becsvágát, mert érezte, hogy tehetsége maradandóbb alkotásokra hivatott. Mint politikai költő és satirikus mindvégig ellenzéki szellemben működött. Első versgyűjteménye, az *Örtüzek* (1877.) és a két évre rá megjelent *Rúgott csillagok* «politikai, alkalmi, satyrico-humoros» költeményeket tartalmaznak, melyeknek nagyobb része Don Pedró álnéven az *Üstökösben* látott napvilágot. Rajtuk még a Jókai-féle Kakas Márton-versek hatása érezhető, amelyekben a páthos és az értelmesség olykor sikerrel vegyül a gúnnyal s az óda fenségesebb hangjaig emelkedve kifejezést tud adni a kor hangulatának és szenvedélyeinek, de nem egyszer az álpátosz hangján szól s tettettett érzelmeket és túlzott eszméket hirdet. Az efajta költemények célzatossága hozza magával, hogy sokszor nincs bennük elég igazság és őszinteség.

Későbbi verseivel már a költészet maradandóbb becsű alkotásait gazdagította. E nemű verseinek első kötete *Költemények* címmel 1881-ben jelent meg. Komoly költeményei a szerelemről, a hazafiságról és a termé-

szet hatása alatt keletkezett hangulatairól és reflexióiról szólnak. Ezután gyors egymásutánban jelentek meg lírai művei: az *Újabb költemények* (1883.) az előbbihez hasonló tartalommal: majd két verskötete, a *Kárpáti emlékek* (1885.) és az *Erdőzúgás* (1889.) a természetbenyomásoknak és tájképi hangulatoknak ad kifejezést. Ezek mint a magyar hegyvidék hivatott énekesét igen kedvelt és hírneves költővé tették. *Kárpáti dalai* német nyelven is megjelentek (1886.) Életében kiadott utolsó lírai versgyűjteménye a *Remény és Emlékezet* (1902.). Halála után költő-barátja, Endrődi Sándor adta ki *Hattyúdalaít* (1906.). Ezen művei együttvéve foglalják magukban Bartók lírai költészetének gazdag termését.

Bartók Lajos lírájában általában nagy ellentétek mutatkoznak. A hangulati gazdagság és lendület nála bizonyos összhangtalansággal és töredékességgel párosul. Minden hivatottsága mellett gyakran erőltetett. Kedélyvilága, mint valami dalforrás, állandóan buzog és még sem képes gondolatait mindig világosan és összefüggően kifejezni. A tartalmasság és gazdagság a gondolatokban és képekben sokszor nehézkessé teszik előadását; másrészt érzelmei olykor felszínesek s nem egyszer híjával vannak a természetességnek és őszinteségnek. Általában a külső és belső forma nem volt eléggé hatalmában.

Aminő ellenmondásokat mutat költészete, épen olyan ellentétek vannak egyéniségében, amelyek folyton összeütközésbe hozták őt másokkal és önmagával. A szépet kereste és az életben mindenünnen a rút vigyorgott feléje. Lelke összhang után sóvárgott és kedélyvilága mindig a végletek között hánykódott. Az idealizmus és a realizmus benne örökös harcban állt egymással. Ez tette őt a szatíra és humor iránt fogékonná. Amennyire meghódolt a lelki nagyság előtt, épen annyira kíméletlen ostorozója volt a közélet fonákságainak és az emberi gyarlóságoknak s elfogultságnak; bár olykor éreznie kellett, hogy maga sem ment azoktól a hibáktól, amelyeket másokban nevetségessé tett. Épen azért nem az erkölcsbíró komoly palástjába öltözködve ítélte elevenek és holtak felett, hanem a vidám szatír mosolyával ajkán szúrta mézes fullánkját oda, ahol legjobban fáj. Az érzelmesség és a gúny, a szellemes ember játékos szeszélye és bizonyos patetikus emelkedettség: ez azon két véglet, amely Bartók emberi és költői mivoltát kirívóvá teszi. Míg gúnyos természete egyrészt hidegen hagyja és távoltartja magától az olvasót, másrészt minden szépért és nemesért hevülő kedélye tiszteletet ébreszt; de igazán felmelegíteni még ódai hevületével sem tud.

Bartók minden szépségével és hibájával a maga korának gyermeke volt, de azért egész írói mivolta kirítt abból a környezetből, amelyben élt. Találóan mondja róla Ambrus Zoltán emlékbeszédé-

ben,¹ hogy Bartók Lajos azon kevesek közé tartozott, akik sokat örökölték a régi írók lelkesedéséből s közelebb állott a régi írók típusához, mint akik között élt. Általában a pillanatnyi benyomások és a temperamentum embere volt. Lelkét szokatlan tűz és folyvást lobogó indulat hevítették. Jellemének egyéni vonása az erő és keménység volt; hiányzott belőle az a simulékonyság, amely a könnyű érvényesülésnek egyik föltétele. Alkotóerejét főként a képzelet és az ötletek táplálták; de erős, sőt makacs meggyőződés irányították. Heves vérmérséklete és erős meggyőződése magyarázzák meg csatázó kedvét irodalmi és politikai ellenfeleivel, akik túlzásaiban sem vitathatták el tőle az irodalom komoly szeretetét és a hazafias érzés s faji büszkeség őszinteségét.

II.

Lássuk most már, hogy ez a nem mindennapi egyéniség a maga jelességeivel és fogyatzokozásaival miként nyilatkozik meg lírai költeményeiben, melyek tárgyak és eszmék szerint csoportosítva mutatják legvilágosabban a költő lelki tartalmát.

Az olvasót elsősorban érdekelheti, hogy mint vélekedik a *költő a maga hivatásáról, költőtársairól* és melyek *költészetének főmotívumai*. Bartók Lajost a maga sajátos egyéni érzelmei és hangulatai mellett főképen a közélet dolgai és az irodalom foglalkoztatták. *Poetai rugaszkodásában*, melyet az *Örtűzek* c. kötetéhez bevezetőül írt, tréfálkozva és irodalmi ellenfeleit csipkedve bevallja, hogy ő nem madár, amelyik a maga gyönyörűségére énekel. Neki közönség kell, hogy remekművet alkothasson. Magát hivatott költőnek tartja, kit a szerelem tett költővé. Még élte alkonyán is egy kései ideáljáról azt írja, ha előbb ismerte volna e nőt, élete tán szebbre fordult volna és lantján szent himnusz volna az ének, amelyből «a halhatatlanság fölmiléje» szólna.² A szatira korbácsát gyakran suhogtatja a tehetégtelen költők felett, kiknek a lármája miatt kénytelen elhallgatni a valódi költészet.³

A magyar költők közül mestereinek Aranyt és Petőfit tartja és azt hiszi magáról, hogy van benne némi Petőfi-vonás. Azért eszményképének emlékét gyakran föleleveníti. Eltűnésének 25-ik évfordulóján (1874.) a közállapotokkal elégedetlen költő szemére hányja nemzetének, hogy nem úgy ünneplik Petőfit, amint megérdemelné. Ha most Petőfi föltámadna, lant és kard helyett korbácsot ragadna, hogy

¹ A *Kisfaludy-Társaság Évtapjai*, XXXVIII. köt. 57. l.

² *Hattyúdalogok: Költő vagyok, Oh miért nem ismerém.*

³ A *műzsa panasza, Őszi hangok.*

vérig csapkodja a farizeusokat (*Öh Petőfi*). Halálának 50-ik évfordulóján pedig egy allegorikus drámai képben bemutatja Petőfi halálát a segesvári csatátéren, ahol később hasztalan keresi nagy fiát a gyászba-borult Hunnia Klióval és a többi múzsával együtt. Végre Klió azzal vigasztalja meg a gyászolókat, ha Petőfi nem is él, költészete halhatatlanná tette őt (*Apothesis*). A költő Petőfi szellemétől várja, hogy ismét felrázza nemzetét s szítsa a szent tüzet, mely őt hevítette szerelmében és hazaszeretetében. Petőfi lelke most is ott viharzik dalai-ban, amikor veszély fenyegeti a hazát és haragra gyújtja szíveinket.¹ Bartók annak a legendának hatása alatt, amely még az ő korában is gyakran felmerült a nép között, t. i. hogy Petőfi még él és hazavárják őt, két költeményt írt. Az egyikben (*Várjátok Petőfit*) felpanaszolja, hogy a nép, melynek Petőfi leghevesebb szószólója volt, még mindig tűr, szenved és nélkülöz; a nép a haza árvája. De élteti őt a hit, hogy Petőfi még visszatér és ismét lángra fogja gyújtani a világot és életre kelti a magyar szabadságot és dicsőséget. A másikban (*Ha Petőfi hazajönne . . .*) pedig azt mondja, ha Petőfi hazajönne, sok ember megijedne tőle, mert úgy képzeli, hogy Petőfi a mai viszonyokkal elégedetlen volna. Itt Bartókból főként az ellenzéki politikus beszél.

Ezzel kapcsolatban az a másik néphiedelem is visszhangra talált Bartóknál, t. i. hogy Petőfi a szabadságharcban orosz fogságba került és Szibériában raboskodik. Ezen gondolat kapcsán készített néhány költeményt *Petőfi kiadatlan költeményei, melyeket Szibériában írt* összefoglaló címmel. Egy közülök pl. (*A hold fehér . . .*) a hómézőkön elmélázó Petőfit jeleníti meg, amint feleségére gondol, akiről azt hiszi, hogy még mindig hű hozzá; egy másik (*A kozák*) pedig a mulató kozákot mutatja be Petőfi mulató betyárjának hatása alatt. Még Petőfi szüleiről sem feledkezik meg; *A józsefvárosi temetőben* c. költeménye arra kéri a nőket, hogy azokat a virágokat, melyeket Petőfi hantjára áldoznának, tegyék szülei elhagyott sírjára.

Bartók a Petőfi-kultusz mellett, melyet lelkében a költő és ellenzéki politikus egyaránt ébrentartott, költeményeiben méltó helyet juttat Arany Jánosnak is. Mikor ezt *Toldi szerelmének* megjelenése alkalmából üdvözli, nemcsak a nagy epikust látja benne, hanem jövő nagyságunk prófétájának tartja, ki a mult ragyogó képei által hanyatló korát is küzdeni tanítja (*Arany Jánoshoz*). Halála alkalmából (*Arany*) fájó kegyelettel írja: meghalt Arany, a magyarok Homérja;²

¹ *Petőfi szobra előtt, A halott, kinek sirja nincs, Petőfi.*

² Erre vonatkozólag lásd még: *Arany János- emlék* c. versét.

elhallgat a hősdal, mert Arany lepihent, hogy egyesüljön hona Tyrteusával odafönt, s

... gyászol a kor szelleme sírján,
Ki lelket-adónk volt gyászos napokon.

A margitszigeti tölgyek pedig a nagy költő emlékének hódolva azt suttoják, habár Arany meghalt, mégis halhatatlan (*Mit suttoznak a margitszigeti tölgyek?*). Szép elégiában búcsuztatja el Arany János unokáját is (*Madárdal a koporsó felett*), midőn egy idilli jelet hatása alatt ezt írja:

Virágos kertből egy leánykát temetnek,
Nem gyász a koporsó: rózsás az egész.
Míg mormol a pap: madarak csicseregnek,
S egy csacska rigó vidoran füttyürész...

Tán a halott lelke is csalogány képében tér majd vissza, hogy elzengje szerettei bánatát.

Petőfi és Aranyon kívül a magyar irodalom többi nagyjairól is szívesen emlékezik meg, ha valami alkalom kínálkozik rá. Így kegyeletesen idézi fel Berzsenyi Dániel emlékét születésének századik fordulóján *Róma ledől s rabigába gövbed* c. költeményében, amely voltaképen Berzsenyi *A magyarokhoz* c. halhatatlan ódájának paraphrasisa és alkalmazása Bartók korára, amelyet ő épen olyan vigasztalannak lát, mint Berzsenyi a XVIII. századot. A magyar dráma úttörője, Kisfaludy Károly emléke előtt¹ pedig Bartók, a drámaíró fejezi ki hódolatát. De sokkal megkapóbban teszi ezt Katona József évszázados ünnepén, mikor *Bánk bán szellemét* idézi. Az elégedetlen magyar keserűségének találó visszhangja e költemény, melyet Bartók hite a nemzet jövő nagyságába jólesően enyhít. Ez az ünnepi óda Katona tragédiája alapján művészi bepillantást ad Bánk bán háborgó lelkébe, hogy a nemzete pusztulásán töprengő magyarból mint lesz pártütő. Bánk tragikumát költői ihlettel elemezve Bánk végzetével szépen kapcsolja össze Katona sorsát. De a politikus költő itt sem tudja megtagadni magát. Az elfogult ellenzéki pártember kifakadása szólal meg a mult banki jelmezében, mikor kora közállapotaira és nemzeti sérelmeinkre céloz. Katonáról szól *A legelhagyatottabb sír* c. régebb verse is, amely a hálátlan utókort rója meg, mert *Bánk bán* szerzőjének sírját Kecskeméten gyom és tövis nőtte be s ez hirdeti márvány helyett világgá, hogy «itt alussza örök álmát a nemzeti hála». Bartók ezen megrovása azonban téves hirlapi közlés nyomán félreértésen alapult, mert ekkor már Kecskemét «szobrot állított nagy

¹ Kisfaludy Károly emlékének.

fiának s azt díszes, árnyas kerttel, sétatérrel vette körül». ¹ Meghalt költőink közül még Tóth Kálmánról, «a haza és szerelem dalosáról» emlékezik meg *A költő sírjában*.

Sok melegséggel ír Körner német költőről is, midőn Dallwitzban (1886 aug. 26.) *Körner fájánál* elmerengve mondja, hogy a bús magyar honszerelme otthonra talál a vén tölgy lombjai alatt, ahol egykor Körner Zrínyink hőstetteit zengte. Népe benne Petőfijét siratja. Azért szent nekünk a föld, hol egy költő pihen szabad szívével, mert csak nevők más, mind egyért epednek: szabad hazáért minden nemzetnek. A vén tölgyön, mely a multakról regél, a vihar mint óriás hárfán zengi évszázadok óta a szabadságot, amint a költő dalolta.

Élő költőbarátai közül Endrődi Sándort és Szemere Miklóst keresi fel költői leveleivel. Az előbbi buzdítja, hogy áldozzon a haza és szabadság oltárán; gyógyítsa a világ sebeit és énekelje meg az eszményi szerelmet s férfibecsületet. Szemerét pedig mint magyar Anakreont üdvözli, kinek feje ősz; de szíve ifjú. Az idő nem vont rozsdát hangszerére. Hozzá nem jut el a világ küzdelme és panasza. Dalaiban most is ég, hevül és szeret. Csak a természet ölén teremhet ily szabad, játszi, vidám és pajzán költészet. A természetes és gondtalan élet derűje után vágyik ő is, kit végzete a nagyvárosi élet forratagába sodort.

Bartók és Szemere egyébként is rokonszellemelek. Mindkettő világnézete derült, gazdag humoros ér csörgedez bennük, amely Bartókban inkább a szatíra felé hajlik; továbbá a művészi szép szeretete és rajongás a természeti szépségekért teszi őket egymáshoz hasonlókká.

Mint színműíró és később mint a Nemzeti Színház drámabírálbizottságának a tagja, a színházzal és művészeikkel való összeköttetései révén lírája körébe vonta a *színművészet apostolait* is. *Költő és színész* c. költeménye, melyet Vizvári Gyulának írt, szellemes szembeállítás a kettőnek. A költőn és színészen csak mulat a világ: ezt szemtől-szembe megtapsolják s mire hazament, elfelejtik; az meg a siron túl kap tapsot. S mégis játszik a színész s ír a költő. *Egy fiatal művésznőnek* írt verse pedig a költő meghódolása az ártatlanság és a művészi teremtő erő előtt. Homloka körül még a gyermeklánykor pajzán tünderei játszadoznak, szíve meg Veszta-oltár; de Prometheus szikrája már lángra gyújtá. Ifjúság és dicsőség egyként osztályrészei. Ha majd szeretni fog, szeressen mélyen és változatlanul: úgy az ifjúság, szépség és dicsőség sem hagyják el; mert a szépségnek az idő sem árt, ha szívtisztaságban gyökerezik bája. Nagy

¹ *Budapesti Szemle*, 1877. XV. köt. 220. l.

színművészeink emlékének megbecsülését sürgeti *Lendvay emlékezté-*ben. Hőseink és nagyjaink legtöbbje már kapott szobrot; de a magyar hazifiság vándorapostolai, kik koplalva és rongyosan tették magyarrá az országot, még nem. Közülök elsősorban szobrot érdemel Lendvay Márton. A költemény alkalmi jellegén felülemelkedik, amikor a színművészet régi hivatását a mai elsekélyesedésével szembeállítja. Régente hazafiságot ment tanulni a közönség a színházba: ma megtanul pirulni s holnap — tán már nem pirul semmitől. Pedig a színész hivatása magasztos, ő váltja valóra azt, amit a költő nagyot alkotott. Végül e körből van még néhány költeménye, melyekben a korában elhunyt színészek emlékét örökíti meg.¹

Bartók a színművészet mellett a *zenének* is nemzeti hivatást tulajdonít. Az országos dalegyesület debreceni ünnepén mondott *Prologjában* ezt ki is fejezi. Zenénk a multban a költészettel együtt a hazaszeretet szolgálatában állott s továbbra is azt kívánja tőle, hogy nemzeti és faji jellegünk kifejezője legyen.

Költészete kiterjed a *képzőművészetekre* is. Rajongása ezek iránt szépen jut kifejezésre a *Velencei stanzákban* és *Egy római osztériában* c. költeményében. Ez utóbbiban a költészettől várja Róma dicsőségének életrekelését, mert művészeti emlékei holtak mutatják.

III.

Bartók életkörülményeinél fogva, mint újságíró és politikus *egyrészt a jelen eseményeit visszhangozza, másrészt a mult nagyságképeit eleveníti fel*, mikor alkalom kínálkozik reá. Azt mondhatnók, Bartók lírai krónikása a maga korának, aki nem mulaszt el semmi kínálkozó alkalmat, hogy meg ne verselje, ami a multba kapcsolódik, vagy vonatkozásba hozható vele.

Különösen mint politikai költő általában elégedetlen a jellel ezért idézi fel a holtakat és hívja fegyverre az elhunyt hősokeket, hogy szellemük védje a hont, «amely veszendőben van a gyáva magzatok kezében». De amily elfogult olykor a jellel szemben, épen oly feltétlen hódolattal beszél a múltrol. Történelmünknek majdnem minden jelentősebb mozzanatát, ha másként nem, legalább egy-két odavetett vonatkozásban feleleveníti. Mikor pl. Kúnság mezején egy csillagos éjtszakán a pásztortűz mellett szerelmesen elábrándozik, a pásztor epedőn szóló furulyahangja a költő lelkét egyszerre a múltba ragadja s maga előtt látja a hajnalcsillag fényében Leheld, kinek

¹ Jókainé halálára, E. Kovács Gyula emlékére, Emlékeztül egy fiatal művésznő sirjára.

riadó kürtjére lelki szemei előtt elrobognak a honfoglaló ősök (*Pusztai éj*). Munkácson járva, szintén vízióban látja felvonulni a honfoglaló ősöket, kik eltűntek; de munkálva a hazáért, «Árpád nagy lelke mindnyájunkban él» (*Munkács*). A honfoglalás dicső tényei különösen a milleniumi ünnepségekkel kapcsolatban kerülnek lantjára. Ekkor készült a pusztaszeri ünnepségre a *Vérszerződés* c. ódája és *Árpád hős magzatjai* a csepeli Árpád-szobor leleplezésére. Mindkettőn nagyon is megérzik az alkalmi jelleg és hiányzik belőlük a pátosz meggyőző ereje.

A honfoglaláson kívül főként *Mátyás, Nagy Lajos, a Kuruckor hősei* és a *szabadságharc emlékei* foglalkoztatják. A visegrádi romok láttára Nagy Lajos dicső kora elevenedik fel lelkében, Mátyásban főként az igazságos királyt látja. Thököly, Rákóczi és Kossuth csillagai a magyar szabadság bujdosó csillagai, a honszerelem lángjait messziről ragyogtatják felénk, vajjon mikor jutnak el Magyarországra? Zborón még virágzanak Rákóczi hársai; de dicső emlékü vára már rom; csak bujdosó lelke jár ide megpihenni.¹ A Thaly-féle kuruc tábori dalok hangulatát és szellemét érezteti a *Kuruc bordal*, amelyben szépen olvad egybe a bor, szerelem és diadalmálmor; *Szirmay Tamás, Szirmay Jób* c. kuruclegendájából pedig a költő osztrák-gyűlölete árad ki.

Legszívesebben azonban 1848 eseményeivel és szereplőivel foglalkozik. *Eszményképe Kossuth Lajos*, kinek emberi és polgárerényeit több költeményben magasztatja. Még Kossuth atyjának sírjához is áldozatra hívja a honfiakat, mert a hazának ő adta a legdrágább kincset: fiát, kinek polgárerényein és büszke honszerelmén lett a magyar nép erőssé és a nemzet naggyá; s hazát csupán ő nem talált és ő nem jöhet atyja sírjához (*Kossuth atyja*). Egy más költeményben pedig az aratók száján felhangzó *Kossuth-nóta* ihleti meg és ettől várja, hogy ismét tette ébressze a magyart. A *Diadalútban* Kossuth Lajos turini temetését (1894. márc. 28.) írja le; számára a halál nyitotta meg az utat hazájába:

Császarok élve, nemzethősök halva
Tartják meg győzedelmi útjokat...
Nem válik szíve honi földben röggé!
S magyar szabadság lángigéje szól
Még ékebben néma ajkiról.

A halott Kossuth érdemeit magasztatja még *Kossuth emlékezetében* és *Kossuth szobra Clevelandban* c. alkalmi ódájában, amely a leleplezési

¹ *Bujdosó csillagok, Zöldül az erdő.*

ünnepre, 1902 szept. 28-ára készült. Mindkettő Bartóknak azok közül az ódái közül való, melyekben a pátosz gyűjtő erejét szónoki áradozás és kitérő elmélkedés váltják fel.

Bár mint politikus mindig az ellenzék híve volt, amennyiben kezdetben a Tisza-párt érdekében a Deák-pártot támadta, a fuzió után pedig egykori pártfelei ellen fordult; azonban Deák Ferenc emberi nagysága mint költőt meghódolásra készíti. Így *Deák Ferenc halálára* írt elégiájában Deákot mint a haza halottját siratja el, kire egy ország ontja özvegyi könnyét. De már valószínűség híján valók *A két öreg* és *Deák karszéke* c. versek. Az elsőben a beteg Deák úgy van feltüntetve, mint aki álmában sóvárogva gondol Kossuthra és a tétlenségre kárhozottat Kossuthot hazahívja, hogy vegye át tőle a vezérletet, ő pedig szívesen menne egy kis pihenőre — Turinba. Az utóbbiban pedig némi gúnnyal jegyzi meg, hogy méltatlan epigonok tolonganak, hogy elfoglalják Deák árván maradt székét. «A haza bölcse» sírjából is visszaszól Kossuthnak, hogy ő üljön a székébe, mert egyedül ő méltó Deák helyét betölteni és a haza gondját viselni. A nagy ellentétet a két nagy államférfiú álláspontja között Bartók úgy egyenlíti ki, hogy bár

Két külön táborban, szemben vívtak mindig,
De nem egymás ellen: a honért harcolának,

vagyis Kossuth és Deák csak a hazaszeretetben voltak vetélytársak.

Az 1848-as idők eseményei közül többször énekl meg *március 15-ét*, melynek ötvenedik évfordulóján az *Apotheosis*ban Petőfi szereplését felidézve azt kérdi, vajjon a nép- és gondolatszabadság költője ma tudna-e úgy dalolni, hogy népe meghallgassa? Egy másik költeményében (*Martius*) hevesen kel ki a mai korcsivadék ellen, kinek Petőfi helyett Gyulai Pál Görgeyről énekel. Ugyanilyen elfogultsággal, bár némi önmérséklettel szól egy másik márciusi ódájában (*A szabadság napján*), hogy addig nem lesz igazi márciusa a magyarnak, míg nem győznek azok az eszmék, melyeknek hirdetői Petőfi, Vasváry, Batthyány, Damjanich voltak. Aki igaz áhítattal és hittel vallja ezeket az igéket, az merje ünnepelni március idusát.

Nép, ha tiszta nem vagy s nem követed őket:
Te árulod el a megváltó dicsőket . . .
S ki márciusot üled kétszín-elbizottan:
Vigyázz magyar, mert rá október jó majdan!

Szabadságharcunk gyászos epilógusa, az *aradi vértanúk emléke* is többször foglalkoztatja költőnket. Pl. a *Requiem*ben a bosszuló Istent kéri, hogy addig ne adjon nyugalmat a vértanúknak, míg

halálukat meg nem bosszulják. A költemény első fele érdekes ellentétet képez a második résszel, melyet a kétféle refraine-nel: «A vértanuknak adj örök nyugalmat» és «A vértanuknak még ne adj nyugalmat!» igen találóan éreztet a költő. De a *Szabadság virágában* már nem a bosszú tüzei, hanem az a remény táplálja, hogy a vértanuk sírján a hősök szívéből és vérök hullásából egykor majd kinő a szabadság virága. A budai konvédszobor leleplezésére írt ódájában pedig a szabadságharcban elesett honvédekről emlékezve, önbizalomra hívja fel a nemzetet, mert ez tartott fenn bennünket a multban és ez biztosíthatja számunkra a jövőt.

Azonban nemcsak a nemzeti hősök megbecsülésére buzdít a költő, hanem más nemzetek szabadsághőseiről is rajongással ír, amint ezt Garibaldi halálára készült költeménye mutatja; mert ha szabadsághóst temetnek, senki se sírhat úgy, mint a magyar.

A kegyelet multunk iránt és a hagyományok megbecsülése Bartók költészetében főként az ő politikai álláspontját szolgálják; de azért nem lehet tőle elvitatnunk, hogy ez az erős történeti érzék nála megfelelő históriai belátással párosul és az ihletet hozzá a magyar romantikus költészet szolgáltatta, amely szintén a mult dicsőségével akart hatni a maga korára. Ezt látszik igazolni *Salamon Ferenc emlékeztetere* írt költeménye is, amelyben határozottan kifejti, hogy nincs más nagyságunk, mint történelmünk és erre örökké büszkék lehetünk. Salamon Ferencről is azért emlékezik meg oly melegséggel, mert nemzeti történelmünknek hű és igazságos följegyzője volt.

Ezért nem is mulasztja el az alkalmat, hogy honfitársait meg ne rója, ha bárminő tettükben a nemzeti kegyelet hiányát tapasztalja. Ezt veti szemére a vezető politikusoknak *III. Béla* c. költeményében; mert eltűrik, hogy *III. Béla* királyunk tetemei a múzeumban összecsomagolva hevernek, holott a budavári kriptában volna a helyük. Ebben némi túlzással multunk megtagadását látja és a múzeumi csontvázak szellemei mennek panaszra Budavárba e méltatlan elbánás miatt; azonban üresen találják a királyi lakot. S itt a költő helyett megint az ellenzéki politikus veszi át a szót és a magyar udvartartás hiánya miatt vonja kérdőre a kormányt --- a vers végén.

Bartók hazafias költészetén, mint a mondottakból is láthatjuk, a nemzeti önállóság és szabadság vágya vonul végig és itt több Petőfi-reminiscenciával találkozunk.¹ Így *Az állatkert királya* Petőfi *Rab oroszlánjára* emlékeztet: A fogoly oroszlán egykedvűen néz ki tömlöcéből, csak ha a felkelő napot látja, tör ki rémséges ordításban. A nap, «az ég oroszlánja» eszébe juttatja vesztett szabadságát. Egy

¹ *Honszerelem.*

más költeményben (*Csalogánydal*) pedig a rab csalogány jelképezi a költő szabadságszeretetét. Szeretné, ha zengene neki szerelemről és szabadságról a rab madár; de megérti némaságát. Ha elvették tőle zöld lombját és fészket, ne kérjenek dalt se tőle. De míg Petőfi a pusztában látta a szabadság képét, addig ő a tenger végtelenségében látja a magyar szabadság szimbólumát (*Tenger gyöngye*).

Mikor a múltból a jelenre veti tekintetét, mindig a békétlen és elégedetlen hazafi szólal meg belőle. Korhol és buzdít a hazaszeretet érdekében, akárcsak Petőfi. Korának férfiai közül különösen azokkal tart lelki rokonságot, kik valamelyes vonatkozásban voltak az 1848-iki szabadságharcunk eseményeivel. Így lelkesen üdvözli Teleki Sándort (*Levél Koltóra*), két nemzet hőseit, ki végigküzdötte a magyar szabadságharcot, azután pedig honvédkardjával segített kivívni Itália szabadságát. Ma a honfiak között nincsenek hősök; ma meg sem tudják érteni őket; a hazáért ma nem tudnak áldozni. Azonban reméli, hogy

Keresni fogja e boldogtalan kor
Sülyedtségéből a menekülést.

Ennek azonban csak egy útja van: rontsuk le a hamis bálványokat és építsünk templomot az elfeledett hazaszeretetnek. Építsük fel a templomot, hogy hadd lássa meg az öreg hős még egyszer a hazaszeretet oltárán égő szent tüzet.

Bartók azonban nemcsak a múlt dicső emlékeivel akar hatni közömbös korára (*Temető a várhegy oldalán*). Az emlékezés olykor neki csak *útmutatás a jövő számára*. A magyarnak nem kell új eszményeket keresnie, csak az ősök példáját kövesse és tettekben keresse a boldogságot (*Új ezredév*). Ma az igazi hazafi magányba vonul és a hazaszeretet fénye mellett az emlékezés illatával áldoz a meghalt hősök szellemének, kik hazájukért estek el (*Ünnepélyre*).

Elégedetlensége a maga korával többször gúnyban tör ki (*Ah, de boldogok vagyunk mi!*): csupa ünnepségek között töltjük életünket, mindig mulatunk, ahelyett, hogy a haza javáért dolgoznánk. A köznyomor sóhajt s mi

Eszünk az éhezők javára,
Lakmát ütünk nagy emberek
S vértanuk névnapjára.

Bár elégedetlen a honi állapotokkal, szíve még sem engedi, hogy itt-hagyja hazáját egy szebb és boldogabb idegen földért (*Idegen csillagok*); mert táplálja egy jobb jövő reménye. E tekintetben az *ifjúságha veti minden bizodalmát*. Az ő kezükben van a nemzet jövője, ha tettel tudják szeretni a hazát (*Ifjú Magyarország*). Legyen méltó

a mai ifjúság a márciusi ifjakhoz (*A magyar ifjúsághoz*), mert csak akkor vár igazi feltámadás a magyarra, kinek 300 éve tart már a nagypéntekje (*Föltámadás*).

Mikor a nép érdekében emel szót, némi rokonságot árul el Petőfi-vel, ennek őszinte demokratikus érzése nélkül. A szocialista törekvések a nép anyagi és erkölcsi helyzetének emelésére ha olykor meg is ragadják őt, kitartóan izgatni a népjogok érdekében nem igen érez igazi hivatást. Bartókot a történelmi magyarság fénye kápráztatja; a demokrácia eszmevilága távolabb áll tőle. Inkább csak a nép nyomora hatja meg. Ezt látszik igazolni a *Magyar honleányok* c. költeménye, amelyben kigúnyolja azokat a főrangú hölgyeket, kik a pápának gyémántesattra gyűjtöttek; de nyomorgó népünk számára nincsen könyöradományuk. Általában a nagyok, ha ünnepelnek, nem gondolnak a népre; csak akkor kell nekik a nép, amikor dolgozni kell. Pedig a nép szeretete a trón erőssége és a nemzeti erő örök forrása (*A nép*). A nép még mindig gyermek; de ha egyszer öntudatra ébred és feltámad: az lesz csak a feltámadás és utolsó ítélet a gonoszok számára (*Támadjatok fel!*), mert a nép a nemzeti becsület igazi védője (*Fejedelmi torna*).

Bartók hazafiás költészetét, mint már fentebb is említettük, politikai felfogása gyakran egyoldalúvá teszi; de amikor a költő kerül a politikus fölé, még alkalmi költészete is megkap férfias erejével. Kár, hogy a politikus oly sokszor elnyomja benne a költőt. Ilyenkor az erély durvaságba csap át és nélkülözi az őszinteséget és igazságot. Mikor közéletünk romlottságát ostromozza, legtöbbször a pártpolitikus szemüvegén nézi azt (*Elmélkedés*) és mindenütt az uralkodó-párt korrupcióját látja (*Te csak építs házat!*). Mint vérbeli ellenzék támadja a közösügyes politikát (*Álmos ősapánk hibázott*) és a Tisza Kálmán-féle szabadelvű-pártnak azt veti szemére, hogy az osztrák érdekeket szolgálja (*Szabadelvűség*). Gyűlöletét az osztrákok ellen, ahol csak teheti, kifejezésre juttatja (*Táncoljatok német!*), sőt ezt az ellenszenvét az egész németiségre kiterjeszti. Inkább franciabarát (*Herman szobra*). Más nemzetek közül rokonszenvvel emlékezik meg a lengyel népről és felszabadítását sürgeti (*A waweli sirbölt*). Az 1877—8. orosz-török háború több költemény megírására ösztönzi, melyekben az oroszgyűlölet és erős rokonszenv a török iránt nyer kifejezést.¹ Az oroszra azért haragszik, mert benne a zsarnokság meg-

¹ *Most már fegyverre! Jön a muszka! Muszka ballada, Szurony-csata, A sebesültekért, Gloriavictis, A száműzött Mithád, Isten hozta a sojtákat! A távozók után.*

testesülését látja, amely ellen egyébként is kikel az ő szabadság-szerető lelke (*Harmodios dala*).

IV.

Bartók lírájának eddig tárgyalt anyaga inkább azt mutatja, hogy a költő lelke mint rezonált azokra a benyomásokra, melyeket a külvilágból vagy olvasmányaiából magába olvasztott. Ezek lírájának tárgyi oldalát alkotják és lelkének inkább csak a külső ingerek hatása alatt keletkezett reflexei. De *világfelfogását és lírai karakterét* abból ismerhetjük meg igazán, amit önmagából merített.

Bartók, amint lírája mutatja, végletek között hanykódó lélek, kit indulatok és szenvedélyek hajszolnak és folytonos küzdelemre készítetnek másokkal és önmagával. A természet harcos kedvét még növelte azzal, hogy a szellem minden támadó fegyverével ellátta. Az enyelgő tréfa, a fölényes humor, a pajzán élc, a csipkedő gúny és a szarkazmus kíméletlen nyersesége egyformán hatalmában volt. Egyikkel, másikkal olykor vissza is élt.

Életfelfogása nem megállapodott világszemlélet eredménye, hanem forrongó kedélyvilágának változásai szerint az idealizmus és realizmus határmegyéi között nagy kilengéseket mutat. Keresi a szépet és az életben mindenütt a torz vigyorog feléje. Ez az ellenmondás az ideál és a valóság között váltja ki lelkéből annyiszor a szatirát. De ha itt a földön csupa ellenmondás az élet, *Mi lesz velünk, ha meghalunk?* kérdi egyik költeményében. A halál utáni lét problémáját kutatva, végletes okoskodása azon epikureusi gondolatban csúcsosodik ki, hogy «míg a gyönyört érzékled, addig élsz». De hogy ez a tan nem elégíti ki, mutatja, hogy a vers végén bizonyos iróniával azt mondja:

Hát ember, fald egymást, amíg bírod,
Ontsd egymás véré, ez legyen borod!
Most kell meghíznod, míg benned a pára,
Hogy jó falat légy férgek asztalára!

A lét harcában fáj neki, hogy mindig a gyengébbnek kell elpusztulnia, azért mondja (*Árnyrajzok*), hogy nagy kannibál a természet: saját szülöttét emészt meg; de az ember még telhetetlenebb: az éhest a jóllakott eszi meg! Ezért *élet-bölcsesége* arra az eredményre jut, hogy aki a szépet szereti, csak messziről szemlélje, hogy ne lássa rajta a foltot. Csak aki ábrándokban él, az találja meg eszményképét. Bizonyos lelki emelkedettség, egy szebb lét utáni vágy szólal meg *Az álom* c. költeményében:

Oh ég, vedd el a valót, csak
Hadd meg az álmot nekem!
A való, az élet semmi,
És az álom mindenem!
A való halálom . . .

Ezt írja élte alkonyán a pusztító kórral küzdve; de amíg az egészséges életvágy és a fiatalság ereje dolgozik benne, ő is a való-
ságban keresi és találja meg az élet örömeit. Az *ifjúság a boldogság*, mondja ugyanilyen című költeményében, mely az élet szenvedéseinek kacagva néz a szemébe. Ezért költeményeiben szívesen foglalkozik a boldog ifjúkorral, melynek merész szárnyalása a hegytetőről nézi a világot és mindent a tavasz fényében lát. Annál jobban fáj neki, mikor érzi, hogy ifjúsága már tűnőfélben van (*A száraz malom, A hárfa*). Ilyenkor bizonyos elégedetlenség fogja el; úgy érzi, hogy reménye mindenütt megesalta, eddig hasztalanul élt. Ha átélt szerelmeire gondol, itt is több csalódásban, mint boldogságban volt része. Hazájának sem tud örülni, mert már nincsenek önzetlen nagy fiai. Jobb, ha lantját is eldobja, amely nem tudta nemzetét felrázni (*Menj ifjúság*).

Az ifjúságról gyakran eszébe jut neki a *mulandóság gondolata* és ha ilyenkor magában száll, a bánat érzelméből merít őszinte költői ihletet s úgy találja, hogy a bánat a szív legértékesebb kincse (*Emlék*). Az őszi hangulat hatása alatt többször elmélkedik a mulandóságról. A hervadás és pusztulás melanchóliája különösen gyakran fogja el lelkét 1883---1889. évek között írt költeményeiben, melyeket *Erdőzúgás* c. kötete foglal magában. Ezt az érzelmi állapotot azonban nem csupán az ős és a természet képei ébresztik fel lelkében, hanem alapja a költőnek valami szerelmi csalódásában lehet, legalább az *Őszi felhők* c. ciklus ezt látszik igazolni több más költeményével együtt. De mások szenvedése is meghatja és amikor a maga fájdalmát panaszolja el, azért teszi, hogy mások szenvedéseit enyhítse vele, mert «a bánat a bánatból merít vigaszt» (*A szenvedőhöz*).

A költő mohó életvágya még élete alkonyán is fel-fellobban; de világfelfogása most már a *melankólia* felé hajlik és hovatovább a rezignációba megy át s ez bizonyos újszerű vonást kölcsönöz *Hattyúdala*inak, amelyek, mint Endrődi Sándor mondja,¹ «elhanyagolt életének utolsó akkordjai, vergődő szívének végső rezdülései. Sírbeli fölárado melódiák».

A költői dicsőség és hírnév, amely után annyira vágyott ifjúkorában, már nem hevíti. Bizonyos csendes ironiával mondja, hogy

¹ Előszó Bartók Lajos *Hattyúdala*ihoz.

mire a hervadt őszbe lép s «ha a télvihar zúg majd tört lantján», még megéri, hogy fölfedezik (*Késő dicsőség*). Az életvágy helyét lassankint a halálsejtelelem váltja fel. Mikor az őszi köd által letarolt virágok között jár, eszébe jut a tavasz, amely életet hoz számukra; de akkor ő már nem lesz közöttük (*Őszi köd*). Azonban a halál gondolatával könnyen kibékül. Csak azt kívánja, hogy ne ősszel, hanem tavasszal haljon meg. Ekkor nem nehéz a halál, mert az élettől való válást megédesíti a természettel való egyesülés gondolata, ahol oly boldogan fog pihenni, mint szeretője ölen. Szívén virágok verjenek gyökeret és lelke szálljon a napfényes égbe (*Tavasszal szeretnék meghalni*). A halálvágy még erősebben jut kifejezésre az *Utazási vágy* c. költeményében: már szeretné látni azt az ismeretlen világot, ahonnan nincs többé visszatérés. Szóval Bartók az élet és a halál birodalmát egyformán be tudja vonni a költészet varázsával.

Bartók lírájának legállandóbb és legtermékenyítőbb forrása a *szerelem*. Petőfi nyomán ő is a szabadság és a szerelem dalosának mondja magát; de míg Petőfi a szabadságért kész föláldozni szerelmét, Bartóknál úgy érezzük, hogy egész érzelmvilága felett a szerelem uralkodik. A világ minden alkotása arra való, hogy az ő egyéni szerelmi életét szolgálja és megérzékítse. A szerelem nála a mindenség középpontja. Akkor is beszél róla, amikor erre nem a lelki szükség hajtja. Találónak mondja magáról, hogy úgy van a szerelemmel, mint a mesebeli pásztor, aki akkor is farkast kiáltott, amikor nem volt rá semmi oka. S amikor a szerelem farkasa igazán marcangolja szívét, nincs, aki hallgasson reá (*Mint a mesebeli pásztor . . .*).

Szerelmi költészetében az érzéki szerelem játsza a főszerepet, bár vannak étheri finomságú szerelmi dalai is. A szerelem nála nem beteges mohóság, hanem az egészséges szervezet kielégítésre törekvő vágya, örök emberi érzés és világfenntartó erő. Morálista szempontból gyakran kifogásolhatjuk elveit; egy cseppet sem álszenteskedő. Nem akar jobbnak feltűnni, mint aminő valójában. Szerelmi hűség dolgában sem magával, sem másokkal szemben nem valami szigorú. Szerelme tárgyait gyakran váltogatja és kedvesei hűtlenségét sem veszi nagyon szívére: könnyen vigasztalódik. Nála csak a szerelem érzése állandó, tárgyai gyakran változnak.

A nő szerelméről sincs eszményibb felfogása. Könnyű pehely az asszonyi szív, mely, ha sóhajtunk utána, tovalebben; ha kerüljük, hozzánk tapad. A női hűség tükör, amely minden más arc mosolyára visszamosolyog; ezért ne bízd rá magad. De el se törd, mi magában törékeny. Boldog, aki nem ismeri a szerelmet; bár aki nem érezte, boldog sohasem volt. Ő érezte mézét és fulánkját egyaránt. Gyöngé virág a nő szerelme; boldog, ki letépte, bolond, aki őrzi

(*Be könnyű pehely vagy . . .*). A nő életében is a szerelmet tartja a legfőbb hatalomnak. A leánynak szívet és életet a szerelem ad, ezért a leány hallgasson szívére és kövesse szerelmét. Ha ezt követi, üdvben és kárhozatban egyaránt vigaszul szolgál neki (*Hallgass szívedre!*). A szerelem Bartóknál az érzelmek és hangulatok kiapadhatatlan forrása. Bár szerelme tárgyait váltogatja, mégis gyakran beszél halálos szerelemről. A szerelmi gyötrődést boldog szenvedésnek tartja és a szerelem tüzeiben szeretne elhamvadni. A szerelem mérgének hatását önmagán tanulmányozza. Úgy tesz, mint az orvos, ki tudományszomjából mérget ivott, hogy rombolása tüneteit egész halála percéig önmagán megfigyelje. Ő is ugyanezt teszi, mikor a szerelem mérgének hatását dalaiban feljegyzi mérgezett szívé végső dobbanásáig (*Mint az orvos*). És szerelmi költészete valóban a szerelem minden mozzanatát szinte az anatómus biztosságával kíséri nyomon. A szerelmet legtöbbször érzéki oldaláról tekinti. Az érzéki szerelem csábjait és veszélyeit találóan jelképezi a *Hableánnyal*, az érzéki szerelem démonával, amely a költőt is hatalmába kerítette. A szerelem-vágy egész az extázisig ragadja, amint ezen sorai mutatják:

Egy éjért, mit átvirrasztok karodban,
Minden napom a sírnak adom én,
És mindörökre égjek a pokolban,
Ha percig égtem ajkaid tűzén. (*Vágy.*)

A leány ilyenkor neki csak a gyönyörnek kelyhe, mely szomját ingerli; de el nem olthatja. Mint minden érzelemben, úgy a szerelemben is olykor a szertelenségig ragadtatja magát. Szinte a szerelmi fetisizmus határán van, mikor pl. Dóra körmeiről és lábairól ír. Bár sokat énekel a szerelemről, mégsem lesz egyhangúvá és fárasztóvá. Itt-ott költeményein észrevehető a nagy szerelmi költők hatása. Petőfi szerelmi költészetének egy-egy találó visszhangja sokszor kicsendül szerelmes verseiből. Máskor meg Petrarca modorában «faggatózik Ámorral», sőt nem egyszer Heine gúnyjának sziporkái csillannak ki szerelmes soraiból. A leányhúségről legtöbbször fölényes ironiával beszél; de amikor szerelme viszonzásra talál, hangja enyelgőre válik és szívesen kötődik kedvesével (*Szembekötödsz*). A férfi és nő szerelmét két különböző dolognak tartja. A szerelem a férfi kezében büszke fegyver, mely harcra tüzei, hogy babért szerezzen kedvese fejére; a nő kezében, mint a gyermekében, kés, mellyel vigyázatlanul azt sebzí halálra, kit imád (*Nem egy*).

Egy-egy csalódás után komolyan is foglalkoztatja a szerelem: ilyenkor érzi, hogy nő és szerelem nélkül üres a világ. A hűtlen

kedves látása fájdalommal tölti el szívét és viszonzatlan szerelme majd megalázkodásra, majd pedig bosszúra és dacról készíti.

A költő azonban koronként kénytelen belátni, hogy az érzéki szerelem gyönyörei és kinjai csak múlt örömek, de lelkét nem elégtetik ki. Ilyenkor elfogja a vágy, hogy megismerje az eszményi szerelem világát. A perzselő szerelem helyett ártatlan szívek után vágyik. A feslő női szépség szűzi tisztaságától úgy érzi, hogy megneemesedik. Ennek a lelki katharizisnak egyik szép megnyilvánulása *Emma* c. költeménye. Emma feslő szépsége elbájolja a költő szívét; de érinteni nem merésze, mert ártatlan szendése megigézi és elérhetetlen vágyat ébreszt benne. Érti, hogy a szűzi tisztaság mindennél jobban vértet a nőt. Az ártatlanság látása egy szebb világba ragadja a költőt, ahol a képzelet segítségével teremt magának szerelmi ábrándképet, amelyről azt írja, hogy az oly szép, mint a legszebb álom. S valóban e költemény (*Szép álmokat!*) csupa ragyogó színpompa, hol az álmokképeket találó természeti képek érzéktetik meg.

Szerelmi költészetében fontos szerepet játszik a női szépség kultusza. Szerelmes elragadtatásában kedvese szépségét szereti párhuzamba állítani a természet szépségeivel és az összehasonlításban legtöbbször a női szépség kerül ki diadalmasan (*Ha tavasszal . . . , Völgybe le . . .*) Amikor szerelmének nagyságát akarja éreztetni, legszívesebben a természetből kölcsönöz képeket, mert amellet, hogy költészete a természet szépségei iránt fokozott érdeklődést mutat, lelkének legsajátosabb érzelmeit a természeti képek érzéktetik meg a legszemléltetőbben.

Ime egy példa, hogyan fejezi ki szerelmi vágyát a természetből vett képekkel:

A te ajkad a harmat, a forrás,
Ajkam a tikkadozó falevél,
Lomb, mit a nap heve forráz . . .
A szerelemnek napja szenved!
Csók kútfeje harmatos ajkad,
Ajkam a naptól szomjan eped. (*A te ajkad.*)

A szerelem hervadásának is sajátos báj tud kölcsönözni, mikor a szerelem tavaszát a hervadó őszt váltja fel (*Ősz van a pusztán*). Szerinte az ifjúsággal nem hagy el mindig a szerelem, hanem mint a nap tovább ragyog, hogy annál szomorúbban lássuk pusztulásunkat (*Az ifjúsággal*). A kései szerelmet és a szerelmi bánatot szereti a hervadó és borongó őszi tájjal jelképezni (*Rám fújhat az ősz*), szerelmének hangulatváltozásait pedig többször a tenger jelenségeivel hozza párhuzamba (*A tenger*).

LOÓSZ ISTVÁN.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A peregrinus.

Jókai Dekameronjának első kötetében olvashatjuk ezt a pompás kis elbeszélést, vagy a mint ő maga nevezi: *genre-t*. Ebben a peregrinus alakja oly egyénies, az egész elbeszélés oly életszerű és reális, hogy Jókai kétségkívül valamely jól ismert alakra gondolt e történet megírása közben. Ezt a jól ismert és elsősorban visszariasztó alakot tette azután maga és olvasói előtt szánalomraméltóvá, sőt rokonszenvenessé eleven és fordultatos elbeszélői művészetével, főleg pedig azzal, hogy tüneményes fantáziájának színes ruháiba öltöztette. Jókai Nagy Jánosnak nevezi az ő peregrinusát, akire meglehetősen korlátolt koponyáján kívül egyetlenegy, rossz időben rosszul kiejtett szó hozza a szomorú fátumot, hogy bolygó zsidóként egész életén át kóborognia kellett. Mint afféle rossz diák egyszer a *sum* igét úgy találta tovább conjugálni, hogy *sus*. Ezzel üldözték azután világgá, mert rajta maradt, mint csúfnév. E miatt szökött el még Bergengócia legelrejtettebb falujának sovány rektóriájából is, mikor pedig már azt gondolta, hogy kiköthet a boldogság állandó kikötőjében, mert megtalálta méltó oldalbordáját a jegyző uram örökösen nevető, hatodik leányának személyében. Nos tehát, ennek a *Sus* néven emlegetett peregrinusnak megtaláljuk az eredetijét a pápai ref. kollégium jegyzőkönyveiben. Nem volt ugyan pápai diák, de egy időben annak adta ki magát s e címen szép pénzt harácsolt össze. Így került azután bele a főiskolai tanács jegyzőkönyvébe. Az 1841—42-iki iskolai évnek jegyzőkönyveiben három olyan pontot találunk, amely róla szól. E pontok a következők:

•VIId. ülés. 1842. télhó 3d. napján. 24. Ügyvéd tek. Várady István úrnak Pestről küldött levele felolvastatott, melyben írja, hogy valami Szabó István nevű ember, kit közönségesen *Susz-nak* cimeznek, egy hamis libellussal, mely Nagy Sándor mint senior aláírásával s Collegiumi pecséttel, úgyszinte főtisztelendő püspök és Tek. főgondnok urak aláírásával volt ellátva, mint akadémiákra menő pápai deák 620 frt szedett Nógrád, Pest, Fehér és más megyékben, míg nem t. Várady István úr Pesten története-
sen az emberre bukkanván, őt mindjárt letartóztatni s vármegye tömlő-
óébe bezárni eszközölte. Ezek után tisztelt Várady ur most már azt kéri,
hogy ennek életéről tanulevelet adnánk ki. Melynek következtében azt
megjegyezvén, hogy ez ember soha a pápai ref. főiskolában tanuló nem

volt, igazgató professor megbizatik, hogy a tanuló ifjakkál, kik ezt a kóbor lényt jól ismerik, értesítéseket vevén, ezeket egybe írja s főtiszt. püspök úrral még ma közölje. — VIIId. ülés 1842d. télhó 7d. napján. 25.) Rendeltetett, hogy azon nyomozások eredménye, melyek pesti ügyvéd tek. Várady István ur e folyó télhó 3d. napján az iskolai tanácsban felolvasott levele következtében Szabó István Peregrinust illetőleg történtek, nekie szükséges intézkedések végett minél előbb megküldtessenek. — XI. Ülés 1842. tavaszéld 2d. 40.) Előmutatván Főtiszt. püspök úr Szabó Istvánnak Pápai reformált főiskolai segélyszedő képében több megyékben pénzt zsarolt rossz lelkű peregrinusnak, a közönségesen sus-nak nevezett életmódját és bűnös tényeit tartalmazó hivatalos leveleket: mind tudomásul vétettek s a főiskola archivumába helyezettetni rendeltettek.»

Az itt említett leveleket nem találtam sem a főiskolai irattárban, sem a kerületi levéltárban. Azokat bizony valószínűleg kiselejtezték, mint értéktelen lomokat. Pedig esetleg értékesek volnának annyiban, hogy talán köztük találánk magának Jókainak a vallomását, vagy bejelentését arról, hogy mit tud a Sus-ról. Mert Jókai ebben a tanévben pápai diák volt, tehát hozzá is szólott a hivatalos felhívás, hogy kiki mondja el, amit a peregrinus előéletéről tud. Ő pedig tudott róla, mert maga írja le az elbeszélés elején, hogy mint kis tanuló látta a komáromi kollégiumban, ahova Nagy János, vagy helyesebben Szabó István peregrinus uram ismételt elvetődött, mert hát ott nevelődött naggyá. Ott ragadt rá a fatális Sus cognomen is. De ha nem maradt is írott levél róla, azért kétségtelen, hogy Jókai nemcsak gyermekkorában, hanem mint pápai nagy diák is bő értesülést szerezhetett és szerzett is erről a kóbor lényről. Csakhogy ő tudatosan széppé és rokonszenvenessé tette elbeszélésében ennek éppen nem szép és rokonszenves alakját s így alkotott egy remek genre-képet, melynek olvasása közben majd nevetünk, majd pedig elszomorodik a lelkünk. Ezért nem szól egy szót sem az itt említett csalásról és pénzharácsolásról. Mert ez egyszerre tönkretette volna a peregrinusnak tőle megrajzolt alakját. Tüstént kitűnt volna, hogy nem sorsüldözöte buta volt ökelme, hanem alkalomadtán alattomos csaló is.

Az elbeszélés másik, igazán kedves alakját, a jóságos professzort is teljesen az életből vette. Nem más az, mint Váli Ferenc komáromi, majd 1849-től kezdve pápai professor, aki Jókai nénjét nőül vette. Ugyanaz a végtelenül jóságos szív s emellett szép, férfias megjelenés, határozott és bátor fellépés, mihelyt a helyzet és a nevelői kötelesség úgy kívánta. Ilyen volt Váli Ferenc még öregkorában is.

BORSOS ISTVÁN.

Madách Imre forrásaihoz.

Aki maga szeret gondolkodni, mások gondolataival is szívesen foglalkozik; nemcsak gyönyörűséget szerez neki a mások eszmévilágába való elmerülés, hanem ösztönt és ingert új ötletekre és igazságokra. Tudjuk, hogy Madách ceruzával olvasó ember volt, s mindent, ami neki megtetszett, vagy valami módon érdeklődését felkeltette, kijegyzett; alkalom-

adtán e jegyzetgyűjteményhez fordult műveinek kidolgozása közben, hogy a régi gondolatnak új foglalatban új fényt, új jelentőséget adjon. Óriás olvasottságánál fogva aligha lesz valaha lehetséges, minden máshonnan származó gondolatát kimutatni; a tervszertű kutatáson kívül gyakran a kutatók jóságos nemtője: a véletlen is nyomra viszi az embert. Így nagyon valószínűnek tartom, hogy Madách forgathatta és olvashatta a mult századnak nálunk is kedvelt *Demokritos*-át, *Karl Julius Weber*-nek ezernyi ezer ötletből, idézetből, adomából egybehordott tizenkét kötetét (első kiadása 1832—35.), melyet a szomorú emlékü muszkavezető *Aszalay József Szellemi Omnibus* címen meglehetősen fogyatékossgal és humortalansággal magyarra is átültetett (1855—56).

Weber Demokritosára utal Madáchnak epigrammája: *A közönséges ember*.

Világra lett, nősült és elvesze,
Ezért kár volt emberré lennie.

(Össz. műv. I. 251.)

Az első sor Demokritos XII. kötetének 21. fejezetében található (Ueber Komische Grabschriften): «Er lebte, nahm ein Weib und starb.» (A stuttgarti 1868-i kiadásban XII. köt. 291. l.) Madáchtól való a hozzátoldott második sor. Az első sor maga *Gellert: Der Greis* című meséjének utolsó sora: «Er ward geboren, Er lebte, nahm ein Weib, und starb.» Minthogy Weber idézi forrását, Gellert pedig megvolt Madách könyvtárában (Szűcsi József: M. I. könyvtára. M. Könyvszemle XXIII. 13.), a költő az eredetiből is vehette az első sort.

Az Ember Tragédiája londoni színében a nyegle kénytelen a tudományt utcai üzlettel alacsonyítani, hogy megélhessen, s hogy Lucifer szavai szerint ez ne legyen sírírata:

Ex gratia speciali
Mortuus in hospitali.

(E. T. 2966. sor.)

Demokritosnak előbb idézett fejezetében (Ueber Komische Grabschriften) Jodocus szakács sírfelírata:

Hic jacet Jodocus,
Qui fuit Romæ coquus,
De gratia speciali,
Mortuus in Hospitali!

A különbség csak a *de*: ez praepositióban van.

A phalanster-jelenetben a múzeum tárgyai közt van egy ágyu is:

rajta rejtélyes fölírás:
Ultima ratio regum.

(E. T. 3351.)

A szálló ige magában már meglehetősen régi (vö. Büchmann: Gefügelte Worte), de ágyúkra csak 1742-ben öntette jelszóul II. Frigyes. Ennek felemlítése is megvan Demokritosnak: Der Krieg c. fejezetében

(X. köt. 14. fej.): «Sollte Krieg sein müssen, so sei er wenigstens das, was ein alter König auf seine Kanonen setzen liess: Ultima ratio regum.» Míg az előbbi két idézetet Aszalay nem vette fel Szellemi Omnibusába, ezt nemcsak lefordítja, hanem meg is toldja egy magyar adomával: «Ha már csakugyan lenni kell háborúnak, legalább legyen az, mit II. Frigyes ágyuira írata: Ultima ratio regum. Midőn Schweidnitznél néhány ily feliratú szép ágyuit huszáraink elfoglalták, egy huszár-kapitány a helyszínén e pár verset rögtönzött:

Ultima si ratio Regum sunt arma: profecto
Rex Friderice minus jam rationis habes.»

Bár Weber Demokritosz a meglévő jegyzék szerint nem volt ugyan meg a költő könyvtárában, a három egybevágó hely alapján mégis valószínűnek tartom, hogy ezt az akkoriban nagyon kedvelt könyvet valamelyik ismerőse jóvoltából olvashatta.

TOLNAI VILMOS.

Szentjóni Szabó Együgyű Parasztjához.

A francia szellem és irodalom nemcsak közvetve, hanem közvetlenül is bizonyára számottevő hatást gyakorolt a magyar irodalomra. De irodalomtörténetünknek ez a fejezete meglehetősen kidolgozatlan Kont nagy műve s újabb felfedezések mellett is. Egyezéseket, sajtátságos találkozásokat könnyű találni, de az utat megjelölni például, amelyen az ó-francia eposz *Guillaume*-jának szálfája (tinel) Toldi Miklós nyomórúdjává lesz, rendkívül nehéz. Ugyanígy nem biztos, de nem is valószínűtlen, hogy Gyulai *A szél és a nap* c. mesét írva emlékezett V. Hugo *Notre Dame de Paris*-jának egy részletére, ahol ez a kis példálódzás olvasható, de éppúgy vehette a magyar nép szájáról, mint ahogy *Krisztus és a madarak* c. versének prózai eredetije az Arany Lászlóval együtt szerkesztett népköltési gyűjteményben meg is van. Az is bizonyára véletlen találkozás, hogy a XVII. században a franciák az amiens-i polgárokról épp oly furcsa történeteket tudtak, mint mi később a rátótiakról, bár nem ugyanazokat, de lehetetlen meg nem állani egy percre *Le Métel d' Ouville* egy kis történeténél, amely élénken emlékeztet Szentjóni Szabó László Együgyű parasztjának csattanójára. Szentjóni parasztja lopja a levelet, hogy másnak kedveskedjék vele, a francia lakáj meg kéri. A francia változat:

Naïfveté d'un lacquais. Un lacquais estant à Rome, son maistre eut dessein d'aller à la garderobe: il commande à son lacquais de prendre la chandelle et de luy esclairer. Comme son maistre eut fait ce qu'il avoit envie de faire, il tire une lettre de sa poche pour s'en servir en ce besoin; son lacquais voyant qu'il l'alloit deschirer luy dit:

— Monsieur, n'est-ce pas une lettre?

Le maistre respondit que ouy.

Ne la coupez pas, dit-il, monsieur, je vous prie; donnez-la moy,

je vous donneroy d'autre papier. Son maistre luy ayant demandé ce qu'il en vouloit faire :

— Une mère, respondit-il, me dit en partant de Paris que je luy envoyasse des lettres ; puisque je ne sais écrire, je luy voudroy envoyer celle-là.

(Les Contes aux heures perdues du sieur d'Ouille, ou Recueil de tous les bons mots, réparties, équivoques, brocards, simplicité, naïveté, gasconnades et autres contes facécieux, non encore imprimez. Paris, 1643, 1 vol. in-8.)

LACZKÓ GÉZA.

Egy ismeretlen Zrinyiász-másolat.

A debreceni kollégiumi könyvtár Leveles-tárában akadt a kezünkbe ez alábbi másolat, amelyet kora és irodalomtörténeti érdekessége miatt helyénvalónak tartunk itt bemutatni. — A 425 lapnyi, 8-rét alakú kézirat bőrbbe van kötve, sarkán empir-motivumos díszítés és ez a kurta cím: *Gróf Zrinyi Mikl.* (így). Belől a kötet III-ik lapján (első és utolsó lapjai tisztán maradtak) régi, fakult tentával e néhány sor olvasható :

Székely Péteré mk. | Debr. d. 16. Maji 1802. | A Pesti Magyar Muzeumnak | adja 1814. 16. Maii. (Ez később áthúzva.) | *A Debretzeni Théának ajánlja | 1814. 2. Junii Székely Péter m. sk. | M. Turi Pap. |*

Ezután jön az 1-el jelzett levél jobboldali lapján gondos, kerek betűkkel a Zrinyiász címe, nyomtatási helye és éve; hátlapján, akár az eredetiben: a Dedicatio, ismét külön (3—4. l.) «Az Olvasónak» szánt előszó; a két Idyllium (5—26. l.), majd 223 lapon maga az éposz a kisebb költeményekkel együtt (351—390. ll.) szakasztott abban a sorrendben, amint az 1651. kiadásban találjuk őket. Végre záradékol a másoló, helyesebben az utolsó másoló jóvoltából két rövid táblázat, mely a «Szigeti Vitézek» s «A Szigetet ostromló törökök» számát igyekszik felsorolni vezetőik szerint. Ennyit a könyv tartalmáról.

A másolat nem egy kéz munkája, sőt mint valamely kolligátum felette különböző, mintegy 8—10-féle írástípust mutat, ami már magában jelzi, hogy itt több toll együttes vállalatával állunk szemben. Néhánya, igaz, többször is fölbukkan az énekek során, de ez kivételes dolog s átlag valamennyi oly arányos közökben egy, majd két ívenként követi egymást, hogy ebben is határozott rendszer észlelhető. Különösen kívánnak közülük, hogy csak a jellegzetesebbeket említssem: a bevezető lapok (a Zrinyiász címe, Dedicatio, Előszó) meg a XIV. ének egy részének írása, mely kétségtelenül a könyv tulajdonosától, Székely Pétertől való. Aztán az idylliumok, a XI—XII. ének, a 379—80. lapok kerekded, az I. és II. énekek szállás, a III. ének érett, férfias vonásai, amelyek épp annyira elütnek egymástól, akár az V—VI. és VIII—IX. ének feketébb tentájú, barokkos moderától, vagy a XII—XIV. ének kellemes, könnyen futó soraitól stb. — Különbözzenek azonban e tollak egymástól bármennyire, abban mindnyájan megegyeznek, hogy kedvvel, odaadással forogtak vezetőik kezén,

akik nemcsak másolni, hanem olvasni és gyönyörködni látszanak egy-szerre. Pontosnak azonban sem a helyesírás, sem a szöveghűség dolgában nem mondható e másolat. Például a Zrinyiász íráshibáit, régies vagy fonetikus írását rendszerint átjavitja vagy kora divatos ortográfiájával helyettesíti (együt, vadab, hul helyett: együtt, vadabb, hull; halua, chal, törsökön helyett: halva, tsal, törzsökön; gyönyörködtél, gondollya, ronthattya helyett: gyönyörködtél, gondolja, ronthatja stb.). Közbenközben maga esik olyan hibákba, aminőkre az eredetiben nem találunk, amikor például a szablya helyett szabját ír s az «n» határozó-ragot következetesen megkettőzteti: után, erdőnn, mezőkönn stb. — De nemcsak egyes hangok, hanem egyes szavak, sőt sorok átírásában is pontatlanok a másolók, amikor pl. Zrinyi szokatlanul összeírt szavait (teneked, neis) szétszaggatják, másokat meg rövidebb és modernebb alakban használnak: ijjesztheti helyett: ijeszti, megjegyezte helyett: megjegyzette, vagy éppen prozódiai okokból változtatnak rajtuk önkényesen; pl. ezt a sort:

«Jün Bulás Deák is nagy Győri Mathiassal», így formálják át:

«Jün Bulás Deák is nagy Győri Mathjással», ami elvégre a ritmus szempontjából helyesebb, de jogosulatlan eljárás. Közben az is megesik rajtuk, hogy egyes szavakat kifelejtene, nem jól vagy komikusan olvasnak, pl. «madarat nagy vadat helyett: «madarat vagy vadat», «húsz száz Janchár» helyett: «huszár janchár»; a határozott névelőt (a, az) és az interpunkciót következetesen koruk divata szerint használják. Végül nincs előnyére a kéziratnak a gyakori és sokféle rövidítés: mn = minden, mt = mint, ngy = nagy, mg = magam, és hogy körülbelül az éposz derekától kezdve a versszakokat nem írják külön, valamint a kisebb költemények címét és szövegét sem, holott a betűk alakjában, vagy a szokásos hézagokkal jól kiemelhetnék volna őket. Általán véve, e másolat mai szempontból kifogástalannak nem mondható, bár fogatkozásait jórészt magyarázza a vállalkozó kezek sokfélesége és ifjúsága, amelyeket kétségkívül odaadás vezetett ugyan, mégis inkább törődtek a szöveg teljességével, mint aprólékos szabatoságával. Azután: hogy a munkájuk nem sajtó alá, csupán magán természetű emlékeknek készült, mit a kézirat feltűnő épsége, csinos, egykorú kötése is eléggé bizonyít. Végül ne felejtjük el, hogy csak a XIX. század legelején járunk, amely bár történelmi, nyelvi és irodalmi emlékeink közzétételével literatúránk aranykorának útját már egyengeti, de a kiadás körüli pontosság, hűség elvére egyetemesen még nem emelkedett. S hogy mennyire nem: elég ha költőink e korbéli kiadásaira gondolunk.

Ami már e másolat eredetét és sorsát illeti, minden pozitív adat híján csupán arra a pár sorra vagyunk utalva, melyet a könyv szűkszávú bejegyzése maga nyújt magáról.¹ Eszerint a kodex 1802 májusában egy

¹ A könyvtár katalógusában a pusztai címen kívül más tájékoztatót (beszerzési idő, mód stb.) nem találunk. A kéziratban pedig néhány, margóra dobott nagy betű s egy rövidke jegyzet az egész, amelyeket hiába faggatnánk. Ez utóbbi, a III. ének elején (74. l.) a török ifjú éneke alatt ennyi: «Lásd Heliconi Virágokat 61 levelenn», amely nyíltan mutatja, hogy a másoló Ráday és Kazinczy törekvéseit is ismerte.

Székely Péter nevű ifjú birtokába került, aki azt több mint egy évtizeden át kegyelettel őrzi s halála előtt pár héttel a «debretzeni Thékának» ajánlja föl emlékül. Hogy maga Székely pedig nem véletlenül, hanem valami benső kapcsolat révén, még diák korában juthatott hozzá, a másolásban való részessége eléggé bizonyítja; aminthogy föltételezi azt is, hogy az egész munka Debrecenben s valószínűleg a kollégium falai közt mehetett végbe. Tehát egy Zrinyiász-másolat a XIX. század elején Debrecenben! Önkénytelenül a Csokonai kiadói terve ötlük eszünkbe, amely szintén itt, szintén ezidőtájt foglalkoztatta a költőt, bár teljesedésbe, mint tudjuk, soha nem mehetett. Sem 1800-ban, sem 1804-ben, mivel «Zrinyinek nyomtatott exemplumát még eddig nem keríthettem», írja Pukynak és később Kazinczynak.¹ «Csak egy hűséges Apographummal élek», teszi azonban hozzá folytatólag. — «Vajjon nem éppen ez volt-e az az apographum, a mikor annyi helyi és időbeli valószerűségeen kívül Csokonai és az érte hevülő diákság kölcsönös vonzalma is támogatják föltevésünket. Bizonyítékok híján mindez csak hipotézis! Annyit azonban, úgy vélem, joggal mondhatni, hogy azok között a szellemi hatások között, amelyek alatt ez a kézirat létrejött, a már fejlendező Zrinyi-kultusz mellett Csokonai rokontörekvésének is része lehetett, aminthogy ezt az egész másolatot úgy tekintem, mint néhány irodalomkedvelő debreceni diák nemes buzgalmának eredményét, aminő volt 10—12 évvel előbb a Csergies Simon-féle átdolgozás a pozsonyi szemináriumban. Hiszen a debreceni kollégium épp ezidőtájt (a XVIII. század végén s a XIX. elején) éli virágzásának egyik legszebb szakaszát, melyet a város és környékbeli szellemi élet is kedvezően támogat. Tanszékein jeles tanárok, ifjúsága pedig új eszmék és új eszmények forgatagában már Csokonai korában apró körökbe verődik, idegen nyelvek és irodalmak megismerését tűzi maga elé, vagy a «rézmetsző ifjak társaságában» áldoz művészi hajlamainak, tankönyvek illusztrálásával alma materük érdekeinek. (Még Csokonai is velük véseti Bécsben kiadott Anakreoni Dalainak címképét (1803.)

Valóban egészen rájuk, az ő lelkes kezükre vall az írás sokféleségén kívül annak fiatalos volta, szabályosan váltakozó beosztása, talán épp annak a kezdeményére, akinek mint a kézirat tulajdonosának nevét a véletlen megőrizte számunkra. S itt egyenesen Székely Péterre gondolunk, akinek egyénisége máskülönbén sem mond ellent föltevésünknek. Mint hódmezővásárhelyi ifjú 1792-ben subscribál az iskolai törvényeknek s bár rendszeres osztályozás akkor még nem járja, egy összefoglalásban 42 tanuló-társa közt a hetedikül találjuk említve. Kortársai közt pedig ott szerepel Sárvári, a későbbi jeles tanár, ekkortájt szenior; aztán Csokonai József, Mihály öccse, az egyik Teleky József gróf, Obernyik József, Károly atyja és Zákány József, szintén professzorjelölt. 1802 szeptemberében maga is széniorrá lesz Székely, a következő év elején pedig külföldi akadémiákra

¹ Levele Puky Istvánhoz: 1800. december 20. és Kazinczyhoz: 1804. június 14.

utazik.¹ Hallgat Jénában, bejárja Németország nevezetesebb helyeit s már künnléte alatt éri a tiszafüredi reform. ekklézsia meghívása, mely 1804 áprilisában «rendes prédikátorának választja el». Idővel mint jeles papot többfelé «meginvítálják», de ő (1810-ben) a mezőtúri egyház ajánlatát fogadja el, «hol erőtelenedése miatt nem sokáig, csak négy évig s eddig is segédekkel szolgálhatott» s 1814 július 4-én 41 éves korában elhal. «Mint jeles tudományú ember — írja a későbbi krónikás — már iskolai futásában is megesmértette magát, és mivel a régibb és újabb Prédikállás módját szerencsésen tudta egyesíteni, kedves vala Prédikállása; és számos prédikációi maradtak írásban, melyeknek nagy része megérdemlené a kinyomatást.»²

Ennyit róla és e másolat történetéről, melyet közelebbi adatok híján és az ő nevéhez fűződő emlékek miatt méltán nevezhetünk *Székely-féle másolatnak*. Valami nagyobb irodalomtörténeti vagy benső becosol — mint említők — nem bír, ámde kora s a vállalkozás elsősége joggal állítják az eddig ismert Zrinyiász-másolatok élére, amely mint ilyen éppoly híven munkálta a költő emelkedő kultuszát, akár az előző átdolgozások s a későbbi kiadások hosszú sora.

PAP KÁROLY.

Balassi Bálint In Somnium c. költeménye.

Balassi irodalmi mintáit, lírájának a humanisztikus műköltészettel való kapcsolatát Eckhardt Sándor mutatta ki értékes tanulmányában. (IK. XXIII.) Hátra volna még egy nagyobbbszabású befolyás kinyomozása, s ez a korabeli *népies költészet*. Nótajelzéseiben Balassi a török, német, lengyel, horvát, oláh, olasz, latin dalok kezdősorait ép oly gyakran idézi, mint sok ma már ismeretlen magyar énekét. Ép ezért a kutatás e része nem könnyű föladatot jelent, s egyelőre, a régi népköltészeti följegyzések hiányos volta mellett, nagyrészt tapogatózásokra, egy-egy általánosabb irány megállapítására, esetleg csupán valóságosságra fölépített visszakövetkeztetésekre vagyunk utalva.

Ilyen tapogatózás, kísérlet egy népies irány általános körvonalainak megállapítására kíván lenni a következő adalék.

Balassi *In Somnium* c. költeménye (Szilády-kiadásában: XVI.) sok vonásában emlékeztet Walther von der Vogelweide egyik énekére, melyet rendszeren *Traumdeutung* címen szoktak idézni az újabb kiadások. (W. Wilmanns kiadásában, Germ. Handbibl. I. Halle, 1883. 340 l.) Bár a motívumok kombinálása eltér, nem volna jogom párhuzamba állítani a két verset, mégis egymás mellé teszem a megegyező részleteket, a könnyebb áttekintés kedvért:

¹ A debreceni ref. Kollégium matrikulája 1792—1824-ből. 41., 90. és 176. l.

² A mezőtúri reformata Szent Ekklézsia Protokulluma 1750—1832-ből. 84—85. lap.

Balassi :

Kikeletkor jó pünkesd-havában,
 Mikor volnék nyughatatlanságban
 Szerelmem kinjában : . . .
 Akarván szívemet enyhíteni,
 Igen reggel mennék ki mulatni :
 Tetszém megújulni.
 Kimentemben egy csergő patakra,
 Tanálék oly hívesre, tisztára,
 Mint fényes kristálra.
 Partja búves sok gyöngy-virágokkal
 Ékes sok jó-szagó violákkal,
 Két rózsza bokorral.
 Mellette egy kiterjedett cziprusfa,
 Kinek szép zöld bojtos ágaiban
 Fülemile szóla.
 Ott az fa árnyékába leülék,
 Fülemile hogy ott hangoskodnék :
 Szívem gyönyörködék.
 Sok vigyázás és fáradság után
 Történék, hogy én ott elalunnám,
 Álmomban azt látám . . .

Walther :

Dô der sumer komen was,
 und die bluomen dur das gras
 wünneclichen sprungen :
 aldâ die voge le sungen,
 dar kom ich gegangen
 an einer anger langen,
 dâ ein lûter brunne entspranc ;
 vor dem walde was sin ganc,
 dâ diu nahtegale sanc.

Bi dem brunnen stuont ein boum ;
 dâ gesach ich einen troum.
 ich was von der sunnen
 gegangen zuo dem brunnen,
 daz diu lînde maere
 mir küelen schaten baere.
 bi dem brunnen ich gesaz,
 mîner swaere ich gar vergaz ;
 schiere entslief ich umbe daz.

Az álom általános motívumán kívül a jellemző természeti kép apróbb részleteiben is egyezik: kikeletkor itt, nyár elején ott, a költő a természet ölére menekül gondoljai elől, egy csergő, tiszta patakra akad, mellette egy ciprus itt, amott egy hárs, annak árnyékába dül, a fülemile szava feledteti fáradságát, elalszik, álmot lát. Walther csak nagy általánosságban mondja el álmát (*schoener troum enwart nie më*), Balassi a kedvesével találkozik. A befejezés eltér, Walthernél szatirikus: egy boldogtalan varjú káromása fölveri álmából s egy vénasszony jelenik meg előtte, ki együgyű igazságokat mond neki, Balassi nem zökken ki a kezdő hangnemből, szerelmi reménykedéssel s óhajtással végzi.

A két vers között negyedfél évszázad terül el. Mint lehetne őket egymáshoz közelebb hozni? Azt hiszem, egy hosszúéletű, több századon át virágzó népies költői áramlat az, amelyből mindkettő fakadt: ezt a *kóbor diákok* (goliardok, vagansok, fahrende Schüler v. Kleriker) latin nyelvű költészete, mely az egyetemi élettel kezdődött s annak nemzetközi működését sokáig kísérte. Hatása a középkori német lírára kétségtelen s Wilmanns is ilyen költeményre gondol Walther verséhez fűzött jegyzeteiben (*Leben und Dichten Walthers. III : 365.*). Az idézett Mapes-féle latin költemény azonban csak az álom ált. motívumával kapcsolódik hozzá.

Sokkal közelebbi példákra akadunk Schmeller híres gyűjteményében, *Carmina Burana*, igaz, hogy az álom jellemző motívuma nélkül, de annál jellegzetesebben kidomborítva a természeti kép és a szerelmi találka, a leánykával való beszélgetés motívumát, Ime csak egy-két példa :

Fronde sub aboris amena,
 dum querens canit philomena,
 suave est quiescere,
 suavius ludere in gramine
 cum virgine speciosa.

(*Amatoria, 37.*)

Estatis florigero tempore
 sub umbrosa residens arbore,
 avibus canentibus in nemore,
 mee Thisbes adoptato
 fruebar eloquio. (Amat. 43.)¹

Még legközelebb áll hozzá a következő:

Estivali sup fervore.
 quando cuncta sunt in flore,
 totus eram in ardore;
 sub olive me decore
 estu fessum et ardore
 detinebat mora . . .
 Subest fons vivacis vene,
 Adest cantus philomene . . .
 Hic dum placet delectari
 delectatque iocundari,
 et ab estu relevari
 cerno forma singulari
 pastorellam sine pari,
 colligentem mora . . . (Amat. 52.)

A költemény befejezése szatirikus, de a versformája, az ütemes nyolcasokra ráütő hatos, emlékeztet Balassi tizesekre ráütő hatosára.

Különben a Balassi-strófa jellemző rimképletéhez (*aabeebddd*) is találunk hasonlót: *aabaabbaab* (Amat. 106. és 107.), melynek tavaszias hangulata is emlékeztet Balassi hasonló verseire (Szilády-kiad. XI., XXXVIII.). A tavasz és nyár ébredésén való öröm, mely annyira jellemzi a vagansok és Balassi költészetét s mindkettőben annyi közös motívumot termel, megmagyarázható az életmód rokonságából: a kóbor, iskolát kerülő diák és a kalandokra vágyó lovag egyformán érzi és nyögi a téli időnek a város sötét falai között való unalmát; a természet ébredése, a virágzó rét, oszörgő patak, madárdal, a szerelem és a harcok megújulása az ő kedves időszakuk.

Ez a nemzetközi, latin, népies költészet, mely a XII. században indult virágzásnak, bizonyára még tovább élt közös hagyományaival a XVI. században, az egyetemek második virágkorában, a vándordiak-élet aranykorszakában. Még a XVI. századi protestáns szatirikus írók sok anekdotát regélnek róluk, hogy csak egy adatot idézzek Henr. *Bebelius* híres facetiagyűjteményéből (Facet. lib. III. Argentorat. 1606. 17 l.):

Sunt quidam scholastici, qui cum nullius bonae frugis sunt neque operis, nec studeant, nec laborare velint, vagantur hincinde mendicando, variisq; artibus et illusionibus atque praestigiis simplices rusticos circumveniant: dicentes *se fuisse in monte Veneris!*

Hogy újra divatos lett költészetük is, mely szatirikus, a papság és barátok ellen irányuló tendenciájánál fogva a protestánsoknak éppen kapóra jött, arra mutat egy új gyűjteményes kiadásuk: *Flacii Illyrici Varia*

¹ L. még Amat. 34., 102., 103.

doctorum piorumque virorum de corrupto ecclesiae statu poemata, Basileae, 1556.

Balassi előtt is egy ilyen szatirikus, barátokkal évődő, vers lehetett, erre mutat a nótajelzése: *Vir monachus in mense may.*¹

Eckhardt Sándor (i. m. 438. l.) több oknál fogva fordításnak véli a költeményt. Ezt nem tartjuk valószínűnek, mert az eredeti mind epikus, kezdetű sajátos képzetkapcsolatánál (a barát — májusban), mind a vagans-költészet általános szatirikus irányánál fogva gúnyos hangú lehetett, mire Walther költeménye is mutat, míg Balassié végig komoly, sőt humanisztikusan szentimentális. Ez azt bizonyítja, hogy a latin eredeti inkább formájával és egyes motívumaival lehetett reá hatással, míg a tartalom a humanisztikus lira hangjára vall. Így a LXIII. költeményben is Buchanan zsoltárparafrázisát «egy olasz ének» nótájára ülteti át, egy másik Buchanan-motívumot (III.) a «Palkó nótájára» költött át, Marullus egy költeményét «egy olasz sziciliana» versformájában fordította le (X.)

Úgy látszik, hogy a népköltészet ütemes, szabadabb és dalolhatóbb formáit többre becsülte, mint a műköltészet időmértékes, szigorú szabályokhoz kötött szerkezeteit. S így az ő jelentőségét abban kell látnunk, hogy a korabeli műköltészet gondolköréhez elsőnek tudta irodalmunkban a népies költészet egyszerűbb formáit és motívumait alkalmazni. Ez tulajdonképpen minden népies műköltészet igazi föladata, Arany János is így fogta föl a maga költői irányát: népies nyelv és formák emelkedettebb gondolati világgal. (L. Szilágyi Istvánhoz írott levelét, 1847. Hátrahagyott iratai, III. : 38.)

KIRÁLY GYÖRGY.

¹ Alszegehy Zsolt barátom figyelmeztet a Magassy Antal ismertette kéziratós kódex egyik vagans-dalának kezdő soraira: *Exibat quondam Clericus* (Wohl in den grünen Wald). Egy. Phil. Közl. XXV : 294. Magához az énekhez nem tudtam hozzáférni.

IRODALOM.

Riedl Frigyes: Shakespeare és a magyar irodalom. (Magyar Könyvtár, 824.) Budapest, é. n, [1916.] 43 l.

Bayer József nagy adattára s a Shakespeare-Tár nyolc kötetének szorgalmas gyűjtő munkája után végre az idei Shakespeare-ünnep meghozta nekünk azt az összefoglaló tanulmányt, melyet már régóta vártunk. E kis mű magában foglalja mindazt, ami Riedl írásában jellemző és tanulságos: a részletek zavaros, tarka tömegéből biztos kézzel ragad ki néhány megkapó képet s ezt a boncoló éleslátásával elemzi, nem egy új színnel és vonással egészítve ki a hiányos részleteket.

Nem lehet célunk a jelen tanulmány részletes ismertetésébe bocsátkozni, csak legfontosabb eredményeit akarjuk röviden összefoglalni. Riedl irodalomtörténeti előadásából ismerjük s innen szinte a köztudatba ment át a felosztás, mellyel Shakespeare hatásának, terjedésének jellegzetes nagy korszakát állapítja meg. A munka főrészei: 1. Shakespeare hódításának módja s hatásának megnyilvánulása nagy íróinkban, 2. Shakespeare sokszerű hatásának egyes alkotó elemeire való szétbontása.

1. A hódítás módja a magyar irodalomban igen különös: nem mint reakció jelentkezik a klasszicizmussal szemben (bár Vörösmartynál ez is megállapítható), nem is az elmélet tört utat számára (bár ennek is megvan a nyoma Vörösmarty dramaturgiájában), mint például Németországban, hanem elsősorban a színészet. A gyors térfoglalás apró eseményeit csak jelezve, Riedl legnagyobb íróink munkásságában mutatja be Shakespeare jellemző befolyását. Bánk bánnal a szenvedély ereje és az egyéni jellemzés jut át Shakespeareből irodalmunkba, Vörösmarty teremtmő őseje költői nyelvben és stílusban nyit széles medret neki, Petőfi Shakespeare-rel kapcsolatban egy egész, szervesen fölépített kozmoszra hívja föl figyelmünket, Arany — balladáival — a tragikum, a lelki megtévelyedések szörnyű világát nyitja meg nekünk belőle. Még Kölcseyből is, ki egyéniségben legtávolabb áll tőle, egy különös, újszerű hatást vált ki: neki azilum, hozzá menekül a zord valóság zűrzavarából. A rajzot Széchenyi alakja zárja be: benne nem annyira az íróra, mint emberre tett hatását figyelhetjük meg, talán egy olvasója vagy nézője lelkében se ébresztettek szenvedélyei oly hatalmas visszhangot, mint a nagy államférfiú szellemének gigászi forrongásában.

2. Mit tanultunk Shakespeare-től? Elsősorban ő fordította költőink

figyelmét az eddig elhanyagolt drámai műfaj felé; a szüklátóköri francia színmű helyett az angol dráma hatalmas és változatos világát hozza irodalmunkba s kivált történeti drámáival fejlesztően hatott iróinknak a mult iránti érzékére; a francia dráma szófecsérlő dialektikája leszorul a színpadról és a tettekre gyúló szenvedélyek nyomán eleven, reális élet támad színházainkban; minden klasszicizmussal (francia, antik és némettel) szemben a romanticizmus s az igazi nemzeti irodalom fejlesztésére hatott különösen két vonás: a jellemzés realizmusa és az egyéni színezés ereje. Tündérvilágának fantasztikuma Vörösmartyban elevenedik meg friss erővel, az örültség, a lélek megbomlása, a szellemlátás Aranyban kísért új borzalmakkal. Belőle vettük a tragikus események keserű humorú filozófusát, a bolondot; a megrázó tömeg-jelenetek belőle kerültek át hozzánk. Kemény önemésztő lelki küzdelemben tönkremenő hősei Hamlet alakjával rokonok. Végül a színészet fejlődésében is kitűnő iskolát jelentettek az egész emberiséget képviselő szerepei.

Ime így bontja szét legfontosabb és legjelentősebb elemeire és sűríti össze mesteri képbe Riedl Frigyes Shakespeare hatását irodalmunkban. Inkább egyéneken, írókban és művekben mutatja be a hatást, mint az irodalomtörténeti fejlődés egészében, inkább egyénien és realizstikusan jellemzett képekben világítja meg, mint elméleti fejtegetések általánosságai-ban. S ezzel befejezőképen legyen szabad Riedl tanulmányát a shakespearei hatások még egy adatával megszerezünk: ime Shakespeare egyéni és realizstikus jellemzésének befolyása magának Riedlnek fejtegetéseire is.

A kis munkát időszerű elmulkedés, értékes jegyzetek s egy időrendi áttekintés rekeszti be.

SZATHMÁRY IMRE.

Bayer Alice: Marmontel hatása Magyarországon. Budapest, 1916. 36 l. Korvin-Testvérek könyvnyomdája.

Marmontel egyike volt a XVIII. század legnépszerűbb, Európaszerte legolvasottabb francia íróinak. Nagy hatását a szentimentális és filozofáló korszellemhez való alkalmazkodása és könnyed, élvezetes stílusa magyarázza meg. Sok olvasója és csodálója akadt minálunk is s ezek közül néhányan fordítására is vállalkoztak. Conte-jait Báróczy fordította le s adta ki 1775-ben Bécsben, majd 1785-ben Pesten. Ugyancsak 1775-ben jelent meg e műnek Kónyi Jánostól való fordítása is. Harmadik és utolsó fordítást Kazinczy végezte (1808). A három fordítás közül ez utóbbi a legsikerültebb, Kónyié a leggyengébb. Báróczy fordításáról a szerző is tudomást szerzett. Báróczy ugyanis munkája egy példányát elküldte Marmontelnek, aki válaszában örömet fejezte ki azon, hogy művét anyanyelvükön a «krimiai dámák» is olvashatják. Valószínűleg lefordította a meséket vagy legalább tervezte ezt Zalányi Péter felvinci református pap is. K. Boér Sándor az egyik meséből (Laurette) drámát csinált, a mely 1793-ban jelent meg «Az öbester, vagyis a Hivség jutalma» címmel, 1828-ban pedig Hartleben kiadta az eredeti francia kiadás után a Nouveaux contes moraux-t.

Marmontel másik világhírű munkája a Bélisaire című politikai regény volt. Ezt az imént már említett Zalányi Péter fordította le 1773-ban, 1776-ban pedig Dániel István. 1771-ben Horváth Mihály budai egyetemi tanár e regényt latin nyelvre ültette át.

Marmontel Lucanus-fordítása után készült Bessenyeié, poétikája pedig Csokonainak adta azt az eszmét, hogy egy magyar poétikát írjon, melyből azonban csak az »Epopoeáról közönségesen« című szakasz készült el. Abrudbányai Szabó Sándor az Inkákat fordította magyarra, mely fordítás azonban nem látott napvilágot. Végül említésreméltó, hogy a pozsonyi német színház a XVIII. század három utolsó évtizedében egész csomó Marmontel műveiből átdolgozott színdarabot játszott.

Ime, ezek a nyomok, melyeket Bayer Alice Marmontel magyarországi hatásáról, hazánkban való népszerűségéről gondosan összegyűjtött. Apróbb tévedések és hiányok akadnak dolgozatában. Így például B. Constant-t tévesen sorolja a szentimentális írók közé s Marmontel életrajzában, melyben számos jelentéktelen munkájáról mond egyet-mást, egy szóval sem említi memoirejait, mely pedig Marmontelnek ma egyetlen élvezhető munkája. Boszantóan hat a francia szókat és idézeteket eléktelenítő sok sajtóhiba. Ilyenek: a été kétszer is a été helyett (25. l.), Belisaire állandóan Bélisaire h., Métaphisque Métaphysique h. és Secretair perpertuel secrétaire perpétuel h. (7. l.) Conte-ok helyett pedig legtöbb esetben contes-okat ír. Ezek az apró hibák mindamellett nem változtatják meg ama véleményünket, hogy a szerző maga elé tűzött feladatát sikerrel oldotta meg és dolgozatáért dícséret illeti.

BIRKÁS GÉZA.

Gondán Felicián: A középkori magyar pálos-rend és nyelvemlékei. (Festetich- és Czech-kódex.) A szerző kiadása. 142 l. Pécs. 1916. Ára 5 K.

Középkori irodalmunk búvárlása annyi sok nagynevű előző után ma is még hálás feladat. Hisz ma is hiányzik még a kódexirodalom teljes feldolgozása az összehasonlító irodalomtörténet útmutatásai alapján, épen azért üdvözlünk kell minden olyan érdemes tanulmányt, mely e távolabbi célt szolgálva, a nagy terület egy-egy kis részére világosságot tud deríteni. Gondán tanulmánya a két pálos-eredetű kódexünket, a Festetich- és Czech-kódexet veszi tüzetes vizsgálat alá. S abból a helyes felfogásból indulván ki, hogy minden kódex-író vagy másoló szerzetesrendnek megvan a sajátos külön szelleme, mely bélyegét rányomja irodalmi termékeire is: a két kódex tartalmi, nyelvi, forrástani vizsgálatát annak a milieunek világánál végzi, melyben készültek. Betekint a középkori író, másoló műhelyébe: széles-színes képet fest a pálos-rend minden viszonyáról is. Ide is jegyzem kódex-kutatóink számára a szerzőnek tanulmányával igazolt helyes alapelvét: »A szerzetesrendek köre szerint való tanulmányozásnak határozottan megvannak a maga előnyei. A rendi szellemről és közszükségletről való tájékozottság — kapcsolatban a rendi szabályok és a rendtörténet beható ismeretével — könnyebben rávezeti a tanulmányozót a

kódexek keletkezésének, céljának, írójának, írása idejének, helyének s egyéb körülményeinek, valamint más kódexekkel való rokonságának sokszor homályos kérdéseire.»

A szerző első feladata volt kiegészíteni a két kódex teljes szövegét. A Festetich-k. egy hiányzó írásos lapját (218—219. l. között) magának a kódexnek 2—3. lapjáról, a Czech-k. egyik hiányzó írásos lapját (122—123. l. között) a Festetich-k. 161. lapjáról, a szintén hiányzó első lapot pedig a Pozsonyi-kódexbeli sz. Brigitta imádságának első tíz sorával egészíti ki hitelesen, alig egy-két betű különbséggel. Azt a már ismert igazságot, hogy a Festetich-k. is Kinizsi Pál és felesége, Magyar Benigna számára készült, Siebmacher Wappenbuchjának adataival támogatja szinte minuciózus pontossággal; azt meg, hogy igazában csak Benigna használhatta, Istvánffy tanúságával bizonyítja, aki szerint Pál uram, a nagy törökverő, sem írni, sem olvasni nem tudott. A Czech-k. másolója nyilván vallja, hogy könyvét Benigna asszony számára írta. Azért is szerzőnk a történelem fáklyájával igyekszik rávilágítani a két-könyvű asszonyra, akinek bizony volt leimádkozni-valója: második férjét tíz év után eltemette, a harmadikat pedig, Kereki Gergely uramat, felbérelt gyilkosokkal megölette. Előttünk a sok történeti adat, talán minden, ami a hármass-özvegy asszonyról felkutatható volt, de még így is elmosódott az arckép. A száraz oklevelek csak a gazdag asszony javairól intézkednek, de nem árulnak el semmit a bűnös, vagy szerencsétlen asszonyi lélek vívódásairól.

Visszatérve a kódexekre, megállapítja a Nagylaki István-féle breviárium alapján, hogy a két kódex tartalmának javarészét az Officium B. M. V. teszi és azt, hogy mind a kettő másolat, mind a kettő egy közös eredeti fordításra vezethető vissza, tartalmuk egymást kiegészíti, vagy teljesen azonos. Aztán aprólékos gondnal, számítva minden lehető ellenvetésre, bizonyítja azt, hogy nemcsak a Czech-k. F. M. jegyű másolója volt vázsonyi pálos-rendi szerzetes, hanem Vázsonyba való pálos másolta egész bizonyossággal a Festetich-kódexet is. Bár 30 évnyi időköz választja el a két szöveget, köztük mindössze dialektikus eltérések tesznek különbséget. Hogy a két pálos-kódex tartalmát, beosztását, szellemét teljesen megérthessük, összeállítja itt a legjobb forrásokból a pálos-rend történetét, szervezetét, irodalmát. E fejezeteket a jól megválogatott történeti adatok bősége jellemzi s az az együttérző szeretet hatja át, mely méltán illeti az egyetlen magyar eredetű szerzetes-rendet. Becsesnek tartjuk az irodalomról szóló fejezetet is, melyben a két elsőrangú pálos-kütfő — Gyengyesi és Eggerer — nyomán szakok szerint csoportosítva sorolja fel és méltatja a pálos-írókat, középkori irodalmunk jórészének megteremtőit. E részben legjobban érdekel bennünket annak a kérdésnek végleges eldöntése: a Jordánszky-k. és a Báthori László-féle biblia-fordítás között van-e valami összefüggés? Szerzőnknek főképp az Acta Paulinorum-ra támaszkodó bizonyítékai után nem lehet többé kétségünk, hogy a Jordánszky-k. biblia-fordítása nem Báthori László munkája, de még csak nem is az ő fordításának másolata. Annak teljesen nyoma veszett.

A következő «különös részben» a tüzetes kódextani vizsgálat követ-

kezik. A breviárium története azt mutatja, hogy egészen III. Pál pápa rendeletéig (1534—49., az 54. lapon sajtóhibából V. Pált említ), a breviárium karimádságain világi hívek is részt vettek. Ezért kellett gondoskodni a latin szöveg magyar fordításáról. E célt szolgálja az Officium Marianum-nak mind a két kódexbeli szövege. Bennük az Officium Marianum két részének (Officium parvum B. M. V. és Officium S. Mariae in Sabbato) «értelmezés tekintetében hű, egymás közt részben egyező, a többi kódexektől mindenben eltérő, egyedülálló fordítását birjuk.» Vizsgálva az Officium részeit, — a zsoltárokat, himnuszokat stb. — szem előtt tartja a középkori fordító aggságos tiszteletét a kánoni szöveg iránt, mely nem engedte, hogy szabadon, könnyedén fordítson. Ép ezért a fordító nyelvi készségét a kódexek magánimádságaiból ítéli meg, hol a fordító kezét nem kötötte meg a kánoni szöveg. Kimutatja, hogy a Festetich-k. fordításai bizony gyarlók, zavarosabbak, érthetetlenebbek, mint pl. a Keszthelyi-, Kulcsár-stb. kódexek ugyanazon tárgyú szövegei. Viszont azonban azt is kiemeli, hogy a Czech-k. szövege jó fordítói készségről tanuskodik, «egészen sajátos, különálló fordítás, mellyel az eddig ismert zsoltáros kódexek közül egyiké sem egyezik.»

A latin szöveg lenyűgöző tisztelete nyilvánul a himnuszok fordításában is. Közli valamennyi himnusz latin eredetijét s megállapítja a fordítások értékét szókincs és frazeológia dolgában. Külön fejezetet szentel a Festetich-k. Septem Psalmi-jának, melynek latin eredetijét Petrarcánál találta meg Katona Lajos. Összeveti a fordítást a breviárium septem psalmi penitenciales-eivel s az előző vizsgálók véleményét megerősítve igazolja, hogy még csak gondolati közösség sincs a kettő között. Fordítása hű, értelmes s amellet elég szabad. (Némi ellenmondásnak látszik, hogy egy helyütt — 105. l. — így jellemzi az eredetit: A nagy humanista félretette klasszikai ismereteit . . . míg a mű végén — 138. l. — «klasszikus nyelvezetű» jelzővel illeti.) Ugyancsak külön fejezetben tárgyalja a Czech-k. bel Rhythmica Oratio-t, mely Döbrentei óta szent Bernát himnusza néven ismeretes. Itt is összeállítja a már ismert bizonyítékokat szent Bernát szerzősége ellen, úgy hogy ezt a hiedelmet is végkép törölhetjük irodalmi tudásunkból. Összehasonlítja a kódex szövegét Migne Patrologiájának szövegével s arra az eredményre jut, hogy a költői lelkű magyar átdolgozó az eredetinek sem sorrendjéhez, sem gondolatmenetéhez nem ragaszkodott túlságosan, hanem saját érzelmeit és gondolatait is megszólaltatja, sohasem fordít szó szerint, hanem mind tartalom, mind dikió, mind vers-technika dolgában eléggé önálló költői művet alkot. A többi magánimádság latin szövegének kikutatásával szerzőnk legnagyobb részt adós marad, várván mindnyájunkkal együtt Vargha Damján forrás-tanulmányainak teljes közzétételét.

Összefoglalva az elmondottakat, újra ismételhetjük, hogy Gondán könyve valóban teljes világitást vet kódex-irodalmunk egy kis területére. Nemcsak az eddigi kutatások eredményeit összegezi, hanem néhány forrástani megállapítást mellőzve, minden eddig nyílt vagy homályos kérdésre végleges választ ad. Módszere, mely főképp a milieu megrajzolásában és

az adatok pragmatikus megrostálásában nyilatkozik, követendő például szolgálhat mindazoknak, kik a kódexirodalomnak még sokáig ki nem búvárolható gyöngyeit kutatgatják.

T.—s.

Salgó Ernő: Írók és színdarabok. Budapest, 1916. 204 l. Dick Manó kiadása. Ára 3 K 50 f.

Salgó Ernő ebben a könyvében, tizennégy külföldi és kilenc magyar író műveit elemezve, kritikusi munkálkodásának szemelvényeit tette közzé. A «kiválasztás — mondja ő — arra hivatkozik, hogy úgy tetszik, aránylag még ezek a cikkek avultak el legkevésbé; de ami az összegyűjtés igazolását illeti, annak az olvasóra vár a megítélése». E mentegődzésre nézve rögtön megnyugtathatjuk a szerzőt. Nálunk — sajnos — oly ritkák az irodalmi hozzászólások e gyűjteményei, hogy amikor végre egy megjelenik, még gyengeségei előtt is hajlandók vagyunk szemet hunyni. Bizony a kutató nem egyszer gondol sajnálattal arra, hogy tudósaink — talán túlzott szerénységből — nem teszik hozzáférhetővé a különböző lapokban közölt kisebb dolgozataikat. Lehet, hogy az tartja vissza őket, mert cikkeik egy része annak idején csak a napi érdeklődésnek volt szánva; de még ez esetben sincs egészen igazuk. A kutatás szempontjai oly sokfélék és mi annyira híjával vagyunk még a részletkérdésekre vonatkozó összefoglaló feldolgozásoknak, hogy már emiatt is minduntalan rászorulunk az egykorú észrevételekre. Ezekhez pedig főképp a vidéki érdeklődők, csak úgy juthatnak hozzá, ha a lehetőség szerint összegyűjtve is megjelentek.

Salgó könyvében a következő magyar írók művei (többnyire egyes színdarabok) kerülnek szóba: Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Garvay Andor, Herczeg Ferenc, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Szép Ernő, Szomory Dezső. Mindezekben a cikkekben, bár távolról sem merítik ki a tárggyal kapcsolatos kérdéseket s így irodalomtörténeti szempontból aránylag kevés okulással járnak, kellemesen érinti az olvasót a szerző komolysága, melylyel a bíráló tisztét felfogja. A kritizálás — mint ezt már mások is hangoztatták — kétségtelenül igen nehéz a feladat, mert a legkényesebb tényezők egyikével, az emberi érzékenységgel van dolga. Éppen ezért nagy tapintatot föltételező mesterség. Salgót e tekintetben nem érheti vád, mindig megtalálja a kellő formát, melyben észrevételeit tudtul adhatja. Bírálati, melyeken erősen érzik az, hogy friss benyomások visszhangjai, első-sorban természetesen az ő egyéni felfogását tolmácsolják. S ebben van érdekességük: adatok egyes írók és művek hatásának történetéhez. Mint ilyenek is mindenesetre csak némi óvatossággal használhatók, mert a szerző néha nagyon is egyéni módon rögzíti megfigyeléseit. Kár, hogy — egyébként folyamatos és színes előadását — talán rossz szokásból — fölösleges idegen szókkal tarkítja (posteritás, deriválódik, evolúció, publikáció, preparál, megkoncipiál stb.).

Egy kis futólagos szemle nyújtson tájékozást a szerző megállapításairól. *Ambrus Zoltán* fő jelentőségét abban látja, hogy az újságírás irodalmi

színvonalát emelte. Műveiben, amelyek megannyi lírai közlések: kiábrándultság, szkepszis és bizonyos konzerváló hajlam fejeződik ki. — *Bródy Sándorról* — A tanítónő c. darabbal kapcsolatban — ezt olvassuk: «Senki sincs, aki ennyire szuverén módon gyúrná szabálytalan mondatokba a szavakat és fantasztikumba a tényeket és mégis: senki sincs, aki igazibb történetírója volna korának és kortársainak». Ez állítás befejező része erősen vitatható. Talán a szerző is érezte ezt s azért ismételte meg a Hófehérkéről szólótában. Ellenben abban talán igazat adnak neki, amit ugyanerről az íróról mond, hogy «nincs etikája, — legalább abban az értelemben nincs, ahogy ezt a szót a közhasználat alkalmazzák». Valamint az a reflexiója is megállhat, hogy a színműírás minden szabálya, a színház minden átalakulása, az ábrázolás minden forradalma, voltaképpen annak engedelmeskedett, hogy a néző valószínűséget várt a színpadtól, vagy legalább is kétségeinek eloszlatásához kötötte a jóváhagyást. De sohasem oly kényesen, mint a mi korunkban. — A kritikus tapintatára példa, amit *Garvay Andornak* A becsstelen c. darabjáról ír: «Általában véve: a társadalom képmutatása a témája, de oly megjelenési formákba öltöztetve, melyeken félreismerhetetlen, hogy az író elhagyott állomások felirataiból állította össze az útirendet». — *Herczeg Ferenc* legértékesebb adománya szerinte az értékelő képesség. Más kérdés — úgymond — hogy mily principiumok szerint értékel, de bizonyos, hogy sehol se oly izmos... mint ahol... társadalmi vagy magánéleti jelenségek megítéléséről van szó. Éva boszorkány c. darabját nem tartja sikerült alkotásnak; «az vet rá árnyékot, hogy Herczeg Ferenc nem adta egészen beléje magát». — *Lengyel Menyhért* színjátékáról, A hálás utókor-ról elismeri, hogy jó darab, mellékesen azonban nagy vitaközlő készséggel mutat rá a mű tanulságának (az önmagába vonuló önzés proklamálása) kétes értékére. A «Taifun» c. színműről az a véleménye, hogy ez a japán történet tulajdonképpen európai dráma; de ez csak a darab megindulásához viszonyítva fogatkozás, magában véve igen érdekesen megalkotott és ellenállhatatlan hatású munka. — *Molnár Ferencről* úgy találja, hogy megfigyelő: szenvedélyből; és gondolkodó: tehetségének természetete folytán. E sajátos párosítás: ... a valóság festésében való roppant készség és az eszme kultusza jellemzik «Az Ördög»-öt. Ez a lélekrajzoló darab — mondja Salgó — csupa eleven ábrázolás, az elmésség fénye az élet színeit világítja meg benne és ami a legelvontabb eleme, az is realitással teljes alakot ölt. A «Liliom»-ról azt tartja, hogy művészi hatás tekintetében e «külvárosi legendá»-nak igen veszedelmes versenytársa az a novella, melyből a darab készült. Mit mond e történet a színpadon? A novella az ösztön felelőtlen mozdulatairól beszél; a darab az élet felelőtlen szövődéseit ábrázolja. — *Móricz Zsigmondnak* először Sári bíró c. vígjátékáról kapunk kritikát. Eszerint Móricz e darabban merőben a városi ember ínye szerint festi a falut. Röviden annyit jelent ez, hogy itt a falusi világ az idill színeiben látszik nála. Ez adja meg a hatásos reliefet az alakoknak, ez teszi tetszetőssé (?) a sűrű káromkodással megtűzdelt dialogusokat. Lehet, hogy e parasztok talán nagyon is kiválókat példányok, de egy dologban Móricz Zsigmond kitűnően hű marad az ábrázolás igazságához:

a hazudozások módjának feltüntetésében. Jellemző amit Salgó a «Falu» címen összefoglalt három kis színdarabbal (Magyarosan; Mint a mezőnek virágai; Kend a pap?) kapcsolatban mond: «Móricz Zsigmond szemével nézve, úgy látszik, hogy a paraszt rokonszenvességének más osztályok ellenszenves szemlése a feltétele». — *Szép Ernő* — úgymond — «Az egyszeri királyfi» c. darabjában a népies lélek észjárásának gazdag ismeretéhez hozzáadta a maga lelkének megragadóan gyengéd ékesszólását, elméjének kedves fortélyosságát és nyelvének tiszta és zengően dallamos muzsikáját. A befejezésben, ép úgy mint az érvelésben, mellyel a halál a maga jóltevő szerepét fejtegeti, kissé hiányát érezzük úgy a tartalomnak, mint a filozófiának. — *Szomory Dezső* színművében «A rajongó Bolzay leány»-ban szintén talál figyelemre, sőt dicséretre méltót, bár ez kissé különösen hangzik az előzmények után, melyek szerint «Szomory úgy viselkedik a darabjában, mint az elkényeztetett vendég a szalonban, senkivel se törődik, csak saját magával».

A külföldi szerzők közül Ibsen (A vadkacsa), Stendhal, Sophokles (Oedepius király), France Anatole, Benière Louis (Papillon a kőfaragó), Guy de Maupassant, Schaw Bernard (Brassbound kapitány megtérése; Caesar és Kleopatra), Hebbel Frigyes (Judith), Constant Benjamin naplója, Aristophanes (A felhők), Daudet Alfonz és Belot Adolf (Sapho), Knoblauch Edward (A faun), Aischylos (Az Erynnisek; Heten Téba ellen) kerülnek szóba. Ezekkel kapcsolatban szintén van szerzőnek nem egy eredeti megfigyelésen alapuló megjegyzése; ismertetésük azonban — mint tudomány-szakunktól távolabb eső — már más lapra tartozik.

VELEZDI MIHÁLY.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. XLIX. kötet. 1914—1916. Budapest, 1916. 334 l. Franklin-nyomda.

Hogy nemzeti hagyományaink ápolása és művészi törekvéseink irányítása méltó kezekbe van letéve, arról bárki meggyőződhetik e magvas könyvből, mely legelső szépirodalmi társaságunknak — ezúttal — két évi munkájáról számol be. A LXIX. és LXX. ünnepélyes közgyűlésen elhangzott felolvasásokon kívül számos oly közlemény van benne, melyek formai vagy tartalmi sajátágaiknál fogva bő forrásai a lelki gyönyörűségnek. A tudomány-szakunk nézőpontjából bennünket — e helyen — különösebben érdeklő cikkek közül:

Beöthy Zsolt kitűnő elnöki megnyitói — Zrinyi Miklós emléke —, Shakespeare és Arany, valamint Baksay Sándor ravatalánál mondott szép beszéde (ismertetésüket l. folyóiratunk: 1915: 200, 1916: 227. és 49. l.), azután *Alexander Bernátnak* A világirodalom és világháború, Jelentés az 1915. évi Greguss-jutalom tárgyában és *Berzeviczy Albertnek* Shakespeare és a magyar nemzetiélek című jeles tanulmányai (l. folyóiratunk: 1915: 199, 1916: 227. és 288. l.), — továbbá *Császár Elemérnek* Bárd Miklós költeményeiről írt tudós elmélyedésre valló jelentése (l. folyóiratunk: 1915: 332. l.) előzőleg egybeült is megjelentek s annak idején már megemlékeztünk róluk. Ugyancsak közöltük folyóiratunk 1916. évf. 151. lapján

a Kisfaludy-Társaság új pályatételeit is. A bírálatok és pályázatok rovatában Beöthy Zsolt (Vargha Gyula költeményeiről), Négyesy László (a Vértessy Jenőtől beadott Szigligeti-életrajztervről) és Voinovich Géza (a gr. Vigyázó jutalomra pályázó történelmi elbeszélésekről) tanulságos megjegyzésekben gazdag jelentései olvashatók. A tájékoztató közlésekből megtudjuk a rendes, levelező, elhunyt és alapító tagok névsorát, valamint azt is, hogy a Társaság vagyona 1915 dec. 31-én 510,486 korona volt.

A jegyzőkönyvek kivonataiból szintén számos érdekes tényről és tervről értesülünk. Ilyen az, hogy a népköltési termékek gyűjtése Sebestyén Gyula vezetésével szépen halad; hogy Wallentinyi Dezső ajánlatot tett a Társaságnak Tompa Mihály leveleinek összegyűjtésére; továbbá, hogy a könyvkiadó-bizottság az alapítói könyvilletmény-sorozatban Baksay Sándor elhunyt tag hátrahagyott szépirodalmi munkáinak kiadását tervezi (Kéky Lajos szerkesztésében), Heinrich Gusztáv pedig kiadni készül Greguss Ágostonnak, a múlt század ötvenes éveiben, főként a Pesti Naplóban megjelent, de össze nem gyűjtött irodalomtörténeti cikkeit. Kétségtelen, hogy e néhány vázlatos adat egyáltalán nem meríti ki sem a Társaság két évi serény munkásságának, sem a jelen kötet gazdag tartalmának ismertetését. Éppen azért az Évlapokban kiadott (pályanyertes) elbeszélések, műfordítások és egyéb szépirodalmi művek felsorolása helyett utalunk *Vargha Gyula* klasszikus tömörségű, nemes veretű szavakba foglalt titkári jelentéseire, melyekből az olvasó a jelentésttevőnek írói erényein kívül a Kisfaludy-Társaság nagy céljairól s e célok megvalósítása érdekében való fáradozásairól egyaránt hű képet szerezhethet.

BAROS GYULA.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Gyermekek. 1916. évf. 1—2. sz. — *Nógrády László: Gyermekirodal- munk.* A Gyermektanulmányi Társaság gyermekirodalmi bizottságot alakí- tott, amelynek feladata lesz a mesekönyveknek, ifjúsági iratoknak, a gyer- mekeknek szánt képeskönyveknek, a ponyva- és pornografikus-irodalom- nak bírálattal való ellenőrzése.

U. i. 3—4. sz. — *Nógrády László: Válasz M. F.-nek* címen elismeri, hogy a mai ifjúsági irodalom nagyon kevés kivétellel málnaszörpös alakok szerepeltetése átdolgozott mesék keretében. Még sem adhatjuk a gyermek kezébe azokat a könyveket, melyekben «szerelem s éhség» a legfőbb elem. Lehet való életet rajzolni anélkül is, hogy beleivnók az élet sötét hely- zeteit. Nincs szükség a gyermeket felnőtté avatni azzal, hogy mindent a kezébe adunk. Az igaz, hogy a gyermek-irodalomnak s a felnőttek iro- dalmának külön esztétikai, művészi törvényei nincsenek, csak a tárgy megválasztásában különböznek.

Az Est. 1916. évf. 245. sz. — *A táncosnő Bécsben.* Hír arról, hogy Lengyel Menyhértnek A táncosnő c. darabját 1916 szept. 2-án előadták a bécsi Stadt-Theaterben.

U. i. 267. sz. — *Bródy Sándor: Keringő.* Ruttkay György ilyeimű, először 1916 szept. 23-án, a Vigszínházban adott színművének ismertetése. [L. még: Az Ujság: 1916. évf. 266. sz. (Keszler Józseftől.) Budapesti Hirlap: 266. sz. (Sz.-tól.) Neues Pester Journal: 266. sz. Élet: 1916. évf. 40. sz. (B. Ferencről.) Új Idők: 1916. évf. 41. sz.] E darab tervbevelt bécsi előadásáról l. Az Est: 1916. évf. 270. sz.]

U. i. 268. sz. — *Agai Adolf temetése* 1916 szept. 25-én volt a rákos- kereszttúri új zsidótemetőben. A sírnál Alexander Bernát, Lampérth Géza és Székely Ferenc mondtak beszédet.

U. i. 274. sz. — (a. z.): *Az idegen leány.* Lakatos László ilyeimű, először 1916 szept. 30-án, a Nemzeti Színházban adott színdarabjának ismertetése. «A darab egyik hibája, hogy a szerző a színpadon is sokat foglalkoztatja a nézőt olyasmivel, ami nem lényeges, ami a fődologra nem tartozik.» [L. a többi lapban is. Pl.: Az Ujság: 1916. évf. 273. sz. (Keszler Józseftől.) — Neues Pester Journal: 1916. évf. 273. sz. (x.) — Élet: 1916. évf. 41. sz. (b. f.-tól.)] — Napihír arról, hogy Tivadari Thótt Rezső dr. tanár és író 1916 szept. 29-én Budapesten a Sz.-Margit kórházban meghalt.

U. i. 302. sz. — *Molnár Ferenc a Farsang-ról.* «A Farsang-ról csak annyit, hogy egy nyolc-kilenc év előtt megjelent elbeszélésem adta hozzá az alap gondolatot, amit nem azért közlök, hogy ön-irodalomtörténetet írjak, hanem azért, hogy megmondjam: egy múlt századbéli szenvedélyes asszony e báléji drámája nem a verduni harcok idején jutott eszembe.»

U. i. 309. sz. — *A Farsang a bécsi Burgszínházban.* Hír arról, hogy Molnár Ferenc Farsang c. darabja 1917 januárjában a bécsi Burgszínházban is színre kerül.

Az Ujság. 1916. évf. 245. sz. — *Somló Sándor meghalt.* (1916 szept. 2.) Napihír.

U. i. 259. sz. — *Schmitt Jenő Henrik dr. meghalt.* (1851 nov. 5.—1916 szept. 14.) Hosszabb napihír arról, hogy az ismert nevű bölcséleti író Berlin mellett Schmargendorfbán elhunyt. A cikk a megboldogult életrajzi adatait is közli.

U. i. 262. sz. — *(h. a.): A kegyelmes hamupipőke.* Földes Artur ily című — magyarul először a Fővárosi Nyári Színházban — 1916 szept. 19-én adott darabjának ismertetése. E mű előzőleg Bécsben, Prágában és egyebütt német nyelvű előadásban került színre.

U. i. 263. sz. — *Lipi.* Kövessy Albert ilycímű, először a Budapesti Színházban 1916 szept. 20-án adott bohózatának rövid ismertetése.

U. i. 264. sz. — *Ágai Adolf.* (1836—1916.) Hosszabb nekrologszerű tudósítás arról, hogy az ismert nevű, veterán író 1916 szept. 22-én meghalt. [L. a többi napilapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 264. sz. — Pester Lloyd: 1916. évf. 264. sz. (Alexander Bernáttól.) — Élet: 1916. évf. 40. sz. (a. j.) — Új Idők: 1916. évf. 41. sz.]

U. i. 266. sz. — *A dolovai nábob leánya.* Herczeg Ferenc színműve a filmen. Bemutatták a Royal Apollóban 1916 szept. 25-én.

U. i. 287. sz. — *Az Aesopus jubileuma.* 1916 okt. 14-én volt ötven éve annak, hogy Rákosi Jenő Aesopus c. darabját a Nemzeti Színház először előadta. A jubilaris előadás alkalmából a színház igazgatósága és tagjai meleg ünneplésben részesítették a szerzőt. [L. a többi lapban is. Pl. Új Idők: 1916. évf. 43. sz. (Körmendy Viktortól.)] — — *án: Királynőm, meghalok érted!*... Villányi Andor ilycímű, először a Magyar Színházban 1916 okt. 14-én adott új színművének ismertetése. [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 287. sz. (f. r.-tól); Az Est: 1916. évf. 288. sz. (B. S.-tól.)]

U. i. 294. sz. — *Bródy-premier a Royal-Apollóban.* Hír arról, hogy Bródy Sándor «Ezüst kecske» c. regényét, melyből a Medikus c. színmű is készült, film darabbá dolgozta át a Kino-Riport.

U. i. 296. sz. — *Szilágyi Géza: A magyar Mistral.* Tárcza Mistral Mireio-jának Gábor Andortól való magyar fordításáról.

U. i. 300. sz. — *Keszler József: Zsuzsi.* Népies vígjáték három felvonásban; írta Barta Lajos; előadták a Nemzeti Színházban 1916 okt. 27-én. A darab meséje színben és mozgalomban elég szerény. De annál gazdagabbak és virítóbbak az életfestő részletek, melyekkel a szerző átlátszóan

és szabatosan épített cselekményét szerencsésen feldíszítette. A kedves, idillikus paraszttörténet elejétől végig érdekes és teljesen kielégíti a jóízlés követelményeit. [L. a többi lapban is. Pl. Az Est: 1916. évf. 301. sz. (a. z.-tól.) — Élet: 1916. évf. 45. sz. — Új Idők: 1916. évf. 46. sz.]

U. i. 301. sz. — *Keszler József: Farsang.* Színmű három felvonásban; írta Molnár Ferenc; előadták a Vigszínházban 1916 okt. 28-án. Molnár Ferenc soha oly nehéz feladatot nem tűzött maga elé és soha oly megdöbbentően virtuóz módon nem oldotta meg, mint ebben a darabban. [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 301. sz. (f. r.-tól.) — Az Est: 1916. évf. 302. sz. (Bródy Sándortól.) — Élet: 1916. évf. 45. sz. (Boross Ferenc-től.)]

U. i. 302. sz. — *Elnémult harangok.* Rákosi Viktor regénye filmen, négy részben. (Bemutatta a Mozgókép-Otthon.)

U. i. 303. sz. — *A Halmos-féle ötezer koronás pályázat meddő maradt.* A Nemzeti Színház igazgatósága Halmos Izor megbízásából másodizben is kihirdette az 1915 tavaszán sikertelenül végződött pályázatot: egész estét betöltő társadalmi színműre vagy vígjátékra. Beérkezett kilencvennyolc darab. A bíráló-bizottság egyik pályamunkát sem tartotta jutalomra méltónak.

U. i. 308. sz. — —án.: *Künn a bárány, benn a farkas.* Színikritika Földes Imre ily című komédiájáról, melyet a Magyar Színház mutatott be 1916 nov. 4-én. «Ez a bohózat nagyon szomorú, mert unalmas. Pedig az alapötlet, helyesebben a miliő kitűnő.» [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 308. sz. (f. r.-tól.) — Az Est: 1916. évf. 309. sz. (B. S.-tól.)] — *Berde Mária: Morzsák.* Idősb Szász Károly, híres nagyenyedi tanár házasságára, családi életére és halálára vonatkozó adatok. (Tárca.)

U. i. 311. sz. — *Az első magyar előadás a berlini egyetemen.* Tudósítás arról, hogy Gragger Róbert dr., a magyar nyelvtudomány és irodalomtörténet tanára a berlini egyetemen 1916 nov. 3-án tartotta meg első előadását. [L. a többi lapban is. Pl. Pesti Hirlap: 1916. évf. nov. 8. — Vossische Zeitung: 1916. évf. 566. sz. (Morgen-Ausgabe.)]

Akadémiai Értesítő. 1916. évf. 8—10. sz. — *Heinrich Gusztáv: Főtitkári jelentés.* A szépirodalmi pályázatok nem feleltek meg szerény igényeknek sem. A közvélemény régen felismerte e költői pályázatok céltalanságát és ismételten kívánta, hogy az Akadémia szüntesse meg. Ez azonban addig nem lehetséges, míg az alapítványok rendeltetése meg nem változik. Az Akadémia tett is ez irányban lépéseket az alapítók örököseinél, de törekvései nem vezettek célhoz. A jelentés a továbbiakban — egyebeken kívül — az Akadémiának a Shakespeare-kultusz körüli fáradozását is ismerteti. — *Hegedüs István: Shakespeare.* Költemény. — *Császár Elemér: Shakespeare és a magyar költészet.* (Kivonat a szerző ilycímű, a Budapesti Szemle 1916. évf. 6—9. sz.-ban megjelent nagy tanulmányából. Ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 393. l.) — *Beöthy Zsolt: Bizottsági jelentés az idegen helynevekről.* E jelentés a Lóczy Lajostól és Richter Aladártól az idegen

helynevek magyaros alakjainak használata tárgyában beadott különvéleményre válaszol. (E kérdés összefoglaló ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 96. l.)

Basler Nachrichten. 1916. évf. 447. sz. — *n.*: *Die Csárdásfürstin in Küchling Variété*. Beszámoló Stein Leó és Jenbach Béla darabjának baseli előadásáról. (E darab háromszázadik bécsi előadásáról l. Neue Freie Presse: 1916. évf. 18704. sz. — A berlini Metropol-Theaterben való előadásáról l. Berliner Tagblatt: 1916. évf. 463. sz.)

Budapesti Hírlap. 1916. évf. 258. sz. — *Sikabonyi Antal: Riedl Frigyes*. Alkalmi megemlékezés R. F.-ről hatvanadik születésnapja alkalmából.

U. i. 266. sz. — *Rákosi Viktor: Egy éj emléke*. Vagy húsz éve, a segesvári Petőfi-szobor leleplezése előtt két nappal a fehéregyházi kastélyban, Ugron Gábortól hallotta a szerző, hogy «a székelyek közt él egy legenda, mely azt regéli, hogy Petőfi él és nem is fog meghalni soha, nem halhat meg, mert ha újra veszedelem fenyegeti az országot, reája szükség leszén. És mikor a székely hegyeken hóvihar dühöng végig és a rendre töri a fákat... a székelyek... azt mondogatják: Bem apó és Petőfi Sándor most vizsgálják a hadseregüket, mellyel majd segítségünkre jönnek.»

Budapesti Szemle. 1916. évf. 9. sz. — *Viszota Gyula: Széchenyi Hitel című művének keletkezése*. Széchenyinek első magyar műve a Lovakrúl, 1828 februárjában jelent meg. Két-három héttel e munka megjelenése után új mű írásába kezdett. Az anyagot ehhez részben az ő élete, szerelme, Magyarország állapota, embertársainak nyilatkozatai és viselkedése adta. Március 19-diki levelében már neve van tervbe vett munkájának, még pedig: «Embereküröl», vagy a «Boldogság Alapjai». Az idetartozó jegyzetéből kiviláglik, hogy a mű címén sokáig töprengett. (A szerző Széchenyinek, előzetesen, szinte rendszertelenül papírra vetett gondolatait is részletesen ismerteti, mindenütt megjelölve, hogy melyek kerültek bele a Hitel c. könyvébe.) A tervezett munka irányára és kialakulására befolyással volt a nagy államférfiúnak 1828-diki fiumei útja. A legdöntőbb hatású volt azonban a következő pénzügyi eset. Széchenyinek pénzre lévén szüksége, tízezer forintnyi kölcsönt kért a bécsi Arnstein és Eskeles bankháztól, amellyel régi összeköttetésben állott. A bankház a kérését udvariasan azzal tagadta meg, hogy éppen nem áll annyi pénz rendelkezésre. Széchenyi ezen igen megütközött. Levelében szemrehányást tesz a banknak a visszaautásításért s hivatkozik arra, hogy mindig pontos fizető volt. Kéri, írják meg nyiltan az okot, mert azt, hogy tízezer forintja nincs a banknak, nem hiszi el. Valószínűleg azért tagadták meg a kölcsönt, mert neki sincs már hitele. Főoka a bizalmatlanságra a bankháznak az lehet, hogy vele sem akar kivételt tenni, mert az üzletnél a biztosság a fő s biztosítékot a magyar abderitikus viszonyok mellett nem adhat még egy forintra sem; egyedül beosületét és igazlelkűségét kötheti le. Arnstein e

levélre (mely eredetiben is megvan) azonnal teljesítette Széchenyi kérését. A dolog el volt intézve, de Széchenyi levonta az esetből a tanulságot, mely egyben anyagot nyújtott készülő könyvéhez. Így lett a Hitel e fejezete: «A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene.» Ez az eset állapította meg a mű végleges címét is. 1829 dec. 14-én kezdte meg művét, melyet az egyes szakaszok elkészültével Döbrentének, Helmeicznek, Kisfaludynak, továbbá a cenzornak, Drescher Antalnak is elküldött, hogy véleményüket megismerje. A jegyzetek mellé írt számokból ítélve Széchenyi a könyvet eleinte hét szakaszra tervezte az ajánlásan kívül. 1829 július elején, amikor németországi útjára indult, a munka már kilenc szakaszból állott. Hazaérkezése után még egy szakaszt dolgozott ki. A mű nyomása 1830 január 27-én készült el. Az előzményül tekinthető foljegyések bizonyossága szerint az ajánlás Louisenak szól; e néven gróf Zichy Károlynét kell értenünk, ki iránt Széchenyi szerelemre gyulladt. E miatt sok szemrehányást kellett hallania több ismerősétől. Félreértések kikerülése végett tehát az ajánlást «Honunk szebbelkű asszonyaihoz» intézte. — *Takáts Sándor: Zrínyi Miklós nevelőanyja.* (II.) A XVI. és a XVII. században a Batthyányak udvara híre és jó névre az első volt hazánkban. Lengyel, ausztriai, horvát stb. főurak küldték oda fiaikat és leányaikat, mert tudták, hogy jobb iskolába nem is küldhetik őket. A Batthyány-udvar népességre a fejedelmek udvarával is vetekedhetett. Batthyány Ádám udvaráról tudjuk, hogy ezer lélek élt benne. Az innen kikerült ifjak és leányok az igazi magyar élet és gondolkodás hagyományait vitték magukkal mindenfelé. Batthyány Boldizsár a XVI. század egyik legnagyobb magyarja. Az egykorú krónikások csak a haditérén szerzett érdemeit magasztalják; pedig e férfiú más téren is nagynak mutatta magát. Ifjú korában a bécsi és a francia királyi udvarokban tanult. Olasz egyetemeken is megfordult. Sok nyelvet beszélt. Levelez a külföldi és hazai írókkal, tudósokkal. Könyveket adat ki; festőket, szobrászokat hozat udvarába. Ő is az új hithez csatlakozott s ha nem is közvetlenül, de érintkezett Luther fiával is. Meleg barátság fűzte őt a világhírű botanikushoz: Clusiusához. Ő volt a Beythe-család patronusa, a Martonfalviak támogatója; Istvánffy Miklósnak jó barátja. Neki köszönhetjük, hogy a pannoniai flóra már a XVI. században belekerült a világirodalomba. Ő festeti Clusius munkájához a magyar gombákat; ő nézi át megjelenése után Beythe füves könyvét. Nagy kedvelője volt a zenének és énekeknek. Az első magyar zene-automata készítőnek: Burján mesternek is ő volt a mecénása. A külföldi költők kéziratban küldözgetik neki legújabb verseiket s az ő kedvéért még Istvánffy Miklós is ír verseket. Jól ismerte Balassa Bálintot is. Valószínűnek látszik, hogy a művelt Balassa János ebbe a nagyhírű protestáns udvarba küldötte fiát, hogy ott lásson, halljon és tanuljon. S ha így volt, akkor sok mindent megértünk, ami Balassa Bálint életében idáig megfelfedhetlennek látszik. A versszerzők is szívesen látott vendégek voltak itt. A Batthyányak szép éneke a XVI. századból, hazánk pusztulásáról, ma is megvan a családi levéltárban több más verssel egyetemben. Nem pusztá föltevés az, hogy Balassa Bálint

a Batthyányak udvarában apródoskodott. A költő ugyanis többször írja, hogy ő szolgált Batthyány Boldizsárnak. Mikor házassági pöre folyt, akkor is a jeles nagyúrhoz fordult támaszáért. Batthyány Boldizsár családi élete boldog volt; a szigetvári hős leányát: Zrinyi Doricát vette nőül. Zrinyi Miklós fejét ő vitte temető helyére: a Szent Ilonáról nevezett monostorba. Bár a protestáns vallás híve volt, meleg barátság fűzte a katolikus püspökökhöz. Bűszke magyarságát Bécsben nem jó szemmel nézték. Negyvenhét éves korában (1590 febr. 11.) hirtelenül halt meg. Batthyány Boldizsár három árvát hagyott maga után: egy fiút és két leányt. A gyermekek a derék özvegy szárnyai alatt nevelkedtek. A fiút Ferencnek hívták. Ez gondolkodására nézve hasonló nevű nagybátyjára, kora kitűnő hadvezérére ütött. Gyűlölte a pártvillongást. Már ifjú korában nagyon szerette a zenét s a költészetet. Lehet, hogy nagybátyja: Zrinyi György kedveltette meg vele a vitézi és virágénekeket. A versek szeretete hozta őt össze Balassa Bálinttal. A közvetítő az ő sógora: Enyinghi Török István volt, aki már régebben barátságot tartott Balassával. Török István maga is nagy kedvelője volt a verseknek. Leveleiben néha egy-egy Balassa szerzette strófával is találkozunk. Ő szerzergeti Batthyány Ferencnek az énekes gyermekeket s ő vele küldi Balassa a leveleit. Balassa hazatérve Lengyelországból, Bécsben találkozott az ifjú Batthyányval. Hamarosan bizalmas barátok lettek. Balassa 1593 márc. 21-én Pozsonyban kelt levele szerint verseket is küldött barátjának. A körmendi levéltárban van is néhány Balassa-vers s ezek bár többnyire töredékesek, figyelemreméltók, mert itt-ott elütnek az eddigi kiadások szövegétől. [Pl. a Borbála nevére (XIV.), A darvaknak szól, A Palkó nótájára (IV.) c. versek.] Az sem lehetetlen, hogy Balassa Batthyány Ferencel együtt indult a harcba. Esztergom megszállásánál ugyanis együtt találjuk őket. Batthyány Istvánffy Miklóssal is levelezget. A tudományok terjesztésére könyvnyomtató műhelyt is állíttatott fel. Első és utolsó komoly szerelme Lobkovitz Éva volt. A XVII. század első éveiben kezdődik az udvarlás. Szerelmes leveleibe Balassa verseiből is sző egyes sorokat, de írásai közt több egyéb szép vers is van. (Itt mutatóba egy 24 soros szerelmi éneket közöl a szerző.) Ezeknek költője nem ismeretes. Batthyány Ferenc és Lobkovitz Poppel Éva esküvője 1607 július 16-án volt Dobra várában. A házastársak nagyon szerették egymást. A kölcsönös gyöngédség jele az is, hogy a férj majdnem mindig németül ír a feleségének; ez pedig állandóan magyar nyelven válaszol neki. — Császár Elemér: *Shakespeare és a magyar költészet*. (Bef. közl.) VII. Sh. költői előadásának hatása. Nem maradt hatástalan a magyar komoly drámára Sh. költői dikciója sem. Minthogy azonban ez szinte az utánozhatlanságig egyéni: nem is magát a stíljét, csak annak egyik-másik vonását találjuk meg magyar költőink műveiben. Egyik ilyen vonása: pátozsa. A múlt század hatvanas éveinek drámaírói, amint Salamon Ferenc megállapította, nagy igyekezettel törekedtek műveikben Sh. pátozást megszólaltatni; belső igazság híján azonban álpátosz volt, ami hőseik ajkáról dörgött. Valamivel közelebb került Sh.-hez a negyvenes évek két drámaírója: Obernyik Károly a Khelonis-ban és még inkább Czako

Zsigmond A könnyelműek c. tragédiája egy jelenetében. Egyáltalán minden drámaíró dikiója annál inkább emlékeztet Sh.-re — még ha egyébként közvetlen ráhatásról nem lehet is szó — minél nagyobb egyéniség, minél gazdagabb a lelki világa és minél nagyobb a képzelő ereje. Ezen a ponton már csak szellemi rokonságról beszélhetünk. Sh. dikiójának másik, már sajátosabb vonása az érzelmi fölindulás és a reflexív elmélyedés keresése. Drámaírodalmunk erre a térre szívesen követi Sh.-t s a bölcseledő hajlam már Kisfaludy Károly legkorábbi tragédiájának, a Stibor vajdának (1819) jellemző vonása. De drámaíróink közül e tekintetben is Vörösmarty Sh. legfigyelmesebb tanítványa. Első drámájától az utolsóig alig van, amelyben ne találkoznánk bölcseledő hősökkel. Még feltűnőbb vonása Sh. stíljének a képszerűség. E ponton is csatlakozik hozzá Vörösmarty, valamint újabbkori drámaírodalmunk legragyogóbb dikiójú költője: Rákosi Jenő. Beöthy Zsolt utalt arra a jelenségre, hogy színészíróink hasonlataikat, képeiket gyakran veszik Sh.-ből. Náluk a hatás nem öntudatos. Sh. műveit szavalván a színpadon, megrögződnek elméjükben az angol költő merész, hatásos képei s mikor maguk írnak drámát, önkéntelenül tollukra csúszik egy-egy shakespearei kép. Példa reá Beresényi Bélának A váltó c. drámája. Hogy nem mindenkor volt jó hatással Sh. színes, pompázó stílusa, mutatja Petrichevich Horváth Lázár esete, akiről Bayer József méltán mondotta, hogy a magyar irodalom legbombasztikusabb írója. A képek túlságos kedvelése s eredménye a színes stíl, már Sh. gyakorlatában se volt ment bizonyos veszedelmektől. E két irányban nyilvánuló divatot, a köznapi fogalmak és tárgyak szükségtelen szépítgetését és az ötletes fordulatok hajhászását, a stíltörténet eufrizmus néven ismeri. Ennek irodalmunkban is támadt visszhangja. A legkorábbiak egyike Berczik Árpád. Tragédiája: Kanut, dániai gróf (1866) gazdag bányája a szépítgető körülírásoknak. Nagyobb kitartással és több ízléssel követte Sh.-t Rákosi Jenő. Nemcsak regényes színműveiben él tudatosan Sh. ez eljárásával, hanem egyik társadalmi színművében is, a Régi dal, régi gyűlölségről címűben, mely tárgyában is Sh.-hez csatlakozik. Hatalmas árban hömpölyögnek itt is a képek, de minden föltűnés nélkül hatnak, mert helyénvalók, a helyzetből sarjadnak ki. — VIII. (Sh. hatása a magyar lírára és epikára.) Líráinkban csak egyes nyomok vezetnek Sh. felé. Egy pár s nem is egészen kétségtelen érvényességű utalásnál több alig állítható össze. A nyilvánvalók közé tartozik Vörösmartynak Az úri hölgyhöz c. költeménye: Gonerilhez hasonlítva a magyar nőt, maga rávilágít mintájára, Learre. A Sh.-Petőfi kapcsolatokat egybeállította Ferenczi Zoltán. Sh.-re vall például Petőfi egyik monologja: a Világosságot! Az epikusok sorából szintén két név emelhető ki: Arany és Kemény. Arany balladáit Sh. tragédiáival genetikus kapcsolatba Jancsó Benedek futólagos utalása nyomán Riedl Frigyes állította. Arany az örültség indítékát vette s annak rajzát tanulta el Sh.-től; a hatás azonban mélyebből buzog föl, alapját a két költő lelki rokonságában bírja. Az ember sorsát akarata determinálja: ez a költői tanulsága Sh. tragédiáinak és a nagy magyar költő balladáinak. Amit Kemény Zsigmond Sh.-ben szeretett, amit tőle tanult, azt annyira beleolvasztotta

a maga gazdag, tartalmas egyéniségébe, hogy benne a felismerhetlenségig elvegyült. Joggal vallhatjuk Péterfy Jenővel, hogy Kemény hősei, főként ha sorsuk drámái helyzetekbe állítja, emlékeztetnek Sh. nagy alakjaira. A másik találkozás inkább esetlegesnek látszik, de nem kevésbé fontos. Ez a jellemalkotás módja. Kemény alakjai éppen úgy egyének, mint a Sh.-éi. A világhírű brit költő és a magyar költészet viszonyára vonatkozó kutatás végső tanulsága, hogy: 1. bármily gazdag is a Sh.-rel kapcsolatba hozható költői művek száma, mégis elenyésző csekély azokéhoz képest, melyek teljesen függetlenek tőle; 2. költőink tehetségük különböző foka szerint különböző mértékben érvényesítették Sh. hatását, de amit átvettek, azt, főként a nagyobbak, lelkükben nemesen földolgozva a nemzeti szellem legkisebb sérelme nélkül fordították költészetük emelésére. — s.: *Videki sajtónk multjából*. Pitroff Pál, A győri sajtó története c. munkájának ismertetése és bírálata. (E mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 298. l.)

U. i. 10. sz. — *Takáts Sándor: Zrinyi Miklós nevelőanyja.* (III.) Batthyány Ferenc és Lobkovitz Poppel Éva házassága a legsúlyosabb időre esik. A vallási és a politikai gyűlölködés kora ez, mely Magyarországot pusztulásra juttatta. A férj egyetlen öröme e nehéz időkben a családja volt. 1608-ban Poppel Évának fia született. Batthyáynak ekkor Pozsonyba kellett mennie az országgyűlésre, a családját is magával vitte. Éva asszony itt a főasszonyok társaságában forgott. Igaz barátság fűzte a házaspárt Eszterházy Miklós családjához is, ki midőn később a protestáns Poppel Éva érdekeit védelmezte az udvarnál, szembe került Pázmány Péterrel. Tán efféle dolgok csalták ki Pázmányból azt a vádat, hogy Eszterházy a protestánsokat támogatja. Az 1616. esztendő sok kellemetlenséget hozott a Batthyány-házra. Ez évben történt ugyanis a tizennyolc éves Zrinyi György hirtelen való házassága Széchy Tamás leányával. Batthyány jobban neheztelt Széchy Tamásra, mint a Zrinyiekre. Valószínű, hogy a kibékülést Poppel Éva asszony mozdította elő. A Zrinyi-fiúk ugyanis először neki kezdenek irogatni s csak aztán fordulnak B.-hoz. A békeség tehát már visszatért közéjük, mikor az 1618. év tavaszán Zrinyi György első fia, Miklós született. Hogy csakugyan ekkor (s nem mint Széchy K. állította, 1620-ban) született, azt bizonyítja egy 1628-ból való revisio-actatis (= korlátó-levél), mely Zrinyi Miklóst tíz évesnek mondja. Zrinyi György és Batthyány Ferenc egy időben mint ellenség állottak egymással szemben; Poppel Éva közvetítésével azonban hamarosan kibékültek. 1622-ben, tizennégy éves korában meghalt Éva asszony kisebbik fia, Boldizsár. Batthyány ez időtől fogva visszavonultan a családjának élt. Egyháza ügyeivel azonban szívesen foglalkozott. Gazdag könyvtárát megnyitja a protestáns papoknak; általában minden módon igyekezett a hazai művelődés előmozdítására. Batthyány a soproni országgyűlés után minden címéről lemondott s a főlovászmesterséget is letette. Zrinyi György ez időben állandóan irogat Batthyány Ferencnek is, de meglepő, hogy leveleiben sohasem említi feleségét. A Széchy-fiúk sem emlékeznek meg Zrinyi Györgynéről. Alig húnyta be a szemét Zrinyi György, már Poppel Évát

s nem az özvegyet találjuk árvái mellett. Batthyány Ferenc 1625 szept. 13-án felesége karjai közt lehelte ki nemes lelkét. Halálát versben is megénekelték. Pl. Pelsőczy András megírja róla, hogy két császár csodálta eszes voltát s hogy ő volt a mi jó paizsunk török és német ellen. A XVII. század e jeles magyarjának halála után élt még egy Batthyány Ferenc, aki a Zrinyi-javak gubernátora volt. (Zrinyi M. életírói e körülmény megtévesztette.) A névrokonok egyébként nem tartották a rokonságot. Alighogy Zrinyi György meghalt, Poppel Éva gondjaiba vette az árvákat. Csáktornyan megtette az intézkedéseket s miután távozott, levéllel és ajándékkal lepte meg két kis pártfogoltját. Úgy látszik, hogy Zrinyi Miklós és Péter ekkor (1627 febr. 5.) írták életükben az első levelet. Két éven át hol otthon, hol Poppel Éva birtokain (Dobra, Tornischa, Rakicsán) tanulgattak a Zrinyi-árvák. Mikor elérkezett az iskolázás ideje, Poppel Éva a gyerekeket Grácsba adta. Az árváknak Bécsben saját házuk volt. Mivel 1633-ban Bécsben tanultak, Éva asszony egy ideig ott is együtt volt velük. Nagyszombathból írt leveleik is mutatják, hogy Poppel Évával és fiával sűrűn érintkeztek. Bár itt már Pázmány Péter befolyása alatt állottak, gyakran fölkeresik nevelőanyjukat. Érdekes, hogy Poppel Éva anyai gondja még oda is kiterjedt, hogy maga kezével varrja a Zrinyi-fiúknak a fehérruhát. Ezt a barátságos viszonyt soha ellentét meg nem zavarta. — *Kék Lajos: Az irodalom halottjai.* 1. Somló Sándor. (1859—1916.) Munkásságának legjelentékenyebb ága színműköltészete. Az új-romantikus iskola sikereinek hatása alatt indul meg munkássága s a költőiségre való törekvésében mindvégig hű marad ennek programjához. Darabjainak tárgyköre a monda és történet, csak legutolsó színművének tárgyát merítette a társadalmi életből. Legnépszerűbb darabja (Fra Girolamo) korrajz tekintetében is jeles. Ami a jellemzést illeti, ennek finomságáról is bizonysgót szolgáltat minden darabjában egy-két alak. Szerkezetei általában terjedők, sok a fölösleges epizód darabjaiban. Főereje a színes, költői nyelv, mely egyaránt képes a nemes pátosz és erő, hév és játszi kellem tolmácsolására. Sajátságos, hogy e könnyen hangolódó, érzékeny, költői lélek lírai közvetlenséggel ritkán nyilatkozik. Szerelmi dalai, melyeket három kis ciklusba font (Egy szíren dalai, Régi dalok, Ború), Heine modorában egy romantikus szerelem emlékeiből sarjadnak. Ihletőjük a szegény komédiás fiú és a fényre vágó leány viszonya, a rendes fináléval: a leány a gazdag kőrőért oserben hagyja szegény kedvesét. Más költeményeiben magasra törő lelkének szomorú vívódását énekli. Harmonikusabb hatásúak meleg családi érzésből sarjadt versei. Van egy pár elbeszélő költeménye is. Ilyen «Az apród»; egy Byron modorában írt elbeszélés. Sokat bevitt drámáiba is egyéniségéből. Hősei többnyire magasba törő érzékeny rajongók. Aligha van drámaírónk, kinél oly sűrűek volnának a monológok, mint ő nála. Sajátos felfogásra vall egy pár tragédiájának az a sajátága, hogy az életnek két ellentétes sodra vonul el egymás mellett bennük. Egyik a tiszta, nagy lelket bűnbe sodorja, másik a bűnben fetrengőt tisztára mossa. (Savonarola, Ghitta.) Művei bizonyára nem a halhatatlanság számára készültek. A magyar dráma történetírója majd ki-

jelöli helyét s ítélete alighanem igazságosabb lesz a kortársakénál. — 2. Dalmady Győző. (1836—1916.) D. könnyen hevülő, fogékony lélek, ki folyton a pillanat ihlete alatt áll. Igazi dalos természet s valóban csak egy költői műfajt művelt: a dalt. Legállandóbb sugallója a hazafias érzés, de legnagyobb népszerűsége szerelmi dalai jutottak. Az örömeiben és boldogságában túláradó szív érzelmeinek kifejezésére igen sok hangja van. A szerelmesek vidám vagy meghatott háttérül szolgál nála az egész természet. E természetfestések kétségtelenül nemcsak zsúfoltak, hanem édeskések is. Még legszebb versében (Nyári este az akácok alatt) is összehalmoz mindent, ami csak megindíthat szerelmes szívet. Mindez nagyon hathatott az ötvenes és hatvanas évek érzékeny közönségére; annál is inkább, mert az érzés igazsága mellett sok e költeményekben a valóban költői hatású kép. Hazafias költeményeiben is inkább az érzés tisztasága és heve kapja meg figyelmünket, mint a kivitel. Sok ezek között is az üres, erőtlen vagy prózai zökkenőkön akadózó vers. Általában egész szűkkörű s formában is igénytelen költészete inkább szeretetre-méltó egyénisége igaz megnyilatkozásának köszönhetette sikerét, mint művészi értékének.

Corvina. 1916. évf. 24. sz. — Pitroff Pál: *Egy régi szerkesztőségben.* (Bef.) Adatok az Aurora és az Athenæum történetéhez. (E cikk előbb a Budapesti Hirlapban jelent meg.)

Der Zeitgeist. 1916. évf. 22. sz. — *Des Schneiderlehrlings Tod und Leben.* Szép Ernő egyik novellája — Stefan J. Klein fordításában — németül.

Die Deutsche Bühne. 1916. évf. 39. sz. — A német színpadok szeptember 25-től október 1-ig tartó műsora szerint Drégely Gábor *Der Gatte des Fräuleins* (A kisasszony férje) c. darabját a következő színházakban játszották: Altenburg (Hoftheater), Flensburg (Stadttheater), Kiel (Stadttheater), Kottbus (Stadttheater) és Stuttgart (Hoftheater).

Egyenlőség. 1916. évf. 18. sz. — Kozma Andor: *Eötvös Károlyról.* Vezetőcikk.

U. i. 39—40. sz. — Közli Alexander Bernátnak Ágai Adolf koporsójánál tartott gyászbeszédét és Vargha Gyulának *«Porzó»* c. disztihonját.

U. i. 41—42. sz. — A Hírek c. rovatban nekrológ Gerő Attiláról: a Pálmák, A mámor, Szerelmi zsoltárok c. verskötetek szerzőjéről.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1916. évf. 8—9. sz. — Binder Jenő: *Stendhal-hatás Jókaira.* Jókai ismerte és felhasználta Stendhalnak *«Le rouge et le noir»* c. regényét a *«Szerellem bolondjai»*-ban. Plágiumról természetesen szó sem lehet. A Stendhal-féle regényrészletek csak oly nyersanyagot alkotnak az ő kezében, mintha valamely, a való életben megtörtént eset szolgált volna neki kiinduló-pont gyanánt. — Fest Sándor: *Pope és a*

magyar költők. (I.) Pope Sándor (1688—1744) mind kritikai felfogásával, mind költészetével kora irodalmi törekvéseinek tudatos tolmácsa. Műveinek inkább tartalma, iránya érteti meg velünk szokatlan népszerűségét idegen földön. Pope sajátjaként hat az, amit «sokszor gondoltak már el, de soha oly jól nem fejeztek ki», mint ő. Voltaire volt az, aki a magyar költők figyelmét Popera irányította, akinek műveit a mieink francia fordításban olvastatták. Költőink közül Orczy Lőrinc lehetett az első, aki — verseiben tett vallomása szerint — Pope műveit ismerte. Egyébként nála legfeljebb egy-egy fordulat emlékeztet az angol költőre, aki filozófiai irányának első öntudatos magyar követőjét csak Bessenyei Györgyben találta meg. Bessenyei a tanköltemény formájában, nemcsak Voltairenak, hanem Popenak is tanítványa. Az ember próbáját francia fordítás nyomán írta meg magyarul. Ányos Pál és Kreskay Imre ismerték Bessenyei művét. Kreskay le is fordított Pope munkájának első részét. Utána Pápai István, Bolyai Farkas, Héczei Pál próbálkozott meg átültetésével. Bolyai már angolból fordította. Ezeken kívül egy negyedik fordítás is jelent meg a Tud. Gyűjt. melléklapjában (a Koszorúban) 1837-ben. Az Essay on Man mellett nagyon hamar vált híressé nálunk Pope költői levele: Eloisa to Ebelard. Czirjék Mihály fordította le elsőnek (1785), hét évvel később pedig Dayka Gábor. Cséppán István fordítása az Orpheusban (1790) német utánzat után készült. Kisfaludy Sándor bizonyára franciául olvasta Pope költői levelét vagy annak utánzatait. Kölcey is kedvelte Pope műveit, melyeket ő is valószínűleg francia fordítás útján ismert meg. Péozeli József és Kis János első költőink, akik angolul értettek. A Pesti Magyar Társaság kiadásainak első darabja (1792) prózai fordításban közli Pope költeményét a műbírálatról. Ehhez a magyarázó jegyzeteket a francia kiadás szerint Petravits Ignác és Peláty Anzelman fordították. Egy névtelen fordította le prózában Pope Windsor forest c. leíró költeményét az Uránia harmadik kötetében. — *Nemeth Gyula* Sebestyén Gyulának A magyar rovásírás hiteles emlékei (L. folyóiratunk: 1916. évf. 294. l.), — *Révayné Zuber Marianne* Pitroff Pálnak A győri sajtó története (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 298. l.), — *Tolnai Vilmos* Réthei Prikkol Mariánnak A süveg őseink életében és gondolatvilágában, — *n. a.* Osváth Gedeonnak Petőfi és az aszódi gimnázium, — *Szegedy Rezső* Tarczay Erzsébetnek Gundulié «Osman»-ja és a magyarok, — *Király György* Horváth Cyrillnek Három «középkori» verszet, — *U. a.* Vékony Istvánnak Koháry István gróf élete, — *Gálos Rezső* H. Fekete Péternek Arany János bécsi útja, — *Kristóf György* Kovács Antalnak Petőfi a filozófus, — *Zolnai Béla* Vezér Mórnak háborús költészetünkről, — *U. a.* Vézner Károlynak Háború és irodalom, — *U. a.* H. Gy.-nek Széjjegyzetek háborús költészetünkről c. programmértekezéseit ismerteti és bírálja. (Réthei Prikkel M. és Tarczai E. cikkei kivételével valamennyi itt felsorolt dolgozat ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 75. l.) — *Szücsi József*: *Vértessy Jenő*. Meleghangú nekrológ. — *Bleyer Jakab*: *Magyar barát német drámák és a bécsi «Polzeihofstelle»*. Érdekes adatok egy Piotina c. darabról, továbbá Kotzebue Bela's Flucht c. drámájáról és

Franz Karl Weidmannak Matthias Corvinus c. művéről, Karl Glossynak Zur Geschichte der Theater Wiens (Jahrbuch der Grillparzer-Gesellschaft. 1915. évf. utolsó kötet) c. tanulmánya alapján. — *zb.* a Sárospataki Irodalmi Kör «Háborús Előadások» c. kiadványát és Mácza Jánosnak «A modern magyar dráma» c. füzetét ismerteti és bírálja.

Egyházi Közlöny. 1916. évf. 36. sz. — *Kiss Menyhért: Tábortűzek.* Jászay-Horváth Elemér ilycímű háborús verskötetének rövid bírálata. «Jászay-Horváth költeményei formai és tartalmi tekintetben nyereséget jelentenek a magyar irodalomban.»

U. i. 41. sz. — *Benedetto Croce a mai olasz irodalom irányairól.* Benedetto Croce, az ismert esztétikus négy nagy kötetben kiadta az újabb olasz irodalom történetét. A cikk a mű rövid ismertetését adja.

Élet. 1916. évf. 36. sz. — *Türi Béla: A szabadságharc eszméi.* Pethő Sándor ilycímű munkájának ismertetése és bírálata.

U. i. 37. sz. — *Boros Ferenc: Emlékek... vágyak...* Irodalmi vonatkozású reflexiók. A reneszánsz a felső tízezer kultúrája volt. A XVI. század elején íródott feddő ének nem felejtí már ki a reneszánszból kifelejtett parancsot. A magyar idők telje volt a reformáció, antireformáció kora; ilyen nagyszerű talán csak a mult század fölébredése volt. A magyar irodalom sohse volt ilyen széles skálájú, a társadalmi élet minden kérdése visszhangzott az irodalomban. A kultúra általánossá tétele: ez volt az a gondolat, mely a reformációnak létjogosultságot adott, mert fejlődés volt. Amit Petőfi mondott a népről Arany Jánosnak írt levelében, az nem is olyan új dolog; a nép már ráparancsolta nyelvét az irodalomra, alakjait bedobta a drámába (Sztárai bírói). Ma agyonütjük az új Pázmányokat, Magyarikat, nem bírja el a fülünk a beszédüket.

U. i. 39. sz. — *bf.: Szigligeti Ede Szökött katona c. darabjának a Nemzeti Színházban való felújításáról ír. — Bernát bácsi.* Glosszák a Magyar Színház ilycímű új darabjáról.

U. i. 41. sz. — *c.: Békássy Ferencnek Elmerült sziget c. verskötetét, — (a--a) pedig Péchy-Horváth Rezsőnek Az 52-esek frontján c. háborús könyvét ismerteti.*

U. i. 43. sz. — *Vargha Damján: Ráskai Lea írása a három lándzsáról.* A Domonkos-legenda egyik részletének közlése az 1517-ből való magyar másolat alapján. (Facsimilével s a címben említett példára vonatkozó öt képpel.) — *a. j.: Békefi Remig.* Alkalmi megemlékezés (arcképpel).

U. i. 45. sz. — *Theo: Andersen Pest-Budán.* A híres dán meseköltőnek az a műve, mely magyar útjának irodalmi emlékét őrzi: «Egy költő bazárja», nemcsak magyarra nincs lefordítva, hanem 1843-ban megjelent német fordítása is könyvtárszeti ritkaság számba megy. A legközelebbi multban a Nemzeti Múzeum könyvtára báró Révay Ferenc hagyatékából igen szép példányhoz jutott belőle. A könyv három kis kötetből áll; a harmadik kötet felét teszi ki a «Dunai utazás», melynek reánk nézve különös értéke van. A cikk röviden ismerteti az 1841-ben itt járt Andersen magyar vonat-

kozású följegyzéseit, melyekből megtudjuk, hogy Széchenyi Istvánnak a «Lovakról» szóló, 1833-ban dán fordításban is megjelent könyvét a jeles meseíró is ismerte. — *Gábor Andor és A Hét.* A Hét kifogásolta Gábor Andor Mireio-fordítását. A cikk a bírálat nyomán a fordító és A Hét közt támadt vitához fűz megjegyzéseket.

Erdélyi Múzeum. 1915. évf. (befejező füzet). — *Seprődi János: Népköltési gyűjteményeink hiányai.* Hosszabb értekezés a címben írt tárgyról. A szerző a következő pontok szerint foglalkozik népköltési gyűjteményeink hibáival és hiányaival: 1. A történeti népköltés elhanyagolása. 2. A zenei rész kikapcsolása. 3. A gyűjtések felületessége. 4. A gyűjtött anyag rendezetlensége. 5. Magyarázatok és jegyzetek. 6. A gyűjtemények megbízhatatlansága. a) Szerkesztések. b) Módosítások. Javítások. — *Dékány Kálmán: Egy 1631-iki szebeni magyar kalendárium-ot ismertet.* — *Kristóf György: Adatok Kerekes Ábel tudományos törekvéseihez.* Kilenc levél (1814, 1815-ből), melyekben egyebek közt Borsos Tamás történeti munkájára, «Mátyás király Stylionarium»-ra, a Mondolat-pörre stb. találunk utalásokat. — *Kristóf György* Voinovich Gézának Madách Imre és Az ember tragédiája c. munkáját ismerteti és bírálja. (Utóbbi mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 41. l.)

Ethnographia. 1915. évf. 4—6. sz. — *Az «Attila-kincs» feliratainak ügye.* Németh Gyulának, Mészáros Gyulának és Sebestyén Gyulának a tárgyra vonatkozó hozzászólásai. — *Elek Oszkár: Népballadánk skót-angol megvilágításban.* A «Hazajöttem a vásárról...» kezdetű népballada külföldi változatainak ismertetése. — *Solymossy Sándor: «A vadász temetése.»* Egy népszerű kép származástörténelme. — *Lambrecht Kálmán Herman Ötő* etnografiai dolgozatainak jegyzékét közli. — *Téglás István: A kőből kinövő kard, a vassfü és más babonák Torda vidékén.* Mondatörténeti adalék. — *Schmidt Tibolt: A katona a hazai oláh népköltészetben.* Értekezés a címben írt tárgyról szemelvényekkel. — *Roheim Géza: A külső lélek és szinonimái a népmesében.* «A népmese ugyanazon fogalom jelölésére váltakozva használja: a bűvös erő, erő, élet (halál), lélek, szív, szerelem, sors és talizmán kifejezéseket.» — *Harsányi István és Gulyás József: A kuruc költészei forrásairól.* A «mindenki» névmásról újabban előkerült adatok azt igazolják, hogy a Zolnai Gyula vélekedése — mely szerint a «mindenki» nem nyelvvűjtási szó, hanem e névmás bizonyára az élőbeszédből hatolt az irodalomba — teljesen fedi a valóságot s így semmi meglepő nincs abban, hogy a «mindenki»-t az Esztergom megvételéről szóló balladás vers kuruckori szerzője is ismerte és használta. És ha ez valóság, akkor valóság az is, hogy e verset nem Thaly koholta, hanem egy kuruckori «igaz magyar fi írta.» — *Kodály Zoltán: Három koldus-ének forrása.* A szerző kimutatja a Sztripszky Hiadortól — az Ethnographia 1908. évf. 345—353. l. — közölt Koldus-énekek közül az 1, 2, 7. sz. darabok forrását. A cikk figyelmezteti a kutatókat, hogy «a gyűjtő nem lehet elég vigyázatos, ha recitálás, strófátlan adalékkal van dolga»; —

továbbá, «hogy a népdal kutatója nem lehet el a világi és egyházi ponyva meg régi verses irodalmunk alapos ismerete nélkül». — *Tóth Vilmos: Régi székely énekek.* Népköltési adatok (dallammal). — *Lambrecht Kálmán Herman Ottónak A magyar pásztorok nyelvkincse* c. munkáját ismerteti és bírálja. — *Hellebrant Árpád* az 1913. évi külföldi néprajzi könyvészetet közli. — *Sebestyén Gyula: Megjelent-e Telegdi Rudimentája Leidenben.* A külföldi könyvtárak értesítése szerint a keresett nyomtatvány nemcsak könyvállományukból hiányzik, de könyvészetileg is teljesen ismeretlen. — *Heller Bernát: Arany János «A hegedű» című vig legendájának forrásához.* Egy rokontárgyú magyarországi rutén legenda ismertetése. A szerző utal Oskár Dähnhardtnak a természetmagyarázó mondákról szóló nagy művére, melyben «A hegedű» tárgytörténete is megvan.

U. i. 1916. évf. 1—3. sz. — *Herrmann Antal: Rudolf királyfi a mondában.* A tárgyra vonatkozó anyag részletes ismertetése. — *Lambrecht Kálmán: Herman Ottó, az ethnographus.* Részlet H. O. készülő életrajzából. — *Szegedy Rezső: Mátyás királyválasztása a délszláv népköltészetben.* Valószínűnek kell tartanunk, hogy Hunyadi Mátyás királyválasztásáról a magyar énekkel egy időben, hasonló felfogást kifejező, részletesebb horvát ének keletkezett; ez az ének eredeti alakjában nem maradt reánk. Három későbbi változatában Szilágyi Mihály helyébe Hunyadi János lép s az énekesek a horvát «Nahod Simeun»-ból vett istenítélet motívumával beszélnek el azt, hogy adta Mátyást «Isten nekünk mennyországból oltalmunkra». — *Seprődi János: Házassító dalok.* Népköltési adatok közlése és fejtegetése. — *Gragger Róbert: Arany Jánosnak «A hegedű», — Berze Nagy János: Aranynek «Hamis tanu» és «Bajusz», továbbá Tompa Mihálynak «A szegény és gazdag» c. költeménye tárgytörténetéhez közöl adatokat.* — *dr. m. l.: Baksay Sándor.* Rövid nekrológ. — *Sztripszky Hiador: Fincicky Mihály.* (1842—1916.) A nemrég elhunyt műfordító és néprajzi író munkásságának rövid méltatása.

Frankfurter Zeitung. 1916. évf. X. 20. sz. — *Kasimir Edschmid: Ernő Szép.* A magyar irodalom arca Páris felé fordul. E várostól nyeri a sugarakat, a símaságot. Milieuje a világ, a szociális réteg, a társaság. Szép Ernő is e várostól nyert ösztönzést s ez meglátszik írásainak román formáján. De Szép mélyebb. Van érzéke az emberek, a nyomorultak, a szükség mélységei iránt. Etikusi csevegőnek lehetne nevezni. Lendületes mondatai átugranak a gyengéd, zavart hangba. Félve a végső értelmezés nyílt és kemény arcától megfordul, mosolyog és lélekzet nélkül cseveg, mint egy nő. Ezért fontosabb annál, amit mond az, ami a sorok közt van. Szavaiból oly műforma alakul ki, mely a német irodalomban ritka: a vázlat. Walsernek más irányú és költői szempontból jelentősebb idilljein kívül nincs semmi az ő konturjához hasonló. A vonal csupa kedvesség, a szellem csupa szájalommal telt grácia és a gondolat olyan humánus, hogy ebben a kavargó világban is megragadja az olvasót. Ez a Szép végeredményben az emberit keresi munkáiban, melyek magyarok s egyúttal költőiek, ha csak vázlatok is a költeményhez. De itt is a szív dönt.

Iratai «Ungarische Skizzen» címen legközelebb Darmstadtban fognak megjelenni Ágoston Aurélia fordításában.

Fremdenblatt. 1916. évf. 293. sz. — A bécsi színházakban okt. 22-én három magyar darab került színre: A táncosnő, Grün Lili és Die Csárdásfürstin. (Utóbbi darab 350-dik előadására nézve l. Neue Freie Presse 1916. évf. 18743. sz.)

Hamburger Fremdenblatt. 1916. évf. 247. B. sz. — Hír arról, hogy Kálmán Imre «Zigeuner-Primas» c. darabját a chemnitzi Central-Theater fölújította.

Katholikus Szemle. 1916. évf. 7. sz. — Husveth József: *A kultúra útja.* A világháború nagycsapású lezajlása után a régi gondolat új módokat hoz felszínre, melyek között a legértékesebb lesz: a kultúra centralizációja. A kultúrcentrum Németország lesz. A világháború a nemzeti érzés nevelője, ami minden nemzeti kultúra alapja. Vigyázzunk, hogy a központosított német kultúrának ne ágensei, hanem cégtársai legyünk. —

U. i. 9. sz. — bj.: *Újabb regényeink.* A következő művek ismertetése és bírálata: Vasadi Balog György: Kék vizek mellett, — Lőrinczy György: Az özvegy falu, — Bózsing Fanny: Rozmaring hercegnő, — Gábor Andor: Untauglich úr, — Pásztor Árpád: Vengerkák, — Csathó Kálmán: A varjú a toronyórán, — Szomaházy István: Meseváros, — Lakatos László: Tavaszi játék, — Csergő Hugó: A mi szívünk asszonya, — Gárdonyi Géza: Szunyoghy miatyánkja, — Herczeg Ferenc: Magdaléna két élete, — U. a.: A hét sváb, — Pakots József: Éjszaka, — Erdős Renée: Az új sarj, — Kaczér Illés: Khafrit, az egyiptomi asszony, — Lázár István: A kék-hajú fantom.

Kelet Népe. (Das junge Europa.) 1916. évf. 5—6. sz. — Ismertetés Kiss Menyhért: *Táborúzás* c. háborús verskötetéről (1916). Kiss Menyhért több versét lefordították németre, lengyel, szlovén, román, török és esperanto nyelvre és legközelebb Berlinben egy német antológia fog megjeleni költeményeiből. — *Ungarn im spanischen nationalen und im französischen klassischen Drama.* Karl Lajos füzetéről. (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 432. l.)

Kolozsvári Szemle. 1916. évf. 27. sz. — Szomaházy István *a filmjéről.* Nyilatkozat abból az alkalomból, hogy a «Mesék az írógépről» c. regényt Janovics Jenő filmre alkalmazza.

Kritika. 1916. évf. 2. sz. — *A magyar regény megpróbáltatása 1914-ben.* Megjegyzések Révész Béla: *Vonagló falvak* c. regényével kapcsolatban. «A kor dekadens irodalmi viszonyai között nyegle kritikával fogadott könyvben Révész Béla egy új, művészi nyelvezetet mutatott be.»

Literarisches Zentralblatt. 1916. évf. 35. sz. — *Arthur Weber* ismerteti Zolnai Béla: Szigligeti Szökött katonájának külföldi elemei c. értekezését. (V. ö. folyóiratunk: 1914. 479. l.)

Magyar Figyelő. 1916. évf. 19. sz. — *Balla Ignác: Két költő.* Zilahy Lajos és Peterdi Andor háborús verskötetének ismertetése és bírálata. «Sem Zilahy Lajos, sem Peterdi Andor nem a háború poétája. A háborúból édes-keveset adnak, csak éppen annyit, amennyi lelküket... fodrozva, gyűrűzve érinti.» — *Fantáziák és gondolatok.* Békassy Ferenc ilycímű posthumus verskötetének kritikája. «Vajda János és Komjáthy Jenő verseinek komor föntségével szárnyalnak ezek a poémák, amelyek nem egyszer fiatal embernél szinte megdöbbentő mélységekre világítanak.»

U. i. 20. sz. — *Kristóf György: Levelek a Kálváriáról.* Gyóni Géza ilycímű verseskönyvének ismertetése és bírálata. «Mélyérzésű, melegszívű, minden ízében magyar poétalélek Gyóni, kinek költeményei a mai magyar lra legbecsesebb és maradandó értékű termékei közé tartoznak.»

U. i. 21. sz. — *Bellaagh Aladár: Magyarok Portugáliában.* Rövid cikk a portugálokkal való érintkezésünk nyomairól.

Magyar Középiskola. 1916. évf. 7—8. sz. — *Pétergál Henrik* Zuber Mariannának A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig (I. folyóiratunk: 1916. évf. 439. sz.), c. munkáját ismerteti és bírálja.

Magyar Kultúra. 1916. évf. 17—18. sz. — *Szira Béla:* Bolza Gyulának Az eljövendő magyar irodalomról, — *Alszegehy Zolt:* Szitnyai Zoltánnak Az én arcom, — *Várdai Béla* pedig: Patay Pálnak D. dr. Székács József c. munkáját ismerteti és bírálja. (Utóbbi mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 294. l.) — *Szász Zoltán és a külpolitika.* Gúnyos megjegyzések. — *G—y J—n: Birnbaum? Blau?* Biró Lajos neve eredetileg Blau volt.

U. i. 19. sz. — *Várdai Béla: Szépirodalmi folyóirataink szemléje.* A Vasárnapi Ujság, Nyugat, A Hét, Új Idők és Élet c. folyóiratok 1915. évfolyamának beható bírálata. E kereten belül — a többi szépirodalmi művek sorában — részletesebben szól a szerző a következő regényekről: Szemere György: Két leány; Laczkó Géza: Noémi fia; Herczeg Ferenc: Magdaléna két élete; Gábor Andor: Egy untauglich noteszából; Szomaházy István: Meseváros; Csathó Kálmán: A varjú a toronyórán. A cikkből megtudjuk, hogy a Hét 1915. évfolyamában «Kelemen Viktor „József hazamegy» címmel a Bánk bán szerzőjének szülővárosába való csüggedt visszavonulását jeleníti meg értékesen.»

U. i. 20. sz. — *Bangha Béla:* Szabó Lászlónak A modern újságírás c. munkáját, — *k.:* Lakatos Lászlónak Az idegen leány c. új színdarabját ismerteti és bírálja. — *F. L.: Színház.* Színi kritikái észrevételek az újabban színre került darabokról. — *Perverzítás és a művészet.* Megjegyzések Szász Zoltán egyik színi bírálatával kapcsolatban.

Magyar Nyelv. 1916. évf. 6—7. sz. — *A königsbergi szójegyzék.*
 I. Paleografiai vélemények. Fejérpataky László szerint e szöveget a XIV. század közepe táján, esetleg második felében, — Nagy Gyula szerint a XIV. század végén vagy a XV. század elején, — Szentpétery Imre szerint a XIV. század közepén, — Jakubovich Emil szerint a XIV. század harmadik negyedében írták. II. Nyelvészeti vélemények. Szinnyei József szerint a Königsbergi Szójegyzék a XIV. századból való, sőt az *a* és *o* betűk számaránya a századnak második felére vall. Melich János szerint a XIV. század végén, — XV. század elején írhatták; 1420-nál nem fiatalabb, 1370—80-nál nem régiebb. — *Simai Ödön*: Nyelvújítási adatokat közöl, — *Szily Kálmán* pedig: Az idegen helynevek a magyar nyelvben címen értekezik. — *Trócsányi Zoltán*: *Kisérlet a magyar mássalhangzó-változások okának kiderítésére.* Nyelvészeti értekezés. — *Melich János*: *Német jövevényszavainkról.* Nyelvünkben vannak ó-felnémet korszakbeli felnémet átvételek is.

U. i. 8. sz. — *Trócsányi Zoltán*: *XVI. századbeli erélyi íróink ő-zése.* Az ingadozás az *ő*, *ó* írásában nem a szász anyanyelvű írók nyelvi hibájára, hanem a korabeli székely nyelvjárás ingadozó kiejtésére vihető vissza. — *A Königsbergi Szójegyzékhez.* Károlyi Árpád, Madzsar Imre és Nagy Gyula hozzászólásai szerint a «Pater sancte...» tollpróba helyes olvasása: «Patefacte sunt ianue celi protomartiri...» — *Voinovich Géza*: *Arany János hagyatékából.* Rövid nyelvészeti cikkek a «Telephon» és «A párnatáno» szókról. Az előbbi magyar nevéül a költő a «messzahalló» szót ajánlotta. — *Melich János*: *Adalék a magyar szótárirodalom történetéhez.* Kalmár György hosszú ideig foglalkozott egy etimológiai szótár tervével, kéziratának kellett belőle lennie. Talán egy szerencsés véletlen nyomára vezet e kéziratoknak.

Magyar Nyelvőr. 1916. évf. 7—8. sz. — *Losonczy Zoltán*: *Kódexünk és a nyelvjáráskeveredés.* Értekezés a címben írt tárgyról. — *B. H.*: *Sebők Zsigmond magyarsága.* S. Zs. halála után a lapok azt írták, hogy a Párkányban született s Esztergomban tanult ifjú, Mikszáth K. tanácsára Szegedre ment, hogy ott kifogástalan magyarságú nyelvkészséget tanuljon. Haugh Béla és Körösy László tiltakoznak az ellen a föltevés ellen, hogy a nevezett írónak a Dunántúlról Szegedre kellett volna mennie magyarságot tanulni. — *Dóczi Lajos*: *Irodalmi divattelvel.* Elmélkedés egyes szók és szólások helyességéről. E cikk, a hozzáfűzött jegyzet szerint, eredetileg a Pesti Hírlap 1901 febr. 10-iki számában jelent meg. — *Oltyán Sándor és Török János*: *Arany János nyelvéhez.* Szómagyarázatok. — *Parászka Gábor*: *A háború dalköltése a kisküküllőmegyei Csáváson.* Adatközlés.

Múlt és Jövő. 1916. évf. 11. sz. — *Schächter Miksa*: *Ágai Adolf dr. és a zsidóság.* A cikkből egyebeken kívül megtudjuk, hogy Simor hercegprimás egyszer a nála vendégségben levő Ágait komolyan kérte arra, hogy térjen át a zsidó vallásról a keresztényre. A nemrég elhunyt író azonban a kérést nem teljesítette.

Neue Freie Presse. 1916. évf. 18712. sz. — Z.: A színházi rovatban elítélő kritikát ír Hajó Sándor «Die Jungen und die Alten» c. vígjátékáról, melyet a *Neue Wiener Bühne* szept. 23-án mutatott be. (V. ö. a többi bécsi lapokat.) Megjegyzí, hogy a darabon Ibsen, Dumasfíls (Kaméliás hölgy) és Wedekind (Frühlings Erwachen) hatása érzik.

Neues Pester Journal. 1916. évf. 259. sz. — p.: *Eugen Heinrich Schmitt*. †. A nemrég elhunyt magyar származású bölcseleti író munkásságának nekrológszerű méltatása. (L. a többi napilapban is.)

U. i. 270. sz. — *Der Storch.* Tompa Mihály A gólyához c. költeményének Szekula Jenőtől származó német fordítása.

Neues Wiener Journal. 1916. évf. 8219. sz. — *Hinter den Kulissen* A névtelen cikkíró egyebek között szól egy kávéházi beszélgetésről is szól, ahol Lengyel Menyhért kijelentette, hogy A táncosnő c. készül darabjában a Kaméliás hölgy témáját önti új formába.

Neue Zürcher Zeitung. 1916. évf. 1407. sz. — F. G.: *Kronstadt.* Tárcacikk, az oláh betörés alkalmából, Brassáról és multjáról, megemlékezős Honterus Jánosról.

U. i. 1480. sz. — Hír Guthi Soma «Der Zylinder» c. vígjátékáról, melyet a hamburgi Stadttheater sikerrel mutatott be.

Nyugat. 1916. évf. 17. sz. — *Schöplín Aladár*: Riedl Frigyesnek Shakespeare és a magyar irodalom c. tanulmányát ismerteti. — *Babits Mihály*; *Ma, holnap és irodalom.* (Bíráló megjegyzések a legeslegújabb irodalmi mozgalomról: a Tett c. folyóirattal kapcsolatban.) Nem alkotni tovább a meglevő formák szerint, nem is új formákat teremteni, hanem törni a régieket, lerázni és megtagadni mindent, ami törvény és forma: ennyit jelent a Tett propagandája. Még a lírájukat is ki szeretnék röpténi az egyén hangulatainak és képeinek szűk világából: szívük be akarja érezni az egész Emberiség szívének érzéseit, szemük áttekinteni egy villanattal az egész Kozmoszon. Kozmikus lírát akarnak (mint ők mondják), minden elhatárolódás nélkül valót. Az ifjak bombasztikus módján szólva: «Az új költészet glorifikált ideálja a végtelenbe derülő ember.» Ez a program így előadva szép. De bármennyire szabadságot hirdet is egy program: a művészetben, mihelyt a szabadságból programot csinálunk, az már nem szabadság többé, hanem megkötöttség. Kétszeresen így van a dolog, mikor a program a hagyományok és formák tökéletes elvetését teszi kötelességgé. Művészetben aligha nélkülözhetők a hagyományok: hisz a művészet lényege maga hagyományoszerű momentumokon alapul. A művészet hatása, mint a nyelv asszociációkon sarkallik s az asszociáció már mindig ősi, hagyományoszerű beidegzettségeket feltételez. Nincs író, aki más íróknak örököse és folytatója ne volna, bár gőgös fiatalok gyakran esnek abba az illúzióba, hogy semmiből teremtenek vagy egyenesen az élethől merítenek. A legforradalmbb irodalom is érzi, hogy ősökre, roko-

nokra van szüksége s keres ilyeneket. A Tett is keres s áttalván a magyar irodalomban körülnézni, külföldi rokonság után néz. Az igazi rokonuk Walt Whitman, látásban és érzésben valóban kozmikus és szimultánista, bár kozmosza bevallottan csak Amerika. A Tett írói bizonyára pusztán különségek miatt találták Walt Whitmanban rokonukat, aminthogy erős hajlamuk van mindenkiben rokont sejtteni, aki valaha verses forma nélkül írt verseket. Pedig a «szabad vers» nem lehet egy költői iskolának ismertető jele. Szabad vers mindig volt és mindig csak egy versforma a sok közül: egyike a legrégebb versformáknak. Valóban a hagyományok és formák teljes elvetéséről szóló programmpont ürességét semmi sem mutatja láthatóbban, mint a legkülsőbb formák, a versformák ügye. Művész sohasem vethet el minden formát úgy, hogy magával az elvetés tényével ismét forma ne támadjon. Lehetnek egyéniségek, akiknek természetes kifejezési formájuk a szabad vers, épúgy mint vannak, akiké a szonett; de a szabad versre korlátozni magunkat, nagyobb formai önmegtagadást jelent, mint a szonettre korlátozni. Nem formai felszabadulás volna ez, hanem a legneveltségesebb formai rabság. És úgy látszik, hogy a Tett írói ebben a formai rabságban szenvednek. S ha láthatóan nehezükre esik is lemondani a külső formák érzéki kellemességeiről, annál könnyebben mondanak le a belső formáról, a komponálásnak mindig heroikus erőművéről. A Tett stílusát főleg két dolog jellemzi: a mesterkelt bizarrságban nyilvánuló ízléshiány, és a képek túlzott komplikáltsága, mely néha készakart érthetelenségig emelkedik. Rokonszenves jelenség a Tett költőinél, mikor a modern élet számos mozzanatát igyekeznek a költészet körébe vonni, melyek eddig prózaiaknak tetszettek, s a versben ízléstelennek hatottak. Különösen a szimultánista programmnak megfelelően a társadalmi tömegélet és a modern technika nagy társadalomátalakító tényezőinek a magas érzelmi világ számára való meghódításáról van szó. Fenséges tennivalók várnak e téren a modern költőre. A konvenciós ízlésről való eltérés másik iránya, mely felé ifjú írók rendszeren hajlamosak, az erotikus irány. S itt bizonyos fokig helye lehet az engedékenységeknek. De hiba, ha az ifjú költő erőltetetten hoz be egy át nem élt s csak irodalmilag elképzelt erotikát. Általában: a szimultánista programmnak szép ugyan, de nem oly új, mint látszik s bizonyos oldalról tekintve nem is jelent mást, mint hogy az ifjak nagy költők szeretnének lenni; mert nem épen az-e a költő — legalább a fantázia nézőpontjából — aki egy pillanatban tud átlátni egymástól távoleszt dolgokat a úgyszólván a kozmoszból, ami a céljának és hangulatának irányába esik, önkénytelenül kiragadni és egyszerűsíteni? De tegyük föl, hogy igazán van valami új és korszerűen szükséges a szimultánisták mondanivalójának élében és hangsúlyában. Akkor sem a mondanivalón, mint célon fordul ez meg, hanem a művészi élelésen és hangsúlyozáson. A művészetben lényeggé a szuggesztív hatás eszköze: a forma válik. Ezért egy új irodalmi iskola kritikája elsősorban formai eszközeinek kritikája. — *Tóth Árpád*: Keleti Arturnak Angyali üdvözlét, — és Molnár Jenőnek Ima 1916-ban c. versköteteit ismerteti és bírálja. Keleti Artur kis kötete nincs affektáltság és modorosság híján, de

benne egy költői egyéniség körvonalai rajzolódnak elénk. Molnár Jenő könyvének foglata: háborús versek, a háborús líra szokott egyenetlenségeivel.

U. i. 18. sz. — *Schöppfin Aladár: Levelek a Kálváriáról.* Gyóni Géza ilyelmű verskötetének ismertetése és bírálata. A könyv két részre oszlik. Az elsőben harminchárom költői levél van, a költő itthonhagyott szerelméhez. Búsakodva gondolja el, hogy hat rá a hír fogságbaeséséről; a fájó szerelemfáltés képzetei uralkodnak a költőn. A könyv második részében kell keresnünk, ami egyebet a költő átélt és meg tudott alakítani a hadifogoly lelki állapotaiból. Gyóni átélőképességeinek köre meglehetősen szűk, élményeinek csak egyes és nem is legfontosabb, a dolgok gyökerét érintő elemeit bírja tudatossá tenni, kifejező képessége pedig erőtlén. Lelki élete két lényeges elemből szövődik: a lágy, könnyező szentimentalizmusból és a dacos haragból. Mindig megérzik rajta, hogy tudatosan irodalmat csinál. Nem az a baj, hogy ezt csinálja, hanem hogy ez megérzik rajta. Gyónin olykor a legkülönbözőbb és legellentétesebb hangutánzások figyelhetők meg. Évek előtt megjelent «Szomorú szemmel» c. verskönyvében az Ady hangja volt túlnyomó s ez mint legerősebb ifjúkori benyomás, háborús verseiben is minduntalan feltűnik. Przemyslben írt versei egy részéből Balassi Bálint hangja szól, a legtöbbben pedig s a hadifogságból írt versei közül is néhányban a Petőfié. Még jobban bizonyítja az eredetiség hiányát az a mód, ahogy a világgal, az élményekkel viszonyba lép. «Mindig valamely más költő attitűdjét veszi magára, mert ezt a viszonyt nem tudja önállóan alakítani és kifejezni. A háborúval szemben való magatartása például teljesen a Petőfié. Szentimentalizmusa, amely nyilvánvalóan őszinte és igaz vonása lelki alkatának, a kifejezés módorosságán át affektáltaknak érzik. Egyik verse hasonlatával akaratlanul elárulja magát: Lovik Károly novelláiban szoktak olyasformán stilizált nőalakok szerepelni, amilyenre ő rajzolja szerelmest s a krasznójarszki hadifogoly katona minduntalan Lovik novellahőseinek a pózaiban és hangján szól a vágyaiban maga elé képzelt szerelmes nőhöz. Ha egyfolytában olvassuk Gyóni Géza verseit, valami különös egyhangúságot érzünk bennük. Az egyhangúság e benyomását a nyelve monotonija kelti. Ez fantáziájának szegénységéből folyik: lényegileg sablonokban lát és gondolkodik. Amellett nyelve sem hajlékonyság, sem szóbőség, sem kifejező erő dolgában nem gazdagabb az átlagos újságírói nyelvnél. Egész költészete a regényesség képét mutatja úgy mondanivaló, mint a formálás művészete dolgában. Bizonyos, hogy költői értéke nem áll arányban azzal a feltűnéssel, amelyet keltett. Mindazonáltal érthető az a feltűnés, mert egész halmaza a versek szerkesztési és megjelenési körülményeinek működött itt közre, hogy befolyásolja az olvasókat. — *Kassák Lajos: A «rettenetes nagy hamu» alól Babits Mihályhoz.* Válasz Babitsnak u. e. folyóirat 17. sz.-ban megjelent «Ma, holnap és irodalom» c. közleményére. — *Babits Mihály: Felelet.* Megjegyzések Kassák Lajos fentebbi cikkére. — *Havas Gyula: Karinthy Frigyesnek Holnap reggel c. három felvonásos «tragikomédiáját»* ismertetési és bírálata.

U. i. 19. sz. — *Schöppfin Aladár: Ágai Adolf.* Az ötvenes évekbeli

Bécs újságírásának megvolt a maga stílusa. Szellemesnek lenni, ez volt a főél... Ágai Adolf is ezt hozta magával bécsi egyetemi esztendőiből, ezt a modort alkalmazta tárcacikkeiben a magyar viszonyokhoz. Talán a legnagyobb nevezetessége Ágai pályájának, hogy ő volt az első igazán pesti író, aki nem szégyelte, hogy falusi születés léteire erősen meggyökeresedett a városban. Igyekezett is a pesti művelt polgár típusát önmagában és írásában megvalósítani. Ágai írása «bécsi feuilleton» magyar sujtással kiteremtettéve. Az ő írásaiban vált először Budapest, a város maga és élete érdekes, gazdag, változatos és szimpatikus témává. Humorát, amely tárcacikkeiben inkább csak enyhe elméskedés, élete legnagyobb hatású alkotására, a Borsszem Jankóra költötte. Ágai eleven érzéssel élt benne a maga korában s invenciója e kor sodrába nyúlt bele alakokért és motívumokért. Az egész világon nincs rá példa, hogy ekkora hatása lett volna olyan élelapnak, amely az uralkodó társadalmi osztályok szolgálatában áll. A gúny, a torzkép, az uralomra törekvő rétegek kezében szokott sikeres fegyver lenni. A sorsa író-sors és újságíró-sors; öregségére, mint elmúlt időknek félig elfeledett emléke járt köztünk. — *Schöppflin Aladár: Népszínművek.* A népszínmű az utóbbi 15—20 év alatt lett történelmi emlékké s csak most tudunk vele szemben arra az álláspontra helyezkedni, ami elmúlt korok alkotásainak élvezetéhez szükséges.

U. i. 20. sz. — *Szini Gyula*: Ruttkay Györgynek «Keringő» és Lakatos Lászlónak «Az idegen leány» c. darabjait ismerteti (első előadásuk alkalmából).

U. i. 21. sz. — *Schöppflin Aladár* Barta Lajosnak «Zsuzsi» c. parasztvígjátékát, — *Tóth Árpád* pedig Balázs Bélának «Lélek a háborúban» című könyvét ismerteti és bírálja.

Österreich-Ungarns Zukunft. 1916. évf. 5. sz. — *Eduard Sas: Franz Molnars Kriegsstück.* Meleghangú ismertető cikk a «Fehér Felhő»-ről.

U. i. 6. sz. — *Aladár Schöppflin: Neu-Romantik.* A háború előtt az emberek élete eseményekben szegény volt. Ezt tükrözte az irodalom is. A modern drámának és regénynek, Shakespearehez, Victor Hugóhoz vagy Thackerayhez viszonyítva, alig volt némi regényes cselekvénye. A háború ismét az események gazdagságát zúditotta az életbe. A romantikus élmények nemzedéke fölüjítja majd a romantikus irodalmat, amelyben a megváltozott élet teljessége fog kifejezésre jutni. — *U. i. Wiener Theater.* Szól Molnár Ferenc «Liliom»-ának bécsi előadásáról.

U. i. 7. sz. — *Lajos Brájjer: Die Kriegsslyrik der Ungarn.* Kiemeli Gyóni Gézát és a háborús katonadalokat. Föltűnő, hogy mai háborús költészetünkben nem a háborúért való lelkesedés a főtéma. Ez azonban érthető, mert a háborút nem mi akartuk, hanem reánk kényszerítették.

U. i. 8—9. sz. — *U. i. Theater.* Cikk Drégely Gábornak Szerencse fia, Bíró Lajosnak és Lengyel Menyhértnek a Cárnök, továbbá Gábor Andornak Ciklámén című darabja bécsi előadásairól. — *e. s. dicsérettel szól Gárdonyi Géza: Szunyoghy Miatyánkja, Tormay Cecil: A régi ház és Lőrinczy György: Az özvegy falu c. művéről.*

Österreichische Rundschau. 1916. évf. 6. sz. — *Theodor Antropp: Wiener Bühnen.* Szól Lengyel Menyhért «Táncosnő»-jéről. «Die ungarische Rührkomödie ist nicht besser und nicht schlechter als ihre französischen und Wienerischen Vorbilder.» (L. még Neue Freie Presse: 1916. évf. 18697. sz.)

Pester Lloyd. 1916. évf. 264. sz. — A Tárca-rovatban Alexander Bernát nekrológja olvasható Ágai Adolfról.

U. i. 266. sz. — *Bernhard Alexander: Walzer.* Tárca Ruttkai Györgynek Keringő o. darabjáról. Az író túlteszi magát a régi szabályon, hogy nem kell meglepni a nézőt. A nézőnek beavatottnak kell lennie és vára-kozásaiban, ítéleteiben nem kell őt ide-oda dobálni. A végén a hősnő már nem is érdekel. A budapesti — részben teljesen romlott — társaságnak egy típusát akarta színpadra viinni. A szerzőnek nem volt szerencséje a meséjével. Kigondolt jellemeit nem állítja be plasztikusan.

U. i. 268. sz. — *E. St—i:* Ozorai-Kálmán Margitnak a budai színkörben bemutatott Anna c. darabját bírálja. Nincs élet benne, szétfolyó.

U. i. 273. sz. — A Színház-rovatban Alexander Bernát bírálja Lakatos László «Az idegen leány» c. darabját. «Szerzőnek van ízlése, érzése és erős írói tehetsége. Csakhogy ebben a művében nem drámailag nézte alakjait és cselekményét.»

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1916. évf. 36. sz. — *Csokonay Gizella: Anyám halálára.* (Ezt a verset — a hozzáírt jegyzet szerint — egy vak leányka, — Csokonai V. M.—a nagy költő családjának ivadéka írta.)

U. i. 44. sz. — *Lampérth Géza: A M. P. I. T. és az irodalom.* (Levél a szerkesztőhöz.) A szerző szerint kívánatos lenne, hogy a Protestáns Szemle a jövőben a szépirodalomnak is helyet adjon hasábjain; a protestáns keresztyén és magyar nemzeti szellemű szépirodalomnak. — *Révész Kálmán: A reformáció első évszázados megülnése hazánkban 1617.* Az eddig ismert adatok alapján megállapítható, hogy a reformáció első és második évszázados fordulójának (1617 és 1717) megünneplése hazánkban csak kivételes jelenség volt s a legelső általános ünneplés, csak a harmadik évszázados ünnepélyen 1817-ben történt.

U. i. 45. sz. — *Vargha Tamás* bírálja Masznyik Endre Új-testamentom-fordításának első füzetét. «Még a legkisebb hibája... hogy nem a ma magyar nyelvén van írva, hanem hemzsegek a régiességektől.» «Hiába, nem törül-metszett magyar nyelv a Masznyiké. A magyar fül megérzi ezt. S az egész fordításon meglátszik az elszármazás.»

Protestáns Szemle. 1916. évf. 5—6. sz. — *Kristóf György: Szabolcska Mihály vallásos költészete.* E hosszabb tanulmány szerint Szabolcska vallásos tárgyú költeményeiben (melyeket néha alig lehet különválasztani a többtől) hitének mélysége magával sodor, egyéniségének frissessége megkap. A vallásos élet jelenségeit a költészet mindig hajlandó volt tételes fejtegetés alakjában kifejezni. Ezért a vallásos líra nálunk is általában

reflektáló. Szabolcskánál a dogmatikus iz eltűnik s helyébe lép az üde, a személyes, a közvetlen élmény, mely a krisztusi szeretet prizmáján át-szűrődve jut az olvasó szemléletének körébe.

Sárospataki Hirlap. 1916. évf. 9—10. sz. — Hosszabb ismertetés Gyóni Géza: *Levelek a Kálváriáról* ... c. verskötetéről. (A cikk nincs aláírva, utalásából azonban kitűnik, hogy szerzője: Gulyás József.) «Mindezen költemények Gyónit, mint gazdaglelkű költőt mutatják be. Alkotó ereje izmosodott, lelke újabb impresszióktól terhes, de a kész kifejlődöttség pompás színei még nem virulnak tehetsége rózsáján.» A bírálathoz meg-tudjuk, hogy Gyóni ez új kötete kéziratát egy vöröskeresztes magyar mánásasszonytól — Rostyné gróf Forgách Ilonától — küldte haza, ki épp a krasznójárszki fogolytáborát vizsgálta. Az új kötet a költőnek a fogságban 1916 január 5-ig írt költeményeit tartalmazza.

U. i. 18—19. sz. — Szinyei Gerzson: *Sárospatak város házai*, melyek-hez nevezetes történelmi emlékek fűződnek. (Folyt.) 127. A Szombathy-ház. Adatok Szombathy János (1783—1823) egykori sárospataki tanár és tör-ténettudós életéhez.

Sárospataki Református Lapok. 1916. évf. 35—36. sz. — Kocsi Csergő Bálint eddig ismeretlen levelei és munkája. (I.) Adatok a XVII. század-ban gályarabságot szenvedett pápai tanár életéhez: a sárospataki főiskolai könyvtárban őrzött eredeti kéziratok alapján. (A cikk folytatását l. u. e lap 37, 43. és 44. számban.) — *A magyar egyezményes filozófia*. Magda Sándor ilycímű könyvének ismertetése.

Svenska Dagbladet. 1916. évf. 128. sz. — Drégely Gábor vígjátékának «A kisasszony férje»-nek «Fröhens man» címen 1916 május 11-én volt a svéd premiérje a stockholmi Svenska-Teaterben. August Brunius hosszabb cikkben foglalkozik a darabbal. «Bizony nagyon ritkán láthatunk ilyen egészében válogatott, szellemesen megírt, oly eredetien föltalált, jól meg-szerkesztett és igazán érdekes vígjátékot, mint «A kisasszony férje...» Az egész nemcsak szellemes játék, hanem sok benne a szeretetreméltó finomság és ügyes megfigyelés az emberi vidámságok iránt. Az összes személyek igazi, élő és valószerű jellemek.»

U. i. 257. sz. — Abból az alkalomból, hogy Biró Lajos «Serpolette» című regényének közlését Lefflerné Liljekrantz Signe eredetiből készült svéd fordításában megkezdí, részletesen ismerteti Biró Lajos eddigi írói működését. «Biró Lajos neve a legújabb magyar irodalomban egyike a legnépszerűbbeknek. Mint drámaíró már Svédországban is komoly sike-reket aratott. Mindenesetre Biró Lajos tehetségét dicséri «A cárnő» nagy-szerű dialektikája.» Röviden elmondja «Serpolette» témáját, majd így fejezi be: «Serpolette» megragadó formában mutatja be az idealista hajótörését a valósággal szemben, az ő félnék és egyenetlen harcát a durvaság és gonoszság ellen és végül alámerül, egyedül, anélkül hogy környezetében visszhangra talált volna.»

Színház És Divat. 1916. évf. 1. sz. — *Bárczy István: Színház, divat, háború.* «Színház és divat: ne szűnjék meg a háborúban, de nemesedjék hozzá a hivatáshoz, melyet a háború vet rá.» — *Szterényi József: A színház feladata a háborúban.* Hasonló tartalmú rövid elmefuttatásokat írtak még ebbe a számba: *Farkas Pál és Márkus Miksa* is. — *Marton Sándor: Színpadi kivitelnk és bevitelnk.* Még nincs egy évtizede, hogy komolyan és következetesen döngetjük színpadi műveinkkel a művelt nyugatnak kapuit. A világháborút megelőző évben közel negyven kötet magyar mű jelent meg idegen nyelveken. Az elmúlt tavasszal egy bécsi lap külön cikkben «Wo bleibt Wien?» címmel kénytelen volt arról keseregni, hogy egyszerre hét magyar színdarab szerepelt a bécsi színházak műsorán. Cikkíró összeállítja a külföldre kerülő újabb drámák listáját. Ma már a kivitelnk jóval felülmulja a bevitelt. — *Faludi Gábor: A Víg-színház jövő szezonzja.* Az elmúlt tizenöt évre esik a magyar dráma-irodalom hallatlan föllendülése, amiben nagy része van a Víg-színháznak is.

U. i. 2. sz. — Bálint Lajos: A divatos író. A divatos író most: Shakespeare. — *n. j.: Beöthy László íróasztala.* Színháztörténeti érdekű csevegés. — *na.: A magyar filmek első nagy évadja.* Magyar írók, akik az idén szóhoz jutnak a filmen: *Petőfi Sándor, Tóth Ede, Jókai Mór, Bródy Sándor, Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Szomaházy István, Faragó Jenő, Gábor Andor, Guthi Soma, Nádas Sándor, Incze Sándor, Földes Artur, Lovász Károly.* — *Földes Artur* a külföldön színrekerült darabjairól ír.

U. i. 3. sz. — Tóth Imre szobája. Színháztörténeti érdekű cikk. — *Főpróba.* A Corvin-filmgyár magyar filmjeiről.

U. i. 4. sz. — Lakatos László: «Buona notte.» Az oláh betörés és a brassói magyar színészek menekülése kapcsán megemlékezés Déryné brassói szerepléséről.

U. i. 5. sz. — Salgó Ernő: A kritika útja. Cikk arról, hogy a kritika az irodalmi segédszerepből külön és önálló műfajjá lett. A befolyásolások és kompromisszumok sokszálú szövedéke hálózza körül a kritikát, mely hamarosan odajut, hogy a mozi reklámok stílusában meg-
szerkesztett híradásokkal helyettesítse magát. Úgy a színház, mint a sajtó az industrializálódás irányában fejlődik. — Előzetes hír Lakatos Lászlónak Brassói emlék c. darabjáról, melynek hősnője Déryné Széppataki Róza.

U. i. 8. sz. — Harsányi Zsolt: A szerző demokráciája. A magyar költő sivár gazdasági elhelyezkedését nem kultúránk hátramaradottságának kell szemére hányni, hanem annak a valóságnak, hogy a magyarok kevesen vannak. Baj, hogy az írók a külföld tantiémjeire vannak szorulva és ennek érdekében nemzetközi témákat keresnek. A nagy színházak mellett a kisebb színpadok, kabarék újabban irodalmi színvonalra emelkedtek. — *Az ötvenéves «Aesopus».* Beszélgetés Rákosi Jenővel, a darab szerzőjével.

Színházi Élet. 1916. évf. 30. sz. — *Erdődi Jenő: Kelemen László.* Rövid jellemzés az első magyar színházigazgatóról.

U. i. 31. sz. — *Erődi Jenő: Somló Sándor.* [L. még Ung: 1916. évf. 37. sz. (Berzeviczy Istvántól.)]

U. i. 32. sz. — *Jászai Mari: Színész és közönség.* Személyes visszaemlékezések a címben jelzett témával kapcsolatban. — *Erődi Jenő: Kotsi Patkó János.* Rövid jellemrajz az erdélyi úttörő színészséről.

U. i. 34. sz. — *A Vigszínház az Urániában.* A rohamosan fejlődő magyar irodalom új hajlékot teremtett magának. Cikkíró nagy dicsérettel szól Szigligeti Fenn az ernyő, nincsen kas c. vígjátékának följújtásáról. — A Hungária filmkőlesőnvállalat foglalkozik azzal a gondolattal, hogy az Ember tragédiáját «megfilmesítse».

Történelmi Közlemények Abaúj-Torna Vármegye És Kassa multjából. 1914—1915. évf. 3. sz. — *Czobor Alfréd: A kassai színészet története.* Hosszabb, folytatásokban megjelenő cikk a címben írt tárgyról.

Uj Idők. 1916. évf. 42. sz. — *Gálos Rezső: Arany János egy kiadatlan levele* (1864 nov. 14.) Adalék Arany szerkesztői működéséhez és Tóvölgyi Titusznak a Koszorú 1864. évfolyamában megjelent «Különös végrendelet» c. novellája történetéhez.

Uj Nemzedék. 1916. évf. 39. sz. — *Oláh Gábor: Erdély a magyar irodalomban.* Az erdélyi magyarság nyelve az udvariassági formákban csaknem oly gazdag volt, mint a francia. Mikes stílusa nemcsak a zágoni idioma finomabb hajtása, hanem egyúttal az erdélyi fejedelmi udvar csiszoltabb szólásmódjának megőrzője. De Erdély nemcsak nyelvünk tisztaságát mentette meg, hanem a nemzet lelkét is óvta az idegenség betegségétől. Jósika, Kemény, Jókai és Gyulai Pál Erdélyt öröklítik meg költészetükben. Történetirodalmuk is erdélyi talajból fakad. Erdély a magyarság testének legnemesebb része.

Uránia. 1916. évf. 9. sz. — *—ly: Egy csomó könyv.* A következő, újabban megjelent könyvek ismertetése és bírálata: Görgy Artur ifjúsága és fejlődése a forradalomig, — A Kisfaludy-Társaság Évlapjai XLIX. kötet, — Gárdonyi Géza: Szunyoghy miatyánkja, — Szabolcska Mihály: Szívem szerint, — Sebestyén Károly: Napnyugati séták, — Riedl Frigyes: Shakespeare és a magyar irodalom. (Az első, második és hatodik mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 433. és 1917. évf. 63., 56. l.)

U. i. 10. sz. — *Szász Béla: Egy irodalmi vásárlarcos.* Adatok Literati Nemes Sámuel életéhez. — *Elek Oszkár: Erdély és a legnagyobb magyar.* Erdélyre vonatkozó idézetek Széchenyi István leveleiből. — *Elek Oszkár: Az írek nyomora a magyar irodalomban.* Eötvös mélyenszántó, publicista jellemű tanulmányt («Szegénység Irlandban») írt az írek érdekében, Császár Ferenc szonettet szentel («Az irlandi pór») az ír paraszt sorsának, Vörösmarty csak céloz az írekre («Néhány szó a legújabb időben felmerült három eszme körül»; «Zsidó-ügyben»). Ez a három írónk azért érdeklődött annyira az írek iránt, mert

egy nagy, de rideg önzésű nemzet mohósága áldozatainak tekintette őket. — *Rapais Rajmund: A fejlődés eszméjének bírálata.* A szerző a tárggyal kapcsolatban «Az ember tragédiá»-járól is megemlékezik. Madách — úgymond — egészen tisztán látta azt az ellenmondást, mely a «fejlődés» tanában van. Kérdés, hogy az emberiség történelmének elképzelése megfelel-e a XIX. század szellemének. Könnyen rámondhatjuk erre az igent, hiszen a «fejlődés» valóban itt van ebben a sorozatban.

Zeitbilder. 1916. 70. sz. — közli Gragger Róbertnek, a berlini magyar tanszék első tanárának arcképét. (A berlini magyar tanszék felállításának visszhangjaképen — 1916 aug. 15 óta ez ügyről a magyar lapokbeli hireken kívül — a különböző német ujságokban több mint nyolcvan cikk jelent meg. Nagy részük Gragger Róbert eddigi irodalmi működését is méltatja. (L. pl. Leipziger Tageblatt 1916. VII. 27., Hamburger Nachrichten 1916. IX. 5., Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt 1916. VIII. 19., Pester Lloyd 1916. évf. 229. sz., Nyolcórui ujság 1916. évf. 221. sz.)

Zeitschrift Des Vereins Für Volkskunde. 1916. 2. sz. — *Robert Gragger: Aus einem niederrheinischen Arzneibuche des 15. Jahrhunderts.* A Nemzeti Múzeum kéziratárából való latin szerelmi varázslatok és alnémet ráolvasások. — *Joh. Bolte* ismerteti Gragger Róbertnek Ungarisches zu Goethes Legende vom Hufeisen (Ung. Rundschau 1915.) c. értekezését a Goethe versével párhuzamos magyar népmesékről.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. I. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1916 október 7-én választmányi ülést tartott.

Szász Károly elnöklete alatt jelen voltak: Alszeghy Zsolt, Ágner Lajos, Bajza József, Baros Gyula, Binder Jenő, Császár Elemér, Császár Ernő, Gulyás Pál, Király György, Papp Ferenc, Perényi József, Tolnai Vilmos, Várdai Béla, Versényi György, Viszota Gyula, Weber Artur, Zolnai Béla vál. tagok. Jegyző: Kéký Lajos.

1. Titkárhelyettes jelentést tesz arról a nagy veszteségről, mely választmányunkat egyik legérdemesebb és legbuzgóbb tagjának, Vértesy Jenőnek halálával érte. Mély sajnálatára a temetésről az értesítést csak a temetés után kapta, úgy hogy sem koszorúról nem gondoskodhatott, sem jelen nem lehetett a temetésen. De mégsem távozott elhunyt társunk korai sírjába Társaságunk búcsúzó és köszönő szavai nélkül, melyeket Császár Elemér társunk tolmácsolt a sírnál. A választmány fájdalmas megindultsággal veszi tudomásul a jelentést, elhunyt társunk emlékéét jegyzőkönyvében megörökíti s fájdalomkról és részvétünkről jegyzőkönyvi kivonatban értesíti az elhunyt bátyját, Vértesy Kornél urat.

2. Titkárhelyettes jelenti, hogy választmányunk új tagja, Horváth Cyrill meglehangú levélben mond köszönetet megválasztásáért. Örvedetes tudomásul vétetett.

3. Titkárhelyettes jelentése alapján a Társaság rendes tagjaiul megválasztatnak: Weiner Imre, főhadnagy, 201. sz. tábori posta; P. Mattoska J. Libór, ferences filoz. tanár, Malaczka (aj. a titkárhelyettes).

4. Titkárhelyettes jelenti, hogy a Vall. és Közokt. Miniszteriumtól nyert értesítés alapján a Társaság kérvénye elintézéséül Pintér Jenő szerkesztőt, aki jelenleg az északi harotéren van, a Honv. Miniszterium a tényleges katonai szolgálat alól felmentette. Örvedetes tudomásul szolgál. A választmány hálás köszönetet mond Baros Gyula helyettes szerkesztőnek a legteljesebb megalégedésre végzett munkájáért s kéri, hogy még ez évfolyam lezártáig mindenesetre ő végezze a szerkesztés munkálatait.

5. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Eszerint bevétel: 11,284-89 K, kiadás 5020-46 K, pénztári maradvány 6264 K. Jelenti, hogy ez összegben benne van félévi államegélyünk (2000 K) és a Székesfőváros segélye (1000 K). Tudomásul van. A választmány hálás köszönetet mond nagylelkűségéért a Nm. Vall. és Közokt. Miniszter Urnak s a Székes-

főváros Tanácsának, valamint kérésünk szíves támogatásáért Szász Károly alelnök úr önmagyméltóságának.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Papp Ferenc és Várdai Béla vál. tagokat kéri föl s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg, melynek tárgysora a következő volt:

1. Binder Jenő: Gaal József *A király Ludason c. vígjátékának* forrásai.
2. Husztiné Révhegyi Rózsa: Erdélyi és Hegel.

Binder Jenő felolvasása után felszólt Versényi György vál. tag s annak a véleményének adott kifejezést, hogy kár Gaal vígjátékának forrását oly messze, a francia irodalomban keresni, mikor ez a történet mindenestől megtalálható Mednyánszky könyvében. Binder Jenő a tőle kiutatott forrással való egyezéseket annyira döntő erejű bizonyítékoknak tartja, hogy még abban az esetben is kétségtelennek tartaná Marivaux hatását, ha a Mednyánszkyval való egybevetésből igaznak bizonyulna Versényi György föltevése.

*

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1916 november 4-én Négyesy László elnökle alatt *felolvasó ülést* tartott, a következő tárgysorral:

1. Király György: *A trójai monda XVI. századi irodalmunkban.*
2. Zolnai Béla: *Fehér László c. népballadánk s rokonai a világirodalomban.*

Társasági ügyek. II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság december 2-án *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnökle alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Császár Elemér, Császár Ernő, Gulyás Pál, Német Károly, Pais Dezső, Pintér Jenő, Szász Károly, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Viszota Gyula vál. tagok. Jegyző: Kéky Lajos.

1. Elnök a gyűlést megnyitja.

2. Jegyző jelentése alapján a Társaság rendes tagjául választottak: Karinthy Frigyes, író, Budapest; Khindl Szilárd, premontrei tanár, Kassa, (aj. a jegyző); dr. Kiss Lőrincz, tanár, Feldpost (aj. Ágner L.).

3. Jegyző a választmány intézkedését kéri a közgyűlésre vonatkozólag. A választmány a közgyűlést Arany János emlékének óhajtja szentelni s elnök indítványára fölkeri Császár Elemér vál. tagot ünnepi előadás tartására Aranyról mint irodalomtörténetíróról. Egyebekben az előkészítés munkálataival az elnökséget bízta meg.

4. Jegyző a közgyűlés előkészítéseül bizottság kiküldését kéri a pénztár megvizsgálására s a választmány megharmadolására, egyszersmind a megüresedett egy vál. helyre jelölés végett. A választmány pénztárvizsgáló-bizottságul Tolnai Vilmos elnökle alatt Imre Sándor és Oberle Károly tagokat küldi ki; a választmány megharmadolásával s a megüresedett vál. tagságra való ajánlással Baros Gyula elnökle alatt Király György vál. tagot s a jegyzőt bízta meg. Ez utóbbi bizottságot Pintér Jenő indítványára egyszersmind arra is fölhatalmazza, hogy az új választás alá

kerülő választmányi tagok sorából azok helyett, kik a Társaság működése iránt nemcsak hogy érdeklődést nem tanúsítottak, hanem szinte tüntető közönyösséget mutattak s tagdíjfizetési kötelezettségeiknek is vonakodtak eleget tenni, új, a bizalomra érdemesebb tagokat hozzon javaslatba.

5. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Eszerint bevétel 13,662 K 54 f, kiadás 9428 K 45 f, pénztári maradvány 4234 K 09 f. Tudomásul van.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Császár Elemér s Vargha Damján vál. tagokat kéri fel.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg, melyet az elnök a következő szavakkal nyitott meg:

„Tisztelt Társaság! Az után a gyászshír után, amely hazánkat szomorú fájdalomba borította, ez az első ülésünk. Ezekben a napokban boldogult királyunk emlékére is illik az, amit a Biblia mond: «Ha ketten-hárman együtt lesztek, én is veletek vagyok.» Magántársaságokban, a nemzeti közélet intézményeiben lehetetlen meg nem emlékezni Felőle, a nagy veszteségről, amelyet az Ő elhunytával szenvedtünk. A mi Irodalomtörténeti Társaságunk célja, munkaköre, törekvései arra emlékeztetnek, hogy az Ő uralkodása előtt voltak tudósaink, voltak tudományos intézeteink is, de tudományos közszellemünk, tudományos életünk nem volt. Tudományos műveltségünk, irodalmi műveltségünk a magyar iskolának ama korszaka előtt, amely Ő alatta fejlődött ki, nem volt. Az a légkör, amelyben Társaságunk megszületett, munkálkodik, annak a nagy uralkodónak uralkodása emlékét őrzi, akit a napokban elvesztettünk. De azt mondhatjuk, ami Alatta történt, az nem Általa történt. De hiszen mindaz, amire ezekben a szomorú percekben gondolhatunk; mindaz, a mi nemzeti fejlődésünkben, politikai, gazdasági és szellemi életünkben az utóbbi félszázad alatt történt, mindaz a legszorosabban kapcsolatos az Ő törekvéseivel, szellemével s kapcsolatos marad az Ő nagy emlékével. Az marad, mert mindez nemzeti életünknek abból az új szervezkedésből, nemzeti munkánknak abból a félszázados zavartalanságából keletkezett, mely az Ő bölcsességére és igazságszeretetére mutat vissza. Ennek a gondolatnak megpendítésével tisztelettel indítványozom, hogy nagy uralkodónk elvesztése felett érzett fájdalommat s hálánkat azért, hogy nekünk adta Őt a Gondviselés, iktassuk jegyzőkönyvbe s alkalmas módon fejezzük ki.»

A Társaság az elnöki megnyitót állva hallgatta végig s megindult lélekkel járult hozzá az elnök indítványához.

A felolvasások során Vargha Damján *Domonkos szerzők a magyar codexirodalomban* c. tanulmányával adott kifejezést a Társaság tiszteletének e nagyérdemű rend iránt fennállásának hétszázados fordulóján. A kegyetes célú előadásért elnök a Társaság köszönetét tolmácsolja s kéri az előadót, hogy középkori irodalmunkra vonatkozó nagybecsű kutatásait teljes buzgósággal folytatni szíveskedjék. A rend képviselőjében P. Badalik Bertalan Domonkos-rendi szerzetes jelent meg az ülésen.

Második felolvasásul Sajó Sándor mutatta be Perényi Józsefnek *Szigeti József és Csiky Gergely. (Rang és mód — Buborek)* című tanulmányát.

Jókai hagyatéka a M. Nemz. Múzeumban. A túlvilági halhatatlanság a megoldatlan kérdések közé tartozik. A földi halhatatlanság korlátozott, de minél jobban meghaladja valaki az átlag-ember mértékét, annál tovább él. Mindenkinél kettős a hagyatéka: a szellemi addig él, amíg szerettei, atyafiai, barátai fönntartják; az anyagi, amíg az örökösök kezén nem kalldódik el vagy be nem olvad az új szerzeménybe. Ez a köznapie emberek sorsa, de a nagyok hagyatékára egész nemzetek tartanak igényt. A szemnek jobban tetszenek a régi királyok, fejedelmek, vezérek emlékjelei. A mieinkből kevés maradt, Nemzeti Múzeumunk régiségára kegyetlenül szegény az effélékben. Bécsbe ragadozták el, ott csillognak-villognak a mi hőseink fegyverei, páncéljai. Ilyesmi nagy emlékeinkben a könyvtár a gazdagabbik, ahová az a hagyaték kerül, ami írott és nyomtatott betűben maradt fenn, de amelyben nem kisebb a halhatatlanság, mint a múmiákban vagy a piramisokban. A szegény, az ismeretlen magyar nemzetnek három írója van, akiknek elég a nevét kiejteni, hogy az egész világon visszhangja támadjon: Petőfi, Madách, Jókai. Nem az Arany csodásan tiszta és harmonikus egyéniségén múlik, se a Katona nehéz drámaiságán, hogy az ő munkásságuk már terra incognita az ország határán túl. Azonban mi egyelőre beérjük a másik hárommal is, elég sugarat áraszt az is szegény, sokat megcsúfolt magyar földünkre. Mind a három szellemi hagyatéka ott van a M. Nemz. Múzeum könyvespolcán, nemcsak a kinyomtatott munkák, hanem az írók belső élete is kézírataikban, leveleikben.

Futólagos végigpillantásuk is jellemző. Ott van Petőfi, az első, aki hajnal-korában múlik el, ifjan, mint az istenek szerette. Lázás vére benne lüktet az írásaiban is, minden tanúságot tesz róla: egy hirtelen, forró, genialis és hamar kilobbanó élet emlékei ezek. A Madách-írások között fojtó a levegő: egy bezárt óriási szellem vívódásai ezek, valami világot rengető démoné, aminőket Salamon király palackokba csukott el és büvös pecsétjével pecsételt le. Mikorra kitör, maga is elpusztul. Kétféle tragikum: Petőfi ifjan halt meg, de kiitta az arany habot dicsősége kelyhéből; Madách érett férfikorban, de művei igazában csak holta után hatottak.

Teljességben más a Jókai élete, a mi legnagyobb romantikusunké. Az ő élete nem tragédia s ez így stílszerű is. Mert a romantika nem tragikus valami. Faguet, a jeles francia kritikus, alaposan fejti ki, hogy hogy Hugo Victor voltaképpen optimista lélek. Jókai hosszú életet élt; őszintén megvallotta nem egyszer, hogy neki jól esik az ünneplés, amiben szeretetet érez s ünneplésben volt része is bőven. Rózsákból és babérból fontak fejére koszorút. Műveit olvassák s nagy a hitem, hogy mindig is fogják olvasni. Mindig méltatlannak tartottam, mikor az öreg Dumas-val vetették össze, aki a maga korának igen nagyhatású írója és pompás egyénisége volt, de mégse igazi költő; ha Jókaiában nincs is meg a Hugo zordon mélysége és fensége, mégis szívesebben mérem hozzá. Hagyatékát kegyeletos szívvel őrizi a Nemzeti Múzeum. Szobra még nincs, de lesz. Rajta leszünk, hogy minél előbb!

Nagyon jellemző ez az írói hagyaték Jókai egyéniségére. Szerencsésnek mondottuk az író, mert annak érezte magát, holott helyében más

ember talán nem lett volna az teljesen. Az édesanyai kéz, ha jóságból is, de szigorúan nehezedett rá. Szinte börtönéből szabadultnak érezte magát, mikor új kötelékkal fonta szorosabbra életét, ami habár Hímen rózsalánca volt is, talán mégis érezte a súlyát is. Látta elvérezni az annyira szeretett hazát, zöldtollas generálisok és copfos adminisztrátorok ültek be az országba uralkodni. Érezhette Marcus Aurelius súlyos mondásának igazságát, hogy: a dicsőség is csak feledés végre, mikor hosszú élete végén cserbenhagyta a népszerűsége is. De úgy látszik, nem érezte. Végiglapozunk a hagyatékában, egy-két keserű felkiáltás akad itt-ott, de mintha minden rossz emlék kihullanék belőle, az élet minden sara és pora, amely szépségekben rárakodik a legnagyobb ember fejére és lábára is. Jóformán nincsen ebben a hagyatékban más, mint gyönyörű írói tervek, nagy sikerek, lelkesült tisztelők hódolata, munkában és dicsőségben töltött élet után végig egy nagy áldomás, ünnepi lakoma, ahol a lakomázók soraiban királyok és parasztok ülnek egyaránt.

A nagy álmodónak, a mesemondónak igaza volt. Mikor József főherceg gyermekeinek Jókai mesekönyvét küldötte ajándékba, a főherceg olvassa azt először végig, pedig, mint humorosan megjegyzi, ő «már öreg gyermek». De ilyen öreg gyermeknek érezzük magunkat mindnyájan Jókai olvasása közben. Munkáinak kéziratai közül számra elég sok van e gyűjteményben, de rengeteg munkásságához viszonyítva nagyon kevés. S majd mind öreg korának gyümölcsei, néhány kiadatlan és töredék is, közöttük a *Levente* c. ősmagyar dráma, a költő egyik legszeretettebb gyermeke, melyben a hagyományokból össze akarta állítani mindazt, ami a honfoglaló ősökre vonatkozik s melyet a hálátlan kor még színpadra se tudott juttatni. E kéziratok egytől-egyig a mester gyönyörűen egyenletes és nyugodt írásával vannak papírra vetve. Nem érzik meg rajtuk a lázas sietőség, mely kuszává teszi a betűket, se az erőlködés, mely folyamatosságukat megtöri, se a magamészto gond, mely javításokkal és betoldásokkal ékteleníti el. Az író műhelyébe lépünk és első benyomásunk az, hogy a munka mindenkor tetszetős és könnyű volt. Boldog a mester, aki mindig így dolgozik.

Érdekes a sok Petőfi-reminiscencia. Jókai már régesrég elfeledte, hogy Petőfitől haragban vált el. Tompával se békülhetett ki Petőfi. S míg az érzékeny és tépelődésre hajlandó Tompa örökké fájlalta ezt és borongott miatta; Jókai elfeledte, képzelete új színeket talált ki a kibékülésre s könnyen visszamenekült a még régebbi zavartalan jó emlékekre. Több munkáját írta Petőfiről. Levelei tele vannak vele. S érdekes, hogy Petőfi legrégibb írásai a Jókai hagyatékból kerültek elő: a diák Petőfi két levele Sárkány Jánoshoz, melyeket az öreg papi ember a legméltóbb helyre vélt juttatni, mikor Jókainak küldötte meg őket. A sok Petőfi-ünnep egyik legmeghatóbb emléke a Munkácsy Mihály levele, aki nem jöhetvén el az ünnepélyre, maga helyett szép koszorút küld s Jókait bízta meg a letételével. Az a Munkácsy, aki később arra kéri Jókait: írja meg neki a honfoglalás történetét, hogy abból fesse meg, mert nincs író, aki olyan festőien tudna írni, mint Jókai.

Az egész, igazán értékes és jelentős XIX. sz. magyar nagyságai közül jóformán mindenki képviselve van ebben a nagy levelestárban. Megtaláljuk itt Arany szelid humorát Tompa bánatos búcsúzó levele mellett, Gyulai Pál csipkedéseit annyi sok más rajongó lelkesedése oldalán, a régi nagy emberek kezeírását: Deák Ferencét, Klapkát, Perczelét, Vukovicét, Türr Istvánét, az új politika vezéralakjait, Lónyayt, Tisza Kálmánt, Irányit, az írókat Fáytól és Eötvöstől a legújabbakig, a színészeket Egressy Gáborral az élükön, a festőket, Zichy Mihályt és Lietzen-Mayert Munkácsy mellett, hogy csak néhány ragyogó nevet emeljünk ki a már nem élők sorából s a magyar nevek mellett a sok külföldi levelet, melyek mind bizonyosságot tesznek a Jókai megértéséről itthon és odakinn.

Nem volna teljes a lista a legnagyobb romantikusról a fejedelmi koronák nélkül. Jókai otthon volt a magyar nép között s az uralkodók asztalánál. József főherceg a legteljesebb közvetlenséggel ír neki s barátságosan hívogatja ebédre, amikor csak családja ül asztalánál. Rudolf trónörökösrel buzgón dolgoznak együtt *Az osztrák-magyar monarchia* c. vállalat szerkesztésén. S az udvari etiquette s a nem kifogástalan magyarság mögül elő-elővillan az oly tragikusan elpusztult királyfi erős és eredeti egyénisége, amelyet kitár Jókai előtt.

Nem szólok az írói jubileum emlékeiről, hiszen ezek még élénken élnek az emlékezetben, élénkebb színekkel, mint a már megfakult tinta mutatja. A sok ünnepi lakoma közül csak egynek az emlékeit emelem ki: mikor a büszke, előkelő és kifelé zárkózott francia Akadémia rendez ebédet a Jókai tiszteletére. Az egyik emlék a meghívó — ez formáság, — a másik a Jókai pohárköszöntője, az Akadémiához méltó előkelő francia nyelven — ha nem is hallhatjuk többé a szónok lágy, behízelgő hangját, méltóságos előadását —; a legkedvesebb a harmadik, mert az intim emlék: Paul Hervieu kapja a menüt s ráírja a nevét, az étlap kézről-kézre jár s Jókai elteszi a nevekkal teleírt karton-lapot emlékei közé.

Nem állhatom meg, hogy ne szóljak a hagyaték egy utólagos gyarapodásáról. A Biblia szerint az igazság elrejtőzik a bölcsék és nagyok elől s az egyszerű embereknek nyilatkozik meg. 1913-ban írja Skótszágból John Mories elragadtatott levelét Jókai Mórhoz, aki már idestova kilenc esztendeje pihen a sírban. John Mories azt hiszi, hogy Jókai mindig él. Nos, a becsületes skótnak igaza van.

† VÉRTESY JENŐ.¹

Az Idegen helynevek nyelvünkben. Irodalmi nyelvünk aránylag későn alakult egységgé, amint társadalmi viszonyaink és modern kultúréletünk is — egyesületek, tudomány, színház, ujság stb. — lényegében csak a XIX. sz.

¹ A boldogult szerzőnek ezt a kis ismertető cikkét Bajza József v. tagtársunk volt szíves közlés végett beküldeni. Az elhunyt testvérének, V. Kornél úrnak a kézírathoz mellékelte sorai alapján egyszersmind az is megállapítható, hogy Vértesy Jenőnek következő darabjai előadására nézve volt szerződése a Nemzeti Színházzal: *«Gál Ádám»* (1905 szept. 8.); *«Rákóczi György»* (1906 okt. 1.); *«A Nagyúr»* (1908 jún. 17.) (Szerk.)

terméke. XIX. sz.-i prózáink fejlődése párhuzamosan halad ez intézmények kialakulásával s ezek vajudását, küzdelmes életét s végső kikristályosodását híven tükrözteti vissza. Ezért van, hogy e század első felének prózája, az «új Magyarország» nyelve a maihoz képest kissé kopottas, míg ezzel szemben a költői nyelv gazdagabb és fényesebb multa támaszkodván, ekkor éri el fejlődésének virágkorát. Még a legnagyobbak is, egy Széchenyi, Eötvös és Kosuth, milyen avult, szokatlan nyelven szólalnak meg, hatalmas belső stílbeli készségük ellenére. De még tovább mehetünk. A 70-es és 80-as évek prózája is erősen megfakult, míg tagadhatatlan, hogy az utolsó negyedszázad prózai stílusa friss, eleven és könnyed fordulataival nagyot haladt — hála főként a magyar ujságrás rohamos fejlődésének. Ennek a gyors iramnak azonban megvoltak a maga súlyos következményei. Csak egyet akarunk ezúttal közülök kiemelni, s ez, hogy nincs olyan megállapodott nyelvi kulturánk, mint amilyen a művelt nyugati irodalmak dicsekedhetnek. Hiába igyekeznek Akadémia, Nyelvőr, Magyar Nyelv s legjobb magyartitók szótáraink a nyelvi hagyomány elvének tiszteletet szerezni, a gyors fejlődéssel járó hibákat irtani, ha az iskola segítségükre nem siet. E téren épen iskoláinkat éri a legnagyobb mulasztás. Ahány iskola, ahány tanár, annyi nyelvszokás, s hiába a Középiskolai Műszótár és Helyesírási Szabályok, ha nincs, aki szigorúan ragaszkodnék hozzájuk.

Nálunk a nyelv valóban «köztulajdon», de nem abban az értelemben, hogy mint ilyen szent és sérthetetlen, hanem abban, hogy mindenki kénye-kéde szerint ront vagy javít rajta. Holott sohasem szabadna elfelejteni, hogy a nyelven alakítani csak két tényező van hivatva: a művelt emberek közhasználata és a nagy írói egyéniség.

A nyelvi hagyomány híjának érdekes és sajátos dokumentuma az idegen helynevek használatában az utóbbi években beállott gyakorlat: egy tudományos társulatunk önkényesen elhatározta, hogy kiadványaiban (földrajzi művekben s térképeken) elveti a szokásos magyar alakokat s az eredeti (idegen) formájukat fogja használni. E használatnak széles körben híveket toborzott, ujságok, iskolák, írók melléjük szegődtek s már-már félő volt, hogy irodalmi és történeti könyveinkben ilyeneket fogunk olvasni, mint *wieni kongresszus* és *leipzig-i csata*. Míg tehát egyrészt nyelvünket egy ízléstelen barbarizmussal akarták gazdagítani, önkényesen megfosztották egy értékes, történetileg szerzett kincsétől. Valóban olyan eljárás, amelyre egy művelt nyugati népnél sem találunk példát. S mindezt miért? Csak azért, hogy talán e koldus nagylelkűségért, cserébe, a németek lemondanak majd a *Pressburg* vagy *Klausenburg* névről. Holott nekünk a *Pressburg*, sőt *Ofen* névből csak annyi a kárunk, mint a németeknek *Cologne*-ből vagy *Aix-la-Chapelle*-ből.

Örömmel üdvözölte mindenki, akinek nyelvünk ügye a szívében fekszik, *Beöthy Zsolt* fellépését, mellyel e fonák szokás terjedésének végét akart vetni, midőn a M. T. Akadémia 1915 márc. 8. tartott ülésén a következő indítványt nyújtotta be: «Határozza el az Akadémia, hogy kiadványaiban azokat az idegen helyneveket, melyeknek az irodalomban és közéletben magyar alakja fejlődött ki és terjedt el, magyar szövegekben magyaros

alakjokkal nevezi meg és ugyanilyen értelmű kéréssel fordul a nagyméltóságú m. kir. kormányhoz a hivatalos kiadványokra és szövegekre nézve». Nem akarjuk az indokolásnak mindenképen megszívlelendő érveit részletesen fölcsorolni, csak az alapgondolatát kell kiemelnünk és hangsúlyoznunk, amely nyelvi hagyományaink ápolását és tiszteletét köti a szívünkre. A M. Földrajzi Társulat törekvése ugyan hazafias célra irányul, de hatásában épen ellenkező eredményre jut: *nyelvkincseink szegényedése, fogyasztása, vele történeti tudatunk romlása és gyöngülése* nekünk fájdalmasabb s ezért fontosabb ügy, mint az idegen népek helyes vagy helytelen, vagy akár rosszakaratú nyelvhasználatára a magyar helynevekkel szemben.

A M. Tud. Akadémia hosszas és részletes tárgyalások után ezévi jún. 13-iki ülésén az indítványnak helyt adott és ártírt a közokt. minisztériumnak is, hogy a tankönyvekben és térképeken elterjedt visszaélést megszüntesse. Reméljük, e botlás irodalmi nyelvünk újabb fejlődésében nem járt súlyosabb következményekkel, sőt talán inkább csak fokozódott vele s jobban átment a köztudatba a nyelvi hagyományok tisztelete és megbecsülése.

KIRÁLY GYÖRGY.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Háborús alkalmi kiadványok. A nagy idők nagy eseményeinek irodalmi visszhangjaként számos olyan munka jelent meg az utóbbi időben, melyek bár a maguk egészében nem tartoznak tudományszakunk körébe, vonatkozásuknál fogva az irodalomtörténetíró érdeklődésére is számot tarthatnak. Ilyen mindjárt a *Szóval s tettel a hazáért* (Miskolc, 1916. 244 l. Ára 4 kor.) c. kiadvány, mely a Miskolci Közművelődési Egyesületnek a világháború első esztendejében kifejtett munkásságáról számol be. A miskolci m. kir. 10-ik honvédegyalegezednek ajánlott s Kosztolányi Zoltán szabadoktatási igazgatótól sajtó alá rendezett kötet Balogh Bertalan előszaván (Milyen legyen kulturpolitikánk a háború után?), Istvánffy Gyulának és Pakots Józsefnek versein meg novelláján és Nagy Ferencnek Márciusi beszédén kívül a szerkesztőnek, továbbá gr. Apponyi Albertnek, Bank Sándornak, Cholnoky Jenőnek, Domby Lászlónak (A háború költészet), Eöttevényi Nagy Olivérnek, Giesswein Sándornak, Hegedűs Istvánnak (A háború, mint a hazaszeretet iskolája), Marozali Henriknek, Pekár Gyulának, Szent-Gály Gyulának, Szerényi Nándornak, Szokol Pálnak, Trócsányi Dezsőnek, Zsupán Lászlónak tanulságos fejtegetését foglalja magában. Közülök olvasóinkat főképp *Domby Lászlónak A háború költészet* (197—217. l.) címen írt népszerű ismertetése érdekelteti. A szerző ebben egy pillantást vetve a népköltési termékekre, a továbbiakban Vajda Gyula és Szabolcska Mihály antológiái, meg Gyóni Géza, Bányay Sándor, Kiss József, Peterdi Andor, Radó Antal és Szepessy László háborús verskötetei alapján a műköltészet nevezetesebb alkotásait vizsgálja. Közben felhasználva az irodalmi kritika tárgyára tartozó s annak idején folyóiratunkban is ismertetett eredményeit, (l. Kéký Lajos és Kristóf György tanulmányait) azzal

a megállapítással végzi dolgozatát, hogy »Egész nemzetünk szívében ül ez a költészet, mert ott lüktet benne minden gondolat, minden érzelem mely e szomorú, de glóriás időkben mindnyájunk lelkén átviharzott».

A másik ilyenfajta értekezésgyűjtemény *Háborús előadások* (Sárospatak, 1916. 115 l. Ára 2 kor.) címen, a Sárospataki Irodalmi Kör kiadványaként jelent meg s azokat az előadásokat tartalmazza, melyeket a nevezett irodalmi körben az 1916 január-március hónapokra terjedő időben tartottak. A három egyéb tárgyt (Rácz Lajos: Jézus és a világháború, Buza László: A háború és a nemzetközi jog, Elekes Imre: Pedagógiai problémák és a háború), mint tudományszakunk szempontjából ide nem tartozókat mellőzve, itt csupán *Gulyás Józsefnek* »A világháború és a magyar költészet« c. érdekes dolgozatára hívjuk (27—55. l.) fel a figyelmet, mely a tárgyával kapcsolatos kérdésnek szinte egész irodalmát felölelve komoly elmélyedéssel foglalkozik napjaink háborús költészetével. Arra a kérdésre, hogy felesendő-e a nagy küzdelemnek megfelelő hang a magyar költők lantjain, sajnálattal állapítja meg, hogy »bár korai talán az itélkezés, e gigászi harc nem talált eddigelé megfelelő tolmácsolót». Szerinte e kor költészete a Napoleon elleni háborúk magyar költészetére emlékeztet, mikor Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Pálóczi Horváth Ádám, Kis János énekeltek. Gyónit össze is lehetne mérni Berzsenyivel a magyar vitézség értékelése szempontjából. Maguk a költemények — úgymond — általában két csoportra vonhatók: 1. a harci élmények inspirálása folytán életre pattant dalokra; 2. a háború által felvert érzelmeket, hangulatokat tolmácsoló versekre. Majd ha össze lesznek gyűjtve a háborús versek, akkor fogjuk csak igazán megtudni, mennyi új hajtással gazdagodott a magyar költészet fája. De már most rá lehet mutatni egy-kettőre. Ilyen a gépmadár bevonulása a költői tárgyak közé, a német-török szövetség dicsérete s az olasz árulás gyalázata. Az orosz és szerb néppel is több költemény foglalkozik (a szerző a megfelelő példákra is utal). Katonaköltőnk több van, így Hangay Sándor, Szepessy és különösen Gyóni Géza a világháború egyetlen igazi költője.

A szerző ezután a műköltők háborús verseinek költői értékét vizsgálva, Gyóni műveit is elemzi s arra a meggyőződésre jut, hogy »az időbeli és térbeli elemeket összekapcsoló intuicióért Kristóf példájára Gyónit Petőfi mellé helyezni nem lehet». Eszerint nem is ezért tartható jó költőnek a prsemysli dalos, hanem a költészetében megnyilatkozó lírai őszinteség, erő és egyszerűség miatt. Gyóni — úgymond — erős tehetségű költő, de még csak ígéret, akinek jövő munkássága elé a legszebb reményekkel nézhetünk. — A harmadik háborús alkalmi kiadvány 1914—1916. *A Magyar Zsidó Hadi Archivum Almanachja* (Budapest, 1916. 160 l.) címen jelent meg Hevesi Simon, Patai József és Polnay Jenő szerkesztésében. Az érdekes fényképekkel, rajzokkal és egyéb műmellékletekkel díszített szép kiállítású, albumalakú kötetben ötvenhat részint verses, részint prózai háborús tárgyú közlemény található. Közülök az egyik az Omike-Mensa-Academica hadi működését, két másik pedig a Magyar Zsidó Hadi Archivumot ismerteti; a cikkek többsége vagy szépirodalmi, vagy értekező formában a zsidó-

ságnak a világháborúban való részvételével foglalkozik. Több háborús vers is (Lenkei Henrikától, Patai Józseftől, Radó Antaltól, Peterdi Andortól stb.) akad a kötetben. Olvasóinkat az Alexander Bernáttól, Kóbor Tamástól, Molnár Ferencről, Szép Ernőtől és másoktól írt, nem egyszer igen tanulságos cikkeken kívül főképp Lengyel Ernőnek «Háborús irodalom, háborús sajtó» c. rövid dolgozata érdekelheti, bár a szerző megjegyzése szerint ez sem rendszeres tanulmány, inkább csak benyomásszerű jegyzetek foglalata. Ezek szerint «a háborús irodalom dús, de nagyon sok, valóban nemes terméke mellett nem túlságosan értékes, a szenzáció vörös vitorlái alatt jobbra közepes írások bukkantak föl... A háború lírája általában gazdagabb, nemesebb, mélyebb, «mint epikája.» — Végül itt említhető meg a báró Hazai Samu bevezetésével Lándor Tivadar szerkesztésében megjelenő díszmunka: *A nagy háború írásban és képből.* (Budapest, 1915. Athenæum-kiadás. A két rész ára: 24 korona.) E mű — Északon és délen — című első részének első kötete 304 lapon az oroszok és szerbek ellen a háború kezdetétől 1915 februárjáig átért harcokat, míg a «Nyugati harctér» című második rész első kötete 272 lapon a németeknek a franciák és angolok ellen való ugyanazon időbeli küzdelmeit ismerteti. Előbbi mű több szerző munkája, míg az utóbbit egyedül Pilch Jenő honvédeőrnagy, ismert hadtudományi író írta. A negyedréti alakú díszes kiállítású munkának, amely eddig a háború történetének legrészletesebb leírása, érdekességét növeli az egyes kötetek szövegét magyarázó számos fénykép, műmelléklet és térkép.

B. Gy.

Háborús versek könyve. Magyar költők 1914—15-ben. Szerkesztette Szabolcska Mihály. Budapest, 1916. 176. l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 3 korona.

A háború kezdete óta — nem számítva az egyes költők külön verseskönyveit — ez immár a harmadik gyűjtemény, mely bokráta köti a nagy idők alkalmi virágait. (A Vajda- és Stockinger-féle antológiák ismeretetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 266, 350. l.) Nem rejteget meglepő értékeket, de bizonyára nem is áll társai mögött; sőt ami a változatosságot illeti, talán eléjük tehető. Ez különben nem csoda, mert hetven szerző száztizennyolc versét közli; ily nagy anyagban kétségtelenül a legkülönbözőbb indítékok kifejezésre juthatnak. A Háborús Versek Könyve «Egy kis előszóféle»-vel kezdődik, melyben a gyűjtemény szerkesztője beismeri, hogy «ez a verseskönyv se' mind fülemüle-ének; de — úgymond — jó lélekkel és tiszta szívvel vállalja érte a felelősséget, hogy nem is — békakurutytyolás!» Ezért a beismerésért, mellyel Szabolcska «egynémely rosszmájú kritikusnak» sietett elébe vágni, hálások lehetnek az olvasók, mert találobban bizonyára még a «jómájú» kritikusok sem jellemezheték volna az egybegyűjtött verseket. Egyébként a gyűjtemény kiadásának terve Wolfner Józseftől származik, az anyagot pedig Zilahy Lajos bocsátotta a szerkesztő rendelkezésére, kinek munkája a megválogatás volt. A verseskönyv összeállításában — mint ő maga jelzi — az időbeli sorrendet tartotta szem előtt. «Természetesen csak annyiban, amilyen mértékben a versek tartal-

mából ez kivethető volt.» Ez az elv — úgy látszik — nem mindig érvényesült, mert pl. Dutka Ákos költeménye (Óda a naphoz), mely fölött az 1915. évszám olvasható, előbbre van téve, mint Gábor Andornak Galicia című — felírása szerint 1914-ből való — verse. Lehet különben, hogy e félreértés sajtóhibából ered. Hogy ilyen is akad a könyvben, az onnan sejthető, mert a «Német sógor» című darabot gróf Zichy Jenő-ének mondja, pedig a Stockinger-féle gyűjteményben (Éljen. Háborus versek. Wien. 1915. 26. l.) gróf Zichy Géza neve van a vers alá írva.

A kötet antológia-jellegéből következők, hogy benne néhány olyan költeménnyel is találkozunk, melyek a másik két gyűjteményben szintén megvannak; viszont több olyan névvel is, melyek amazokban egyáltalában nem fordulnak elő. Egy kis statisztika nyújtson tájékoztatást arról, hogy kiknek a művei és milyen arányban vannak felvéve a gyűjteményben. E szerint: számra nézve a legtöbb verssel — öt-öt darabbal — Balla Ignác, Szaboleska Mihály és Zilahy Lajos szerepelnek; Emőd Tamás és Gyóni Géza már csak négygyel; Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Nagy Endre, Oláh Gábor, Osváth Eszter, Peterdi Andor, Sajó Sándor és Szép Ernő költeményei közül három-három darab van felvéve; míg Czóbel Minka, Dutka Ákos, Fala Tamás, Farkas Imre, Gács Demeter, Gyökössy Endre, Jakab Ödön, Mezey Sándor, Molnár Jenő, Pakots József, Pásztor Árpád, Szász Károly, Szávay Gyula műveiből kettő-kettő. A többi negyvenegy szerzőtől (kik között szintén akad több igen jóhangzású név) csupán egy-egy vers van a kötetben.

Igen messze vezetne, ha e pillanat-ihlette darabokat egyenként beható elemzés tárgyává tennők. Bizonyára bő alkalom kínálkoznék rá, hogy napjaink nemes megihatottságának művészi alakba ömlését egyik-másik szempontból kifogásolhassuk. Ám az ellenvetés sem maradna el. Mert ki kételkednék manapság az érzés őszinteségében? Hogy a formanyelv gyakran dadogó? Ez kétségtelen. Ennél is bizonyosabb azonban, hogy még így is, még e kezdetleges darabok is tanulságos emlékei lesznek egy jobb kor után vágyó nemzedék érzés- és gondolatvilágának.

BAROS GYULA.

Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei. 1914 november—1915 november. 5000-tól—10,000-ig Budapest. 1916. 560 l. Franklin-kiadás. (Két kötet egybefűzve). Fűzne 5 kor. 80 f.

A ismert szépprózairó e terjedelmes könyvében néhány szerbiai vonatkozású följegyzésén kívül főképp az északi harctéren történekről emlékezik meg. A munka, mint a szerző maga mondja: nem napló, nem is a háború története, hanem egy esztendei haditudósítói emlékek gyűjteménye. «Utazások, tapasztalatok, tudósítások, képek, hallomások, beszélgetések vezérekkel és közkatonákkal, tanuvallomások egészen kicsiny és igen nagy eseményekről». A nép egyszerű gondolkozására jellemző a «Levelek a faluból» c. fejezet, melyben magyar katonák hazulról kapott leveleiből kapunk betűhív szemelvényeket. A háborús költészet gyűjtőit fogja érdekelni a «Huszárok» felírású rész; itt vagy nyolc háborus nótát közöl

Molnár. A kissé pajkoshangú nyolcadik után ezt olvassuk: «Körülbelül ez a nóta a határ, ameddig a nyomtatásban el lehet menni. Kár, hogy azt, ami a határon túl van, nem szokták a népköltési gyűjtemények fölvenni. Mert ezekben minden illetlenségük mellett rengeteg jó kedv, elmésség, sőt némelyikben mély szomorúság és igazi költészet van.» A mű Hoen tábornoknak van ajánlva. A borítékra nyomtatott régi metszet Illosvai Selymes Péter «Tholdi»-jának 1620-iki löcsei kiadásából való.

V. M.

Roboz Imre: Az irodalom boudoirjában. Első kötet. Budapest, 1906. 208 l. Rózsavölgyi és Társa kiadása. Ára 24 korona.

«Bizalmas, sőt olykor túlságosan bizalmas adatok az élő magyar írókról.» Ezzel a megjegyzéssel teszi le majd a higgadt olvasó ezt a könyvet. A kevésbé közönyösek bizonyára hangozabb szóval is kifogásolni is fogják e szokatlan közléseket, melyek — bár hívek lehetnek a valósághoz — talán többet mondanak el, mint amennyi a nyilvánosság elé tartozik. «Az ember tragédiája» tantem-pöréről, Bródy Sándorról, Heltai Jenőről, Karinthy Frigyesről, Krudy Gyuláról, Szomory Dezsőről és még néhány más élő írónkról tudunk meg egyet-mást e novellisztikus módon írt könyvből, mely az eléje írt bevezető sorok szerint első része a négy kötetre tervezett munkának. A mű az élő írók egyikét-másikat olykor a szó szoros értelmében pongyolában mutatja be. Ez nem minden olvasónak fog tetszeni; mert végre is, ki örülne az illúziók foszlásának? Általában kissé nehéz volna megállapítani, hogy míféle körülmények tették indokolttá e könyv kiadását; az irodalomtörténet aligha érezte volna híját még jó egy pár esztendeig.

V. M.

Három új Shakespeare-kötet. A Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottsága tudvalevőleg elhatározta, hogy átvizsgált vagy új fordításokban közlést teszi a világhírű angol drámaíró összes színműveit. A nagyszabású gyűjteményből a Franklin-társulat kiadásában újabban a következő három kötet jelent meg: 1. *A velencei kalmár*. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Radó Antal (XIII. kötet. Vigjátékok. VII., Budapest, 1916. 170. l. Ára 3 kor.). — 2. *A hogy tetszik*. Újból fordította Rákosi Jenő. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Alexander Bernát (XVI. kötet. Vigjátékok. X., Budapest, 1916. XXVIII+158. l. Ára 3 kor.). — 3. *Coriolánus*. Fordította Petőfi Sándor. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Ferenczi Zoltán (XXIX. kötet. Tragédiák. VIII., Budapest, 1916. XLI+230. l. Ára 4 kor.). E nyomdai tekintetben is szép kiállítású kötetek bizonyára nagyban hozzá fognak járulni a Shakespeare-kultusz elmélyítéséhez. Az egyes darabokhoz csatolt bő nyelvi és tárgyi jegyzeteken kívül ugyanis, mind-egyik fordítást oly részletes bevezetés előzi meg, mely az illető dráma keletkezéséről, meséjéről, forrásairól és egyéb vonatkozásairól minden irányban igen tanulságos tájékoztatást nyújt. A három mű közül irodalomtörténetünk szempontjából Petőfi Coriolanus-fordításának mintaszerű kiadása a legjelentősebb. Ferenczi Zoltán ezzel újabb levelet fűzött a Petőfi-irodalom terén szerzett koszorújába.

V. M.

Új füzetek és könyvek. *Shakespeare: Coriolanus.* Ford. Petőfi Sándor. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Ferenczi Zoltán. Budapest, 1916. XLI, 230 l. Franklin-kiadás. Ára 4 kor. (A Kisfaludy-társaság új Sh.-kiadása. 29. sz.)

Berth Mária és Roo Richard: Kisvárosi muzsika. Sopron, 1915. 32 l. (Budapest. Kókai L. bizománya.) Ára 60 f.

Kovács Zoltán: Lelki virágok. Versek. Dunapataj, 1916. 24 l. A szerző kiadása. (Budapest. Kókai L. bizománya.) Ára 50 f.

Sági Lajos: Megyünk Szerbiába. Népszínmű 3 felv. Sopron, 1915. 43 l. (Budapest. Kókai L. bizománya.) Ára 80 f.

Barta Lajos: Szerelem. Színmű 4 felv. Budapest, 1916. 100 l. «Nyugat»-kiadás. Ára 1 kor. 40 f.

Babits Mihály: Recitativ. Budapest, 1916. 131 l. «Nyugat»-kiadás. Ára 4 kor.

Veress Samu: Adatok a rimaszombati Tömpe-szobor felállításának történetéhez. Rimaszombat. é. n. 60 l. Lévai Izsó könyvnyomdája.

Révai M. u. Eucken R.: Die deutsche Sprache in Ungarn. Briefwechsel zwischen Maurus Révai und Geh. rat. Prof. dr. Rudolf Eucken. Jena. Sonder-Abdruck aus Nord und Süd. 40 Jahrgang. (Maiheft.) Breslau, 1916. 10 l. Verlag der Schlesischen Buchdruckerei v. S. Schosslander A.-G.

Bolza Gyula: Az eljövendő magyar irodalomról. Rákosi Jenő bevezetésével. Sopron, 1916. 37 l. Röttig Gusztáv és fia kiadása. Ára 1 kor.

Zilahy Kiss Jenő: Tegnap és ma. Adalékok a sárospataki ref. főiskolának Miskolcra való áthelyezése kérdéséhez. Sárospatak, 1916. 25 l. (A ref. főiskola nyomdája.) Ára 1 kor. a «Sárospataki Öltalmazó Liga» javára.

Kemény Lajos: Szepsi Csombor Márton. Budapest, 1916. 7 l. (Különlenyomat a Földrajzi Közlemények 1916. évfolyamából.) Fritz Á. nyomdája. (Adatok az első magyar nyelven nyomtatott, földrajzi mű szerzőjének életéhez.)

Salgó Ernő: Írók és szindarabok. Budapest, 1916. 202 l. Dick M. kiadása. Ára: 3 kor. 50 f.

Jókai Mór: Petőfi haláláról. Próza és vers. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Baros Gyula. Budapest, 1916. 59 l. Révai-kiadás. (Olesó Jókai 222. sz.) Ára: 40 f.

Jókai Mór: Egy nagy élet apró emlékei 3 r. Svábhegyi idillek. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Kéky Lajos. Budapest, 1916. 60 l. Révai-kiadás. (Olesó Jókai 221. sz.) Ára: 40 f.

Göndör Ferenc: A háború nyomában. 2. kiadás. Budapest, 1915. 208 l. Dick M. kiadása. Ára: 3 kor.

Nyári Andor: Mundérban. Katona-tréfák. Budapest, 1916. 96 l. Bródy J. kiadása. Ára: 1 kor. 20 f.

Lázár Béla: A magyar művészet jövője. Képekkel. Budapest, 1916. 176 l. Dick M. kiadása. Ára: 5 kor.

Hegedüs Loránt: A magyarság jövője a háború után. Politikai tanulmány. Budapest, 1916. 110 l. Athenæum-kiadás. Ára: 3 kor.

Sebestyén Károly: Napnyugati séták. Budapest, 1916. 90 l. Franklin-kiadás. (Olcso Könyvtár 1811–13. sz.) Ára: 60 f.

Arki József: Utolsó ábránd. Elbeszélés. Budapest, 1916. 60 l. Galántai Gy. kiadása. Ára: 60 f.

Kadosa József: Béke. Allegorikus színjáték 1 felv. Budapest, 1916. 40 l. Galántai Gy. kiadása. Ára: 1 kor.

Szögyén Jolán: Louise Labé. Adalékok a költőnő életéhez és műveire. Doktori értekezés. Budapest, 1916. XVI. 144 l. (Grill K. könyvkiadó-vállalata.) Ára: 3 kor.

Kosztolányi Dezső: Tinta. Gyoma, 1916. 213 l. Kner I. kiadása. Ára: kötve 5 kor.

Révész Imre: Bod Péter mint történétíró. Kolozsvár, 1916. 42 l. Stief J. nyomása. Ára: 1 kor. 50 f. (Budapest, Kókai L. bizománya.)

Szelényi Ödön: Tessedik Sámuel élete és munkássága. (1742–1820.) Budapest, 1916. 51 l. Lampel R. kiadása. (Iparosok Olvasótára 22. évf. 7. sz.) Ára: 60 f.

Alba Nevis: Bibor. Versek. Budapest, 1916. 156 l. Légrády-kiadás. Ára: 3 kor.

Kaczér Illés: Khafrit, az egyiptomi asszony. Napkeleti regény. Budapest, 1916. 255 l. Rényi K. bizománya. Ára: 4 kor.

Halasi Ödön: Német Belgiumban. Budapest, 170 l. A «Világ» könyvkiadóhivatala. Ára: 5 kor.

Papp Géza: Egy tábori lelkész harctéri naplója. Debreczen, 1916. 152 l. Hegedüs és Sándor kiadása. Ára kötve: 1 kor. 80 f.

Jászay-Horváth Elemér: Tábornokok. 1914–16. Gyoma, 1916. 98 l. Kner I. kiadása. Ára: 2 kor.

Katona Ernő: Első és utolsó könyv. 3 kötet. (Költemények, tárcák, színművek.) Budapest, 1916. 212, 253, 329 l. Kókai L. kiadása. Ára: 18 kor.

Vécsey Leó: Antik kőkereszt. Életem. Budapest, 1916. 56 l. Kókai L. kiadása. Ára: 2 kor.

Viczvárdy Tamás: Színművek. (Blanka. A rokonok.) Budapest, 1916. 76 l. Lampel R. bizománya. Ára: 1 kor. 60 f.

Souvestre Pierre és Marel Allain: A bandita detektív. Egy genialis kalandor a 20. században. Ford. Gesztesi Ödön, Budapest, 1916. 232 l. Magyar J. és fia kiadása. Ára: 3 kor.

Kabay Kálmán: A zene egyetemes története. I. k. A zene őskorától Bach János Sebestyénig. Budapest, 1916. 198 l. Németh J. kiadása. Ára: 6 kor.

Fekete László: Versek. (A címlapot és díszeket Tichy Gyula rajzolta.) Budapest, 1916. 97 l. A «Népszava» kiadása. Ára: 6 kor.

Molnár Géza: Általános zenetörténet a legrégibb időkől a jelenkorig. 2. kiadás. Budapest, 1916. IV. 311 l. Rozsnyai K. kiadása. Ára: 6 kor.

Zilahy Lajos versei. 1914–16. Beöthy Zsolt előszavával. Budapest, 1916. 126 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára: 3 kor.

Felelős szerkesztő: Pintér Jenő.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÍRÁS MUNKÁJA 1916-BAN.

I. Az év eseményei.

Áldozatokat kíván a nemzeti lét örök szempontja a magyar irodalomtörténettől is. Neki is vannak hősi halottai, neki is nélkülöznie kell már harmadik esztendeje oly sok hivatott kéz buzgó munkásságát. De gyógyíthatatlan, vagy éppen szegyenletes sebei nincsenek, még csak félre sem lépett egyenes útvjáról, pedig hány nyomós ok és csábító alkalom próbálja ilyenkor bekötni szemét vezérlő elvünknek: az elfogulatlan Igazságnak! Tudományunk alkalmazkodni bírt a rendkívüli viszonyokhoz anélkül, hogy elhagyta volna szilárd elvi talapzatát; sőt egyik-másik jelenség arra vall, mintha a világfelfordulás kóros anyagából is termékenyítő erőt tudna szívni a saját nagy céljainak szolgálatához és fontos hivatásának igazolásához. Példaképen elég lesz a tavalyi év két legjelentősebbnek tetsző irodalomtörténeti mozzanatára hivatkoznunk. Egy világháború tudta csak pl. ledönteni a korlátot, hogy fölötte bevonulhasson tudományunk a hatalmas német birodalom fővárosának nagyhírű egyetemére és ott örök időre helyet foglalhasson. Nekünk fontos dátumként kell följegyeznünk 1916. nov. 3-át, mikor a berlini egyetem messze ellátzó tanszékéről egy magyar tudós — Társaságunk tagja — először rajzolta meg nagy vonásokban nemzeti irodalmunk egész fejlődését, hogy későbbi előadásai során a szakszerű vizsgálat fényénél mutassa majd be a német közönség előtt a magyar irodalom virágkorát, azt a kort, mely csakugyan legalkalmasabb felébreszteni irántunk egy művelt és dicső nemzet megértő figyelmét. — A másik esemény, melyre céloztunk: Shakespeare magyar ünneplése. Meg vagyunk győződve, hogy békés viszonyok közt nagyobb külső fény ragyogta volna be Shakespeare-jubileumunkat; de az is bizonyos, hogy irodalomtörténetírásunk magas erkölcsi álláspontját illetőleg a jubileum jelentőségét hatalmasan fokozta a mostani áldatlan világpolitikai helyzet, melytől el kellett tekintenünk, hogy tiszta szívvel

hódolhassunk a lángeszű britt költő emlékének. A tavalyi jubiláris Snakespeare-tanulmányok közül most csak azok érdekelnek bennünket, melyeknek megalkotásában valamilyen magyar vonatkozás volt az irányadó szempont. Ezek a szép tanulmányok mindnyájunk élénk emlékezetében élnek. Beöthy Zsolt Shakespearét és a mi Aranyunkat, kiket egyébként «korok és tengerek» választanak el egymástól, a lelki és hangulati fejlődés finom analógiája révén kapcsolja össze, kimutatván, hogy a világkép módosulása a két nagy költő lelkének tükrében az életkor és az események hatása alatt mily érdekesen emlékeztet egymásra (Bp. Szemle). Berzeviczy Albert meg egyenesen a magyar nemzet lelkét érzi számos vonásában rokonnak Shakespearé költői világával és ezzel a mélyen gyökerező, csak kis részben tudatos lelki rokonsággal magyarázza azt a rohamos és hódító hatást, melyet Shakespearé a XVIII. század végétől kezdve színpadunkra, közönségünkre, irodalmunkra gyakorolt (Bp. Szemle). A legfontosabb téma azonban a nagy költővel kapcsolatban kétségkívül a magyar irodalomra gyakorolt egyetemes Shakespearé-hatás kérdése. Két jeles feleletet kaptunk erre vonatkozólag a tavalyi jubileum alkalmával: az egyiket Társaságunk ülésén Riedl Frigyesztől (Magy. Kvtár), a másikat a M. T. Akadémia nagygyűlésén Császár Elemértől (Bp. Szemle). Közös tárgy kétféle megvilágításban, két önálló egyéniség tükrében: az eredmény rendkívül érdekes és tanulságos. Riedl, dolgozata első részében («Sh. terjedése»), egy — hogy úgy mondjuk — ideges fogékonyságú lélek egyéni módján mérlegeli azt a szinte igézetes hatást, melyet Shakespearé lángelméje néhány magyar tehetségre gyakorolt és szellemes fejtegetései során nem valamelyik hivatásos szépfíróknál időz leghosszasabban, hanem Széchenyinél, kinek jelleme mintha Shakespearé tragikus kohójából került volna ki; dolgozata második részében («Sh. hatása») 12 pontba foglalva azokat a költészeti értékeket számítja ki Riedl, melyek együtt legjobban mutatják Shakespearé iránti tartozásunk nagyságát. Viszont a Császár tanulmányának fő érdeme az a nagyszabású akribéia, mely 1777-től kezdve az egész magyar szépirodalom anyagát mintegy «vegyelemzi,» sajátos szempontjainak sugaraival csalva elő a shakespearei molekulákat főként drámáink testéből; de epikai és lírai alkotásaink közül is nem egy reagál a Shakespearé-szempontról való kísérletezésre. Értékes előmunkálatok alapzatán épült fel ez a nagy jelentőségű összefoglaló tanulmány, mely végigpillantva Shakespearéhez való viszonyunk fejlődési korszakain, hozzáfog részletes vizsgálatához annak, hogyan jelentkeznek irodalmunkban eleinte csak eltulajdonított részletek Shakespearé műveiből, majd önállóan felhasznált indítékok, egy-egy Shakespearé-dráma alapeszméje, majd a nagy angol költő alkotó és

előadó művészetének némely vonásai. E tanulmány befejező sorai, melyek költőinkre vonatkoznak, megilletik a Shakespeare-ünneplő egész magyar közönséget is: «Azok, kik távol minden nemzeti elfogultságtól és kicsinyességtől, csodálattal tudtak adózni egy idegen költő nagyságának . . . : fényes bizonytságot tettek nemzetünk szellemi érettségéről, lelki műveltségünk emelkedett voltáról, irodalmi törekvéseink tisztaságáról.» A Shakespeare-kultusz épen olyan őszinte irodalmunkban most is, mint legnagyobb három költőnk idejében, csak hogy most egyuttal jól szervezett is. A Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottsága már eddig is nagy érdemeket szerzett buzgó és céltudatos munkásságával.

II. Irodalomtörténeti tanulmányok.

1. *A pogánykor.*

Még 1915 végén megjelent Sebestyén Gyula nagyszabású munkája a M. T. Akadémia pompás kiadásában «A magyar rovásírás hiteles emlékei» címen. Ez az izzó tudomány- és fajszeretettel megírt könyv, sajnos, kénytelen megelégedni néhány XV—XVII. századi magyar írásemlék vizsgálatával, azonban e gyér maradványok az összehasonlító írástörténet és néprajz világánál nagy fontosságú utalásokat rejtenek magukban népünk pogánykori szellemi és kulturális érintkezés módjára. Mi laikus olvasók is emelkedett hangulatban vesszük tudomásul a M. T. Akadémia e díszes kiadványából, hogy a magyar rovásírást a művelt világ írásrendszereivel az ősi közös eredet testvérjellege köti össze; hogy a székely eredetű rovásírás rokonságának kérdése visszavezet a honfoglalás előtti időkbe, rokon vagy szomszédos keleti népek őstörténetébe; hogy rovásírásunk oly kései és oly gyér emlékei is «örökéletű értéket képviselnek az egyetemes írástörténelemben»; hogy az ókori (föníciai-görög) műveltség legbecsesebb örökségében írásrendszerünk révén, mi is részesedtünk, sőt írásrendszerünk az ősi rovás-jelleget minden kultur-nép közt legtovább megőrizte; az úgynevezett számrovást pedig egyenesen a honfoglaló magyarság ismertette meg a németiséggel, az összes szlávssággal, a balkáni oláh és új-görög népekkel. Minthogy a rovásírás legkényelmesebb közege a romlandó fa-anyag volt, ez a körülmény magyarázza meg azt az örökké sajnálatos tényt, hogy a mi pogánykori primitív «irodalomunk»-nak semmi egykorú emléke nem maradt ránk. — Pogánykori költészetünk egyik vonzó emléké, a Botond-mondát elemezte a történelmi kritika boncoló késével Marczali Henrik (Akadémiai Értes.); itt is egy újabb példájával találkozunk a mondakeletkezés leggyakoribb módjának: Botondban egy általános mithosz hazai képviselő-

jét kell látnunk; az Arany-kapu áttörése, a két nemzet nevében történő párviadal, az egyszerű sorsban levő kis bajnok bravuros vitézkedése kedves szimbólumai a mondavilágnak; de ezt a nagyon elterjedt szimbólikus keretet néhány biztos magyar történeti tény tölti ki s az említett nemzetközi monda-motivumokat a magyar népképzelet egyénítő ereje szerencsésen testesíti meg Botond alakjában.

Pogánykori mondáinkra vonatkozólag általában szép forrástanulmányaink vannak. A germán elemek kérdésében alig is remélhető ezután valami különösebb felfedezés, ellenben a bizanci kultúra s általában a balkáni és keleti szláv hagyományok rendszeresebb és otthonosabb kutatás révén még bizonyára szolgáltathatnak becses adalékokat. A bolgár nemzettel szorosra fűzött fajrokoni kapocs, a konstantinápolyi egyetem magyar tanszéke, a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet, melynek egyik célja «a bizanci-magyar és török-magyar érintkezések kutatása», a M. T. Akadémia Keleti (Balkáni) Bizottsága, a fogoly-táborainkban végzett tudományos kutatás — mind egy-egy alkalmas eszköznek, illetve lehetőségnek látszik ebből a szempontból.

2. *A keresztyén középkor.*

A) Egyházi irodalom. Jelentős mozzanat e téren az Új Nyelvemléktár megindulása a M. T. Akadémia vállalataként. Eddig az első füzet jelent meg; a Bécsi kódex szövegét tette ebben közzé Mészöly Gedeon a latin eredetivel párhuzamosan. A megjelent I. füzetből még nem tudjuk megállapítani, milyen szempontok irányítják az új vállalatot; ez az I. füzet nem tartalmaz egyebet a kétnyelvű szövegnél és a Volf-féle régi kiadás variánsainál. Az Akad. Értesítő jelzi, hogy a II. füzetben lesz «a tájékoztató tanulmány s a teljes szójegyzék.» Remélhetőleg nem csupán nyelvészeti, hanem irodalomtörténeti igényeket is ki fog elégíteni az Új Nyelvemléktár; ritka alkalom ez arra, hogy e korszak irodalmára vonatkozó csaknem összes eddigi kutatásainkat revízió alá vegyük s a kérdések jelen állását szakemberek bevezető vagy kísérő tanulmányai tegyék mindnyájunk számára egy helyen hozzáférhetővé. — A Régi Magyar Költők Tára új kiadásának I. kötete is régóta sajtó alatt van az Akadémiában. Ezt a két megújuló becses gyűjteményt türelmetlen érdeklődéssel várjuk a középiskolai magyar irodalomtörténeti oktatás nevében is; a régi kiadás el is fogyott, el is avult.

B) Világi irodalom. Szegedy Rezső tanulmánya (Ethnogr.) valószínűleg tartja, hogy a Hunyadi Mátyás királlyá választását ünneplő régi magyar énekkel egyidőben a horvát tengerpart vidékén horvát ének is keletkezett, mely ugyanolyan szellemtől lehetett áthatva, mint

az említett egykorú magyar versek, csakhogy ennél részletesebb volt; e horvát éneknek csak későbbi három változatát ismerjük, ezeket vizsgálja Szegedy. — Heinrich Gusztáv a később hozzánk is eljutott Fortunátus-mese eredetére nézve szögez le fontos megállapításokat (Irodtt. Közl.); e mesét eredeti német terméknek vallja, nem fordításnak vagy átdolgozásnak; idegen irodalmi elemek nem találhatók benne; népregei magból kialakult műve egy augsburgi világlátott, tanult, de nem kiváló írói tehetségű szerzőnek, a XV. század közepe táján. A konkrét eredményen kívül általánosabb elv szempontjából is figyelemre és követésre méltó Heinrich e tanulmánya, mert mérsékletre és óvatosságra int az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás terén, melynek eddigi kétségkívül gazdag gyümölcsei sokszor a minden áron való idegen egyeztetésekre csábítanak bennünket.

3. A reformáció kora.

A) Egyházi irodalom. Zoványi Jenő egyháztörténeti kutatásai a reformáció magyarországi terjeszkedésének első évtizedeire vonatkozólag (Prot. Szemle) bennünket is érdekelnek, mert új részletekkel egészítik ki azt a meglehetősen hézagos háttérrel, melyből csakhamar előlép e korszak nagy elevenségű vallásos irodalma; aztán meg ezen irodalom egyik-másik nevezetes alakját illetőleg is szolgáltatnak módosító adatokat. — Bogáthi Fazekas Miklósról, aki iránt újabban erős érdeklődés nyilvánul, legutóbb Schiller István írt alapos disszertációt (Bp. 1915) bizonyítva többek közt, hogy Bogáthi nem volt szombatos. — A magyar reformáció és antireformáció temetési énekeiről szól Alszeghy Zsolt tanulmánya (Irodtt. Közl.); azt vizsgálja, hogy a XVI—XVII. századi protestáns és katolikus magyart milyen lelki állásfoglalásra készíti a halál gondolata, milyen eszmekörű írásművek születnek a hívő lélek megnyugtatóására a halál szomorú alkalmával kapcsolatban s milyen fejlődést lehet megállapítani e temetési énekek formájában tartalmi motívumaiban és kifejezéseiben. — E korszak egyik legérdekesebb termékét: Heltai Gáspár Hálóját adta ki filológus-gonddal készített bevezetés és szómutató kíséretében Trócsányi Zoltán (R. M. Kvtár 36.).

B) Világi irodalom. Hegedűs István fontos új szempontot ajánlott Schesæus Keresztély medgyesi lelkész Ruinæ Pannonicæ c. hexameteres latin művének helyes értékeléséhez. E költeménynek négy éneke jelent meg Wittenbergben 1571-ben, ránk maradt még öt éneke kéziratban, az egész mű pedig minden bizonnyal tizenkét énekre terjedt, mint e tekintetben is az Aeneis utánzata. A Ruinæ Pannonicæ-ből hiányzik az epikus egység, de ez nem csoda, hiszen

Schesæus maga is benne élt a megénekelt eseményekben, nem tehetett szert epikai távlatra s különben is — mint Tinódi — ő is a történeti hűségre törekedett első sorban; mindazáltal a műértő tekintet kiérezi belőle valamelyes epikus alapeszme — a «transylvanizmus» — érvényesülését, mely a krónikás részleteket magasabb költői ihlet szárnyára veszi (Értekezések a nyelv- és széptud. k.). Szép epizódja ennek az epikus műnek egy distichonokban írt (latin) szerelmi elégia a szerencsétlen Kendi Annáról, akit házasságtörés miatt férje kivégeztet; a Vergilius-utánzó Schesæus szeme előtt a Dido-részlet lebegett az említett elégia írásakor, mely elégia nem jeles alkotás ugyan, mégis figyelemre méltó, mert két évtizeddel (1557) megelőzi a Pataki Névtelen rokon tárgyú szerelmi költeményét, a pompás magyar verselésű Euryalus és Lucretiát (Irodt.). — Különben a «pataki névtelen» személyét illetőleg tavaly kiújult a vita. Harsányi István (Spatak 1916) a Balassi Bálint szerzősége mellett érvelt, a vitát azonban még mindig nem lehet eldönteni. Négyesy László, aki eleinte Dobó Jakabban sejtette a Lucretia-mű szerzőjét, e feltevésében csalódott ugyan (Irodt.), de ez a csalódás nem tette valószínűbbé a Balassi szerzőségét; ellenkezőleg, az a Négyesy megjelölte körülmény, hogy Balassi egyik dalában cáfolja «Dobó Jakab éneké»-t, melynek gondolatmenete pedig egészen egyezik a Lucretia-költemény toldalékával: lélektani ellenmondásban van a Balassi-hipotézissel. — Az irodalomtörténet művelői is hálás olvasói lesznek sokáig annak a becses gyűjteménynek, melynek egyelőre a két első kötete jelent meg a M. T. Akadémia kiadványaképen (1915). Takáts Sándor magyar-török tárgyú rajzait értjük; a XVI—XVII. század társas- és magánéletére vonatkozó kisebb-nagyobb adalékoknak ily gazdag feldolgozása nagy mértékben elősegíti irodalmunk történetében is két egész korszaknak megelevenítését, az irodalmi művek foganásának tökéletesebb megértését, az írásművekben az emberi dokumentumok nyomozhatóságát.

4. Az ellenreformáció kora.

Takáts Sándor Zrínyi Miklós nevelőanyja c. tanulmányán kívül (Bp. Szemle), mely közvetve minket is érdekel (s Alszeghy és Takáts fentebb már említett művein kívül) e korszakra mindössze Harsányi István cikke tartozik (Irodt.), mely Felvinczi György Igen Szép Históriaját (1689) ismerteti, összehasonlítván bibliai forrásával. — Újabb adalékok most is kerültek elő. Dézsi Lajos az elmúlt év folyamán két régi kéziratot versgyűjteményről közölt ismertetést (Irodt. Közl.): a Lipcei és a Kuun-kódexről; mind a kettő a XVII. század első feléből való. Wallentinyi Dezső egy Murány megvételeit tárgyaló eddig

ismeretlen jezsuita drámára (1656) utalt Rákóczy László gróf kézirat naplójának egy bejegyzése alapján s reméli a lappangó mű előkerülését. (Irodtt.). — Hegedűs István egy hosszú latin elégiát közölt Zrínyi a költő haláláról; az elégia 1664-ben, a gyászos esemény hatása alatt keletkezett. (Irodtt. Közl.). — Ferenczi Zoltán meg egy énekes könyvet ismertetett, melyet Petrovay Miklós 1671—72-ben többnyire nyomtatott könyvekből másolt össze. (Irodtt. Közl.).

5. *A hanyatlás kora.*

Zolnai Béla egy mintaszerű filológiai dolgozatban (E. Ph. K.) újabb adatokkal bizonyította, hogy Mikes Törökországi leveleiben a XVIII. századi irodalmi levél-műfaj európai divatának egyik termékét kell látnunk. A levelezés fiktív volta, a levél keretén belül az exotikumok, elmélkedések, adomák, történeti példák kedvelése: közös sajátságai az egykorú francia irodalom szórakoztató levélgyűjteményeinek, melyek közül többet bizonyára ismert Mikes (Lettres Juives, Lettres Persanes, Lettres politiques stb., a franciára fordított angol Spectator c. folyóirat); az előadásmód formai egyezésein kívül tárgyi átvételeket is megállapított Zolnai a Törökországi Levelekben Mikes föltételezhető olvasmányaiból.

6. *A felújulás kora.*

Irodalmunk e korszakának határai épen összevágznak a «szép lélek» néven ismert esztétikai divat magyarországi uralmával. E költészeti elv divatához a szépirodalmi jellemrajzoló mód fejlődésében nálunk is külön korszak fűződik s ezt tárgyalta Kéky Lajos tanulmánya (Irodtt. Közl.), mint egy készülő nagyobb műnek egyik fejezete. A «szép lélek» a kedély és szív túltengésének betege, az előbbi korszak léhaságának és természetellenességének visszahatása. Bessenyeitől Kármánig s Kazinczyig a költői művekben élő emberek mindnyájan az érzés zsarnokságát szenvedik, jellemükből hiányzik az akaraterő, a gyakorlati érzék; a korszak vége felé az érzelges végletes túlzásba téved. Kéky behatóan elemezte Bessenyei szomorú- és vígjátékait, azután Kazinczy Bácsmegyeijét és Kármán Fanni-ját tárgyalta. — Császár Elemér, aki e korszakot — tanulmányainak speciális területét — már sokszorosan átbúvárolta, idevágó dolgozatainak tekintélyes sorát tavaly két testőrírő arcképével gyarapította: az Orczyéval és a Barcsayéval (Irodtt. Közl.); a ma rendelkezésre álló összes források felhasználásával készült ez a két kép, két nemes barát alakja, szeretetreméltó egyéniségükkel és csekély abszolút értékű költésze-

tükkel; ezentúl kézikönyveinkben is együtt lesz a két jóbarát: Orczyt véglegesen beiktatta Császár a franciás iskola körébe. — Fest Sándor az angol Pope hatását vizsgálta irodalmunkban (E. Ph. K.); eredményei körülbelül a felújulás korára szorítkoznak, mert a XIX. században «a romantikus mozgalom lassanként elfeledteti Pope-ot és valamikor oly sűrűn ismételt gondolatait»; termékenyítő hatást Pope csak Bessenyeire gyakorolt (filozófiai eszméivel) és Csokonaira (a Fürtrablás-sal), de különösen francia műveltségű költőink előtt a XVIII. század végén s a XIX. elején igen népszerű volt. — Bayer József Vázlatok a magyar művészet multjából c. értekezésében Kazinczy művészi érzékét és művészettörténeti ismereteit méltatta, melyekkel Kazinczy «íróink sorában egyedül állt» (Irod. Közl.). — Perényi József (Irod.) Aranka György Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságának megalapozását és munkásságát (1793—1801) ismertette a Társaság jegyzőkönyvei alapján, melyek legnagyobbbrészt megvannak a kolozsvári liceum könyvtárában. — Jánosi Béla Schedius Lajos esztétikai «rendszerét» vette tüzetes vizsgálat alá (Értekezések a nyelv- és széptud. k.). — Zuber Marianne a hazai német nyelvű folyóiratok történetét írta meg 1810-ig (Bp. 1915).

E korszakba tartozó több munkának megjelenését a kedvezőtlen közviszonyok késleltetik; Kazinczy levelezésének befejező (pót-)kötete, Váczy János Kazinczy monográfiájának II. kötete, Bessenyei munkái — mind várják a jobb időt, hogy megjelenhessenek. Mindezt az Akad. Értesítőtől tudjuk, mely közli, hogy a M. T. Akadémia irodalomtörténeti bizottsága anyagi okok miatt nem tudja szép terveit kívánatos tempóban megvalósítani s az Akadémiától budgetjének fölemelését kéri.

7. A XIX–XX. század irodalma.

Gragger Róbert folytatta régebben megkezdett nagyérdekű forrástanulmányait (Irod. Közl.), melyekben egy-egy típus vándorlását kíséri figyelemmel egyik irodalomból és korszakból a másikba. Legutóbb azt fejtegette, hogy a peleskei nótárius alakja idegen mintái ellenére is kedvence lett és maradt a magyar közönségnek, úgy hogy a ponyvairodalomban, hírlapokban, színpadon számos folytatásban és utánzatban fel-feltámadt Gaál bohózata után is, sőt ma is él népünk tudatában, bizonyítva, «mennyi eleven erő lakhatik egy irodalmi alakban». A peleskei nótárius típusával sok tekintetben rokon Kisfaludy Károly Tollagi Jónása, kinek alakjában Gragger szerint a falusi nótárius, az Eipeldai és a bohózatok falusi nemese vehetők észre, mint feldolgozott irodalmi hatások. — Viszota Gyula Széchenyi

megtalált jegyzeteiből megállapította, hogy Széchenyi a Lovakról c. könyv megjelenése után pár héttel új munka írásába kezdett, melynek eleinte ezt a címet szánta: Emberekről, vagy: A boldogság alapjai; ebből a munkából alakult ki a Hitel (Bp. Szemle). — Velledits Lajos Szentmiklóssy Alajos Bökversek c. eddig ismeretlen munkáját nyomozta ki és ismertette (Irod.). Ez az epigrammákkal vegyített, meglehetősen zavaros eszmemenetű kis irat Kölcsyvel polemizál s méltán hívta ki maga ellen annak idején Bajza támadását. Szentmiklóssy leveleit adta közre Szűcsi József (Irod. Közl.), addig is még Szentmiklóssy verseit is kiadhatja, melyek mind maig összegyűjtetlenek. — Vajticzky Emánuel a Zalán Futásában előforduló hadi képeket vette vizsgálat alá mint aktuális elemeket; poétikai, esztétikai és taktikai szempontból s a korhűség szempontjából nézi tárgyát (Irod.). Zolnai Béla Vörösmarty A kis leány baja c. helyzetdalával kapcsolatban kimutatta (Irod.), hogy a naiv kis leány alakja, aki «nem tudja» maga sem, mi bántja őt, Shakespeare óta kedvelt típusa a költészetnek; nálunk is vannak Vörösmartynak előzői, sőt a népköltészet is átvette ezt a témát. — Eötvösről — és pedig Karthausi-járól — két becses dolgozat jelent meg: Concha Győzőtől és Szinnyei Ferenctől. Concha (Bp. Szemle) a Karthausiban a vallási, a keresztyéni elemet hangsúlyozta, mely e regényt a közös eszmei mag kapcsával fűzi Eötvös későbbi állambölcseleti nagy művéhez; ennek az életbevágó jelentőségű, mélységes vallási eszmei körnek a múlt század 30-as éveiben nem igen volt még talaja hazánkban, azért kellett Eötvösnek idegenbe áthelyeznie regénye hőseit is, az eseményeket is; Eötvös e mélyen keresztyéni világnézete rokon a Montalembertével. Szinnyei Ferenc, egyelőre csak kivonatossan közölt tanulmányában (Akad. Értes.), a Karthausi irodalmi forrásait állapította meg, belehelyezvén ezt a művet a francia ú. n. szubjektív regények áramlatába, mint ezeknek magyar hajtását; sok szál fűzi a Karthausit — mondja Szinnyei — az említett irány közös eszmevilágához, sőt mesealkotó eljárásához is, de mind e hatásokat magába tudta olvasztani Eötvös gazdag egyénisége. Ez a forrástanulmány egyik fejezete lesz annak a nagyszabású monografiának, melyet Szinnyei a magyar regény és novella történetéről tervez. — Petőfi János Vitézéről az elmúlt évben igen érdekes tanulmány jelent meg Elek Oszkártól (Ethnogr.); ez a tanulmány a János Vitéz mese-indítékait megleti ugyan a magyar népmesekincs körében, de egyuttal kimutatja, hogy ugyanazok az indítékok előfordulnak az egész világ népmeséiben is; a János Vitéz pompás magyar nemzeti jellegét a nem-mesei elemekben kell keresnünk. — Arannyal már többen foglalkoztak. Marót Károly (Irod. Közl.) a költői alkotó eljárás titkaiba igyekezett bepillantani, hogy a

Toldi Estéjében egy olyan részletnek kellő magyarázatát adhassa, mely ellen az egységes hatás zavartalansága nevében kifogást kell emelnünk. Tolnai Vilmos azt mutatta ki, hogy Arany Kép-mutogató c. költeményébe a vásári keret és az asztalíráshoz motívuma a költő valószínűleg az emlékeiből került (Irodtt.); Elek Oszkár (u. o.) kiegészítő adata szerint a költemény szigorú grófjának rajzolásakor is személyes emlék vezette Arany tollát. Ugyancsak Tolnai Vilmos tisztázta Arany Szibinyáni Jank-jának viszonyát forrásaihoz, ilyen forrásokul megjelölve Teleki József Hunyadiak korát, Wenzel Gusztáv egy értekezését és Székács József szerb műfordításgyűjteményét (Irodtt.) Az Ethnographiában három hozzászólás olvasható Arany Hamis tanújának, egy-egy pedig a Bajusz-nak és a Hegedű-nak forrásait illetőleg. Kardos Lajos cikkéből (Budapesti Szemle) kitűnik, hogy Arany többször sort kerített a Falu bolondjában foglalt témára: költőileg is több ízben feldolgozta, esztétikailag is fejtegette. Putnoky Miklós (E. Ph. K.) Arany Toldi-trilógiájának hatását állapította meg részletek egybevetése útján Densúsián Áron román eposzára; ezt a feltűnő tényt Densúsián magyarországi származása érteti meg. Arany egyik remeke, a Tetemre-hívás, immár a mozgó fénykép vásznán is megjelent (lásd Vértessy Jenő hozzászólását, E. Ph. K.). — Zolnai Béla a Nemzeti Muzeumban levő Fánicsy-féle gyűjtemény színlapjaiból összeállította mindazokat a szerepeket, melyekben Szigligeti 1835 és 1844 között játszott; ezzel a pontos útmutatóval jelentékenyen megkönnyítette a Szigligeti-drámák forrásai után kutatók munkáját (Irodtt. Közl.). — Talán itt, legtermékenyebb drámaíróknál kerithetünk sort Szász Károly fontos szempontú tanulmányára (Bp. Szemle), melyben a magyar dráma régebbi nemes hagyományaihoz való visszatérés szükségét hangoztatta, ez üdvös megújulás bekövetkezését a mostani világgraszoló események eddigi tanulságai alapján is remélve; a tanulmány gerincét a régebbi magyar drámairodalom tisztas tulajdonságainak és nemzetnevelő jelentőségének áttekintése teszi. — Ugyancsak Szigligetivel kapcsolatban legyen szabad megemlékeznünk a tavaly elhunyt Vértessy Jenő dolgozatáról (Irodtt.), melyben Gibbon téma-szolgáltató hatását állapította meg négy írókon: Teleki Lászlón, Szigligetin (A világ ura), Madáchon és Jókain. — Kemény Zsigmond készülő életrajzából újabb két nagybecsű fejezetet adott közre Papp Ferenc; az egyik (E. Ph. K.) a Bécsben töltött 1839—40-iki évek hatását mérlegeli Kemény írói fejlődésére s beható ismeretek alapján szép képet ad az akkori Bécs szellemi életéről, kiemelve Keményre vonatkozólag egyrészt Goethének, Schillernek és a német romantikusoknak termékenyítő hatását, másrészt az orvostani leckékét; a másik dolgozat (Bp. Szemle) Ke-

ménynek a forradalom után írt két röpiratával foglalkozik és rámutat a Kemény Kossuth elleni elfogultságának nemes forrására: arra az igyekezetre, hogy a magyar nemzet összességét a bosszúálló hatalom előtt tisztázhassa. Galamb Sándor Kemény Alhikmet c. novellájában E. T. A. Hoffmann és Balzac hatását állapította meg (Irod. Közl.). — Jókait is lassanként körébe vonja valahára az irodalomtörténeti kutatás. Zsigmond Ferenc (Irod. Közl.) Jókai szabadságharc előtti műveit, általában írói egyéniségének első alakulását elemezte, arra az eredményre jutva, hogy Jókai ekkor a Hugo-Sue-féle francia romantika közvetlen és közvetett hatása alatt áll, de már jelentkezőnek tehetségének eredeti vonásai is. Rubinyi Mózes (Bp. Szemle) Jókai és Mikszáth viszonyát rajzolta, nem belső, lélektani párhuzamot adva, hanem inkább életbeli érintkezésük történetét. Binder Jenő (E. Ph. K.) Jókai Szerelem bolondjai c. regényének néhány részleteben Stendhal *Le rouge et le noir*-jának hatását látja, de természetesen csak mint átvett ötleteket, mert egyébként a két regényíró egyénisége egymással ellentétesnek mondható. — Szigeti József hét színművének forrásait kereste Rakodeczay Pál (Irod. Közl.) nagy tájékozottsággal a magyar és külföldi drámák motivumai terén; külön megemlést érdemel pl. az a lapalji jegyzete (a Rang és mód tárgyalásánál), melyben saját 33 év előtti Szigeti-tanulmányát idézi! — Gyulai Pál Éji látogatás c. költeményének forrását tisztázta Szigetvári Iván és Tolnai Vilmos (E. Ph. K.); a költemény alap-témáján edetű, mellyel Gyulai bizonyára a Prior-féle angol balladagyűjteményből ismerkedett meg s melynek későbbi feldolgozására saját gyászja ihlette. Viszont Gyulai Vén színész c. novellájának a német Holtei *Der letzte Komödiant* c. regényére gyakorolt hatását fejtegette Gragger Róbert (E. Ph. K.). — A másfél évvel ezelőtt elhunyt Baksay Sándorról a M. T. Akadémia és a Philologiai Társaság megemlékezése 1916-ra maradt; amott Kozma Andor idézte fel Baksay emlékét «a méltató szeretet meghitt szavával» s a rokonlélek poétikus felfogásával (Bp. Szemle), emitt Ferenczi Zoltán a módszeres tudomány eszközeivel, a tárgy elmélyedő és kimerítő taglalásával (E. Ph. K.). Különben az irodalmi kegyelet adóját Baksay érdemei iránt Kéky Lajos rótta le legbuzgóbban; 1915-iki tanulmánya után tavaly újabb érdekes cikke jelent meg, mely Baksay elbeszéléseinek élményi alapjaira világított rá meglepően sok adattal (Bp. Szemle); a tavalyi év végére egész könyvet eredményeztek Baksayra vonatkozó kutatásai (Költők és Írók); ezenkívül a Kisfaludy-Társaság megbízása folytán három kötetben sajtó alá rendezte Baksay összegyűjtött irodalmi dolgozatait (Bp. 1916). — Voinovich Géza egy másik érdemes halottról: Eötvös Károlyról rajzolt rövidségében is

igen találó képet (Bp. Szemle). — Az 1916-iki év elhunyt íróit: Dalmady Győzöt, Sebők Zsigmondot, Somló Sándort Kék Lajos parentálta el a Bp. Szemlében, Vértessy Jenőt pedig Császár Elemér az Irodtt.-ben. — Vargha Gyuláról, költeményei összegyűjtése alkalomával szép méltatást írt Várdai Béla (Irodtt.) és Kristóf György (Spataki Ref. L.) Kristóf György Szabolcska Mihály vallásos költészetéről is értékes jellemzést adott (Prot. Szemle). — A «legifjabb Magyarország» irodalmi programjáról — melynek legjellegzetesebb organuma az azóta megszűnt «A Tett» és ennek utóda: a «Ma» — igen okos és szép bíráló tanulmány jelent meg Babits Mihálytól «Ma, holnap és irodalom» címmel (Nyugat); tapintatosan, de határozottan elítéli az említett irodalmi irányt, amely a hagyományok és formák teljes elvetését vallja céljául, tehát amely a művészetnek lényegével, az irodalomnak mint fokozatosan fejlődő szervezetnek átgörhatalan élet-törvényeivel nem akar számolni; ennek az igazán választékos hangú cikknek az írója sajnálattal állapítja meg, hogy a húszéves írók nem akarják vagy nem tudják megérteni a harmincévesek nemzedékét, holott ez utóbbiakat, köztük magát a bírálót is — a legtisztább jószándék vezérli amazok iránt. (Akaratlanul is azt kérdezi magában az olvasó: vajjon nem a «húszévesek» gyanakvó lázadozása és hagyomány-lenézése szállja-e meg néha a legokosabb «harmincéves»-t is a gúnyosan idézőjelbe tett *hazafias* és *nemzeti* «kritika» ellen, melynek megbélyegzése az egyetlen diszszonáns kifejezés Babits szép cikkében.)

A részlettanulmányok eredményeinek általános, magas szempontok szerinti feldolgozása régóta sürgetett feladata irodalomtörténet-írásunknak. Figyelemre méltó kísérlet ez irányban Huszár Vilmos dolgozata (Bp. Szemle), mely a magyar irodalmat az európai irodalom egyik szerves alkotórészének tekinti s az utóbbtól nyert hatásokat történeti és esztétikai szempontból vizsgálja; megállapításai szerint először a középkori egyetemes keresztyén irodalom hatott ránk, majd egy-egy európai hegemoniára jutott nemzeti irodalom (olasz, spanyol, francia, angol, német), de persze a különféle nemzetközi szellemi áramlatok rendszerint később érvényesültek nálunk mint a nyugati irodalmakban. Nem új tények felfedezésére törekedett e tanulmányban Huszár, hanem az eszmei kapcsolatok megkeresésére a magyar nemzeti és az «európai» irodalom között; igen szép például a romanticizmus fejlődésének (Rousseau) és irodalmunkra gyakorolt hatásának taglalása. Ilyen szempontú munkák mindenestre jó szolgálatot fognak tenni részletismereteink tömkelegében. — Szintén körülbelül az európai irodalom ismerete szükséges annak a feladatnak a megoldásához, melyre a M. T. Akadémia megbízása folytán

Kéky Lajos vállalkozott, t. i. a magyar szépirodalmi jellemrajz fejlődésének feltüntetéséhez. E készülő munka megjelent bevezetése (Bp. Szemle) az általános szempontokat tisztázza: a költői jellemzés határait, célját, tárgyát, eszközeit, hatását s az erről a kérdéstről eddig felmerült nevezetesebb elméleteket; már itt hangoztatja Kéky, hogy egy költői alkotás értékének hordozója nem lehet kizárólag a szabatos jellemzés, hanem az érzelmi átélés is szükséges; az «impassibilité» elve téves is, megvalósíthatatlan is. — Két idegen nemzet XVII. századi drámairodalmában kereste a Magyarországgal kapcsolatos motívumokat és ezek eljutásának módját Karl Lajos könyve: Magyarország a spanyol nemzeti és a francia klasszikus drámában (Bp. 1916); a magyar történelem eseményei és jellemei között számos olyan akadt, mely a spanyol nemzet és spanyol dráma ízlésével összhangban volt; e motívumok útját a spanyol és ausztriai uralkodóház rokoni viszonya is egyengette; a spanyol irodalom közvetítésével aztán eljutottak ilyen magyar motívumok a XVII. század francia drámairodalmába is. — Általános elvi kérdéshez szolt hozzá Makkai Sándor a Prot. Szemlében, mely folyóirat, programját kibővítve, ezentúl irodalmi szempontoknak is helyet fog adni; Makkai tárgyilagos hangú cikke lehetőnek és szükségesnek mondja egy magyar protestáns szépirodalom megteremtését, mert hiszen a protestántizmus nem mint elvont felekezeti tan, vagy mint kirívó morális irányzatosság, nem is mint nyers motívum akar a költői műalkotás elemévé válni, hanem mint világnézet és életeszmeny, mely csak a szép megjelenésre vár, hogy szintiszta művészetté nemesüljön. (E fejtegetés igazságát és lehetőségét különben gyakorlatilag már nagy sikerrel bebizonyította a friss sírhant alatt nyugvó Baksay Sándor, akinek nemcsak költői világnézete, hanem motívumainak túlnyomó része is a magyar protestáns lélek talajában gyökerezik). — Az «ifjúsági irodalom» kérdése is nemcsak mindenkori fontosságával érdekel bennünket, hanem alkalmoszerűsége révén is; nevezetesen a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, tekintettel a magyar ifjúsági irodalom rendkívül fogyatékos voltára, programjába vette e kétségtelenül jelentős ügy előmozdítását (Prot. Szemle 1916. 5—6. sz.); lásd még Nógrády László két cikkét A Gyermek c. folyóiratban Hogy e téren mik volnának a leghelyesebb és művészetileg legjogosabb szempontok, erre nézve az irodalom életjelenségeit vizsgáló tudomány illetékes szava — a mi tudományunké — nem maradna üdvös hatás nélkül.

★

Összefoglalásképen kimondhatjuk, hogy azok az aránytalanságok, melyeket tavaly e helyen megállapítottunk, most is meg-

vannak: 1. önállóan alig jelent meg most is három-négy irodalomtörténeti mű (de ez a baj a háborúval együtt bizonyára el fog mulni); 2. a XIX. század irodalmával most is körülbelül annyian foglalkoztak, mint az előző korszakokkal együttvéve (noha pl. a Magy. Tud. Akadémia kellően istápolja régibb irodalmunk ügyét); 3. tanulmányaink túlnyomó része most is az összehasonlító filológia jegyében született. Ez utóbbi panaszunk természetesen az elhanyagolt egyéb szempontokra vonatkozik és semmi szín alatt nem jelent olyasmit, mintha az összehasonlító irodalomtörténeti kutatás szempontját nem tudnánk kellőképpen értékelni. Ellenkezőleg, e módszer nagy eredményei iránt teljes elismeréssel kell adóznunk. A nyugati irodalmak ránk gyakorolt hatását illetőleg már a múlt század utolsó negyedében oly sok részlet tisztázódott, hogy századunk elején hozzá lehetett fogni az egy-egy irodalom részéről nyert hatások összefoglaló mérlegeléséhez. Kont Ignác — több buzgalommal, mint óvatossággal — már 1902-ben nagy könyvet írt a francia irodalom befolyásáról a magyar irodalomra. Császár Elemér 1913-ban a német irodalmi hatás virágkoráról: a XVIII. század utolsó három évtizedéről adott dús anyagú összefoglalást. Az angol irodalom hatásának rendszeres megállapításán most dolgozik Fest Sándor. A politika a francia, angol, olasz nemzetet háborúba kergette ellenünk, de az összehasonlító magyar irodalomtörténet kutató kedvén és őszinteségén ez a körülmény egy cseppet sem változtatott s ez a negatívum becsületére válik tudományunknak. De — úgy látszik — pozitív üdvös hatása is lesz a nemzeti létünkért folyó nagy küzdelemnek. Az irodalomtörténeti és filológiai kutatás kezd figyelmet fordítani saját idegen nyelvű nemzetiségeink irodalmára is, mert az eddigi kölesönös közönyt vagy éppen gyanakvást minden téren kezdi testvériesebb érzelmmé olvasztani a nemzeti összetartozás felismert szükségé. Egymás után jelennek meg antológiák s egyéb ismertető művek hazai nemzetiségeink irodalmáról. Csaki Richard, «Anthologie siebenbürgisch-deutscher Dichtungen» (Nagyszeben, 1915) c. gyűjteménye bevezetéséül, meg is írta az erdélyi szász irodalomtörténet vázlatát, melyet maga is első kísérletnek mond s ezért megbocsátható, ha semmi kedve sincs a magyar irodalomhoz kapcsolatokat keresni. Hajek Egon és Hiemesch K. H., «Um Heimat und Herd» (Brassó, 1916) c. háborús gyűjteményében sem igen jut meg szóhoz a magyar háborús irodalom, de ebben is hajlandók vagyunk még most a régebbi elzárkózottság eredményét látni. Hadd közöljenek minél több antológiát: az irodalmunkkal való kapcsolatokat majd megállapítjuk mi, ha ők nem. Thirring-Waisbecker Irén a hiene népköltészetből adott közre dicséretes kis munkát («Volkslieder der

Heanzen», Wien 1916), melyben a közölt népdalcsoportokhoz bevezetés és melódia-függelék járul, továbbá utalások más népdalgyűjteményekre. Hodosiu M. Margit «A román népköltészet Balázsfalva vidékén» (Balázsfalva 1915) címmel adott ki terjedelmes disszertációt, míg a Tarczay Erzsébet programm-értekezése: Gundulič «Osman»-ja és a magyarok c. alatt (a zágrábi m. á. v. polg. isk. értes. 1915) a magyar és horvát irodalmi és művelődési kapcsolatok szempontjának áll szolgálatában. Örömmel látjuk az ilyen munkákat. Mindenki tudja, hogy a politika gépezete is simábban működik a költészet olajától; ha összehasonlító irodalomtörténetünknek sikerülne a hazai népfajok és a magyarság költészete közt kétségkívül létező kölcsönhatásokat tudatosakká tennie és így ezeket elősegítenie: ezzel fontos *nemzeti* célt is szolgálna.

1916. XII/17.

ZSIGMOND FERENC.

ARANY JÁNOS SZALONTAI ÉVEIBŐL.

A hetvenes években a biharvármegyei írók életrajzi adatait gyűjtögetvén, egyebek közt *Arany Lászlót* és *Rozvány György* nagyszalontai ügyvédet is kértem, hogy Arany Jánosról adatokat közöljenek velem. Rozvány György, Nagyszalonta történetének megírója,¹ már 1877 januárius 11-én ezeket válaszolta:

«Arany János életére vonatkozólag, különösen igen tanulságos gyermek- és ifjúkorát illetőleg, senki biztosabb és közvetlen közelségben szerzetebb adatokat nem szolgáltatathatna, mint én; mert ő csak egy évvel idősebb nálamnál² és szüleim házában 21—22 éves korában (tehát 1838—9-ben), mint Erzsébet nővérem — Berzekné — nevelője két évig lakott. Láttam tanulási szorgalmát és írói termésének első zsengéjét; közölt velem olyanokat, amiket senki mással nem közölt; kiismertem emberi kitűnő tiszta jellemét és részese

¹ Rozvány György Nagyszalontán 1819 április 21-én született; Békésen, Aradon, Nagyváradon, Temesvárt, Kézsmárkon és Debrecenben tanult; 1840 dec. 19-én Pesten ügyvédi vizsgálatot tett; azután 1846-ig Nákó János marienfeldi aktuariusa volt. 1847-ben szülővárosában nyitott ügyvédi irodát. Mint nemzetőri hadnagy, majd főhadnagy vett részt a szabadságharcban; azután megint folytatta ügyvédi gyakorlatát 1859-ig, mikor nagyszalontai közjegyző, majd — ez az állás már egy esztendő mulva megszűnván — ismét ügyvéd, 1867—9. pedig nagyszalontai főbíró volt. Élete második felét városi ügyeivel és irodalmi tanulmányokkal foglalkozva töltötte. Meghalt 1902 május 31-én Nagyszalontán. Szinnyeinél (*Magyar Írók*, XI. 1322—5. hasáb) felsorolt irodalmi munkássága hiányos. Így Nagyszalonta történetének nem egy, hanem három kis kötete jelent meg. Tőle van továbbá — az itt említettekén kívül — 1. A Törökvilágból. Gyula, 1877; 2. Arany János serdülőkori élményei. Gyula, 1879.; 3. A Jobbágyság Felszabadítása. Drámai Korrajz. Nagyszalonta, 1893. Kéziratban maradt: 1. Görög elemek a magyar nyelvben, 1892; 2. Adalékok Lovassy László életéhez. (Lovassyt Beöthy Ödön megbízásából 1840-ben ő hozta haza Kufsteinből) és 3. Arany János ifjúkoráról alább említendő jegyzeteinek nagy része.

² Tévedés: két évvel.

voltam a leggyöngédebb viszonynak, mely családom és az ő családja közt évek folyama alatt fenntartatott. Sokat tudnék Arany Jánosról mondani és írni, mi a kitünő férfit nem mint klasszikus író, hanem mint embert tüntetné fel megérdemelt teljes fényében. De hallgattam és hallgatok jelenben is; mert tudomásom szerint önmaga megírta biográfiáját és ez gondolom lett közölve, a «Vasárnapi Ujság» egyik évvel ezelőtti számában¹ és a Meyer-féle Lexikonban.²

Tehát vakmerőségnek tartottam oly adatokkal kilépni, minőket ő elhallgatni akart, vagy jónak vélt. Egyik adata hallgatásomnak a mellékelt verses elbeszélés, melyet én évvel ezelőtt megírtam, de Arany János iránt viseltető gyengédségemnél fogva szekrényemben elzárva tartottam; pedig hiszem, hogy magyar irodalmunkban alig van egészségesebb népgenre, mint Juhász bácsi személye és jellemzése s a kis myops-gyermek: Arany János.»

Ennek a Juhász bácsiról írt versnek 10. és 11. szakasza így hangzik:³

«Ha a kedv nőttével a beszéd megeredt,
Juhász közbeszóla: *mondanék már egyet!*
S a fakanáltartót, mint pap a bibliát,
A kezébe vette s tartá, mint a kótát.
Abból olvasott rá egyikre, másakra.
Sziporkázva repült a sok elmeszikra,
S ötlete villáma fényesen cikázott,
A kedv, a nevetés kebleket megrázott.
Amint elmélkedék fakanáltartóból,
Rövidlátó gyerek a pitarajtóból
Juhászhoz közeleg s rebegő kis szeme
A fakanáltartón betűket keresse.
A kis okos fővel betűket nem talál, —
Kéri Juhász bácsit, fejtse meg a talányt.
Nagyot sóhajt s mondja: «Olvasni nem tudok;
Értsd meg jól, fiam: ez rajtam az átok.»
Megérté a gyermek s tanulásért ége:
Lett idővel hazánk fénye, dicsősége.»

¹ Az 1868. évi 16. számban közölt életrajzot nem ő írta, hanem —á—r— (Szász Károly). Újra és saját nevével megírta azt Szász Károly a «Vasárnapi Ujság» 1882. évi 44. számában, de Arany 1855. évi önéletrajzát is közölve.

² Ezt sem ő írta, hanem az Egyetemes Magyar Encyclopædia cikke után készült.

³ «Juhász Mihály bácsi» című versét Gyulán 1877-ben kinyomatta «A Törökvilág» című füzet 11—15. lapján.

A költő régi barátja már ekkor közölt velem néhány szép vonást Arany életéből s közléseit később is folytatta. Pl. hogy Arany Jánost apja tanította az ABC-re s apjától már négyéves korában megtanulta a Pater noster-t latinul s jól tudott olvasni, mikor az elemi iskolába feladták. Újból megigértte, hogy az adatokat rendelkezésemre bocsátja, ha ez ellen magának a költőnek sem lesz kifogása. «Remélem — írta, — hogy az ön kérésére bele fog egyezni annyival inkább, mert ő tudja legjobban, hogy keble reddői tiszták; azokban bárki is az ő jellemének hátránya nélkül keresgélhet.»

Azonnal írtam tehát Arany Jánosnak magának, mire fia, *Arany László*, 1877 januárius 26-án többek közt így válaszolt: «Apámnak három hónap óta oly szembaja van, mely miatt írnia, olvasnia tilos;¹ ő maga tehát nem válaszolhat. Kéreti önt, hogy azon ifjúkorára vonatkozó adatokat, melyekről hozzá intézett levelében szól, ne közölje részletesen. Nézete ily kérdésekről az, hogy hasonló ifjúkori apróságok, ha érdekesek lehetnek is az író halála után, de életében nem tartoznak a közönség elé s közlésük igen könnyen indiscretiává válhat az íróval, arrogantiává a közönséggel szemben, amely előtt a még élő író ez adatok által úgy mutattatik be, amint csupán *történelmivé* vált egyének mutathatók be. Apámnak elég részletes életrajza jelent meg Toldy kézikönyvében² s ő ennek közlését ma is elégnek tartja.»

Mindamellett arra kértem Rozványt, hogy az adatok elkallódásának megakadályozása végett jegyezze föl Arany fiatal korára vonatkozó emlékeit. 1878 karácsonya táján, tehát nagy buzgósággal látott munkához és Szilveszter napján már értesített, hogy följegyzéseit felolvasta *Szél Kálmán* szalontai ref. lelkésznek, ki azt mondotta, nincs benne semmi, amit még Arany életében közölni nem lehetne, sőt a munka szép fényt vetne Arany életére és jellemére; de bizonyosan tudja, hogy Arany ennek közlésébe bele nem egyezik. Arra kért tehát, hogy kéziratomat — felhasználás előtt — küldjem föl *Gyulai Pál*hoz, ki őt mint a költő nagy tisztelőjét, személyesen ösmeri s tőle kérdezzem meg, ő pedig esetleg Aranytól kérdezz meg, közöl-

¹ Szemének gyöngesége s erejének hanyatlása miatt már 1870. tavaszán lemondott az akadémiai főtitkarságról s ezt 1877 április 30-án megismételte; az akadémia azonban kitért a kérés elől; mert — ahogy Csengery Antal mondta — a francia akadémia főtitkára is beteg volt, éveken át nem dolgozhatott s lemondását még sem fogadták el. Csak harmadszorra, 1879-ben teljesítették Arany kérését.

² Magyar Költészet Kézikönyve. Eredetileg a Szent István-Társulat Egyetemes Magyar Encyclopédiájában jelent meg.

hető vagy felhasználható-e dolgozata; mert Aranyra csak Gyulai útján lehet hatni. 1879 januárius 5-én már el is küldte a kéziratot, melynek címe *Arany János életéből*, terjedelme pedig 4-r. 52 lap. Tartalma: Bevezetés: 3—6. l., költőnk elődeinek viszontagságai 7—13., költőnk születése és gyermekora 14—22., költőnk tanító 23—31., költőnk községjegyző, 32—45. l. Helyreigazítás (Toldy Ferencnek azon adatával szemben, hogy a forradalomnak csak távoli szemlélője volt) 46—50. l., Befejezés 51—52. l. Nagy közvetlenséggel s érdekesen van megírva, de nem ösmertetem, mert a költő halála után tizesztendővel (1892) «Nagyszalonta történelme» című munkájának III. kötetét, mint a címlapon is megjegyzi, «tekintettel Arany János koszorús költőnk községi jegyzőségére» adván ki, ezek az adatok részben hozzáférhetők.¹

Rozvány adatait nagyon érdekeseznek találván, felküldtem a dolgozatot régi jóakarómnak, *Gyulai Pálnak*, azzal a kérelemmel, hogy mégis mutassa meg azokat a nagy költőnek; mert ha nem engedi is meg fölhasználásukat, a hitelesség és megbízhatóság tekintetében talán nyilatkozni fog. Gyulai Pál Leányfalváról 1879 július 30-án többi közt ezt írta:

«Bocsásson meg, hogy régebben írt levelére csak most válaszolok s Rozvány úr kéziratát, amelynek visszaküldését újabb levelében sürgeti, csak most küldöm vissza. Arany sokáig betegeskedett, igen rosszkedvű volt, ezért csak most nemrég májusban közölhettem vele az életrajzi megjegyzéseket. Ő most is úgy nyilatkozott, mint régebben s most sem óhajtja, hogy gyermekkorát és fiatalságát oly részletesen tárgyalja, mintahogy a meghalt, történelmi egyénekek teszik. Nekem a tanácsom az, hogy ha ön «Biharmegyei írók» című gyűjteményét ki akarja adni, természetesen vegye föl Aranyt is és részint a Rozvány úr jegyzetei, részint pedig az Arany közlései után írt életrajzok nyomán (Toldy: Magyar költészet kézikönyve; Újabbkori ismeretek tára) írja meg életrajzát, azonban óvakodjék gyermek- és fiatalokorából minden történetkét fölvenni; elégedjék meg néhány jellemzővel. Ez ellen Aranynak sem lehet szava, legalább én úgy hiszem; s ön mégis valami újabbat és bővebbet ad, mint az eddigiek. Arany azt jegyezte meg Rozvány úr jegyzeteire, hogy azokban egy s más túlozva van; pl. ő nem azon időtájt tanult meg olaszul, mint Rozvány úr írja. Egyszóval discretióval, tapintattal föl lehetne hasz-

¹ Rozvány Nagyszalontájának I. kötetét a Századokban 1870 (249—252. ll.), a II.-at u. o. 1889. (544—6.), s a III.-at 1892-ben (348—9.) ismerttettem. Monographiája nem szakszerűen történelmi mű ugyan, de Arany János minden életírója hasznát veheti.

nálni Rozvány úr adatait, csak ne nagyon bőven és kiszínezve, mintha csak ezek kedvéért írná az életrajzot. Így talán Aranyra sem tenné azt a hatást, hogy gyermeksege és ifjúsága minden apróságait összeszedik, mintha meghalt ember volna.»

«Ergo, Gyulai Pál megtette a Pálfordulást ön felé — írta *Rozvány* augusztus 5-én. — Őszintén mondván, tőle és Aranytól csak agyonhallgatást reménytettem. A válasz engem valóban meglepett. Valószínűleg Aranynak jólesett önmagáról, mint emberről, azokat olvashatni, amiket ő, mint keblének kiváló kincseit, a magasztos erényeket gondosan rejtegetett s annak futó megpillantását is csak kevés hozzátartozóinak engedte meg. Hozzátartozójának magamat csak *némi* joggal tarthatom; amennyiben atyám házánál kétévi iskola-szünetidők alatt egy szobát együtt laktunk s a még nem nagyon elzárkózott ifjúkebelbe a barátságos viszony bepillantást engedett. Én minden tekintetben távol éreztem magamat tőle; de a szép, nemes, magasztos iránt már akkor is volt bennem annyi érzék, hogy az ő személyében hazám leendő nagyságát tudjam. De bármikép volt a múltban, jól esik tudnom a jelenben, hogy amit róla írtam, ő, a szigorú bíró, egészben véve azon meg nem botránkozott.» Együttal elküldötte (a már kéziratban bemutatott) versét «Arany János serdülőkori élménye» címen nyomtatásban, de kézirat gyanánt (4-r. 14 lap) Arany János költeményéből vett azzal a jelíggel:

«Rothadjon el a nyelv, mely téged profanál,
Édes enyim, szentem, magasztosom!»

Elmondja, hogy szüret volt a professzornál; a diákok szedték a szőlőt s Arany János, az első eminens vigyázott rájuk. Bort és elemóziát a szülék és jóbarátok küldtek a fiúk számára. Jékedvűk volt s dalolgattak már, mikor beállított a vén Szilágyi cigány harmadmagával. Gyenge volt a banda, rossz a muzsika; de Arany megszánta a valaha híres, vén cigányt s felbízta pajtásait: igyanak, daloljanak, táncoljanak; hadd higgye az öreg, hogy az ő muzsikája bolondította meg őket. Csaptak is olyan mulatságot, hogy a konzisztórium utóbb majdnem kicsapta érte az első eminenset, Arany Jánost, akinek pedig ez a felbízta is csak a jó szívét mutatta: éleszteni akarta a vén cigány önbizalmát.

1879 november 28-án alkalmoszerűsége való számítás nélkül küldtem be *Szilágyi* Sándornak a Századok számára «A nagyfalusi Arany-család» című rövid cikkemet, amelynek adatait részben Rozvány említett kéziratából vettem, részben és főképen pedig Bihar vármegye levéltárából még 1869 május és június havában Szalonta városa megbízásából mint gimnáziumi V. osztályú tanuló másoltam le. Alig

tettem postára cikkemet, az este érkezett lapokban olvastam, hogy váratlanul megjelent Arany Toldi-trilógiájának középső, még egyedül hiányzó része, «Toldi Szerelme». Ennek megküldésére táviratban kértem Ráth Mórt, Szilágyit pedig a cikk visszaküldésére kértem, hogy a lapok szerint a költeményben levő családi vonatkozásokat beleiktathassam. Szilágyinak azonban nagyon kapóra jött a cikk; azonnal kitűzte a Történelmi Társulat december 4-ki ülésére és erre Arany Jánost és családját is meghívta. A költőt igen nagy közönség várta, hogy tiszteletét és hódolatát kimutassa előtte; de ő maga helyett családját küldte el. Arany László december 29-án ezt írta hozzám:

«Igen köszönöm szíves figyelmét s a küldött példányokat.¹ A kis értekezést iemertem már még kinyomatása előtt, sőt egy pár kisebb-rendű hibát ki is igazítottam Szilágyi Sándorral.² Kár, hogy ezek egyike, mit pedig szintén megjelöltem, a végső jegyzetben mégis benne maradt: A. Ferenc nem testvére, hanem unokatestvére atyámnak.³ Az öreg úr köszöni a neki küldött példányt. Kedves emlékeket elevenít az fel nála. S azonkívül igen örült, hogy e vizsgálatok még biztosabb alapra helyezik a «Toldi Szerelmében» általa elfogadott geographiai felfogást,⁴ amiben ő Miskolczy Károly adatai nyomán indult.⁵ Valóban, a vizsgálatok talán még kideríthetik azt is, hogy Miklós vitéz csakugyan történetileg igazolható alak.»⁶

¹ A «Századok» 1879. évi folyamának 771—779. lapjairól vett különlenyomatokat atyja és az ő számára.

² Hat esztendővel atyja halála után, 1888-ban, Arany László a költő hátrahagyott iratainak 18. füzetében és az Egyetértésben (1888., 105. sz.) azt bizonyíttgatta, hogy értekezésem mind a család eredetét, mind atyja leszármazási ágát tévesen határozza meg. Az időközben előkerült, 1634 május 10-én kelt és 1635 április 18-án Kraszna megyében kihirdetett nemeslevél alapján a családot a krasznamegyei Nagyfaluból származtatta, s megmutatta, hogy a költő nem Jánosnak, hanem Györgynek az ágából származott. Mivel én csak a Biharvármegye levéltárában talált adatok nyomán beszéltem, nem feleltem, mert bár a krasznamegyei kihirdetést döntőnek nem találtam, örültem, hogy a nemeslevél előkerült, a kutya-bőr többé nem hiányzik s nem is hibás a dátuma.

³ Ezt értekezésemnek második kiadásában (Arad, 1882., 15. lap) kiigazítottam.

⁴ Tudniillik, hogy a Toldiak ősi fészke a biharvármegyei Nagfalu, Rojt és Oláhszentmiklós közt. Lásd Századok, 1879., 771—2. l.

⁵ A Toldi-mondáról a Budapesti Szemle régi folyamának X. kötetében értekezett.

⁶ Bölöny Sándor barátomnak nagyváradi (most a biharmegyei Tört. Társulat múzeumában őrzött) levéltárában mint kis deákok kutatva, már 1868-ban találtunk két adatot Nagy Lajos korából Toldi György főispán-

Rozvány György ugyanaznap többi között ezeket írta: «Hogy Arany János biográfiájához lehetőleg minden adatot összegyűjtsek, az ön előtt ismeretes művemet lehektorafiroztattam és környékünkön olvasásra bocsátattam, egy pár példányt Váradra is küldtem. Ezen fáradozásomnak jutalma lett, hogy Arany Jánosnak két verses levelét, egyet *az égből*, másikat *a pokolból* kezemhez kaptam, még pedig Arany Jánostól sajátkezűleg írva. Ezen költemények majd negyven évvel ezelőtt írvák, Arany János által talán el is feledvék; továbbá szép adatokat kaptam Arany János nagyon tanulságos iskolaéletéből is. Szolgáltak egyesek igen szép jellemző élményeivel nagy költőnknek. Kaptam még egy sajátkezűleg készített csinos *térképét* is, mely földmérési képességről tesz tanubizonyságot. Valóban, sok szép adatnak jutottam birtokába; mindenesetre jóval többet, mint amennyivel az ismert kézirat megírása alkalmával rendelkeztem. Még arra is reflektáltam, hogy én emlékezet után a szalontai régi iskolát, melyben Arany János tanult és tanított, — jegyzői lakát, hol családot alapított, — saját házáat:

Ez a szoba, hol én most....

Csizmadia-műhely volt....» —

a templomot, hol neki *ex officio* kellett mint altanítónak rangozni, — születési házáat és annak környékét csaknem teljesen híven le tudom rajzolni; és minthogy már egyedül magam vagyok, ki ezen emlékeket rajzban visszaadni képes, elhatároztam magamat hogy művem illusztrációjára ezeket lerajzolandom. A tervem az,

ságáról, de ezt csak 1882-ben közöltem Szilády Áronnal, ki a Töldi-mondával a Pesti Napló 1882. évi 303. számában foglalkozott. «Rendkívül örövendek — írta hozzám 1882. november 7-én Halasról — az előttem merőben új két dátumnak, mivel azon oklevelek közt, melyeket az országos levéltárban s nemzeti múzeumban átnézhettem, az idézett 1382. évnél többet Toldi György főispánságáról nem találhattam. Dr. Jeszenszky téved az Egyetértésben, midőn azt véli, hogy én a Toldiak nógrádisága mellett nyilatkoztam. A Budapesti Hirlap október 18-iki számában közölt alsó-toldi népmesét nemcsak említettem, hanem azon óhajtasomat is kifejeztem, hogy az ott összeszedhető Toldi-féle mesékből többet is érdemes volna közzétenni; de emellett határozottan a nógrádi felfogás ellen szóltam s a Toldiak bihari voltát nagyon érthetően vitattam. Mint kifejeztem, most is azt hiszem, hogy a Toldiakra vonatkozó adatok nagyobb része még ezután fog előkerülni s mind több részlete fog felderítettetni Plosvai szaggatott előadásának. Kiváló érdeklődése folytán engedje meg, hogy ha valami újat találok, arról értesíthessem s legyen szabad ugyan-ezt kérnem.»

hogy mindezeket ne a nagy költő halála után kutassák, hanem meglegyen már életében.»

Nagyszalonta városa Toldi Szerelmének megjelenése alkalmából nagy fiát, Arany Jánost küldöttség útján üdvözölni kívánta; a költő azonban 1879 december 24-én Rozványhoz intézett levelében aggodalmát nyilvánította, hogy ilyen zord téli időben egynéhány becsületes ember csak az egészségét fogná kockáztatni; és elmondja, hogy elég volt már neki a jóból; ő roncsolt egészségű ember, neki nem óvációra, hanem nyugalomra van szüksége stb. Ezen levél következtében Rozvány a küldöttség tagjaival (*Balogh József* szalontai főbíró, *Bajó János*, Arany egykori tisztvárosa és *Balogh Elek*, a költő egykori pártfogoltja) abban állapodtak meg, hogy Arany óhaját parancsnak veszik, itthon maradnak s a városi közgyűlés csak levélben küldi el üdvözlését. «Ily előzmények után — írta Rozvány december 27-én — jó lesz nekünk Arany János élete iratával talán sok időre elhallgatnunk; pedig mennyi tanulság rejlik ezen tökéletes ember életében! Nincs egyetlenegy egyénünk sem a jelenben, sem a múltban, kinek élete ifjúságunknak szebb tanulmányt nyújthatna, mint az övé. És íranta való gyöngédségből mégis hallgatnunk kell.»

Amikor Arany János 1882 október 22-én elhunyt, az aradi Kölcsey-egyesület, amelynek titkára voltam, december 17-én ünnepet szentelt emlékezetének. Nagy hatást tett dr. *Jancsó Benedek* szép emlékbeszéde s érdeklődést keltett *Rozvány* Györgynek, vendégünknek, Arany nagyszalontai éveiről való csevegése.

Ecsetelvén az Arany-család viszontagságait, fölemlítette, hogy a szalontai anyakönyv bejegyzése szerint Arany Jánost 1817 március 8-án keresztelték meg. Szülői Arany György és Megyeri Sára; kereszt-szülei Bagoi Mihály és Bujdosó Sára. Valónak mondta azt a több oldalról tagadott körülményt, hogy anyja beteges és idősebb lévén, a kis fiút gyermekes ösmerős asszonyok felváltva dajkálták, sőt saját nénje, Sára, Jámber Jánosné is naponkint hazament, hogy megszoptassa.

A gyermek gyorsan fejlődött. Abban a korban, mikor társai még csak tanulgatták az ABC-t, ő már latinul is tudott egyet-mást, pedig a rendes időben, hat esztendő korában adták föl iskolába. Temetésén kántált s egy ilyen alkalommal, *Hévar Csete* György temetésén, heten kaptak öt krajcárt, melyből tehát ő és egyik társa semmit sem kapott. De rokona, *Megyeri Ferenc* szerint a boldogultra verset csinált, mely így kezdődött:

«E sírhalom fedi Hévar Csete Gyurit,

Ezernyolcszázhuszonnyolcban lett ő *murit*.»¹

¹ «Murit» = meghalt (oláhul); Szalonta tőszomszédja, Madarászfalu már oláh, sőt Szalontán is laknak oláhok.

A nagyfúvó keserves sóhajtással, a pöröly éles ütéssel siratta, mert gazdájuk, a lakatos, olyan útra ment, honnan sohasem tér vissza. Olyan édesen alszik, hogy a föltámadáskor az angyalok trombitálására sem ébred föl; de ha fülébe súgják, hogy «itt a szalmás üveg», azt mondja rá: «köszöntse rám kelmed». Mikor tanítója, Szabó József, a későbbi geszti pap, rájött, hogy ezt a verset ő írta, nem büntette meg, mint maga is várta, hanem tanulótársai előtt azt mondta: «Jól van fiam, írj máskor is verseket; becsületedre fog válni.»

Rozvány az eredetiben is bemutatta azt az 1831 április 19-én kelt folyamodást.¹ melynek alapján Arany tizennégy esztendőskorában praceptor (tanító) lett a szalontai elemi iskolában, mialatt gimnáziumi tanulmányait is folytatta. Említést érdemel, hogy az írva-olvasás módszere szerint tanított oly időben, mikor ezt nálunk máshol még nem alkalmazták. 1833-ban Debrecenben folytatta tanulmányait² s a színeszettel is megpróbálkozott. Mikor 1836. nyarán hazajött, világtalan atyját szükségben találta; csakhamar édesanyját is elvesztette.³ Jóakarói, Pápai István postamester és Madas György rektor-tanító, hogy segítsenek rajta, tanítóságra (correctorságra) ajánlották és az egyházközség nagynehezen meg is választotta, bár az esperes azt mondta, hogy «Szalontán komédiás nem lesz tanító». A gimnáziumban ő tanította a szépírást és a karéneket. Atyja a templomból hazajövet, egyszer azzal nyitott be hozzá: «Fiam, a templomban voltam: megjött a szemem világa.» Ahogy maga Arany írta a Bolond Istókban:

«Szemének éje, lelkének borúja
Nem gyötri többé. Még ezt a napot
— Előbb mint a halált — meglátta újra;
Szerencsésb, mint Izsák, megáldhatott.»

Fia az apai örökség felét azzal föltétellel engedte át nénjének, hogy apjuknak gondját viselje, 1839-ben lemondott a tanítóságról s írnok lett a városnál évi 100 forint fizetéssel. Ekkor költözött Rozványékhoz, kiknél Rozvány Erzsébet tanításáért teljes ellátást nyert. A leány albumába később ezt a költeményt írta:

¹ Szó szerint közli Ercsey Sándor, Arany János életéből, 7—8. l.

² 1836 augusztus 6-án; de nem kolerában, mint Rozvány mondta.

³ Ercsey Sándor a Rozvány-családról «Arany János életéből» című könyvében csak az 51. lapon emlékezik meg, mondván, hogy Arany 1849-ben R. J. (Rozvány József) kereskedőnél, jó emberénél hagyta családját.

«Én láttam a bimbót ; láttam azt,
Midőn érezve a nyájas tavaszt,
Kezdett kifejlenni ;
Örült a lelkem s kéjjel telék
És (mint hiú kertész) sokat merék,
Sokat reményleni.

De ennyit nem. Reményem balga volt :
Árnyékban sem mondotta a valót,
Milyen lesz a virág.
A természet rá csillogó mezet
Szövött ; a sok kontárkezek
El nem torzíthaták.

Hintsd, virágszál, most hintsd bájaid !
A hervadásnak messze-napjait
Rettegnek nincsen ok :
Érintsen bár a hervadás szele,
Dús illatod, lényednek szebb fele,
A szellem, élni fog !»

Arany igazságszeretetét bizonyítja, hogy mikor egy alkalommal jó pénzzel kecsegtették, ha egy előtte ismeretlen emberre pasquillust ír, ezt a legnagyobb méltatlankodással utasította vissza ; pedig anyagi tekintetben akkor volt a legszorongatottabb helyzetben. Egy esztendő múlva Szalonta város őt aljegyzőnek választván meg, Rozványéktól a piaci jegyzői lakba költözött s még azon ősszel megházasodott. 1840-ben feleségül vette *Ercsey* Juliannát.¹ Rozvány érdekesen jellemezte családi életét s azt a köztiszteletet, a melyben «a nemzetes úr» mint aljegyző a városházán és az egész városban állt. Jegyzőségének történetét részletesebben Nagyszalonta Történetének III. kötetében beszélte el. Kéziratában megemlíti, amit 1869-ben kijegyeztet a megyei levéltárból, hogy Arany Jánost 1848 június 2-án az első képviselőválasztásnál Toperczer Ödön megyei főjegyzővel szemben képviselőjelöltnek léptették föl. Arany mindössze 17 szavazatot kapott ;² ezek közt volt nagyapám, Zay István, sarkadi tisztartó

¹ Ercsey id. m. 32. l.

² Reászavazott Erdőgyorokról Kovács Gáspár és Szász György ; Oláh-Homorogról Popovits Demeter g.-kel. lelkész és Markovics József g.-kel. tanító ; Madarásról Poynár Illés g.-kel. lelkész, Pap Tógyer és Dávid Koszta ; Szalontáról Ladányi Gedeon tanár (később kolozsvári egyetemi tanár), Károlyi Sámuel orvos, Molnár István, Birizdó József ügyvéd, ifj. Balogh János birtokos, ifj. Bajó János jegyző, Rozvány György ügyvéd ;

szavazata is. Bizonyos, hogy nagyapám szavazatát Toldijával érdevelte ki, a mellyel csak egy esztendővel azelőtt nyerte el a Kisfaludy-társaság koszorúját és Petőfi barátságát.

Rozvány szerint 1848-ban a Koburg-ezrednek egyik hadnagya nagyon bosszankodott azon, hogy mikor a városházán egy embertől háromszor is megkérdezte, hogy «maga a jegyző?» az harmadszor is azt felelte: hogy «hárman vagyunk jegyzők.» Rozványéknál lakó ezredesének elpanaszolván esetét, leírásából kitűnt, hogy Arannyal beszélt; mire az ezredes odaadta neki Toldit: «Olvassa el előbb s jusson eszébe, hogy ezt a remekművet az írta, a kit ön úri gögből *maga jegyzőnek* titulált.» Máskor meg Hatvani, a Drágos abrudbányai esetéből utóbb ismeretes őrnagy, rontott be a városházára s ott éppen Aranytól kérdezte meg, hol lakik Arany János? A kérdezett az ablakhoz vitte s megmutatta a szemközt levő háromablakú házat; mire Hatvani köszönés nélkül távozott. Délben a költő hazatérvén, vendégét Petőfit és Hatvanit nagy beszélgetésében találta és mosollyal fogadta a mentegetőzést.¹

Rozványnak, de egy alkalommal nekem is elmondta Osváth Imre sarkadi ref. esperes, hogy ebben az időben meglátogatván Aranyt, hallotta, hogy *Petőfi* a kertben van. Odament, hogy bemutatkozzék neki; de látva, hogy a költő elmerülve megy a kert másik oldala felé, vissza akart vonulni. A költő azonban szintén megfordult, meglátta, mire eléje ment s bemutatkozott. «Jól van,» felelte a költő s ismét megfordult és tovább sétált. Osváth elmondta Arannak, hogy megjárta. «Ha költ, nem tudja mi történik körülötte», világosította fel Arany.

1848 júniusában a *IX. honvédszászlóalj* önkéntesei Szalontára bevonulván. Arany, amint este 7 órakor hazament lakására, pár perc alatt megírta ezt a versét:

Süvegemen nemzetiszín rózsza,
Ajakomon kedves babám csókja stb.

Félnyolekor már ott volt a Rozványék boltjában, hol *Főnyad* (Főnagy) József szalontai honvéd fuvolán mindjárt dalt szerzett hozzá,

Sarkadról Zay István tisztartó és még ketten, akiknek nevét most már nem találok.

¹ Ercsey (id. m. 42. l.) a két esetet egybevonja, de sokkal rövidebben s nem említi, hogy Hatvani itt találkozott volna Petőfivel; ellenben följegyzí (43. l.), hogy Petőfi Aranyék gondviselésére bízta feleségét és fiát, Zoltánt, akit váradi diákkoromban mint színészt én is láttam. A Rozványánál 1848—9-ből ezután említendő aradi epizódokról Ercsey nem szól.

ezt Rozvány György lehangjegyezte és este 9-kor már a kilences honvédek is megtanították az új dalra, melyet csakhamar szélteben énekeltek a táborban.

Arany maga is volt nemzetőr és szolgálattételre négyszázadmagával Szalontáról Aradra rendelték ki. A jókedvű *Balogh Jánossal*¹ és a szalontai bíróval a Halász-utcában egy szobornál lakott és mikor nem volt szolgálatban, éjjelenként jókat aludt ágyában, Balogh pedig egy üres fiókú kanapén. Egy éjszaka a hazatérő Balogh azzal verte föl álmából, hogy sohasem látott még olyan víg cimborát, mint *Csungó Náci*. «Tenálad is nagyobb bolond?» — kérdezte a bosszús költő. «Beszületemre, sokkal nagyobb!» És vége-hossza nem volt a verselgetni is szerető *Csungó Náci*ről szóló adomáknak. Arany szeméből kiment az álom; de annál hatalmasabban hortyogott lakótársuk, a szalontai bíró. Pedig a beszélgetés után mostan már ők is szerettek volna aludni. «Te Jani — szólt Arany Baloghhoz; — rúgd meg csak a kanapéd üres fiókját: majd meglátod, mi lesz?» Arany megrúgta. A bíró fölrezzent: «Komám! — kiáltotta — lútték a várból!» Amazok meg sem mukkantak, mire lassankint bíró uram is megnyugodott; újra elaludt s menten megint hortyogott. Erre Balogh még halalmasabban rúgott a fiókon. «Megint lútték!» riadt fel a bíró; költögette társait, de nem tudott beléjük lelket verni. Felöltözött tehát, s kiment, hogy utána nézzen a dolognak, löveti-e Berger a várost. Amíg odakünn jódarabig hallgatózott, a másik kettő csakugyan elaludt; s azután már ágyúzhatott Berger, hortyoghatott a bíró.

Másnap Arany, aki vendéglőbe különben nem járt, mégis elment a Fehér-keresztbe s elment azontúl mindennap, hogy tanúja legyen *Csungó Náci* eredetiségének. Rozvány úgy találta, hogy a Bolond Istókban igen sok vonás emlékeztet *Csungó Nácira*. Egyebek közt elbeszélte még, hogy Arany a forradalom után sok kéziratot megsemmisített; s a «Népbarát» szerkesztőségétől kapott ezer forintnál több² készpénzét Nagyszalontán az ő atyjánál rejtette el, hol *Kaufmann* tábornok, a későbbi győző is szállásolt. A tábornok megkérdezte Rozványnétől ki a házában levő fiatal asszony és két gyermek. «Menyem és unokáim» — felelte Rozványné. Pedig Arany Jánosné

¹ Ennek, Aranynak és Petőfinek debreczeni jókedvéről l. Ercesey id. m. 39. l.

² Ercesey szerint (48. és 56. l.) 1200 pfrt, melyet azonban Ercesey szerint a pesti takarékpénztárban helyezett el s azt, könyve felmutatására, a debreceni takarékpénztár fizette ki. Ebből 800 frton vette 1850-ben azt a kis házat, mely «se nem csapszék, se nem bolt: csizmadiaműhely volt».

volt két kis gyermekével,¹ kik idehúzódtak, mialatt a költő bujdosott.² Bodri kutyájok mindennap eljött hozzájuk, hogy enni kapjon, de különben Arany lakásának ablaka alatt éjjelenként hűségeesen őrizte az elhagyatott házat. Nem erre a házra, de részben erre az esetre vonatkozhatik Arany Jánosnak ez a verse:

«Mit nem szenvedtem én is, mióta elhagyám
Boldogságom bölcsőjét, szerény csendes tanyám,
Midőn a hú komondor, mely gazdátlan maradt,
Olyan keservesen nyítt idegen ház alatt ?!»

Három hét múlva, az oroszok elvonulása után, Arany megint hazament s otthon rejtőzködött; az elfogatástól *Kenyeres* János szalontai bíró mentette meg.

Rozvány följegyzései csak 1851-ig terjednek, mikor Arany Nagykőrösre ment tanárnak. A följegyzések egy részét a Szalontai Lapokban (1890), Nagyszalonta történetének III. kötetében és a Pesti Naplóban (1899, 275. sz.) közölte; de valószínű, hogy több jegyzete is maradt vagy a családnál, vagy a nagyszalontai Arany-múzeumban, melynek megalkotásában és gyarapításában nagy érdemei vannak. Ezt Arany születésének évfordulóján azért említtem meg, mert azt hiszem, hogy adatainak kellő kritikával, Arany János élete írói hasznát vehetik.³ Hiszen már *Szilágyi* István akadémiai tag, a mára-

¹ Juliskával, ki 1841-ben és Lászlóval, ki 1844-ben született.

² Arany voltaképen már 1849. tavaszán elköltözött Debrecenbe s onnan Pestre, hogy a Népbarátját Vas Gerebennel szerkessze. Családját otthon hagyta a jegyzői lakban, honnan azonban távozniok kellett, mert a város betöltötte Arany állását. A forradalom vége felé visszajött, de már csak zsellérnek a jegyzői lakba, hol a menekült Vörösmartyt, Bajzát, Vachot Sándort is fogadta. Ő maga 1849 aug. 10. menekült Szalontáról és Ercsey szerint (id. m. 51. l.) családját ekkor bízta jó emberének, R. J. (Rozványi József) kereskedőnek gondviselésére.

³ Egy budapesti előkelő könyvkiadó-cég 1892-ben, ajánlatomra, hajlandó volt Rozvány Arany-adatait, a költő szobrának leleplezése alkalmából, külön kötetben, illusztrálva kiadni, de ingyen. Rozvány 1892 április 27-én hozzám írt levelében, erre nem volt hajlandó, ellenben késznek nyilatkozott, hogy lemond minden honoráriumról, ha én magam adom ki. Jóakarátát el kellett háritanom, mert könyvkiadással sohasem foglalkoztam. Nem adtam ki «Bihari Írók» című gyűjteményemet sem, melynek szerkesztéséhez még egyetemi hallgató koromban kezdtem; «Bihari Román Írók» címmel 1880-ban kiadtam ugyan egy füzetet (8-r. 163. lap) s lapokban és folyóiratokban sok és részben terjedelmes adalékokat közöltem bihari írókról, de csakhamar beláttam, hogy az irodalmat provinciákra osztani

maroszigeti gimnázium tudós igazgatója s Arany gyermekkori barátja,¹ 1891 július 5-én azt írta, hogy «oly részleteket mondott el, miket elhallgatni örök kár lett volna; nélkülök a János életét senki sem fogja igaz világításban, fejlődése különböző stádiumában megírni.»

MÁRKI SÁNDOR.

nem lehet s gyűjteményemet rendelkezésére bocsátottam Szinnyei Józsefnek, ki azt a «Magyar Írók»-ban fel is használta. Ezt azért említém meg, mert Rozvány kezdetben ezen gyűjteményem számára írta adatait.

¹ Ercsey szerint (id. m. 35. l.) Szilágyi, a ki 1842-ben lett a szalontai iskola rektora, Aranyék kosztosa volt, s az irodalomtól már-már visszavonulni készülő költőt ő buzdította munkássága folytatására, irodalmi pályázatokra stb. Nyilatkozatának tehát nagy súlya van.

EGY NEGYEDSZÁZAD ARANY JÁNOS-IRODALMA.

1890—1914.

(Mutatvány az új Magyar Írókból.)

Az alábbi összeállítást Arany János születésének 100. évfordulója alkalmából adom közre. Egyúttal mutatvány ez abból a munkából, mely folytatása lesz a felejthetetlen emlékü id. Szinnyei József monumentális bio-bibliográfiai lexikonának, a *Magyar íróknak* s mely a M. T. Akadémia megbízásából készül Szinnyei kötetinek pótsorozata gyanánt. Minthogy a kiegészítések beosztásánál lehetőleg alkalmazkodnom kell ahhoz a módszerhez, mely Szinnyei munkájában kifejeződött, ez az Arany-bibliográfia is két, különben is egészen természetesen adódó, főcsoportból áll, ú. m. Arany saját műveinek felsorolásából s az Aranyra vonatkozó irodalom egybeállításából.

Az Arany műveiről szóló részt Szinnyei mintájára kronológiai sorrendben adom, miként ő külön választva a folyóiratokban és (külföldi) antológiákban elszórtan megjelent posztumusz műveket, illetve fordításokat az önálló kötetek alakjában kiadottaktól. A folyóiratokban megjelent dolgozatokat, ugyancsak Szinnyei mintájára, egyes folyóiratokon belül időrendben csoportosítottam. E csoportok egymásutánját az illető folyóiratban megjelent legelső idevágó cikk időpontja döntötte el. Annyiban azonban már ebben a részben is eltértem a Szinnyei módszerétől, hogy könnyebb áttekinthetőség okáért az anyagot alcsoportokra bontottam. Így előbb az 1890 óta folyóiratokban és lapokban szétszórtan megjelent verseket, azután a *prózai dolgozatokat*, majd a *leveleket* s végül az *idegen nyelvű fordításokat*, utóbbiakat nyelvük szerint is csoportosítva, soroltam fel. Ezután jönnek Arany munkáinak 1890 óta megjelent külön kiadásai. Itt egészen megtartottam Szinnyei módszerét, mely szorosan kronológiai s az egyes adalékokat Szinnyeihez kapcsolatban folyó számmal láttam el. Ugyanazon munkának címlapkiadásait s újabb lenyomatait, — még akkor is, ha ezen újabb lenyomatok új kiadásoknak vannak címlapjukon

feltüntetve — nem soroztam külön szám alá, hanem a felölelt kor-
szakban készült legrégibb keletű kiadáshoz vettem. Így pl. a szóban-
forgó negyedszázadból a *Toldi* külön kiadásaiból 14-et ismerek, me-
lyek ez elvek szerint öt szám alatt voltak összevonhatók (24., 25.,
26., 43. és 67. sz.). A címlapkiadások összevonására jó példa Arany
Összes munkáinak 13 kötetes új lenyomata 1900-ból, melyből egy kis
tipográfiai csalafintasággal háromféle kiadást varázsolt elő a kiadói
élelmesség. Minthogy a 20—109. szám alatt felsorolt 91 bibliográfiai
egyedből csupán egy részt volt alkalmam eredetiben láthatni s a
többi Petrik Géza *Magyar Könyvészetéből* vettem át, mely az ilyen
kritikai szempontokat teljesen mellőzi, valószínűnek tartom, hogy
itt-ott külön bibliográfiai egyedként szerepeltettek pusztá címlapkiadá-
sokat is. Az efféle tévedéseket azonban csupán egy kritikai Arany-
bibliográfia oszthat el, mely véleményem szerint Arany munkáinak
előkészületben lévő akadémiai kiadásának elengedhetetlen függeléke.

Arany munkáinak itt nyújtott jegyzékét kiegészítettem a költe-
ményei által sugallt zeneművek lajstromával, mely tudtommal az első
s így szükségkép hiányos ilynemű egybeállítás.¹ Végül felsorolom
Arany azon álneveit és jegyeit, melyek elkerülték Szinnyei körül-
tekintő figyelmét.

Dolgozatom második része, mely az Aranyra vonatkozó irodalmat
repertorizálja, lényegesen eltér Szinnyei módszerétől. Szinnyei u. i.
az egyes életrajzok végén a vonatkozó irodalmat tisztán időrendben
állította össze. Az összeállítás e módja ott, ahol csak néhány s így
könnyen áttekinthető adalékról van szó, teljesen bevált, de rendkívül
megnehezíti, egyes esetekben szinte lehetetlenné teszi a tájékozódást
azokban az esetekben, amikor különösen gazdag irodalom áll rendelkezésre.
Legyen elég e tekintetben csak a Magyar Írók *Jókai-* vagy
*Petőfi-*cikkelyének repertoriumára utalnom. Épen ezért a pótkötetek-
ben a vonatkozó irodalom tisztán időrendi egybeállítását csakis ott
szándékozom megtartani, ahol ez nem esik az áttekinthetőség rová-
sára. Az olyan íróknál ellenben, akikről terjedelmesebb irodalom szól,
tárgyi csoportokba osztom az anyagot. A tárgyi csoportosítás főváza:
összefoglaló munkák és tanulmányok; életrajzi adalékok; speciális
tanulmányok. E hármas főcsoporton belül azután esetről-esetre annyi
alosztályt különböztetek meg, amennyit a felgyűlt anyag természete
megkíván. Minden csoporton, illetve alcsoporton belül ismét az idő-
rend s az időrenden belül a betűrend elve érvényesül az adatok be-
sorozásában. A csoportok egymásutánját a logikai kapcsolat, vagy

¹ Ide vágó adataim egy részét Dittrich Vilmos és Kereszty István
barátaimnak köszönhetem.

ahol ez célszerűbb, a betűrend dönti el. Ekként a cikkek repertóriumakévéssé lesz egyöntetű, mint volt Szinnyeinél, de sokkal gyorsabban lesz áttekinthető s egy lexikóni munkánál az olyan eredmény, amelynek kedvéért bátran lemondhatunk az egyöntetűség elvéről.

Jelen esetben, mikor egy negyedszázad rendkívüli bő és sokoldalú termését kellett áttekinthetően csoportosítanom, a következő alosztályokat állítottam fel: 1. Könyvészet. 2. Összefoglaló (általános) tanulmányok. 3. Családja. 4. Szülőhelye. 5. Életéhez általában. 6. Nagyszalontán (1817—1833.). 7. Debreczenben és Kisújszálláson (1833—1836.). 8. Vándorszínész (1836.). 9. Nagyszalontán (1837—1849.). 10. Geszten (1850—1851.). 11. Nagykőrösön (1851—1860.). 12. Budapesten (1861—1882.). 13. Betegsége. 14. Viszonya kortársaihoz. 15. Kéziratai. 16. Reliquiái. 17. Szobrai. 18. Forrásai. 19. Esztétikája. 20. Nyelve. 21. Lírája. 22. Epikája. 23. Egyéb munkái. 24. Hatása. 25. Egyes munkáiról. A leggazdagabb és a legváltozatosabb az utolsó csoport, épen ezért az anyagot itt *Összes munkái* 12 kötetes kiadása szerint csoportosítottam, még pedig az egyes köteteken belül a tárgyalta művek címének betűrendjében. A csoportosítás e nemétől csupán a *Toldi-trilógia* különösen gazdag irodalmánál tértem el. Itt előbb a mondáról (és a történeti Toldiról) szóló dolgozatokat soroltam fel, azután jönnek a trilógiával foglalkozó tanulmányok s végül a trilógia egyes részeinek szentelt cikkek.

Befejezésül még csak annyit jegyzek meg, hogy az összeállítás anyagát főleg Hellebrant Árpád értékes évi bibliográfiái alapján hordtam egybe, de kétes esetekben az eredeti helyet is megnéztem. Vidéki lapcscákban megjelent dolgozatoknál ez, sajnos, nem mindig volt lehetséges.

I. Arany János munkái.

Kiadatlan versei megjelentek a Fővárosi Lapokban (1892: 211. sz. Egy kiadatlan verse. [Erdély. I., II.]); a Vasárnapi Ujságban (1893: 20. sz. Szenvedek én); a Budapesti Hirlapban (1901: 55. sz. Gyermekkori verse); a Magyar Szalonban (1904: XL. A. és Szász Károly egy ismeretlen közös verse. Közli Versényi György); az Egyetemes Philológiai Közlönyben (1906. A. J. három alkalmi rigmusa. Közli Gyöngyössy László, kettőt a kortársak emlékezetéből, egyet az eredeti kéziratból). Gragger-féle Philológiai dolgozatokban (Budapest. 1912. A. J. kiadatlan Goethe-fordítása. Közli Voinovich Géza). Kiadatlan prózai dolgozatai a Magyar Nyelvőrben (1898. és 1899. Tallózás az idegen szókötés mezején; 1900. Nagyideje); a Nagykőrösi ref. főgimnázium értesítőjében (1906/7. Önéletrajz. Közli Benkó Imre) és a Magyar Shakespeare Társban (1914. Bírálata Ács Zsigmond Shakespeare-fordításáról. Kiadja Radó Antal) láttak napvilágot. *Levelei* olvashatók a Budapesti Szemlében (1892: LXXI. Kiadatlan levelei. Közli

Bessenyei Ferenc; 1907: CXXXII. Kiadatlan levele Tompa Mihályhoz. Közli Négyesy László; az Erdélyi Múzeumban (1896. A. és Tompa kiadatlan levelei; 1911. Levelei Nagy Péterhez. Közli Szabó Péter); az Ország-Világban (1896: 23. sz. Egy kiadatlan levele. Nagy-Kőrös 1856 aug. 23); a Vasárnapi Ujságban (1898: 18., 19. sz. Levelezése Szinnyei-Merse Félix-nél; 1901: 49. sz. Levelei unokájához; 1907: 21. sz. Őt ismeretlen levele. Közli Csűrös Ferenc); az Irodalomtörténeti Közleményekben (1903. Levele Egressy Gáborhoz. Közli Esztégár László; Levele Salamon Ferenchez. Közli Jónás Károly; 1904. Két levele Abonyi Lajoshoz. Közli Györe János; Levelei Abonyi Lajoshoz. Közli Esztégár László; 1906. Levele a didaktikus költészetéről. Közli Dézsi Lajos; 1914. Öt levele. Közli Császár Ernő; Levele Degré Alajoshoz. Közli Pitroff Pál); a Nyugathán (1908: 47. 1. Egy kiadatlan levele. Közli Fenyő Miksa); az Akadémiai Értesítőben (1911. Két német levele); a Máramarosszigeti ev. ref. lyceum értesítőjében (1912/13. Levelei Abonyi Lajoshoz. Közli Györe János); a Világban (1913: 304. sz. Egy ismeretlen levele; 1914: 88. sz. Levele Jókai Mórhoz. Nagy-Kőrös 1856 dec. 28.) és a Nagykőrösi Hirlapban (1914: 14. sz. Kiadatlan levele Feldinger Frigyeshez 1856 aug. 5. Közli Joó Imre). — Költeményeinek fordítása megjelent angolul William N. Löw: Magyar poetry (New-York 1908) és Vályi—Stuart: Magyar poems (London 1911) c. kötetében, eszperantóul a Hungara poemaro I. füzetében (Budapest 1907), franciául C. de Harlez: Poésies hongroises (Louvain 1895), Melchior de Polignac: Poètes hongrois (Paris 1896), F. E. Gauthier: Les grands poètes hongrois (U. o. 1898), Ejury Károly: Poésies classiques hongroises (Pozsony 1904—1908) és Kálmán Miksa: Poésies hongroises (Budapest [1906]) c. kötetekben, továbbá a Revue de Hongrieban (1908. En automne. Ford. Melchior de Polignac), németül a Grail Elise: Blüten der Ungarischen Dichtkunst (Budapest 1890) és Lachmann Hedwig: Ungarische Gedichte (Berlin 1891) c. antológiákban, a Pressburger Zeitungban (1891: 291. sz. O schau mich nicht so trübe an. Ford. Langfelder Dezső; 1907: 274. sz. Im Herbst. Ford. u. a.), a Lechner Julius Neuere ungarische Dichter (Budapest 1896), Márkus S. Galerie ungarischer Dichter (U. o. 1896) és Cserhalmi-Hecht Irene: Ungarischer Dichterwald (Stuttgart és Leipzig 1897) c. antológiákban, a zsolnai áll. főreáliskola értesítőjében (1904/5. Katalin. Ford. Nasch Fülöp), a Pester Lloydban (1907: 220. sz. Mitternächtlicher Zweikampf; Beim Maisschälen. Ford. Szekula Gyula), a Die Karpathenben (1909. II. 1. Herbst. Ford. Balogh Miklós; 1910. III. Balladen. 1. Ladislaus V. Ford. u. a. 2. Klara Zách. 3. Die Barden von Wales. Ford. Leicht János; 1912. V. Die Laute leg' ich nieder; Eitler Schmerz. Ford. Balogh Miklós), a Verbász und Umgebungban (1909: 40. sz. Waleser Barden. Ford. Maurer Károly), a Budapesti Tagblattban (1910: 83. sz. Széchenyi's Andenken. Ford. Szemere László), a Jung-Ungarnban (1911. Balladen: 1. Die Barden von Wales. 2. Bahrgericht. 3. Brückenweihe. 4. Ritter Pázmán. Ford. Dóczy Lajos); oláhul az Ungariában (1893. Filomela. Ford. A. Pituc); szerbül a Letopis Matice Srpskében (1906: 236. sz. Deti i duga; Naučnjakov mačak; Dozivanje na

letime; 238. sz. Slavuj; Domači kpyg; 1907:245. sz. Rozgonjijeva ljuba; Vladislav V.; Dva paža Sondijeva; Seka Agnja. Ford. Brančió Blagoje) és Brančió Blagoje: Iz madjarskog perivoja (Ujvidék 1906) c. kötetében; tótul a Slovenské Pohľadyban (1905. Z basni Jána A—a. Preložil Hviezdoslav. 1. Oj, roky, budúce vy roky. 2. Odkladám Ujm. 3. Moja nádeja; 1906. 4. V jaseňi; 5. Básnikova otčina; 6. Dieta a dúha; 7. Och! nehľad... 8. Doma; 9. Ron na svite; 1907. 10. Sevkinge; 11. Lapený bocian; 12. Úbohy poddaný; 13. Švárna Hanka; 14. Učencova mačka; 15. Romanca včely; 16. Synovi; 17. Ladislav V.; 18. Rodinny kruh; 19. Dante; 20. Zármatok spevea; 21. Uľava; 22. Rozgoňová; 23. Ráno a večer; 24. Matiašova matka; 25. Totka Agneša; 26. Osirelý chlapec; 27. Klára Zachová; 28. Dvaja panoši Szondiho; 29. Pohona pred máry.)

Önálló kötetek: 20. *Kisebb költeményei*. 8. kiad. Budapest 1890. (Uj leny. U. o. 1891; 9. kiad. U. o. 1891; 10. kiad. [A m. nemzet családi könyvtára XXI.] U. o. 1895). — 21. *Első lopás*. Költői elbeszélés 2 képpel. U. o. 1890. (Uj kiad. U. o. 1899). — 22. *A Jóka ördöge*. Népmese 2 képpel. U. o. 1890. (Uj leny. U. o. [1899]). — 23. *Szent László füve*. Népmonda 2 képpel. U. o. 1890. — 24. *Toldi*. Költői elbeszélés 3 képpel. U. o. 1890. (Uj kiad. U. o. 1892, 1897.) — 25. *Toldi*. Költői elbeszélés. Nyelvi és tárgyi bő magyarázatokkal ellátta Lehr Albert. 2. változatlan kiad. U. o. 1890. — 26. *Toldi*. Költői elbeszélés. Magyarázta Lehr Albert. (Jeles írók iskolai tára XI.) 7. jav. kiad. U. o. 1890. (8. bőv. kiad. U. o. 1892; 10. helyesen 9.) kiad. U. o. 1894; 11. helyesen 10.) kiad. U. o. 1896 és 11. kiad. mint a vállalat XXII. köt. 1908.) — 27. *Összes költeményei*. 4 köt. U. o. 1891—1893 (és u. o. 1895—1897). — 28. *Hátrahagyott versei*. 2. kiad. U. o. 1891. (Uj leny. [A magyar nemzet családi könyvtára LXI.] U. o. 1894 és külön u. o. 1898.) — 29. *Elbeszélő költeményei*. Toldi, Toldi szerelme, Toldi estéje. U. o. 1891. — 30. *Elbeszélő és elegyes költeményei*. Az elveszett alkotmány. A nagyidai cigányok. Rózsa és Ibolya. Losonczy István. Jóka ördöge. Kóbor Tamás. Elegyes darabok. U. o. 1891. — 31. *Murány ostroma*. 5. kiad. (Ráth Mór iskolai kiadásai. X.) U. o. 1891. (Külön is u. o. 1891. 6. kiad. U. o. 1900 «Iskolai kiadás. A középiskolai VIII. oszt. kötelező olvasmánya» jelzéssel.) — 32. *Drámai fordításai*. U. o. 1892. — 33. *Prózaí dolgozatai*. 3. kiad. U. o. 1892. (4. kiad. [A magyar nemzet családi könyvtára 21. köt.] U. o. 1893.) — 34. *Hátrahagyott prózaí dolgozatai*. 2. kiad. U. o. 1892. — 35. *Toldi szerelme*. 6. kiad. (A magyar nemzet családi könyvtára. III. köt.) U. o. 1892. — 36. *A magyar nemzeti verselésről*. (Ráth Mór iskolai kiadásai I.) U. o. (1893.) — 37. *Zrínyi és Tasso*. (U. o. II.) U. o. (1893). (Uj külön kiad. U. o. 1900). — 38. *Írói arcképek*. Uj kiad. (U. o. III.) U. o. 1893. (Külön is; új leny. 1900.) — 39. *Bírálatok*. (U. o. IV.) U. o. (1893). (Ujabb kiad. U. o. 1900.) — 40. *Az elveszett alkotmány*. Uj kiad. (U. o. V.) U. o. 1893 (és külön is; újabb leny. U. o. 1900). — 41. *A nagyidai cigányok*. Uj kiad. (U. o. VI.) U. o. 1893. (Külön is; új leny. [1898] és 1900.) — 42. *Rózsa és Ibolya. Losonczy István. Bolond Istók*. Uj kiad. (U. o. VII.) U. o. 1893. (Külön is; új leny. U. o. 1900.) — 43. *Toldi*. Költői elbeszélés 12 énekben. 8. kiad. (U. o. VIII.) U. o. 1893.

(Külön is; 9. kiad. U. o. 1894; 10. kiad. U. o. 1897; új kiad. U. o. 1900.) — 44. *Toldi estéje*. Költői elbeszélés 6 énekben 6. kiad. (U. o. IX.) U. o. 1893. (Külön is; 10. kiad. U. o. 1897; új kiad. U. o. 1900. A 43. és 44. egyesítve mint A magyar nemzet családi könyvtára VIII. köt. is megjelent. U. o. 1893.) — 45. *Buda halála*. Hun rege. 6. kiad. (U. o. X.) U. o. 1893. (Külön is u. o. 1893; 7. kiad. U. o. 1897; 8. kiad. U. o. 1899. A 31. számmal egyesítve mint A magyar nemzet családi könyvtára XI. kötete is megjelent.) — 46. *Válogatott balladái*. (U. o. XII.) U. o. 1893. (Külön is; új kiad. U. o. 1900.) — 47. *Keveháza*. *Szent László füve*. *Dalás Idők*. (U. o. XVII.) U. o. 1893. (Külön is; új kiad. U. o. 1900 és [1911]). — 48. *Összegyűjtött munkái*. 8 kötet. 1893—1899. (Az ez években felsorolt külön kiadásokból egyesítve.) — 49. *Őszikék*. Gyémánt kiad. U. o. 1894. (2. kiad. U. o. 1896.) — 50. *Zrinyi és Tasso. A Zrinyiász népies kidolgozása*. *Tasso első éneke*. U. o. 1894. (Új isk. kiad. U. o. 1900.) — 51. *Arany János és Petőfi Sándor levelezése*. Gyémánt kiad. U. o. 1894. (2. kiad. U. o. 1899. Az I. kiad. a Ráth Mór iskolai kiadásaiiban is megjelent XLIII. köt. gyanánt.) — 52. *Kisebb költeményei*. Teljes gyűjtemény. 2 köt. 1894. (2. kiad. U. o. 1895; 3. kiad. U. o. 1899; 2. [4.] kiad. U. o. 1908.) — 53. *Az első lovas*. *A fülemüle*. *A bajusz*. *A hegedű*. *A hamis tanu*. *A tudós macskája*. *Hatvani*. (Ráth Mór iskolai kiadása XXI.) U. o. 1895. (Külön is u. o. 1895; új kiad. U. o. 1900 és [1910].) — 54. *Balladái* Zichy Mihály rajzaival. U. o. 1895—1898. (24 füzet- és 4 kötetre elosztva is megjelent.) Ismerteti Budapesti Szemle. 1895. CXXIV: 501. l.; Egyetértés 1895: 350. sz.; Fővárosi Lapok 1895: 343. sz.; Iskolai Szemle 1895: 9. sz.; Nemzet 1895: 345. sz.; Nemzeti Nénevelés 1895: 211. l.; Egyetértés 1897: 350. sz.; Pesti Napló 1898: 349. sz. — 55. *Shakspere*. *Hamlet, dán királyfi*. Fordította — Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta a fordító és Csiky Gergely. (Ráth Mór iskolai kiadásai. XVIII.) U. o. 1895. (Új kiad. [Jutányos iskolai és részben népies kiadások XVIII. a.] 1898 és u. o. 1900.) — 56. *Shakspere János király* . . . (U. o. XIX.) U. o. 1895. (Új kiad. U. o. 1898 és 1900.) — 57. *Shakspere A Szent Iván éji álom* . . . (U. o. XIX.) U. o. 1895. (Új kiad. U. o. 1898 és 1900. Az 55—57. sz. 1895-ben Shakspere-fordítások. 4. kiad. közös címlap alatt egy kötetben egyesítve is megjelent úgy önállóan, mint A magyar nemzet családi könyvtára XVI. kötete gyanánt.) — 58. *Ugyanaz*. Konevka Pál 24 eredeti rajzával. 2. kiad. U. o. 1895. — 59. *Budova smrt*. Hunska повеšt. Preložili Fr. Brábek a Jar. Vrehlický (Sborník světově poesie 49. sz.) V Praze (1896). — 60. *Válogatott balladái*. Iskolai szövegkiadás Riedl Frigyes bevezetésével. (Magyar Könyvtár 11—12. sz.) U. o. (1897.) — 61. *Toldi szerelme*. 8. kiad. U. o. 1897. (Új leny. U. o. 1910.) — 62. *Eredeti és fordított összes balladái, románca, legendája és allegoriája*. 2 köt. (Ráth Mór jutányos iskolai . . . kiadásai XII. a és b.) U. o. 1898. (Új kiad. U. o. 1900.) — 63. *Katalin*. Költői beszély. (U. o. LXXI.) U. o. 1898. (Új kiad. 1900.) — 64. *Vojtina levelei öccséhez*. *Vojtina ars poétikája*. *A sárkány*. *Irányok*. *A magyar népdal az irodalomban*. (U. o. CV.) U. o. 1898. (Új isk. kiad. U. o. 1900.) — 65. *Katona József Bánk bánja*. U. o. 1898. (Ismerteti Budapesti Szemle 1898. XCV: 318. l.; Magyar Hir-

lap 1898: 134. sz.; Magyar Kritika 1898: 6. sz.) — 66. *Shakespeare: A szentivánéji álom*. Fordította — (Magyar Könyvtár 20—21. sz.) U. o. (1898). — 67. *Toldi*. Költői elbeszélés. (U. o. 69—70. sz.) U. o. (1898). — 68. *Szemelvények — válogatott kisebb költeményeiből*. Rendezte és bevezetéssel ellátta Moravcsik Géza. (U. o. 74. sz.) U. o. (1898). — 69. *Toldi estéje*. Kiadja Bánóczi József. (U. o. 87—88. sz.) U. o. (1899). — 70. *Az első lopás. Jóka ördöge*. Bevezetéssel ellátta Komáromy Lajos. (U. o. 101. sz.) U. g. (1899). — 71. *Szemelvények — Toldi szerelme c. eposzából*. Rendezte... Moravcsik Géza. (U. o. 102—105. sz.) U. o. (1899). — 72. *Shakspeare. János király*. Ford. — (U. o. 106—108. sz.) U. o. (1899). — 73. *Shakspeare Hamlet, dán királyfi*. Ford. — (U. o. 109—112. sz.) U. o. (1899). — 74. *Katalin. Keveháza. Szent László füve*. Bevezetéssel ellátta dr. Radnai Rezső. (U. o. 121—122.) U. o. (1899). — 75. *Buda halála*. Bevezetéssel ellátta Moravcsik Géza. (U. o. 137—139. sz.) U. o. (1899). — 76. *Művei*. Új kiadás 6 kötetben. U. o. 1900. (Az egyes külön kiadásokból egyesítve külön címlap alatt.) — 77. *Összes munkái*. Új lenyomat 13 kötetben. U. o. 1900. (A Ráth-féle nagy kiadás változatlan lenyomata, kiegészítve 13. kötet gyanánt Katona Bánkbanja A. J. jegyzeteivel és tanulmányával c. kötettel. A kiadó e 13 kötetes kiadás egyes részeiből 2 külön címlapkiadást is piacra vetett megjelenési év jelzése nélkül; u. m. «Összegyűjtött munkái» c. egy 8 kötetes kiadást, melynek első hat kötete megfelel a 13 kötetes kiadás 1—6 kötetének, míg 7—8. kötet jelzéssel a nagy kiadás 9. kötetét ruházták fel; és «Művei» címen egy 6 kötetes kiadást, melynek 2., 4., 5. és 6. kötete a 13 kötetes kiadás 2., 9., 6. és 5. kötetével egyenlő, 1. kötete megegyezik ugyane kiadás 1. kötetével, megtoldva [külön lapszámozással] az «elegyes darabok»-kal, míg a 8. kötet a lapszámozás tanúsága szerint a 13 kötetes kiadás 3. kötetétől úgy tartalomában, mint a szedés áttördelésében eltér. A 6 kötetes kiadás 1. kötete «Kisebb költemények Budapest 1902» címen is megjelentek.) — 78. *A Jóka ördöge*. (Jó könyvek a magyar nép számára 63. sz.) U. o. (1900). — 79. *Vojtina ars poetikája*. Bevezetéssel ellátta Kelemen Béla. (Magyar könyvtár 144. sz.) U. o. (1900). — 80. *Murány ostroma*. (Olcso Könyvtár 1186—1188. sz.) U. o. 1900. — 81. *Toldi szerelme*. Iskolai kiad. I—III. ének. U. o. 1900. — 82. *Első lopás*. (Jó könyvek a magyar nép számára 67. sz.) U. o. (1901). — 83. *Munkái*. Sajtó alá rendezte és bevezette Riedl Frigyes. 6 köt. (Magyar Remekírók 41—46. köt.) U. o. 1902—1907. — 84. *Rózsa és Ibolya. Losonczi István*. (Olcso Könyvtár 1233. sz.) U. o. 1902. — 85. *Shakspeare. A Szent-Iván éji álom*. Ford. — Bevezette... Csiky Gergely. (U. o. 1230—1232. sz.) U. o. 1902. — 86. *Katalin, Keveháza, Szent László füve*. (U. o. 1263—1264. sz.) U. o. 1902. — 87. *A nagyidai cigányok*. (U. o. 1265—1267. sz.) U. o. 1902. — 88. *Az első lopás. Jóka ördöge*. (U. o. 1268. sz.) U. o. 1903. — 89. *Gedichte*. Übersetzt von Ludwig Dóczi. U. o. 1902. (Kézirat gyanánt.) — 90. *Toldi*. Poetische Erzählung in zwölf Gesängen. Aus dem Ungarischen... übertragen von dr. Armin Lemberger. Frankfurt és Leipzig (ny. Baja) 1903. (Ism. Egyetemes Philologiai Közlöny 1905: 813. l.) — 91. *Katona József: Bánk bán*. — jegyzeteivel. 2. kiad. (Olcso Könyvtár 1314—1318. sz.)

U. o. 1904. — 92. *Shakspere: Hamlet, dán királyfi*. Ford. — Bevezette... Csiky Gergely. (U. o. 1320—1323. sz.) U. o. 1904. — 93. *Shakspere János király*. Ford. — Bevezette... Csiky Gergely. (U. o. 1336—1339. sz.) U. o. 1904. — 94. *Ritter Bor* (Bor vitéz). Ballade. Novae Agathysorum (Besztercze) 1904. (Meltzl Hugó fordítása. 2. kiad. U. o. 1905.) — 95. *A nemzeti versidomról és az asszonánéról*. (Olcso Könyvtár 1391—1393. sz.) U. o. 1905. — 96. *Toldi estéje*. Költői elbeszélés 6 énekben. Magyarázta Lehr Albert. (Jeles írók iskolat tára. XC. sz.) U. o. 1905. (Ismerteti Budapesti Szemle 1905. CXXII: 457. l.; Egyetemes Kritikai Lapok 1905: 3. sz.; Hivatalos Közlöny 1905: 2. sz.; Magyar Nyelv 1905: 10., 60. l.) — 96 bis. *Válogatott költeményei*. Az ifjúság számára összeáll. Benedek Elek (Kis Könyvtára 73., 74. sz.) U. o. 1905. (Külön is megjelent.) — 97. *Szent László füve*. (Jó könyvek a magyar nép számára. 72. sz.) U. o. 1907. — 98. *Magyar irodalomtörténete*. (Töredék). Közli Dézsi Lajos. Kny. az Egyetemes Philologiai Közlönyből. U. o. 1908. (Kiegészítés hozzá Egyetemes Philologiai Közlöny. 1908: 720—722. l.) — 99. *Ausgewählte Gedichte*. Übersetzt von Adolf Handmann sen. Kassa 1908. (Ismerteti Budapesti Hirlap 1908: 16. sz.) — 100. *In memoriam Széchenyi*. (Széchenyi emlékezete.) Aus dem Ungarischen von dr. Heinrich Gärtner. Budapest 1908. — 101. *Toldi*. Versione dall' ungherese a Saladino Saladini Verona. 1909. (Ismerteti Magyar Nyelv. 1908: 475. l.) — 102. *Gyöngyösi István. Orczy Lőrinc*. (Írói arcképek. I. Magyar Könyvtár 565. sz.) Budapest (1909). — 103. *Magyar irodalomtörténete*. Kiadta Pap Károly. (Olcso Könyvtár 1581—1587. sz.) U. o. 1910. (Külön is megjelent 100 példányban. — Ismerteti Az Ujság 1910: 228. sz.; Budapesti Hirlap 1910: 244. sz.; Budapesti Szemle. 1910. CXLIV: 466. l.; Egyetemes Philologiai Közlöny. 1910: 383. l.; Erdélyi Múzeum 1910: 406. l.; Magyar Nyelv 1910: 428. l.; Nemzeti Nénevelés 1910: 435. l.; Nyugat 1910. II: 1638., 1669. l.; Uránia 1910: 509. l.; Irodalomtörténeti Közlemények 1911: 251. l.; Orsz. Középiskolai Tanár-egyesületi Közlöny XLIV: 466., 644., 699. l.) — 104. *Toldija*... Preveo Zmaj Jovan Jovanović. (Knyige Matice Szrpszke.) Ujvidék 1910. — 105. *Gvadányi József. Szabó Dávid. Ráday Gedeon*. (Írói arcképek IV. — Magyar Könyvtár 700. sz.) Budapest (1913). — 106. *Budas Tod*, eine Hunnensage. Aus dem Ungarischen übersetzt von Carl Maurer. Ujverbász 1913. (Ismerteti Pester Lloyd 1913: 271. sz.; Budapesti Szemle 1914: CLVII: 478. l.) — 107. *Hamlet, dán királyfi*. Fordította —. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Alexander Bernát. (Shakespeare összes színművei. XXIV. köt.) Budapest 1914. — 108. *Toldi's eve. Ballads. Selected lyrics*. Translation... by William N. Loew. New-York (1914). — 109. *Ballade*. Versioni in prosa con introduzione e note da Francesco Sirola. (Scrittori ungheresi. I.) Fiume 1914. (Ismerteti Irodalomtörténet 1914: 261. l.) — A. műveinek *megzenésítései*: 1. *A hamis tanu*. Zenéjét szerzé *Hetényi Albert*. (Klöckner-féle Melodramák 5. sz.) Budapest é. n. — 2. *A walesi bárdok*. Szimfonikus költemény. Irta Langer Viktor (Tisza Aladár). (A budapesti Filharmoniai Társulat az 1860-as években elő akarta adni, de elmaradt a műsorról. Kézirata lappang.) — 3. *Ugyanaz*. Zenéjét

szerző *Révfy Géza*. (Rózsavölgyi-féle Melodráámák 15. sz.) Budapest é. n. (Ismerteti Magyar Tanítóképző 1899 : 130. l.) — 4. *Az ünneprontók*. Szimfonikus költemény. Irta *Buttykay Ákos*. Először előadta a budapesti Filharmoniai Társaság 1905-ben. (Ismerteti Uj Idők 1905 : 5. sz. [Kálmán Imre]). — 5. *Hej, iharfa, juharfa*. Zenéjét szerző *Simonffy Kálmán* (Dalvirágok. I. köt. Pest 1863). — 6. *Kondorosi csárda mellett*. Zongorára írta *Langer Viktor*. — 7. *Letésem a lantot*. Zenéjét szerző *Gaál Ferenc*. (Klöckner-féle Melodráámák 8. sz.) Budapest é. n. — 8. *Ugyanaz*. Zenéjét szerző *Mosonyi Mihály*. — 9. *Mátyás anyja*. Éneke és zongorára *Mosonyi Mihály*. Budapest (1864 ?). — 10. *Nemzetőrdal*. Zenéjét szerző *Fónagy József* honvédfőhadnagy. (1848 első feléből, megjelent zongorára átírva Káldy Gyula : a szabadságharc dalai c. gyűjteményében.) — 11. *Ráchel siralma*. Zenéjét szerző *Kapi Gyula*. (Rózsavölgyi-féle Melodráámák 5. sz.) U. o. é. n. — 12. *Rege a csodaszarvasról*. Zenéjét szerző *Sztojanovits Jenő*. (Kantate.) — 13. *Sírva jön a magyar nóta világra*. Zenéjét szerző *Egressy S.* (Pályanyertes népdalok. Pest 1874 ?). — 14. *Szondi két apródja*. Szimfonikus költemény. Irta *Farkas Ödön*. Előadta a budapesti Filharmoniai Társaság. — 15. *Tetemre hívás*. Zenéjét szerző *Révfy Géza*. (Rózsavölgyi-féle Melodráámák 16. sz.) Budapest é. n. (Ismerteti Magyar Tanítóképző. 1899 : 130. l.) — 16. *Zách Klára*. Zenéjét szerző *Farkas Ödön*. — 17. *Ugyanaz*. Zenéjét szerző *Lányi Ernő*. (Klöckner-féle Melodráámák 11. sz.) Budapest é. n. — 18. *Ugyanaz*. Zenéjét szerző *Fránek Gábor*. Előadta 1905-ben a Temesvár-gyárvárosi Zene- és Dalegylet. (Ismerteti Délmagyarországi Közöny. 1905 : 253. sz.; Komáromi Ujság 1906 : 21. sz.) — *Operát írt : a Toldi szerelme* szövegéből *Csiky Gergely*. Zenéjét szerző *Michalovich Ödön*. Első előadása Budapesten a M. kir. Operában 1890 márc. (Ismerteti Pesti Napló 1890 : 88. sz. sk.) — a *Tetemre hívás* szövegéből *Versényi György*. Zenéjét szerző *Farkas Ödön*. Első előadása u. o. 1900 okt. 5. — *Nagyidai cigányok* címen, de mindössze néhány cigány nevét véve át A.-tól, *Váradi Sándor*. Zenéjét szerző *Rékai* (Riedl) *Nándor*. Első előadása u. o. 1906 febr. 24. A. J. Szinnyei által nem említett *álnevei és betűjegyei* : A. . . J. (Szépirodalmi Figyelő 1860—1862); YS. (U. o. 1862.); Hajnal Péter (Budapesti Szemle XVIII. köt.); Sol. (Szépirodalmi Lapok 1851); *** (Szépirodalmi Figyelő 1861).

II. Az Arany Jánosra vonatkozó irodalom.

Könyvészet. *Budapesti Hírlap* 1890 : 97. sz. (A. J. a ponyván.) — *Fővárosi Lapok* 1890 : 138. sz. (Timár Szaniszló : A. J. a ponyván.) — *Ifj. Dengi János* : A. német nyelven. Kny. az egri főreáliskola 1912/3. érettségijéből. Eger. 1912. — *Ungarische Rundschau* 1914 : 254—256. l. (Gustav Heinrich : Joh. A.—s Dichtungen in deutscher Sprache.)

Összefoglaló tanulmányok. *Gyulai Pál*. A. J. Emlékbeszéd. (Olcso Könyvtár 277. sz.) Budapest 1890. Első kiadása a Kisfaludy Társaság Évlapjaiban 1884. XIX. köt. Más kiadás : Gy. P. emlékbeszédei. (Jeles Írók Iskolai Tára 37. sz.] U. o. 1890.) — *Ország-Világ* 1892 : 44. sz. (Kőrösi László :

A. J. emléke.) — *A Hét* 1893: 20. sz. (Ignotus: A. J.) — *Budapesti Hírlap* 1893: 132. sz. (Alexander Bernát: A. J.) — *Fővárosi Lapok*. 1893: 132. sz. (Jotta: A. J.) — *Magyar Szemle* 1893: 20. sz. (Tolnai Lajos: A. J.) — *Riedl Frigyes*: A. J. 2. bőv. kiad. Budapest 1893. Az Izsó-féle mellszobor fénynyomatú hasonmásával. (Ismerteti Pester Lloyd 1893: 119. sz.; Protestáns Szemle 1893: 390. l.) 3. bőv. kiad. u. o. 1904. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny. 1905: 350. l. [cs.]; Figyelő 1905: 281—285. l. [Fenyő Miksa.]) — *Sayous Edouard*: A. poète national hongrois. Kny. a Revue Chrétienneből. Dole 1893. — *Vasárnapi Újság* 1893: 20. sz. (Borovszky Samu; Váczy János.) — *Kisfaludy-Társaság Évtapjai* XVIII: 15—18. l. (Szász Károly beszéde az A.-szobor leleplező ünnepén 1893 máj. 11.) — *Tanulók Lapja* 1896: 46—46. sz. (Major Károly: Tompa, Petőfi, A.) — *Batiné Stancsics Fanny*: A. J. élete és költészete. Kny. a Tolna Vármegye 1898: 14., 15. sz.-ból. Szegzárd 1898. — *Gadl Mózes*: A. J. élete és költészete. (Nemzetünk Nagy Költői 3. sz.) Pozsony [1898]. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny. 1898: 860. l. [Kardos Albert]; Katholikus Hitvédelmi Folyóirat 1898: 237. l. [Pelikán Krizsó]; Magyar Kritika 1898: 21. sz. [dr. Apáczai]; Nemzeti Nénevelés 1898: 181. l. [Komáromy Lajos.]) — *Ungaria* 1898: 97—101. l. (Ludovic Négyesy: A. ca poet.) — *Akadémiai Értésítő* 1899: 497—499. l. (Szász Károly: A. szalonai csonkatorony felavatásánál.) — *Magyar Kritika* 1899: 23. sz. (L. B.: Petőfi, A., Goethe.) — *Magyarország* 1899: 236. sz. (Gróf —y: A. J.-ről.) — *Nagyvárad* 1899: 207. sz. (Rácz Mihály: A. J. emléke); 208. sz. (A. J. emlékezete.) — *Ország Világ* 1899: 36. sz. (Körösy László: A. J. emléke.) — *Pesti Napló* 1899: 237. sz. (Vezércikk.) — *Rádl Ödön*: Ünnepi beszéd, elmondotta a nagyszalonai csonkatorony felavatási ünnepélyén 1899. évi aug. 27-én. Nagy-Várad 1899. — *Gyöngyössy László*: A. J. élete és munkái. Budapest 1901. (Ismerteti Budapesti Hírlap 1901: 174. sz. [L.]; Egyetemes Philologiai Közlöny 1901: 830—833. l. [Gyulai Ágost]; Magyar Szemle 1901: 26. sz.; Nemzeti Nénevelés 1901: 273—275. l. [Komáromy Lajos]; Protestáns Szemle 1901: 427—429. l. [V.]; Új Idők 1901: 36. sz.; Irodalomtörténeti Közlemények 1902: 123—126. l. [Cs.]; Magyar Génusz 1902: 24. sz. [O. E.]; Tanulók Lapja 1902. I: 8. sz. [Renz János.]) — *Magyar Szemle* 1901: 36. sz. (Hartmann János: A. J. egyénisége.) — *Pesti Napló* 1901: 252. sz. (Londesz Elek: A. J.-ről.) — *Tanulók Lapja* 1901. VIII: 43. s. köv. szk. (Gyöngyössy László: A. J.) — *Budapesti Szemle* 1902. CXII: 270—277. l. (Hatvany Lajos: A. J. halálának huszadik évfordulóján.) — *Hevesvármegyei Hírlap* 1902: 40—42. sz. (Steiner Jenő: Megfigyelések a magyar Homéroszról.) — *Pedagogiumi Lapok* 1902. II: 3. sz. (Tóth Lajos: A. J. élete és költészete pedagógiai szempontból.) — *Pesti Hírlap* 1902: 183. sz. (Fuit: Emlékezés A. J.-ről.) — *Sas Ede*: Toldi költője. (Piros Könyvek 36. köt.) Budapest [1902]. 2. kiad. (Filléres Könyvtár.) U. o. 1910. — *Ignace Kont*: Jean A. Kny. a Revue de l'Europeból. Paris 1904. (Ismerteti Századok 1905: 265. l. [Kropf Lajos.]) — *Arany János-Társaság könyvei* I. Temesvár 1905: 18—27. l. (Rákosi Jenő: A. J. a költő.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1906: 649—663. l. (Papp Ferenc:

A. J. egyénisége és a romantika.) — *Udvarhelyi Híradó* 1906 : 33. sz. (Sz—n : Petőfi és A. jelentősége irodalmunkban.) — *Egyetértés* 1907 : 256. sz. (S—i A—l : A. J.) — *Kolozsvári Aladár* : A. J. élete. 2. bőv. kiad. Mezőtúr 1907. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1908 : 52., 53. l. [Császár Elemér].¹) — *Paedagogiumi Ifjúság* 1907. VI : 8., 9. sz. (Laszczyk Ernő : A tamburás öreg úr.) — *Pápai Jókai-kör 1906/7. évkönyve*. Pápa 1907 : 6—10. l. (Németh István : A. J.-ról.) — *Pesti Hírlap* 1907 : 220. sz. (Farkas Emőd : A. J.) — *Uránia* 1907 : 10. sz. (Fóti József Lajos : A. J.) — *Vasárnapi Ujság* 1907 : 38. sz. (Miklós Elemér : A. J.) — *Kisfaludy Társág Évtapjai* 1908. XLII : 107. l. (Beöthy Zsolt : Megemlékezés A. J.-ről, halálának 25-ik évfordulóján.) — *Nagykőrösi Hírlap* 1908 : 37., 38. sz. (Huszár György : A. J. költészetének pedagógiai jelentősége. A nagykőrösi főgimn. 1908/9. értesítőjében is. Ismerteti Magyar Pedagógia 1909 : 597. l. [Ozori Frigyes.]) — *Orsz. Középiskolai Tanárjegyesületi Közlöny* 1908. XLI : 4. sz. (Kéki Lajos : A. J.) — *Revue de Hongrie* 1908. II : 236—241. l. (Jean A.) — *Benedek Elek* : Nagy magyarok élete. XIII. köt. Budapest 1909. — *Szinnyei Ferenc* : A. J. (Költők és Írók.) U. o. 1909. (Ismerteti Irodalomtörténeti Közlemények 1909 : 486—488. l. [A.]; Nyugat 1909. II : 35—39. l. [Hatvany Lajos]; *Uránia* 1909 : 532. l. [Gálos Rezső]; *Vasárnapi Ujság* 1909 : 24. sz.; *Budapesti Szemle* 1910. CXLI : 148—150. l. [Császár Elemér]; *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1910 : 47—49. l. [Váczy János]; 156. l. [Szinnyei Ferenc és Váczy János]; *Revue Critique* 1910 : 7. sz. [I. Kont]). — *Budapesti Szemle* 1910. CXLIV : 121. l. (Beöthy Zsolt : A. J. nagykőrösi szobra előtt; megjelent még a Kisfaludy-Társ. Évtapjai XLV : 83—91. l.) — *Magyar Középiskola* 1910 : 566—570. l. (Prónai Lajos : A. J.) — *Világ* 1910 : 154. sz. (Szász Zoltán : A. J.) — *Selmeczbányai Hírlap* 1911 : 38. sz. (A. J. egyénisége.) — *Haraszti Gyula* : A. J. (Modern Könyvtár 123—125. sz.) Budapest 1912. (Első kiadása Abafi Figyelőjében 1888. Hantz Gyula : A humor és A. J. humora címen. Ismerteti Élet 1912 : 20. sz.; Irodalomtörténet 1912 : 325. l. [Kristóf György.]) — *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat évkönyve*. U. o. 1912 : 133—150. l. (Pollák Miksa : A. J.) — *Pápai Hírlap* 1913 : 50. sz. (Halmi Bódog : A. J. — az ember.) — *Vasárnapi Ujság* 1913 : 22. sz. (Oláh Gábor : A. J. feje.) — *Modor-Bazini Ujság* 1914 : 5. sz. (Pp. : A. J. születése napján.)

Családja.² *Budapesti Szemle* 1890. LXI : 241—263. l. (Széchy Károly : A. Juliskáról) és Széchy Károly : Kisebb tanulmányok. Budapest 1907. — *Fővárosi Lapok* 1891 : 269. sz. (Lázár Béla : A. Juliska.) — *Hazánk* 1894 : 347. sz. (A. J. leánya.) — *Ország-Világ* 1896 : 23. sz. (Gyöngyössi László : Az A.-nemzetségről.) — *Nagy Iván* 1900 : 49. l. (Illésy János : A nagyfalusi A.-család.) — *Vasárnapi Ujság* 1901 : 47. sz. (B. F. : Az A.-családról.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1909 : 475. l. (Benkő Imre : Adalék A. J. családjának nemességéhez.) — *Kolozsvári Hírlap* 1909 : 234. sz. (Sidney

¹ Az első kiadást l. e bibliográfia Életéhez c. szakaszában.

² A. László kivételével.

Carton: A. J.-éknál.) — *Kozáry Erzsébet*: A. Juliska. (Koszorú 144. sz.) Budapest 1913. — *Új Nemzedék* 1914: 18., 19. sz. (Móricz Pál: A. J. komája.)

Szüllőhelye. *Budapesti Hírlap* 1891: 164. sz. (Rudnyánszky Gyula: A. J. szüldháza.) — *Alföld* 1893: 104. sz. (Ujlaki Antal: A nagyszalontai jászol.) — *Fővárosi Lapok* 1893: 127. sz. (Vadnai Károly: A nagyszalontai csonkatorony.) — *Magyar Génius* 1893: 20. sz. (R—y: A. J. szüldhelye.) — *Nemzet* 1899: 243. sz. (Andronicus: A csonkatorony alól.) — *Székesfehérvár és Videke* 1899: 78. sz. (Y. Y.: A. J. szüldföldjén.) — *Borsodmegyei Lapok* 1900: 65. sz. (Vén diák: A. J. szüldföldjén.) — *Új Idők* 1902: 27. sz. (Sas Ede: A. J. szüldéshelye.)

Életéhez. I. Általában. *Sepsiszentgyörgyi Székely Mikó kollégium 1890 1. értesítője* Sepsi-Szt-György 1891. (Csősz János: Vörösmarty, Tompa, A. a szabadságharc után.) — *Magyar Génius* 1893: 20. sz. (A. J. életéből.) — *Egyetértés* 1895: 9. sz. (Gyöngyössy László: A. életéből.) — *Mezőtúri ev. ref. főgimn. 1896/7. értesítője*. Mezőtúr 1897. (Koloszvári Aladár: A. J. életéből. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1898: 603. l. [Kelemen Béla].) — *Nagyvárad* 1899: 240. sz. és *Pesti Napló* 1899: 275. sz. (Rozvány György: Apróságok A. J. életéből.) — *Vasárnapi Ujság* 1899: 35. sz. (Benkő István: A. J. mint rajzoló.) — *Családi kör* 1901: 1. sz. (Balogh Imre: Utolsó találkozásom A. J.-sal.) — *Mezőtúri Hírlap* 1903: 4. sz. (Koloszvári Aladár: A. J. vallásossága.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1904: 268—270. l. (Gyöngyössy László: Okiratok A. J. életéből); 1905: 483—495. l. (U. a.: Adatok A. J. életéhez.) — *Az Arany János-Társaság könyvei. I.* Temesvár 1905: 194—227. l. (Mársits Rozina: A. J. és a nő.) — *Beöthy-Emlékkönyv*. Budapest 1908: 322—335. l. (Kéký Lajos: A. J. pályakezdése.) — *Temesvári Hírlap* 1911: 56. sz. (Naschitz György: Mivel töltötte A. J. üres idejét?) — *Irodalomtörténet* 1914: 498. l. (Szendrey Zsigmond: Adatok A. J. életéhez.)

II. 1817—1833. Nagyszalontán. *Gyöngyössy László*: A. J. ifjúsága. Budapest 1898. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1898: 744—747. l. [Váczy János]; *Nemzet* 1898: 194. sz. [Lázár Béla].)

III. 1833—36. Debreczenben és Kisújszálláson. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1905: 366. l. (Barcsa János: A. J. távozása a debreczeni kollégiumból.) — *Irodalomtörténet* 1912: 384. l. (Perényi József: A. kisújszállási tanítósága.) — *Pap Károly*: A. J. debreczeni diákságához. Kny. az Irodalomtörténetből. Budapest 1912. — *Irodalomtörténet* 1914: 30—33. l. (Kardos Lajos: A. J. debreczeni diákságához.)

IV. 1836. Vándorszínész. *Ország-Világ* 1898: 21. sz. (Gyöngyössy László: A. J. mint vándorszínész.) — *Az Ujság* 1904: 118. sz. (Várad Antal: Költő színészek.) — *Irodalomtörténet* 1913: 276—280. l. (Kardos Lajos: A. J. színészi pályája és a Bolond Istók.)

V. 1837—1849. Nagyszalontán. *Ország-Világ* 1898: 2. sz. (Koloszvári Aladár: A. J. jegyzősége.) — *Vasárnapi Ujság* 1911: 47. sz. (Szász Géza: A. J. által kiállított lópasszus.) — *Világ* 1911: 131. sz. (Pogány József: A. J. a forradalmár.) — *Budapest* 1914: 37. sz. (Márton Manó: A. J. sza-

lontai jegyző utazása Bécsbe.) — *Délmagyarországi Közlöny* 1914: 35. sz. (—n—i.: Ugyanerről.) — *Irodalomtörténet* 1914: 64—67. l. (Szendrey Zsigmond: A. J. a szalontai nép emlékezetében.)

VII. 1850—51. Nevelő Geszten. *Egyetértés* 1895: 15. sz. (Gyöngyössy László: A. J. geszti nevelősege.) — *Baros Gyula*: A. J. és Tisza Domokos. Kny. az Urániából. Budapest 1911. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1912: 473. l. [Bittenbinder Miklós]; *Irodalomtörténet* 1912: 135. l. [B. J.]) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912: 416—418. l. (Gyöngyössy László: A. J. Geszten.)

VII. 1851—60. Tanár Nagykőrösön. *Benkó Imre*: A. J. tanársága Nagykőrösön. Szilágyi Sándor előszavával. Nagykőrös 1897. (Ismerteti Prototárs Szemle 1897: 553. l.; Vasárnapi Ujság 1897: 46. sz.; A Hét 1898: 1. sz. [Junius]; Budapesti Szemle 1898. XCIV: 144—147. l. [r.]; *Irodalomtörténeti Közlemények* 1898: 116—121. l.; 247. l. [Benkó megjegyzése]; Nemzet 1898: 194. sz. [Lázár Béla]; Orsz. Középisk. Tanáregyesületi Közlöny 1898. XXXI: 20. sz. [Gyulai Ágost]; Századok 1898: 60—62. l. [B. F.]) — *Nagykőrösi Hirlap* 1898: 3. sz. (Szilágyi Sándor: A. J. mint pedagógus.) — *Tanulók Lapja* 1898: 3. sz. (A. J. mint tanár.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1899: 488. l. (Gyulai Ágost: Szilágyi István levele A. J.-ről.) — *A budapesti László-intézet 1899/900. értesítője*. Budapest 1900: 9—14. l. (Gyulai Ágost: A. J. tanítói pályája.) — *Tanulók Lapja* 1900: 51. sz. (Laukó Albert: A. J. mint tanár.) — *Pesti Hirlap* 1901: 32. sz. (A. J. mint nyelvtanító.) — *Sárospatak* 1902: 27—30. sz. (Fóth Lajos: A. J. mint pedagógus.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1907: 504—507. l. (Bíró Sándor: A. J. Nagykőrösön.) — *Nagykőrösi Ujság* 1908: 12., 13. sz. (Benkó Imre: A. lakásai Nagykőrösön.) — *Pesti Hirlap* 1908: 102. sz. (Vay Sándor: A. J. Nagykőrösön.) — *Délmagyarországi Közlöny* 1911: 55. sz. (Sebesztha Károly: Visszaemlékezés A. J. gimnáziumára.) — *Irodalomtörténet* 1914: 409. l. (Gyöngyössy László: A. J. mint egyháztanácsai jegyző.)

VIII. 1860—1882. Budapesten. *Akadémiai Értesítő* 1893: 230—337. l. (Szily Kálmán: A. J. mint főtítkárr.) — *Népiskolai Tanügy* 1910: 14—16. sz. (Benkóczy Emil: A. J. a Kisfaludy-Társaságnál.)

IX. Betegsége. *Budapesti Szemle* 1900. CII: 436—442. l. (Grósz Emil: A. J. szembaja); CIII: 315. l. (Csapodi István: A. J. szembaja.) — *Nagyvárad* 1912: 191. sz. (Markusovszky Sámuel: A. J. Karlsbadban.) — *Uránia* 1913: 390—395., 512. l. (Kristóf György: A. J. Karlsbadban.)

X. Viszonya kortársaihoz. *Petőfi-Múzeum* 1890: 139—144. l. (Csernátóni Gyula: Petőfi és A. viszonyához.) — *Nagyvárad* 1892: 70. sz. (Kolosváry Aladár: Petőfi és A. J. Szalontán; a Mezőtúr és Vidéke 1894: 28. sz.-ban is megjelent.) — *Délmagyarországi Közlöny* 1893: 43—46. sz. (Perényi Adolf: A. és Petőfi barátsága); 117. sz. (Bessenyei Ferenc: A. J. legöregebb tanítványa.) — *Vasárnapi Ujság* 1893: 20. sz. (A. J. és Petőfi Sándor.) — *Egyetértés* 1896: 221—224. sz. (Gyöngyössy László: A. és Petőfi.) — *Ország-Világ* 1896: 23. sz. (E. Kovács Gyula: A. J.-nál.) — *Magyarország* 1897: 51. sz. (Szana Tamás: A. J. kritikusa.) — *Budapesti*

I. ker. főgimn. 1898/9. értesítője. Budapest 1899 : 7—16. l. (Gyulai Ágost : A. és Petőfi barátsága [a Tanulók Lapja 1899 : 33., 34. sz. is megjelent]. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1900 : 848. l.) — *Magyar Nyelvtör* 1902 : 169. l. (Szily Kálmán : A. J. és Szarvas Gábor.) — *Ország-Világ* 1902 : 30. sz. (Sidney Carton : A. J. és E. Kovács Gyula.) — *Hazánk* 1905 : 191. sz. (Kacziány Géza : Toldy levelezése A.-nyal.) — *Kerestély Olga* : A. és Petőfi barátsága. Kny. az Arany János-Társaság könyvei III. kötetéből. Temesvár 1908. — *Az Ujság* 1911 : 123. sz. (Vértesy Jenő : A. J. és Szász Károly.) — *Budapesti Hirlap* 1909 : 197. sz. (Nagy Sándor : A. és Tompa megismerkedése.) — *Endrődi Béla* : Petőfi és A. levelezése (Petőfi-könyvtár 9. köt.). Budapest 1909. — *Nyugat* 1910. II : 1577—1590. (Babits Mihály : Petőfi és A.) — *Protestáns Szemle* 1910 : 337—344., 405—414. l. (Máté Lajos : A. és Petőfi barátsága.) — *Renaissance* 1910. II : 514—522. l. (Pogány József : A. contra Petőfi.) — *Szilágyi István-Kör Évkönyve*. Máramarossziget 1911. V : 32—36. l. (Bökényi Dániel : A. J. és Szilágyi István.) — *Temesvári Hirlap* 1911 : 56. sz. (Gábor Rezső : A. és Madách.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912 : 413—415. l. (Marót Károly : John Stibli shoemaker and poet.) — *Veszprémi Hirlap* 1912 : 15. sz. (Perényi József : A. J. és Jánosi Gusztáv.)

Kéziratai. Jónás Károly : A. J. levelezésének címjegyzéke. Kny. az Akadémiai Értesítőből. Budapest 1899. — *Magyar Könyvszemle* 1899 : 205. l. (I : A. J. kéziratai); 1905 : 193—237., 325—349.; 1906 : 7—38. l. (Esztegar László : A Toldi-trilógia eredeti kéziratai a M. N. Múzeumban. Bányai Elemér bevezetésével.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1913 : 628—631. l. (Huszár György : A. J. Katalin-kézirata.) — *Magyar Figyelő* 1913. IV : 301. l. (Ferenzi Zoltán : A. J. Családi körének eredeti kézirata.) — *Új Idők* 1914. I : 42. l. (Bródy Miksa : A. J. ösmeretlen kézirata.)

Reliquiái. *Fővárosi Lapok* 1893 : 128. sz. (V—y : Az A.-szoba); 1899 : 31. sz. (Ábrányiné Katona Klementin : A. J. tölgyeinél.) — *Mezőtúr és Vidéke* 1893 : 51. sz. (Kolosvári Aladár : Emlékek A. J.-ről.) — *Alkotmány* 1901 : 204. sz. (Bárdos Gyula József : A. J. pipája.) — *Nyugatmagyarországi Híradó* 1906 : 178. sz. (Albert József : Még egyszer A. J. karlsbadi padjáról.) — *Vasárnapi Ujság* 1906 : 27. sz. (Sztehlo Kornél : A.-pad Karlsbadban); 33. sz. (Králík Lajos : A karlsbadi A.-pad.) — *Orsz. Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny* 1908. XLI : 673—675. l. (Móczár József : A szalontai A.-múzeum és a tanulmányi kirándulások.) — *Irodalomtörténet* 1913 : 403. l. (F. V. : A. J. könyvei.) — *Vasárnapi Ujság* 1914 : 26. sz. (Gyönyössy László : A. J. és családjának képe.)

Szobrai. 1. Budapest : *A Hét* 1890 : 24. sz. (Méray-Horváth : Bronz vagy márvány ?) — *Egyetértés* 1890 : 172. sz. (Ambrozovics Dezső : Az A.-szobor és művésze.) — *Pesti Napló* 1890 : 160. sz. (Justh Zsigmond : Az A.-szobor márványból.) — *Vasárnapi Ujság* 1891 : 33. sz. (K. D. : Az A.-szobor Toldija.) — *Budapesti Hirlap* 1893 : 133. sz. (Rákosi Jenő : A. szobra.) — *Egyetértés* 1893 : 138. sz. (Csetneki Mariska : Az A.-szobor.) — *Fővárosi Lapok* 1893 : 142. sz. (Szana Tamás.) — *Magyar Szalon* 1893. XIX : 321—328. l. (U. a.) — *Magyar Szemle* 1893 : 22. sz. (Hevesi Sándor). —

Nemzet 1893 : 132. sz. (Lázár Béla.) — *Pester Lloyd* 1893 : 110. esti sz. (Silberstein Adolf.) — *Vasárnapi Ujság* 1893 : 20. sz. (Kovács Dénes) ill. — 2. Nagyszontán: *Budapesti Hírlap* 1907 : 217. sz. (Gulyás József: A nagyszalontai A.-szobor.) — 3. Nagykőrösön: *Magyar Nemzet* 1910 : 225. sz. (Barát Ármin: A nagykőrösi A.-szobor.) — 4. Debreczenben? *Vasárnap*. Debreczen 1911 : 3. sz. (Sigma: Az A.—Petőfi szobor.)

Forrásai. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1891 : 147—160; 235—246. l. (Lázár Béla: A Gesta Romanorum hatása a magyar műköltészetre.) — *Petőfi-Múzeum* 1891 : 111—116. l. (Párhuzamok Petőfi és A. között.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1900 : 17—25., 786—790. l. (Binder Jenő: Párhuzamok A.-hoz.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1902 : 257—271. l. (Tolnai Vilmos: Adalékok A. J. forrásaihoz.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1904 : 520. l. (U. a. A. J. és Decsy Sámuel osmanografiája.) — *Pollák Miksa*: A. J. és a biblia. Budapest 1904. (Ismerteti Budapesti Szemle 1904. CXIX : 144—152. l. [Riedl Frigyes]; Hazánk 1914 jún. 14. [Kacziány Géza].) — *Temesvári Hírlap* 1910 : 29., 31. sz. (Gálos Rezső: A. J. és a népmese.) — *Uránia* 1910 : 244—247. l. (U. a. cikk.) — *Irodalomtörténet* 1914 : 27—29. l. (Fest Sándor: A. J. angol olvasmányaihoz.)

Esztétikája. *Kecskeméti kegyesr. főgimn. 1891/2. értesítője*. Kecskemét 1892. (Kovács Antal: A tragikum A. J. költészetében.) — *Székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium 1899/1900. értesítője*. Székelyudvarhely 1900 : 3—17. l. (Ravasz Árpád: A humor A. J.-nál. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1901 : 252. l. [Schneeberger Nándor].) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1902 : 73—75. l. (Tolnai Vilmos: A. J. az eposzi hitelről); 248—250. l. (Pap Illés: A. J. az eposzi hitelről.) — *Dénes Lajos*: A. J. esztétikai nézetei. Kny. a budapesti Barcsay-u. főgimn. 1904/5. értesítőjéből. Budapest 1905. (Ismerteti Egyetemes Kritikai Lapok 1907 : 2. sz. [Judicus].) — *Szinnyei Ferenc*: A. J. humora. Kny. a Budapesti Szemle CXXI., CXXII. köt.-ből. Budapest 1905. — *Ritoók Emma*: A. J. elmélete az eposzról. U. o. 1906. — *Az Ujság* 1908 : 158. sz. (Várdai Béla: A. J. esztétikai apróságairól.) — *Beöthy-Emlékkönyv*. Budapest 1908 : 336—347. l. (U. a. A. J. kritikai álláspontja.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1908 : 657—663., 729—743. l. (U. a.: Kisebb adalékok A. J. esztétikai nézeteihez.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1908 : 129—138. l. (Szinnyei Ferenc: A. a compositióról.) — *Temesvári Hírlap* 1908 : 53. sz. (Sztura Szilárd: A. mint műbíráló.) — *Gálos Rezső*: A. J. mint műbíráló. Kny. az Urániából. Budapest 1909. — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1909 : 1—33. l. (Nógrádi László: A. mint kritikus.) — *Boromisza Jenő*: A. J. mint esztétikus. Kny. a verseczi áll. főreáliskola 1909/10. értesítőjéből. Versecz 1910. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1911 : 363. l. [Kristóf György].) — *Budapesti Szemle* 1910. CXLII : 60—83.; 183—233. l. (Szinnyei Ferenc: A. J. tudományos munkássága.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1910 : 683—695. l. (Gálos Rezső: A. J. esztétikája); 1911 : 228—230. l. (Bleyer Jakab: Párhuzamok A. esztétikájához.) — *Temesvári Hírlap* 1911 : 88. sz. (Sztura Szilárd: A. J. a humorról.)

Nyelve. *Debreczeni Protestáns Lap* 1891 : 43—45. l. (Kulcsár Endre : A. J. elbeszélő stílusa) és *Debreczeni ev. ref. főgimn. 1891/2. értesítője*. Debreczen 1892. (U. a. A. J. elbeszélő irályáról. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1893 : 65—68. l. [Kardos Albert].) — *Szászvárosi Kónkollégium 1891/2. értesítője*. Szászváros 1892. (Csűrös Pál : A. J. leíró stíljának néhány vonása.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1897 : 37—53. l. (Danka Placid : A szójátékok A. J. Aristophanesében); 381. l. (Kardos Albert : Csokonai-rím A.-nál.) — *Magyar Nyelvőr* 1900 : 299—305., 356—361., 407—412. l. (Varga Károly : A számszerinti egyeztetés A. J.-nál.) — *Magyar Nyelv* 1905 : 178—180, 227—229, 320—322, 365., 408—411, 455—457. l.; 1906 : 34—36, 78—80, 118—122, 172—174, 219—222, 266—270, 316—321, 364—367, 411—416, 425—431, 456—459. l.; 1907 : 81—84, 128—130, 228—231, 414—423, 459—463. l.; 1908 : 221—226, 311—315. l.; 1909 : 21—25, 75—77, 117—120, 303—306. l.; 1910 : 166—170, 204—206, 391—395. l.; 1911 : 74—80, 394—402. l.; 1912 : 117—119, 164—167, 220—224, 356—362, 405—407. l.; 1913 : 15, 212—217, 272—275, 313—318, 360—362. l.; 1914 : 207—211. l. (Lehr Albert : A-magyarázatok.) — *Magyar Nyelvőr* 1905 : 523. l. (Veszprémi Bódog : A. J. csihése.) — *Szegleti István* : A főnévi igenév A. J.-nál. Kny. a Magyar Nyelvörből. (Nyelvészeti Füzetek 23. sz.) Budapest 1905. — *Teleky István* : A tárgyeset A. J.-nál. (Nyelvészeti Füzetek (21. sz.) U. o. 1906. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1906 : 398. l. [i.]; Orsz. Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny XXXIX : 635—637. l. [y.]) — *Magyar Nyelvőr* 1908 : 25—28. l. (Pál Antal : Egy talmi A.-magyarázatról); 1909 : 260—263. l. (Simonyi Zsigmond : Talmi A.-magyarázatokról); 1910 : 92. l. (Kovács Márton : A. J. nyelvéhez); 220. l. (U. a. A. mondattanához); 223. l. (Vértessy Jenő : Néhány szó Lehr Albert A.-magyarázataira); 325—327. l. (Kovács Asztrik, Kertész Manó : A. J. nyelvéhez); 431. l. (Fokos Dávid : A. J. nyelvéhez.) — *Magyar Nyelv* 1911 : 406—409. l. (Csefkó Gyula : A. J. és a határozatlan névelő.) — *Magyar Nyelvőr* 1911 : 422. l. (Kertész Manó : A. J. nyelvéhez.) — *Tóth Gyula* : A prózájának szófűzése. Budapest 1911. — *Fehértemplomi főgimn. 1911/2. értesítője*. Fehértemplom 1912 : 3—23. l. (Sziklay Ferenc : A. J. magyar verselése. Ismerteti Magyar Kultura 1912 : 1136. l. [Sz. B.]; Katholikus Szemle 1913 : 354. l. [Bittenbinder Miklós]). — *Kozák Lajos* : A metafora és A. J. metaforái. Budapest 1912. (Ismerteti Irodalomtörténet 1912 : 509. l.) — *Magyar Nyelv* 1913 : 136. l. (Lehr Albert : Szőlős gazda.) — *Magyar Nyelvőr* 1913 : 39. l. (Filologus : Lehr Albert dormitans vagy az alvó A.-tudós); 225—227. l. (Prohászka János : A. J. egyik jegyzetéhez.) — *Privigyei kegyesr. főgimn. 1913/4. értesítője*. Privigye 1914 : 3—28. l. (Illés István : Fejezetek A. J. mondattanából.)

Lírāja. *Brassó* 1890 : 142—144. sz. (A. J. alkalmi versei és rögtönzése.) — *Erdélyi Múzeumegylet Kiadványai* 1891 : 203—221, 295—318, 379—394. l. (Váczy János : A. J. lírai költeményeiről.) — *Néptanítók Lapja* 1892 : 97—99. sz. (Hoffmann Mór ; Pædagogiai eszmék A. J. költeményeiben.) — *Akadémiai Értesítő* 1893 : 317—329. l. (Lévay József : A. lírāja.) — *Erdélyi Protestáns Lap* 1900 : 7—11. sz. (Versényi György : A vallásos

elem A. J. költészetében.) — *Kalazantinum* 1902. VIII : 1. sz. (Babos Dezső: A hazafias költészete szabadságharcunk után.) — *Ország-Világ* 1902 : 10. sz. (Csahihen Károly: A. J. lírája.) — *Munkácsi áll. főgimn.* 1902/3. értesítője. Munkács 1903 : 3—27. l. (R. Vozáry Gyula: A. J. néhány költeményéről. [Öreg pincér; Rangos koldús; Tamburás Öreg Ur; Vándor cipő.] Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1904 : 421—422. l. [Major Károly].) — *Kaminszky László*: A madarak Tompa, Petőfi és A. költészetében. Ungvár 1907. — *Protestáns Szemle* 1907 : 446—457. l. (Márk Ferenc: A. J. és a vallás.) — *Székelyudvarhelyi ref. kollégium 1906/7. értesítője.* Székelyudvarhely 1907 : 44—64. l. (Biró Sándor: Vallásos gondolatok A. költeményei alapján. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1908 : 405. l. [Révai Sándor].) — *Az Arany János-Társaság Könyvei.* III. köt. Temesvár 1908 : 19—40. l. (Tőkés Lajos: A. J. és a természet.) — *Keszthelyi r. k. főgimn.* 1907/8. értesítője. Keszthely 1908 : 3—148. l. (Erdélyi Irén: A hazafias bánat költészete a szabadságharc után. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1909 : 452. l. [Kristóf György].) — *Olajág* 1908 : 5. sz. (Biró Sándor: A vallás A. J. költészetében.) — *Karcagi ref. főgimn.* 1908/9. értesítője. Karcag 1909 : 13—47. l. (Horváth Ferenc: A. J. lírája.) — *Népművelés* 1909. III : 16. sz. (P. J.: A. J. lírai költészete.) — *Nagyvárad* 1912 : 81. sz. (Huzella Gyuláné: A. J. és a líra.)

Epikája. *Debreczeni Protestáns Lap* 1891 : 43—45. sz. (Kulesár Endre: A. J. elbeszélő stílusa.) — *Tanulók Lapja* 1895 : 2. sz. (A. J. balladáinak lélektani alapja. Vázlat.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1900 : 1—30, 129—157, 257—286. l. (Zlinszky Aladár: A. J. balladaforrásai); 1901 : 257—275, 404—421. l. (U. a.: A. J. kisebb történeti költeményei.) — *Máramaros* 1901 : 48, 49. sz. (Révész Lajos: A nő A. J. balladáiban.) — *Wagner M. rákospalotai főgimn.* 1901/2. értesítője. Budapest 1902 : 3—20. l. (Mózer Ödön: A. J. balladáit. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közöny 1903 : 437—439. l. [Major Károly].) — *Óbecse és Vidéke* 1904 : 33, 34. sz. (Mihály Lajos: A. J. lelki betegségei.) — *Az Arany János Társaság könyvei* III. köt. Temesvár 1908 : 106—160. l. (Páger Imre: A drámai elem A. J. balladáiban.) — *Paedagogiumi Ifjúság* 1908. VII : 7. sz. (Chodobiczky Alajos: Művelődéstörténeti motívumok A. J. néhány balladájában.) — *Munkácsi Hírlap* 1908 : 1. s. köv. szk. és 1910 : 1. s. köv. sz. (R. Vozáry Gyula: A. J. néhány nőalakjáról.) — *Tompos József*: A magyar ballada története. Kolozsvár 1909. — *Budapesti Szemle* 1911. CXLV : 240—266. l. (Kéky Lajos: A. J. elbeszélő költészete.) — *Irodalomtörténet* 1912 : 373—379, 458—466, 513—528. l. (Elek Oszkár: Skót és angol hatás A. J. balladáiban.) — *Uránia* 1912 : 80—84. l. (U. a.: A. J. és balladaköltészete.) — *Irodalomtörténet* 1913 : 34—36. l. (Tolnai Vilmos: A. balladáinak angol-skót forrásaihoz.) — *Ország-Világ* 1914 : 21—22. sz. (Radnai Oszkár: A nő A. kisebb elbeszélő költeményeiben.)

Egyéb munkái. *Egyetemes Philologiai Közöny* 1893 : 328—340. l. (Balassa József: A. J. mint nyelvész.) — *Nyelvtudományi Közlemények* XXIII : 347. l. (Kalmár Elek: A. J. mint nyelvész.) — *Nemzet* 1896 : 46—49. sz. (Palmer Kálmán: A. J. a közügyről.) — *Nagyvárad* 1901 : 4. sz.

(Balogh Imre: A. J. színdarabja.) — *Budapesti Szemle* 1909. CXXXVIII: 261—267. l. (Várdai Béla: A. J. költői hagyatékához.) — *Pogány József*: A. J. politikai nézetei. Budapest 1909. — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1901: 785—792. l. (Várdai Béla: A. J. prózairói hagyatékához.) — *Dél-magyarországi Közlöny* 1913: 69. sz. (Révfy Géza: A. J. mint dalszerző.) — *Magyar Dal* 1914: 2. s. köv. szk. (U. a. a cikk.)

Hatása. *Hettesheimer Ernő*: A. uralomrajutása az irodalomban. Debreczen 1914. (Ism. Irodalomtörténet 1915: 285. l. [B. Gy.]).

Egyes munkáiról. (Összes munkáinak 12 kötetes kiadása szerint csoportosítva.)

I. Kisebb költemények. **A bajusz.** *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1896: 837. l. (Pollák Miksa: A. J. «Bajusz»-ához.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1901: 253. l. (D.: A. «Bajusz» c. költeményének forrásához.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1903: 359. l. (Lukinich Imre: A. J. «A bajusz» c. költeménye.)

A fülemüle. *Ethnographia* 1890: 57. l. (V. S.: A. J. Fülemüléjének eredete.) — *Budapesti Szemle* 1891. LXVIII: 461—470. l. (Hegedüs István: Egy adoma vándorútja.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1891: 813. l. (Simonyi Zsigmond: A. J. Fülemüléjéhez.) — *Magyar Polgár* 1902: 50. sz. (Versényi György: A fülemüle története.) — *Trostler József*: A fülemüle tárgytörténetéhez. Kny. az Irodalomtört. Közleményekből. Budapest 1914.

A hamis tanú. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1900: 17—20 l. (Binder Jenő: Párhuzamok Aranyhoz.) — U. o. 1904: 75—78. l. (Erdélyi Károly: A hamis tanú.) — U. o. 1914: 812. l. (Simonyi Zsigmond: A hamis tanú.)

Ágnes asszony. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1905: 894—896. l. (Petz Gedeon: A. J. «Ágnes Asszony»-áról.) — U. o. 1906: 182. l. (Gärtner Henrik: A. J. «Ágnes Asszony»-áról.) — U. o. 1914: 315. l. (h.: Ágnes asszony latinul.)

A hegedű. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1899: 301—302. l. (Imre Lajos: «Jóka ördögé»-hez és a «hegedű»-ről); 1900: 57. l. (Waldapfel János: A. «Hegedű»-jéről.)

A rab gólya. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1912: 856—860. l. (Gragger Róbert: A rab gólya.) — U. o. 1913: 716. l. (Szerk.: A. «A rab gólyá»-jához.)

A rodostói temető. *Az Arany János-Társaság könyvei.* III. Temesvár 1908: 255—264. l. (Barabás Ábel: II. Rákóczi Ferenc a magyar költészetben.)

Az egri leány. *Bodola Gyula*: Dobó István a magyar költészetben. Kolozsvár 1908.

Az ó-torony. *Uránia* 1906: 25—28. l. (Pekár Károly: A. J. verse az ó-toronyról.)

Családi kör. *Magyar Nyelv* 1908: 417. l. (Tolnai Vilmos: A «Családi kör»-höz.) — *Irodalomtörténet* 1912: 61. l. (U. a.: Hol írta A. J. a Családi kört?) — U. o. 1912: 119. l. (Huszár György megjegyzése az előző cikkekre.) — *Magyar Figyelő* 1913. IV: 301. l. (Ferenczi Zoltán: A. J. Családi körének eredeti kézírata.)

Czakó sírján. *Irodalomtörténet* 1914 : 312—314. l. (Tolnai Vilmos : A. J. Czakó sírján.)

Epilogus. *Szeremley Barna* : A. J. jelleme «Epilogus»-a tükrében. (Kny. az Urániából.) Budapest 1904. (Ismerteti Magyar Szemle 1904 : 38. sz. [Berkovics Miklós].)

Fiamnak. *Tanulók Lapja* 1895 : 8., 9. sz. (Krajcsovics Soma : Fiamnak. A. J. költeményének poétikai fejtegetése.) — *Háromszéki Híradó* 1903 : 40. sz. (Szittyá Vitéz : «Fiamnak». A. J. költeményének poétikai fejtegetései.)

Híd avatás. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1906 : 315—316. l. (Lengyel Miklós : Az ember tragédiája és A. J. egyik balladája.) — U. o. 1906 : 787. l. (Szigetvári Iván : A. J. híd avatása és Mistral Miréioja.)

Mátyás anyja. *Iskola és Szülőház* 1893 : 4—6. sz. (Balázs Péter : Gyakorlati tanítás az irodalom köréből a népiskola V—VI. osztályában.)

Népnevelés. *Irodalomtörténet* 1914 : 315—317. l. (Tolnai Vilmos : A. J. «Népnevelés» c. költeményéről.)

Nyalka huszár. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1911 : 150. l. (Tolnai Vilmos : A. J. «Nyalka huszár»-ja.)

Ősszel. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1898 : 714—718. l. (Waldapfel János : A. J. «Ősszel» c. költeményéről.)

V. László. *Nemzeti Nénevelés* 1896 : 221—230. l. (Berta Ilona : A. J. V. Lászlója.)

Pázmán lovag. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1903 : 473—475. l. (Tolnai Vilmos : A. J. «Pázmán lovag»-jának forrása.) — *Budapesti Szemle* 1909. CXXXVII : 133—140. l. (Horváth János : Pázmán lovag.)

Rákócziné. *Dombi Márk* : II. Rákóczi Ferenc a költészetben. Kny. a bajai főgimn. 1903/4. értesítőjéből. Baja 1904. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1905 : 71—72. l. [Major Károly].) — *Az Arany János-Társaság Könyvei*. III. Temesvár 1908 : 255—264. l. (Barabás Ábel : II. Rákóczi Ferenc a magyar költészetben.)

Széchenyi emlékezete. *Acta univers. Clandiop.* 1909/10. II. Kolozsvár 1910 : 33—50. l. (Márki Sándor : Széchenyi emlékezete.)

Szondi két apródja. *Zlinszky Aladár* : Szondi két apródja az iskolában. Kny. a zombori gimn. értesítőjéből. Zombor 1890. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1891 : 788—792. l. [Kardos Albert].) — *Fővárosi Lapok* 1891 : 98. sz. (Esztegar László : Gyöngyök gyöngye.) — U. o. 1891 : 99. sz. (Borovszky Samu : Szondi két apródja.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1893 : 98. l. (B. F. : Szondi két apródja.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1899 : 353. l. (Tolnai Vilmos : A. J. «Szondi két apródja»-nak egy kifejezése.) — U. o. 1903 : 190. l. (U. a. : A. J. «Szondi két apród»-jának forrásaihoz.)

Tengeri hántás. *Rozsnyói ev. főgimn. 1893/4. értesítője*. Rozsnyó 1894. (Mráz Elek : A. J. «Tengeri hántás»-a. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1895 : 853—855. l. [Kardos Albert] és Irodalomtörténeti Közlemények 1895 : 489. l. [B. F.]) — *Tanulók Lapja* 1897 : 18. sz. (Szinnyei Ferenc : A «Tengeri hántás».)

Tetemre hívás. *Budapesti Szemle* 1895. LXXXVI : 279—289. l. (r—t.

A. «Tetemre hívás»-a németül.) — *Tanítók Lapja* 1900: 30. sz. (László Béla: A. J. «Tetemre hívás»-ának a forrása.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1904: 268. l. (Gyöngyössy László: A «Tetemre hívás» forrása.) — U. o. 1908: 111—116. l. (László Béla: A «Tetemre hívás forrása». [Külön is megj.]) — *Magyar Nyelv* 1911: 451—452. l. (Tolnai Vilmos: A Tetemre hívásának pórosztójáról.)

Vágy. *Irodalomtörténet* 1912: 61. l. (Tolnai Vilmos: A. J. Vágy c. költeményéhez.)

Zách Klára. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1908: 407. l. (Tolnai Vilmos: Zács Klára forrásaihoz.)

II. *Toldi-trilógia. A monda.* *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1891: 969—972. l. (Bognár Teofil: Egy pár szó a Toldi mondához); 1094—1095. l. (Lázár Béla: A Gesta Romanorum és a Toldi-monda.) — *Szegedi kath. főgimn. 1891/2. értesítője.* Szeged 1892. (Szinger Kornél: A Toldi-kérdés és A. J. Toldi-trilógiája. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1893: 386—390. l. [Heinrich Gusztáv] és Irodalomtörténeti Közlemények 1893: 121. l. [B. F.].) — *Pápai ev. ref. főiskola 1895/6. értesítője.* Pápa 1846: 3—26. l. (Győry Gyula: A Toldi-kérdés. Ism. Egyetemes Philologiai Közlöny 1897: 172—174. l. [Heinrich Gusztáv].) — *Bartha József:* A Toldi-monda. Kny. a Katholikus Szemléből. Budapest 1899. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1899: 743—747, 956. l. [Heinrich Gusztáv]; Irodalomtörténeti Közlemények 1899: 490. l.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1902: 373—375. l. (Zsák I. Adolf: Egy Toldi Miklós- és Györgyre vonatkozó ismeretlen oklevél.) — *Fóti József Lajos:* A Toldi-monda és két idegen eredetű epizódja. Budapest 1906. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1906: 693—696. l. [Heinrich Gusztáv].) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1908: 257—281. l. (Fóti József Lajos: a Toldi-monda két idegen nyelvű epizódja.) — U. o. 1909: 174—177. l. (Marót Károly: Néhány szó a Toldi-monda egy epizódjához.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1910: 157. l. (Baciu János: A Toldi-monda egy oláh nyelvemlékben.) — *Toma István:* Élet és irodalom. Budapest 1913: 258—268. l. (Bartha József: Ujabb vélemények a Toldi-mondáról. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1914: 234—236. l. [Heinrich Gusztáv].) — *Ethnographia* 1912: 277—289. l. (Birkás Géza: Ilosvai Toldija és az olasz és francia Rainouart-mondák.) — U. o. 1913: 82—84. l. (U. a.: Mégegyszer a Toldi-mondáról.) — *Irodalomtörténet* 1914: 134—136. l. (Birkás Géza: A Toldi-monda kérdéséhez.) — U. o. 280. l. (Bartha József válasza.) — *Moór Elemér:* A Toldi-monda és német kapcsolatai. (Német philologiai dolgozatok. XIII.) Budapest 1913.

A *trilógia. Trencsénii áll. felső leányiskola 1888/9. értesítője.* Trencsén 1889. (Ényi László: a Toldi-trilógia nőalakjai.) Megjelent Máramaros 1903: 10—12. sz. is. — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1901: 869. l. (Bánóczy Dénes: A. J. Toldija és Toldi estéje.) — *Magyar Könyvszemle* 1905: 193—237, 325—349.; 1906: 7—38. l. (Esztegar László és Bányai Elemér: A Toldi-trilógia eredeti kéziratai a M. N. Múzeumban.)

Toldi. Kecskeméti ev. ref. főgimn. 1889/90. értesítője. Kecskemét 1890:

3—13. l. (Nagy Ferenc: Ilosvai—A. Toldija. Ism. Egyetemes Philologiai Közlöny 1891: 807. l. [Kelemen Béla].) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1891: 101—108. (Kardos Albert: Toldi XII. éneke.) — *Zenta városi gimn. 1890/1. értesítője*. Zenta 1891. (Fülöp Adorján: A. J. Toldija a gimnázium 4. osztályában. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1892: 687—690. l. [Kardos Albert].) — *Trencsényi felsőbb leányiskola 1892/3. értesítője*. Trencsén 1893. (Ényi László: Egy-két irálytani óra «Toldi» nyomán. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1894: 77. l. [Rupp Kornél].) — *Ruprecht Alajos: Szív- és jellemképző vonások A. Toldijában*. Kny. a szatmári kath. főgimn. 1893/4. értesítőjéből. Szatmár 1894. (Ismerteti Magyar Szemle 1894: 32. sz.; Egyetemes Philologiai Közlöny 1895: 147—149. l. [Zlinszky Aladár]; *Irodalomtörténeti Közlemények* 1895: 490. l. [B. F.].) — *Élet* 1895. V: 24. sz. (Kritikus: Jó Toldi György.) — *Izr. Magyar Irodalmi Társulat 1895. évkönyve*. Budapest 1895: 5—21. l. (Bánóczy József: Toldi és a biblia.) — *Egyetértés* 1897: 26. sz. (S.: A «Toldi» jubileuma.) — *Ellenzék*. Kolozsvár 1897: 50—52. sz. (Rass Károly: A «Toldi» csolnak-jelenete.) — *Rupp Kornél: A. Toldijának fejtegetése*. Budapest 1899. (Ismerteti Magyar Kritika 1899: 20. sz.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1902: 443. l. (Waldapfel János: Toldi farkas-kalandja.) — U. o. 1904: 442. l. (Tolnai Vilmos: Toldi Miklós szertelen fegyvereiről.) — U. o. 1903: 719. l. (Gyulai Ágost: A. «Toldi»-ja IV. énekének 19—22. strófájához.) — *Budapesti Szemle* 1904. CXVII: 484—493. l. (Lehr Albert: Simonyi újabb kihoanása); CXVIII: 312. l. (Géresi Kálmán: Nyílt levél e szerkesztőhöz. [Toldi IV. énekének bevezetése.]) — *Magyar Nyelvőr* 1904: 43—45. l. (Veszprémi Bódog [Simonyi Zsigmond]: A. Toldijához.) 168—170. l. (Waldapfel János: A. Toldijának szarvas-hasonlatához.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1907: 369—386, 457—474. l. (Zlinszky Aladár: Toldi, a természetes ember); 617. l. (h.: A. Toldija az iskolában.) — *Kemény Zsigmond br.: Összes művei* X. köt. Budapest 1907. (A. Toldija.) — *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny* 1907. XL: 715—717. l. (Halmy Gyula: Észrevételek a Toldi IV. énekének egy helyéhez.) — *Beöthy-Emlékkönyv*. Budapest 1908: 464—473. l. (Gyomlay Gyula: Az átképzeléses előadás és az oratio obliqua A. Toldijában.) — *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny* 1908. XLI: 169—173. l. (Lehr Albert: Észrevételek a Toldi IV. énekének egy helyéhez); 187. l. (Halmy Gyula válasza); 486—490. l. (Lányi Géza: A János vitéz és a Toldi viszonya egymáshoz az irodalmi fejlődésben); 490—493. l. (Borbély Ferenc: A János vitéz és a Toldi viszonya egymáshoz.) — *Tanügyi Értesítő*. Beszterce 1908. XIV: 10. sz. (Koller István: «Toldi» lélektani tárgyalása.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1911: 129—142. l. (Harmos Sándor: A. J. Toldijának keletkezéséhez.) — *Champier István: Petőfi János vitézének hatása A. Toldijára*. Kassa 1912. — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912: 125. l. (Harmos Sándor: Párhuzamos helyek az Odysseiából A. J. Toldijához); 129. l. (Bittenbinder Miklós: Toldi előhangja); 131—151. l. (Harmos Sándor: Petőfi János vitézének hatása A. Toldijára.) — *Magyar Nyelv* 1912: 285. l. (Lehr Albert: Anachronismus A. Toldijában.) — *Magyar*

Nyelvőr 1912: 189., 244. l. (Galambos Dezső: Anakronizmus A. Toldijában.) — *Uránia* 1912: 475—484. l. (Kristóf György: Petőfi János vitézének hatása A. Toldijára.) — *Fehértemplomi főgimn.* 1912/13. értesítője. Fehértemplom 1913: 44—77. l. (Sziklay Ferenc: János Vitéz és Toldi. (Ismerteti Irodalomtörténet 1914: 220. l. [kg.].) — *Irodalomtörténet* 1913: 162. l. (Tolnai Vilmos: Toldi Miklós farkaskalandjához.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1914: 43—73., 171—195. l. (Nagy Sándor: A János vitéz és a Toldi.) — *Silberfeld Jakab*: János vitéz és Toldi. Kny. a Békéscsaba és Vidéke 1914: 4—7. sz.-ból. Békéscsaba 1914. (Ismerteti Irodalomtörténet 1914: 501. l.)

Toldi szerelme. *Brassói áll. főreáliskola 1890/1. értesítője.* Brassó 1891: 3—13. l. (Hoffmann Frigyes: Toldi szerelme forrásai. Ism. Irodalomtörténeti Közlemények 1891: 488. l.; Egyetemes Philologiai Közlöny 1892: 272—273. l. [Erdélyi Pál].) — *Ellenzék.* Kolozsvár 1905: 109. sz. (Borbély István: Rozgonyi Piroska.) — *Szinnyei Ferenc*: A «Toldi szerelmé»-nek forrásai. (Magyar irodalomtörténeti értekezések 6. sz.) Budapest 1905. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1906: 228—231. l. [Tolnai Vilmos].) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1906: 247. l. (V. J.: Toldi szerelme forrásaihoz.) — *Beöthy-Emlékkönyv.* Budapest 1908: 348—358. l. (Vargha Ilona: A Rozgonyi Piroskájának keletkezéséről.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1910: 488. l. (Kropf Lajos: A sírrablás meséje.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1911: 202. l. (Szinnyei Ferenc: Adalék a «Toldi szerelme» forrásaihoz); 372. l. (Fóti József Lajos: U. a.); 782. l. (György Lajos: A «Toldi szerelme» forrásaihoz.) — *Erdélyi Múzeum* 1911: 186. l. (U. a. ugyanarról); 306. l. (Dobóczki Pál: ugyanarról.) — *Irodalomtörténet* 1914: 110. l. (Szemkő Aladár: ugyanarról.)

Toldi estéje. *Kalazantinum* 1906 XI: 8. sz. (Tornyos József: A «Toldi estéje»-nek humora.) — *Székesfehérvári áll. főreáliskola 1906/7. értesítője.* Székesfehérvár 1907. (Fürst Aladár: Toldi estéje az V. osztályban.) — *Hazay Olivér*: Egy könyv szülők, tanárok és volt diákok számára. Budapest 1910. (A. J. Toldi estéje.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1911: 508. l. (w. j.: Toldi estéje sírásó jelenetéhez.)

III—IV. *Elbeszélő költemények. A nagyidai cigányok.* *Dittrich Vilmos*: A nagyidai cigányok. Budapest 1898. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1898: 925—927. l. [Bartha József]; Magyar Kritika II: 1. sz. [Z. A.]; Magyar Szemle 1898: 28. sz. [Pintér Kálmán].)

Az első lopás. *Irodalomtörténet* 1913: 377. l. (Tolnai Vilmos: A. J. «Az első lopás».) — *Magyar Nyelv* 1912: 410. l. (A. J. «első lopása»-hoz.)

Az elveszett alkotmány. *Irodalomtörténet* 1913: 377. l. (Tolnai Vilmos: Irodalmunk vaskora.)

Bolond Istók. *Ethnographia* 1912: 177. l. (Kardos Lajos: Bolond Istók a XVIII. sz.-ban.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1913: 212. l. (Kardos Lajos: A. J. egy ismeretlen verse); 361—363. l. (U. a.: A Bolond Istók I. éneke mint önéletrajz.) — *Irodalomtörténet* 1913: 276—280. l. (U. a.: A. J. színészi pályája és a Bolond Istók.) — *Gróf István*: A. J. Bolond Istókja. Budapest (ny. Siklós) 1914. (Ismerteti Budapesti Szemle 1914.

CLX : 293—305. l. [Kéki Lajos].) — *Kardos Lajos* : A. J. Bolond Istókja. Debreczen 1914. (Ismerteti Budapesti Szemle 1904. CLX : 293—305. l. [Kéki Lajos]; Debreczeni Szemle 1914 : 5. sz. [Sz—y.]; Irodalomtörténet 1913 : 193—195. l. [Ady Lajos]; Irodalomtörténeti Közlemények 1915 : 253. l. [Kerekes Emil]; Magyar Nyelvőr 1914 : 234. l. [Alföldi Mihály]; Nyugat 1914. I : 575. l. [Tóth Árpád]; Pester Lloyd 1914 : 64. sz. [Turóczi—Trostler dr.]; Vasárnapi Ujság 1914 : 26. sz.) — *Kassai premontrei főgimnázium 1913/14. értesítője*. Kassa 1914 : 1—66. l. (Helle Ferenc Hugó : A. J. Bolond Istókja. Ismerteti Budapesti Szemle 1914. CLX : 293—305. l. [Kéki Lajos].)

Buda halála. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1897 : 175. l. (Szalánczi Gyula : Az írás «Buda halála»-ban.) — *Magyar Szemle* 1898 : 20. sz. (A «Buda halála»-nak nyelve.) — *Offenbeck Frigyes* : A. J. Buda haláláról. Budapest 1901. — *Kalazantinum* 1902. VII : 3—7. sz. (Visegrádi Lajos : Buda halála és a Nibelungenlied.) — *Pap Illés* : A. J. hún eposza. Budapest 1902. (Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1902 : 721—724. l. [Tolnai Vilmos]; Magyar Géniusz 1902 : 24. sz. [o. e.].) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1904 : 184. l. (Loisch János : «Buda halála» forrásaihoz.) — *Pozsonyi ág. h. ev. lyceum 1903/4. értesítője*. Pozsony 1904 : 12—25. l. (Pfeifer János : «Buda halála» és a Nibelungenlied. Ismerteti Egyetemes Philologiai Közlöny 1905 : 518. l. [Major Károly].) — *Fogarasi áll. főgimn. 1907/8. értesítője*. Fogaras. 1908 : 3—12. l. (Krebsz Ernő : Buda halála és a Nibelungenlied. Ism. Egyetemes Philologiai Közlöny 1909 : 232. l. [Heinrich Gusztáv].) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1908 : 139—148. l. (Loisch János : Buda haláláról.) — *Loisch János* : Klasszikus nyomok Buda halálában. Mezőtúr. 1909. — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1911 : 446. l. (Harmos Sándor : Hullatja levelét...); 513. l. (Gragger Róbert : Az idő vén fája.) — *Nyugat* 1911. I : 32—34. l. (Ady Endre : Strófák «Buda halála»-ról.) — *Gragger Róbert* : Philologiai dolgozatok. Budapest 1912 : 17—24. l. (Négyesy László : Árpádkori motívumok a Buda halálában.) — *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912 : 152—174. l. (Loisch János : Buda haláláról. II. rész.) — *Irodalomtörténet* 1913 : 161. l. (Tolnai Vilmos : A. J. Buda halálának «vége»); 284. l. (n. : ugyanerről); 1914 : 465. l. (Versényi György : Buda halálának egyik epizódja.)

Jóka ördöge. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1899 : 14—40. l. (Zlinszky Aladár : A gonosz asszony meséje és A. Jóka ördöge); 301—302. l. (Imre Lajos : «Jóka ördöge»-hez és a «hegedű»-ről.) — *Magyar Szó* 1899 : 3. sz. (Akác : Jóka ördöge az Ezeregyéjszakában.) — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1912 : 830. l. (Czóbel Ernő : A. «Jóka ördöge»-nek forrása); 1913 : 438. l. (Zlinszky Aladár : ugyanerről); 1914 : 816. l. (Elek Oszkár : Jóka ördögének meséjéhez.)

Katalin. *Griesbach Ágost* : A budetini monda. Budapest 1891. — *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1913 : 628—631. l. (Huszár György : A. J. Katalin-kézirata.)

Losonczi István. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1906 : 230—239. l. (Tolnai Vilmos : A. J. Losonczi Istvánjának forrásai.)

Murány ostroma. *Jeszzenszky István*: Széchy Mária a magyar irodalomban. 1896. — *A pápai Jókai-kör 1907/8. évkönyve*. Pápa 1908: 44—53. l. (Nagy Gabriella: Széchy Mária s a vele foglalkozó költői művek.)

Rózsa és Ibolya. *Nagykőrösi Hírlap* 1913: 84., 85. sz. (Gerecze Ambrúsz: A. J. Rózsa és Ibolya c. tündérmeséje.)

Elegyes darabok: Vojtina ars poétikája. *Sepsiszentgyörgyi ev. ref. Mikó-kollégium 1910/1. értesítője*. Seps-Szt-György 1911: 3—10. l. (Dániel Viktor: Az eszményítésről és A. J. «Vojtina Ars poétikájá»-ról.)

V. Prózai dolgozatok. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1912: 59—64. l. (Elek Oszkár: A. J. és Erdélyi János Bulcsu-bírálata.)

VI. Shakespeare-fordítások. Általában. *Magyar Shakespeare-Tár* 1908: 56—81. l. (Radó Antal: A. Shakespeare-fordításai); 229—231. l. (Tomory Anasztáz levele A. J.-hoz a Shakespeare-fordítás ügyében.)

Hamlet. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1908: 164. l. (Reichard Piroska: A. «Hamlet»-fordításáról.) — *Magyar Shakespeare-Tár* 1909: 318—319. l. (—r.: A. J. Hamlet-fordításának történetéhez.)

VII—VIII. Aristophanes-fordítás. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1897: 37—52. l. (Danka Placid: A szójáték A. J. Aristophanesében.)

IX. Hátrahagyott versek. A honvéd özvegye. *Mezőtúri Hírlap* 1902: 15. sz. (Kolozsvári Aladár: Magyarázatok «a honvéd özvegyé»-hez.)

Az utolsó magyar. *Irodalomtörténet* 1912: 29—36. l. (Kéki Lajos: A. J. utolsó magyarja.)

Az ünneprontók. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1899: 955. l. (Katona Lajos: A. J.-nak «Az ünneprontók» c. balladája); 1900: 421. l. (U. a.: Az «Ünneprontók»-hoz); 1900: 20. l. (Binder Jenő: Párhuzamok Aranyhoz.)

Csaba-töredék. *Budapesti Szemle* 1894. LXXVIII: 65—75. l. (Beöthy Zsolt: Mikolt A. Csaba-töredékében.)

Erdély. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1892: 158—160. l. (Kara Győző: A. J. összes műveiből kimaradt egy verséről.)

Öldöklő angyal. *Irodalomtörténet* 1912: 251—253. l. (Bittenbinder Miklós: A. Öldöklő angyala.)

Sírversek. *Debreceni Szemle* 1912: 50. sz. (Lovassy János; A. J. sírversei.)

Szilágyi Sándorhoz.¹ *Magyar Nyelv* 1909: 86. l. (Szily Kálmán: A. J. egy verséről.)

X. Hátrahagyott prózai dolgozatok. Kedves hajdani praceptor uram! *Irodalomtörténeti Közlemények* 1891: 406—407. l. (dr. l. b.: A. J. és a Hármas História); 1892: 73. l. (Rupp Kornél: Honnan ismerte A. J. Páris itéletét?)

GULYÁS PÁL.

¹ Nincs az Ö. M.-ba felvéve.

BARTÓK LAJOS.

V.

Bartók kiváló költői erőt árul el *a természet festésében*. Enemű költeményei a legnagyobb költők sorába emelik őt, különösen mikor a természet változásain elmereng, vagy ha a kedély és a természet kölcsönhatásairól énekel. A természet az ő képzeletében élő valóság, érző és cselekvő lény, vagy amint ő mondja:

A természetben minden oly beszédes,
Az ő szava oly érthető, oly ékes!
Források a madarakkal csevegnek,
Felhők regélnek a komor hegyeknek;
Hegyek az éggel, a szelek a fákkal,
És csillagok beszélnek a virággal,
Csak a mi bánatdúlta szíveinkhez,
Csupán az emberhez ne szólna mindez...

És Bartók valóban a leyhívebb barátjának tekinti a természetet. «Ha kemény emberszívektől vérzik a szíve», feledést és gyógyulást a természet csendje nyújt neki. Ezért mondja, hogy a természet a beteg lelkek gyógyítója. Különösen kedves neki *az erdő*, amely olyan, mint az Isten temploma, ahol a beteg vigasztalást, a tört hitű reményt, a szerelmes gyönyörűséget, a bánkódó enyhülést talál (*Az erdő*). Az erdőhöz jóságáért viszont ő sem volt soha hálátlan: apró énekeseit dalra tanította, a csermellyel elcsevegett, visszhangját költögette, a virágokat, mint kedves lányokat becézte; majd a hulló levelekkel együtt otthagytá régi kedvét, amely ott hervad a levelek alatt. Szóval az ő öröme és bánata közös a természettel. Ha elfogja a világfájdalom, a természetben talál enyhülést reá.

A szabad természet szeretete nála ifjúkori és közvetlen benyomások eredménye; de azért, amikor a természethez mint vigasztalóhoz fordul, érzései és gondolatai itt-ott közvetett vagy közvetlen rousseaui hatást is mutatnak (*Fenyőházán*). A természet fakasztotta ki lelkéből az első dalt, az utolsót is majd ott zengi el. Ő csak, amint mondja:

... visszhangod lévén, lelked hangja lészek,
Költészet lelke, isteni természet!

Bartókot a maga korában, mint már említettük, a hegyes vidék énekesének, a *vadregényes Kárpátok hivatott dalnokának* tartották és különösen a *Kárpáti emlékek* c. gyűjteménye tette híressé. Miként Petőfiről mondják, hogy ő fedezte fel a magyar alföld és pusztá rejtett szépségeit költészetünk számára: úgy el lehet mondani, hogy a Kárpátok természeti szépségeinek kimeríthetetlen gazdagságát tájrajzaiban és a költői kedélyre gyakorolt hatásában Bartók aknáztá ki határozottabb tervszerűséggel, miáltal leíró költészetünk anyagát határozottan gazdagította.

A költő kedélyvilága a maga gazdagságában és máskor oly darabos nyelve a természeti képek hatása alatt meglepően ragyogó színpompában bontakozik ki. Érzelemvilágán itt is a szerelem uralkodik, amelyet sokszor igen sikerülten állít párhuzamba a természet képeivel. Szerelmi elragadtatásában és boldogságában a természet színpompája is megsokszorozódni látszik. Ilyenkor egy-egy költeménye a tájfestő színes vásznára emlékeztet. Képelete szeretettel színezi ki a csillagos eget és a napkeltét (*Virradat, Csillaghullás*). Valóságos extázis fogja el a tátrai tavasz jöttén, mikor a kietlen, sivár sziklabércek megfagyott világa az első tavaszi napsugárra, mint valami hatalmas szellem varázsütésére fagyos álmából életre kel. A jégtengerszem tündérei kikelnek fagyos ágyukból, s az olvadó hó és jég nyomán életre kel fű, fa, virág. A Tátra-szellem sziklabirodalmából diadalmasan tekint alá az éledő természetre. Csak az ő sziklavára áll kietlenül; míg alatta minden örül az életosztó napsugárnak. Tündérek, hegyi manók népesítik be a természetet. Így írja le a költő a tavasz érkezését a Kárpátokban a *Tavaszünnep* c. költeményében. Minden szépet összehord, amire a költői nyelv és csapongó képzelet képes. A tavasztól megittasult költő lelke szinte tobzódik, újong a természet ébredésén. (Más példák: *Tavaszi dal, Barangolás* stb.) Egy másik költeménye a *Tavasról* a költői képek ragyogó színpompájával érdekesen utánozza a tavaszi virágpompát; de a tavasz minden szépsége csak arra való nála, hogy a szerelmet még kíváncsibbá tegye.

A természeti képek Bartóknál gyakran allegóriává bővülnek. A napot egyszer óriási aranypóknak látja, máskor meg biborpalástos királynak, kit virágapródok vesznek körül; a fáradt őszi nap pedig vert vezérként bujdos az égen, mert csatát veszített a tél ellen. Mikor szerelmesével egy kedves pásztorórát tölt a poprádi kertben, felhevült képzelete szerint a csillagos égboltozat olyan,

Mint egy óriási fa, melynek lombja
Ránk borul s a lomb körül mosolygva
Ezer miljom aranyalma csalogat;

maga a poprádi völgy pedig tündérliget. Igen sikerült allegória az elvonuló nyári vihar rajza, amely egész költeménnyé bővül (*Vihar után*):

Ott vonul az ormon
Sötét köpenyében,
Nagy szürke szakálát
Megrázza a szélben,
S mint zsarnok szülő, ha
Gyermekeit megverte :
Visszamordul még a
Sziklavölgyi kertre.
Még morog a vihar,
De már mosolyg rája
A gyermek természet
Viruló orcája ;
Könnyek közt az égre
Mint anyjára néz fel,
S ez visszamosolyg rá
Nefejejes szemével.

Ennek mintegy párja *A tél dühöng a zord Kárpátokon* kezdetű költeménye a téli vihar megrajzolásával. Általában amily kedvvel időzik a tavaszi tájképek festésénél, épen olyan érdeklődéssel rögzíti meg néhány költeményében a dühöngő vihar jelenségeit, melyek olykor ellentétül csendes, idillikus érzelmeket váltanak ki belőle (*Rohannak a felhők, Kárpáti emlékek. VII.*), máskor meg meghódolásra készítik őt a főséges természet és alkotója előtt.

A sok szép természeti kép és hangulatrajz azonban néha nála is köznapivá lesz és prózává laposodik. Ilyen hangulatrontó bevezetéssel és szintelen epikai festéssel indul meg *A Rózsa-menedékház Tátrafüreden* c. költeménye, amely aztán egyszerre lelkes elragadtatásba csap át a Tátravidék fenséges szépségeinek hatása alatt.

Általában egyes költeményei között is értékre nézve gyakran mutatkoznak ilyen feltűnő ellentétek, ami Bartóknál a kellő kritikai szellem hiányára vezethető vissza. Egy-egy ötlet vagy bántó különöség kedvéért a legszebb lírai hangulatból képes kiragadni önmagát és az olvasót. Szóval, természetének kettősségét sokszor nem tudja különválasztani. A nevető szatír benne gyakran ott leselkedik, hogy az erdei nimfák bájos játékát megzavarja. A szatíra-költő sokszor megrontja a természet szépségein elábrándozó lírikus elmélyedését, ártatlan gyönyörűségét és meghódolását a mindenség nagyszerű alkotásai előtt.

VI.

Bartók költői munkásságának elenyésző kicsiny részét teszik *elbeszélő költeményei*, melyeket *Téli regék* címen adott ki. Ez az illusztrált díszes folió-kötet mindössze öt elbeszélést tartalmaz, melyeknek meséi a képzelet csodás világába játszó kigondolt történetek sovány tartalommal és erős lírai színezéssel. Közülük az utolsó, amelyiknek *Tavaszi ünnep* címet adott a költő, nem is mondható elbeszélő költeménynek, mert az egész a költői képzelet szeszélyes játéka, a költő csapongó öröme a tátrai tavasz jöttén; miért is már föntebb, a leíró költeményei között szólottunk róla. Viszont a *Kárpáti emlékek* egyik darabja, *A fenyves panasza*, amely a karácsonyfa legendájáról szól, inkább mondható elbeszélő költeménynek. Ugyanis mikor a Szűzanya szent fiával Heródes poroszloi elől menekült, az erdő fogadta be és rejtette el őket. Amikor Krisztust kereszthalálra ítélték, a keresztfá fenyőfából készült számára. Ezért kell örök-izig bűnhődnie a fenyvesnek, hogy fiatal hajtásait Krisztus születésének emlékére karácsonyának vágják ki. Ugy pusztítják azóta a zsenge fenyőket, mint Heródes a kisdedeket, mikor a gyermek-Jézust halálra kereste. Így lett Krisztus születése napja a fenyűk halottaknapja.

A *Téli regék* első elbeszélése az *Océánkirály*. Az ócéánkirály voltaképen Yngiald norman király, kinek az északi tenger partján épült sziklavárát egy zivataros éjjel megtámadja a dán Widfarn, épen mikor az diadalmi lakomát ül a dánokon nyert tengeri útközet örömére. Mikor látja a tengerek meglepett ura, hogy menekülni nem tud, hogy a gyűlölt ellenség kezébe ne kerüljön, a várost felgyújtatja s vitézeivel és házanépével együtt a tűz martaléka lesz. De Widfarn sem örülhet győzelmének, mert hajóival együtt a tengeri vihar áldozata lesz. Így állt bosszút Thor, a zivatar istene Yngiald tűzhaláláért, kit Odin fiának mond a hagyomány.

A költő a mese soványságát, amelynek alapmotívumát Cantu Cæsarból merítette, a tárgy szokatlanságával akarta pótolni, amennyiben irodalmunkban a germán hőskor mondái és mitológikus vonatkozásai közönségünk előtt bizonyos mértékig még most is ismeretlenek.

Az előadás ódon színezetű és az északi népek epikájára emlékeztető zordsága több helyütt találó; ezért szinte kéri belőle Yngiald király és udvara érzékies tivornyájának rajza, amely az északi népek hideg kedélyvilágához aligha illik. Inkább a költő érzéki, szerelmi képek felé hajló képzeletét jellemzi. E regének igazi értéket nyelvének festői és szemléletes képei és természeti leírásai adnak, melyek a természetkedvelő költőt egy kevésbé ismert oldaláról, a háborgó

tenger festésében mutatják be. A déli tengert más helyütt rajzolja meg. (*Isten veled, A tenger stb.*)

Bartók második elbeszélése, a *Rózsakirályfi* voltaképen népmese utánzat. Rézkirály megparancsolja halászának, hogy vendégei számára két szekér halat fogjon, különben őt vetteti a halastóba. A halász elbúcsúzik feleségétől és elmegy az Ördög-tóba halászni; de szorongva látja, hogy egy hal sem akad hálójába. Erre az ördögöt hívja segítségül, aki dús fogásról biztosítja őt, ha odaadja neki azt, amiről még maga sem tudja, hogy sajátja; de majd csak hét év múlva jön érte. Ezután Péter halász örömmel tér haza a két szekér hallal.

Időközben fia születik s csak most tudja meg, hogy ezt ígérte oda hetéves korára a sátánnak. A halász és felesége szülői fájdalmak között látják szépen felsejűlni gyermeküket, kit Fájdalomfinak neveztek el. Mikor elérkezett a hetedik esztendő, a szülők imakönyvvél és szentelt gyertyával a templomba küldték Fájdalomfit. A néphit szerint ugyanis azok a sátán ellen meg fogják őt óvni, ha az ördög csábító szavainak ellenáll és virradtig el nem hagyja a templomot. De a gyermek az ördög csábításaira ajtót nyit. Ez a hátára kapja őt és rohanva viszi magával. Azonban a gyermeknél lévő szentelt gyertya és imakönyv varázsa megtöri az ördög hatalmát, úgy hogy ez lassankint elenyésszik a semmiségben.

Fájdalomfi egy elátkozott sziklás vidéken találja magát, ahol megszólít egy öreg embert, aki elárulja neki, hogy ennek az elátkozott vidéknek ura lehet, ha három sikeres próba árán felszabadítja az átok alól. Töltsön a közeli barlangban három éjet, ahol egy rózsatestű szép leány fogja felkeresni s ha csókjainak és csábításainak szűzen ellen tud állani, megváltja a leányt és az elátkozott vidéket is. A próba sikerül és Fájdalomfi, kit tíz évig vitt a sátán, a Rózsaszász királya lesz és boldogan él a megváltott rózsatestű szűzzel, kit feleségül vett.

E népies modorban írt mese a szűzi szerelem és ártatlanság megváltó erejét példázza, amelyen még az ígézet hatalma is megtörik; azonban hiányzik belőle a népmesék közvetlensége és természetessége, amely a leghihetlenebb helyzetekben is oly megkapóvá és valószínűvé tudja tenni pl. Petőfi *János vitézét*.

Legközelebb áll a népmesékhez *A síró-nevetőszemű királyról* szóló rege, amely egy királyról beszél, kinek egyik szeme folyton sírt, a másik meg mindig nevetett. Három fia sorra kérdezte titkát; de ő haraggal üzte ki őket. A legkisebb fiú azonban nem futott meg, hanem bátran visszafordult. Ennek aztán az apa megvallotta titkát, hogy volt neki egy kedves madara, melynek bűvös énekére visszatért ifjúkora. Másodszor házasodva egy szép és fiatal özvegyet vett fele-

ségül, ki nem szerette őt. Menyegzőjük napján eltűnt a madárral együtt: azóta sír az egyik szeme. A másik meg azért nevet, mert három szép és daliás fia van és egyik sem nősül, holott ő kétszer is megtette azt.

A három fiú, hogy megvigasztalják atyjukat, az énekes madár felkeresésére indul. A hármas útnál mindegyik külön útra tér. A legifjabb a középső úton egy fényes palotához ér, amelyben egy szépséges nő lakik, kinek szerelméért egy egész sereg ifjú versenyez. A kérők a jövevény ifjút versenytársnak hiszik, mert a palota úrnője maga mellé akarja ültetni; de az ifjú a mellékasztalnál foglal helyet, ahol a komornák közt ül az úrnő leánya is, akit anyja azért nem enged a maga közelébe, nehogy ártatlan szépsége elhomályosítsa az övét. A leánytól tudja meg az ifjú, hogy anyja szépségének és ifjúságának titka: a keresett énekes madár. Elhatározza tehát, hogy a madarat és a leányt is magával viszi; de ez csak később követi őt.

A legifjabb királyfi örömmel viszi zsákmányát a kitűzött helyre, ahol várja már őt a két idősebb testvér, kik öccsüket véresre verve az útszélen hagyják és elveszik tőle a bűvös madarat, hogy ők kapják meg apjuk fél országát. Zsákmányukkal örömmel térnek haza; de atyjuk bánata nem szűnik meg, mert a madár megnémult. A két gonosz testvér épen esküvőjét tartja, amikor a halottnak vélt testvér menyasszonyával a templomba lép, mire a madár megszólal. Erre az agg király bánata is megszűnik, mert legkedvesebb fia megkerült. Örömben még az ifjúságról is lemond; szabadon bocsátja a tündérmadarat, mert fiában úgyis tovább él az ő ifjúsága. Megtartják a harmadik esküvőt is. A legkisebb fiú megbocsát két gonosz bátyjának s az övé lesz a félország koronája.

E mesében, mint látjuk, a közismert népmesei motívumok mind megvannak: a három testvér, kik közül a legfiatalabb a legderekabb és apjuk legjobban szereti, a két idősebb irigységből és kapzsiságból öccsük vesztére tör, de rajtavesztenek; az üldözött testvér megkapja méltó jutalmát a mellőzött szép és jó menyasszonyával együtt, ki anyja hiúságáért szenved. A népmesei igazságszolgáltatás is megvan e mesében, csak a népmesék természetes naivságának bája hiányzik belőle; mert hiányoznak az íróból a néplélek alkotó erejének legjellemzőbb vonásai. Ezért természetesség helyett mesterkelt utánzással találkozunk úgy a jellemzésben, valamint az előadásban.

Ugyanezt látjuk a *Hamupipő*kében is. Alakjai a népmeséből valók; de nem úgy beszélnek és gondolkodnak, mint a nép gyermekei. A művelt költő eszejárása és nyelvkincse meghamisítja valójukat. A mese váza körülbelül ez: az erdő mélyén egy kis vityillóban rejtgette szépséges unokáját egy öreg anyó, királyi kérére várva, ki

majd arany cipellőt hoz az aranyhajú Hamupipőkének és országába viszi mint hitestársát. Azonban a várt királyfi helyett a szerelmes juhászlegény jön, akivel Hamupipőke, míg öreganyja alszik, világgá megy. Mit sem ért az anyóka intelme, Hamupipőke is édesanyja sor-sára jut: a szerelmet többre becsüli szegénységgel súlyosítva, mint a mesés gazdagságot anélkül. Tehát amint látjuk, aféle modern népmese, mely a szerelem hatalmát példázza.

A *Paradicsommadár*ról szóló regét már egészen önmagára alkalmazza a költő, ki kedvesében föltalálta a szerelem boldogító hatalmát, mint amaz ifjú szerzetes, kinek mindaddig örömtelen és sivár volt az élete, míg a paradicsommadár képében megjelent tündérleány fel nem tárta előtte a szerelem bűvös világát.

Bartók elbeszélő művei között még egyetlen regényéről, *A személyvesztőről* kell röviden megemlékeznünk, amely eredetileg vígjáték formájában mutatkozott be, de mint ilyen csak kéziratban maradt. A regény címe elsősorban hősére, Komróczy Gáspárra illik, mert amit ő úz, valóságos személyvesztés. Szigorú politikai erkölcsöket hirdet, jótékonykodik, adja az önzetlen hazafit, de szavai és tettei számító önérdeket lepleznek a közügy színe alatt. Sokat hangoztatott demokráciája épp úgy szélhámosság, mint egész közéleti szereplése. Komróczy eredetileg azok közül a nagyvagyonú férfiak közül való, kik birtokos létükre a nagyvárosi életben keresik szerep-körüket. Szalonjuk mindenki számára nyitva áll, akitől a Komróczy-család nagyravágyása és hiúsága bárminő előnyt remél. Most is épen estélyre készen a szalonban együtt van a család. A családfő, ki ünnepestélyes pózát még otthon sem tudja levetni, csak egy lényt szeret önmagán kívül — leányát, Malvint s csak egytől fél — a nejétől, Judittól, aki mindamellett bizonyos tisztelettel tekint férjére. Fiuk, Napoleon már képviselő a tehetségtelen kapaszkodók fajtájából. A család legrokonszenvesebb tagja Malvin, aki egyénisége komolyságával és lelke tisztaságával egészen kír a környezetéből; épp annyira irtózik a nyilvánosságtól, amennyire bántja a szereplési vágy a család többi tagját.

Komróczy Gáspár az estélyre készülő családjától búcsút véve, dolgozószobájába megy s a vendégek megérkezése előtt még egy, a kormányt hevesen támadó cikket mond tollba saját újságja számára titkáranak. Tudnunk kell ugyanis, hogy Komróczy titkos vágya a főispánság, melyet hite szerint könnyebben érhet el, ha a kormánnyal szemben a félelmetes ellenfelet játssza. A főispánság gondolata annyira úrrá lesz rajta, hogy egy gyenge pillanatában a nagy ellenzéki férfiú egy alázatosan kérő levelet ír egyik miniszter-barátjának, hogy a kormánynak tett titkos szolgálatai fejében neveztesse ki őt

főispánná. Ez a levél a miniszter papirkosarából valahogyan házi titkára, Sivárszky kezeibe kerül, aki ezzel tartja hatalmában és zsarolja gazdáját; sőt arra akarja kényszeríteni, hogy leányát, Malvint neki adja feleségül, holott Malvin már menyasszonya Szerémy Viktornak. Komróczy szorult helyzetében még leányát is kész feláldozni a szélhámos Sivárszkyknak, csak hogy ez le ne leplezze.

Malvin atyja kedvéért tűri Sivárszky tolakodó kedveskedéseit, bár tudja, hogy vőlegénye neheztelni fog rá ezért; sőt apja kérésére abba is beleegyezik, hogy hozományából pártcélok ürügye alatt 3000 forintot adjon Sivárszkyknak, aki ezt a pénzt becsstelen kártyaadóssága kifizetésére fordítja. Szerémynek már Malvin jótékonysági és íróői szereplése sem tetszik, amelyre hajlama ellenére szintén atyja kedvéért szánta rá magát. A szerelmesek azonban ahelyett, hogy a köztük felmerült ellentétek elsimítására törekednének, dacból egymás ellenére tesznek. Malvin Sivárszky széptevéseit tovább tűri, Szerémy pedig Komróczy sógorasszonyának, Celesztinnek, a szép és fiatal özvegynek udvarol s ez hiúságból annyira hálójába keríti Szerémyt, hogy ez hamarosan meg is kéri Celesztin kezét. Komróczyék estélye, ahol a társadalom minden csodabogara együtt van, már javában tart, amikor váratlanul megjelenik az estélyen, amerikai kóborlásaiból hazaérkezve, Viktor régi jó barátja, Detrekőy Armand és gazdag élményei közt egy érdekes régi szerelmi kalandját is elbeszéli egy szép gyászoló özvegygel a viharos tengeren, akit az estély vendégei között váratlanul Celesztin személyében ismer fel. Celesztin sértett hiúságában kényes emlékeiről mit sem akar tudni, Armandban pedig a régi szerelem új erővel kel életre s amikor megtudja, hogy Celesztint barátja akarja feleségül venni, szerelmi önzésből Viktort mindenképen ki akarja békíteni Malvinnal.

Eközben az estély sok változatos jelenete pereg le előttünk, amelyekre nem terjeszkedhetünk ki. Egy kómikus kimeneteli párbaj-epizód után, amely másnap reggel a rákospalotai erdőben megy végbe s amelyet Viktornak Napoleonnal és Sivárszkyval kellett volna megvívnia, a megtévedt szerelmesek ismét egymásra találnek. Viktor, mikor megtudja Celesztin multját, melyet ez a másnapi bazarünnepeken lefolyt kínos jelenet kapcsán félreértésből maga árul el, ismét visszatér Malvinhoz. Armand kitartó szerelme is célt ér Celesztinnél, ki bár ezen házasságával a Komróczy-vagyonnak megholt férje után járó része özvegyi haszonélvezetétől esik el, mégis kész szegényül a szintén vagyona vesztett, de az életküzdelemre elszánt és munkabíró Armand feleségévé lenni.

A Komróczy-család által rendezett jótékony bazar-ünnepély minden fáradozás mellett sem hozta meg Komróczynak a remélt sikert,

mert a várva-várt miniszter nem jött el a megnyitó ünnepségre ; sőt az ittas Sivárszky révén Komróczy féltett levele is köztudomásra jut, miáltal Komróczyról lehull a feddhetlenség álarca és ezzel együtt oda lett a politikai tekintély és a szép álom a főispánságról. Sivárszky is elesik Malvin várt hozományától, mert véletlenül egy régi házasság-szédelgése nyilvánosságra jut. A regény szemfényvesztőiről egymás szemeláttára hull le a lepel és erkölcsi silányságuk egész meztelenségében tárul fel. A regény nem annyira meséje érdekes szövésével hat, bár meglepő helyzetekben és fordulatokban igen gazdag, hanem inkább mint társadalmi erkölcsrajz érdemel figyelmet. Hőseit maga az író sorra jellemzi, úgy, amint azt vígjátéka számára elgondolta, beállításuk azonban egyoldalú és célzatos. A jellemvonások fonákságait emeli ki s ezt olykor a valószínűség rovására teszi. Mint minden iránymű, ez is túloz ; de satirikus hangja elárulja, hogy ezáltal javítani akart.

A regény előadását az egyes szereplők jellemzése, a kitérő elmélkedések és az író olvasmányaiból beszótt megjegyzések folyton megszakítják. Bartók írói modora e tekintetben inkább Kemény Zsigmondra emlékeztet, mint korának nagy mesemondójára, Jókaira, akinek színes nyelvéből mit sem találunk *A szemfényvesztők*ben. Sőt Detrekőy és Celesztin kalandja a viharos tengeren némileg emlékeztet bennünket Kemény Zsigmond *Férj és nő* című regényében Kolostory Albertnek és Zörényi Idunának a Hermina-gőzösön átélt epizódjára.

Loósz István.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Arany János: Letésem a lantot c. verséhez.

Az első versszakban olvassuk az annyiszor idézett két sort:

Nem az vagyok, ki voltam egykor,
(Belőlem a jobb rész kihalt.)

S ilyenkor rendszerint Aranynak lelkiállapotát, melyben 1850-ben volt, tartjuk e sor forrásának. Pedig a költő itt idéz, még pedig Horatiusból: «Non sum qualis eram» (Carm. IV. 1.). Horatius mellett Ovidius is lehetne e szállóige forrása: «Non sum qui fueram» (Tristia III. 11, 25). Hogy itt valóban idézettel van dolgunk, mutatja, hogy ezt a horatiusi sort mások is, hol latinul, hol magyarul emlegetik, pl. Kármán Fanni Hagyományai-ban: «*nem a' vagyok a'ki voltam*» (XLII. rész; Uránia, III. 162). Arany maga, költeményén kívül is gyakran idézi e sort. Szilágyi Istvánhoz írt levelében 1854. márc. 9: «*Nem az vagyok többé, a ki voltam*, nem tudok lelkesülni semmiért, nincsenek eszméim a jövőre, terveim, reményeim nem vonzanak többé.» (Lev. 109. sz.) — Önönmagát idézve említi 1859. dec. 6-n: «*Nem az vagyok, ki voltam egykor*» — s ez most elég». (Lev. 114. sz.). Tompához írva, 1854. okt. 18-n is hasonlótl mond: «... meggyőződtem arról, mit magam előtt is rejtegetek, hogy t. i. *nem vagyok többé az, aki voltam*». (Lev. 155. sz.) — Valamint kis változtatással 1857. dec. 29-n: «Persze, találkozásunk azon időre esik, mikor *én már nem voltam a régi*». (Lev. 183. sz.)

TOLNAI VILMOS.

Szigeti József forrásaihoz.

Bakodeczay Pál az Irodalomtörténeti Közleményekben (1916. I. szám.) rámutatott Szigeti József néhány színművének (*Szép Juhász, Viola, Vén bakancsos, Rang és mód, Csókon szerzett vőlegény, Nőemancipáció, A rokolyás bíró*) forrására. Érdekes fejtegetéseit a következő adatokkal egészítjük ki. A *csizmadia mint kísértet* című népszínművében a kísértet-játékszáz motivuma élénken emlékeztet Gaal József *A vén sas* című esel-vígjátékának hasonló motivumára. Szigeti József Gaal darabját, melyet a Nemzeti Színházban először 1843. október 20-án adtak és amely 1844-ben Geibel Károly kiadásában nyomtatásban is megjelent, jól ismerhette részint a színpadról, de valószínűleg olvasta is. Gaal darabja a szerzőnek legke-

vésbé sikerült alkotásai közé tartozik, amely a maga korában is csak igen csekély elismerést szerzett írójának. A korabeli kritika egyhangúan elítélőleg nyilatkozott felőle s később sem emlegették e hevenyében készült darabot. De minden gyengesége mellett, van benne egy-két jelenet, amely méltán figyelmet kelt. A legélénkebb és legügyesebb a negyedik felvonás, amelyben Gaal a bonyodalmat a kísértetjátsszával oldja meg. A «vén sas» ökörtói és porcsalmi Porcsalmai Benedek, a maradi nemesség tipikus képviselője, aki unokatestvérére, a reformokért lelkesedő Tihamérra haragszik. Elvakultságában arra akarja Tihamért kényszeríteni, hogy ne kövesse szíve sugallatát, hanem az általa kijelölt gazdag leányt vegye feleségül. Tihamér szép szóval igyekszik bátyja jóindulatát megnyerni, de minden fáradozása hasztalan. A szerelmes Tihamér ekkor elhatározza, hogy inkább a halált választja, de nem enged nagybátyja zsarnokoskodásának. Amikor aztán nagybátyja Füredre is elmegy, hogy Tihamér házasságát megakadályozza, Tihamér egy a Balatonba fordult ember után a vízbe veti magát. Mogyoró Samu, Tihamér furfangos inasa, most ráíjeszt Benedekre. Elmondja, hogy Tihamér a vízbe ölte magát, mert nem engedte elvenni szíve választottját. Mogyoró azzal ijeszti a megrémült Benedeket, hogy Tihamér lelke kísértetként fogja gyötörni boldogságának megölőjét, halálának okát. Amikor pedig Mogyoró a Tihamér zsebéből előkerült versnek következő sorait:

«S mely sírban békét nem lelend,
Üldözz lelkem őt,
A földön csendet. s enyhelyet
Hiába keresőt —»

felolvassa, Benedek végkép megtörik és a szavakra fakad: «Oh szegény öcsém, az isten nyugtassa meg hamvaitat, miért haltál meg? minden kívánságodat teljesíteném». Benedek félelmében az éjtszakát Butaházi, a tanító és Mogyoró társaságában a Balaton partján tölti, a mikor Tihamér fehér köpönyegben jó. Mogyoró felvilágosítja Tihamért a helyzetről, Benedek pedig beleegyezik Tihamér házasságába. A IV. felvonásnak ez a negyedik jelenete emlékeztet nagyon Szigeti a Csizmadia mint kísértet III. felvonásának utolsó jeleneteire. Szigeti népszínművében Sass István csizmadiamester azért ugrik öngyilkossági szándékból a kútba, mert a gonoszlelkű Kállosi őt anyagilag tönkretette, mivel leánya kezét megtagadta tőle és felesége őt a legválságosabb körülmények közt tagadja meg. A kútból azonban kihúzza a derék Fodrák Miska, a csizmadia inasa. A mestert halottnak vélik, el is akarják temetni. De előbb Alpári az orvossal is megvizsgáltatja, az orvos észreveszi, hogy Sass csak tetszhalott és életre kelti. Ekkor Miskának támad az az ötlete: «Hát a majszter uramnak, mint léleknek meg kellene őt (Kállosit) kísértetni; ijedtében tudom, hogy mindent kivallana.» Gaal darabjában Mogyoró Samu, Tihamér hűséges inasa jó ugyanerre a gondolatra. A kísértetjátssza a III. felv. hatodik jelenetében meg is történik, még pedig éppen olyan sikerrel, mint a Vén Sasban. Kállosi a lepedőben fellépő csizmadiát kísértetnek vélván, tanuk előtt (Alpári és Karádi) rémületében bevallja: — «én rossz ember

voltam; Sass uram ártatlanul szenvedett; ő nekem tartozását megfizette, de én bosszúból . . . » stb. Sass uram kétszeresen visszakapja minden vagyonát és Miska is megkapja feleségül a csizmadia leányát, akit Sass felesége a molnárhoz akart kényszeríteni.

Gaal darabjában a kísértetjátékszás természetesebb, nem oly erőltetett és kockázatos, mint Szigeti népszínművében. Szigeti darabjában Sass István öngyilkossága nincs eléggé megindokolva és a bonyodalom megoldása is erőltetettebb, mint Gaal cselvígjátékában.

PERÉNYI JÓZSEF.

A »Tatárok Magyarországon« és a bécsi Polizei-Hofstelle.

A magyar irodalomtörténet egyik legjellemzőbb mozzanata az a tény, hogy a XIX. század elején az irodalmi élet megelőzte a politikai feléledést. Nemcsak megelőzte, hanem elősegítette, felrázta és ébrentartotta. A nemzeti lelket, az abban szunnyadó összes vágyakat, érzelmeket és törekvéseket megéreztek íróink és műveikben életet adtak azoknak. A magyar faj csodálatos beolvasztó képessége lehetővé tette azt, hogy az idegen köntös magyarrá, az idegen kalap kalpaggá váljék. Így történhetett meg, hogy Kisfaludy Károly a német szentimentalizmus és romantizmus gunyáját magyarrá tudta szabni s korának érzelmi hangulatába tiszta magyar érzést tudott belevegyíteni. Hogy ez rikító színekkel történhetett meg csupán, az természetes sőt önként következik a magyar faj jelleméből. A fő, hogy izzig, vérig magyar volt. Hogy mások azt nem értették meg, hogy nem is tudták felfogni, az is természetes. A »másokon« a bécsi kormányt és csatlóshadát értem. Alább két iratot közlünk, amelyek szintén bizonyítják ezt. Nem kell hozzájuk, úgyszólván, kommentár. Az elsőben az újjászületett irodalmi zsenge-gyermek első erőteljes szaváról van szó. Kisfaludy Károly darabját adták elő 1819 május 3-án Pesten. A székesfehérvári magyar színtársulat jött fel — magyar vendégszereplésre — a német színházba. Magyarul beszéltek. És a közönség, — nos hát a közönség úgy járt, mint az egyszeri, hirtelen némává lett ember, aki úgy szeretne valamit kimondani, de nem tudja s egyszerre csak valaki kifejezi gondolatát — s a néma ember ismét megszólal. Milyen lehet ez az első szó. Nem suttogó beszéd hanem kiabálás, ordítás. Diadalordítás! Ez szörnyű, mondja a bécsi csatlós, ezt ismét el kell némitani, mert még különben szörnyűbbeket fog mondani. Ennek rendszabályokkal be kell tömni a száját. És a maga tehetetlen dühében odaül és írja a jelentését — Bécsbe, Sedlnitzky grófnak, Metternich jobbkézének, a »legfontosabb« hivatal, a Polizei Hofstelle, fejének.¹ A tehetetlen düh torz képe áll előttünk, ha ezt a jelentést olvassuk. Olyan groteszk e kép, hogy szinte mosolyognunk kell rajta. A jelentés így hangzik magyar fordításban²:

¹ V. ö. e sorok írójának közleményét Irodalomtörténet IV. évf. 7—8. f. 250. s. k. l.

² A bécsi Pol. Hofst. levéltárában 3843/5 ex 1819. Pol. Arch. sz. alatt.

No. 126. Pesth. 4. Mai 819. (P. T.).

1812 óta, amikor a mi drága színházunk 700,000 forintért (WW.) felépült, árendában bírják a színházat a mi magyar gavallérjaink és 6—7000 frt. bérletpénzt fizetnek érte. Az első bérlő Szent-Ivány Márkus volt, a második Ráday gróf, a harmadik és jelenlegi bérlő pedig a fiatal Brunswick gróf. Mindegyik bérlő úr arra törekszik, hogy a városi jurisdictio alól kivonja magát — pedig egész színházi személyzetével együtt jog szerint alája tartozik — és valamelyes saját fajtájú jurisdictiót akar létrehozni. A magas kormányzások, amely minden aristocratizmust védelmébe vesz, nem kevésbé járul ehhez hozzá, nekünk városi magistratualisoknak, pedig el kell ezt tűrnünk. Most hogy a pénz mindig kevesebb lesz, Brunswick gróf minden eszközt megragad, hogy színházi bérletéből a lehető legnagyobb hasznot húzza. Eleinte szerénytelen módon felemelte a belépti jegyek árát, ami nagyobb kárára, mint hasznára volt. Mert ez nem segített, arra a gondolatra jutott, hogy a mi nagy, szép színházunkban váltakozva magyar színészeket is játszasson, akiket kóbor truppként Fejér megyében talált s ide Pestre hozott.

E hónap 3-án kezdték s a magyar színészek nemzeti nyelvükön a Tatárok Magyarországon című új színdarabot adták elő. Az összes magyar szabók, cipészek, szűrszabók, sapka- és csizmakészítők otthagyták műhelyeiket és segédekkel, tanoncaikkal együtt az említett német színházba tódultak. Mivel azonban ez a nép, a magyar nemesség jókora részével együtt, a régi nyers «Hungarizmus» jelenlegi szemfényvesztése mellett még kevésbé fogékony az illem, erkölcs és finomabb modor iránt s inkább alkalmas egy alföldi legelőre, mint egy művelt színházba, azért nem is tudott ezek szerint viselkedni. Mihelyt az egyik vagy a másik színész nő s színész, száját kinyitá s néhány szót szőtt, azonnal dobogtak, döngették a padlót, tapsoltak, éljeneztek és szörnyűséges bravó! és vivát! kiáltásokkal halmozták el. Ha egyik vagy másik szereplő elment, azonnal felhangzott: ki, ki! A darab eljátszása után pedig ismét ki kellett jönnie az egész személyzetnek. Ugyanebben a darabban e szavak fordulnak elő: Éljen a szabadság. Ezt a tetszetős nemzeti kifejezést az egész magyar közönség egyszerre felfogta s mintha a hang egyazon szócsóból eredt volna, a legkülönbözőbb módokon örömet fejezték ki s felhangzott a kiáltás: Éljen a szabadság! Éljen a magyar szabadság! Mikor ennek a féktelen lármának vége volt s Zelner német színész kilépett, hogy a következő napi német darabot bejelentse, ismét megkezdődött a lármázás s az egész közönség magyar nyelven elkezdte: Pfúj, be a némettel, be, be stb. Zölner nyugodtan állva maradt, kezét mellére tette s kérte, hogy hallgassák meg. Mivel azonban nem akarták meghallgatni új eszközhöz folyamodott és tört magyar nyelven mentegette magát, hogy még nem tud magyarul, de még meg akar tanulni. Ez tetszett s bejelenthetette a legközelebbi német darabot. Így folyt le a mi német színházunkban az első magyar előadás. Tapasztalt és színházi dolgokban jártas férfiak mondják, hogy ha magasabb közbenjárással nem alkalmaztatnak más célravezető rendszabályok akkor lassankint eltűnik minden színházi rend, tisztesség s a közönség-

nek, polgáriasult, csendes viselkedése. A mi német színházunk a jövőben gyűlőhelye lesz a régi magyar felbujtóknak, mint hajdanta a megyei gyűlések, s az országgyűlések a Rákos mezején.

Pénteken május 7-én lesz a második magyar előadás; az Octavia című szomorújátékot adják. Ami majd itt történik, annak közlését fenntartom magamnak. Most vagyok alázatos, engedelmes. XX.¹

Borzasztó megrökönyödés lehetett erre Sedlnitzkyéknél. Azok a rebelis magyarok megint csak rosszban törtek a fejüket. Valóban szükség van rendszabályokra, amelyekkel orrukra, illetve szájukra koppinthassunk. Ez ügy borzasztó fontosságára való tekintettel a gróf azonnal írt a m. kir. kamara elnökének Mailáth József grófnak és felvilágosítást kért az ominózus ügyről. Ez iratra küldött válasz a második irat, melyet e tárgyról közlünk. Mailáth József válasza példája annak, hogy mikép gondolkozott ez ügyről egy magyar főúr, aki királyához hű és nemzetének érzelmeit is megérti, átérzi. Fordításban így hangzik ez irat:²

Méltóságos gróf!

Az a magyar színtársulat, melyről Excellenciád f. hó 13-án kelt becses soraiban szól évekkel ezelőtt Pesten volt s itt részben a régi színházban, részben pedig a Hacker-féle ház magán termében rendezte előadásait s legutóbb, egynehány év óta Székesfehérvárott játszott, ahol a megyei nemesség állandó társulatként szerződöttette. Innen és nem Wieselburgból (Mosony) hívta őket Pestre az itteni színház bérlője gróf Brunsvik Ferenc, de csupán nyolc heti időre, abból a célból, hogy hetenként két magyar darabot adjanakelő; ezért minden darab után a tiszta jövedelem felét kapják, kikötött jutalékképpen. Először f. h. 3-án léptek fel egy hősi darabban, melynek címe: A tatárok Magyarországon; a tárgy a hazai történelemből van véve s szerzője az ismert és dicsőített magyar költő Kisfaludy Sándor.³ A darabban egy magyar vezér hősiessé viselkedését tárja elénk a költő, egy tatárok ostromolta várban, aztán e vezér hűségét, erősségét, s még az ellenségtől is megcsodált ragaszkodását királyához és hazájához, végül dicsőséges hősi halálát. Ez a tárgy, valamint az a körülmény, hogy a mostani nagy színházban először játszottak magyar nyelven, igen alkalmas volt arra, hogy a nagyszámú helybeli közönséget, melyhez még a környékbeli, különösen Fejér megyéből idetóduló közönség járult, nagy lelkesedésbe hozza. E kettős oknak természetes következménye volt, hogy az egyébként is jól előadott darab rendkívüli sikert aratott. Minden sikerült s jól eljátszott jelenetet megtapsoltak; azokat a jeleneteket pedig, melyekben a vezérnek királya és hazája iránti ragaszkodása és hűsége jut kifejezésre, fokozott tetszésnyilvánítások követték.

¹ A konfidensek legtöbbszörre titkos írásjeleket használtak aláírásul. Ezekről legközelebb szólunk.

² Száma: 4237/5. ex 1919 Pol. Arch.

³ Jellemző tévedés, mely a H. és K. Tudósításokban meg a Kurirban is megvolt. Később helyreigazították. V. ö. Bayer J. A magyar drámairod. tört. I. 304. l.

Egynehány helytelenség, amely e darab előadásakor feltűnhetett, pl. a jelenetek közti szünetben hangoztatott kívánság, hogy a rendes zenészek távozzanak az orkeszterből s helyettük egy magyar banda játsszék, azután meg az, hogy azt a német színészt, aki a darab befejeztekor a következő napi darabot jelentette be német nyelven, kifütyülték, — mindez tisztára néhány könnyelmű fiatalembernek műve volt, meg egypár Eszterházy-gyalogezredből való tiszté; de mikor ez a színész tört magyar nyelven elnézést kért, hogy nem tud még magyarul, azonnal megnyugodtak, sőt még meg is éljeneztek. Azóta ugyanennek a társulatnak egyéb előadásai alkalmával is, — egynehány Kotzebue darabot is előadtak magyar fordításban, — a közönség teljesen nyugodtan és kifogástalanul viselkedett. Ezért azt hiszem nyugodt lélekkel biztosíthatom Excellenciádot arról, hogy azoknak a kissé exaltált tetszésnyilvánításoknak, melyek a magyar színtársulatnak a pesti nagy színházban való első megjelenésekor észleltettek, semmiféle aggasztó alapjuk nincsen. Hazafias szeretetből a nemzeti nyelv érdekében történt ilyenén kitörések, különösen ha tisztességes és rendezett színpadon nyilvánulnak meg, minden nemzetnél előfordulnak, s annál kevésbé megbotránkoztatók, ha e kitöréseket eleik hősiességének emlékei idézik elő. Ha ilyesmit ellen az állam részéről elővigyázati rendszabályok léptetnének életbe, akkor csak tápot adnának a lelkesültségnek. A magyar színtársulat rövid időre szóló szerződésének lejártá után elutazik Pest-ről s hatásának politikai tekintetben semmi nyoma sem fog maradni.

A legteljesebb tisztelettel vagyok Excellenciád alázatos szolgálja, Buda 1819 május 23. Mailáth József gróf.»

A derék bécsi kormány még álmában sem merte volna elképzelni, hogy nem is félévre a Tatárok első előadása után — az udvar is megtekinté a darabot. Horváth Mihály azt mondja e színműről szólván:¹ «A kitörő lelkesedés titka a jól kiszámított színi hatásban s még inkább magokban a művek tárgyaiban s azon szellemben feküdt, mely azokat átlengé.» Ezt a szellemet nem tudta megérteni a titkosnál titkosabb politicia, de nem is tudta elfojtani a legtitkosabb eszközökkel sem, soha.

LÁBÁN ANTAL.

A Pesti Játsszó Társaság sirverse.

Márton István pápai ref. collegiumi tanár († 1831), aki már 1795-ben magyar nyelven tartotta Kant szellemétől áthatott filozófiai előadásait, *Keresztyén Theologusi Morál* című, Schmidtől fordított s 1796-ban megjelent művéhez írt Előbeszédében nemcsak a felett panaszkodik fájdalommal, hogy a Magyar Tudós Társaság «még születése előtt már megholt», hanem a felett is, hogy a «Pesti Játsszó Társaság is mindjárt fűviben elvelze! — melynek elvesztése edgy jó Hazafi' szívében, mindenkor fel ér edgy Várnai, s Mohátsi vefzedelemmel!» Horváth Hunniásának szavai ötlenek eszébe:

¹ H. M.: Huszonöt év Magyarország történetéből I. 72. l.

— — — a' MAGYAR! e' megörült kába
Maga veri kardját a' maga hasába!

«Meg nem állhatom, — folytatja — hogy azon betses Társaságnak
szerepsétlenségét Sirversül így ne hagyjam emlékezetben:

A' PESTI JÁTSZÓTÁRSASÁG, fájdalom! széllyel bomla,
'S azzal a' MAGYAR remény is öfzve meg öfzve omla!
Ti Várnai és Mohátsi Magyarok' Sirhalmi!
(A' pártos egyenetlenség' érdemlett jutalmi,)
E' harmadik Magyar gyáfszal ugyan ditsekedhettek
Hogy edgy bolondságnak hármass tanúivá lettetek!
Tudd meg MAGYAR! hogy a' midőn Nyelvedet eltemeted:
Gyáfszos Eltét Nemzetednek TE magad fietteted!»

E sirverset, amely beszélő bizonyosság írójának a magyar nyelv iránti lelkes szeretetéről s a színház nagyjelentőségű szerepéről s amely annak a kornak hangulatára is jellemző, méltónak tartottam arra, hogy abból a ma már igen ritkán olvasott Előbeszédből (XXXIX. l.) kiemeljem. Az első magyar színjátszó társaság történetével foglalkozó irodalomban e sirvers, tudtommal, ismeretlen. Márton az előbeszédet a színjátszó társaság megszűnése (1796. ápr. 10) után, kilenc nap híján, hét hónappal (nov. 1.) írta.

HARSÁNYI ISTVÁN.

IRODALOM.

Fógel Sándor: Celtis Konrád és a magyarországi humanisták. Budapest, 1916, 74 l. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája. A szerző kiadása. Ára 3 K.

Fógel célja volt Celtis életével kapcsolatban a korabeli humanisták bécsi és budai világát föleleveníteni, a magyar humanizmusnak erről a korszakáról egységesebb képet adni, hogy az idevágó kutatások eredményeit a magyar irodalmi köztudatba bejuttassa. Céljának elérését az eddigi munkálatok sok tekintetben megkönnyítették. Celtis élete sokat foglalkoztatta a német tudományt. Klüpfel, Aschbach és mások után újabban Bauch Gusztáv több dolgozatában — mindmegannyi előmunkálat a wieni Codex epistolaris kiadásához — sok eddig vitás, vagy teljesen homályos pontot tisztázott. A dunai tudós társaságra vonatkozólag használhatta szerzőnk Ábel Jenőnek alapvető értekezését, a II. Ulászló-kori humanizmust illetőleg külföldi, elsősorban cseh feldolgozásokon kívül rendelkezésére álltak Ábel és Hegedűs gyűjteményei, továbbá Fógel Józsefnek két szorgalommal írt munkája. A kérdés tehát valóban megérett arra, hogy általánosabb szempontoktól irányított tárgyalásban részesüljön. Szerzőnk a bővéből meríthetett s nagy buzgósággal fel is használta előzőit.

Sajnálatos, hogy fáradozása gyümölcsöt nem hozott. Munkájának figyelmes átolvasása meggyőzött arról, hogy célját meg sem közelítette. Sem tudományos, sem feldolgozó készsége nem áll arányban a vállalt feladattal. Értekezése külsőleg magán viseli az alapos tudományos munka minden ismertető jelét. Ez azonban — ismétlem — csak külsőség. A kétféle jegyzet, a sok idézet a lap alján, a terjedelmes utalások a füzet végén hasonlítanak a dekadens építészeti stílusok oszlopaihoz: a látszólag elsőrangú apparátus csak dekoratív elem, nem támaszt semmit. Ha összehasonlítjuk pl. a III. fejezetet (Celtis ingolstadt-i tanársága) Bauch Gusztáv: *Die Anfänge des Humanismus in Ingolstadt* c. munkájának megfelelő részeivel, látjuk, hogy szerzőnk egyáltalán nem tudja Bauch eredményeit az ígért egységes képpé összefoglalni s amennyiben az itteni adatokat gyarapítja, a tudományos tökélet nem növeli, mert lényegtelen apróságoktól eltekintve, más feldolgozásokból kölcsönöz. Önálló ítéletig általában ritkán lendül fel s ha esetleg eljut odáig, nincs benne köszönet. Vajjon ki írná alá azt a megállapítást, hogy a magyar művelődéstörténet Celtisnek köszönheti Mátyás-kori (!) jó hírnevét?

Minden általánosságnál jobban szemlélteti a jegyzetek és utalások tudományos értékét egy rövidre fogott párhuzamos idézet. A királyi udvar humanistáinak ismertetésénél utal szerzőnk Fógel Józsefnek II. Ulászló udvartartása c. munkájára. Talán ezzel az utalással próbálja lefegyverezni

a kritikát a később külön nem mindig jelzett ilyenféle kölcsönzésekkel szemben:

Főgel Sándor 63 l.

Valószínűen Krakóban végzett.¹ Renaissance-typus. A humanismus iránt való érzékéről tanuskodnak G. Keserű Mihály: *De subditis sive Nicocles-ében*; Joanantonius Modestus, vándorhumanista: *De nalivitate Domini sive Ulisses-ében*; Joannes Baptista Pius: *Commentarii in Lucretium poetam carum-jában*; Mághi Sebestyén 1513-iki Janus Pannonius kiadásában; Bartholomeus Pannonius: *Dialogus in vigilantiam et torporem animi-jában*; Valentinus Cybeleius (Hagymási): *Opusculum de laudibus et vituperis vini et aquæ-jában*; Cælius Calcagnius: *De concordantia Commentatio-jában*; Eck Bálint: *Salutatio ad Georgium Szatmari-jában* (Ábel-Hegedüs i. m. 21, 98, 107, 128, 294, 422, 212 — Dr. Tóth-Szabó Pál: Szatmári György primás 288) stb.

Főgel József 79. l.

Alkalmasint Krakóban tanult. Igazi renaiss. főpap. A humanismus iránt való szeretetéről áradozva beszél G. Keserű Mihály, a későbbi boszniai püspök: *De subditis sive Nicocles* cz. művében (1500); Joanantonius Modestus, vándorhumanista: *De nativitate Domini sive Ulisses-sében* (1510); Joannes Baptista Pius, bolognai professor: *Commentarii in Lucretium poetam Carum* cz. könyvében (1511.); Mághi Sebestyén, Pál alnádor fia 1513-iki bolognai Janus Pannonius kiadásában; Bartholomæus Pannonius: *Dialogus inter Vigilantiam et torporem* cz. értekezésében (1516); Valentinus Cybeleius (Hagymási), pécsi kanonok: *Opusculum de laudibus et vituperis vini et aquæ* cz. dolgozatában (1517); Cælius Calcagninus: *De concordia commentatio* cz. tanulmányában (1518); Eck Bálint: *Salutatio ad Georgium Szatmári* cz. díszbeszédében (1520). (Ábel-Hegedüs: *Analecta nova...* 107., 294., 422., 212., 21., 128., 98. — Dr. Tóth-Szabó Pál: Szatmári György primás id. m. 288) stb.

S ez így megy tovább jóformán minden egyes magyar humanistával kapcsolatban. Megengedem, hogy ez az eljárás nem plágium. mert hiszen előzetesen utal szerzőnk a forrásra, de viszont nem is tudományos apparatus, hanem legfeljebb ennek a paródiája. A tudományos érték tehát alig több a semminél. Igazán sajnálom, hogy szerzőnk szép olvasottságát, sok helyen szembetűnő szorgalmát, a kiadásban nyilvánuló áldozatkészségét nem tudom az eredménytől függetlenül dicsérőleg méltányolni. Az eredmény annyira meddő, hogy szerzőnk ez esetben jobban tette volna, ha csak önmagának olvasgat.

Nem mondhatok sokkal jobbat a feldolgozásról sem, pedig ez egy szélesebb köröknek szánt munkánál fontos szempont. Az anyagnak fejezetekre való osztása még eléggé áttekinthető, de az egyes fejezeteken belül azután szerzőnk lényegeset és lényegtelenet tövel-heggyel összehord. Néhol bőbeszédű (pl. sokat tud mondani a jelentéktelen szerepű Riedner

¹ Szatmári György.

Jánosról 24—45 lk), másutt valósággal kábítóan hat a sok név száraz felsorolása (pl. 39—40 lk.). Stílusa egyáltalán nem érett meg ilyen tárgy összefoglaló feldolgozására. Ennek bizonyítékául idézhetném munkájának jó részét.

HUSZTI JÓZSEF.

Jánosi Béla: Schedius Lajos aesthetikai elmélete. — Értekezések a nyelv- és néptudományok köréből. Budapest, 1916.

Schedius Lajos magyar egyetemi professzor 1847-ig nem látta be, hogy a magyar nyelvet — bármely konoknak mutatkozott is a filozofia terminológiájával szemben — símulékonnnyá kell tenni az eszmék, bölcséleti szólamok és kifejezések számára. Mily nagy hatást keltett volna e korban az egyetemi tanszékről elhangzó magyar nyelvű esztétika, midőn Berzsenyi Dániel (1833.). Köteles Sámuel (1839.), Brassai Sámuel (1832.), Kis János (1838.), Fejér György (1839.), Hunfalvi Pál (1840.) és mások alaposan törték a jeget a magyarul esztetizáló tudománynak s mikor más téren (jog-, bölcsészeti- és hittudomány) Kant, Schelling és Hegel tanait a fejlődő magyar tudományos nyelven szóaltatják meg és azok szellemében hosszas és eredményes vitákat folytatnak tanszékeiken és tudományos folyóiratukban.

Schedius «Principia philocaliea seu doctrina pulcri» eklektikus bölcsészeti munka, melyre ráillik Schaslernek ezt és mások művét egybefoglaló ítélete: «Von einem neuen Princip ist indess allwegs nicht die Rede und es liegt deshalb keine Veranlassung vor diese Schriftsteller und ihre Werke näher zu charakterisieren.» Mégis jólesik látnunk e latin nyelvű filozófusunknak oly gondos, kimerítő és alapos értékelését, mint amilyen Jánosi Béláé.

Jánosi a Knight-féle «Az aesthetika történetéhez» függesztett igen becses és három kötetes esztetika-történeténél kimerítőbb «A magyar aesthetika története» időrendes vázlatánál bővebben foglalkozik Schedius-sal és főleg a «harmonismus» alapján foglalja össze a németből átkölcsönzött tanait. Róluk mondja: «Bár nehézkes, elvont tárgyalási módja s latin nyelve nem kedvezett elterjedésüknek, mégis felbukkanni látjuk nézeteit az irodalomban». S valóban nézetei a tudományos irodalomban (Toldy, Szemere, Simon Florenst) kevés nyomot hagytak fenn, de szépíróinkra alig volt hatással. Schedius is amaz elszigetelt tömeges jelenségek egyike, mely nem a magyar gondolkodás és faji elmélkedés alapján építi föl rendszerét, hanem erre rá akar erőszakolni egy idegen gondolkodásból eredő eszmevilágot.

Jánosi Schedius esztetikai rendszerét kritikai méltánylással kíséri és belehelyezi a német ú. n. populárfilozófusok, továbbá Schelling és követőinek gondolkodásába. Arányos fölosztásában, mely először nagy vonásokban adja Schedius írói és kulturtörténeti arcképét, továbbá a Philocaliát részletesen, majdnem egész fordításban adja, elhelyezi a magyar vonatkozások révén a magyar esztétika körébe s végül sovány hatását kutatja. Schaslerrel együtt beleékeli a Schellinget követő német esztétikusok hosszú

és meddő sorába, nehezen, de mégis némi sikerrel menteni iparkodik a merőben szolgálilag a mestert követő és a merőben eklektikus vádtól.

A szórványos eltérések, bárhonnan vette is azokat Schedius, az elfogadott egyetemes rendszert, nem teremtik át önállóvá, nem teszik eredetivé. Nincs mit elvennünk, de nincs is mit hozzáadnunk Jánosi tárgyalásához, mert ebben nagy tudományossággal és az akkori esztétikai irodalom teljes ismeretével annyira kimeríti a tárgyat, hogy benne sem hiányt, sem toldást ki nem mutathatunk.

Igazán kíváncsatos volna, hogy éppen Jánosi ugyanezzel a bőséggel és módszerrel a magyar esztétikai törekvések összegező történetét a maga teljes egészében földolgozza. Kimutathatná egyrészt az esztétikai irodalmunkra gyakorolt idegen hatást, másrészt, mint azt Schedius képzelet és természet-fölfogásánál hangsúlyozza, megállapítaná mi volt esztétikusaink eredeti gondolata. Elhatárolna vele egyes esztétikai, korbeli fölfogásokat, de megtalálná, mint vezető áramlatot azokat a magyar vonatkozásokat, melyek megmutatnák mi e gondolkodásokban az igazán faji és igazán nemzeti lényeg. Amint ezt megláthatta Schedius fejtegetéseiben, melyek a művészetek lényegét illeti, még akkor is, hogyha csak általánosít, egyetemesít, vagy a hegeli ideológia metafizikus világában gondolkodik, amikor tartózkodik a mélyreható részletezéstől, megérzékelte azt a gondolkodást és azokat a törvényszerűségeket, melyek nemzeti filozófiánkat és vele tudományos esztetikánkat alkotják. Menten minden konglomerátszerű egymásrahalmazástól, mint azt a Knight-féle könyvben főleg Knight részéről találjuk, oly tanulságos és hatékony történetét nyújtáná esztétikai törekvéseink fejlődésének, mely ma és továbbra is megtermékenyítőleg hatna szellemi tudományainkra és tovább fejlődő szépirodalmunkra.

MORVAY GYÖZÖ.

Mitrovics Gyula: Az esztétika alapvető elvei. (A debreceni m. kir. tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán 1916. évi április 13-án és 15-én tartott előadások.) Debrecen (Csáthy Ferenc) 1916. 8 r. 61 l. Ára 1 kor.

Mitrovics Gyula, esztétikai irodalmunk szorgalmas munkása, a lélektani esztétika híve és így a tudomány feladatát mindenekelőtt az esztétikus lelki mozgalmak leírásában, a széphatás lényegének megállapításában keresi. Az esztétika nála tulajdonképpen alkalmazott lélektan s az utóbbi tudománytól csak értékbecslő jellegénél fogva válik el. Egyik dicséretre méltó tulajdonsága, hogy a lelki élet jelenségeit nem szaggatja szét egymástól, hanem a lélektani egység elvét következetesen érvényesíti. Tapasztalati alapra helyezkedve, elutasítja az ápriorizmust s az abszolútnak minden szerepeltetését, mely dogmatizmusba sodorna.

Miben áll az esztétikai tetszés lényege s milyenek a tárgyak, melyek ezt a tetszést belőlünk kiváltják? Ezek főkérdései.

Minden élvezet általános oka szerinte a lelki asszimilálás könnyűségében van, fájdalmas pedig az a jelenség, mely a lelki asszimilációnak nehezen, vagy egyáltalában nem engedett. Ez kétségtelenül bő forrása érzése-

inknek, de vajjon egyetlen-e? Az ismeretek elsajátításakor, az appercepció munkája közben ez az ok hatékonyan érvényesül.

Az érzelmeknek rendkívüli gazdagsága, sokfélesége és bonyolultsága mellett azonban ezt a magyarázatot túlságosan egyszerűnek és erőszakosan általánosítotttnak érezzük. Azt a megállapítást, pl. hogy a testi élvezet s fájdalom «nem testszerveink életfeltételeivel való megegyezést vagy összeütközést jelent», hanem ugyancsak a fenti lelki asszimilációval függ össze, a szerző okfejtése után sem tudjuk elfogadni. Hogy értsük meg továbbá a mondott alapon pl. a világosság gyönyörét, a sötétség kellemetlen hatását, a színek és hangok hangulatait, a meglepőt, az újat s a nevetségest kísérő tetszést, mely váratlan kapcsolatokon alapszik s így az asszimilációban bizonyos nehézségekkel jár. A megszokott pedig, melynél az asszimilálás könnyű, hova tovább vezet erejéből.

A tetszés általános elvét szerzőnk az esztétikai tetszésre is alkalmazza, mert az utóbbi a tetszésnek egy faja csupán. Sajátos faji jellemvonásaiként az érzékletességet, tudattalanságot, kifejező s egyéni jelleget, a hatás rögtönösségét (szerzőnk röktönösséget ír) stb. hozza fel. Ismeretes megjelölései ezek az esztétikai jellegnek, csak nagyobb súly esik talán (a rövid tárgyalásból ugyanis nem ítélnénk biztosan) egyik-másik tulajdonságra, mint megszoktuk. Az anyag elrendezése szempontjából kifogásolható, hogy az idetartozó tárgykörből az esztétikai világszemlélet sajátos jellegéről egészen külön (19. l.), az akarat elem kikapcsolásáról pedig megint külön (58. l.) és pedig szinte mellékesen értesülünk.

A művészeteknek értelmiekre és érzelmiekre való szétválasztását nem tartjuk szerencsésnek. Mitrovics minden művészet célját érzelmenkéntésben, találja, ennyiben valamennyi érzelmi. Mégis három csoportba sorozza őket: egyik részük (a képzőművészetek) szemléltető, — tehát szerzőnk terminológiája szerint sem nem értelmi, sem nem érzelmi — a másik (a költészet és a szónoklás) értelmi, a harmadik (a zene és a tánc) érzelmi. Ennek a felosztásnak alapja csak az eszköz lehetne, mellyel a közös célt el akarják érni. Az első csoport tagjai, a szerző szerint, az érzéki szemléltetést használják eszközül, a másikkhoz tartozók «intellektuális eszközökkel», a szó hatalmával dolgoznak; a harmadik «érzelmi» művészetesoporthoz az eszköz megjelölése hiányzik. Ha a szerző megállapította volna, be kellett volna látnia, hogy az érzéki szemléltetés itt éppen olyan szerepet játszik, mint az első csoportnál. A különbség csak az elsőeknek térbeliségében, az utolsóknek időbeliségében rejlik. Ezt a kétféle jelleget további felosztásánál szerzőnk is ismeri és használja.

Habár szerzőnk fejtegetései egyben-másban nem elégítenek is ki, el kell ismernünk, hogy nagy komolysággal foglalkozik tárgyával és behatóan, elég önállósággal igyekszik az esztétika főkérdéseit tisztázni. Ez a kis tanulmányban az alkalom által megszabott szűk keretek közt csak hézagosan és vázlatosan történhetett meg. Úgy tudjuk, hogy az itt közölték egy készülő rendszeres esztétika előfutárai. Érdeklődéssel várjuk a nagy munkát, mely elméleti esztétikai művekben éppen nem gazdag irodalmunknak értékes, gyarapodásul ígérkezik.

JÁNOSI BÉLA.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője. 1916. évf. 3—4. sz. — Szőnyi: *Három pécsi színlap 1840-ből és 1835-ből*. Adatok a magyarországi német színeszet történetéhez.

A Cél. 1916. évf. 10. sz. — Farkas Zoltán: *Színház*. Lakatos László Idegen Leány és Ruttkay György Keringő c. darabjának színikritikája.

U. i. 11. sz. — Karafiáth Márius: *Társadalom és nemzetnevelés*. Idézetekkel Széchenyi Hitel és Kelet népe c. műveinek ide vonatkoztatható részeiből. — x. y.: *Szexuál-fiziológiai színikritika*. Szász Zoltán egyik kritikájáról, — Császár Elemér: *Csathó Kálmánnak Varjú a toronyórán* c. regényéről, — — á. é.: *Kosztolányi Dezső* novelláskönyvéről (Bűbajosok) ír. — A. B.: *Színház*. Beható boncolása a legújabb színdaraboknak.

Akadémiai Értesítő. 1916. évf. 11. sz. — Szinnyei Ferenc: *A Karthausi forrásai*. (Kivonat a szerzőnek 1916 okt. 2-án tartott előadásából.) Ez az értekezés a szerzőnek a XIX. század első fele magyar novella- és regényirodalmát tárgyaló nagy munkájából, a Karthausiról szóló fejezet egy részlete. Benne a Karthausi forrásai irodalmának bírálatát kapjuk kiegészítve a szerző megfigyeléseivel. «A fiatal Eötvös lelkét regénye megírása közben sok hatás érte, de ezeket egyéniségébe tudta olvasztani és Karthausija, bármennyi idegen hatást látunk is benne, a maga egészében mégis csak Eötvös kiváló szellemének eredeti alkotása marad.» — Kemény Lajos: *Kazinczy Ferenc levelezése*. Kazinczy F. három latin- és három németnyelvű levele Kassa város tanácsához az 1787 nov. 2—1791 jan. 12. közti időből.

Az Est. 1916. évf. 319. sz. — A Kisfaludy-Társaság új tagjelöltjei. Kéky Lajos, Molnár Ferenc, Sajó Sándor, Szemere György. Az említetteken kívül szóba kerültek még Gyóni Géza, Lampérth Géza, Sebestyén Károly.

U. i. 322. sz. — (a. z.): *Szépasszony*. Gábor Andor ilycímű, először a Nemzeti Színházban 1916 nov. 17-én adott háromfelvonásos vígjátékának színikritikája. [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 321. sz. (—y.-tól). — Az Újság: 1916. évf. 321. sz. (Keszler Józseftől) stb.].

U. i. 349. sz. — *Bellaagh Aladár: Czuczor*. Halálának ötvenedik évfordulójára. (Tárca). — — — *án.: Kárpáthy Zoltán*. Jókai Mór regényéből átdolgozta Hevesi Sándor. Bemutatta 1916 dec. 15-én a Magyar Színház. Színkritika. [L. még Az Est: 1916. évf. 350. sz. (a. z.-tól)].

U. i. 355. sz. — *Keszler József: Démonok*. Komédia három felvonásban. Írta Hajó Sándor. Előadták a Vígszínházban 1916 dec. 21-én. (Színkritika.)

Az Ujság. 1916. évf. 317. sz. — *A doktor úr*. Molnár Ferenc háromfelvonásos vígjátéka filmen. Az első Molnár-filmet 1916 nov. 13-án mutatta be a Royal-Apolló.

U. i. 318. sz. — *«A kisasszony férje» 100-ik előadása*. Drégely Gábor darabjának hazai és külföldi sikereiről.

U. i. 322. sz. — *A Modern Színpad megnyitása*. A cikkből megtudjuk, hogy 1916 nov. 18-án volt Budapesten, a Koronaherceg-utcában a Modern Színpad új helyiségének felavatása. Ez alkalmából egyebek között bemutatták Herczeg Ferencnek *«Karolina, vagy egy szerencsés flótás»* c. egyfelvonásos komédiáját.

U. i. 323. sz. — *A Karthausi*. Eötvös József regénye filmen. (Hat részben.) Bemutatták a Mozgókép-Otthonban 1916 nov. 20-án. L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1916. évf. 323. sz. — *A pozsonyi egyetem felavatása*. Hosszabb napihír.

U. i. 324. sz. — *Csiky Gergely emlékezete*. A néhai jeles drámaíró halála huszonötödik évfordulójára írt napihírszerű cikk, melyből megtudjuk, hogy Csiky Gergely Nagymama c. darabjáról nemrégiben mozgófénykép készült.

U. i. 325. sz. — *A király meghalt*. Hosszabb tudósítás arról, hogy ő császári és apostoli királyi felsége, I. Ferencz József 1916 nov. 21-én este 9 órakor Schönbrunnban elhunyt. (L. a többi lapban is.)

U. i. 329. sz. — *Szóllósi Zsigmond: Szilágyi Géának Fantasztikus szerelmek* c. novelláskönyvét ismerteti és bírálja.

U. i. 336. sz. — *A falurossza* filmen. Hír arról, hogy Tóth Ede jeles népszínművét filmre alkalmazták. — — — *án.: A Grál lovag*. Zsiros István ilycímű, először a Magyar Színházban 1916 dec. 2-án adott drámájának színkritikája. (L. a többi lapban is.)

Budapesti Hirlap. 1916. évf. 266. sz. — *Sn.: Keringő*. Ruttkay György drámájának ismertetése. (L. még Pesti Hirlap: 1916. évf. 266. sz. Porzsolt Kálmántól.)

U. i. 273. sz. — *Sebestyén Károly: Az idegen leány*. Lakatos László ilycímű drámájának kritikája.

U. i. 281. sz. — *A Petőfi-Társaság ülése*. Herczeg Ferencnek Ágai Adolfról, Sebők Zsigmondról és Somló Sándorról elmondott kegyeles jellemzése.

U. i. 287. sz. — *Sebestyén Károly: Királynőm, meghalok érted!* Villányi Andor ilycímű színdarabjának színíbrálata.

U. i. 294. sz. — *Az arany hegedű.* Herczeg Ferenc új regényének ismertetése.

U. i. 300. sz. — *Sn.: Zsuzsi.* Barta Lajos paraszt vígjátékának ismertetése és bírálata.

U. i. 301. sz. — *Sebestyén Károly: Farsang.* Molnár Ferenc új drámájának színikritikája.

Budapesti Szemle. 1916. évf. 11. sz. — *Szinnyei József: Jalava Antal emlékezete.* Akadémiai emlékbeszéd. — *Takáts Sándor: Zrinyi Miklós nevelőanyja.* (IV. és bef. közl.). Poppel Éva asszony megigérte haldokló férjének, hogy hitéhez hű marad. És ígétét soha meg nem szegte. Jól megválasztott s ura szándékait ismerő embereivel igazgattatta aztán jószágait s egyéb ügyeit. Igen szerette e kor egyik legkiválóbb asszonyát: Csákyné Wesselényi Annát. Ennek fia Csáky László később feleségül vette Batthyányné Poppel Éva legidősebb leányát Magdolnát. Jó viszonyban élt Zrinyi M. nevelőanyja még Illésházy Gáspárral, Nádasdy Ferenccel is. Annál meglepőbb, hogy egyetlen fia Ádám, akit boldogult férje szellemében igyekezett nevelni, sehogy sem fért meg az édesanyjával. A papok, akik Batthyány Ádámot körülfogták, nem elégedtek meg az áttérésével, hanem a protestánsok ellen való gyűlöletet is beléoltották. Éva asszony második leányát Erzsébetet, Erdődy György gróf vette feleségül. A gyűrt-váltás 1637-ben volt. Három évvel később Batthyányné Poppel Éva 1640-ben meghalt. Poppel Évának sok-sok írása lappang még. Ha ezek s főleg a Zrinyi Miklóssal váltott levelei mind napfényre kerülnek, tisztas alakja bizonyára a nagy magyar asszonyok közé kerül. — *Beöthy Zolt: A budapesti egyetem elmúlt évéről.* Rectori beszámoló az 1915–16. évről, 1916. szept. 30-án. — *Király György: Echegeyay.* (1832–1916). A jeles spanyol drámaíró irodalmi munkásságának tömör, összefoglaló méltatása. — *Sebestyén Károly: Újabb magyar regények és novellák.* Gárdonyi Géza: Szunyoghy miatyánkja, — Csathó Kálmán: A varjú a toronyórán, — Szini Gyula: A tűzfészek, — Kosztolányi Dezső: Bűbájosok c. könyvének ismertetése és bírálata. — *k. l.: Katona-költők verseskönyvei.* Gyóni Géza: Levelek a Kálváriáról, — Zilahy Lajos: Versek, — Gyomlay László: Tarnopol felé c. munkájának ismertetése és bírálata. Gyóni kötete teljesen magában foglalja az élményeknek s a lélek mozgalmainak azt a szűk körét, mely betölti a rab katona életét. Ez az élet természetesen majdnem teljességgel csak benső szemlélődésre utalja a rabot: emlékeire és képzelgéseire. A kötet két részből áll. Első fele «Levelek a Kálváriáról» címmel harminchárom rövid, 3–4 szakos «levél»-ből álló kis lírai novellát foglal magában. Ez a maga teljességében egy őszinte, nagy önvallomás gyanánt hat reánk s egészében költői, részleteiben is sok lélektani igazsággal és finomsággal. A kötet második fele is a rab katona életét tárja elénk. Kiegészíti az emlékeket és képzelgéseket az élet eleven folyamatától elzárt rab szűkkörű élet- és természetszemlélése; egy pár útközben elkapott, vázlatos kép. Az egész kötet tagadhatatlanul szürkének és bizonyos mértékig bágyadtnak tetszik Gyóni első kötete után, de ennek inkább a

költő sorsában, mint tehetségében van az oka. Miként Gyónit, Zilahyt is a háború segítette költői érvényesülésre. Verseihez Beöthy Zsolt írt előszót. Zilahy inkább sok értékkel biztató ígért, mint kiforrott tehetség. Anyjához írott levelek és katona-nóták teszik kötetét tartalmát s ezek között van néhány igazán hangulatos szép dal. Ezeken kívül jeleneteket, képeket és történeteket rajzol, köztük egy pár művészt. Egyikük («Meghalt a hadnagy úr») valóban nemes márványba véssett emléke ezeknek a nagy időknék. A kötetet «A rongyos katona» címmel egy két képből álló mesejáték zárja be, de egyáltalán nem emeli értékét. Molnár Ferenc Fehér felhő-jének és Liliom-ának hatása alatt keletkezhetett, de minden tekintetben igen gyenge. A harmadik verskötet darabjai nagyrészt egy-egy bajtársnak, vagy egy-egy elesett kedves társ emlékének vannak ajánlva. Egy pár gyöngéd szerelmes versen kívül legtöbbnek a «Feld» eseményei szolgáltatják a tárgyát. E költemények inkább tanultság, mint érzésbeli mélység eredményei, de igen rokonszenves egyéniséget tárnak föl előttünk.

U. i. 12. sz. — *r. r.*: *Nőirők regényei*. Erdős Renée Az új sarj c. új regényének és Kaffka Margit Két nyár c. novellakötetének ismertetése és bírálata.

Das interessante Blatt. 1916. évf. 50. sz. — Közli Thallóczy Lajos fényképét. (L. még Tolnai Világlapja: 1916. évf. 50. sz.)

Die Zeit. 1916. évf. 5100. sz. — Hír Molnár Ferenc «Liliom»-ának bécsi fölújításáról. E darabbal a frankfurti Schauspielhaus műsorában is találkozunk. (L. Frankfurter Zeitung: 1916. évf. 344. sz.)

Dunántúli Protestáns Lap. 1916. évf. 46. sz. — Miklós Ödön: Révész Imrének Bod Péter, mint egyháztörténetíró c. munkáját ismerteti és bírálja. (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 382. l.)

U. i. 52. sz. — Miklós Ödön: *Mikor született Debreczeni Ember Pál?* Az eddigi adatok alapján valószínűnek látszik, hogy az 1660. év második, vagy 1661. év első felében kell keresni születési dátumát.

Egyetemes Philológiai Közlöny. 1916. évf. 10. sz. — Gragger Róbert: *Gyulai Pál hatása Holteira*. Holtei Károlynak Der letzte Komödiant c. háromkötetes regényére (1863) hatással volt Gyulai Pál Vén színész c. elbeszélése. Igen érdekesek a német regény magyar vonatkozásai. Holtei friss színekkel ecseteli a kismartoni életet s összehasonlítja a weimari udvarral az Eszterházyaknak «több mint hercegi pompában csillogó» udvarát. — *Fest Sándor: Pope és a magyar költők*. (Bef.) Az angol költő követése szembetűnő Csokonai «A lélek halhatatlanságáról» írt tankölteményében és a Dorottyában. Azonkívül ismételtelen fordított Pope műveiből. Megmaradt fordításai közül legismertebb «Daphne. Egy idillium a Popéi közül.» Költőink Csokonai után is sokáig olvassatták Pope műveit. Nyoma van, hogy a következő jeleseink ismerték: Kisfaludy Sándor, Bacsányi János, Horváth Ádám, Kazinczy Ferenc, Kölesey Ferenc,

Döbrentei Gábor, Kis János. Utóbbinak számos fordítása között van Pope-fordítás is. Ő is épp úgy, mint Szilágyi, Péczeli, Döbrentei és Bolyai eredetiben olvasta Pope költeményeit. Végül megemlíthető, hogy az angol írónak «A műbírálatról» szóló tankölteményét Lukács Móric fordította magyarra. — *Erdélyi Lajos*: a Takáts S., Eckhardt F., Szekffü Gy. szerkesztésében megjelent A budai basák magyar nyelvű levelezése I. 1553—1589. c. akadémiai kiadványt, — *Husztiné Révhegyi Rózsi*: Jánosi Bélának Schedius Lajos esztétikai elmélete c. tanulmányát, — *Rózsa Dezső* pedig: a Magyar Shakespeare-Tár VIII. kötetét ismerteti és bírálja. (Utóbbi mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 386. l.) — *Bayer József*: *Egy magyar novella Macbeth-ülézete*. Utalás Garay János «Ne ábrándozzatok» c. novellájára. — *Trostler József*: *Janus Pannonius egy német anekdotalgyűjteményben*. Adatközlés Jakob Dan. Ernst XVII. századi német kompilator Die Neu- auf gerichtete Schatz-Kammer stb. 1696. c. munkája alapján. — *Sebestyén Gyula*: *Válasz Németh Gyulának*. (A magyar rovásírás hiteles emlékei c. munkáról írt bírálatára). — *Németh Gyula*: *A birdáló felelete*. (Válasz Sebestyén Gyula cikkére). — *zb.*: Roboz Imrénnek Az irodalom boudoirjában és Thienemann Theodornak Goethes ungarischer Schüler c. munkáit ismerteti és bírálja.

Egyházi Közlöny. 1916. évf. 49. sz. — *Gamauf István*: Izsóf Alajosnak Túl a nagy vizeken c. munkáját ismerteti és bírálja.

Élet. 1916. évf. 46. sz. — —c.: Földes Imrénnek Künn a bárány, benn a farkas c. — először 1916. nov. 4-én a Magyar Színházban adott — háromfelvonásos «komédiá»-ját ismerteti és bírálja. (L. a többi lapban. Pl. Uj Idők: 1916. évf. 47. sz.)

U. i. 47. sz. — *a. j.*: A rokitnői mocsarakban. Pogány Kázmér ilycímű háborús könyvének ismertetése és bírálata.

U. i. 48. sz. — *bf.*: Gábor Andornak Szépasszony c. — először a Nemzeti Színházban 1916. nov. 17-én adott — darabját ismerteti és bírálja.

U. i. 50. sz. — *Boros Ferenc*: Herozeg Ferencnek Arany hegedű c. regényét, — *m.* pedig: Landauer Bélának Glória c. háborús könyvét ismerteti és bírálja.

U. i. 51. sz. — *Boros Ferenc*: *Vörösmarty Csongor és Tündéje az Operában*. Színkritika.

U. i. 52. sz. — *Vargha Damján*: *Csodatételek a Margit-legendából*. Adatközlés Ráskai Leának, a dömés-apácának 1516-ból származó írása szerint. (Képekkel.)

Ellenzék. 1916. évf. 267. sz. — *Csiky G. emlékezete halálának 25-ik évfordulóján*. A Kolozsvári Nemzeti Színházban előadták ez alkalommal Csiky Cifra nyomorúság c. darabját, mely előtt Janovics Jenő tartott bevezető előadást Csiky színműveiről.

U. i. 279. sz. — *Sebesi Vilmos*: *Hivatalnok leány*. Ráskai Ferenc színművének ismertetése,

U. i. 283. sz. — *Sebesi Vilmos: Zsuzsi.* Barta Lajos paraszt vígjátékának bemutató előadásáról.

Erdélyi Szemle. 1916. évf. 46. sz. — *Lukács Hugó: Farsang.* Molnár Ferenc színművének ismertetése. — *Csengeri János: Faust.* Faust hatását Madách Ember tragédiájára fejtegeti. — *Kázmér Ernő: Tersánszky Józsi Jenő háborús regénye.* Tersánszky «Viszontlátásra drága» c. regényének bírálata. Elhibázott alkotás. Inkább háborús jegyzetek, mint költői mű. — *S. Nagy László: Somlyó Zoltán versei.* Somlyó «Végzetes verssorok» c. kötetének dicsérő bírálata.

Huszadik Század. 1916. évf. 10—11. sz. — *Laczkó Géza: Babits Mihály.* Méltatás Babitsnak Recitativ c. kötete megjelenése alkalmából. Babits a szó nemes értelmében vett poeta doctus, de akárhogy nevezzük is, Babits szívében a városi művelt polgárság szíve dobog, képei a mi képeink. — «Babits maga fantaszta, bölcselő és realista egyben és egyszerre. S e három elem csodálatos összetevődésében látom én Babits legfőbb jelentőségét, eredetiségét, nagyságát, egyszóval létjogosultságát». — *S. A.: A Szent István Akadémia.* «A Szent István Akadémia megalapításában olyan törekvést látunk, amely inkább a múltnak szól, mint a jövőnek. Munkásságából elsősorban a magyar történelem katolikus vonatkozásainak alapos és színvonalos feldolgozására meritünk reményt. — *Galamb Sándor: Magyar műveltség-történet a török hódoltság korában.* Takáts Sándor Rajzok a török világból c. kétkötetes művének ismertetése és bírálata. (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 428. l.)

Igazság. 1916. évf. 12. sz. — *A megrohant és felszabadított Erdély.* Pilisi Lajos ilycímű könyvének ismertetése.

Illustriertes Wiener Extrablatt. 1916. évf. 356. sz. — *v.: Ruttkay György «Keringő»* c. darabjáról megjegyzi, hogy ügyes utánzata a Molnár Ferenc színpadi technikájának. Ugyanezt hangoztatja a Neues Wiener Journal 1916. évf. 8318. sz.-nak bs. jegyű bírálója. Egyébként e darabról elismerően ír Marco Brociner a Neues Wiener Tagblatt 1916. évf. 356. sz.-ban.

Irodalomtörténeti közlemények. 1916. évf. 4. sz. — *Kéký Lajos: A «széplelek» irodalmunkban.* (Mutatvány A jellemrajz a magyar szépirodalomban c. munkából.) A XVIII. század irodalma a XVII-ének hagyományain élőködött. A léha és mesterkelt élet az érzőbb lelkekben egy nemesebb élet után sóvárgó vágynak egyengeti az útját. S ez a vágyódás megteremti az «udvari» ember utódául az érzelgős és energiátlan «széplelket», a kedély és szív túltengésének betegét. A «széplelek»-re jellemző az erény kultusza. A virtus imádók mellett tág tér jut szívében a szépség kultuszának is; sőt van benne valami sajátos művészetrajongás is. E típus legjellegzetesebb képviselője — emberi és írói mivoltában — nálunk Kazinczy

Ferencz; bár az új erény nem vele köszönt be irodalmunkba. A francia új-klasszicizmus hatással volt egész Európára, tehát éledő irodalmunkra is, melynek megindítója Bessenyei György, magyar Voltaire óhajtna lenni. Az iskoladramák alakjában jelentkező előzmények után lép fel s próbálkozik Bessenyei a drámai jellemrajzzal. Tragédiáiban nyilatkozó jellemzésbeli sajátosságait legvilágosabban talán elsőnek írt darabja, Hunyadi László mutatja. A kor érzékenységének megfelelően, sok a sírás és sóhajtozás e darabokban. Bessenyei is épügy szónokoltatja hőseit s époly kevés jellemzetességgel, mint mestere. Sokkal sikerültebb a Philosophus-nak jellemrajza. E művének bizonyossága szerint Zrinyi után ő az első magyar költő, ki érzéket tanusít a jellemzetes iránt. A francia gáláns regénynek az a sajátossága, hogy rendesen három szerelmes pár történetét tárja elénk, Bessenyeivel is még két szerelmes párt adatott a főhősök mellé, kiknek szerepeltetését semmi más nem indokolja. A Philosophus mintája Destouches L'homme singulierje volt, s e darab Baron de la Garouffière-jében, egy ostoba francia mágnásban látják Pontyi mintáját; hihetőbb azonban, hogy Pontyi alakja Bessenyei személyes élményeiből szövődött. Az egész vígjáték egy osomó széplelket akart bemutatni magyar közönségének. Jellemző, hogy a darabban mind Parmenio, mind Szidelisz könyvet kér első szavaival. Kevésbé sikerült Bessenyei másik vígjátékának Laisnak jellemrajza. E kor homályos bánatának Goethe Werther-je adott leghatásosabb kifejezést, úgy hogy róla wertherizmusnak is szokták nevezni az akkori európai emberiségnek ezt a lelki állapotát, melyet különösen a beteges érzelgősség jellemez, a lélek sóvárgása valami után, amivel maga sincs tisztában. E szentimentális áramlatnak irodalmunkban legköltőibb terméke Kármán Józseftől Fanni hagyományai. Fanni az egyetlen igazi képviselője nálunk a női szépleleknek, a szívélet tartózkodó, bájos érzelmességével s törékeny gyöngédséggel. Testvére e műnek Kisfaludy Sándor kéziratban befejezetlenül maradt levélregénye (Két szerető szívnek története). Még egy nagyhatású terméke van a szentimentalizmusnak irodalmunkban: báró Eötvös József Karthausi-ja. Az európai emberiség hamarosan kiépült e férfiatlan érzelgésből; költészetünkben aztán az érzelgő helyét a tettekreész «hazafi» foglalja el. — *Császár Elemér: Orczy Lőrinc.* Orczy pályája mozgalmas, de nem érdekes; főbb vonásaiban ugyanaz, mint kora többi mágnásáé, az írók közül sogoráé, Amadéé és Gvadányié, vagy Barcsayé. 1718-ban született s kedves derült öregség után 1789-ben halt meg. Halála megszólaltatta költőtársainak lantját, s az elegiák egész sora siratja el az elhunyt költő főurat. Kiválik közülök Baróti Szabó Dávidé, akit e gyászos esemény egyik legszebb költeménye megírására ihletett. Kérdés Orczy műve-e az a két, Egerben nyomtatott kis füzet, melyek közül az egyik «Méhes kert» c. alatt 1760-ban, a másik mint a «Mátra hegyei között mulatozó nimfáknak éneke» a kötetkező évben jelent meg? Utóbbira nézve a szerzőség valószínű, előbbire nézve nem dönthető el, mert a könyvnek egyetlen példánya sem maradt ránk. Orczy költészetének megindulta nagy valószínűséggel az 1755-ik évre tehető. Általában költeményei jó részét biztosan datálhatjuk, akár időrendbe is állít-

hatjuk. A «Két nagyságos elme» c. gyűjteményben az Orozytól származó versek többnyire költői levelek Barcsayhoz. Általában az ő költészete egészen azon a nyomon jár, mint Barcsayé. Kettejük közül Barcsay az eredetibb költő s ő is a nagyobb tehetség. Orczy verseinek egy része fordítás, más részéről kimutatható az idegen minták követése, s csak a harmadik, de az előbbieknél jóval nagyobb része eredeti. Nyelve magyaros és világos, van benne természetesség s helyenként népies zamat, de egyben sok bőbeszédűség és áradozás is. Műfaji tekintetben vannak: alkalmi költeményei, elmélkedő versei és költői levelei. Utóbbiakban az élményi elem helyét nem egyszer szintén a reflexió foglalja el. Valójában csak öt író tett reá nagyobb hatást; két római: Boethius és Horatius s három francia: Boileau, Voltaire és Thomas. Az a három lelki folyamat, amely a költemények anyagát szolgáltatja, a megfigyelés, érzés, elmélkedés, Orczynál még szorosabb egységbe fonódik, mint Barcsaynál. Az uralkodó elem a reflektáló. Bár a természet szépsége iránt nagy érzéke volt, költeményeiben a természetet alig rajzolja s tájképi részleteket csak ritkán s odavetve ad. A költészeten nála csak a didaxist kell érteni, mert a képzelet egészen hiányzik műveiből. Orczy szerencsés viszonyok között élő, testben, lélekben egészséges ember; mérsékelt erejű érzelmek, erős erkölcsi érzék, természetes józan ész jellemzik. De bár elég művelt és olvasott, látóköre szűk, itélete gyöngé. Ilyennek látjuk öt költeményein keresztül. Az élet iskolájában ezekhez a lelki tulajdonságokhoz szilárd életfölfogást szerzett, melynek magvát kifejezi ez az egy szó: igénytelenség. Életideálja: a csendes, munkás, békés élet, az a munka, azok az örömek, melyeket a földdel való foglalkozás szerez. A paraszt életének sorsának magasztalása Orczynak kedvelt tárgya. Álláspontja, hogy meg kell becsülni a parasztot, mert nem a királyok és kasznárok, hanem az ő munkája teszi boldoggá az országot... a XVIII. századi irodalomban páratlanul áll. Arra azonban, hogy a paraszt nemcsak fiziologiai, hanem jogilag, sőt politikailag is ember, époly kevésbé gondolt, mint Barcsay. A gazdagság hatalmas emelőjéről az iparról Orczy még nem vett tudomást, annyira ismeretlen volt nálunk abban az időben, különben azt is leírta volna. A kereskedésről legalább igen gúnyosan emlékszik meg egyik versében. Orczy etikája nem egyéb, mint alapgondolatának moralis jellegű kifejtése. Boldog az, aki senkire sem szorul, világos tehát, hogy a falusi ember. Erkölcsösen nem is lehet máshol élni, mint falun. Írt ő szerelmes verset is; de nem szerelmét, hanem a szerelmet énekelte meg, kifejtve azt a közkeletű mondást, hogy a szerelem mindent pótol, de a szerelmet nem pótolja semmi. Etikájának második tétele: ne bántsd a másét, hiszen nem szorulsz rá. Ebből a tételéből, meg általános emberszeretetéből le lehet vezetni szinte irtózásig fokozódó ellenszenvét a katonáskodás és háborúskodás iránt. Orczy kulturális fölfogását is egészen világnézete irányítja; az igénytelenséget nemcsak anyagi, hanem szellemi téren is követelte. Hiába emlékezteti őt Barcsay a tudományok nagy föllendülésére, mosolyog rajta. Politikai nézeteinek kialakulására döntő volt magyar származása. A tétel, amelyből kiindul határozott: szabadság a földön nincs, az ember sorsa

rabság. A boldogsághoz nem kell más, minthogy az ember magyarnak s birtokosnak szülessék. Nagy szerepe volt Orczy politikai nézetei kialakulásában annak a csodálatnak, mellyel a királyné Mária Terézia iránt viseltetett. Mikor a királyné meghalt, két versben is megöröktette emlékét. A meggyőződés ereje e költeményeket s velük a «Magyar hazának» szót kiemeli a didaxishól, föl az érzelmi költészet körébe, s ez adja meg igazi jelentőségüket. Ebbe a csoportba, az értékes versek közé sorozhatók a «Szerelem és bor» c. s a «Bugatzi tsárdának tiszteletére» írt költeményei. Végül fölvethető az a kérdés: joggal számítja-e az irodalomtörténet Orczyt a franciás írók közé? Felelet: bármilyen szögből tekintjük Orczy költői működését, mindig megtalálhatjuk a franciás irány ismertető jegyeit; illő dolog tehát, hogy az irodalomtörténet is ez irány körében foglalkozzék vele. (A cikk végül a tárgyra vonatkozó teljes bibliográfiát is közli.) — *Hegedüs István: Latin elegia Zrinyi a költő halálával.* Az itt jelzett elegia a valencei jezsuita iskola retorika osztályából került ki 1665-ben. Kiadták Kölnben Petrus Helden nyomdájában. Eredetije a bécsi császári és királyi titkos levéltárban van meg a Zrinyi-iratok közt. — *Hegedüs István: Latin elegia Budavár bevételéről.* Surányi Mihály 1842-ből való latin versének közlése. — *Pap Károly: A «Magyar Faust» élettrajzához.* Hatvani István egykori híres debreceni tanár (1780 dec. 31. kelt) végrendeletének közlése. — *Szücsi József: Szentmiklóssy Alajos levelei.* (II.) Adatközlés. Négy levél Toldy Ferenchez 1822 aug. 12. — 1828 febr. 21. közti időből; két levél feleségéhez 1838 nov. és 1848 aug. 23-ról keletve. — *Zolnai Béla: Szigligeti szerepei.* A szerző Rakodczaynak a Struensee és Szökött katona c. darabok forrásaira vonatkozó megjegyzéseire tesz észrevételeket, majd közli a Szigligeti szerepeire vonatkozó adatokat. Ezekből kitűnik, hogy a néhai jeles színműíró nem játszott főszerepeket; kedvelt szerepei a festő, a játékos, a gavallér, uracs típusai voltak. — *Császár Elemér* Friedrich Istvánnak gróf Széchenyi István élete és Salgó Ernőnek Írók és szindarabok (E két mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 208. l. és 1917. évf. 61. l.), — *Hellebrant Árpád* Kereszty Istvánnak A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése, 1705—1867., — *Király György* Lovas Elemérnek B. Margit történetének részletes forráskritikája c. munkáját ismerteti és bírálja. Az érdekes közlemények sorát az új könyvek és füzetek jegyzéke meg a *Hellebrant Árpádtól* való irodalomtörténeti repertorium zárja be.

Juventus. 1916. évf. 1. sz. — Kölcsey Ferenc Vanitatum vanitas c. versének és Berzsenyi Dániel «Fohászkodás»-ának négy-négy sora latin fordításban.

Katholikus Szemle. 1916. évf. 12. sz. — *Várdai Béla: Új szindarabok.* Nehány idegen szerzőtől származó drámai mű mellett Ruttkay György: Keringő, — Lakatos László: Az idegen leány, — Villányi Andor: Királynőm... meghalok érted! — Barta Lajos: Zsuzsi, — Molnár Ferenc: Farsang, — Földes Imre: Künn a bárány, benn a farkas c. szindarabjai-

nak ismertetése és bírálata. Ruttkay Gy. Keringő-je a zsidó házaseletről fest megdöbbenően sívár, kiutakat nem is jelző képet. «A darabot a Vörösmarty-epigramm intézné el legrövidebben: Víznek zavaros, bornak gyöngye.» Lakatos László színművének alakjai lapos alakok, siralmas, üres, unalmas mondókákkal s oly cselekvényfordulások, melyek elbeszélésben is a szegénységet jelentik. Villányi művében a fiatal szerző a sorozó-orvosok, végzetes katonaszabadítások témáját dolgozta föl, orosz földre helyezve. Barta Lajos parasztvígjátékából a drámaírói tehetséget bizony egyáltalán nem lehet kiolvasni. Molnár F. több színművében tárgyalt kedvelt témáját, az asszonynak a bilinesekül érzett házasságból a bűnös szabadság után kívánczóságát dolgozta föl ezúttal is. A drámai bonyodalom lényege tulajdonképp egy lelki birkózás a bűnös szabadságra vágó nő s az őt követni gyáva udvarló közt. De ennek föltárásába annyi mesterkélt dialektikus motívum vegyül, mintha csak dialogusba öntött fejtegetések s nem igazi lelki akciók előtt állanánk. Földes Imre komédiája nem mutat magasabb irodalmi törekvést, de a színpadnak bravuros ismeretével készült. — *bj.*: A Szent István-Társulat *iskolai színdarabjai* címen Kovács Lajosnak Diadalok útján, — Sík Sándornak Ébredés, — Madarász Ferencnek «Legyen meg a te akaratod», — Marcell Mihálynak Fronton és front mögött c. színdarabjait ismerteti és bírálja. — *Vargha Damján*: A Szent Domonkos-rend múltjából és jelenéből c. alkalmi kiadványt ismerteti.

Kolozsvári Hírlap. 1916. évf. 289. sz. — Sümegi Ödön: Csiky G. halálának 25. évfordulóján. Rövidebb alkalmi cikk.

Kolozsvári Ujság. 1916. évf. 279. sz. — *Csiky Gergely emlékezete.* Rövid alkalmi cikk Csiky halálának 25-ik évfordulóján, mely Csiky műveinek felújítását ajánlja.

U. i. 295. sz. — *n. k.*: *Zsuzsi.* Barta Lajos parasztvígjátékának behatódóbb ismertetése.

U. i. 297. sz. — *n. k.*: *Az idegen leány.* Lakatos László színművének bírálata.

U. i. 306. sz. — *n. k.*: *Künn a bárány, benn a farkas.* Földes Imre vígjátékának bírálata.

U. i. 308. sz. — *Egy aktív honvédtiszt háborús poemái.* Szentimrey Jenő, erdélyi poéta két új kötetének ismertetése. I. k. «Egyenest, támadás!» prózai írások — «Könnyed és élvezetes kalauza lehet mindenkinek, aki előbb-utóbb a harctérre kerül». II. k. Versek. «Szentimrey poézisának a háború bontotta ki szárnyait. A harcok dalnoka.»

Könyvujság. 1916. évf. 1. sz. — *Mit akarunk?* A Könyvujság céljainak ismertetése. «Az t tűztük ki célul magunk elé, hogy rendszeresen figyelemmel kísérjük a bennünket és közönségünket érdeklő bölesészeti, teológiai, történeti, pedagógiai és szépirodalmi termékeket s azok ismertetésével, bírálatával vagy egyszerű számontartásával állandóan szolgálatára leszünk olvasóinknak.» (E lap szerkesztői: Czeglédy Sándor pápai ref.

teológiai akadémiai tanár; Fizély Ödön aranyosmaróti ref. lelkész és Szimonidesz Lajos nagybörzsönyi ev. lelkész. — Kiadja: Scholtz testvérek könyvkereskedése. Budapest, IX., Ferenc-körút 19. sz.)

U. i. 2. sz. — Sz. K.: *A jubiláris új szövetségi fordítás*. Masznyik Endre dr. munkája hiányai dacára is komoly és értékes munka. — P. V.: *Gyóni Géza két könyve*. Gyóni két verskötetének rövid ismertetése és bírálata.

U. i. 3. sz. — *Hering János: Görgei*. Kacziány Géza ilycímű könyvének ismertetése.

La Revue de Hollande. 1916. évf. 11. sz. — Notes, faits et documents c. rovatban: N. de S.: *André Nagy*. Zseni c. darabjának hágai előadása alkalmából jellemzi írói, hirlapírói és színházigazgatói működését.

U. i. 1916. évf. (II. kötet) 3. sz. — *La Hongrie en guerre et les poètes* Hirlapjainkról szól, részletesebben a Világ-ról. Háborús költészetünk rövid ismertetése után francia fordításban közöl egy, a Világ-ban megjelen «egy ismeretlen költőnő»-től származó háborús verset.

Literarisches Zentralblatt. 1916. évf. 39. sz. — *Arthur Weber* ismerteti Zuber Marianne értekezését a hazai német folyóiratokról (Német Philologiai Dolgozatok XVII.).

U. i. 42. sz. — *Leipoldt* ismerteti a *Fontes rerum Transylvanicarum* IV. kötetét, — *Arthur Weber* pedig a Német Philologiai Dolgozatok XVI. füzetét (Hollaender Rózsai: Déry Julianna).

Magyar Figyelő. 1916. évf. 23. sz. — T. V.: *Nyelvkétségek*. Kenedy Géza ilycímű cikke egyik megjegyzésének helyreigazítása. (Felvilágosítás az Akadémia «szóleltározó» munkájáról.)

U. i. 24. sz. — *Gárdonyi Albert: Thallóczy Lajos (1884—1916)*. A nemrég elhunyt történettudós pályafutásának rövid ismertetése. — *Salgó Ernő: Grál lovag*. Zsíros István ilycímű, a Magyar Színházban 1916 dec. 2-án bemutatott háromfelvonásos színművének bírálata. — *Két regény*. Csathó Kálmán «Varjú a toronyórán» és «Te csak pipálsz Ladányi» c. regényeinek ismertetése. — *Ferenc József egy francia néprománcban*. Adatközlés.

Magyar Középiskola. 1916. évf. 9—10. sz. — *Bartha József: Gondán Feliciánnak A középkori magyar Pálos-rend és nyelvemlékei c. értekezését*, — b. j.: *Pogány Kázmérnak A rokitnói mocsarakban c. háborús könyvét* ismerteti és bírálja.

Magyar Kultúra. 1916. évf. 21. sz. — *Tordai Ányos: Herczeg Ferencnek A hét sváb c. regényét*, — *Deák Viktor* pedig *Lőrinczy Györgynek, Az özvegy falú c. novellakötetét* ismerteti és bírálja. «A „Pogányok” és „A hét sváb” két jeles történeti regény. Az művészibb, de emez igazabb. Amabban több a szín, emebben több a szív.» Lőrinczy e művének stílusá-

ról azt olvassuk: «Boszantó keveréke ez a népies előadásnak, a nyugatos elliptizmusnak s a hitele-vesztett szentimentalizmusnak», — *A Világ és a Magyarország*. Glosszák.

U. i. 22. sz. — *Platz Bonifác*: Kaczér Illésnek Khafrit, az egyiptomi asszony, — *Simon Miklós*: Törökné Kovács Herminnek A tüzes hajnal, — *Szira Béla*: Lakatos Lászlónak Tavaszi játék c. regényét és Komáromi Jánosnak Csanak András Bécsben c. novellakötetét, — —k pedig Földes Imrénék Künn a bárány, benn a farkas c. színdarabját ismerteti és bírálja. — *Nagy Miklós*: *Paul Bourget*. Alkalmi cikk a nemrég elhunyt híres francia szépprózáíróról.

U. i. 23. sz. — *f. l.*: *Színház*. Molnár Ferenc Farsang c. darabjának színikritikája.

Magyar Nyelv. 1916. évf. 9—10. sz. — *Simai Ödön*: *Kazinczy Ferenc nyelvújítása* (XXXVII.). A Kulcsár pályatételére adott feleletek között Kis János jutalmazott munkája van a legélvezetesebben megírva és legmesszebbre jár attól a debreceni szellemtől, mely a többi jutalomfeleletben hol erősebben, hol halványabban kiérezhető.

Magyar Pædagogia. 1916. évf. 10. sz. — *Weszely Ödön*: *Kármán Mór emlékezete*. Emlékbeszéd a Magyar Pædagogiai Társaság 1916 nov. 18-iki ülésén.

Nagyág. 1916. évf. 48. sz. — *Hamvai Lenke*: *A pusztai est leírása Aranyról*. Arany János Bolond Istók c. költeménye egyik részletének fejtegetése.

Nemzeti Névelés. 1916. évf. 6. sz. — *Solymosy Sándor*: *Vargha Gyula költeményei*. E kötetnek nemcsak jelene lesz jelentős, de jövője is. Meglepő az az etikus erő, amellyel bátran feltárja az ezer seb szenvedéseit. E léleknek egyik legföltettebb szerelme tárgya: a haza, a magyarság. Látható kedvvel időz a természet képeinél. A szerelem nem vésteli s öntépő háborgás nála; valami méla, szinte vallásos megnyugvás mérsékli vallomásait. Másik meghitt, csöndes birodalom, ahova képzelete pihenni megettér, a magyar múlt. A lírát a kötet lapjain epikus képek váltogatják. Elvonulnak előttünk a kor nagyjai is: Vörösmarty, Tóth Lőrinc, Toldy Ferenc, Gyulai Pál; egy-egy kerek kifejező jellemképben rója le irántuk kegyelete adóját.

U. i. 7—8. sz. — *Tolnai Vilmos*: *Megjegyzések az irodalmi tanításhoz*. Az irodalom a nemzet ideális lelki tartalmának legerősebb kifejezője; a történeti múlt megelevenítője, a jelen leghathatósabb szószólója, a jövőre irányuló törekvések legjobb előkészítője. Mint ilyen hű segítője a reális erők kifejtésének, ideális tartalmával és irányzatával az anyagi törekvések megvalósulásának egyszersmind ösztönzője és fékezője is. Nem csodálható tehát, hogy a tanításban oly fontos helye van. Kérdés; eléri-e a tanítás kitűzött célját abban az arányban, hogy az irodalmat megkedveltesse?

A tapasztalat szerint nem oly mértékben, mint kívánatos volna. Főoka ennek: az irodalmi termékek művészi élveztetésének hiányossága. (Ezzel kapcsolatban a szerző rámutat arra a kárra, mely az elsőrendű irodalmi alkotások agyonmagyarázásából származik.)

Neue Freie Presse. 1916. évf. 18618. sz. — Hír arról, hogy Heltai Jenő «Tündérlaki lányok» c. darabját sikerrel adták elő Prágában.

U. i. 18803. sz. — *Lorsy Ernő* fordításában közli a lap Lengyel Menyhértnek: Vera és Biró Lajosnak: Lilla c. kis drámáit. — «Ein harmloses Unterhaltungsstück», írja A. Ruttkay György «Keringő» c. darabjáról, melyet a bécsi Deutsches Volkstheater dec. 23.-án mutatott be. (V. ö. Die Zeit 5121. sz. és Fremdenblatt 356. sz.)

Nyugat. 1916. évf. 22. sz. — *Schöpflin Aladár: Vargha Gyula*. V. Gy. költészete nagyon élesen és megkülönböztethetően két részre oszlik: az ifjúkor és az érett férfikor költészetére. A dal... Vargha ifjabbkori lírájának jóformán egyedüli formája. Első verseskönyve Dalok címmel jelent meg 1881-ben. Azonnal ráismerünk, ez a Heine-féle dal stílusa és formája, amely a múlt század közepe tájától utolsó negyedéig a német költő hatása alatt általános lett Európa-szerte. V. Gy. ifjúkori lírája csaknem kizárólag szerelmi líra, egy szelíd, lágylelkű, finom érzésű, temperált vérmérsékletű magyar úri fiatal ember lírája. Rendkívül gyengédség van benne a növel szemben, nincs iránta egyetlen tisztátalan gondolata s még mikor érdemtelenné is bizonyult szerelmére, harag és kemény szó nélkül válik el tőle. V. Gy. már fiatalkori verseiben is kész mestere a magyar verstechnikának épúgy, mint a forma belső kiképzésének. Későbbi verseiben legtöbbször hazafias érzése szólal meg ünnepi alkalmakra, vagy a magyar múlt képeit rajzolgatja rövid történelmi énekekben. V. Gy. lírája öregkorában értetöponjára. Sokban emlékeztet ez az időskori líra Aranyére. Hasonló motívumok pendülnek fel: az elhagyott szülőföld utáni vágyódás, a türelmes, megadó belenyugvás az életbe, minden igazságtalanságaival, ... Budapest néhány képe, utcai jelenetek keltette hangulatok. V. Gy.-t úgy szokták emlegetni, mint az Arany-iskola egyik tanítványát. Ez csak annyiban áll, hogy életideálja s a magyarságról való koncepciója nagyjában azonos az Aranyéval. Költészete azonban sokkal függetlenebb Aranytól, mint ahogy az említett meghatározás feltételezi, már csak annál a különbségnél fogva is, hogy az epikus Arannyal szemben ő lényege szerint lírai természet. Öregkori versei valami mély belső szolidaritást éreztetnek, teljes közösség-érzést fűvel, virággal, fával, madárral, a természet színeivel és hangjaival. Egész pályája legszebb virágait ezekben az öregkori versekben kell keresni. Másik feltűnő vonása öregkori költészetének hazafias költészete sötét, kétségbeesett hangja. Kölcsey óta nem volt költő, aki a magyarság sorsát oly vígasztalannak tartotta és oly reménytelennek érezte. Sajátságos párhuzam: ugyanazokban az években egy másik magyar költő ajkáról hasonlóan kétségbeesett hangjait hallottuk a magyarság sorsának. E költő Ady Endre volt. Végeredményül megállapítható, hogy V. Gy. köl-

tésze még nem tartozik a múltba, ahova költője némi csöndes rezignációval sorolja. — *Ignotus: Viszontlátásra drága!* Tersánszky Józsi Jenő ilyen című regényének ismertetése és bírálata. — *Tóth Árpád: Pártos Zoltán*nak «Aratás» o. verskötetét, — *Babits Mihály* pedig Mistral Mireio-jának Gábor Andortól való magyar fordítását bírálja.

U. i. 23. sz. — *Lukács György: Megjegyzések Balázs Béla új versei*ről. (A «Tristán hajóján» c. kötet megjelenése alkalmából.) «Ha Balázs oevréjét irodalomtörténetileg akarjuk beállítani, Dostojewskyt lehet csak mint őst említeni (és mellette legfeljebb Hebbelt: magányos és mély lélekkutak fűróját). A versek ezen a nívón élnek, de mert igazi költő igazi versei, nem is látható sehol a nagy eposzíróval való belső rokonságuk.» — *Ady Endre* Tersánszky Józsi Jenőnek «Viszontlátásra drága... c. regényét, — *Szini Gyula* Gábor Andornak Szépasszony c. színdarabját, — *Kosztolányi Dezső* Karinthy Frigyesnek Utazás Faremidóba c. új könyvét, — *Hajdu Henrik* Jászay-Horváth Elemérnek Tábortűzek c. verskötetét, — *Tóth Árpád* Salamon Lászlónak Eros oltárára és Bűszörmény Zoltánnak Az élet énekel címen kiadott verseit, — *Barta Lajos* Pilisi Lajosnak A meghorant és felszabadított Erdély c. háborús könyvét ismerteti és bírálja.

U. i. 24. sz. — *Babits Mihály: A literátor*. «Érzékeny játék egy felvonásban.» Kazinczy Ferenc életéből. — *Kosztolányi Dezső* Szilágyi Géznak Fantasztikus szerelmek c. elbeszéléskötetét, — *Tóth Árpád: Háborús lírikusok* címen Peterdi Andor Háborús Versei-t, továbbá Somlyó Zoltánnak A halál árnyékában és Pelle Jánosnak Népek Golgothája c. verseit ismerteti.

Österreichische Literatur. 1916. évf. 5. sz. — *M.: Siebenbürgen in der Literatur*. Magyarországi német regényekről.

Pesti Hírlap 1916. évf. 217. sz. — *A. A. Jászúnok énekelnek*. Baka-nóták közlése és ismertetése.

U. i. 252. sz. — *Szendrey Zsigmond: Szalontai Ferenc-József-nóták* címen bakanótákat közöl.

U. i. 255. sz. — *Költemények*. Szentesi Tóth Kálmán verseinek ismertetése.

U. i. 268. sz. — *Buchinger Mihály: Hatvankettes bakadalok*. Adatközlés.

Pesti Napló. 1916. évf. 155. sz. — *Hevesi Sándor: A dráma és a szin-padi hatás*. — *L. L. Pásztor Árpádnak* Találkozásom Poe A. Edgárral c. könyvét ismerteti.

U. i. 156. sz. — *Lakatos László: Sebők Zsigmond*. Alkalmi méltatás.

U. i. 162. sz. — *Halasi Andor: Irodalmi partikularizmus* címen értekezik. — *Lengyel Ernő: Herczeg Ferenc és új regénye*. Tárcza H.-ről A hét sváb o. regényének megjelenése alkalmából. — «H. új regénye, A hét sváb rendkívüli gazdagodása irodalmunknak.

U. i. 168. sz. — *Hevesi Sándor: A jó befejezés*. Tárcza. Dramaturgiai értekezés.

U. i. 181. sz. — *Dalmady Győző meghalt.* Nekrolog.

U. i. 185. sz. — *L. M.: Irók és szindarabok.* Salgó Ernő ilycímű könyvét ismerteti. (E mű ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 61. l.)

U. i. 191. sz. — *l. m.: Zilahy Lajos versei.* Méltatás.

U. i. 203. sz. — *Levelek a Kálváriáról.* Gyóni Géza újabb verskötetének ismertetése.

U. i. 205. sz. — *Zuboly könyve.* A Bányai Elemér-emlékkönyv ismertetése. (V. ö. folyóiratunk: 1917 évf. 208. l.)

U. i. 210. sz. — *L. M.: A San Martino költője* címen Tóth Rudolf honvéd verseit méltatja.

U. i. 220. sz. — *S. A.: Magyar szindarabok horvátul és szerbül.* A laibachi szlovén és a zágrábi horvát színházban az utóbbi években a következő magyar darabok kerültek színre: Molnár Ferenc: *A testőr.* U. a.: *Az Ördög.* — U. a.: *A farkas.* — Szomory Dezső: *Györgyike drága gyermek.* — Herceg Ferenc: *A dolovai nábob lánya.* — Lengyel Menyhért: *A tájfun.* — Drégely Gábor: *A szerencse fia.* — Bródy Sándor: *Tanítónő.* — Madách Imre: *Az ember tragédiája.*

U. i. 245. sz. — *N. N.: Somló Sándor meghalt.* Nekrolog. — *L. még Budapesti Hírlap 1916. évf. 245. sz. (Sebestyén Károlytól.) — Kacziány Géza: Maszák Hugó (1831—1916).* Nekrolog.

U. i. 264. sz. — *K. N.: Agai Adolf (1836—1916).* Nekrolog. (*L. még u. e. lap 265. sz. és Budapesti Hírlap 1916. évf. 264. sz. Sebestyén Károlytól.*)

U. i. 266. sz. — *Hevesi Sándor: Drámatrás és matematika* Dramaturgiai tanulmány. — *Molnár Jenő: Khafrit, az egyiptomi asszony* címen Kaczer Illés ilycímű regényét ismerteti.

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1916. évf. 48. sz. — *Gyökössy Endre: Egy-két szó a protestáns sajtóról.* Reflexiók dr. Gesztelyi Nagy László cikkéhez. A szerző protestáns világnézetű «színvonalas, képes, irodalmi, művészeti, kritikai, heti, családi lap» megindítását sürgeti.

Protestáns Szemle. 1916. évf. 7—8. sz.) *Gyöngyösy László: Minek szánta apja Arany Jánost?* A szerző — vonatkozással Szendrey Zsigmondnak folyóiratunkban (1914. évf. 67. l. és 1915. évf. 147. l.) megjelent «Arany János a szalontai nép emlékezetében», meg «Adatok Arany életéhez és költészetéhez» c. cikkeire azt bizonyítgatja, hogy Aranyt apja ügyvédnek szánta. Egyben azt is közli, hogy utánanézett a dolognak a szalontai telekkönyvben s nyomát se találta Arany állítólagos uzsoráskodásának. — *Berde Mária: Két női könyv.* Tormay Cecile: *A régi ház és Ferentzi Magda: Fehér árnyékok* c. regényének ismertetése és bírálása.

Sárospataki Hírlap. 1916. évf. 22—23. sz. — *Harsányi István: Eddig ismeretlen sárospataki diák-nóták 1783—1791-ből.* Adatközlés magyarázó jegyzetekkel. — *Gulyás József: Erdélyi János két kéziratban levő drámája.* Az Erdélyi Pál birtokában levő *Két királyné* és a *Nápolyi Endre*

c. színdarabok ismertetése. Utóbbi mű Nagy Lajos öccsének szomorú sorsát tárgyalja, az előbbi pedig ugyancsak Nagy Lajos királyunk özvegyének és leányának, Máriának uralkodásáról szól. Ez a mű 1837-ből való s a II—V. felvonásai kétféle szöveggel is megvannak. (E cikk folytatását l. u. e. lap. 1916. évf. 24—25. sz.-ban.)

Sárospataki Református Lapok. 1916. évf. 47. sz. — *Kristóf György: A magyar protestáns irodalom története.* Megjegyzések a prot. Egyházi Könyvtár-bizottságának a XVI—XVII. század magyar református egyházi irodalom történetének megírását óhajtó pályázati hirdetéséhez. (E cikk folytatása: u. e. lap 50. számában.)

U. i. 49—53. sz. — *Kocsi Csergő Bálint eddig ismeretlen levelei és munkája.* (Folyt.) Adatközlés.

Színház És Divat. 1916. évf. 9. sz. — *Lokatos László: Színházak és városok.* A háború alatt föllendült a színházi élet.

U. i. 10. sz. — Színházi hírek és pletykák. — A Reichenberger Stadt-theater színrehozta Drégely Gábornak A kisasszony férje c. darabját.

U. i. 11. sz. — *Lakatos László: Molnár Ferenc* fejlődésének zenitjén is pesti író maradt. — *Cikkek Molnár Ferenc Farsang-járól és a Barta Lajos Zsuzsi-járól.* — *Barta Lajos: Szerző a darabjáról.* — *Az elnémult harangok filmen.* «Rákosi Viktor maga készítette a darab szcenáriumát.» — Színházi hírek.

U. i. 12. sz. — *Életem és pályám.* A «Csárdáskirálynő» premierje alkalmából elmondotta Kálmán Imre. — *A méltóságos rabasszony.* Sas Ede filmdrámájáról.

U. i. 14. sz. — *Bécsi Molnár-premier.* Molnár Ferenc bécsi fölolvásásáról. — *Lengyel Menyhért új darabjairól.* Tájékoztató cikk. — *Drégely Gábor: A kisasszony férje — századszor.* Drégely Gábor darabjainak 1916 október havában negyvenhét német városban (köztük Varsóban) volt bemutató előadása. — *Színházavatás a belvárosban.* Bárdos Artúr kabaréjáról. — Magyar darabok külföldi bemutatóiról, előzetes hírek. — *A Karthausi — filmen.* Eötvös regényének filmre alkalmazásáról.

U. i. 15. sz. — *Miért hallgatok?* Liptai Imre színműíró nyilatkozata.

U. i. 16. sz. — *Molnár Ferenc: A «Farkas»-filmről* ír. — Saját darabjairól nyilatkozik Nagy Endre. — *Martos Sándor: A «Mágnás Miska» Berlinben.* Magyar operettek külföldi sikeréről. Színházi hírek.

U. i. 17. sz. — *Hevesi Sándor: Kárpáthy Zoltán.* Szerző a darabjáról. — *Molnár Ferenc Ördög* c. darabjának new-yorki, szentpétervári és florenci színlapjai. — Színházi hírek.

U. i. 18. sz. — *Szász Zoltán: Reklám és kritika.* «A fizetett reklám nem ellensége a művészetnek, hanem ellenkezőleg: terjesztője.»

U. i. 19. sz. — *Kosztolányi Dezső* a könyvpiac és a színház föllendüléséről ír. — *Herczeg Ferenc új darabjairól.* Látogatás az írónál. — *Len-*

gyel Menyhért: A véletlen. A «Taifun» keletkezéséről. — A Nagymama a Mozgókép-Otthonban. Csiky Gergely filmesített darabjáról. — Színházi hírek.

Színházi Élet. 1916. évf. 39. sz. — *Farsang*. Molnár Ferenc ilycímű darabjáról. Érdekes megfigyelni, hogy Molnár darabjainak külső akcióiban elmondható tartalma, hogy zsugorodik mindjobban össze. «A doktor úr»-nak a leghosszabb tartalma volt; a «Farsang»-é már csak ennyi: egy vidéki asszony, akinek gazdag asszonyi lelke egy vaserejű férjegyéniség súlya alatt vergődik, megtalálja az alkalmat egy bűnben, hogy kiszökhessék egy másik férfivel a szabadságba, de ez a másik férfi nem akarja magáénak tudni az asszonyt a házasság józan feltételei nélkül; az asszony tehát lemond a bűnös szabadságról és szárnyaszegetten törődik bele a nyugalmas rabságba. — *Bécsi lapok a «Farsang»-ról*. Lapszemle a Molnár Ferenc új darabjára vonatkozó színikritikákról. — *Földes Imre: Künn a bárány, benn a farkas*. Szerző a darabjáról: «Azt hiszem, a legtréfásabb eddigi műveim közül . . . Remélem, a keserűséget, amelyből fakadt, eléggé jól elrejtettem.»

Új Idők. 1916. évf. 48. sz. — *Te csak pipálj Ladányi*. Csathó Kálmán ilycímű új regényének ismertetése.

U. i. 50. sz. — *Fantasztikus szerelmek*. Szilágyi Géza ilycímű könyvének ismertetése. — *Népek Golgothája*. Pelle János ilycímű verskötetének rövid méltatása.

U. i. 51. sz. — *A megrohant és felszabadított Erdély*. Pilisi Lajos ilycímű háborús könyvének ismertetése. — *Új könyvek az ifjúságnak*. Balla Ignác: *Víz fölött és víz alatt*. — meg Ifj. Gaal Mózes: *A nyár szigetén* c. szépirodalmi művének méltatása. — *A pesti frontról*. Kovács Lydia «Két esztendő. Képek a pesti frontról.» c. könyveinek ismertetése. — *El nem küldött levelek*. Rövid megemlékezés Rakovszky Menyhért ilycímű verseskönyvéről.

Ungarische Zukunft. 1916. évf. 11. sz. — *Josef Keszler: Das Budapest Theaterjahr*. Szemle a tavalyi színházi évről. — *Jenő Mohácsi: Von neuen ungarischen Büchern*. Herczeg Ferenc (Magdaléna két élete), Csathó Kálmán (Varju a toronyórán), Erdős Renée (Az új sarj), Lakatos László (Tavaszi játék) és Kosztolányi Dezső (Bűbájosok) könyvéről. «Nálunk minden író egyszersmind ujságíró is.» Ezért oly rövidlegzetűek az új magyar regények.

U. i. 15/16. sz. — *Paul Grabein: Die Deutschen und Ungarn*. «Seit einigen Jahren sind die Werke der ungarischen Dichter der Gegenwart gern gesehene Gäste auch auf den Bühnen Deutschlands.» — *Die Budapest Theatersaison 1916/17*. A készülő új magyar darabokról. — A Literatur c. rovatban Kaczér Illés: Khafrit és Roboz Imre: Az irodalom boudoirjában c. könyvek vannak ismertetve.

Uránia. 1916. évf. 11. sz. — Szász Károly: *Színházi levél*. Szinikritika Rákosi Jenő Aesopus-a jubiláris előadásáról és Barta Lajos Zsuzsi c., először a Nemzeti Színházban adott parasztvígjátékáról.

U. i. 12. sz. — Szász Károly: *Színházi levél*. Molnár Ferenc Farsang című darabjának szinikritikája. «A darab meséje és alakjai semmi néven nevezendő vonatkozásban sincsenek a korral, melyben a darab játszik.» —ly: «Az arany hegedű». Herczeg Ferenc ilycímű regényének ismertetése és bírálata. Herczeg e műve a lélekrajz erejével és finomságaival, a gondolatok mélységével s a költői képek aranyzuhatagként ömlő gazdagságával egyaránt megkapja az olvasó lelkét.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 febr. 3-án *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Baros Gyula, Császár elemér, Császár Ernő, Gulyás Pál, Hegedűs István, Kardos Albert, Pais Dezső, Pintér Jenő, Szász Károly, Tolnai Vilmos, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla vál. tagok. Jegyző: Kéky Lajos.

1. Elnök a gyűlést megnyitja. Titkárhelyettes jelenti, hogy tagjaink sorából elhalt Budaker Károly és Marton József. A választmány részvétellel veszi tudomásul.

2. Titkárhelyettes jelenti, hogy dr. Lechner Tibor főgimn. tanár (Budapest) a Társaság alapítói sorába lépett. A választmány örömmel veszi tudomásul s utasítja a titkárt, hogy a Társaság köszönetét levélben fejezze ki.

3. Titkárhelyettes jelentése alapján *a)* a Társaság rendes tagjából megválasztatnak: Baky István, Erebrukker Aladár, Fábry Edith, Frenyó Lajos, Klemm Antal és Kósa Vince visszalépő volt r. tagok, továbbá: Bakonyi Hugó, az orsz. pæd. könyvtár könyvtárosa, Bpest (aj. Tolnai Vilmos), Szenesné Bodor Mária, Abony; Miklóssy Zoltán, főlevéltáros, Selmezbánya; Schmidt Anna, Budapest; Falu Tamás, író, Monor; Dittrich Gyula, Tuzsér; Mikus József, Arad; Kriska Margit, Liptó-Rózsahegy; Papp Andor, Bpest; Balogh Albin, ben. r. főgimn. tanár, Esztergom (aj. a pénztáros); Majtényi Károly, főgimn. tanár, Fogaras; Farkas Soma, főreálisk. tan., Zsolna; Árokháty Béla, ref. papjelölt, Budapest; Babits József, plébános, Tiszabábolna; P. Szathmáry Román, Sztferenc. áldozópap, Medgyes; Ütő Mihály, főgimn. tanár, Nagyenyed (aj. a titkárhelyettes).

b) a Társaság rendkívüli tagjából választatik: Hamvai Lenke, bölcsészethallgató, Bpest (aj. Kardos Lajos).

4. Titkárhelyettes bemutatja a márc. 10-én tartandó közgyűlés tárgy-sorát. (Elnöki megnyitó Beöthy Zsolttól. — Titkári jelentés Kéky Lajostól. — Arany János mint irodalomtörténetíró Császár Elemértől. — Szavazás a választmány harmadrészére. — A pénztárvizsgáló bizottság jelentése.) Tudomásul szolgál.

5. A választmány megharmadolása és a megüresedett vál. tagsági hely betöltése ügyében kiküldött bizottság (Baros Gyula, Király György és a titkárhelyettes) nevében titkárhelyettes jelenti, hogy alapszabály-

szerűen új választásra kerül a választmánynak az 1914. évben az 1914/16. évi ciklusra választott egyharmada (I. Irodalomtörténet 1914. III. évf. 211. l.). Közülök kettővel szemben a bizottság élt a mult gyűlésen nyert felhatalmazásával s miután ehhez a választmány is hozzájárult, ez alkalommal választás alá kerülnek: Békefi Remig, Bleyer Jakab, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gálos Rezső, Gragger Róbert, Greksa Kázmér, Gulyás István, Gyöngyösy László, Gyulai Ágost, Harsányi István, Jánosi Béla, Kelemen Béla, Kiss Ernő, Körös Endre, Kürti Menyhért, Loósz István, Német Károly, Pap Károly, Radó Antal, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Vadász Norbert, Vargha Damján, Veress Samu, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla. Új választmányi tagokul Morvay Győzött, Pitroff Pált és Szegedy Rezsőt hozza a bizottság javaslatba s kéri annak kimondását, hogy a választáson legkevesebb szavazatot nyerő tag kerüljön Vértesy Jenő elhunyt vál. tag helyére. — A választmány a bizottság előterjesztését elfogadja.

6. Titkárhelyettes jelenti, hogy a Nm. Vall. és Közokt. Min. a Társaság számára az 1916—7. év II. felére 2000 kor. államsegélyt engedélyezett. A választmány hálás köszönetet mond a Nm. Vall. és Közokt. Min. Úrnak s hálásan köszöni kérésünk szíves támogatását Szász Károly alelnök Úr Ó-nagyméltóságának.

7. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. E szerint bevétel 4129.42 K., kiadás 266.93 K., pénztári maradvány 3862.49 K. Örvendetes tudomásul van.

8. Pintér Jenő szerkesztő, a következő indítványt terjeszti elő a folyóirat munkatársainak írói tiszteletdíjaira nézve:

„Tekintetes Választmány! Tisztelettel indítványozom, hogy folyóiratunk munkatársainak tiszteletdíját ötven koronáról nyolevan koronára emeljük ívenkint.

Annak idején, mikor Társaságunk megalakult, az előrelátás azt javalta, hogy mindaddig, míg helyzetünk meg nem szilárdul, az írói díjazást a legszerényebb mértékben, ívenkint egyelőre ötven koronában, állapítsuk meg. A siker, mely munkásságunk nyomán járt, túlhaladta a reményeket. Ma Társaságunk és folyóiratunk úgy áll, annyira virágzik, hogy az írói díjazás fölemelésének kérdése tovább nem halasztható.

Mint szerkesztő, talán legjobban érzem, mit jelent, milyen kellemetlen érzést, mikor olyan munkáért — például a folyóiratszemléért — mely napok és hetek fáradságos munkája, úgyszólván filléreket kell kiuntaltatnom dolgozótársaimnak. A nyomdai árak már a béke utolsó évtizedében száz százalékkal emelkedtek, a háború alatt ismét legalább száz százalék a nagyobbodás, s ezzel szemben a szellemi díjazás olyan, mint fél-századdal azelőtt. A nyomdász kétszer annyit keres a kézirat gépies kieszedésével, mint a szerző, aki nagy szellemi tőkével, idejének és egyéb keresményének fölázdosásával írja meg cikkeit.

Tekintetes Választmány! Ha megbírtuk a nyomdai árak mértékteleen fölemelését, meg fogjuk bírni az írói díjak mérsékelt nagyobbítását azaz egy nyomtatott oldalnak öt koronával való díjazását is. Ezzel tarto-

zunk dolgozótársainknak, tartozunk magunknak s tartozunk különösen a szellemi munka megbecsülésének. Kérem indítványom megvitatását.

Elnök biztosra veszi, hogy nincs senki, ki a legnagyobb örömmel és készséggel hozzá ne járulna ez indítványhoz, de mégis szükségesnek tartja és javasolja, hogy az ügy pénztári oldalának megvizsgálására a választmány bizottságot küldjön ki s ennek jelentése alapján határozzon. A választmány ehhez hozzájárul s bizottságul Hegedüs István, Oberle Károly, Tolnai Vilmos tagokat s a szerkesztőt és pénztárost küldi ki.

9. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Hegedüs István és Tolnai Vilmos vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg, a következő tárgysorral:

1. Zsigmond Ferenc: *A szabadságharc hatása Jókai írói egyéniségére.*
2. Kéky Lajos: *Magyar költői versenyek.*

★

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 január 9-én Hegedüs István elnöke alatt *felolvasó ülést* tartott. Tárnya volt:

Radó Antal: *Magyar Homér-fordításokról.*

A Kisfaludy Társaság új tagjai és jutalomtétellei. A Kisfaludy-Társaság 1917 febr. 7-én tartott közgyűlésén a megüresedett írói helyekre *Kéky Lajost*, Társaságunk titkárhelyettesét és *Takács Sándort*, a költői helyekre pedig *Molnár Ferencet*, *Sajó Sándort*, Társaságunk rendes tagját és *Szemere Györgyöt* választotta meg. A Bulyovszky-pályadíjat (szaválásra alkalmas költemény) Jövendő c. művével Sajó Sándor nyerte el.

A Kisfaludy-Társaság új pályatétellei közül irodalomtörténeti vonatkozásúak: I. Lukács Krisztina-jutalom: A líra fejlődése a XIX. század második felétől kezdve, különös tekintettel a magyar irodalomra. Jutalma 1000 korona. Benyújtásának határideje: 1917 október 31-dike. — II. Lukács Krisztina-jutalom: A mondai és történeti anyag feldolgozása Aranynál. Jutalma 1000 korona. Határidő: 1919 október 31-dike. — III. Somogyi Dezső-jutalom: Kisebb tanulmány Henszlmann Imréről. Jutalma 200 frank aranyban. Határidő: 1917 október 31-dike.

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapszámozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határidőig a Társaság titkárához küldendőek.

Arany János életrajzához. Három évvel Arany halála után, 1885-ben jelentek meg a sógorához, Ercsey Sándor szalontai ügyvédhez írott levelei. Amint Gyulai Pál kifejti előszavában, elsőrendű források e fellejegyzések az egykori Arany-életrajzíró számára, mert a sógorához írt levelekben sokkal fesztelenebbül érintheti családi dolgait s az irodalmi ügyeket, mint írótságaihoz intézett leveleiben. De ép ily értékesek Ercsey-

nek eredeti levelei is, melyekből mintegy hatvan Aranytól megőrizve a Csonkatoronyba került egy pár más, szintén Aranyhoz írott levéllel együtt. Ezekből a levelekből jegyezgettem össze a következő adatokat.

1857-ben a városháza számára Barabással megfestetik az Arany arcképét; a kép «nagyon szépen van festve és annyira élethű, hogy mi adjon isten jó napot mondtunk neki» (Ercsey 1857. ápr. 27.). A leleplezési ünnepély u. e. év június 26-án ment végbe: «mely is annyiból állott, hogy a casinóban egy igen csinos kis bál tartatott és ezen alkalommal a kép megkoszorúzottan ki lőn függesztve. Azonban, igen okosan, minden szónoklatok vagy szavalások elmaradtak, minek egyik oka az volt, mert Szalontáról kifogytak a Demosthenesek. E bál elmulta utáni napon az arckép a városházához áthozatván azóta itten, állandó tartási helyén ki-függesztve van.» (Ercsey 1857. jún. 26.) Erre feleli aztán az ünnepeltetést nem szerető Arany (i. m. 124. l.): «Örvendek, hogy az arckép-história nem történt nagyobb lármával, bár ennyi is elég zajos... örvendek, hogy Szalontáról a Demosthenesek kifogytak, mert nem szeretném, ha lármát ütnének velem, ha szónoklatokat kellene hallgatnom s azokra felelgetnem, ha Szalontára megyek.» (v. ö. Arany ö. M. XI. 424.)

Ezzel az arckép-leleplezési ünnepéllyel kapcsolatban kell megemlítenem azt is, hogy Mezey «pátri», a város egykori polgármestere felkérte Tompát: «hogy ez alkalomra egy köszöntőt készítsen. Tompa egy igen szép levélben, — melyben a legszebb baráti kegyelettel emlékezik bátyám-ról, — azt válaszolta, miszerint egyetlen gyermekének válságos betegsége miatt (Géza, † 1857. okt. 23.) leverte kedélyü lévén, a felhívásnak legjobb akarata mellett is meg nem felelhet.» (Ercsey 1858. febr. 24.) Megvan-e valahol Tompának ez a mindenesetre érdekes levele vagy elkallódott, nem tudom.

Egy tréfájáról is meg kell itt emlékeznem Aranynak; 1853. július 28-án Madas Gyula komája arra kéri: írjon neki egy pár emlékező sort arról, hogy 1843. áprilisában Borbély Pál főjegyzőtől engedélyt kapott kapujának a telek más részébe helyezésére. Emlékeztetőül ezeket írja: «komám azonnal pennát vevén kezébe az engedély ellen több szalontai tolvajok nevébe tréfás óvást készített, — ezen óvástétel Kenéz Ferencnél eredetibe most is megvan.»

Arany 1854. április 25-én azt írja Ercseynek: «Szállásunkat most ősszel nem, tavasszal mindenesetre változtatnunk kell. Ezt nem örömet tesszük; egy az, hogy a költözködés alkalmatlan, más az, hogy itt jó három szobánk volt, jutányos áron és azt nehezen kapjuk el másutt.» (i. m. 92. l.) Erre vonatkozik házigazdájának, Beretvás Gusztávnak Pestről írott következő két levele: «Károly bátyám ittlétekor megizentem tőlle, hogy tisztelt úrékat meghagyom a házamba a tavalyi szerződés szerint; nem is volt más szándékom (1854. márc. 11.) és «Nagy megilletődéssel értettem, hogy a becsületes család végetlenül meg van bántva és folytonosan sérgetve olyan szemétdombra valóktúl. Tekintetes úr nem ő tőlle vette haszonbérbe, mert az anyém a ház, bánjon a t. úr véllök úgy, a mint a környülállás megmutatja vagy megmutatta (sana ratio docet). Uraságod

olyan úr, mint a tulajdonossa addig az ideig s. a. t., a ház árendáját sem adják neki t. u^k, inkább maradjon Uraságtoknál.» (1854 ápr. 18.)

A legérdekesebb azonban a következő kis «Nagyságos Arany János úrnak Margitszigeten» címzésű levélke. Benne «kezeiket ezerszer csókoló hű leányuk Janka» (adresse Csértész, p. Szerednye) írja «a szeretett kedves Arany bácsi»-hoz, hogy midőn elutazásuk estéjén éppen át akartak menni, úgy hallották, hogy a sziget víz alatt áll. Rögtön az Akadémiába siettek, remélve, hogy a családot már ott találják, de minthogy családtag, csak levéileg búcsúzhatnak. S e levéllel együtt küldi a fenyvesek üde, édes illatát; pár cseppet itatóspapírra öntve s napos vagy meleg helyre téve az egész szoba megtelik a kedves, fűszeres szaggal, persze csukott ablak mellett. Pirikét kéri fel, hogy naponta 2—3-szor végezze a kis műtétet. «Intse nevemben, hogy írjon nekem» fejeződik be a kis levél, mely «Budapest 21. S.» dátumot mutat. A levélke mindenesetre az 1880-iki nyári árvíz idejéből való, melyről szept. 2-án Arany azt írja Ercseynek (i. m. 202. l.): «A sziget szép, az árvíznek, mely korántsem volt oly nagy, mint a lapok kürtölték, s a szigetnek csak felső, aránylag kicsiny részét borította el, többé semmi nyoma; mocsárlég, stb. mind számár beszéd, az egész árvíz-história nyolcadnapnál nem tartott tovább.» A 15 éves Piroska aug. 24-ről keltezett tréfás válaszát maga Arany fogalmazta meg s a valósággal éppen ellentétes sorok ceruzával írva az Arany-szoba első berendezése óta felismeretlenül ott vannak a (? Zirzen) «Janka» levélkéjéhez csatolva:

«Kedves Janka! Nagyapa sajátkezűleg válaszolna levelére s köszönné meg a küldött «fenyvesillatot», de nem teheti. Hogy miért? kitetszik az alábbiakból. Amit a lapok a szigeti rettenetes árvírről írnak, csak kismiska a valósághoz képest. Iszonyú volt azt látni, hát még átélni! A nagy fürdőházat felkapta a víz, mint pelyhet s levitte a sziget alsó végére; dolog lesz azt onnan visszavontatni; pedig vissza kell, mert a forráskút előbbi helyén maradt. A hotel, melyben mi lakunk, a Dunába dőlt, természetesen azzal az oldalával, mely a Duna felől van s így mi alul es-tünk, honnan ugyan én, mint híres úszó, felrúgtam magamat a víz szí-nére; nagymamát is a ruhája felvetette, de szegény nagyapa, ki már negyven nap óta fuldoklik, nem birta meg rossz tüdejével az úszást, s így azóta a halak megették! Nagymama, amint felvetődött, szerencsére egy úszó vaslemezbe kapaszkodhatott, mely a mosógép része lehetett, mi pedig mellette úszva, nagy nehezen ide Ráczekeibe menekültünk, de szegény nagyapának már semmi *fenyvesillat* nem használ». Mily gyöngéden szerethette kis családját ez a nagy ember, hogy fájdalmas betegségének (i. m. 202. l. Gyöngyösy 381. l.) szünetei közt ily vidám tréfalcozással képes szerettei aggodalmait megnyugtani!

SZENDREY ZSIGMOND.

Német utazó Bél Mátyásról. Keysler János György (1689—1743)¹ 1729—30-ban utazta be Ausztriát és Magyarországot. Hazánkról s főleg a

¹ L. életrajzi adatait az Allg. Deutsche Biographie-ban.

felvidéki bányavárosokról sok érdekes adatot őrzött meg nagyszabású ut-leírása, mely «Neueste Reisen durch Teutschland, Böhmen, Ungarn, die Schweiz, Italien und Lothringen» címmel 1740-ben jelent meg. Csakhamar angolra is lefordították e művet, melynek második angol kiadása 1756—7-ben jelent meg négy kötetben, Londonban. (Travels through Germany, Bohemia, Hungary, Switzerland, Italy, and Lorrain.) A IV. kötet LXXXIV. levelében szól magyarországi útjáról. Amit Bél Mátyásról tud, (61. l.), azt egész terjedelmében lefordítjuk az id. angol kiadásból. Ha közlése nem új is adatokban, de annyiban számot tarthat érdeklődésünkre, hogy a nagy magyar tudós védekezését a jezsuitákkal szemben — úgy látszik — elég pontosan tudta feljegyezni, amikor 1730-ban Pozsonyban járt.

Keysler feljegyzéseit a következőkben adjuk: «Bél Mátyás, a pozsonyi evangélikus pap néhány év óta Magyarország történetén és földrajzi leírásán dolgozik, amelyet a tudományos világ türelmetlenül vár az 1723-iki példány kiadása óta, melyben a szerző tudása, szorgalma, latin stílusának eleganciája nagyon előnyös színben mutatkozik. Azt reméli, hogy művének földrajzi részét két év múlva befejezi. A királyság minden megyéjének (district) leírását megküldték elnököknek, társulatoknak, hogy azok láthassák és megvizsgálhassák! Ez a körülmény, továbbá a műnek Bécsben való megvizsgálása természetesen késlelteti a kiadást. A térképeket és a tervrajzokat a legjobb mérnökök a legnagyobb pontossággal készítették. A jezsuiták irigységből és féltékenységből többször kísérelték meg, hogy munkájában megakadályozzák; egyszer már annyira vitték, hogy Bél egy inquisitio-féle törvényszék elé került. Védőbeszédében bebizonyította, hogy nem idegen, hanem magyarországi születésű, hogy oly távol állott az osztrák uralkodóház elleni mozgalmaktól, hogy a Rákóczi fejedelem által keltett zavarok következtében kénytelen volt hazáját elhagyni; hogy külföldi egyetemre ment és csak akkor tért vissza, amikor az elégedetlenek által keltett zavarokat szerencsésen elnyomták. Hozzáátette, hogy «nem gonoszlelkű emberek biztatására, hanem csupán csak szülőhazája iránti szeretetből kezdte meg munkáját, mely azt hiszi, hasznos a fejedelemnek és a népnek is.» Ennek következtében a jezsuitákat feddés-sel elutasították és a császár hatszáz forintnyi penziót adott Bélnek, hogy munkájának folytatására bátorítsa.»

Jegyzet alatt u. a. lapon Keysler még a következőket írja: «Bél a császártól való elbocsáttatása után nemcsak a királyság nagyjainak állott kegyében, hanem még XII. Kelemen pápától is négy nagy aranyérmet kapott. Ezt az ajándékot Passionei pápai követ, ephesus-i érsek hozta Bécsbe, aki a pápa nevében egy, a legudvariasabb kifejezésekkel telt, az augustus-i korszakhoz illő latin stílussal megírt levéllel együtt adta át. Bél a levelet és az érmet is Garellinek, a császár orvosának kezéből vette. Amikor a Notitia Hungar. első részét befejezte, VI. Károly történetírójának tette meg. Ez a kiváló ember 1749 augusztus 29-én halt meg.» (Ez utolsó feljegyzés a fordítótól vagy a kiadótól ered.)

FEST SÁNDOR.

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemünkben. A budapesti, debreceni és kolozsvári egyetem tanárai az 1916—1917 iskolai év második felére a következő előadásokat hirdették:

A budapesti egyetemen: Angyal Dávid r. t.: A magyar történetírás a XVII. században. Heti 1 óra. — Beöthy Zsolt r. t.: Arany János költészete. 1 óra. — U. a. Magyar irodalmi olvasmányok. 2 óra. — Császár Elemér m. t.: Költészetünk fejlődése a XIX. század első negyedében. 2 óra. — Kéky Lajos m. t.: A XIX. század magyar irodalma. (II. Vörösmarty és az Athenaeum-kör.) 2 óra. — Négyesy László r. t.: A felújulás korának irodalma. 3 óra. — U. a.: Arany János balladái. 1 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok. 1 óra. — U. a.: A magyar irodalomtörténet vázlata. 2 óra. — Riedl Frigyes r. t.: Arany János. 4 óra. — U. a.: Gyakorlatok a magyar irodalomtörténet köréből. 1 óra. — Szinnyei Ferenc m. t.: Jósika Miklós. 2 óra.

A budapesti műegyetemen: Alexander Bernát meghívott előadó: A XIX. század kulturájának főbb eszméi. 2 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti képek. 2 óra. — Ferenczy József r. t.: Magyar irodalom; a Bach-korszak ismertetése. 2 óra.

A debreceni egyetemen: Pap Károly r. t.: A katolikus visszahatás kora. 3 óra. — U. a.: Kölcsey. 2 óra. — U. a.: Szemináriumi gyakorlatok a XVII. század köréből 2 óra. — U. a.: A magyar népszínmű története. 2 óra.

A kolozsvári egyetemen: Dézsi Lajos r. t.: A magyar regény története. 5 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok a magyar regény történetéből. 2 óra. — Szádeczky Lajos r. t.: Magyar történelmi kútfők a XVIII. századból. 1 óra.

A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet. Bizonyára egyetemesebb nézőpontból sem különbös, de a mi szellemi életünk, a magyar tudományos kutatás jövőjét tekintve kétségtelenül jelentős mozzanat annak az új szervnek a létesítése, mely nemrégiben kezdette meg működését. A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet — mert erről van szó — mint az idetartozó Szervezeti Szabályzatból kitűnik, állami intézmény s az a célja, hogy az egyetemes történelemmel, főleg a bizánci-magyar és a török-magyar érintkezések kutatásával, a klasszika és keresztény műrégészettel, Bizánc és az Iszlám művészetének történetével, végül a keleti, elsősorban török-magyar összehasonlító nyelvészettel foglalkozó szaktudósoknak kutatásaik helyszíni folytatására módot adjon; ezzel az említett tudománysszakok hathatósabb fejlesztését intézményesen biztosítsa s egyszersmind a hazai tudományosságnak a török szellemi élettel való kapcsolatát erősítse. Az intézet kötelékébe rendes, rendkívüli és pártoló tagok tartoznak. Rendes tagok az ösztöndíjas helyekre kiküldött szakférfiak; rendkívüli tagok az intézet volt tisztviselői és ösztöndíjasai; pártoló tagok azok, akik legalább ötezer koronával járulnak hozzá az intézet tudományos céljainak megvalósításához.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartozó intézetnél évenként kiosztásra kerülő ösztöndíjak összege egyenként 3000 korona.

Ösztöndíjban (az egyetem bölcészeti karán szerzett) doktori, tanári vagy építési oklevéllel bíró magyar állampolgárok részesülhetnek, ha az intézet által felölt tudománysszakok valamelyikében eredményes munkásságot mutatnak fel és ha az oklevél megszerzése és az ösztöndíj esedékessé válása között öt évnél hosszabb idő nem telt el. Az intézetnek saját könyvtára van; évenként A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet Közleményei címen a tagok kutatásairól beszámoló sorozatos kiadványt lesz közzé, mely magyar és német nyelven jelenik meg.

Az intézet működésének általános irányítása és közvetlen felügyelete a Budapesten működő igazgatótanács feladata, melynek elnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter kéri fel erre a tisztre, s melynek ügyvezető alelnöke a Szabályzat szerint a vallás- és közoktatásügyi minisztérium mindenkorai adminisztratív államtitkárja. Akik a magyar művelődés ügye iránt őszintén érdeklődnek, bizonyára örömmel veszik tudomásul, hogy az intézet védnöke s igazgatótanácsának elnöke pedig József Ferenc kir. herceg ő fensége, kinek kettős tisztere való rátermettségét minden magyarászó széljegyzetnél meggyőzőbben bizonyítja az a nemzeti érzéstől és a haladás gondolatától sugallt, igazi tudományoszeretettől áthatott szép beszéd, mellyel a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igazgatótanácsának alakuló ülését megnyitotta s amely a maga egészében így hangzik:

„Ő Felségének legmagasabb engedelmével és a közoktatásügyi miniszter úr kérésére elvállaltam a védnökséget a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet felett és egyben megígérttem, hogy az Intézet igazgatótanácsában elnökölök. Az Intézet főfeladata a történelem ápolása lesz, annak a tudománynak művelése, mely minden magyar ember lelkéhez a legközelebb áll. Amidőn József nádor, Széchenyi István és kortársaik az új Magyarországot építeni kezdték, költők, írók és politikusok a mult nagy emlékeiből merítették a hitet és bizalmat a megújulás titáni munkájához. Más nemzetek alkotmánya egy chartán, egy pergamentlapon van összefoglalva, a mi történeti alkotmányunkat a törvények mozaikjából állította össze az idők alkotó keze. A történelem nálunk nemcsak tantárgy, nemcsak tudománysszak, hanem élő valóság, melyből a nemzet ereje táplálkozik. A történeti érzék hanyatlása tehát a nemzet szellemi erejének fogyását jelentené.

Gonddal és szeretettel szervezzük meg a Konstantinápolyi Intézetet és ha majd Isten segítségével felvirágozik, megfontolt egymásutánban és anyagi erőnkhez mérten újabb intézetek létesítésére is gondolhatunk azokon a helyeken, ahol levéltárakban és múzeumokban saját nemzeti multunk emlékei bőségben vannak, továbbá ott is, ahol az emberiség teremtő ereje különösen termékeny volt és a nagy alkotó korszakok műemlékekben tovább élnek.

Korunk az erők rendszeres összefogásának, a szervezésnek időszaka. Szervezésre van szüksége ma a tudománynak is. Az egyeseknek elszigetelt erőfeszítése sokszor meddő marad, eredménye rendszerint nem áll arányban a kifejtett munka nagyságával. De ha külföldi intézeteinket majd össze-

fogja Budapesten egy középpont, mely a munkásokat a történeti és művészettörténeti kutatás módszereibe bevezeti és amely mindenkit tehetségének és hajlamainak megfelelő helyre állít, akkor a történeti tudományoknak is megadjuk azt a szervezetet, melyre szükségünk van, ha méltók akarunk maradni Katona, Fejér, Pray, Horváth, Szalay és Pauler, meg Henszlmann hagyományaihoz.

Azzal a kívánsággal, hogy konstantinápolyi ösztöndíjassaink tudományos munkássága a Keleten a magyar névnek becsületére váljék, szívből üdvözlöm a megjelenteket és az igazgatótanács mai alakuló-ülését ezennel megnyitom.»

★

Végül megemlíttük, hogy a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet 1917 február 1-én nyílt meg; az igazgatón — dr. Hekler Antalón — kívül egyelőre négy ösztöndíjas tagja van, akik a Szervezeti Szabályzat alapján fentebb jelzett tudománysszakokkal foglalkoznak. V. M.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Mácza János: A modern magyar dráma. Ungvár. 1916. Ungmegyei könyvnyomda: Ára 2 kor. 56 oldal.

A szerző tanulmányoknak, vázlatos jegyzetnek nevezi dolgozatát. Megállapítja, hogy a XIX. sz. második felében kapott erőre az a nagyszabású irodalmi forradalom, mely úgyszólván egy kegyetlen ökölcsapással tette lehetetlenné a romantikus idealista álmódosások irodalmát. A skandináv naturalisták s a francia realisták fellépése, valamint az ugyanekkor terjedő orosz társadalmi regény emelik a jövő forradalmává ezt a forradalmat, mely még most is egyre tart. Ezzel találja magát szemben a 48-as idők utáni hosszú kábultságából felriadó magyar irodalom a XIX. század végén.

1906—1908. Ez évek új irodalmunk történetének legszebb napjait szülték. A szerző ezekben a «forró napokban» keresné a modern magyar dráma csiráit. A váratlanul fellépő forradalom első eredménye: a modern magyar líra megteremtése. Ez mutatja a célt s a hozzávezető utat a regénynek, novellának, drámának is. Szerinte Lengyel Menyhért volt eddig az egyedüli, aki megérezte az új dráma megteremtésének szükséges voltát. Eddig azonban ő sem teremtette meg végleges formájában.

Lengyel Menyhértén kívül az újabb magyar drámai irodalom köréből néhány méltató szó kíséretében röviden utal a szerző még Balázs Béla, Barta Lajos, Bíró Lajos, Bródy Sándor, Földes Imre, Garvay Andor, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond és Szomori Dezső munkáira, melyeket azonban inkább kísérleteknek tekint. A drámatechnikában — úgymond — nagyjában Ibsen drámatechnikai elveinek továbbfejlesztése volna a feladata az új drámának. «A modern dráma színpad számára készült olyan költemény lesz, melynek célja, a sokat elcsépeelt, de mégis örök emberi, eszköze pedig az ember s az igaz, becsületes munka.» R. E.

Énekek a nagy időkől. (Az Érdekes Ujság karácsonyi melléklete. 64 oldal.)

A gyűjtő a füzetet a világbáború legszebb versei antológiájának nevezi s benne napjaink költőinek időszerű verseit nyújtja. Ady Endre, Babits Mihály, Flatt Zsóka, Hangay Sándor, Heltai Jenő, Kiss Menyhért, Kollányi Boldizsár, Nagy Endre, Pásztor Géza, Szász Menyhért, Szép Ernő és mások versei olvashatók. Nagy erő és szépség árad Emőd Tamás verseiből. (Magyar hiszekegy, A két faláb, Verje meg az Isten, etc.). Mélyen megindítókat Peterdi Andor, Várnai Zseni és Gyóni Géza versei. A gyűjteményből több háborús tárgyú szép vers kimaradt. r. s.

Gömöri Jenő: Katona nóták. Napnyomda r. t. Budapest. 1916. 64 oldal.

A dalok gyűjtője, a 12. cs. és kir. gyalogezred hadapródjelöltje, 109 katonanótát ad e füzetben s bevezetésül egy pár oldalon ismerteti is azokat. Ezekben a bakanótákban — úgymond — benne van a nagy háború egész lélektana; irodalmilag népköltészetünk felfrissülését, gazdagodását jelentik. E nóták a magyar baka emberi és katonai erőnyeit, vérrrel pecsételt dicsőségét, harcos kedvét, költeni és nótázni vágyó kedvét, stb. hirdetik. A könyv végén a gyűjtő a saját két versét is közreadja. Á. L.

Gyulai Ágost: Háborús antológia. Budapest. «Élet» kiadása. Révai-bizomány. Ára 5 kor.

A háború költészetét elsőnek Vajda Gyula foglalta össze (*A háború költésze*), másodiknak Szabolcska Mihály szerkesztésében jelent meg a *Háborús versek könyve*. Sok jelességük mellett feltűnő mind a kettőnek fogyatkozása is. Vajda gyűjteménye nagyon hézagos, mert korán jelent meg, Szabolcskái meg kissé egyoldalú, mert jóformán csak egyik képes folyóiratunk termését foglalja össze. Gyulai antológiájában e két hiány már kevésbé érezhető. Ma már, a háború harmadik évében elfáradt a lelkünk, megszokottá váltak a háború jelenségei, elernyedtek a háborús költészet húrjai is. Ha nem is virágzott még el véglegesen a háború költésze, de bizvást hihetjük, hogy java termékei már kivirultak s a csokorba-gyűjtés ideje valóban elkövetkezett. (Mégis kár, hogy sehol sem találjuk a kötetben az időpont megjelölését, mikor zárta le könyvét a szerkesztő, így nem tudjuk megítélni, az újabb termékek közül melyek és miért nem jutottak be a kötetbe.) Másrészt anyaga is bővebb az előbbieknél. A Pædagogium költő-tanára megértő szeretettel gyűjtögette kezdettől fogva a háborús verseket s ezek száma, saját szavai szerint, magyar irodalmi szemináriuma számára készült gyűjteményében meghaladja már a tízezeret! A háborús verskötetek száma is megüti már a 70-es számot. Így anyagának bőségénél fogva, de meg a szerkesztőnek a megválogatásban rejlő ízlésénél fogva is e harmadik gyűjtemény adja háborús költészetünk legigazibb képét.

A gyűjteményt szeretettel írt, mélyenjáró tanulmány vezeti be a háborús költészet anyagi mértékéről és szellemi értékéről. E tanulmány is, mint a szerkesztőnek régebbi cikke: *A háború és az irodalom* (Buda-

pesti Szemle) alapvető a háború költői termékeinek megítélésében. Csak néhány gondolatot emelek ki belőle. A háború a legnemesebb egyéni és nemzeti erőnyeket fejtette ki a lelkekből és soha nem tapasztalt módon, gazdagon megtermékenyítette költészetünket. Egyedül nagy szövetségesünk, a német nemzet az, mely a nemzeti költészetnek hasonló reneszánszát élte át. Természetes dolog, hogy a háborús versek legtöbbször nem költői, csak művelődéstörténeti értékű... de minden fehér és vörös könyvnél inkább meg fogja mutatni az utókornak, mi volt e háború a németekre és a magyarokra nézve. Az állandó értékű művek sem mindig a nagy költők művei közt keresendők. Az egész háborús költészet a maga egységében egy nagy korszaknak, a német-magyar fegyverbarátság révén dicsővé vált erő kifejtésnek művészi kísérete, melynek jelentőségét nem fogja elhomályosítani semmiféle finnyás, válogató, nyugat-európai, dekadens ízlés.

A költemények csoportosítása tudatosan művészi és arányos. A csoportok keretei lehetőleg a háborús események időrendjét követik s így módon a nagy korszak eseményei közepett nemzeti életünk mintegy költői képekben tükröződik vissza. Természetes, hogy e keretek tágak s egyik-másik költemény más-más csoportban is helyet foglalhatna. Ily bőséges gyűjteményben nem is csodálható e tekintetben némi ingadozás. Hiszen 86 poétának kerek 300 versét mutatja be! Valóban egész kis hadsereg! Köztük 16 műfordítás leginkább németből. Már a költők névsorából is kitetszik a háborús költészet legszebbik jellemvonása: egyetemessége. Öregek és ifjak egyforma lelkesedéssel fűjják azt a harsonát, mely magyarságunk megerősödését, legszebb nemzeti erőnyeink újra éledését hirdeti. Az öregek közt minden nevesebb költőnket megtaláljuk. Hogy csak néhányat említssek, glédába álltak: *Ábrányi Emil, Csegey Gusztáv, Endrődi Sándor, Jakab Ödön, Kiss József, Léway József, Kozma Andor, Rákosi Viktor, Váradi Antal, Vargha Gyula, Zichy Géza*. De a nyugatos modern költők közül kevesebb kapta kezébe a nemzeti harsonát. Hiányzik a vezér: *Ady* és legszűkebb környezete, de megtaláljuk *Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Emőd, Dutka Ákos, Jászay Elemér, Mohácsi Jenő* nevét. A 86 költő közt 22 női nevet is találunk 34 verssel. Köztük kiemelendőnek tartom *Krúzselyi E., Alba Nevis, Lányi S., Erdős R. és Reichard Piroška* verseit.

Bármily nagy műgond válogatta is össze a szemelvényeket, nem csodálható, ha e nagy tömegben a sok illatos virág között elvértve gyom is akad. Ezek böngészése helyett azonban inkább azokra a költeményekre óhajtanánk föl hívni a figyelmet, melyek szerintem ez antológiából hiányoznak. Nem szándékom ezzel az érdemes szerkesztő esztétikai ítéletét korrigálni, bizonyára hely, idő stb. körülmények akadályozták e versek föl vételét, de midőn a háborús költészet virágairól van szó, e költészet java termékei közül nem hiányozhatnak a következő versek: *Ábrányi: Hallgass meg engem!* *Emőd: Orosz dal;* *Farkas Imre: A Kárpátok öre, Haláltánc;* *Gyóni: Levél Nyugatra, Csak egy éjszakára... Levél a Gránicról, Vasárnap a fronton, Üzenet a kedvesnek.* (Második kötetéből: *Rab magyar imája, Lantos ének P... megvételéről, Omszki emlék.*) *Hegedüs István:*

Halálfejes zászló; Hevesi József: *Két eperfa*; Jászay-H.: *Indul a század*; Kiss József: *Przemysl*; Kiss Menyhért: *Égig érő tűz*; Kozma: *Rapszódia*; Lampérth: *Öreg népfelkelők*; Oláh G.: *Magyar katonák, Halott fiaknak élő anyjai*; Szávay: *Imádság Hadúrhoz*; Szász K.: *A Türi fiú története*. Legyen szabad e versekre a szerkesztő úr figyelmét fölhívnom — az új kiadás esetén — s aztán azokét is, akik Gyulai mindenkép érdemes antológiája alapján értékelik majd e nagy idők költészetét.

TORDAI ÁNYOS.

Zuboly könyve. *Bányai Elemér válogatott munkái*. Kunfi Zsigmond bevezető tanulmányával, Ady Endre, Bölöni György, Krudy Gyula, Mikes Lajos, Molnár Jenő, Révész Béla, Schöpflin Aladár, Szakács Andor, Szász Zoltán és Szép Ernő megemlékezésével és Prohászka Ottokár püspök gyászbeszédével összeállította *Mikes Lajos*. Budapest. 1916. 288 l. A Budapesti Ujságírók Egyesülete kiadása. Ára 5 K.

Ujságíró a tudósok között és tudós az ujságírók táborában: ez volt a Bányai Elemér életének legnagyobb tragikuma. Lelkiéletéből ezért hiányzott a belső harmónia. Született ellenzéki és demokrata ember volt, aki az árvaházból ujságírói hatalommá küzdött föl magát a maga erejéből, érezve napról-napra az élet terheit, tehetségének kincsét aprópénzre kényszerülve fölváltani, könyvtár helyett kávéházi milieuban. Akik biztos hivatalok meleg falai közül nyugodtan nézik az életet és elveiket bölcsen a kegyosztók ízléséhez szabják: sohasem fogják megérteni az ő lázas és törtető életmunkáját, melyet volt bátorsága a saját meggyőződésével és a maga igazságában való hittel megtölteni. Hősi halála méltán vonta magára szélesebb körök figyelmét. Legnagyobb sikere életében a halála volt, mondta róla jellemzően egyik nekrológ-írója.

Bányai Elemér értékét legnagyobb részében maga az ember adja meg: az ujságírói pillanat, melybe egész egyéniségének hatóerejét belevetette, hamar elszállt és apró írásai, miket barátai most egy posztumusz könyvbe összegyűjtöttek, csak halvány képet adnak róla. Nem az utókor számára készült abszolút becsű művek ezek, de többek a fölületes tárcacikkeknél és kérészéletű szellemes csevegéseknél. Ha valami napi érdekű dologról írt is, képzettségénél fogva és utánjárásával kapcsolatba tudta hozni ezt a dolgot a multtal, rámutatott olyan vonatkozásokra, mik a mát a tegnaphoz kapcsolják: mindig a történelmi hagyomány és folytonosság tudata vezette a tollát. Ez a tradícióérzék, sajnos, kevés ujságírónkban van meg. Bányai Elemér a magyar irodalomtörténet doktora volt, disszertációját Lisznyai Kálmánról írta (1906). Szókimondó irodalmi és színházi kritikáinak komolyságára elég egy találomra kikapott példát fölhoznunk: mikor a Csepregy *Vízözönének* fölüjtéséről ír, előszedi a darab történetének aktáit, vagy a Bessenyei *Philosophusának* kapcsán szakít magának teret és időt egy bővebb kultúrtörténeti visszapillantásra.

A hagyományokért való rajongása legszebben azokban az írásaiban nyilatkozik meg, amelyeket «Budapest köveiből» összefoglaló cím alatt közöl az emlékkönyv. Bányai Elemér volt a régi Pest-Buda pusztuló régi-

ségeinek melabús krónikása. Szorgalmas utánjárással írta meg «tudományos riport»-jait, melyek közül kiemelkedik a Váci-utca 19. számú ház története, azé a házé, amelyben Kisfaludy Károly és Vörösmarty Mihály haltak meg.

A *Zuboly könyvét* Bányai Elemérre vonatkozó életrajzi és bibliografiai adatok zárják be.

ZOLNAI BÉLA.

A magyar és magyarországi időszakai sajtó időrendi áttekintése 1705—1867. Összeállította *Kereszty István*. Bp. 1916. 8° 100 l. (Megjelent, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára címjegyzékének ötödik füzeté.)

Kutatóink régi kívánsága valósult meg a jelen hírlap és folyóirat-jegyzék megjelenésével. Ezen a téren ugyanis mindeddig, mint Kereszty is rámutat értékes bevezetésében, csupán hiányos és körülményesen hozzáférhető forrásokra voltunk utalva. (Szinyei I.: Hirlapirodalmunk a 18., majd a 19. században, megjelent a Vasárnapi Ujság 1862—66. évf.-ban; Szalády Antal: A magyar hirlapirodalom statisztikája 1780—1880. Bp. 1884; Ferenczy József: A magyar hirlapirodalom története 1780—1867. Bp. 1887.) Az új jegyzék tartalmazza az 1705-től 1867-ig megjelent magyar és magyarországi időszakai sajtótermékek címét és megjelenési helyét. A százhatvan évre terjedő anyag két csoportra oszlik, az első 1849-el zárul, amit a szerző néhány sorban meg is okol, kár, hogy az 1867-el végződő második korszakot még ennyire sem vezeti be. A jegyzék beosztása igen célszerű, amennyiben évről-évre közli a már megjelenő lapokat és az újonnan kiadottakat; majd pedig e kronológiához nyelvek szerint és betűrendben csoportosított katalógust fűz, úgy, hogy ily módon az egész anyagot a két csoporton belül több szempontból is könnyen áttekinthetővé teszi. Mégis, szerintünk a jegyzék könnyű kezelhetőségének előnyére válnék, ha az anyagot nem osztaná két csoportra és a jelölésben sem tenne különbséget, t. i. csak a második részben jelöli meg a lapok tárgykörét is római számokkal. Kereszty István katalógusának az eddigi forrásokhoz képest kivált teljességében látjuk nagy becsét, — bár az ezután következő részletkutatások még sok új adatot fognak földeríteni. Ami a fő, a felsorolt lapok nagy része — mint Kereszty a Magyar Könyvszemle 1914. II. 111. lapján, a katalógus első részének bevezetésében megjegyzi, a Nemzeti Múzeum hírlaptárában majdnem mind meg is van, a meg nem levőket — vagy 200 többnyire horvát, szerb és román nyelvű lapot — csillaggal jelöli. De ha már ennyiben segítségére van a kutatónak, miért nem közöl még valami nyomravezető adatot. A fáradhatatlan szorgalommal gyűjtött munkának egyik fogyatékosága az is, hogy nem nevezi meg a lapok szerkesztőjét, holott ez a szerző fáradtságát nem, a mű becsét azonban növelte volna. Egyebekben a mű szerzője teljes mértékben kiérdemli a kutatók háláját és méltánylását. Bárha eddigi fáradtságos munkájának eredményei arra ösztönöznék, hogy kronológián és katalóguson kívül bibliográfiát is közöljön.

RIEGLERNÉ GERECEZ MARGIT.

Bolza Gyula: Az eljövendő magyar irodalomról. Rákosi Jenő bevezetésével. Sopron, 1916. 37 l. Röttig Gusztáv és Fia kiadása.

A háború előtti uralkodó világnézet és művészeti irányok rövid ismertetése után a szerző azt fejtegeti, hogy milyennek képzi a magyar irodalom jövő fejlődését. Az új írói nemzedék — úgymond — a materia istenítésétől vissza fog térni Istenhez és a szellem szeretetéhez. A naturalista irány letűnése után az irodalmi ifjúság új művészeti ideálokért fog harcolni, tanítómestereit szellemi életünk nagyjaiban fogja keresni, azonkívül több csatlakozópontot iparkodik majd találni a germán civilizációval. A ma írója az izoláló valósághoz tapad: éber; a jövő költője álmodni fog. Tulajdonképeni és legmélyebb művészete lesz: a természetfölöttit, az ismeretlent, a titokzatost, a tudatalattit sejtetni. Mintegy egyesíteni fogja a poézist, a bölcsészetet és a vallást. Az eljövendő írók a kétely és csüggedés mostani passzív irodalmát a hit és remény aktív poézisével fogják helyettesíteni. Meg fogják újra találni a hosszú időn át elvesztett összeköttetést a magyar nép lelkével, mert hisz a valódi költői erő nem egyéb, mint a nemzeti erő egy része.

Ez a néhány mondat, mely a dolgozat gondolatmenetének főbb eredményeit szemlélteti, egyszerűs mind annak is bizonyossága, hogy a szerző, mikor a szebb jövőért harcol, a múltnak és jelennek csupán árnyoldalait látja. Kétségtelen, hogy bizonyos eszményi egység érvényesülése szükség-szerű feltétele minden idők *igazi művészetének*, de hogy a fejlődés iránya milyen lesz, azt inkább csak sejtetni lehet, mint előre megmondani. A kis tanulmány kritikája megvan a Rákosi Jenőtől származó «Előljáró Szó»-ban: «több (benne) a fiatal meggyőződés, mint a higgadt meggyőzés; több a lelkesedés, mint a módszeres előadás».

V. M.

Magyar Irodalomtörténeti vonatkozású cikkek az 1915/6. évi középiskolai értesítőkhben.

Az értesítők bennünket érdeklő cikkeinek száma ezidén jóval kevesebb az előző évekenél. Régebbi irodalommal foglalkozó cikk mindössze egy van, *Horváth Cirillnek: A Krisztina legendáról* szóló figyelemreméltó dolgozata, amely töredék egy nagyobb értekezésből. (Budapesti VIII. k. főreálisk. 5—24. l.) Az újabb irodalommal is kevesebb cikk foglalkozik, mint az előbbi években. *Kovács Géza: Kazinczy egyik epigrammájához c.* (Fiumei fgymn. ért. 23—38. l.) tanulmányában három kérdést akar tisztázni. Először, hogy ki volt Hubay Miklós. E kérdéssel kapcsolatban megállapítja, hogy Hubay Miklós korának képzetesebb és megyéjének tekintélyesebb alakjai közé tartozott, kiben az ember hasonlíthatatlanul különb volt, mint a költő. Milyen helyet foglalt el Hubay az irodalomban? (megáll-e a korabeli vélemény, hogy Csokonai és Gessner szolgái utánzója?). A másik kérdésre Kazinczyval felelhetünk, vagyis Hubay az olyan színjátszóhoz hasonlít, «aki vagy azért, mert restell tanulni, vagy mivel nem érti, hogy extemporálása a mívelt-izlésű publikumot nem mulattatja s talán azért is, mert hivatlan szolga Tháliának és Melpomenének templomában, rosszul játszik». Végül a harmadik kérdés, hogy megáll-e a korabeli vélemény,

hogy t. i. Csokonai és Gessner szolgai utánzója? E kérdést illetőleg K. G. szerint kora legjobbainak ebben az ügyben is igazat kell adni.

F. S. Szeljegyzetek Eötvösnek Magyarország 1514-ben c. regényéhez. (Miskolczi. k. k. fg. 3—9. l.) Nem bírálni akarja Eötvösnek a történeti regényről való felfogását és ilyen irányú törekvését. Ezt már sokan és igen sok okból meg is támadták és meg is döntötték. Megbizonyították, hogy Eötvösnek a történet népszerűsítése, amire főképp vállalkozott, nem azért nem sikerült, mert nézetei alkalmazására nem birt elég erővel, hanem azért, mert ennek szerencsésebb módszere az essay, amely nem más, mint népszerű történettanítás... Jól esett tapasztalnunk — mondja — hogy Eötvös az 1514-iki népszarnokok hírneveinek történeti képeivel elérte azt a hatást, amelyre célozott: segített tette érlelni olvasóiban a jobbágyi viszonyok végkép való megszüntetésének gondolatát.

Petrován Oszkár: Arany János kisebb epikai töredékei. (Szakolcai k. k. fg. 1—32. l.) A töredékek félbenmaradásának okait vizsgálja. Először vizsgálja a költő által kiadott töredékeket: ezek közt Furkó Tamás (1850), A falu bolondja, A magyar tánc (1851), Mátyás dalünnepe (1855), A betyár (1850), — s A Hunyadiak balladaköréből a Kapisztrán című töredékeket. A költő hagyatékában talált töredékek: Az utolsó magyar (1858.), Édua, Öldöklő angyal. A forgácsok, Csanád, Szondy és A két apród. — *Fejér József: A biblia hatása az Ember tragédiájára* címen párhuzamokat mutat be a Biblia és Madách művének egyes helyei közt. (Kisújszállási ref. fg. 7—22. l.)

Schusztér Oszkár: A magyar irodalom a külföldön című tanulmánya (Zalaegerszegi fg. 9—43. l.) a magyar irodalom ismertetőit és fordítóit tárgyalva azt vizsgálja, figyelemre méltó áttekintéssel, hogy hatottak-e klasszikusaink a nyugati írókra? Végül a magyar irodalom jellemző sajátosságait elemzi. — Magyar-német kapcsolattal foglalkozik Trosztler Józsefnek *Magyar elemek* a XVII. sz. német irodalmában c. dolgozata. (Temesvári fgmn. 19—39. l.) A háborús költészettel is foglalkozott három értesítő vezetőcikke. Az egyik *Farkas Samunak Háborús líránk* c. dolgozata. (A zsolnai főreálisk. ért. 13—31.) A háborús nép- és műdalokat ismerteti. A másik *Szabó Ignácnak* tanítványai számára a *háborús líránk* motivumait ismertető tanulmánya. (Bp. IV. k. főr. 1—25. l.) *Borbély Ferenc* pedig *Háború és költészet* dolgozatát közli (kolozsvári unit. főgimn.).

Egy csomó értesítő nekrológot közöl az illető iskola elhunytjairól. Több intézet értesítőjében Vaszary Kolosnak szentelnek emlékező sorokat. Így Balog Albin (Esztergomi rk. fgmn. 3—16.), Kelemen Krizosztóm (Pápai rk. fgmn. 3—8. l.), Meszlényi Lambert (Győri rk. fg. 1—12. l.), Lakatos Vince (Keszthelyi rk. fg. 3—7. l.), Mórocz Emilián (Komáromi rk. fg. 4—10. l.), Nagy Balázs (Kőszegi rk. fg. 3—8. l.). Mindegyik közli Vaszary Kolos fényképét is. Baksay Sándor emlékeztetésének szentelnek cikket: Csűrös István (Bp. IX. ker. fg.), Kis Ödön (Kúnszentmiklós 3—5. l.), Ezekhez csatlakoznak még: Geréb József emlékeztetése Kármán Mórról (Bpest gyakorló főgymn. 1—26. l.) Német Sámuelnek Stettner

Gyuláról (Felsőlövői ág. főgymn. 5—7. l.) Névtelennek Benke Istvánról (Sepsiszentgyörgyi ref. főgymn. I—II.) Tordai Ányosnak Madarász Flórisról (Egri rk. főgymn. I—6. l.) irt dolgozatai.

Végül említsünk még meg egy pár értesítőt, amelyeknek egyes közleményei érdeklődésünkre számot tarthatnak; ilyen a pannonhalmi főapátsági főiskola értesítőjében Klemm Antalnak A vogul alárendelő viszony és Lovas Elemérnek B. Margit történetének részletes forráskritikája c. dolgozata. Barcza József: A költői igazságszolgáltatás címen értekezik (Debreceni ref. főgymn. 9—20.) [Petőfi János vitéze, Bolond Istókja, Arany János: A walesi bárdok, Kisfaludy Károly: A kérők, Jókai: Az új földesúr c. műveinek e szempontból való tárgyalása.] Egy pár értesítőben a háborús líra is jelentkezik.

Á. L.

Új füzetek és könyvek. *Bartók György: Háború, közművelődés, nemzetnevelés.* Kolozsvár, 1916. 90 l. Stein J. bizománya. Ára: 3 kor.

Salgó Jenő: Szerb fogságból. 1914—15. Budapest, 1916. 36 l. A szerző kiadása. Ára: 1 kor. 50 f.

Leffler Béla: A nyírbátori református templom. Három táblamelléklettel és három szövegképpel. Budapest. 1916. 28 l. (Különlenyomat az Archeologiai Értesítő 1915. évfolyamából.)

S. Szabó József: Debreceni és sárospataki papok a reformáció századában. A reformáció négy százados emlékére. Debrecen. 1916. 52 l. (Hegedüs és Sándor könyvkiadóhivatala.) Ára 1 kor. 20 f.

Ifj. Pintér Imre: Csatatűzben. Tábori Kornél bevezetőjével. Budapest. 1916. 125 l. Benkő Gy. kiadása. Ára 2 kor.

Székely Jenő: Csönd. Háborús versek. Szép Ernő előszavával. A boríték. Arnhold Béla rajza. Budapest. 1916. 51 l. Galántai Gy. kiadása. Ára 1 kor. 20 f.

Benda Jenő: Mikor a halottak visszatérnek. Kis dráma. Budapest. 1916. 24 l. (Fővárosi Színházak műsora. 346. sz. Lampel R. kiadása. Ára 30 f.

Csathó Kálmán: A varjú a toronyórán. Regény. Budapest. 1916. 348 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 4 kor. 50 f.

Góthné-Kertész Ella: Hölgyek ligája. Magánjelenet. Budapest. 1916. 12 l. (Monologok. 206. sz.) Singer és Wolfner kiadása. Ára 30 f.

Törökne-Kovács Hermin: A tüzes hajnal. Regény. 2 kötet. Budapest. 1916. 284, 217 l. A Szt-István-társ. bizománya. Ára 5 kor.

Vietorisz József: Levelek a harctérre. Nyiregyháza. 1916. 94 l. Jóbanomda. Szerző kiadása.

Klein Izrael: Muszkajárás Máramarosszigeten. 1914 okt. 3—6-ig. Máramarossziget. 1915. 79 l. Berger M. kiadása. Ára 1 kor.

Pásztor Árpád: Találkozásom Poe A. Edgarral. Költemények, tanulmányok. Budapest. 1916. 121 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor.

Szinnyei József: Finn-ugor szójegyzék. 2 jav. és bőv. kiadás. Budapest. 1916. 130 l. Hornyánszky V. kiadása. Ára 6 kor.

Gyöngyösy Nándor: *A mai magyar művészet*. Képzőművészeti antológia. Előszóval ellátta Pekár Gyula. Budapest. 1916. 143 l. Lampel R. bizománya. Ára 6 kor.

Kövesküti Jenő: *Versek*. Szalay Pál rajzaival. Budapest. 1916. 93 l. Lampel R. bizománya. Ára 3 kor.

Lévai Mihály: *A fekete hegyeken*. Hadi tudósítások Montenegro kapitulációjáról. 2 olcsó kiadás. Budapest. 1916. 109 l. Schenk F. kiadása. Ára 1 kor. 50 f.

Ifj. Radó Antal: *Farkasverem*. A címlapot a szerző rajzolta. Budapest. 1916. 188 l. Kaszab G. kiadása. Ára 3 kor.

Kaffka Margit: *Két nyár*. Novellák. Budapest. 1916. 104 l. A «Nyugat» kiadása. Ára 1 kor. 40 f.

Kelemen Viktor: *József hazamegy*. Novellák. Budapest. 1916. 68 l. Rényi K. kiadása. Ára 2 kor.

Herczeg Ferenc: *A hét sváb*. Regény Budapest. 1916. 205 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Kenedi Géza: *Írások és tanulmányok*. Budapest. 1916. 158 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 3 kor.

Ballagi Aladár: *Az igazi Rákóczi*. Budapest. 1916. 204 l. Rényi K. kiadása. Ára 5 kor.

Bihari Károly: *Báró Eötvös József nemzeti politikája*. Budapest. 1916. IX, 386 l. A M. T. Akadémia kiadása. Ára 10 kor.

Kovács Lajos: *Diadulok útján*. Ifjúsági színjáték 5 képben. Budapest. 1916. 74 l. A Szt.-István-társ. kiadása. Ára 1 kor. 40 f.

Sik Sándor: *Ébredés*. Dráma 3 felv. Budapest. 1916. 50 l. A Szt. István-társ. kiadása. Ára 1 kor.

Speidl Ernő: *Rege a csodamalacról*. (Egy elpusztult kárpáti falu hamvaiból való feltámadásának históriája.) Resicabánya. 1916. 23 l. (Weiss A. bizománya.) Ára 50 f.

Gönlör Ferenc: *A szenvedések országútján*. Háborús följegyzések Budapest. 1916. 197 l. Athenæum-kiadás. Ára 3 kor.

Lampérth Géza: *A magyar katona ezer éven át*. Haranghy Jenő rajzaival. Budapest. 1916. 297 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor.

Barabás Béla: *Magyar hadifoglyok élete orosz-olasz földön*. Budapest. 1916. 189 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor.

Komáromi János: *Csanak András Bécsben*. Budapest. 1916. 188 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Pogány József: *A földreszállt pokol*. Az Isonso eposza. Budapest. 1916. 182 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Somlyó Zoltán: *A halál árnyékában*. Versek. 1915—6. A címlap Major Henrik műve. Budapest. 1916. 47 l. Benkő Gy. kiadása. Ára 1 kor. 50 f.

Szitnyai Zoltán: *Az én arcom*. Novellák. Budapest. 1916. 67 l. Benkő Gy. kiadása. Ára 3 kor.

Rideamusz Igitur: *Tavaszi offenzíva*. Budapest. 1916. 113 l. Eggenberger-kiadás. Ára 2 kor.

Czebe Gyula: A veszprémvölgyi oklevél görög szövege. Budapest, 1916. 114 l. Akadémiai kiadás. Ára 3 kor.

Domanovszky Sándor: A harmincadvám eredete. Budapest. 1916. 54 l. Akadémiai kiadás. Ára 1 kor. 50 f.

Felsővályi Nagy Géza: Harci pihenőm. Háborús versek és katonadalok. Debrecen, 1916. 43 l. Csáthy F. kiadása. Ára 2 kor.

Külár István: A magyar kódexek nyelvi sajátága. Budapest. 1916. 52. l. A Magyar Nyelvőr kiadása. (Nyelvészeti Füzetek. 74. sz.) Ára 1 kor.

Goriup Alisz: Döbrentei Gábor nyelvújítása. Budapest. 1916. 56 l. A Magyar Nyelvőr kiadása. (Nyelvészeti füzetek 76. sz.) Ára 1 kor.

Böszörmény Zoltán: Az élet énekei. Budapest. 1916. 77 l. Lampel R. kiadása. Ára 2 kor. 50 f.

Böszörmény Zoltán: A halál elébe. Elbeszélések. Budapest. 1916. 109 l. Lampel R. kiadása. Ára 3 kor.

Geml József: Mackensen Temesvárott. Temesvár. 1916. 49 l. A Polatsek-féle könyvkereskedés bizománya. Ára ?

Lengyel Károly: A haza védelmében. 1914—1916. Kis történetek a jelenből és a múltból. Sopron. 1916. 146 l. Röttig kiadás. Ára 1 kor. 50 f.

Kádár Béla: Rezső hullámokon. Háborús és családi költemények. Debrecen. 1916. 56 l. Hoffmann és Horowitz-nyomda. Ára 1 kor. 40 f.

Kovács Zoltán: Lelkivirágok. (Versek.) Dunapataj. 1916. 24 l. (Budapest. Kókai L. bizománya.) Ára 50 f.

Polgár Gy. Ödön: Az élet útjai. Színmű 5 felv. Pozsony. 1916. 48 l. (Budapest. A Szent István-társ. bizománya.) Ára 1 kor.

Sebestyén Károly: Napnyugati séták. Budapest. 1916. 90 l. Franklin-kiadás. (Olcso Könyvtár 1811—13. sz.) Ára 80 f.

Szentpétery Imre: A borsmonostori apátság árpádkori oklevelei. 4 hasonmás-táblával. Budapest. 1916. 134 l. A M. T. Akadémia kiadása. Ára 4 kor.

Tetétlen Ármin: Háborús rege az úri tőkről. Budapest. 1916. 25 l. Ráth-kiadás. Ára 80 f.

Valter Vilmos: A magyar népdal kezelőképe. Budapest. 1916. 159 l. (May János nyomdája. Albrecht-út 3. sz.) Ára ?

Viczmándy Tamás: Színművek. (Blanka. A rokonok.) Budapest. 1916. 76 l. Lampel R. bizománya. Ára 1 kor. 60 f.

Bródy Miksa és Tábori Kornél: Katonák. A királytól a közvitéhez. Vig esetek. Budapest. 1916. 64. l. Révai-kiadás. (Vidám Könyvtár 26. sz.) Ára 40 f.

Bródy Miksa és Tábori Kornél: Kaszárnya és Harctér. Budapest. 1916. 64. l. Révai-kiadás. (Vidám könyvtár. 27. sz.) Ára 40 f.

Gyomlay László (gyalogági hadnagy): Tarnopol felé. (Versek.) II. kiadás. Északi harctér. 1916. 84. l. Kiadták Varnyú Béla hadnagy és Acs Géza zászlós. (Élet nyomda.) Ára ?.

Gondán Felicián: A középkori magyar Pálos-rend és nyelvemlékei. (Festetich- és Czech-kódex). Pécs. 1916. 142 l. A szerző kiadása. Ára ?

A világháború újabb irodalma a Városi Könyvtárban. 5. sorozat. 1915. nov.—1916. márc. Budapest. 1916. 34. l. Benkő-kiadás. Ára 40 f.

Szerecz Alajos Imre: Kódexeink párhuzamos szentirási töredékei. Budapest. 1916. 176 l. Franklin-kiadás. Ára ?.

A Kisfaludy-Társaság Évtapjai. Új folyam. XLIX. kötet. 1914—1916. Budapest. 1916. 334. l. Franklin-nyomda.

Zuboly könyve. Bányai Elemér válogatott munkái. Összeállította Mikes Lajos. Budapest. 1916. 288 l. A Budapesti Újságírók Egyesülete kiadása. Ára ?

Gyóni Géza: Levelek a kálváriáról és más költemények. (A fogságból 1915.) Budapest. 1916. 72 l. Athenaeum-kiadás.

Dr. Szentesi István: Költemények. Karcag. 1916. 160. l. Nagy Lajos nyomdája. Ára 3 kor.

Hamvas József: A visszatért üstökös. (Versek.) Pozsony. 1916. 140 l. A szerző kiadása. (Steiner Zsigmond bizománya.) Ára 1 kor.

Ungarische Erzählungen. Erster Band. Übersetzt und herausgegeben von St. J. Klein. 1916. 76 l. Reusz u. Itta, Verlag. Konstanz am Bodensee. Die Zeitbücher 44. sz. (A kis kötet a következő magyar novellák német fordítását tartalmazza: Biró Lajos: Pacséry Flórián; Bródy Sándor: Rembrandt; Heltai Jenő: A hóember; Herczeg Ferenc: Farkasok az országúton; Lovik Károly: Rút, a szabó; Molnár Ferencz: Lohengrin halála; Móricz Zsigmond: Hét krajcár; Szini Gyula: Bábszínház.) Ismertetését l. Világ: 1916. évf. 182. sz.

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke. V. Hírlapok és folyóiratok 1867-ig. Összállította Kereszty István. Budapest. 1916. 100. l. Kiadja A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára.

Mitrovics Gyula: Az aesthetika alapvető elvei. Debrecen. 1916. 64. l. Csáthy F. kiadása. (A debreceni m. kir. tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán 1916. ápr. 13. és 15-én tartott előadás.) Ára 1 kor.

A Fővárosi Paedagogiai Könyvtár Könyvjegyzéke. 1. rész. Neveléstudomány. Budapest (VIII. Mária Terézia-tér 8. sz.) 1916. 208 l.

Hajnik Miklós: Új versek. Budapest. 1916. 77 l. Singer és Wolfner bizománya. Ára 2 kor. 50 f.

Pelle János: Népek Golgothája. Budapest. 1916. 96 l. Singer és Wolfner bizománya. Ára 2 kor 40 f.

Ruttkay György: Keringő. Színjáték 3 felv. Budapest. 1916. 88 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 2 kor.

Az Uránia Magyar Tudományos Színházegylet Részvénytársaság igazgatóságának és felügyelőbizottságának jelentése. Budapest. 1916. 48 l. Hornyánszky Viktor nyomdája.

Milliók könyve. 13—19. sz. 1916. Singer és Wolfner-kiadás. 13. Bródy Sándor: A tanítónő. — 14. Ohnet: Alkony. — 15. Herczeg Ferenc: A Gyurkovics lányok. — 16. Zola: Nantas. — 17. Szikora: Bevándorlók. — 18. Croker: Lady Hildegard. — 19. Gábor Andor: Untauglich úr. Regény az itthonmaradtakról. (Egy-egy regény terjedelme 32 l. Ára 30 f.)

Somlyó Zoltán: Végzetes verssorok. Budapest. 1916. 32 l. Ára 1 kor. 20 f

Fogel Sándor: Celtis Konrád és a magyarországi humanisták. Budapest. 1916. 74. l. Hornyánszky-kiadás. Ára 3 kor,

Böszörmény Géza novellás könyve. Örök találkozás. Budapest. 1916. 62. l. Magyar újság, hírlap és irod. vállalat kiadása. Ára 2 kor.

Papp Jenő: Szegény háború... Nagyvárad. 1916. 96. l. A szerző kiadása. Ára 3 kor.

Pártos Zoltán: Aratás (1913—1916). Szeged. 1916. 101 l. (Várnay-nyomda.) A szerző kiadása. Ára 3 kor.

Gunyor Pál: Tövises és rózsák. Aforizmák, epigrammák és szatírák könyve. Budapest. 1916. 220 l. Eggenberger-kiadás. Ára 4 kor.

Békássy Ferenc hátrahagyott írásai. Fantáziák és gondolatok. 1. Versek. Budapest. 1916. 150 l. Lampel R. bizománya. Ára 3 kor.

Jánosi Béla: Schedius Lajos esztétikai elmélete. Budapest. 1916. 57 l. Akadémiai kiadás. Ára 1 kor. 50 f.

Karinthy Frigyes: Utazás Faramidóba. (Gulliver ötödik útja.) Budapest. 1916. 126 l. Athenæum-kiadás. Ára 2 kor. 40 f.

König Pál: A »Deutschland« útja. Budapest. 1916. 128 l. Athenæum-kiadás. Ára 2 kor. 40 f.

Kner Izidor: Emlékezések Kálmán Farkasról, a kuruc-nóták dal-szerzőjéről. Gyoma. 1916. 46 l. Ára 50 f.

Nagy Endre: Szeptötelen asszony. Regény. Írta és illusztrálta —. Budapest. 1916. 162 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Pásztor József: Kis ördögök. Négy jómadár csínytevései. Budapest. 1916. 94 l. Légrády-kiadás. Ára 1 kor. 50 f.

Hóman Bálint: Magyar pénztörténet. 1000—1325. Budapest. 1916. 510 l. Akadémiai kiadás. Ára 20 kor.

Kozma Andor: Baksay Sándor emlékezete. Budapest. 1916. 13 l. Akadémiai kiadás. Ára 70 f.

Kováts Gyula: Hajnik Imre emlékezete. Budapest. 1916. 15 l. Akadémiai kiadás. Ára 1 kor.

Herczeg Ferenc: Az arany hegedű. Regény. Budapest. 1916. 218 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Nagy Endre: Sienai szent Katalin vőlegénye. Elbeszélések. Budapest. 1916. 159 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor.

Oszták-magyar vöröskönyv. Diplomáciai ügyiratok Ausztria-Magyarországnak Romániához való viszonyáról. Budapest. 1916. VII+79 l. Athenæum-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Csikszentmihályi Alice: Alles ist nur ein Traum... Aus dem Ungarischen frei übertr. v. Emmerich v. Kuhinyi. Budapest. 1916. 65 l. Pfeiffer F. bizománya. Ára 2 kor.

Kellermann Bernhard: Háború az Argonneokban. Budapest. 1916. 129 l. Athenæum-kiadás. Ára 3 kor.

Wohlbrück Olga: Barbárok. Regény. Ford. Vajda Gyula. Budapest. 1916. 535 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor. 40 f.

Felelős szerkesztő : Pintér Jenő.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD

Mondotta NÉGYESY LÁSZLÓ alelnök.

Tisztelt Közgyűlés!

Midőn abban a megtisztelő feladatban eljárók, hogy egészségi okokból távollevő szeretett elnökünk helyett társaságunk mai közgyűlését vezessem, úgy érzem, hogy az a néhány szó, amit e székből mondanom kell, nem illethet más tárgyat, mint azt a nagy szellemet, akinek ez évben minden irodalmi intézményünk lelkes és meleg ünnepet szentel, s akinek a mi munkánkhoz való viszonyáról ihletett ajak mai napirendünk főpontjaként szólni fog.

Hol dobbanna meg melegebben a magyar szív Arany János születésének százéves ünnepén, mint ebben a körben, ahol az irodalom tisztelete és vizsgálata élethivatás, ahol e hivatáshoz szeretetet annyiak szívében épen Arany költészetének varázsa gerjesztett, s ahol Arany költészetének annyi elméleti vizsgálója találkozik?

Látjuk a csodát, ami e száz év alatt Magyarország szellemi életében végbement, s hogy szemünk fel van fegyverezve, ez a körülmény nemhogy csökkentené, inkább növeli a jelenségek és személyek csodaszerű hatását.

E száz év alatt, 1817-től 1917-ig háromszor forogtunk halálos válságban. 1817-ben egészen frissek voltak a békók, melyeket a szent szövetség Európaszerte rárakott a szellemre, melyet a XVIII. század felszabadított s mely a szabadság túlságaitól már megtisztulva alkotó munkára vágyott. A feltörekvő és erőhatalommal visszaszorított energiák kínos feszültségben tartották a népek lelkét. Nekünk a reakció nemcsak művelődési és politikai szabadságunkat és társadalmi fejlődésünket, hanem nemzeti létünket is fenyegette, s a veszedelmet véglestette tette a nemzeti közérzés mély sülyedtsége. De az irodalomban már jelentkező eszméletesség átcsapott a közéletre is, a nemzet életakarata megmozdult s mikor a júliusi forradalom Európa nyugotán megrázta a reakció oszlopait és a reformeszmék utat törtek maguk-

nak, nálunk is kitűzi Széchenyi a reform útjait: anyagi és szellemi kultúra által erősíteni nemzetiségünket.

S lőn új idő — a régi visszacsökkent —
Reményben gazdag, tettben szapora.

A nemzeti lét átlendült a holt ponton; a nemzet a korszerű haladás útjára lépett, századok mulasztásait lázas igyekezettel pótolni törekedett, megkezdte állami és társadalmi berendezkedésének modern átalakítását s Európa nemzeteivel szolidaritásban törekedett megoldani a helyzeténél és hivatottságánál fogva reá váró feladatokat. A másik nagy megpróbáltatás e lelkes törekvéseink teljesülésének küszöbén ért bennünket, mikor 1848-9-ben újra megingott a talaj Európa népei alatt, s a fegyveres küzdelem a reakcióval nálunk érte el legnagyobbyszerű arányait. Nekünk ismét nemcsak a haladásért, hanem nemzeti létünkért kellett küzdenünk az idegen abszolutizmus ellen. Erőkifejtésünk az időleges bukás után megérlelte gyümölcseit s a magyar nemzeti állam biztosabb alapokat nyert, mint 1526 óta bármikor. Egy félszázada sem fejlődhetett ez alapokon, mikor ránk szakadt az újabb, az előbbieknél még félelmesebb és véresebb válság, a mostani világháború, reánk nézve az élet-halál harca.

Ki hitte volna 1817-ben, hogy három évtized múlva a magyarság két nagyhatalom ereje ellen dicsőséggel fogja megtámadott szabadságát oltalmazni, s ha elbukik, nemsokára feltámadni? Ki hitte volna, hogy egy század múlva régi ellenfeleivel szövetségben az egész többi világ erejével dacolni fog?

Hogy ezt a háromszoros halálos megpróbáltatást elbirtuk, abban örökre szóló érdeme volt irodalmunknak, mely maga is e száz év alatt aránytalanul nagyobb fejlődést vett és több értéket termelt, mint addigi életünk egész folyamán. A XIX. század magyar irodalmában megvalósult nagy értékek a könyvek és az iskola útján áthatva a nemzeti értelmiségbe, meghatványozták annak szellemi és erkölcsi erejét, táplálták érzésvilágát s képessé tették vezető, szervező hivatásának fokozottabb teljesítésére.

Aranynak a közlélek e kifejtésében, a nemzeti lélek e formáltságában többi nagy kortársa közt egyik legfőbb szerepe van.

Ő a magyarság szemléleti képeit és emlékeit, hagyományait vette fel lelkébe és adta vissza még jobban átszűrve, a nemzetnek. Nem csupán a jelen érzelmeit, hanem a nemzetnek, mint történeti életet élő személynek az érzelmeit öntötte költői formába és tette a jelenkor lelki háztartásának tényezőjévé. Az ő lelkében az egész nemzet történeti emlékezete él és alakul át költői módon a közlélek számára új erővé. Mikor megteremti alakjait, a magyar fajnak e halhatatlan

típusait, akkor is mint a nemzeti léleknek egyik szerve működik. Amit a magyarság lelke századokon át szépet, jót gondolt a derék magyar emberről, azt testesíti meg kedves alakjaiban; magyar világnézetet, magyar hangulatot tolmácsol s a magyar népköltés ízlésformáit értékesíti.

S amellett, hogy ennyire magyar, mennyire egyéni is! Mindegyik költeményén rajta van az ő szellemének bélyege, s mindegyiknek mélyén, az epikus nyugalom, vagy a drámai erő alatt ott érezzük a költő szubjektív lírizmusát. És magyarsága mellett mily európai! Teremtő ereje mellett mennyire művészi! Nincs költőnk, akinek az övéhez fogható világirodalmi kulturája volna, s aki a Múzsától nyert őstehetséget annyi tanulmánnyal gazdagította volna. Hagyomány és egyéni kezdemény — minden fejlődésnek e két legfőbb összetevője, — tanulmány és teremtő erő, művészet és tartalom, magyarság és európaiság, mindezek ritka összhangban egyesülnek nála s biztosítják költészetének klasszikus maradandóságát. És ő a mi legklasszikusabb költőnk.

Mily gazdag tőke az ő költészete a nemzet számára! S mennyi tárgya a tanulmánynak a kritika és az irodalomtörténet számára! Hiszen ő az a költőnk, aki legsokszorosabb vonatkozásban van a világirodalom jelenségeivel!

Talán a mostani ünnep lendülete meghozza annak a régi vára-kozásnak a teljesedését is, hogy egy tudományos Arany-életrajzunk készüljön, egy olyan életrajz, amely az ő lelki evolúcióját tünteti fel s alkotásait mint e lelki történet termékeit érteti meg. A szerény részletmunkálatok, melyeket e társaság tagjai folytatnak, becses adalékokat szolgáltatnak e feladathoz.

Különös kedvvel folynak most azok a vizsgálatok, melyek Arany költészetének egyetemes irodalmi kapcsolatait derítik fel. Igen helyesen; rá kell mutatni e ritka-műveltségű nagy költő szellemének lehetőleg minden vonatkozására. Egyet ne feledjünk azonban soha kimutatni és lelkiismeretesen megállapítani. Nem először hangoztatom e helyről, de nem hangoztathatom eléggé, hogy a «forráskutatás», a «hatás» kimutatása — csak félmunka s a közönség szemében a költőnek mintegy negatív képét idézi fel. Könnyen az a látszat támad, mintha a költő eredetisége eltűnnék, vagy más szóval: úgy tetszhetnék, mintha ez vagy az a nagy költőnk merő kölcsönzésekből állna. Természetes, hogy a legtanultabb költőnél lesz a legtöbb «hatás»; Aranynál van tán a legtöbb. Különböztessük meg, hogy ez nem kölcsönzés, hanem nemes értelemben vett «hatás». A napsugár *hat* a virágra, színt csal szirmaira, segíti fejlődni illatát, méznedvét, de nem a napsugár a színes, az illatos, az édes, hanem a virág. Aranynál a vett

hatás mindig csak tényező, csak eleme új alakulatnak. Az irodalmi áramlások lényege abban áll, hogy az egyik szellemből a másikhoz eljutó tényezők ott új szintezisbe lépnek s új egységet alkotnak. Ez az irodalmi élet szerves chemiája. Ezt az új szintezist ne mulasszuk el lelkiismeretesen felmutatni és meghatározni. A «hatás» egyoldalú feltüntetésével csak felét oldottuk meg feladatunknak, s nem voltunk egészen pontosak. Aranyon meglátszik, hogy egy-egy korszakban görög klasszikusokkal, vagy Byronnal, vagy Shakespeare-rel, vagy a Nibelung-énekekkel és a germán hősmondával, olasz epikusokkal, skót balladákkal vagy spanyol románcokkal foglalkozott; de amit alkot, mindaz elsősorban *magyar* és *Arany*-szerű. A mézen is megérzik az évszakok virága, az akác, a rózsza, az őszi flóra, de azért mindegyik méz, s a lepke hiába szívja ki a virágkelyhek nedvét, nem készít belőle mézet.

Szeretném ma felhívni a t. Társaság figyelmét még egy feladatra.

Bármily fényes része van is Arany költészetének a mai magyar értelmiség szellemében, meg kell állapítani, hogy még nem érvényesült kellő mértékben.

Általán is a nemzeti léleknek az a kiépítése, mely a XIX. század közepén oly hatalmas erővel folyt, nem fejeződhetett be. Meggátolta a nemzeti katasztrófa, nem szolgálta eléggé később hiányosan visszaállított alkotmányosságunk s akadály volt gazdasági elmaradásunk is.

A magyar nép fölött mostoha évtizedek vonultak át, ezek folyamán a nemzeti lélek nem jutott el mindama javainak birtokába, melyeket neki gondolkodói és költői megteremtettek. Épen Arany költészete sem válhatott annyira az egész nép birtokává, mint kívánatos lett volna.

Arany úgy képzelte a maga költői hivatását, mint Petőfi, hogy az egész nemzetnek kell énekelnie és a nép ajkára kell hullatnia keblének mennyei mannáját. Mannát, szent és tiszta lelki táplálékot akart nyújtani, melytől a nép nemesedjék, lelkében emelkedjék, nemzeti tudatában és erkölcsében megerősödjék, költői ereje és ízlése eredeti módon fejlődjék. Az ő költészete erre a legteljesebb mértékben alkalmas volt. Hatott is, de korántsem a kívánatos mértékben. Örök kár, hogy kiadói, üzleti szempontok megbénították ez alkotások terjedését, s a nép gazdasági viszonyai nem kedveztek a jelentékeny árú kötetek forgalmának. Mennyi lélekfejlesztő hatás veszett így kárba évtizedek során! Mennyivel több volt még meg akkor a nép régi lelkivilágából és emlékeiből, mint ma, s a nép erőneinek és emlékeinek folytonosságát mennyire biztosították volna e költemények! A legújabb gazdasági és szociális viszonyok hirtelen megváltoztatják

a nép eddigi életmódját és képzetvilágát, talán kiforgatják a népet egész jelleméből, melynek sajátos előnyeit Arany annyira kiemelte műveiben!

De talán még nem késő. Még meg lehetne menteni a nemzeti lélek folytonosságát a magyar nép tömegeiben a népművelés célszerű szervezésével. S erre a célra hasonlíthatatlan eszköz lehetne épen Arany költészete. Minél jobban megkedveltetjük Arany főműveit, annál magyarabbnak, derekabbnak, erkölcsösebbnek, jobb és eredetibb ízlésűnek őrizzük meg a magyar fajt, a magyar nemzetet.

Arany költészete nagyszerű kondenzátora a nemzeti léleknek. A benne felhalmozott energiát jobban fel nem használni bűn volna nemzeti létünk ellen.

Ime, a gondviselés így szólt hozzánk: Küldök nektek költőt, a ki vissza tudja állítani a nemzeti eszmélet és nemzeti sajátságok folytonosságát; adok neki erőt, hogy a magyar költői ízlést a legfőbb fokra emelje s remekműveket alkosson; adok neki intuiciót, mint alig más nemzet költőjének ebben a korban, hogy belásson százados multak lelkébe s rekonstruálja azt, ami elveszett. Abból, amit alkot, tápláljátok lelketeket, s meg fogtok ifjodni, meg fogjátok erősíteni nemzetiségeteket. — Nekünk nem szabad ezt az intést meg nem érteni. Nekünk Aranyt ki kell vinnünk a nép közé s mentül többünknek, mentül nagyobb odaadással terjeszteni.

Azt hiszem, ezt a feladatot a magyar értelmiség meg fogja érteni. De értsük meg elsősorban mi, az irodalom történetének munkásai. Kiki közülünk, ahol s amit tehet, tegyen ez irányban. Lesznek talán, akik sokat tehetnek.

Erre a feladatra felhíván tisztelt tagtársaim figyelmét, az Irodalomtörténeti Társaság V. évi rendes közgyűlését megnyitom.

TTTKÁRI JELENTÉS

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság V. évi közgyűlésére.

Tisztelt Közgyűlés!

Harmadizben jöttünk immár össze messze harcterek fegyverzaja közt, szívünkben barátainkért, pályatársainkért s tagtársainkért érzett aggodalmakkal. A könnyekben gázoló, vértengerbe fúló esztendőknék e harmadika fájdalmas megpróbáltatást hozott számunkra. Oláh hadak tiporták Csaba ivadékainak bérceit, oláh katonák itatták lovukat a Marosban, melynek siető habjai a magyar mult megrázó sugalmaival óbresztgették Kemény költői kedvét. Aggódó lélekkel néztünk magyarságunknak ez erős bástyája felé, mely szomorú századokban hosszú ideig védővára volt nyelvünknek és kultúránknak is. A betörő hadak, hála vitéz seregeinknek, véres homlokkal özőnlöttek vissza s mi a megkönnyebbülés ujjongó napjaiban még fokozottabb melegséggel éreztük, mit jelent nekünk e bérces-völgyes, áldott föld. Nem mulaszthatjuk el ez ünnepi alkalmat, hogy ki ne fejezzük bensőséges együttérzésünket azokkal a tagtársainkkal, kiket földönfutókká tett e veszedelem s kik azokban a borzasztó napokban boldog otthonukból talán csak gyötrődő lelküket tudták menteni.

Vesztésektől, gyásztól sem kímélt meg bennünket a sors. Választmányunk tagjai sorából fiatalon, munkakedve teljességében, magasba törő tervei és lelkes reményei közül kiragadta a halál Vértesy Jenőt. Írói érdemeit a baráti kegyelet melegével méltatta folyóiratunkban Császár Elemér; minden méltatás csak ennek ismétlése lenne. Midőn kedves társunknak nehéz szenvedések alatt leroskadt, közülünk örökre eltűnt árnyától megilletődött lélekkel búcsút veszünk, hálás szívvel gondolunk szíves és mindig kész buzgóságára, mellyel üléseinken s felolvasó asztalunk mellett megjelent és folyóiratunkat értékes dolgozataival támogatta. Amennyire megdöbbentően csonkának érezzük életét tervei befejezetlensége miatt, annyira felemelően egésznek láttuk nagy kötelességérzetében s munkája komolyságában.

Tagjaink sorából bő aratást követelt a halál. Hősi halottaink

száma ismét szaporodott több fájdalmas veszteségünkkel. A csataterek hőseitől estek el: Bod Károly, Freiszmuth Frigyes, Gretzmacher Viktor, Paál Antal és Singer János társaink. Megindult lélekkel gondolunk korai halálukra, mélységes fájdalommal a veszteségre, melyet egyre gyarapodó soruk kultúránkra jelent s hűséges büszkeséggel őrizzük emléküket.

Elhunyt tagjaink közül Somló Sándor, egyike azoknak az egyre fogyó keveseknek, kik az élet útját magas eszményeik csüggő szemmel járják. Lelke telve volt rajongással minden iránt, a mi magasztos és szép s alkuvás nélkül való hűséggel magyarságunkhoz. Társaságunk életét nagy rokonszenvvel kísérte s élete végső hónapjaiban terveivel és vonzalmával a szépirodalomtól egyre jobban távolodott az irodalomtörténet felé. Nagy kedvvel dolgozott Szigligeti-életrajzán, melynek megrásására a nagyváradi Szigligeti-Társaságtól kapott megbízást s erősen készült a régi magyar színészi és írói életre vonatkozó gazdag feljegyzéseinek irodalmi formába öntésére. Az orozva rácsapó halál idő előtt elszóltotta tervei közül s így Szigligeti-életrajza épúgy csak terv maradt, mint Vértessy Jenőé, mindössze is csak az Országos Színművészeti Akadémia értesítőiben közölt egypár részlete mutatja, hogy értékes és szép munkát remélhattunk volna benne.

Egy megdöbbentő katasztrófának esett áldozatául tagjaink közül a sokoldalú és nagyérdemű Thallóczy Lajos. Munkássága művelődésünknek más ágaira irányult, de eredményeiben ugyanazt a célt szolgálta, mely nekünk is szemünk előtt lebeg. Az élet legszebb korában dőlt ki sorunkból Marton József, kinek két nagyobb dolgozata (*Magyar Voltaire*, - *magyar enciklopédisták*; *A kath. papság a magyar irodalomban*) is fenntartja körünkben emlékezetét. Elhaltak még Budaker Károly és Theisz Jenő tagtársaink is. Mindnyájuk emlékét kegyelettel őrizzük.

Tagjaink száma egyébként is némi apadást mutat (573 rendes, 3 rendkívüli), amiben legnagyobb része a jelentékenyebb tagdíjjal hátrálékosak revíziójának és törlésének van. Ezzel szemben előfizetőink száma szaporodott (334) s alapító tagjaink sora is gyarapodott Lechner Tibor budapesti tanár úrral.

Vesztéseink és aggodalmaink között sem engedte Társaságunkat munkájában csüggedni a kötelesség szava. Munkásságunk minden irányban zavar nélkül folyt. Sikerült megküzdenuünk az egyre súlyosbodó anyagi viszonyokkal, sőt választmányunk fölvethette folyóiratunk írói honoráriumai fölemelésének tervét is. Nem anyagi érdekből, hanem a szellemi munka megbecsülése szempontjából tartjuk ezt kívánatosnak, most, mikor minden testi munka értéke hihetetlenül felszökött. Anyagi biztosságunkért elsősorban a Nagyméltóságú Vallás-

és Közokt. Miniszter Úrnak mondunk hálás köszönetet, ki 4000 kor. segéllyel támogatja Társaságunkat, aztán Budapest székesfőváros nagyérdemű tanácsának, mely 1000 kor. segítségben részesített bennünket.

Folyóiratunk a háború kezdete óta bevált módon, kéthavonként jelent meg, gazdag és változatos tartalommal, figyelmében részesítve irodalmunknak minden korát s a legaprólkosabb gonddal és pontossággal kísérve nyomon mai irodalmi életünknek minden olyan mozzanatát, mely kapcsolatban van tudományágunkkal. Megtartottuk pontosan havi felolvasó-üléseinket is, melyeknek tárgysora a következő volt: április 1-én Harsányi István a maga és Gulyás József kutatásai eredményeül *Ismeretlen Csokonai-verseket* mutatott be, Kéky Lajos *Élmények és emlékek Baksay Sándor elbeszéléseiben* c. tanulmányát olvasta fel. Május 6-án Riedl Frigyes adott kifejezést *Shakespeare és a magyar irodalom* c. tanulmányával Társaságunk hódolatának a brit szellemóriás emléke előtt halálának háromszázados fordulóján. Okt. 7-én Binder Jenő *Gaál József A király Ludason c. vígjátékának forrásai*, Husztiné Révhegyi Rózsa *Erdélyi és Hegel* c. tanulmányát olvasta fel; nov. 4-én Király György *A trójai monda* A VI. századi irodalmunkban, Zolnai Béla *Fehér László c. népballadánk s rokonai a világirodalomban* címmel értekeztek. Dec. 2-án Vargha Damján *Domonkos szerzők a magyar codexirodalomban* c. tanulmányával tolmácsolta Társaságunk tiszteletét e nagyérdemű rend iránt fennállásának hétszázados fordulóján; Perényi József pedig *Szigeti József és Csiky Gergely* közt vont párhuzamot egy-egy színművők (Rang és mód — Buborékok) alapján. Jan. 9-én Radó Antal *Magyar Homér-fordításokról* címmel Baksay Sándor, Kemenes József és Vértessy Jenő fordításait méltatta; febr. 3-án Zsigmond Ferenc *A szabadságharc hatását fejtegette Jókai írói egyéniségére*, Kéky Lajos a *Magyar költői versenyeket* ismertette.

E ránk köszöntött esztendő két nagy magyar költő születésének százados fordulóját hozta magával: Aranyét és Tompáét. Az első iránt érzett hódolatban bizonyára egyik vagyunk mindannyian s ennek a hódolatnak kifejezése az, hogy közülésünket is az ő emlékének szenteljük. A tárgyilagos irodalmi kritikától távol áll, hogy az ő nagyságához mérje a Tompáét, de távol kell állnia a másik végletnek is, mely Tompa jelentőségét igaz értékön alul látja. Az egybevetésnek e módja nem emeli sem Arany, sem Petőfi, sem Vörösmarty nagyságát. — erre nincs is szükségük — s igaztalanság Tompával szemben, ki maga is szerényebbnek tudta és vallotta tehetségét. Ne adja Isten, hogy nemzetünkre valaha ismét oly idők következzenek, amikor nemzeti közérzésünk alapján láthassuk tisztábban s érthessük meg igazabban Tompa irodalomtörténeti jelentőségét. Ha most igaz

hódolattal nyílik meg szívünk az ünnepi forduló áhítatában Arany nagysága előtt, gondoljunk szerető megbecsüléssel arra a másik napra is, mely kezdete volt egy hűséges, meleg érzésekkel teljes költői pályának.

Mire Tompa születésének százados fordulója eljő, akkorra talán már a magyar föld búzájával együtt betakarítják a világ véres aratásának termését is. Bízó és esengő lélekkel gondolva erre, hajoljunk meg mély hálával vitéz katonáink előtt, kik testükkel védik kultúránkat s vérük hullásával biztosítják számunkra a nyugodt munka lehetőségét. Gondoljunk különösen bensőséges érzéssel titkárunkra, ki harmadik éve küzd harcossaink sorában. Azokat az érzéseket, melyekkel tavalyi közgyűlésünk szeretetünket és hűségünket elküldötte hozzá egy meleg baráti kézszorításra, egy újabb esztendő újabb megpróbáltatásai még melegebbekké tették bennünk iránta s még bensőségebb szeretettel és hűséggel száll el hozzá lelkünk e pillanatban s azzal az őszinte kívánsággal, hogy Isten óvja meg őt és hozza vissza közénk mennél hamarabb.

Kérem jelentésemnek szíves tudomásul vételét.

KÉKY LAJOS.

ARANY JÁNOS MINT IRODALOMTÖRTÉNETÍRÓ.

Méltóan ünnepeljük-e mi, az irodalomtörténet szerény munkásai, egyik legnagyobb költőnknek emlékét, ha születésének századik évfordulóján irodalomtörténeti munkásságát tesszük vizsgálódásunk tárgyává? Nem szerénytelenség-e tőlünk, ha ezt a ragyogó költői lángelmét leszállítjuk arról a magaslatról, ahonnan fénye egy egész nemzetre sugárzik, és szellemét a mi csöndes berkeinkbe, szürke kézművesek közé idézzük? Rafael ugyan a vatikáni stanzák freskóin egyformán helyet juttat a tudománynak és a művészetnek, de mi, és épen mi, érezzük, hogy az emberi szellem e két nyilvánulása közt a művészet a magasabbrendű, s tudományunk, mint a művészet remekeinek magyarázója és értékelője, amannak csak szolgálja. Égi eredetű amaz, a mienk földi. S ha Arany ott, a képzelet aranyos birodalmában, csillogó vértű, minden társát homályba borító diadalmas hős, itt meg, a mi világunkban, egy a sok közül s nem is az első sorban álló: nem vétünk-e a kegyelet ellen, ha munkásságának ezt a felét ragadjuk meg? Bíráljuk-e mint tudóst azt az Aranyt, aki mint költő minden bírálaton fölül állt, s az ő ünnepén a szívünket elárasztó lelkesedés szavai helyett az értelem, a hideg megfontolás hangjait hallassuk?

Megvallom. tisztelt Társaság, gyötörtek e kétségek — de csakhamar erőt vettem rajtuk. Megnyugtatótt a tudat: Arany oly nagy, hogy megbírja a legigazságosabb megvilágítást. Sőt ha Arany tudományos munkásságát nem ellentétbe állítjuk költői működésével, hanem párhuzamba, s ennek kiegészítéseként tekintjük, akkor — úgy látom — irodalomtörténeti dolgozatai még emelik, nagyobbá teszik Aranyt — nem a költőt, mert e téren nem emelkedhetik — hanem az embert. Az *ember* képe akkor lesz teljes, ha kiegészítjük a *tudós* vonásaival. S Arany, a tudós, érdemes is tiszteletünkre; irodalomtörténetírói munkásságát költői működése homályba borítja, de nem azért, mintha az önmagában fénytelen volna, hanem mert az, költészete vakítóan fényes. Ezekben a szempontokban bírja dolgozatom megfejtését és igazolását.

A költészetnek és a tudománynak az a szövetsége, melyet Arany írói pályája mutat, nem mindennapi jelenség. Tudósok, akik egy-egy bimbót lemetszenek a múzsa rózsás-kertjéből, költők, akik egy-egy esztétikai tanulmánnyal gazdagítják a tudomány tárházát, mindig voltak, arra azonban, hogy ez a kétféle szellemi tevékenység többé-kevésbé egyensúlyban tartsa egymást, mint Goethénél, Schillernél és a mi Zrinyinknél, Eötvösünkél, ritka a példa. S ha egyensúly helyett beérjük némi harmoniával, akkor sem tudunk irodalmunk történetéből sok nevet említeni: Arany elődei közül csak Csokonai, Kölcsey, Vörösmarty és Kemény sorakoznak melléje. Míg azonban a többiek bizonyos ambiciótól hevíttve tértek a költészet hímes mezejéről a tudomány rideg csarnokába, Aranyt a szükség, az alkalom bírta a tudomány művelésére. Vörösmarty szenvedéllyel nyelvészkedett, Csokonai, Kölcsey és Kemény hivatást éreztek az esztétika iránt: Arany mindig külső kényszernek engedett, ha tudományos kérdések megoldására vállalkozott. Összefoglaló irodalomtörténetét, a magyar nemzeti irodalom fejlődésének rajzát, mint tanár készítette, vezérfonalul iskolai előadásai számára, a *Szigeti veszedelem* összevetését forrásaival és *Bánk bán* tanulmányát akadémiai székfoglalóul írta, írói arcképeit, Gyöngyösinek, Orczy Lőrincnek, Baróti Szabó Dávidnak, Ráday Gedeonnak, Gvadányinak költői jellemrajzát, és a *Naiv eposzunkról* című tanulmányt folyóiratai számára dolgozta, mikor munkatársaitól cserbenhagyva, magának kellett megtölteni a lapot. Már ezen a ponton találunk egy igen jellemző vonást Arany egyéniségéhez: noha nem lelke hajtotta irodalomtörténeti kérdések megfejtésére, ép oly gonddal, szeretettel merült el bennük, mint költői tárgyaiban. Különösen erős világitást vetnek Arany mély kötelességtudatára akadémiai dolgozatai. Az Akadémia őt mint a nemzet legnagyobb költőjét választotta tagjai sorába: természetesen kínálkozott a gondolat, hogy székét költői alkotással foglalja el. Ezt a könnyű megoldást Arany elvetette magától. Tudósok testülete emelte őt magához, illő, hogy a tudomány palástját öltse magára. Olyan tudományos készüléttel látott a munkához, mely becsületére vált volna bármely társának. Ez Arany: az élet minden terhét fölvállaló s azt becsülettel, ereje megfeszítésével elviselő ember. Szívvel-lélekkel költő és szívvel-lélekkel tudós; itt is, ott is egész ember, akinek tiszte, amint maga írja, hogy

Válassza ott, válassza itt
A jobbik részt magának.

Arany irodalomtörténeti munkássága nincs ma más arányban a ráfordított igyekezettel. Legnagyobb szabású dolgozatai töredékül

maradtak, a legmélyebben járónak nagy elmével föllállított föltevésai és következtetései összeomlottak, írói arcképeinek színei az újabb kutatások éles világosságában kissé megfakultak. Rendszeres irodalomtörténetét egészen kirekesztem a vizsgálódás köréből: a legnagyobb méltánytalanság volna, Arany szellemének legsúlyosabb megbántása, ha ezt a pusztán gyakorlati célból készült munkát, melyet Arany nemcsak nem szánt a nyilvánosságnak, hanem féltő gonddal rejtett előle, az iskola zárt falai közül a tudomány nyílt mezejére hurcolnók. Arany életrajzírója s a magyar pedagógia historikusa nyomatékkal utalhat rá. Az előbbi Arany páratlan lelkiismeretességének bizonyságául idézheti. Íme Arany a testét-lelkét megőrlő tanári munkáját még megnehezítette azáltal, hogy nem vette könnyebb végéről dolgát, mint legtöbb pályatársa, s nem adta tanítványai kezébe a nehéz, száraz, lélektelen kézikönyvet, hanem újat írt számukra, az erkölcsi és anyagi siker minden reménye nélkül. A pedagógus is méltán dicsérheti a könyv didaktikai érdemeit, tömör, világos, szabatos fejtegetéseit, az irodalomtörténetíró azonban — noha a munka IV. szakaszának második fele, mint összeállítás, egészen Aranyé, s nagy tanultságának, biztos esztétikai ítéletének egyebütt is fölismerszenek kétségtelen nyomai — csak értékes tankönyvet lát benne. Több ugyan «Toldy extractusá»-nál, mint szerzője szerényen gondolja, de annak rendszerében, keretében és szellemében készült, nagyrészt annak adataiból is.

Hogy Arany irodalomtörténeti munkásságának jelentőségét megérthessük, föl kell vértelnünk magunkat a legsajátosabb irodalomtörténeti erénnyel, s alkalmaznunk kell megítélésében a történeti szempontot. Ha jogosult ez a szempont a költészet fejlődésében, pedig ott a fejlődés sem nem folytonos, sem nem egyenletes, mennyivel jogosultabb tudományunk életében, ahol sorsa nem ihletett lángelmék, hanem serény munkások kezébe van letéve, s minden nemzedék az előbbieik eredményeire épít tovább. Aki a ma szemszögéből akarná megítélni Arany tudós érdemeit, ugyanoly tévedésbe esnék, mint a közvélemény Galilei korában, mikor a nap látszólagos mozgásából azt következtette, hogy a nap mozog s földünk áll. Nem Arany érdemei fogatkoztak meg a fölöttük elrohant hat évtized következtében, hanem tudományunk jutott tovább, magasabbra. Csak egy példát Arany munkásságából e közkeletű tétel igazolására. Céloztam az imént arra, hogy az a nagy művészettel és szaktudással fölépített alkotmány, mellyel Arany naiv eposzunkról vallott föltevését támogatta, összedőlt. Arany vallotta és bizonyítgatta, hogy naiv eposzunk volt, ma általános a meggyőződés, hogy nem volt. Vajjon elvesztette-e ezáltal a tanulmány belső értékét? Nem élnek-e teljes

frissességükben azok a finom megfigyelések, melyeket benne Arany a magyar nép költészetének s általán a népköltészetnek a költői idom iránti fogékonyságáról meg a krónikáinkban följegyzett, kerek egészre gömbölyödő mondáinkról lesz? Nem mintaképe-e a tanulmány ma is annak a módszeres eljárásnak, mellyel a tudós az irodalomtörténet homályos zugaiba világot iparkodik vetni? S elévül-e valaha Arany-nak az az érdeme, hogy fiatal tudományunk életében itt, őtőle vette-tik föl először egy sajátos irodalomtörténeti probléma? Hogy az iro-dalom életében vannak vitás, esztétikai itélettel vagy a tekintély sza-vával el nem intézhető kérdések — hogy megszorozódott a számuk azóta! — Arany érezte meg nálunk először. Sőt még egy lépéssel tovább mehetünk. Arany-nak köszönjük nemcsak a probléma fölveté-sét, hanem megoldását is. Hogy tisztán látunk a naiv eposzunk kér-désében, az egészen Arany érdeme: pusztán az ő okfejtése alapján, de bizonyítékainak erejét elfogulatlanabbul mérlegelve, jutottunk az ellenkező eredményre, mint ő. Így lesz a tévedés az igazság forrásává, s Arany példája igazolja Lessing meggyőződését, hogy nem az igaz-ság, hanem az igazság utáni törekvés az ember osztályrésze.

Még egy tényező működött abban, hogy Arany irodalomtörténet-írói érdemeit ma kissé megfakultaknak látjuk. Aki mai tudásunkkal olvassa a Gyöngyösi rajzolt jellemképet, nem talál benne újat. Íme főbb megállapításai: Gyöngyösi modora alapijában ugyanaz, mint Tinódié, csak fölfrissítve, «megszínlelve»; históriás énekeket ír, de földíszíti költői epizódokkal, színes leírásokkal és elmélkedésekkel. A kompozícióban meghaladja ugyan mesterét, de nem vitte tovább az események némi csoportosításánál. Valójában nem is igazi epikus, hanem lírikus, mintaképe Ovidius. Míg Zrínyi megelőzte korát, de nem hatott reá, Gyöngyösi megtalálta a magáét és előbbvitte, külö-nösen a költői szólam, a nyelv, a ritmus és a rím emelése által. Csupa értékes, de közismert tanítás. Való igaz, megtalálhatók, sokszor szó-szerint, még a tankönyvekben is. De tudják-e azok, akik ezeket az igazságokat hangoztatják, hogy mindezt éppen Arany állapította meg először, hogy ezek az ő fogalmazásában lettek közkeletűek? Hogy ismereteseznek tetszenek előttünk, az legnagyobb dicsőségük: bizony-sága annak, hogy Arany ítéletein még a haladó kor sem módosított, s két emberöltő tudományos munkássága után is színigazságok marad-tak. Hogy magára Aranyra alkalmazzam azt a ritka tömörséggel fo-galmazott ítéletet, mellyel ő Gyöngyösi szerepét jellemezte: jó tulaj-donit megette az idő, hanem gyarapodott is belőlük; ez volt sorsa.

E két példa mutatja, mily igazságtalanok volnánk, ha a távlatot nem ismerő prerafaalista festők módjára történelmi távlat nélkül raj-zolnók meg az irodalomtörténetíró Arany alakját. Be kell állítani

működését a maga korába. Irodalomtörténetírásunk képe Arany fölépése idején, 1858-ban, olyan volt, mint a késő esti nyári ég holdtöltekor. A szemhatár peremén egy hatalmas, de hidegen tündöklő égitest, a hold; fényével annyira elnyomja a többi, nála százezerszer nagyobb álló csillagokét, hogy csak egy-kettő ragyog, akkor is tőle tisztes távolban. Az előbbi Toldy, irodalomtörténetírásunk atyja és hatalmas ura, aki a maga óriási munkabíráásával szinte egészen kisajátította az irodalomtörténet tágas mezejét; az utóbbiak az ifjabb nemzedék: Erdélyi János, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál, Greguss Ágost, Salamon Ferenc, akik jóformán csak a Toldytól mellőzött vagy kevesebb figyelemre méltatott területeket művelhették, főként az újabb irodalmat. Ebbe a környezetbe lépett be Arany. Munkássága mind irányával, mind módszerével szembehehelyezkedik kortársaiével, de még fokozottabb mértékben Toldyéval. Toldy elsősorban adatgyűjtő és rendszerező volt. Az átlagos emberit messze meghaladó energiával és szorgalommal hordta össze irodalomtörténetünk anyagát, hogy hatalmas életrajzokká vagy nagyszabású összefoglaló áttekintésekké rendezze. Az anyagot megrostálni, mélyreható kritikával kísérni alig ért rá, munkájában leggyakrabban és legszívesebben a biográfia és a bibliográfia segítségével élt. A többiek munkássága jobbra kritikai irányú, s az irodalom legújabb jelenségeivel foglalkozván, dolgozataik a műbírálat s az irodalomtörténet határmesgyéjén állanak. A műalkotásokat az esztétikus szemével nézik, tőle tanulják a módszert, s céljuk az értékelés. Fejlett műérzékükkel az irodalomtörténeti tárgyalás egy sajátos, de értékes módját honosítják meg: engedik magukra hatni a költői műveket s azt a hatást elemzik, melyet lelkük a művektől vett.

Ily módon a kor irodalomtörténetíróit bizonyos egyoldalúság jellemzi, tárgyban is, szellemben is. Arany, noha hozzájuk képest keveset dolgozott, gazdagabb és változatosabb: egyformán foglalkozik írói egyéniségekkel s az irodalomtörténet részletkérdéseivel; irodalmunk életének a messze múlt kódéba vesző kezdete ép úgy érdekli mint legfrissebb jelene, a XVII. század nagy epikusai, mint a XVIII. sz. apró lírikusai s a XIX. sz. lángelméjű drámaírója. E változatos vizsgálódásokat szoros egységbe foglalja s korának többi irodalomtörténeti törekvéseivel szembeállítja Arany tudományos módszere, a filológiai módszer. Nem annak kicsinyes változata, mely a betűhöz tapadva a *szavak* értelmét vizsgálja s a költői alkotást élettelen kísérleti anyagnak tekintve gyötri, nyúzza, hanem az igazi, a nemes, mely magát a *költői művet* akarja megértetni s azt a lelket, melyben megfogant. Nem állítjuk, hogy a filológiai vizsgálat az irodalomtörténetnek egyetlen módszere — még nem is a legmagasabb rendű —

de kétségkívül alapvető föladata, s elengedhetetlen föltétele annak, hogy tudományunk megvalósíthassa igazi céljait: az irodalmi alkotások értékének, jelentőségének megállapítását s az egyes jelenségek összefűzését szerves fejlődéssé. Arany fölismerte azt a nagy igazságot, hogy az adatok fölhalmozása s azok rendszeres összefoglalása között van még egy lépés, az alapos, lelkiismeretes, de lelkes részletmunka, s ennek egyik eszköze a filológiai vizsgálódás. A filológiai módszer alkalmazása a magyar irodalomtörténetre Arany újítása és érdeme.

Erre a filológus munkára hivatottabb ember alig képzelhető, mint Arany. Lelki szervezetében gazdagon termő talajra bukkantak az igazi filológus erényei, annyira, hogy ha a sors megtagadta volna tőle a költői alkotás tehetségét, mint irodalomtörténetíró is megörökítette volna nevét. Siessünk azonban hozzátenni, bármekkora szeretettel csüngünk is tudományunkon: ennél nagyobb csapás nem érhetne volna szellemi életünket! De való, hogy költői egyéniségének legértékesebb elemei irodalomtörténeti munkássága körében is érvényesültek, és sajátos filológus erényei alapjukban nem mások, mint költői szellemének inkarnációi, alsóbbrendű nyilvánulásai. Ez a kapcsolat legjobban tanulmányozható a *Zrinyi és Tasso* című akadémiai székfoglalójában. A *Buda halála* Arany Jánosára emlékeztet: ugyanazzal a fáradhatatlan szorgalommal hordja itt össze a tudományos anyagot, mint ott a költőit, s az a művészi gond, amellyel amott minden részletet kidolgoz, emitt mint tudós alaposság jelentkezik. Arany nemcsak tehetségére nézve volt a múlt század második felének legnagyobb embere, hanem a kötelességtudása is páratlan volt: innen van, hogy mindenben kitűnő volt, az alaposságban is, a filológusok legnagyobb erényében. Olyan széles keretbe foglalja a vizsgálódásait s olyan jól megalapozza, hogy ilyen terjedelmű monografia nemcsak a magyar, hanem az egyetemes irodalomtörténetben is párja nélkül áll. Csak egy ötödrésze készült el, s így is száz lapra terjed: a legnagyobbszabású irodalomtörténeti részletmunka, a koncepció nagyságában méltó párja a hún trilógiának! S hogy el tud merülni a részletekbe! Meglát minden kis szálát, mely Zrinyit mintaképeihez köti, s minden halvány árnyalatot, mely elválasztja tőlük. Közel, de élesen látó szem, kitűnő memoria, érdek az apró, de jellemző vonások iránt — mindezek Aranynak, az embernek, legegényibb karaktervonásai, amelyek itt mint tudós erények jelentkeznek, költészetében meg mint annak legsajátosabb tulajdonsága, mint erős, egészséges realizmus. Csak az anyag változott, de a módszer nem: ugyanaz a pontosság, megbízhatóság, igazság a részletes egyezések megállapításában, melyet költeményeiből ismerünk, de ott az élet, a való hú, utolsó vonásáig találóan kidolgozott rajzának láttuk.

Arany, mondtuk, elmerül a *részletekbe*, de nem merül el *bennük*. Amint nagyszabású epikai kompozícióiban a részek nem önmagukért vannak, hanem az egész szolgálatára, e tanulmányában is a részletmunka, azoknak a párhuzamoknak és kapcsolatoknak kimutatása, melyek Zrinyit Tassóhoz fűzik, csak eszköz egy magasabbrendű cél elérésére, melyet Arany igen szabatosan fogalmazott, megállapítván, hogy dolgozatának hivatása annak a viszonynak fölfedezése, «melyben Zrinyi közelebb Tassóhoz, s mindkettő az Aeneishez áll; igyekeztvén egyszersmind a két előbbinek költői jellemét felfogva, úgy helyezni egymás mellé, hogy kitűnjék, vajjon a mi nagyra tartott epikusunk csupán Tasso gyöngébb visszhangja-e, vagy, dacára számos átvételeinek, eredeti, önálló költői egyéniség.»

Nagyjelentőségű szavak, s értéküket fokozza, ahogy a további tárgyalás során a szavak tetté válnak. Arany kitűztvén értekezése célját, egy igen termékeny irodalomtörténeti módszert pendít meg, az összehasonlítót, s azt először alkalmazza irodalmunkban következetesen, tudományos alapossággal. Hálátlan a világ. Az utolsó emberöltő alatt az összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálódások hatalmasan föllendültek, tudományunk legkapósabb módszerévé váltak, de ma már alig gondol valaki arra, hogy megindítójuk nem vérszerinti tudós, hanem vérszerinti költő volt. Igaz, hogy nem abban a szellemben haladnak, amint Arany megkezdte. Újabban az összehasonlítás szívesen korlátozódik forrás-kimutatássá, s a kutatók beérik azzal, hogy megjelöljék vagy párhuzamba állítsák a magyar és az idegen költői mű egyező részleteit. Némi fogalomzavar s ennek következtében céltelődés állott be: az összehasonlítást, a forráskimutatást célnak tekintik, holott az csak eszköz az igazi irodalomtörténeti föladat, az értékelés, szolgálatában.

Arany másként fogta föl hivatását s az ő csodálatosan tiszta pillantásával helyesen látta a követendő utat: ki kell derítenie milyen viszony van a *Szigeti veszedelem* és mintaképei között, mert ez határozza meg az eposz értékét. Nem elégszik meg tehát a pusztá összevetéssel, hanem mélyebbre hatol; több irányban is, mindenütt a legnagyobb óvatossággal és módszerességgel. Először megállapítja, hogy abból, amit Zrinyi Tassóból átvett, mennyi Tassónál is kölcsönzés, vergiliusi vagy homérosi örökség, s így a *Zrinyiász*ról lefejtí azt a réteget, amely Tasso utánzásának látszik, holott valójában nem az, hanem a hősi eposzok természetétől megkövetelt átvétel, kötelező, elődről utódra szálló eposzi hagyomány. A második lépés még fontosabb: azt vizsgálja, mint járt el a magyar költő az átvett anyaggal, megtartotta-e úgy, amint példaképénél találta, vagy változtatott-e rajta, s változtatásaival értékesebbé tette-e. A nagy tárgyismereten kívül,

melyet minden filológustól megkövetelhetünk, e ponton a kutatónak új erényekre van szüksége: elfogulatlanságra, biztos ítéletre, erős érzékre a finomságok iránt. Arany tudományos fegyvertára kimeríthetetlen. Ismeri — sorról sorra, gondolatról gondolatra, képről képre — nemcsak a *Gerusalemme liberatát*, az *Aeneist*, a homérosi époszokat, hanem Ariostót, a zsoltárokat, s Zrínyi hadtudományi munkáit is, úgy hogy még a legapróbb egyezéseket, nem is a szavaknak, hanem a fordulatoknak találkozásait meg tudja jelölni.¹ Ép ily biztosan állapítja meg, mint dolgozta föl Zrínyi az átvett indítékokat, mint adott új szint a régi képnek, mint tette a maga költői képzeletével hatásosabbá, szebbé, igazábbá a kölcsönzöttet és az alakítás művészetével a magáévá azt, ami anyaga szerint Tassóé. Csak egy-két példa Arany finom érzékére. Zrínyi Tasso hiperboléjából «csupán a legerősebb túlzást veszi át és nem magyarázza, mint Tasso; innen van, hogy bár hihetlenebbet mond, túlzása nagyobbyszerű képzetet költ, mint amazé.» Mily biztos ismerete nyilvánul itt a költői hatás természetének: nem a gondolaton, hanem a kifejezésén fordul meg a hatás! Másutt utal Tancréd és Delimán bemutatásának egyező voltára: mind a kettő sebzett szívű, bús szerelmes. De utal a nagy ellentétre is, mely Zrínyi hőjét magasan amaz fölé emeli: Tancréd iránt csak szánalmat ébreszt az olasz költő, Delimánnak jelzi a magyar költő haragját s előre sejteti szilaj bosszúját. Majd egymás mellé állítja Tasso és Zrínyi egy-egy idilli képet. Gyönyörű az első, de mennyivel igazabb Zrínyié, aki nem mesterkelt, természetellenes pásztor-idillt rajzol, hanem valóságosat, mely hőiséhez, a török vezérhez illően, keleti színben ragyog. Az utolsó lépést Arany már nem tehette meg, de értekezésének bevezetése és kompozíciója vallja, hogy az egész elemzés erre irányult mint végcélra: az átvett és eredeti részek arányából, a változtatások mértékéből és módjából meg akarta állapítani a *Szigeti veszedelem* relativ függetlenségét és abszolút értékét.

Az eddigi példák is tanúsítják, hogy azon a tudós képen, melyet Arany a *Szigeti veszedelem*ről adott, egypár vonást a költő szellem-ujja vont. Nagy számmal vannak még a tanulmányban, hol egy-egy finom megjegyzés alakjában, hol egész esztétikai fejtegetésekké kerekedve. Valamint Hera római szobrán, az ú. n. *Hera Barberin*in a sűrű lepel alól is kivillannak a női test szép formái: Arany e tanulmányának tudós mezén is keresztül csillog szerzőjének költői lelke, művészi érzéke. Vajjon telt volna-e mástól, mint alkotó költőtől, a költői gyakorlat nagy mesterétől, a homerosi és vergiliusi,

¹ Ilyen p. o., mikor a jelzős kifejezésnek értelmezőként való ismétlését vezeti vissza Tassóra.

a patetikus és retorikus szónoklatoknak oly határozott elkülönítése, amilyent Arany ad, szembeállítva az Uristen beszédét Tassónál és Zrinyinél? Vajjon észrevette volna-e, még a legfigyelmesebb tudós is, azt a szerkezeti ügyességet, hogy Zrinyi Szkender bég távozását művészi öntudattal még a török énekes idillikus jelenete előtt közli, hogy az ének elhangzása után e prózai részlet mellőzésével egyenesen Zrinyi harcias készülődésére térhessen s így az ellentét a III. ének két fele között teljes erejével hasson? Ennek a mesteri vonásnak megfigyelésére és méltánylására valóban csak Arany volt hivatva, a művészi kompozíció legnagyobb magyar mestere. S hogy az elméleti fejtegetések közül is idézzek egyet: Arany az eredetiség kérdését vizsgálva, megállapítja azt a nagy különbséget, amely a költői lelemény gazdagsága tekintetében az eposzköltőt és a regényírórt elválasztja. Azok, még a legnagyobbak is, rendszerint kész anyagot értékesítenek, leleményük szegényes, legalább is nem eleven; ezek, még a kisebbek is, a maguk képzeletéből merítenek, szabadon teremtenek. Már ez a megállapítás is értékes, még inkább a megfejtés: az élet viszonyai, melyek a költőknek tárgyat szolgáltatnak, néhány korlátolt számú alaponásra vezethetők vissza; ezeket az általános emberi vonásokat egyéni színezetük és esetleges járulékok a végtelenig módosíthatják ugyan, de minél inkább tisztán emberi alapra utasítja a költőt az a műfaj, melyben dolgozik, annál kevésbbé ölelheti föl az esetlegest, a mindennapit, s így annál szűkebb tere nyílik invenciójának. A regény és az eposz természetüknél fogva a két véglelet alkotják, innen a nagy eltérés művelőik lelki munkája közt. Ez a fejtegetés a magyar poétikai irodalom legszebb lapjai közé tartozik; mélyenjáró, tanulságos és igaz, amellet oly szubjektív, mint egy vallomás. Írhatta-e ezeket a lapokat más, mint Arany János, az az epikusunk, aki — méltán vagy nem méltán, az most nem tartozik ránk — mindig panaszkodott a maga képzeletének szegénységén, s mégis, szerénysége ellenére, azt kellett látnia, hogy állítólag fogyatékos leleményű eposzait az egész magyar közönség a legnagyobb elragadtatással fogadja. Nem a maga eljárását iparkodott igazolni, hanem szeretett műfaját — de a maga világáról volt szó s érveit a maga lelkéből merítette. A tudós és a költő ezen a ponton teljes egységben jelent meg.

Így a *Zrinyi és Tasso*, bár alapjában filológus munka, részleteiben esztétikai fejtegetéssé emelkedik, s egy ihletett művész, egy alkotó költő fölfogását tükrözi. A kétféle elem nem gyöngíti egymást, s Arany példája igazolja, hogy a tudományok e Pétere és Pálja, a tudós filologia és a költői esztétika, nem hivatalból rossz szomszédok, s könnyű nekik, ha akarnak, «megáruelni egy gyékényen».

Arany másik nagyszabású dolgozata, a *Bánk bán tanulmány*,

más természetű, s másnemű erőnyeit is hozza napvilágra. Érdekesége, hogy élesen bevilágít Arany tudományos műhelyébe: elárulja, hogyan dolgozott Arany, a tudós. Az alkotó munkát lelkiismeretes előtanulmány alapozta meg: elolvasta ötször-hatszor a jól ismert drámát s elméjének megfeszített munkájával iparkodott elosztatni azt a homályt, mely hol a túlságosan tömör fogalmazás következtében, hol az erős pátoz hatása alatt a *Bánkban* egyik-másik sorára, aránylag elég sokszor, reáterült. Azután tanulmányozta a kort, melyben a dráma játszik, hogy megérthesse viszonyait s a dráma utalásait, célzásait, legrejtettebb vonatkozásait; majd ízekre szedte a cselekvényt, hogy lássa, milyen szerepe van benne az egyes személyeknek — s így miután egészében és részeiben megértette maga a drámát, fogott tulajdonképeni föladatához: érthetővé tenni az olvasók előtt, azaz, ami szemmel látható, a cselekvényt, megértetni azzal a rejtett forrással, ahonnan fakadt, a szereplők lelki mozgalmaival. A Zrinyi-tanulmány mögött a *Buda halála* szerzőjének egyéniségét pillantottuk meg, itt a *Toldiét*. Az a szellemi munka, mellyel Arany ott Ilosvai históriáját a magyar közönség lelkéhez közel hozta, célját és eszközeit tekintve alapjában ugyanaz, amellyel itt Katona fontoságos tragédiáját fölfoghatóvá iparkodott tenni a kellő elmélyedésre nem képes olvasó számára. Csakhogy ott költő volt Arany, itt magyarázó; a *Toldiban* megteremtette a krónikából hiányzó lelki életet, a tanulmányban föltárta és megvilágította a dráma gazdag lelki életét.

Fejtegetése eredményeit maga a költő jellemrajzoknak nevezi, de nem azok, hanem lelki rajzok. Nem a hősök jellemvonásait foglalja össze, nem is azt kutatja, milyen művészettel rajzolja alakjait a drámaíró, hanem lelki világukat tárja elénk, lelki életüknek változásait és hullámzásait, érzés- és akaratviláguknak mozgalmait, melyekben tetteik gyökerüket birják. Kapcsolatba szokták állítani Arany tanulmányát Gyulai életrajzának megfelelő szakaszával s egymásra vonatkoztatva összemérik a kettőt. Jogtalanul. Gyulai célja jellemezni a tragédiát, Aranyé megértetni; az esztétikai, ez pszichológiai képet ad róla. Fejtegetéseik nem versenyeznek, hanem kiegészítik egymást. Arany elemzése mesteri, s mind Bánknak, mind a nehezebben érthető Gertrudisnak lelki szövedékét oly biztossággal fűdi föl, hogy elhatározásaik indító okai tisztán bontakoznak ki az őket borító ködből. Arany a szöveg értelmezéséből indult ki, de az emberi lélek problémáinak megfejtéséhez jutott, filológusból pszichológussá emelkedett.

A filológia és a pszichológia az irodalomtörténet nélkülözhetetlen segédeszközei; ha nem él velük, vagy mint az adatok rideg összefoglalása a földön csúszik, vagy könnyen lebegve elhagyja a tudo-

mány szilárd talaját és a művészet légies világába emelkedik. De az irodalomtörténet több, mint a költői művek pusztja megértetője; vannak sajátosabb föladatai s ennek megfelelően egyéb módszerei is. Ilyen föladat a költői alkotások és egyéniségek jelentőségének megállapítása. Két irányban ró ez kötelességet az irodalomtörténitőrre: meg kell határoznia egyfelől azt a helyet, mely az illető jelenségeket koruk irodalmi életében megilleti, azokat az értékeket, melyek bennük a maguk korához képest, az egykorú jelenségekhez viszonyítva jelentkeznek, másfelől azt a szerepet, melyet a ma irodalmi életében játszanak, azokat az értékeket, melyek megállva az idő pusztító fergetegét, a maguk korából átszármaztak a mienkre. Relatív és abszolút értékek megállapítása a föladat, történeti és esztétikai módszer a mérő eszköz. Arany az irodalomtörténeti vizsgálódásoknak erre a fajára írói arcképeiben nyújtott példát, s a Gyöngyösi-arcképen kívül, melynek becses eredményeit már említettem, a Gvadányiról rajzolt, s ez még fokozottabb mértékben, e módszerek használatában is mesternek mutatja.

Ingerlő volt a föladat, mely Aranyra várt. Gvadányi nem volt nagy költő, némely műveiben még költő sem, ízlésben, csinban kortársai mögött is elmaradt, mégis nemcsak korában volt nagyon népszerű, hanem két műve, a nótárius és a *Rontó Pál*, megúsza az idők árját s él ma is. Mi magyarázza e föltűnő, nem várt eredményt? Arany az ő logikus okfejtésével, a költői értékek iránti nagy fogékonyságával és ítélő erejének biztosságával megoldja a kettős problémát. Kimutatja, hogy Gvadányi e művei sokat köszönnek a szerencsés véletlennek, pontosabban szólva, a külső körülményeknek: az olvasóközönség fejletlen állapotának, a jól választott tárgynak s a kor érzésvilágának, mely fogékony volt a költő célzata iránt. Ez azonban a magyarázatnak csak egyik fele, hatásának másik eleme már egészen a költő érdeme: az elhitézés ügyes módja, mely nemcsak külsőségekben nyilvánul, hanem a mellékes eseményeknek, az apró körülményeknek és a környezetrajznak biztosságában, valószerűségében. A részletek élethűsége valónak fogadtatja el a főalakot is — s amint az olvasók élőalaknak ismerték el a nótáriust és a szökött katonát, a szerzőnek a maga közönsége előtt nyert ügye volt. S hogy Gvadányinak ez a két munkája, s épen csak ez a kettő, túlélte szerzőjét, sőt közkézen forog ma is, azt Arany szintén megfejtí, még pedig nyilván az egyetlen igaz okra mutatva rá: Gvadányinak sikerült az, ami egyetlen magyar költőnek sem előtte, a maga képzeletéből két jellemző, sajátosan magyar alakot teremteni, s volt ereje beléjük életet lehelni. Bár az irodalomtörténeti kutatás azóta ráakadt Gvadányi főművének mintáira, s tudjuk, hogy a magyar költőnek

mind az elhíttetésben, mind a hős rajzában voltak német elődei, Arany érdemét ez nem csökkenti, végső következtetési teljes egészükben állanak ma is.

Végigjártuk Arany gyümölcsösét — könnyebb munka, mint gyönyörű virágos kertjének beláthatatlan gazdagságát megtekinteni. Tudományos dolgozatainak száma csekély, s munkásságának egésze sem mérhető össze nemcsak Toldy könyv-rengetegével, de még Gyulainak s a többi esztétikus-irodalomtörténetírónak tanulmányaival. Érthető. Azok tudós elmék voltak, hivatásuk a költői alkotások vizsgálata, s még Gyulai is inkább csak pihenő óráiban akasztotta le a szögről lantját, Arany a költészettől elvont órákat fordította tudományos tanulmányokra, s a költői alkotástól kimerült elméjét frissítette föl költőtársai műveinek fejtegetésével. Azok évtizedeken keresztül dolgoztak, ő hat nehéz esztendő szünóráiban. És mégis: Arany nem méltatlan társuk. Párhuzamot nem lehet közöttük vonni, annyira eltér Arany mind Toldytól, mind Gyulaiéktól — de épen ebben van jelentősége. Arany nem követett senkit, mint irodalomtörténetíró egészen a maga utait járta. Még mesterségeinek elemeit sem tanulta, s valamint maga gyűjtötte vizsgálódásaihoz az anyagot, akként a maga módján értékesítette. Eredeti író, s mi több: újszerű, sőt újító. Az irodalomtörténetnek olyanfajta kérdéseivel foglalkozott, amelyekre korában senki sem gondolt, s olyan módszerrel, olyan szempontból, melyek tudósaink körében jórészt ismeretlenek voltak. Iskolát nem alapított, irodalomtörténetíróink nem szegődtek tanítványaivá — de ez nem szolgál Arany kisebbségére. Tanulhattak volna tőle: alapos-ságot a kutatásban, módszerességet az okfejtésben, higgadtságot az ítékezésben. Ma, hosszú évtizedek kitartó munkássága után, fölemelkedett irodalomtörténetírásunk arra a fokra, hogy Aranyban ne a mestert, hanem a tiszteletreméltó példát lássa. Az ő munkássága tanítson bennünket arra, hogy kellő értéke szerint becsüljük meg tudományunkat. A közműveltségnek hatalmas tényezője s a tudományos gyönyörűségnek gazdagon buzgó kútfeje lehet az a tudomány, melyet egy Arany János méltónak tartott művelni, s fölemelő érzés reánk nézve az a tudat, hogy költészetünk egyik legnagyobb büszkesége a költői dicsőség koszorúja mellett megkívánta azt a szerény babérlevelet, melyet a mi tudományunk osztogat!

CSÁSZÁR ELEMÉR.

MAGYAR HOMÉR-FORDÍTÁSOKRÓL.

A világirodalom remekei között, melyeket minden művelt nemzetnek birnia kell, Homér két éposza kétségkívül a legelső helyek egyikén áll. Birnia kell őket minden népnek nemcsak nagy belső értéküknél fogva, hanem annál az óriási hatásnál fogva is, melyet minden nemzet epikus irodalmára gyakoroltak, a mi nagy magyar epikusainkra is, Vörösmartyra és főképp Aranyra. De épen e két munka átültetése rendkívül nagy feladatok elé állítja a műfordítót, akkorák elé, hogy egyetlen nemzet sem dicsekedhet oly Homér-tolmácsolással, mely minden tekintetben kielégítene. Újabb és újabb kísérletek történnék mindenütt, még a németeknél is, akik pedig a Voss-féle fordításokban sokaig szinte legyőzhetetlen mintaképeit látták a tolmácsoló művészetnek. Nálunk is azóta, mióta Vályi Nagy Ferenc a legelső teljes Iliást adta, tekintélyes sora támadt az újabb Homér-fordításoknak, melyeket Thewrewk Emil az ő Iliás-töredéke elé bocsátott értékes bevezetésében részletesen tárgyal és bírál, nagy alaposággal, de talán túlságos szigorral és a filológiai szempontoknak nagyon is éles előtérbeállításával. Anélkül, hogy az ő fejtegetéseivel vitába bocsátkoznám, amire, a filológiai szempontokat tekintve, nem is érzem magamat hivatottnak, ott akarom a fonalat felvenni, ahol ő abbahagyta, méltatva az azóta megjelent *teljes* magyar versfordításokat, tehát nem terjeszkedve ki sem a töredékes, sem a prózai átültetésekre. Csengeri Iliása és Gyomlay Odysseája tehát már azért sem esnek ismertetésem körébe, mert nemcsak prózai művek, hanem azért sem, mert sajnos, mindkettő csak szemelvényekben adja Homért.

I. A hexameter.

Így csak három íróval állok szemben, akiknek kettője, Kempf József és Vértessy Jenő, mindakét eposzt átültette, a harmadik, Baksay Sándor, csak az Iliást, míg az Odysseából csupán nyolc és fél éneket. Ezek az énekek sem maradtak ránk végleges alakjukban, mert Baksay, aki lassan, csak ihletett óráiban, vette elő Homért, s aki az Iliáson

majdnem negyedszázadig dolgoztatott, az Odyssea elkészült énekeit is bizonyára csak többszöri csiszolgatás után illesztette volna be az eposz teljes egészébe. Ezért az alábbiakban inkább csak az ő Iliás-fordításáról szólok, noha az Odysseából közölt részletek tanúsága szerint ez a fordítás is méltó párja lett volna amannak. Itt-ott azonban erre is hivatkoztam B. munkái most sajtó alatt lévő kiadásának revíziós ívei nyomán.

Mind a három műfordító már forma tekintetében is más-más-hogyan oldotta meg feladatát: Kempf hexameterben, Vértessy és Baksay pedig magyar alexandrinusban, amaz rím nélküliben, emez rímesben. Ez magában is rámutat arra a különben általánosan ismert tényre, hogy Homér fordításának egyik legnehezebb problémája éppen a forma megválasztása. Régi Homér-fordítóink nem is gondoltak arra, hogy eltérjenek az eredeti hexametertől, annyira meggyökeresedett volt az a nézet, hogy az igazi műfordításnak forma tekintetében is hűnek kell lennie. Hiszen Vörösmarty oly gyönyörű hexametereket írt, és éppen epikai munkákban, hogy e részben a legremekebb példaképek állottak a fordítók előtt. Valóban, az eredeti forma megtartása igen sokféle előnnyel jár minden műfordításnál, de kivált Homérnál. Mindenekelőtt a legtöbb esetben sort sorral lehet visszaadni, mert bár a görög nyelv tömörsége, szóképzésekben való merészsége nagyobb ugyan a magyar nyelvénél, de általában el lehet mondani, hogy a görög hexameter tartalma az esetek legnagyobb részében belefér a magyar hexameterébe. Amellett a Homér hexameterai nagybárra, bár nem mindig, bizonyos értelmi nyugvóponttal is végződnek, s így a magyar verselő sem lesz kénytelen egyik sor tartalmát a következő soréba átkapcsolni, folytonos áthidalásokkal élni, amely eljárás, ha több soron át folytatódik, végre abba a kényszerhelyzetbe hozhatja, hogy még egy hosszabb, jelentősebb értelmi nyugvópont is nála nem valamely sor végére, hanem elejére vagy közepére jut. A homéri verselésnek, ha hexameterben fordítunk, ép marad a szerkezete; nem kell a sorokat — hogy úgy mondjam — összetörni, ami a verselés folyamatosságát, simaságát nagyon nagy mértékben kockáztatja, ott is, ahol Homérnál az egyik sor értelmileg átfoly a másikba, ez az átkapcsolódás követhető a magyarban is, mert a magyar hexameter sem kívánja meg a sorvégi értelmi nyugvópontot.

Ez előnyökkel szemben azonban számottevő hátrányok is állnak. Mindenekelőtt az, hogy a magyar nyelvnek tömörnek olyan szava van, mely nem fér bele a hexameterbe. Hiába, a hexameter mégis csak idegen forma, melyet amellett mi sokkal merevebben, sokkal szigorúbban ültettünk át nyelvünkbe, mint bármely más nemzet. Mi nem a hangsúlyos szótagokat vettük hosszúaknak, hanem a szótagok

quantitását mértük, ugyanazon szabályok szerint, amelyek a görög és a latin nyelvben állanak. Nyelvünk bármennyire telve van trochaikus szókkal, mi a spondeus helyett nem engedünk trochæust, ami pedig a német hexameterben meg van engedve. Így történik aztán, hogy a magyar hexameterből a legközönségesebb szók ezrei vannak kirekesztve. Képzeljünk el egy háborús époszt, aminő az Iliás, amelyben nem fordulhatnak elő ilyen kifejezések: *támadás, harcoló, büszkeség, hősvitéz*. Vannak egyes homéri jelzők, melyek állandóan vissza-visszatérnek és melyek ugyanabból az okból a magyarban híven nem adhatók. A «rózsaujú hajnal» a magyar hexameterben el nem fér s ezért említett fordítás-töredékében Thewrewk Emil úgy segített magán, hogy az ujj-ból elvett egy *j* betűt s a szót így skandálja: «Rózsaujú hajnal», épúgy ahogy az «aranytrónu Hére» nála szintén a mérték kedvéért «aranytrónu Héré»-vé változik át. Thewrewk Emil nem hiába panaszoja, hogy a jelzők visszaadásánál mennyi bajt okoz a szigorú mérték és hogy a *δῖος Ἀχιλλεύς*-t magyarul nem lehet a legtalálóbbs «dicső Achilles»-szel fordítani, mert a mérték nem engedi. A fordító úgy segít magán, hogy tágít a merev szabályon, «licentiák»-kal él. Pedig, hogy az efféle mértékparancsolta szabadosságok mennyire bántók, mindenki érzi. Egy kiváló francia verselő, Banville, nem hiába írta verstanának a licentiákról szóló fejezetébe ezt az egyetlen sort: «Il n'y en a pas» — nincsenek! De egyébként is nehezen mozognak hexameteres fordítóink ebben a szigorú és a magyar nyelv természetével nehezen összeegyeztethető versformában. Ennek köszönhetjük, hogy hexameteres fordításainkban olyan sok a metrumtól szótlótlék: a sok «hát», a sok «vala», a sok «ám», hogy untalan találkozunk azzal a szabadossággal, melyet régi verselőink a latin versek mintájára megengedtek ugyan maguknak, de melyet az újabb prosodia már tilalmaz: pl. hogy az ú. n. diftongizálással élnek és két egymásután következő magánhangzót egy szótagnak vesznek, mint ahogy Petőfi is tette ebben a sorában: «Fölhangolom olykor a lant idegeit», ahol az «idegeit»-nek ez a ríme van: «rejt». Ilyen az is, hogy néha a h-t a szó elején nem tekintik mássalhangzónak, hanem csak hehezetnek, hogy a néma és folyékony mássalhangzó-torlatokat csak egyetlen mássalhangzónak veszik, és így pl. «Atræus» első szótagját rövidnek skandálják, hogy a ban-ben, on-ön n-jét régiesen kettőzve írják, vagy ha nem is írják, de legalább verstanilag *kétesnek* tekintik. Néha még a melléknévi határozók on-en-je is két *n* végződéssel van skandálva (pl. «szólt vele, megrettent szörnyenn az ökörszemü Héra»); néha a határvető *-ig* rag is hosszú-nak van véve: «reggeltől estig a görögség színe-virága.» Kempf, akitől ez utóbbi sort idézem, mind e licentiákkal épúgy él, mint a régebbi

magyar hexameteres verselők legnagyobb része. Hisz tudjuk, hogy a hexameter első átlántolói, később pedig Kazinczy és utána Kölcsey — ennek éppen Iliás-fordításában — még a latinos elisiót is belevitték a magyar hősi hatosba, úgy hogy pl. Kölcsey ezt, hogy «meg nem lepi az aggkor» így skandálja: «meg nem lepi 'z aggkor». Ugyancsak nagynevű régi példákra hivatkozhatik Kempf, midőn mérték dolgában másféle szabadságokkal is él; a mai verselő azonban a mai prozódia törvényeit kövesse, ne azokat, melyek immár megdőltek. Egyébiránt Kempf is tudatában van ennek, s az említettemhez hasonló szabadosságok nem oly gyakoriak nála; sokszor lapokon át alig találkozzunk velők. Igazán szép hangzású magyar hexametert írni, olyant, amelyben a mondat hangsúlya, sőt lehetőleg a szó hangsúlya is összeesik a metrikai hosszúsággal, nagyon nehéz. Igaz, hogy száz évvel Vörösmarty után szebb hexametereket várhatnánk, mint Kempféi, de elvégre Vörösmartynak sincs sok ilyen sora: «Szebb a hattýúnál s mint hajnal csillaga oly szép.» Még ő is kénytelen volt a mérték kedvéért *Mén Marótból Méni Marót*ot csinálni! Hisz a német hexameter sokkal kényelmesebb versforma a magyarnál, s Voss annyira ünnepeelt Homér-fordításában mégis számos olyan költői szabadosság van, mely legalább is meghökkenti az olvasót. Ilyen főkép az aposztrofált szók hemzsegése: *die Söhn', di Söhne* helyett, *die Haar', die Freund'*, másutt meg a felesleges *e* beleillesztése, mint különösen a mult participiumokban: *gereizet, genennet* stb.

Mint alább ki fogom fejteni, bármely versformát válasszon a Homér-fordító, bizonyos nehézségekkel mindenütt meg kell küzdenie. A műfordítás különben is jobbára folytonos megalkuvás; a kérdés mindig az, hogy azért, amiről lemond a fordító, tud-e más téren kárpótolni. Kempf Homér-fordításának pedig kétségkívül vannak ilyen ellensúlyozó erényei: mindenekelőtt a lelkiismeretes hűség, mely sem el nem vesz, sem hozzá nem tesz az eredetihez semmit, aztán a homéri reáliák alapos ismerete, mely megóvjá a tárgyi tévedésektől. Nyelve, ha kissé enervált is és sokszor kissé száraz hangon a prózát súrolja is, általában folyékony és magyaros, helyenkint igen hangzatos és lendületes, ment attól a keresettségtől, melyet ép klasszikus versek fordítóinál oly gyakran találunk. Akik a sok vala-valás mult és az -and -endes jövő idő miatt szállnak perbe véle, azok bizonynyal enyhítik szigorukat, ha meggondolják, hogy Kempf milyen nagy szolgálatot tett irodalmunknak és főleg az iskolának azzal, hogy mind a két homéri époszt lefordította, s hogy a régi hexameteres fordítások, még az annak idején oly nagy lelkesedéssel fogadott Szabó István-féle is, ma már merőben olvashatatlanok, bármily haladást jelentett az utóbbi a maga korában. Mily bántók ma e fordításnak fül-marcan-

goló græcismusai és latinismusai, mely furcsán hatnak új szó-csinálmányai: az *ivész* Apollo, az *esdencz* (esdeklő), az *óvat* (parancs), a *sűnő* (sógornő), a *tömpata* (egykörmű) s még száz más efféle. Kempf Homérje a sorban előtte legutolsó Szabó István-féléhez óriási haladást jelent.¹

Élvezhető, modern és egyúttal formahű teljes Homér-fordításunk most nincsen más, csak a Kempf Józsefé, kitől ezért az elismerést megtagadni nagyfokú igazságtalanság volna. Mindenesetre túlságos szerénység volt tőle, mikor Homérjét főleg görög-pótló iskolai olvasmány-nak akarta tekintetni.

Fogyatkozásai jó részéért a hexametert okolom, mely amellet, hogy olyan sokféle nyűgöt rak a fordító kezére-lábára, még abban a hibában is szenved, hogy a mi fülünknek túlságosan egyhangú. Mikor Vörösmarty «Zalán futása»-nak remek soraival elbűvölte a magyar közönséget, az újság ingere is hozzájárult a nagy hatáshoz; az emberek el voltak ragadtatva, hogy magyarul ilyen zengő sorokkal lehet visszaadni az idegen versformát. De mikor ez a versforma mind gyakorabbi lett, a magyar közönség ízlése lassan-lassan elfordult tőle. S ennek nem az a főoka, hogy ez a versforma quantitative méri a szótagokat, nem hangsúly szerint. A nyugateurópai versformákban is sok van, ami a magyar fülnek szokatlan, hisz ott is quantitative mérjük a szótagokat, nem hangsúly szerint; a magyar költők mégis nemcsak hívek maradtak a nyugateurópai versformákhoz, hanem, mint Négyesy László joggal panaszolja, kedvükért a magyar hangsúlyos formákat túlságosan el is hanyagolták. De a nyugateurópai formák nagy része rímes forma s már ezért is közelebb állnak ízlésünkhöz, másfelől a klasszikus formák azért koptak ki a gyakorlatból, mert sokkal komplikáltabbak a nyugateurópai formáknál; zenéjüket csak az bírja kiérezni, aki előbb megtanulja őket skandálni. Lassan-lassan átértézték írók és olvasók egyaránt, hogy mégsem felelnek meg nyelvünk géniuszának. Még Gyulai Pál is, Vörösmarty hexameterének legavatottabb magasztalója, megmondta, hogy a «görög

¹ Nem tartozik ugyan szorosan e tanulmány körébe, de mégis helyénvalónak látom itt rámutatni, hogy a Thewrewk Emil-féle Iliás-töredék nem érdemli meg azt a túlzott dicséretet, mellyel némelyek elhalmozták. Filológiai tudás dolgában elsőrendű munka ugyan, de verselésbeli gyöngeségei sok helyütt fölötte bántók; ez azonban csak kis baj nyelve gyakori lapossága és prózája mellett, melyből ime négy sornyi mutatvány:

Kárhózas dolog ám s tűrhetlen egy állapot immár,
Hogy ti halandókért egymással így összekocódtok,
S isteniek közepett ily lármát csaptok, így aztán
Nincs lakománkban öröm, miután az győz, ami rosszabb. (I. 573—7.)

és római mérték a magyar lélekben nem kelthetett zenei viszhangot s inkább csak a klasszikus műveltségük kedvelték». Talán ha átplántálása nem történt volna oly szigorral, talán ha ép úgy, mint a német hexameterben, megengedték volna a trocheust, jobban meghonosodott volna. Így amint most van, a magyar hexameter a *latin* prozódia szerint mozog, még a görögnél is szigorúbb békóban; olvassa el valaki Homér verstanát, azt a tömérdék verselésbeli szabadosságot, mely ott meg van engedve, és igazat fog nekem adni. De legyen az oka bármi, — nem akarok itt e nehéz kérdésbe nagyon belemerülni — bizonyos, hogy a magyar hexameter ma már nem kedvelt versmérték, a mai olvasó elfordult tőle. Hiszen már Arany is megmondotta, «A magyar nemzeti versidomról» szóló értekezésében, hogy azért, hogy nyelvünk hajlékonysága alkalmassá teszi az idegen versformákra (tehát a hexameterre is), azért ebből még nem szabad «védokat meríteni az idegen költői formák mellett». «Oly költemény, — úgy mond — melynek teljes élvezhetése végett előbb még a hellén-római, vagy más idegen világba kell áthelyezkedni, bármennyi szépséggel bírjon különben, sohasem hathat igazán a nemzet egészére, mert a nagy többség épen azt, ami a verset verssé teszi, a ritmust, kénytelen nélkülözni, miáltal a költemény zenei része reá nézve elveszett.» Négyesy László is bölcsen mondja verstanában, hogy az idegen versformák átültetése más nyelvre nem mindenütt sikerült; ahol pedig sikerült, rendesen bizonyos mesterséggel tudták legyőzni az akadályokat:» vagy a nyelvnek kellett valamit engednie, vagy az idegen versformának némileg módosulnia». Ugyanő mondja, hogy idegenszerűleg hat reánk, mikor görög formájú verseinkben, pl. a hexameterben, el kell hallgattatnunk a nyelv természetes hangsúlyát és különben jelentéktelen szótagokat kell ejtenünk erős hanggal. A magyar hexameter e sajátosságait Baksay Sándor bőven kitapasztalhatta; hiszen első nagyobb munkája, mely akadémiai jutalmat szerzett neki, éppen egy hexameteres műfordítás volt: Lucanus *Pharsaliá*-ja. A gyakorlat tanította meg arra az igazságra, hogy a műfordító, aki természetesen oly közel akarja vinni az idegen költőt a maga közönségéhez, amennyire csak lehet, aki meg akarja azt szerettetni vele, helyesen választ oly mértéket, mely a mai olvasónak inkább a fülébe cseng, inkább a szívéhez szól, melynek ritmusát, ha idegenből van is átvéve, könnyen megérzi, vagy melyet nagy költői a néptől vettek át és tettek nemesebbé, művészebbé, melyen azok a verses elbeszélések vannak írva, melyeket ma is mindenki olvas, mindenki csodál, végül amelyet, bár nem érdemnélküli elődök után, mégis csak egy Arany lángelméje avatott a magyar éposz formájává.

II. Az alexandrinus.

Így választotta az a másik két fordító, kikről szólok, Homér tolmácsolására a magyar alexandrinust, Baksay szerint «a magyar elbeszélő költészet hivatalos nyelvét». Nem riaszthatta őket vissza e választástól az a már régen elavult szabály, hogy Kazinczy szerint nemcsak *azt*, hanem *úgy* is kell elmondania a verstolmácsnak, vagyis hogy az igazi műfordításnak tartalomra és alakra is egyeznie kell az eredetivel, amely szabály helytelen voltáról «A fordítás művészete» című könyvemben már oly bőven szoltam, hogy itt ismétlésekbe e tárgyról nem akarok bocsátkozni. Hisz már a magyar műfordítás első theoretikusa, Bacsányi János, megmondta 1788-ban, hogy «az író, kinek munkáját fordítjuk, nyelvünkön úgy beszéltessek, amint ő, tulajdonságaihoz és írása módjához képest, beszél vala, ha maga ezen a nyelven írt volna». Ez a tétel magában foglalja, hogy valamint a tartalmi hűség alatt azt értjük, hogy a fordítás ugyanazokat a képzeteket keltse fel a fordítás olvasójában, mint aminőket az eredeti felkeltett a maga hallgatójában, azonképen a formai hűség is csak abban állhat, hogy a fordítás formájának is ugyanazt a hatást kell keltetnie a maga olvasójában, aminőt az eredeti formája keltett a saját népében. Ha ezt a hatást ugyanazzal a versformával tudja elérni a versfordító, annál jobb. Shakspeare rímtelen jambusait nem kell megváltoztatnia a fordítónak, de már hogy a görög hexametert csak hexameterrel lehet-e visszaadni, nagyon is vitatható, mert hisz a görögöknek ez a versforma megszokott, szájuk íze szerinti volt, a magyarnak pedig csak átplántált, idegen zamatú. Hisz még az a nemzet, melytől a műfordításra vonatkozó szabályokat nagyrészen átvettük és mely a műfordítás terén a legelső az összes nemzetek közt, még a német nemzet sem kívánja ridegen az idegen versforma megtartását. Hiszen akkor értéktelennek kellene nyilvánítania fordított irodalmának néhány elsőrangú remekét, köztük Rückert és Schack Firdúsi-fordításait is, sőt majdnem valamennyi, keleti nyelvekből átültetett költői munkáját. Különös, hogy az alakhú fordítás merev követelésével még ma is találkozunk irodalmunkban, még pedig nem, mint az ember hinné, klasszikus filológusok részéről, mert hiszen ezek közt oly tekintélyek, mint Némethy Géza, Csengeri János, Hegedüs István — a két utóbbi gyakorlatban is — az antik versformát igenis elejthetőnek mondták, hanem költők részéről. Csak nemrég oly kiváló elme, mint Kozma Andor, éppen Baksayról szóló lelkes emlékbeszédében hangoztatta ezt a követelést, s ha emellett Baksay Homérjét mégis dicsőítette, csak azzal a megszorítással tette, hogy az oly szép, hogy — tulajdonképpen nem is műfordítás!

Homér verseit igenis kitűnően lehet tolmácsolni a magyar alexandrinussal, mely nekünk ugyanaz, ami a görög nemzetnek volt a hexameter; ezen hallgattuk János vitéz tündérhistóriáját, ezen Toldi történetét és Buda halálát, ezt szoktuk meg, ezt szeretjük mint legszebb, leghajlékonyabb, legváltozatosabb hangnemekre alkalmas epikus versformát. Baksay jól érezte, hogy ez az igazi *alakhū* fordítás, mert maga is azt mondta, hogy «alakhū lehet valamely fordítás, ha nem felel is meg az eredeti versalakjának, fő az, hogy a tartalom ugyanazon szellemben vagy kedéllyel legyen visszaadva, mely az eredetin előmöl».

De hát az alexandrinus e nagy előnyével szemben hátrányok is állanak, épúgy mint a hexameternél. A hexameter és a magyar alexandrinus-strófa ugyanis merőben különböző két versalak, ami nemcsak a szótagszámból következik, hanem főképen abból, hogy az egyik strófátlan, a másik pedig strófás versalak. Míg Homér hexameterjei, mint említettem, igen sokszor szinte izolált sorok, addig a magyar alexandrinus természeténél fogva párosan rímelő, tehát két-két sort mindig összekapcsol. Már pedig ez összekapcsolásnál nem elég, hogy akármilyen két egymásután következő sor rímeljen, hanem e két rímelő sornak olyannak kell lennie, melyek bizonyos befejezett értelmet adnak, melyek hosszabb értelmi nyugvóponttal végződnek. Sőt egyetlen magyar alexandrinus sor is merőben különbözik belső ritmusánál fogva a hexametertől. Mert amíg emebben bátran át lehet vinni az értelmet a következő sorba, úgy is, ha az egyik sor végén pl. a jelző, a másiknak elején a hozzá tartozó főnév áll, addig a magyar alexandrinus sor magában is bizonyos értelmi nyugvópontot kíván a sor végén. Vagy miként ezt a magyar verstan kiváló teoretikusa, Négyesy László kifejezi: a sor (Négyesynél a «kéttagú periodus») két dimeterből van szerkesztve, egyik az előtétel, másik az utótétel, és két mondas van benne egy nagyobb gondolati egységbe foglalva.» Ilyen két félre szakasztott gondolati egység van pl. Baksay e sorában: «Mind osztva van az már, a mi sarcot vettünk.» Ha aztán két ilyen sor következik egymásután, rím által összekapcsolva, akkor e két sor, mint említettem, még magasabb gondolategységet követel meg; ilyen két sor már magában véve egy-egy kisebb strófa, melyben, hogy ismét Négyesyt idézzem, egy kerek gondolat vagy gondolatsor jut kifejezésre. Így midőn Baksay előbb citált sorához hozzájárul egy másik sor, a következő kis strófa alakul belőle: «De osztva van az már, a mi sarcot vettünk: || Nem volna igazság, új osztályra vetnünk». Ha pedig e kétsoros kis strófa, másik kétsoros kis strófával összeirva, egy négysoros alexandrinus strófát alkot: akkor e nagyobb strófa még nagyobb gondolategységet képez, tehát

a végén még nagyobb értelmi szünetet kíván meg. Az az értelmi áthidalás (enjambement), mely már a kis strófa két sora közt is ellenkezik a magyar vers muzsikájával, még kellemetlenebbül hat, ha a két kis strófa értelme folyik át egymásba, és merőben bántóvá lehet, ha még a négysoros nagy strófák sincsenek értelmileg lezárva, hanem átfolynak egymásba.

Ime egy-egy példa ez értelmi áthidalások mindegyikéből, Baksay Iliásának első énekéből:

«Isten után lévő ennyi fejedelem
Közül csak te magad gyülölködöl velem.»

Itt, amint látható, az első sor végén nincsen a gondolat lezárva, amennyiben a «fejedelem»-hez tartozó névutó, a «közül» átment a második sorba. Vagy még bántóbb példa az a sor, ahol egy összetett szó van a sor vége által kétfelé választva, úgy hogy a szó első része az első sor végére, a másik a következő sor elejére kerül:

«Hosszú sóhajtással válaszol a felleg-
Toroló istenség: rossz vége lesz ennek!»

Most itt van egy példa, ahol a kétsoros kis strófában nem fejeződik be a gondolat, hanem átvitetik a következő kétsoros kis strófába:

«Menj, derék Patroklos, a lányt vezesd el,
Hadd vigyék el neki; de e dolog felől
Halandó emberek és boldog istenek
S galád magam ellen tanuim legyenek.»

Itt a második sor második felében új gondolat kezdődik e szavakkal: «De e dolog felől». Ugyanilyen módon jut ellenkezésbe a magyar alexandrinus belső szerkezetével a költő akkor, ha a két rímelő sor közül a második nem hogy hozzákapcsolódnék az elsőben megkezdett gondolatsorhoz, hanem egy egészen új gondolatsort kezd el. Ime erre is egy példa az első énekéből. Az istenek hazajönnek Aethiopiából, amit így mond el Homeros:

Tizenkettednapra hogy a hajnal fordul
Az örök istenek megtérnek a torbul;
Zeus ballag legelő, a többi megetté.

Most már egész másra csap át a költő, Thetisre, aki a tenger habjából felemelkedik és elmegy az égbe. Ezt természetesen már egy új strófában kezdte volna Baksay, ha eredeti verset írt volna, így pedig kénytelen volt nemcsak ugyanabban a strófában szólni róla, amelyben az istenek útjáról beszélt, hanem még a páros rímet is hozzája

kötni ahhoz a gondolatkörhöz, melytől a dolog természete szerint el van választva. S így ezután:

«Zeüs ballag legelől, a többi megette»,

oda kell csapnia:

«Fia könyörgését Thetisz se feledte.»

Baksay érzi, hogy ez egészen külön dolog, hogy e második sor nem jól van odaillesztve az elsőhöz, és ennek jelét adja azzal is, hogy az első sor után pontot is tesz, gondolatjelet is tesz, a második sor élére pedig még egy gondolatjelet rak, de hiába, ez a rímmel való összekapcsolása két nem egymáshoz tartozó dolognak mégis szembeszökő marad és bántó. Ugyanúgy megtörténik ennek az ellenkezője is: hogy nemcsak új rímmel, hanem strófa-közzel is el kell választania a fordítónak oly sorokat, melyek összetartoznak. Ime erre is példa. Achilles, Agamemnon szidalmazván, elmondja, hogy ő nem a maga dolgában jött háborúskodni, hanem csak Menelaos sérelme miatt; neki semmi baja sem volt soha a trójaiakkal:

«Haraggal nem jöttem én fel Trója ellen,
Ők soha boszuval nem illettek engem,
Nem hajtották ők el lovamat, ökrömet
El se kóborolták phthiai telkemet,

Mert tengerek vannak s árnyas bércek köztünk,
Hanem szemérmetlen, te miattad kezdtünk.»

Itt ugye nyilvánvaló, hogy ez a két sor: «el se kóborolták phthiai telkemet, mert tengerek vannak s árnyas bércek köztünk» együvé tartozik. A fordító azonban mégis kénytelen volt e sorokat különválasztani és annak a magyarázatát, hogy miért nem kóborolták el Achilles telkét, egy új strófába vinni át.

De Baksay sokkal különb mestere a magyar versnek, semhogy az ilyen eljárás vizásságát ne érezné; kerüli is, ahogy csak lehet, s ilyen erőszakosan szétszakított vagy természetesen összetolt sorokat aránylag keveset találhatni munkájában. Igaz azonban, hogy azért, hogy az ily hibát elkerülje, gyakran tesz olyast, ami szintén kifogásolható: ahol a négy sor, melyet strófává tesz, nem végződik nagyobb értelmi nyugvóponttal, hanem az eredetiben még egy ötödik sor járul hozzája s csak ott fejeződik be a beszéd vagy a leírás, ő azt az ötödik sort kihagyja. Erre is mindjárt az első énekben találhatunk példát, ott, ahol Thetis megnyugtatta a fiát, hogy ne haragudjék olyan nagyon, majd kárpótolja őt Briseis helyett háromszor olyan fényes ajándékkal:

«Hát szünjön a patvar, kardod ki se vonjad,
Szóval a mint bírod, csak vissza toroljad,
Mert ime megmondom, s nem hiu ígéret,
Háromszorosan tér vissza elvett béréd.»

Ezzel Baksaynál befejeződik Thetis beszédje, mert befejeződik a strófa; pedig a görögben más a gondolatsor befejezése: Thetis ott még ezt is lelkére köti fiának: «Hát végy erőt magadon, fogadj szót nekem.» Nem valami nagyon fontos sor, de az engedelmességre való e felhívásnak még sem volna szabad elmaradnia, annál inkább, mert hiszen Achilles éppen erre felel valamivel alább: «Megtartani illő, mit istennők mondtak, — Ők az engedelmost hallják kegyesebben.» Van ennél fontosabb kihagyás is, szintén mindjárt az első énekben. Az öreg Nestor dicsekszik, hogy ő fiatal korában milyen kemény legény volt, óriásokkal küzdött *egy* sorban a centaurok ellen, sőt ezek az óriások maguk hívták őt, hogy vegyen részt harcaikban. Baksay megmondja, hogy «Idegen országban vélők ismerkedtem, Köztük eróm szerint én is emberkedtem,» de már azt a Nestor szempontjából nagyon jelentős tényt, hogy ők maguk tisztelték meg azzal, hogy soraikba meghívták őket (*καλέσαντο γὰρ αὐτοῖ*) elhagyja. Nyilván ez a mondat nagyon megbolygatta volna strófa-szerkezetét. Elhagyott sort magából az első énekből is többet jegyeztem meg; bár alig van kihagyva több oly fontos dolog, mint az, melyet itt idéztem, de azért a kihagyott sorok mindegyike hozzátartozik a Homér nyugodt, de széles elbeszélő módjához, mely inkább szaporítja, semhogy kurtítaná a szót. Mikor pl. a Briseist vivő hajóra rárakták a hekatombát, rászállt maga Briseis is, aztán végül a küldöttség vezetője Odysseus is: Homér hozzáteszi: «Mikor pedig mind felszálltak, elindultak a vizek utjain». Kétségtől a szövegből világos, hogy ezek csakugyan elindultak, de azért ezt a sort még sem szabad elhagyni, mert az ilyen, ismétlem, a Homér kényelmes epikai modorához tartozik. Baksay gyakran elhagyogatja az ilyeneket is: «Így szólt és leült», vagy «Ezután felemelkedett szólásra ez meg az» stb. Az efféle kihagyás az elbeszélésnek kissé gyorsabb menetet ad, gyorsabbat, mint aminő az eredetiben van, s ez hiba. De nemcsak kihagyás fordul elő, hanem kisebb-nagyobb toldás is, aminőket Csengeri is idézett Baksayból. Ám lényeges az ő példái között egy sincs, s ilyet magam sem találtam.

Egyéb bajokat is okoz a versemérték. Baksay nem a Toldi versformájában fordította az Iliást, hanem a Buda Halálában, tehát nem két összefogott négyes strófa alkot nála egy-egy stanzát, ha szabad e kifejezéssel élnem, hanem csak egyszerű négyes strófák követik egymást. De az előbb említettem kénytelenség, hogy az ér-

telmi nyugvópontoknak lehetőleg strófa végére kell esniök, — holott Homérnál csak ritkán fordul elő, hogy a nagyobb értelmi nyugvópont épen négy-négy sor után következék — mondom, ez a kénytelenség nemcsak arra viszi rá a fordítót, hogy itt-ott a négyes strófa kedvéért valamit kihagyjon, hanem ott, ahol ez a kihagyás nagyon aggályos lett volna, megváltoztassa a strófa szerkezetét, azaz majd öt-, majd hat-, majd hétsoros, sőt ennél is hosszabb strófát vessen a többi közé, néhol pedig két- vagy hámosoros strófát írjon. Sőt még az is előfordul, hogy a teljes sorok helyett fél sorokat ír, strófa végén is, strófa közepén is. Az *Odyssea* II. énekében pl. a 101, strófa közül csak 58 szabályos négysoros szak van; 29 hat-, 9 öt-, 4 hét-, 1 kilencsoros. A mértéknek ez a cserélgetése persze merőben ellenkezik azzal az epikai nyugalommal, amellyel Homér elmondja történetét. Szász Károly, aki szintén négysoros alexandrinus szakokban fordította le a homéri époszok egy-két részletét, az ő kitűnő formai érzékével át is látta a versmérték e cserélgetésének viszás voltát és mesteri technikájával végig megmaradt a négysoros strófa mellett. Persze azt, hogy a strófa végén mindenütt értelmi nyugvópont legyen s az egyik strófa utolsó strófája át ne kapcsolódjék a következő szak első sorába, ő sem bírta elérni. A versmérték heterogén volta ezt még a legkiválóbb verselőre nézve is lehetetlenné teszi. Baksaynál a strófa-szerkezetben nyilvánuló ez a szeszélyesség, ez a nyugtalanság, zavaró, sokszor bántó is, amit egyébiránt előttem már többen is megállapítottak. Érdekes, hogy az az igen tisztelt barátom, aki gyönyörű akadémiai emlékbeszédben méltatta Baksay Iliását, még ezt a mértékbeli szökdécselést is mint Baksay fordításának nagy erényét jellemzi, azt mondván: «Baksay e már-már kopott versformákat új változatokkal, az előbb pedánsul egyenlő soroknak itt-ott rövidebb sorokkal, az előbb mindig csak páros rímelésnek itt-ott szeszélyes ugrásokkal tarkításával megint felüdítette.» Azt hiszem, Arany, aki ilyen «felüdítések» nélkül költötte valamennyi alexandrinusos époszát, aligha adna igazat tisztelt barátom e dicséretének.

Baksay strófa-szerkezetének ez az itt-ott feltűnedező nyugtalanság igenis hátránya; de zavaró voltán, legalább jórészben, könnyű volna segíteni, egy egyszerű, tipografikus változtatással, t. i. a sorokat strófaközi hézagok nélkül kellene lenyomatni, ily hézagot csak ott hagyva, ahol valóban új bekezdés van helyén. Ezzel teljesen nem tűnnék el a versmérték okozta mindennemű zavar, mert hisz így is megmaradna a nem egymáshoz tartozó sorok rímmel való összekötése, hanem már a strófaszerkezet okozta nyugtalanság alig tenne számot. Most ellenben, mikor a négysoros strófát egyszer egy hámosoros váltja fel, egyetlen rímmel, egyszer egy ötsoros strófa aabb ríme-

léssel, egyszer egy olyan ötsoros strófa, ahol a negyedik sor rímtelen marad, ellenben középrímei vannak stb.: ez a sokféle variálgatás mondhatnám stilszerűtlen. Rákosi Jenő, aki 1873-ban hexameteres Homér-fordítással próbálkozott meg, 1886-ban oly alexandrinusos fordítás-mutatványt tett közzé, ahol éppen azt tette, ami Baksaynál is helyesebb lett volna: strófa-köz nélkül, egyfolytában írta rímes sorait, spáciumot csak ott hagyva, ahol az elbeszélés menetében bizonyos mélyebb bevágás van.¹ Ilyen strófátlan alexandrinus-sorokat írt két más újabb Homér-fordító is: Boros Gábor, aki 1884-ben ily alakban tette közzé az Odyssea első énekét, és az a névtelen, aki 1891-ben a Katholikus Egyházi Közlönyben adta ki Hektor és Andromache búcsuját. Persze, ha így akarnók szedetni Baksay Homérjét, némi zavart okozna az, hogy a párosrímű sorokat gyakran más-más sémájú sorok követik, pl. ahol a rímelő sorok két közbevetett sorral vannak egymástól elválasztva, e séma szerint: aabccb. Hiába, a nem rímelő, izolált soroknak rímelő strófákká való összefogása egyike a legnehezebb verselő feladatoknak, melyet teljesen, minden kifogás nélkül senkisé is oldhat meg. Ez olyan, a dolog természetében rejlő hátrány, melyet el kell fogadnunk, ismét csak azt kérdezve, mennyire kárpótol bennünket a műfordító más úton? Hogy pedig e kárpótlást milyen pazar kézzel szórja nekünk Baksay, arról majd alább, ahol Baksay nyelvéről lesz szó, bővebben fogok beszélhetni. Egyébiránt, hogy félreértés ne legyen, hangsúlyozom, hogy Baksay a négyes strófák szövögetésében is a legtöbb helyen mesternek mutatkozik. Sokszor lapokon át folynak e versszakok anélkül, hogy az olvasó csak sejtené is, milyen *tour de force*-a a verselő technikának kellett hozzá, strófában hömpölyögtetni tova az izolált sorok áradatát!

E feladat rendkívüli nehézségeit bizonyára érezte az a nemrég fiatalon elhunyt íróársunk is, aki rövid pár év alatt mind a két nagy époszt átültette, még pedig szintén magyar alexandrinusokban, de rímtelenül. Ez irányban az első próbát magam tettem meg több mint 30 évvel ezelőtt, midőn «Görög költők» című könyvemben pár ívre való fordítást közöltem Homér mindkét époszából. Én azonban számot vetettem azzal, hogy a magyar alexandrinus csak 12 szótagú és hogy a görög hexameternek egész 17 sorig emelkedő szövege e 12 sorban nehezen adható vissza. Ezért nem a 12 szótagú sort, hanem a 14 tagút választottam, Balassa Bálint e sémája szerint:

¹ E dolgozatom megírása után közölte velem Rákosi Jenő, hogy ő biztatta legnyomatékosabban Baksayt az Iliás alexandrinusos fordítására, de «óva intette» a strófás szerkezettől.

«Egy szép táncot, jó kedvemből, szép szerelmem, küldök,
Kit gyakorta enmagamban te rólad éneklek.»

Ez két szótaggal több és így könnyebben belefér az, ami a hexameterben el van mondva, s nem szorul a fordító sem a soroknak egymásba való átvitelére, összekapaszkodására, sem strófák szerkesztésére, sem pedig szók és frázisok elsikkasztására. Vértesy a választott versmérték épen az utóbbira kényszerítette, soknemű kihagyásra, melyek számos ízben lényeges dolgokat is érintenek, még többször pedig a homéri előadás menetét, kényelmes folyását akasztják meg és szaggatottá, szinte balladaszerűvé teszik. A lényeges kihagyásra ime egy jellemző példa. Hektor a XXII. énekben azon töpreng, megvárja-e Achillest vagy Trójába szaladjon-e előle. Ha megvárja és mégis veszítenek a trójak, könnyen azzal fogják vádolni, hogy túlságos elbizakodottsága okozta a bajt, vagy hogy szóról-szóra idézzem a görögöt: «Hektor a maga erejében elbízván magát, vesztette el a népet.» Vértesy ebből ezt csinálja: «Hektornak ereje veszté el a népet». A Homér szövege teljesen világos és érthető, Vértesyé pedig zagyva, mert hisz Hektornak nem az ereje, hanem az erejének túlbecsülése okozhatja csak a veszedelmet. Még egy példa a XXI. énekből. Priamos inti fiát, hogy ne várja be Achillest *egyedül*, távol a többiektől. Baksaynál: «Ne maradj ott fiam, többiektől messze». (XXI. 38—9.) A súly tehát azon van, hogy csak akkor verekedjék, ha körülötte vannak a társai, a többi katona. Vértesynél épen ez a fontos része az intelemnek maradt ki, mert ő csak annyit mond az öreg Priamos-szal: «Ne várd be || Az embert, ki ott jő.»

A kevésbbé fontos kihagyásokból, melyek, mint említettem, megváltoztatják az éposz széles epikai dikcióját, özönével idézhetném a példákat, melyekben jóformán halmozódnak egymásra a minden kötőszó nélkül egymás mellé sorozott és szinte a megkopasztottság hatásával bíró mondatok. Ime pl. az első énekből egy pár ilyen mondat: «Szólt s Patroklos hajlott barátja szavára, hozta' hajnalarcú Briseist sátrából. (Pont.) Átadta. (Pont.) Indultak vissza a gályákhoz. (Pont.) Ment búsan a lány is.» Az eredetiben ez a kurta mondatos szaggatott beszéd egészen más színű: «Így szólt, Patroklos pedig engedelmeskedett kedves barátjának és kivezette sátrából a széparcú Briseist és átadta nekik, hogy vigyék. Azok pedig ismét mennek az achajai hajókhoz és velük megy az asszony is, kénytelen-kelletlen . . .»

Baksaynál is kifogásoltam néhány kihagyást, bár sokkal kevesebb fordul nála elő, mint Vértesynél; de mennyire kárpótol Baksay verseinek csengő-bongó zenéjével! Vértesy pedig nemcsak nem ad rímet, hanem a rímtelen alexandrinusokban is rosszul versel. A rímtelen magyar alexandrinus a magyar fülnek úgyis nagyon szokatlan és alig

teszi vers benyomását; Baksay még tovább ment s azt mondta: «Rímtelen alexandrin annyi, mint metrumtalan hexameter. Másfelől én ezt oly könnyűnek tartom, hogy ezt ugyan mindenki csinálhatná.» (L. Kéky B. életrajzát, 37. l.) Kissé túlságosan szigorúan ítél a rímtelen alexandrinusról, s abban is téved, hogy «ezt ugyan mindenki csinálhatná!» Annyi bizonyos, hogy a végből, hogy a rímtelen alexandrinus mégis versnek hasson, mindenekelőtt az kell, hogy ezek az alexandrinusok legalább jól csendüljenek és ne döcögjenek. Négyesy is, szólván Gyulainak arról a kísérletéről, hogy *Szilágyi és Hajmásiban* rím nélküli magyar alexandrinusokat írt, megjegyzi, hogy ez a kísérlet csak azért sikerülhetett kitünően, mert a zengzetesség pótolja a rímet. Vértesynek tehát, hogy elfogadhatóvá tegye ezt a szokatlan formát, a rímek hiányát igen dallamos sorokkal kellett volna pótolnia. Mert hiszen a magyar alexandrinusnak magában véve is igen élénk muzsikája lehet, ha a hangsúly mellett a rövid és hosszú szótagok elosztásában meg nem feledkezik azokról a bölcs szabályokról, amelyeket e részben Arany próbált először megállapítani, utána pedig Négyesy fejlesztett tovább. Fájdalom, a magyar hangsúlyos versek írói ezeket a finomságokat igen könnyen szem elől tévesztik. Az ily gyenge verselők közé tartozik Vértesy is, aki tömérdek ízben elköveti mindazokat a hibákat, melyektől az Arany szép példái és Négyesy elmélete óva intik a költőt. Nála akárhányszor egy taktusba tolul két hangsúlyos szótag, pl. «Eredj isten sarja, Patroklos, *hozd a lányt*», vagy: «Hisz tudod *míndezt*, *mért* vegyem újra sorra», vagy: «Mert a vad *harcban ő* a mi erős várunk». Másutt a sormetszet van rossz helyen, pl. «Ha erős is vagy, ezt isten adta neked». Igen gyakran végzi hangsúlyos egyszótagú szóval a sort, ami különösen bántó; pl. «Megbecsüli fiam és elégtételt ad», «Felhánya, a harcban mért említem a trósz», «Villámszóró Zeüs nyoszolyájához tért», sőt olyan sor is akad, ahol egyáltalában nincsen cezura a sor közepén; pl. «Nem élt soká, mert istenharag üldöze». Ezek a rosszúl csengő sorok persze már nem a választott versformának következményei, mert egy jobb verselő ebben a felette kényelmes formában bizonyára legnagyobb részüket könnyen elkerülhette volna. Lassúbb, gondosabb munka talán elkerülhetővé tette volna őket Vértesyre nézve is, aki a két homéri éposz lefordítását egyéb elfoglaltsága mellett oly rövid idő alatt végezte be, hogy már ez is megmagyarázza azt az elnagyolt, elsietett vonást, mely műfordításait sok más tekintetben is jellemzi.

Baksay versformája egyébiránt más újabb Homér-fordítóinknál is követőre talált. Valamennyi csak töredékeket nyújtott a két époszból, legszerencsésebben Csengery, aki Nausikaa epizódját 14 szótagú, de rímelő magyar verssorokban fordította. Ugyane mértéket fogadta el

Kutruetz Rezső, míg Jánosi Boldizsár megmaradt a 12 szótagú sor mellett. Ez is mutatja, hogy Baksay példája győzedelmes volt és hogy legtöbbször az ő nyomdokában vélték Homért leginkább megközelíthetőnek.

III. Homér hangja. Az egyszerűség.

Ezekben szólván a három fordítás mindegyikének formai előnyeiről és hátrányairól, áttérek minden fordítás egy másik fontos kellékére: arra, hogy a fordító az eredeti költő hangján szólaljon meg. Már a fordítás külső formája megválasztásánál is szinte uralkodó az a szempont, hogy melyik alak alkalmasabb arra, hogy benne az eredeti költemény hangja híven legyen visszaadható. S itt nyomban észre kell vennünk, hogy a három alak közül erre minden esetre az a legalkalmasabb, melyet Baksay választott. Homér hangja ugyanis, bár nem szorosan vett népdalhang, — amire alább bővebben kell visszatérnem — de mégis oly műköltő hangja, aki minden rostjával a népköltészetben gyökeredzik. Egyszerűen, simán, világosan beszél, sohasem keresetten, érdesen, homályosan; dikciója nemes és erőteljes, természetesen, frissen, könnyen foly, nem nehézkes, nem darabos. Igen ritkán lesz prózaivá, de viszont sohasem is fellengző, dagályos; néha-néha ellapul egy kissé, de a cifrától mindig igen távol marad. Emelkedett, nemes stílus, mely a triviálist, az alszerűt kerüli, de sohasem olyan ünnepélyes stílus, aminőben pl. Klopstock szólal meg Messiásában, vagy Milton az Elveszett Paradicsomban. Az egész világirodalom epikájában csak egy nagy költő van, kinek hangja mondhatni teljesen fedezi Homér hangját, s ez Firdúsi, s mi magyarok oly szerencsések vagyunk, hogy a mi elbeszélő költészetünkben is van valaki, aki éppen ennek a naiv hangú műköltészetnek mestere: Arany János. Hogy Arany hangja mennyire rokon Homérével, szépen kimutatja Kéky Lajos Arany epikai költészetéről írt tanulmányában.) Valóban, a *Buda Halála* hangja az a hang, amelyen Homér is dalol, és mert erre a hangra egyetlen külföldi műköltő sem talált példát, elmondhatjuk, hogy nincsen egyetlen kultúr-nemzet sem, melynek Homér-fordítása annyira eltalálná az eredeti színét, jellegét, mint a Baksayé. Mert eltekintve attól, hogy a naiv, népies zamatot csak népies forma tudja leginkább megadni, a hexameter annyiban is hátrányban van a magyar alexandrinussal szemben, hogy az nekünk nagyon is pathoszos, nagyon is lendületes. Annyira az, hogy Arany János, mikor komikus époszt költött, a komikus hatás növelésére felhasználta azt az ellentétet is, mely a hétköznapi tartalom és a fennen szárnyaló műforma közt van. Igen, a Homér-fordító Baksaynak legnagyobb szerencséje az volt, hogy készen találta a magyar formát, melybe a

görög tartalmat beléönthette. Persze sok más adományra is volt szüksége, hogy a nagy munkát oly fényesen elvégezze, mint ahogy elvégezte, sokféle ritka tulajdonságra, melyekről még alább bővebben lesz szó; de egyike a legfontosabb problémáknak, a forma problémája reá nézve meg volt oldva: Arany példája volt előtte, Arany hangja, ennek nyomán kellett haladnia.

De magát e formát mások is meglátták, meglátta Vértesy is, sőt ez azt az óriási kényelmet szerezte meg magának, hogy félretolta a rímet, ami a műfordítás munkáját ezerszeresen könnyebbé teszi, és ime a rímelő Baksay mégis toronymagasságban áll felette. Hogy van ez? Mert Baksay költő volt, aki utána tudta érezni Homért, mert nagy nyelvművész volt, aki szavakba is tudta önteni, amit utána érzett. Homér egyszerűen szól, s épen az egyszerűt a legnehezebb fordítani; a virágos, rethorikus stíl, mely ellentétekkel, trópusok halmozásával, felkiáltásokkal, tömérdek metaforával dolgozik, sokkal könnyebben utánozható, mint az a természetes nyelv, melyen Achilles haragjának és Odysseus bolyongásainak története van versbe szedve. Világosítsuk meg ezt példákkal. A modern költő nyelvében rendesen nagyon sok a szókép és különösen a személyesítés: Homér nem igen dolgozik effélékkel. A műfordító tehát, midőn, talán önkéntelenül is, képes beszédre fordítja Homér képnélküli beszédét, meghamisítja annak a nyelvét; ő azt hiszi, hogy szépíti, és talán néha valóban szebb is a fordított kifejezés, mint az eredeti, de mégis más az íze. Már Péterfy is szemére vetette Baksaynak, hogy nála sokszor «az egyszerűség helyébe jön cikornya, s közkeletű kifejezés helyébe egy messzebből hozott népies kép». Csengeri is, becses Homér-monografiájában, utal arra, hogy Baksay mindjárt az Iliás második sorában nem homéri nyelven szól, midőn azt mondja: «Peleüs fiának végzetes haragját, mely az akhivoknak *gyászba vonta napját*». Az, hogy «gyászba vonta napját», képes beszéd, a Homér egyszerű kifejezése helyett: «ezer jajt okozott». Ilyenféle vétségekre akadt Herman Grimm a Stolberg s Voss német, a Monti olasz fordításaiban is, midőn azt mondja: «Stolberg, Voss und Monti schreiben geschriebene Sprache, Homer gesprochen», és különösen midőn Voss fordításában is azt kifogásolja, hogy nagyon is művelt módon hangzik: «Vossens Übersetzung leidet daran, dass sie zuweilen zu gebildet klingt». (Grimm, Homer, I. 137.) Megjegyzem mindjárt, nehogy félreértést támasszak, hogy Grimmnek ezt a Voss ellen emelt vádját teljességgel nem akarom Baksay ellen is emelni, sőt ellenkezőleg, már itt is utalok arra, amire később vissza fogok térni, hogy e részben Baksay fordítása messze fölötte áll Vossénak.

Csengeri több példát is említ, ahol nyilván bizonyos kisiklás van

a homéri hangból. Igazat adok neki s magam is szaporíthatnám e példákat. Pl. bizonylyal nem homéri kifejezés az sem, hogy «óh az akhiv földre *kél micsoda felleg*», mikor az eredetiben csak ez az egyszerű frázis olvasható: «nagy gyász éri az akhájai földet». Valóban, megesis Baksayn, hogy Homér egyszerű nyelve néha nem egyszerű, virágos nyelvvé lesz nála. De mindjárt itt is hozzáteszem, hogy Baksay ebben is sokkal nagyobb mértéket tart, mint, Vosst kivéve, valamennyi más idegen fordító. Hiszen Monti — igaz, hogy ragyogó verseléssel — sokszor egész ossziáni hangon beszélteti Homért, a híres Pope-féle angol fordítás pedig pointírozott beszédű, retorikai cicomákkal tele stílussá torzította a görög éposz nyelvét. Egy kiváló angol bíráló, Mathew Arnold, ezt úgy jellemezte, hogy Homér mindig úgy ír le, hogy szeme az illető tárgyon csügg, Pope pedig úgy, hogy szeme a saját stílusán csügg. (Essays, 223. l.) Ismétlem, Homér egyszerű, naiv hangját egyetlen idegen fordító sem bírta úgy megszólaltatni, mint Baksay. E hangnak egyik legtündöklőbb példája a *nagy-mosásra* készülő Nausikaa epizódja az Odyssea VI. énekében; ez az epizód kedvességre, bájra tán az eredetit is maga mögött hagyja.

IV. Homér hangja. Régies szók és tájszók.

Az egyszerű költői beszéddel ellenkezik a szokatlan, ritkán használt szók és szólások halmozása is, amelyeken az olvasó fennakad, amelyek egy részét vagy teljességgel nem érti, vagy csak homályosan sejti. És itt merül fel előttünk az a kérdés, jogosult-e a költői műben a tájszók, elavult szók és szólásmódok használata? Erre a kérdésre természetesen igennel kell felelnünk, hiszen a nyelv nem valami megcsontosodott, megkövesedett szervezet, hanem élő növény, amely folyton változásban és fejlődésben van, hullatja levelét, azaz elejti, elfelejti némely szavát és szólását, viszont kölcsönöz más nyelvekből, vagy maga képez új szókat és szólásokat. Minden irodalom nyelve rendszeresen gazdagodik olyan szókkal, amelyek vagy régen feledésbe merültek, holott nagyon kifejező erejűek, vagy csak égyes vidékeken szokásosak, holott jellemző voltuknál fogva nemcsak megérdemlik, hogy a nemzet közös szókincsébe is átjussanak, hanem ott sokszor valóságos hénagot is pótolnak, mert olyasmit fejeznek ki, amire az irodalmi nyelvben vagy egyáltalában nincsen szó, vagy legalább nincsen ugyanilyen jellemztes szó. Ebből a szabályból kettő folyik: először hogy csak olyan szókat kell feleleveníteni vagy a tájnyelvekből az irodalmi nyelvbe átvinni, amelyekre ennek a nyelvnek szüksége van, mivel teljességgel nem áll az, hogy valamely szó csak azért lehessen kedvesebb az író előtt, mert régi (ha csak szándékosan régi

írók nyelvén nem akarja személyeiket beszéltetni), vagy mert csak bizonyos vidékeken otthonosak — ismét azzal a feltevessel, hogy a költő nem akarja annak a vidéknek lakosait sajátos nyelvük hű másolásával is jellemzőbben élénk állítani.

Ami az elavult szókat illeti, vannak, akik ezeket Homér fordításában nemcsak jogosultaknak, hanem szükségeseknek is találják, mert hisz azt mondják, hogy Homér régi költő, tehát a nyelvének is régiesnek kell lenni. Hogy ez a logika milyen furcsaságokra vezetne. nyilvánvaló; hisz ilyenformán minél régibb valamely költő, annál régiesebb nyelven kellene fordítani, Goethét talán a Kazinczy nyelvén, Tassot a Zrinyi nyelvén, Dantét körülbelül a Halottas Könyörgés nyelvén. Természetes, hogy arra nézve, valamely író fordításában helyénvalók-e az archaizmusok, az a mértékadó, vajjon az az író maga is használ-e ilyeneket; ha igen, akkor a fordítónak is kell használnia, mert akkor az archaizmusok hozzátartoznak az illető író színéhez, ha pedig nem, akkor használatuk meghamisítja az illető író nyelvét. E részben Baksayt nem is érheti semmiféle vád. Népies nyelven ír, tehát tudatosan használ tájszókat, de archaizmust nem. Ilyesmi inkább verselésében van, amikor a négysoros szakot Zrinyi módjára néhol csak egyetlen rimmel látja el. Akad ugyan nála olyan szó is, amelyet a Szinnyei-féle Tájszótárban nem, hanem csakis a Simonyi-féle Nyelvtörténeti Szótárban bírtam meglelni, (ilyen pl. a *himlelni* szó, 119. l.) vagy az Odysseában használt *vesztegni* szó eh. vesztegelni, de minthogy a Tájszótár tudós szerkesztője is figyelmeztet arra, hogy gyűjteményét ne nézze senki teljesnek, amint ez a dolog természetéből is foly, ennél fogva nem merném állítani erről a két szóról sem, hogy archaizmusok. Bizonyára hallhatta Baksay élő nyelven is, mint sok más jellegzetes tájszót, melyekkel verseit itt-ott meg-megtűzközdte. Hogy ezek a tájszók mind megfelelnek-e annak a fentebb említettem követelésnek, hogy úgyszólván hézagpótlók legyenek, nem merném állítani. Az ilyen tájszók, mint *rérem* (ehelyett süvem, sógorom, 132. l.), vagy *boncz*, ehelyett comb (17. l.), bizony nem pótolnak szükségét. Az ilyenekkel járó szókincsgyarapítás nem ér fel azzal a hátránnyal, hogy miattuk az olvasónak meg-meg kell állapodni, és, mivel Baksay csak egy-két helyen látta el szómagyarázatokkal Iliását, Czuczor-Fogarásit, Ballagit, Szinnyeit, Simonyit kell segítségül hívnia, míg tisztába jön e szók értelmével. De az ilyenek nem gyakori esetek. A Baksay használta tájszók sokszor igen szerencsésen vannak a szövegbe illesztve, úgy, hogy sokkal jellemzőbben adják vissza az eredetit, mintahogy irodalmi szóval lehetne. Ilyen pl. a *topa tulok* kifejezés, amelyet a nehéz, esetlen járású állatra használnak, vagy Ares mellékneve: a *szegődi*. Homérnél

ugyanis a harc istenét (V. 831.) e szóval szidják: *ἄλλοπρόσαλλος*, amely idiomatikus görög szót Voss így fordította le rabszolga hűség: gel: «Andernundandern.» (Grimm *Allerweltsker*inek fordítja.) Jelenti pedig ez a görög szó azt, hogy Ares ingatag isten, majd ehhez, majd ahhoz pártol, csélesap. Baksay erre az említett pompás tájszót használja, melyet eddig kevesen ismertünk, de amely megérdemli, hogy belekerüljön az irodalom nyelvébe; sok vidéken ugyanis szegődinek mondják az olyan legényt, aki ide is, oda is szegődik, de idejét ki nem tölti.

Azt, hogy irodalmi szókat tájnyelvi alakban használ Baksay, pl. *ing* helyett *ümeg*, már kevésbbé lehet helyeselni, ép úgy, mint bajos az olyan szót, melynek az irodalmi nyelvben meghatározott értelme van, tájnyelvi értelemben írni, ahogy Baksay a *menyem* szóval tesz, melyet a sógorasszony értelmében használ. A hatodik énekben ugyanis Hektor megkérdezi felesége szolgálóit, hova ment asszonyuk: az ángyaihoz vagy a sógorasszonyaihoz? A görögnek t. i. külön szava van a férj nővérének megjelölésére (*γάλοως*) és a fitestvér neje számára (*εἰνάτερες*). Magyarul a testvér feleségét ángyomnak hívják, a fitestvér nejét ellenben több helyen sógorasszonynak mondják, ámbár igen sok helyen és az irodalom nyelvében is ezzel a névvel nevezik az ángyot is. Van azonban olyan vidék, ahol az utóbbi sógorsági viszonyt a *menyem* szóval jelölik, és Baksay is elfogadja ezt az elnevezést; ámde ez a szó a közszokás szerint más értelemben lévén használatos, Baksaynál megzavarja az olvasót, mert arról, hogy Andromachenak *menyei* is lettek volna, Homér semmit sem tud. Hasonló okból kell helytelenítenem, hogy a *mátka* szót az Odysszeában *lánypajtás* értelemben használja, merőben eltérve a közhasználatban elfogadott értelemről. Minden esetre kíváncsós volna, ha Baksay munkájának újabb kiadásakor mindezeket a szókat, mind pedig azokat a tájszókat, melyek az olvasók zöme előtt ismeretlenek, jegyzetekkel kísérnék, mert így a szöveg sok helyütt nehezen érthető. Mert azt, hogy »*bongor*» parázson főzött búzát jelent, vajmi kevesen fogják tudni, ép úgy, mint ahogy kevesen ismerhetik a *vedelni* szót abban az értelemben, hogy sokat inni, vagy a *vadó* szót abban az értelemben, hogy kánya vagy a *geszt* szót abban az értelemben, hogy fa, vagy a *hongorodni* abban az értelemben, hogy beleakadni, a mely utóbbi szót semmiféle rendelkezésemre álló szótárban meg nem találtam. Nem tudom, mely vidéken mondják ezt a szót *szeressen* abban az értelemben: «annak rendje-módja szerint», de valahol bizonyára mondják, mert Baksay nem írná: «Mozduljatok, szekérrel, lovakkal *szeressen*. (94. l.) Az bizonyos, hogy kevesen ismerik e szó ily használatát. Az Odysszeában még több ilyen tájszó van: pl. *bogdán*

eh. szélvihar, *sügej* eh. csalit, *meggubahodni* eh. megbódulni, *gyuha* eh. bendő stb.

E tájszókön kívül is vannak Baksaynak olyan szavai és kifejezései, amelyek nagyon elütnek a mai nyelvhasználattól, bár magyaros voltukban nem lehet kételkedni: pl. midőn az örvendezni igét tárgyasan használja: «E szót Diomédész igen örvendezte» vagy midőn az itallal való áldozást *áldakozás*-nak mondja. Nem szeretem a *hőslő* szót sem, melyet Szabó Istvántól vett át s az Odysseában a *μνηστήρ* (kérő) fordítására használ. Szeret itt-ott másféle különösséget is alkalmazni, ami kissé meglepi, vagy mondjuk meghökkenti az olvasót, pl. mikor a Hellespontost állandóan *Helle torokjának* mondja. Még ortográfiájában is szereti az efféle szokatlanságokat: pl. azt, hogy *bög*, *zúg*, mindig két g-vel írja a végén, azt hogy *dús*, úgy írja, hogy *dúzs*, zs-vel stb. stb. De hát már Arany megmondta, hogy van külön «költői ortográfia» is. Aranyt idézem, mikor Baksay szép inversióit is kiemelem. Arany a Nemzeti Versidomról szóló tanulmányában bölcsen fejtegeti, mily magyaros bizonyos esetekben egyes olyan szók hátravetése, melyeknek természetes helyük a mondat elején volna. Régies és szép forma tehát az ilyen: «Pilláikról forró könnycseppjeik hullnak, Patroklos halálán *mert* igen busulnak.» De már abban erősen kételkedem, vajon megállja-e helyét ez az inverzió is: «Bajtársa volt ez *mert* annak az embernek» vagy ez: «Sokkal erősebbek vagyunk *mivel* nálok».

V. Homér hangja. A népiesség. Magyarosság.

Mindezeket annak jellemzésére hoztam fel, hogy Homér hangjának egyszerűsége, simasága, természetessége ellen egynémely vétség Baksaynál is akad, aki pedig egyébként épen az egyszerű költői nyelvnek nagy művésze. De Homér nyelvének van valami más jellemvonása is, amelyre fentebb futólag szintén utaltam: bizonyos fokú népiesség. Említettem azt is, hogy érzésem szerint Homér nyelve körülbelül megfelel a *Buda halála* nyelvének. Arany nem hiába táplálkozott Homérrel és nem hiába mondta époszait «tejjel-mézszel folyó népi költeményeknek». Ezért nem éreztem egyetlen Homér-fordító sem oly csodálatos sikerrel Homér nyelvének a népieshez hajló ízét, mint az Arany nyomán jár Baksay. E részben, ismétlem, ő a legkiválóbb Homér-tolmács a világirodalomban, mert pl. az annyira csodált Voss-féle fordítás Homér hangjának ezt a színét egészen elejti. Azt mondom: Homér nyelvének a *népieshez hajló íze* van, épúgy mint Arany nyelvének. Mert hisz Arany nyelve sem szoros értelemben vett népnyelv, hanem — mint ő maga írta — «a népnyelvből fejlesztett,

annak íze és szelleme szerint való műköltői nyelv», «a műnyelvet megközelítő s ennek virágaival ékes». Ez a népies ízü nyelv persze azzal a veszéllyel jár, hogy a fordító vagy nagyon is sujtásos magyarossággal adja vissza a költőt, vagy ha e veszélyt el is kerüli, a népiesre való igyekvésében könnyen az alszerűbe, a triviálisba téved. Mindkettő persze nagy hiba volna, de Baksayt finom költői érzéke megóvta tőlük. Az előbbi hibával Péterfy vádolta, de szerintem alaptalanul. Ő kivált egy példát hoz fel vádjá igazolására: azt, hogy mikor az istenek az első énekben megtérnek az aethiopsok földjéről és Zeus megy legelől, a többi istenek pedig utána, Baksay így fordítja az illető sort: «Zeus ballag legelől, a többi megette». S Péterfy hozzáteszi, hogy «ez a jó magyar *ballagás* eszünkbe juttatja a falusi bírót vagy a tisztesen öltözött komoly parasztot, amint vasárnap a templomba indul». Már most igaz, hogy az eredetiben csak egyszerű menésről van szó, de hogy Baksay a menést ballagássá teszi, nem homérietlen, mert hiszen mindenki tudja, hogy Homér az isteneket igenis lehúzta egy kissé földi lényekké. Már Longinus megmondta, hogy «sokszor úgy tetszik neki, mintha Homér az ő hőseit istenekké akarta volna magasztosítani, isteneit pedig emberekké alacsonyítani». Aki elolvassa az istenek egymásközi patvarkodását, mindjárt az első énekben, kételkedni fog abban, hogy Homér valóban oly fönségesnek képzelte-e az istenek e menetét, mint ahogy Péterfy gondolja. Másik kifogása arra vonatkozik, hogy az istenek meg akarták kötözni Zeust és Baksay a *megkötözni* helyett azt mondja *gúzsba kötni*. Szerinte gúzsba kötik a tolvaj cigányt, a csavargót, a rossz gyermeket, gúzsba kötnek a lovak lábára, s most Zeus is ebbe a társaságba kerül. Azt mondja, így Hári János mesélhetne az olympusi perpatvarról; parodizáló kitételnek mondja a gúzsbakötést, pedig szerintem éppen nem az. Az istenek meg akarták kötözni Zeust, bizonyára kezét, lábát, s ezt jó magyarul bizvást lehet gúzsbakötésnek mondani, anélkül, hogy itt paródiáról lehetne beszélni. Az, hogy az istenek ilyen módon fenekedtek egymás ellen és maga a főisten ellen is, semmi esetre sem Baksay hibája, hanem ez a Homér felfogása, aki, ismétlem, az istenekről szólva, gyakran használ bizonyos, hogy úgy mondjam, familiáris hangot.¹ Talán abban már inkább igazat lehet adni Péterfynek, hogy szerintem hibás a Hephaistos «biczebőcza» jelzője, ami talán humorosabb a kelletténél, noha az istenek «halhatatlan» kaca-

¹ Péterfy e vádjaival szemben egyébiránt helyesen megvédi Baksayt Kéky Lajos is, kinek Baksayról szóló könyvét csak e dolgozatom megírása után olvashattam el.

gása a bortöltögető Hephaistos láttára bizonyára az isten esetlen járáskelésének szólt. Egyébiránt Baksay maga is lemondott az Odysseában a *biczébóczáról* és az istent már csak *sántának* nevezi. Még több joggal lehetne kifogásolni, hogy Baksay a ruhadarabok között több helyütt *dolmányt*, egy helyütt még *subát* is emleget, az Odysseában még *mentét* is. Erre már inkább illik Péterfynek az a mondása, hogy «az olvasó ajkán a naiv, boldog mosoly helyett néha olyan kél, melyet akaratlan paródia támaszt». De viszont abban is egyet kell értenem Péterfyvel, hogy «már dicséret illeti a fordítót, ha ilyesmi csak ritkán, kivételképen esik meg».

Általánosságban, ismétlem, nem fogadható el Péterfynek az a vádja, hogy Baksay Homérost «túlságig átírja a népiesbe». Hogy mennyire vigyáz arra, hogy a népies nyelv ne váljék parodisztikussá, csak egy kis példával mutatom meg. Vértesy fordításában pl. a harcban a hősök gyakran «a *fűbe harapnak*»; ez a humoros ízű kitétel szinte keze ügyébe esik a fordítónak, mert a görög eredetiben rokon idiomatikus kifejezés van: *γαῖαν ἐδούρνῃ*, «a földet vették magukra». (VI. 19.) Baksay itt azt mondja, hogy a hős mindkettőt «a föld alá küldte», másutt pedig azt mondja hasonló helyen: «a *porba* haraptak». Általában Baksayt költői érzéke majd mindig megóvjá attól, hogy a népiesből triviálisba ne csapjon át. Vértesy-nél, akit pedig nem lehet túlzott népiességgel vádolni, sokkal gyakoribb az ilyen botlás. Pl. mindjárt az első énekben ezt mondatja Achillessel: «Fújják föl királyuk osztán valamennyien!» Ez a «fújják föl királyuk!» határozottan *pórias*, nem pedig népies; Baksay itt is sokkal jobb: «Hadd keserülje meg a kedves királyát!». Szintén Vértesyből való: «Danaok *dögének* nem vet addig véget»; mennyivel nemesebb Baksay: «Meg sem szűnik addig rajtuk ez az inség». Egy s más helyen persze Baksay is belebotlik a póriasba, hiszen néha még a jó Homér is szundikál; így többször aposztrofálják emberek és istenek egymást e szóval: «*Nyavalyás!*», ami a Homér stílusába sehogy sem illik bele. De általában Baksay mesterül megmarad Homér emelkedett költői hangjában és főképp ritka művészettel bírja elkerülni azt a hibát, melybe Homér igen sok fordítója beleesik: nyelve nem laposodik el, nem lesz prózaivá. Ilyesmire inkább csak az Odysseában akadhatni, ahol pl. ilyen két sor is van: «Minő fontos érdek arra ösztönözte || Egyikét másikat bajnok ifjainknak». De mint említettem, az Odyssea még híján van a végső csiszoló munkának, mely az efféléket bizonynyal kiküszöbölte volna.

Hogy Baksay költői ereje mennyire meg tudott birkózni azokkal a helyekkel is, ahol az elprózaizásodás leginkább fenyegette, arra csak egy példát. Khalkhas fél, hogy Agamemnon boszút áll rajta, ha olyant

jósol, ami annak nincsen kedvére, és azt mondja egyebek közt (Kempff fordításában): «Mert hisz erősb a király, ki a gyengébb félre nehezzel, || Mert ha dühét aznap ha talán elfojtja magában, || Örzi szívében a boszút, valamíg később ki nem önti». Ez hű, ez tartalmilag korrekt; de mi lesz e gondolatból Baksay nyelvén?

«S a király csak király, és ha ujját húz a
Szegény ember véle, rövidebbet húzza.
Titkolja haragját ideig és rejti,
Kiontja azonnal, mihelyt szerit ejti.»

Ebből a példából is láthatni, hogy Baksay is hű fordító, csak nem a szót fordítja, hanem a gondolatot önti magyaros formába. Az, hogy «mégis csak erősebb a király», amit a görög szöveg mond, a Kempff fordításában egészen jól van kifejezve e szavakkal «mert hisz erősb a király», de Baksay ugyanazt költőiebben, magyarabbul, zamatosan mondja ki azzal, hogy «*csak király a király!*»

Talán kelleténél tovább időztem e példánál, de meg kellett tennem, mert a Baksay-féle Iliás ellen legtöbbször éppen azt a vádat hangoztatják, hogy túlságosan népies, vagy amint Baksay maga mondta, kedves öniróniával: hogy *bundaszagú*. Azért, mert nyelve sokkal erősebben táplálkozik a nép nyelvéből, mint akárhány más költőnké, azért mert pazarul szórja verseiben a szebbnél-szebb magyar idiomatizmusokat, azért mert majd minden lapjáról lehet szedni egy-egy magyar illatú virágát az ő szólás-kincsének: hamarosan rásütötték, hogy Homérje nagyon is sujtásos és sallangos. Mily igaztalan és méltatlan vád! Hát már annyira jutott a mi nyelvérzékünk, melyet napról-napra ront az ujságírás fakó stílje, hogy fáj neki az, ami törül-metszett magyar? Azért mert egy-két helyen a magyar vers és Homérnek a népieshez hajló íze rácsábította Baksayt egy-két oly szóra vagy frázisra, melyet magam is hibáztattam (ilyenek is inkább a nem végleges alakjában ránk maradt Odyseea-fordításban akadnak): szabad-e egy tízezernél több sorra terjedő nagy munkát afféle *sujtásos*, *sallangos* jelszókkal szinte gúnytárggyá tenni? De nem vitatkozom e vádolókkal. Cáfolatul csak néhány helyet idézek Baksayból — ezek az idézetek jobban megfelelnek, mint ahogy én tehetném.

Ime először egy harci jelenet: a trójaiak és akhivok összezapása, a XIII. énekből:

Mintha a sok sisak, sok pajzs össze-szöve,
Ember a sisakkal össze volna növe,
A sok fényes sisak sörényes czímeri
Minden mozdulásra, lengvén, egymást veri,

Dárda összecsattog, mely a kézben forog :
 Olyan sűrű rendben állanak a sorok ;
 A diadal vágya lelköket tüzei.

A trójaiak is nagy seregben jönnek ;
 Hektor jár előttök, száguldozva, főnek ;
 Mint valamely szikla, melyet sűrű zápor
 Nagy sok idők folytán alá-mos vaczkából,
 Aztán nekidőlven egy rohanó patak
 Sodorja a béczeről, dörgve alá szakad,
 Zúgg az erdő, amint szirtről szirtre szökken,
 Egyenes útjából de ki még se zökken,
 Míg a kötött földön lassúdvá terül el,
 Nem is gördül tovább, bár jött nagy terűvel :

Oly erővel száguld seregei élén,
 Meg sem akar állni csak a tenger szélén . .

Ime másik példa : a Patroklosz halálán búslakodó lovak híres epizódja.
 a XVII. énekből.

Akhillesz két lova pedig sírni kezde.
 Mikor megálltak az ütközettől messze,
 Mert kis-gazdájokat ott látták a porba,
 Ember-ölő Hektor lábától tiporva.

Automedon őket hiába zaklatja,
 Ostorát fölöttük igen suhogtatja,
 Majd halk biztatással néven szólógatja,
 Majd meg szidalommal : nincsen foganatja.

Mert nem indítanak, sem a hajók elé,
 A Helle-torokhoz, sem a csata felé.
 Egy helyben a két ló, mint valami czövek,
 Mint a sírhalmokat jelző oszlop-kövek.

Ékes szekerével egyik sem törődik,
 Fejét elereszti, lóggatja a földig,
 Pilláikról forró könnycseppek hullnak,
 Patroklosz halálán mert igen busúlnak . . .

Ime a VIII. ének híres esti képe, a tábortüzekről.

Egész éje-hosszat most a dardán örül,
 Boldogan pihen a lobogó tűz körül.
 S mintha nyári csendes holdvilágos éjjel
 Sok tündöklő csillag hinti fényét széjjel,

A levegő tiszta, szélnek sincs fuvalma,
 Belátszik a hegynek orma, völgye, halma,
 Fénylik az égbolton égi tüzek rendi,
 Szemlélvén a pásztor, szívében örvendi:
 Térségén a partnak, Xanthoszi vidéknek,
 Ilionnal szemben olyan tüzek égnek...

Ilyen az a magyar nyelv, melyet sallangosnak és sujtásosnak mond a rövidlátó ítélkezés! E példák egyúttal fényesen mutatják azt is. mennyire tudatában volt Baksay a műfordítás ama legfőbb törvényének, melyet már idéztem tőle, hogy «a tartalom ugyanazon szellemben vagy kedéllyel legyen visszaadva, mely az eredetin előmöl».

VI. A tartalmi hűség.

Ha ezekben megmutattam, hogy a három fordító közül mennyire kiválik Baksay az eredeti hangjának visszaadását illetőleg, immár rá kell térnem arra a másik kérdésre, melyet már föntebb sebtiben érintettem: hűsége kiterjed-e az eredeti tartalmára is? Iménti idézetemből is látszik, hogy Baksay erre igenis törekedett, hisz azt mondja: az eredeti tartalmat *vissza kell adni*. Lássuk, mennyire felelt meg e céljának.

Homér fordítójának természetesen jól kell ismernie a homéri világot, vagy hogy a tudományos terminussal éljek, a homéri *reáliákat*, amire pedig csak a filológia tanítja meg az embert. E filológiai *tudás* dolgában már érheti Baksayt egynémely gáncs. Hiába, költői adomány és pedáns tudományosság nem igen szokott együtt lenni. Egy-két efféle dolgot hadd említek fel. Agamemnon azt mondja Chryseisről, hogy ő ezt a rablányt megtartja magának, hadd öregedjék meg az ő hajlékában, hadd szőjje ott a vásznat. Baksaynál ez így van: «Messze hazájától vásznam szövi székén». Igen ám, csak hogy a görögök nem ülve szőttek, hanem a szövőszék körül fel-alájárva, s Homerosnál valóban így is van: «ἵστον ἐπορχομένην». A görög szövőszék ugyanis függőlegesen állott s jobbra-balra jártak mellette, hogy a vetélőt átvigyék a szövővesszővel, oda verjék a fonalat. (Csengeri, Homeros Iliasa, 2.) Az italáldozatot is úgy írja le Baksay, hogy erről a szertartásról hamis képet kelt; azt mondja, ugyanis:

«Majd a fiatalság kezében a kupa
 Jár sorra a körben borral koszorúzva»,

pedig ez a szertartás úgy folyt le, hogy az ifjak itallal töltötték meg az edényeket, s mindnyájuknak osztottak, áldozati italt töltve serlegükbe. A «borral koszorúzva», mint Csengeri már megállapította,

félreértés. Ugyanő említi azt a helyet is, ahol Khalkhas azt mondja Apollónak, teljesítse kérését, mert *«templomodoat sokszor én felkoszorúztam»*; holott a templomok felkoszorúzásáról a görög régiség-gek semmit sem tudnak.

A görög államélet dolgában is téves fogalmakat kelt Baksay, midőn Nestor azt mondja Agamemnonról, hogy neki *«több a jobbágysa»*, holott a jobbágyság a szónak nálunk elfogadott értelmében a görögöknél egészen ismeretlen volt; Homér nem is mond egyebet, mint azt, hogy *«többeken uralkodik»* (*ἐπεὶ πλεόνεσσαν ἀνάσσει*). Ilyen, kissé modern ízű kifejezés az *apród* is, melyet sűrűn használ, vagy a *tündér* és *tündéri*, vagy pl. az, mikor Athenét mint az *ég királynéját* emlegeti az Odysseában, holott az *égi királyné* a keresztény vallás képei közé tartozik.

Ezek, ismétlem, csak apróságok, nem is fordulnak elő gyakran, de mégis oly szeplők, melyeket az ember nem lát szívesen Baksay munkájában. Csengeri, ki az effélékre először mutatott rá a hat első énekről megjelent bírálatában (Magyar Pædagogia 1897), méltán fáj-lalja, hogy Baksay nem elég erős filológiai fegyverzettel végezte munkáját és még a Télfy-féle rossz prózafordítást is elfogadta tekintély-nek. Ha egy avatott filológus átnézte volna Baksay Iliását a kinyomatás előtt, nagy hasznára vált volna.

Homér nyelvének fő jellemvonásait vázolva, fentebb még nem emlékeztem meg egy olyan vonásról, mely pedig nemcsak egyike a legszembetűnőbbeknek, hanem a legtöbb nehézséget is okozza a fordítónak. Homér különös *jelzőit* értem, melyekről egész irodalom van. A görög epikusnak ugyanis az a modern olvasó szemében igen különös szokása van, hogy több személyre és dologra nézve csak egy vagy két jelzője van, melyeket állandóan az illető neve elé biggyeszt, holott a modern költő a jelzőkben is változatosságra igyekszik. Az ilyen meg-jegecesedett, stereotip jelzők pl., hogy Hére majdnem mindig *fehérkaru*, Achilles mindig *gyorslábú*, az achájok *jó lábvértűek*, Zeus *pajzsrázó* vagy *felhőgyűjtő*, *viharpajzsos*, Apollo *messzelövő*, Thetis *ezüstlábú* stb. stb. A modern költői nyelv ez egyhangú jellemzés-módtól merőben eltér, s nekünk egyébként is csak az a jelző tetszik megfelelőnek, amely a helyzetből foly. Igen különösen hat pl., mikor Achilles ott ül a sátra előtt és nagyokat sóhajt elvesztett rablányaért, s a költő még itt is úgy emlegeti, mint a *gyorslábú* Achillest. (Nem tekintve, hogy modern hallgató előtt az is nagyon furcsa, mikor egy rettenthetetlennek rajzolt hősvitéz állandóan mint gyorslábú van jellemezve, mert hiszen a mi harcainkban a hősiességnak az ellentétéhez kell a gyors láb.) Az is bizonyára furcsán hat a mai olvasóra, mikor Andromache elpanaszolja, hogy jóformán egész családját kiirtotta

Achilles, a hét testvérét is egy napon ölte meg a «gyorslábú isteni» Achilles, vagy hogy Hektor, mikor keresi a feleségét, a cselédektől nem azt kérdi, hol van a feleségem, hanem azt, hogy hol van a *fehérkarú* Andromache. A Homér-fordítók egy része belenyugodott a homéri nyelv e különösségébe és egyszerűen lefordította a görög jelzőket, úgy ahogy birta, már t. i. amennyire belefértek a versmértékbe és amennyiben nem nagyon ellenkeztek a nyelvszokással. Herét pl. *ökör szeműnek* is mondja Homér, és ez a mi nyelv szokásunk szerint nagyon bizarr jelző; megtették hát ünő szeműnek, vagy csak egyszerűen nagyszeműnek. Baksay e részben azt az utat választotta, hogy az állandó jelzőket nem ismétli folyton, hanem gyakran elhagyja, ott pedig, ahol megtartja a jelzőket, csak azokat hagyja meg változatlanul, melyek nem nagyon alkalmatlanok a magyar fülnek, a többieket pedig lehetőleg enyhíti, a különökdő színezésűeket keresetlenebbekkel cseréli fel; így a *gyorslábú* Achillesből lesz *délceg* Achilles (bár több helyütt megmarad a gyorslábú is), a *pajzsrázó* Zeusból egyszerűen *pajzos* Zeus, a *fellegggyűjtő* Zeusból *fellegző* Zeus, bár van úgy, hogy megmarad fellegtorolónak; az «*Ökör szemű felséges*» Hére csak *felséges Hére* marad és így tovább. Helyes költői érzék, finom tapintat vezette ebben is, mert ami az eredetiben bizonyára nem keltette a bizarrság benyomását, annak e benyomást a fordításban sem szabad keltenie.

Költői érzéke majd mindig helyesen vezette abban, hol hagyja el a jelzőt, hol ne. Midőn pl. a Hektor és Andromache közti jelenetben Hektor keblére akarja ölelni kis fiát, de ez megijedve atyja sisakforgójától, sirva fakad és ijedten buvik dajkájának keblére, Baksay elhagyja a dajka «*szépövű*» jelzőjét; valóban soha rosszabb helyen henyébb jelző nem volt alkalmazva, mint itt, ahol minden figyelem Hektorra, Andromachéra és a síró gyermekre irányul. Hogy a gyermek a *szépövű* dajka keblére buvik, a magyarban majdnem komikusan hatna. A mi érzésünk szerint ugyanolyan henye jelző az is, mikor Andromache rémhíreket hall a csatáról és rosszat gyanítva «*Örjöngve szaladt ki a házból, magával szólítva szépfürtű cselédit*». Modern költő bizonyára semmiképen le nem írná, hogy egy férje halálát sejtő asszony örült ijedelmében a *szépfürtű cselédeit* hívja magával. Ez a *szépfürtű* jelző azonban Baksaynál már nem tűnt el. Mellesleg megjegyzem, hogy Thewrewk Emil a jelzőket nagyobbára igen híven tolmácsolta, bár nyelvtani szempontból kétségkívül helyes összetett szavai, mint «hangja-erős», «szeme-fényes» stb., némileg különösen hangzanak.

Homér stílusának van még egy különössége, mely szintén eltér a modern írói szokásoktól: az, hogy nemcsak szókat ismétél, hanem

egész mondatokat is, melyek afféle cliché-ivé lesznek a költői előadásnak. A beszélgetésben mindig vissza-visszatérő epikai közhelyek az ilyesek: «Erre feelve viszonzotta a gyorslábú Achilles»; vagy «így szólt és leült, erre felkelt amaz» stb. Sőt ismétlődnek egész mondatsorok is, néha 10–20 sorosak is. Ismétlődő cselekvények többnyire ismétlődő kifejezésekkel vannak elmondva, a hírnökök izenetét rendszeren kétszer halljuk ugyanazokkal a szavakkal: akkor, mikor rájuk bizzák az üzenetet, s akkor, mikor azt továbbadják.

Baksay ez ismétlésekhez, melyek egyébként a magyar népmesében is megvannak, ragaszkodott. Általában Baksay, ki fordítása előszavában azt a célt tűzi ki maga elé, hogy meg akarja próbálni Homért «talán közelebb hozni a magyar olvasóközönséghez», és egyúttal a Pope példájára hivatkozik, korántsem élt azzal a szabadsággal, mellyel a híres angol fordító. Pope-ot az angol műbírálok egy része keményen elítéli, hogy átültetése teljességgel nem homéri, más része azonban nagyon magasztalja, hogy mennyire «szépítette» a görög költőt. Tytler pl. a «Principles of Translation» című könyvében több példát is hoz fel arra, mennyire tudta «leplezni» Pope a görög költő fogyatkozásait. Citálja egyebek közt a VIII. ének elejének azt a helyét, ahol Zeus azzal példázza az ő erejét, hogy így szól (Kempf fordítása szerint):

«Hosszu aranyláncot függesszettek a magas égről
S istenek, istennők mind csimpaszkodjatok abba:
Minden erőtökből sem tudjátok ti az égből
Nagy Kronidést, a világnak urát, a földre lehuzni.
Ámde ha pusztá magam fel akarnám vonni kezemmel:
Véle emelkednék föl a föld meg a mélyvizű tenger,
Mögkötném azután a láncot az ormos Olymphoz
S ti meg a föld s tenger lógnátok a híg levegőben
Úgy fellülmul erőm istent és földi halandót.»

Tytler azt mondja, hogy ez a beszéd nem felel meg a mennydörgő Zeus méltóságának, hogy alantas és szinte groteszk az a kép, melyet fest: az istenek és istennők egyik csoportja huzigálva a lánc egyik felét, hogy lehúzza a lánc másik felén levő istent a földre. Talán csakugyan van valami groteszk e jelenetben. Pope tényleg enyhítette a kép groteszk voltát, midőn így szól: «Egyesítsétek hát minden erőtöket, ti idefent lakó hatalmak, és próbáljátok ki Zeus mindenhatóságát; bocsássátok le a mi arany, örökkétartó láncunkat, melynek erős ölelése tartja az eget, a földet és a tengert, küzködjétek valamennyien, halandó és halhatatlan születésűek, hogy ilyképen lehúzzátok a földre a mennydörgőt: hiába fogjátok húzni. De ha én csak a kezemet nyujtom ki, fölemelem az isteneket, az óceánt és a

földet, oda szegezem a láncot a nagy Olympus magaslatára, és a széles nagyvilág reszketve függ csüggni szemem előtt. Mert így uralkodom én, korlátlanul és mindenek felett, és ilyenek az emberek és az istenek, összemérve Zeus-szal!» Ez a hang kétségtelenül magasabban jár mint a Homerosé. Nézzük csak azt az egy sort: «S ti, meg a föld s tenger lógnátok a híg levegőben», s vessük össze Pope sorai-
val: «S a széles nagyvilág reszketve fog csüggni szemem előtt!» (And the vast world hangs trembling in my sight!) s mindenki érezni fogja, mennyivel patetikusabb Pope sora, patetikusabb főleg a Kempf szövegénél, de nem annyira az eredetinel, ahol *μετ' ὅρα πάντα γένοιο* (mind a lében csüngővé válnék) korántsem olyan alacsonyan járó kifejezés, mint a magyar «lógnátok a híg levegőben». Az én érzésem szerint Baksay itt is jobban eltálalta az eredeti hangját, mint bármely más fordítója; kivált a legkényesebb sorokban, a beszéd végén, igen hiven és mégis nemes hangon adja vissza az eredetit, midőn így szól:

«De ha én titeket vonni akarnálak,
Földdel, tengerekkel felragadnálak;
Istenek, istennők, vagytok valamennyen
Lánccal odakötte függnétek a mennyen,
Ott tarthatnám függve az egész világot:
Istennek, embernek úgy fölötte állok.»

Ime Baksay itt minden toldás nélkül is, minden hamisítás nélkül is oly képet ad, amely cseppet sem hat bizarrul. Nem mondja, mint Pope, hogy «az egész világ reszketve csüggne szemem előtt», sem nem teszi hozzá azt az eredetiben hiányzó sort: «Mert így uralkodom én korlátlanul és mindenek felett» (For such I reign, unbounded and above), és mégis távol van minden alszerűtől.

Egy másik példája a *szépítésnek* Tytler szerint a III. könyv elején van, midőn Homér ezt a hasonlatot alkalmazza (Csengeri fordítása szerint): «Mint mikor a déli szél ködöt ont a hegy ormaira, a mi nem kedves a pásztornak, de a tolvajnak az éjszakánál is kedvesebb, és csak egy kőhajlásnyira lát el az ember: olyan sűrű porfelleleg kerekedett lábuk alól, a mint haladtak.» Tytler úgy véli, hogy ebben a hasonlatban nagyon alantas az a sor, hogy «csak annyira láthat el az ember, a mennyire egy követ elhajlíthat» (*τόσσον τίς τ' ἐπὶ κλέυσει, ὅσον τ' ἐπὶ γᾶν ἔησιν*) és igen dicséri Pope-ot, hogy kihagyva ezt a sort, a következőkkel helyettesítette: «A mikor a pásztorok alig bírják szemmel tartani legelésző nyájait, melyek el vannak veszve és belekeverve a homályosult napba (While scarce the swains their feeding flocks survey || Lost and confus'd amidst the

thicken'd day).» Szerintem ez is hibás tolmácsolása Homérnek, mert a Homér képe mindennapi ugyan, de hisz az ő hasonlatainak szépsége éppen abban gyökerezik, hogy a mindennapi életből veszi őket, s nagyon megromlott ízlésre vall, ha valaki az ilyen köznapi dolgokat ki akarja küszöbölni a költői előadásból. Tytler tán még Lukács evangéliumából is kitörölte volna ugyanezt a képet: *ὡσεὶ λίθου βολήν.* (22, 41)! Baksay itt is nemcsak hívebb, hanem homéribb is, amikor megtartva a hasonlatnak e részét is, így szól:

«Mint mikor alszélben kőd szállja az ormot,
Rettegi a pásztor, örvendik az orvok,
Egy kőhajításra szem benne ha láthat,
Lábuk alatt porból olyan felleg támad.»

Ilyenféle «szépítésekétől» hát Baksayt megóvta költői érzéke. Ha olyan veszedelmes helyre akadt, ahol a hű fordítás kelleténél durvábbá tette volna nyelvét, a legtöbbször csodás ízléssel tudta megtalálni azt a kifejezést, mely anélkül, hogy meghamisítaná az eredetét, mégis távol marad a triviálistól. Ilyen hely pl. az, midőn az Iliás IX. könyvében Phoinix eszébe juttatja Achillesnek, hogyan gondozta őt gyermekkorában és szóba hoz valamit, ami nem nagyon esztétikus: «Midőn térdemre ültettelek, tápláltalak hússal és adtam neked bort, és te sokszor keblemre okádtad, a köntösömre, bajlódással tele csecsemő korodban». Kétségtelen, hogy ez az emlékeztetés, ebben a patetikus beszédben kissé furcsán hat a modern olvasóra, ha kis gyerekről is szól. Pope úgy segített magán, hogy egyszerűen elhagyta. Vértesy is egészen mellőzi, illetve mással pótolja a gyerekszobának ezt az intim képét, midőn azt mondja:

«Hej, köntösöd hányszor öntözgetted össze,
Borod kiloccsantván balga gyermekségben.»

ahol tehát úgy van feltüntetve a dolog, mintha a gyermek a kezébe adott pohárból loccsantotta volna ki a bort. Sokkal helyesebben járt el Voss, ki némiképen enyhítette e leírást: «Oftmals hast du das Kleid mir vorn am Busen befeuchtet, || Wein aus dem Munde verschüttend in unbehilflicher Kindheit». Szabó István ezzel szemben még durvította a sort, midőn így fordította:

«Mellemen a köntös te miattad hányszor elázott,
Hogy kikucogtad amúgy nevetlen kisdedül a bort.»

Szerencsésebb kézzel módosította e passzust Kempf József:

«Nedves lőn chitonom gyakran kis gyermeki szádtól,
Együgyűségedben a mikor ki-kiköpted a színbort.»

Baksay végre így adja vissza:

«Étked aprítottam, etettelek készből,
Szádhoz vittem a bort, itattalak kézből,
De nagy nyűg a gyerek, visszabuktad szádból,
Köntösöm elejét elboroztad hányszor!»

Nyilvánvaló, hogy Baksay itt is a legszerencésebb mindannyiok közt; főleg milyen találóan adja vissza az eredetinek azt a kifejezését: «bajlódással tele csecsemő korodban» ezzel az egyszerű magyar frázissal: «de nagy nyűg a gyerek». Ez egészen más szavakkal, de mégis ugyanazt mondja, amit a görög, és mennyivel szebben, kedvesebben, zamatosabban, mint bármely más fordító!

Szaporíthatnám e példákat, melyekkel igazolhatnám, hogy mennyire nem helytálló az a sokaktól hangoztatott vélemény, mintha Baksay nem is fordított volna, hanem csak amúgy szabadon átköltötte volna Homért. Hiszen még legutóbb olyan hangok is hallatszottak, még pedig tekintélyes helyről, mintha Baksay nem sokkal többet köszönhetne Homérnek, mint Arany Ilsvainak! Szó sincs róla! Baksay Homérja igenis műfordítás, mely mindig igyekszik megfelelni a tartalmi hűség szabályainak is, amennyire ezt a görögtől annyira eltérő természetű magyar nyelv és a hexametertől annyira eltérő alexandrinus versforma engedi.

De midőn ekkép megvédem Baksayt az ellen a vád ellen, mintha ő csak amúgy «szabadon Homér után» költött volna egy époszt, meg kell védenem e bírálók túlzásai ellen Homért is. Mert akik ilyeneket mondanak, egyúttal Homér rovására dicsérik Baksayt, úgy tüntetve fel a dolgot, mintha a Baksayban olvasható szemléltető leírások stb. nem annyira a Homér, mint a Baksay érdemének volnának betudhatók. Ime Faust kitűnő fordítója, Kozma Andor is azt mondja Baksayról szóló akadémiai emlékbeszédében: «A legszövevényesebb cselekvéseket is biztos versekben a legvilágosabban teszi szemlélhetővé»... Bocsánat, ezt Homér tette! Aztán: «A legbonyodalmasabb harci kavargodást is egyetlen gyors elolvasás után minden részletében tökéletesen megértjük»... Ujra bocsánat, ezért is első sorban Homért kell megdicsérni! Én volnék a legutolsó, aki egy jó műfordítás érdemét kisebbiteni akarnám, hiszen magam is ebben a mesterségben próbálgatok használni az irodalomnak, de abba még sem tudok belenyugodni, amikor a fordítót olyképen magasztaljuk, pláne egy remekíró fordítóját, hogy megfeledkezünk róla, hogy mégis csak azt öltözteti új nyelvi köntösbe, amit előtte már más megcsinált. Ha Kozma pompás Faustjának bírálói az első jelenet híres monológjának mélységeiért csak a fordítót dicsérenék, bizonyára ő maga tiltakoznék ez ellen a legerő-

sebben! Hát a Baksay iránti szeretetből, amelynek Kozma oly ékeszóló kifejezést adott beszédében és amely szeretetben teljes lélekkel osztozom vele, ne legyünk igazságtalanok Homér iránt! Kozma Andor azt mondja Baksay Iliásáról: «Nekem, s azt hiszem minden magyar-nak, aki szereti a maga édes fajtáját, mindez derűs, meleg, meghitt gyönyörűség. De jut-e eszünkbe, hogy nem eredeti, hanem ó-görög?» Nekem is «derűs, meleg, meghitt gyönyörűség» Baksay sok szép lapja, de igenis eszemben van, és kell hogy mindenkinek, aki Baksay-ról ítél, eszébe legyen, hogy *Baksay* Iliása mégis csak első sorban a *Homér* Iliása. Eszünkbe jut ez bizony nemcsak azért, mert tele van ez az éposz sok mitológiával, hanem azért is, mert Homér világa mégis sokban nagyon különös világ nekünk, huszadik század-beli magyaroknak. Ha valóban Baksay írta volna az Iliást, bizonyára nem tett volna belé afféle nyerseségeket, aminők a Homérében van-nak. Achilles aligha állt volna nála boszút Hektoron oly rút brutali-tással, aminővel ezt Homérnél cselekszi, midőn Hektor holttestét is nyomban kifosztja, aztán a holttestnek «Mindakét bokáját ottan át-likasztja || Szíjjal szekeréhez lábait akasztja», úgy czipeli a föld sará-ban; vagy midőn tizenkét trójai harcost azért fog el, hogy őket Patroklos temetése díszének emelésére elevenen elégettesse; az istenek kissé operettszerű szereplése is bizonyára nem a Baksay lelkéből való, mint ahogy ezt Kozma Andor hiszi, midőn azt mondja, hogy «a görög isteneket Baksay nem nagyon veszi komolyan»; mert bizony Homér és nem Baksay írja meg, hogyan zsémbeskedik Hére Zeus-szal és hogy ez hogyan fenyegeti meg a feleségét azzal, hogy megint el-veri, ha nem hallgat! És másért is bizony nem lehet elfelednünk, hogy a Baksay Iliása mégis csak a Homér Iliása, mert amint rá-utaltam, Baksay nem sikkasztja el a Homér sok stílusbeli különös-séget sem, ha itt-ott némileg enyhít is rajtuk. A tömérdek állandó jelző, az azonos eseményeknek azonos szókkal való elmondása stb. bizony unos-untalan emlékezteti az embert arra, hogy itt nem mai magyar költő eredeti munkájával van dolga, hanem rég letűnt kor-nak, rég letűnt kultúrának énekesével, aki talán 3000 évvel ezelőtt írt és akinek sokban egészen más volt az éneklő módja, mint a mai költőké. Aki mindezeket a homéri különösségeket, melyek idegen-szerűen hatnak a mai olvasóra, ki akarná küszöbölni Homérből, hogy valóban el is felejtjük Homér létezését, az csakugyan travesztálná vagy parodizálná Homért; már pedig Baksay nem ezt tette, hanem *fordította* Homért, igaz költői lélekkel és nagy nyelvi és verselő mű-vészettel!

VII. Költőiség, nyelvi és verselő művészet.

Igaz költői lélekkel! Már fentebb, ahol néhány példáját idéztem Baksay fordítói izlésének, kiejtettem e szót, és most visszatérek rá, hogy kissé jobban megvilágítsam. Mert hiába a filológiai tudás, hiába az ügyes verselés: a jó műfordító első és leglényegesebb adománya mégis csak a költői lélek. Hiába érti jól az eredetit, ha az nem kelt benne ugyanolyanféle költői hevületet, mint amilyent az eredeti költő érzett, midőn sorait leírta. Ez a költői lélek, ez teszi képessé, hogy necsak értse, de *utánérezze* mindazt, amit tolmácsolni akar, hogy bizonyos intuícióval, melyet semmiféle filológiai jártasság nem biztosít, belehatoljon az eredeti szellemébe, felfogja annak minden árnyalatát, színeinek minden változatát, hangjának minden hullámzását. Költői lélek! Bizonytalan, szorosan meg nem határolható fogalom, aminthogy nem is lehet szabatosan rámutatni arra a szerepre sem, melyet ez a költői lélek az átültetésnél játszik; csak érezni lehet, hogy igenis így szólt volna az eredeti költő, ha tolmácsának nyelvvel élt volna, ezeket a szókat válogatta volna ki s ezt a ritmust csen-dítette volna meg. Épen a műfordításnak az eredeti költéssel való e rokonságánál fogva természetes az, hogy a műköltő nem minden költeményt tud egyformán tolmácsolni, mert hisz lelkében nem minden hangnak támad egyforma erős visszhangja. Így Baksay lelkében is Homér hangjai közül főleg egy hangzik vissza csodásan: a természeti képek leírása. Maga is a természet ölén töltötte egész életét, nem volt — hogy Gárdonyi plasztikus kifejezésével éljek — «kövi ember», s ezért érzi át legerősebben, adja vissza legszerencsésebben mindazt, ami Homérben a természetre vonatkozik. Mondjak-e példát? Pár ívre valót lehetne megtöltenem velük; de azok számára, akik Baksay Iliását még nem ismerik (és fájdalom, úgy látszik, még sokan vannak ilyenek), egy-két ilyen helyet mégis ide akarok iktatni. Ime ez:

«Mint rejtekben díszlő olajfacsemete,
Kit bő forrás mellé gondos kéz ültete,
Ágai közt a szél enyelegve játszik,
Ékes koronája fehérben virágzik;

De támad a szélvész, dühöng neki-törve,
Kitépi tövestül, fekteti a földre:
Ugy esett a porba Panthoosz magzatja,
Menelaosz mindjárt páncélját szaggatja.

Mint éhes oroszlán, mely hegyek közt nő fel,
Legelő tulokra lecsap nagy erővel,

A legcimeressét kinézi hamarján,
Rohanja, levágja, harapja a marján;

Azután szaggatja kegyetlen fogával,
Kiszopja a vérét, töltözik jóhával;
Ember, eb rikoltoz, közeledni nem mer.
Mert a szívök telve sápadt félelemmel:
Ugy a dardanokból egy ember sem meri
Dicső Menelaoszt megközelíteni. (XVII. ének 377. l.)

Vagy ime az, ahol a dárdától halálra sebzett Arétosz elbukása van leírva:

Mint a szilaj tinó, melyet izmos legény
Éles taglójával sujt a szarva-tövén,
— Minden idegszálát, izmát megszakasztván —
Magasra szök előbb, összerogyik aztán:
Ugy ugrott Arétosz, s vágta magát földre. (XVII., 393.)

Mennyi erő van azokban a sorokban is, ahol Hektor támadása van természeti képekkel megérezkítve:

Mint a magas sziklák a süvöltő szélnek,
Háborgó haboknak dühétől nem félnek:
Hektor támadását az akhiv úgy várta,
Nem is félemlert meg, nem is vonult hátra.
De Hektor ragyogva tűzben és lángokban
Ellenök ront mégis, közibjük dobban.

Mint mikor a felleg a szélvészt fuvalja,
Szélvész a vizeket hullámmá hizlalja,
Hatalmas tömegben a hajóba csapja,
Végig fut a völgyén tajtékos iszapja;

Üvöltöz az orkán vitorlákat tépve,
Retteg a legénység, sír a hajó népe,
Mert a halál réve, ahol most eveznek:
Rettenve akhivok akkép ijedeznek.

Így gyilkos oroszlán harmatos lapályon
Ront az ezer számra legelésző nyájon;
Kerülget a pásztor, hol ül, hol hátul,
De egy üsző-fiat meg nem ment torkátul;
A fenevad béront, egy tulkot megragad,
Megriad a többi, rémülten szétszalad:
Akhiv valamennyi úgy szétfut ijedten.... (XV. ének 339. l.)

Még hány ilyen gyöngyöt tudnék sorba fűzni! Próbáltam ki-
jegyezni e legszebb helyeket, de aztán a lajstrom olyan hosszúra nőtt,
hogy abbahagytam.

De nemcsak a leírásokban ily nagy a Homértól inspirált Baksay,
hanem a drámai erejű párbeszédekben is. Ime hogyan szólaltatja meg
az Achilleusszal vitázó Aeneast:

De ne feleseljünk itt a téren állva,
Perlekedő szóval, gyermekek módjára.

Annyit lobbanthatnánk egymásnak szemére,
Száz-evezős hajó megrakodnék véle;
Ember nyelve hajlós, könnyű megforgatni,
Tág legelő a szó, lehet válogatni,
Szóra szót, rá-valót, én is tudok adni.

De mért is kellene itt harcolnunk szóval,
Sok sértegetővel, hiábavalóval;
Mint két feldühödött indulatu asszony,
Bőszülten egymásnak esik a piarcon,
Igazat, koholtat ott összebeszélnek,
A hogy a nyelvökre adja a nagy méreg.

Hát hiába beszélsz, tűzben ég a lelke,
Ijesztéseiddel meg nem ingatsz engem,
Valamíg egymással össze nem mérkőzünk:
Jer, hát próbáljuk ki érces kelevézünk! (XX., 450.)

Aki az ilyen sorokat olvassa és nem nézi az eredetét, könnyen
esik abba a hibába, mint azok, akikkel fentebb vitatkoztam: hogy
t. i. azt hiszik, hogy ez olyan tősgyökeres magyar, olyan természe-
tes, zamatos beszéd, hogy ezt nem is vehette Baksay a görögből, ezt
bizonyára ő maga komponálta olyan gyönyörűen! Pedig tévednek,
mert bizony ennek a hatalmas passzusnak egyetlen sora sincsen, mely
ne az eredetiből volna véve. Mivel pedig annak a fentebbi állításom-
nak, hogy Baksay igenis műfordító, még pedig hű tolmács, sokak
szemében talán még nyilvánvalóbb bizonyítékra is van szüksége, fel-
használok erre e példát, ide iktatva annak — nem ugyan a görög
eredetijét, mellyel csak kevesebb olvasóm tudná összevetni, hanem
a Voss féle igen hű fordítás megfelelő helyét: «Aber lass nicht laenger
uns hier, gleich albernem Kindern || Schwatzend stehn in der Mitte
des feindlichen Waffenetümmels. || Denn leicht ist es beiden, uns
kraenkende Worte zu sagen, || Viele, dass kaum sie trüg' auch ein
hundertrudriges Lastschiff. || Flüchtig ja ist die Zunge der Sterblichen,

vielfach die Reden || Aller Art und weit das Gefild' hinstreifender Worte. || Wie du selber geredet das Wort, so magst du es hören. || Doch was nöthiget uns, in Erbitterung gegeneinander || Laesterworte zu laestern und Schmaechungen, gleich den Weibern || Die zum Zorne gereizt von herzdurchdringender Feindschaft || Laestern gegeneinander, in offener Strasse sich treffend || Manches wahr und auch nicht; denn der Zorn gebietet auch solches. || Worte ja werden mir nimmer den Mut abwenden vom Angriff || Ehe mit Erz du entgegengekaempft hast! Auf denn, geschwinde || Kosten wir untereinander die ehernen Kriegeslanzen!»

Ugyebár, ez ugyanaz, ami Baksaynál van, de milyen másként van elmondva! Csak azt az egy sort nézzük, amely a civódó asszonyokról szól: «Böszülten egymásnak esik a piarcon.» Milyen eleven itt a Homér képe, milyen erősen benne van a kofálkodó vén asszonyok piaci veszekedése! S Voss azt mondja: «die zum Zorne gereizt laestern gegeneinander, in offener Strasse sich treffend!» Milyen lapos ez, milyen szintelen, milyen erőtlen! Nézzük össze, vessük össze száz meg száz helyen Baksayt Voss-szal és a száz hely közt alig lesz öt, a hol ne látnók, hogy ime a magyar költő mennyire túltett a németen, mennyivel gazdagabb, mennyivel jellemzetesebb a beszédje! Milyen festői szavakat bír találni Baksay nyelvművészete! A porba hurcolt Hektorról milyen erőteljesen mondja: «Hektor szép feje most a port boronálja.» A megdagadt Skamandros folyó festésében milyen plasztikus szavakat talál: «habját felsörényzi, meg is sisakozza!»... Még csak egy szót akarok idézni a VI. ének 486. sorából, a Hektor és Andromache közti híres párbeszéd végéből. A férjétől búcsuzó asszony gyászos kifakadására a férj azzal kezdi válaszáat: «*Δαίμονίη, μὴ μοι τι λήνῃ ἀναχίζῃς θυμῶν*», magyarul: «ne buslakodjál olyan nagyon, te szerencsétlen». A *δαίμονίη* szónak azonban többféle értelme van: jelenti azt is, hogy démonoktól megszállt, jelenti azt is, hogy kitűnő, jelenti azt is, hogy jószágos. Az olasz fordító így fordítja: «kedvesem» (o diletta mia), a bázeli latin névtelen így: «o bona», Voss így: «Armes Weib». Baksay pedig itt is talált egy szót, a mely a szívhez szól, amely a maga egyszerűségében mégis a leggyöngédebb, a legmegkapóbb. Hektor nála így szólítja meg feleségét: «*Szegénykém!* Ne búsulj felettébb!» Ez az egy szó is fényes példája annak a költői intuíciónak, mellyel Baksay eltalálja, jobban bármely filológusnál, a sokat vitatott szónak igazi értelmét! Ezt a szót, hogy *szegénykém*, csak költő találhatta meg e helyen!

A költői lélek hát a legfontosabb, de persze egymagában nem elég, ha a fordító nem együttal a nyelv és a verselés művésze is. És kell-e e példák után ráutalnom arra, hogy Baksay bizonyára az!

Kivált abban tündöklék nyelvbéli művészete, milyen gazdag azokban az ú. n. idiomatikus frázisokban, melyek egy nyelvről a másikra le nem fordíthatók. A gyökeres magyarság e példáiból egyet már fentebb idéztünk: azt, hogy *csak király a király!* Ime néhány más: Mikor Achillesnek azt mondja Eris, mentse ki Patroklos holttestét, hozzáteszi: A te lelkedet érinti a szégyen, ha Patroklos teste a trójai kutyák martaléka lesz. A mondat első részét, azt, hogy «a te lelkedet érinti a szégyen» (σέβας δέ σε θῦμον ἰέσθω), Voss egyszerűen így fordítja: «Dein ist Schmach!». Mennyivel erőteljesebb a Baksay verse: «A te szemed ég ki, te léssz megalázva, ha az a test el lesz csúfítva, gyalázva.» Vagy mikor Agamemnon fenyegetőzik: «a kinek elveszem a részét, *majd nem köszöni meg!*» Milyen pompás a Nesztor dicsékvése: «Ilyen legény voltam, mikor még az voltam! || De lám hivalkodik Achilles nyugodtan || Nagy vitézségében, de majd meg siratja!» Vagy ez a két sor:

«Egymást kergetik a színek a hitványon,
Annyi lelke sincsen, hogy egy helyben álljon.»

De nemcsak egyes szók és szólások, az egész költői diktáció olyan tösgyökeresen magyaros, hogy csak az Arany nyelvével lehet összemérni. Ezt a nép nyelvből sarjadt, csudásan 'színes költői nyelvet nem lehet megtanulni; ezt a falu levegőjével szíjja magába az ember! Hogy Baksay mennyire gazdagította a magyar költői nyelvet, hogy mindenféle hangnemre a változatos és erővel teljes kifejezések mily özönével rendelkezik, erről külön tanulmányt lehetne írni, sőt kellene írni. Könyve egyetlenegy helyén akadtam fenn egy kis latinosságon, amely kéri nyelvéből; ezen a két soron:

«Bár Agamemnonról szólnál is, ki pedig
Elsőnek akhivok közt lenni kérkedik.»

Ez az egyetlen hely, melyet ki szeretnék irtani a Baksay-féle Diásból!

Az a másik fordító, aki szintén magyaros versmértékben tolmácsolta Homért, Vértessy, persze messze mögötte marad Baksaynak. Nemcsak nem ura a népies nyelvnek, költői stílje nemcsak bágyadt és fakó, hanem vannak egyes bántó különösségei is, melyek merőben gramatikátlanok. Özönével használja az ilyen szóképzéseket: «bor-önteni», «vízhordani», «emberölni» stb. A főnév és főnévi igenév oly összetételeit, hol a főnév mellett nincsen tárgyrag, igenis ösmeri a magyar nyelv; mondjuk «háztűznézni», de az efféléket a magyar ember csak akkor használja, ha az így összetett igének célhatározói jellege van. Tehát igenis jól van «elmegek háztűznézni», de nem

mondhatom: «háztűznézek». Az ilyen szóösszetétel «boriva», aminőt Vértesy megenged magának, teljességgel lehetetlen. Az effélék is hibásak: *tulokvont* eke, *hegynevelt* oroszlán. Ugyancsak hibásan használja Vértesy a *mondani* igét ezekben a nála unos-untalan előforduló frázisokban: «így mondott és elment», helyett: «így szólott». Általában Vértesy nyelvérzéke nem mutatkozik elég biztosnak. Ilyen szólásokat is használ: *valakire duzzogni*; *jőj* helyett gyakran mondja azt, hogy *jövell* (szembejövellt éppen), a *módjával* szót is hibásan alkalmazza helyett *méltán*, midőn azt mondja: módjával szidsz! Furcsa nyelv-használatára még több példát is idézhetnék, például hogy az összehasonlító *ahogyan, ahogy* helyett rendesen csak *hogy*-ot ír, vagy pedig a hosszú hasonlatos körmondat első részében a mondat kezdő *valamint*-jét *így*-gyel helyettesíti, amivel egészen meghamisítja Homer stílusának egyik igen jellemző vonását és az ilyen hasonlatos körmondatokból egymás mellé rendelt mondatokat csinál. Tárgyi tévedések is akadnak; pld. az Odysseus fordításában Nausikaa anyjáról azt mondja a fordító, hogy *biborszín rokokóját pergette*, pedig biborszín fonalat font az orsón! Ezek a kisebb-nagyobb vétkek is mélyítik azt az óriási űrt, mely a Baksay és a Vértesy fordítása között tátong és melyre már fentebb a Vértesy-féle versek hangjának jellemzésénél ráutaltam.

A verselés technikája dolgában Baksay inkább a ritmusban kiálló, mint a rímekben. Hiszen a népies forma meg is engedi, hogy a fordító rím dolgában ne legyen nagyon is aggályos, de Baksay talán nagyon is kevésbe vette a jó vers e zenei elemét, midőn oly gyakran használ olyanféle toldott rímeket, aminő ez: *fogad a — királya*. Megelégszik ilyenféle rímekkel: *várába — alakjában, erejében — kezébe, pusztulunk el — erőnkkel, hozzá — hazudozza, köztök — elté vesszük, Thaltybioszhoz — elhoz*d. Az ily rímekből bizony már, hogy Arany szavával éljek, jó ideje «kinőttünk». Nagyobb baj, hogy gyakran rímeltet görög szót magyarral, ami mindig kissé komikus; pld. *Heraklesz* azzal rímel: *harag lesz*, *Áresz* ezzel rímel: *martalékává lesz*, trójai és ákhiv — gyilkoló csatát *viv*, vagy hogy egész két sort idézzek:

Kephizosz partján volt ennek háza, *Hyle*

A vagyonszerzésben igen *elmerüle*.

Az ilyenek a verselést néha darabossá teszik. Mennyivel jobb e részben Szász Károly Homér-fordítása, aki pedig ugyanazt a versformát választván, ugyanazokkal a nehézségekkel volt kénytelen megbirkózni, mint Baksay!

A ritmust illetőleg, mely, mint említettem, Baksaynál a legtöbb-

szőr kifogástalan, főkép a görög nevekkal van baj, amit már Péterfy is észrevett s ami egyébiránt közös baja majdnem valamennyi Homér-fordításunknak. Az egymás mellé kerülő két magánhangzót, akkor is, mikor nem diftongus, olykor két szótagnak veszi, máskor meg csak egynek; így Laomedon egyszer három szótag, pár sorral lejjebb már négy szótag (110 l.). Diomedes szintén egyszer négy szótag, egyszer három szótag. A nevek dolgában az is zavaró, hogy néha nem a görög formát, hanem a latint használja, pl. Ares helyett *Marsot* mond, vagy az Odysseában Demeter helyett *Ceres-t*, ami teljességgel hibás; egyszer Alexandert ír, máskor Alexandrost; egyszer Glaükoszt ír, máskor Glaukust. Még az is megtörténik, hogy a tulajdonneveket görög vocativussal használja, pl. Phoebust így szólítja meg: *Phoebe*, Thetist így: *Theti*! Néha a nevek görög -os végét elvágja és Antilokhosz helyett azt írja: Antilokh, Tlepolemos-szal találkozunk mint Tlepolemus-szal és mint Tlepolem-mel is, Apollo is egyszer *Phoebosz*, egyszer *Phoibosz*, egyszer *Phoebus*. (Mellesleg megjegyzem, hogy Vértessy e részben még olyanokat is megenged magának, hogy neveket megváltoztat s így pl. Boreas helyett a mérték kedvéért egyszerűen Borrast ír!)

S ha már benne vagyok ebben a pedáns kicsinyességben, nem hallgatom el, hogy nagyítóüveggel nézve bizony akad Baksaynál itt-ott más, lényegesebb fordítói hiba is. Pl. mikor Achilles vadul megkergeti Hektort, hol Achilles üldözését a félénk galambot támadó bérci sólyomhoz hasonlítja a költő, Baksay ezt írja:

«Szalad Hektor után olyan sebességgel,
Míg ez a vár alatt gyors-rettegve *lépdel*».

Pedig szegény Hektor akkor ugyancsak nem *lépdel*, hanem futott inaszakadtában. Ilyen az is, mikor az istenek belevegyülnek a harcba és Ares, segítve Hektort, majd előtte jár, majd utána: Baksay itt azt mondja:

«Aresz, a kezében szörnyű kelevéz reng,
Hol Hektor előtt jár, hol utána lézeng».

Itt bizony a *lézeng* nincsen helyén. Az ilyenek is apró szeplők ugyan, de fájdalom, mégis csak szeplők, melyek nélkül az arc bizony sokkal szebb volna.

De Baksay Iliása így is, amint van, a legszebb magyar könyvek egyike, nemcsak a legjobb magyar Iliás-fordítás, de általában egyike a magyar műfordító irodalom legértékesebb drágaköveinek. Benne van a Homér lelke, a Homér színe, tüze, zamatja. És Homér-fordításaink közül legjobban felel meg annak a műfordítói ideálnak, melyet

Hermann Grimm épen a Homér fordításával kapcsolatban hangoztott: «Aki fordítani akar, annak azt az ösztönzést kell éreznie, hogy egy idegen nyelvű munkát, melynek belső értéke és nyelvi szépsége megragadják, a saját kora és a saját népe nyelvén úgy ismétljen, hogy mindenki részesévé legyen annak a felemelő örömnél, melyet neki az eredeti élvezete szerzett.» A *saját kora nyelvén* — erre súlyt vetek, mert már ezért sem lehet semmiféle fordítást illetőleg azt az állítást kockáztatni, hogy ez a fordítás végleges. A nyelv is változik és ami most természetes és egyszerű nyelvnek látszik, az talán száz év múlva régies, különös, mesterkélt nyelvnek fog feltűnhetni. De még a mai irodalmi nyelvet véve alapul, sem merném mondani, hogy Baksay Iliása végleg megoldotta az Iliás-fordítás problémáját. A feladat, melynek nehézségeit megvilágítottam, oly óriási, hogy még neki sem sikerülhetett tökéletesen. Az ő munkájára támaszkodva, az ő példája után indulva, lehet, hogy valaki Baksay versformájában is hívebben adja vissza Homért tartalom tekintetében is, amellet hogy eltalálja hangját és színét is, rímelés dolgában pedig nagyobb művész, mint Baksay volt. Lehet az is, hogy valaki más formában tesz kísérletet, ahol a strófaszerkezet nyögétől nem akadályozva, a rimtől sem feszélyezve és mégis zengzetes versekben tudja megszólaltatni a Maeonidát. Képzelhettek egy szép rímtelen ötös jambusokban fordított Iliást és Odysseát, melyre már Kölcsy is gondolt, sőt melyet meg is akart kísérlni. Szóval ma is áll a Kazinczy mondása: Homért jól fordítani nem is egy ember s nem egy kor dolga. Baksay után sem szabad senkit sem elriasztani újabb kísérletektől. Ám ha akad is majd oly fordítás, mely jobban fedi majd az eredetit a Baksayénál, azért az ő Iliása mindig klenódiuma lesz irodalmunknak, dicső példája annak, mire képes a magyar költői nyelv, dicső példája annak, hogy egy XIX. századbeli vidéki kálvinista pap lelke mennyire rokon volt egy 3000 évvel ezelőtt élt hellén vándor kobzosával, megérezve és éreztetni tudva azt, hogy ha az az agg ión költő ma feltámadna és magyar földre kerülve, mint magyar költő szólal meg: Baksay nyelvén, a Baksay verseiben dalolna, Baksay verseiben, aki a természet képeit ugyanazzal a szemmel nézte és figyelte, mint Homér és akit az egyszerű páthosz dalosává avatott már az a szent könyv is, melynek hirdetésében telt el élete: az új testamentum.

Voss Iliása és Odysseája annakidején úgy hatott, mint nemzeti költemény. A Baksay Iliása is az, a szó legnemesebb értelmében. Szégyennek tartom, hogy ez a mestermű tizenöt esztendő alatt még új kiadást nem ért, hogy jóformán olvasatlan és ismeretlen, pedig ott kellene lennie minden művelt magyar ember könyvtárában, ott is a főhelyek egyikén, ahonnan egy-egy csendes órában, amikor a

mesés hajdankor daltól zengő világába akar menekülni a lélek, leszedje az ember és olvassa gyönyörűséggel, olvassa büszkeséggel, hogy a mi irodalmunk kincsházájában ilyen gyémántok is tündökölnének! Nem vagyok az első, aki fennen hirdetem Baksay tolmácsmunkájának nagy művészi értékét. Oly előzőm volt e téren, kinek szavára — azt kellett volna hinnünk — véglegesen elfoglalhatta volna ez a mű a magyar klasszikus alkotások sorában őt megillető helyet: Beöthy Zsolt hódolt Baksay Iliásának a legmelegebb hévvel, a legátértőbb csodálattal. Ő mondta ki, hogy Baksay volt az, aki «először és eddig egyedül tudta felragyogtatni előttünk a hellén néplélek képét a magyar néplélek tükrében», ő magasztalta legállhatatosabban az ő «művészettől ragyogó és élettől lüktető, gazdag és gyökeres nyelvét». Mások is voltak, akik fölsímték e mestermű nagy kiválóságát, köztük a magyar verselés oly elsőrangú művésze is, mint Vargha Gyula, akinek lelkes sürgetése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Baksay, az őt ért támadásoktól el nem kedvetlenedve, folytatta és bevégezte Iliását. Vargha mondta, hogy Baksay fordítását sohasem méltányolták érdeme szerint, de hogy a jövő igazságot fog neki szolgáltatni. Kéky Lajosnak imént megjelent Baksay-monografiája is jó fegyverekkel viaskodik a műfordító Baksay mellett és bizonyára hozzá fog járulni ahhoz, hogy az az igazság, melyben Vargha hitt, utat törjön magának. Ezt az igazságot akartam szolgálni én is, részletesebb fejtegetéssel, bevilágítva a kritika szövétnekével Baksay munkájának csekélyszámú fogyatkozásaiba épűgy, mint nagyszámú erényeibe. Boldognak fogom magamat vallani, ha ezzel én is közremunkálhattam abban, hogy Baksay Iliásának, érdemeihez méltó igaz értékelése végére átmenjen az irodalmi köztudatba!

RADÓ ANTAL.

GAAL JÓZSEF «A KIRÁLY LUDASON» C. VÍGJÁTÉKÁNAK FORRÁSAI.

Gaal József a múlt század első felének legkedveltebb színműírói közé tartozott. 91 magyar szerző sorában, kiknek darabjait a Nemzeti Színházban 1837—1867-ig előadták, 77 előadással és 9 darabbal a nyolcadik helyet foglalja el. (L. Bayer József. A magyar drámairodalom történetének ide vonatkozó adatait a Nemz. Szính. eredeti műsora c. fejezetében s a hozzá tartozó Névmutatóban.) Színművei, két komoly drámát kivéve, mind vígjátékok. Bizonyos szívből fakadó, hetyke vidámság, frissen kibuggyanó «vis comica» jellemzi e darabokat, melyek közül a «Peleskei nótárius» nemcsak ma is színen van, hanem a magyar bohózatirodalom szinte klasszikus standard-darabjának tekinthető, míg «A király Ludason» c. történeti vígjáték (megj. a «Magyar történeti színművek» c. vállalat III. k. Pest, 1837.) szerencsével vezette be szerzőnk színműírói pályáját. Gaal sikere — ami ritkaságszámba megy — e darabbal kettős volt: akadémiai és színpadi siker egyaránt. A vígjátékot t. i. az akadémia 1836-iki pályázatán «egyes szerencsésebb jelenetei, gondosabb nyelve s helyes dialogjánál fogva s általában, minthogy társainál több szorgalommal készült», dicsőretre méltatta. (A M. T. Társ. Évk. Buda, 1838. III. k. 86. l.) E dicsőrethez csatlakozott a sajtó is. Toldy ugyan, kinek kevés szóban sokat mondó bírálatát ma is teljességében aláírhatjuk, több kifogást emelt ellene, mindamellett a darabot az akkori repertorium jobbjai köré sorolja. (Figyelmező, 1839. 169—171. l.) Az irodalmi körök dicsőretét igazolta a mű színpadi sikere is. Vele fejezték be a budai színészek 1837. márc. 18-án előadásait s Bayer szerint, óriási sikert arattak vele. Jó tulajdonságai a Nemzeti Színház színpadán is fenntartották egy ideig; itt háromszor adták elő u. m. 1837 szept. 9., 1839 szept. 15. és 1842 május 15-én. (Bayer i. h.) Kolozsvárt egyszer-egyszer játszották 1838 és 39-ben. (Ferenczi Zoltán, A kolozsvári színészet és színház tört. 516. l.)

Vegyük már most közelebről szemügyre a darabot s részletezzük kissé tartalmát, hogy ezzel további megállapodásainkhoz kiinduló

pontot nyerjünk, megjegyezve, hogy az aláhuzott mozzanatoknak számokkal való megjelölése a későbbi összehasonlítás megkönnyítése és ismétlések kikerülése céljából mutatkozott célszerűnek.

A ludasiak Beatrix nápolyi hercegasszonynak, Mátyás király jegyesének fogadására készülnek, ki Budára utaztában a helységben akar meghálni. Ugyanekkor Pókhasi, városbíró, levelet kap a király íródeákjától, melyben értesíti, hogy a felség álruhában fog jegyesének Ludasig elébe menni. A magisztratus tagjai erre elindulnak, hogy az érkező királyt meglessék és a városházára vigyék. A város korcsmájában találkoznak egy külföldi úttjáról visszatért ifjú nemessel, Lámor Tihamérral, kit a királynak néznek s minden szabadkozása ellenére diadallal a városházára hurcolnak. Mikor azután megérkezik maga az álruhás király s értesül a történetekről, megerősíti a ludasiakat téves hitökben s egyedül maradván Tihamérral, fölfedezi magát előtte, majd megbízza, hogy egész komolysággal viselje tovább is személyét érkezendő jegyesével szemben, kinek így akarja próbára tenni szerelmét; egyuttal *a Beatrix fogadására szintén Ludasra érkezett főuraknak is parancsot ad, hogy az idegen ifjút mindannyian királynak vallják s üdvözljék.* [1.] Megérkezik a királyi jegyes, kit a városház termében üdvözlőnek az álkirály s a főurak; ezek távoztával a hercegnő s udvarhölgye, Laura, egyedül maradván, megtudjuk, hogy Beatrix akaratából a két hölgy között is szerepcsere történt: a királyt is immár Laura üdvözlötte a hercegnő nevében, ki most biztatja udvarhölgyét, hogy bátran vigye tovább szerepét. Ez, mint a fenség királyi személyének kénytelen képviselője, kérdést intéz úrnőjéhez, mily benyomást tett reá jegyesének első látása, mire Beatrix megvallja, hogy *élénk képzelete s a hír, mely tetteit egy világ beszédévé teszi, sokkal ragyogóbb színekkel festették Mátyást, mint valóban találta.* [2.] Laura ítélete azonban egészen más; ő elragadónak lelte Mátyást s *aggódva kérdi a hercegnőtől, nem félti-e tőle királyi jegyesét* [3.], ki ha tetszésből nem is, kötelességből belészerethetne; úrnője azonban szerepe folytatására biztatja. Majd a király s jegyese találkoznak egymással. A királyra máris mély benyomást tettek a vélt udvarhölgy lelkes szemei s e jelenet folyamán, *melyben kölcsönösen kikérdezik egymást vélt uruk és úrnőjük tulajdonságai felől* [4.], ez a benyomás fokozódik. *«Mennél tovább látom, annál inkább vonz magához»* szól egy ízben *félre a király, kinek nemes tüze hasonló érzelmekre lobbantja a hercegnőt is. («Minden pillanat drágábbá teszi őt előttem.»)* [5.] E beszélgetést az álhercegnő megjelenése zavarja meg. Beszédbe ereszkedve Mátyással, a leány alakja oly jelentéktelennek mutatkozik a szellemes Beatrix-szal szemben, hogy a király megütődve sóhajt fel: *«Mily nagy különbség Laura javára!»* E jele-

netnek párja a következő, melyben Tihamér lép föl s *a közte és Laura közt váltott szavak Beatrixnek e megjegyzést adják ajkára: «Inkább vélném troubadournak, mint királynak!»* [6.] A fejlődő vonzalom szikrája Mátyás és Beatrix egy újabb találkozása alkalmából lángra csap. *A király megragadja Beatrix kezét s csókkal borítja azt; a hercegnő egy pillanatra elfelejtkezik magáról, de azután elvonja kezét s kéri a nemes ifjúnak vélt királyt, hogy kerülje őt.* [7.] Mátyás nem tudja mire vélni a leány tartózkodását; de maga is belátva, hogy veszedelmes volna, ha Laura, mint leány udvaránál marad, *elhatározza, hogy megházasítja: a távollét és kötelesség majd elfelejtetik vele.* [8.] A kiválasztott vőlegény Kinizsi; meg is kéri az udvarhölgy kezét, de — természetesen — kosarat kap. Ezek után Mátyás még tanuja egy jelenetnek, melyben az *álkirály és álhercegnő kölcsönösen kérdést intéznek egymáshoz, vajjon nem változtatna-e szerelmükön, ha a korona tündöklése nélkül állnának egymással szemben. Készséggel megnyugtatták egymást eziránt* [9.], de Mátyásnak most már nem marad egyéb hátra a saját maga készítette kelepceből való kibúvársra, mint hogy véget vet a játéknak, a legközelebbi alkalommal fölfedezi kilétét s alakoskodásáért bocsánatot kér a még mindig jegyesének tartott Laurától. Ez azonban szintén átengedi a királynői széket *a boldog Beatrixnak, («Valóság ez? Ó egek, mily öröm!»)* [10.] ki kijelenti, hogy hasonló okokból ejtette tévedésbe a királyt: a csalás oka a szerelem volt, ez pedig mindent megbocsát. A szerelmesek így egymásra találván, minden jó véget ér. E főcselekvéshez fűződnek még egy epizod számai, mely a városbíró leányának, Ilkának s egy szegénysorsú ifju vitéznek szerelme körül forog. A leányt apja az öreg Fukardihoz akarja erőltetni, a király pártfogása azonban egymáshoz segíti ezt a párt is.

Elemeire bontva darabunkat, észre fogjuk venni, hogy többféle irodalmi hatásnak köszöni létrejöttét. Nyilvánvaló, hogy a vígjátéknak azok a részletei, melyekben a ludasi korlátolt magisztratus Lámor Tihamért királynak nézi, majd az áruhás Mátyás deákot egy kezükbe került levél alapján, mint a király élete ellen összeesküvő cinkost, jutalom és dicsőség reményében el akarja fogni, Kisfaludy Károly «Pártütők»-jére utalnak, melynek mozzanataiba némileg a «Hűség próbája»-nak főmotivuma is belevegyül, amennyiben az elfogott levéllel Mátyás Tihamér becsületességét akarta próbára tenni. Kisfaludy Károly egy másik vígjátékából, a «Mátyás deák»-ból kölcsönözte Gaal a Barna Gyula és Ilka epizodját, azzal a különbséggel, hogy a Mátyás deákkal hadilábon álló kántor szerepét itt maga a leány apja, Pókhasi bíró, veszi át. Ha ezeket a mellékes vonásokat, melyek a darab testét, mint reá aggatott cicoma veszik körül, le-

hántjuk, a darab voltaképeni tárgyaként egy vígjáték-typus bukkan elő, melyet következőképen jelölhetnénk meg: *egymást nem ismerő jegyesek kölcsönösen jutnak arra a gondolatra, hogy a nekik szánt hitves kismerése céljából valamely alárendelt helyzetű személlyel szerepet cseréljenek; az alakoskodó párok kényes próbája sikerül: szívéik az álruhában is egymásra talál.*

Láttuk, hogy a kezdő Gaal darabjának epizodikus elemeit illetőleg mily nagy mértékben támaszkodott jeles elődjére, Kisfaludy Károlyra; egészen természetesen merül fel tehát az a kérdés, vajon a darab lényegére nézve nem kell-e ahhoz a feltevéshez folyamodnunk, hogy ezt is idegen forrásból merítette. Már Badics Ferencz említi Gaal életrajzában, (64. l.) hogy a darab gondolata nem új, de nem lehet kiérteni szavaiból, hogy oly egyoldalú alakoskodásra gondol-e, minővel pl. Kisfaludy K. «Kérők»-jében s egyebütt is gyakran találkozunk, vagy pedig a dupla, illetőleg négyes alakoskodás e speciális szövevényére, mely «A király Ludason» typusát jellemzi s a quadrille-t juttatja eszünkbe. Megállapíthatjuk, hogy ennek a typusnak alapgondolata sem új Gaalnál. Az az érdekes helyzet, melyen darabja nyugszik, már a XVIII. század elejéről származó több francia vígjátékban felmerül; így pl. Legrand *L'Épreuve réciproque* és *Le galant Coureur* c. darabjaiban, Beauchamp *Le Portrait*-jében, sőt egy *Harni és Périne* c. dán vígjátékban is, melyet Cailhava említ *L'Art de la Comédie* c. munkájának III. k. 217. lapján. (Lásd e darabokra vonatkozólag Larroumet G. jegyzetét Marivaux életrajza 214. l.) A mi szempontunkból e régen feledésbe ment színpadi termékeket mellőzhetjük, mert nem valószínű, hogy ez irodalmi ritkaságok akár-melyike is forrásául szolgálhatott volna Gaal darabjának. Másképp áll azonban a dolog a XVIII. sz. legnagyobb francia vígjátékírójának, Marivauxnak, *Le Jeu de l'Amour et du Hasard* c. vígjátékával, melyet a kritika szinte egyhangulag szerzője főművének ismer el s mely megjelenése évétől (1734) kezdve egyre növekvő kedveltségnek örvendett Európaszerte s a Théâtre Français-ban ma is műsoron van. A két darab alapgondolatának megegyezését már Vértessy Jenő említette «A magyar romantikus dráma» történetében. (258. l.) Részletes összehasonlítás kedvéért lássuk ennek tartalmi vázlatát is:

Silvia, egy jó módú párisi polgár leánya, kijelenti komornájának, Lisette-nek, hogy nincs kedve atyja kívánságát követve, férjhez menni. Az apa, Orgon, azonban tudatja leányával, hogy kérője, Dorante, egy régi benső barátjának Silvia előtt ismeretlen fia, a házhoz fog érkezni. Teljesen leánya tetszésétől teszi függővé, hogy a házasság létrejőjön-e vagy sem. Silvia arra kéri atyját, hogy Dorante kiismerése céljából egy időre szerepet cserélhessen komornájával. Orgon, ki tudja,

hogy a vőlegény részéről mi van készülöben, beleegyezik leánya tervébe, majd közli fiával Mario-val, ki Silvia szándékáról az imént értesült, Dorante atyjának levelét, melyben ez tudatja vele, hogy fia — jegyese jellemének közelebbi megismerése céljából — inasának képében fog náluk megjelenni, míg az inas gazdája szerepét fogja vállalni. Mario előre örül a kínálkozó tréfának s *fülleszi magában, hogy nem árulja el Silvia előtt Dorante titkát.* [1.]¹ Az utóbbi megjelenik inasa álarcában s Mario, hogy tovább űzze a tréfát, kijelenti, hogy ő tart számot Lisette szívére s megtilt minden bizalmaskodást Bourguignon (ez Dorante inasneve) részéről a leánnyal szemben. Dorante és Silvia egyedül maradnak s *kölcsönösen ki akarják egymást vallatni vélt gazdáik tulajdonságai felől.* [4.] *Silvia megállapítja magában, hogy a fiú nem ostoba s nem sajnálatra mélló az a szobaleány, ki felesége lesz; Dorante viszont csudálkozik a komorna finom modorán, mely akármily előkelő hölgynek becsületére válnék. A két ifju teremtés vonzalma egymáshoz akaratur ellenére fokról-fokra fejlődik. Dorante szellemes válaszai egyre nagyobb álmélkodást keltenek Silviában.* («Dis-moi, qui es-tu, toi qui me parles ainsi.») [5.] — Megérkezik Pasquin, gazdája képében. Otrombán furcsa fellépése sérti Silvia finom érzését s megvetéssel fordul el tőle. [2.] («Que le sort est bizarre! Aucun de ces deux hommes n'est à sa place.») [6.] — Lisette figyelmezteti Orgont, hogy ideje lesz abba hagyni a játékot, mert a vőjelölt komolyan veszi dolgát s ő semmiért sem felelős: most tetszik az urfinak, estére az belé fog szeretni, s holnap imádni fogja. [3.] Organ nevetve biztatja, hogy csak hódítsa meg teljesen. A komorna nem mondatja ezt kétszer magának s a következő jelenetben kacérkodva fogadja az ál-Dorante legyeskedő vallomásait, ki közben belépő urára, helyzetével visszaélve, szemtelen göggel támad rá. (Maudit soit la valetaille qui ne saurait nous laisser en repos!.) Majd Silvia zavarja meg Pasquin és Lisette szerelmi duóját s a két leány egyedül maradván, az úrnő felszólítja komornáját, hogy kosarazza ki az általa szívből utált kérést. Lisette persze nem hajlandó erre s meggyanusítja Bourguignont, hogy ő rágalmazta el urát a kisasszony előtt. Ez utóbbi Bourguignon védelmére kel s midőn a komorna emiatt gúnyolja, egyre hevesebb lesz megbotránkozása; végre könnyekben törve ki, távozásra szólítja Lisettet. Ekkor lép be Bourguignon s a magához méltónak nem vélt szerelem gyötrelmei közt vergődő Silvia kijelenti neki, hogy ő teljesen közömbös előtte, sem rosszat, sem jót nem kíván neki, se nem

¹ A []-be tett számok «A király Ludason» megfelelő mozzanataira utalnak.

gyűlöli, se nem szereti s most is csupán nagylelkűségből áll vele szóba. *A kétségbeesett Dorante térdre borul előtte s megvallja szerelmét. A megijedt Silvia mindenre kéri, keljen föl* [7.]; biztosítja, hogy nem gyűlöli, hogy szeretné, ha lehetne s Dorante félretéve minden előítéletét, már-már fölfedezi magát előtte, mikor megjelennek Orgon és Mario s elküldvén az ál-Bourguignon, gonoszúl incselkedni kezdenek a leánnyal, gyönyörködve annak lelki hánykódásaiban s a végsőig feszítve izgalmát. A következő jelenetben Dorante fölfedi kiletét Silvianak. A leány azonban, *bár rendkívül boldog* («*Allons, j'avais grand besoin que ce fût là Dorante.*») [10.], nem ismerteti meg magát, hanem elhatározza, hogy bátyja segítségével előbb még egy kissé megkínozza jegyesét s ennek féltékenységét fölkelte, teljes diadalt arat, amennyiben rá akarja bírni, hogy ez, az ő (Silvia) vélt alacsony helyzete ellenére is megkérje kezét. — Mario, mint nővére csínyjének részese, Dorante féltékenységének szítása céljából, megtiltja ennek, hogy Lisette-el érintkezzék: egy Bourguignon nem lehet az ő vetélytársa. Dorante szemére hányja a vélt Lisettenek, hogy Mario szerelméről nem szólt neki s szomorúan távozik. Silvia rendkívül boldog a dolgok ilyen fejlődése miatt. Megismerte jegyesének hozzá való mélységes szerelmét s kitörő érzéssel fogadkozik atyja és bátyja jelenlétében, hogy örökké hálás lesz Dorante-hoz irányában tanúsított viselkedéséért. — Ezután *Pasquin és Lisette egy remekül szőtt jelenetben elárulják egymásnak valódi mivoltukat; de minthogy tényleg vonzódnak egymáshoz, nem busúlnak a megváltozott helyzeten, hanem hűséget fogadnak egymásnak.* [9.] Majd Dorante, ki azt hiszi, hogy a vélt komorna Mariohoz vonzódik, *kijelenti a leánynak, hogy vérző szívvel bár, eltávozik.* [8.] Silvát ez az elhatározás megijeszti s — bár félig rejtett szavakban — megvallja neki, hogy egyedül őt szereti. Dorante ekkor félretesz minden tekintetet (Il n'est ni rang, ni naissance, ni fortune, qui ne disparaisse devant une âme comme la tienne !) s szívével együtt kezét is felajánlja neki. Mario és Orgon kapóra lépnek be; Silvia elragadtatva mondja ez utóbbinak: «Ah atyám. azt akarta, hogy Dorante-é legyek. Van-e nagyobb öröm a világon, mint amellyel leánya engedelmeskedik Önnek?» Dorante ujjong a dolgok ilyen fordulatán s az egymásra talált szívek boldogan eveznek a házasság révébe.

Végigtekintve a vázlaton, megállapíthatjuk, hogy Marivaux vígjátékával «A király Ludason», melynek cselekvése szintén a hely- és időegység keretében mozog, alaphelyzetére nézve is teljesen meg-egyeznek. Ez lehetne utóvégre annak a véletlennek játéka is, mely a két darabban oly nagy szerepet visz s a melytől a francia író vígjátéka címét is kölcsönözte: Gaal találékony fejében is megszület-

hetett a jegyesek dupla alakoskodásának alapgondolata, de ha erre az alapgondolatra felépült cselekvénynek kiemelt mozzanatait is összehasonlítjuk a két darabban, bajos lesz ezek megegyezéseit azzal a feltevessel kimagyaráznunk, hogy e motívumok az adott helyzetből természetesen folynak. Ennyi megegyezés, összességében, valószínűbbé teszi, hogy a magyar szerző francia elődjének művét ismerte és felhasználta, mint ahogy Marivaux is ismerte és felhasználta Legrand «Le galant Coureur»-jét, anélkül, hogy akár az egyiket, akár a másikat plágium vádjával kellene illetnünk. Marivaux Legrand hevenyészett vázlatából finom lélekrajzot alkotott, Gaal pedig francia előzőjének bájos mesterművét magyar történeti háttérbe helyezve s a magyar vígjátékirás hagyományos elemeivel bővítve, egészében új, önálló darabbá gyúrta át. Egyébként figyelembe kell vennünk azt a körülményt is, hogy arra a fő két különbségre, mely a francia és magyar darab organizmusában észlelhető, maga Gaal mutatott rá, Marivaux említése nélkül, a vígjátékához írt előszóban, hol művészi eljárásáról számot ad. E nyilatkozatok szinte úgy hangzanak, mintha a szerző előre védekezni akarna azon esetleg elhangozható vád ellenében, hogy darabjában francia előzőjét másolta. «*Főcélom volt ezen vígjátéknál — mondja — a színi hatás elérése, melynek hiányával vádoltatnak eddig majdnem általánosan színműveink. Elmellőztem mindazt, ami véleményem szerint a vígjátékban szükséges sebes és folyó menetell gátolható, ha talán az olvasó érdekelt, mulatságost lelt volna is bennök.*» Itt van a dolog punctum salience. Gaal első sorban a színpadi hatásra törekszik, melyet mozgalmasság külső cselekvény segítségével igyekszik elérni, mellőzve minden oly részletezést, mely csupán az olvasó figyelmét köthetné le, míg Marivauxnál, mint tudjuk, a cselekvés bonyolítása mindig másodrendű feladat. A francia vígjáték Racine-jánál, mint őt Brunetiére találóan elnevezte (L. erre vonatkozó fejtegetéseit «Les époques du théâtre français» c. művében és az «Études critiques» 2-ik sorozatában), a szokásos álruhák, félreértések, kellő időben érkezett levelek, leálczások, szóval a helyzetkomikum kidomborításának ezernyi meszterkedései teljesen másodrendű helyet foglalnak el s a legtöbbször valószínűvé tételükkel sem igen törődik; a vígjátéki helyzet nála csak a lélekállapotok rajzának szolgál kiinduló pontjául. A lélek, különösen a női lélek, bámulatosan mély elemzője ő; e lélek szinte észrevehetetlen finomságú rezzenései érdekesebbek reá nézve minden színpadi csattanónál s hogy mégis mily vérbeli drámaíró. semmi sem mutatja inkább, mint hogy ez érzésárnyalatokból szőtt, pókháló finomságú csipkeműveket, melyek darabjait alkotják, a közönségre nézve is minden külső drámai bonyodalom vastag gordiusi csomójánál érde-

kesebbé tudja tenni. Állítsuk szembe Gaal imént idézett nyilatkozatával a francia szerző önvallomását, mellyel alkotó munkáját jellemzi: Kirivőbb ellentétet két művészi eljárás között aligha találhatnánk. «Chez mes confrères — mondja — l'amour est en querelle avec tout ce qui l'environne et finit par être heureux malgré les opposants; chez moi, il n'est en querelle qu'avec lui seul, et finit par être heureux malgré lui. Il apprendra dans mes pièces à se défier encore plus des tours qu'il se joue que des pièges qui lui sont tendus par des mains étrangères.» (L. D'Alambert «Éloges»-jaiban az 583. lapon.) Mintha minden szava különösebben a «Le Jeu de l'Amour et du Hasard»-ban követett eljárását jellemezné. Költői concepciója egészen e szavak értelmében állítja elének Silvia és Dorante önmagával küzdő, félénk szerelmét méltatlannak vélt tárgyahoz, mely ott lappangva lelkük mélyén, eleinte alig érezteti pirkadását, hogy aztán tüze mind jobban és jobban erőre kapva, keresztül törjön a fellegeken s végül diadalmas hajnalhasadásként ragyogja be a szív látóhatárát. Az ébredő szerelem fejlődésének, titkolt örömeinek s ki-ki törő szenvedéseinek ez árnyalatokban gazdag rajza, a mi Gaalunk szemében, ki színpadi hatásokat keres, nyilván csak «gátolható a vígjátékban szükséges sebes és folyó menetelt» s így természetes, hogy nála mindez inkább csupán futólagosan érintve, egy-egy csökevényes mozzanatban mutatkozik. Toldy is céloz erre fönnebb említett bírálatában, kimondva, hogy «a darab könnyű, sebes kézzel, de kissé fölületesen dolgoztatott. A sok meglepő helyzet nincs eléggé kibányázva.»

Gaal előszóbeli észrevételeinek második pontja, mint ő maga mondja, munkája tárgyát illeti. Előre bocsátva azt a megállapítását, hogy nálunk a vígjáték a társasági élet tág terén mozog, sőt Thalia komoly testvére is, elhagyva magas körét, a polgári életbe szállt le pityeregni, kijelenti, hogy a vígjátékot csupán e szűk körbe szorítani lealázása lenne a művészetnek. E nézettől vezéreltetve, tárgyát hazánk történetében kereste: e gyászos eseményekkel tele történet pedig csak egy időszakot mutat, mely tárgyat vígjátékra adhatna. Ezen időszak a népszerű nagy királyé, Hunyadi Mátyásé s bár ő már vígjátékban is hozatott színpadra, a szép, a dús kor mintegy magát ajánlá választására.¹ — Ime a második lényeges különbség, mely Gaal darabját Marivaux-étól elválasztja. Szerzőnk, darabja tárgyát a polgári környezetből, melyben Marivaux-nál mozog, a trón légkörébe

¹ Irodalmunkban 21 eredeti drámai mű hozta színpadra Mátyás alakját. Ezek közül 10 vígjáték. (L. Tolnai Adél, Mátyás királlyal foglalkozó költészetünk forrásai. Budapest, 1911.)

helyezte át¹ s ezt a változtatást bizonyára elég fontosnak tartotta arra, hogy vele művére az önállóság bélyegét nyomja. Egyébként ez a transponálás, a rokokonak a romantikával való felcserélése, melytől vígjátéka színvonalának emelése szempontjából oly sokat várt, korántsem vált annak előnyére. Királyi jegyesék szerepeltetése lett ugyanis oka «A király Ludason» egy szerves hibájának. Míg ugyanis Marivaux polgári jegyese, Dorante, legyőzve álszégyent és aggodalmat s félretéve minden tekintetet, levonhatta lángoló szerelme végkövetkeztését s utóvégre is rangján aluli házasságra szánhatta el magát a vélt komornával, Mátyás teljes behódolása a hercegnő vélt udvarhölgyével szemben eleve ki volt zárva s ezzel a darab bonyodalma zsákutcába jutott. Ebből a se ki-, se be helyzetből Kinizsi egyébként nagyon ügyes szerepeltetése sem húzhatta ki a szerzőt, ki kénytelen volt a csomót, mint ezt már Toldi is megjegyezte, megoldás helyett kettévágni s a végkifejlést, ahelyett, hogy a darab szövevényéből szükségszerűen állt volna elő, a király akaratával eldönteni. Mátyás elhatározása, hogy immár felfedezi magát s kénytelen-kelletlen nyakába veszi a kikerülhetetlen házasság igáját, annál kínosabb, mert hisz a cselekvény folyamán alkalma volt meggyőződnie, hogy vélt jegyese, Tihamérba szerelmes s most ezen a veszedelmes tapasztalaton szó nélkül átsurran. Ismét igaza van Toldynak, midőn azt állítja, hogy Mátyás nem eléggé tartalmas, ő nem felsőbb ember, kit megismerünk, mielőtt a szerző mondja.

De Gaal transponálása egy másik tekintetben is kárára vált darabja cselekvényének. El kellett ugyanis miatta ejtenie azt a pikáns ellentétet, mely a két hős érzelemharca s az ideig-óráig úrrá vedlett inasnép szerelmi csatározása között fennáll. Marivaux az ő Pasquinját, ezt a természetes ésszel megáldott, furfangos fickót, nagyobb kockázat nélkül állíthatta szembe az ő polgári jegyesével s ilyen feltűnőbb zökkenő nélkül eshetett meg a csere Silvia és a tűzről pattant, szikrázó elméjű Lisette között is. Annak a kornak gyermekei ők, mikor szinte uralkodó szabály volt a francia színpadon.

¹ Lehet, hogy a milieu ez áthelyezésénél Boieldieu «Párisi János» c. operájának St. Just-tól írt szövegkönyve lebegett szeme előtt, melyben egy francia herceg, hogy jegyesét, Navarrai Klárát, kiismerje, János, párizsi polgár, álruhájában találkozik vele szintén útközben — mint Mátyás és Beatrix — a Pyrénée-k egy falujában. Ez operát 1835-ben, tehát éppen «A király Ludason» készülése évében, kétszer játszták a budai színészek, az említett helyzeten kívül azonban semmiféle megegyezést nem mutat Gaal vígjátékával. Engem Rakoczay Pál barátom figyelmeztetett e darabra.

hogy az inasnépnek több esze legyen a gazdájánál. Mindaz azonban, a mi bennök paraszti egészségtől duzzadó, jóízűen komikus, nem volt használható Gaal számára. Mátyás király egy Beatrix-szel szembe nem állíthatott maga helyett valami tréfás figurát, teszem udvari bolondját, mint ahogy ez például «Pázmány lovagban» viseli a király képét, hol egy haragtól elkábított s amúgy is kissé korlátolt ember félrevezetéséről van szó; viszont Beatrix méltósága sem szenvedhet akkora csorbát, hogy személyének képviselését valamely szabadszájú, hetyke szobacicus vállalja. Így aztán a csupa fenség- és méltóság-követelte tekinteteknek áldozatul estek Pasquin és Lisette élettől szinte kicsattanó egyéniségei s helyettük Gaalnál Tihamér, a nemes ifjú s Laura, az előkelő udvarhölgy, halvány alakjai állanak, kiknek páros szerelmi jelenetei hangban alig különböznek uraikétól s a szerelem háborgásait felváltó derű helyett inkább egyhanguságot visznek a darabba, mit azután az epizodikus alakok valóban vidám, ötletes komikumával próbál helyrehozni a költő.

Ha eddigi fejtegetéseink legalább is valószínűvé teszik, hogy Gaal «A király Ludason»-t Marivaux «Le Jeu de l'Amour et du Hasard»-jának felhasználásával írta, ez érvelésekkel szemben felmerül az a kétség, vajjon módjában volt-e Gaalnak a Marivaux darabjával egyáltalában megismerkednie. Gróf Csekolics Endre úr szíves közlése szerint, kinek Gaal tudvalevőleg nevelője volt, «A király Ludason» szerzője nem tudott franciául beszélni, vajjon értett-e valamit e nyelven, erre a gróf úr nem emlékezik. Gaal egyik fordításának eredetije ugyan francia munka: Mignet F. A. francia forradalomtörténete (a magyar fordítás a «Történeti Könyvtár» c. vállalat V. és VI. köteteként jelent meg 1845-ben), de az a körülmény, hogy maga Gaal seírn nevezi meg francia eredetijét (csak ennyit mond: fordította Gaal és Mignet nevét elhallgatja), továbbá, hogy szövegének egyes kifejezései után záró jelben német magyarázó szöveget csatol, pl. a II. 252. lapon «egyetemes birodalom» (Universalmonarchie); u. o. 253. lapon «a szent szövetség» (die heilige Allianz), arra látszik utalni, hogy ezt a művet is németből fordította. A «Le Jeu de l'Amour et du Hasard» francia eredetijét tehát Gaal alig használta. Másképp áll a lehetőség ennek német fordításai-, illetőleg átdolgozásaival szemben. A németeknél Lessing fellépte óta, tehát még Marivaux életében, kitüntető kedveltségnek örvendett a nagy francia vigjátékiró. A német irodalom XVIII. századbeli reformatora ebben is ellentétes állást foglalt el Gottscheddel szemben. Míg a lipcei Aristarchos súlyosan elítéli a francia író Arlequin szerepeltetése, a Horatius-követelte őt felvonásnak háromra való leszállítása s egyéb eretnkségei miatt, az ifjú Lessingnek ő lesz a vigjátékrírás terén vezércsillaga. A stílus elmés

dialektikájú, néha szinte szörszálhasogató mesterét vonzották a francia író rokon tulajdonságai, de vonzotta másrészt a természetes igazságra való törekvése is, mely különösen ennek lélekrajzait jellemzi. Miután Weissevel együtt lefordította Marivaux «Annibal» c. tragédiáját, figyelemre legmértöbb ifjúkori darabját, «Der junge Gelehrte»-t, a *Serment indiscret* nyilvánvaló hatása alatt írja meg, s ha Arlequin szerepeltetéseig nem is megy el, a «Der Schatz» kivételével, melyben csak férfiak szerepelnek, összes ifjúkori vigjátékaiban fellépő, talpraesett, ármányos szobaleányok alakjait, a Lisette-ket, kiknek mintájára alkotta később a «Barnhelmi Minna» Franciskáját is, nevükkel együtt Marivauxtól vette át. (L. Danzel-Guhrauer Lessing életrajzának Maltzahn-Boxberger-féle kiadását. I. 158. l.) Egyébként Lessing e drámai remekének egész ductusa is Marivaux szellemének bélyegét viseli magán. Hőse, Tellheim, akárcsak Marivaux hősei, nem annyira külső akadályok, mint inkább saját lelke sugallatai ellen küzd, sőt tán nem esalódom, ha a darab egy mozzanatában a «Le Jeu de l'Amour et du Hasard» egyenes hatására vélek ráismerni. Mikor ugyanis Tellheim a királyi leiratot megkapja, immár nem áll semmi az ő és Minna boldogságának útjában; de Minna tovább folytatja kegyetlen játékát s nem bánja meg évődését: hisz e játék szerzi meg neki Tellheim lelki nagyságának s férfias szerelmének egész mélységében való megismerését. («Nein, ich kann es nicht bereuen, mir den Anblick Ihres ganzen Herzens verschafft zu haben.» V. felv. 12. j.). Épp így Marivaux darabjában, hol Silvia, szerelmesének felfedező vallomása után tovább folytatja alakoskodását, majd így nyilatkozik atyja előtt: «Si vous saviez, comme je lui tiendrais compte de ce qu'il fait aujourd'hui pour moi, combien mon cœur gardera le souvenir de l'excès de tendresse qu'il me montre!» stb. (III. felv. 4. jel.)

Marivaux kedveltsége Németországban tovább tart a Lessing utáni időkben is s ha túlzottnak kell is tartanunk Rossel Virgilnek azt az állítását, hogy a Sturm und Drang rajongóinak sikerült ugyan a francia tragikusok hitelét megrontani hazájukban, de Molière, Destouches és Marivaux szinte versenytárs nélkül uralkodnak azontúl is a német színpadon (Historie des relations littéraires entre la France et l'Allemagne. Paris 1897. 398. l.), annyi bizonyos, hogy a németek továbbra is egyre-másra fordítják és játszik Marivauxt. A «Le Jeu de l'Amour et du Hasard» először Krüger J. Ch. nehézkes fordításában jelent meg «Das Spiel der Liebe und des Zufalls» címen a Sammlung einiger Lustspiele aus dem Französischen des Marivaux» c. gyűjteményében. (Hannover, 1747), Schwan Ch. Fr. az ifjú Schiller egyik mannheimi barátjának fordítása, mely Mannheimban jelent

meg harminc évvel később «Die Verkleidung» címmel, a darab színterét Németországba helyezi. Nyelve előzőjénél már jóval modernebb, de az eredeti dialogjának elevenségét és csínját távolról sem közelíti meg. Sokkal inkább sikerül ez Jünger J. Frigyesnek, kinek átdolgozása «Maske für Maske» címen először 1794-ben jelent meg Lipcsében, majd 1795-ben az átdolgozó «Komisches Theater»-jének III. kötetében u. o. — Jördens lexikonja szerint, melynek erre vonatkozó adataim jó részét köszönöm, ez az átdolgozás később még egy Brünneben megjelent «Sammlung deutscher Lustspiele» c. gyűjteményben is bennfoglaltatik. Jünger a cselekvés színhelyét szintén Németországba helyezi át. Orgonból Herr v. Weissenfels, Silviából Antonie, Dorantéból Herr von Sillburg stb. lesz nála. Itt-ott rövidít a szövegen, másutt megtoldja, de a cselekvést lényegében nem változtatja meg. Ez az átdolgozás nagyon előkelő helyet foglal el a bécsi burgszínház műsorában, hol 1792-től 1846-ig hetvenszer kerül színre. (Wlassack E. Chronik des k. k. Hofburgtheaters; az 1821-től 1875-ig előadott darabok összefoglaló lajstromában.) Innét veszi át a budai és pesti német játékszín is. Budán először 1802 jun. 6-án adják a németek (l. Kádár Jolán, A budai és pesti német színészet története 1912-ig. Budapest, 1914. 117. l.) s nagy sikert aratván, jó darabig műsoron marad ezután is. Mint az egyetemi könyvtár német színlapgyűjteményéből s az akkori pesti Theatertaschenbuchokból s almanachokból megállapíthattam, «A király Ludason» megjelenésének éve, vagyis 1836 előtt utóljára 1823 jun. 27-én adták a pesti német színházban. E sikerek buzdító hatása alatt fordítja le Jünger átdolgozását magyarra Láng Ádám János «Álorca ellen álorca» címen s fordítása magyar színészeink műsorán 1810-, 11-, 12- és 14-ben szerepel egy-egy előadással. (l. Bayer József, N. J. T. II. k. 388. l.) Nyomtatásban nem jelent meg s később sem Budán, sem Pesten nem játszották színészeink sem ezt, sem valamely más darabját Marivauxnak, kit a magyar irodalom és játékszín egyáltalában meglehetősen elhanyagolt. Mikor az akadémia 1831-ben a kassai magyar játékszínre ügyelő nemes abaujvármegyei küldöttség felkérésére körlevélben szólította fel tagjait, hogy fordításaikkal segítsenek a magyar színpad számára műsort teremteni, a fordításra ajánlott 71 mű között 18 francia darab volt, köztük Regnard «Játékos»-a is, de Marivauxtól semmi. Erről szólóban már Bayer is megjegyzi, hogy tán órola sem kellett volna megfelelkezni. Sajnálkozásában mi is osztozkodhatunk annnyival inkább, mert a francia vígjátékirodalom e klasszikus képviselőjének — Láng fennebbi, másodikéből vett s nem is irodalmi céllal készült fordítását leszámítva — nemcsak egyetlen darabját nem bírjuk azóta sem nyelvünkön, hanem vele foglalkozó iro-

dalmunk is mindössze pár lapra szorítkozik,¹ pedig kétségtelen, hogy a kiváló francia vígjátékiró, ki az értékelés sorrendjében mindjárt Molière után következik, diszkrét, nemes művészetével jótékony befolyást gyakorolhatott volna drámairodalmunk fejlődésére, az a jobb értelemben vett «marivaudage» pedig, mely fő műveinek oly kecses díszet kölcsönöz, bizonyára hozzájárult volna szinpadai nyelvünk pallérozásához. Tán említenem sem kell, mily izlésnemesítő iskola lett volna e darabok előadása közönségünkre s színészeinkre egyaránt s mily hálás feladatúl kínálkozott volna egy Silvia, vagy Araminthe (Les fausses Confidences) szerepének alakítása a Nemzeti színház művészi erőinek számára, kik közül e pillanatban önkéntelenül gondolkodom műintézetünk későbbi gárdájának egyik jeles tagja-, a felejtethetlen Prielle Kornéliára. Nem hiszem, hogy a Théâtre Français legkiválóbb művésznői között akadt volna nálánál hivatottabb tolmácsolója e bájos alakoknak.

E kissé hosszúra nyúlt kitérés után visszatérve Gaalhoz, megállapíthatjuk, hogy 1825-től, vagyis a szerző 14 éves korától fogva, mikor a fővárosba került, 1835-ig, mikor «A király Ludason»-t írja, sem Pesten, sem Budán, akár magyar, akár német színészek előadásában Marivaux darabját nem láthatta, mert a magyar színészek utoljára 1814-ben, a németek pedig 1823-ban adták elő. Valószínűnek kell tehát tartanunk, hogy a «Jeu de l'Amour et du Hasard»-t ennek Jünger-féle, akkortájt nagyon kedvelt s nyomtatásban többször megjelent átdolgozásából olvasás útján ismerte s utóvégre az sem lehetetlen, hogy Láng fordításának valamely kézirata jutott kezéhez. Meg kell itt jegyeznünk, hogy Gaal németből fordította Calderon «Zalameai biróját» és «Kísértetét», továbbá Horn és Gerle «Gyámság» c. darabját is. (L. Badics F. Gaal-életrajzát.) Hogy minden tehető ellenvetést elhárítsak, nem hallgathatom el, hogy marad hátra még egy kibuvó abban a föltevésben, hátha Marivaux darabja, illetőleg annak átdolgozása helyett Gaal valamely más német vígjátékot használt,

¹ A lexikonok Marivaux-cikkein kívül *Gärtner Henrik* egy meglehetősen eldugott helyen, a nagyváradi áll. főreáliskola 1889/1890-ki Értesítőjében «A német polgári dráma eredete» c. értekezésének befejezéséül adja M. jellemzését. — *Bayer J.* a magyar drámairodalom történetében Bessenyei «Philosophus»-át méltatva, e végjátéokra Destouches mellett Marivaux hatását is feltételezi. — *Haraszti Gyula* a naturalista regény XVIII. századbéli előzői között említi Marivaux-t, Molière életrajzában pedig ennek követői között. — *Lázár Béla* Bessenyei «Lais»-ának kiadásában idézi a költő néhány sorát. — *L. ezenkívül Faguet Emil* «XVIII. század»-jának magyar fordítását Harasztitól, melyben külön fejezet szól M.-ról. — Azt hiszem, ennyi az egész.

mely a francia vígjátékiró hatása alatt készült. Hogy ilyen is volt, mutatja a Goedeke «Grundriss»-ének IV. k. 35. lapján említett «Die Untröstlichen» c. darab Lemberttől, melyet szerzője egy régibb Marivaux-féle vígjáték s egy újabb Scribe-féle vaudeville elemeiből tákolt össze. Ez irányban tett kutatásom azonban Gaal darabját illetőleg meddő maradt.

Eredményeimet összefoglalva, valószínűnek kell tehát tartanom, hogy Gaal «A király Ludason» cselekvényének lényeges elemeit Marivaux «Le Jeu de l'Amour et du Hasard» c. vígjátékából kölcsönözte a darab német átdolgozásának közvetítésével s bizonyos, hogy művének e gerincét Kisfaludy K. «Pártütők»-jéből s «Matyás deák»-jából vett motivumokkal egészítette ki.¹

A francia írók szeretik Marivaux költészetét nagy kortársának, Watteau-nak, művészetével állítani párhuzamba; életírója, Larroumet, pl. Watteau gyönyörű alkotását, melyet L'Embarquement pour Cythère néven ismerünk, Marivaux drámai művei apotheosisának minősíti. Ha e párhuzam megáll, a mi Gaalunk kisebb igényű munkája csupán az eredeti után készült szerény fametszet szerepét vállalhatja ugyan, de nekünk e kísérlet is kedves, mint Marivaux bájos rokokó-világának úgyszólván egyetlen visszhangja irodalmunkban s ha a Nemzeti Színház, címének megfelelően, az eddiginél komolyabb törekvéssel fogja egyik főfeladatát játékszinünk nemzeti hagyományainak ápolásában keresni, a feltámasztandó darabok sorában könnyen ráakadhat dráma-irodalmunk multjának e sok tekintetben naiv, de tagadhatatlan frissességét máig megőrzött vidám alkotására. A Pont-Biquet és társai sajnálatos kultuszáért pedig nem vezekelhetne méltóbban, mintha Molière mellett Marivauxnak is helyet juttatna klasszikus műsorában.

Budapest.

BINDER JENŐ.

¹ E dolgozatnak társaságunk 1916 okt. 7-ki ülésén történt felolvasása után felszólalt Versényi György tagtársunk, kijelentve, hogy kár «A király Ludason» forrását ily messze, a francia irodalomban keresni, mikor ez a történet mindenestül megtalálható Mednyánszky Alajos «Elbeszélések, regék s legendák a magyar előidőkből» c. könyvében, mely több elbeszélő és drámai műnek szolgált forrásul. Utánna jártam a dolognak s megállapíthatom, hogy Mátyás és Beatrix ludasi kalandja *sem Mednyánszkyban nincs meg*, sem más, Gaalt megelőző munkában nem tudtam nyomára akadni.
B. J.

BARTÓK LAJOS.

VII.

Ámbár Bartók mint lírikus tiszteletreméltó sikereket ért el, érdeklődésének középpontja mégis a színpad volt, amelyhez élete úgyszólván hozzánőtt és teremtő erejének fajsúlyra is legértékesebb alkotásai drámái között vannak; mert a gyakorlati tapasztalást, melyet mint a Nemzeti Színház drámapíráló-bizottságának tagja szerezhetett, gondos elméleti készség és tárgyaiba való elmerülés egészíti ki nála. A színpad ismerete nem tántorította el őt a színi hatás olcsó eszközeinek és fogásainak kétes sikerei felé, hanem inkább költői erejével versenyzett a színpadi hatáért.

Első darabja *A legszebb* (1880) c. 3 felvonásos vígjáték¹ klasszikus köntösben a jókedvű Bartókot mutatja be az új romantikusok szellemének teljes fegyverzetével. Ezt követte két történeti drámája: *Kendi Margit* (1884), amely Báthory Zsigmond és Boldizsár versengését tárja fel és *Thurán Anna* (1888), amely Mátyás korában a huszita-mozgalmak idejében játszik. Ezután ismét egy 3 felvonásos vígjátéka, *A méhek* (1890) került színre, amely a magyar talajból kinőtt modern életet mutatja be. *Erézsбет királyné* (1892) 4 felvonásos drámájával ismét a magyar történelemhez tér vissza, hogy bemutassa az igazi magyar lovagvilágot a nápolyi bosszúhadjárat keretében. Könyvalakban még egy történeti drámája jelent meg *Mohács után* (1898) címen, amely a mohácsi csatateret mutatja be, ahol Perényiné a holtakat temetteti. E dráma voltaképpen előjátéka két másik darabjának, amelyek kéziratban maradtak. Az egyik *János királyról* szól és apróbb simítások híján készen van. Ennek folytatása lett volna, mint drámai trilógia befejezője *Martinuzzi*, amelyből azonban csak a néhány jelenet készült el. Ezenkívül írt egy politikai bohózatot is *Haluska Benedek* (1889) címen és egy operaszöveget Chateaubriand után *Az Abenszeradzs* (1886) királyfiról.

¹ 1879-ben adták először a Nemzeti Színházban.

Bartók drámaírói pályáját vígjátékkal kezdi; miként lírája is a humor és szatíra jegyében indul meg. A *legszebbje*, mint említettük, az új romantikusok iskolájának bélyegét viseli magán. Ennek az iránynak irodalmunkban a legjelesebb képviselői Rákosi Jenő és Dóczy Lajos és pályája kezdetén Csiky Gergely voltak. Tárgyakért szívesen fordulnak kigondolt meseikkel a görög és spanyol világba, hogy merész fantáziával költött szertelen történeteiknek nagyobb hitelt biztosítsanak. Ezen drámák legtöbbszörében a biztos és indokolt meseszöveget és jellemrajzot meglepő jelenetek, epigrammai éltől pattogó dialógusok, színes és kápráztató költői képek halmozása és antik vonatkozások pótolják.

Bartók *Legszebbje* is ezekkel az eszközökkel dolgozik. Meséjét a görög világba helyezi, amellyel lírájában is gyakran találkozunk, hol egy klasszikus ízű kép, vagy mithológiai vonatkozás alakjában (*Óh Léthe, Margitszigeten*, stb.). Ezért visszatérését egy már-már divatja múlt költői irányhoz nem lehet pusztán utánnásnak tekintenünk, hanem régibb hajlama és érdeklődése megnyilatkozásának is, amely őt Sappho hazájába, az élvezethajhászó Lesbos szigetére vitte valószerűtlen meséjével, amelynek lényege körülbelül ez: Amintasznak, a tirannus hajlamú archonnak az az ötlete támad, hogy a szépségversenyek régi szokását fölleveníti s kicsapongásra hajló fiát a szépségversenyben győztes leánnyal összeházasítja. Versenybírákul három együgyű, vén tanácsosát: a papucshős Menandert, a kéjsóvár és pazarló Diomédet és a filozófus Oxylost, kinek kapzsiságánál csak gyámoltalansága nagyobb, jelöli ki. A versenybírák csakhamar kifecsegik megbízatásuk titkát. Erre megkezdődik az ostrom. Lesbos szépei sorra munkába veszik a versenybírákat. Oxylost drága ékszerekkel közelítik meg: a kis Bachis karperecet hoz neki, Lais bájaival kenyereli le, Corinna, Dioméd kedvese is könnyen megszerzi a másik két pályabíró szavazatát is.

A vígjáték tulajdonképeni bonyodalma a harmadik felvonásban kezdődik, midőn Arion, Menander fia, lép előtérbe, ki egy phrygiai harcos leányát, Melittát szereti; de szülei úri gőgből ellenzik fiuk házasságát a jövevény leánnyal. Arion úgy gondolja megnyerni a szülők beleegyezését, ha Melittának megszerzi a győzelmet a szépségversenyen. Arion Oxylosnál kezdi a szavazatkoldulást Melitta számára, ki meg is igéri pártfogását, bár szavazatát már Corinnának szánta. Melitta ügyét hathatósan támogatja Oxylos öreg gazdasszonya is, ki Corinna miatt neheztel gazdájára. Hogy régi befolyását visszaszerezze, ellopja gazdájától a versenyzőktől összeharácsolt kincseket, hogy ezek birtokában bármikor felléphessen ellene. Oxylos Ariont hiszi a tolvajnak, ezért az ő jóakarátát akarja minden áron biztosítani. A meg-

vesztegetett versenybírák Arion megnyerését Corinnára bízák, ki egykor kedvese volt Arionnak. Corinnában a régi szerelem emléke új erőre kap és vissza akarja hódítani hajdani udvarlóját, ezért Melitta javára még a versenytől is visszalép, csakhogy az övé lehessen Arion; de ez hű marad Melittához. A csel tehát mitsem használ; Arion bevádolja az archonnál a versenybírákat, aki erre érdemetlen tanácsosait megfosztja bírói tisztüktől és helyökbe ifjakat nevez ki, köztük Ariont is, akinek bizalmasan elárulja, hogy a szépségverseny győztesét fiának szánta. Mikor ezt Arion megtudja, mindenképen le akarja beszélni Melittát a versenyben való részvételtől, mert a győzelem reá nézve kedvese elvesztését jelentené. De Melitta most már féltékenységből is ragaszkodik a pályázathoz; mert azt hiszi, hogy szerelme Corinnához pártolt. Arionnak tehát nincsen más menekvése, mint elárulni a titkot, hogy aki a győzelem aranyövét megnyeri, az archon fiának lesz a neje. Arion ezek után lemond tisztéről s bevallja az archonnak, hogy megszegte szavát s elárulta a titkot. Az új bonyodalmat egy váratlanul jött levél oldja meg, amelyben az archon fia tudatja atyjával, hogy megházasodott. A szépségverseny ily módon tárgytalanná válik s kiki választottja szemében marad a *legszebb*.

Az ötletes és változatos bonyolítású cselekvény főhibája, hogy híjával van egy határozott komikai gondolatnak, amely a szétágazó részeket egy csomóba egyesítse. Az egész vígjáték ötletek és torzképek sorozata. A fejedelem szeszélyéből szépségbírákká tett vén tanácsosok gyámoltalanságukban képtelenek igazi kómikai küzdelemre és a vígjáték mozgalmas bonyodalmának sodrában csak százalmas karikatúrákká válnak, kiket a korteskedő nők ostroma egyik zavarból a másik ejt és alig egyebek ide-oda imbolygó nevetséges báboknál.

A mese számára igazi bonyodalmat Arion és Melitta szerelme szolgáltat, melynek útjában a szülők makacs gögje áll, kik nem akarják menyükül fogadni a phrygiai leányt. Arion a verseny sikerétől várja szülei beleegyezését s ez bírja rá, hogy ő is megkönyékezze a táglelkiismeretű bírákat; de amikor így sem látja biztosnak a sikert, bevádolja a bírákat részrehajlásukért. Az eszközökben tehát Arion sem válogatós, csakhogy szerelme célt érjen. Mikor pedig ő lesz a versenybíró, ő is visszaél az archon bizalmával, hogy veszélyeztetett szerelmét megmentse.

Melitta, ártatlanságával és szerelmének őszinteségével szinte kírí ebből a léha és ledér környezetből. A szépségversenyben is jobb érzése ellenére akar résztvenni, hogy szerelmét biztos révbe juttassa; de amikor a verseny valódi célját megtudja, maga lép attól vissza. Az ő szereplése sem jelleménél fogva, sem érzelmének komolyságánál

fogva nem szolgálja a komikai célt. Az író tapintata meg is kíméli, hogy nevetségessé tegye. A komikai elemek egymást zavaró és lerontó kavarodásában Melitta szerelme képviseli a komoly elemet, aki véletlenül sodródott ebbe a nem neki való társaságba és a véletlen, az archon fiának levele, mint valami deus ex machina segíti szerelmét győzelemre.

A vígjáték alakjai lélektani szempontból sem állják meg egészen a helyüket. Az alsóbbrendű komikumnál inkább megbocsátjuk, ha a cselekvény bonyolításában és a személyek jellemében ellenmondás vagy következetlenség van; de az igazi komikai jellemek a valószínűséget nem nélkülözhetik. Különösen szembeszökő e tekintetben Corinna lelki átalakulása. A léha hetéra, ki szerelmi ígéretekkel és kacérságával szerzi meg a vén versenybírák szavazatát, amikor veszélyeztetve látja sikerét, Ariont, aki valamikor kedvese volt neki, akarja magának visszahódítani és szerelmi cselszövései közben minden feltűnőbb lelki indok nélkül beleszeret régi kedvesébe. A léhának bemutatott Corinna minden komolyabb erkölcsi alap híján ilyen nagy lelki változáson nem mehet keresztül oly gyorsan és váratlanul, mint ahogy azt a költő el akarja velünk hitetni.

Általában az egész vígjáték meséje azt a benyomást teszi ránk, hogy cselekvénye fölött nem a költő uralkodik, hanem az ragadja őt magával és minden felbukkanó komikus ötlet mellékutakra csábítja eredeti céljától. A rendkívülit és meglepőt hajhászva, jellemei olykor torzképekké lesznek, komikuma élceken sziporkázik szét, drámai dikciója lírába vagy elmélkedésbe téved, dialógjai szellemes epigrammák s nem a cselekvés és a drámai akarat hordozói.

Szóval, aki Bartók e vígjátékát nem művészibb igényekkel olvassa, a részletekben sok gyönyörködtetőt talál. Színes és jellemző képekben gazdag nyelve, a komikai helyzetek gazdagsága, a görög élet megtévesztő patinája, a klasszikus motívumok természetes felhasználása mind kárpótolni igyekezzenek bennünket a vígjáték szerves hibáiért.

Bartók Lajos másik vígjátéka, *A méhek*¹ abban az időben készült, mikor Európaszerte a francia realista írók sikerei csábították utánzásra a drámaírókat és Bartók továbbra is megmaradt a megkezdett úton: a költői hatás eszközeivel küzdeni a színpadi sikerért. *A méhekben* Alfred de Mussetnek egy tárgyát variálja s a «házasságtöréses drámák fénykorában az ártatlanság hatalmát magasztalja».² Művének

¹ Először 1889-ben nov. 29-én adták a Nemzeti Színházban.

² Ambrus Zoltán emlékebeszéde *Bartók Lajos* fölött. (Kisf.-Társ. Év-lapjai, XXXVIII. köt.)

célja, mint Paulay Edehez, a Nemzeti Színház igazgatójához írt sorai-
raiban mondja, a «magyar szellemből kívánt modern világot hívní
elő s a költészet eszményiségével vonni be a köznapi élet realizmusát».

A darab meséje körülbelül ez: Kányaházy Aurél hosszabb távol-
lét után hazajön anyja látogatására. Aurél szülei nagyon szeretnék,
ha fiuk megházasodnék. Mindketten gyermekkori játszótársát, Garam-
szeghy Matildot óhajtják menyüknék; de Aurélnak, a nőhódító világ-
finak nem kell Matild felkínált szerelme. Könnyű sikerei egyébként
is kiábrándították a nőkből. De meg tiltott viszonya San Bacco mar-
quis nejével, Leonával, szintén útjában van házassági szándékának.
kinek házasságot is ígért. Azonban már Leonából is kiábrándult, mert
szeretkezésük semmi új izgalmat nem ígér. Míg barátja, Berendy
Gyula, Leonával való szakításra és Matilddal kötendő házasságra be-
széli rá Aurélt, Leonától levél érkezik, amelyben értesíti kedvesét,
hogy férjével együtt meglátogatja őt otthonában. Aurél nem térhet
ki a kényszerű látogatás elől. A marquisék fogadására barátja, Be-
rendy vállalkozik, aki meg Kányaházyék jószágigazgatójának leányát,
Violát szereti. Viola ártatlan tisztasága és természetes modora meg-
kapja a közönyöst és fásultat szenvedő Aurélt is. Viola annyi rajon-
gással beszél kedves méheiről, hogy egész valójából kiforgatja a világfi
gavallért, aki végül már csókot koldul a «kis falusi libától».

Kányaházyiné mit sem tudva a viszonyról, szívesen fogadja Leo-
nát és férjét; mert a nő tettetett ártatlanságával behízelgi magát
nála. Érdekes vendége a háznak még a Parajdy-házaspár. A férfias
modorú szolgabíróné nyersesége csak az első pillanatra szokatlan; mert
csakhamar megtudjuk, hogy a darabos külső alatt jószívű, áldozat-
kész és tevékeny asszony rejtőzik; de egy asszonyos szenvedélye neki
is van: minden alkalmat megragad, hogy a fiatal párokat összehozza.

Berendy Gyula a megállapodáshoz híven egész hévvel hozzálát,
hogy a marquisné szívéhez férközzék és kiábrándítsa őt Aurélból.
A terv annyira sikerül, hogy a szerelmi ostrom végén ő is szerelmes
lesz Leonába, ki a találkozóra már kész elhozni Aurél leveleit, hogy
a régi viszony emlékét is megsemmisítsék.

Míg Berendy Leona meghódításán dolgozik, Aurél Violának ud-
varol. A méhekről, csillagokról és a hűségről való hosszas és közöm-
bösnek látszó elmélkedésnek a vége az, hogy Gyula heves udvarlása
Leonának féltékennyé teszi Violát, Aurél pedig komoly szerelemre
lobban a falusi lányka iránt.

Az udvarlás eredményéről a két jóbarát kölcsönösen beszámol
egymásnak. Aurél hálás barátjának, hogy szépszerével megszabadítja
őt Leonától, viszont Gyula, bár rosszul esik neki, hogy Viola szerel-
mét eljátszotta, megnyugszik Viola elvesztésébe.

A harmadik felvonás javarészt a légyottok mulatságos bonyodalmai töltik ki. Mialatt Aurél a kertben a Violával megbeszélte találkozó idejét várja, Berendy is otthagyja az estélyt, hogy Leonával szintén a kertben találkozzék; de itt a véletlen Leona helyett Parajdynéval hozza össze, kit a homályban Leonának hisz s szerelmet vall neki. Viola véletlenül ablakából szemtanuja lesz ennek a jelenetnek s féltékenységeben félretéve lányos szemérmét, elhatározza, hogy Aurélt a légyottra elfogadja.

A háttérben várakozó Aurél jót mulat Gyula felsülésén, kinek Parajdyné szemrehányást tesz hűtlenségéért, amiért is az kénytelen felfedni előtte az egész tervet, amelyet barátjával Leona ellen szőttek. A hosszas leckéztetésnek Parajdy megjelenése vet véget. A sok zavaró epizód után végre találkoznak Viola és Aurél is. A háttérben Parajdyné az ő beszélgetésüknek is fültanuja lesz, amelyből megtudja, hogy Viola csak féltékenységeben mutatott szerelmet Aurél iránt és még mindig Gyulát szereti.

Aurél és Parajdyné most már a szerelmesek dolgát rövidesen rendbehozzák. Berendynek meg Leona vallja meg a légyotton, hogy ő még mindig Aurélt szereti, aki midőn ezt a vallomást a háttérből meghallja, az ott leselkedő férjnek elárulja eddigi viszonyát nejével, és késznek nyilatkozik kedvesét feleségül venni. De San Bacco egész helyénvalónak tartja az eddigi állapotot s nem óhajt változtatni rajta; mert egyikük nélkül sem tud meglenni és nem lát semmi házasság-bontó akadályt a dologban. Ő csak Berendyre féltékeny!

Ezek után végre Aurél is kiábrándul kedveséből és elhatározza, hogy eleget tesz szülei rég óhajtott vágyának és feleségül veszi Matildot.

A címnek, amint látjuk, mindössze annyi köze van a vígjáték meséjéhez, hogy sok szó esik benne a méhekről és a méhek életéről, ami a drámai helyzetekből kínálkozó analógiákra és bőséges elmélkedésre ad alkalmat a szereplőknek, olykor épen a cselekvény rovására.

Bartók ebben a vígjátékában a komikum művészeibb megnyilvánulására helyezi a fősúlyt. Kányaházy Aurél a tiltott szerelem berkeiben keresi a boldogságot s csak változatosság kedvéért akar bepillantani a tiszta lelkek szerelmébe. És ez idézi elő lelki megtisztulását s viszi annak karjaiba, kihez gyermekkori vonzalma és szülei kívánsága utalják.

Bartók ezen drámájában is minden a szerelem körül forog. A vígjáték cselekvénye a tiszta és az érzéki szerelem harca, az előbbinek győzelmével. Leonát vonzalma ellenére kényszerítik San Baccohoz és álmodott szerelmének elvesztéseért a tiltott szerelemben keres kárpótlást és hogy botlását jóvátegye, azon mesterkedik, hogy kedve-

sét szerezzze meg második férjéül. A férj azonban, aki egyébként mindenkre féltékeny, annyira megszokta házi barátját, hogy hallani sem akar a válásról és kész kedvese számára minden botránytól féltékenyen óvni felesége «jó hírnevét». San Bacco, a «bukott férj», mint a szerző nevezi őt, már nem komikus, inkább szánalmas alakja a vígjátéknak. Sok tekintetben méltó párja Leona, ki férjes nő létére szeretőiben új férjet akar fogni. Amikor azt hiszi, hogy Aurélt elveszíti, Berendy Gyulát, ideiglenes udvarlóját akarja leendő férjül megszerezni. Gyulának a baráti önfeláldozás majdnem szerelmébe kerül, ha jókor meg nem szabadítja kétséges helyzetéből a kotnyeles Parajdyné, aki mindenütt ott van, ahol megzavart szívügyeket kell rendbe hozni. Ebben a szerelmi kaleidoszkópban Viola képviseli a tiszta szerelmet; de szerelmi féltésében meggondolatlanul ő is belekeveredik egy kockázatos légyottba, amely azonban végezetül meg hozza számára az elvesztettnek hitt boldogságot, Aurél számára pedig a lelki katarziszt.

A szerző a jellemeknek olykor lankadó komikumát bőségesen támogatja a furcsa helyzetek mulatságos kiélezésével. Leleménye különösen kifogyhatatlan a harmadik felvonásban a kettős légyott bebogozásánál és a kibonyolítás gyakorlott technikai megoldásában, amelyek elárulják, hogy Bartók a színpadi hatásnak is gyakorlott mestere.

A vígjáték legfőbb gyengesége, hogy a cselekvény nem pereg le azzal a drámai gyorsasággal, amely a vígjátéknál fokozottan megkívánt kellék. A sok kitérő elmélkedés, amely a szereplők lelki világába olykor tagadhatatlanul mélyen bevilágít, megakasztja a cselekvény gyorsabb menetét.

A darab hibájáért csak részben kárpótol bennünket a sok találó ötlet, a sziporkázó élc, a kedély pajzán csapongása, a gondolat- és szójátékok bősége. A vígjátéki stíl könnyedségét azonban mindamellett Bartók e művében is olykor nélkülöznünk kell. Az erő és dараbosság komoly drámában néha erényszámba mehetnek; de a vígjátékban inkább amaszt keressük.

Bartóknak van egy, a Népszínház számára írt énekes bohózata is: a *Haluska Benedek*,¹ amely voltaképen a politikai életből vett karikatura. A politikus és élelapíró Bartók a burleszk-komikum álarcra mögé rejtett szatírája mérgét ebben a bohózatban önti ki a hatalmon levő politikai párt fattyúhajtásai ellen. A képviselőknek azt a csoportját pellengérezi ki, kiknek a képviselői mandátum csak lépcső egyéni céljaik elérésére. Az egyik előkelő hivatalról álmodik, a má-

¹ Először 1889-ben márc. 22-én adták a Népszínházban.

siknak csak hiúságból kell a mandátum, a harmadiknak kalandokon jár az esze. Klopiczky is épen légyottra készül egy légművésznővel, amikor a tisztelt Házban felkeresi őt főkortese, Haluska Benedek. Persze nem tud tőle menekülni, mert közeledik az új választások ideje, tehát kedvében kell járnia a befolyásos választónak, s ez ki is használja az alkalmat. Együgyű fia számára hivatalt kér valamelyik minisztériumban, magának pedig rendjelet akar, hogy nagyobb legyen a tekintélye a jövő választásoknál. Azután a feleség és a népes család apraja-nagyja mind értékes ajándékokat várnak a képviselő úrtól és megbízásokkal halmozzák el. Mindezt nyájas arccal viseli Klopiczky és tűri a bárgyú Haluska fölényes bánásmódját, aki már a képviselőház éttermében bőségesen kiveszi a részét minden jóból fiával együtt. Haluska fia érdekében valamelyik miniszter ismeretségére is áhítozik. A képviselők Körmölfy gyorsírókat mutatják be neki mint pénzügy-minisztert, aki meg is igéri, hogy az ifjú Haluskát egy év múlva — tehát a választások után — kinevezi miniszteri titkárnak.

Mialatt Klypiczky szavazni megy az ülésterembe, Haluska Illatáry Rózsával, a bufféthölgygel — ki melleleg a «Zöld bornyú» mulató egyik énekesnője — enyeleg és fogyasztja a sok jó ételt és italt Klopiczky számlájára. Haluska bizalmas beszélgetés közben fia szívügyét is elárulja Rózsának, ki megígéri közbenjárását Grapsa Helénnél, egy gazdag háziúr leányánál, kit apja egy malátagyáros fiának, Krumholz Jónásnak ígért oda. De Haluska bízik, hogy képviselő-barátai befolyásával itt is sikert érhet el. Klopiczky erre is kapható, csakhogy a légyottra elszabadulhasson Haluskától, amelyről azonban lekésik.

A második felvonás Grapsaék otthonába vezet, ahol épen Helén énekleckéje folyik Bomberdo olasz énekmester vezetése mellett, aki egyszersmind az apa megbízásából felügyel Helénre, hogy ne találkozhassék szerelmesével, Haluska Xenophonnal. A szerelmesek természetesen lépten-nyomon kijátszák Bomberdo ellenőrzését. A szerelmesek pártján van Rózsa is, akibe meg Bomberdo szerelmes.

Az éneklecke alatt jön Grapsa és tudatja leányával, hogy Krumholz fia számára megkéri a kezét. A gyámoltalan kérőről Helén hallani sem akar; de a számító szülők mégis eljegyzik őt véle. Épen az eljegyzési lakomához készülnek, amikor váratlanul megjelenik képviselő-barátaival Haluska és Xenophon számára szintén megkéri Helén kezét. Rózsa váratlan közbelépése segít megoldani a csomót, még pedig úgy, hogy Jónás szerelmesének adja ki magát és a zűrzavarban Helént, ki időközben férfiruhát ölt magára, Xenophon segítségével megszökteti és azután maga is faképnél hagyja a rászédett örömapákat.

Grapsa és Krumholczék kivételével az egész társaság innét a «Zöld bornyúhoz» címzett mulatóba megy, hogy Rózsa jutalomjátékát

végignézzék. A jókedv tetőpontján van; Haluska a légművésznővel, Gazellával mulat, ki hogy megbosszulja magát Klopoczkin, amiért nem jött el a légyottra, Haluskát tüntető szívességgel halmozza el. Helén pedig, hogy még jobban «kompromittálva legyen», Rózsával kész fellépni a mulató színpadján. Vállalkozásának természetesen fel-sülés a vége; de célját eléri, mert sikerül neki emiatt felbontania az eljegyzést Jónással és apja most már beleegyezik, hogy Xenophon felesége legyen.

Haluska széles jókedvét felesége és hat leánya váratlan megjele-nése hűti le, kiket Klopiczky egy barátja a fővárosba sürgönyöz az-alatt az ürügy alatt, hogy Haluska súlyosan megbetegedett. Így akarja megtréfálni Haluskát azért a sok alkalmatlankodásáért, amelyet az Klopiczkynek okozott. A mulatóban tettenért Haluska tragikomikus tablóját Xenophon és Helén célját ért szerelme simítja el.

A bohózatban a szertelen jókedv és szeszély mindent összehalmoz, csakhogy megnevettesen bennünket. A meseszövében váratlan for-dulatok és meglepetések gyors egymásutánban váltják fel egymást. Ahol a cselekvény szünetelni látszik, mint az első felvonásban, a komikum külső eszközeivel igyekszik hatni a költő. Ezenkívül sorjá-ban felvonultatja a különféle zsargonok képviselőit. A tót dialektust Haluska Benedek képviseli, Üvöltő Izidor laptudósító zsidó zsargon-ban beszél, Krumholz Keresztély német nyelvkeveréket használ, Bum-berdo Sebastiano énekmester frazeológiája talján kiejtésű és képzésű magyar szavaktól hemzseg, Kőrmölffy mint álminiszter előkelően raccsolva beszél, Balmazy képviselő meg helyel-közzel a nyegle poli-tikusok nyelvkeverékét használja latin, francia szólamokkal megtűz-delve.

A bohózat éle közéletünk fonákságai ellen irányul, mintegy azt hangoztatva kacaj mögé rejtett satírával, hogy társadalmi életünk telve van szélhámosokkal, kik élheterlenségünk és nemtörődömségünk folytán érvényesülni tudnak a társadalomban és a magánéletben egy-aránt. Politikai életünk ilyen tipikus alakja Haluska Benedek is, a ravasz kortes, aki kirívó tudatlansága mellett ravaszságával a maga szűkebb hazájában vezető szerephez jut és befolyását a maga hasz-nára igen jól tudja gyümölcsöztetni. Csak egy lény van, ki előtt a hatalmas kortes semmivé silányul — a felesége.

A Haluska Benedek-féle választókhöz méltók képviselőik is, kiket felvonultat előttünk a szerző. Szemében hízelegnek a hatalmas kor-tesnek, mert tudják, hogy tőle függ megválasztatásuk sikere; de ha szerét tehetik, megtréfálják őt.

A politikai élet kapaszkodói mellett ott vannak a fővárosi polgári osztály meggazdagodott, de minden műveltség híján való alakjai: a

háziúr és a gyáros, kik gyermekeiket a vagyon gyarapítása céljából vonzalmuk ellenére akarják összeházasítani.

Bár a darab középpontjában a politikusok vannak, a bohózat külső sikere nem rajtuk fordul meg, hanem a két nőszereplőn, Rózsán és Helénen, kik tehetség nélkül művészi sikerekről álmodoznak. Mind a két alak, úgylátszik, a Népszínház akkori két kiváló primadonnája, Pálmay Ilka és Hegyi Aranka számára készült «hálás szerepnek». A tehetségtelen tanítványokhoz méltó mester a tót köszörűsből Amerikában olasz ének- és karmesterré kineveledett kalandor. És a többi szereplők is gyarlóságaikkal mind egytől-egyig beleillenek abba a környezetbe, ahol a fonákság ül diadalt a józan ész fölött.

Bartóknak könyvalakban megjelent vígjátékai mellett 1895-ben a Nemzeti Színházban még egy háromfelvonásos vígjátéka, *Az örvény* került egy párszor színre; de nyomtatásban nem jelent meg, mert mint drámai alkotás nem számíthatott sikerre. Ezért Bartók megszívelte a darab egyik bírálójának véleményét, hogy tárgya nem színpadra való, hanem kitűnő regényt lehetne belőle készíteni. Így lett a vígjátékból egy két kötetes regény, *A szemfényvesztők*, amelynek tartalma egészen azonos *Az örvénnyel*.

VIII.

Bartók költészetének legérettebb gyümölcse három történeti drámája, melyek költői tekintetben és színpadi hatás szempontjából egyformán tiszteletes sikert szereztek szerzőjüknek. Ezek nemcsak multunk iránt való nagyfokú érdeklődését mutatják, amely főként történelmünk rajongó szeretetében nyilvánul meg nála, hanem históriai tanultságának is nem mindennapi mértékét igazolják.

Első történeti drámája, *Kendi Margit*,¹ Erdély történetének egyik legviharosabb esztendejét, 1594-et idézi fel. Tárnya Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem viszálya unokatestvérével, Boldizsárral. Bartók a cselekvény középpontjába Zsigmond helyett Boldizsárt helyezte és a drámai érdek kedvéért feleségét, Kendi Margitot tette meg hősnővé. Báthory Zsigmond udvara minden cselszövényével és léhaságával már a dráma elején feltárul előttünk. A fejedelem Carilli Alfonz befolyására a török védnökség alól Rudolf fennhatósága alá szeretné Erdélyt átjátszani, míg Kovacsóczy kancellár és a tanácsurak a szultán protektorátusa alatt akarnak maradni. Az elégedetlenség e politikai cselszövény miatt magyarázza meg a fejedelmi palotában mulatozó főurak fanyar kedvét, kik bosszúságukat a fejedelem elkapatott olasz és spa-

¹ Először 1884-ben adták elő a Nemzeti Színházban.

nyolc udvaroncain töltik ki és titkon megegyeznek, hogy a távollevő fejedelem helyett Boldizsárt ültetik Erdély trónjára, ki rátermettségét a fejedelem távollétében mint kormányzó már több ízben megmutatta. De Boldizsár a tanácsurak szándékáról hallani sem akar, jóllehet mint törökpárti a fejedelemnek a bécsi kormány céljait támogató politikáját ő is elítéli. Neje azonban annál nagyobb szenvedéllyel veti rá magát rég táplált vágya megvalósítására, hogy férje Erdély fejedelmi székébe juthasson. Ezért apjával együtt unszolja a tanácsurakat, hogy Boldizsárt vegyék rá a pártütésre.

A fejedelem, bár gyanút fogott már Boldizsárra és féltékenyítette őt népszerűsége, de nyíltan nem akar még fellépni ellene, mert beteges szerelmével Kendi Margit felé fordult. Boldizsár neje, ki egyébként rajong férjéért, kész szerelmet színlelni a fejedelem iránt, csakhogy szerelemféltésével ingerelje férjét Zsigmond ellen.

Zsigmond, hogy eltávolítsa útjából Boldizsárt, Sinán basa ellen hadba küldi és a táborban készül vesztére törni. Carilli húga, Estella, ki titkon szerelmet táplál a daliás Boldizsár iránt, hogy megmentse őt Zsigmond és bátyja cselszövései ellen, Margitnak elárulja a veszedelmet, amely férjét fenyegeti. Carilli húga kedvéért kész Boldizsárnak kegyelmezni és hogy húga szerelmét elősegítse, most Margitot akarja elszakítani férjétől és Zsigmond kezére játszani. Csellel sikerül is neki találkozóra csalni Margitot, amelyen előre kieszelt terv szerint Carilli és Zsigmond léhűtői meglepik őt, amikor éppen a fejedelem szerelmével ostromolja. Carilli legott gondoskodik, hogy gyorsfutár vigye hírrül a botrányt Boldizsárnak, ki a rágalomnak hisz és feleségét csakugyan hűtlennek tartja. Boldizsár elkeseredésében most már kész a pártütésre a fejedelem ellen, de rajtaveszt. Margit, mikor meg akarja menteni Boldizsárt, akkor lesz árulója és Zsigmond jókor értesül az összeesküvésről. Boldizsárt elfogatja és Kendi Sándoron és rajta legott végre is hajtatja a halálos ítéletet. Margit, amidőn atyját és férjét veszni látja, az önvádtól lesújtva, törével szíven döfi magát. Halála kibékíti őt Boldizsárral, ki haldokolva kiengesztelődött öleli magához nejét. Boldizsár veszte Estella életébe is kerül. Ezzel sújtja a végzet Carillit álnok és kétszínű játékaért. Zsigmondnak pedig vesztett szerelmében kell éreznie, hogy Boldizsár és neje halálukban is diadalmaskodtak felette.

Az egész tragédiából történelmi levegő árad felénk. Erdély sorsa egy ingatag, könnyen befolyásolható, beteglelkű fejedelem szeszélyétől függ, kinek nagyralátó tervei nincsenek arányban gyenge akaraterejével, ezért vak eszköze lesz a fanatikus Carilli Alfonznak, ki Rudolf kezére akarja Erdélyt játszani, csakhogy a katolicizmus uralmát ott is megerősítse. A jezsuita nevelésű Zsigmond egészen az ő befolyása

alatt áll. Nem a fejedelmi belátás, hanem beteg idegei uralkodnak felette. Zsigmond az akarát betege. A végletek kiszámíthatatlanul ragadják ide s tova: vakbuzgó s amellet erkölcstelen; egyszer gyerekesen gyengéd, máskor meg kegyetlen és vérontó. Megsebesült bohócát megsiratja és nyomban rá kivégezteti politikai ellenfeleit. Uralomra vágyó és mégis minden ok nélkül kész otthagyni trónját. Ő maga mindig komornak mutatta magát, udvarát pedig bohócok, táncosok és muzsikuskok tették zajossá. Bartók Zsigmondban a beteglelkű, ingatag jellemű, kegyetlen és pompaszerető fejedelem képét rajzolta meg, minden rokonszenves vonás nélkül.

Gyengeségeit a politikai önzés és machiavellizmus kíméletlenségével használja ki a maga céljaira gyóntatója és kancellárja Carilli, a dráma démoni lelkű intrikusa. Erősen kiélezett jellemvonásai a romantikus drámák túlzásával megrajzolt jellemekre emlékeztetnek, kinek önzésénél csak fanatizmusa és képmutatása nagyobb.

Boldizsár is egyoldalúan beállított alak; rokonszenvesnek és hősnek mutatja be a költő, holott a történelem nemcsak daliás és bátor leventének s nagyműveltségű és pompakedvelő főúrnak ismeri őt, hanem léha erkölcsűnek és bosszúvágyónak is mondja, ki a fejedelem fölött minden áron gyámkodni akart. Ezt a körülményt a fejedelem környezete felhasználva, oly színben tüntette fel Boldizsárt, mintha ez a főhatalmat is magának akarná megszerezni. A dráma Boldizsárja kevés akaratereővel rendelkezik, helyette mások gondolkodnak és terveznek, pedig népszerű dalia, Erdély első gavallérja, kinek csak akarnia kell, hogy Zsigmond trónját megszerezze. De ő csak Erdély függetlenségét félti, a pártütéssel szerzett trón nem kell neki, inkább hősi babérokra áhitozik. Emellet egész lelkét, neje iránt érzett szerelme tölti be. De amikor ezt és becsületét látja kockán, elvakulttá és könnyen befolyásolhatóvá lesz. A bosszú vágya szunnyadó nagyra-vágyását is felébreszti, ezzel akarja kárpótolni magát elvesztett szerelméért; de rövidlátása a politikai cselszövények útvesztőjébe sodorják, ahol unokaöccse zsarnoki féltékenységének esik áldozatul. A történelem Boldizsárja, kinek messzelátó politikai céljai is vannak, itt csak szerelmes és bosszúálló lovag.

Az ő hiányzó nagyra-vágyását és ambicióját neje, Kendi Margit, a dráma hősnője testesíti meg. Rajongásig szereti férjét, de nagyra-vágyásában, hogy Erdély trónját megszerezze férjének, meggondolatlanul kockára teszi szerelmét. Mikor a maga és mások rábeszélése nem használ, hogy férjét Zsigmond ellen pártütésre bírja, féltékennyé akarja őt tenni, hogy ezzel ingerelje a fejedelem ellen. Tettetett szerelmével éleszti a fejedelem beteges szerelmét maga iránt és a végzetes gyűrrő elfogadásával a hűtlenség látszatába keveri magát, ami

aztán vesztét okozza. Férje nem hisz ártatlanságában s ebben van erkölcsi bűnhődése. Az ő végzetének siettetésére szerepelteti a költő Carilli hűgát, Estellát, ki új bonyodalmakra ad alkalmat. Szerelme Boldizsár iránt egy időre eltéríti Carilli cselszövéseit a megkezdett útvjáról azáltal, hogy Carilli, hűga kedvéért kész Boldizsár mellé szegődni s hogy Boldizsárt szabaddá tegye hűga számára, Margit vesztére tör. A politikai cselszövő Carilli egy csapásra szerelmi intrikákba is ártja magát. Estella egyébként minden szükségesebb indok nélkül kerül a dráma forgatagába. A többi alakok céljaik szerint részint Carilli, részint Kendi Margit közé csoportosulnak, de mindegyikük jellemző adalékot nyújt a Báthory-korabeli udvari élethez. Az elégedetlen és nekibúsult tanácsurak Kendi Sándorral élükön mind egy-egy jellemző vonással és nagy szenvedéllyel átítatva emelkednek ki Erdély züllött közéletéből. A fejedelem jól fizetett léhűtői pedig mindenkinék készséges szolgálói, aki megvásárolja őket.

A dráma alakjai, kicsinyek és nagyok, egyformán történeti hűségükkel válnak ki. A történelmi források tanulmányozása, amint ezt Vértessy Jenő *Bartók Lajos történelmi drámáiról* írt rövid, de tartalmas tanulmányában ¹ kimutatta, nemcsak az egyes részletekben érezteti hatását, hanem az egész korszak rajzában is, amely már a maga valóságában annyi rendkívüliséggel szolgál, hogy a költői képzetnek alig van szüksége erősebb színezésre.

Ha a dráma személyei itt-ott nem elég cselekvőképesek s talán többet tervelnek és töprengenek, mint tesznek, *Kendi Margit* mindamellett figyelemreméltó alkotás, különösen drámai nyelve nyers erejével és darabosságával nem egyszer a *Bánk bán* zordon dikciójára emlékeztet. Bartók költői nyelvének fogyatéka : a hajlékonyság és lágyság hiánya itt a korfestést szolgálja és drámai erőt árul el. Verselésének nehézkességét is megbocsátjuk neki, mert a dráma fojtó légkörével nincs ellentétben.

Bartók drámaírói képessége *Thurán Annában* ² éri el tetőpontját, bár ennek is vannak feltűnő hibái ; de a drámai felépítése a legbiztosabb. Cselekvénye Mátyás korában, a huszita betörések idejében játszik, tragikusan indul, de szerencsésen végződik. A költőnek Apponyi Alberthez írt ajánló sorai szerint «a polgárság életteljessége s lüktető ereje az, ami e dráma korrajzi színterét adja s egyszersmind elhatározó tényező kíván lenni a cselekmények alakulásában». A XV. századi Bártfa háborús képe tárul fel előttünk a drámában és az

¹ L. *Erdélyi Múzeum* XXIV. köt. 9—19. II.

² A Nemzeti Színházban 1887-ben került először színre.

idegenajkú polgárság hazafias küzdelmeit mutatja a magyar föld védelméért. A város ünneplő lakossága hős fiát, Velitorisz Henriket, a fekete sereg kapitányát várja, ki nemrég Podjebrád cseh király fölött diadalmaskodott. A szorongatott város tőle várja szabadulását, mert Axamith, a cseh martalócok vezére ráüzent Bártfa lakosságára, hogy három nap alatt adják át neki a várost, három huszita társuk kivégzéséért pedig 3000 forint váltságdíjat fizessenek.

A megérkező hős minden ünnepeltetést visszautasít, mert ilyen komoly időkben, amikor kívülről a körülzárás veszedelme fenyegeti Bártfát, bent pedig árulás és bujtotgatás zavarja a város nyugalmát, nincs helye semmi ünnepségnek. Ne bízzák magukat zsoldos seregük védelmére: ez csak rabolni és gyújtogatni tud s veszély idején csakhamar az ellenség kezére játssza a várost. Egyszersmind tudtára adja a tanácsuraknak, hogy a király e válságos időkre megadta a városnak a pallósjogot, hogy megvédhesse szabadalmait. Thurán, tekintettel idős voltára, lemond tiszteréről és a tanácsurak Velitoriszra ruházzák a polgármesteri méltóságot a pallós jog gyakorlásával együtt. Velitorisz legott él is e jogával: törvényt ül egy medvetáncoltató cigány fölött, kire rábizonyul, hogy Aramith kéme. Ugyanekkor kiderül, hogy Konstil tanácsos is részes az árulás tervében. Velitorisz rá is kimondja a halálbüntetést, de Thurán Anna kérésére, ki hamarosan menyasszonya lett a hősnek, nászajándékuul megkegyelmez Konstilnak.

E zord idők közepette túlságosan foglalkoztatja a szerelem e szilaj és harcias emberek szívét; sőt a szerelmi szenvedély érzéki erejével követeli jogait. Mikor az élet folyton kockán forog, mohóbb az emberekben a szeretkezési vágy; a halál közelsége mintegy fokozza az életösztönt. Legalább a költő ezt látszik kifejezni, mikor az eszmények ezen fojtó légkörében egyszerre két szerelmi viszonyt is sző bele a drámába. Anna, a polgármester leánya már régebben szereti a hős Velitoriszt, ki szintén vonzalmat érez Bártfa legszebb leánya iránt; de Borbála, Anna barátnője, egy fiatal özvegy is, szíve egész rajongásával szereti Henriket. Borbálát pedig Konstil üldözi szerelmével s mivel azt hiszi, hogy Borbálát Velitorisz akarja feleségül venni, vélt vetélytársa ellen bosszút esküszik. Borbála ragaszkodásból a Thurán-család iránt Anna boldogságáért lemond Velitoriszról, aki, úgylátszik, őt szerette előbb s csak az imént hódította meg szívét Anna elbűvölő szépsége.

Mialatt e szerelmi csomó illetén megoldásra jut, érkezik meg Axamith sürgető felhívása a város feladására. Ily válságos helyzetben nincs más tennivalója a város vezetőinek, mint külső segítséget hozni a szorongatott lakosság számára. Más híján maga Velitorisz vállalkozik rá, hogy egy földalatti rejtekhúton titokban kimegy a városból és

Visegrádra siet felmentő seregért. Távozása előtt azonban megtartja esküvőjét Annával és az oltártól megy el a vakmerő vállalat végrehajtására. Biztosítékul, hogy sietni fog, a városban hagyja aráját és szigorúan a lelkére köti a lakosságnak, hogy visszatértéig föl ne adja a várost. A pallósjogot távollétében az öreg Thuránra ruházza, a város védelmét pedig Thurán fiára, Leonhardra bizza.

Míg ő távoljár, a szorongatott lakosság egy része Konstil bujtogatására készül feladni a várost, mert Konstil elhiteti velük, hogy Velitorisznak eszeágában sincs felmentő sereget hozni; távozása csak ürügy volt a menekülésre. Vele szemben Thurán pártja a végső küzdelemre elszántan várja Velitorisz érkezését. Ez pedig ahelyett, hogy Visegrádra ment volna, megfélekezve a polgároknak tett ígéretéről, éjjelenként titkon visszatér nejéhez egy-egy szerelmes találkozóra.

A szigorú erkölcsű Borbálának feltűnik Anna derűs kedve, ki egy cseppet sem látszik búsulni férje után, úgy hogy Kónsil ármánykodására gyanu ébred benne Anna hűsége iránt és együtt szövetkeznek rá, hogy meglesik, nincs-e neki titkos viszonya valakivel? Egy zivataros éjjel csakugyan légyotton találják Annát, de az éj sötétjében nem sikerül felismerniök a titokzatos lovagot. Roselli zsoldos hadnagyot veszik gyanuba, ki éppen azon éjjel szökött meg a szorongatott városból. Anna, bár hűtlenségének atyja is szemtanuja volt, nem akarja bevallani lovagja nevét. Tehát mint becsutelen nő felett törvényt ülnék. Az apa kimondja leányára a halálos ítéletet. Anna még ekkor sem vallja be, hogy titkos látogatója férje volt, ki nagy szerelmében megfélekezett adott szaváról. Férje becsülete drágább neki, mint a saját becsülete és élete. A tanácsurak kegyelemből a rögtöni pallós-halált a férj megérkezéséig börtönre változtatják.

A börtönben az öreg Thurán és Borbála még egy kísérletet tesznek, hogy vallomásra bírják Annát; de ő hajthatatlan marad. A szerencsétlen nőt a börtön gyalázata és szenvedései, meg az apjával átélt izgalmas jelenet ájulásba ejtik és önkívületi állapotában elejtett szavaiból végre kiderül, hogy a légyotton tulajdonképen férjével találkozott.

A nép, ki már halálát követelte, most megtudja, hogy Thurán Anna ártatlan. De Velitorisz becsületén sem esik csorba, mert a legkritikusabb pillanatban megérkezik a felmentő sereggel. Mindent fellelve, Anna férje karjai közt lel kárpótlást meghurcoltatásáért, Borbála pedig, ki Velitorisz és a Thurán-ház becsületéért (meg talán egy kis szerelmi bosszúból is) lett Anna vádolója, Leonhard neje lesz. Konstil pedig álnokságáért és kitaró ármánykodásaiért mindössze néhány ütletet kap Velitorisztól.

A dráma meséje nyilvánvalóan mutatja, hogy a mű érdekfeszítő

és meglepő jelenetekben nem szükölködik, sőt egyik-másik izgalmas helyzet a valószínűség rovására is esik. A jellemek a viharos idők elszánt akaraterejét és nyersségét viselik magukon s jóban és rosszban egyaránt szertelenek. Tetteik következményeivel nem számolnak, de a szerző ügyes leleménye végül mégis mindent jóra fordít. Konstil ördögi intrikával többször kihívja a költői igazságszolgáltatás sújtó kezét s mindannyiszor megszabadul a fenyegető büntetéstől. Továbbá alig van elfogadható oka rá, hogy Velitoriszt minden nagylelkűsége mellett gyűlölje és szerelme sem elég erős arra, hogy ez tegye gonosz indulatait valószínűvé. Olyanféle nélkülözhetlen gonosz a cselekvény szövésében, akihez a költő szívesen fordul szorult helyzetében.

A főszereplők lelki életének fő mozgató rugója a szerelem. Annát nagy szerelme teszi képessé, hogy becsületét és életét kockára vesse érte. Velitoriszt pedig szerelmében oly erős érzéki vágy hajtja, hogy képes férfiúi szavát megszegni és szülővárosát a pusztulás veszedelmének kitenni a nászj örömeiért. Tőle, ki a darab elején olyan szigorú erkölcsbírónak mutatja magát és akinek keblét «a hosszan viselt vért bekérgező szerelmi nyíllak ellen», nagyobb erkölcsi erőt és önuralmat várunk. Borbála szerelmi önfeláldozása viszont meghaladja az emberi mértéket; ép úgy becsületvédő tisztében is túlhajtott jellem. Az öreg Thurán puritán jellege nyakasságával és zordonságával bírói tisztében leánya halálos ítéletének kimondásakor nagyon emlékeztet Róma első konzulára, Brutusra, ki fián hajtá végre halálos ítéletét.

A költő azonban egy ügyes fordulattal az ősz apa elgyötört szívének megkegyelmez, amikor már végsőig csigázta a néző feszült várakozását is a drámai csomó megoldásával.

Költőink kedves tárgya, Endre királyfi gyászos sorsa és a nápolyi hadjárat Bartókot is megihleté és belőle egy ötfelvonásos történeti drámát írt *Erzsébet királyné*¹ címen. A darab központjába nem Endrét és Johannát, hanem Erzsébet királynét tette. kit a végzet fia tragikus halálával sújt Zách Kláráért. A királyné vezeklése és bűntudata az erkölcsi világrend hatalmát hirdeti, amely előtt még a koronás fők sem kivételek. A kiengesztelődés békéje csak végórájában szállja meg, amikor Lajos fiát győztesen látja hazatérni, kinek erkölcsi nagysága biztosíték számára, hogy jóvá teendi az ő vétkét.

A dráma cselekvénye az anyag bősége miatt szinte túlterhelt. Mindent összehord, amit jellemzőnek hisz szereplő személyeire nézve, úgy hogy az olvasó «a sok fától alig látja az erdőt.» A darab elején Endre herceggel a nápolyi királyi palotában Adrián néven találko-

¹ Először 1892-ben adták elő a Nemzeti Színházban.

zunk, kit mentora, Róbert ferencrendi szerzetes mindenüvé követ, hogy megismertesse vele a nápolyi udvar erkölcsstelen életét és azt a sok veszedelmet, amely mindenfelől leselkedik reá, Endrét azonban szerelme Johanna iránt elvakulttá teszi. Johanna Adrián lovag szerelmi hódolatát szívesen fogadja, kit a gyűlölt Endre herceg követének tart, de azért a fattyú Beltrámnak, Artus gróf természetes fiának legyeskedését sem utasítja vissza, bár Johanna kezére Lajos tarenti herceg tart igényt. Johanna az érte vetélykedőket azzal nyugtatja meg, hogy mindkettőjüket kedveli, mert a «királyné szíve nem szeretni, de befogadni tartozik minden hívét.» Csak Endre hercegről nem akar tudni, kivel Johannát Róbert, nápolyi és szicíliai király még tíz év előtt eljegyezte. Ugyanis testvérével, Róbert Károly magyar királlyal úgy állapodtak meg, hogy ennek két fiát, Lajost és Endrét az ő két unokájával, Máriával és Johannával fogják összeházasítani s Lajos kapja a magyar trónt, Endre pedig Nápoly királya lesz. A kiskorú Endre és Johanna gyámjául Károly durazzói herceget nevezte ki. Az álnok herceg, ki egyébként Máriát szereti, színleg kész Róbert király tervét támogatni, tényleg azonban Valois Katalin, tarenti fejedelemnő pártján van, ki fiának, Lajosnak szeretné megszerezni Johannát és vele a nápolyi trónt. Ezért szít gyűlöletet Johanna szívében az ismeretlen Endre iránt. Hogy Róbert király terve ne sikerülhessen, Katalin és Károly azt eszelik ki, hogy mielőtt Endre és anyja, Erzsébet királyné megérkeznek, Johannát Adriánnal Lajos herceg számára megszöktetik.

Adrián belemegy a kétéssé játékba és szolgálatukba szegődik, hogy bepillantasson titkos terveikbe. Johanna is kész Adriánnal szökni, csak hogy ne kelljen Endre neijévé lennie. Károly pedig Máriát készül megszöktetni. Endrét a szökés pillanatában versenytársai orvul le akarják gyilkolni, de Róbert szerzetes és Johanna megmentik. A szökést azonban megakadályozza a kíséretével megérkező Róbert király, ki a jelenet láttára szörnyet hal, mert politikai terveit e szökés által megsemmisülve látja.

Ugyanekkor érkezik meg Erzsébet magyar királynő is fényes kíséretével, a legválságosabb helyzetben találva fiát. Johanna csak most tudja meg, hogy Adrián voltaképen Endre herceg. Erzsébet egyéni varázsa és méltóságos fellépése Johanna szívét is meghódítja és felülkerekednek benne a nemesebb érzelmek, mert Johanna természetétől nem léha, csak a nevelés és környezete tették azzá és idő előtt kiölték belőle leányos szemérmét, Szerelme Adrián iránt magába szuggerált gyűlöletét Endrével szemben a két személy azonosságának tudatában nagy mértékben lerontja, de teljesen kiöltni nem képes,

mert Katalin a rábeszélés minden eszközét felhasználja, hogy Erzsébet erkölcsi sikerét tönkretégye.

Most Károly herceg, hogy Erzsébet kegyébe is behízelegje magát, Katalin ellen ingerli őt, felfedi annak titkos célját és Johanna szökési tervét. Erzsébet Katalinnal történt kíméletlen összeütközése után megszégyenülten tér vissza Magyarországra, nehezteléssel válva meg féltett Endréjétől is, kiben anyja szereteténél erősebbnek bizonyult a szerelem. A csalódott királynő Visegrádon keres enyhülést fájdalmára és Lajos fia házasságát készíti elő Erzsébet bosnyák királyleánnyal, de Lajos nem tudja feledni Máriát, kit Durazzói Károly elszerezett tőle.

Lajost a körülmények és alárendelt helyzete anyja mellett tétlen vergődésre kényszerítik, holott alaptermészete csupa hév és szenvedély, erő és tettvágy. Akaratlan passzivitásából a Zára birtokáért keletkező velencei bonyodalmak rázzák fel. Elhatározza, hogy hadat vezet Velence ellen s egyúttal Nápolyt is megfenyíti. De Erzsébet minden áron meg akarja akadályozni, hogy Lajos Nápolyba menjen. Miközben Lajos ennek okát kutatja, Róbert szerzetes meghozza a le-sújtó hírt Nápolyból, hogy Endrét Johanna cinkosai megfojtották. Lajos csak most tudja meg a nápolyi út megszégyenítő kudarcát anyjától, ki önmagát vádolja Endre halála miatt és nagy lelki tusa után egyben felfedi fia előtt Zách Felicián esetének körülményeit. Ez és öccse halála miatt érzett fájdalma Lajost egy csapásra tettekre-kész férfivá edzik. Isten büntető kezét érzi családján a Zách-nemzet-ség ártatlanul kiontott vére miatt. Apja bűnét azáltal akarja jóvátenni, hogy méltó királya lesz a magyar nemzetnek.

A nápolyi hadjárat kínálkozik számára első önálló vállalatul, amelyre a bosnyák királyleány unszolásán kívül az ország nagyjainak helyeslése is sarkalja. Elhatározását csakhamar tett követi. Rövidesen győzelmes sereggel vonul be Aversába és szétveri tarenti Lajos seregeit, ki időközben Johanna férje lett. Lajost Aversa és Aquila lakossága hódolattal fogadja, sőt Durazzói Károly is jó barátként közeledik feléje. Lajos színlelt jóindulattal fogadja őt s azt ígéri neki, hogy Martell Károly, Endre utószülött fia után neki engedi át a nápolyi trónt. Az álnok herceg, hogy minél előbb célt érjen, alattomban Lajos király élete ellen tör, de rajtaveszt. Közben Johanna furfangja sem nyugszik, álöltözetben a magyar táborba lopózik egyrészt, hogy Lajos előtt tisztázza magát, másrészt, hogy bevádolja Durazzói Károlyt, mint aki főbűnös Endre megöletésében s aki Endre utószülött fiát törvénytelennek akarja nyilváníttatni, hogy Nápoly és Szicilia kettős trónja hamarosan az övé lehessen.

A táborból ezután Aversába vezet a költő, ahol Lajos király fo-

gadására megjelennek a tarenti és durazzói hercegek, tarenti Lajos kivételével. Lajos a lakoma alatt tart szörnyű ítéletet felettük: Károlyt, a főcinkost ugyanabban a teremben, amelyben Endrét megfojtották, lenyakaztatja, a többi négy herceget pedig magával viszi Magyarországba Endre kiskorú fiával együtt s magát Szicília királyává kiáltatja ki és Nápolyba megy. Mialatt Lajos Nápolyban szigorú ítéletet tart a többi bűnösök fölött, Erzsébet a budai királyi várban feldúlt lélekkel, betegen és halálos aggodalmak közt várja fia megérkezését és boldog, amikor a bosnyák kiráyleánnytól meghallja, hogy Lajos diadalmasan tért vissza nápolyi útjáról. Végso erejét összeszedve, maga megy fia elé és ennek karjai között hal meg abban a boldog tudatban, hogy Endre halála meg van bosszúva.

Az Anjouk tragédiája, amint a szövevényes mese e rövid vázából is láthatjuk, bőséges anyagot szolgáltatott a költő számára, aki, úgy látszik, nagy kedvvel foglalkozott tárgyával. Minden történeti mozzanatot közelebbi és távolabbi vonatkozásaival együtt kiaknázott egyes jelenetek hatása kedvéért. Azonban éppen ez a körülmény, meg a sok kitérő elmélkedés és szónokias dikció rontják le a dráma színpadi sikerét és teszik vontatottá a cselekvény folyását. Ehhez képest nyelve is áradozóan bő és színesebb és ragyogóbb, mint a másik két történeti drámáé; tragikai páthosának ereje pedig nem egyszer Shakespeare hatására emlékeztet; sőt a IV. felvonás 8—9. jeleneteiben, amikor Nagy Lajos Aquila kapuja előtt táboroz s sátrában éjjel egy lantos apród szórakoztatja őt énekével, a király álomlátása, amely lelkét szerettei közé varázsolja, Julius Cæsar vízióját juttatja eszünkbe a sardesi táborban.

A dráma személyeit nagy szenvedélyek hevítik s így nem egyszer ellenmondásba jönnek önmagukkal. A dráma hősnője Erzsébet királyné, bár fejedelmi erényekben gazdag és uralkodásra termett nő, tetteiben csupa ingadozás. Könnyen befolyásolható és szerepe a dráma második felében túlságosan passzív. Az anyai szeretet és a nagyratörő hatalmi érdekek egyik végtéből a másikba ragadják. Az önértetén és a becsületén esett csorba a Záchok tragédiájával kapcsolatban végzetes erővel nehezedik rá. Úgy érzi, hogy ezért kell bűnhődnie fia elvesztésével; ez üldözi el Nápolyból, ez töri meg energiáját s ez siettetni halálát is. Lajos királyt viszont a Zách-eset ragadja ki passzivitásából és edzi meg ellankadt tetterejét. Általában Bartók nagy súlyt helyez a Zách-epizódra, három helyen is kitér reá. Lajos akkor megy keresztül nagy lelki megrázkódtatáson, amikor megtudja, hogy anyjának is része volt a Záchok végzetének felidézésében. Még a koronát is le akarja tenni, amelyhez vér és bűn tapad és csak hosszú lelki tusa után és a magyar urak kérésére másítja meg szándékát.

Két nagy elhatározás szerzi meg neki a lelki megtisztulást, hogy jóvátegye szülei bűnét és bosszút álljon öccse haláláért.

Endrében a költő csak az ábrándos és szerelmes lovagot mutatja be, ki fiatalos hevében meggondolatlanságokra ragadtatja magát. Szigorú erkölcsi felfogása kirívó ellentétben van a nápolyi udvar laza erkölceivel és menyasszonya léhaságával. Johanna azonban a drámában általában rokonszenvesebb, mint aminőnek a történelem mondja őt. E szerint szenvedélyes, romlott és gonosz asszony volt, de erélyességénél fogva uralkodásra termett. Bartóknál Johannát környezete teszi romlottá. Különösen Katalin hercegnő a rossz szelleme; alaptérszerint hajlik a jóra, amit Erzsébet királynéval való rövid együttléte igazol.

A többi személyek egészen magukon viselik a környezet bélyegét, ahol élnek. A nápolyi udvarban az erkölcsi romlottság mellett a hatalomvágy, alattomoság, eselszövés és a bosszú uralkodik a lekeken. Katalint nagyravágása hajtja, s képes a legnagyobb gonoszságra is, csak hogy célját elérje. Durazzói Károlynak minden tettét hideg számítás vezeti; de kétszínű ármánykodása végül is vesztét okozza úgy neki, mint érdektársainak. Ebben a környezetben csak az öreg és nagy beteg Róbert király kínos vergődése kelthet szánalmat, amikor látnia kell, hogy egész életén át szeretettel ápolt terveit a hozzá legközelebb állók semmisítik meg.

Miő más a magyar udvar képe szigorú erkölceivel, férfias hűségével és nyerseségig menő őszinteségével! A mellékalakoknak közös hibája, hogy nagyon elmosódnak, vagy egészen típusokká válnak. A magyar és olasz faji vonások szembeállításra olykor nagyon is kirívó. A kettő szerencsés egybeolvadását akarja mutatni Lajos egyénisége, kit azonban magyar környezete még nem tudott egészen asszimilálni. Úgy benne, mint Endrében dolgozik az olasz vér, amikor minden sértésre bosszút emlegetnek.

Bartókot életének végső korszakában a mohácsi vész, a nagy nemzeti gyász tanulságai ihletik meg; de már nem éri meg, hogy színpadon láthassa utolsó munkáit. Az egyik *Mohács után* voltaképpen előjátéka a másiknak, *János Királynak*, amely kéziratban maradt. A dráma cselekvénye a mohácsi síkon játszódik le. A csatlósok a csatatér halottjait szedik össze, a sírásók pedig mindjárt a helyszínen elföldelik őket. Munkájuk közben jön Perényi Imréné, a volt nádor özvegye, kinek fia is itt esett el. Martinuzzi vigasztalja a nemzete sorsán kétségbeesett nagyasszonyt. Közben hozzák Lajos király holttestét s Zápolya, az új király, éppen emellett térdelve találja Perényinét, ki nem akar meghódolni előtte és bitorlónak mondja őt, ki pártviszályok martalékaul dobja oda a szerencsétlen országot,

átkot mond fejére és vesztét jósolja. A felbőszült Zápolya máglyára akarja vettetni a vakmerő asszonyt. Ez a kegyetlen parancs Zápolya híveit is kellemetlenül érinti és figyelmeztetik is tettének káros visszahatására. Zápolyán Perényiné vádjaira nagy felindulásában kitör régi baja a nehéz kór és víziójában Dózsa Györgyöt látja izzó trónon, amint a hóhérok fejére teszik a tüzes koronát. A látomás Zápolyát magábatérésre készíti és gyászos mementóként figyelmezteti a jövőre is.

Török Bálint és Martinuzzi Perényiné vádjaival szemben mentik az árulás vádja ellen Zápolyát, kit csak a pártviszály akar bűnbakul odaállítani a nemzet színe elé. Martinuzzi az ország vesztét nem a mohácsi vészben, hanem abban látja, hogy a magyar a maga vére helyett idegen és gyöngye zsarnokokat ültet a trónjára, pedig csak nemzeti királyok menthetik meg még az országot. Ha kell, a német ellen ő a török segítségtől sem riad vissza, s János királyt tartja legméltóbbnak a magyar trónra. Martinuzzi rábeszélésére végre Perényiné is, nehezen bár, de meghódol Zápolya előtt.

A hangulatosan megindult drámai rajzhoz jellemző keretül szolgál a viharos ég és a csatasíkon élénk táruló pusztulás nyomasztó képe, amely a nemzetünkre váró viharos jövőndöt jelképezi, s amelyet sem Martinuzzi fanatikus hite, sem Zápolya mindent jóvá tenni akaró szándéka és vérmes reményei nem oszlathatnak el. A jövőndő baljóslatainak megtestesítőjeként áll előttünk Perényiné, a gyászos özvegy, aki semmi megnyugtatót nem vár Martinuzzi politikájától és Zápolya királyságától.

Kár, hogy a szépen induló drámai kép Zápolya megjelenésével hatásából sokat veszít, mert párbeszéde Perényinével hovatovább kínos szóvitává és szemrehányássá fajul, vége felé pedig politikai vitatkozássá laposodik. Zápolya sorsának további rajzát már a kéziratban maradt *János király* foglalja magában.

Nemzeti életünkben a XVI. század válságos küzdelmei több költőnk érdeklődését felkeltették; de egyiknek sem sikerült oly mélyen belepillantania a kor szellemébe, mint kemény Zsigmondnak, a történetbuvár költőnek. A *Zord idő* c. regénye e tekintetben szinte páratlanul áll irodalmunkban. A mohácsi vész nyomában kelt visszavonás romboló erejét a lelkekre senki megrázóbb erővel nem mutatta be Keménynél, mert a költői képzelet teremő munkája nála beható forrástanulmányokból merítette anyagát. S ez a kevés költőnknel tapasztalható tulajdonság különbözteti meg főként Bartók Lajos történeti drámáit is a többi társaitól. Mert Bartók, mint történeti drámái igazolják, nem felületes nézője a történeti eseményeknek, hanem a jellemek megrajzolásához szükséges adatokért fölkeresi az egykori

feljegyzéseket is. Keménnyel bizonyos közösségre vall még Bartóknak szintén fokozott érdeklődése a mohácsi vész után következő idők viharos eseményei iránt. De míg Keményt inkább a korszak eseményeiben rejlő tragikai végzet ereje és az események indító okai izgaták; addig Bartók a politikai oldaláról nézte a dolgokat és a nemzeti eszme küzdelmét az idegen befolyással kereste az eseményekben.

Bartók *János királyában* a tízéves párttusába belefáradt és elbetegesedett gyenge uralkodót mutatja be, ki a békesség kedvéért már kész lemondani a trónról Ferdinánd javára, ha Martinuzzi meg nem akadályozza őt ebben az elhatározásában. A reménye vesztett királyt különösen az keseríti el, hogy legértékesebb hívei sorra elpártolnak tőle. Martinuzzi ezekben az árulásokban nem csupán önzést és haszonlesést lát, mint ura, hanem kényszerítő fajfenntartási ösztönt, mely az ő ingadozónak tetsző politikájának is magyarázatát adja.

János király elernyedtt lelkébe végre a lengyel király ifjú és szép leányával, Izabellával való házassága önt egy kis új életkedvet az uralkodásra, különösen amikor megtudja, hogy már utódra is van kilátása. Leendő gyermeke és felesége jövője, meg trónjának biztosítása családja számára fokozott ellenállásra sarkalják Ferdinánd támadásával szemben. Csak még egy rátermett fővezér hiánya aggasztja, ki a hűtlenné lett Török Bálintot pótolni tudná. Martinuzzi arra is vállalkozik, hogy visszahódítja a nélkülözött vezért. A kedvező alkalom nem sokáig várat magára. Ferdinánd épen Török Bálintot küldi Zápolya nagyváradi táborába, hogy őt foglyul ejtse.

Mikor a félelmetes hős meglátja Izabellát, ennek szépsége anynyira rabul ejti, hogy ismét János király hűségére esküszik. De ennek a sikerének sem örülhet János király, mert napjai meg vannak számlálva. Utolsó perceiben még az az öröm éri, hogy hírül hozzák neki fia születését, kit az országnagyok oltalmába ajánl és gyámjául Martinuzzit nevezi ki, s így abban a boldog tudatban hal meg, hogy nem hiába küzdött: fiában újra nemzeti királyt kap országa.

A drámából nyilvánvalóan a nemzeti királyságra és a függetlenségre törekvős gondolata domborodik ki. Ez sarkalta élte alkonyán Bartókot, — ki mindvégig a függetlenségi eszmének volt híve — hogy nemzeti életünk tragédiáját feldolgozza. Szép tervét nem valósíthatta meg, mert a drámai trilógia befejező része, mely Martinuzzit emelte volna tragikai hőssé, nem készülhetett el. János király is nélkülözi még a költő simító keze nyomait, s így nem is léphetünk fel a művel szemben a bevégeztség igényével. A műnek vannak tagadhatatlanul szép részletei; de viszont feltűnő hibái is, különösen

az, hogy a tárgy szeretete többször szónoki áradozásra és kitérő elmélkedésre ragadja a költőt.¹

Bartók drámaírói munkásságának befejezéséül meg kell még említenünk Sárosi Ferenc zenéje számára Chateaubriand *Les aventures du dernier des Abencérages* c. elbeszélése után írt eredeti opera szövegét, *Az Abenszeradzst*. A mór uralom bukása után 1525-ben Aben Hamet, az Abenszeradzstok utolsó sarja egy zarándok csapattal Granadába megy, hogy bosszút álljon a Cideken, kik kiirtották családját elvették trónját és hazáját. Rabnője, Zoraima, mint a bosszú szelleme szítja benne a bosszúvágyat és folyton figyelmezteti esküjére. Aben Hamet mindaddig erősen tartja fogadását, míg meg nem látja Donna Blankát, Don Rodrigó leányát. Az első találkozáson kölcsönösen szerelemre lobbanak egymás iránt. A régi családi gyűlölség és az új szerelem küzdelmében ez utóbbi győz. Aben Hamet megfelelkezik a bosszúról, elvesztett hazájáról, sőt hitét is odahagyja s kereszténnyé lesz, csakhogy Blanka az övé lehessen. Zoraima, a rabnő egyrészt szerelmi féltésből, másrészt a bosszútól sarkalva leszúrja Aben Hamet. Így áll bosszút családja, hazája és hite árulóján, aztán pedig önmagát öli meg.

E drámai dalmű, amint rövid meséjéből látható, a gyűlölségből kisarjadt szerelem vészes pusztítását példázza, amely áldozatul követeli azt, ki megfelelkezik hivatásáról, melyet reá az ősök szelleme rótt. Bartók vonzódását a magasabb fokú zene iránt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy néhány operaszöveg töredéken kívül még egy kész operaszöveget hagyott hátra kéziratban *Tokaji szüret* címen, melyet Hubay Jenő zeneszerzőnek írt.

Loósz István.

¹ Hálás köszönetem kifejezésével kell itt megemlékeznem a költő közeli rokonáról, Baróti Lajos úrról, a «Bolond Istók» felelős szerkesztőjéről és kiadótulajdonosáról, kinek lekötélező szívességéből jutottam *János király* és *Az örvény* c. vígjáték kézirateihoz és néhány értékes felvilágosításhoz a költő posthumus munkáira vonatkozólag.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Aláírási ív Petőfi első verses kötetére.

Petőfi Debrecenből, az eddig ismert adatok szerint, 1844 febr. 11—14. között Tokajon és Egeren át Pestre indult, hogy addig írt költeményei számára kiadót keressen. Reménysége nem vált valóra. Kiadót nem talált. Elkieseredésében fölkereste Vörösmarty Mihályt, akit arra kért, hogy mondjon össze bírálatot verseiről. Vörösmarty — miután neki sem sikerült Petőfi versei számára kiadót találnia — a verseket meleg ajánlással terjesztette a nemzeti Kör elé, hogy azok «a Kör pártolása alatt kiadassanak». A Kör igazgató-választmánya az ajánlást márc. 27-én, Fáy András elnökelete alatt tartott gyűlésében elfogadta, a versek megbírlására egy bizottságot küldött ki s a kiadást a Kör május 11-én tartott közgyűlésében elhatározta. Hogy a kiadás sikere minél jobban biztosítva legyen, a Kör nyomtatott aláírási ívet (előfizetési főlhívást) bocsátott ki, melynek megszerkesztésével Ágoston Józsefet bízta meg. Az ívet a Kör «al-választmányi tagjai»: Vörösmarty, Vachott Sándor és Szigligeti sajátkezőleg írták alá. Ők voltak a kötet bírálói is. Az előfizetési díjakat (egy példány ára egy pengő frt.), az ív szerint, 1844. szept. végéig Antal Mihálhoz, a Kör pénztárnokához kellett beküldeni. A könyv megjelenése a novemberi vásárra volt tervezve.¹ A verskötet 1844 nov. 10-én csakugyan meg is jelent.

Az aláírási ívnek szövegét, mivel belőle tudtunkkal csupán csak a sárospataki főiskolai könyvtárban őrzött példány maradt fenn, hű másolatban itt közöljük:

• *Gyűjtő*.....

ALÁÍRÁSI ÍV.

Illy czimű könyvre: **Petőfi Versei.** Kiadását eszközli a' nemzeti Kör.

Ára egy példánynak egy pengő forint.

Az aláírási ívek a' begyűlt pénzzel együtt legkésőbb f. 1844-ik évi szeptember végéig küldetnek be, alkalommal, vagy bérmentesen t. Antal Mihál | urhoz, a' nemzeti Kör pénztárnokához (borz-utca 219 sz. alatt). Az előfizetők példányai, ha az előfizetési pénzek jókor begyűlnének, | novemberi vásárok szolgálatnak kézhez, helyben a' nemzeti Kör' szállásán, vidéken a' a gyűjtőknél. |

Al-választmányi tagok
Vörösmarty Mihál mk.
Vachott Sándor mk.
Szigligeti mk. •

¹ V. ö. *Ferenczi Z.*: Petőfi életrajza. I. 357—358. l. — *Petőfi-Könyvtár.* XXIX—XXX. f. 10—11. 19. l.

Ez az aláírási ív téglányalakú (20·8—25 cm), egyleveles nyomtatvány. A szöveg és aláírások alatt a sorszám és a megrendelők név aláírása számára két hasábon 10 vonalozott (nyomtatott) sor áll. Az íven sem gyűjtő, sem megrendelő neve nem szerepel. Hátsó, tiszta lapjára Petőfi jól ismert, sajátkezű írásával a *Nála voltam* . . . kezdetű verse (1—5 versszak) van odaírva. A vers felett az ötös római szám — V. — áll.

Petőfi e verse először a Vahot Imrétől szerkesztett *Pesti Divatlap* 1845. évi szept. 25-iki (26-ik) számában jelent meg a 805—806. lapokon *M. B. kisasszonyhoz IV.* címmel. A Divatlap-beli szöveg a kéziratos szöveggel sorról-sorra, szóról-szóra megegyezik, csupán csak a 3. versszak harmadik sorában, az első három szó sorrendjében van eltérés. (*Kézirat* : Más nem méltó . . . *Divatlap* : Nem méltó más . . .). Önként merül fel itt az a kérdés, hogy Petőfi ezt a verset mutatványul írta-e ez aláírási ív hátára annak szétküldése előtt, vagy pedig később, az ívek szétküldése után?

A vers írásának ideje teljes bizonyossággal megállapítható. Az «M. B. kisasszonyhoz G. . . -ön» c. verssorozat I. darabja (Szép vidéknek . . .) ugyanis a *Pesti Divatlap* 1845. szept. 11-iki (24-ik), II—III. darabja (Megteremtéd . . . Éj van . . .), a szept. 18-iki (25-ik), a IV—V. darabja (*Nála voltam* . . . Nő szerelmem . . .) pedig a szept. 25-iki (26-ik) számában jelent meg s így a *Nála voltam* c. verset szept. 18-ika és 25-ike között írta, még pedig ennek a Vörösmarty, Vachott és Szigligeti aláírásával ékeskedő, keze ügyébe eső aláírási ívnek hátlapjára. Hogy Petőfi e versének valóban ez az *eredeti fogalmazványa*, azt a 2-ik versszak első sorában látható igazítások bizonyítják. A 2-ik versszak első sora ugyanis először így szólt: *Oh mi szép és oh mi jó vagy lyányka!* Később e sort Petőfi az és és a második *oh* szavak keresztülhúzásával s a *te* névmás és *le* szótag betoldásával így igazította ki: *Oh mi szép, mi jó vagy te, leányka.* Abból az adatból, hogy a kéziratban a *Nála voltam* c. vers felett az V. római szám áll, azt következtetjük, hogy eredetileg a *Nő szerelmem* című volt a sorozatban a IV-es római számmal ellátva s a sorrenden Petőfi a kiadáskor változtatott.

Nem mutatványul írta tehát Petőfi e versét e figyelemreméltó aláírási ív hátlapjára, az ív kibocsátása, szétküldése előtt, hanem 1845 szeptember 18-ika és 25-ike között, mint a *Pesti Divatlap* segédszerkesztője. (V. ö. *Ferenczi Z.* : Petőfi életrajza. II. 219. l.) Az aláírási ív e példánya vagy a zsebében, vagy asztalán lehetett s mikor ihletett pillanata e vers megírására készítette, nem igen válogatott papirosai között; ez ív hátsó lapja tiszta volt, tollat fogott s ráírta az ihletett pere gondolatait.

Ez aláírási ív hátán, P. verse mellett, a jobb oldalon az ajándékozó nevét, az ajándékozás idejét feltűntető következő könyvtári följegyzés olvasható: «Marikóvszky Béla I. éves akad. ifjú ajándéka, ki ezt édes atyjától, Marikóvszky Gábortól örökölte, ki a költészet terén is jelet adta tehetségének. — Sárospatak, szept. 10. 1884. Szinyei Gerzson.» — Az aláírási ív aranyozott zöld kötésbe van kötve. Kézirattári száma: 72.

HARSÁNYI ISTVÁN.

Rückert és Tompa.

A német virágregék hatását költészetünkre széles általánosságban s tömört rövidséggel már Gyulai Pál említette. «A virágrege a német irodalomból szívárgott át hozzánk, — írja Gyulai Pál — s aligha termékeny földre talált. A németeknél mindig otthonos volt.» («Szépirodalmi Szemle» c. dolgozatában, Budapesti Hirlap, 1855; újabban a «Kritikai Dolgozatok»-ban, 154. l.) Tolnai Lajos «Tompá Mihály költészete» című beható tanulmánya elismeri Tompa virágregéinek «mély líraiságát», általában melegen és lelkesen ír róluk, de a német mintaszolgáltatásra nem vet ügyet (Budapesti Szemle, 1878, XVIII. k. 50. és 52. ll.). Lengyel Miklós Tompa virágregéiben Ovidius hatására utal élesen («Tompá Mihály élete és művei», 1906). Nagy Sándor «A virágregék» című értekezésében arra mutat rá (Irodalomtörténeti Közlemények, 1909, 167—177. ll.), hogy Tompa Ovidiustól kaphatott ugyan némi serkentést, de a virágregék műfaja határozottan német eredetű. Nagy említi Freiligrathot s Rückertet is.¹ Bene Kálmán nagy szeretettel írott tanulmánya, «Tompá és a természet» (1910) általánosságban színes és eleven párhuzamot von Rückert és Tompa között (63. o.). Kéky Lajos koszorús «Tompá Mihály»-ában (1912) belátja, hogy Tompa «talán Rückerthez áll legközelebb», másrészt úgy találja, hogy a német minták hatása «nehezen igazolható». (116. l.) Váczy János «Tompá Mihály Életrajza»-ban (1913) még feltűnőbben fogalmazza ezt a kételyt: «Vajjon a németektől tanulta-e Tompa e műfajt, mint Gyulai véli, alig merjük állítani». (182. l.) Gyulai bizonyára nem gondolt volna a németekre, ha valamilyes benső kapcsolatot nem érzett volna. Az volt a baj, hogy a kérdés fejtegetésében elmaradt a filológiai igazolás; így az az általánosság, mely Gyulainál feltűnt, Kékynél és Váczynál, a legjelesebb Tompa-kutatóknál, székspszissé bágadt.

Hogy a népszerű virágregék legnépszerűbbje, *Az ibolya álmai*, Rückert hatására keletkezett, épen a filológiai módszerrel igazolható. Csupán Bene Kálmán mutat rá néhány szóval arra a mozzanatra, hogy Rückert *Vom Bäumlein, das andere Blätter hat gewollt* című meséjének tartalma «egészen *Az ibolya álma*it juttatja eszünkbe». (Id. ért., 63. l.) Ha állítását Bene tudományosan igazolja, két legkiválóbb Tompa-méltatónknak a hatás dolgában tárgyyszerűbb lett volna az álláspontja.

Az első kérdés az, hogyan juthatott Tompa Rückert meséjéhez? Nem lehetetlen, hogy eredetiben olvasta, *de sokkal valószínűbb, hogy Kriza János fordításában ismerkedett meg vele*. Kriza János Rückert költeményét «Rege a kis fáról» címmel fordította le.²

¹ «A divatból kiment műfaj ismeretessé lett termékei (a német irodalomban) — írja Nagy Sándor — például Rückert meséje a *Füröl, mely másféle leveleket kívánt* vagy *A virágok bosszúja* Freiligrathtól.» (I. h. 163. l.)

² Kriza János *Költeményeiben*, 193—196. ll. Kriza János költeményeit a különböző folyóiratokból és kiadványokból Kovács János szedte össze s

Karcsú kis fa állott az erdőben. Éles tüleveleiben sehogysem találta kedvét. Búsulni kezd: míg a többi fát gyönyörű levelek ékesítik, ő itt tús alakban szomorog. Azt kívánja, bár aranylevelek fedeznék. Esti nyugalom után, napkeltekor alig ismer magára. Levelei pompáznak, ragyognak. Egy zsidó arra vetődik, fényes ékét mind lefosztja. A kis fát szégyen s bű öli. Most az az óhaja, bár üvegleveleket kapna. Újra álom száll szemére. Reggelre kelve, nagy örömmel szemléli üvegleveleit. De vihar zúdul, széttöri őket. Harmadszor már lombos ág után eped. Megint elpihen. Talpra kelve, boldogan látja, hogy zöld gallyak borítják. Egyszerre egy éhes kecske ugrik elő, a kis fát lerágja. Ismét csupasz a fácska. Nem vágyik már cifra lombra, ékes ágra:

Egy előttem gyönyörű,
Csak birnám — a régi tű.

Másnap vígan ébred: az éjtszaka újra nőtték tuskés ágai.

Elég ennek a mesének csupán a szövetét figyelnünk, hogy *Az ibolyai álmaival* való rokonsága megvilágosodjék. Legott megjegyezhetjük, hogy Rückert költeménye volt Tompa mintája. Mint mintát hűségesen követi, de mindjárt feltűnik a kimélyítés mozzanata is. Rückertnél *alvásról* van szó, Tompánál *álomról*. A sorsával elégedetlen ibolya vágyai álmaiban valósulnak meg: először vadrózsa, a második álomban hajnalka, a harmadikban fehér liliom, de bajok, kudarcok érik: a harmadik álmából felocsudva, az ébrenlét szerény, de édes valósága boldoggá teszi, hogy egyszerű ibolya maradt. Rückert fácskája alvások után eszmél átalakult mivoltára: röviden, az átalakulások indítékában Rückertnél naiv meseszerűség van, Tompánál az álom mozzanatával ez a motívum finomabb veretűvé nemesedik. De mintáját nemcsak ebben múlja felül Tompa.

Rückertnél a balsors, két esetben is, visszás képet mutat. Tompa megkapóbb s komolyabb motívumokhoz folyamodik: a vadrózsat sebes zápor és zúgó szél tiporja szét, a fehér liliom pedig, letörtén, halott leányka kezébe kerül. Tompa virágregéjének középső képe egyezik Rückert költeményének középső képével. Mint az üveglevelet, épen úgy a hajnalkát is fergeteg teszi tönkre. Tompa ha nem is leleményesebb, mint Rückert, — hiszen a második végzet, a fergeteg, csak hatványozott mása az elsőnek, a zápornak — de ízlésesebb. Mintájánál jelesebbet alkotott. Az érzelmesség-áthatotta mesteri rajzok, minden részlet ragyogó megfestése épen olyan erénye, mint az álom-indíték kitűnő feldolgozása.

ELEK OSZKÁR.

Gvadányi J. Rontó Pál-jának egyik forrása.

Történeti személy volt-e Gvadányi e hőse, mint azt az író a kalandos verses elbeszélés előszavában erősítgeti s tényleg Rontó P.-nak hívták-e,

adta ki a Kisfaludy-Társaság útján 1893-ban. A gyűjtemény tartalomjegyzékének kronológiai csoportosításából kiderül, hogy Krizának ez a fordítása az 1840—49. időközben keletkezett.

aztán mi az igazság abban, hogy gróf Benyovszky Móric kalandjainak is részese volt; mindezek a kérdések már igen korán foglalkoztatták az irodalomtörténetet. Még megnehezítették a kutatást: a «Koszorú» 1864. évf. II. k. 6. sz. Szilágyi István által közölt történeti feljegyzés a huszti gyilkosságról, melyet 1768-ban egy bizonyos Erdei Mihály nevű közkatona olyanképen követett el, mint Gvadányi Rontója, továbbá az 1887-ben, a Budapesti Hirlapban Szabó Ignácól közzétett egri szájhagyomány egy Rontóról s végül a helytartótanács körözwénye egy egri lakos Vlkolinszky Menyhért után, ki állítólag Benyovszkyval Amerikába ment s kit gúnyosan R. P.-nak is neveztek. Széchy Károly: Gvadányi életrajzában (218—246) igyekezett is az így összegyűjtött szövegből állítást, történeti tényeket és hypothésiseket rendezni és a kérdést véglegesen tisztázni. De Gvadányi oly ügyesen tudta a kompilált részeket nemzeties s tárgyának megfelelő színezettel bevonní, hogy hőse s kalandjai történeti voltát váltig való erősítgetésével elhittette.

Szerintem az 1. 2. de a 3-ik «cikkely» egy része is átvétel Kortum Arnold duisburgi orvos 1784-ben megjelent «Die Jobsiade» c. kalandos verses elbeszélésének bevezető fejezeteiből. Feltévésem alaposágát bizonyítsák az alábbi, Gvadányi céljának megfelelőleg átformált gondolati sőt szó szerinti megegyezések:

Kortum (1784) satirikus művében hősenek részletes élettörténetét adja elő születésétől kezdve.

Gvadányi (1793) is így építi fel elbeszélését.

JOBSIADE: I. CAPITEL.

Kortum ebben «Vorrede»-t ad. Az olvasóközönséghez (2) szól és rövid foglalatját adja az «extra feine» historiának és említi, h. mindazt meg fogja írni, ami Jobs életében csak csodálatos történt születésétől fogva (4). Aztán a *versforma megválasztásáról* (25) szól, mielőtt útra bocsájtaná «zu den Menschenkindern» (50) Szatirikus hangon mentegeti előadásának esetleges gyenge voltát Hans Sachsot vallja költő ősenek s innen van, hogy ő is versel. Végül a kritikusok ellen szól (65).

Gvadányi ajánló és előjáróbeszédében mind e gondolatok megtalálhatók. Ő is az olvasóközönséghez, a «dámák»-hoz szól, aztán már előjáró beszédében is jelzi, hogy hősenek születését, keresztelését, nevelését, úgy többi dolgait is elő fogja adni. Ő is beszél verseléséről, mielőtt «a világ elejébe» terjeszti. Megemlítvén költő elődei maga is mentegetődik az esetleg rosszaló kritika ellen.

II. CAPITEL.

Kortum (felirat): «Von den Eltern unseres Helden, wie er geboren ward...»

Gvadányi (I. cikkely felírata) «Rontó Pál születése» földjéről szól... kik voltak Szülei, mint jött e' Világra...

Kortum az 1. és 2. szakaszban megadja hőse születése helyét (75—80).

Gvadányi is ezt teszi a születési év előrebocsátása után.

Kortum : ezek után megnevezi Jobs atyját *ki ehrwürdiger Rathsherr* volt (80).

«Er war reich, hatte Schafe, Kühe u. Rinder (81)

Und sowohl im Rathaus als daheim fromm (88)

Dabei auch ein *grosser Ökonom* (89)

Jedoch *hatte er ein wenig studiert* (91)

Wusste folglich in so weit *viel mehr* (93)

Als sonst gewöhnlich ein hochweiser *Rathsherr* (94).

Gvadányinál is vagy «bíró», vagy «esküdt ember» volt ő a helységben. «Vagyonja» is volt annyi, mint *parasztagazdának* szokott lenni. Aztán Rontó Dávid is «tanult fő» volt, mert ő olvasta el a currenseket. «Miért is a helység tisztelte, becsülte».

Kortum most *hősenek anyját* mutatja be (110).

Gvadányi is.

Kortumnál Hieronymus születését *jelentésteljes álom* (133) előzte meg, mely későbbi *pályafutását jelzé*. S mit Jobsénak így *fejtett meg* egy barátjánéja

«Es zeige deutlich der Traum an (147)

Dass ihr Kind werde ein *gewaltiger Mann* (148).

Gvadányinál is Rontó születésekor, ha nem is hasonló, de *kedvező jelek* mutatkoznak, mit szintén *arra magyaráznak*, hogy «nem más, hanem nagy *bajnok* lesz ebből».

Gvadányinál is majd cselössé lett nagy örömében Rontó uram, hogy fia született.

Kortum

«Welch ein Vergnügen gab dies dem Vater (161—164)

Himmel! Wie freute sich der Senator,

Und wie sprang er nicht als er da

Das artige Büblein zur Welt sah!»

Szemmeltartva Gvadányi elbeszélésének a menetét, vissza kell térni ehelyütt.

Kortum 90—91 verseihez. Itt az atya jellemzésénél találjuk :

«Er war von Religion ein echter Lutheraner (90)

In der Philosophie aber nicht Cartesian = noch Wolfianer (91).

Gvadányi ennek kapcsán filozófiai elmélkedést ad Rontó Dávid szájába, melyben a naturalisták ellen dörög.

III. CAPITEL.

Kortum :

Wie voll Jubel, alles im Hause gewesen (170—174)

Das lässt sich nicht alles genau lesen ;

Verwandten und Nachbarn nahmen am Heil

Auch, wie leicht zu erachten ist teil.

Gvadányinál megtaláljuk ezt az általános sürgés-forgást, előkészületet, «mert posztrikomra hitt atyám sok vendéget».

Kortum e 3. fejezetének több gondolatát megtaláljuk később a keresztelő lakoma leírásakor.

IV. CAPITEL.

Kortum (felírata)

«Wie das Kindlein getauft ward».

Gvadányi (I. cikkelyének felírataiban még folytatólagosan «... miképpen ment végbe Keresztelése és az annál tartott Vendégség».

Kortum

«Man machte... Anstalten zum Kindtaufenschmause (241—247)
Und schleppte der Speisen mancherlei
Zum morgenden Tractamente herbei.
Auch wurden Torten, Kuchen u. mehr Sachen
Zum Nachtische bereitet u. gebacken ...

Gvadányinak itt alkalom kínálkozik magyaros keresztelőt csapatni. Magyaros ételek egész lajstroma következik, még azok sütése és főzésének a módja is körülményesen le van írva.

Kortum

«Gevattern, Freunde u. Verwandten (250)
Stellten sich darauf artig u. fein (252)
Zur gehörigen Stunde ein (253)
Auch Küster u. Pfarrer mit dem Formulare (254)
Im gleichen ein ganzer hochweiser Senat (255)
Sich zeitig dabei eingefunden hat (256)

Gvadányinál is két egyházi személyt találunk Pater Tiburtiust meg Fr. Onofriust. Aztán a «komák» is egymásután megjelentek «pontosan 11 órára».

Kortum

«Der Pfarrer aber, als ein kluger Herre (269—272)
That den Ausspruch, dass es ratsam wäre
... im Kalender zu sehen,
Was am Geburtstag möcht' für ein Name stehen».

Gvadányi

«Mivel Pál estvéjén a' világra lettem,
Azért Pál nevét is a' szent vízzel vettem».

Itt találjuk most beékelve a «Jobsiade» III. Cap.-ból való részeket.

Kortumnál Jobsné ismerősei dicsérik az újszülött szépségét

«Man that ihm hierauf nach der Reih' die Ehre
Hob es auf, rühmte seine Grösse u. Schwere
Und bewunderte einmütig ...

Gvadányinál a jelenlevő asszonyok «körül a lócára ülven az anyának sok köszöntést tettek»

«Mely gyönyörű volnék, arról beszélgettek».

Kortum bizarr hasonlatokkal festeti hőse szépségét.

Gvadányi is nagy bőbeszédűséggel, visszás hasonlatokkal irattatja le az asszonyokkal Palkó arcát, haját szemét.

Kortumnál látjuk, hogy a «verkehrtes Gesicht»-ből mint jövendőlnék

«Viel zukünftiges Genie . . . 212.

Und ist wohl zum *Pfarrer* bestimmt. 215

S Hieronymus a továbbiakban tényleg pappá is lesz, a magyar átdolgozó ügyességére is vall, hogy ehelyütt minthogy hőst katonai pályára szánta a jövendőlést Tüzes András szájába adta.

Gvadányinál így szól a jövendőlés:

«Nagy dolog van ám itt!» . . . mert a jelek szerint olyan nagy lehet még, mint Nagy Sándor és «országokat hódíthat».

Ez utóbbival mintegy előre akarja jelezni, hogy Pali ország-világlátott ember lesz.

Most ismét a «Jobsiade» IV. Capiteljéhez tér vissza *Gvadányi*.

Kortum

«Alles übrige ging ruhig u. schöne (185—88)

Pfarrer u. *Küster* thaten sich bene

Und es wurde *fast die halbe Nacht*

Gegessen, getrunken, geraucht u. gelacht.

Gvadányi

«A' nagy dorbézolás folyt egész *virradtig*,

A' Férfi-Komák is ittak egész addig.»

— — — — —

Ez a duhajkodva mulatozás itt hosszan következik.

V. CAPITEL.

Kortum (felirata) Womit sich das kleine Kind beschäftigt hat.

Gvadányi (2. cikkely feliratában): «R. P. gyenge korában való nevelés is azon esztendőök alatt esett Történettyeit beszéli el.»

Kortum említi, hogy míg Hieronymus kicsiny volt

«Hat er die Zeit damit vertrieben (290—292)

Dass er schlief, ass, sog oder trank,

Oder zuhörte der Mutter *Wiegengesang*.

Gvadányit ezen utóbbi szavak most arra készítették, hogy egy hosszú elmélkedést tartson az *anya odaadó szeretetéről*.

Kortum

«Mehr hab' ich von den ersten drei oder vier Jahren

Des kleinen Jöbschen nicht können erfahren (316—17)

Gvadányi

«Mik velem történtek mind előmondani,
 Én sem tudom, míglen csecsemőcske voltam,
 Eltem, — mozogtam-é; avagy is meghóltam :»

VI. CAPITEL.

Kortum

«Aber sein Vater that ihn nie schlagen
 Und seine Mutter, die gute Frau,
 Nahm auch selten alles so genau (343—44).

Gvadányi

«... szülőim nékem felette kedveztek ...»
 — — — — —

bőven leírja a kényeztetést. melynek következménye

Kortumnál is

«Zankte u. neckte auch oft beim Spiel
 Und machte der losen Streiche viel.» (331—32)

Gvadányi

«A pajkosságokba kezdtem merülni ...»
 — — — — —

Kortum

«Er wurde . . . (373—)
 Fleissig zur Schule angehalten,
 Welches doch Hieronymo übelgefiel,
 Denn er war viel lieber beim Spiel
 Und bei dem lumpen ABCD
 — — — — —
 That ihm immer der Kopf weh.

Gvadányi is itt említi, hogy apja korán fogta tanuláshoz

Maga édes Atyám engem ABCz-re
 Tanított a' betűk megismerésére
 — — — — —
 Jobb kedvem is vala a karikázáshoz
 — — — — —

Gvadányinak igen alkalmas volt itt beékelni a zsidóhoz való betörést,
 annnyival is inkább, mert

Kortum 336. ilyen célzást tesz

«Er schluckte und naschte ebenfalls gerne

Gvadányi

«Már lopni kezdtem, lettem oly csintalan»

Ezek után következik a koldusvezetés története. A 3-ik cikkelyben
 ismét elő-előcsillan egy-egy Kortumi átvétel. Így

VII. CAPITEL.

Kortum (felirat) «Wie der Knabe Hieronymus in die lateinische Schule kam.

Gvadányi (3. cikkely fejében) «Mint adatott Miskoltz városába oskolába (t. i. h. diák szót tanuljon).

Ismét a VI. Capitelből való

Kortum

«Sie sahen . . .
Solche Talente in Hieronymus liegen
Und dachten sehr oft in ihrem Sinn:
Da steckt gewiss ein *Pfarrer* in (362—64.)

Gvadányi

«Mert *pap*, katona, polgár is lehetek,
Hallottam, egymással miképpen beszéltek
És mely reménységgel én felőlem éltek».

Kortum

«Besonders die Mutter . . . (365)
Wusste sich für Freude zu lassen kaum. (368)

Gvadányi

«Szólt anyám atyámhoz:
Uram én bizonyos vagyok abba
Palyi, hogy tanult lesz' s okos . . .
Mert mint az ő feje olly fejet nem láttam . . .

Ezek után præceptort kap Jobs is meg Pali is, de egyiknek sem tesszik a tanulás. Ettől kezdve eltérnek egymástól. Kortum hőse anyja álmának megfelelőleg előbb éjjeli őr, majd a jövendölések szerint prédikátor lesz; Palyi vitézi pályára van hivatva. Gvadányi az idevágó kalandokat részben szájhagyományból, részben újsághírekből, de főleg valami kalandos élettörténetből merítette. Hősét aztán a huszti gyilkossággal kapcsolatban gróf Benyovszky szolgájává tette, így története további folytatást a Forster-féle Benyovszky utirajz versbeszédésében lelt. Gvadányinak nincs teremő fantáziája, érdeme inkább az, hogy az átvett gondolatokat, eseményeket magyaros színnel a saját tapasztalatai körébe tudta többé-kevésbé sikeresen áttenni.

BARTA M. ESZTER.

IRODALOM.

Pekár Károly dr.: Magyar Kultúra. Sajtó alá rendezte és az életrajzot írta *Morvay Győző*. Budapest, 1917. CXXIII. 351 l. Kiadta a Pekár-család. A szerző arcképével. Ára 12 K.

A nagytehetségű és tudású Pekár Károlynak, a *Positiv Aesthetika* (1897) szerzőjének, posthumus műve látott napvilágot ebben a terjedelmes kötetben, melynek megjelenését a testvéri és rokon szerzet és kegyelet tette lehetővé. A munkát Morvay Győző rendezte sajtó alá s bevezetésül megírta hozzá Pekár Károly életrajzát. Ez az életrajz gondos tanulmány alapján, minden rendelkezésre álló forrás felhasználásával s ami nem kevésbé fontos, nagy szeretettel és megértő lélekkel készült. Egy nagy reményekre jogosító középiskolai tanár pályájának képe ez az életrajz. Pekár kiváló készséggel, nemes lelkesedéssel és tudományos ambíciókkal indult meg pályáján, de kezdettől fogva ránehezedett a legtöbb magyar tanár két nyomorúsága: a szegénység és a munkával való túlterhelés. Ezekkel küzdött egész életében s ezért vállalt mindenféle munkát, melyek elvonták az igazi tudományos működéstől. Végre a betegség is segített megőrizni ezt az értékes szellemi energiát s Pekár legszebb férfikorában s tudományos ambíciói megvalósulásának küszöbén letört.

Morvay végigkíséri szellemi életének kifejlődésében, megvilágítja tudásának és érdeklődésének sokoldalúságát, fontosabb munkáit gonddal méltatja és végül terjedelmes bibliográfiában összeállítja munkáinak jegyzékét.

A Magyar Kultúra 60 kisebb, többnyire önálló fejezetre oszlik, melyekben a szerző részint az emberi művelődésre vonatkozó általános kérdésekkel foglalkozik (pl. a kultúra eredete, kora, a létért való küzdelemnek, a gazdasági jelenségeknek, a természeti környezetnek, az átöröklésnek, a vallásnak, a vezető szellemeknek viszonya a kultúrához stb.), részint a magyar kultúrát érintő kérdésekkel. Az utóbbi fejezetek az érdekesebbek és eredetibbek s megkapó bennük a szerzőnek erős hazafias érzése, mely minden nemzetiségi és nemzetközi iránnyal bátran és kíméletlenül szembe száll. Szól Magyarországnak a kultúrára kedvező földrajzi helyzetéről, a kultúra nemzeti voltáról, a magyar kultúra győzelméről a nemzetiségekkel szemben, a magyar nyelvről, a szavazati jognak a magyarul írnivalvasni-tudáshoz való kötéséről, a nemzeti jellemnek és hagyományoknak ápolásáról, megőrzéséről a nemzetközi nivelláló törekvésekkel szemben,

népiskoláink nemzetivé tételéről. Foglalkozik a középiskola reformjával, kívánja, hogy tanítsanak etikát s az akarat nevelésére fordítsanak fő gondot és létesítsenek középiskolai telepeket egészséges vidékeken. Palotát sürget az Országos Levéltár számára (ez már fölépült azóta), részletesen bizonyítja, hogy egyik egyetemünket a Táttra alján kellene felállítani, a selmeczbányai főiskolát pedig Brádra szeretné áthelyeztetni stb.

Nem lehet feladatom s nem is illenék e folyóirat keretébe ennek a könyvnek részletes ismertetése, csak általánosságban mondhatok róla annyit, hogy nem egyforma értékű minden része. Vannak benne tárca-szerű csevegések és mélyebben szántó fejtegetések, van benne sok közhely, általánosan rég elfogadott eszmék újra-bizonyítása és védelme, vannak benne tévedések, pl. hogy a sumir nyelv a magyarnak rokona, hogy Bourget erkölcstelen regényeket ír, vagy hogy nincsenek technikai felső iskoláink a műegyetemen kívül. Van azonban benne sok eredeti gondolat, sok eszmeébresztő megjegyzés is. Mint összefoglaló kísérlet egy igen bonyolult kérdést illetőleg, melynek óriási az irodalma s mint nem közönséges elme munkája érdekes és figyelemreméltó.

SZINNYEI FERENC.

Rubinyi Mózes: Mikszáth Kálmán élete és művei. Budapest. 1917. 130 l. Révai-kiadás. Pallas-nyomda.

Érdemes volna nyomozni és számokkal is megvilágítani, hogy nevesebb íróinknak mekkora volt az olvasóközönsége. Milyen példányszámban keltek el munkáik? Egy-egy későbbi kiadásnak, újabb és újabb életrekeltő kísérletnek milyen volt az eredménye? — Hogy az író értéke nem függ munkáinak kelendőségétől, köztudomású dolog. Kemény Zsigmondot, Petelei Istvánt mindig kevesen olvasták; Beniczkyné Bajza Lenkének és Szomaházy Istvánnak regényei sok ezer példányban forognak közkezen. Kiss József verses kötetait tömegével vásárolták már akkor, mikor a nála hasonlíthatatlanul nagyobb lírai és epikai tehetségű Vajda János költeményeiből alig kelt el néhány példány. Mi az oka egyes írók fölkarolásának? A divatos témák kiválasztása, az olcsó szellemeskedés, a kiadói reklám, a hírlapi kritika szuggesztív ereje? Vagy az, hogy az egyik író mágnás, a másik országgyűlési képviselő, a harmadik pompás családi és felekezeti összeköttetésekkel dicsekedhetik, a negyedik disznóságokat ír, az ötödik «párbajdühönc, botrány- és stiklihős»?

Mindez messze vezet a tárgytól. Tehát: — amilyen szerencsés némely író abban, hogy megtalálja a maga nagy közönségét, épen olyan kedvező helyzetbe kerül közülök egyik-másik az irodalomtörténeti érdeklődéssel szemben. Jókai már a szabadságharc előtt neves író volt, Mikszáthot csak harminc évvel utóbb kezdték fölkarolni; s mégis a Mikszáth-irodalom ma már nagyobb, mint a Jókai-irodalom. Mellőzve a kisebb-nagyobb cikkeket, értekezéseket, tanulmányokat, hirtelenében csak Vincze József, Réger Béla, Kiss Ernő, Gyöngyösy László, Várdai Béla és Rubinyi Mózes Mikszáth-könyveit említjük, bár kiemelhetnők a tanulmány-írók sorából Szana Tamás, Beöthy Zsolt, Négyesy László, Miklós Elemér, Oláh Gábor neveit.

Vajmi hiányos névsor, de még így is több, mint amit a Jókai-irodalomból teljességében föl lehetne sorolni.

Rubinyi Mózes nem új ember a Mikszáth-kutatás terén. Mikszáth munkáinak jelentős részét ő rendezte sajtó alá; Mikszáth nyelvének és stílusának eddig talán ő a legjobb ismerője. A Mikszáth-bibliografia is neki köszönheti jelenlegi ritka teljességét s ez olyan érdem, melyről nem is lehet elég elismeréssel szólni. Most közreadott kötetében végül gondosan kidolgozott írói arcképét nyújtja a nagy írónak s ez a tanulmány méltó módon sorakozik előbbi munkáihoz.

Rubinyi talán nem törődik eléggé a kompozícióval, van azonban egy nagy előnye, melyet a mai tudományos írók közül csak igen kevésben találhatunk meg; s ez az, hogy filozófáló hajlamú író. Nem halmozza a száraz adatokat, nem esztétizál kibírhatatlan bőbeszédűséggel, hanem magasabb szempontok szerint rendezi mondanivalóit s van elég mondanivalója. Bizonyára nem fogadjuk ei minden ítéletét, de javára írjuk, hogy még kevésbé sikerült megokolásaiban is érdekesen gondolkodó főnek ismerjük meg. Szeretettel mélyed kedves írójába, elemzi életének főbb mozzanatait, részletesen foglalkozik pályakezdésével, megvitatja újságírásának előnyeit és hátrányait, bemutatja alakjait és motívumait, szól humoráról és stílusáról. Nagyon tanulságos munkájának az a részlete, melyben azt nyomozza, hogy kiktől kapott Mikszáth döntő fontosságú impressziókat irodalmi munkásságában (Dickens, Bret Harte, Jókai, Beöthy, Kecskeméthy Aurél) s kik tanultak tőle vagy legalább is kik tekinthetők, közvetve vagy közvetlenül, munkássága folytatóinak (Sebők, Gárdonyi, Móricz.) Ez a fejezet számos ellentmondást fog kiváltani, sokban pótlásra is szorul, de azért mégis ez a legjobb része Rubinyi könyvének.

Kíváncsok, hogy az utolsó negyven év jelesebb íróit hasonló földolgozásokban olvashassa a magyar közönség. Nehezebb munka, mint a XVI. század hittudományi íróinak méltatása, de jóval nagyobb az érdeklődés is, mely nyomon kísér minden ilyen komolyabb munkát. A feladat megoldása a mai nemzedékre vár.

BÉLTEKY LÁSZLÓ.

Rajka László: Heliodoros Aithiopikájának feldolgozásai a magyar irodalomban. Értekezések a kolozsvári m. kir. Ferencz József tudományegyetem magyar irodalomtörténeti szemináriumából. 5. szám. Kolozsvár 1917. 107 lap.

Rajka Lászlónak nagy szorgalommal megírt értekezése Heliodoros regényének fordításaival és átdolgozásaival foglalkozik behatóan. Az Aithiopika első fordítása irodalmunkban Enyedi György latin fordítása (1592), melynek egy kézirata a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában van meg. Rajka megállapítja, hogy Enyedi 1591. decemberében fogott a fordítás munkájához. A szöveg, mely után fordítását készítette Obsopoeus 1534-iki baseli görög kiadása, de volt tudomása Amyot (L'histoire aethiopique...; a Paris, 1559.) francia fordításáról is. Enyedi fordítása teljes, majd mindenütt szószerint ragaszkodik az eredetihez. Második fordítása

a Czobor Mihályé, a kinek életrajzához is több becses adalékkal szolgál Rajka könyve. Rajka Zaák Adolf, Pintér Jenő, Rédei Kornél, Király György és Badics Ferenc véleményeivel szemben kimutatja, hogy Czobor Mihály nem latinból fordította munkáját, hanem Johann Zschorn német fordítását, mely először 1559-ben jelent meg Strassburgban, fordította le verses alakban. Czobor csak az első öt könyvet fordította le 1600 körül. Vizsgálódásaink eredményeképpen kimondja, hogy Czobor feldolgozás közben az eredetinek egy-egy részét alaposan átolvasta, azután pedig leírta magyar versekben, mialatt a felbukkanó nevek, sőt egyes helyzetek is annak bőséges elbeszélésére birták, amit azokról tudott vagy gondolt. Czobor munkájának versalakja az ötsoros egyrimű alexandrin. Ez a fordítás Rajka szerint azért is nevezetes, hogy ez az első németből fordított *lovag-regény irodalmunkban*, mely a korabeli munkák közül kiemelkedve a magyar irodalomra, ha közvetve is, két évszázados hatást gyakorolt.

A harmadik feldolgozás Laskai János verses levele Theagenes és Charikleia történetéről (1627 körül). Laskai műve Czobor fordításának egy szerény oldalhajtása. Nevezetesebb ennél a negyedik feldolgozás Gyöngyösi István Charikliája (1700.), amely tulajdonképpen Czobor Heliodoros fordításának átdolgozása, az V—VIII. részek Zschorn fordításán alapulnak, a IX—XIII. rész szerzője pedig Rajka kutatásai alapján Gyöngyösi.

Az utolsó feldolgozás Dugonics A Szerecsenek (1798) c. műve. Dugonics munkája is annak a fának gyümölcse, melynek csemetéjét kétszáz év előtt Czobor ültette a magyar irodalom talajában Dugonics forrása az 1596-iki Commelinus-féle párhuzamos latin görög kiadást használta, melyet azonban szabadon dolgozott át. Dugonics Heliodoros regényét mindenben követi, legföljebb kibővíti. Gyöngyösi hatását is ki lehet rajta mutatni, de annak semmi nyoma, hogy Czobort ismerte volna. Dugonics munkájának becsét Rajka szerint irodalomtörténeti összefüggése az előbbi feldolgozási kísérletekkel adja meg. A magyar feldolgozások Czobortól kezdve szerves kapcsolatba hozhatók egymással. Valamennyi közül Gyöngyösié emelkedik ki magasan. «Ha Gyöngyösi Heliodoros egész regényét átdolgozta volna — írja Rajka — elmondhatnánk, hogy az egész világirodalomban a mienk a legszebb, legköltoibb Aithiopika.» Rajka hasznos munkát végzett. Tanulmánya megérdemli a vele való foglalkozást. Becsületos, lelkiismeretes kutatásokon és tanulmányon alapszik.

PERÉNYI JÓZSEF.

Dr. Guttman Mihály és dr. Harnos Sándor: Péchi Simon szombatos imádságos könyve. Néhai báró Hatvany József és neje báró Hatvany Józsefné vágújhelyi Latzko Fanny adományából kiadja az Izr. Magyar Irodalmi Társulat. Budapest. 1914. Franklin-Társulat nyomdája.

(Előszó V. VI. l. Bevezetés 1—47. l. Imakönyv 48—441. l. Facsimile 442—3. l. Függelék 444—467. l. Szójegyzék 469—474. l. Tartalomjegyzék 475—488. l.)

A reformáció a bibliához való visszatérést hirdette. Nemcsak abban

az értelemben, hogy a biblia vallási felfogásához vitte ismét közelebb a lelkeket, hanem abban is, hogy a bibliát visszaadta a nép kezébe. Az új vallással együtt terjedt a biblia olvasása, tanulmányozása, olyan körökben is, melyek híven kitartottak régi vallásuk mellett. Hazánkban Eőssi András székely nemes, aki különben már Dávid Ferenc követői közül való volt, «addig addig olvasgatta a bibliát, amíg szépen kitalálta belőle a szombatos vallást». A szombatosok hittek Krisztusban, de Mózes törvényét akarták követni Jézusnak Máté evangelista idézte szavai szerint: «Ne véljétek, hogy jöttem az törvénynek és az prófétáknak eltörlésére; nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem hogy betöltssem».

A szombatos gyülekezetek korán érezték szükségét oly imakönyvnek, mely egyrészt lelkük áhitatát táplálja, másrészt kifejezze azokat a gondolatokat is, melyeket a bibliából vittek bele vallásukba. Ezért a héber imakönyvhöz fordulnak és ezt fordítják magyarra. Már Eőssi maga is dolgozott valamilyen fordításon, de nem tudjuk elkészült-e vele s ha igen, nem volt-e nehézkes s ezért nem terjedt el. A XVII. század első harmadában azonban közkezen forgott már a szombatos magyar imádságos könyv, melynek eddig sem szerzőjét, sem keletkezési idejét nem ismertük pontosan.

Ez az imakönyv vallástörténeti s irodalmi szempontból egyaránt rendkívül fontos. Nemcsak a magyar, de az egész világirodalomban az első eddig ismert teljes fordítása a héber imakönyvnek. Még pedig önmagáért alkotott mű s nemcsak a szöveget kíséri és magyarázza. A fordítás maga vált imakönyvvé s a könyv teljes szombatos liturgiai rendszert nyújt magyarul.

Régi kötelességet váltott valóra az Izr. Magyar Irodalmi Társulat a magyar irodalommal szemben is, mikor ezt a kiadványát közrebocsátotta. Harmos Sándor a magyar irodalom szempontjából, Guttmann Mihály a héber nyelv és a liturgia szempontjából egyesítették munkásságukat, hogy a szombatos imakönyv jelentőségének megfelelő kiadásban jelenjék meg. Nem elégedtek meg valamely kézirat kiadásával, hanem irodalomtörténeti szempontból is minden tekintetben értékes munkát végeztek. Bő bevezetés méltatja az imakönyv irodalomtörténeti fontosságát, állapítja meg tartalmát, jellegét, a héber eredetihez való viszonyát és a szerzőség kérdését. Függelék közli a szerzősége, a szövegnek kritikai gondozására, a variánsokra és az imamagyarázatra vonatkozó vizsgálódásukat.

Főleg két kérdés foglalkoztatta a kiadókat: a keletkezés és a szerzőség kérdése. Huszonöt kódex állt rendelkezésükre a feladat megoldásánál. A véletlen is kezükre játszott. Megtalálták a legrégebb imakódexet, melyet Thúry (A szombatos kódexek bibliographiája. 1913.) elvesztettnek hitt: a Péchi Simon íródeákja, Bet János másolta példányt. A kódexek átkutatása és tanulmányozása nem csekély feladatot rótt rájuk, de siker is koronázta fáradozásukat. Értékes eredményekre bukkantak és olyan biztos megállapításokhoz jutottak, melyeket az irodalomtörténet mint kétségtelen adatokat jegyezhet fel.

Az imakönyv keletkezéséről rég folyt vita. Dr. Kohn Sámuel a szom-

batosokról írt jeles művében (A szombatosok, történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Bpest, 1889.) a keletkezés idejét az 1630 és 38 közti évekre teszi, azon alapon, hogy az 1889-ig ismert kódexekben az uralkodóért való imában e szavak foglaltatnak: «az mi Urunkat, fejedelmünket R. G. F.», ami Rákóczy György fejedelmre vonatkozhat csupán. A kiadók azonban a legrégibb példányokban, a Bet, kalocsai és rabbiképezdei kódexekben ezen betűket nem találták, sőt az ima szövege is más: «feljebb feljebb felséggessé magasztaljad az mi Urunkat, Királyunkat, Fejedelmünket». Szól még az «utána való fejedelmekről» és az «utána való urakról, főrendekről» is, az uralkodó gyermekeit azonban nem említi. Ebből a kiadók Bethlen Gábor fejedelmre következtetnek, akinek királyi címe volt és aki 1629-ben halt meg gyermektelenül. A fordításnak tehát ezen idő előtt kellett keletkeznie.

A szerzőség kérdését is sikerült a kiadóknak kétséget kizáróan eldönteniök. Bizonyos, az egész könyvön áthúzódo vezérelvekből mindenekelőtt megállapítják, hogy a teljes imakönyv mindvégig egy és ugyanazon szerző munkája. Nevét azonban egyetlen kézirat sem tartalmazza. Már a valószínűség is Péchi Simon szerzősége mellett szól. Péchi unitárius iskolamester volt fiatalkorában, Eőssi Andráshoz került nevelőnek, majd európai körútra indul, Afrikában is megfordul; itt és Olaszországban sokat érintkezik a Spanyolországból száműzött, úgynevezett szefárd zsidókkal. Az imakönyv pedig ezeknek ritusát követi. Péchi művelt ember, sok nyelvet tud. Már dr. Kohn a szombatos hagyomány és a Psalteriumnak az imakönyvvel való nagy rokonsága alapján Péchit tartotta az imakönyv szerzőjének. A kiadók most ezen feltevés kétségtelen bizonyítékaira adtak a kalocsai kódexben, ahol egy zsoltárokból álló ima helyén ez a megjegyzés foglaltatik: «ezeket a zsoltárokat penig világosan az én fordításomból ideírhatni, csakhogy az kezdetit ilyen áldással mondják: «Áldott vagy te szent Űr stb.» — Más utalások erre a Psalteriumra is fordulnak elő benne, pl. «azt mondtam» a Péchi zsoltárfordításából idézett mondatoknál. Azonkívül a kalocsai kódex lapszéljegyzeteket is tartalmaz, melyekben a szerző az imákhoz megjegyzéseket fűz és a bennük rejlő szentírási motívumokra mutat rá. Csak a tudós Péchi Simon eszmélhetett, valamely a szentírás költői részéből alakított prózai ima során, annak eredetére. Az imakönyv tehát Péchi műve. Még pedig nagyszerű műve. Élénkség, erő és költői lendület jellemzi. A hatás kedvéért gyakran eltér a szöveg szó szerinti fordításától, fokoz, jelzőket halmoz, szavakat szúr közbe, bővít, személyt s számot cserél. Istent gyakran a második személyben szólítja, ahol az eredeti a 3. személyt használja. Ikerszókat használ, mikor egy magyar kifejezés nem domborítja ki teljesen az eredetinek értelmét. Mindezen sajátságairól szintén kimerítően értekeznek a kiadók.

A kéziratok tömkelegében is rendet teremtenek. Fordítási sajátságok révén három kidolgozást állapítanak meg. Van zsidózóbb kidolgozás, mely elhagyja a kereszténységre vonatkozó utalásokat és általánosít. Az egyik pl. azt írja «Christus örömet», míg a másik «Messiás örömet». Van kézirat, mely az Izrael szó előfordulása miatt inkább kihagyja az egész mon-

datot, a másik csak e szót magát, a harmadik azt sem. Az egyik állandóan azt írja: «Izraelnek és mind az ő hívének» (hogy t. i. a szombatosokat is belevonja), a másik csak «Izraelnek». A kiadók aprólékos szövegkritikai eljárás segítségével megállapítják, hogy a meglevő kéziratok első szerzői kéziratok másai és későbbi, még Bethlen Gábor életében átdolgozott, javított és megváltoztatott szerzői kéziratok másai. Késői, nem Péchi-től eredő átdolgozás is akad.

A mi kiadásunk a szerző javított, végleges szövegét adja. A hétköznapi és szombati imákat a kalocsai kéziratból, az ünnepi imákat a rabbiképezdei kéziratból közli, szövegkritikán alapuló okokból. A kiadók megtartják az erdélyi nyelvjárást (mű, tü, gyükér, állapot), de mai helyesírással nyomtatják az imakönyvet, mert a kéziratok amúgy sem következetesek és sok zavart tanúsítanak a helyesírás tekintetében.

A kiadók érdemes munkát végeztek, nagy tudással és díszes buzgalommal oldották meg feladatukat. A kiadás tetszetős és méltán sorakozik Péchi Simon Psaltériumának Szilády-féle kiadása mellé.

Dr. Bánóczy József, az I. M. I. T. titkára a kiadás eszméjéért, a két mecénás pedig az anyagi áldozatokért, melyek vállalásával vált csak lehetővé ezen irodalmi emlékünök megjelenése, hálánkat érdemli.

Dr. EDELSTEIN BERTALAN.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Cél. 1916. évf. 12. sz. — *Farkas Zoltán: Irodalom.* Csathó Kálmán «Te csak pipálj Ladányi», — Krudy Gyula «Aranykézutcai szépnapiok» és Laczkó Géza «Noémi fia» c. regényének bírálata. «Laczkó könyve nem túlságosan könnyű olvasmány, de tartalmának gazdag változatossága és művészi alakító ereje bőséges élvezettel hálálja meg az olvasására fordított fáradságot. Kevés írónk van, aki a próza zeneiségére annyira ügyelne, mint Krudy... Köznapi szavak új beállítású régies ízét alig tudja más ekként kiérezni és a Biedermeier lány hajlású divatjának szentimentális endületét ma nálunk Krudy stílusa ábrázolja a legjobban.» — *s-n: Színház.* Földes Imre «Künn a bárány, benn a farkas», — Zsiros István «Grál-lovag», — Gábor Andor «Szépasszony» c. darabjának színi kritikája.

U. i. 1917. évf. 1. sz. — *Császár Elemér: Herczeg Ferenc új regényei.* A Magdalena két élete, A hét sváb és az Arany hegedű c. művek bírálata. Herczeg e három regénye a régebbiekkal és egymással szemben is annyi új érzelmi, gondolati és művészi elemet rejt magában, mintha nem is egy író művei volnának. Ez a gazdagság biztosítéka annak, hogy írói pályája még nem jutott túl a delelőjén. — X.: *Színház.* A Jókai Mór regényéből Hevesi Sándortól átdolgozott Kárpáthy Zoltán c. színmű, — Hajó Sándor Démonok c. komédiája és Herczeg Ferenc Kék róka c. színjátékának rövid kritikája. — Z.: *Tűzpróba.* Drasche-Lázár Alfréd ilycímű regényének bírálata.

U. i. 2. sz. — *A színikritika Összintésege.* Idézet Keszler Józsefnek abból a bírálatából, melyet Herczeg Ferencnek Kék róka c. darabjáról írt. Az idézet szerint «...végre egy darab, melyről az ember tartózkodás, fontolgtatás, óvatos körültekintés nélkül mondhatja el hálával teljes elismerését...» — D.: *Arany János.* Alkalmi cikk. Arany ünneplése, búcsúzkodást is jelent «attól a kortól, mely a magyar államiságot, a magyar nyelvet, az irodalmat, társadalmi életet kizárólagosan a magyar fajból sarjadzott elemekből róttá össze és... szokásaiban és erkölseiben is színmagyar volt.» — *Lemur* Gyulai Ágostnak Háborús Antológia, — Tormay Cecilinek Emberek a kövek között, — Nagy Endrének Sienai Szent Katalin völgyéne, — Móricz Zsigmondnak A tűznek nem szabad kialudnia c. szépirodalmi műveit ismerteti és bírálja. — *Farkas Zoltán: Színház.* Kárpáti Aurél és Vajda László Kőműves Kelemen c. darabjának, továbbá Hevesi Sándor Hadifoglyok c. drámájának színbírlálata.

A Hét. 1916. évf. 20. sz. — N. n. ismerteti Kelemen Viktornak József hazamegy c. könyvét.

U. i. 21. sz. — N. n. Szabó László A modern újságírás c. könyvről ír.

U. i. 22. sz. — H. A. Csathó Kálmán A varjú a toronyórán c. regényét ismerteti.

U. i. 23. sz. — Borona a következő könyveket ismerteti: Balázs Béla: Lélek a háborúban, — Peterdi Andor: Háborús versek, — Szaboletka Mihály: Szívem szerint, — Szép Ernő: Élet és halál.

U. i. 24. sz. — Sebők Zsigmond. Arckép és rövid jellemzés. «Művésze volt a magyar nyelvnek.» — Lakatos László: Kosztolányi Dezső Tinta c. kötetét ismerteti. — Névtelen ismertetés Dolleschall Ervinné: Hulló rózsák és Keleti Arthur: Angyali üdvözet c. verskötetéről.

U. i. 25. sz. — Ismertetés Ifj. Pintér Imre: Csatatűzben c. verskötetéről és Benda Jenő: Mikor a halottak visszatérnek c. kis drámájáról.

U. i. 26. sz. — Halasi Andor bírálja Herczeg Ferenc: A hét sváb c. regényét. Herczeg Ferenc az irodalmi forradalom idején is megtartotta régi művészi irányelveit. — Névtelen kritika Kaczér Illés: Khafrit, az egyiptomi asszony c. regényéről és Salgó Ernő: Írók és színdarabok c. könyvről. (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 61. l.)

U. i. 29. sz. — Ismertetés Stefan J. Klein: Ungarische Erzählungen c. kötetéről.

U. i. 30. sz. — Ismertetés «Az irodalom boudoirjában» c. könyvről. (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 102. l.)

U. i. 31. sz. — Névtelen kritika a következő könyvekről: Vécsey Leó: Antik kökereszt, életem, — Halasi Ödön: Német-Belgiumban, — Lévai Mihály: A fekete hegyeken.

U. i. 32. sz. — Kritika Ráskai Ferenc: Hivatalnokleány c. színművéről, — Krudy Gyula: Aranykéz-utcai szép napok c. novellás kötetéről és a «Zuboly könyvé»-ről. (V. ö. utóbbiról folyóiratunk: 1917. évf. 208. l.)

U. i. 36. sz. — Zolnai Béla: Saison előtt. Nem mondtunk le a színházról, de azért mindenki érzi, hogy valami háborús változás végbemegy a lelkekben. A század elejének irodalmi eszménye, az egyéniség, az egoizmus kultusza kezd szétomladozni. Az írók régi témáikat érlelik megírásra, az irodalom még háborúelőtti. A tavaly előadott színművek az individualizmus jegyében születtek.

U. i. 37. sz. — Somló Sándor. Rövid nekrológ. Kvalitásos színész volt és mélyérzésű lírikus. Élete a rosszul értelmezett idealizmus tragédiája volt.

U. i. 38. sz. — Zolnai Béla: Ars imperatrix. A háború nem hallgattatta el a műzsákát, sőt nagy föllendülést hozott az irodalomba. Bécestől a német Lille-ig magyar színműveket adnak a színpadokon. Soha ennyi verskötet és szépirodalmi munka nem jelent meg. A frontokon is mohón olvassák az új könyveket. Ehhez az irodalomhoz a megsokszorozódott élmények szolgáltatják a talajt. A háború leleplezte az embert, mint érzelmes lényt és megmutatta, hogy az érzelem, az esztétikum élet-

szükséglet. Esztétikai ösztön nyilatkozik meg mindabban, ami a háború emlékét megrögzíteni kívánja a romantika számára. Az irodalom ma már igen érzékeny lemez, melybe a háború finom rezgései is belevésődnek.

U. i. 39. sz. — *Ágai Adolf*. Arckép és nekrológ. «Igazi pesti író», «a magyar újságirodalomnak legnagyobb alakja» volt. — *Z. B.: Echegaray*. Echegaray meghonosításával a Nemzeti Színház egyikét végezte legmértöbb munkáinak. — *ib.: Szökött katoná*. Szigligeti népszínművének följújtásáról. Vannak a «Szökött katoná»-ban motívumok, melyek a drámának évszázados kelléktárából valók és sohasem fognak elavulni, mert mindenkor emberi megértésre találhatnak. — Ismertetés Riedl Frigyes: Shakespeare és a magyar irodalom c. füzetéről. (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 56. l.)

U. i. 40. sz. — *Z. B.: Keringő*. Bírálat Ruttkay György darabjáról. — *ib.*: Ozorainé Kálmán Margitnak Anna c. színművét kritizálja.

U. i. 41. sz. — *L. E.: Az idegen leány*. Színi kritika Lakatos László darabjáról. — *ib.*: *Fenn az ernyő, nincs en kas*. Rövid cikk Szigligeti vígjátékának följújtásáról. — *Zolnai Béla: Dekadensek alkonya*. Minden kornak megvolt a maga költőideálja, mely ugyan nem földi teljesen a valóságot, de jól mutatja, hogyan képzelte egy-egy kor a maga költőjét és milyennek szerették mutatni magukat a költők. A dekadens írók életcélja az élmény, az élet dologtalan szemlélete volt, ideáljuk a párisi züllött költő. Költészetük levegőjét a nemzetközi életnek bohém világa alkotta. Ma már az ízlés megváltozásával, a dekadens költő-típus nem ideál többé, de a dekadencia, mint költői motívum, nem fog eltűnni.

U. i. 42. sz. — *Z. B.: IV. Henrik*. Shakespeare tragédiájának II. részét a Nemzeti Színház okt. 11-én (először) színrehozta.

U. i. 43. sz. — *Z. B.: Királynőm... meghalok érted!* Villányi Andor darabjáról. — *Philologus: Mirèio magyarul*. Kritika Gábor Andor Mistral-fordításáról. «A költői kifejezés átformálódása és modern fölfrissülése és az egész stílusbeli megújódása irodalmunknak megérlelte a vágyat a régi fordításoknak itt-ott kicserélésére.» — *Purizmus*. Hírlapírásunk idegen szavairól.

U. i. 44. sz. — *Philologus: Az arany hegedű*. Herczeg Ferenc új regénye a háború lelkének diszkrét eleganciáját megrögzítése és az írónak legszubjektivebb alkotása. — *K. A. Somlyó Zoltán: Végzetes verssorok c. verskötetéről* ír. «Ő a tiszta impresszionista és szimbolista.» — *ib.* Barta Lajos: Zsuzsi c. darabját bírálja.

U. i. 45. sz. — *Zolnai Béla: Farsang*. Molnár Ferencet osztatlan elismerés fogadja a publikum minden rétegében. Ő az új nemzedéknek legakadémikusabb írója. Soha forradalmárként nem lépett föl és mindig objektív író volt, aki sok tradícióérzéklet hozott magával. Modern darabjain is érzik a földhöz kötöttség. A «Farsang»-ban a biedermeierizmus dívatja Molnár Ferenc egyik régi asszony-témájával szövődött össze. — *Philologus: Ó nyájas olvasd*. Karinthy Frigyes könyvéről. «A stílus-paródiának Petőfi Helység kalapácsa óta Karinthy a legkiválóbb képviselője irodalmunkban.»

U. i. 46. sz. — *Dr. Gragger Róbert* arcképe és cikk a berlini magyar tanszékről. «Joggal remélhetjük, hogy ez a tanszék nemcsak a magyar

kultúra iránt való érdeklődést fogja fölkelteni külföldön, hanem a tudomány jóakaró útbaigazításával megteremti a külföld kapcsolatát mai élő irodalmunkkal is és egyik legszebb sikere lesz, ha központi szervévé válik a magyar irodalom külföldi terjeszkedésének.»

U. i. 1917. évf. 4. sz. — *Zolnai Béla: A váratlan vendég.* Színkritika Vajda Ernőnek ilycímű, a Magyar Színházban 1917 jan. 20-án bemutatott darabjáról. — *L. E. Kóbor Noémi: 1916. Anti tanár úr.* K. N. novellás kötetének ismertetése.

U. i. 7. sz. — *Zolnai Béla: Arany-jubileum.* Arany János neve megint aktuális. Sokan dilemma elé állítják közönségünket, hogy válasszon Arany vagy modern költőink között. Pedig a két irány nem zárja ki egymást. A hagyományok tisztelete megfér a modernséggel és modern költőink nem ellenségei Aranynak. Költészetünk a XX. század elején gyökeres átalakuláson ment keresztül s a költői stílus egy irodalmi forradalomból megiffjodva, megszinesedve került ki és a realiztikus természetábrázolás hátterbe szorult. Költészetünk Arany világától visszatért Vörösmarty arisztokratikus és irreális világába.

U. i. 8. sz. — *Zolnai Béla: Még egy jubileum.* Tompa Mihály születésének 100 éves fordulója alkalmából megrajzolja T. arcképét. Tompa mélabúja és elfojtott magyarsága ma is aktuális. Mai háborús költészetünknek is ez a melankólia az igazi hangja.

A Katholikus Tanfőnök-Lapja. 1917. évf. 2. sz. — *Tordai Grail Erzsi: A legyőzhetetlen ország.* Egy Dödy álnévű szerző ilycímű utopisztikus regényének ismertetése.

A Tett. 1916. évf. 9. sz. — *Mácza János: Molnár Ferenc mirákuluma.* A «Fehér felhő» a jó ízlésben kétségtelenül kiemelkedik a színpadok háborús terméséből, de így is a szerző tipikus pesti volta és nem megvetendő üzleti érzéke semmivel sem tudott több benső értéket adni nekünk mestertársai aktuális fércmunkáinál. — *Kázmér Ernő: Szemere György Apró regények c. kötetéről* ír.

U. i. 10. sz. — *Kassák Lajos: Programm.* (V. ö. Figyelő-rovatunkat.)

U. i. 11. sz. — *Halasi Andor: A 12 ponthoz.* (L. Figyelő-rovatunkat.) — *Wirkmann Imre:* Emőd Tamás és Dutka Ákos verskötetéről ír. Emőd «a frappáns pointekből összeácsolt kabaréműsor napszámosa». Dutka «a kis város szűk látókörű, tavaszébredést, első szerelmet éneklő... dalnoka».

U. i. 12. sz. — *György Mátyás: Barta Lajos Szerelem c. darabjáról* ír. «Barta a női lélek mélyéből bányászott.»

U. i. 14. sz. — *Wirkmann Imre: A Kisfaludysták Shakespeare-cécójához.* Cikkíró támadó hangon kommentálja a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-főolvasásait. — *Koszoru Ferenc* Balázs Béla Lélek a háborúban c. kötetét bírálja. — *Komját Aladár: Molnár Ferenc rendjele.*

U. i. 15. sz. — *Wirkmann Imre* Kafka Margit Két nyár c. könyvét bírálja. — *Mácza János: Intim színpad? Aréna?* Bárdos Artur színházá-

nak megnyitása alkalmából. «A széles lendületű ógörög s a hatalmas koncepciójú Shakespeare-drámáknak inkább felel meg a Reinhardt arenája, míg viszont pl. Ibsen kevés szereplőjű lélekdrámáit sokkal közvetlenebben érzékelhetjük a kisméretű, félhomályban való színházakban.»

U. i. 16. sz. — *Kassák Lajos: Jelzés a világba.* (V. ö. Figyelő-rovatunk.)

U. i. 17. sz. — *Kassák Lajos: Az új irodalom.* (V. ö. Figyelő-rovatunkat.) — *Mácza János: Salgó Ernő Írók és színdarabok c. és Pásztor Árpádnak Poe Edgarról szóló könyvét ismerteti.* (Előbbit l. folyóiratunk: 1917. évf. 61. l.)

Az Érdekes Ujság. 1917. évf. 6. sz. — Két képet közöl Herczeg Ferencnek: *A kék róka c. drámájából.*

Az Est. 1917. évf. 26. sz. — *Koroda Pál és a Petőfi-társaság.* Herczeg Ferencnek, a Petőfi-társaság elnökének nyilatkozata abból az alkalomból, hogy Koroda Pál az egyik esti lapban megtámadta a Petőfi-társaságot, amelynek ő maga is tagja. (L. még u. e. lap 30. sz.)

U. i. 44. sz. — *Arany bölcsője százszentendős lett.* Vezető-cikk Arany János jelentőségéről.

U. i. 53. sz. — (a. z.): *Irodalmi jutalom-tételek.* «...a nem kedvelt műfajok favorizálásával és az iskolai feladatok megoldására való csábítgatással nem lehet irányítgatni azokat az írókat, akik akarnak is, tudnak is valamit.»

U. i. 58. sz. — Hír arról, hogy Herczeg Ferencnek *Kék róka c. vígjátékát* Berlinben a Deutsches Künstlerhausban (*Der Blaufuchs* címen) elő fogják adni.

Az Ujság. 1917. évf. 6. sz. — *án: Herczeg Ferenc új regénye.* Az aranyhegedű c. regény ismertetése és bírálata. «Csak a rendkívüli intelligencia alkotja az ember- és életábrázolásnak e fölényes módját.»

U. i. 9. sz. — *Kozma Andor teljes magyar Faust-fordítása.* Hosszabb tudósítás a címben írt tárgyról. — (p. g.) Móricz Zsigmondnak *A tűznek nem szabad kialudni c. munkáját* ismerteti és bírálja.

U. i. 10. sz. — *E. A.: Legújabb költészetünk ledorongolása.* Megjegyzések Császár Elemérnek a Műbarátok Körében 1917 jan. 9-én — legújabb költészetünknek az irodalmi hagyományhoz való viszonyáról — tartott felolvasására.

U. i. 13. sz. — *Keszler József: Kömives Kelemen.* Dráma három felvonásban; írta Kárpáti Aurél és Vajda László. Előadták a Nemzeti Színházban 1917 jan. 12-én. Színikritika. [L. a többi lapban is. Pl. *Neues Pester Journal*: 1917. évf. 13. sz. (—y-től). — *Élet*: 1917. évf. 3. sz. — *Pesti Napló*: 1917. évf. 13. sz. (sz-től)].

U. i. 17. sz. — *Országos Arany-ünnep.* Hír a nagyszalontai Arany-ünnep előkészületeiről.

U. i. 14. sz. — *P-r. G.: Tűzpróba.* Drasche-Lázár Alfréd illycímű

regényének részletes ismertetése. «Az egész regény előadásmódja, a párbeszédnek gördülékenysége, a színes jelenetek fordulatosága biztos kezű szemléldőre és rutinos íróra vall. Pompás a beállítás a pozsonyi tisztikarnak; a hangulat itt szakasztott olyan, mint Herczeg Ferenc Dolovaijában. [L. még Uj Idők: 1917. évf. 4. sz. — Budapesti Fremdenblatt: 1917. évf. 8. sz. — A Hét: 1917. évf. 5. sz. (Por.-tól)]. — Keszler József: *Kék róka*. (Színjáték három felvonásban; írta Herczeg Ferenc. Előadták a Vígszínházban 1917 jan. 13-án.) Hosszabb színikritika. «Herczeg Ferenc darabja mindenekfölött szép, formára nézve minden kifogáson felül állóan tökéletes, rendkívül gazdag tartalmú lélektani tanulmány...» [L. a többi lapban is. Pl. Neues Pester Journal: 1917. évf. 14. sz. (Rajna Ferentől)]. — Az Est: 1917. évf. 14. sz. (a. z.-tól). A «Kék róka» az emberismeret, a mélyrelátás, a felsőbbes életbölcse és a játékos képzelet elsőrangú munkája. — Élet: 1917. évf. 3. sz. (—c.-tól). — Uj Idők: 1917. évf. 4. sz. — Pesti Napló: 1917. évf. 14. sz.] — *Mire megvénülünk*. Hír arról, hogy Jókai Mór ilyoimű regényét filmre dolgozta át Hevesi Sándor. Előadták az Omniában.

U. i. 19. sz. — *Szilágyi Géza: Beszédgylkosok*. Hegedüs Gyula A beszéd művészete c. könyvének ismertetése. (Tárca.)

U. i. 21. sz. — *Kobor Noémi könyve*. Alexander Bernátnak a Pester Lloydban is megjelent ismertető cikke Kobor Noémi «Ezerkilencszáztizenhat. Anti tanár úr» c. novellakötetéről. — *án: Somlyó Zoltán új könyvei*. A Nyitott könyv és az Őszi regény c. munkák ismertetése. — *án Balázs Bélának Tristán hajóján c. verskötetét bírálja. — Mauks Cornélia: Mikszáth Kálmán és az angolok*. Tárca. — *án: A váratlan vendég*. Vajda Ernő színművének kritikája. (Bemutatta a Magyar Színház 1917 jan. 21-én.) L. a többi lapban is. Pl. Élet: 1917. évf. 4. sz. — Pesti Napló: 1917. évf. 21. sz. (sz. gy.-tól).

U. i. 24. sz. — *Új egyetemi rendkívüli tanár*. Hír arról, hogy a király ő felsége Társaságunk választmányi tagjának Császár Elemér dr. budapesti tudomány-egyetemi magántanárnak az egyetemi rendkívüli tanári címet adományozta.

U. i. 28. sz. — (*P—r. G.*): *Egy tanár jegyzetei*. Farkas Pál ilyoimű regényének ismertetése és bírálata. [L. még Uj Idők: 1917. évf. 5. sz. (Gereblyé-től)]. — (*—nd*): *Pest. 1916*. Krudy Gyula ilyoimű könyvének rövid méltatása.

U. i. 30. sz. — *Az Akadémia összes ülése*. Hír arról, hogy a Vojnich-díjat az arra illetékes bizottság (Berczik Árpád, Császár Elemér és Szinyei Ferenc) Molnár Ferencnek ítélte oda A fehér felhő c. darabjáért.

U. i. 35. sz. — *A dollárpapa*. Színikritika Gábor Andor ilyoimű darabjáról, melyet először 1917 febr. 3-án adtak a Magyar Színházban. [L. a többi lapban is. Pl. Élet: 1917. évf. 6. sz. (c.-tól). — Pester Lloyd: 1917. évf. 35. sz. (B. A.-tól). — Alkotmány: 1917. évf. 35. sz. (Perluky-tól). — Pesti Napló: 1917. évf. 35. sz.)]

U. i. 39. sz. — *Tagválasztás a Kisfaludy-Társaságban*. (L. folyóiratunk: 1917. évf. 199. l.)

U. i. 41. sz. — *Keszler József: A hadifogoly.* Vigjáték három felvonásban; írta Hevesi Sándor; előadták a Nemzeti Színházban 1917 febr. 9-én. [L. a többi lapban is. Pl. A Hét: 1917. évf. 6. sz. (Zolnai Bélától). — Alkotmány: 1917. évf. 41. sz. (Perlakytól). — Neues Pester Journal: 1917. évf. 41. sz. (—y.-tól). — Az Est: 1917. évf. 41. sz. (Bródy Sándortól). — Nyugat: 1917. évf. 4. sz. (Szini Gyulától). — Élet: 1917. évf. 7. sz. (—c.-tól). — Pesti Napló: 1917. évf. 41. sz. (Sz. Gy.-tól)].

U. i. 43. sz. — *Lévay József: Arany bölcsője.* Vers. (Születése századik évfordulójának ünneplésére a Kisfaludy-Társaságban.) — *Arany János századik születésnapjára.* A Kisfaludy-Társaság 1917 febr. 10-én tartott díszközgyűlésének leírása. (L. a többi lapban is.)

U. i. 44. sz. — *Lévay József napja.* A főváros egész népe annak a csodás költeménynek hatása alatt áll, amelyet a 92 éves Lévay József írt Arany János századik születésnapjára. (L. Az Ujság: 1917. évf. 43. sz.)

U. i. 45. sz. — *Szilágyi Géza: Poppel Éva.* (Tárca.) Takáts Sándor: Zrinyi Miklós nevelőanyja c. könyvének ismertetése és bírálata. (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 399. l. és 1917. évf. 69. és 72. l.)

U. i. 47. sz. — *A modern színpad bemutatója.* (1917 febr. 15.) Biró Lajos Lilla c. melodráájának és Szép Ernő Kávécarnok c. életképének ismertetése.

U. i. 48. sz. — *Somlay Károly: Szökés párosan.* (Tárca.) Novellisztikus történet Kemény János erdélyi fejedelem ifjúkorából.

U. i. 57. sz. — *Két új könyv.* Ifj. Hegedüs Sándor A lélek bűvár c. regényének és Az arany nap címen megjelent elbeszéléseinek ismertetése. — (p—r.) Honti Tibornak Simon a kereszttel, — h. r. pedig Huzella Ödönnek A csend c. verseskönyvét bírálja. — Hír arról, hogy Hajó Sándornak Démonok c. komédiája Hirschfeld Lajos fordításában a jövő évad elején színpadra kerül a bécsi Stadttheaterben.

U. i. 58. sz. — Hír (a Tudomány-Irodalom-rovatban) arról, hogy a Kóczán-pályadíjat, mely drámai műre volt kitűzve, «A háló» c. munkájával Lampérth Géza dr. nyerte el.

Akadémiai Értesítő. 1916. évf. 12. sz. — *Rácz Lajos: Leibniz és Magyarország.* A jeles bölcseletnek hazánkra vonatkozó nézeteit ismertető oikk. Érdekes adata, hogy Leibniz 1713-ban folyamodott az erdélyi kancellárságért, célját azonban nem sikerült elérnie. Arra a kérdésre, hogy járt-e Leibniz Magyarországon: az eddigi kutatás tagadó feleletet ad. (L. még Sárospataki Református Lapok: 1917. évf. 1—2. sz.) — *A M. T. Akadémia beltágjainak irodalmi munkássága 1916-ban.* Könyvészeti egybeállítás. — A füzet közli még Csánki Dezső beszédét Thallóczy Lajos történetíró ravatalánál. (1916 dec. 4.)

Alkotmány. 1916. évf. 275. sz. — *M. J.: Concilia (Békessy) Emil.* (1847—1916.) Nekrológ.

U. i. 287. sz. — *N. Rákosi Jenőnek Aesopus c. vigjátékáról írt jubilaris*

előadása alkalmából. — *a.* Villányi Andornak a Magyar Színházban bemutatott Királynőm, meghalok érted!... c. darabját bírálja.

U. i. 289. sz. — *cs. i.* Szentmihályi Józsefnek Vak katona álma és Neró barátnője c. ifjúsági színműveit bírálja.

U. i. 300. sz. — *Anka János* Barta Lajosnak Zsuzsi c. darabját bírálja. [L. még Pester Lloyd : 1916. évf. 300. sz. (B. A.-tól.)]

U. i. 301. sz. — *Anka János* bírálja Molnár Ferencnek Farsang c. színjátékát. [L. még Pester Lloyd : 1916. évf. 301. sz. (Alexander Bernáttól.)]

U. i. 303. sz. — *Vargha Damján*: *Szent Domonkos magyar legendájából*. A Domonkos-rend 700 éves jubileuma alkalmából bő szemelvényekben ismerteti a Domonkos-legendát.

U. i. 307. sz. — *Harsányi Lajos*: *Egyházi énekeink szövegreformjához*. Az Országos Magyar Cecilia-Egyesület elhatározta, hogy egyházi énekeinket úgy zenei, mint szövegrészi szempontból revízió alá veszi. A cikkíró e tervhez szól hozzá.

U. i. 315. sz. — *Saly Dezső* Pogány Kázmérnak A rokitnói mocsarakban c. könyvéről ír. (Tárca.) L. még 325. sz.

U. i. 317. sz. — *Harsányi Lajos* a Győrött megjelenő Családi-Könyvtár c. vállalat katolikus szépirodalmi termékeit ismerteti. Foglalkozik Bodnár Gáspárnak Békében és háborúban, Tarczai Györgynek A jeruzsálemi özveggy és Törökné-Kovács Herminnek A harang c. elbeszéléseivel, Sik Sándornak Salamon király gyűrűje c. misztériumával és Németh Istvánnak Kiáltás az Úrhoz c. versfüzetével.

U. i. 318. sz. — *Bárdos B.*: *Fieber Henrik*. Irodalmi működése megkezdésének negyedszázados évfordulója alkalmából írott tárcsa.

U. i. 322. sz. — *tb.* Izsóf Alajosnak Túl a nagy vizeken c. könyvéről emlékezik meg. [L. még Katholikus Nevelés : 1917. évf. 1. sz. (Zsigovits Bélától.)] — *N. Fónagyné-Gajáry Nelli* dalgyűjteményét ismerteti.

U. i. 335. sz. — *N.* ismerteti Vidor Marcelnek A holt küszöb dalol c. verskötetét.

U. i. 340. sz. — *Anka János*: *Csongor és Tünde*. Vörösmarty tündérjátékának az Operában történt felújításáról írott tárcsa.

U. i. 347. sz. — *Mosony Lipót*: *Thallóczy Lajos és a török-magyar levéltári kutatások Konstantinápolyban*. Th. vetette fel a gondolatot, hogy Rákóczi hamvain kívül fel kell kutatni a reá vonatkozó okiratokat a török levéltárakban. A szultántól nyert iráde alapján 1906-ban Th. maga érdeklődött a főbb levéltárakban s a következő évben a miniszterelnökség Karácson Jánost bízta a feladattal, majd ennek 1911-ben bekövetkezett halála után ismét egy katolikus papot: Mosony Lipótot, a jeruzsálemi magyar zarándokház volt rektorát, mert e kutatásokhoz olyan embert keresett, aki családi kötelekektől is szabadon élhet munkájának. — *E. Sz—i.* Balázs Béla Tristán hajóján c. verskötetét bírálja.

U. i. 349. sz. — *P—r*: *Kárpáthy Zoltán*. Jókai regényét Hevesi Sándor színpadra alkalmazta. Hevesi a scenikai hatásokat igyekezett előtérbe állítani.

U. i. 355. sz. — N.: *Démonok*. Hajó Sándor komédiájának kritikája. [L. még Pester Lloyd: 1916. évf. 355. sz. (Elsa Stefanitól).]

U. i. 1917. évf. 12. sz. — *Lám Frigyes: Az utolsó nádor mint regényhős*. Gaiger Izidor, egy magyar származású német író, a kiegyezés után kétkötetes regényt írt Ungarns letzter Palatin, oder die Möven der Revolution címen. István főherceg tragikumát, a családi érzés és a hazafiság összeütközését ecseteli az író. A cselekmény másik ága Bánffy Géza története, aki igen regényes körülmények között nyeri meg egy angol leány kezét. Szó van a regényben Rózsa Sándorról is. A megyei és politikai élet élénken van rajzolva.

U. i. 13. sz. — *Anka János: Kőmives Kelemen*. Színkritika Kárpáti Aurél és Vajda László háromfelvonásos drámájáról.

U. i. 14. sz. — *Perlaky: Kék róka*. Herczeg Ferenc színművét bírálja. «A maga művészetén örökké dolgozó, értékeit újra értékelő, az ezer választóvízzel kipróbáló művész munkája azonban nem érzik meg ezen az oeuvrején.» [L. még Pester Lloyd: 1917. évf. 14. sz. (Alexander Bernáttól).]

U. i. 16. sz. — *Sereghy Elemér* méltányló tárcát ír Haraszi Emilnek Wagner Richárd és Magyarország c. könyvéről. Kíváncsnak tartja, hogy az újdonságokban gazdag munka német nyelven is megjelenjen. (L. még Pester Lloyd: 1916. évf. 338. sz.)

U. i. 19. sz. — *P. Á.: Tűzpróba*. Drasche Lázár Alfréd könyvéről frott tárcá. [L. még Pester Lloyd: 1917. évf. 17. sz. — Pesti Napló: 1917. évf. 33. sz. (mzs-től).]

U. i. 22. sz. — *Shakespeare és Cervantes*. Napihír a Szent István-Akadémia jan. 21-iki ünnepi üléséről. Gieswein elnök megnyitója után — egyebeken kívül — Négyesy László osztályelnök Shakespeare és a magyar költői lélekrajz című tanulmányát olvasta fel.

U. i. 28. sz. — *L. B.: Boldog Otthon*. Andor József regényéről írt tárcá.

U. i. 30. sz. — *Vargha Damján: Árpádházi boldog Margit halála és temetése*. A Margit-legendából összeállított tárcá.

U. i. 35. sz. — N.: *Magyar Kultúra*. Pekár Károly ilycímű posztumusz munkáját ismerteti.

Athenæum. 1917. évf. 1. sz. — *Sas Andor* Magda Sándornak A magyar egyezményes filozófia c. munkáját ismerteti és bírálja.

Basler Nachrichten. 1917. évf. 36. sz. — Hír Kálmán Imre Csárdásfürstin c. darabjának szentgalleni sikeréről.

Borsszem Jankó. 1917. évf. 3. sz. — *Szávay Gyula: Ilosvai Péter*. Hosszabb vers. — Időszerű tréfás célzások Herczeg Ferenek Kék róka meg Kárpáti Aurél és Vajda László Kárpáti Kelemen c. színdarabjára.

U. i. 4. sz. — *Emléket Ágai Adolfnak!* A cikk utal Gálos Rezsőnek folyóiratunkban megjelent — Ágairól írt — cikkére (1917. évf. 17. l.) s

egyben közli, hogy a nemrég elhunyt író emlékére eddig 12,846 korona gyűlt egybe.

U. i. 8. sz. — *Arany János-szám*. Komoly és víg, verses és prózai közlemények (képekkel) Arany János születése százéves fordulója alkalmából — többek közt — a következő szerzőktől: Babits Mihály, Szabolcska Mihály, Jászay-Horváth Elemér, Molnár Jenő, Somlyó Zoltán, Zilahy Lajos, Szász Menyhért.

Budapest. 1916. évf. 9. sz. — *Mariay Ödön: Két egyfelvonásos* címen ismerteti Lakatos László vígjátékait. — *F. E. Háborús irodalom* címen Krudy Gyulának Pest 1915-ben c. regényét, — Wlassics Tibornak Világok tusáján c. verskötetét és Szabó Istvánnak A kárpáti hó c. háborús könyvét bírálja.

U. i. 50. sz. — *F. A. Noé barlangja* címen Boros Mihály fantasztikus regényét ismerteti.

U. i. 58. sz. — *r. d. Bretli-irodalom* címen értekezik.

U. i. 67. sz. — *f. e. A házibarát*. Nagy Béla ilyecímű vígjátékának ismertetése.

U. i. 85. sz. — *F. E. Háborús irodalom* címen Simon Vilmos Hadak útja c. könyvét ismerteti.

U. i. 101. sz. — *Barabás Ernő: Szerelem* címen ismerteti Barta Lajos színművét.

U. i. 104. sz. — *N. n.: Pápai Molnár Kálmán dalai*. Könyvismertetés.

U. i. 134. sz. — *N. n.: Versek* címen Kántor Imre verskötetét, — *r. pedig Főpróba* címen Kelen Emil Egy drága élet c. vígjátékát ismerteti.

U. i. 141. sz. — *N. n.: Mikor a halottak visszatérnek* címen Benda Jenő drámáját ismerteti.

Budapesti Szemle. 1917. évf. 1. sz. — *Beöthy Zolt: Ferencz József királyunk emlékezete*. (Az egyetemen, 1916 dec. 9-én.) A magyar nép szívének legbelső, képzeletének és érzésének költői világába foglalta Ferencz József alakját. Katona-dalaink tele vannak nevével, reá vonatkozásokkal... Alakja két igaz és jellemző vonásával férkezett a naiv képzeletbe: keménységével, melyet a sors meg nem törhetett, és jóságával, melyet a csalódások el nem nyomhattak. Ehhez a két vonáshoz képest két alakban is látják: a rekrutáéban, ki a többivel egy nyomorúság kenyerét eszi, azután minden katonának szerető, gondviselő édes atyjáéban. — *d.: Thallóczy Lajos*. (1857—1916.) A nemrég elhunyt történetíró rövid nekrológia. — *--s.: Háborús anthologia*. Gyulai Ágost ilyecímű könyvének ismertetése és bírálata.

U. i. 2. sz. — *Alexander Bernát: Szobrászatunk az utóbbi hat év alatt*. Strobl Alajos legjelentősebb alkotása 1910-ben nagykőrösi Arany-szobra, egy gazdagon díszített oszlopon Arany mellszobra, a talapzaton Arany vén számadója a maga kutyájával. Az ifjú Arany igen sikerült, kifejező fő, a vén számadó talán nincs szoros szobrászati összefüggésben

Arany mellszobrával, de egyszerű alakja sajátosan odahajolva a gazdag díszű szögletes oszlophoz, jó ellentétben van vele. — *Lévay József*: *A szalontai temető*. Költemény.

Die Zeit. 1917. évf. 5168. sz. — *Arpad: Offensive der Mädchen und Frauen*. (Wiener Bühnennouveautés aus Budapest.) Tárcacikk a Bécsben színrekerülő magyar darabokról. Valamikor a párisi színház jelentette a világot. Ma «Középeurópa» Budapestről importálja a darabokat. A francia színművek erotikus problémái és hatásos dialogusai a magyar szerzőkben éliek föltámadásukat. De ezenkívül érdekes sajátosságokat is és eredetiséget mutatnak föl a magyar darabok. Ma Budapest a «par excellence» színházi város, ahol minden tehetséges író a színpad felé törekszik. A cikkíró Hajó Sándornak «Démonok» c. darabját Pailleron egyik művéhez hasonlítja. Molnár Ferenc «Farsang»-jának pendantját Sardounál («Divorçons») találja meg, a «Kék róká»-t (Herczeg Ferenc) pedig a Dumas fils «Francillon»-ja mellé állítja.

U. i. 5171. sz. — *Ungarische Bühnennovitäten in Wien*. Legközelebb a következő magyar darabok kerülnek színre Bécsben: «Fasching» (Molnár Ferenc), «Ritter von gestern» (Herczeg Ferenc) és «Wolf unter Lämmlein» (Földes Imre). Ezenkívül több magyar darab német fordítása van készülöben.

U. i. 5178. sz. — Hír arról, hogy Hatvany Lajos «Die Spur» c. vígjátékát a bécsi Volksbühne elfogadta előadásra.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1917. évf. 1. sz. — *Váczy János* Friedreich Istvánnak gróf Széchenyi István élete, — *Zlinszky Aladár* Riedl Frigyesnek Shakespeare és a magyar irodalom, — *Gragger Róbert* Zuber Mariannának A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig c. könyvét bírálja. (E munkák ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 208. l., 1917. évf. 56. l., 1916. évf. 430. l.) — *Bleyer Jakab* Hans Günthernek Zur Herkunft des Volksbuches von Fortunatus und seinen Göhnen (Freiburg, 1914. 41. l.) c. munkáját ismerteti. «A legerősebb bizonyíték a Fortunatus német eredete mellett ezentúl is az marad, hogy oly regényt, mely a német népkönyvnek alapul szolgálhatott volna más irodalomban, nem ismerünk.» — *Bayer József*: A «Sárgacsizmás Miska» német fordítását közli. — *Zolnai Béla*: Garay «Obsitos»-ához. Vonatkozással Pitroff Pál hasonló tárgyú cikkére figyelmeztet: 1. hogy Garay Obsitos-típusának irodalmunkban 1768 óta bőven található előzményeit összeállította Dobóczy Pál. 2. Az «Obsitos» egyik gondolata («a világ végénél lábát lelógatá») és a hencegő katona típusa is megtalálható Gaal Józsefnek egy 1837-ből való kéziratban a Nemzeti Színház levéltárában maradt «Mátyás király Boroszlóban» c. darabjában. — *Szigetvári Iván*: *Diphthongus a magyar versben*. Eredmény: 1. a magyar versben található két idegenszerű (au, eu, ez utóbbi néha eü alakban) és két magyar diphthongus (ai, ei). 2. Költőink gyakorlata azt bizonyítja, hogy a négy diphthongus egyike se kötelező. A latin vagy német vers szabályát a kötelező diphthongusról nyelvünk nem ismeri.

U. i. 2—3. sz. — *Hegedűs István: Arany János és Aristophanes.* (Elnöki megnyitó.) Aranyban minden megvolt az aristophanesi lélek megértésére. Lelki rokonsága főképp a humoros világnézetben és a «nyelvfantázia» hajtó erejében szembetűnő. Arany nyelvfantáziájára jellemző: 1. A népnyelv szókincsének megőrzése. 2. A paródia és pedig a verbális paródia szóficamainak, szójátékainak mesteri alkalmazása. 3. A szóösszetételek hihetetlen termékenysége. — *Réthei Prikkel Márián: A régi magyar énekmondók.* (I.) Helytelen dolog az igric, hegedős és reges neveket pontos megkülönböztetés nélkül a joculatorok fogalma alá foglalni. Joculator ugyanis igazában csak az igric, eredeti magyar szóval: vígságtévő. Sem az Anonymus-féle joculator, sem az ennek megfelelő egykorú igrec, igric nem ősi énekmondóink, hanem a zenészek összefoglaló neve. Az Árpád-kor igazi hivatásos énekmondóinak nevei a *reges* és a *dedk* (s talán az *énekes* is). A reges etymonja: költött beszédmondó vagy szerző, történeti mellékértelemmel. Ez ősi magyar neve annak a fogalomnak, melyet ma költőnek nevezünk. — *Szigeti Gyula: Arany Aristophanes-fordítása lexikographiai szempontból.* Görög-magyar szójegyzék Arany J. Aristophanes-fordítása (a Lovagok, Felhők és a Darazsak c. vígjátékok) alapján. — *Zolnai Béla* Bayer Alicenak Marmontel hatása Magyarországon c. munkáját ismerteti, pótló adalékokat közölve a tárgyhoz. (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 57. l.) — *Fest Sándor: Kis János verseihez.* Kis Jánosnak «A falusi pap» c. verse nem egyéb, mint Goldsmith The deserted village c. költeménye egy részének fordítása; a Szívem krónikája c. vers pedig Cocoley «The Chronicle» c. művének szabad átdolgozása. — *Hankiss János: Rousseau magyar tárgyú vígjátékának keletkezéséhez.* Rousseau Les Prisonniers de guerre és Boissy Le François à Londres c. darabjának párhuzamos ismertetése. — *zb. Gyulai Ágostnak* Háborús antológia és Kosztolányi Dezsőnek Modern költők c. munkáját bírálja.

Egyházi Közlöny. 1916. évf. 52. sz. — *Ottfalvy Aladár: A rokitnői mocsarakban.* Pogány Kázmér ilycímű háborús könyvének rövid ismertetése.

U. i. 1917. 2. sz. — *Mayer K. János: Az irodalom szerepe az intelligencia pasztorációjában.* «...lelkipásztori érdekből is minden lehető meg kell tennünk, hogy a katolikus sajtó, a katolikus szépirodalom és a katolikus tudomány minél több barátira, támogatóra és lelkes terjesztőre találjon.»

U. i. 4. sz. — *Sebestyén József* Szent Ágoston vallomásainak Vass Józseftől való új fordítását ismerteti és bírálja.

U. i. 5. sz. — *Zoltán Vilmos: Talizmán.* Kiss Menyhért ilycímű verseskönyvének ismertetése és bírálata.

Élet. 1916. évf. 53. sz. — *Boros Ferenc* Hajó Sándor Démonok c. háromfelvonásos — először a Vígszínházban, 1916 dec. 21-én adott — komédiájának színikritikája.

U. i. 1917. évf. 2. sz. — *Harsányi Lajos: A mi irodalmunk és a reklám.* A cikk a katolikus irányú szépirodalom tervszerű pártolását sürgeti.

U. i. 3. sz. — (—*deák*): *Kapitalizmus és irodalom.* A kapitalizmus neveli ma az irodalmat ferdére, mert lehetetlen, hogy kritikája legyen. Tömöríteni kell majd az írókat, szervezni az írói munkát. — *Vengerkák.* A névtelen szerző helyteleníti, hogy Pásztor Árpád ilycímű regényéből dráma készült.

U. i. 4. sz. — *Andor József* Móricz Zsigmondnak A tűznek nem szabad kialudni c. háborús novelláit, — c. pedig Laczkó Géának Noémi fia c. regényét ismerteti és bírálja. Móricz Zsigmondnak «ez az első nagyobb kötete (a fiatalkori „Harmatos rózsá”-n kívül), mely alig megzavart harmoniájú gyönyörűséget nyújt azoknak, akik irodalmi megújulásunkat erős magyar, de minden idegen, mérges, gazos infekciótól megtisztult talentumoktól várják». «A vándorszínész-élet bámulatosan reális és sokoldalú ismerete, tarkán változatos leírása, a mindig korrekt, irodalmi stílus, a szinte tökéletes emberábrázolás s az a tisztesség, mellyel írója megbecsüli munkáját és közönségét: Laczkó Géa regényét az újabb magyar irodalom legkomolyabb értékei közé emeli.»

U. i. 6. sz. — *Szén: Irodalmi forgácsok.* Glosszák a Herczeg-Korodafférhez, meg abból az alkalomból, hogy az Akadémia a Vojnich-díjat Molnár Ferenc Fehér felhőjének ítélte oda; továbbá, hogy a Szent István-Társulat aranytollat nyújtott át Mihályfi Ákosnak, a Katholikus Szemle szerkesztőjének. — —c. Tormay Cecil Emberek a kövek közt c. regényének új kiadásáról ír.

U. i. 7. sz. — *Radványi Kálmán: Sik Sándor költészetéről.* Ő az ünnepek költője, lelke mindig ünnepelőben áll élénk s a hétköznapiak porától belepve alig mutatkozik. Ez költészetének a legjellemzőbb vonása. Minden sorából kiérezhető, hogy pap: az örömmek, a fájdalomnak, a szeretetnek, a könnynek, a mosolynak, a halk fátyolos hangulatoknak, a hajnalnak, az alkonyatnak s elsősorban önelkének a papja. — —c.: *Arany János jubileuma.* Alkalmi széljegyzetek.

U. i. 8. sz. — —c. Falu Tamásnak Csipke c. verskötetét és Muraközy Gyulának Emberélet c. novelláskönyvét bírálja. — *Az Arany-ünnep.* Észrevételek a nagyszalontai Arany-ünnep elhalasztása alkalmából.

Egyenlőség. 1916. évf. 47. sz. — Két zsidó népmesét közöl Ferencz Józsefről «Ferencz József és Illés próféta», «Ferencz József és a zsidó katona» címen.

Ethnographia. 1916. évf. 4—5. sz. — *Heller Bernát: A Csanád-monda főeleme.* (A diadalmi jelről, mellyel az idetartozó mesefaj irigyek-üldözte hőse igazolja, hogy ő az igazi győző.) Kétségtelen, hogy Csanád-mondánk főelemét ismételten megtaláljuk az ókori Hellaszban, Firduszínál pedig egy évezreddel régebbi időbe jutunk vissza. — *Elek Oszkár: Petőfi Sándor János Vitéze és a népmesék.* A szerző először az irodalmi kritikának a János vitézre vonatkozó eredményeit ismerteti, majd azt mutatja ki, hogy

e mű mese-elemei (a zsványok, a griffmadár, az óriások, a boszorkányok, Tündérország, az élet vize) mennyire ismeretesek népmeséinkben s az egyetemes mesekincsben. Hangsúlyozza, hogy Petőfi e költői munkájában több mozzanat jelentős: a mese-elemek, a nem-mesei tényezők, a rajz, a festés egyéni varázsa. Végül arra az eredményre jut, hogy a János-vitéz mese-indítékaiban nincs nemzeti tartalom, viszont a mű nemzeti jelleme nem-mesei tényezőkben rejlenek. — *Trócsányi Zoltán: A finn-ugor népek őstörténete.* Setälä Emil finn tudós ilycímű munkájának kimerítő ismertetése. — *Binder Jenő, Győrffy István és Roheim Géza* adatokat közölnek «A hamis tanu» (v. ö. Arany J. költeménye) tárgy történetéhez. — *Harsányi István és Gulyás József: A kuruc-dalok forrásairól.* A szerzők szerint a Balogh Ádám nótájának hitelessége, úgy szövegét, mint dallamát tekintve, minden kétségen felül áll. — *Hajnal Ignác: «A tudatlan férj», trencsénmegyei változata.* Adatközlés. — *Heller Bernát: A fehér ló mondájának egy arab párdarabja.* Összehasonlító mondatörténeti adalék. — *Elek Oszkár: Laczkovics János a kuruc-költeményekről.* Laczkovics határozottan igazolja, hogy a XVIII. században a magyar nemesek Bezzerdy és Bercsényi nótáját kedvelték. Ez is azt mutatja, hogy a kuruc-költemények ügye sub judice lis est. — *Peisner Ignác: Pulszky Ferenc és a népmondák.* Pulszky nemcsak gyűjtötte a népmondákat, de bécsi eredetű nevével, Walter Terézszel együtt a magyar népmondai kincs egy részét angol és német fordításban is kiadta. — *Heller Bernát: Még egyszer az Isten kardjáról.* Adatközlés. — «A népköltészet ügyében.» A Kisfaludy-Társaság 1863-diki felhívása, melyet Greguss Ágost fogalmazott. — dr. m. l.: *Malonyay Dezső.* (1866—1916.) Nekrológ.

Frankfurter Zeitung. 1917. évf. 5. sz. — *T. K.: Die literarische Erzeugung während des Krieges.* Magyarországon 1914-ben 2713, 1915-ben pedig csak 1880 könyv jelent meg, ami nem jelent igazi visszaesést, mert 1913-ban csak 1705 számot ért el a könyvtermelés. Németországban is csökkent a könyvpiac forgalma a háború első (1914.) évében (35,078-ról 29,308-ra). Hasonló redukció tapasztalható a többi államokban is.

U. i. 40. sz. — h.: Budapesti Theater. Tárcacikk a legújabb budapesti színdarabokról: Herczeg Ferenc: *Kék róka*, — Kárpáti Aurél és Vajda László: *Kőmives Kelemen c. drámáiról*; továbbá Kövessy Albert: *Golem c. daljátékáról.*

Fremdenblatt. 1916. évf. 361. sz. — Hír a «Die Csardasfürstin» négy-századik előadásáról.

U. i. 1917. évf. 2. sz. — Hír Lengyel Menyhért A táncosnő («Die Tänzerin») c. darabjának századik bécsi előadásáról.

U. i. 48. sz. — Hír a Herczeg Ferenc «Kék róka» c. darabjának («Ritter von Gestern») bécsi előkészületeiről.

Huszadik Század. 1917. évf. 2. sz. — *Galamb Sándor: Arany János.* (Születésének 100-ik évfordulója alkalmából.) «Ennek a rövid tanulmány-

nak főcélja, hogy Arany költői törekvésének modernségét kutassa.» — *Schöpfli Aladár: Békassy Ferenc.* A hősi halált halt fiatal költő hátrahagyott műveinek méltatása. — *B. R.: Rákosi Jenő már megint védi az irodalmat.* Megjegyzések R. J.-nek az újabb magyar irodalomhoz való viszonyáról. — *B. R.: Arany János és a háború.* A szerző 1915 okt. 6-án a Száván túl a szerbektől elhagyott lövészárokban talált egy példányt Arany Toldijának Zmaj-Jovanovics-féle szerb fordításából. — *König György: A vidéki színészet lélektanához.* Laczkó Géza Noemi fia c. regényének ismertetése és bírálata. «Laczkó regénye értékes nyeresége irodalmunknak.»

Illustrirte Zeitung. 1917. évf. 3839. sz. — *Siegmund Simonyi: Die Entwicklung der ungarischen Sprache.* A háború nagy érdeklődést támasztott Németországban a magyar irodalom és nyelv iránt. A cikk rövid áttekintését nyújtja a magyar nyelv és irodalmi stílus történetének.

Irodalomtörténeti közlemények. 1917. évf. 1. sz. — *Király György: A trójai háború régi irodalmunkban.* (I.) A trójai mondák rendkívüli elterjedését és hatását az összes európai irodalmakban két körülményből szokták magyarázni. Egyrészt abból a leszármazási kapcsolatból, mellyel a legtöbb európai néptörzs vagy nemzet a menekülő és nyugaton leteleplő trójai hősökre vezeti vissza eredetét, másrészt pedig Vergilius nagy népszerűségéből s az őt körülvevő szinte babonás tiszteletből. Ránk nézve egyik magyarázat sem kielégítő, ha saját irodalmunkban keressük e nagy befolyás nyomait. De nem is szükséges külső körülményekben kutatni a tárgy népszerűségének okát, maga a monda van annyira érdekes és jelentős, hogy benne keressük meg hatásának eredetét. A szerző ezután — rámutatva a monda forrására — a középkori irodalmunkban található nyomokat vizsgálja. Szól Anonymus és Dares viszonyáról, továbbá Janus Pannonius Homeros-fordításáról. Majd a mondának XVI. századi magyar feldolgozásait ismertetve, Tinódi Jason királyát és Hunyadi Ferenc széphistóriáját fejtegeti. Az előbbi mű nemcsak a Trója-regényt szolgáltatta meg először magyar nyelven, de egyszersmind első széphistóriánk; Hunyadi históriájának érdeme hogy a maga teljességében honosítja meg és teszi kedvelté e tárgyat a magyar irodalomban s első írónk, aki Vergilius és Ovidius mellett Homerosból is merít. — *Grexa Gyula: Arany János Csaba királyfi-jának töredékei.* (I.) A szerző először a hún-eposz eszméjének fejlődését ismertetve megállapítja, hogy «már a szabadságharc előtt megvolt az eszme, a gondolat, sőt talán némi homályos terv is». Ezután a Csaba királyfi első (1853), második (1855—56) és utolsó dolgozata (1881), továbbá az Előhang c. műveket vizsgálja és keletkezése körülményeit fejtegeti. — *Szigetvári Iván: Gvadányi Helikoni köre.* Csizi István, Fábián Julianna, Donits András és Molnár Borbála munkásságának és Gvadányihoz való viszonyának méltatása. — *Harsányi István és Gulyás József* adalékokat közölnek Csokonai költészetéhez a sárospataki könyvtárból, — *Wallentinyi Dezsőné Pákh Albertnek Tompa Mihályhoz írt három levelét,* —

továbbá *Levelek Adorján Boldizsár levelcs-ládájából* címen Pap Endrének két, Vahot Imrének két, Egressy Gábornak három, Erdélyi Jánosnak két, Berecz Károlynak két, Bajza Józsefnek két, Pákh Albertnek egy, Csengery Antalnak egy — Adorján Boldizsárhoz, továbbá Kazinczy Ferencnek egy az Adorján-család ismeretlen tagjához (1816 febr. 6.) intézett levelét teszi közzé. — *Perényi József* Bolyai Farkas székfoglaló beszédét és akadémiai tervezetét közli. — *Vida Imre: Egy elfelejtett Csokonai vers.* Adatközlés. (Részlet A lélek halhatatlansága c. bucsuztatóból. L. Irodört. Közl. 1917. évf. 256. l.) — *Kara Győző: Sárosy Gyula kiadatlan írásai.* (I.) Naplótöredékek és levelek az Aradi Kölcsey Egyesület «Szabadságharci Ereklényúzeumá»-ban őrzött eredetiek alapján. — *Négyesy László* Riedl Frigyesnek Shakespeare és a magyar irodalom, — *Papp Ferenc* Mitrovics Gyulának Az esztetika alapvető elvei, — *Zsigmond Ferenc* Kéky Lajosnak Baksay Sándor c. munkáját ismerteti és bírálja. (A két első mű ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 56, 177. l.) — *Galamb Sándor: Helyreigazítás.* A szerző utalva Kemény Zsigmond Alhikmetje c. cikkének folyóiratszemplénkben (1916. évf. 321. l.) olvasható ismertetésére, megjegyzi, hogy az ott kiemelt Hoffmann-kapcsolaton kívül ezzel legalább is egyenrangú törekvése az volt, hogy Balzac egyik regényének — a *Le peau de chagrin* (A számbórbőr) — hatását is kimutassa Kemény novellájára. Az ismertetőnek — úgymond — erről is meg kellett volna emlékeznie. (Az ismertető azért nem említette a Balzac-hatást, mert Galamb S. cikke szerint alapján véve ez is Hoffmannra vihető vissza: «Jellemző, hogy maga ez a Balzac-regény sem egészen Balzac-szerű. Hangulatával s a fantasztikus elemnek már említett sajátosság alkalmazásával ez is Hoffmannra mutat, mint irodalmi mintaképre.») — A füzet közleményeinek sorát az új könyvek és füzetek jegyzéke s a *Hellebrant Árpádtól* egybeállított Irodalomtörténeti Repertorium zárja be.

Katholikus Nevelés. 1916. évf. 9—10. sz. — *Sztankó Béla: Lyra coelestis.* Egy XVII. századbeli katolikus Kancionáléból karácsonyi és újévi éneket közöl. Valószínű dallamát egy 1684-ben, a csehországi Bojanow-ban készült és Lőcsére került kéziratos kis füzetben találta meg.

Katholikus Szemle. 1917. évf. 1. sz. — *bg.* Gyóni Gézának *Levelek a kálváriáról* c. verskötetét, — *szj.* Andor Józsefnek *Boldog otthon* c. regényét ismerteti és bírálja. [L. még Magyar Középiskola: 1917. évf. 1—2. sz. (b. j.-től.)]

Literarisches Zentralblatt. 1916. évf. 45. sz. (Die schöne Literatur 23. sz.) — *Rudolf Huppert* a bécsi színházakról ír. *Hajó Sándor* *Die Jungen und die Alten* (Fiúk és leányok) c. darabjával kapcsolatban megjegyzi: «Hajó zählte sich zu jener Art von Schriftstellern, die es nicht lassen können, den zur Zeit von den deutschen Bühnen verbannten Franzosen ins Handwerk zu pfuschen.» Lengyel Menyhért «Táncosnő»-jét nem tartja irodalmi műnek, csak ügyes színpadi alkotásnak.

Ma. 1916. évf. 1. sz. — *Mácza János: Színházak.* A «Zsuzsi», a «Farsang» és a «Künn a bárány, benn a farkas» c. darabok bírálata. — *György Mátyás: A «Faremido» alkalmából.* Cikk Karinthy Frigyes könyvéről.

U. i. 2. sz. — *Kassák Lajos: Szintetikus irodalom.* (V. ö. Figyelő-rovatunkat.) — *Mácza János: Színházak.* A Modern Színpadról, a «Szépasszony» és «Grál lovag» c. darabokról. — *Réti Irén Tersánszky Józsi Jenő: Viszontlátásra Drága c. háborús regényéről* ír.

U. i. 3. sz. — *György Mátyás: Babits Mihály.* A «Recitativ» c. verskötetről. «Ami a Csokonai szimbolumban gondolkozásokon és gondolatformákon átnyugtalanzkodó erudíció: az anakreoni, a Voltaire-i, a bürgeri, a mathissoni, a Pope-i, sőt barótsizabódávidi — ez Babits.» «A nyelv színező elemeiben és a homlokráncoló világfelfogásban Babits Vörösmartyhoz áll közelebb.» — *Kassák Lajos: A tíz éves «Nyugat».* A «Nyugat» «a szikkadt agyvelőket, mindenbe belenyugvó érzéseket új lendületbe mozdította.» «A Nyugat az első komoly értékeket kiváltó forradalma volt kulturális életünknek», de ma már stagnál és «erősen halálszagú». — *Izsó Sámuel Szilágyi Géza: Fantasztikus szerelmek c. novellakötetét bírálja.* — *Mácza János: A «Démonok» alkalmából.* Színházi kritika.

U. i. 1917. évf. 4. sz. — *Új költők könyve.* Kassák Lajos, György Mátyás, Komját Aladár és Lengyel József lírai antológiájáról. — *Mácza János Herczeg Ferencnek «Kék róka», továbbá Kárpáti Aurélnak és Vajda Lászlónak «Kőmives Kelemen» c. darabját bírálja.* «Dühödtre vadult elkeseredés rúgja fel bennünk a kritika minden jóindulatát, elnézését, ha a bitorolt névrokonság az egyszerű, nagy Kőmives Kelemen, a ballada Kelemenjét asszociálja agyunkban.» — *Réti Irén Laczkó Géza Noémi fia c. regényéről,* — *György Mátyás Balázs Béla (Tristán hajóján) és Keleti Artur (Angyali üdvözet) verskötetéről* ír.

Magyar Figyelő. 1917. évf. 1. sz. — *Salgó Ernő a Jókai Mór regénye alapján* — Hevesi Sándortól — írt s először a Magyar Színházban 1916 dec. 15-én adott Kárpáthy Zoltán c. ötfelvonásos regényes színjátékot és Hajó Sándornak Démonok c. háromfelvonásos, először a Vigszínházban 1916 dec. 21-én adott «komediá»-ját ismerteti és bírálja.

U. i. 2. sz. — *Pásztor Árpád Regényalakok c. könyvének ismertetése.* (L. még Új Idők: 1917. évf. 4. sz.)

U. i. 3. sz. — *Salgó Ernő: Színház.* Herczeg Ferenc Kék róka, — Kárpáti Aurél és Vajda László Kőmives Kelemen, — Vajda Ernő A váratlan vendég c. darabjának színikritikája. — (I. gy.): *Fantasztikus szerelmek.* Szilágyi Géza illycmű novelláskönyvének ismertetése.

U. i. 4. sz. — *Adorján Andor: Paradoxonok a magyar újságírásról.* Nem szabad, hogy a magyar sajtó tradíciói elposhadjanak és hogy a merőben üzéri szellem kiölje a régi és nemes emlékeket. — *Di. Drasche Lázár Alfrédnek Tűzpróba és Farkas Pálnak Egy tanár jegyzetei c. regényét* ismerteti.

Magyar Könyvszemle. 1916. évf. 3—4. sz. — *Vértessy Jenő: A Magyar Nemzeti Múzeum újabb sugókönyvei.* Az ismertetés egy csomó fordított darab mellett a következő eredeti színművek sugókönyveinek leírását adja: Abonyi Lajos: A leányasszony, — A siroki románc, — Ambrus bácsi (népszínművek); Bényei István: A szerelmes kántor (dalmű); Farkas Lajos: A vezeklők (dalmű); Hugó Károly: Világ színjátéka vagy Király és bolond. (Dráma négy felvonásban. E darab csak németül jelent meg nyomtatásban); báró Jósika Kálmán: Báthory Gábor utolsó szerelme, — Kátay Mihály, — Rákóczy Julia (történelmi drámák 3—3 szakaszban); Kovács Pál: A zárdaszűz; Lukácsy Sándor: Árva Zsuzska; Odry Lehel: Schnipp-Schnapp; Tóth Béla: A szegedi árvízvesztély; Vörös Mátyás: A nyoszolyólegény vagy A' fakard; Zöldi Márton: Eszther. A fordított darabok közül tárgya miatt figyelemreméltó Pixérecourt Gilbert háromfelvonásos nagy historiai drámája: Gróf Zrinyi Helena vagy A munkáts vár ostromlása. (Ford. Tatay.) — *Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában.* Héber és német nyelvű szemelvénygyűjtemények könyvészeti ismertetése. — *Harsányi István: A Rákóczi-könyvtár és katalógusa.* Könyvészeti leírás. — *Ferenczi Zoltán* adalékokat közöl Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I. kötetéhez. — *Tolnai Vilmos: Fessler Ignác Aurél történetének megjelenéséről.* Adatközlés. — *H. R. Petrik Gézának Magyar Könyvészet 1901—1910, — Tóth Zoltán* pedig Gulyás Pálnak Mátyás király könyvtára c. munkáját ismerteti és bírálja. (E művek ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 267., 124. és 189. l.) — *G. P.: Dr. Vértessy Jenő.* Nekrolog.

Magyar Középiskola. 1917. évf. 1—2. sz. — *Bartha József* a Sárospataki Irodalmi Körnek Háborús előadások c. kiadványát, továbbá Fogel Sándornak Celtis Konrád és a magyarországi humanisták c. értekezését, — *Morvay Győző* Shakespeare összes színművei új kiadásának XIII., XVI., XIX. kötetét, — *Balanyi György* pedig Friedreich Istvánnak Gróf Széchenyi István élete c. művét ismerteti és bírálja. (E munkák ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 99., 174., 102. l., 1916. évf. 208. l.)

Magyar Kultúra. 1917. évf. 1. sz. — *Szira Béla: Napilapjaink szépirodalma.* A Magyarország, Budapesti Hírlap, Pesti Napló, Az Ujság, Pesti Hírlap szépirodalmi részének bírálata az 1916 október havában megjelent tárcák alapján. — *Tordai Ányos* Gyóni Gézának Levelek a Kálváriáról, — *Gyomlay Lászlónak* Tarnopol felé c. háborús verskötetét, — továbbá Pásztor Árpádnak Találkozásom Poe A. Edgárral c. könyvét, — *f. l.* pedig Hajó Sándornak Démonok c. új darabját ismerteti és bírálja.

U. i. 2. sz. — *Lám Frigyes* Babits Mihálynak A gólyakalifa c. regényét ismerteti és bírálja. A pszichiatría révén jól ismert személyiségmegozslás kóros tüneteit dolgozta fel Babits igen szellemesen és rémregényszerű érdekességgel... A regény sem más valami, mint a tudományos álomtanra felépült változata Calderon: Az élet álom és Grillparzer: Az álom élet c. témájának. Hasonló tárgyú magyar elbeszélést

írt már... báró Jósika Miklós is Két élet c. művében, csakhogy Jósikánál a két én nem él egy időben. Babits regényének címét egy Hauff-meséből vette, melyben egy szultán gölyává változik, de elfelejti a varázsszót, amellyel emberi alakját visszakaphatja. A regény maga csak kétharmad részét tölti meg a kötetnek. Találunk benne néhány novellát, karácsonyi legendát, nem közönséges útirajzot, sok jó verset. A novellákban buján nyílik az erotika skarlátpiros virága. Az egyikben Boccaccio egy igen ledér elbeszéléséből próbált Babits naiv legendát faragni... de a Dekameron trágár blaszfemiája Babits ügyes művészete ellenére sem tudja felejtetni durvaságát. — *f. l.: A «Kék róka» és a «Golcm».* Megjegyzések Herczeg Ferenc új darabjáról.

U. i. 3. sz. — Brisits Frigyes Drasche-Lázár Alfrédnek Tűzpróba c. regényét ismerteti és bírálja.

U. i. 4. sz. — l. p.: A Kisfuludj-Társaság választásai. Glosszák. — *Kovács Dezső* Somlay Károlynak Könnyű lelkek c. elbeszéléskötetét méltatja. A cikkből kitűnik, hogy a novellák közt a «Fehér tulipán c. szinte szabályozva dolgozott, kedves romantikus történetben például szerepel Kerényi és Tompa is, sőt Tompának fontos része van a történetben; de minden tudásunkkal ellenkezik a muzsikáltató, duhajkodó szerepeltetése.»

Magyar Nyelv. 1917. évf. 1. sz. — *Simai Ödön: Kazinczy Ferenc nyelvújítása.* (XXXVIII.) Azok az eszközök, amelyek nyelvünk tökéletesebb kiművelésére segíthetnek, az eddig ismert utak- s módoktól alig térnek el Kis Jánosnak megjutalmazott pályamunkájában, mely egyben-másban Gedike: Gedanken über Purismus stb. c. értekezésére emlékeztet. Kis János műve sokáig egyedül képviseli Kazinczy mellett a később erőszakossá vált neológiát, amikor a nyelv fejlődését elsősorban az íróknak... csupán nyelvünk természetével és a jó ízléssel korlátozott szabad törekvéseihez fűzi, a német nagy szellemeket állítván eléjük követendő példának. — *Jakubovich Emil: A Nagyszombati-kódex írója.* Megállapítható, hogy az 1508. évvel keltezett Nádor-kódex, az 1512. és 1513. évvel keltezett Nagyszombati-kódex, a negyedik kéz egy helyéből az 1519. évre tehető Debreceni-kódexnek az ötödik kézből származó része és a keltezetlen, kis töredék Simor-kódex egyazon kéz írása. — *Karácsonyi János: Zapolyai az igazi.* János király családi neve Zapolyai volt. — *Szily Kálmán: Hogyan ejtsük ki a «Czech-kódex» nevet?* A felkutatott adatokból kitűnik, hogy a Czech nevet úgy kell kiejteni, ahogyan írva van. — *Mészöly Gedeon: Rimay kiadott levelei megbízhatósága.* Ipolyi Arnold adta ki Rimay János államiratait és levelezését 1887-ben. A szerző óvatosságra inti a nyelvészeket e kiadással szemben.

Magyar Pædagogia. 1917. évf. 1—2. sz. — *Fináczy Ernő: Arany János.* Arany János művei ú. n. pedagógiai elemekben éppen nem gazdagok. Általában Arany összes művei közül a Buda Halála az egyetlen, melynek néhány bájos gyermekjelenete azt mutatja, hogy a költő mélyebben is bele tudott látni a kisdud lelkébe; mégis valamennyi költőnk közül neki

köszön legtöbbet a magyar iskola. Mindnyáját felülmúlja nemzetnevelő hatásával. (L. még Néptanítók Lapja: 1917. évf. 7. sz.) — *Király György: A modern irodalom tanítása a középiskolában.* Az iskola nem térhet ki a modern irodalom tanításának kérdése elől. A módszerben óvakodni kell a kritizáló, vagy éppen fölényes, lenéző és gúnyszerű hangtól. Az irodalmi oktatás legfelső fokán nagyobb figyelmet kell fordítani az irodalmi életnek, az irodalom társadalmi és korszerű összefüggéseinek megvilágítására, anélkül, hogy maga az irodalom háttérbe szorulna. Természetesen a legfelső fokon nem szabad visszariadni a kényesebb kérdések tárgyalásától sem. — *Szelényi Ödön: Vandrák András pedagógiai iratai.* Értekezés.

Magyarország. 1916. évf. 290. sz. — *Kr. Gy.: Komédia* címen Herczeg Ferenc Bizáncának előadásáról ír.

U. i. 291. sz. — *Milotay István: Hogy készül a történelem* címen támadja a Révai-féle Nagy Lexikon-t.

U. i. 308. sz. — *Krudy Gyula: Magyar Pantheon* címen a magyar írósról elmélkedik.

U. i. 309. sz. — *Koroda Pál: Komjáthy Jenő.* K. költészetének jellemzése.

U. i. 316. sz. — *Somogyi Imre: Katona-nóták.* Adatközlés.

U. i. 323. sz. — *Krudy Gyula: Szépasszony.* Gábor Andor drámájának ismertetése.

U. i. 329. sz. — *Krudy Gyula levele a Nemzeti Színházról* címen közli Balassa Árminnak K. Gy.-hoz írt episztoláját s ennek visszhangját.

Magyar-Zsidó Szemle. 1916. évf. 4. sz. — *Hajdu Miklós: Ágai Adolf.* A nemrég elhunyt író rövid méltatása zsidó szempontból.

Mozi-Világ. 1917. évf. 8. sz. — *p.: A szerencse fia.* Drégely Gábor ilycímű darabjából filmdráma készült. Ugyanitt olvasható, hogy Kóbor Tamásnak *Ki a ghetéből* és *Hamupipóke* c. regénye, valamint Szép Ernőnek *Az egyszeri királyfi* c. álomjátéka is megjelenik a filmen.

Nagyasszonyunk. 1916. évf. 3. sz. — *N.: Az első magyar leány-költőről.* Dukai Takách Juditról írott kis megemlékezés. A költőnő arcképét is közli.

Népművelés. 1916. évf. 5. sz. — *Kristóf Domokos* ismerteti Szabó László: *A modern ujságírás* c. könyvét.

U. i. 9. sz. — *Riedl Frigyes.* Rövid cikk Riedl Frigyesről.

Néptanítók Lapja. 1917. évf. 4. sz. — *Arany, a nemzetnevelő.* A cikk Finácz Ernőnek a Magyar Pedagógiai Társaság nagygyűlésén, 1917. jan. 20-án tartott előadását ismerteti. «Ha van igazság a gondolatban, hogy a nevelés feladata átélelni a gyermekkel az emberiség életét, akkor ebben Arany költészete segíthet leginkább. Második érdeme nyelvének utánzatlan zamatja.»

U. i. 6. sz. — *Eötvös József báró emlékünnepe.* (1917 febr. 2-án.) Prohászka Ottokár püspök alkalmi beszéde.

U. i. 7. sz. — *Vajticzky Emánuel: Arany János, mint néptanító.* Alkalmi cikk a címben írt tárgyról.

Neue Freie Presse. 1917. évf. 18,836. sz. — Hír Szomory Dezső «Bella» c. darabjának bécsi előadásáról. (L. még Neues Wiener Journal 1917. évf. 8353. sz.)

Neue Zürcher Zeitung. 1917. évf. 170. sz. — Hír a «Kék róka» és a «Kőmives Kelemen» budapesti előadásairól és Arnold Zweig: «Ritualmord in Ungarn» c. tragédiájáról.

U. i. 291. sz. — Hír a Drégely Gábor «Kisasszony férje» c. darabjának zürichi előadásáról.

Neues Pester Journal. 1917. évf. 11. sz. — i. p.: *Baumeisters Weib.* A Kőmives Kelemenné mondájának ismertetése és az e tárgyról szóló székely ballada német fordítása, abból az alkalomból, hogy Kárpáti Aurél és Vajda László Kőmives Kelemen címen darabot írtak a Nemzeti Színház számára.

U. i. 21. sz. — *Jókai's literarischer Nachlass.* Jókai irodalmi hagyatékáról Vértessy Jenőnek folyóiratunkban (1917. évf. 94. l.) megjelent cikke alapján.

Magyar Nyelvőr. 1916. évf. 9—10. sz. — *Losonczi Zoltán: Kódexeink és a nyelvjáráskeveredés.* (Bef. közl.) Nyelvészeti értekezés.

Nyugat. 1917. évf. 1. sz. — *Ignotus: Tizedik év Nyugat.* A Nyugat c. folyóirat e számával tizedik évfolyamát kezdi. A cikk e tény jelentőségét fejtegeti. — *Babits Mihály: A Purgatorium első éneke.* Műfordítás Dante-ből. — *Fenyő Miksa: Móricz Zsigmond új novelláskönyve.* «A tűznek nem szabad kialudni» c. kötet ismertetése és bírálata. «Érett könyv a M. Zs. új novelláskötetjé, ugyanaz a nemes érettség jellemzi művészetét... mely Keller Gottfried Seldwyla kötetére... rátüzte a maga őszi aranyát, mindkettőnél meglátáson és megértésen keresztül, ugyanaz a humanitás és bizó optimizmus és ami egyébként az optimizmusnak előfeltétele: faj-szeretet.» — *Babits Mihály: Noemi fia.* Laczkó Géza ilyeimű regényének kritikája. «Ritkán jelenik meg manapság piacunkon ily nagyszabású regény, mint a Laczkósé, amely annyira igényt tarthatna a nagy regény minden kvalitására... de a művészet, amely felé nyújtózkodik, kissé nagyon is akart, erőltetett és éppen ezért néhol nehézkes hatású... valóságos lexikona e könyv a közelmúlt vidéki magyar színészéletének, adatok és képek gazdagságára és teljességére páratlan... A szerző ismeretei kimeríthetetleneknek látszanak, minden szó mögött az elhallgatott, a leírni sem érdemesített adatoknak és ismereteknek még egész tárházát sejtjük.» — *Ignotus: Petőfi-Társaság.* Megjegyzések, vonatkozással a leg-

utóbbi tagválasztásra. — *Kosztolányi Dezső*: *«Fanni hagyományai.»* Kármán József ilycímű műve legújabb kiadásának ismertetése.

U. i. 2. sz. — *Ambrus Zoltán* Hajó Sándornak *Démonok* c. «komédiá»-ját, — *Tóth Árpád* Kosztolányi Dezsőnek *Mák* c. verskötetét, — U. a. Shakespeare *«Vihar»*-jának Babits Mihálytól származó fordítását, — *Havas Gyula* Somlyó Zoltánnak Nyitott könyv c. «lírai pamflet»-jét ismerteti és bírálja.

U. i. 3. sz. — *Fenyő Miksa*: *Herczeg Ferenc*. H. F. Aranyhegedű c. regényének és *Kék róka* c. színjátékának ismertetése és bírálata. «H. F. új regénye nem szerencsés alkotás.» — *Schöppfén Aladár*: *Nemzeti irodalom*. (A szabadtéri Szabad Lyceumban 1917 január 27-én tartott előadás.) Nemzeti-e, ez az a kérdés, amelyet az íróval leggyakrabban szembeállítanak. Arany a «kozmpolita költészet» szavát azokra a fiatal költőkre alkalmazta, akik az ő öreg korában léptek fel. Ebben az egyidőre beállott nemzeti elszíntelenedésben mintha Arany költészetének reakciója mutatkoznék. A fordulat mélyebben rejlő oka: a magyar életnek az az átfordulása, amely éppen Arany öregkora idején kezdett végbemenni. Egészen új érdeklődési és érvényesülési területek nyíltak meg. Az új nemzedék mindinkább felfedezi, mint az alkotás és élvezés új tereumait, az irodalom mellett a művészet többi ágait. A sok új mozzanat átalakította a magyar gondolkodást; megbontotta a magyar világfelfogás egységét. Az Arany generációjának minden művelt magyar embere minden egyéni és temperamentumbeli különbségen belül egyformán gondolkozott. Az egész magyarság alapján véve két részre oszlott: a parasztságra s a nemességre, amelyhez teljes erkölcsi és érdekbeli szolidaritásban csatlakozott a java-részt belőle kivált honorációs-osztály is. Észrevétlenül, de a forradalmi átalakulás hirtelenségével más lett a magyar világ, még pedig látszatra kevésbé magyaros. S ebből az új Magyarországból új irodalom kezdett kisarjadni. Megváltozott és tömegében meggyarapodott a közönség, amelynek számára az irodalom dolgozott; más lett az író társadalmi helyzete is. Belül is megváltozott az irodalom: új mondanivalók, az életről való új koncepciók jelentkeznek, amelyeket új formákba igyekeztek önteni. A régi tradíció élt azért tovább; mellette és néha ellenére is új fejlődés jelei mutatkoztak. Lehetetlen elképzelni, hogy az átalakult magyar életben mindenben a régi nyomokon maradhatott az irodalom. Arany János szemében érthető, ha kozmpolitikusnak látszott, mert ő a dolgok természete szerint a maga megszokottságai és a maga generációjának mértékei szerint mérte s mint kortárs, nem láthatta gyökereit oly világosan a nemzeti élet átalakulásában, mint mi maiak. Ha Kazinczy törekvéseit nem lehet nemzetietlennek nevezni, épp úgy nem lehet kizárni a nemzeti közösségből az Arany utáni kor irodalmának azt a részét, amely az új társadalmi és kulturális fejleményeket próbálta irodalmi kifejezésre juttatni. A nemzeti élet organizmusa mind jobban magához hasonítja a kívülről beleszívódott elemeket. A magyar elme mind jobban át tudja fogni a modern műveltség egész roppant széles körét s képesnek bizonyítja magát minden lehetséges kultúrunka elvégzésére. A magyarság azonban ma

épp oly egyetlen, eredeti egyéniség módjára áll a többi nemzetek között, mint valaha. A magyar irodalom ma a legkülönbözőbb világfelfogások, szemléleti és ábrázolási módok küzdő tere. Irodalmunk sohasem fejezte ki oly teljesen és gazdagon a magyarság életét és lelki állapotát, mint ma. Mint az egész nemzeti életnek, úgy egyik fontos tényezőjének, az irodalomnak fejlődése is, sajátos belső törvények szerint megy végbe. Semmiféle irodalom nem vetheti ki maga alól a nemzeti talajt, gyökerei mindig benne vannak, csak néha könnyebben láthatók, néha meg csak gondosabb vizsgálat mutatja meg őket. — *Ady Endre* Ignotusnak Egy év történelem c. háborús könyvét, — *Szini Gyula* Kárpáti Aurélnak és Vajda Lászlónak Kőmives Kelemen c. színdarabját és Vajda Ernőnek A váratlan vendég c. színművét, — *Kosztolányi Dezső* Várnai Zseninek Graachusok anyja c. verskötetét és Pásztor Árpádnak Regényalakok c. munkáját ismerteti és bírálja.

U. i. 4. sz. — *Schöpfung Aladár: Előszó könyvemhez.* (A szerzőnek «Magyar írók. — Irodalmi arcképek és tollrajzok» c. sajtó alatt levő könyvéhez írt előszava.) Az irodalom organikus valami, a nemzet életének olyan életjelensége, mint akár a politika vagy a gazdaság s ezért minden irodalmi jelenségnek megvannak a gyökerei valahol a társadalomban, amelynek az irodalom egyik megnyilatkozási formája. Megértetni az író és művészt: ez a kritika igazi feladata. Végeredményben az adja meg valamely irodalmi jelenség értékét, hogy mennyi benne az élettartalom. Minden irodalmi mű, valami lélektani kényszer eredménye s a kritikus dolga megvizsgálni azokat a tényezőket, amelyekből ez a kényszer előállott. A szerző végül utal arra, hogy az új irodalommal szemben, melynek értékét és fontosságát irodalmunk fejlődésére nézve igen nagynak tartja, iparkodott megkeresni a hagyományossal s a magyar élet újabb fejleményeivel való kapcsolatot. — *Ambrus Zoltán: Háborús jegyzetek.* Észrevételek a háború és a színház viszonyáról. A színház azért ostromoltabb, mint eddig bármikor, mert a legjobb búfelejtők közé tartozik. — *Szini Gyula* Landauer Bélának Gloria c. háborús könyvét ismerteti. — *Babits Mihály: Kritika.* A magyar irodalomnak van a legintelligensebb közönsége és a legkevésbé intelligens kritikája. Az irodalomtörténet azt mutatja, hogy a közönség ítélete megelőzi a kritikáét és a jövő kritikusa igazat ad az irodalmi jelen mögött. Homerosz a népé volt, mielőtt a filológusoké lett volna; Shakespeare a londoni suburb publikumáé, mielőtt a német esztétika lefoglalta. Ha van ma készülő nagy műfaj, hasonlatos a régi korok eposzaihoz: a detektív regény az. A mai nemzetek nagy problémája a fegyelem kérdése, az államhatalom és az anarkia, a rend és a szabadság veszélyeinek problémája... ez az ellentét adja meg a detektív regények témáját. S ime: a mai kritikusának szájában a legnagyobb gáncs az, hogy egy regény «a detektív regényekhez hasonlít».

Österreichische Rundschau. 1917. évf. 1. sz. — *Theodor Antropp; Wiener Theater.* Elítélő kritika Ruttkai György «Keringő» c. darabjáról. «Wir haben an Molnár, Biró, Lengyel und Szomory mehr als genug und

brauchen für unsere Bühnen nicht noch ein neues Geschlecht von Reissern und Blendern aus dem sonst nicht so freigiebigem Reiche der Stephanskronen heranzuziehen.»

Pester Lloyd. 1916. évf. 308. sz. — *Herczeg Géza* «Die Diplomatie des Teufels» címen Molnár Ferenc «Az ördög» c. darabjának bolgár nyelvű, a szófiai Odeon színházbeli előadásáról. Az előadásnak zajos sikere volt.

U. i. 313. sz. — *h. l.*: *Franz Molnárs Vorlesung in Wien*. M. Bécsben hadinaplójának néhány fejezetét olvasta fel egy jótékonycélú «hadi-téli-esté»-n.

U. i. 344. sz. — Salzer Marcell magyar származású német szavaló művész *magyar* műsoráról, melyen a legkiválóbb régibb és új magyar írók és költők művei szerepelnek német átdolgozásban. Boroszlói első szavaló estélye kapcsán a Breslauer Morgenzeitung hosszabb cikket közöl a magyar irodalomról. «A magyar költészet sajátos növény: édes, nehéz, tüzes, mint az ország szőlője. Dalai és balladái majd újjongóan, majd mélabúsan panaszosan hangzanak, mint a cigányok nótái.» Arany, Petőfi, Vörösmarty, Gárdonyi, Gyóni, Herczeg, Lenau, Garay, Molnár Ferenc, Ignótus, Heltai szerepeltek a műsoron.

U. i. 347. sz. — *Jenő Mohácsi*: *Die goldene Geige*. Herczeg Ferenc Arany hegedű c. regényéről írott tárcsa.

U. i. 1917. évf. 13. sz. — *Bernhard Alexander*: *Nationaltheater*. Kárpáti és Vajda Kömives Kelemen c. drámájáról írott tárcsa. Megemlíti Carmen Sylvának Meister Manole c. hasonló tárgyú drámáját is, amely 1892-ben jelent meg.

U. i. 19. sz. — *Bernhard Alexander*: *Vater und Tochter*. Kóbor Tamás egyéniségének rövid jellemzése utána leánya, Noémi által kiadott kötetet méltatja.

U. i. 21. sz. — *Elza Stephani* bírálja Vajda Ernőnek A váratlan vendég c. színművét. [L. még Alkotmány: 1917. évf. 21. sz. (Perlakytól.)]

U. i. 29. sz. — *Jenő Mohácsi*: *Zwei Romane*. Tárcsa Laczkó Gézának Noémi fia és Lakatos Lászlónak Tavaszi játék c. regényéről.

U. i. 41. sz. — *Bernhard Alexander* tárcája Hevesi Sándornak A hadi fogoly c. vígjátékáról.

U. i. 42. sz. — *Bernhard Alexander*: *Johann Arany*. Arany leg-tisztább és legtokéletesebb képviselője a magyarságnak a költészetben.

U. i. 47. sz. — N. Biró Lajosnak Lilla c. egyfelvonásos darabját ismerteti.

Pesti Hirlap. 1916. évf. 273. sz. — *Porzsolt Kálmán*: *Az idegen leány*. Lakatos László drámájának ismertetése. [L. még Világ: 1916. évf. 273. sz. (Kosztolányi Dezsőtől.)]

U. i. 287. sz. — *Szász Zoltán*: *Királynőm, meghalok érted!* Villányi Andor drámájának ismertetése. A darab hatásosan szerkesztett, de a jellemek gyöngébben vannak megrajzolva. [L. még Világ: 1916. évf. 287. sz. — Budapesti Hirlap: 1916. évf. 287. sz. (Sebestyén Károlytól.)]

U. i. 300. sz. — *Porzolt Kálmán*: *Zsuzsi*. Barta Lajos színdarabjának ismertetése. [L. még Budapesti Hirlap: 1916. évf. 300. sz. (Sn.-tól.) — Magyarország: 1917. évf. 300. sz. — Világ: 1916. évf. 300. sz. (Kosztolányi Dezsőtől.)]

U. i. 301. sz. — *Porzolt Kálmán*: *Farsang*. Molnár Ferenc drámájának ismertetése. [L. még Budapesti Hirlap: 1916. évf. 301. sz. (Sebestyén Károlytól.) — Világ: 1916. évf. 301. sz. (Kosztolányi Dezsőtől.) — Magyarország: 1916. évf. 301. sz. (L. f.-tól.)]

U. i. 308. sz. — *Szász Zoltán*: *Künn a bárány, benn a farkas*. Földes Imre komédiájának ismertetése. [L. még Világ: 1916. évf. 308. sz. — Pester Lloyd: 1916. évf. 308. sz. (E. Sf.-tól.)]

U. i. 336. sz. — *Szász Zoltán*: *A Grál lovag*. Zsiros István drámájának ismertetése. «A darab igen hatásosan megszerkesztett, erősen regényes színezetű, de lélektanilag ügyesen indokolt mű.» [L. még Pester Lloyd: 1916. évf. 336. sz. (Elza Stephanitól.)]

U. i. 349. sz. — *Szász Zoltán*: *Kárpáthy Zoltán* címen Hevesi Sándor regényes színjátékát ismerteti. [L. még Világ: 1916. évf. 380. sz. (Relle Páltól.)]

U. i. 355. sz. — *Porzolt Kálmán*: *Démonok* címen Hajó Sándor új drámáját ismerteti. A főhősnő alakja lélektanilag nem elég indokolt és következetes. [L. még Világ: 1916. évf. 356. sz. (Kosztolányi Dezsőtől.)]

U. i. 357. sz. — *Molnár Fereuc*: *Katonadalgyűjtésem*. Cikk a háborús dalgyűjtésről. — *N. n.*: *Nagymama*. Csiky Gergely vígjátékának filmjéről. — *P-i E-r*: *Toldi Miklós fegyverei*. A cikk Tóth Béla, Dugonios András, Bél Mátyás, Evlia Cselebi, Ilosvai adatai alapján készült.

Pesti Napló. 1916. évf. 273. sz. — *Sz. Gy.*: *Az idegen leány*. Lakatos László drámáját ismerteti. — Kritikák «Az idegen leány»-ról címen Ambrus Zoltán-, Krudy Gyula-, Vajda Ernő-, Lukács György-, Rajna Ferenc, és Várkonyi Titusznak Lakatos László: *Az idegen leány* c. drámájáról szóló bírálatait közli. [L. még Alkotmány 1917. évf. 273. sz. (—i)].

U. i. 274. sz. — *Kritikák az idegen leányról* címen Alexander Bernát, Porzolt Kálmán, Kosztolányi Dezső, Keszler József, Diósy Béla bírálatát közli Lakatos Lászlónak *Az idegen leány* c. darabjáról.

U. i. 280. sz. — *Pataky József*: *A szökött katona* címen a Nemzeti Színház múltjáról ír. — *K. D.*: *Aranykéz-utcai szép napok*. Krudy Gyula új könyvét ismerteti.

U. i. 294. sz. — *r.*: *Magyar író 1916-ban*. Irodalmi viszonyaink a harmadik háborús évben; Krudy Gyula: *Aranykéz-utcai szép napok* c. könyvének méltatása.

U. i. 300. sz. — *Sz. Gy.*: *Zsuzsi*. Barta Lajos ilycímű drámájának színi bírálata.

U. i. 301. sz. — *Pataky József*: *Parasztok a színpadon* címen régebbi drámáink paraszthalakjairól ír.

U. i. 320. sz. — *Schöplfin Aladár*: *Az utolsó romantikus*. Párhuzam Jókai és Sienkievic között.

U. i. 321. sz. — Sz. Gy.: *Szépasszony*. Gábor Andor ilycímű drámájának ismertetése. [L. még Pester Lloyd 1916. évf. 321. sz. (Alexander Bernáttól)].

U. i. 334. sz. — Sz.: *A Grál lovag* címen Zsiros István drámáját ismerteti.

U. i. 341. sz. — s. a.: *Noémi fia*. Laczkó Géza regényének ismertetése.

U. i. 347. sz. — Sz. Gy.: *Kárpáthy Zoltán* címen Hevesi Sándornak Jókai Mór ilycímű regénye után készült drámáját ismerteti.

U. i. 348. sz. — L. M.: *Te csak pipálj Ladányi* címen Csathó Kálmán regényét ismerteti.

U. i. 353. sz. — Sz. Gy.: *Démonok* címen Hajó Sándor új darabját ismerteti,

U. i. 361. sz. — Hevesi Sándor: *A regény és a szindarab*. Párhuzam.

U. i. 366. sz. — Hevesi Sándor: *Shakespeare-játék és Shakespeare-fordítás*. Babits hivatva van arra, hogy magyar Shakespeare darabokat adjon a színpadnak. — L. E.: *Fantasztikus Szerelmek*. Szilágyi Géza novelláinak ismertetése. — g.: Várnai Zseninek Örömök kertje c. mesés könyvét ismerteti.

U. i. 1917. évf. 35. sz. — A lap tudósítója felkereste Lévy Józsefet s az Irodalom rovatban beszámol ennek a modern írói gárda iránt érzett barátságáról. «Adyt és társait tartom legalább olyan tehetségnek, mint aminő Gyóni Géza... Gyóni legfeljebb a témáiban érdekes, mert a háborúról ír... Költőnek, vérbeli költőnek tartom Adyt, Babitsot, Kosztolányit is, meg a többieket is... Molnár Ferenc kiváló tehetség.» — Simkó Gyula könyvkereskedőnél a cikkíró megtalálta *Devrient Eduard* «Über Theaterschule» c. füzetét Egressy Gábor érdekes széljegyzeteivel. A horiték üres oldalára Egressy odajegyezte egy alapítandó színésziskola tanári s más személyzetének tervezetét. — A Magyar Arcképek rovatban *Schöpfung Aladár Herczeg Ferencről* ír tanulmányszerű cikket. A legaktuálisabb ember ma a magyar irodalomban. Mindent elért, amit magyar író elérhet. Nincs benne semmi tragikai pátosz, mértéktartó úgy egyénisége, mint írása. Olyan embereket rajzolt, amilyenek szerettek volna lenni az összes pantallós fiatal emberek; az úri magyarság hangadó eleme élt abban a levegőben, melyet megrögzített. Ennek az életformának nemcsak irodalmi alakítója, hanem terjesztője is. Az életből sarjadt irodalom visszahatott így az életre. Az utolsó tíz év fiataljai új élet-ideálokat alakítgattak, s H. F. mintha bágyadtabbnak tűnt volna fel, a lazulás jelei mutatkoztak közte s olvasói közt. Mintha új elemre, izgalomra lett volna az írónak szüksége, bár fölénye, briliáns írói képessége, ironiája a régi maradt. Az írónak meg kell újítania élménykészletét. Most felújította a régi meghitt viszonyt. H. F. hangja új zengést kapott, a hűvösségén őszintén emberi hangulat áramlik át. Kérdés: az élet mélyebb megértésére, az emberi lélek gyökereinek kitapintására indul-e H. F.? Új fejlődési fok ez vagy csak pillanatnyi belső feszültség?

U. i. 42. sz. — A Tárcarovatban *Tragikus forradalmak* címen közli *Hatvany Lajos*nak bevezetését a magyar forradalom emlékiróiról irandó tanulmánysorozathoz. — A Magyar Arcképek rovatban *Schöpplin Aladár* ír *Lévay József*ről. Az aggastyán-kor költészetét nagyon kevesedmagával képviseli a világirodalomban; sajátságos, mély borúju lelkiállapot, mikor az élet benyomásai, mint a téli nap sugara, lankadtan és ködökön áttörve jutnak a lélekbe. A megértés és a fogékonyság ép úgy nem hagyta el, mint az alkotás vágya és képessége. Abból a nemzedékből való, amelyben még elevenen élt az irodalmi erkölcs, amely kötelezőnek érzi, hogy irodalmi dolgokat irodalmi szempontok szerint kell értékelni, az irodalom templomát nem szabad üzleti, hiúsági, gyűlölködési s más efféle alantas szempontok koreszmájává aljasítani.

U. i. 44. sz. — Az Irodalom-rovatban s. a. *Kaffka Margit* Állomások c. regényét ismerteti, mely első kidolgozásban a háború előtt jelent meg a Vasárnapi Ujságban. «Egész bizonyosan maradandó értéke mai regényírásunknak s nevezetes új étappe az írói fejlődésében.» — (L.) *Kollányi Boldizsár*, *Vérfoltok* c. költeményes kötetét bírálja.

U. i. 47. sz. — *Vadnai Béla* Lévay Józseftől származó visszaemlékezéseket közöl Aranyról.

U. i. 49. sz. — *Kosztolányi Dezső*: *Arany estéje*. A botos és kalapos arcképet szemlélve elmélázik Arany öreg kora felett. — *Schöpplin Aladár* a Magyar Arcképek rovatában *Babits Mihály*ról ír tanulmányzerű cikket, párhuzamot vonva Arany és Babits közt. Ez is olyanféle érzékeny, befelé évrődő, kifelé rejtőzködő természet. Arany és Babits abban is hasonlítanak egymáshoz, hogy mindketten tudós költők, közös bennük a görög s az angol költészet szeretete. Péterfy Jenő óta magyar ember nem élte át annyira a görög költészetet. Élvező képessége az egész világirodalomra kiterjed. Erősen foglalkoztatja a fantasztikum. *Gólyakalifa* c. regényében is a reális lélektani elemeket e formális lehetőségeken túlra hosszabbítja meg, verseiben is. A tartalom, a forma, a ritmus és a rím fantasztikuma egyaránt mutatkozik nála. A lélek ultraviolet rezgéseit sejteti meg. Az érzés fantasztikuma minden nemzetek lírai költészetében újabban megnyilvánuló jelenség s az idegrendszernek az életföltételek és lehetőségek okozta változásával függ össze. E megváltozott szervezet másképp reagál a másfélvé vált életre, amelynek ettől másféle lesz a lírája is. A magyarságot a fejlődés elmaradottabb fokán ragadta meg a modern idők nagy átalakulása, ezért oly nagy nálunk az ellentét a régiek és a fiatalok közt. Több megértő képességet és türelmet kellene a régebbieknak tanúsítaniok az ifjak méltánylásában. Babits modern lelke mégis magán viseli a magyar tradícióból eredettség nyomait. A kultur-tradícióban élő és a nyugat lelkéhez legközelebb simuló Dunántúlról, Vörösmarty vidékéről való, családja a nemesség lateiner osztályából való. Mindennek része van abban, hogy Babits lírája erősen kulturjelenség. — *L. E. Kosztolányi Dezső*, *Mák* c. verskötetét bírálja. — *Kaffka Margit* *Kóbor Noémi* 1916 c. könyvét méltatja. «Amitől mi régiek még röstelkedve félünk, amitől visszatart mulatunk, egy normális kor finomabb, bensőbb, képzeltebb élményein fölnevelt-

ségünk — azt ő bátran veszi tollára és keményen szeme közé néz. Öszintén, nyersen, komolyan fogja meg azt, amit akar: az itthonmaradtak szíve kalváriáját.»

U. i. 51. sz. — *Hatvany Lajos: Arany tanár úr cimen tárcát ír* Arany Jánosnak Pap Károly kiadásában megjelent magyar irodalomtörténetéről. Túlzásnak véli a kiadó megjegyzéseit, melyek «színes meleg rajzokat, kiváló részleteket» fedeznek fel s éppen a kevésszavú, de jellegzetes jelzőkben látja Arany egyéni bírálatát. Kiindulva abból, hogy Arany Vörösmarty új iskolájával szemben Petőfit mondja legújabb iránynak, felveti a kérdést: mi jogon követelik még ma is, a pompázatos virágzás után elvirult népies irány tovább ápolását, a magyar «géníusz» nevében. Felelet szerinte: mert epigonok.

Prager Tagblatt. 1916. évf. 26. sz. — *Ein Walzerstreit*. Gábor Andor «Szépasszony» c. darabjának, melyet a bécsi Stadttheater előadni készül, eredetileg «Keringő» volt a címe, csak Ruttkay György hasonló nevű drámája miatt kellett megváltoztatni.

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1916. évf. 8. sz. — *Ravasz Árpád: Arany János születésének századik évfordulóján*. Alkalmi megemlékezés a nagy költőről.

Rendeleti Közlöny. 1917. évf. 17. sz. — Hír arról, hogy *Horváth János* 3. népfőlkelő gyalogezredbeli főhadnagynak, Társaságunk titkárának, az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartása elismeréséül ő felsége a hadi-diszítményes harminadosztályú katonai érdemkeresztet adományozta.

Sárospataki Hirlap. 1916. évf. 26—27. sz. — *Gulyás József: Erdélyi János két, kéziratban levő drámája* (folyt.). Erdélyi a Két királyné c. drámában ép úgy, mint később Czákó a Fessler s Thuróczi alapján írt János lovagban, erősen Bánk bán hatása alatt áll, különösen a pártütők jeleneteiben. A Nápolyi Endre c. darab Rákosi Jenőtől, Madáchtól és Farkas Alberttől is feldolgozott eseményeket ad elő 1344—45 közti időből.

U. i. 1917. évf. 3—4. sz. — *Gulyás József: Erdélyi János két kéziratban levő drámája* (bef.) «három drámájának elolvasása után kimondhatjuk, hogy Erdélyi nagy kritikus, jó költő, de nem jó drámaíró.»

Sárospataki Református Lapok. 1917. évf. 1—2. sz. — *Rácz Lajos: Leibniz és Magyarország*. Az Akadémiai Értesítő 1916. évf. 12. számában ugyanezen szerzőtől ugyanily cimen megjelent dolgozat kivonata. Az eredeti cikk idegen nyelvű idézeteit a szerző itt magyar nyelven ismerteti. Érdekes a Zrínyi Miklósról vonatkozó rész. Leibniz szerint: «Ami Zrínyi Miklós grófot illeti, aki panaszkodik, ez egy problematikus kérdés, mert egyfelől úgy tetszik, hogy sokszor elkedvetlenítették, nem támogatták eléggé a buzgalmát és elősegítették az ő Zerinvárának vesztét; de másfelől azt is meg kell vallani, hogy ez a gróf egy kissé messze ragadtatta

magát, midőn az idegenekkel való egyetértést affektált, évjáradékokat fogadott el, magának tulajdonítva a fősikerek dicsőségét, mindenütt gáncsolta a császári miniszterek magatartását s oly nehéz változásokat kezdeményezett vagy javasolt, amelyeknél nyilvánvaló volt az ő érdeke, mint pl. Kanizsa ostroma. A jobban értesültek dolga lesz annak eldöntése, ha igaz-e, mint a gróf párthívei mondják, hogy itt a császáriak nem léptek közbe eléggé erőteljesen... Miklós gróf... halálát államesínynek tulajdonították, de bizonyos, hogy egy vadkan agyara okozta azt; én ezt oly megbízható egyénektől hallottam, akik részt vettek azon a vadászaton.

U. i. 7. sz. — *Rácz L. Kazinczy* Ferencnek a magyar nyelvről szóló — *Heinrich Gusztávtól* kiadott — pályaművét ismerteti. — *Egy protestáns nagyasszony a XVII. század elején.* Takáts Sándor Zrinyi Miklós nevelőanyjáról írt cikksorozatának ismertetése (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 399. l. és 1917. évf. 69., 72. l.).

Századok. 1916. évf. 9—10. sz. — *Zsinka Ferenc* a Takáts Sándor, Eckhart Ferenc és Szekfü Gyula szerkesztésében megjelent A budai basák magyar nyelvű levelezése c. munkát ismerteti.

Szent Család. 1916. évf. 11. sz. — *Prohászka Ottokár*: A mi sajtónkért. A katolikus hitet, hazánkat, kulturánkat nem védelmezhetjük, ha nincs arra való jó sajtónk. Ezért mindent meg kell tennünk ennek fejlesztésére.

Színház és Divat. 1916. évf. 20. sz. — *A «Keringő» bécsi bemutatója.* Ruttkay György darabjáról. — *A «Farsang» karrierje.* Karácsony második napján Molnár Ferenc összes színdarabjait előadták Budapesten és Bécsben. A Nemzeti Színház a «Fehér felhő»-t, a Vígszínház az «Ördög»-öt és a «Farsang»-ot játszotta, a Burgtheaterben a «Farkas», a Neues Wiener Stadttheaterben pedig a «Liliom» került színre. — Karácsony két napján az összes számottevő bécsi színházakban magyar darabot játszottak. Molnár Ferenc darabjain kívül még a következő szerzők voltak képviselve: Ruttkay György (Keringő), Lengyel Menyhért (A táncosnő), Földes Imre (Grün Lili) és Kálmán Imre (Csárdáskirálynő).

U. i. 1917. évf. 1. sz. — *Mese az írógépről.* Szomaházy regénye a filmen. — Színházi előzetes hírek.

U. i. 2. sz. — Cikkek Herczeg Ferencről és a Kék róka c. darabjáról. — Színházi hírek.

U. i. 3. sz. — *A «Kék róka» és Sebestyén Géza.* Herczeg Ferenc kijelentette, hogy a «Kék róka» c. darabját egyik ifjúkori novellájából írta.

Temesvári Hírlap. 1917. évf. 40. sz. — *K. E.: Népek Golgotája* címen Pelle János költeményeit ismerteti. — *N. n.: Szávay Gyula* Sz.-nak mint trónak jellemzése.

U. i. 42. sz. — Vezéroikkben közli Arany Jánosnak Mi a haza c. cikkét, mely a Népbarátja 1848 jul. 2.-i szánában jelent meg. Utána

közli Szabolicska Mihálynak Arany nagykőrösi szobránál c. ódáját. — Dr. Sztura Szilárd: Arany János és a világháború utáni költészetünk c. cikkében azt igyekszik megállapítani, hogy a háború utáni költészet Arany költészetének, a nemzeti iránynak a folytatása lesz. — *Kubán Endre: Arany János. Vers.* — *Csukovics Sándor: Ünnepejük Arany Jánost.* Arany jelentőségének méltatása.

U. i. 46. sz. — Sz. M.: *Három novella.* Moly Tamás novellaskötetének ismertetése.

Theologiai Szaklap. 1917. évf. 1. sz. — *Szelényi Ödön: Egy érdekes régi magyar honi pedagogo-teológus.* Adatok Liedemann Márton életéhez.

Történeti Szemle. 1916. évf. 4. sz. — *Oswald Arisztid: Hunyadi János ifjúsága* (II.). Történeti értekezés. — I. K. Bathó Istvánnak Kéry János élete és művei (1911) c. munkáját ismerteti és bírálja.

U. i. 1917. évf. 1. sz. — *Oswald Arisztid: Hunyadi János ifjúsága* (Bef.). A szerb népköltészet szép bizonyítékait őrizte meg számunkra annak a benső szeretetnek, mely Hunyadi és nővére fia közt volt. (V. ö. Romanecz Mihály: A Ribányáni románkor. A pancsovai gimn. értesítője. 1890.) Az idetartozó költői anyag történeti magja ennyi: Hunyadinak Lázárevics despotával is valami viszonyban kellett lennie. Lázárevics fiának tartja hősnünket a népies költészet s leányának Hunyadi nővérét, kitől Székely János, Hunyadi unokaöccse született. A despotáról és Jankóról sok ének szól, de H. J. mégis mint magyar, mint Ugrin Jankó szerepel. Neve: Szibinyáni is rejtély, ha csak nem volt Szebenvár szintén Lázárevics birtokában, vagy később H. kezében. Mindamellett ez a népköltészet is Chalkokondyles igaza mellett szól s ha a magyar költő apródot lát Hunyadiban, a despotá udvarában, ez onnan lehetséges, mert miles volt az ily tisztviselő s egyiknek ez, másiknak az a szolgálat jutott. (V. ö. még Szegedy Rezső: Hunyadi János rigómezei csatája a régi horvát népköltészetben. Ethnographia. 1912. évf.)

Turán. 1917. évf. 1. sz. — *Pekár Gyula: Turáni munka.* A turáni összetartozósság tudatának terjesztéséről. «Amit századokkal ezelőtt a rokontkereső Julián barát látott s ami után a két tudós nagy turáni álmodó, Kőrösi Csoma és Reguly vágyott, az ime valósággá kezd lenni.» — *Gróf Széchenyi Béla: Emlékezzünk régiekről.* A magyar őshaza-kutatók és turáni utazások rövid története. Cikkíró megemlékezik Kőrösi Csoma S., Besse J., Reguly Antal, Jerney J., Vámbéry Ármin, Hunfalvy Pál, Bálint Gábor, Ónody B., Zichy Ágoston gróf, Ujfalvy K., Széchenyi Béla gróf, Déchy M., Zichy Jenő gr., Almásy Gy., Prinz Gyula és Sebők Imre keleti utazásáról és közli Széchenyi Istvánnak emléksorait, melyeket a legnagyobb magyar, egy, Kőrösi Csoma Sándor síremlékét ábrázoló, olajfestmény keretére vésetett. — *Felvinczi Takács Zoltán: Egy szeged-őthalmi hunn emlékről* írt cikkében a kínai kultúra magyarországi nyomait keresi. —

Jules Szekfü: Correspondance en hongrois des pachas de Bude. Hosszabb francia ismertetés a budai basák magyar levelezésének kiadásáról.

Uj Idők. 1917. 3. sz. — Takács Edit költeményeinek és Falu Tamás «Csipke» c. verskötetének rövid ismertetése. [L. még: Élet. 1917. évf. (a. j.-tól).] — *Kék róka.* Herczeg Ferenc ilycímű darabjáról. A napilapok kritikáinak ismertetése.

U. i. 5. sz. — *Vándor Iván: Bánat.* Elbeszélés Ungnad Kristófné: Losonczy Irma és Balassa Bálint szerelméről. — *A gyémánthintó és más elbeszélések.* Rövid megemlékezés Hajnik Miklós ilycímű novellás könyvéről.

U. i. 8. sz. — *Szöllösi Zsigmond: Jegyzetek egy irodalmi vacsora étlapjára.* Glosszák — a Herczeg Ferenc tiszteletére rendezett lakoma alkalmából Beöthy Zsolt, Herczeg Ferenc és Rákosi Jenő toasztjához.

U. i. 9. sz. — *Babits Mihály: Centenarium.* A Toldi még nem jellemző, önálló munkája Aranynak: Petőfi visszhangja ez, bár konstrukcióban s formában önkénytelen is kissé szigorúbb. Az első remeke Aranynak, amelyben ő már ő, melyben ráeszmél, hogy lelke más, mint másoké, mint a kortársaké: «Toldi Estéje». Arany mintha rátalált volna saját érzéseinek bizonyos arisztokratizmusára s ennek a demokrata korral való ellentétességére: a Toldi Estéjében ép egy ilyen ellentétességet tesz a történet főhőjévé. Nem való, hogy a forradalom leveretésével Arany elvesztette volna önmagát; ellenkezőleg: akkor találta meg. A nagy katasztrófa megértette érzéseivel a kor ideáljainak törekenységét. A Nagyidai Cigányokban keserűen kikacagja a levert forradalmat, az első Bolond Istókban pedig megrajzolja a parasztot, a letűnt korszak ideálját, a maga egész sivár, szomorú kiábrándító realitásában. Elégeti isteneit, s egy pillanatra rettenetesen üresnek érzi az egész világot. Szakít a népiesssel is, byroni formákat keres s a világnézet, mely lírájában megjelenik, a schopenhaueri pesszimizmussal rokon. De megtalálja a művészetet. Ez a második Arany: nem népies költő többé, mint az egyoldalú irodalomtörténet rajzolja, hanem ellenkezőleg egy keserű, magábavonult lélek... aki örömét a kietlennek művészetében leli már. A tragikus felfogás, mely oly szerepet játszik Arany költeményében, nála mindig arisztokratikus: mert az érzékeny lelkiismereten alapul, s ez a legarisztokratikusabb érzés. Büszke magyar arisztokratizmusra gyökeret keresett a múltban... Az egész nagy, kincses nemzeti múlt minden hangulatát és képzetét magába örökölni, összegyűjteni; és egy gyönyörű albumban unokákra hagyni: ez volt talán a főadata. — *Don Juan három éjszakája.* Bíró Lajos ily című regényének méltatása. — *Apróságok Arany János ifjú koráról.* Adatközlés. — *Siró sugarak.* Ottlik László ilycímű verseskönyvének ismertetése.

Ukránia. 1916. évf. 9—12. sz. — *Márki Sándor: Magyar adatok Mazepparól.* (II.) — *Podhradszky György: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok.* (VII. Folytatása a 13—20. sz.-ban.)

Uránia. 1917. évf. 1. sz. — *Jósika Abafijának hatása Tesla Miklósr.* (L. folyóiratunk: 1916. évf. 72. l.) — —ly. *Két veterán író könyve* címen Rákosi Jenőnek A magyarságért c. munkáját és Endrődi Sándornak A pálya végén c. verskötetét, — *Csathó Kálmán újabb regénye* címen pedig a Te csak pipálj Ladányi c. művet ismerteti és bírálja.

U. i. 2. sz. — *Nagy Sándor: «Toldi» keletkezése és fogadtatása.* Értekezés. A tárgyra vonatkozó irodalom eredményeinek összefoglaló fejtegetése. — —ly.: *«Baksay Sándor»* címen Kéky Lajosnak Baksayról írt munkáját ismerteti és bírálja. «Gyulai és Beöthy Zsolt után kevesen tudnak ma olyan irodalmi essayket, emlékezéseket, életrajzokat írni, mint Kéky Lajos, akár felfogásának eredetiségét, akár ítéletének szinte csalhatatlan biztosságát, akár stílusának művészien magyaros voltát tekintjük.»

Vasárnapi Ujság. 1916. évf. 24. sz. — S. A.: *Sebők Zsigmond.* (1861—1916.) «S. szemérmetes, inkább szemlélődő, mint cselekvő egyéniség volt, nagyon érzékeny, magába vonuló, csaknem félénk. Mondanivalója sem volt olyan természetű, hogy zajosan vonta volna rá a közfigyelmet. A gyermekirodalomban példátlan sikere volt.»

U. i. 28. sz. — Közli Dalmady Győző arcképét.

U. i. 40. sz. — N. n.: *Ágai Adolf.* Ágai írói pályájának rövid jellemzése. Közli Ágai fényképét is.

U. i. 45. sz. — Felvételeket közöl Molnár Ferenc Farsang c. drámájából.

U. i. 1. sz. — N. n.: *Pekár Gyula.* P. Gy. regényíró rövid méltatása. Közli P. fényképét is.

U. i. 3. sz. — Móríc Zsigmond A tűznek nem szabad kialudni és Kéky Lajos Baksay Sándor életrajza c. művének ismertetése.

U. i. 4. sz. — *Schöpplin Aladár: Békássy Ferenc.* A háborúban elesett fiatal költő méltatása és Vidor Marcel A holt küszöb dalol c. versfüzetének rövid ismertetése.

U. i. 7. sz. — Közli az új Kisfaludysták: Kéky Lajos, Molnár Ferenc, Sajó Sándor, Szemere György és Takáts Sándor fényképeit (mellettük: a Kisfaludy-Társaság Arany János-ünnepéről Lévy Józsefnek küldött üdvözlő-irat fényképe.)

Világ. 1916. évf. 273. sz. — *Kosztolányi Dezső: Krudy Gyula.* Krudy Aranykéz-utcai szép napok c. regényének ismertetése.

U. i. 281. sz. — N. n.: *Tolstoj és Schmitt Jenő leveleiből.* Adatközlés.

U. i. 308. sz. — Dr. M. Gy.: *Hanns Heinz Ewers a magyarokról.* — *bltl.* Herczeg Ferencnek Az arany hegedű c. regényét méltatja. (L. még Budapesti Hirlap 1916. évf. 294. sz.)

U. i. 315. sz. — *Lehrer Andor: A háborús irodalom felosztása.* Tárca.

U. i. 321. sz. — *Kosztolányi Dezső: Szépasszony.* Gábor Andor új színművének ismertetése. — *bltl.* Szilágyi Gézának Fantasztikus szerelmek c. novellás kötetét méltatja.

U. i. 330. sz. — *Bede Jób: Te csak pipálj Ladányi.* Csathó Kálmán ilycímű regények ismertetése. «A regény színes, élénk. Stílusa világos, tiszta, logikája erős, jellemző ereje a legteljesebb figyelmet érdekel.»

U. i. 342. sz. — K. D.: *Csongor és Tünde*. Cikk abból az alkalomból, hogy a Nemzeti Színház felújította Vörösmarty Mihály e drámáját.

U. i. 345. sz. — *Cserna Anlór: Wagner Richard és Magyarország*. Haraszi Emil könyvének ismertetése. — P. L.: *Zilahy Lajos versei*. Ismertetés.

U. i. 358. sz. — *Bölöni György: Balázs Béla új versei* címen ismerteti és méltatja B. B. Tristán hajóján c. kötetét. «Két irányúnak látjuk a költőt e kötetben; az egyik megfigyel, a másik túlveti magát ezeken a határokon és a lélek metafizikai legmélyebb kútjába száll le.» — *Közhalmi Béla: Könyvtolgok* címen a magyar és német könyvek versenyéről ír. (Jönnek a német katalogusok: Hová tűnnek el a magyar könyvek?) — N. n.: *Somlyó Zoltán két könyve* címen S-nek Nyitott könyv és Őszi regény c. kötetét ismerteti.

U. i. 1917. évf. 6. sz. — *Btl.* Pásztor Árpádnak Regényalakok. — *Ctl.* Szép Ernőnek Egy kis színház, — *Kázmér* Ernő pedig Reményi Józsefnek Messzeségek és Szederkényi Annának A Mária Annunziáta-világában c. szépirodalmi munkáját ismerteti és bírálja.

U. i. 12. sz. — *Nagy Anlór: Magyarokról dalolnak a skipetárok*. Tárca azokról a dalokról, amelyekben az albánok a magyarokról dalolnak.

U. i. 13. sz. — *Kosztolányi Dezső: Kőműves Kelemen* címen ismerteti Kárpáti Aurél és Vajda László színdarabjait. «Akadnak benne itt-ott jó jelenetek, a nyelve szeplőtlenül magyar és az erdélyi ódonságokkal ékes, a szándék nem hatásvadászó, de feltétlenül irodalmi, mindez keveset változtat összbenyomásunkon, — a homályos balladát értem, a világos drámát nem értem.»

U. i. 14. sz. — *Ignotus: Olvasás közben* címen Császár Elemérnek a a Műbarátok körében az új irodalomról tartott előadásával foglalkozik. (Tárca).

U. i. 18. sz. — *Közhalmi Béla: Arany Jubileum Arany János könyvei nélkül*. «Arany könyvei izléses és olvasó kiadásokban nem forognak közkezen. A Ráth-féle szép Arany-könyvek egészen eltűntek már a piacról.»

U. i. 21. sz. — *Ignotus: költészet és politika*. «A népet radikálizmus formájában nálunk egy költő képviselte: Petőfi.»

U. i. 21. sz. — *Relle Pál: A váratlan vendég*. Vajda Ernő drámájának ismertetése. «Öreg magyar kurián kopott ködmön ez a darab, aminek csak a sújtása új, ha nem is eredeti.» — *Barta Lajos: Noemi fia* címen Laczkó Géza regényét ismerteti.

U. i. 26. sz. — Nn.: *Irodalmi csata*. A Herczeg—Koroda polemiával kapcsolatos megjegyzések.

U. i. 28. sz. — *Ignotus: Színház és színészek*. Tárca. — *Bálint Lajos: Irodalmi kritika és reklám*. Az igazi kritika és üzleti reklám viszonyáról. — *Csizmadia Sándor: Népköltészet*. «Mi a népköltészet ma? Proletár költészet. Szociálista költészet.»

Zászlónk. 1917. évf. 6. sz. — *Radványi A.: Nagyfalusi Arany-Szatonai hajdu ...* Alkalmi, az ifjúságnak szánt cikk Arany J. jelentőségéről.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. *A Magyar Irodalomtörténeti Társaság V. rendes közgyűlése.* A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917. évi márc. hó 31-én tartotta ez évi rendes közgyűlését.

Elnök: Négyesy László.

Jegyző: Kéky Lajos.

Jelen voltak: Pintér Jenő szerkesztő, Ágner Lajos pénztáros és Ady Lajos, Baros Gyula, Alszegehy Zsolt, Bajza József, Binder Jenő, Császár Elemér, Császár Ernő, Dengl János, Erdélyi Lajos, Ferenczi Zoltán, Földessy Gyula, Gedai József, Glatz Ernő, Gulyás Pál, Hegedüs István, Heinrich Gusztáv, Huszti József, Korpás Ferenc, Lukinich Imre, Morvay Győző, Oberle Károly, Olgyai Bertalan, Pais Dezső, Papp Ferenc, Radnai Oszkár, Riedl Frigyes, Sajó Sándor, Sebestyén Gyula, Sík Sándor, Solymossy Sándor, Szegedy Rezső, Szemkő Aladár, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Tompa Béla, Trócsányi Zoltán, Váczy János, Várdai Béla, Velledits Lajos, Versényi György, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla tagok. (Összesen 47.) Ezenkívül számos vendég.

1. *Négyesy László* elnöklő alelnök az Irodalomtörténet jelen füzetében közölt elnöki beszéddel a közgyűlést megnyitja.

2. *Kéky Lajos* jegyző, mint a hadbavonult titkár helyettese, előterjeszti az Irodalomtörténet jelen füzetében közölt titkári jelentést, melyet a közgyűlés egyhangúlag tudomásul vesz.

3. *Elnök* indítványára a közgyűlés szavazatszedő-bizottságul Oberle Károly elnökleite alatt Pais Dezsőt és Zolnai Bélát küldi ki. Elnök elrendeli a választmány kisorsolt egyharmadára a szavazást s a szavazatok összegyűjtéséhez szükséges rövid időre a közgyűlést felfüggeszti. Miután a bizottság a szavazatok összeszámlálása végett a mellékterembe vonult, elnök a gyűlést ismét megnyitja.

4. *Császár Elemér* felolvassa *Arany mint irodalomtörténetíró c.* tanulmányát. Elnök a közgyűlés nevében és élénk helyeslése közt meleg köszönetet mond a tartalmas és szép előadásért.

5. *Tolnai Vilmos* előterjeszti a pénztárvizsgáló-bizottság jelentését a Társaságnak 1916. évi bevételeiről, kiadásairól és vagyonmérlegéről, továbbá az 1917. évi költségelőirányzatról. Mindezt a bizottság rendben találta. A közgyűlés a jelentést tudomásul veszi, a pénztárosnak az 1916. évre a fölmentést megadja, lelkiismeretes tevékenységéért köszönetet szavaz neki

s egyszersmind köszönetet mond a pénztárvizsgáló-bizottságnak szíves fáradozásáért.

6. *Elnök* indítványára a közgyűlés köszönetet mond a titkárhelyettesnek s a szerkesztőnek buzgó munkásságukért.

7. *Oberle Károly*, a szavazatszedő-bizottság elnöke, kihirdeti a szavazás eredményét. Összesen 42 szavazatot adtak be. Megválasztottak választmányi tagokul: Békefi Remig (42), Bleyer Jakab (40), Erdélyi Pál (39), Ferenczi Zoltán (42), Gálós Rezső (39), Gragger Róbert (42), Greksa Kázmér (41), Gulyás István (42), Gyöngyösy László (40), Gyulai Ágost (41), Harsányi István (42), Jánosi Béla (42), Kelemen Béla (42), Kiss Ernő (41), Kőrös Endre (39), Kürti Menyhért (42), Loósz István (42), Morvay Győző (új, 40), Német Károly (38), Pap Károly (42), Pitroff Pál (új, 40), Itadó Antal (38), Riedl Frigyes (42), Sebestyén Gyula (41), Szegedy Rezső (új, 42), Vadász Norbert (42), Vargha Damján (42), Veress Samu (42), Vízota Gyula (42), Zlinszky Aladár (42), Zolnai Béla (40). Ezeken kívül szavazatokat kaptak még: Solymossy Sándor (4), Velledits Lajos (2), Czóbel Ernő (1). Elnök a megválasztottakat a választmány tagjainak jelentvén ki, köszönetet mond a vendégeknek és tagoknak szíves érdeklődésükért. Ezzel a közgyűlés véget ért.

A közgyűlést *választmányi ülés* előzte meg.

Négyesy László elnöklete alatt jelen voltak: Alszeghy Zsolt, Agner Lajos, Baros Gyula, Császáz Elemér, Császáz Ernő, Ferenczi Zoltán, Gulyás Pál, Hegedüs István, Pais Dezső, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Riedl Frigyes, Sebestyén Gyula, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Váczy János, Várdai Béla, Versényi György, Vízota Gyula, Zlinszky Aladár és Zolnai Béla választmányi tagok. Jegyző: Kéký Lajos.

1. Elnöklő alelnök üdvözlí a megjelenteket s egyszersmind közli, hogy elnökünk súlyos betegségből gyógyulva föl, üdülés céljából a fővárostól távol tartózkodik. A választmány örömét fejezi ki az elnök úr fölgyógyulásán s legjobb kívánságait üdüléséhez.

2. Jegyző jelenti, hogy Szász Károly és Zoltvány Irén alelnök urak s Vargha Damján választmányi tag levélben kimentették távolmaradásukat. Tudomásul szolgál.

3. Jegyző jelenti, hogy a közgyűlésnek a mult választmányi ülésen megállapított tárgysora az elnök úr betegsége miatt, ideje a széninséggel kapcsolatos miniszteri rendelet miatt szenvedett változást. Tudomásul szolgál.

4. Jegyző jelentése alapján új rendes taggá választatik: dr. Lukinich Imre, egyetemi magántanár, Budapest (aj. Tolnai Vilmos).

5. Tolnai Vilmos a pénztárvizsgáló-bizottság nevében jelenti, hogy megbízatásukban eljárak s erről írásbeli jelentésben számolnak be. A választmányi ülés a jelentést a közgyűlés elé terjeszti s a bizottságnak köszönetet mond szíves fáradozásukért.

6. Jegyző előterjeszti a mult ülésen Pintér Jenő indítványa pénzügyi lehetőségének megvizsgálására kiküldött bizottság jelentését. A bizottság a Társaság vagyoni állapotának megvizsgálása után javasolja, hogy folyó-

iratunk munkatársainak tiszteletdíja ívenként 80 koronában állapítottassék meg s egyszersmind javasolja azt is, hogy folyóiratunk előfizetési díja 1918 jan. 1-től kezdve 15 koronáról 20 koronára emeltessék, a rendes tagok évi 10 korona tagdíjának változatlanul hagyása mellett. A választmány mindkét indítványhoz egyhangúlag hozzájárul s határozattá emeli.

7. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Márc. 27-éig bevétel 7976-75 korona, kiadás 1660-42 korona, maradvány 6316-33 korona. Örvendetes tudomásul van.

8. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Hegedüs István és Szinnyei Ferenc választmányi tagokat kéri föl s az ülést bezárja.

A számvizsgáló bizottság jelentése. Jelentés a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárának és zárószámadásának megvizsgálásáról. I. A mai napon megvizsgáltuk a pénztáros 1916. évi számadásait (a pénztári főkönyvet, a zárószámadást és a vagyommérleget) s azt találtuk, hogy a bevételek összege volt: 15,084-72 K, a kiadások összege 14,435-80 K, 1916 december 31-én pénztári maradék 648-92 K.

Megállapítottuk, hogy a pénztári eredménynek ez az alakulása ebben az évben is a folyóirat terjedelmének csökkenése által jött létre, amire a Társaság kénytelen volt a nyomdai árak óriási emelkedése miatt.

II. A Társaság vagyona: 8388-92 K (nyolcezerháromszáznyolcvannyolc K 92 f); ebből 4700 (négyezerhét száz) K hadikölcsönben van, a kötvényeket a Pesti Kereskedelmi Bank margitkörúti fiókja őrzi; a többi részint készpénz, részint hátralékos tagsági díj.

III. A számadások részletes megvizsgálásából újból meggyőződünk arról, hogy a Társaság pénzügyeinek kezelése pontos, minden részletében lelkiismeretes. Javasoljuk, hogy a t. Közgyűlés dr. Ágner Lajos pénztárosnak az 1916. évre a felmentést a szokásos fenntartással adja meg s működéseért fejezze ki köszönetét. Egyszersmind a felmentést a számvizsgáló bizottság részére is kérjük. Budapest, 1917 január 14-én. Imre Sándor biz. tag, Tolnai Vilmos biz. elnök, Oberle Károly biz. tag.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság zárószámadásai az 1916. év végén.

I. Bevétel.

	Kor.
1. Maradvány a mult évről	1277-40
2. Alapítvány	200-—
3. Tagsági díjakból	4638-99
4. Előfizetésekből	3424-—
5. Füzetek eladásából	153-28
6. Kamatokból	391-05
7. Államsegély	4000-—
8. Budapest székesfőváros segélye	1000-—
Összesen	15084-72

II. Kiadás.

1. Franklin-Társulatnak a folyóirat nyomtatása- és expedálásaért	9613·27
2. Nyomtatványokért	383·96
3. Postaköltség	87·71
4. Irodai költség	381·47
5. Írói tiszteletdíjak	1619—
6. Tisztviselők tiszteletdíja	1691—
7. Kereskedőknek engedmény	244·95
8. Törzsvagyonhoz csatoltatik	200—
9. Maradvány az 1916. év végén	648·92
10. Szolgáknak, asztalosnak	214·44
Összesen	15084·72

Költségtervezet 1917-re.

Bevétel.

	Kor.
1. Maradék 1916-ról	648·92
2. Tagdíj-hátrálék	1500—
3. 1917. évi tagdíj	4600—
4. Előre fizetett tagdíjak	500—
5. 1917. évi előfizetések	4500—
6. Füzetek	200—
7. Kamatok	400—
8. Államsegély	2000—
9. Budapest székesfőváros adománya	1000—
Összesen	15348·92

Kiadás.

	Kor.
1. A folyóirat nyomtatása és expedálása	10000—
2. Tisztviselők tiszteletdíja 1917.	1700—
3. Írói tiszteletdíjak 1917.	2000—
4. Szolgák	100—
5. Nyomtatványok	400—
6. Irodai kiadások	400—
7. Kereskedőknek engedmény	200—
8. Postaköltség	100—
9. Vegyes	100—
10. Egyenleg az 1917. évi maradék	348·92
Összesen	15348·92

Az Arany János-Társaság pályatétele. Az Arany János-Társaság nagy költőnk születése századik évfordulója alkalmából a következő pályatételt tűzi ki: *«Arany nyelv-művészete.* A pályaműnek Arany összes műveire, így műfordításaira is, ki kell terjeszkednie. Jutalma *egyezer korona.* Az idegen kézzel vagy géppel írott művet jelíges levéllel 1918. január 31.-ig kell az Arany János-Társaság főtítkárához beküldeni. Az eredményről a Társaságnak 1918. február havi közgyűlése dönt. Temesvárt, 1917 márc. 8. Szabolcska Mihály s. k., elnök, Csukovits Sándor, s. k., főtítkár.

«Uj irodalom.» A világháború kellős közepén, mintha az irodalmi témák boldog aranykorát élnék, egy kis írói csoport *A Tett* (1915. nov. 1. óta), később *Ma* címen irodalmi és kritikai lapot indított, irodalmunk «megújhdását» tűzve ki céljának. Nem lehet szándékunk e folyóiratban ezt a különben is jelentéktelen szépirodalmat kritizálni, csak annyiban foglalkozunk vele, amennyiben kritikai irodalmunkban — bizonyos elvek és szempontok programmszerű fölvetése által és önmagában is ki-híva a kritikát — némi mozgalmat támasztott föllépésük.

Maguk a *Tett* munkatársai különböző kritikai és elméleti cikkeiben igyekeztek beharangozni az «uj irodalom»-nak, a tizedik számban aztán vezérük, Kassák Lajos, tizenkét pontban foglalt hivatalos programjukat adta közre. Rákosi Jenő a *Budapesti Hírlaphan* (1916. évf. v. ö. folyóiratszemplénket) érthető haraggal támadt rájuk (v. ö. még: *Magyar Kultúra* 1917. 192. l.), és míg az *Uj Nemzetek* Csongor nevű írója (1916. 8. sz., v. ö. folyóiratunknak: 1916. 254. l.) gúnyos hangon pellengérezte ki futurista verseiket, Babits Mihály a *Nyugat* (szept. 1.) lapjain komoly megfontolás és bírálat tárgyává tette elméleti és megvalósított programjukat (v. ö. folyóiratunk: 1917. 117. és 82. l.). Érdekes volt látni, hogy a *Nyugat*, mely tizedik évfolyamába lépve az egykor forradalmi lapból általában komoly hangú és lehiggadt szemlévé érlelődött, most ugyanazokkal a vádakkal illeti az új fiatalokat, amint vádak annak idején magát a *Nyugat*-ot is nem méltatlanul érték. Érthetelenséget és izléshiányt vet szemére az utánajövőknak és ha valamikor a *Nyugat* Ignotusnak azt az aforizmáját írta zászlójára, hogy: «a multtal szemben csak egy kötelességünk van: elfelejteni» — most már a *Nyugat* szállt síkra a hagyományok megtartása mellett. Viszont a *Nyugat*, mely annak idején az Arany-opigonok önmagát kiélt iránya ellen indított reakciót, most maga is azt a — jogtalan — szemrehányást vehette fejére, hogy «stagnál» és «halálszagú» (v. ö. *Ma* 3. sz. Kassák Lajos: *A tiz éves Nyugat*). Babits cikkére Kassák megtette ellenvetéseit (*Nyugat* szept. 16.), s a viszonyválással még mindig nem zárult le az ügy. Nemsokára ugyanis az ügyesség politikai okok miatt betiltotta a már tizenhét számra visszatekintő *Tett*-et s mintán a lap *Ma* címmel 1916 novemberében újra életre kelt, az új «irodalmi és képzőművészeti folyóirat» hívei december 3-án a Galilei-Körben izgalmas vitaestélyt rendeztek, hol a Kassák előadása (*Szintetikus irodalom*) után megindult vitában a komoly és zajos konzervatív ellenzék nagy számmal volt képviselve. Erről a vitaestélyről a napilapok is tudomást vettek s a *Ma* azóta az ötödik számig eljutott, sőt hívei ki adtak már egy *Uj költők könyve* (1917) c. lírai antológiát is.

Miről van itt voltaképen szó? Elméleti cikkeiken keresztül talán megérthetjük őket, mert ezek — bár itt-ott bombasztikus és föllengző a stílusuk gyökeresen elütnek folyóiratuk közderültséget keltő szépirodalmi részétől.

Talán első pillanatra különösnek látszik, de tény, hogy a háborúnak köze van ezekhez a próbálkozásokhoz. A háború irodalmi életünkbe az első időkben a zavar és tájékozatlanság érzetét hozta. Azon a kishitű

ijedelmén, hogy kultúrának és irodalomnak vége, hamar túltette magát a közönség: a velünk született esztétikai ösztönt a háború még szította és soha olyan érdeklődést könyvek és színház iránt nem tapasztaltunk, mint azóta. De magunkra eszméltünk és maradtak nyomasztó kérdések: mi lesz az irodalom háborúelőtti irányával? Nemcsak a *Tett*-ben, hanem másutt is fölvetődött a probléma, hogy minő hatással lesz a világháború irodalmunkra. Nem képzelhető, hogy ez az óriási mézszárszék minden magáraébredő emlékezés nélkül lecsúszhasson a nagy tömegek, az emberiség eszéről. (*Kassák Lajos: Programm, A Tett* 10. sz.). Mi lesz az amúgy is kiérdemesült dekadens költészettel, a henye individualizmussal, melyet legyűrt az állameszme üdvös abszolutizmusa? Megállhat-e az egyéniség romantikus kultuszának Nietzsche-i öröksége, az egocentrikus művészi világnézet, melynek képviselői, az esztéták, az egyén-fölzabadtó renaissance-kor után sóvárogtak és az életben csak élményeket kerestek, a művészetet csak szép játéknak tekintették?

Ha individualizmus alatt az egyéniség túlzott kultuszát és a művészeknek a tömegtől való exkluzív elfordulását értjük, — gondoljunk például a Balázs Béla lírájára — akkor a *Tett* írói nem individualisták. Sajnos, ők úgy látszik maguk sincsenek tisztában ezzel a fogalommal, mert többféleképpen értelmezik, amiből ellenmondások támadnak. Idézik, hogy a háborút az individualizmus csodjének «mondják az emberek», konstatálják, hogy «az egyéni akaratot a centrális akaratban való elhelyeződésre» kényszerítették az események és «a társadalom újból győzedelmeskedett az individuumban fölött», de nem palástolják rokonszenvéket «a szenvedők és elnyomottak panasza» iránt (*Vajda Imre: Dózsa György ébresztése, A Tett* 7. sz.). *Haraszi Zoltán* nyíltan ki is mondta, hogy az individualizmus nem söpörheti el a háborút, mert «az individualizmus alapföltétel — nélküle nincs művészet», és «művészi eredményhez csak egyéni kiélés vezethet» (*A betűktől az istenig, A Tett* 3. sz.). Egyik versüknek homályos mottójában ez van: «a mumussá emlegetett, énségnek bukásakor» (*A Tett* 4. sz.). De Vajda Imre és Haraszi Zoltán cikke ellenére is, a *Tett* írói nem a régi értelemben vett individualisták. Mert ők nem a régebbi tétlen, önmagába merülő költészetet akarják, hanem mint látni fogjuk, éppen ezzel szemben a nagy közösségre ható tevékeny, szociális irodalmat szeretnék megvalósítani.

A dekadens irodalom és a «parnassien» ötvösművészet, melyben a líra természetesen előtérbe nyomult, egyre finomodó arisztokratizmus-sal szűkítette a maga közönségének körét. Ezen az átlag fölé emelkedő színvonalon a művészet nem a nagy közösségbe olvadás, az élet teljességének kifejezése lett, hanem exotikum és a raffinált szépségek, a kivételes lelki jelenségek keresése. Annak a változásnak a fordítottja ment végbe, amilyennel Petőfi a Vörösmarty és Bajza artisztikumát és arisztokratizmusát a népies nagyközönség irodalmává demokratizálta. Most — mutatis mutandis — ez lenne a célja a *Tett*-nek is, amint hogy ez amúgy is szükségképpen következménye a fejlődés, az akció-reakció, hullámmásolásnak. Céljuk — és ez helyes, mert összhangban van egyéb törekvéseikkel,

amint a *Nyugat* álláspontja is művészi elveik természetéből sarjadt — céljuk: «az ember egocentrikus életfölfogását a kollektív érdekek felé kiterjeszteni» (Wirkmann Imre: *A Kisfaludy-stílus Shakespeare-cécójához* [! ?] *A Tett* 14. sz.). A költő «ne csak magát szeresse, ne pusztán magát keresse», hanem «tárja szét a két kezét s engedje hadd foghassa meg mindenki» (Halasi Andor: *Új irodalmi lehetőségek*, *A Tett* 2. sz.). «Az irodalom nem elégedhetik meg többé dekadens magára dicsőülésével» (Kassák: *Programm*). «Meghalt az irodalmi és művészeti esztétizmus» és «egy új szociális irodalom fog következni a tegnap és ma individuális művészete után» (Szabó Dezső: *Keresztelőre*, *A Tett* 1. sz.).

A *Tett* «világnézete» nem a szemlélődés, hanem a cselekvés. Innen a folyóiratuk büszkélkedő címe is. «Az impresszionizmus az uri tétlenség, a céltalanság, a felelőtlenség, az ingyenség, a romlás költészete volt», «a költő a megismerés meddő passziójának élt» (Halasi Andor i. h.). Ez ellen fordulnak ök és nemcsak az irodalom, hanem a társadalom «forradalmát» is deklarálják. Nem kell többé — mondják — «az elsenyvedt, tétlenül tétovázó, elnyűtt metafizikai sablonokban tetszelgő játékosdi» (Haraszi Zoltán i. h.). «A l'art pour l'art boci-boci tarkája [= öncélú, tendencia nélküli művészet] egy időre érdektelenné lesz. A jövőt alakító, forrongó, nagyszerű humanumoknak ebben az új, izzó kaoszában minden splendid isolation, tour d'ivoire, énekeskedés, szópecérség hiábavaló mókává szegényül. A művész, az író megint munkás lesz» (Szabó Dezső i. h.). Kassák Lajos programul tűzi ki, hogy az irodalomnak «mint a haladás legfanatikusabb szószólójának szerepet kell kierőszakolnia az alapozó és irányító fórumokon» (*A Tett* 10. sz.). Az ő irodalmuk «agresszív művészeti mozgalom» akar lenni (Kassák Lajos: *A Tett* 12. sz.).

Ez a program a futuristákéval egyezik. Esztétikai következménye, hogy a pesszimizmus és a szentimentalizmus helyett az életörömet és optimizmust akarják érvényre juttatni az irodalomban. Ne gondoljuk, hogy a *Tett* az első, mely erre az útra lépett, ez logikus reakciója a dekadens halálköltészetnek — Sík Sándor és Gyóni Géza is, a nyugatos költészet fegyverzetében, ezen az úton harcolnak — és már az «előző generáció» [= a *Nyugat*] iránya sem merült ki a «sápadt tespedés»-ben, a «világfűdalmas hangulatpepecselések»-ben és «pálmaházi hangulatok»-ban. Mindenesetre van része a háborúnak is abban, hogy a *Tett* most a «tudatos akarat liráját» szeretné megvalósítani (Kassák). Ide tartozik az «alkotó erők dicsőítése», mely programjuk hatodik pontja. Lírájuk tartalma lesz: «az erő és akarat, mint az egyetlen maradandó művészi abszolútum» (Kassák Lajos: *Az új irodalom*, *A Tett* 17. sz.). «A sok halál után nagyon élet lesz irodalom» (Szabó Dezső i. h.). «Eddig nem termett drámákat az életünk, — írja Halasi Andor (*A Tett* 6. sz.) — jöjjenek az életerős tragédiák.» Ez mind helyes, okos és korszerű elv, minden attól függ, hogyan valósítják meg. «Forradalom» azért még nem szükséges a megvalósításukhoz. És egyelőre még bajos lesz leszorítani a régebbi érzelmes irányt. A háborús költészet legszebb és legemberibb termékeit nem a tetterős pátoz, hanem az «erőtlen» melankólia és fájdalmas elégia

váltotta ki. A tespedt primitívkedés, a sápadt preraffaelitizmus még köteteket termel (Keleti Artúr). És ott van a »biedermeierizmus« ragadós divatja, mely ellen hiába lázonganánk, mert Németországból és Ausztriából szükségképen csapott át hozzánk és ha nem vált modorossá, olcsó hatáskereséssé, hozott létre irodalmi értékű, multa eszméltető műveket, példa rá a Tormay Cécilenek Péczely-díjjal koszorúzott *Régi háza*. És ha a dekadenciának bealkonyult is, a hangulati líra még távol van attól, hogy kiélte volna magát.

Rátérhetünk az »új irodalom«-nak egyik alapjában abszurd elvére, amit ők maguk így fogalmaztak meg: elvetni *mindent* »ami a tegnapi művésznek alkotó forma, vagy tartalmi lényeg volt« (A Tett 154. l.). Hiszen ez valóságos irodalmi anarkia — kiáltott föl joggal Babits Mihály. Olasz futuristáknál még némileg érthető elv ez, mert ott a multat lehet úgy érezni, hogy nyomasztóan fekszik rá a jelenre, de nálunk legföljebb csak mosolyogni szabad ezen az amúgy is lehetetlen törekvésen. Nekik azonban még ez sem elég. Programmul tűzik ki »a témakör esztétikai korlátok nélküli kiszélesítékét« (A Tett 203. l.). Még a túlzó naturalisták sem csaptak a művésztörvénynek — szépnek és rútnek — ebbe az egyenes tagadásába. Ez lehet a természettudomány álláspontja, mely előtt az útszéli féreg és az emberi koponya egyformán értékes, de nem a művészeté, mely az izlés véges korlátai között mozog. Minden művészi reakció az esztétikai korlátok kiszélesítésével lépett föl, disszonanciákat hozott, melyek beolvadva a hagyományba, új harmóniát alakítottak, de arra még nem akadt példa, hogy egy új iskola programmszerűleg a harmóniatlanságot és művésziatlanságot hirdette volna. Még azzal sem menthetjük ezt az »új irodalmat«, hogy — mint a Nyugat esetében — az első túlzások eredményeképpen le fog higgadni valami csöndesebb újítás, mert náluk az esztétikai korlátok kiszélesítése nem quantitativ tendencia, hanem qualitativ következmény. Végre is a művésztől nem lehet kizárólagos »salon des refusés«-t csinálni. Ami egyedül megengedhető a témakörök kiszélesítésében, az, hogy lehetőleg a legmodernebb témákat választják: »énekbe olvasztani a lélek misztériumát, a vér és hús erotikus nagyszerűségét [ebben már a dekadensek, Szilágyi Géza stb., megelőzték őket], a szemétdomb [!] tavaszi méreg párázását, a technika végtelenre éhes maroonigráfiáját, a globuszt mérő lokomotivokat, az eget tapogató aeroplánokat« (A Tett 154. l.). Ezek az ő »chaotikus«, »forróbb, éltelemmel lelkesebb« mondanivalóik.

Ennek a modernségnek azonban van egy kellemetlen mellékhatása: a programmszerű nemzetköziség. »Az új irodalom nem lehet faji vagy nemzeti öncél« (Kassák: Program!)! A háború ellenére is »nemzetközi számot« állítottak össze a logkülönbözőbb nemzetiségű írók műveiből (A Tett 26. sz.), — a Ma első számának címlapján egy cseh festő futurista rajza éktelenkedik — ezzel is dokumentálni akarva, hogy tartják velük a rokonságot az »ájuló magyar ugaron« (Kassák Lajos: *Jelzés a világha*, A Tett 16. sz.). Valóban, erre már csak az ügyesség elkobzási rendelete következtethetett. Mert itt — épen a Tett »művészi elvei« alapján — nem ártatlan költői motivumról, megengedhető szimpátiák »játékosdi«-járól van szó, hanem a közre veszedelmes életprogramról.

Az «esztétikai szempontok» száműzése mellett másik sarkpontja programjuknak a «végtelen»-nek kifejezése. «Az új irodalom glorifikált ideálja a végtelenbe derülő Ember» és a «kozmosz teljessége» (Kassák). «A Tett kilép a lélek atmoszférájából. A teologikus világrendet, a kozmoszt énekli meg» (Vajda Imre: *Világnézet*, A Tett 5. sz.) Ez a kérdés nem oly egyszerű, mint első pillanatra látszik, mert a belső forma lényegébe vág ami az ő esetükben szavakkal nehezen közelíthető meg. Hogy megérthesük őket, a költői formák fejlődési során régebbre kell visszanyúlnunk. Ha vesszük Petőfit, az ő álláspontja a természettel szemben leíró, a valóságot lehetőleg hűen ábrázoló. Nyílt szemmel nézi és plasztikusan tükrözi vissza a dolgokat, képelete nem lépi túl a valóság formáinak határait — csak életet és mozgást visz a látott képbe és leírásai konkrétul lokalizálhatók a természetben. Ezzel szemben pl. Ady Endrénél és újabb költőinknél elmosódnak a valóság körvonalai. Képek helyett látomásokat írnak le, az ő valóságuk nem konkrét, egyedi valóság, hanem általános, időtlen, elvont, képzeleti világ, mely sokszor csak arra való, hogy a költő a saját lelki életét szimbolizálja vele. Képeik által elérték, hogy sok homályos hangulatot, tudatossá alig vált érzéseket tudtak kifejezni. A *Ma* híveinek azonban még ez sem elég. Ők is elvetik a naturalizmust, — Verhaerenben a «naturalizmus fölé izmosodó poétát» gyászolják (Ma 3. sz.), — ők is egy víziókban elképzelt, stilizált világot akarnak kifejezni, de ők még tovább mennek a megkezdett úton és szavakba akarják sűríteni a «világ esszenciáját». (Kassák Lajos: *Szintetikus irodalom*, Ma 2. sz.) Ott folytatják — mondják jellemzően — ahol az előző irány legtúlzóbb szélsőségei megállottak: az Ady Endre *Fekete zongorájánál* és Révész Béla *Vonagló falvak* (1914) c. regényénél. A *Fekete zongoráról* — mely annak idején nagy föltűnést, és vihart támasztott — írta Ignotus (*Kisérletek* 1910. 208. l.), hogy nem érti, de nagyon szép. Ahogy a *Fekete zongora* nem leírni, hanem a szavak mögötti hangulatokkal megéreztetni, sejtetni akarja az élet tragikumát, úgy szeretnék ők az egymás mellé, minden logikai összefüggés nélkül odadobált szavak mögött ráeszméltetni az olvasót a végtelenre, a «transzcendentális perspektívákra». (Haraszi Zoltán i. h.) «Látomásaik» «nem az objectumok sivár elméletében, hanem egy világösszefoglalás fenyegető színeiben villognak fel» (Ma 37. l.). Ha ők azt mondják: «unalom», ebben a szóban — szerintük — éreznünk kell minden unalmat a világon, ami csak elgondolható, tehát az unalmat, mint fogalmat! Ez megint egy alapjában megingó törekvés. Mert mi lesz az a kényszerítő erő, mely az olvasót ráveseti arra, hogy a szavakat ne konvencionális értelemben fogja föl, hanem csak szurrogatumnak tekintse őket, kifejező eszköznek valami belülről víziónak kivetített, fogalmi, minden konkrét esetre végtelenül kiterjeszthető világra, hogy a leírt cselekményekben, verseik «novellisztikus elem»-ében ne öncélt, hanem hangulatszállító anyagot lásson, hogy, egy szóval, ne lássa a fákat, csak mögöttük az erdő sötéttségét? A valóságot ők tetszésszerűen fölhasználható anyagnak tekintik: ez a végletekig hajszolt expresszionizmus álláspontja. Minden művészetben — csak egy közismert példára, a Michelangelo Medici-emlékének szimbolikus alakjaira

hivatkozom — van valami *expresszionizmus*: a valóság arányainak mérsékelt megbontása, egyes részek céltudatos hangsúlyozása, megváltoztatása a kifejezés érdekében — de a *Ma* szabállyá emeli a kivételt, mindenkori és kizárólagos alkalmazást követel az esetleges és részleges helyett, mely a valóság képét még nem forgatta föl gyökerestül. Elvük tulajdonképpen nem más, mint a festészből az irodalomba átültetett *futurizmus*.¹ Mesterük ebben az olasz Marinetti, kinek «Csata» c. őrült nyelvzagyvalékát magyar fordításban közlik (*A Tett* 15. sz.). A futurizmus pedig zsákutója a művészetnek: megfesteni nem valami látott dolgot (realizmus) vagy elképzeltet (romantika), sem pedig egy tudatos kifejezendő cél elérésére megmásított valóságot (expresszionizmus) hanem azt a zavaros lelkiállapotot, mikor félálomban, vagy félig behunytt szemmel az ember fején keresztül gomolyognak a valóság képzet-töredékei. Ismeretes a «Rázó kocsi» aláírást hirhedt képük vagy a Severini «Pan-Pan tánc»-a, mely utóbbi még az egyetlen esetleg elfogadható témáját tudja kifejezni a futurizmusnak: a bálterem kavargását, melyben a valóság elemei, ha nem izolálva nézzük őket, egy nagy kaoszban olvadnak össze. Ilyesvalamit akadnak a *Ma* hívei: kifejezni a tudatban egy pillanatba sűrítendő és a tudaton keresztülvonuló végtelen sokaságát a gondolatoknak és érzéseknek. Ez az, amit ők *szintétikus irodalomnak* neveznek (Kassák: *Ma* 2. sz.). Hogy ez mennyire nem sikerül nekik, mutatja, hogy az elveiket ismertető és magyarázó cikkeken kívül még futurista és expresszionista rajzokat is mellékelnek verseik mellé, hogy törekvéseiket szemléltessék: mindez már a priori költői eszközeik elégtelenségét, esődjét jelenti. A futurista és «szimultanista» elvek a festészből komikus ákom-bákomot, a költészből értelmetlen hangzavart csinálnak. Révész Bélára is hivatkozunk, aki valóban szintén «szintétikus» író. Csakhogy a *Vonagló falvak* sokkal mérsékeltebben alkalmazza ezt az elvet, mint ahogy a *Ma* akarná. Ennek a regénynek nincsen főhőse, nincsen — konvencionális értelemben vett — cselekvénye sem, hanem helyett homályosan terjengő tömeghangulatokat kapunk, az író nem egy személy lelkébe helyezi a témát, hanem az embereket összekapcsoló közösséget érezteti: a falu népét, mely — az Amerikába vándorolt férfiak távollétében — «vonaglik». Majd minden mondatának több alanya és többesszámú állítmánya van és egyszerre több helyre lokalizálható a tartalma. De a sok vízió, ami már itt fárasztó, az a *Má*-nál bántó modorosságot követel az írótól és egyelőre csak a szándékot látjuk: valami határozatlan metafizikai sóvárgást a végtelen felé (Haraszi Zoltán i. h.).

Van még egy elve a *Má*-nak: a *szabad vers*, mint az «új költészet» formai követelménye. Megkövetelni minden költőjüktől a — ritmus, rím és szótagszámlálás nélküli — szabad vers kizárólagos használatát, ez — eltekintve attól, hogy a verset prózává silányítja le — megint csak erőltetett modorosságra vezet. De amennyiben az ő ditirambikus és rapszodikus

¹ A futurista költőkről v. ö. Balla Ignác: *Új Idők*, 1913. I. 146.; Kosztolányi Dezső: *Modern költők*. 1916. és Karinthy Frigyes paródiája: *Pesti Napló* 1917. márc. 29. sz.

érzéseik, mindent átölelni akaró ideges nyugtalanságuk önként kívánczik a szabad vers formájába: ez ellen nem lehet semmi kifogásunk. Összhangban áll ez a többi elveikkel: «teljes szabadság úgy a mondani valók megválasztásában, mint a téma kidolgozási módjában» (Kassák). Hogy a szavak összeválogatásában és új szavak alkotásában is milyen «forradalmi» és megtévelyedett izlést áruznak el, az már kritikai cikkeiből is kiviláglik.

Ezekben akartuk a *Tett* és a *Ma* kritikai elveit — *Folyóíratszemlének*-ből kiszakítva — ismertetni. Verseik és prózájuk bírálatába — bár jó-hiszemőségüket nem akarjuk kétségbe vonni — itt nem bocsátkozunk. Hogy lesz-e sikerük az önálló szerepben azt úgy sem ideális tényezők döntik el. A *Nyugat* sem azért boldogult, mert a közönség belátta, hogy szükség van új irodalomra, hanem mert voltak anyagi eszközei hozzá, hogy egy nemzedék néhány tehetséges emberét a maga táborába gyűjtse és mert politikailag is már eleve az olvasóközönség egyik széles rétegére támaszkodhatott.

ZOLNAI BÉLA.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Goriupp Alisz: Döbrentei Gábor nyelvújítása. A Nyelvészeti Füzetek 76. száma, Budapest. 1916. 56 l. Ára: 1 korona.

Döbrentei általában az ortologusok közt szokták emlegetni különösen a Kazinczyval történt szakítása idejétől, 1824-től kezdve, mikor határozottan szembeszállott azok felfogásával, akik a mester tanítása értelmében a stílus szépségét és hajlékonyságát a nyelvhelyességnek fölébe helyezték. A szerző e felfogással szemben kimutatja, hogy Döbrentei egészen pályája végéig egyike volt a legtermékenyebb újítóknak. Nyelvújításának elvei általán helyesek és mérsékelték voltak, s különösen az idegenszerű szólások, szerkezetek átvételét utasította vissza. Ajánlott vagy használt új szavai közül sokkal több terjedt el és vált közhasználatúvá az 1824. előtti években, mint Kazinczyéktól való elválása után. Ebben, mint a szerző helyesen jegyzi meg, nagy része lehetett Döbrentei azidőbeli népszerűtlenségének a *Conversations Lexicon* pöre miatt. Hozzátehetjük még, hogy Döbrentei nehézkes stílusa és különösen a Régi Magyar Nyelvemlékek kiadása óta erőltetve régieskedő nyelve sem látszott követendő mintának a feltörekvő, ifjabb költői és írói nemzedék szemében, amely mégis csak a Döbrenteitől élesen támadott Kazinczyék vállain emelkedett fel. Benne azidőtt már inkább csak a pártfogó és kevésbé avatott főúri körök látták még a kiváló szakférfit és jeles magyar író.

A tanulmány szerzője lelkiismeretes munkával állítja össze Döbrentei újításait. Legnagyobb számmal szerepelnek ezek között az újszerű összetételek, továbbá az újonnan képzett szók és a tájszók. Elég tekintélyes számban igyekezett Döbrentei föleveníteni régi szókat is. Feltűnően kevés nyelvújításban az elvonással alkotott szó (a szerző mindössze kettőt említ.) Általában tehát ő sem követ más útakat, mint akár Kazinczyék, kiktől nem is új szavaik alkotásának módja miatt vált el, hanem magyartalanságaik kifejezéseiknek, stílusuknak idegenszerűségei miatt.

Döbrentei nyelvújító munkássága irodalmunk nyelvére nem volt hatástalan. Hogy többet ne említsünk, ő használja először, vagy ő ajánlja ezeket a mai nyelvünkben meglevő szókat: *alaprajz, jelige, jelmondat, elmetermék, rendező, igazgatóság, szavallás, szavazat, hősköltemény.*

Érdemes tehát irodalmunk lelkes és buzgó úttörőjének és terjesztőjének ezirányú munkásságával foglalkozni. Goriupp Alisz hasznos munkát végzett kimerítő, lelkiismeretes és jól megért dolgozatával.

SZEMKŐ ALADÁR.

Kilár István: A magyar kódexeknek nyelvi sajátosságai. A Simonyi Zsigmondtól szerkesztett Nyelvészeti Füzetek 74. száma. Budapest, 1916. 52. l. Ára: 1 korona.

A füzet szerzőjét kódexeink nyelvének nyelvjárási szempontból való tanulmányozása arra az egyébként többektől vallott meggyőződésre vezette, hogy nyelvemlékeinket egyáltalán nem is lehet mai nyelvjárásaink egyikébe vagy másikába sorozni. Ennek legfőbb akadálya az, hogy kódexeink igen túlnyomó részben másolatok, s a másoló kisebb-nagyobb mértékben belevitte az eredetibe saját kora nyelvének és a maga nyelvjárásának sajátosságait. A mai nyelvjárások sem területi elhelyezkedésük, sem nyelvi sajátosságaik tekintetében nem felelnek meg teljesen a régieknek különösen a telepítések, szomszédos nyelvjárások hatása és az általános nyelvfejlődés következtében. A tanulmány szerzője tehát más szempontot követ és arra törekszik, hogy kódexeinket a jellemzőbb és feltűnőbb hangtani és néhány alaktani sajátosságaik szerint csoportosítva, keresse, mily mértékben vannak meg bennük e sajátosságok. Kutatja, megvan-e az egyes kódexekben az özés, ízés, észes stb., hogyan bannak az ikesigéekkel, használnak-e bizonyos, régi nyelvünkben gyakori határozóragokat, ige-névképzőket. Függelékül aztán mintegy összegezi eredményeit, különvve az egyes kódexeket. Például a Nádor kódexről így foglalja össze eredményeit: «Özéssel körülbelül egyforma ö-zés; némi í-zés és é-zés, zártabb rövid hangok a szótőben; i : e, ö : é, ü : i csere». Ilyenformán óhajt Kilár István nyelvünk kódexek-korabeli nyelvéllapotáról képet nyújtani. Tanulmányának mindenestre érdeme, hogy összes kódexeinket sorra veszi tárgyalásban s nem elszigetelten tünteti fel nyelvi sajátosságaikat, hanem egymás mellé állítja; ezáltal hasznos alapot ad az összehasonlítás útján vonható, különösen hangtörténeti szempontból fontos következtetések számára.

SZEMKŐ ALADÁR.

Lampérth Géza: A magyar katona ezer éven át. Budapest. Athenaeum-nyomda. 1916. 297 lap.

A Haranghy Jenő rajzaival díszített csinos kötet «az elmúlt ezer esztendő magyar hőseinek dicsőségéből kötetet néhány bokrétát». A szerző bevezetésképen a honfoglalók és kalandozókról emlékezve a pogány magyar katonát rajzolja meg s idézi Leó császár leírását a magyar katonáról, kiegészítve e képet Regius, prümi apát rajzával, s Ekkehard barát fűrge tollából ránk maradt adatokkal. Majd a krónikások nyomán Bulcsú

vezérről, kürtös Lehelről, bárdos Botondról rajzol hősi képeket s megfesti az ősmagyar katonát, ismerteti az ősi hadkötelezettséget és szervezetet, a honfoglalás harcait. Az Árpád-királyok katonái c. fejezetben a cserhalmi ütközet, Szent László csodái, Belgrád ostroma és bevétele, Kund a buvárkatona, a szentföldi magyar katonák vannak ismertetve. A bandériumok fénykorából a lovagjátékok, vitézi tornák leírása után Toldi Miklós alakját. majd Szécsi Dezső önfeláldozását, Nagy Lajost és Szentgyörgyi Cicellét mutatja be. A Hunyadiak, majd a törökvilág katonáinak ismertetése után a végvári vitézek élete is feltárul előttünk Balassi idetartozó szép versei alapján. Külön fejezetet szentel Zrínyinek és katonáinak, a hajdúknak, a kuruc és labanc katonáknak. Költő katonák c. fejezetében Gvadányi József, Orczy Lőrinc, a két Kisfaludy, a testőrök, Fazekas Mihály, Tinódi, Balassa, Amadé és Petőfi kap egy pár sor méltatást. A könyv a francia háborúk s az újabb kor katonáinak ismertetésével végződik.

R. E.

Szent Ágoston vallomásai. Két kötet. Ford. Dr. Vass József. Budapest, 1917. 366, 360 l. Élet-kiadás. Ára 6 kor.

Rendkívül tetszetős külsejű könyv s nyomdai kiállításának gondossá-gával versenyez tartalmi értéke. Szent Ágoston nevezetes latin munkájá-nak magyar fordítását adja a Knöll-féle kritikai szöveg alapján. (Teubner 1915.) A magyar szöveget nem volt módunkban összevetni az eredetivel, csak magát a fordítást olvastuk, erről azonban meg kell állapítani, hogy igen vonzó olvasmány. A fordító kitűnően tud magyarul, nagy ér-zéke van a nyelv finomságai iránt, nehézkesség nincs egyetlen mondatá-ban sem. Vajha a többi egyházi klasszikust is élvezhetnők ilyen nemes formában! A kiadó-társulatot köszönet illeti, hogy az élelmes üzleti vál-lalkozások korszakában volt bátorsága a nagy költségbe kerülő munka közrebocsátására s hisszük, hogy a szép munkának meglesz a maga válo-gatott közönsége.

B. L.

Népkönyvtári címjegyzék. Második pótfüzet. Szerkesztette Dr. Gulyás Pál egyetemi magántanár. Budapest, 1916. 216 l. Ára 3 kor.

A kiadvány dicséretére válik szerkesztőjének, a magyar bibliografia kitünő művelőjének. 1910-ben adta ki a Muzeumok És Könyvtárak Országos Tanácsa a kisebb közkönyvtárak részére ajánlható művek alapjegyzé-két, ezt követte 1912-ben az első pótfüzet s most itt a második pótlás. Nemcsak a címjegyzék egybeállítása mutat igen gondos munkára, hanem még inkább a sok tartalmi kivonat. Sokan azt vélik, hogy tartalmat el-mondogatni a legkönnyebb munka, csak aki már ismételtlen megpróbálta, mit jelent röviden és értelmesen összefoglalni egy-egy nagyobb könyv-sorozat meséit, az tudja igazán méltányolni az ilyen világos tartalmi tájékoztatásokat. Egyes fölvilágosításokat kapunk a szerzőkről is. Általá-ban ez a kötet a leghasznosabb kiadványok egyike, melyek a legutóbbi hónapokban napvilágot láttak.

B. L.

Radnai Oszkár: Arany János nőalakjai. Kiadja Benkő Gyula könyvkereskedése, Budapest, 1917. 256 oldal. Ára 6 korona.

Sajnos, a nemzeti ünnep nem sok, Aranyhoz méltó külső emlékkel hódol a jubilánsnak: hiányoznak Arany-jubileumi kiadásai, s költészetének valódi megbeecsüléséhez illő, s az évfordulót méltató művek. A szerző azt akarja kimutatni, hogy mi része jutott a nőnek, egyik legnagyobb költőnk életében és művészetében; ezt azonban inkább külsőségekben találja meg, s olykor zavaros előadása dagályossá, majd pongyolává válik. Radnai Arany nőalakjait «a költő életkörülményeivel, irodalmi tanulmányaival összefüggésben, magyar és idegen költői vonatkozásokkal elemzi és méltatja». Bevezetésként *A nő Arany életében költészetében*, *A nő Arany lírájában*, *A nő Arany kisebb epikai költeményeiben* c. fejezetekben általánosságban foglalkozik a tétellel. Szerinte Arany költészetében nem annyira a földi nő eszményesül, mint inkább az eszmény realizálódik (?). Nőalakjai szívük boldogságáért küzdenek. Legtöbb nőalakja nemes lélek. A szatíra életől azonban Arany sem kíméli őket. Eszménye: a kötelességét teljesítő nő, a a hűséges hitves, a jó anya, a szerelmes leány, a ragaszkodó gyermek. Sajátságos, hogy alakjaiból a vallásosság csaknem teljességgel hiányzik. A szépség Arany nőalakjainak olyan velejárója, mint a osillagnál a fény. Szépséggalériáját markánsul kifejező jellemképek alkották. Arany nőinek a bájban van erejük, Vörösmarty női szépsége vérszegény ábrándkép. Petőfi nőeszménye Aranynál érzékibb. Kemény és Arany jellemző művészete a női jellemfestés technikájában hasonlóságot mutat. Goethe is érzékibb színeket alkalmaz a nő rajzában, mint Arany. Shakespeare is inkább szívével, mint agyával alkotja meg nőalakjait. Shakespeare nőalakjai inkább széplelkűek, Aranyéi inkább erkölcsösek. Arany nőalakjai sohasem szentimentálisak. Az ifjú Arany a mimózávirág szerénységével zárja lelke kelyhébe szerelme titkát; házasságával a nő iránti érdeklődése megszűnik. Sóvárgó extázisba nem esik, de elégedett boldogsággal tud szeretni. Líráját alig néhányszor ihleti nő s e néhány alkalom is inkább családi jellegű. Kisebb epikai költeményeit szemlélve Lotz mester jut eszünkbe, aki nagy freskótervezetei mellett a szerényebb keretű olajfestmények mesteri sorozatát adta. Végül Arany egyes nőalakjainak jellemzése következik. A többek közt Szécsi Mária c. fejezetében a szerző részletesen bemutatja a történeti Szécsi Máriát, majd Gyöngyösy, Petőfi, Tompa Szécsi Máriájának képe után végig kísérve Arany szövegét az Arany Szécsi Máriáját. Aztán Temérdek, Szász Károly, Szigeti, Jókai, Dóczi Máriáival is egybeveti. Arany Szécsi Máriája — ugymond — a történelem életrekelte hősnője. Radnai olykor körülményesebb a kelleténél, többször ismétlésekbe is bocsátkozik s a párhuzam-keresésben kissé erőszakolt.

ÁGNER LAJOS.

Új füzetek és könyvek. *Biringer Gyula: Mesék a lövészárokból.* Molnár Ferenc bevezető írásaival és a szerző rajzaival. Budapest. 1916. 77 l. Benkő Gy. bizománya. Ára 3 kor. 50 f.

Karinthy Frigyes: Ó nyájas olvasó. (Mindenféle dolog.) Budapest. 1916. 220 l. Dick M. kiadása. Ára 5 kor.

Mistral Frederi: Mireio, provençal költemény. A provençal eredetiből ford. Gábor Andor. Budapest. 1916. 237 l. Dick M. kiadása. Ára 5 kor.

Tersánszky Józsi Jenő: Vízontlátásra drága... Regény. Budapest. 1916. 99 l. Nyugat-kiadás. Ára 1 kor. 80 f.

Szomaházy István: Emlékiratok a szerelemtől. Egy magányos ember feljegyzései. Budapest. 1916. 190 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Biró Lajos: A diadalmas asszony. Regény. Budapest. 1916. 31 l. Singer és Wolfner kiadása. (Milliók könyve. 21. sz.) Ára 30 f.

Savage: Hivatalos feleség. Regény. Budapest. 1916. 31 l. Singer és Wolfner kiadása. (Milliók könyve. 20. sz.) Ára 30 f.

Chantepleure: Bonaparte ezredese. Regény. Budapest. 1916. 31 l. Singer és Wolfner kiadása. (Milliók könyve. 22. sz.) Ára 30 f.

Szomaházy István: A méltóságos asszony lovagjai. Regény. Budapest. 1916. 31 l. Singer és Wolfner kiadása. (Milliók könyve. 23. sz.) Ára 30 f.

Antalffy Gizella: Lessing a magyar színpadon. Budapest. 1916. 51 l. Pallas-nyomda. A szerző kiadása.

Gábor Andor: A kanári és egyéb vadállatok. Budapest. 1916. 160 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor.

Szilágyi Géza: Fantasztikus szerelmek. Budapest. 1916. 185 l. Dick M. kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Gulyás Pál: Népkönyvtári címjegyzék. A népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak részére ajánlható művek magyarázatos jegyzéke. 2. Pótfüzet. Budapest. 1916. 216 l. A Múzeumok És Könyvtárak Orsz. Tanácsának kiadása.

Sántha Károly: Nagy idők ösvényén. Költemények. Budapest. 1916. 16 l. Hornyánszky V. bizománya. (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság népies kiadványai. 221. sz.) Ára 10 f.

Bródy Sándor: Fehér könyv. 1916. nov. Budapest. 1916. 208 l. A könyvkereskedők r.-t. bizománya. Ára 2 kor.

Csermely Gyula: A toprini nász. 1—2. k. Regény. Budapest. 1916. 152, 243 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Kovács Lydia: Két esztendő. Képek a pesti frontról. A címlapot Kacziány Aladár rajzolta. Budapest. 1916. 135 l. Pallas-kiadás. Ára 3 kor.

Lázár Béla: Új csapáson. Regény a művészetletről. 2. kiadás. Budapest. 1916. 223 l. Pallas-kiadás. Ára 2 kor.

Heltai Jenő: Végeledás. Budapest. 1916. 64 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 825—826. sz.) Ára 60 f.

Paul Bourget: A hazugság. Fordította Benedek Marcell. Budapest. 1916. 84 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 827—828. sz.) Ára 60 f.

Deák Ferenc húsvéti cikke és a kiegyezést védő beszéde. A bevezetést írta Fayer Gyula. Budapest. 1916. 64 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 829. sz.)

A világháború naplója. XI. Az 1916. január—februári események. Budapest. 1916. 96 l. Lampel-kiadás. Ára 60 f.

France Anatole: Egy színésznő története. Regény. Ford. Aranyossy Pál. Békéscsaba. 1916. 170 ., Tevan-kiadás. Ára 1 kor. 40 f.

France Anatole: Szent szatir. Lucifer. Ford. Pongrácz Árpád. Budapest. 1916. 30 l. Galántai-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Pogány Kázmér: A rokitnői mocsarakban. Budapest. 1916. 149 l. Élet-kiadás. Németh József bizománya. Ára 3 kor.

Bányász Jenő: Háborús emlékek. Baka-nóták. Temesvár. 1916. 92 l. Polatsek-kiadás. Ára 2 kor.

Daudet Alphonse. A halhatatlan. Regény. Ford. Tóth Béla. Budapest. 1916. 195 l. Révai-kiadás. Ára 3 kor.

Barta Lajos: Zsuzsi. Paraszt vígjáték 3 felv. Budapest. 1916. 94 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 2 kor. 50 f.

Csathó Kálmán: Te csak pipáldj Ladányi. Egy úri penzió története. Budapest. 1916. 156 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor.

Földes Imre: Künn a bárány, benn a farkas. 3 felvonásos komédia. Budapest. 1916. 127 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 2 kor. 50 f.

Miklós mester: Napoleon orakuluma. Budapest. 1916. 81 l. Toldi Lajos kiadása. Ára 1 kor. 60 f.

Molnár Ferenc: Farsang. Színmű három felvonásban. Budapest. 1917. 288 l. Franklin-kiadás. Ára 4 kor.

Sienkiewicz Henrik: Falusi tragédia. Színvázlatok. Lengyel eredetiből fordította Tomcsányi János. Budapest. 1916. 102 l. Franklin-kiadás.

Laczkó Géza: Noémi fia. Regény. Budapest. 1917. 320 l. Franklin-kiadás. Ára 5 kor.

Balázs Béla: Tristan hajóján. Gyoma. 1916. 80 l. Kner Izidor kiadása. Ára 3 kor.

Kéky Lajos: Baksay Sándor. Budapest. 1917. 147 l. Franklin-kiadás. Ára 3 kor.

Janson Gusztáv: Costa Negra. Egy vállalkozás története. Kalandos regény. Budapest. 1916. 416 l. Athenæum-kiadás. Ára 1 kor. 90 f.

Pilisi Lajos: A megrohant és felszabadított Erdély. Budapest. 1916. 221 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor.

Hedvig (Hidvégi) József: Hangulatok. (Versek.) Budapest. 1914. 360 l. Hedvig Sándor nyomdája. (A kötet »Reviczky Gyula emlékének« van ajánlva.) Ára ?

A. F. Pollard: Anglia története. Fordította Bálint Ernő. Budapest. 1916. 204 l. Franklin-kiadás. (Kultúra és Tudomány. 19. sz.) Ára 2 kor. 40 f.

Selma Lagerlöf: Marianna. Ford. Benedek Marcell. Budapest. 1916. 42 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 830. sz.) Ára 30 f.

Karinthy Frigyes: Legenda az ezerarcú lélekről és egyéb elbeszélések. Budapest. 1916. 68 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 831—832. sz.) Ára 60 f.

A világháború naplója. XII. Az 1916. március—áprilisi események.

Budapest. 1916. 92 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 853—854. sz.) Ára 60 f.

Gábor Andor : *Szépasszony*. Vigjáték 3 felv. Budapest. 1916. 101 l. Dick-kiadás. Ára 3 kor.

Vidor Marcell : *A holt küszöb dalol*. Versek a nagy világégés idején. Budapest. 1916. 60 l. Franklin-kiadás. Ára 2 kor.

Lovász Károly : *Napoleon a szanatóriumban*. Budapesti satirikus regény és egyéb komédiák. Budapest. 1916. 30 l. Galántai-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Molnár Ferenc : *Az aruvími erdő titka és egyéb satirák*. Budapest. 1916. 226 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Móricz Zsigmond : *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*. Budapest. 1916. 219 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Székel Aurél : *A 38-as zászló alatt*. Budapest. 1916. 224 l. Légrády-kiadás. Ára 5 kor.

Gyulai Ágost : *Háborús antológia*. Budapest. 1916. 376 l. Élet-kiadás. Révai-bizomány. Ára 5 kor.

Kosztolányi Dezső : *Modern költők*. Külföldi antológia a költők arképeivel. Budapest. 1916. 487 l. Élet-kiadás. Révai-bizomány. Ára 8 kor.

Meyrink Gusztáv : *A golem*. Ford. Kelen Ferenc. Budapest. 1916. 352 l. Athenæum-kiadás. Ára 5 kor. 60 f.

Földes Artur : *A kegyelmes hamupipőke*. Játék 3 felv. Budapest. 1916. 88 l. Benkő-kiadás. Ára 3 kor.

Takáts Sándor : *Zrinyi Miklós nevelőanyja*. Budapest. 1917. 141 l. Franklin-kiadás. Ára 4 kor.

Tormay Cecile : *Ember a kövek között*. Regény. 2. kiadás. Budapest. 1917. 243 l. Franklin-kiadás. Ára 4 kor.

Sinkó Ervin : *Éjszakák és hajnalok*. (Versek.) Szabadka. 1916. 50 l. Heumann Mór kiadása. Ára 2 kor.

Flatt Zsóka : *Minden olyan ködbe borult*. Versek. Budapest. 1916. 90 l. Légrády-kiadás.

Benedek Marcell : *Elnökválság*. Diák-komédia 1 felv. Budapest. 1916. 20 l. Légrády-kiadás. Ára 80 f.

Pásztor József : *A hadi árvák*. Költői ifjúsági színjáték 1 felv. Budapest. 1916. 20 l. Légrády-kiadás. Ára 80 f.

Lampérth Géza : *Rákóczi lobogója*. Ifjúsági színjáték 1 felv. Budapest. 1916. 14 l. Légrády-kiadás. Ára 80 f.

Pásztor József : *A Kárpátokban*. Ifjúsági színjáték 2 felv. Budapest. 1916. 24 l. Légrády-kiadás. Ára 80 f.

Móricz Zsigmond : *A tűznek nem szabad kialudni*. Novellák a háborús időkből. Budapest. 1916. 189 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Ráskai Ferenc : *Hivatalnokleány*. Színmű 3 felv. 2. kiadás. Budapest. 1916. 102 l. Légrády-kiadás. Ára kötve 2 kor. 50 f.

Böszörmény Zoltán : *Világosság*. Versek. Budapest. 1916. A Magyar ujság, hirlap- és irodalmi vállalat kiadása. Ára 1 kor.

Somlyó Zoltán: Őszi regény. Budapest. 1916. 129 l. Rényi K. bizománya. Ára 3 kor.

Várnai Zseni: Örömök kertje. Budapest. 1916. 114 l. Rényi K. bizománya. Ára 4 kor.

Andor József: Boldog otthon. Regény. Budapest. 1916. 235 l. Szent-István-társ. kiadása. Ára 4 kor. 60 f.

Szentmihályi József: Csanád leánya. Búzavirág. Ifjúsági színdarabok. Érsekújvár. 1916. 61 l. Szent-István-társ. bizománya. Ára 1 kor.

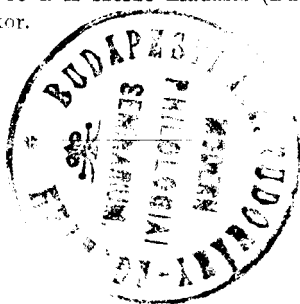
Halmágyi Samu: Hadak útján. Versek. Dicsőszentmárton. 1916. 70 l. Erzsébet-nyomda.

Máthé Miklós: Édes hazánkért és királyunkért. Háborús és egyéb versek. Munkács. 1916. 124 l. Pannonia-nyomda. A szerző kiadása. Ára 3 kor.

Papp Aladár: Hulló levelek. Elbeszélések. Budapest. 1916. Légrády-nyomda. A szerző kiadása. Ára 1 kor.

Péchy-Horváth Rezső: Vérmézők a Pruth mentén. (Az 52-esek frontján.) Kaposvár. 1916. 102 l. A szerző kiadása. Ára 3 kor.

Szentmihályi József: Vak katona álma. Neró barátnője. Ifjúsági színművek. Érsekújvár. 1916. 85 l. A szerző kiadása. (Budapest. Szent-István-társ. bizománya.) Ára 1 kor.

SZIGETI JÓZSEF ÉS CSIKY GERGELY.

Rakodczay Pál Szigeti József forrásaihoz című cikkében (Irod. tört. Közl. 1916. I.) Szigeti Rang és mód c. színművének forrásáról szólván annak a feltevésének ad kifejezést, hogy Szigeti ezt a színművét Csiky Gergelynek Cifra nyomorúság c. drámája «által kihíva írta». Rakodczay véleménye szerint Csiky a tisztviselői nyomort inkább keserű humorral rajzolja s problémája később a szerelmi féltés közepett szinte eltűnik. Szigeti ellenben mélyére hatol a társadalom kérdésének s mint borzalmas fekélyt rajzolja. Véleményünk szerint Rakodczay alaposan tévedett. A két említett darabnak egymáshoz alig van köze és Szigetinek egyáltalában nem volt szüksége Csiky Gergely darabjára, hogy abból merítsen csak egy ötletet vagy gondolatot is. Mert hiszen Csiky darabja, melynek eredeti címe a «Tisztviselők» volt, a magyar tisztviselő nyomorúságát rajzolja ezt az akkoriban éppen olyan aktuális, szomorú kérdést, mint amilyen az ma is. De Csiky többet is adott, mint amit az eredetiben kifejezett, mert darabjában nemcsak a kis- és nagy hivatalnokok baját, nyomorúságát festi, hanem rámutat azoknak a boldogtalanoknak szenvedéseire, akiknek cifra külső alá kell rejtetniök nagy szegénységüket, akiknek öltözködniök kell, mert különben meg nem jelenhetnek abban a társaságban, ahol száraz kenyerüket keresik: a szegény tisztviselő a hivatalszobában főnöke előtt, a varróleány az úrinő szalonjában s a zongoramesternő a kőművesnél és a vaskos házmester kisasszonynál. Az úri ruha jó takaró. Elfed bünt, nyomort és szenvedést. Utcák, sétateretek, színházak, hivatalszobák, vendéglők, úri szalonok mind telve vannak a cifra nyomorúság képviselőivel.

Szigeti darabjában — mint alább látni fogjuk — egészen más világgal ismerkedünk meg. Nem Szigeti József áll Csiky Gergely hatása alatt, hanem Csiky Szigeti hatása alatt. Csiky Gergelynek Buborékok című vígjátéka a legszorosabb szellemi rokonságban van Szigeti József Rang és mód című darabjával. A Rang és mód először 1882 február 5-én került színre a Nemzeti színházban, míg a Buborékok 1884 április 18-án ugyanott. A Rang és mód Szigetinek leg-

jobb társadalmi drámája, amelynek problémáját a szerző csak óvatosan érinti. Mi is történik ebben a darabban? Bannai Gábornak második felesége, Clarisse, nagylábon élő, pazarló asszony, ki folytonosan költséges estélyeket ad azon ürügy alatt, hogy mostoha leányának Eltei Oszkár bárót szerezze meg férjül, ily módon remél nagy vagyonhoz jutni. Bannai Gábor rossz szemmel nézi felesége pazarlását, figyelmezteti, hogy ez az életmód nem nekik való. Éppen estélyre készülnek, amikor a vidékről megérkezik Bannai Gerő a feleségével és fiával Sándorral. A gazdag falusiak barátságos fogadtatásra számítanak, amire különben az előkelő állásban lévő rokonokkal folytatott eddigi bizalmas levelézések is feljogosítja. Irma, Bannai Gábor leánya, a legnagyobb szeretettel fogadja az egyszerű vidéki rokonokat és érdeklődik Sándor iránt is, de Clarisse egyszeriben elájul a bizalommal és atyafiságos szeretettel közeledő vidékiek láttára és az inassal adatja később tudtukra, hogy az estélyen előkelő vendégeire való tekintettel nem fogadhatja őket. Bannai Gerőék megszégyenülten távoznak. (I. felv.)

A II. felv. az estély után két nappal történik. Sándor és Irma beszélgetéséből megtudjuk, hogy szeretik egymást. A következőkben gyors egymásutánban vagyunk tanui Bannai Gábor anyagi romlásának. Az ékszerész, a pénzközvetítő ügynök mind a pénzüket sürgetik. Tovább hitelezni már egyik sem akar. Auenburg gróf, Oszkár nagyatya pedig határozottan kijelenti, hogy hallani sem akar unokájának Irmával kötendő házasságáról. Bannai Gábor nagynehezen kifizeti a sürgető uzsorásokat a sikasztott pénzből s most már minden reménye a gazdag Gerőben van. Egyedül ő mentheti meg. Gerő meg is jön, de ő is pénzt követel: azt a hatezer forintot, amelyet Gábornak még régebben adott át kamatoztatás végett. Gábor végső szorultságában bevallja neki anyagi és erkölcsi csődjét s segítségét kéri. Gerő már-már hajlandó őt megmenteni, amikor Clarisse sértő fellépése mindent tönkre tesz. Gerő haraggal távozik és Gábor most beismeri felesége előtt is, hogy nyolcezer forintot sikkasztott a hivatalos pénzből, de ugyanakkor értesül arról is, hogy a miniszter a kezelése alatt álló pénztár vizsgálatát elrendelte. A végső veszedelemben Irma határozza el magát atyja megmentésére. (II. felv.)

Sándor bevallja anyjának, hogy szereti Irmát. Bannai Gerőnében ekkor már érlelődik a nemes gondolat, hogy a szerencsétlen családot megmenti. A következő jelenetben azonban férjével más hangon beszél. Helyesli, hogy Gerő börtönbe juttatja Gábort, sőt meggyanúsítja az ártatlan Irmát is, akinek Gerő védelmére kell. De titokban Bannai Gerőné is pénzt szerez Kleintől, a kereskedőtől, hogy Gáborék megmentse, amikor Irmától megtudja a valót, de látja azt is,

hogy Irma szánta magát a legnagyobb áldozatra. Öngyilkossá akar lenni, hogy halála után atyja megkapja a számára elhelyezett tizezer forintot. Clarisse is megtörik. Bűnbánóan jó Bannai Gerónéhez, akitől a nagyralátó asszony kemény leckét kap, de akinek jószívvel meg is bocsát sőt még férjével szemben is pártfogásába veszi. Amikor pedig Sándor az öngyilkos jelölt Irmát szerencsésen visszahozza, megoldódik a csomó. Gerő is megbocsát az ellene vétőknek, megmenti a család becsületét és Sándor boldogan öleli keblére menyasszonyát, Irmát. (III. felv.)

Csiky Gergely Buborékok című darabja vígjáték, amely azonban bohózáti elemeket is foglal magában. Tarka változatossággal vegyülnek benne az előkelőbb vígjátéki tónus a drasztikusan ható élcekkel, a finom szellemesség és művészi helyet az alantas eszközökkel ható komikummal, a gonddal rajzolt szalón alakok a karikaturákkal s a mindennapi élet kicsapongó vígsága komoly drámai konfliktusokkal. Lássuk most mi történik Csiky vígjátékában. Az I. felv. elején Solmay Ignác földbirtokos lákásán estélyre készülnek, ami Solmay-nak nem igen tetszik. Róbert, a fia, kellemetlen hírrel lepi meg. A lóversenyen sok pénzt vesztett, s most a vesztett összeget atyjától kéri és a sopánkodó Solmayt azzal vigasztalja, hogy mindent visszafizet, ha fényes parthiet csinál. Másik fia Béla, ki országgyűlési képviselő, bejelenti, hogy elveszi Sereczkynét, a gazdag özvegyet. Beszélgetésüket Szidónia, Solmay felesége zavarja meg, ki új estélyi ruháját mutatja be. Róbert neki elmondja, hogy Morosán Demeterék — távoli rokonaik — is megjelennek az estélyen, Morosán azért jár a fővárosban, hogy a kormány által hirdetett Kőrös szabályozási munkálatokra megnyerje az engedélyt. Szidonia tiltakozik Demeterék meghívása ellen, nem tartja őket érdemeseknek az előkelő környezetbe. Pedig Demeter gazdag ember, aki fiát Tamást is magával hozza. Tamás és Gizella, Solmay leánya szeretik is egymást. Gizella meg is örül a hírnek, hogy Tamás eljön, amiért anyja meg is neheztel reá. Az estélyre hívott vendégek között van Rábay osztálytanácsos, Solmay veje, feleségével Szerafinnal. Szerafin panaszkodik, hogy férje nem hajlandó kívánságait teljesíteni és féltékenykedik reá. Szerafin épen oly költsékező asszony, mint anyja. Férje tudta nélkül vásárol hitelbe az ékszerésznél. Demeter Tamással csakugyan megérkezik. Solmay és Rábay szívesen üdvözlik őket, Róbert is örül Tamásnak és Gizella is örömmel üdvözli a derék Tamást, de Szidónia csakúgy félvállról szól hozzá és iparkodik a fiatalokat szétválasztani, mert a Gizella számára Chupor Aladárt szemelte ki, aki pedig Szerafinnek udvarol. Demeter abban a hitben van, hogy Gizella kezét feltétlenül megkapja fia s meg is kéri Szidoniától a leány kezét fia számára.

De Szidonia kerekén kijelenti, hogy az ő leánya sohasem lehet egy Morosán neje. Tamás kéri atyját, hogy távozzanak. Nincs itt mit keresniök, mert csak nevetség tárgyául szolgálnak. Demeter e szavakkal hagyja el a házat: «Kinevetnek, mikor én azt gondoltam, hogy örömet szerzek nekik! Ez a család, melyet annyira imádok... Ez fáj!... No jó! hát kinevetnek... Menjünk fiam!» Solmay vissza akarja őket hívni, de már hiába minden. Rábay szemrehányásokat tesz feleségének Chupor udvarlása miatt, de egyszersmind ki is akarja békíteni duzzogó feleségét és megígéri neki, hogy aranyműves számláit kiegyenlíti. Szerafin már a Malvintól kapott pénzzel kifizette adósságát s most kénytelenségből hazudik: Solmay fizette ki a tartozást. Malvin férje Hámor szintén elakarná nyerni a Kőrös szabályozási munkálatokra az engedélyt s Malvin ezért adja a nagyobb összegeket Szerafinnak, akinek férje teszi ebben az ügyben a miniszternek az előterjesztést.

A II. felvonás Rábay lakásán játszik. A házastársak összezörrennek. A belépő Solmay azonnal tisztában van a helyzettel. Jól ismeri leányát. Négyszemközt tárgyal leányával és felvilágosítja, hogy a Malvintól kapott pénz, a legvilágosabb megvesztegetés, amellyel férjét teljesen tönkre teheti. Most azért jött, hogy az uzsorásoktól nagy kamatra, rövidlejáratú váltóra kapott pénzt átadja leányának, hogy azt azonnal küldje vissza Malvinnak, hogy mielőtt férje a hivatalba indulna, adóssága ki legyen egyenlítve, mert különben semmiről sem állhat jót. Szerafin atya tanácsára bocsánatot kér férjétől, ki szerelmesen öleli keblére nejét. Közben megjön Szidónia, ki a helyreállt házi békét csakhamar felborítja. Sereczkynével megbeszélte, hogy a nőegylet javára ünnepélyt rendeznek s most a boltba sietnek a szükséges kelméket kiválogatni. Nemsokára meg is hozzák a drága kelméket, de a kereskedősegéd csak készpénzfizetés és a régibb számla kiegyenlítése ellenében hajlandó a kelmét átadni. Szidónia most elveszi Szerafintól a Malvinnak visszaadandó összeget és kifizeti tartozását. Solmayt újabb zavarából Morosán menti ki, amennyiben szívesen előlegezi neki a szükséges összeget. Közben megjön Hámor, hogy Rábaynál megsürgesse a munkálatok kieszközlését s itt találkozik Solmayval és Demeterrel. Hámor Demetert vesztegetéssel vádolja és feljelentéssel fenyegeti, de akkor jelenik meg Rábay és hírül hozza, hogy a miniszter Hámor ajánlatát fogadta el. Demeter ekkor Rábayt gyanúsítja meg, ki természetesen tiltakozik ez ellen. Rábay csak később tudta meg, hogy felesége számláit Hámorék fizették ki. Most megbecstelenítettnek érzi magát, keserű szemrehányásokat tesz feleségének és anyósának, elsiet, hogy becsületét megmentse.

A III. felv. ismét Solmay lakásán történik. A léha Róbert bejelenti anyjának, hogy megváltoztatja életmódját, dolgozni fog, eddigi léhaságának is csak anyja volt az oka. Majd Szerafin tesz szemrehányásokat anyjának, őt okolja, hogy férje hidegen fordul el tőle. Solmaynak is megjött a bátorsága, egész határozottan jelenti ki, hogy felhagyja a pesti lakását, Pankotára költözik, ahol szerényen még megélhet. Hiába tiltakozik mindez ellen Szidónia, válópörrel is hiába fenyegetőzik, Solmay hajthatatlan. A jó Morosán Demeter is megjön, aki Sajnálja Rábayt és Szerafint, belátja, hogy mindennek Szidónia nagyralátása az oka és kijelenti, hogy neki eszébe sem volt Rábay ellen feljelentést tenni, de ekkor lép be Tamás és hírül hozza, hogy Rábay lemondott hivataláról. Erre Demeter magát okolja, hogy gyanuba hozta a legbecsületesebb tisztviselőt s megfosztotta kenyerétől, szegyenbe hozta az egész családot. Siet, hogy hibáját jóvátegye. Eközben fellép Sereczkyné, aki mikor megtudja, hogy a Solmay család tönkrement, feloldja Bélát ígérete alól, mert toilettejeiről nem tud lemondani. Kiderül az is, hogy Chupor nem Gizellát akarta elvenni, hanem Szerafinnek udvarolt. Szidónia számítása itt is füstbe ment. Rábay megbocsát feleségének, ki észre tér és kész férjével a szegénységet is megosztani. Tamás megkéri Gizella kezét, ki boldogan mond igent. Rábay Demeter vállalataiban fogad állást és Solmay kijelenti: «Holnap megyünk Pankotára!» Egyedül Szidónia nem változik. «Végre hát teljesül legforróbb kívánságom» így kiált fel; «Pankotán nőegyletet alapítok — folytatja — s én leszek az elegáns társaság központja». A két darab szellemi rokonsága szembeötlő. A szellemi rokonságra néhány év előtt már Alexander Bernát is rámutatott (Vasárnapi Ujság 1912.), amikor Csiky darabját a nemzeti színház felújította s ugyanekkor többször megismételték Szigeti darabját is. «A közönséget kissé meglepte — írja Alexander — a darab (Buborékok), mely a most gyakran játszott Rang és móddal motivumokban és alakokban veszedelmesen egyezik. A veszedelem Csikyt fenyegeti, kinek darabja nyilván utánzata a Szigetiének». Állítsuk szembe a két darab rokon alakjait.

Szigetinél:

Bannai Gábor
Clarisse

Irma

Bannai Gerő
Sándor
Eltei Oszkár

Csikynél:

Somlay Ignác
Szidónia} Gizella
} ArankaMorosán Demeter
Tamás
Chupor Aladár.

Mindkét darab színhelye a főváros. Az apróbb és lényegtelenebb egyezésektől eltekintve — mert ilyenek is akadnak egyes jelenetekben és helyzetekben — a főbb egyezéseket állítjuk egymással szemben Csiky Gergely a Solmay Ignác családjában is olyan családot mutat be, melyet az asszony (Szidónia) könnyelmű fényüzése és nagyravágása a bukás szélére sodort, épen úgy mint a Rang és módban, ahol a nagylábon élő, pazarló Clarisse lesz a család anyagi romlásának oka. Mindkét darabban a tönk szélére jutott családot egy pár menti meg. Szigetnél Bannai Gerő és felesége, a mód képviselői menti meg a rang a tönkrejutott képviselőit; Csikynél Morosán Demeter és ennek fia Tamás. Szigetiről Bannai Gerőné, Erzsébetet a női szív jósága, könyörületessége veszi rá a család megmentésére; Csikynél a vidéki ember jóhiszemősége, naivsága és Tamás szerelme. Szigetnél a mentés ténye szebb, igazabb, emberibb. Bannai Gerő és Erzsébet szavai szívünkbe markolnak, kiérzik belőlük az igazi emberi szeretet, mely nagy áldozatokra képes. Csiky viszont nagyobb művészettel rajzolja meg a tékozló asszony alakját. Csiky Szidóniája nem tud megváltozni. Bármennyire változoznának meg körülötte az élet körülményei, mindig ugyanaz marad. Mintha csak valami ellenállhatatlan kényszer hatása alatt állna, mely nem engedi meg neki a józanabb belátást. Neki könnyelműnek kell lennie. Ez a vérében van. Utolsó szavai is ezt bizonyítják: «Pankotán nőegyletet alapítok és én leszek az elegáns társaság központja». Szigeti különösen kitűnik a paraszt ember rajzában. Az ő Bannai Gerője a magyar parasztnak tökéletesen rajzolt fajképe. Oszinte, józan, egyszerű, becsületes magyar ember, ki munkája után gazdagszik meg, de a jólétben sem változik meg. Nem lesz elbizakodott, gőgös, nem vágyódik az úri élet után jószívvel, őszinte lélekkel és alázattal jó rokonaihoz, mint Csiky Morosán Demetere. De becsülettudása nem teszi meghunyászkodóvá, Önérzetes ember, ki sértést, lenézést nem visel el. Megköveteli a maga jussát anélkül azonban, hogy a másét a legtávolabbról is sértené. Ha megharagszik, haragja is oly őszinte, mint amilyen igaz szeretete azok iránt, akiket a szívébe zárt. Ez a pompásan megrajzolt alak Szigeti darabjának legsikerültebb jelleme. Csiky Morosánja inkább naiv, de szintén igen jószívű ember. Bannai Gerő méltó párja felesége: Erzsébet, kit szeretetreméltó egyszerűség jellemez, de a megaláztatást ő sem tűr. Ő «a naiv szív okosságának igen vonzó képe», mint Beöthy Zsolt írja. Csiky vigjátékában a modern élet vonásait is értékesíti, ami Szigeti színművében nincsen meg, Szigeti művének szerkezete egységesebb, kevesebb szereplővel játszik az egyszerű történetet, természetesen fejlesztvén a cselekvény szálait, a bonyodalmat és természetesen a csomó megoldása is. Csiky-

nek 20 szereplőre van szüksége, igaz, hogy több is az epizód az ő vígjátékában. Csikey Buborékok c. vígjátékában a mindennapi élet vígassága komoly drámai konfliktusokkal vegyül. Közben szociális kérdéseket feszeget hol drámai hangon, hol a vigság leple alatt. Az asszonyi hiuság örült vetekedését a fényűzésben, az állami gépezet korrupcióját, a mai fiatal emberek hajszáját gazdag menyasszony után éppen olyan kegyetlen életséggel ostromozza, mint akármelyik komoly színművében. Szigeti a Rang és módban az okos és az ostoba asszony típusát állítja szembe, az előbbinek képviselője Erzsébet, Bannai Geróné, utóbbinak Clarisse. Bannai Gábornak a felesége. Ők ketten a darab főmozgatói. Clarisse a romlott előkelőség, Erzsébet a falusi egyszerűség megtestesítője.

A fentebb szembeállított lényeges egyezéseknél fogva e két színmű rokonsága elvitázhatatlan és különösen feltűnő Bannai Gerő és Morosán Demeter szellemi rokonsága, s nagyon is valószínű, hogy Csikyt Szigeti darabja csábította a Buborékok megírására. Nem tartjuk valószínűnek, hogy mindketten egy közös minta után dolgoztak volna. Ez eddig nem mutatható ki. Szigeti Bannai Gerőjének van ugyan egy német mintája. Rakodczay szerint Kaiser Frigyes kedvelt bécsi színműírónak Der Viehhändler aus Oberösterreich, oder Stadt und Land c. színműve hatott volna a Rang és módra. Innen vette Szigeti a főalakot (Bannai Gerő) is az első felvonás megindítását. E darabban van egy jólelkű parasztgazda, aki Pestre jó s úri öccse itt szégyent vall vele. Ezt később a paraszt jó szíve az anyagi bukástól menti meg. Ennyit vett át Szigeti a Kaiser darabjából, amelyet 1859-től kezdve. A Szegedi paraszt címen Benedek József színész átdolgozásában játszottak a vidéki színpadokon.

Dr. PERÉNYI JÓZSEF.

NEMZETÜNK KÖLTŐI TEHETSÉGE.

Lehet-e egy nép költői tehetségét oly módon meghatározni, mint egy költőt? Szólhatunk-e úgy az egyes nemzetekről, amint szólunk a dramatikus Shakspereről, lírikus Petőfiről, epikus Vergiliusról? Én azt hiszem, hogy e kérdésre igennel felelhetünk és e véleményemmel nem állok egyedül, másképp nem fejtegetné *Lanson* ismert irodalomtörténetében, hogy a francia nem lírikus nép, nem vallaná ugyanezt *Brunetière*, nem olvashattam volna más helyen, hogy a hindu költészetnek minden fajtát erős líraiság jellemzi stb. Ami egyik irodalomra áll, az áll a másikra is, azt kell tehát hinnünk, hogy saját költészetünk ilyen irányú fejtegetése nem azért hiányzik, mintha lehetetlen volna. Mert tudomásom szerint hiányzik. Ezért úgy gondolom, hogy a következőkben nem végzek fölösleges munkát. Csak a költészet három főfajtát veszem figyelembe, mert amiket még poetikákban találunk fajok gyanánt (oktató, gúnyoló, leíró költészet), azokat nyugodtan mellőzhetjük, a többi fajok fogalmába bele foglalhatók. Nem írok teljes irodalomtörténetet, csak költészetünk áttekintését, nem is töreksem tehát teljességre, egyeseket mellőzők, annál többet, minél gazdagabb a korszak.

I.

Irodalmunk történetét a *pogánykor*ral szokás kezdeni. E korszakból írott emlék nem maradt ránk, amit pedig népköltészetéből megmentett az idő, a hun mondákat a következő korszak krónikásai jegyezték fel. E mondákat a magyarság nem hozta magával, hanem Pannonia itt talált lakosaitól tanulta el és noha prózában és versben is éltek a magyarok ajkán, germán eredetük kétségtelen. Magyar alkotás bennük legfőljebb a kezdet és vég.¹ Ezek alapján nincs okunk azt hinni, hogy valami magyar *Ilias* veszett el, nemzetünk költői géniuszának eredeti alkotása. Mindazáltal nem lehet elvitatni, hogy e mondák létezése kedvező hatással volt nemzetünk költői szellemére,

¹ Bleyer Jakab: A magyar hunmonda germán elemei. 1906.

nemcsak az által, hogy a magyarság ha keveset is, de valamit mégis adott hozzá a magáéból, hanem egyszerűen a fenntartás, szájról-szájra adás által is. Nem is állapotodott meg a hunoknál, hanem saját történetét, a honfoglalást, vezérek és első királyok korát is átszötte a monda arany szálaival. Egységes éposz ezekből se kerekedett, de kétségtelen, hogy e mondák már sokkal inkább a magyar epikus szellem eredeti alkotásai, bár szintoly kétségtelen, hogy idegen elemek itt se hiányzanak.

E korszakból tehát csak epikus emlékeket mentett meg az idő, a kétségkívül létezett líra teljesen elveszett.

II.

A mondák átnyúlnak a *keresztény középkorba* (1000—1526), amely tárgyunkra még szintén nem nagyjelentőségű. A latin nyelvű egyházi irodalom a keresztény népek közös alkotása, otthon van mindenütt, de sehol se nemzeti. A mi Temesvári Pelbártunk latin munkáit ép úgy kedvelik külföldön, mint nálunk a francia Clairvauxi Bernát énekeit, a baseli Herolt vagy az olasz Voraginei legendáit, példáit. Van ennek párja más vallás történetében is, hiszen amit a világ arab irodalomnak ismer, az csak kis részben arab nyelvű népek alkotása, hanem általában a mohamedán népeké (török, perzsa, ind stb).¹

Ebből az egyetemes latin irodalomból fordítanak nálunk annyit, amennyit szükségesnek tartanak, főként legendákat és énekeket. Mindehhez a nemzeti szellemnek alig van több köze, minthogy a magyar szentek (István, László, Imre, Erzsébet) kultusza nálunk nagyobb mint másutt.

Az eredetiség nagyobb már a világi költészetben. Noha a szám még itt se nagy, a tárgyakban már némi változatosságot találunk. Van egy-két epikus ének (Pannonia megvételéről, Szabács viadala, 1476), Mátyás királyt magasztaló dalok (1458, 1490), elegiaszerű kesergések (Both János veszedelme, 1490, Cantio Petri Beryzlo, 1525, Geszthy László éneke, 1525), szatira a kor hatalmasaira *Apáti Ferenc* Feddőénekében (1520 körül), amely alighanem legértékesebb lírai darabunk Balassi Bálintig.

Sajnos, abból van legkevesebb, amiből minden valószínűség szerint legtöbb volt. A *virágénekeket*, ahogy ekkor nevezték a szerelmi dalokat, olyan sikerrel üldözték, hogy alig néhány sort mentett meg

¹ Egyetemes irodalomtörténet. Szerk. Heinrich Gusztáv. Goldzieher Ignác: Arabok.

számunkra a véletlen. Ugyanígy jártunk a hivatásos énekmondók, az igricek énekeivel is, amelyeknek pedig a királyi udvar is nyitva állott.

Mindent összevéve, aligha tévedünk, azt állítván, hogy e korszak eredeti költészete inkább lírai, mint epikai jellemű.

III.

A mi nemzeti költészetünk voltaképen csak a *protestáns korr*al (1526—1606) kezdődik. Innen kezdve már nem a véletlen ment meg számunkra a kódexekben egy nevet vagy egy verset, hanem már névszerint ismerjük költőinket, akik közt kiváló tehetség is akad és már minden műfajt művelnek. A költészetnek még mindig erősen vallásos jellege van, de most nem katolikus, hanem újhítű.

A *lírai költészet* még nagyobb részében egyházi jellegű, ha t. i. azt tekintjük, ami ránk maradt és hozzáférhető. Nem tisztán vallásos énekek, könyörgésekből áll ez, belejátszik az új hit terjesztésének szándéka is, ezért hirdetik, hogy a nemzetet sújtó bajok, főkép a török pusztítás, isten büntetése rajtunk a vallási tévelygésért. Ilyenformán az új vallás a hazafiság ügye is lett. Természetesen vannak tisztán egyházi énekek is, de ezekben kevés eredetiségről lehet szó.

A világi líra legnagyobb eseménye, hogy megjelenik az első igazi magyar költő, *Balassi Bálint*. Költészetének forrásait már többen kutatták, legközelebb is nagy részletességgel összevetették mintáival, az eredmény ekkor is csak az lett, hogy bár sok nyelven olvasott, sok költő hatott rá, nem szolgai utánzó, érzelme mindig saját módján, szabadon nyilatkozik és továbbra is eredeti költőt kell benne látnunk.¹

Ha a külföldi hatást nehéz kimutatni, a hazait, hogy mit tanult Balassi a magyar költészetből, egész teljességében nem is lehet. A virágénekek üldözése tovább tartott, ebben az új egyház egyetértett a régivel; reánk jóformán semmi se jutott el. Pedig kétségtelen, hogy gazdagon buzgó szerelmi költészetet semmisítettek meg, amelyből Balassi Bálint nem keveset tanult, amint tanult az egész magyar költészetből. Azok a jámbor szerzetesek, akik a XV. és XVI. században egyházi énekekkel ellátták a híveket, borzadva hallanák, hogy Balassinak nemcsak istenes énekeiben van részük, hanem a szerelmesekben, tehát szerintük istentelenekben is. Pedig úgy van, az egyházi költészet is hozzájárult a költői nyelv és verselési technika fejlesztéséhez

¹ Eckhardt Sándor: Balassi Bálint irodalmi mintái. Irodalomtört. Közlem. 1913.

és ezzel Balassi nagyságához. Mindenki az elődök vállán emelkedik fel és a költészet nem kezdődhetik egyszerre nagy költővel.

A világi lírának különben Balassi nem egyetlen képviselője, több ének szól pl. a házasságról, nemcsak korfestő, hanem költői értékkel is.

Az *epika* művelése nem folyik kisebb szorgalommal mint a líráé, de szorgalomnál egyébről alig szólhatunk. A bibliai epika tapad forrása betűjéhez, mely neki igazán szentírás. Legfőljebb rövidíteni mer rajta, változtatni nem, ha van benne költői alakítás, kerekded forma, azt nem a magyar szerző adta neki.

A nemzeti epika legfőbb képviselője *Tinódi*. Mi volt ez a Tinódi? Képzeliük el, hogy ma valaki versebe szedné Wekerle, Berzeviczy, Apponyi, Kossuth Ferenc stb. miniszterségét, az 1914—17-iki háború részeit: kraszniki ütközet, Przemysl ostroma, Antwerpen és Varsó elfoglalása és így tovább, mindenütt egyedül arra törekedve, hogy igazat, hiteleset mondjon; tiszteletre méltó hazafias érzéssel és jóval rosszabb verselési technikával, mint amilyenre ma nyelvünk képes. Ez volt Tinódi a maga korának; ma megbízható történetíró látunk benne, nem költőt. Voltak társai is, költőietlenek akkor is, ha régebbi eseményeket írtak meg. Egyetlen értékes alkotása e nemzeti epikának *Szilágyi és Hajmási* (1564), de ez nem is törekszik hiteles történetet írni és nem is veszi tárgyát saját korából.

Ilyen módon már az epika harmadik fájához, a széphistóriához hasonlított, aminthogy tárgya is a szerelem. E korszak epikájában e széphistóriák képviselik főképp a költészetet, de ezek meg nem eredetiek, fordítások, legfőljebb átdolgozások. Ugyanez áll a prózai epikáról is; *Salamon és Markalf*, vagy *Poncianus históriája* több nemzedék mulatságául szolgált, de nem magyar földön termett.

A költészet harmadik főfajával most találkozunk először. Van ugyan már a Sándor-kódexben egy legenda *Három körösztyén leányról*, mely nem más, mint a X. században élt *Hroswitha* apáca, a keresztény kor első drámaírója Duleitius drámájának fordítása, de ez annyi, mintha nem volna; kéziratban maradt és akik a klastromokban olvasták, nem is sejtették, hogy drámát olvasnak.

Bármilyen kezdetlegesek is, a dolog természete szerint, egy műfaj első kísérletei, elmondhatni, hogy *Hroswitha* tárgyai drámaibbak, mint azok a dialogok, amelyekkel a most tárgyalt korszakban találkozunk nálunk, akár az új hit támadja a régít, mint *Sztárainál* (Papok házassága 1550, Az igaz papságnak tiköre 1559), akár a protestánsok egymás ellen küzdenek (Nagyváradí comedia 1569, Debreczeni disputa 1570). Látni való, hogy a költészet minden fajtát a reformáció szolgálatába állították, természetesen nemcsak nálunk; ilyen hitvitázó darabok voltak már előbb Németországban (pl. Niklas

Manuel darabjai), meg Angliában (John Bale). Nem drámaiabb a hihetetlenül silány *Theophania* (1575), latinból fordított moralitas se és nem dráma a *Comædia Balassi Menyhárt árulatásáról* (1569), noha e szatirának kitűnő jellemzésében és eleven dialogusában nyilvánuló költői értéke általánosan el van ismerve.

Látva ezt a végtelenül primitív drámát és költőietlen epikát a Balassi korában, önkénytelenül arra gondolunk, nem rajtunk kívül kell-e az okát keresni. Nem így volt-e másutt is? Hogy tehát összehasonlítás alapján ítélhessünk, vessünk egy pillantást más irodalmakra.

IV.

A német irodalomban a reformáció inkább a lírának, különösen az egyháznak, valamivel később pedig a drámának kedvezett, de azért az epikában se szólhatunk szegénységről. Virázkik a történeti költészet, benne főkép a *Landknechts poesie*, vannak regények és igen népszerűek a népkönyvek: *Faust* (1587), *Schildbürger* (1598), a *bolygó zsidó* (1602) stb. E korba esnek a nagytehetségű és nagytudományú *Fischart* szatirikus epikus munkái is.

Az angol irodalomban a XVI. század elsősorban a dráma virágkorát jelenti, de azért rendkívüli tetszés fogadta *Sidney* pásztorregényét (*Arcadia* 1590) és *Spenser* époszát (Tündérek királynéja 1590 és 1596). Köztudomású, hogy ugyanilyen tetszés kísérte *Shakspeare* két epikus munkáját is (*Venus és Adonis* 1593, *Lucretia* 1594).

A francia irodalomban ez a század látta születni *Rabelais* világhírű regényeit (*Pantagruel* 1533, *Gargantua* 1535) és *Margit királyné* novelláit (*Heptameron* 1558—9); mellettük a kisebbeket mellőzhetjük.

A cinquecento az olasz irodalom fénykorát jelenti; a költészetben két éposz világhírré jut: *Ariosto* Orlando furiosoja (1516) és *Tasso* Megszabadított Jeruzsaleme (1581); az előbbi tehát egy kevéssel még meg is előzi korszakunkat. Ez a két nagy név távolról se meríti ki a verses epikát, prózában pedig egy virágzó novella-irodalmat találunk, amelynek kiválóbb képviselői *Bandello*, *Shakspeare* többszöri forrása, *Straparola*, akitől Mikszáth vett tárgyat stb.

A XVI. század a spanyol lovagregények kora, amelyek óriási, szinte az örűlségig emelkedő népszerűsége ellen írta *Cervantes* a *Don Quixotét* (1604), amely tehát szintén e korszakba esik, a portugál *Camoens* nagy époszával együtt (*A Lusíadák* 1572).

Lássuk most ugyanilyen futólagos szemlében a drámát.

Franciaországban a virágzás későbbi korba esik, de már van színház és vannak szép számmal szerzők: *Jodelle*, *Hardy*, *Grévin*, *Garnier*, *Monchretien*, *Larivey* stb.

Olaszországban virágzó színházat találunk. A tragédia ugyan még alig több a régiek utánzásánál, de már a víg fajban a tudóskodó *commedia erudita* mellett megszületik és virágzásra is jut a népmulatsága (*commedia dell'arte*) és vele együtt a pásztorjáték is.

A *spanyol* nemzeti dráma megalkotója *Lope de Vega* (1562—1635) működésének felével e korszakba esik. Ez a fél nála, aki másfél ezernél több darabot írt, kitehet néhány százat. A másik nagymester, *Tirso di Molina* (1570—1648) szintén beletartozik e korba is.

A *német* drámát a XVI. század második felében *Hans Sachs*, *Ayrer*, *Naogeorg* és mások egész serege virágzásra emeli.

Az *angolokról* elég annyit mondani, hogy *Shakspeare* java működése a nagy remekművek túlnyomó részével e korszakba esik, 1606 után már számbelileg is kevesebbet írt és persze egészen e korszakba esnek az ő előkészítői és kortársai is: *Lyly*, *Jonson*, *Marlowe*, *Mussinger*, *Fletcher*, *Beaumont* stb. A nagy termékenység itt se ismeretlen, bár a *Heywood* 220 darabja még nem *Lope de Vega*-i arányú.

Mit tanulunk e rövid vázlatból? Azt, hogy nem az európai irodalmon mult, ha *Balassi*, a kitűnő lírikus korában, epika és dráma nem emelkedett nálunk magasabbra, inkább azt kell hinnünk, hogy nemzetünk csekélyebb hajlammal birt e két fajra, mint a lírára. *Tinódi* és *Ilosvai* korában, sőt megelőzve, már világhírű mesterművei keletkeztek az epikának. Másutt már virágzik a színház és Angliában a tehetséges drámaírók egész serege készíti elő *Shaksperet*, amikor nálunk színház még nincs és dráma helyett dialogusokat találunk, amikben alig van egyéb drámai a párbeszédes alaknál. Ezekkel nem egy *Shaksperet*, de egy *Dugonicsot* se lehet előkészíteni. És mi egykorú nálunk *Shakspeare* működésével? Iskoláinkban itt-ott játszanak importált iskolai drámákat latin vagy német nyelven.

Attól kezdve, hogy benne élünk az európai eszmeközösségben, ami pedig már a XVI. század előtt kezdődött, bizonyára e ponton maradtunk el legjobban a világtól. A külfölddel összehasonlítva a XVI. század drámája jelzi irodalmunk legalacsonyabb fokát.

Ezek után könnyű megállapítani, hogy a protestáns korszak eredeti költészetének határozottan lírai jellege van.

V.

Az *ellenreformáció* korszaka (1606—1711) szintén a vallási küzdelmek kora, de ehhez kevesebb köze van a költészetnek, mint az előbbi korszakban, mert a felekezeti propaganda kevésbé használja fel céljaira. Hanem azért e korszakban is, a kuruc költészetben, megtalálható a vallási üldözés motivuma a börtönben és gályákon szen-

vedő prédikátorok siralmaiban s a katolikus papság iránti gyűlöletben. A vallási küzdelem azonban főképp theologiai viták alakjában folyik le, prózában, a költészet, sőt igen sokszor az irodalmi ízlés határain kívül.

Az egyházi líra terén inkább gyűjtő, mint alkotó munka folyik; ennek nagyobb szükségét érezték. Katolikus részről összegyűjtötték a meglévő énekeket, megrostálták az igaz tanítás szempontjából, de alkottak újakat is. Ilyenformán jártak el a reformátusok is, de náluk ezenkívül egy igen jelentékeny, tartós hatású munkát is hozott a korszak: *Molnár Albert* zsoltárfordítását, a legelterjedtebb magyar könyvet, ahogy Négyesy László nevezi.¹ A reformáció utolsó hajtása, a szombatos felekezet, őszinte, mély érzésű énekekkel gyarapította a korszak egyházi líráját. Talán mondani se kell, annyira magától értetődő ilyen vallásos korban, hogy a szorosan vett egyházi énekeken, könyörgéseken kívül, találunk istenes énekeket a világi líra művelőinél is, akiket két osztályba kell soroznunk. Egyiket *főrangú lirikusok*-nak nevezi az irodalomtörténet és ebbe beletartozik Zrínyi is, az első költő, aki szerelmes verseit kinyomtatta, amit ő előtte szégyennek tartottak. Bele lehetne sorozni Gyöngyösit is, de mind a kettejükről más cím alatt szólnunk bővebben. Ha őket kivesszük, azt mondhatjuk, hogy e főrangúak közt nincs kiváló tehetség, Balassihoz fogható, de egészen tehetségtelen is alig. Ha pl. *Rimay János* mesterkélrt rímei néha szinte komikusan hatnak ránk; ha *Koháry* túlságos sokat emlegeti, hogy börtönében kenyéren, vizen éhezik, viszont a fájdalom vagy megnyugvás igaz hangjai se hiányoznak náluk. Ha *Beniczkyt* versformája nem egyszer arra kényszeríti, hogy a fölvetett szentenciát nyujtsa, túlmagyarázza, míg a kilenc sor ki nem jön, viszont épen verselése olyan hangzatos, olyan eleven, hogy e tekintetben csak jó hatással lehetett.

A líra másik osztálya a *kuruc költészet*, mely csaknem egészen idetartozik. A magyarság üldözése és az ebből keletkező szabadságharcok kettős forrásából buzog mintegy félszázadig, körülbelül 1664-től kezdve «ez a páratlan költészet, multunknak egyik legdicsősége-sebb emléke, a magyar lélek költői szellemének egyik leghatalmasabb és eredetibb megnyilatkozása».²

Azóta, hogy Beöthy e sorokat írta, a kuruc költészet elvesztette néhány becses gyöngyszemét, *Riedl Frigyes* 10 balladáról vagy balladaszerű költeményről bebizonyította, hogy jogtalanul foglalnak

¹ Beöthy-Badies: A magy. irodalom tört. 1906.

² Beöthy Zsolt: A kurucvilág költészete. Kisfaludy Társaság évlapjai 1906—7, 41.

helyet a Thaly Kálmán gyűjtötte kuruc versek közt, mert nem egykorú termékek, hanem Thaly saját szerzeményei.¹ Ez a veszteség elég jelentékeny, nem lehetetlen, hogy Beöthy ma valamennyire más-kép fejezné ki ítéletét, annyi azonban kétségtelen, hogy a kurucvilág költészetében továbbra is a magyar líra egyik virágzási korát látjuk.

A korszak nagy költőjét most az epike terén találjuk, neve *Zrinyi Miklós*, műve a Szigeti Veszedelem, más szóval Zrinyiász. Helye már ki van jelölve költészetünkben, bár ellenvélemények se hiányoznak, még újabb időben se. Abban valószínűleg mindenki egyetért, hogy korának legkitünőbb éposza, amellyel felérőt a komoly nemben a XIX. századig nem találunk. Van okunk tehát sajnálni, hogy nem jutott el arra a tökéletességre, amelyre költője emelni birta volna. «Irtam, az mint tudtam, — olvassuk az Előszóban, — noha némely helyen jobban is tudtam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Igazsággal mondom, hogy soha meg nem korrigáltam munkámat, mert üdöm nem volt hozzá, hanem első szülése elmémnek.»

Kétségtelen tehát, hogy Zrinyi munkája az első fogalmazásban maradt ránk (első szülése elmémnek), vagyis ép úgy, mint az Aeneis, nem töredék ugyan, mert végig meg van, de nem is egészen kész. Vergiliust boldogtalanná tette az a tudat, hogy halála nem engedi munkáját tökéletességre vinni, nem rajta mult, hogy kéziratát meg nem semmisítette. Zrínyinél más volt az ok, hiszen a munka megjelenése után is még 13 év állt rendelkezésére, java férfikorából. Föltehető, hogy ha elegendő időt és gondot fordít munkájára, eredetisége is nyer vele, önállósága emelkedik egyes mintáival szemben (Tasso, Karnarutics); azt pedig bizonyosnak vehetjük, hogy verselését és nyelvét tudta volna javítani. Minthogy pedig az olvasót nem csekély részben épen ezek gyarlósága riasztotta vissza, azt kell mondanunk, hogy a munka nagyobb sikere nem a költő tehetségén, hanem akaratán mult. Mindenkép sajnálni való, hogy rettenetes *bajvivó szabljája* mellett annyira lenézte a *pennáját*.

A korszak másik nagy epikusának, *Gyöngyösiné* más sors és más tehetség jutott. Ő uralkodott a lelkeken, amikor a Szigeti Veszedelem nem kellett a közönségnek, de hogy nagy epikust láttak-e benne, nem egészen bizonyos. «Míg ez a könyv (a Kónyi János strázsamesteré) ki nem jött, mindig Gyöngyösiből írtak szerelmességet — olvassuk Bessenyei Philosophusában (1777). Tehát abban a korban, amikor dicsősége, mint a legnagyobb magyar poétáé, tető-

¹ Riedl Frigyes: A kurucz balladák. Irodalomtörténet 1913.

ponton áll, szerelmes leveleket írnak belőle. Ebből már szinte kiérzik az a gondolat, amit később Arany határozott szavakba foglalt, hogy Gyöngyösi alapjában lírai költő.¹ Badics szerint a XVII. századnak legnépszerűbb epikusa s egyszersmind legkiválóbb lírikusa, kinek csengő verseit országszerte kedvelték, költői tehetségét csodálták, ki az epikába belopta a lírát.² Gyöngyösiben tehát ma is igazi költőt kell látni, ha nem is epikust.

Lístius László a Magyar Marsban (1653) Zrínyit követi, amennyire bírja, de jellemzés és kompozíció tekintetében nem bírja. Száraz krónikáját nyújtja a mohácsi csatának, megterhelve Magyarország versebe szedett földrajzával. Másik munkája, mely a magyar királyok és régi vezérek életét szedi versebe, már tárgyánál fogva is költőietlen. *Kőszegi Pál*, aki a kuruc költészetben a terjedelmes epikát képviseli, nem Zrínyit, hanem Gyöngyösit utánozza; már a tárgy is olyan, aminőt Gyöngyösi szeretett; egy főúr, Bercsényi Miklós házassága. A klasszikus és bibliai hosszú hasonlatok, Venus és Cupido szerepe is ő rá vallanak. Nagyon hosszú, költőietlen krónikánál egyebet nyújtani nem tudott, melyben legföljebb egy pár szép leírás élvezhető. *Köröspataki János* Lupuj vajdá-ja (1655) annyira nincs megszerkesztve, hogy meg se értjük, miről szól; legföljebb verselése érdemel elismerést.

A népies epikának kedvelt faja lehetett a *bucsuztató*, amelyből ismerünk néhányat, többi közt *Ködi Farkas Jánostól* Vitéz Kádár István énekét (1657), amelyről később is van emlékezet. Életrajzot és bucsuztatót tartalmaznak kántori színvonalon álló poézissal.

A prózai epika csak fordításokat tudott produkálni. *Fortunatus* (1651), *Szép Magyarlona* (1676), *Hármas Istoria* (1695); a Rozsnyay Dávid fordította *Horologium Turcicum* kéziratban maradt.

Dramairodalmunk gazdagabb valamivel, mint az előbbi korszakban. Színészet még mindig nincs, mindössze arról van tudomásunk, hogy *Felvinczi György* 1696-ban királyi szabadalomlevelet kapott színi előadásokra; állítólag tartott is ilyeneket nyílt utcán. Hogy mindössze ennyit tudunk róla, magában is elég bizonyítéka a kísérlet jelentéktelen voltának. Felvinczit mint szerzőtis is merjük valamennyire Comico-Tragediája révén (1693). Hogy ez a mitológiai játék egészen eredeti nem lehet, azt mondani se kell, noha eddigelé puszta fordításnak se tudjuk bebizonyítani. Amit az Előszóban olvasunk: Itt pedig ollyra találász, mit a bölcsek poéták is így írtak — a forrás megnevezésének igen határozatlan módja.

¹ Arany: Írói arcképek.

² Beöthy—Badics: A magy. irod. története.

A műfaj értékesebb képviselője a másik Comico-Tragedia (1646), mely a külföldön kedvelt morálitásnak egyik fajtát, a *Lázár-drámát* hozta be irodalmunkba. Ezt se mondhatjuk eddigelé pusztá fordításnak, de egyes motívumai körülbelül mind megtalálhatók más irodalmakban.¹ Fel szokták még említeni az *Actio curiosa* c. beszélgetést (1678), amely mintegy a drámát képviselné a kuruc költészetben, de ép úgy nem az, mint az előbbi korszak dialógjai. Lehet, hogy a forma megválasztásánál ezek lebegtek szerzője szeme előtt, talán a Balassi Menyhárt árutatása, de bizonyos, hogy ennek mélyen alatta marad és szennyes beszéde inkább Markalfra emlékeztet.

Igazi haladásnak csak azt tekinthetjük, hogy az *iskolai dráma* erős fejlődésnek indul, főkép a jezsuitáknál. A vallási tárgyak most is jelentékeny helyet foglalnak el, de hitvitázó dialógról nincs tudomásunk, legalább eddig. Nyelve még mindig sokkal inkább latin, mint magyar, a tárgy is csak kisebb részben nemzeti, eredetiség alig van bennük — ez alapon akár hallgathatnánk is róla. És mégis tisztelettel nézzünk ez idegenből plántált csemetére, mert ebből fog kifejlődni a magyar drámairodalom.

Ha most megcsináljuk a korszak mérlegét, itt is áll, amit az előbbiről mondtunk, hogy a dráma még nem jöhet számba. Az epika terén értékesebbet találunk, mint eddig, de a legnépszerűbb epikusban a líra ér legtöbbet. Adjuk most ehhez, t. i. Gyöngyösihez, a líra többi fajtát, az egyházi és főrangú énekszerzőket, a kuruc költészetet — és akkor azt kell mondanunk, hogy nemzetünk eredeti költői tehetsége most is a lírában nyilvánult meg leginkább.

VI.

A *hanyatlás kora* (1711—1772) a költészet szempontjából kapta a nevét, a tudomány eléggé virágzott latin nyelven. A szatmári béke új korszakot kezd a nemzet életében, de az érzelmeket egy pillanat alatt megváltoztatni nem bírja, azért a kuruc költészet még egy ideig tovább zeng lírában és epikában is.

Az egyházi líra érdemesebb képviselői *Ráday Pál*, *Szőnyi Benjamin*, *b. Amade Antal* és *Faludi Ferenc*. Ez utóbbi és az előbbinek a fia jelenti a világi lírát is, *Amade László*, az igazi lírikus, a könnyen hevülő, könnyen alkotó naturalista és Faludi, ki kevésbé az érzelem költője, természetlenebb is, de akit mesteri verselése, kitűnő nyelvérzéke, idegen irodalmakon kicsiszolt ízlése és művészi gondja az alkotásban tüntet ki. Szerzetesi pályája gátolta, hogy líráját tel-

¹ Binder Jenő: Egy magyar Lázár dráma. Egy. Phil. Közöny 1898.

jesen kifejlessze. Voltak aztán főrangú műkedvelők is, kik verseltek a maguk örömére és társaságuk mulattatására, de nem a nagy közönségnek. Nemrégiben a *Radvánszkyak* levéltárából tettek közzé efféle verseket, amelyeket a család tagjai írtak víg vagy komoly alkalmakra: házasság, vadászat, egyéb összejövetelek.¹ A korszak költői képen nem változtatnak.

Az *epikában*, amint említettük, egy darabig még visszahangzik a kuruc költészet. *Dálnoki Veres Gerson* kardját tollal cserélve fel, megírja a kurucvilág verses krónikáját (1722), de az élénkebb, nagyobb hévvel írt első rész jó részben más munkájának bizonyult.² Övé a második rész, a kurucvilág Tinódi-szerű krónikája. *Tokody Márton* a délvidéki pórlázadást írja meg (1735), szintén krónikás modorban. *Völcsői Tóth István* mint íródeák kísérte gr. Cziráky József ezeres kapitányt, aki a sziléziai hadjáratban elesett. Ezt írta meg Tóth István még azon évben (1742) 12 énekben s egy toldalékban. Ez a korszak legterjedelmesebb epikus alkotása és körülbelül a legjobb is, amivel épen nem akarunk nagyot mondani. Alapjában ő is Tinódi követője, csak igazat akar mondani, de Gyöngyösi, Vergilius és Zrínyi hatása is megérzik rajta. Ez utóbbit mintha a koncepcióban is megpróbálná követni. Zrínyinél olvasta, hogy isten kegyelme van a szigeti vitézekkel, kik a hitetlen pogánnyal harcolnak (V. ének) és azt is olvasta, hogy pokolbeli lelkek igaz hitükből kivenni kívánják őket (XV. ének), tehát Cziráky is azzal buzdítja katonáit: Megsegít az isten, mert Prussus hitetlen (81. lap). A prussus pedig bizonyosan azért hitetlen, mert gyűlölséges igája a magyarokat kicsigázná a római hitből (176. lap). Szóval Tóth István Zrínyi módjára némi vallásos, közelebbről katolikus színezetet akar adni munkájának, de hiányozván nála Zrínyi koncepciója, próbálkozása semmi kihatással sincs a cselekvényre. Krónikájában leginkább néhány szép leírás és a férjét sirató Czirákyné fájdalma mutat némi költői, inkább lírai, mint epikai tehetséget.³

Szintén Mária Terézia ezredese volt *Szirmay Tamás*, akinek életéről és haláláról szól egy krónika és egy hozzá csatolt búcsuztató Vitéz Kádár István módjára: búcsu a tisztektől név szerint, az ezredtől, majd az ezred búcsuja az elhunyttól (1743). *Károly István* (de Simaháza) valószínűleg önmaga írta meg verses életrajzát, nem tudom,

¹ Irodalomtörténeti Közlemények 1903, 4.

² R. Kiss István: Adalékok a Rákóczi kor irodalomtörténetéhez. 1905.

³ A Cziráky époszról részletesen írt Császár Elemér az *Alexander Emlékkönyvben*, 1910.

melyik évben. Nála is a hadjárat foglal el legnagyobb helyet, amelyben mint Mária Terézia kapitánya vett részt.

Mind e krónikások még mindig leginkább Tinódit követik: igazat írnak, amit láttak, átéltek. Ezt a bajt még fokozza az, hogy ez átélt dolog többnyire harc, háború épen nem jó tárgy a költészetnek, ellensége a cselekvény egységének. Inkább történetírók, mint költők.

Egészen más világba jutunk *Taxonyi János* jezsuita meséskönyvével (1759), mely voltaképp kat. erkölcostant tartalmaz, de történetekben, amelyek száma meghaladja a 400-at. Igaz, hogy ebben a tömegben ma alig találunk egy-kettőt, amelyet élvezni tudunk, de korábban nem hiányzott a népszerűsége, és a Hármas Istóriát nem is érte el. Öt-hat külföldi munka alapján készült, de nem tisztán fordítás, szerzőnk a magáéból is ad hozzá.¹

Ismét más világba vezet *Kolumbán János* Vida György tréfáival (1759), elég jó versekben előadván hőse durva tréfáit, amelyekkel igen előkelő köröket mulattatott; Teleki Mihályt, Erdély nagyurát, különösen szerette tréfáinak tárgyául venni. Komikuma olyan természetű, amit látni, hallani kell, elbeszélve csekély hatása.

Ismét másfajta munka *gróf Lázár János* Florindája (1666), részben versbe szedett földrajz, tehát igen költőietlen tárgy, részben Spanyolország elfoglalása a maurusok által. Költőnk nagy hiszékenységgel azt szereti legjobban, ami csodás, hihetetlen, de ezzel a naivsággal igen jól összefér az erotika kedvelése. Mennyire eredeti, nem tudni; ő maga folyton francia forrásokra hivatkozik.

A *drámát* még mindig csak az iskolai dráma képviseli, amely fejlődésének tetőpontjára jut. Már csaknem egészen magyar nyelvű és egyébként is folyton tágitja a régi bilincseket. A vígjáték-szerzők már egyenesen világi színpad számára készült darabokat is felhasználnak (Holberg vagy Molière némely darabjait) és azzal a tradícióval is szakítanak, amely a női szerepeket szigorúan száműzte. Mondani se kell, hogy a nőket is fiúk játszották. Hogy az ilyen vígjáték vagy közjáték, amely t. i. a szomorúdarab felvonásközeiben adatott elő, mennyire nem iskolás és nem gyerekes, arról a budapesti közönség is meggyőződhetett, mikor 1912-ben a kolozsvári színtársulat előadott Budapesten egy pálos iskolai közjátékot (1765) és a közönség, a mint magam tapasztaltam, mindvégig jól mulatott Kocsonya Mihály uram házaseletén.

És ez nem is olyan meglepő, tudva azt, hogy már a maga idejében se volt ez tisztán a tanulóifjúságnak szánva, mert hiszen ez

¹ Jablonkay Gábor S. I.: Taxonyi János. Kalocsa 1910.

csak egy részét tette a néző közönségnek. Talán még nem is a nagyobb részét, annyira kedvelte az iskolai színelőadásokat az előkelőbb, műveltebb közönség, sőt a magyar nyelvűt a köznép is. Bizonyos, hogy ez pótolta, amennyire bírta, a nem létező világi színészeket.

Csíkсомlyón a rendes iskolai színjáték mellett nagypénteken passziószínjátékokat is találunk, amelyek a dráma kezdőkorát újítják fel; ezekben a hitvita is feléled, csak hogy itt a katolikusok győznek, nem mint Sztárainál a protestánsok. Iskolai drámánk csak egy tekintetben nem mutat nagy változást: eredetisége mindvégig csekély.

Hátra van még egy író, talán a legismertebb a korszakban, de zavarban vagyok vele szemben. Költő volt-e *Mikes Kelemen*? Mély érzése, szelíd humora talán képessé tették volna lírikus versekre, elbeszélő képessége pedig novella, esetleg regény írására, de valóságban se ez, se az nem történt meg. Ennek a kedves tárcaírónak nem tudok helyet juttatni a költészetben.

A korszak költői jellemét így állapítjuk meg: történeti szempontból bármilyen fontos is a történeti dráma világiassá fejlődése, csekély eredetiségével, valamint a világtól elmaradt krónikás énekekkel szemben Faludi és Amade László lírájának kell adni az első helyet.

SZIGETVÁRI IVÁN.

(Folyt. köv.)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Fehér László balladája.

Az Irodalomtörténet 1916. évf. 204—205. lapjain *A francia Fehér Anna* címmel egy cikk jelent meg, melynek szerzője egy francia dráma-kivonat és a *Fehér László*-ról szóló ballada tárgyának hasonlósága alapján fölveti azt a lehetőséget, hogy «hátha kiderülne» erről a szép balladánkról is az idegen eredet. «Nem tartom lehetetlennek — úgymond — hogy egy szerencsés kutatót a véletlen hozzásegít a *Fehér László* közvetlen forrásához.» Ez a megjegyzés a forráskutatás tudományos technikájának és módszeres eljárásának lefokozását jelentené, ha nem tudnók, hogy a költészeti motívumoknak és különösen a népköltészetieknek — köztük a *Fehér László* témájának is — ma már nagy tudományos irodalma van, annyira, hogy a forráskutatás módszerébe külön tájékoztató bevezetés is készült (v. ö. Arnold, Allgemeine Bücherkunde 1910).

Az alábbiakban a *Fehér László* balladájának világirodalmi rokonságára és ennek a motívumnak népünkhöz vezető útjára szándékozom röviden rámutatni. Mindenekelőtt emlékeztetőül szükségesnek tartom a *Fehér László* (vagy más néven: *Fehér Anna*) tárgyat röviden megjelölni. Fehér László lovat lopott és tömlőcbe kerül. Huga könyörög érte a hadnagynál, de ez csak a lány szerelme árán hajlandó megkegyelmezni. Fehér László inti Annát, hogy ne higgyen a csalárd hadnagynak, Anna mégis teljesíti a kegyelem föltételét. Másnap azonban bátyját fölakasztva találja.

Témánk eredete olasz földre vezethető vissza. Érdekes, hogy első feljegyzése magyar embertől való. Erre a följegyzésre Illésy János hívta föl 1893-ban a figyelmet,¹ anélkül hogy a *Fehér László* balladájával kapcsolatba hozta volna. Illésy az Orsz. Levéltárból egy latin levélnek fordítását közli, melyet Macarius József írt 1547 okt. 1-én Bécsből Sárvárra, Vitéz Pernezh György úrnak. A bécsi diák többek között azt is említi levelében, hogy egy «új, de emlékezetre méltó történetecske kereng most közöttünk». Elmeséli, hogy egy Milánó melletti városban két polgár összeveszett s az egyik megölte a másikat. A gyilkos börtönbe kerül. Szép felesége elmegy életéért könyörögni a «főbíró»-hoz, «akit ott spanyol grófnak hívnak». Ez csak az asszony hűtlensége árán ígér kegyelmet. Az

¹ Egy érdekes történet a XVI. századból. Századok 1893. 456—9. l.

ellentálló asszony végre is — rokonsága unszolására — beleegyezik a házasságtörésbe. Másnap azonban férjét mégis lenyakazzák. A kétségbeesett asszony Don Gonzaga Ferdinánd herceghez, a milánói helytartóhoz fordul igazságért. A herceg két hó elmultával vendégségre hívja a mítsem sejtő bírót és lakoma után szemére veti álnokságát. Egyszersmind kötelezi őt 3000 arany jegybérnek lefizetésére és összeesketi őt az asszonnyal. Aztán fejét véteti. «Különbözőképen beszélük már ezt a történetet» teszi hozzá a levéllíró. Illésy megjegyzi, hogy ez a történet, «ha meg nem történt, bizonyosan egyike azon beszéltárgyaknak, melyek az egész művelt Európát bejárták» az XVI. században.

Ehhez a kérdéshez Kropf Lajos sietett hozzászólni.¹ Rámutat, hogy Macarius levele «a legkorábbi irodalom nyoma annak a történetnek, mely Shakespeare *Szeget szeggel* c. drámájának tárgya». Kropf föl is említi a tárgynak egypár világirodalmi változatát, köztük Claude Rouillet *Philanire* (1556) c. drámáját, melyet Benedek Marcell ismertetett (Irodalomtörténet 1916. 204. l.).² Shakespeare nevével kapcsolatban már forráskutatásnak szélesen megmunkált talaján állunk. Magában irodalmunkban Heinrich Gusztáv — a ballada említése nélkül — többször is hozzászolt ehhez a kérdéshez.³ A külföldi legfontosabb idevágó tárgytörténeti közikönyvek⁴ közül a *Fehér László* balladáját Karl Simrock⁵ hozta kapcsolatba Shakespeare drámájával. Ezen az alapon Bodrogi Lajos tárgyalja részletesebben a kérdést, főleg Shakespeare drámájának magyar történeti háttére szempontjából.⁶

Mellözve ezt a reánk nézve nem fontos kérdést, hogy a Macarius-féle levél históriája csakugyan megtörtént-e, felemlítjük, hogy a második és általánosan ismertté lett irodalmi megörökítése témánknak Giovanni Giralaldi Cinthio olasz novellaírónak *Hecathomithi ovvero Cento Novelle* c. gyűjteményében található, amely Montrealban (Szicilia) 1565-ben jelent meg. (Későbbi kiadásai: Velence 1566. és 1574.) Cinthio a következőképpen adja elő a történetet VIII. dekas 5. novellájában: Vico insbrucki ifjú egy lány elcsábítása miatt börtönbe kerül. A szigorú törvény halált szab vét-

¹ Névtelenül: A «Szeget szeggel» eredete. Századok 1893. 543. l. és K. L. aláírással: A «Szeget szeggel» meséjének eredetije. U. o. 636. l. Ugyanő németül is ismertette az Illésy közölte levelet: Jahrbuch d. Deutschen Shakespeare-Gesellschaft, 29/30. köt. 1894. 292. s köv. l.

² Rouillet drámájának tartalmát Parfaict is adja: Histoire du Théâtre française, Paris 1745. III. 342.

³ Ungarische Revue 1893. XIII. köt. 505. l.; EPhk. 1905. 820. l.; EPhk. 1909. 311. l. és EPhk. 1916. 129. l.

⁴ F. Liebrecht, John Dunlop's Geschichte der Prosadichtungen. Berlin 1851. 276—278. és 493. l.; John Dunlop, History of prose fiction, 1911. II. köt. 199. l.; R. Köhler, Kleinere Schriften III. köt. 221. l.; A. D'Ancona, La poesia popolare italiana. Livorno 1906.² 140. s köv. l. (Idézi a magyar balladát is.)

⁵ Die Quellen des Shakespeare. Bonn, 1872.² I. köt. 137. l. Simrock a magyar balladát Kertbeny fordításából ismerte (Ausgew. Volkslieder, Darmstadt 1851. Nr. 29.)

⁶ Shakespeare mirólunk. M. Shakesp. Tár. I. 1908. 182. l.

kére és Juriste, a helytartó, kész végrehajtani a törvényt. A halálraítélt nővére, Epitia, azonban elmegy a helytartóhoz, Vieo életéért könyörögni. Juriste csak a lány szerelme árán hajlandó kegyelmet gyakorolni. Epitia hosszas habozás után és fivére kérésére eleget tesz a bíró kívánságának. Juriste mégis kivégezteti Vieot és a holttestet elküldi a lánynak. Epitia Miksa császárhoz fordul, aki a helytartót összeesketi a leánnyal, hogy azután kimondja rá a halálos ítéletet. A nagylelkű Epitia ekkor férje számára kieszközli a kegyelmet a császártól.

Cinthio nyomán ez az elbeszélés átment latin, francia és angol novellagyűjteményekbe, amelyeket fölösleges volna mind felsorolni. Említhetjük a *Tragica* (1598) c. gyűjteményt,¹ valamint Goulart novelláját — *Histoires admirables advenues de nostre Temps* (Paris 1618. I. 22.) — melyek az eseményt Comoba és a magyar levéllel megegyezően az 1547. évbe helyezik. Itt a gyilkosságért börtönbe jutott férfinak nem a huga, hanem a felesége áldozza föl hiába erényét. Ide tartozik a Rouillet említett drámája (1556) is: a bíró bűnhődése Cinthio elbeszéléséhez hasonlóan történik, a rászedett nő felesége a halálraítéltnek. Shakespeare közvetlen forrása úgylátszik George Whetstone volt, aki kettős földolgozásban is adja a történetet. Az egyik *Heptameron* (1582) c. novellagyűjteményében jelent meg, a másik *Promos and Cassandra* (1578) c. drámája. Ez a dráma Corvin Mátyás király korában és egy Julio (Gyula?) nevű városban játszattja a mesét.² A csábítás miatt halálraítélt neve Andurgio, nővére Cassandra, a helytartót pedig ezuttal Promosnak hívják. Whetstone újít a mesén, amennyiben nála Andrugio mégis életben marad. A népmeséből ismeretes motívum segítségével történik ez: a könyörületes börtönőr ugyanis egy nemrég kivégzett gonosztevőnek a fejét mutatja föl Andrugioé helyett a bírónak. Maga Promos is életben marad — miként Cinthionál — a lány közbenjárására.

Shakespeare (*Measure for Measure*, 1604) még egy újítást visz a tárgyba, egy elterjedt világirodalmi motívumot, a nőcserét (v. ö. EPhk. 1916. 102. l.) Evvel megmenti a leány (Izabella) erényét és csökkenti a helytartó (Angelo) bűnösségét is: Izabellát ugyanis a váltságdíj fejében ígért éjszakan a helytartó tudta nélkül ennek jegyese, Mariana, helyettesíti. Így a darab kettős, sőt hármas házassággal végződhetik. Claudio elveheti az érintetlen Juliát, Angelo kénytelen visszatérni elhagyott kedveséhez Marianához, Izabellát pedig a jóságos herceg kéri nőül, aki maga intézte inkognitóban a tragikus bonyodalom kedvezőre fordulását. A cselekvény helye Shakespeare «vigjáték»-ában: Bécs, ahol ő a magyar király székelyét képzelte.

Már Shakespeare drámájával kapcsolatban fölmerült egy magyarországi népmonda, melyet állítólag — A. H. von Osztója szerint³ — Kassa

¹ *Tragica sive tristium historiarum de poenis criminalibus et exitu horribili eorum qui ... libri II. Islebiae 1598. lib. I. p. 107.*

² Whetstone-t magyar tárgyánál fogva említi Fest Sándor: Ungarn in der engl. Literatur (Ung. Rundschau 1914. évf. 901. l.).

³ Zeitschrift f. vergl. Literaturgeschichte VII. köt., 1894., 223. l.

környékén mesélnek a tótok. E monda szerint Kassán egy fiatal nemes halálra ítélték, mert egy városbeli polgárleányt elcsábított. Az elítéltnak nővére könyörögni megy a bíróhoz, aki hajlandó is kegyelmet adni, ha leány a legközelebbi éjszakát vele tölti. A leány estig gondolkozási időt kér és az elcsábított polgárleányt keresi fel, hogy szemrehányásokkal illesse őt fivérének halálos veszedelembé hozása miatt. Este aztán visszatér a bíróhoz és nála tölti az éjszakát. Közben a polgárleány megtudja, hogy Mátyás király Lengyelországba készül és Rozsnyóban szállt meg. Odasiet a király elé, aki értesülve a történetekről, Kassán terem és meglep a bírót az elítélt nővérével. Rögtön összeesküti őket, az ifjúnak pedig megkegyelmez és a polgárleányt hozzáadja. Ez a monda bizonyára valami irodalmi hagyományra megy vissza, szerencsés kimenetével a Whetstone-Shakespeare-féle típusba tartozik. Whetstone drámájával egyébként Mátyás király személye is közös. Mátyás szerepeltetése hazai népmondában nem lep meg bennünket, hisz alig volt anekdotta és história, amit nálunk az irodalom vagy maga a nép ne hozott volna Mátyás királlyal kapcsolatba.

Megemlíthetjük, még, hogy Sardou drámájának (1887) és Puccini operájának (*Tosca* 1903) tárgya is ide tartozik. Ujabban nálunk Gárdonyi Géza csinált drámát a balladából (*Fehér Anna*).

A népköltészetben előforduló hasonló tárgyakra nézve Vikár Béla (Népkölt. Gyűjt. VI. köt. 1905. 376. l.) utalt Hermann Antal egyik cikkére.¹ A Hermann idézte népdal-változatok azonban egy tágabb témakörbe tartoznak. Ezekben arról van szó, hogy egy börtönbe jutott legényt csak a kedvese tud kiváltani, sokszor ez is csak a jelképes «mennnyasszonyi koszorú» elvesztése árán (pl. Simrock, *Die deutschen Volksbücher*, VIII. köt. 31. sz.: «Der Edelmann und der Schäfer»). Hermann maga is szembeállítja velük a *Fehér Annát*, melyben a lány önfeláldozó cselekedete egy mélyebb erkölcsi fölfogás alapján nem jutalmat érdemel, hanem tragikus kifejtetre vezet. A Simrock-idézte népballadák között azonban megtaláljuk a *Fehér László* közvetlen rokonait.

Ott van mindjárt egy katalán népballada² — *La Dama de Reus* — melyben egy nemes asszony a várkapitányhoz megy, hogy fogságba jutott férjének szabadulását eszközölje ki. A kapitány meglágyul a kérésre — Simrock itt joggal feltételezi néhány sor elveszését, amelyek az asszony hűségének cserébe adásáról szólnak — és másnapra mindent megígér. Másnap azonban az asszony mégis kénytelen végignézni, hogy férjét a vesztőhelyre hurcolják. A magyar ballada cselekvényével teljes párhuzamba egy velencei olasz népdal³ állítható, melynek címe: *La povera Cecilia*. Az olasz szöveget magyar prózai fordításban közlöm:⁴

¹ Wer liebt mich? Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn I. köt. 1887. 46. l.

² F. Wolf, Proben portugiesischer und catalanischer Volksromenzen Wien, 1856. 143. l. (Simrock hibásan 175. lapot idéz).

³ Volkslieder aus Venetien. Gesammelt von G. Widter, herausgegeben von A. Wolf, Wien 1864. Nr. 85.

⁴ Hálás köszönettel tartozom Dr. Zambra egyemi lektor úrnak, aki a velencei nyelvjárású szöveg fordításában segítségemre volt.

A szegény Cecilia.

A szegény Cecilia
Siratja férjét;
Börtönbe vetették
És ott majd kivégzik.

«Ne sírj, ne sírj Cecilia;
Én meg fogok tenni mindent;
Ketten vagyunk kapitányok,
Aludj, akivel akarsz,
Mert így meg fogod menteni férjed
[életét.]»

«Hadd menjek a börtönbe,
Megmondani az én férjemnek,
Hogy meg legyen nyugodva,
Mert ma este itt leszek.»

«Férjem, társam,
Egy kegyet kérek tőled.»
«A kegy legyen megadva,
Mondd, mit akarsz.»

«Ha alszom a kapitánnyal,
Megmentem az életedet.»
«Menj, menj, Cecilia,
Mit bánom én?
A becsület, amit így szerzel,
Azt te viseled magad.»

Éjjel egy óraker
Cecilia odament (a kapitányhoz)
S így éjfélkor
Cecilia sóhajt egyet.

«Mi bajod, ó Cecilia,
Hogy nem tudsz aludni?»
«Fáj a szívem, úgy, hogy
Érzem halálomat.»

«Aludj, aludj, Cecilia,
Ne sóhajtozz így.»
S így reggel Cecilia
Fölkelt.

És aztán, hogy fölöltözött,
Az erkélyre megy
Hát ott látja férjét
Lógni az akasztófán.

«Ó te kedves kapitány,
Így megcsaltál engem,
Elvetted becsületemet
És férjem életét is.»

«Ne sírj, ne sírj, Cecilia,
Én megteszek mindent,
Ketten vagyunk kapitányok,
Ahhoz mégysz, akihez akarsz.»

«Nem akarok két kapitányt,
Ellent fogok állani,
Veszem a rokkát és orsót
És így maradok.

A legmagasabb ágakon,
Ahol a madár dalol,
Nem akarok kapitányokat,
Ott majd megélek én is.»

Ehhez a népdalhoz Wolf a jegyzetekben (108. l.) még egy lombardiai balladának olasz tartalmi kivonatát is közli. Ez a prózai kivonat magyar fordításban így hangzik: «Cecilia, a szép Cecilia, sír éjjel és nappal! Siratja a férjét, akit halálra ítélnék. Elmegy a parancsnokhoz a piacra aki felel neki: „Kezedben áll a megváltása, egy éjszakát (tölts) velem. A leány visszamegy a fogolyhoz: elmondja a történeteket; és a halál félelme hitványul megadatja a férjével beleegyezést. Mikor éjfél lett, Cecilia folsóhajt. A dölyfös (parancsnok) kérdezi őt, miért sóhajt és ő feleli, hogy a férjére gondol. Amaz vigasztalja őt, de reggel, mikor kinéz a balkonra, látja az akasztófán holtan függni a férjét, akit az ő gyalázata nem mentett meg. És ő elkeseredésével és gyalázatával fut és fut...» Világgsá szalad.

D'Ancona (i. h. 141. l.) még több olasz változatát ismeri ennek a — szerinte is igen régi, legalább háromszáz éves — dalnak: Ferrara, Como és Nápoly vidékéről, valamint Sziciliából és Dalmáciából. De nekünk ennyi is elég hogy kialakuljon előttünk annak a világirodalmi tárgy-

tipusnak a képe, melybe a *Fehér László* változatai beletartoznak. Egy legény fogságba kerül. A román balladában nincs megnevezve a fogságba jutás oka, Rouillet sikkasztást említ, Macarius levele és Goulart gyilkosságot mond, Cinthio, Whetstone, Shakespeare és a hazai — egyébként ellenőrizhetlen hitelességű — tót monda csábítás vétkével terhelik a foglyot, hogy így előre is igazolják a kivégzésük erkölcsi szükségét, melyet egy újabb csábítás önfeláldozása már nem akadályozhat meg. A magyar balladában igen jellemző *couleur locale*, hogy Fehér László lovat lopott és ezért kerül tömlöcbe. A fogolyért vagy a felesége, vagy a nővére áldozza föl erényét. Valamennyi változatban megnyeri ehhez a fogoly engedélyét — még Shakespeare hősében is legyőzi a becsületérzést az életösszton — egyedül a magyar ballada hőse kísérti meg lebeszélni hugát a hasztalan áldozatról. A fogolyra az összes változatokban halál vár, ami által a nő önfeláldozása tragikussá válik, csak Shakespeare ad ezúttal — Whetstone nyomán — regényes játékot, melyben nem vonja le a témából a tragikus következményeket. Az olasz, francia és angol irodalmi feldolgozások kibontakozásul még fölléptetik a büntető igazságszolgáltatást, mely a bírót a kényszerházasság után lefejezteti, több helyütt azonban (Cinthio, Shakespeare stb.) a kényszerházassággal kegyelmet is oszt neki. A *Fehér László* e tekintetben az ismertetett külföldi balladákhoz áll közel, a leány kiját-szott, de bűnös önfeláldozása ezekben sem talál bosszuló igazságszolgáltatásra és a ballada disszonáns hangokkal, *Fehér László*-ban átokkal végződik.

Forrásról itt nem lehet szó, — amint Benedek Marcell föltételezte — hisz a népballada nem úgy keletkezik, hogy közvetlenül egy idegen balladát lefordít a nép. De a motívumok vándorolnak egyik néptől a másikig, szájhagyományból a műköltészetbe és műköltészetből megint lejutva a nép ajkára, amint a *Gesta Romanorum* példáinak történetén láthatjuk. Semmiesetre sem valószínű az a föltevés, hogy a *Fehér László* balladája nálunk önállóan, valamely hazai esemény hatása alatt keletkezett volna. Ennek ellene mond az idegen, népi és irodalmi, változatok nagy száma, valamint a történet különossége is, melyet — egy eset alapján — már a XVI. században följegyzésre méltónak tartottak. Azóta hasonló eseményről nincs följegyzés és ha az élet szolgált is példát a szerelem közbenjáró hatalmára, az elítélt ennek ellenére is megtörténő halála a motívumoknak olyan halmazását mutatja, mely vagy költői fantáziára vall, vagy csak igen ritkán fordulhatott elő és így mindkét esetben visszamutat a XVI. századi Olaszországba.

A *Fehér László* balladája egyébként is mindenesetre régi tulajdona népünknek. Vikár Béla — egy kifejezése, a «Vig-Egőr» [= vég Eger] alapján — a török hódoltság korába teszi e balladánk eredetét.¹ Ez megegye-

¹ Ennélfogva tehát a «Fehér László» lenne az első «shakespearei drámai anyag» irodalmunkban. V. ö. Riedl: Shakespeare és a magyar irodalom (1916., Magyar Kvtár 824 sz.) 7. l.

zik azokkal a körülményekkel, melyek a fentiek alapján témánk vándorlását elének tárják.

Kiindulópontja e témának talán valami valóságos esemény lehetett, mely egyes változatok szerint 1547-ben Comóban történhetett. Tudjuk, hogy Mocarius József még 1547-ben megírja Sárvárra az érdekes históriát, ez magában is elég közvetítője lehetett a tárgynak. De ez nem az egyetlen lehetőség. Nyugaton 1547 óta kettős ágba öröklődött tovább ez a motívum. Az egyik ág az irodalomban Shakespeare-höz vezet. A másik ág szintén Olaszországból kiindulva, a nép között tartotta fenn verses formában négy századon keresztül az egykori állítólagos esemény emlékét. Hozzánk népi úton is eljuthatott a téma. Mindenesetre van annak bizonyos általánosabb jelentősége, hogy ez az olaszoknál szóbeszédként, népdalban és novellában élő mese az angol irodalomban Shakespeare-dráma lett, nálunk magyaroknál pedig népballada,

ZOLNAI BÉLA.

Ilosvai elveszett históriás éneke.

Ilosvai Péter ráánkmaradt, Nagy Sándorról szóló verses históriájában (*Historia Alexandri Magni*, 1548.) azt állítja, hogy e tárgyat már egyszer földolgozta. Ugyancsak főlemlegeti későbbi *Ptolemeus*ában, hogy Nagy Sándorról már «sokszor» szólt. Ebből joggal következtették, hogy Ilosvainak 1548 előtt volt egy verses históriája, mely Nagy Sándorral foglalkozott, de elveszett.¹ Kérdés azonban, mi készítette Ilosvait arra, hogy e tárggyal kétszer is foglalkozzék? S mivel ráánkmaradt Sándor-históriája (1548.) Curtius Rufus történetének fordítása, vajjon honnan merítette az elveszett krónika anyagát? Nem fordíthatta-e le benne talán az akkor nagyon népszerű latin Sándor regényt, melyet egy századdal utóbb Haller ültetett át irodalmunkba? Némi világosságot derítenek a kérdésre magának Ilosvainak szavai.

A Curtius-fordításban ennyit árul el:

Jóllehet nagy sokat szóltunk Sándorról,
Ű szerencséjéről, birodalmáról,
De bévebben szoljunk hatalmáról...

Annai bizonyos, hogyha most (1548.) bévebben akarja tárgyalni, akkor az előbbi, elveszett históriában rövidebben foglalkozott vele, s így a «nagy sokat» nem épen sokat mond.

Többről nyújt fölvilágosítást a *Ptolemeus* első szakasza:

Sokszor szóltunk a régi nagy időkről,
Kiváltképen világbíró Sándorról,
Círus királyról, Nebukadnezárról,
Ezek után meglőtt jeles dolgokról.

¹ Toldy Ferenc. A magyar költészet Zrínyiig. Pest. 1854. — Szilády Áron, R. M. K. T. IV.: 313.

Itt nyilván nem több önálló széphistóriára céloz, hanem egy összefüggő világtörténeti kompilációra, mely a babyloni, perzsa, macedón birodalom történetét és az utána «meglőtt jeles dolgok»-at (a római birodalom történetét) foglalja össze. S ez nem más, mint a középkori irodalomnak egy kedvelt témája, a *négy monarchiáról*, melyet a XVI. századi magyar irodalomban ketten is fölhasználtak: Dézsi András rövidebben érinti,¹ hosszabban tér ki rá Batizi András.² E történeti kompiláció alapja a biblia, Dániel könyvének II. fejezete. Nabukodonozor király álmot lát, egy köszobrot, melynek feje arany, melle és karja ezüst, hasa és combja réz, lába vas és agyag. Dániel jóslata szerint ez a babyloni és az utána következő világbirodalmakat jelenti, melyeket a középkorban már könnyű volt néven is nevezni:

Babiloniai első birodalom,
Másik persiai jeles birodalom,
Harmadik utánna az gereg császárság
És ezek elmulván római császárság.

Babiloniában Nabugodonozor,
Persiában Cyrus és Dárius császár.
Az Geregországban *világbiro Sándor*,
Rómában Julius és Augustus császár.³

Ilyenféle, a *négy világbirodalomról* szóló elmélkedés keretébe illesztette Ilosvai is első Sándor-históriáját. Ez első, elveszett földolgozása tehát nem volt önálló Sándor-krónika, hanem egy nagyobb világtörténeti kompiláció a *négy monarchiáról*, melynek egyik fejezete Nagy Sándorról szólt. Így érthető meg, hogy nem tárgyalta «bévebben», s hogy később még egyszer kedve támadt önállóan is földolgozni Világbiro Sándor történetét Qu. Curtius nyomán.

KIRÁLY GYÖRGY.

Gvadányi-reminiszcencia Arany Toldijában.

Tudjuk, hogy Arany legelső gyermekkori olvasmányai közt említi Gvadányit. S tudjuk, hogy a mikor megrajzolja Gvadányi írói arcképét, legfőbb költői érdeme gyanánt azt jelöli meg, hogy neki «olyasmi sikerült, a mi egynek sem haladottabb kortársai, egynek sem összes magyar elődei közül: *csupa képzeletből egypár alakot teremteni*, mely, mint kicsinynek nagynak ismerőse, nemzedékről nemzedékre fönmaradjon.» S ennek az elhitetésnek egyik eszközét a környezet biztos rajzában látja. «Hol az apró körülmények ennyire egyeznek az előttünk ismeretes valósággal, szinte lehetetlen, hogy a bennök járó-kelő egyén ne legyen valódi.»

¹ Meglőtt és megleendő dolgoknak teremtéstül fogva mind az itéletig história, 1544. (R. M. K. T. II: 95.)

² Világ kezdetitül lött dolgokról, 1550 előtt. (R. M. K. T. V: 12.)

³ Batizi i. m. 97 sor sk.

Nem érdektelen ennek a két nyilatkozatnak a világánál egymás mellé állítani Rontó Pál keresztelői lakomájának az előkészületeit azzal a »hú-hó«-val, a hogyan Toldi György számára készül a lakoma.

Rontó Pál 1816.-i poszonyi kiadása szerint idézem Gvadányi leírását:

Aztán hat falusi gazda-asszonyokat
Sütni-főzni kik jól tudnak, olyanokat
Híván, kamaráját mindjárt felnyitatta,
Hogy azt ne kíméljék, nékiek mondotta.
Azoknak ketteje a kalács sütéshez
Hozzá fogott, négye pedig a főzéshez.
Sütöttek az elsők szép fejér cipókat,
Fonott kalácsokat, lángost, vakarókat.
Száma nem volt a sok káposztás rétesnek,
És kapros túróval megtöltött bélesnek.
Tekenők tölték meg mákos kalácsokkal,
Rántott csőregékkal és lelkes fánkokkal.

— — — — —
A négy szakácsné is kelt, járt, forgott, sürgött.
A sok vagdaló kés s főző kanál csörgött.
Ki lúdat, ki pulykát, ki kappant mellyesztett,
Ki malatztot szűrván, abbul vért eresztett.
Két fülű fazékba káposzta rotyogott,
Püfögött a kása, fele lepotyogott.
Egyik a kappanhoz metélt tészta laskát,
Más is azt sikárlott, ha majd csinál tászkát.
Harmadik bosporba foghagymát aprított,
Negyedik espéknek szalonnát hasított,
Mert paczalt, bárányhúst ezzel készítették,
A törött lébe is ugyaneztet tették.
Gyenge báránykákat készíték tárkonyal,
Az apró csibéket, mint szokás, citrommal.
A disznó lábakbul főztek kotsonyákat,
Tálaltak két lapos tátra tarhonyákat.
Egyikbe egy sóldart vagdaló késével
Feldarabolt s főzte aztat kaszás lével,
Borjú fő tejfeles és zsemlye koczkával
Készült, s a disznó fő eczetes tormával.
Ludas kása is volt, csirkék köszmétével,
Egypár hízlalt réce főtt fekete lével.
Minden étel vala jól megsáfrányozva,
Némely megszályázva, vagy rozmaringozva.

— — — — —
Disznó oldalasnak a zsírja lecsorgott,
Malacz, melyet nyársra vontak, frissen forgott.

Ez a leírás tagadhatatlanul emlékeztet a Toldi II. énekének első harmadfél strófájára. Mind a kettő egy-egy régi-módi magyar falusi lakomára való készülődés annak jellemző vonásaival, tehát bizonyos egyező részletekkel. Legszembeötlőbb ez a találkozás a sürgés-forgásnak a konyhán, a sok szakácsné szapora munkájának a leírásában. (V. ö. A négy szakácsné is . . . kezdetű 10 sort, Toldi II. énekének 9.—20. sorával.) Arra természetesen egyáltalában nem szorult rá Arany, hogy egy ilyen jelenetet Gvadányi szemével lásson. Csak a magáét, a mely százszorta jobban meglátta

az élet képeiben a jellemzőt, kellett kinyitnia. Nem is lehet tehát arról szó, hogy Gvadányi leírása egészben vagy részeiben vezette volna Arany fantáziáját, csakis arról, hogy indítást adhatott neki egy ilyen fajta jelenet beszövése a maga költeményébe. Hogy mennyire helyén való ez ott, a hol van, milyen szervesen beleilleszkedik az egészbe, milyen találóan van fölhasználva jellemzésre, motiváció-előkészítésre, arról persze nem is kell szólnunk. Hogy kiszakítva az egészből, magában is sokkal művészebb, mint a Gvadányié, az is magától értetődik s első pillantásra szembe ötlük. Mennyivel több az élet az egész jelenetben! Nemcsak a sütő-főző asszony-nép sűrög-forog, csörömpöl, mint Gvadányinál, hanem a halálra szánt négy lábú és szárnyas-had riadt lármája is belevegyül a hangzavarba. Még a kútgém is meglevenedik. Művészi, a hogyan a hazafelé ballagó Toldi előtt kibontakozik az egész mozgalmas, lármás kép. S az egészet bera-gyogja Arany játszi humora. S mindezt a többet sokkal kevesebb szóval adja. Gvadányi a maga elvéhez képest, hogy «több szavakkal jobban, velő-sebben is lehet egy dolgot nem csak kimondani, de Poésisi természetét is izléssel kitalálni», valósággal belevész az ételek roppant tömegébe. A föntemlített 10 sort leszámítva nem is annyira arra veti a súlyt, hogy hogy készült, hanem hogy mi készült. Úgyhogy, ha jellemző is a magyar eszem-izsom természetre az ételek végnélküli száma, leírásuk mégis inkább szakácskönyv-tartalomjegyzéknek illenék be, mint poézisnak.

BR. PODMANICZKY PÁLNE.

Vörösmarty Petikéje.

Gyulai Pál a Vörösmarty összes munkáinak teljes kiadásához írt jegyzeteiben ennyit jegyez meg e költemény tárgyáról: «Vörösmarty e vidor s ártatlan költeményt Megyerinek egy nem épen tisztességes adomájából dolgozta.» (I: 422. l.) Hogy mi volt Megyeri adomája, nem tudjuk, azonban Vörösmarty költeményének alap gondolata nem ismeretlen a népköltészetben. Egy régi francia népdalban (*Ma fille, veux tu un bonnet*) egy leányról van szó, akinek anyja előbb egy sapkát, azután bokrétát akar adni, de nem kell neki; mikor azután férjet ajánl, ez már kell. Ugyanez a gondolat van meg egy német népdalban (*Spinnerlied. Spinn, spinn meine liebe Tochter*), valamint ennek rajnamelléki változatában (*Modder, ech well en Ding han*) s egy flamand népdalban is (*Zeg, kwezelken, wilde gy dansen?*).

BALASSA JÓZSEF.

IRODALOM.

Kéky Lajos: Baksay Sándor. Budapest, 1817. 147. l. Franklin-Társulat kiadása. (Költők és Írók. Élet- és Jellemrajzok az Irodalom Köréből.) 8 r. Ára 3 kor.

Kéky Lajos műve nem egészen úgy sikerült, mint szeretnénk volna s eddigi működése után vártuk is tőle. Az életrajz kissé fölszínes, az írói művek fejtegetése pedig nem eléggé elmélyedő. Baksay Sándor pályája egyszerű kálvinista papi pálya. Nincsenek benne hatalmas örvények, a melyek a lelket kegyetlen próbákra szorítják; de nincsenek benne szembeszökőbb föllendülések sem, a melyek mintegy varázsütéssel a hír szárnyára kapják a lángelmét. Hanem ami az igazi papot legjobban jellemzi, a lelkes tanítás, belső világunk folytonos javítgatása szóval és tollal, az apostolok buzgóságával s a zsoltár rendületlen hitével, Baksayban oly teljességgel megvolt, mint az újabb magyar költő-papok közül senki másban. A múzsa sugallatát és a biblia tanítását egy célra fordította, hogy a hívő léleknek táplálékot adjon. Maga is mondja, hogy voltakép szépirodalmi művei is prédikációk, csakhogy azokat nem a szószékből tartotta. Az ilyen ember belső fejlődését tán nehezebb, de nem kevésbbé méltó írói feladat kissé behatóbban rajzolni. Nemcsak a külső változásokat vázolni, hanem egyszersmind vizsgálni, hogy az élet és tanulmányok mikép alakítják a jellemet; mikép kezdi az író szárnyait próbálgatni s milyen kísérletek után jut az általa elért legmagasabb színvonalra; s végül mikép kapcsolódik bele a magyar elbeszélő próza történetébe s milyen helyet foglal el Jókai és Mikszáth mellett. Semmi kétségünk, hogy Kéky mind ezt igen jól meg tudta volna írni, s annál jobban sajnáljuk, hogy meg nem írta. S így könyvének első fejezetében csak életrajzi vázlatot nyújt, a melynek nem is a fontosabb fele van jobban kidolgozva, hanem a diáklelet. De ez is inkább általánosságban tartva. Mintha Kéky az akkori diákok, teológiai tanulók, szupplikánsok életét akarta volna inkább rajzolni, mint Baksay fejlődését. Kedvvel, részletesen szól például a szupplikáció népszerű intézményéről, használja a szupplikánsok közt dívó nyelvet is, de Baksayról e tekintetben is csak pár sort ír. Az olvasó azt is szeretné tudni, miért kellett Baksaynak, mint másodéves filozófusnak magántanulónak lennie. A szabadságharcba csalogató gyermeki pezsgő vér más, vele egykorúaknál is igazában csak úgy nyilatkozott s úgy lohadt le, mint Baksaynál, anélkül, hogy az ily vágyakozást «hősködés»-nek, az apai szigor parancsá-

nak való engedelmességet meg «kushadás»-nak kellene bélyegeznünk. Kéky különben több értékes adatot csak úgy melleleg vet oda. Például mivel s hogyan vonja magára Arany János figyelmét, nem mondja meg, csak az adatra céloz. De kívált szeretttük volna, ha néhány jellemző vonással élénk állítja hősét, mint embert és papot.

A könyv nagyobb része Baksay írói működéséről szól. Kétségtelenül ez a sikerültebb rész. Egészben véve helyesen és alaposan fogja fel hőse írói pályáját. Kimutatja, hogy legtöbb elbeszélése «erős gyökérszálakkal kapcsolódik a valóságba»; hogy Baksay épen azért tudja az elhitetés művészetét oly könnyen és hathatósan gyakorolni, mert minden valamire való munkája a saját vagy hozzátartozói életéből, megtörtént eseményekből sarjad. Ormánsági élményeiből és emlékeiből szövi elbeszélései, például a *Nagymama karácsonya*, *A csudálatos történet* s a *Patak banya*, stb. anyagát. De azzal itt is adós marad Kéky, hogy a nyers anyag és a belőle készült mű egymás mellé állításával kísérletet tett volna az író alkotó műhelyébe is betekinteni, képzeletének erejét valamennyire szemügyre venni.

A könyv legsikerültebb fejezete a harmadik, a melyben Kéky essay-szerűleg tárgyalja Baksay jelesebb műveit, nagy, de igaz és helyel-közzel jellemzetes vonásokkal rajzolva az elbeszélések alakjait. Mélyebb lélektani fejtegetésekbe nem bocsátkozik, az események szálainak kapcsolatát nem nyomozza, de az egyes személyek feltűnő tulajdonságait élénk színekkel állítja élénk. Az életrajzíró felfogása, ítélete eléggé kialakult, munkája kereteit a megállapított mértékek szerint pontosan megrajzolva, csak azok teljesebb kitöltéséről kellett volna még gondoskodnia. Baksay elbeszéléseinek eseményei szűk körben mozognak, de e kör határain belül duzzadó élet foly. Alakjai mind egyszerű emberek, jobbadán a nép fiai: a kálvinista egyház papjai, papnéi, káplánjai, deákjai, mesterei, kurátorai, előjárói, szolgálai és pártfogói. Mindegyiknek volt mintája Baksay előtt s tán egy sincs, amelyik képzeletéből származott volna. S majdnem mindnyáját azon a földön ismerjük meg, a melyhez az író ifjúkori emlékei fűzik, a melyet hazánk és a világ középpontjának tartott, Baranya vármegyében. Ennek alsó fele, az ő kedves Ormánsága, minden természeti szépségeivel benne él képzeletében. Nemcsak mindenestül ismeri földjét és népét, hanem úgy szólva folyvást rajta és közte él, részt vesz munkájában, vagy legalább állandóan figyel minden léptére. Igaza van Kékynek, hogy Arany Jánoson kívül nincs írónk, aki az alföldi magyar parasztot oly apróra ismerné, mint Baksay. Jókai egy-két alakjában elevenebben rajzolja, de a lélek mélyére nem száll úgy alá, nem oly mértékben ismerős, mint Baksay. Ezeket Kéky egy-egy pillanatra mind elvonultatja előttünk s rámutat főbb jellemvonásaikra. Csak még az elbeszélések szerkezetével kellett volna kissé részletesebben foglalkoznia. Néhány rövid észrevételt tesz ugyan Baksay fogatékos szerkezeteire, de az író jellemfejlesztő és eseményszövő tehetségét a maga lényegében nem igen méltatja. Mindenesetre feltűnő, hogy egy oly különben jeles író, a közvetlen hatású előadásnak, a zamatos magyar nyelvnek mestere oly csekély szerkezeti érzékkel bírt, a belső

idom iránt szinte közömbös maradt. Pedig ép a szerkezet erőssége egyik fokmérője a költő igazi tehetségének. Annál meglepőbb, hogy Baksay mind e mellett is kiváló író lehetett; azonban műveiről ép emiatt hamarabb is megfélekedezik majd az élő irodalom.

Az elbeszéléseken kívül többi műveit csak mintegy melleleg érinti Kéky. Néprajzi dolgozatait ugyan dicséri, de fordultatos és ragyogó színű előadásukat, az író megfigyeléseinek biztosságát s hűségét, jellemzéseinek találó voltát s aprólékos kedvességét még sokkal jobban is kiemelhetné volna, mert ezek a maguk nemében valóságos minták. Nevezetes fordításának értékesítésére Kozma Andor ítéletét idézi, amely, ha talán egy kissé túlozza is Baksay *Ilíasz*ának érdemeit, egészben véve elfogadható. Kéky szerint nem méltányolták e fordítást s ő védelmébe veszi; azonban a kifogásokat olyformán csoportosítja, mintha többé-kevésbé ő is igazat adna e kifogásoknak, kivált, hogy Baksay nagyon szerény vallomását is idézi, a ki csak *érdemes próbálkozást* lát fordításában. Pedig bármikép ítéljenek e fordításról filológusaink, aligha mondunk sokat, ha azt mondjuk, hogy e fordítások (az *Ilíasz*-s az *Odisszeia*-töredékek) fölírnék maradandó értékre nézve Baksay eredeti műveinek összességével.

A könyv előadása, stílje gondos, egyenletes, tárgyhoz mért, majd minde-nütt lendületes. Kékynek jó magyar nyelvére van, világos magyarság-gal ír s meglátszik minden során, hogy kálvinista magyar fészekben szíva magába a hazai levegőt. Minden cikornyasságot kerül, csak a képes szó-lásokat szereti néhol egy kissé a kelleténél is jobban. De szívesen olvassuk könyvét, a mely erre fogatkozásai mellett is érdemes.¹

VÁCZY JÁNOS.

Kazinczy Ferenc tübingai pályaműve a magyar nyelvről,
1808. Kiadta *Heinrich Gusztáv*. Budapest, 1916. 195 l. (Régi Magyar Könyv-tár 37. sz.) Ára : 3 kor.

A tübingai *Allgemeine Zeitung* 1808 márc. 10-én egy pályázatot közölt amely később magyar ujságban is megjelent. Egy magyar hazafi 100 aranyat tűzött ki e kérdésre: Lehetséges és tanácsos-e a magyar birodalomban egyedül a magyart tenni hivatalos nyelvvé, beleértve a közoktatást

¹ Jó magyar nyelvére kettől nem várnánk olyan szőrendi botlást, mint az alábbi pár példában van. Az efféle nem említjük: «nem nézi sokra az iskolát» (78. l.) eh. nem sokra nézi; vagy: «több ízben csendül meg egy-egy népdal-sor» (105. l.) eh. több ízben megcsendül... hanem az ilyen kifejezésen érdemes gondolkozni: «meleg humorral rajzolja... az élelmes, ügyes kis ezermestert *merész álmaival* a *debreceni kántorságról*» (115. l.). Bizonyos, hogy ez nem magyaros mondatszerkezet, ellenkezik a magyar gondolat kifejezés minden megállapított szabályával, helyesen: a *debreceni kántorságról szőtt merész álmaival*. Vagy ez: «A *Patak bunya* hosszú értekezéssel kezdődik a szüle és banya mivoltáról s közben még ennek során is ki-kitér Jánoska és Sárika *felkészítésére az iskolába s osztozkodására a születől tarisznyájukba készített mogyorókon*» (125. l.) Helyesen itt is a mondat végére kellene hagyni a képes határozókat: *felkészítésére és osztozkodására*, bárha a való közbeszúrása így bajosan kerülhető el.

is? Kész-e erre a nyelv? Mi haszon és mi kár származhatik belőle politikai, kereskedelmi és irodalmi tekintetben? A pályamunkák latin, német vagy francia nyelven 1808 július végeig a Cotta-féle könyvkereskedésbe küldendőek be Tübingenbe, ahol a pályadíj le van téve.

A pályázat érthető feltűnést keltett és az akkori irodalmi vezér, Kazinczy elhatározta, hogy pályázni fog, nem annyira önszántából, mint br. Prónay László «parancsára», amint ezt ismételtlen hangoztatta. El is küldte pályamunkáját és később, minthogy többé semmit se hallott róla, elhatározta, hogy ő maga kiadja magyar és német nyelven. De ez nem történt meg, mindössze egy részletet közölt belőle az *Erdélyi Múzeum* (1814), amely ez alkalommal azt is megjegyezte, hogy 21 pályamunka érkezett Tübingenbe, de ítélet róluk eddig nincs.

Ennyit tudtak az ügyről ezelőtt 100 évvel. A pályázat keletkezését és további sorsát mély homály fődte. Az elsőt csak 1896-ban oszlattal el *Wertheimer Ede*. Az eszme a bécsi rendőrség egy tisztviselőjétől indult ki, aki elégedetlen lévén a magyarországi közszellemmel, úgy vélekedett, hogy az irodalom útján lehetne rá hatni. Meg kellene tehát nyerni kitüntetéssel, hízelgéssel, megvesztegetéssel némelyeket különösen azok közül, akik külföldi lapokba írni szoktak, azonkívül alapítani kellene egy folyóiratot. A rendőrség főnöke helyeselte az eszmét, de megtoldotta azzal, hogy pályázatot is hirdessenek. Stadion külügyminiszter és Ferenc császár elfogadta mind a három javaslatot, így jött létre a szóban lévő pályázat.¹

Ezekben állapította meg Wertheimer a pályázat keletkezését, Heinrich pedig az ő nyomán elindulva a további sorsát. Közli a 21 pályázó nevét, osztályozza munkájukat az alapeszme szerint: a magyar nyelvet ajánlja kizárólag 5; részben, t. i. a német és latin mellett, 4; ellenzi 12. Kinevezték még az évben a bírálókat is, leginkább magyarországi tudósokat és főurakat, a végén azonban jórészt mások írták meg a bírálatot. A bírálók kinevezése után a pályázat ügye hosszú álomba merült, a Napoleoni háborúk idején senki se tartotta érdemesnek vele foglalkozni. Majdnem 5 év telik el, míg Metternich külügyminiszter 1813 március 1-én elrendeli, hogy a pályadíjat adják ki annak a munkának, amely legmeggyőzőbben mutatja ki, hogy a német nyelv behozatala hivatalos nyelv gyanánt milyen áldásos. Ennek azonban rögtön eleget tenni nem lehet, mert a bírálatok nem érkeztek még be és ismét jó idő telt el, míg az utolsó is megjött 1816 áprilisban. Dönteni azonban ekkor se lehetett, annyira eltértek egymástól a bírálók arra nézve, kinek adják a jutalmat. A Kazinczy munkája se maradt egészen észrevétlen; 3 bíráló ajánlotta jutalomra, de csak második helyen. A bizonytalansághoz járult, hogy az egész ügy már teljesen idejét multá, a rendőrség főnöke tehát egyszerűen ad acta tétette 1817 április 20-án. És ezzel az ügy hivatalos részről örökre eltemetett. Innen kezdve már csak a történelemnek van hozzá köze.

Kazinczy pályamunkáját magyarul írta s aztán lefordította németre.

¹ Wertheimer Ede: Az 1807-ik évi magyar országgyűlés. Századok, 1896.

Heinrich úgy találta, hogy a németsege igen gyöngé, azért nyelvtani és helyesírási hibáit kijavította e kiadás számára. A német szöveg két, a magyar egy példányban maradt ránk.

Ez rövidre vont lényege annak a munkának, amellyel Heinrich a Wertheimer kutatását kiegészítette.

Az elmondottakból már tiszta képet alkothatunk magunknak a pályázatról, amely lényege szerint félrevezetés volt, más célt szolgált, mint amit bevallott. Nem arra kerestek feleletet, hogy ajánlatos-e a magyart hivatalos nyelvvé tenni, erről őket senki meg nem győzhette volna, inkább azt remélték, hogy általa újabb bepillantást nyernek a magyar ellenzéki, elégedetlen szellembe és esetleg némelyeket elnémíthatnak. A pályázat bevallott célja tehát épen úgy nem igaz, mint az, hogy a pályadíjat egy magyar hazafi tűzte ki. A bécsi kormány volt ez a magyar hazafi.

A Kazinczy munkája értekezésnek elég terjedelmes, német fordítása kiadásban 80 és néhány lapot tesz ki, ez azonban nem mind Kazinczy munkája, bőven van benne mutatvány a magyar irodalomból. Bevezetésül történeti vázlatát adja annak, mi volt Magyarországon a hivatalos nyelv egész az 1807-iki országgyűlésig. Ezután áttér a voltaképi tárgyra a pályázat kérdései szerint.

1. Milyen hivatalos nyelvet kíván a magyar nemzet java és dicsősége? Felelet: a magyart.

2. Összeférne-e ez a magyar birodalom különböző nemzeteinek érdekével, milyen haszon és kár származna belőle politikai, kereskedelmi és irodalmi szempontból?

Többféle haszon. a) A lakosság legnagyobb része megértene a törvényeket és rendeleteket, holott most a 7 millióból 5 millió sohasé tudja biztosan, mi szabad, mi nem. b) A különböző nemzetek közt megszűnne az irigység és féltékenységek; mindnyájan mint testvérek szolgálnák a közös anya, a magyar haza javát. c) Ebben az országban legbátrabb nemzet, legjobb katona a magyar. Ha a többiek megtanulnák az ő nyelvét, az ő erkölceit is elsajátítanák. d) Legnagyobb haszna azonban a tudománynak és műveltségnek lenne. Míg nyelvünket nem emelik olyan polcra mint kell, műveltségünk továbbra is a büszke külföldiek lenézésének tárgya marad. Nálunk most a lakosság fele, a női nem, semmi műveltséggel nem bír és így nevei a gyermekeket is. De a fiú is az iskolában 15 éves koráig nem tanul mást, mint egy nyelvet, amelyben úgy, ahogy nálunk tanítják, soha tökéletességre nem juthat. (Kazinczy itt kétség kívül a latin nyelvet érti). És milyen gyümölcsöket ígér a magyar nyelv Európára irodalmának! Már megkezdte pályafutását. Még az utolsó, de hamarosan a boldogok közé vegyülhet, ahol a szép germán és gall testvérek szeretettel fogadják növendéküket.

Mindezekkel szemben vannak bizonyos nehézségek. Egyik az, hogy a magyar nyelvet tanulni és tanítani kellene, azok pedig, kik nem akarják megtanulni, bizonyos idő múlva elvesztenék hivatalukat. Ilyen módon úgy körülbelül 10 év alatt magyarrá lehetnének a hivatalok. Másik az, hogy idegen tudósok nem lehetnének nálunk tanárok. De hát most mennyien

vannak ilyenek, amikor pedig a közoktatás nyelve nem magyar, hanem latin? Aztán az ilyeneknek kivételesen meg lehetne engedni a latin vagy német nyelv használatát, amint Göttingenben is van példa latin előadásra német nyelvű iskolákban. Nekünk egyáltalán nem szándékunk a latin, sőt még a német nyelvet se teljesen kizárni.

Kereskedelmi tekintetben a magyar nyelvnek a latin helyébe tétele se hasznót, se kárt nem jelent.

3. Bir-e már a magyar nyelv az elengedhetlen képzettséggel?

Hogy mi mindennel argumentál Kazinczy e tétel bebizonyítására, belemélyedve a legapróbb részletekbe, egyes szavak értelmének magyarázatába, — azt fejtegetni annyi lenne, mint elveszni a részletekben az egység kárára. Különben is az irodalomtörténetet közelebbről csak az utolsó argumentuma érdekli. Hogy a magyar nyelv már ki van képezve, bizonyítja irodalma, kapjuk tehát a magyar irodalom rövidre vont történetét. De ha ez érdekel bennünket leginkább, viszont ez a legkevésbé új, hiszen a pályamunkának éppen ez a részlete — és csakis ez — jelent meg nyomtatásban, már jó száz év előtt (1814). Az irodalomtörténetnek van is már róla véleménye (pl. Badics Ferenc az Irodalomtörténeti Közleményekben 1897. 274. Pintér Jenő III. 81). Kazinczy maga bevallja (l. Levelezése V. Bevezetés), hogy e munkához jó hasznát vette Pápay Sámuel új könyvének (A magyar literatura esmérete, 1808), amelyet éppen akkor küldött meg neki a szerző (1808 május 8), amikor pályamunkáját írni kezdte. Bizonyára a régi irodalomhoz vette hasznát, amelyet különben túlságosan is rövidre szabott, annyira sietett áttérni Mária Terézia korára, ahol aztán már nem igen volt szüksége másnak a segítségére. A korhatárt kiterjeszti saját koráig, élő írókat is tárgyal, különös kedvvel Kis János barátját.

Függelékül közli Heinrich Kopitar Bertalan osztrák cenzor bírálatát, mely részletesen foglalkozik az összes pályamunkákkal. Mint vörös fonál húzódik végig a terjedelmes dolgozaton annak folytonos hangoztatása, hogy a magyarok milyen kevesen vannak, saját hazájukban is kisebbségben. Ezt csaknem annyiszor halljuk, ahány pályamunka van. Az összefoglaló befejezésben nagy örömmel állapítja meg, hogy 21 pályamunkából 15 a magyarok arroganciája ellen nyilatkozik.

Kopitar bírálata ékesszóló bizonyítéka az ellenséges osztrák szellemnek és mint ilyen megérdemelte a közzétételt.

A kiadó munkájára van néhány megjegyzésem. Mindenek előtt sajnálom, hogy nem adta a teljes magyar szöveget, amint megígérte. (Philol. Közl. 1899. 442.) A német szövegnek körülbelül a fele nincs meg magyarul. Igaz, hogy ez így van a Kazinczy kéziratában, de annak nincs semmi akadálya, hogy a hiányzó részek lefordításával teljessé tegyük a magyar részt, amely most magában nem olvasható. Csak egy példát hozok fel. A 157. lapon Kis János tárgyalása után következik egy útleírás, amelyről lehetetlen megérteni, hogy kerül oda. A rejtélyt a német szöveg magyarázza meg: 4 sor lefordítatlan maradt. Van úgy is, hogy a magyar szöveg teljesebb vagy mást tartalmaz, mint a német. Mind ez eltéréseket meg kell jelölni az új kiadásban, amikor t. i. Kazinczy összes munkái közt

rákerül a sor. Akkor érdemes lesz pár szót szólni az Akadémia kézirati példányáról is, amely tudomásom szerint már 40—50 év óta ott van, tehát rég ki lehetett volna adni. Akkor majd ki lehet javítani e mostani kiadás néhány apróbb tévedését is, amelyek közül egyről mégis részletesebben kell szólnom.

Kazinczy pályamunkáját átnézte és javította Rumy Károly, aki Kazinczynál jobban tudott németül — mondja Heinrich (15, 32). Ennek én Kazinczy levelezésében semmi nyomát se találom, pedig Rumyval elég sűrű levélváltásban állott. «Bár volna Igló közelebb, hogy Ön átnézhetné és javíthatná pályamunkámat; így Nitsch urat fogom felkérni» — írja Rumynak németül (1808 május 31), nem tudva még akkor, hogy Nitsch Dániel sárospataki tanár három nép előtt meghalt. Mikor ezt a halálhírt tudatja vele, a javításról nem beszél. Sőt mikor Cserey Farkast arról értesíti, hogy munkája az első postával indul Tübingába, hozzáteszi: Rumy nem sokat ígér, de ő nem látta, nem tudja, mit írtam: (1808 július 2). Amikor pedig csakugyan felkéri a javításra, mert német fordításának magyaras a formája, egy szót se szól arról, hogy ilyen szívességet már egyszer tett neki. Pedig ez a felkérés 1808 december 8-án történt, amikor pályamunkáját már rég elküldte és most ki akarta nyomtatni. Pályázatra küldött kéziratába ezt írta: Aus dem Ungarischen durch den Verfasser selbst übersetzt, amivel azt is célozta, hogy megmentse legyen a sok barbarismusért. Ezeket a nyelvi hibákat, mint láttuk, Heinrich is igazolja. Úgy kell lenni, hogy a pályázatra küldött szöveg átnézésére Nitsch közbejött halála miatt senkit föl nem kért.

Ha valamit még tévedésnek tartok, csekély jelentőségű (pl. az 1808 július 27-én kelt levelet nem Prónay Lászlónak, hanem Cserey Farkasnak írta Kazinczy).

A kiadó saját munkájának irodalmi formájára is lehetne némi megjegyzéseket tenni, különösen a szerkezet szempontjából. Abból, hogy a bevezetés egyes fejezeteit nem látta el címmel, csak utólag a tartalomjegyzékben, az következett, hogy nem került minden a maga helyére, ez pedig szükségtelen ismétléseket vont maga után. A pályamunkához tartozók sincsenek mind együtt. Az előszó, amelyet ugyan Kazinczy később mellőzött, de Heinrich közöl, szintúgy a jelíges levél tartalma közvetlenül a pályamunka előtt, bevezetés gyanánt, volna a maga helyén. Az se tűnik ki, mi a Wertheimer és mi a Heinrich kutatása. (Én másunnán állapítottam meg.)

Azonban szívesen elismerem, hogy tudományunk nagyérdemű munkásának jelen kutatása is értékes gyarapodását jelenti ismereteinknek. A tübingai pályamunka ugyan nagy részében politikai értekezés, de Kazinczy írói arcképét is teljesebbé teszi. Ugyanaz az apostoli hév hozta létre, mely a magyar nyelv és magyar műveltség ügyeért egész életén át lelkesítette. A történelem ezt is hálás elismeréssel fogja megőrizni.

SZIGETVÁRI IVÁN.

Szerecz Alajos Imre: Kódexeink párhuzamos szentírási töredékei. Budapest, 1916. 175 l. Franklin-Társulat kiadása.

A szerző e művében előadja, hol fordul elő kódexben szövege a Miatyánknak, Angyali üdvözlletnek, Tízparancsolatnak, Szent Brigitta tizenöt imádságának, Szent Bernát zsoldtárának, a Magnificatnak, Nunc dimittisnek, Benedictusnak s a passzióknak; továbbá a biblia részeinek rendje szerint összeállítja a kódexek más tárgyú darabjaiból böngészett szentírásidézeteket. A különféle kódexeknek ezen szentírásszövegei közt egyezéseket és az egyezések alapján rokonságot állapít meg: az észlelt rokonságból pedig azt következteti, hogy közös forrásul szolgált egy régi magyar, «már jóval a husszita-mozgalom előtt» keletkezett «annyira-amenynyire teljes» bibliafordítás.

Lássuk közelebbről a szerző módszerét. Idézem: «merth por vagy: Es porra leez. Weszprémi-k. Nyet. II. 46. Ugyanúgy: Tihanyi-k. Nyet. VI. 155, Érdy-k. Nyet. V. 270. . . quia pulvis es, et in pulverem reverteris. Gen. 3. 19.» (51. l.) . . . «Pontos egyezések . . . Weszprémi-Tihanyi-Érdy-k.» (53. l.) A szerző ebben azt akarja mondani, hogy miután a Weszpr., Tih.- és ÉrdyC. illető szentírásidézete — mind a három — pontosan megegyezik egymással, ez az egyezés annak bizonyítéka, hogy mind a három codex szövegének szerzője, amaz ősi magyar bibliafordításból másolta ki a Genesis itt említett helyét. Mármint ha utánanézzünk a három kódexidézet «pontos» egyezésének, azt látjuk, hogy az ÉrdyC. bizony nem «ugyanúgy» fordít, mint a Weszpr.- és TihC. Az ÉrdyC. 513. lapján ugyanis ezt olvashatjuk: *por ha m w vagy es meg h por-raa ha m w a leez.* Ily tapasztalat arra figyelmeztet bennünket, hogy a szerző ilyenmő megállapításainak mindaddig ne higgyünk, míg magunk szemével el nem olvassuk a csak utalással jelölt kódexhelyeket s úgy meg nem győződünk. De tegyük föl, hogy a Weszpr., Tih.- és Érdy C. említett helye csakugyan pontosan egyezik. Gondoljuk meg azonban jól, mit jelent a szerzőnek erre alapított azon állítása, hogy ezen egyező sorok mind egy közös forrásból, az ős bibliafordításból vannak véve. A WeszprC.-ben ama bibliai mondas «Az zenth alazatoffagrol» szőló elmélkedésbe van belefoglalva. Az az elmélkedés latinból való fordítás. Mármint — Szerecz fölfogása szerint — a mint az egykori magyar pap fordította az illető elmélkedést az előtte levő latin szövegből s elért ahhoz a mondathoz, hogy: «quia pulvis es. . .», hirtelen eszébe jutott, hogy az a Genesis 3. 19. szövege, félbehagyta tehát munkáját, előkereste az «annyira-amenynyire teljes» magyar bibliát, lemásolta abból azt a néhány magyar szót s csak azután folytatta megint fordítását a legközelebbi bibliai idézetig. Akkor megint elővette a magyar bibliát, mely nem volt ugyan teljes, de oszadálatos módon éppen azok a részek megvoltak benne, a melyek a fordításul választott elmélkedésben előfordultak. A TihC. szövegének szerzője egy más darabot fordított, egy prédikációt «azzonunk marianak halalarol» s abban van idézetül a Genesisnek fönt említett mondata. Szerecz okoskodása szerint tehát a TihC. prédikációjának fordítóje is félretette az előtte levő latin prédikációt és nyúlt a magyar biblia után, hogy

azt a kis mondatot ne úgy fordítsa le a prédikáció többi részeivel együtt, hanem úgy keresse ki lemásolás végett a régibb bibliafordításból. Az ÉrdyC. szövegének szerzője szent Bertalan apostol legendáját fordította s abban érvén el az említett bibliaidézeti, az is ugrott föl a régi bibliafordítás után stb. Ime, ilyeneket kell elképzelnünk, ha Szerecznek igazat akarunk adni. Nyilvánvaló, hogy oly bibliai idézetek fordítása, melyek közös forrásra vissza nem vihető szövegekben fordulnak elő, közös forrásra vissza szintén nem vihetők. A latin elmélkedésekben, prédikációkban, legendákban elszórt szentírási idézeteket lefordították az illető darabok fordítói az illető darabok többi részeivel együtt, a szöveg rendjében.

Ha a szerző a kódexekben előforduló bibliai részletek alapján akart kutatni egy ős bibliafordítás után, akkor nem kellett volna ez idézetekre semmit építenie s nemcsak a Miatyánkot, Angyali üdvözlést stb. kellett volna vizsgálni, hanem kellett volna, még pedig pontosan és értelmesen, a kódexekben előforduló minden szentírásrészletet, azokat is, melyekről műve végén jegyzéket állított össze.

Végül annyit, hogy a szerző nem veszi figyelembe a kérdés újabb irodalmát.

MÉSZÖLY GEDEON.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Cél. 1917. évf. 3. sz. — *Császár Elemér: Magyar elbeszélők.* Lőrinczy György: Az özvegy falu, — Komáromi János: Csanak András Bécsben, — Gárdonyi Géza: Szunyoghy Miatyánkja c. szépprózai művek ismertetése és bírálata. — *A Nemzeti Színház új igazgatója.* Alkalmi cikk Ambrus Zoltánról.

U. i. 4. sz. — r. r.: *Biró & Szomaházy.* Szomaházy István: Emlékiratok a szerelemről, Egy magányos ember följegyzései és Biró Lajos: Don Juan három éjszakája c. szépprózai művek bírálata. — *Farkas Zoltán: Fergetegből.* Móricz Pál illycímű kareolat-gyűjteményének ismertetése.

U. i. 5. sz. — *Császár Elemér: Új elbeszélők.* Pásztor József Az ügyetlen c. regényének, — Mariay Ödön Az aranyházú Zongh c. elbeszélés-kötetének és P. Ábrahám Ernő Csillagok a Tiszában c. szépprózai munkájának bírálata. «Pásztor Józsefnek van írói készsége s ha tudna találni emberileg érdekes anyagot, azt volna ereje elbeszélés alakjába önteni... P. Ábrahám Ernő kötetében műfaji megjelölés nélkül harminckét dolgozat húzódik meg, tárgyban és szellemben nagyon eltérők. Legnagyobb fogyatkozásuk, hogy nem igazi történetek, hanem az élet forgatagából kikapott részletek... nem hatnak azzal az erővel, melyet várnánk, éppen azért, mert nem kerekednek mesévé... Mariay Ödön két másik társával szemben meg tudja találni azokat a témákat, amelyeket érdemes elbeszélésre kerekíteni. Nála viszont a megírás fogyatékos. — *Zsolt: Tömörkény István.* (1866—1917.) «...az ad nagy jelentőséget az ő témára kicsinyke írásainak, hogy látszólagos korlátoltságuk mögött gazdag egyetemesség rejlik, mert a jellemzés legapróbb eszközeivel is jelentékeny lelki elmélyedést ért el, egy-egy vonással is mindig meg tudta sejtetni az egész embert, aki mindenféle jelentéktelenségek mögött rejtelkedik. Kétségtelen, hogy sokat tanult Mikszáthtól... Éppen úgy vonzódott a maga népéhez, mint Mikszáth az övéhez, sőt valahogyan jobban közé tudott állani, mint mestere. Hiányzott belőle az az úrias fölény, mely a Jó palócok íróját egy kissé elválasztotta alakjaitól... Évdödni pedig szeretett, mert kiváló érzéke volt a humor iránt.» — *S—n: Színház.* Rövid színbírálat Ujhelyi Nándor Ó fensége kalapja c. darabjáról. Nem lehetetlen, hogy Ujhelyi nemsokára kedvelt színdarabtermelője lesz a pesti közönségnek, csak az irodalom országába vezető úttól fog messze maradni, pedig eddigi írói kísérletei azt sejtették, hogy éppen arra felé akar indulni.

A Hét. 1917. évf. 9. sz. — *Haraszi Zoltán: Révész Béla új könyve.* A Beethoven c. könyv ismertetése. — *ib.*: Biró Lajosnak Don Juan éjszakája c. szépirodalmi munkáját bírálja.

U. i. 10. sz. — *Zolnai Béla: Vengerkák* címen Góth Sándornak és Pásztor Árpádnak a Vígszínházban 1917 márc. 9-én bemutatott — a hasonló című regényből átalakított — drámájáról ír. A Vengerkák a magyar Kaméliás hölgy szomorú története, régi kokott-romantikával szenzációs feldolgozást egyesítve.

U. i. 11. sz. — *Lakatos László: A posthumus Cholnoky* címen Ch. Viktort méltatja.

U. i. 14. sz. — *Zolnai Béla: A királyné* címen Kabos Ede új könyvét ismerteti. Kabos Ede a magyar Zolák zászlóvivői között harcolt s most a romantikus végtelennek szépsége előtt borul le. E regényében vannak szívszorító szavai, minden páthosz nélkül tud érzelmes lenni. Jól exponált, de nem plasztikusak alakjai, a rajzban majdnem semmi aprólékosság sincs, kedvesen gyönyörködtető a maga egyszerűségével. Gondos stílusán a hagyomány zamatja, melyet a belevegylő modern nyelv meleg színessége tesz még tetszetősebbé.

U. i. 17. sz. — *f. gy.: Tömörkény István.* Nekrológ.

U. i. 18. sz. — *Zolnai Béla: Két regény.* Lakatos László új regény-kötetének ismertetése.

U. i. 19. sz. — *Kázmér Ernő: Bársony Istvánnak Vérvirágok c. kötetét* bírálja. «Számára csak két dolog fontos; az első természetrajongó érzéseinek kifejtése; a másik talán még fontosabb: izgató, érdekfeszítő mese-szövése.»

A Szent István Akadémia Értesítője. 1917. évf. 1. sz. — *Négyesy László: Shakespeare és a magyar költői lélekrajz.* Shakespeare hatalmas lélekfestő erejét kezdettől fogva érezték költőink s ki-ki a maga módja szerint hasznára fordította. Nagy lélekrajzolónk három van: Katona, Kemény, Arany. Mind a három mutat a lélekrajzban analógiákat Shakespeare-rel. Katona megtanulta Sh.-tól azt a pszihocentrikus felfogást, mellyel a lelki életet teszi a dráma központjává. Megtanulta az alkotásnak azt a titkát, hogy átalakuljon személyeivé. Aragnál Sh. hatása már a Toldin megkezdődik és még inkább érezhető a Toldi estéjén. Itt egyenesen a lelki élet van előtérben; e műben már következetesen meg van alkotva, amit lélektani kompozíciónak mondhatnánk. Valóban költészetünk csúcsain találkozunk Sh. szellemének szellemébresztő erejével. — *Bán Aladár: 1. Shakespeare szelleméhez; 2. Don Quijote egy ismeretlen kalandja.* (Költemények.)

Akadémiai Értesítő. 1917. évf. 1—2. sz. — *Jánosi Béla: A lélektani aesthetika úttörői Magyarországon.* Kivonat a szerzőnek 1916 május 2-án tartott székfoglalójából. — *Ferenczi Zoltán: Zrinyi és Busbequius.* Zrinyi Miklós A török afum ellen való orvosság c. munkájának forrása Busbequius Gislenius Augerius (1522—1592-ig élt flandriai származású) tudósnak

«Exclamatio: sive de re militari contra Turcam instituenda consilium» c. műve. A két mű összehasonlításából kitűnik, hogy gondolatmenetük azonos; a főkülönbség abban áll, hogy Zrinyi a magyar és a korviszonyokhoz alkalmazza a magáét. Zrinyi olyanforma felhívást akart intézni a nemzethez, mint Busbequius; tehát mintául vette és egészben vele párhuzamosan halad. Megegyeznek abban a három tételben, melyek Zrinyi összes hadtudományi műveiben föl-fölvetődnek, t. i. hogy nemzeti hadsereg kell, hadi fegyelem szükséges, tehát vetkezzünk ki fő nemzeti hibáinkból, a szabadosságból s végre a hadsereg magvát országos törvénnyel állandósítanunk kell. Ami a forrás felhasználásának módját illeti, arra nézve megjegyezhető, hogy Zrinyi nem fordít szószerint, azonkívül rövidebb, mint Busbequius. Mintája úgy ír, mint egy tudós és szónok, Zrinyi pedig mint egy hazafi és hadvezér. Különben nemesak Busbequius állott előtte. Vannak munkájában példák Aesopusból, idézetek a bibliából s más művekből. Általában Zrinyi egy művét sem lehet csak egy forrásból megfejtetni. — *Mészöly Gedeon: Zsoldos Ignác és gróf Széchenyi István.* Részlet Zsoldos Ignácnak «Töredékek Magam És Kortársaimnak Életéből» c. kézirati művéből. (Eredetije a M. T. Akadémia kéziratárchájában.) — *Négyesy László, Szinnyei József, Tolnai Vilmos: Jelentés a Magyar Mondattan c. pályamű befejezéséről.* A jelentésből kitűnik, hogy Simonyi Zsigmond Magyar Mondattan c. munkája sajtó alá teljesen kész.

U. i. 3. sz. — *Szinnyei Ferenc: Jelentés az 1916. évi Vojnits-jutalomról.* Az 1916. évi magyar drámairolalom nevezetesebb termékeinek tömör kritikája. A bizottság (Berczik Árpád, Császár Elemér, Szinnyei Ferenc) azt javasolta, hogy az Akadémia a díjat Molnár Ferenc A fehér felhő c. darabjának adja ki. — *Négyesy László: Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról.* A bíráló-bizottság (Endrődi Sándor, Négyesy László, Vizsota Gyula) abban állapodott meg, hogy a hazafias költeményre kitűzött Farkas-Raskó-díj kiadását nem javasolja. — *Mészöly Gedeon: Zsoldos Ignác és gróf Széchenyi István.* (II.) Részletek Zsoldos Ignácnak «Egy Elhunynak Levelei» c. kézirati művéből, továbbá gr. Széchenyi István három levele Zsoldos Ignáchoz (1839 jan. 6., 1840 jan. 6., 1842 nov. 5-ről keltezve). Utóbbiak az «Adalékok Zsoldos Ignác Élet-töredékeihez» c. kéziratgyűjteményből valók.

U. i. 4. sz. — *Heinrich Gusztáv: Jelentés az 1916-iki Kóczán-pályázatról.* A bíráló-bizottság (Ambrus Zoltán, Heinrich Gusztáv, Szinnyei Ferenc) a pályadíjat «A háló» (színjáték 3 felvonásban) c. műnek ítélte oda. Szerzője Lampérth Géza. — *Ferenczi Zoltán: Jelentés a gr. Teleki-pályázatról.* A bizottság (Berczik Árpád, Ferenczi Zoltán, Gyenes László, Heinrich Gusztáv és Mihályfi Károly) arra kérte az Akadémiát, hogy a pályadíjat mint aránylag legjobb műnek, «Az ősi átok» c. ötfelvonásos szomorújátéknak adja ki. («Az egész bizottság azonban oly kérelemmel fordul a T. Akadémiához, hogy vesse tekintélyét latba a pályázati szabályok oly megváltoztatására, hogy csak önálló becsű mű nyerhessen jutalmat.») Az összes ülés a bizottság javaslatát elfogadta s a jelítés levél alapján megállapították, hogy a pályanyertes művet Polgár József írta.

U. i. 5. sz. — Jelentés az Akadémia 1916. évi munkásságáról. Az Irodalomtörténeti Bizottság egyebeken kívül a következő fontos kiadványokat készítette elő és adta részben már sajtó alá: 1. Régi Magyar Költők Tára I. kötet (a rég elfogyott Szilády Áron-féle kiadás helyébe) szerkesztette és bő magyarázatokkal ellátta Horváth Cyrill. 2. Gyöngyösy István összes munkái, szerkeszti Badics Ferenc. 3. Kazinczy F. Levelezésének XXII. (utolsó) pötökötete, szerkeszti Váczy János. 4. A Régi Magyar Könyvtár több kötete. — *Jelentés a pályázatok eldöntéséről és az akadémiai választásokról; a M. Tud. Akadémia pályatételei.* (L. Figyelőrovatunkat.)

Alkotmány. 1917. évf. 60. sz. — Perlaky: Sik Sándor költeményei. Első kötetében fontosabbnak tartotta szimbolumait, mint tartalmukat. Több exaltációt, mint valóságos átélést sejtetett. Új kötetének hangja férfiasabb. Nem hiányzik motívumai közül a tiszta emberi. Lírája még mindig reflexió, de nagy epikus vízióiban is hiányzik a túlzott transzcendencia. Megkapó zsoltárversei hangja.

U. i. 62. sz. — Perlaky: Arany János. Időszerű lenne az esztétikai skolasztika iskolás erőszakát lebírva A. költészetéről és alakjáról is lefejtetni azt a deformáló frázis-réteget, amelyet köréje a tősztkritika rakott. Ha nem volt meg A.-ban Vörösmarty fenséges fantasztikussága és zordon magyarsága, ha nem volt meg benne Petőfi szilaj tüze, megvolt benne nemzetünknek józan csöndessége, még szalmatüzeiben sem lobogó, egyszerű, de mély érzése, nemes konzervativizmusa, amely az életet fűszeres humorral tekinti. Mindez A.-ban van meg legtisztábban s azért ő a legmagyarabb költőink trifoliumában.

U. i. 66. sz. — Egyes napilapok közleményeivel szemben közli, hogy a Tompa Mihálytól a jászóvári premontrei kolostorban elhelyezett iratcsomagnak felbontása 1918 május 15-ike előtt nem esedékes, mert a költő a borítékon levő kezeírása szerint 1868 május 15-én helyezte ott el letétjét.

U. i. 78. sz. — p—y: Pásztor Józsefnek Az ügyetlen c. regényét bírálja. «Tele van kedves, polgári, enyhe szentimentalizmussal. Az eseménytelen irrealitást, amelyet témája magával hoz, hangulati tartalommal béleli ki.»

U. i. 82. sz. — Perlaky: Kedves Mester. Szász Zoltán darabját kritizálja. «Párisban sokkal decensebb darabokat füttyöltek ki s ezt is csak a hitvány bátortalanságok Budapestjén merészelték előadni.»

Arad És Vidéke. 1917. évf. 65. sz. — Lévy József Barth Lajos autogram-gyűjteményében. Lévy József visszaemlékezései, többek között Petőfiről és Aranyról.

Az Érdekes Ujság. 1917. évf. 19. sz. — Közli Tömörkény István és Timár Szaniszló arcképét.

Az Est. 1917. évf. 69. sz. — (a. z.): *Vengerkák*. Pásztor Árpád ily-című, a Vígszínházban 1917 márc. 9-én adott színdarabjának bírálata. [L. a többi lapban is. Pl. *Az Ujság*: 1917. évf. 69. sz. (Keszler József-től.) — *Élet*: 1917. évf. 11. sz. A *Cél* 1917. évf. 3. sz. (F. Z.-től)]

U. i. 91. sz. — *A «Farsang» berlini bemutatója*. Tudósítás arról, hogy a berlini Deutsches Theater Kammerspiele-jének színpadán 1917 ápr. 2-án mutatták be Molnár Ferenc *Farsang* c. darabját.

Az Ujság. 1917. évf. 62. sz. — *A Nyugatot elkobozták*. Hír arról, hogy a Nyugat 1917. évf. márc. 1-ei számát az ügyészség elkoboztatta, mert Babits Mihály Versek c. költeményében istenkáromlást látott.

U. i. 70. sz. — *A kondorosi csárdásné meghalt*. Hír arról, hogy Gyoma közelében a póhalmi pusztán — nyolcvannégy éves korában — meghalt Reguliné Jarabin Klára, a kondorosi csárdásné, akit Arany János megénekelt egyik dalában.

U. i. 73. sz. — *Garay János leányának halála*. Hír arról, hogy a néhai jeles költő leánya, Garay Gizella 1917 márc. 13-án 76 éves korában Budapesten meghalt.

U. i. 74. sz. — *Kozma Andor: Shakespeare és Arany*. A Nemzeti Színházban 1917 márc. 15-én «János király» előadásán tartott felolvasás.

U. i. 82. sz. — —*án: Kedves Mester! Szász Zoltán* ilycímű, először 1917 márc. 24-én, a Magyar Színházban adott darabjának színikritikája. [L. a többi lapban is. Pl. *Az Est*: 1917. évf. 82. sz. (B. S.-től.)]

U. i. 84. sz. — *A Teleki-díj nyertese hősi halott*. Hír arról, hogy Polgár József, a Teleki-díjjal jutalmazott Ősi átok c. ötfelvonásos szomorú-játék szerzője még 1916 szeptemberben negyvenegy éves korában hősi halált halt a csatatéren. (L. még *Az Est*: 1917. évf. 84. és 86. sz.)

U. i. 94. sz. — *A Hófehérke*. A Mozgókép-Otthonban bemutatják Bródy Sándor filmre vitt regényét a Hófehérkét. — Hír arról, hogy az Apolló-kabaréban színre kerül Szép Ernő új énekes játéka a Szilágyi és Hajmási.

U. i. 99. sz. — (g. i.): *Lavotta szerelme*. (Színikritika.) A Népopera 1917 ápr. 13-án bemutatta Vágó Géza és Barna Izsó Lavotta szerelme c. énekes játékát. «A szövegíró ügyesen vonultatja fel előttünk a mult század elejének az alakjait s avatott kézzel bonyolítja a cselekvényt Csokonai és Lavotta szerelme körül.»

U. i. 101. sz. — *Elhunyt magyar történetíró*. Hír arról, hogy Varga Ottó 1917 ápr. 12-én 64 éves korában Kolozsvárott elhunyt.

U. i. 108. sz. — *Tömörkény István halála*. Nekrologszerű napihír arról, hogy az ismert nevű író 1917 ápr. 24-én ötvenegy éves korában Szegeden meghalt. (L. a többi lapban is.)

U. i. 110. sz. — *Tímár Szaniszló meghalt*. Hosszabb napihír arról, hogy T. Sz. szépirodalmi író és a Magyar Híradó c. nyomatos újság szerkesztője 1917 április 26-án ötvennyolc éves korában meghalt. — *Tömörkény István temetése*. (L. a többi lapban is.) A nemrég elhunyt író végtisztességének leírása. — *Eldöntött pályázat*. A Petőfi-Társaság a lírai

versre kitűzött gr. Vigyázó-féle pályadíjat százharminckét költemény közül a «Porzó egy régi íráson» c. költeménynek ítélte oda. Szerzője: Vértesi Gyula.

U. i. 119. sz. — —án: Vér Mátyásnak Az árnyék c. regényét ismer-teti. «Mélység és finomság jellemzi ezt az eddig nagyon is kevésbé méltatott... író: mélység a világfelfogásban... finomság az érzésben, az ábrázolásban, a stílusban.»

U. i. 120. sz. — e. a.: Révész Béla *fantáziái* címen a «Beethoven-Miniature» c. kötetet bírálja. «Mindig a hangulat, a léleknek az érzet és tudat között lebegő állapotainak festője volt Révész. Művészete, kifejező ereje, színező és zenei készsége még sohasem tetszett olyan meggyőzőnek és teljesen kifejtetnek, mint ebben a könyvében...»

Berliner Tageblatt. 1917. évf. 170. sz. — F. E.: «*Fasching*» Molnár Ferenc «*Farsang*»-ját ápr. 2-án a berlini Kammerspiele színpadrahozta. Sikere volt, ha nem is nagy, mondja a cikkíró. A darab maga: «csillogó homlokzat, mely mögött alig van valami». (A többi berlini lapok kritikájáról v. ö. Pesti Napló: 1917. évf. 91. sz.)

Budapesti Szemle. 1917. évf. 3. sz. — Beöthy Zsolt: *Arany*. (Elnöki megnyitó beszéd 1917 febr. 11-én a Kisfaludy-Társaság Arany J. emlékeztére rendelt ünnepi ülésén, melyen József Ferenc kir. herceg ő fensége is jelen volt.) A lángelmének egyik ismertető bélyege, hogy lángján a különböző hagyományok összeolvadnak és újjászületnek. Arany is magába olvasztja s újjáalkotja mindazt a költészetet, tartalmi és alaki elemei szerint, ami a magyar lélekből, ezt jellemzően ezer év óta fakadt. Bizonyára ő volt maig az utolsó költőink között, kinek az egyhangú nemzeti hódolat, az elsőségnek... osztatlan elismerése életében osztályrészeül jutott. Előtte Balassi Bálint, Gyöngyösi István, Csokonai Vitéz Mihály, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty Mihály és Petőfi említhetők ilyenekül. Mily viszonyban állottak ezek az elsőnek kiválasztott költőink nemzetükhöz és korukhoz? Mindnyájukban kellett lenni valaminek, aminél fogva nemzetük, közönségük megérthette, magához tartozóknak, a magáéinak érezhette őket; de kellett ezenkívül még valaminek, aminél fogva nemzetüket, közönségüket magukkal ragadhatták olyan magasba, hol kortársaik közt párjukat nem láthatták többé. Arany költészetének két mozzanata az, mely épp úgy magyarázza elsőségét a maga korában, mint jelentőségét minden korokra. Az egyik az, hogy műveivel újraébreszti szunnyadó történeti érzésünket. Ime az az eszme, mely Aranyt a magyar közlélekhez fűzi: hűség magunkhoz. Ennek szelleme hatja át egész költészetét. Ez vezeti a magyar néphez. De másik szárnyán, a maga lelkének szárnyán hová emelkedik ez a népies! Látókörében kitágul... értékében az emberiség költői művészetének legmagasabb régióiba jut. Van-e lélek-emelőbb tanulság költészetünknek egész történetében ennél, hogy maradjunk hívek magunkhoz, de hívek a haladékony időhöz is s a koszorú készen vár. — Riedl Frigyes: *Arany lelki élete*. Arany belső élete való-

ságos tragédia. Lírai költeményei megható képet adnak folytonos lelki küzdelmeiről. Feltűnő sajátossága költőnknek, hogy idegrendszere gyakran elbágyadt. Minduntalan azt képzei, hogy egészen elvesztette költői képességét. Ezt a szellemi hipokondriát tán legyőzhette volna az erős akarat. De Aranyból éppen ez hiányzott. Akarata csak a kötelesség teljesítésére tellett. Hajlamát a csüggedésre fejlesztette az a sajátsága, hogy ihlete, ámbár erős és biztos röptű volt, mégis csak rövid ideig tartott. Ezek a mozzanatok magyarázzák, hogy Aranynak oly sok a töredéke. Az inspirációnak ez a könnyen elröppenő természete annál veszedelmesebb volt Arany költészetére nézve, mivel költőhöz képest úgylátta feltűnő volt a józansága. Ilyen volt Arany belső élete; de ennek tragikumába fénykéveket vetnek eszményei: Isten, a haza, a család, a költészet. Azonban a költő nemcsak szenvedő idegszál-csoport volt. Arany önmaga leküzdésében hős; ha betegesen fogékony is a lelki fájdalom iránt, amellettt hajlandó a tréfára; igaz, hogy komoly alaptermészeténél fogva leginkább a tréfa azon nemére, melyet humornak neveznek. Világnézete említett eszményei köré jegecedett ki. A hit Aranyra nézve a bizalom és vigasztalás kútfeje volt. Úgy mint a vallás, a költészet is a végtelenhez közelíti a gyors végű halandót. Arany a költészettel elméletileg is sokat foglalkozott. Felfogásában három stádium van. Első: a népies; második, hogy a költő legyen nemzeti, ha nem is népies; harmadik: a költő egyedüli célja a szép: az egyszerűség emeli a szép hatását. A költészetet csak nemzeti alapon tudta elképzelni. Arany elméletében is mereven elnevezte Kazinczy korának neo-hellenizmusát, Goethe-Winckelmann általános emberi eszményét és ezzel szemben a nemzetit, az egyéniest, a realizmust hangoztatta. Az élet hóviharából menekülve a családi élet volt másik aziluma. Feltűnő, hogy Aranynak nincsenek szerelmi költeményei. Arany elsősorban epikus költő volt: ő épp úgy, mint Byron, szerelmi érzelmeit tárgyítva, elbeszélő költeményeiben fejezi ki. Nagy költőink közül egy sem jellemezte a szerelmet több árnyéklatában, mint Arany. A család mellett eszménye: a haza. Bármennyire nemzeti alapra helyezi is azonban a költészetet egy tekintetben, mégis számot vetett az általános emberivel. Az egyén elé azt az eszményt állítja, hogy legyen ember a szó nemese értelmében. Ez a humanitás ideálja, melyet Herder, Goethe is szeretett. Arany egyik főproblemájával a nagy magyar nevelők közt foglalhat helyet. Ez a problema az önnevelés, a javulás, a nemesedés folyamata, melyet elbeszélő műveiben élénk szeret tární. Nézetét a háborúról s az örök béke kérdéséről egy gondolatokban gazdag költeményében fejti föl. Címe: Gondolatok a békekongresszus felől. — Voinovich Géza: *Arany ballada-költészetéről*. (Költői tanulmány és eredetiség.) Arany csendes élete örökös benső küzdelem a tökéletesülés felé. Alig van párja a világirodalomban, kinél annyi költői tanulmány nyoma látszanék s... kinél mindez oly erős nemzeti szellemmel s oly teljes eredetiséggel párosulna. Egyhangú életében később is irodalmi hatásokkal pótolja mintegy az élmények és benyomások híját. Ő kapcsolta össze megújuló nemzeti költészetünket egyrészt a régi magyar költészettel, másfelől a világirodalommal. Arany

tanulmányainak köre a klasszikai és a nyugati remekíróktól a perzsa eposzon, hindu drámán át egészen a kínai irodalomig terjed. E sokféle hatás már maga ellensúlyozza egymást. Magát is tanulmányozza s mindenből azt szívja magába, ami saját egyéniségét erősíti. Mindezt fejtegetésnél jobban megvilágítják művei, főképen balladái. Első balladáit «csupán népdalunk után indulva» írta, mondja maga. (A varró leányok.) 1849 derekától fogva hosszú szünet következik. Gyér munka mellett sokat olvas, kivált angol költőket. Innen kezdődik a skót balladák hatása (Rozgonyiné, Török Bálint, Zách Klára, V. László), mely tárgyi és alaki tekintetben egyaránt nemzeti és egyéni vonásokkal vegyül. Mint bírálataiból látni, Arany egész elméletet szűrt le tanulmányaiból s a ballada főjellemvonását éppen abban látja, hogy «nem a tényeket, hanem a tények hatását az érzelmvilágra, nem a szomorú történetet, hanem annak tragikumát fejezi ki». A skót balladákön kívül hatott Aranyra Shakespeare geniusza is. Amazoknak a műforma mintáit köszönjük, emennek a lelki rajz mélységét. A teljes önállóságot s azzal együtt a fejlődés csúcspontját a balladák harmadik korszakukban érik el. Most Arany mindent magából merít. Legtöbb tárgya eleven benyomásból sarjad. (Hídatavás, Tengeri hántás.) Arany pályája azt mutatja, hogy a költői fejlődésben összehat tehetség és tanulmány. Példája szerint a költészet közös kincse az emberiségnek; idegen remekművek tanulmánya megtermékenyíti a nagy tehetséget is s ezáltal emeli a nemzeti irodalmat; viszont a lángelme, midőn nemzeti alapon remekművet alkot, tehetségével s nemzeti szellemével az egész világ-irodalmat gazdagítja. — *Weber Artúr: Irodalmi hatások a Toldi Szerelmében.* A forráskutatásoknak csak úgy van jogosultságuk, ha azokat tudatosan valami általánosabb eredmény elérésére használjuk fel. Ez az általánosabb cél vagy kultúrtörténeti, vagy lélektani cél lehet. A forráskutatás jelentősége, hogy közelebb visz nagy íróink lelkéhez. Ami az ilyfajta kutatás módszerét illeti — lélektani feladatról lévén szó — egyedüli elv a képzettársítás törvényének az alkalmazása. Toldi Szerelmének forrásaival már sokat foglalkozott a kritika, anélkül, hogy a kérdést csak megközelítőleg is kimerítette volna; az irodalmi hatások sorozata még számos adattal gyarapítható. Toldi Szerelme első énekében nemcsak a beszélgetés, hanem a király látogatása, a jelenet külső színezése és alakítása a Mátyás királyhoz fűződő adomákból ered. Elsősorban nem is a Szép Ilonkára, hanem Kisfaludy Károly Mátyás deákjára emlékeztet. A második ének második feldolgozásába Arany új motívumokat vitt bele művébe Szigligeti Rózsájának és Ariosto Örjögő Lorándjának hatása alatt. Így bővült a Toldi Szerelme az eredeti Holubár-hareből Szigligeti említett darabjának hatása alatt az álharccal, amely a Nibelungenlied álharcának mintájára tragikus jellegűvé és a skandináv Nibelung-monda közvetítésével szerelmi tragédiává lett. Ezen a ponton lép közbe Kemény regény-motívuma. Arany meseterve kiegészül az «Özvegy és leányá»-nak egy további vonásával; Mikes János maga is szerelemre lobbant Sára iránt, amikor megpillantotta; így Toldi lelkében is egészen hasonló érzésváltozás megy végbe, anélkül, hogy többé visszaléphetne. A Tar Lőrinc-adta vacsora

leírásában sem az ivás, sem a vadkan, de még maga a látogatás sem került véletlenül a Toldi szerelmébe. Mindez benne van a Frithjof-mondában is. A bosszuló párbajba is beleszótt Arany néhány halvány emléket e mondából. Toldi Szerelmének eddig még teljesen meg nem fejtett része a rablókkal kapcsolatos események az ötödik énekben: a hős mint nőszabadító, az öt titokban tápláló és szerelmét kérő nő. E két vonást Byron Kalóz c. költeményében találjuk meg. Valószínű magyarázat adható Toldi kolostorba vonulására és barát alakjában való szerepére is. Nosvaiban ezekről egy szó sincs. Aranyt e részben a Byron Gyaurjából kiinduló szálak a német hősmondáchoz vezették. A német hősmondának Wolfdietrich és Walther moniage-án kívül különösen két ilyen kolostorbavonulása nevezetes. Mindkettő a Dietrich-mondakörhöz tartozik. Az egyik Ilsannak, egyes variációkban Hildebrand öccsének a kolostorba lépése, a másik Heime barátoskodása. A főbb motívumok Ilsan alakjáról kapcsolódtak Toldi személyéhez, miközben talán a Csehek Magyarországon c. Jósika-regény is hozzájárulhatott kiegészítésükhöz és esetleges megerősítésükhöz: Arany eredetileg népies jellegű eposznak tervezte a Daliás Időket, a végén azonban regényes, azaz romantikus elbeszélés lett belőle. Ebbe a regényes elbeszélésbe pedig egész kényelmesen beleillettek a középkori lovagromantika motívumai, mint amelyeket Ariosto, Tasso, Szigligeti nyújtottak, de beleillettek éppen romantikájuknál fogva azok az elemek is, amelyek Byron romantikus költői beszélyeiben fordulnak elő. — *Réz Mihály: Macchiavelli műve a fejedelemeiről.* Hosszabb értekezés a címben írt tárgyról. — *Lévay József: Arany bölcsője.* (Születése századik évfordulójának ünnepelésére a Kisfaludy-Társaságban.) Alkalmi költemény. — *s.: A Kisfaludy-Társaság Arany-émlékfüzete.* Négyes László Arany c. munkájának ismertetése és bírálata. — *v.: Görgey ifjúsága* címen Görgey Istvánnak Görgey Artúr ifjúsága és fejlődése a forradalomig c. munkáját, — *rr. pedig Az «Élet» novellás könyvei* címen Domonkos Istvánnak Atyámfiái és Lampérth Gézának Az én rózsáim c. kötetait bírálja.

U. i. 4. sz. — *Berzeviczy Albert: Trefort Ágoston emlékezete.* Születésének századik évfordulója alkalmából. A M. T. Akadémiában 1917 febr. 5-én tartott felolvasás. — *Pauler Ákos: Medveczky Frigyes emlékezete.* A M. T. Akadémiában 1917 jan. 29-én tartott felolvasás. — *Husztiné Révhegyi Rózsa: Erdélyi és Hegel.* Erdélyi eleinte Herder-tanulmányokba mélyed, de később Hegel eszméiben találja fel a mindenség titokzatos fejlődését megfejtő igazságot. Kérdés, mily viszonyban áll ő Hegelhez? Erdélyi hirdette a természet örök törvényszerűségét, az abszolút észt, mely mint lényeg, a természetnek és szellemnek is alapja, meghódolt az isteni, általános eszme előtt, melyben a dolgok létének okát megtalálta. Alkalmazta a dialektikai módszert, vallotta, hogy a spekuláció magaslátán az ellenmondások kiegyenlítődnek s hogy az, ami van, észszerű. Mint a magyar hegelianizmus harcosa megvédte bölcseletét az élettől elvonatkozás, a mesterkélt nyelv és magyartalanság vádjá ellen. Erdélyi egész elméleti munkásságának jelentősége abban, a hatalmasan fejlődő német szellem hatása alatt megindult lelkes törekvésben rejlik, hogy öntudatosan

alkotott normatív műelveket állítsunk költészetünk elé. Kora irodalmát az eszme nyilvánulásának tekinti s az irodalmi tények kialakulására ható körülményeket is számításba veszi. Erdélyi szerint a műalakok felváltják egymást a műtörténetben. A művészet pályája e szerint nem egy feltartóztatatlanul végpontja felé közeledő egyenesen mozog, hanem örök körforgás, a regeneráció folytonos lehetőségével. Hegel, Goethevel egyetértve, a negatív nemzeti vonások esetlegességétől ment világirodalomra törekedett, mely az emberiség összes nemzeteit általános harmoniában egyesítse. A világirodalom tartalmát az örök emberinek emberi helyzetekben és érzésekben való sokoldalú és végtelen nyilvánulása alkotja. Erdélyi a nemzetit szintén «különös», elválasztó, tagadólagos eszmének tekinti. Az egyetemes világgerköcs nemzeti elfogultságtól ment tisztaságát látja Erdélyi Zrinyiben, ki nemcsak nemzeti hős, hanem a kötelességérzet hőse. Az egyetemes világfilozófia nevében hódol meg Vörösmarty előtt, mert azt írta: «Minden ember legyen ember és magyar» s Eötvös előtt, mert egy gondolatot kér, mely megtartsa a világot. Az emberi szellem egységesülésének hegeli gondolatában hisz Erdélyi a bölcsélet, tudomány, erkölcs terén, de megtagadja mesterét a költészetről, művészetről szólván: «A lelkesedés, költészet, művészet édes hazafiság; szétpattan, ha a nemzeti körén túlfeszítjük.» Erdélyi elismeri a nemzeti irodalmak kölcsönös hatását, de figyelmeztet rá, hogy világirodalmi szempontból is csak a realis, nemzeti alapon álló, a különös faji sajátosságokat megőrző s a nemzeti történet földjéből kiemelkedő művek értékesek. Elméletben az idealizmus spekulatív metafizikai esztétikájának képviselője Erdélyi s így az esztétikailag hatásost csupán a mű eszmei tartalmában keresi. Petőfi költészetében az örök ifjúság ellenállhatatlan kitörését, a költészet tárgyával való spontán egybeolvadást, Arany intellektuális alkatának alapvonásait pedig az emlékezésben, a múltra visszatekintésben látta. A kritika fő-problémájának a mű és az alkotó egyén közti viszony felkutatását tartja. Általában «a hegeli fogalmak alkalmazásával szinte forradalmi módon kanonizálta irodalmunknak oly jelenségeit, melyeket nélküle még hosszú ideig tévesen vagy fogyatékosan ítéltünk volna meg. — *Jakab Ödön*: *Arany János. Költemény.* — *r. r.*: *Nagy Endre elbeszélései.* A Sienai Szent Katalin völgyéne c. kötet bírálata. «Általán a képzelő erőnek fogyatékoságát sinylik meg leginkább Nagy Endre elbeszélései. Vannak művészi adományai: ötletei és hangulatai, ízlése és mérséklete, technikája és elbeszélő készsége, de a hangszer, amelyen játszik, nem tökéletes: egy pár húr hiányzik róla.» — *l.*: *A beszéd művészete.* Hegedüs Gyula ilycímű könyvének ismertetése és kritikája. — *n.*: *Alkalmi cikkek Aranyról.* Kosztolányi Dezső, Halász Imre, Szendrey Zsigmond, Márki Sándor, Ignóty és Babits Mihály alkalmi cikke egyik-másik adatának helyreigazítása.

U. i. 5. sz. — *Fraknoi Vilmos*: *Zrinyi, a költő tanulóvei.* Gróf Zrinyi György 1626-ban, mikor magyar és horvát csapatokat készült Wallenstein táborába vezetni, aggódva gondolt két fiának, a nyolc éves Miklósnak s az egy évvel fiatalabb Péternek jövődjéről sorsára. Pártfogót keresvén szá-

mukra, Pázmány Péterhez fordult, akihez fiúi hódolattal ragaszkodott. Halálát a táborban dúló ragályos kór idézte elő. 1626 dec. 17-én kelt végrendeletében, a halál küszöbén álló főúr uralkodóját kéri, hogy fogadja fiait atyai gondoskodásába. A király készséggel vállalta az árvák fölött a legfőbb védő tisztét, amelynek kötelességeit egy évtizeden át gondos lelkiismeretességgel teljesítette. A kijelölt gyámok a két árva nevelése ügyében arra a megállapodásra jutottak, hogy őket Grácba a jezsuiták iskolájába küldik. E döntést a Zrinyi-fiúk rokonai és jóakarói visszatetszéssel fogadták s emiatt — mint az egykorú hivatalos jelentés mondja — „alkalmatlan lármát ütöttek”. Ezért aztán a jószágkormányzó, Baththyány Ferenc a két fiút Ozoly várában helyezte el. Itt az 1627. év őszén, katolikus világi tanító vezetése alatt Miklós és Péter együtt fogtak hozzá a gimnázium legalsó osztálya tárgyának, a latin nyelvtan elemeinek tanulásához. Minthogy azonban a gyámok egy része nem helyeselte, hogy a nevelés világi férfiúra bízott, viszont jezsuita atyáknak Ozolyba való kirendelését meg nem sikerült kieszközölni, így történt, hogy Zrinyi Miklós és Péter Grácba költöztek. Valószínű, hogy ez 1628-ban történt. (Közben a király Zrinyi Miklóst királyi főlovászmesterré nevezte ki.) A gráci főiskola anyakönyvében 1630 június 14-ére bejegyezve találjuk a grammatista (harmadik) osztályból fölvetett ötvenkét tanuló névsorát; ennek élén áll a két Zrinyi neve. A következő két iskolaévben (1630/1, 1631/2) kellett Zrinyi Miklósnak a szintaxis és poézis osztályát végezni. Miklós és Péter 1633-ban abbahagyták az iskolalátogatást, az év nagy részét uradalmaikon töltötték és ősszel Bécsbe költöztek, hol családjuknak háza volt. Az év végén Nagyszombatban újból az iskola padján telepednek le. Zrinyi Miklós és Péter 1634 elején újból Bécsben vannak s ott nemcsak a gimnáziumba, de egyúttal az egyetem magyar nemzetének testületébe is beléptek. Mikor azután a nemzeti védőszentek, Szent Lászlónak ünnepe közeledett, az emlékbeszéd tartására és a lakoma rendezésére, miután erre felkérték, Zrinyi Miklós vállalkozott. Június 27-én, a Szent István-dombon, az ünnepélyes mise után a szószékre lépett Zrinyi és ugyanakkor a közönség körében szétoztatta elmondandó latin emlékbeszéde nyomtatott példányait. A legendán, továbbá Túróczi és Bonfini könyvein alapuló beszédében Szent Lászlót, mint katonát dicsőítette. A szónoki mű a klasszikus mitológia és történetírás kertjében szedett virágokkal pazarul van ékesítve, azonban kompozíciója és nyelve szembeszökő fogyatkozásokat árul el. Mindazáltal kétséges, vajjon maga fogalmazta-e a beszédet, vagy tanára készítette el számára. Zrinyi az iskolaév befejezését nem várta be, anélkül hogy a vizsgálatot letette volna, elment Csáktornyára. A király rendelkezése folytán azonban Miklós és öccse 1634 nov. 3-án visszatértek Nagyszombatba; mindketten a retorikai osztály tanulói sorába léptek, ahol Túróczy Illés vezetése mellett az egész iskolaévet a latin és görög költők és prózaírók tanulmányozásának szentelték. 1636-ban Pázmány javaslatára s a király jóváhagyásával Senkvicz Máttyás felügyelete alatt Miklós Olaszországba utazik. Tiszteleg VIII. Orbán pápánál, aki mikor búcsút vett tőle, bibornok korában írt latin versei gyűjteményének egy példányát ajándékozta neki

emlékül. Olaszországban nyolc hónapot töltött. 1637 január közepén ért vissza Csáktornyára. Nem sokkal ezután fölkereste Nagyszombatban Pázmányt. Ekkor folytatott megbeszéléseik eredményének tekinthető az az elhatározása, hogy tanulmányait az egyetemen nem folytatja, az udvarnál nem keres állást, hanem fegyverrel fog hazájának szolgálni. — *Heinrich Gusztáv: A Macbeth-monda.* Adatok tekintetében Ernst Kröger hasonló című művén alapuló, de felfogásban attól eltérő értekezés. — *Szász Károly: Emlékezés Fiók Károlyra.* (Székfoglaló értekezés a Kisfaludy-Társaságban 1917 márc. 21-én.) A Kisfaludy-Társaság néhai tagjának, a Szohrab, a Nala és Damajanti, a Sakuntala meg a Szavitri c. költői művek fordítójának életét és munkásságát méltató tanulmány. — *Csengeri János: Ponori Theurewh Emil.* Nekrológ. — *k. l.: Művész-regények.* Kaffka Margit: Állomások és Vér Mátyás: Árnyék c. regényének részletes kritikája. «Az Állomások a magyar nő új társadalmi elhelyezkedését mutatja, amint keresi és kiküzdi önmagát, meg tud állni a maga lábán is... cselekvénye meglehetősen sovány... A regény úgynevezett kulcsos regény, amilyeneket irodalmi életünk köréből vett tárgygal Tolnai Lajos kezdett írni s ezt folytatta Molnár Ferenc (Az éhes város) és Oláh Gábor (Szegény magyarok)... úgy látszik a Nyugat írói körét mutatja be, közlönnyük történetéhez fűződik, összeszöve a nagybányai festőiskola törekvéseivel. A kulcsok oly hangosan kattantgatják a zárat, hogy ennyit észre kell vennünk. A regény teljes határozottsággal hangsúlyozza a fajiság problémáját: szembeállítja a pusztuló, élehetetlen gentryt s a pesti kultúrszmokk zsidóságot... A regénynek se meséje, sem egy jól megrajzolt alakja nincs... minden tekintetben szomorú és kínos meglepetés azoknak, kik a „Színek és évek“ után szép reményeket fűztek az írónő kétségtelen tehetségéhez. Vér regénye egy túlfinomult neurasztenia lélek elemzését nyújtja és cselekvényét egy világnézet hordozójává teszi... írói lelkiismeretességgel és becsvágygal készült, de egészében nehezen olvasható és fárasztó. Az író legfőbb ereje talán nyelvének tisztaságában, gondosságában van...»

Corvina. 1917. évf. 12. sz. — *Könyvújság.* Az ilycímű új lap máro. 30-diki számának kemény kritikája. A nevezett lap ugyanabban a számban nyolc külföldi mű mellett csupán négy magyar munkát ismertet; a névtelen kritikus szerint egy oly író (Rudolf Hans Bartsch) könyvét is elismeréssel említi, aki «gyűlölködő hangot vitt bele egy regényébe a magyarság ellen».

Debreceni Protestáns Lap. 1917. évf. 9. sz. — *Papp Géza: A magyar nóta.* A magyar népdalról zenei szempontból. (Folyt. u. e. lap 10. és 11. sz.-ban.)

U. i. 10. sz. — *Dóczi Imre: Arany nemzetnevelő hatása.* (Megnyitó beszéd az Orsz. Ref. Tanáregyesület igazgatóságának 1917 márc. 4-én tartott ülésén.) «Az ő lelke a református iskola szelleme.»

U. i. 17. sz. — *Dr. Thury Etele*. Hír arról, hogy az ismert protestáns egyházi író 1917 ápr. 19-én ötvenhat éves korában Pápán elhunyt.

U. i. 21. sz. — *Szabolcska Mihály*: *Arany János születése százados ünnepén*. Alkalmi költemény. (L. még Uj Idők: 1917. évf. 22. sz.)

Délmagyarországi Közlöny. 1917. évf. 95. sz. — *Tömörkény István*. Nekrolog. «A legnagyobbak közül való volt. Jókai, Mikszáth, Gárdonyi mellett ő ismerte, ő rajzolta meg legszebben a magyar ember lelkét.»

Dresdner Anzeiger. 1917. évf. 79. sz. — *F. K.*: *Ungarns Kulturwerte für Deutschland*. Gragger Róbertnek, a berlini egyetem magyar nyelv és irodalom tanárának Dresdban tartott előadásáról szóló hosszabb tudósítás. Az előadáson jelen volt János György szász királyi herceg is. [L. még Dresdner Nachrichten: 1917. évf. 79. sz. (R. G.-től.)]

Dunántúli Protestáns Lap. 1917. évf. 9. sz. — *Kapossy Lucian*: *Arany János költészetéről*. A Pápai Ref. Főiskolai Ifjúsági Képzőtársulatnak 1917 márc. 2-án Arany J. születésének századik évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepeyen tartott felolvasás. (Folyt. u. e. lap 10. és 11. sz.-ban.) — *Csizmadia Aladár*: *Arany János születésének 100-ik évfordulójára*. Negyvenhét sorra terjedő alkalmi költemény. (Vozáry Gyulának ajánlva.)

U. i. 17. sz. — *Boross Kálmán*: *Temetési verses búcsúztatók*. A szerző helyteleníti az egyházkerületi közgyűlésnek azt a határozatát, mely szerint: «A temetési szertartásoknál még néhol szokásban lévő verses búcsúztatók, mint amelyek igen sokszor a jó ízlést sértik s a haladó kor szellemének meg nem felelnek, mindenhol eltöröltetnek.»

Egri Egyházmegyei Közlöny. 1917. évf. 7. sz. — *Szalay Jenő*: *A zsol-tárok természeti, költői képei*. (I.) Értekezés a címben írt tárgyról. (E cikk folytatását l. u. e. lap 8. sz.)

Egyenlőség. 1917. évf. 15. sz. — *Lövy Ferenc*: *A zsidók Magyarhonban* c. «drámai elbeszélés»-ről ír, melyet Szentkirályi István Pesten, 1861-ben adott ki.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1917. évf. 4. sz. — *F. A.*: *Ponori Thewrewk Emil*. Nekrológ. — *Réthei Prikkel Marián*: *A régi magyar énekmondók*. Amily téves nézetek vertek gyökeret irodalomtörténetünkben az árpádkori igricekről és regesekről, ugyanolyan, sőt talán még nagyobb tévedések rögződtek meg a XV. és XVI. századbeli énekmondókról, kiket «hegedősök» és «lantosok» nevekkkel iktattak bele költészetünk történetébe. Idegen forrásból tudjuk, hogy eleinknek egykoron vonóval vont sajátos nemzeti hegedűjük volt, amely különbözik a mai nap használatban lévő violintól. A «hegedős» név eredetileg kétségtelenül igrice-hegedűst, azaz zenész-hegedűst jelentett. Mivel azonban az énekmondást többször hegedű-

pengetéssel szokták volt kísérni, idővel az énekmondó értelem is hozzákapcsolódott a hegedőshöz. Helyes eljárással még az énekes hegedősöket is két csoportra kell különítenünk, t. i. deák-hegedősökre és népi (csapszéki, korcsma) hegedősökre. Utóbbiak, mint írástudatlan emberek nem örökíthették meg énekeiket s így velük irodalomtörténetünk nem foglalkozhatik komolyabban. A lantról történeti forrásainkból meg lehet állapítani, hogy ez az egyébként arab eredetű pengető hangszer a XV. század folyamán a németiség révén honosodott meg nálunk, előbb csak mint énekkísérő, utóbb mint tánegerjesztő hangszer is. A nagyúri udvarokban több hegedűsre rendszeren csak egy-egy lantos jutott. Különbséget kell tennünk énekmondó- és zenész-lantos között. Mind a hegedős, mind a lantos énekmondók a XVI—XVII. századdal, tehát egy időben tűntek le a szereplésről. — *Szigeti Gyula: Arany Aristophanes-fordítása lexikographiai szempontból.* Az előző számban megkezdett egybeállítás befejező része. — *Hegedűs István.* Fogel Sándornak Celtis Konrád és a magyarországi humanisták, — *Szücsi József* Gulyás Pálnak Mátyás király könyvtára, — *Alszeghy Zsolt.* Berzeviczy Istvánnak Tanulmányok és karcolatok c. munkáját, — *Fest Sándor* pedig a Shakespeare összes színművei c. kiadványt ismerteti és bírálja. — *Ferenczi Zoltán: Négy sor magyar vers Klesch Christophorus Dániel latin dissertációjában. Jena. 1680.* Adatközlés. — *Trostler József* Adalék a Handschuh és a Grimmelshausen-féle «szalonnaplás» magyar tárgytörténetéhez c. cikkében Andrad Sámuel anekdotagyűjteményének (1790) két tárgytörténeti szempontból figyelemreméltó helyére mutat rá. — *Sas Andor: Vörösmarty Vén cigányának viharképéhez.* Utalás némi motívum-közösség alapján a Vörösmarty Szél úrfi c. tündérregéjére. — *Kardos Lajos: Az «Orbán-süvege»"szólás magyarázatához.* Valószínű, hogy a Petőfi Orbán c. versében lefestett tipikus borivónak a mi népi szólásaink Orbánja a keresztapja. — *zb.* Sik Sándor költeményeit ismerteti és bírálja. «Eszéta lélek, kinek elfojtott individualizmusa aszkéta világnézetben és szocialis érzésekben olvad föl. Jó zamatú, néha arhaizáló nyelvében a kurucos hang átcsap a legszélsőbb modern irányba. Nyelv-készsége főleg a misztikus hangulatok megéreztetésében szuggesztív hatású.»

Élet. 1917. évf. 9. sz. — *Anka János: A nemzet tanítómestere.* Vörösmarty az államilag szervezett nemzeti gondolat klasszikusa; Petőfi a nemzeti lélek, a magyar temperamentum lírai revelációja; Arany János pedig a nemzeti öntudat, a faji intellektus legnagyobb költője. Arany a dal szívérványvein gondolatsziklákat görget, de éppen ez a szellemi gazdagsága, a hangulatain előmlő lélekáradása ad a kortól, irodalomtörténeti irányoktól független, örök értéket költészetének... Költészetéből kultúr-energiák fakadnak.

U. i. 10. sz. — *a. j.: Ibołyka* címen Csathó Kálmán ilycímű regényét, — *b. f.* Vajthó Lászlónak Német antológia (l. még Uj Idők: 1917. évf. 11. sz.), — *(a—a)* pedig Kéky Lajosnak Tanulmányok Arany János epikájáról és Császár Elemérnek Shakespeare és a magyar köl-

tészet c. munkáját ismerteti és bírálja. — «Csathó művei közül a «Varjú a toronyórán» komoly ígéret volt, bár megállapítható volt rajta bizonyos szellemi rokonság Mikszáthtal. A «Te csak pipálj Ladányi» c. kötetben ez a mikszáthizmus már rikítóbb... de még ebben is van komoly irodalmi törekvés. Ellenben Ibolyka, ez a pesti kis leány minden komoly reménység esődjét jelenti.» — *Fortissimo*. Észrevételek abból az alkalomból, hogy Babits Mihály ilycimű verse miatt elkobozták a Nyugat 1917. évf. 5. számát.

U. i. 11. sz. — *a. j.*: Tóth Imre, Ambrus Zoltán. Ambrus rátermettségének méltatása abból az alkalomból, hogy a Nemzeti Színház igazgatója lett.

U. i. 13. sz. — Laczkó Géza: *Szent Elek legendája*. Az ismert legenda dramatizált feldolgozása (folytatása és bef. u. e lap 1917. évf. 14. sz.).

U. i. 14. sz. — Lampérth Géza: *Ének Aranyról* születésének századik évfordulóján. Költemény. (Felolvasta a szerző a Petőfi-Társaság Arany-ünnepén.)

U. i. 15. sz. — Vargha Damján: *Arimathiai József Jézus feltámasztásáról*. Az Érsekújvári kódex nyomán, Sövényházi Márta írása szerint (1530). — *a. j.* Landaner Bélának Tanár c. regényét, — *m.* pedig Biró Lajosnak Don Juan három éjszakája c. regényét ismerteti és bírálja. (Utóbbi regény eredetileg az Új Időkben jelent meg s ott Don Juan halála volt a címe.)

U. i. 18. sz. — Boros Ferenc: *A kritikáról*. Schöppflin Aladár Irodalmi arcképek és tollrajzok c. könyvének ismertetése és bírálata. «Az összeállítás nem a legszerencsésebb... De azért aki elolvassa ezt a könyvet, világos képét kapja az újabb magyar irodalomnak.» — *a. j.*: Tömörkény István. Nekrolog. «... A katolikus hitű törzsökös magyarság lelkét senki annyi plasticitással, bensőséggel és szeretettel nem vetítette elénk, mint T. I.» — *b. f.*: Tóth Árpád versei. A «Lomha gályán» c. kötet ismeretése. «Szűk ez a líra, köznapi kritikusok, egyhúrú poétának mondanák Tóth Árpádot. Az élet az ő számára csak az önmaga élete; a szomszéd ember élete nem bántja... Forma- és nyelvkincse nem nagy, szótára is áttekinthető... A modern irodalomban így is finom, telt hang a maga nemében Tóth Árpád lírája...»

U. i. 19. sz. — —c.: *Az Akadémia nagyhete*. «A fiatalság ne ellenséget lásson az Akadémiában, hanem vállvetve dolgozó küzdőtársat.» — *a. j.*: *Modern könyvek*. Móricz Zsigmond: Karak szultán, Vidéki hírek, — Mariay Ödön: Aranyszájú Zongh és Kaffka Margit: Allomások, Hangyaboly c. szépprózai műveinek bírálata. «... Ha a fejlődés törvénye szerint új magyar stílusnak kell születnie, csakis tösgyökeres magyar írók által születethetik. Ady Endre, Babits Mihály, Móricz Zsigmond ilyenek és Mariay Ödönt tudatossága, tudatos fanatizmusa, lelke mélyeig átitatott nyugati kultúráltsága s vele született magyar ösztöne ennek az új, magyar stílusnak egyik mesterévé avatják... Kaffka Margit a Nyugat női eminense és valóban nincs komoly írói kvalitások nélkül. De úgy látszik, a nyugatisták programjában ma már nem lát egyebet antikrisztianizmusnál.»

U. i. 20. sz. — —c.: *Apró kritikák*. Balázs Béla: *Játékok*, — Ujhelyi Nándor: *Ő fensége kalapja* (3. felv. komédia; először adták a Magyar Színházban 1917 május 12-én), — Magyar Bálint: *Katonák* (Versek) c. munkáinak ismertetése és bírálata.

U. i. 21. sz. — —c. Szilágyi Géának *Az ördög nyája* c. novella-kötetét, Sas Ede (*A fehér város*) és Tóth Jolán (*A láthatatlan piramis*) verses könyvét bírálja. «Az ördög nyája bent e könyvben nem is olyan különös csapat, egy-egy szürke ötlet majdnem minden novella... Már az ötödik novellánál ismétlődni kezd az ötlet is. Sas Ede kötetében «A sok szavaló, vezércikkess vers» mellett néhány olyan is van, melyet poéta-lélek írt (Három madár, Északi vén királyok, Lázár stb.). Tóth Jolán verseiben minden jel arra mutat, hogy ennek a kötetnek az írója képes az elmélyülésre és a fejlődésre.»

Ellenzék. 1917. évf. 24. sz. — *Sebesi Samu: A farsang*. Molnár F. színművének beható ismertetése.

U. i. 34. sz. — M. Gy.: *Korbuly József*. K. J. lapszerkesztő, elbeszélő és népszínműíró nekrológja.

U. i. 44. sz. — S.: *Sorsjáték*. Gróf Csáky György színművének beható ismertetése.

U. i. 50. sz. — M. M.: *Gr. Csáky György*. A cikkíró gr. Csáky Györgynek és színművének védelmére kel.

Erdélyi Szemle. 1917. évf. 1. sz. — *Moldován Pál: A zöldbőrű primadonna*. A «Szenes ember» álneven író szerző illycímű humoreszk-gyűjteményének rövid ismertetése.

U. i. 2. sz. — *Madarassy Gyula: Jegyzetek modernekről, modernségről*. (I.) «Egy tízmillióس nemzet, rokontalan nyelvvel vajjon igazán olyan könnyen tud érvényesülni a világirodalmi és művészi kultúrájának piacán? Vajjon, ha a 'Nyugat' nem találja meg azt az utat, ahol fajiságunk megőrzése mellett bekapcsolódhattunk abba a nagy, emberi kultúrközösségbe — amit ugyan a háború ideiglenesen felborított — volna-e olyan egészséges és fejlődésképes kultúra — igaz, hogy még csak a kiválasztottak kultúrája — Magyarországon?» (E cikk folytatását l. u. e lap 3. sz.-ban.) — *Walter Gyula*. Karinthy Frigyesnek Az ezerarcú lélek c. szépprózai munkáját, — *Bignió Béláné* pedig a Cyprián álnév alatt író Andor Józsefnek Boldog otthon c. regényét ismerteti.

U. i. 3. sz. — *Madarassy Gyula*. Juhász Árpádnak Köszöntés messziről c. verses műfordítás-gyűjteményét és Gábor Andornak Szépasszony c. — a Kolozsvári Nemzeti Színházban is színrekerült — színdarabját bírálja. — *S. Nagy László: Premér*. Villányi Andor Királynőm, meghalok érted c. drámájának színikritikája. (Abból az alkalmából, hogy a darabot Kolozsvárt először adták.)

U. i. 5. sz. — *Kázmér Ernő*. Pásztor Árpádnak Regényalakok c. könyvéről, — *S. Nagy László*. Molnár Ferencnek Farsang c. színdarabjá-

ról, — *Madarassy Gyula* pedig Rákosi Viktornak Elnémult harangok c. filmre vitt regényéről ír.

U. i. 6. sz. — *Apáthy István: Magyar tudomány.* Magyar tudományosságot csak akkor teremthetünk, ha magyar nyelven mi magunk, eredeti munka gyanánt csak magyar gondolkodás gyümölcseivel állunk elő. — *Walter Gyula: Erdély irodalmi jelentősége.* «...Kellene egy komoly irodalmi társaság, kör vagy egyesület, amely egybetömörítse Erdély sokrétű, sokfelénéző íróembereit. Kellene egy nivós és nehézsúlyú orgánus, egy folyóirat, amely ívein szóhoz enged minden egyéniséget... Hiszen Erdélynek művészeti élete azért nem tud kialakulni, mert... nincsen irodalma, kritikája.» — *S. Nagy László: Erdély könyve* címen Pilisi Lajosnak A megrohant és felszabadított Erdély c. háborús könyvét ismerteti.

U. i. 9. sz. — *P. Jánossy Béla: Kossuth emlékezete.* Rövid alkalmi megemlékezés. — *Finta Zoltán: Vita az erdélyi irodalomról.* Glosszák Walter Gyulának Erdély irodalmi jelentősége c. cikkéhez. — *Kázmér Ernő* Kosztolányi Dezső új versei címen a Mák c. kötetet, — *Szigethyné U. Erzsike* Szép Ernőnek Jázminok illata c. könyvét ismerteti. — *Walter Gyula: Jegyzetek az Arany-ünnepélyhez.* Alkalmi észrevételek. — *Bors László: A fenomen.* Brázay Zoltán ilyelmű «játék»-ának színikritikája.

U. i. 10. sz. — *Nagy László: Ambrus és Gorkij.* Cikk a két íróról abból az alkalomból, hogy Ambrus Zoltánt kinevezték a Nemzeti Színház igazgatójává, Gorkij meg állítólag a szépművészetek minisztere lesz.

U. i. 11. sz. — *Hevesi Iván: Új költők könyve.* György Mátyás, Kassák Lajos, Komját Aladár és Lengyel József ilyelmű versgyűjteményének bírálata. «...több-kevesebb tehetségű kultiválása egy külföldön próbálkozó iránynak.» — *Ráby Simon.* Pásztor Árpádnak Vengerkák c. színdarabját, — *Madarassy Gyula* pedig Balla Ignácnak Kis emberek és Porzolt Kálmánnak Egy színésznő naplójából c. novellakötetét ismerteti.

Esti Lap (kolozsvári). 1917. évf. 47. sz. — *Dr. Éhes Farkas: A sorsjáték.* Gr. Csáky György színművének kigúnyolása.

Evangélikus Lap. 1917. évf. 25. sz. — *Koller István: Arany János.* «Kevés ember beszélte oly tisztán a magyar nyelvet; a költészetben senkisem. Vallásossága mellett nagy nyelvtisztaság jellemzi Aranyt. Valami természetfeletti, mélységes nagy szeretet kapcsolta őt nyelvünkhöz.»

Frankfurter Zeitung. 1917. évf. 19. sz. — *Hans Franck: Renée Erdős.* Beható méltatás Erdős Renée költészetéről, melyből egy kötet németül is megjelent «Die Perlenschnur» címmel Saarlouisban.

U. i. 40. sz. — *h.: Budapest Theater.* Tárcacikk a legújabb budapesti színdarabokról.

U. i. 54. sz. — A frankfurti Schauspielhaus Hajó Sándor «Lakájok» c. darabjának előadására készül.

U. i. 65. sz. — *Frankfurter Schauspielhaus.* «Auch Alexander Hajó

trägt die typischen Zuge einer angelernten äusserlichen ‚Theater-Zivilisation‘ bei Mangel innerer Dichterkultur.» (A Lakájok c. darabról.)

Huszadik Század. 1917. évf. 3. sz. — *L. S.: A Pesti Hírlap és a történelmi osztály.* Annak a reklámnak kritikája, mellyel a Pesti Hírlap Móricz Zsigmondnak Nem élhetek muzsikaszó nélkül c. munkáját olvasóinak ajánlja.

Juventus. 1917. évf. 3—4. sz. — *De vento et sole.* (Fabulam Pauli Gyulai Latine vertit Fr. Jókuti.)

Katholikus'Szemle. 1917. évf. 3. sz. — *Várdai Béla: Színházi esték.* A következő darabok színikritikája: Gábor Andor: Szépasszony; — Zsiros István: A Gral-lovag; — Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde; — Jókai Mór — Hevesi Sándor: Kárpáthy Zoltán; — Hajó Sándor: Démonok; — Kárpáti Aurél és Vajda László: Kőmives Kelemen; — Herczeg Ferenc: Kék róka; — Vajda Ernő: A váratlan vendég. «Gábor Andornak Szép-asszony c. háromfelvonásos vígjátéka, sajnos, nem sokkal különb Palika c. hirhedt drámájánál... A darab stílje elméskedései mellett is lapos és természetesen magyartalan. A háborús idők valamennyi színdarabját fölülmúlja a dialogus elméssége dolgában Herczeg Ferencnek Kék róka c. háromfelvonásos színjátéka. A házasság szentsége... az uraságoktól levett kabát szerepét játssza a darabban s ez nem méltó a Herczeg géniuszához, melynek elsőkélyesedése vagy káprázatos kivirágzása attól függ, hogy az igazi keresztény világfölfogást érvényesíti-e majd alkotásai-ban. Szükségesnek látszott ezt megmondani, legújabb regényének, az annyi művészi szépséggel ékes Aranyhegedűnek szintén olesó etikába kihangzó befejezésére való tekintettel is. Vajda Ernő darabja során megpendül a komoly kérdés: mikép teljesíthetjük majd kötelességünket a háborúból hazatérendőkkel szemben? — de csak szólamok sekélyességével.

U. i. 4. sz. — Brisits Frigyes: Sik Sándor költeményei. Hosszabb ismertetés és bírálat. Sik Sándor lírájának nem egységes a stílusa. A szimbolizmus álomfényű, halk hangulatötvözetbe felolvadó elvontsága éppen olyan ígésző nála, mint az új romanticizmusnak az élet friss ujjongásával lejtő, széles temperamentuma. A misztika sejtelmes titokrengetege, meleg fölérzése... csak úgy bájai költői világának, mint az új klasszicizmus formai ereje, vagy a magyar középkort jellemző régiesen cizellált verete. Költői világának állandó feszültsége van. Minden szava izzóan, retorikusan szárnyal. Már költői látásának szimbolumai: a hegyek, a végtelenség, a tűz, a titkok... is intenzív természetűek és inkább határozatlan, érzelmi kisugárzásuk, mint tiszta értelmi világosságra vágyó meghatározottságuk van. Lírájának egyik gyöngye: Fehér rózsák a Dunán. Friss bájjal tér vissza Sik költészetébe a modern líra egyik elhanyagolt eleme: a természet. Tájai részben romantikusak. Képelete elevenné melegíti a természetet, mely azután hangulatainak hullámzóan együttérző háttére lesz. (A vizek estéje.) Bibliai képeiben dramatizálja a természetet.

Nyelve rendkívül dús. Állandóan lázas hömpölygésben árad és friss árnyalatú szavakat, jelzőket, összetételeket fodroz fel mélyéből. Sik Sándor költészete erős izmosodása a katolikus lírának. — *Vajda Gyula* egyebek között Pásztor Árpád Vengerkák c. regényét ismerteti.

U. i. 5. sz. — *Gulyás Pál: Apáca-könyvtár a nyúlak szigetén.* Mint-hogy közvetlen adat egy sem maradt ránk a könyvtár külső vagy belső történetéről, a szerző a nürnbergi Szent Klára-kolostor 1458-ból való szabályzata alapján rajzolja meg, hogy milyen lehetett a margitszigeti dömés apáca-kolostor könyvtári élete.

Képes Ujság. 1917. évf. 11. sz. — *A Toldi-monda szülőhelyén.* (Öt képpel.) 1634-ből kelt az Arany-család nemesi levele a nagyfalusi Arany Ferenc számára. A Nagyfaluban maradt Arany-család... úgy él ott... mint derék, jóra való, szegény földművelő-család, mely nem is tud semmit nagy fiáról. Vajjon járt-e Arany János Nagyfaluban, vagy csak a hagyományok és családi emlékek alapján írta le. Érdekes, hogy a szilágysági nemesi udvarházak körül, régi szokás szerint, a kertben a kivágott fatörzsekre malomkövet helyeznek s ezt a kőasztalt Toldi Miklós-asztalának nevezik.

Keresztény Magvető. 1917. évf. 2. sz. — (k. e.): *Arany.* Rövid, alkalmi megemlékezés a nagy költőről születése százéves fordulóján.

Kolozsvári Hírlap. 1917. évf. 35. sz. — *Gy.: Korbuly József.* Az elhunyt kedvelt kolozsvári hírlapírónak és elbeszélőnek hosszabb életrajza.

U. i. 53. sz. — *Gr. Csáky György: Utóhangok a sorsjátékról.* A szerző hosszabb cikkben védekezik a műve és személye ellen felhozott vádakkal (antiszemitizmus, protekció) szemben.

Korrespondenzblatt Des Vereins Für Siebenbürgische Landeskunde. 1916. évf. 8—12. sz. — *Richard Csaki: Zur politischen Lyrik der Siebenbürger Sachsen.* Az erdélyi szászok költészetéről szóló újabb irodalom ismertetése.

Könyvtári Szemle. 1916. évf. 3. sz. — *Kner Imre: A magyar könyv jelenéről és jövőjéről.* Az igazi magyar olvasóközönség ma azokból áll, akik az irodalmat csinálják. A magyar író ma nincs divatban. Kettőre van szükség: kritikára és arra, hogy megfelelő bibliografia legyen; a tudományos könyvészetén kívül élénk bibliografia, az élet minden követelményeivel számoló eleven, szinte csábító katalogusok, amelyek a teremtés egész teréről tájékoztatnak. — *Szekfű Gyula: Thallóczy Lajos könyvtáráról.* Rövid cikk a nemrég elhunyt történetírónak a könyvekhez való viszonyáról. — *Andre Leval: A magyar-francia bibliografiához.* Adatok Dessewffy László gróf művei könyvészetéhez. (V. ö. Szinnyei Magyar Írók II. k. 829. l.) — *A Habsburgok mint könyvgyűjtők.* Rövid ismertető cikk.

Könyvujság. 1916. évf. 6. sz. — *Koller István: Komjáthy Jenő.* (Rövid méltatás.) Komjáthy a végtelenség költője, színes, légies költészete és ... nyelvezete Hugo V. és Shelley mellé állítják. Ő a filozófiai költészet Petőfje. «A parkban» c. verse Schopenhauer legmélyebb megértése.

Közlemények Szepes Vármegye múltjából. 1916. évf. 1—4. sz. — *Weber Artur: A szepesi nyelvjárástanulmányozás története.* Hosszabb dolgozat a címben írt tárgyról. — *Gréb Gyula: A kakaslomnici Várhegyről szóló monda és változatai.* Mondatörténeti értekezés.

Literarisches Zentralblatt. 1917. évf. 7. sz. (Die schöne Literatur 4. sz.) — *Rudolf Huppert: Theater.* Szomory Dezső «Bellá»-ja: raffinált és pikáns színpadi trükk.

U. i. 13. sz. — A «Die schöne Literatur» c. mellékleten *Carl Seefeld* Molnár Ferenc «Farsang»-járól ír elítélő kritikát, — *Richard Dohse* pedig Hajó Sándor «Lakájok» c. darabjának frankfurti premiéréjéről számol be.

U. i. 14—15. sz. — *Richard Dohse* Földes Imre «Grün Lili» c. darabjának frankfurti előadásáról ír.

Ma. 1917. évf. 6. sz. — *Kassák Lajos: Révész Béla.* Kritikai cikk. — *György Mátyás: Tóth Árpád Lomha gályán* c. verskötetéről ír. — *Mácza János: Színházak és u. a.: Krudy Gyula Ibsent kritizál.* Glosszák a színházi életről.

Magyar Figyelő. 1917. évf. 5. sz. — *Császár Elemér: Arany János.* Arany jelentősége esztétikai szempontból, hogy ő a legremekebb magyar költő; irodalomtörténeti jelentősége pedig, hogy nemzetibbé tette epikánkat mind tartalomban, mind formában. Jellemző rá, hogy képzeletvilága helyett érzésvilága fejlett. Tudatosság tekintetében a világirodalom is kevés hozzáfogható művészt ismer. Lelkének másik, költészetére messze kiható vonása a realitás, a valóság iránti nagy mértékben kifejtett érzéke. Képzete inkább a kiegészítő, mint a teremtető munkában volt erős. S hogy költeményeiben a multhoz fordult, azt fejlett történeti érzékén kívül képzeletének ez a sajátossága magyarázza. Érzelemvilágának sajátyszerűségéből következik, hogy nem az értelemnek szóló, rideg gondolati lírát nyújt, hanem meleg, szívet megillető érzést, de nem a maga tisztaságában, hanem összeolvasztva a nyomában fakadó gondolattal. Arany a legkiválóbb a bölcselkedő lírában, s ő a legmélyebb, legfilozófikusabb minden magyar lírikus között. Arany nemcsak merített más írókból, hanem tanult is tőlök. Fontosabb mintaképei: Petőfi, Byron, Homeros, Shakespeare, a magyar-székely és az angol-skót népköltészet; de a hatás oly általános, hogy csak érezni lehet; kimutatni nem. Ő maga legtöbbet tartott komponáló tehetségéről. Egyébként művei között balladáit e műfajnak irodalumnunkban utól nem ért példaképei. Arany szerkesztő tehetségének értékes eleme a motiválás ereje és biztossága. Ez rávetet művészetének következő nyilvánulására, a kitűnő jellemrajzra. Páratlan.

nyelvgeniusza a mult és jelen, az élet és költészet elemeiből egy külön nyelvet teremtett magának, mely egyedül az övé. — *Salgó Ernő* Gábor Andornak A dollárpapa c. «komédiá»-ját és Hevesi Sándornak A hadifogoly c. vígjátékát bírálja. Eszerint «a Hitel e komédiája (t. i. A dollárpapa) éppen azt nélkülözi leginkább, ami legjobban illet volna hozzá: a demonstrálás hitelességét». Hevesi Sándor olyan színműíró, aki teljesen tudja a mesterségét és ez olyan, hogy nagyon méltánylandó, különösen nálunk, hol oly bőven teremnek a tehetségek és közülök oly kevesen szánják reá magukat az elemi ismeretek megtanulására. — Apróságok *Arany János ifjúkoráról*. Rövid alkalmi cikk Rozvány Györgynek Riedl Frigyes birtokában levő két levele alapján. (E cikk megjelent az Új Idők 1917. évf. 9. sz.-ban is.)

U. i. 6. sz. — *Fest Sándor*: Az első magyarok Amerikában. Az első magyar ember, kiről tudjuk, hogy Amerikában járt, Budai Parmenius István. Tudós honfitársunk Sir Humphrey Gilbert expedíciójához csatlakozott, mely 1583-ban indult útnak, hogy Erzsébet angol királynő nevében elfoglalja Newfoundlandot. A szerző azután a többi nyomokat ismerteti. (Benyovszky Móric gróf, Bölöni Farkas Sándor stb.) — *Siró sugarak*. Ottlik László ily című verseskönyvének rövid ismertetése.

U. i. 8. sz. — *Gesztesi Gyula*: A Fehér felhő és a poéta. Rövid cikk Molnár Ferenc Fehér felhőjének és Mere Leclerc La Passion de Notre Frere Le Poilu c. hasonló tárgyú darabjának egyezéséről. — *G. Gy.*: Pekár Károlynak Magyar Kultura c. könyvét ismerteti. (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 333. l.)

Magyar Középiskola. 1917. évf. 3—4. sz. — *Bartha József*: Arany János. Alkalmi megemlékezés a nagy költőről születése századik évfordulóján. Arany «keresztény vallásos meggyőződéséből érthető, hogy tárgyakért és motívumokért nem egyszer közvetlen fordult a katolicizmusban rejlő költői forrásokhoz (Csanád, Szent László, Szent László füve), melyeket helyesebb felfogással katolikus vallású költő sem dolgozhatott volna fel. Még arra is gondosan ügyel, hogy a katolikus terminologia megfelelő elnevezéseit használja. Neki református létére is első királyunk nem I. István, hanem «István szent király» (Csanád) ... Krisztus anyja nem Mirjám, hanem «Boldogasszony» ... — *Bartha József*: A magyar nyelvi és irodalmi tanítás anyaga középiskoláinkban. A fiú- és leányközépiskolák tantervének összehasonlító ismertetése és bírálata. — *Bartha József* Kéky Lajosnak Baksay Sándor, — b. j. Gehm Józsefnek Az édes anya a vallás, társadalmi kérdés és költészet tükrében c. munkáját, — *Morvay Győző* pedig a Magyar Shakespeare-Tár VIII. kötetét ismerteti és bírálja. (Az utóbbi mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 386 l.)

Magyar Kultura. 1917. évf. 5. sz. — *Várdai Béla*: Arany János (Születésének százéves fordulójára.) Tény, hogy a protestáns Arany s még inkább Petőfinek költészetében a vallásosság sokkal erősebb kifejezésre jut, mint a katolikus Vörösmartyban, kinek lelkében a vívódások, majd

végül a kétségbeesés harsogják túl az égi hangokat. Káprázatos kincses-termének mélyéből mint méla, szomorú emberé rajzolódik elénk Arany egyénisége. . . Az a mélabú és komorság, melyet mint egyén hordozott, s mely költészetére is rá-ráveti árnyait, mintha egyben kálvinista örökség is volna. — *Várdai Béla* Herczeg Ferencnek Az aranyhegedű c. regényét bírálja. A mű főhőse Arató úgy van beállítva a cselekvénybe, mint maga az eszményiség, sőt felsőbbrendű ember. Pedig a viszony, melyben nevével él, tulajdonképp az önimádatásban merül ki. . . Ily körülmények közt nagyon érthető aztán, hogy egy asszony, aki igazi társat keres, elbillen egy sokkal értéktelenebb, de végeredményben mégis csak emberibb ember felé. Egyébként a regény művészi szépségekben gazdag. Akik valamikor Herczeg képzeletgazdagságát vonogatták kétségbe, elnémulva állhatnak meg a mű Bikaölő c. fejezete előtt. Ezt Jókai se írta volna meg dúsabb képzelettel, de nyilván kevesebb lélektani igazsággal. Herczeg stíljét nem jellemzi általában a lírai megindultság, hanem inkább a mesterien szabatos, acélos intelligencia. Az ő stílje a legritkább tökéletességek egyike a világirodalomban.

U. i. 6. sz. *B. K.: Babits Mihály versei.* Szélgjegyzetek annak a kapcsán, hogy Babits Fortissimo c. verse miatt a Nyugat egyik számát az ügyesség elkobozta. (L. még u. e. lapban A Nyugatot elkobozták c. cikket.) — *V. B. A Nemzeti Színház új igazgatója.* Alkalmi cikk Ambrus Zoltánról. — *Várdai Béla* Négyesy Lászlónak Arany c. könyvét bírálja. — *Vége «a kulturböjtnek.»* Glosszák Pásztor Árpád Vengerkák c. darabjához.

U. i. 7. sz. — —r.: «A művésznek minden szabad.» Jegyzetek e divatos szölamhoz. — *Várdai Béla* Andor Józsefnek Boldog otthon, — *Kovács Dezső* Laczkó Géának Noémi fia, — *Deák Viktor* Landauer Bélának A tanár c. regényét ismerteti és bírálja.

U. i. 8. sz. *Még egyszer a Noémi fia.* *Várdai Béla* megállapítja, hogy Laczkó Géza: Noémi fia c. regényéről a Magyar Kulturában megjelent kritikája lényegesen eltér Kovács Dezsőnek ugyanerről a könyvről ugyane lapban közölt bírálata felfogásától. Egyben igazolja is véleményét. A szerkesztőség szerint «*Várdai a regénynek a nyugatos multa emlékeztető oldalára fordította élesebben figyelmét s ezt egészen helyesen ítélte elmarasztalásra érdemesnek, Kovács pedig az eltérést, a szándékosnak felismert morális felfelé törekvést érezte ki jelentékenynek s ezért bíralt az elismerő bírálat alaphangján.*» —r.: *A reklámpoéta.* Kiss Józsefnek Az Estben megjelent «Egy éj alatt» és «Epilog» c. verseire vonatkozó észrevételek.

U. i. 9. sz. — *Várdai Béla: Sik Sándor költészete.* (I.) A költészet megújítására való törekvés Európa-szerte mint idealisztikus visszahatás indult meg a naturalizmus túlságai ellen, melyek nemcsak a regényben, hanem a lírában is a pesszimizmushoz vezettek. Jellemzi az új irányt a környező jelenségeknek, még a legjelentéktelenebbeknek is, átélkeztése, az egész mindenségnek élőül felfogása. Az új költészet elsősorban szimbolista. De jellemzi a modern stílt az újszerűség is, szándékos kerülése a ránk hagyományozott stílárís készletnek, egy megújított szép stílusra törekvés.

Mifélék azok a finoman differenciált, akárhányszor szinte a tudat-küszöb alatt vergődő gondolatok, érzések, hangulatok, melyeket belevisznek képükbe ez írók? Szinte elenyészően csekély részben nemes és egészséges lelki világ szülöttei; általában és tipikusan egy egészségtelen, destruktív, valótalan, erkölcstelen észjárás termékei. A modern irány bűneitől a legtávolabb áll a Sik Sándor muzsája. Az ő költészete a vázolt esztétikai értelemben teljességgel modern, de a világfelfogás, melyet belévelt, az első, a primitív, a preraphaelita modernnek idealizmusa, még pedig teljességgel a katolicizmus szellemében. Sik tulajdonképpen nem vallásos költő, oly értelemben mint pl. Tárkányi, hogy t. i. egyházi énekek váriánsait nyújtáná; de annál inkább feltámadt benne, és pedig egészen új fénnnyel a Mindszenty géniusza, aki egy sub specie Dei világfelfogást először fejez ki teljes intenzitással költőink közül. Nem véletlen, hogy Mindszenty Gedeonnak életrajzát és maradandó méltatását épen Sik írta meg számunkra. «Szembe a nappal» — ezt a büszke címet viseli homlokán Sik Sándornak első, 1910-ben megjelent verskötete. A kötet alaphangja, amely megszólal mindjárt legelső, «A zengő liget» c. versében is, az újjongó életöröm kifejezése, de azé az életörömé, mely magas eszmények tűzében kiforrt magából az érzékiséget. A költő ditirambikus vidámságát nyilván e négy forrás táplálja: el nem pazarlott, kincses ifjúsága, lelkének harmoniája, költői geniuszára rátalálása és erős természetérzéke. A legnagyobbérték ez átlelkesített természetérzéke «A Vág ritmusai» c. ciklusában teremti, melyet a Petőfi-Társaság a Vigyázó-díjjal jutalmazott. Művészi szempontból mégis az első az «Esz a Vágon» c. darabé, melyben az érzés bensősége uralkodik. Természetérzékehez kapcsolódik családi érzése is. (Dal a tornyos házról.) A komor hangulatok csak futó vendégek nála. Lelkén az élet igénye az úr, s ebben szeretné részeltetni minden embertársát, eltüntetni minden testvérszívből a szomorúságot (Kiáltás a kapuból; Síró testvérek.) A rajongó Isten-szeretésben találjuk meg költészete harmadik, legnevezetesebb, később egészen vezérszerepre jutó motívumát. Példa rá a «Sanguine pluit» c. verse, egyik ékessége irodalmunknak. A hazafiság egyebekben kívül felhangzik a kuruc tánenóták ritmusában, mint tüzes, szilaj magyar érzés a «Kurucok-táncá»-ban is. «Kaptunk szóval a kötetben igazi modern költőt, a Krisztustól megihletett lélek egész vidámságával, a nyugatos csoportnak hedonizmusa, perverzításai és pesszimizmusa nélkül.» Sik Sándor fejlődése szempontjából legnagyobb fontossága e kötetnek, hogy benne elérkezett már költészete alapotívumához. Az Isten szerelme ez, melyet egyre ihletettebben, mélységesebben fognak kifejezni későbbi kötetei. — V. B.: *Tömörkény István*. (In memoriam). Mikszáth és Gárdonyi mellett ő a magyar parasztnovellának és rajznak legnagyobb mestere. Eredeti családneve: Steingassner. A szegedi népéletből, különösen a tanyák világából merítette műveit, melyek általán inkább rajzok, mint elbeszélések. Hogy alakjait mily mesterien tudta beszéltetni, legkitűnőbbben bizonyítja tán a «Mihály szóbelizik», a tanúskodó paraszt törvényszéki jelenete, ki agyonbeszéli a bíróságot, s a végén sül ki, hogy voltaképpen mit sem tud a szóban forgó bicskázásról. A maga nemében oly klasszikus jel-

lemkép ez, mint a Mikszáth «Kaszát vásárló paraszt»-ja. A művészi hatásnak, melyet alkotásai tesznek, az alapja bizonyára ábrázolásainak igazsága. — *Várdai Béla* Pásztor Józsefnek «Az ügyetlen» c. regényét ismergeti és bírálja. Egészséges, színes elbeszélő talentum Pásztor József, kinek tiszta finom életfelfogása is, mely e könyvéből kisugárzik, növeli hitünket az ő derekas továbbfejlődésében. — A füzet végén levő «*Sokat kesergünk*» bekezdésű egybeállítás közli harmincnyolc újabb, magyarosított nevű, író eredeti családnevét. (Molnár Ferenc = Neumann F., Szomorj Dezső = Weisz Mór stb. L. még: Élet. 1917. évf. 19. sz.)

U. i. 10. sz. — *Bangha Béla: Pártajtó vagy katolikus sajtó?* A szerző szerint: kell pártajtó is, párton kívül álló sajtó is. — *Várdai Béla Magyar Bálintnak* Katonák c. verskötetét, — *Alszeghy Zsolt* Radnai Oszkárnak Arany János nőalakjai c. nagyobb tanulmányát, — *Deák Viktor* pedig Mariay Ödönnek Aranyszájú Zongh c. novellakötetét ismerteti. Magyar Bálint kötete rokonszenves jelenség, de még nem a kívánatos mértékben értékes is egyúttal. Radnai könyve a bíráló szerint — az Arany-kultura terjesztése szempontjából az ifjúság részéről tanulsággal forgatható. Mariai novellái «tehetséges kezdő»-re vallanak.

Magyar Nyelv. 1917. évf. 2. sz. — *Mészöly Gedeon: Legrégibb bibliafordítóinkról.* (I.) Bertalan pap, amiképen a Döbrentei-kódex első felében Tamás és Bálint psalteriumának egyik átdolgozását fordította újra át a latin breviarium alapján, azonképen a Döbrentei-kódex második felében Tamás és Bálint egykori, ránk már nem maradt lectionariumának szintén átdolgozott szövegét öntötte kedve-szerintibb alakba egy latin lectionarium tekintetbe vételével. — *Melich János: Adatok a történeti magyar nyelvtanhoz.* A szavak eredete, a magyar nyelv történeti fejlődése és a hangrend figyelembe vételével nagyjában mindent úgy kell olvasni, ahogy írva van. — *Adatok a magyar szótáriródalom történetéhez.* Szinnyei Józsefnek Jalava Antal emlékezete c. akadémiai emlékbeszédéből kitűnik, hogy annak idején Verseghy Ferenc is tervezett egy etimológiai szótárt. — *Jakubovich Emil: Egy régi magyar szótár téves nyoma.* Horvát István egy hamis adatának kiigazítása. — *Simai Ödön: Az első felelet a Mondolatra.* Adatközlés; a Bercsényi-utánzó Hoblik Márton Elbúcsúzás Kalocsáról, 1814. («A' Mondolat' tisztes Szerzőjének») c. verse.

U. i. 3. sz. — *Mészöly Gedeon: Legrégibb bibliafordítóinkról.* (II.) A Székelyudvarhelyi-kódexnek legelső darabja Judit asszony könyve, melyet Nyújtódi András barát írt 1526-ban húgának, Judit apácának. Ha ezt a fordítást összehasonlítjuk a Vulgátával, azonnal szemünkbe tűnik, hogy András barát sok helyen egy-egy latin szónak fordítására két magyar kifejezéssel próbálkozik, úgy ahogy Bertalan pap is tette. Mint Bertalan pap törlései és toldásai a Döbrentei-kódexben, úgy elárulják András barátnak a kettős, sőt néhol hármas fordításai az eredeti magyar forrást: Tamás és Bálint bibliafordítását. András barát a Székelyudvarhelyi-kódexben Tamás és Bálint bibliafordításának, vagy legalább a Judit könyvét magában foglaló bibliarészletüknek oly példányát használta, melyet előtte valaki

már átdolgozott a Vulgatával összevetve. Ez a közbeeső átdolgozás nem maradt ránk. Komjáti Benedek művének vizsgálatából kiderül Pál leveleinek egy oly régibb fordítása, mely a Döbrentei-kódex Pál-leveleivel szoros rokonságban van. Ebből következik, hogy Komjáti Szent Pál-jának is végső forrása Tamás- és Bálintnak reánk csak töredékeiben maradt bibliafordítása, illetve abból az a már elveszett részlet, mely Szent Pál leveleit foglalta magában. Újabban kétségbevonták Tamás és Bálint bibliafordításának teljes voltát; pedig hitelt érdemlő forrásban világosan olvashatjuk, hogy Tamás és Bálint mind az ó-, mind az új-szövetséget lefordították. Az a kútfő, melyben ez foglaltatik, Szent Ferenc rendének amaz ismert kézíratos krónikája, mely a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár tulajdona s melynek a mi bibliafordításunkra vonatkozó részét már Döbrentei közölte. Ellenmondás van a krónika és irodalomtörténetírásunknak ama fölfogása közt, mely szerint Tamás és Bálint Ferenc-rendi szerzetesek lettek volna. Nem szabad alap nélkül rájuk fognunk, hogy Ferenc-rendiek voltak; a krónika ugyanis literatusoknak vagy clericusoknak nevezi őket, vagyis iskolázott papi személyeknek, de egy szóval sem Ferenc-rendieknek vagy általában szerzeteseknek. Döbrentei már nem is emlegeti őket ferenceseeknek, hanem papoknak, husszita papoknak. Nem a Ferenc-rend tagjai és szelleme alkották tehát legrégibb bibliánkat, hanem Huss magyar követői: helyesen tehát «Husszita biblia» néven nevezhetjük. Az «eretnek biblia» elnevezés sem illik e műre, mert hiszen Tamás és Bálint a bibliát abból a latin szövegből fordították, amely a r. kat. egyház papjai kezén forgott s a fordítók csak annyiban tértek el az egyes szentírás-részleteknek más, sem eretnek fordítótól, amennyiben több embernek külön-külön szerzett fordításai azonos alapszöveg és azonos kor dacára sem lehetnek egyformák. Végeredményül megállapítható, hogy a Husszita Biblia az első teljes bibliafordítás. Tamás és Bálint műveit másolták és dolgozták át újra meg újra husszita és r. kat. magyarok különbség nélkül évszázadon keresztül, kódexirodalmunk tartama alatt, mind a könyvnyomtatás koráig; míg a kódexek korának végéről való Jordánszby-kódex bibliatöredéke utód nélkül, egyházi irodalmunkra tett hatás nélkül áll magában. Sőt a könyvnyomtatás első bibliafordításának gyökerei is visszanyúlnak első kézíratos bibliafordításunkig.

U. i. 4. sz. *Rétkei Prikkel Márián*: «A nagy világon e kívül nincsen számodra hely. A Szózat e föggondolata megvan már Zrinyinek A török Áfium c. munkájában. Zrinyi forrása gróf Eszterházy Miklós lehetett, kinek egy 1634-ből való iratában szintén előfordul. Megtaláljuk továbbá Czobor Mihály-nak 1706 szept. 13-án és Bocskay Istvánnak 1606 júl. 2-án kelt levelében is. Látnivaló tehát, hogy már a XVII. század elején élt és több hazafi vallotta meggyőződés szerűen. — *Melegdi János*: *Susárló*. A szerző fölveti a kérdést, honnan vette Szabolcska Mihály: Dal a koronázásra c. versében a «susárló» szót: a népnyelvből-e vagy Károlyi Gáspár bibliafordításából. Szabolcska Mihály válasza szerint az ő gyermekkorában és az ő vidékükön még széltire használta e szót a kálvinista magyar nép. (Jelentése: Ocsárol a susárló is, de hát megett, suttogva alattomosan.)

Magyar Nyelvőr. 1917. évf. 1—2. sz. *Trencsény Károly: Arany nyelvének gazdagsága.* Mutatvány a szerzőnek készülő-félben levő Arany-szótárából. — *Erdélyi Lajos: A budai basák magyar levelei.* A Takáts S., Eckhardt F. és Szekfü Gy. szerkesztésében megjelent: A budai basák magyar nyelvű levelezése c. munka I. kötetének ismertetése. — *Losonczy Zoltán: A Halotti Beszéd nyelvjárásáról.* Erdélyi Lajos e tárgyról írt értekezésének bírálata. — *Simonyi Zsigmond: Kazinczy újításai?* Váczy János, Kazinczy F. és kora c. munkájára vonatkozó helyreigazítások.

U. i. 3—4. sz. — *Simonyi Zsigmond: Arany János nyelvének hatása.* Nehány utalás a hatás erejének igazolására. — *A magyar nyelv a lipcei egyetemen.* Stumme János egyetemi tanár 1917 márc. 12-én kelt levele a lipcei egyetemen tartott magyar tanfolyamról. — *Simai Ödön: A nyelvújítás történetéhez.* Goriupp Alisz: Döbrentei Gábor nyelvújítása c. értekezésének bírálata. — *Váró Gedeon: Arany Jánosnak egy kétsége.* Arany-nak a Zrinyi és Tasso c. tanulmányában egy Zrinyi-idézzel kapcsolatban az »óhajtják« szó valódi értelmét illetőleg némi kétsége volt. A szerző megállapítja, hogy a jelzett szó itt sóhajtatást jelent. — *Simonyi Zsigmond: Arany János és a Nyelvőr.* Rövid cikk a nagy költőnek a Magyar Nyelvörhöz való viszonyáról.

Mozi-Világ. 1917. évf. 11. sz. — *Vajda Gyula: Arany János a filmen.* »Sok és nagy feladat vár az irodalom szempontjából a filmre. Arany János sok-sok költeménye szinte odakinálkodik a berregő gép elé.

Mult És Jövő. 1917. évf. 3. sz. — *Heller Bernát: Arany János születésének századik évfordulójára.* Rövid, alkalmi fejtegetés, mely a nagy költőnek főképp a bibliához és a zsidósághoz való viszonyára van tekintettel. — *Szász Menyhért* Somlyó Zoltánnak Nyitott könyv c. »lirai pamflett«-jét ismerteti és bírálja.

Muzeumi És Könyvtári Értesítő. 1917. évf. 1. sz. — *Rádl Ödön hagyatéka.* Hír arról, hogy Rádl Ödön a nagyváradai Szigligeti-Társaság elnöke 1916 dec. 20-án elhunyván végrendeletében egész könyvtárát és 10,000 koronát hagyott a Szigligeti-Társaságnak. Az illetékes tényezők már kidolgozták a nyilvános közkönyvtár Szigligeti-szabájának tervét. Itt helyezik el később az összes Szigligeti-ereklyéket is. A Rádl-hagyatékból több ereklyetárgy is került a közkönyvtár birtokában.

Nagyvárad. 1917. évf. 52. sz. — *A Szigligeti-Társaság kultúrmunkája.* A Szigligeti-Társaság Arany ünnepségéről és irodalmi kiadványairól.

U. i. 64. sz. — *Nadányi Zoltán: Arany János.* A »Buda halála« és a »Toldi-trilogia« cikkíró szerint népszerűtlenek az olvasóközönség előtt, Ennek okát a rossz tankönyvekben látja. Babits Mihállyal kellene Arany-magyarázatotkat íratni.

Népnevelők Lapja. 1917. évf. 1—4. sz. *Eötvös József báró emlékün-*

nepe. A Magyarországi Tanítók Eötvös-alapjától 1917 febr. 2-án rendezett emlékünnepp leírása. (Prohászka Ottokár alkalmi beszéde.)

U. i. 9—10. sz. — *Erődi Ernő: Himnuszunk az iskolában.* Kölcsény Ferenc Himnusza dallamának kritikája az iskola szempontjából. A Szózat alig énekeltehető az iskolákban. Mert a szöveg a zenével nem kongruál. A Himnusz dallama jól illik a szöveghez és jól, sőt művészi előadásban is énekeltehető.

Néptanítók Lapja. 1917. évt. 10. sz. *Dénes Szilárd: Arany János kisújszállási tanítósa.* Rövid cikk Perényi Józsefnek folyóiratunk 1912. évfolyamában megjelent hasonló című közleménye alapján. (A folyóiratunkbeli cikkben Dorogi Lajos esperes neve helyett tévesen Somogyi Lajos név olvasható.)

U. i. 17. sz. — A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 25,699—1917. V. sz. a. kelt körrendelete *Arany János születésének századik évfordulója tárgyában.*

Neue Freie Presse. 1917. évf. 18,881. sz. — *Burgtheater.* Tárcacikk, beható és elismerő kritika Molnár Ferenc «Fasching» c. darabjáról, melyet márc. 15-én mutatott be a bécsi Burgtheater. «Molnár Ferenc szuverén ura a színpadi deszkáknak. Kifogyhatatlan az új színpadi meglepetések kitalálásában. Alig lehet nála elválasztani a mesterséget a művészetétől.»

U. i. 18,944. sz. — Elítélő kritika Guthi Soma «Der Zylinder» c. vígjátékáról, melyet a bécsi Kammerspiele máj. 18-án mutatott be. (V. ö. a többi bécsi lapokat is.)

U. i. 18,948. sz. — *L. Hfd.* elítélő kritikája Barta Lajos «Szerelem» (Die drei Fräulein) c. darabjáról, melyet a bécsi Theater in der Josephstadt 1917 máj. 22-én mutatott be.

Neues Pester Journal. 1917. évf. 95. sz. — *Ungarische Gedichte in deutschem Gewande.* Gyulai Pál Éji látogatás és Petőfi Sándor Szeptember végén c. költeményének német fordítása Stumme János lipcei egyetemi tanártól.

U. i. 110. sz. — *L. Palóczy: Der ungarische Livingstone.* Tárcza. Magyar László, híres magyar utazó és földrajzi író, pályafutásának méltatása, születése százéves fordulója alkalmából.

Neue Zürcher Zeitung. 1917. évf. 36. sz. — *Knar: Aus Budapest Theater.* Tárcacikk, részletes beszámoló a 1916 decemberben Budapesten színrekerült darabokról.

U. i. 371. sz. — *K. F.: Zum 100. Geburtstag von Janos Arany.* Két-hasábos tárcacikk az Arany-jubileum alkalmából.

Neues Wiener Tagblatt. 1917. évf. 73. sz. — *Marco Bociner: Fasching.* Molnár Ferenc mély pszichológus és boszorkányos színpadi tehnikus.

Cikkíró a «Farsang» kapcsán rövid áttekintésben megemlékezik Molnár Ferenc eddigi drámáiról is. (L. még: Az Est. 1917. évf. 75. sz.)

Nyugat. 1917. évf. 5. sz. — *Ignotus: Arany*. Megírás dolgában a Buda Halálához, a Keveházához, A Nagyidai Cigányokhoz s a Tetemrehíváshoz fogható írásmű... csak egy van: a Vendéglátó Szent Julián története Flauberttől. — *Schöpfung Aladár: A fiatal Arany*. Az arany műveiben megörögzített lelkiállapot teljesen és pontosan összeesik Arany kora magyar társadalmának lelkiállapotával. Ezzel válik ő a múlt század-középi magyarság legjellemzőbben reprezentáns költőjévé. — *Babits Mihály: Arany életéből*. (Apró részlet egy biográfiai kísérletből.) Kísérlet az Epilogus képzetű és hangulati elemeinek kimutatására. — *Halász Imre: Arany János és családja*. Visszaemlékezések. — *J.-s.: Arany-kézirat*. A Toldi Előhangja három versszakának facsimiléje. Az eredeti kézirat Lehr Albert birtokában van. — *Kosztolányi Dezső* Békássy Ferencnek Fantáziák és gondolatok, — *Schöpfung Aladár* Rubinyi Mózesnek Mikszáth Kálmán élete és művei, — *Tóth Árpád* Gyulai Ágostnak Háborús antológia és Fábrián Géznak Versek, — *Havas Gyula* Tóth Jolánnak A láthatatlan piramis (versek) c. munkáját ismerteti és bírálja.

U. i. 6. sz. — *Ignotus: Ambrus*. Alkalmi cikk Ambrus Zoltánról, az ismert íróról. «Az ő meghívása a valóság alapját adja a Nemzeti Színház hagyományos értékeltetése alá.» — *Török Gyula: Egy különös ember halálára*. Szemerjai Szász Ödön erdélyi újságíró nekrológia. — *Schöpfung Aladár* Moly Tamásnak Három novella és Radnai Oszkárnak Arany János nőalakjai, — *Havas Gyula* Krúdy Gyulának Pest, 1916. c. könyvét, — *Tóth Árpád* pedig Sik Sándor költeményeit ismerteti és bírálja.

U. i. 7. sz. — *Cholnoky László: Cholnoky Viktor*. Hosszabb cikk a néhai szépprózairóról. Cholnoky Viktor írói élettörténete voltaképen a kilencszázas évek legelején kezdődik, amikor Budapestre került és a Pesti Naplónak lett először korrektora, utóbb munkatársa és rövid idő alatt segédszerkesztője. Amikor A Hét munkatársa lett, itt jelentek meg túlnyomó részben azok az elbeszélései, amelyekből három kötete (Az alerion madár vére; Tammuz; Nébusztán meséiből.) összeállított. Elbeszélései között nincs egy sem, amelyik az ő világát teljesen feltárná, amelyekben magát teljesen adná. Egyébként azonban minden gondolata, meglátása kizárólag az övé. Legtökéletesebb munkái: a Lucidum intervallum; a Szent Ciprián tükre, az Olivér lovag és a Durhán fia. — *Ady Endre* Révész Bélának «Beethoven-Miniature» c. könyvét, — *Ignotus* pedig Szász Zoltánnak Kedves Mester c. színdarabját méltatja.

U. i. 8. sz. — *Babits Mihály: Új verskötetek*. Tóth Árpád: Lomha gályán, — Balázs Béla: Trisztán hajóján és Kassák Lajos: Új költők könyve c. munkájának bírálata. — *Ignotus: Arany s a népiesség*. Észrevételek a címben írt tárgyról, vonatkozással a Budapesti Szemle 1917. évf. áprilisi számának egyik közleményére (-n: Alkalmi cikkek Aranyról.) «Aki elismeri, pedig tagadni nem lehet, hogy Arany Jánosnak nyelve paraszti nyelv, az csakugyan nem mondhatja, hogy ez népies ne volna,

sőt minálunk a népies.» — *H. I.: Arany és családja.* A Nyugat 1917 márc. 1-iki számában ily cím alatt u. e. szerzőtől megjelent cikk két adatának helyreigazítása.

U. i. 9. sz. — Dóczy Jenő: Arany János kritikai iránya. (Részlet a szerzőnek «Irodalomkritikánk főirányai»-t tárgyaló nagyobb tanulmányából.) Arany a kritikus ment tud maradni úgy a nemzeti, mint a moralista elfogultságokról, bírálataiban se patrióta, se etikai szempont nem kormányozza. Kritikai álláspontjával, egész kritikai munkásságával bátor színvallást tesz a művészet autonómiája mellett. Arany kritikáiban egyáltalában nem áll elvi alapokon. És ebben különbözik legjobban Gyulaitól. Még csak nem is az esztétikai benyomásból indul ki. Kritikája nem esztétikai, hanem egyenesen művészettani pillérekre támaszkodik, melyeket Arany költői alkotó munkájának sok veritékével maga épített. Állandóan figyelmeztet rá, hogy az írásművészetnek ép úgy megvan a maga tehnikája, mint a képzőművészetnek, amit meg kell tanulni. Amint költészete úgy az ideologia, mint a formakincs tekintetében erős szakítás az előző, Vörösmarty-kornak irodalmi hagyományával: a romantikával, a buja, fellengősségre hajló, díszes nyelvvel, úgy mint kritikus se igyekszik konzerválni az irodalmi hagyományt: a népies és hazafias lírát. Mit vizsgált Arany az irodalomban? Figyelme kiterjed az író feltaláló, alakító, jellemző képességére, de főleg a kifejezés művészetére. Páratlan nyugalommal elemezgeti, van-e a költői szólamnak ereje, milyen az író dikciója, szerencsésen eltalálja-e a műfaj jellemét? Arany szerint a költemény épségén fordul meg a költemény szépsége. Arany nem volt se politikus, se moralista, sem pedig szociológus, hanem művészetkritikus. *Móricz Zsigmond: Tömörkény István.* A nemrég elhunyt író írásművészetének rövid jellemzése. (Előszó Tömörkény I. ily című könyvéhez; «Népek az ország szolgálatában».) — *Török Gyula: Tömörkény.* Nekrolog. «Érdekes és jellemző, hogy bár a pesti ujságok kivétel nélkül rendelkezésére állottak, lelkiismeretes pontossággal írta a vezércikket névtelenül egy szegedi lap szerdai számába és a «Hüvelyk Matyi» c. helyi vicclapocskában hűszéven át rótta Éliász Csamangó leveleit, meg azt, hogy mit szavall a kecske. (A cikkből megtudjuk, hogy Tömörkény István novelláiból néhányat legutóbb németre is lefordítottak). — *Ady Endre: Tömörkény István.* Alkalmi megemlékezés az elhunyt íróról. — *Kosztolányi Dezső: Paraszti és népies.* Észrevételek Arany nyelvűművészetéről (vonatkozással a Budapesti Szemle 1917 év 11. számának -n- jegyű «Alkalmi cikkek Aranyról» felirású közleményére.) — *Tóth Árpád: Négy verskötetéről.* A következő könyvek ismertetése. Dutka Ákos: Ismerlek Caesar, — Nadányi Zoltán: Kerek erdő, — Huzella Ödön: Csend, — Sipos Iván: Új oltár zsámolyánál. — *Róna Móric: Arany János kézírása.* Íráselemző tanulmány.

U. i. 10. sz. — Ignotus: Schöpplin. Schöpplin Aladár Magyar írók c. tanulmánykötetének elismerő méltatása. «Dickens óta ennyi együttérzéssel ennyifajta embert kevésszer hoztak össze egy papírosra, mint Schöpplin e tizenhat iven.» — *Alföldi Mihály: Levél Ady Endréhez.* A szerző azt

bizonyítja, hogy A kaszát vásárló paraszt igenis eredeti témája Mikszáthnak. (Ady a levélhez csatolt sorokban ismételtelen is tagadja ezt.)

Ország-Világ. 1917. évf. 8. sz. — *Arany János* címen Beöthy Zsoltnak a Kisfaludy-Társaság 1917 febr. 11-iki ünnepi ülésén elmondott beszédét közli. — *Falk Zsigmond: A hadi fogoly* címen Hevesi Sándornak ilyen című vigjátékát ismerteti. — *A háború költészete* címen 14 háborús költeményt közöl különböző íróktól.

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1917. évf. 11—12. sz. — *Sajó Sándor* eddigi pályafutásának ismertetése abból az alkalmából, hogy a Kisfaludy-Társaság nemrégiben tagjává választotta.

U. i. 13—14. sz. — *Kempf József: Erődi Béla*. E. B. pályarajza és irodalmi munkásságának méltatása tankerületi kir. főigazgatóságának negyedszázados fordulóján.

Pécsi Napló. 1917. évf. 41. sz. — *y.: Egy magyar komédiáról*. Tárcacikk Hajó Sándor «Démonok» c. darabjáról. «Hebbel, Ibsen nőtípusai hidegek, szigorúak és komolyak. A franciáké és az eddig azt követő magyar drámáké könnyűek és mindenek fölött elragadók.» Hajó Sándor hozta először színpadra a feminista nő típusát. Érdekes jelenség, hogy a modern drámaírás mennyire irtózik a tragédiától.

Pester Lloyd. 1917. évf. 61. sz. — *N.: Johann Arany*. Születésének százéves fordulója alkalmából írott vezércikk. A nemzet multjában elrejtett kincseket kellett napfényre hoznia, hogy a magyarság létjogosultságát igazolja. A mult kultuszában nem a szomorú képeket tárja elénk, hanem az erőt, az egyesítő dicsőséget mutatja.

U. i. 69. sz. — *Bernhard Alexander* Pásztor Árpád és Göth Sándor Vengerkák c. darabját bírálja. Az ilyen regényből átdolgozott dráma rendszeren a regény kivonatának látszik. A regény motiválása analitikus és a részletekkel akarja a nagy elhatározásokat megértetni. A drámai motiválás koncentrált és szintetikus. A regényből átdolgozott dráma könnyen szentimentális lesz. Az egyes képek magukban akarnak hatni és hatásaik eredője kellene hogy pótolja a hiányzó egység hatását. Ezért visznek az egyes képekbe megindító elemet. Ez a színmű is megindító, de nem meggyőző.

U. i. 73. sz. — Molnár Ferenc nyilatkozata a Farsang c. darabjának bécsi burgszínházi bemutatójáról.

U. i. 84. sz. — *Das preisgekrönte Drama eines Toten*. Részletesebb adatok dr. Polgár Józsefről, a Teleki-díjjal koszorúzott «Ősi átok» c. dráma szerzőjéről.

Pesti Napló. 1917. évf. 54. sz. — Színházi hír gróf Csáky György Sorsjáték c. darabjának első előadásáról a kolozsvári Nemzeti Színházban. «Színdarabot írt saját tragédiájáról.»

U. i. 60. sz. — *Szily Kálmán*: *Akinek nemcsak neve, hanem jelleme is arany.* Arany János az akadémia határozata ellenére a főtítkárságról való lemondása után fizetést többé nem fogadott el: «nem engedi a lelki ismeretem» — mondta. Majláth György országbíró köszöntötte fel a címszavakkal.

U. i. 62. sz. — *Pataki József*: *Arany mint színész.* Arany rövid színészi pályájáról ír, közli a debreceni Színház 1836 március 26-iki színlapját, mely szerint Arany Biczó István tanácsnok apró szerepét játszotta Babocsai István «Vígkedvű Mihály vagy Oszlop a Haza és Vallás melletti Álhatalos Szeretet Emlékéül» c. szomorújátékában. Aranynek a színpadból való kiábrándulásával magyarázza a drámaírástól való teljes tartózkodását.

U. i. 69. sz. — *(hl.) Ambrus Zoltánról* ír abból az alkalomból, hogy a Nemzeti Színház igazgatója lett. Román kultúrán nevelkedett s nem esik majd az újabb germán színjátszás hibáiba.

U. i. 73. sz. — Cikk a magyar frontszínház megalakulásáról.

U. i. 76. sz. — A Magyar arcképek c. rovatban *Schöpplin Aladár* tanulmányzerű cikket ír *Ambrus Zoltánról*. A hangjában — ugymond — mély és gazdag líra zeng, amelybe az ironia is belejátszik. A magyar intelligencia legpallérozottabb ízlésű és a kultúrára legfogékonyabb rétegének írója. Minden szertelenség, köd, nyersesség, a bizonytalan és problematikus, ellentétben van természetével. A francia világosság hatott reá. Ambrus talán az egyetlen regényíróink között, aki már a múlt század végén anticipálta a huszadik századi magyar kultúrember lelki állapotát. — A Színház-rovatban *K. D. A Hamlet előadásáról* (Arany-estély) írva, párhuzamba állítja Arany fordítását Kazinczyéval. «Arany János a magyar paraszt minden realitásával ragadja meg az eredeti szöveget, szavai földszagúak, egyszerűek, képei szinte ököllel foghatók. Minden sorában egy értekezésre való tömörséget rejt el. Ezt a sok ideges finomságot, elevenretapintást, összefogást, fényt azonban együtt úgy hívják, hogy lángelme. — U. i. a napihírekben rövid hír arról, hogy Jókai istenhegyi villáját az író özvegye most eladta.

U. i. 80. és 81. sz. — *Hatvany Lajos*: *Arany Jánosról.* (Tárca.) Látszólag egyszerű életének s világos költészetének kapcsolata csupá titok, sejtelem, ellenmondás. Arany minden sora nagy tanulmányokra vall, mégis eredeti. Kit követett és mit, honnan kerültek elő meséi? Miért nem vizsgálta meg senki, hogy Arany különböző hivatalaiból mi és mennyi és milyen módon szivárgott bele költészetébe? Arany napi robotja és költői foglalkozása közti szakadék fölé is lehet hidat verni. Miért nem gyűjtötték még össze Aranynak a Koszorú-ban odabiggyesztett szerkesztői megjegyzéseit és szerkesztői üzeneteit? [Ezt Várdai Béla már megtette. L. Egy. Phil. Közl. 1908. «Kisebb adalékok A. J. esztétikai nézeteihez» és Az Ujság. 1908. 158. sz. «A. J. esztétikai apróságairól».]

U. i. 82. sz. — *Gábor Andor*: *Levél a város végéről.* Babits új Vihar fordításával kapcsolatban a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-kultuszáról

szóló elmélkedés. A sok gyöngö fejtegetés és hozzá nem értő magyarázó helyett magát a költőt kellene megfelelő magyar nyelven megszólaltatni.

U. i. 85. sz. — Az «Ő nyájas olvasó!» c. rovatban Karinthy gúnyolja a futurizmust és Petőfi «Befordultam a konyhába» c. versét futurista szellemben költi át «Konyhálkodás» címen.

U. i. 94. sz. — *Schöpplin Aladár: Magyar írók, német kritikusok* címen hibáztatja a német kritikusok bírálói dolyfét. — Pataki József a Színház-rovatban egy a XVIII. század utolsó tizedéből való színházi búcsú-verset közöl, melyet a Marosvásárhelyen játszó kolozsvári színtársulat cédulahordozója osztogatott.

Protestáns Szemle. 1917. évf. 1—2. sz. — *Marton János* Révész Imrénnek Bod Péter mint irodalomtörténetíró c. munkáját bírálja. — *Baksay Sándor irodalmi hagyatéka.* Baksay Sándor beszédei a magyar szellem eleven alkotórészei: azokat vagy ki kell adni, vagy kéziratokban megőrizni. — *Historicus Literarius: Magyar református irodalomtörténet* (I.), avagy valami, amire szükség van, de nem úgy, ahogyan akarják. Hosszabb fejtegetés a címben írt tárgyról. (Folytatását l. u. e folyóirat 3. sz.)

U. i. 3. sz. — *Arany és Tompa.* Alkalmi megemlékezés a két költőről születésük százéves fordulóján. — *Gyöngyösy László: Arany János Nagyszalontán.* (A kis notárius.) Arany ifjúkori baráti körének vidám életét ismertető közlemény.

U. i. 4—5. sz. — *Zsinka Ferenc.* Takáts Sándornak Zrinyi Miklós nevelőanyja c. tanulmányát bírálja. «A szerző véleménye szerint Takáts könyve szívesen látott olvasmánya lesz azoknak, akik a XVI. és XVII. századi magánélet iránt érdeklődnek.» (E mű ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 399.; 1917. évf. 73., 181. l.)

Religio. 1917. évf. 3. sz. — —szj.— Kiss Menyhértnek Talizmán c. verskötetét ismerteti és bírálja. «A kötet, mint a címlap megjegyzi, voltaképpen a Tábortűz c. gyűjtemény második kiadása, megtoldva 21 új verssel.»

U. i. 4. sz. — szj. Jászay-Horváth Elemérnek Tábortűzek c. verskötetét ismerteti.

Sárospataki Hírlap. 1917. évf. 7—8. sz. — *Gulyás J.: A Sárospataki kéziratok népmesegyűjtemény.* Ismertetés. (Folyt. u. e lap 9—10., 13—14. sz.) A kézirat egyik jegyzetéből kitűnik, hogy a hatodik mesét 1789 nov. 19-én jegyezte fel Szilcz István. A közlő megállapítja, hogy e munka irodalmunk legrégibb népmesegyűjteménye.

U. i. 9—10. sz. — *Hodossy Béla: Arany János dalai.* (Tárca. Részlet egy ünnepi felolvasásból.) Bartalus István említi, hogy a 70-es években Salamon Ferenc ajándékozott Aranyinak egy gitárt. E hangszerrel való ártatlan szórakozásai között jött rá Arany arra a gondolatra, hogy zenei dalszerzéssel is megpróbálkozik. Nemcsak saját művei, de Petőfi költeményei is inspirálták. Költőtársának «Hozzám jöss-e?» c. versét dallamo-

sította meg. Arany J. összesen tizenkét dalt szerzett s Mihalovits Ö. Toldi c. operáján kívül húsztizen költeménye ismeretes, melyekkel zene-költőinket inspirálta. — *Csoma József*. †. Nekrológyszerű tudósítás arról, hogy az ismert nevű történettudós 1917 márc. 1-én Abaújdveceseren meghalt.

U. i. 11—12. sz. — *Kálniczky Géza: Tompához írt levelek*. (I.) Adatközlés. (Bonis Barnabásné Pogány Karolina, Ballagi Mór, Medgyes Lajos, Bérczy Károly, Zilahy Károly, Degré Alajos, Vadnay Károly levelei Tompa Mihályhoz. (Folytatását l. u. e lap 13—18. sz.) — *Gulyás J.: Tokaji református papok*. Adatközlés a sárospataki főiskola kéziratára alapján. (I.) (Folytatását l. u. e lap 13—14. sz.)

U. i. 13—14. sz. — Hír arról, hogy Szuhay Benedek sajkókápolnai ref. lelkész, egyházi író és költő 1917 ápr. 1-én 54 éves korában meghalt.

Sárospataki Református Lapok. 1917. évf. 9. sz. — *Elekes Imre: Arany János*. (Születésének századik évfordulóján.) Nem szabad véletlennek tulajdonítani, hogy a magyar népies-nemzeti irodalom megteremtői és addig nem álmódott magas fokra vivői protestánsok voltak. Az újhítt iskolák voltak egykor a magyar nemzeti kultúra megindítói. — *Harsányi István: Kocsi Csörgő Bálint eddig ismeretlen munkája*. A «Minden keresztek és nyomorúságok ellen való vigasztalás» c. elmélkedés közlése. Eredetije a sárospataki főiskola könyvtárában. (E cikk folytatását l. u. e lap 13., 15. és 18. sz.-ban.)

U. i. 10. sz. — *Rácz Lajos Kéky* Lajosnak Baksay Sándorról írt életrajzát bírálja.

Századok. 1917. évf. 2—3. sz. — *Ernyey József* hosszabb bírálatot közöl Sebestyén Gyulának A magyar rovásírás hiteles emlékei c. munkájáról. (V. ö. folyóiratunk: 1916. évf. 295. l.) — *Gyalokay Jenő: Albisi Zólyomi Dávid*. (I.) Történelmi értekezés. (Folytatása u. e folyóirat 4—5. sz.-ban.)

U. i. 4—5. sz. — *Gálos Rezső Kéky* Lajosnak Baksay Sándorról írt életrajzát bírálja.

Szegedi Napló. 1917. évf. 4. sz. — Az Irodalom-rovatban *Révai Károly* címen a Petőfi-Társaság új tagjának írói munkásságát vázolja.

U. i. 22. sz. — *A tanyai költő halála*. Katona Imre népköltő halálhíre.

U. i. 49. sz. — *Vág Sándor: Arany János*. «Csak az újabb nemzedék fordult megértéssel a nagy, modern Arany felé. Az a nemzedék, mely viszont a már modern költészet ellen visel — jusqu' au bout — háborút».

U. i. 63. sz. — *Almássy Endre: Katona és a Bánk bán*. Népszerű cikk a «Bánk bán» sorsáról.

U. i. 81. sz. — *Arany íróvá avatása*. A «Toldi» egykori kritikáinak ismertetése. — *Bírálat Dutka Ákos: Ismerlek Cäsar és Vojthó László: Német anthológia című verskötetéről*.

U. i. 86. sz. — *Sz. Szigethy Vilmos: Arany*. A Dugonics-Társaság

Arany-ünnepén előadott óda. — *drn: A lírikus Aranyról.* Jakab Ödön fölolvasásáról.

U. i. 94. sz. — *Tömörkény.* Vezércikk és meglehangú nekrológ. «Hiába van a népies irodalomnak multja, a magyar szavalatot Tömörkény vitte az irodalomba.» — Életrajzi adatok Tömörkény Istvánról. — *Fekete lobogó alatt.* Kistelki Edit, Cserzy Mihály, Sz. Szigethy Vilmos és Móra Ferenc cikkei az elhunyt Tömörkény Istvánról.

U. i. 95. sz. — *Tömörkény a ravatalon.* Írók részvétnyilatkozatai. — *Eltemettük Tömörkényt.* Búcsúztató beszédek. — *Tömörkény István halála.* Írók és társaságok részvételei.

U. i. 126. sz. — *Kontraszty Dezső: Pap János. (1843—1917.)* Közli P. J. kegyesrendi tanárnak és írónak életrajzát s írói méltatását nyújtja.

Szent Család. 1917. évf. 3. sz. — *N.: Arany János születésének 100-ik évfordulójára.* Vers.

Színház És Divat. 1917. évf. 9. sz. — *Néhány szó a darabomról.* Szász Zoltán nyilatkozata legközelebb színrekerülő darabjáról, melynek témája: «a nőcsábítás». — Hir arról, hogy Pásztor Árpád «Vengerkák» c. regénye tizennégy hónap alatt 18,000 példányban fogyott el. — *Magyar front-színház.* Színészek és színigazgatók nyilatkozatai a harctéren tervezett színi előadásokról. — Ambrus Zoltán: Színházi Esték c. könyvéről. «A tudása végtelen magasságokba emeli Ambrust a napi színházi referáda csatározásai fölé.» — Színházi előzetes hírek.

U. i. 16. sz. — *Lakatos László: «A barbárok».* A háborús évek gazdasági élete anyagilag igen kedvezett az irodalomnak.

U. i. 18. sz. — *Kiss József és a színház.* Beszélgetés a költővel.

U. i. 19. sz. — *F. J.: Minta értékkel.* — A magyar operettlibretistákról. — *Békeffi László: Kedves Vengerkamester.* A «Kedves Mester» és a «Vengerkák» c. darabok parodiája.

Szocializmus. 1917. évf. 1—2. sz. — *Pogány József: A százesztendő Arany János.* Arany költészetének igazi mivoltát szociális és politikai vonatkozásain keresztül lehet megérteni. Költészete legesodálatosabb virágzásában sem pusztult ki belőle a paraszt. Állandóan izgat a kiváltságos osztály ellen és hősköteményt akar írni Dózsáról. Az Elveszett Alkotmány a nemesi társadalom belső életét és villongásait mutatja olyan ember látásában, aki nem tagja ennek az osztálynak. Arany már látja a parasztságban és polgárságban jelentkező új erőket, a demokrácia újjáteremtő hatását. Fölfogása Nagy Lajosról a Tolditól a Toldi Estéjéig megváltozik: a király és a reformtörekvések között egyre inkább mélyülő szakadék adja ennek a változásnak magyarázatát. Arany a forradalomban politikai néplapot szerkeszt, forradalmi verseket és cikkeket ír. A demokrácia Arany-nál világnézeté mélyül. — *Czóbel Ernő: Szocializmus és munkáskérdés Magyarországon 1848 előtt.* Az 1848 előtti szocializmus és munkáskérdés foglalkoztatta az elméket, befolyásolta a politikusokat, hatott az iroda-

lomra, a publicisztikára Magyarországon is. Ezeknek az eszméknek hozzánk való közvetítésében a külföldi irodalom mellett föltűnően nagy szerepük volt politikusaink s íróink külföldi utazásainak, útirajzainak (Bölöni Farkas Sándor, Pulszky Ferenc, Szemere Bertalan, Trefort Ágoston, Lukács Móric, Erdélyi János, Gorove István, Tóth Lőrinc, Irinyi József, Táncsics Mihály, Szalay László). Cikkíró az említett írókból és ezenkívül még Vörösmarty, Széchényi és Kossuth műveiből vett idézetekkel bizonyítja állítását. A kommunista eszmék mellett a negyvenes évek rajongó nemzedéke még Rousseau hatása alatt is állott.

Temesvári Hirlap. 1917. évf. 51. sz. — *Drechsler Mihály: Arany János vallása.* Arany Jánosban testet öltöttek a magyar reformációnak legdicsebb hagyományai és legragyogóbb eszméi.

U. i. 55. sz. — Jelentés Dobroszláv Péternek Arany János születésének 100-ik évfordulója alkalmából tett ezer koronás irodalmi pályadíj-alapítványáról.

U. i. 58. sz. — Xántusz Jánosné Doleschal Gabriella: Régi magyar színészet címen a miskolci színházavatásról, a kassa-budai kapcsolatról és egy régi budai direktorról közöl feljegyzéseket.

U. i. 93. sz. — *Heller Léo: Somló Károly versfordításai.* S. K.-nak a lipcei Xenier Verlagban megjelenendő versfordításait ismerteti, amely kötetben Gyóni Géza, Szabolcska Mihály és Kiss József költészetéből nyújt fordításokat.

U. i. 95. sz. — *Tömörkény önéletrajza.* Adatközlés.

U. i. 98. sz. — *Mi: Ismerlek Caesar.* Dutka Ákos új verseskötetének elismerő bírálata.

U. i. 99. sz. — *Arany-ünnep* címen Sztura Szilárd és Négyesy László ünnepi beszédeit közli.

U. i. 102. sz. — *m—i: Kerekérdő* címen Nadányi Zoltán verseit ismerteti. Sem a gondolatokban, sem a tartalomban — úgymond — nem üti meg a mértéket.

U. i. 111. sz. — *Majthényi György: Tűzpróba* címen Drasche Lázár Alfréd ilycímű regényét bírálja. «A cselekmény érdekessége, az alakok pompás rajza, a meseszövésszerű mesteri fordulatossága segítették elő a regény rendkívüli sikerét».

U. i. 112. sz. — *Cserzy Mihály: Tömörkény István kiadatlan verse* címen közli T. I.-nak: Este c. versét.

U. i. 124. sz. — *K. e. Frontról-frontra.* Hosszabb ismertetés Sassy Csaba verseiről.

Új Idők. 1917. évf. 13. sz. — *Helikoni ünnepek.* A keszthelyi irodalmi ünnepek emlékének fölelevenítése a százéves forduló alkalmából.

U. i. 14. sz. — *Gereblye: Lángok-tűzek.* Szederkényi Anna ilycímű regényének ismertetése. (Sz. A. fényképével.) A regényírók és társadalomfilozófusok dolgozó szobájából beszivárogtak az élet érhálózatába a teteszetős féligazságok és megteremtették azt a nőtípust, amely nemcsak hal-

lani és olvasni akar a bátor, egyéni életről, de végig is akarja csinálni a maga boldogságára és veszedelmére. Ezt a lánytípust írja meg Sz. A. regényében, mely ép ezért . . . tendenciát is szolgál.

U. i. 15. sz. *Di.: A trianoni páva*. Surányi Miklós ilycímű regényének rövid ismertetése. (u. o. Surányi M. fényképe.)

U. i. 16. sz. *Szöllősi Zsigmond: Vázak a vásznon*. Nem helyes, hogy a színpadon nagy sikert aratott darabokat az arravalóság minden kritikája nélkül vászonra nyomoríttják. (t. i. hogy mozidarabokat csinálnak belőlük.)

U. i. 20. sz. — *Gesztesi Gyula: Elságult memoárok* címen Esterházy Bálint gróf emlékiratairól ír.

U. i. 19. sz. — *L. K.: Az ő keze*. Balla Ignác ilycímű regényének ismertetése. — Rövid, névtelen ismertetés Farkas Pálnak Kuthy Etelka c. regényéről.

Ungarische Zukunfft. 1917. évf. 1. sz. — *a.: Vier ungarische Urauf-führungen*. Hajó Sándor, Zsiros István és Hevesi Sándor darabjairól. — K. ismerteti Szilágyi Géza: *Fantasztikus szerelmek* c. novellás kötetét.

U. i. 2. sz. — *Jos. Aug. Lux: Ungarische National-Literatur*. Négy lapnyi népszerű áttekintés a magyar irodalom történetén.

E. K-a: Herczeg Ferencnek, — Ladislaus Lakatos pedig Vajda Ernőnek legújabb darabjáról ír. — Drasche-Lázár Alfréd «Tűzpróba» c. regényét *e. k.* ismerteti. — Névtelen sorok Kont Ignác «Gesch. der ung. Literatur» c. művéről.

U. i. 3. sz. — *J. A. Lux: Ungarische National-Literatur*. (Folytatás.) «A legutóbbi években német színpadokon mind több és több magyar szerző vált ismeretessé. Ezek az írók a színpadi hatás elkápráztató és biztos technikájával tűntek ki és a közönségnél nagy külső sikerük volt.» — *Johann Arany*. Jubileumi megemlékezés.

Uránia. 1917. évf. 3. sz. — *ly: Arany* (Születésének százados évfordulóján.) Ünnepi megemlékezés a nagy költőről. — *Szász Károly: Színházi levél*. A Kék róka c. vígjáték színikritikája kapcsán Herczeg Ferenc drámaírói pályájának áttekintése. Eszerint: «Kétségtelen, hogy Bánk-bán után Bizánc legjobb tragédiánk.» — *-ly.: Arany-Füzetek*. Négyes László «Arany» és Kéky Lajos Tanulmányok Arany János epikájáról c. új könyvek méltatása.

U. i. 4. sz. *Szász Károly: A magyar dráma a politikai elnyomatás időszakában*. (Nagyobb terjedelmű mutatóvány szerzőnek a Bibliothéque Hongroise c. vállalat számára A magyar dráma címmel készülő munkájából.) Azzal a százhat új darabbal szemben, ami a negyvenes évek tíz esztendeje alatt került színre a Nemzeti Színházban, az ötvenesévekben ugyanott ugyanannyi idő alatt százharmincöt új magyar darab jelentkezett. A színpad irodalmának az önkényuralom alatt is Szigligeti az uralkodó csillagzatja, de mellette és nyomában több új tehetség tűnik fel, kik jó részben őt követik, de általában francia hatás alatt állnak, a vígjátékokban és a romantikus elemektől átszótt, gyakran valósággal átítatott

komoly drámákban egyaránt, főelvül a színpadi hatásra törekvést tűzve ki. E kor egyik legjelentékenyebb drámaírója Szigeti József (1822—1902.) 1846-ban adták első darabját a Jeggyűrű c. népszínművet; 1855-ben került színre Vén bakancsos és fia a huszár. E gyenge darab a magyar népszínmű fejlődésében nem képvisel jelentős fordulatot. 1881-ben írta meg Szigeti József legtökéletesebb, sőt igazán önálló irodalmi becses elbíró darabját a Rang és mód c. színművet. Ugyane kornak drámaírói közé tartozik Dobsa Lajos (1814—1902.) Összesen tizennyolc darabot írt. Legsikerültebb alkotása a vígjáték terén: Egy nő, kinek elvei vannak c. műve, bár a Vígjátéktárgy című nagyobb stílusú munka. Társadalmi drámái (Bűn bünt követ el stb.) nem kerültek színre. Nyolc történeti darabja közül a legkitünőbb: Negyedik László. Dobsa prózáját nagy dícséret illeti, mert fordulatok, magyáros, színpadra való. A vígjáték terén tűnt ki Kövér Lajos (1825—1863.) Tizenhét darabja közül tizenhárom vígjáték. 1856-ban írta meg Hűség hűtlenségből c. ügyes négyfelvonásos vígjátékát. Érdeme e darabnak a Dobsa vígjátékával szemben, hogy a korabeli magyar életet nem minden siker nélkül rajzolja. Legtöbbet érő műve az 1859-ből való Hódítás falun c. háromfelvonásos vígjáték. A komoly drámai nemre nem volt hivatottsága Kövérnek. Ide tartozó művei közül figyelemre legméltóbb a Balsac eszméje után írt A szép marquisné c. négyfelvonásos dráma. Dobsához és Kövérhez hasonlóan francia hatás alatt áll Degré Alajos (1820—1897.) is. A Nemzeti Színházban színre került tizenegy darabja közül leginkább tetszett a Rendkívüli előadás c. egyfelvonásos vígjáték (1856.) Elismeréssel említhető még Divatos beteg c. háromfelvonásos vígjátéka, mely Szigligeti Nőuralom c. 1862-ben adott vígjátékának hatását látszik mutatni. Egyébként Degré darabjának mesterkelt cselekvényét rendszeren átöltözések és félreértések bonyolítják. A drámaíró színészek közül való Hegedűs Lajos (1818—1860.) öt darabot írt. Közülök legkiemelkedőbb a Bibor és gyász c. ötfelvonásos történeti dráma. Jókai Mórnak (1825, 1904.) körülbelül huszonöt darabja került színre. Első színre került műve 1846-ból való. A két gyám c. népszínmű. 1852-ben a Nemzeti Színházban nagy hatással adott Dalma c. négyfelvonásos regényes szomorújátékával kezdődik drámaírói munkásságának második figyelemreméltóbb szakasza. Milton-ja (1876.) fantasztikusan regényes történet, lélektani lehetetlenségekkel és költőileg gyönyörű részletekkel. Több regényét is dramatizálta Jókai. 1884-ből való Az Aranyember c. ugyanilyen című híres regényéből készült drámája. Ez a legnépszerűbb s állandóan műsoron levő darabja Jókainak. Általában azonban Jókai munkássága a színpadi irodalom terén nem jelent magasabb fejlődési fokot a magyar dráma történetében. A tárgyalás alatti kornak egyik drámaírója volt Éjszaki Károly is (1818—1907.). Darabjai közül az 1855-ben kiadott, de színpadra csak a 60-as években került, A cydoni alma c. a görög világban játszó, prózában írt költői színezetű vígjáték a legismertebb, melyet szerzője «színi beszély»-nek nevezett. Balázs Sándornak (1830—1887.) 1862-ben adták a Nemzeti Színházban Az első ősz hajszál c. egyfelvonásos vígjátékát, mely úgy elgondolásában mint kivitelében és nyelvében franciás

finomságot és ötletességet mutat. Bajza Jenőnek (1840—1863.) egy történeti tragédiája maradt, Zách Felicián, mely kétségtelen drámaírói tehetségre vall. Tóth Kálmánnak történeti tárgyú komoly darabjaiban nincs igazi historiai levegő, sőt bántó stílustalanságok, anakoronizmusok éktelenkednek bennük. A király házasodik (1863.) c. történeti vígjátéka a közönségnek különösen tetszett. Tóth K. valamennyi darabja között legtöbbet ér az 1871-ben írt Nők az alkotmányban c. időszerű vígjáték. Szász Károly (1829—1905.) drámai művei közül legkiemelkedőbb a Heródes c. történeti tragédia, mely a színpadon elég hatást tett, feltűjtését is megérte s valóban érdekes alkotásnak mondható. Szász K. nagyszámú darabjai közül megemlíthető még az Apám felesége (1863) c. elég ügyes egyfelvonásos vígjáték, továbbá A lelenc c. nagyrészt színes versekben írt pályadíjnyertes színmű, mely a Nemzeti Színházban 1866-ban Flóra címmel adatott. Utolsó színpadi munkája a Böles Salamon c. négyfelvonásos bibliai drámája. Különös dicséret illeti a darabnak úgy költői, mint biblikus szempontból értékes nyelvét. Szász Károly nyelvművészete egyebek mellett igen nagy jelentőséget nyert gyönyörűen folyó Shakespeare és Moliére-fordításaiban is. A XIX. század hatvanas éveiből felemlíthető még Zichy Antal (1823—1893), kit az angol történelem terén végzett tanulmányai ihlettek drámaíróvá; művei azonban (Cromwell stb.) a tehetségnek majdnem teljes hiányát mutatják. Jellemző, hogy e kor drámaírói közt feltűnően sok a színész. Így: Egressy Béni, Szentpétery Zsigmond, Benkő Kálmán, aki ötvennél több darabot írt és fordított, Tóth József és felesége, Némethy György, ifj. Lendvay Márton, Feleki Miklós és Szerdahelyi István. Az e korszak második felében még feltűnt néhány jelesebb drámaíróról — nevezetesen Rákosi Jenőről, Toldy Istvánról és Berczik Árpádról — a szerző művében külön fejezet szól, valamint Az ember tragédiája költőjéről Madách Imréről is. — *Elek Oszkár: Elméletek a népmesékről.* A különböző elméletek ismertetése után a szerző arra a ténymegállapításra jut, hogy a mesék cserefogalma néptől-néphez való eleven áramlásában, az emberi szolidaritás legmegragadóbb nyilvánulata, arról azonban, hogy ezt a nemzetközi vándorutat szilárd adatokkal tudnók megjelölni térben és időben, örökre le kell mondanunk. — *ly: «Arany-koszorú»* címen a legújabb Arany-antológiát, — *Mikszáth* címen pedig Rubinyi Mózesnek Mikszáth Kálmán élete és művei c. munkáját ismerteti és bírálja. — *Karl Lajos: Arany János egy francia bírálója.* Saint René Gaspard — Ernest Taillandier Aranyra vonatkozó bírálatának ismertetése. — *Apróságok nagy írókról, művészekről.* Vörösmarty mint vadász. Szigligeti első darabjának egykorú bírálata. Egy költői pálya kezdete. (Érdekes részlet Szász Károly naplójából 1843 szept. 26. és nov. 28-ról. E szerint a későbbi jeles költő és műfordító, a «Kártvyadűh» c. versével már 14 éves korában részt vett a Kisfaludy-Társaság tanköltemény pályázatán, a díjat azonban nem nyerte el.)

U. i. 5. sz. — ly.: Ibołyka. Csathó Kálmán ilycímű új regényének bírálata. «Csathó tehetsége elsőrangú írói tulajdonságokban gazdag. Az eddigi fejlődése úgy mutatja, hogy Herczeg és Ambrus után egyike lesz a leg-számottevőbb elbeszélés és regényíróknak a legújabb magyar irodalomban.»

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 május 12-én *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Alszegehy Zsolt, Ágner Lajos, Bajza József, Gulyás Pál, Hegedűs István, Pais Dezső, Pintér Jenő, Szegedy Rezső, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Versényi György, Zolnai Béla vál. tagok. Jegyző: Kéky Lajos.

1. Elnök a gyűlést megnyitja. Titkárhelyettes jelenti, hogy a honvédelmi min. Horváth János titkárt (mint tanárt) a fegyveres szolgálat alól fölmentette s hogy a titkár rövid időre még a titkári hivatal átvételének elhalasztását kéri. A választmány öszinte, nagy örömmel veszi tudomásul a bejelentést s kész örömet hozzájárul a kért halasztáshoz is, miután a jegyző az ügyek további vitelére is teljes készségét jelenti ki.

2. Titkárhelyettes bemutatja a választmány új tagjainak: Morvay Győzőnek, Pitroff Pálnak és Szegedy Rezsőnek leveleit, kik megválasztatásukat köszönettel elfogadják s buzgó közreműködésüket ígérik a Társaság munkásságában. Öröndetes tudomásul van.

3. Titkárhelyettes jelenti, hogy Bogisich Mihály c. püspök úr (Esztergom) a Társaság alapítói sorába lépett. A választmány örömmel veszi tudomásul s utasítja a titkárhelyettest, hogy a Társaság köszönetét levélben fejezze ki.

4. Titkárhelyettes jelentése alapján a) a Társaság rendes tagjául megválasztatnak: Sinkovics Gábor, főgimn. tanár, Szabadka (aj. Loósz István), Fischer József, főhadnagy, 426. sz. tábori posta (aj. a pénztáros), Bónicz Márton, főhadnagy, 426. sz. tábori posta (aj. Fischer J.), Hámos Nándor, tornatanár, Bpest, (aj. Bakonyi Hugó), Palágyi Menyhért, egy m. tanár, Bpest (aj. Pintér J. és a pénztáros), Bárdos Rezső főgimn. tanár Szentes, Gajda Béla, főgimn. tanár, Karánsebes (aj. a titkárhelyettes).

b) a Társaság rendkívüli tagjául választatik: Szentgyörgyi Árpád, joghallgató, Bpest (aj. a pénztáros).

c) tudomásul szolgál, hogy a Társaság előfizetői sorába lépett a bpesti Röck Szilárd-u. polg. leányisk, s a torontálvásárhelyi polg. isk. igazgatója.

5. Titkárhelyettes kéri, hogy az idén se tartson júniusban a Társaság felolvasó ülést. A választmány így határoz.

6. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Eszerint

bevétel 9125·25 K., kiadás 2970·96 K, pénztári maradvány 6154·29 K, de ebből fizetendők még a 3—4., 5—6. füzet költségei. Tudomásul van.

7. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Alszeghy Zsolt és Tolnai Vilmos vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg, a következő tárgysorral:

1. Földessy Gyula: *Arany János, az ember és a költő.*
2. Alszeghy Zsolt: *Epigon lírikusok.*

★

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 április 14-én Versényi György elnöklété alatt *felolvasó ülést* tartott, a következő tárgysorral:

1. Szegedy Rezső: *Arany Toldi-trilógiájának szerb fordítása.*
2. Sik Sándor: *Adalékok verselésünk legújabb történetéhez.*

A M. T. Akadémia jutalmazottjait, új tagjait és pályatételt. A M. T. Akadémia idei nagygyűléséről kiadott jelentések alapján a tudományosakunkat közelebbről érdeklő pályázatok eldöntéséről, választásokról és jutalomtétellekről a következőkben számolunk be:

Az 1917 évi nagyjutalmat «A Balaton környékének geológiája c. munkájáért *Lóczy Lajos*, a Marczibányi-mellékjutalmat pedig *Hollós László* a Magyarország földalatti gombái, szarvasgombaféléi c. mű szerzője kapta. A Marczibányi-pályázat nyertese A magyar nyelv művelődéstörténeti emlékei c. pályamunkájával *Kertész Manó* lett. A szerző a bírálók szerint — olyan művet alkotott, mely kitűnően kiegészíti Tóth Bélának nagyhasznú és közkedveltségű Szájról-szájra, Mendemondák és Magyar Ritkaságok c. kötetét.

A Sámuel-díjat az erre illetékes bizottság és a nagygyűlés *Sebestyén Irénnek* ítélte oda Finn jelzős szerkezetek c. értekezéseért. A Bük László alaptól nyílt pályázatként hirdetett kérdés — A török uralkodás története hazánkban — kidolgozásával a benyújtott tervrajz és mutatvány alapján: *Császár Mihály* bizatott meg. Az ugyanazon alapítványból soron levő két másik pályatétel közül a Rákóczi-fölkelés történetének megírásával *Márki Sándort* (határidő: 1919. dec. 31.), Magyarországnak és Erdélynek II. József trónraléptéig terjedő története kidolgozásával pedig (határidő: 1922) *Marczali Henriket* bízta meg a M. T. Akadémia. A Gorove-pályázatra — II. Lajos udvartartása — beérkezett egyetlen pályamű jutalmazott szerzője: *Fogel József*.

A nagygyűlésen megválasztottak: a) az I. osztályba tiszteleti tagnak: Szilády Áron; rendes tagnak: Ferenczi Zoltán; b) a II. osztályba rendes tagnak: Angyal Dávid, Magyar Gyéza; levelezőtagnak: Szentpétery Imre; külső tagnak: Steindorff György; c) a III. osztályba tiszteleti tagnak: József főherceg, Bezerédj Pál, herceg Batthyány-Strattmann László; levelező tagnak: Filarszky Nándor, Lendl Adolf, báró Nopcsa Ferenc, Steiner Lajos.

A M. T. Akadémia jutalomtételt: 1. Gróf Széchenyi Istvánnak az ő ne-

véhez és működéséhez méltó életrajza. Benyújtható bármikor; akár kéziratban, akár kinyomtatva. Jutalom: 8000 korona. — 2. A Bródy-féle alapítványból 6000 korona jutalmat nyer az 1915—1917. évkör folyamán nyomtatásban megjelent legjelesebb publicistikai mű (könyv, röpirat, tanulmány, cikksorozat). Határidő: 1917. dec. 31. — 3. Az 1917-ben megjelent nyelv-tudományi értekezések legjelesebbike Sámuel Alajos alapítványának kamataiból 15 drb. cs. és kir. arany jutalomban fog részesülni. E pályázaton résztvesznek az összes, 1917-ben megjelent értekezések, melyekről a bírálóknak tudomásuk van. A jutalom odaítélése a nagygyűlésen fog kihirdettetni. — 4. Kívántatik a magyar szépirodalmi kritika története. Jutalma Halmos Izor alapítványából 2000 korona. Határnap: 1918. dec. 31. — 5. Nyílt pályázat: A magyar irodalmi nyelv fejlődésének története a nyelvújításig. A munka tervrajza egy-két kidolgozott fejezet kíséretében 1918. szept. 30-ig küldendő be. Névtelenül pályázó munkák ki vannak zárva e pályázatból. A legjobbnak ítélt terv és mutatvány szerzője megbízást kap a munka megírására. Jutalom: — a Lukács Krisztina-alapítványból: 2000 korona. — 6. A népiesség elmélete Dugonicstól Petőfigig. (A népiesség kérdésére vonatkozó akkori magyar elméleti irodalomnak összeállítása és méltatása.) Jutalma: Lehr Albert alapítványából: 400 korona. Határnap: 1917. dec. 31. — 7. A stílus a művészetben és irodalomban. Jutalma a Gorove-alapból: 100 arany. Határnap: 1917. dec. 31. — 8. A magyar humanizmus története Oláh Miklós fellépteig. Jutalma a Gorove-alapból: 100 arany. Határnap: 1919. dec. 31. (Az utóbbi három tételre nézve a pályázat kiköti, hogy ha a jutalmazott művet szerzője egy év alatt nem adja ki, akkor a tulajdonjog az Akadémiára száll.) — 9. Hegel filozófiájának hatása az újabb műbölcsészetre és kritikára, különösen a magyar irodalom terén. Jutalma a Lukács Krisztina-alapból: 2000 korona. Határnap: 1918. dec. 31.

A pályázatok a jelzett határnapokig a M. T. Akadémia főtítkári hivatalához címezve küldendők be. (A pályázási szabályok részleteit l. Akadémiai Értesítő 1917. évf. 5. sz.)

Kérelem. Arany János születésének századik évfordulója alkalmából lehetőleg teljessé akarjuk tenni a költő fia által alapított nagyszalontai Arany-múzeumot. Ezért bizalommal fordulunk minden intelligens magyar emberhez, hogy akinek birtokában bármely Arany-relikvia van, azt múzeumunknak ajándékozni, vagy letétként átengedni szíveskedjék. Gyűjtünk és kérünk:

1. az Arany-családra vagy a költő életére vonatkozó minden emléktárgyat, okmányt vagy bárminemű iratot;
2. a költő bármily csekély kéziratát (költemény, levél, feljegyzés stb.), vagy ezen okmányoknak, leveleknek vagy feljegyzéseknek betű szerint hű másolatát;
3. költeményeinek különböző, régi és főképp első s a ponyván is megjelent kiadásait;
4. az Arany-irodalom termékeit, róla szóló műveket, cikkeket, értekezéseket;
5. a költő arcképeit, szobrait;
6. az Arany-jubileum alkalmából az ország minden részében rendezett ünnepélyek meghívóit, műsorait, ezekre vonatkozó s ezekről szóló hírlapi cikkeket;
7. a jubileum alkalmából megjelent

önálló műveket, értekezéseket, hírlapokban megjelent költeményeket és kisebb cikkeket. Egyúttal kérjük azokat is, kiknek birtokában Arany-relikviák nincsenek ugyan, de ilyenekről tudnak, arról egyesületünk elnökségét értesíteni szíveskedjenek.

Végül kérjük az összes magyar lapok és folyóiratok kiadóhivatalait, hogy azokat a lappéldányokat, melyekben Aranyról írott cikkek eddig megjelentek és ezután meg fognak jelenni, múzeumunknak ajándékozzák.

A nagyszalontai Arany-émlékegyesület megbízásából: Szendrey Zsigmond főgimn. tanár.

Kiadatlan részek Aranynak Ercseyhez írt leveleiből. Az Ercsey-féle Arany-levelekben sok a kihagyás; az akkor még élőkre való tekintetből nemcsak részletek, de egész levelek is elmaradtak. Összehasonlítottam a Csonkatoronyban őrzött eredeti leveleket az 1875-ös kiadással, s amit a még most is élő személyekre való s egyéb tekintetből közölni lehet, adalékul Arany életrajzához közrebocsátom. (Megjegyzem, hogy a kiadásban sok a félreértést okozható dátum-hiba; pl. az 1853 május 27., 1859 november 23., 1867 szeptember 26-ról keltezett levelek tulajdonképpen április, december és októberben íródtak.):

1852 febr. 28. Kőrösön volt a tél folyamában három bál, a legutolsót fiatal emberek adták részvények útján s ebben mi is jelen voltunk; az ilyen bált szeretem: nem kell költeni semmire, mégis ehetni, ihatni, a mennyi belénk fér.

1852 máj. 11. Az anyjoknak semmi baja, vígan él, ismerős a fél város-sal, keresik ismeretségét a nők, s majdnem kézzől-kézre kapják, hordják mindenüvé. (L. erre még Ercsey 112. l.)

1853 szept. 27. Úgy hiszem igazat adsz Szemere Pálnak, ki egyszer életében szép verset is írt, mikép következik: «Nem! a magtalannak tüne-mény világa, A hol ő bujdosott, csak egy vadon homok, Mellyből a nyomorult, mihelyest kihága, Enyészten enyésznek ösvényin a nyomok.» — Igaz, hogy ő ezt vagy 40 évvel ezelőtt írta!

1854 márc. 1. Bár én is bírnék valami képességgel a háládatlan mu-zsán kívül, melly az idős embert, kacér hölgy módjára cserbe szokta hagyni.

1854 jún. 21. Károlyival (orvos) olly ritkán találkozom, mintha nem is egy városban lagnám vele. Őt el vonja hivatala, én inkább collégáim-mal tartok, kik rá nézve nagy részben idegenek; én épen úgy vagyok az ő praeférance körével, melly holmi obscurus emberekből áll, kikkel én semmi viszonyba nem jöttem ez ideig. (L. erre Gyöngyösy 214. l.)

1857 júl. 1. A szalontai urak — ha annyira szeretnének mint híre van — pesti útjokban mindig meglátogathatnának, de száz meg el addig a kert alatt, míg egy beszél.

1858 febr. 7. Én nem igen dolgozom, lapokba — mint látod — épen nem. Fejzúgásom miatt néha most már írhatok egy-két sort, de azt valami nagyobbra szentelem, nem lyrára, melynek úgy is döge van nálunk. («Az utolsó magyar-on dolgozott ekkor, melyről két nappal később azt írja

Tompához: «Kezdtém valamit, s folytatom még ma is; naponkint — nulla dies sine linea — egy-két sort írva, de jót, vagy legalább olyat, mi teljesen kielégít. Bevégzem-e? nem tudom.» S bizony nem végezte be; jún. 5-én már ezt írja: «Kezdtém egy költői beszélyt — rövid 8 tagú sorokban és rímben — de kezdetnek maradt. Az Ázsiában apáinktól elvált s ott elpusztult magyarság halálát akartam megénekelni, szóval olyan utolsó magyar-félét componálni, közös vigasztalásunkra. A múltban tükrözni a jövőt. De nem bírom, belefáradtam.» XI. 431. 444.)

1861 nov. 29. (Thaly Adalékok II. 319. l. a Rákóczi kesergőjéről ezt írja: «Rákóczinak ezen . . . búcsúénekét . . . a Bihar megyei, Rákóczi által hajdúi kiváltságokkal felruházott, Nagy-Szalonta város tősgyökeres magyar lakossága őrízé meg a feledékenységtől. Én ugyancsak Szalonta szülőtte: koszorús költőnk Arany János szívességéből közlöm, kinek mintegy tíz évvel ezelőtt onnan küldték be, öreg Kenéz Péter szalontai lakos és reform. egyházigazgató éneklése után leírva.» Nb. a Thaly Adalékait 1875-ben nyomták s Arany 1861. nov. 29-én kéri Ercseytől a Kenéz-féle Rákóczi-nótát e megjegyzéssel: «Scholsem jelent meg a dal, pedig nevezetes emléke ez a múlt századnak». Érdekes, hogy e nóta Szalontán ma is csak a Kenéz-családban él.)

1864 júl. 17. Tőrekvéseim főcélja pár év alatt Szalontára visszatelepedni, s az élhetetést bármi szűken is, valami kis földbirtok által biztosítani; (beleegyezik roskadozó háza eladásába); pedig kétszer megénekeltem (t. i. Háziuraság, Irószobám), száz háztervet építettem rá s újabb időben is úgy álmództam, hogy ha vagy 1000 frt. biztos kamatot hajtó tőkémig (már akár pénzben, akár földben) felvihetném, s amellett maradna annyi, hogy gabalyíthatnék rá egy pár szobát: ott húznám meg magamat «seprején életemnek», mint Gyöngyösy mondja.

1866 jan. 11. Már olyformán számítgattam volt, hogy tavasszal vagy nyáron — ha itt Pesten is — megpróbálom magam szárnyán repülni, s magamnak dolgozni ezentúl; de azt hiszem, még most semmi sem lesz ebből az álmódzásból. Nem is jó nekem előre számításokat csinálni: a sors kereke mindig legkedvesebb ábrándjaimon gázol keresztül; ilyen volt a szalontai kedves családi élet, — ilyen a későbbi vágyakozás oda, habár tört szívvel is, — ilyen most álmodott függetlenségem. Egyszer csak a járamban lesújt a mennykő s addig lesz.

1867 okt. 25. Jó volna evidenciában tartani az eladó telkeket és házakat. Különösen régi terveimhez híven olyan telket szeretnék, a minek egy kis szélessége is volna, a hosszával keveset gondolnék.

1868 febr. 4. Én gondoltam volt valami pesti viskóra is, hol magamat meghúznám és egy kis jövedelmet is biztosítnék; de amennyi pénzem nekem van, abból, félreeső helyen, alig lehetne nagyobb házat venni, mint amiben magam elférnék, családotól. Hát aztán mit egyem benne? Laci . . . már elé . . . nem volna esze, ha holmi falusi esküdségbe temetné magát, ha kilátás mutatkoznék is. Azonban nálatok az sincs — hisz ő is pecsovi. Hát már Biharország mi lesz: «Hon»-e vagy «Hazánk»? Bizony szomorú dolgok ezek országszerte. Hogy Szalonta sem marad el,

azt gondolni lehetett. Éretlen nép voltunk, vagyunk és maradunk mi, még el nem veszünk!

1868 febr. 25. Ujságot is kellene írnom: mit? írnak a lapok eleget. Majd csak ellagzizzuk az országot: örüljön neki, a ki tud. Hanem szomorú ujság az, hogy szegény Tompa a vége felé jár; Szász K. a napokban jött haza tőle s irtóztatónak festi állapotját. Így megyünk, sorra. (L. erre XII. 293. l. Tompa 1868. febr. 23-iki levelében: «Nálam volt Károly, Józsisal».)

1868 okt. 29. Te tudod, hogy az én célom nem nyerészkedés, nem üzlet, hanem főképen az, hogy kis jövedelmemet oda emelhessem, miszerint abból és biztosan megkapva — Pesten is fenntarthassam magamat, hivatal nélkül. Quasi nyugdíjazni szeretném magamat, rendes időben kijáró évi jövedelemmel.

1870—73. (?) Fáradt vagyok, s a mi kevés dolgom van, sok az nekem. Igen, hallom, hogy nevemmel ott megint bolondozni akarnak. Megmondhatod, t. i. ha kérdi valaki, hogy ha eddig nem, bizony most még inkább nem.

1875 márc. 26. Hát nálatok, hogy foly a politikai ölelkezés? mikor választatok a pünkösdi követségre? ebben az egész dologban én csak azt szeretem, hogy már én sem vagyok nagyobb hazaáruló. mint a többi.

1875 szept. 28. Én valóban nem mehettem (Szalontára t. i.). Mert bár akadémiai szünidő van, mégis mindennap kell itt lenni valakinek, a ki helyt álljon az Akadémia nevében. Gyulai egy egész hónapig vitte helyettem a functiót; hogy szünidejét ő miattam épen ne használhassa, azt tőle kívánnom embertelenség lett volna. Vannak bizonyos morális tekintetek, a melyeket érző ember nem mellőzhet, habár egy kis arcátlansággal túl tehetné magát rajtok. Illyen az én viszonyom Gyulaival. De talán jövő évben én is szabadabb leszek. Ideje volna már, régen is óhajtom és korom, egészségi állapotom is mind jobban követeli.

1875 dec. 19. Én nagyon ellustultam, hogy szalontai kifejezéssel éljek, jó volna már pihennem. Ha kitelelhetek, talán majd gondolok valamit a 60-ik év küszöbén.

1876. ápr. 10. (Valaki kölcsönt kér tőle Ercsey útján; nem ad, mert) nem nekem való az a bajlódás, a mivel az efféle dolog jár, és egyáltalában nem óhajtok «uzsorás ember» hírébe jutni. Ha az ember magánfélnek ad kölcsön, 5—6%-ért nem adhatja, mert annyit a legbiztosabb papir is behoz; drágábban ha adja, úgy érzi magát, mintha sajátjáért pirulni volna kénytelen. Egyszerűen az eddigi magánkölcsön nekem tökéletesen elég. Nekem most februárban ismét elkezdődött a nagy köhögésem, mely valószínűleg eltart fél évig, mint tavaly, vagy tán — halálíg. De hisz nem élhet az ember örökké, ha már belépett a 60-ikba, kivált illy «semmi haszonra.»

1877 jan. 25. Én pihent szemmel, látok 4—5 percig valamit, azután semmit. Már négy hónapja, hogy így vagyok.

1878 okt. 8. A szemem nem csak nem javul, sőt néhány nap óta alig tudok valamicskét írni, vagy olvasni, bár a nyár folytán e részt némi javu-

lást sejtettem volt. Pihentetni kellene teljesen, tökéletesen, hónapokig, évekig, de nem lehet, ha egy kissé javul, nem állhatom meg, újra elrontom. Szóval igen használható szem volna, ha soha semmire nem használnám.

SZENDREY ZSIGMOND.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Hanvay Zoltán: Forgácsok. Rimaszombat, 1916. 123 l. Lévai Izsó nyomdája.

E — gróf Csáky Albinnénak ajánlott — könyv a «Hanvai remete» jelzéssel író szerzőnek tizenhat kisebb-nagyobb cikkét foglalja magában. A cikkek többnyire hozzászólások egyes időszervi kérdésekhez. Itt azért kerülnek szóba, mert egyikben-másikban irodalomtörténeti vonatkozás is akad. Az ajánlásból például megtudjuk, hogy a szerző «sokféléről, sok külföldi lapban is írt»; hogy külön nyomtatásban megjelent munkáinak nyoma maradjon, felsorolja őket. (Kéziratos műveiről is beszámol.) Az öreg kor kissé lemondó hangján írt visszapillantásszerű ajánlásban ifjúkoráról emlékezve megemlíti, hogy Tompa Mihály szárnyai alatt növekedvén, csak természetes, hogy neki is voltak valamelyes eszményei. Micsoda szellemi élet volt — úgymond — fiatal korában az ő falujában (Hanván). «A régi paplak helyére, amely veszedelmesen hasonlított a Tompa által megénekelt Kelemérre: «Az én lakásom»-hoz újat építettek. Édes atyám Miska bácsinak (= Tompa Mihály) az ősi Kúriát engedte által. Azon gyászos emlékü időkben nagy íróink jó része tanárkodott. Arany János és Szász Károly Nagykőrösön, Lévai József Miskolcon stb. Amint aztán beköszöntött az aratási vakáció, fecskék módjára szállingóztak Hanvára. Átjöttek Szemere Miklós és Kazinczy Gábor bátyáim is. Mekkora szellemi arisztokrácia volt ez. Mikor leáldozott a nap s a falu utcája elcsendesedett a munka zajától, az égen pedig feltűnt a halvány hold s egyenként gyultak ki a csillagmecsések; végigülték a nagy szellemek a gémes kút aljában végighúzódo itatóvályút. Nem a csillagokat, de a fényes napot is elhomályosították volna az ajkaikról elröppent szellemszikrák». Elmondja aztán a szerző, hogyan nyert fogadáson Tompától egy szivart. Prózaíróinkról beszélgettek s ő tréfásan odavetette, hogy néhány nap alatt egy történelmi és egy társadalmi beszélyt ír, amelyek jobbakk lesznek az egykorú lapokban megjelentek kilencetized részénél. Amint a novellákkal elkészült, elvitte Tompának, ki elolvasta s kezet szorítva vele, átadta neki a fogadás díját. Nagy dicsérettel szól még szerzőnk a Virágregék költőjéről «Az én jó régi tanítóm» c. visszaemlékezésében, továbbá a «Nyílt levél a Gömör-Kishont szerkesztőjéhez» és a «Réthy Andor, a Tompa-szobor és még egyszer a Tompa-Kultúrtársaság» c. cikkeiben.

B. Gy.

A kassai magyar színészet százéves jubileuma. 1916. évi május hó 13. Kassa sz. kir. város közönségének és Faragó Ödön színiigazgatónak anyagi

támogatásával kiadta a Kassai Kazinczy-kör. Kassa, 1916. 50 l. Vitéz A. utóda nyomdája.

Ez az alkalmi nyomtatvány a jubileumi ünnepség részletes leírásán kívül Czobor Alfrédnek «A százéves kassai magyar színészet c. felolvasása, kivonatát nyújtva egyszersmind arról is értesít, hogy a kassai magyar színészet története nemsokára ugyanattól a szerzőtől tudományos és bő feldolgozásban fog megjelenni. A felolvasásból kitűnik, hogy Kassa város állandó színháza 1789-ben épült fel és nyílt meg, nem pedig 1781-ben, mint ezt eddig hitték. Tévesen ünnepelték tehát 1881-ben a színház százéves fennállását. A Függelékben *Benczur Vilmos*nak A kassai játékszín 1816—1916 c. készülő műve alapján a következő csoportosítású adatok vannak közölve: a) A kassai színház igazgatóinak névsora. b) Kassai szerzőknek a kassai színházban előadott darabjai. c) A kassai színházban előadott operák. Érdekes melléklete a füzetnek az 1816 május 30-diki előadás (Quodlibet két szakaszban) egykori címlapjának hasonmása.

V. M.

Képes Luther-naptár az 1917-iki közönséges évre, mint a reformáció négyzázados örömnepének esztendejére. Szerkesztették Hetvényi Lajos, Scholtz Ödön; két műmelléklettel. Sopron, 1916. 160 l. Romwalter Alfréd nyomdája. Ára 90 fillér.

A naptár irodalomtörténeti vonatkozású közleményei: 1. *Payr Sándor: Luther Márton és a magyarok.* A cikk a nagy német reformátor magyarországi összeköttetéseit ismerteti, továbbá rámutat az irodalmunkban található Luther-vonatkozásokra. (Sztárai M., Toldy F., Kazinczy F., Kozma A., Oláh G., Radó A. stb.) —z. *Hollósy Kálmán: Két protestáns költő.* Születésük századik évfordulója alkalmából. Arany János és Tompa Mihály költészetének rövid méltatása, különös tekintettel a vallás-erkölcsi mozzanatokra. (Két-két a Beöthy-féle Képes Irodalomtörténetből vett arcképpel.)

V. M.

Új füzetek és könyvek. *Babits Mihály: A gólyakalifa.* Budapest. 1916. 319 l. Athenæum-kiadás. Kötve 2 kor. 60 f.

Shakespeare: A vihar. Ford. Babits Mihály. Budapest, 1916. 135 l. Athenæum-kiadás. Ára: 3 kor.

Merkler István: Karrikaturák, rajzok, figurák, Snazil (Wallshausen Zsigmond) rajzaival. Budapest, 1916. 78 l. Bródy József kiadása. Ára: 2 kor. 40 f.

Káplár úr Gubitzza Dömötör kalandjai még tapasztalatyai békében oszt háborúban. Képekkel. I. k. A békében szőrzött tapasztalatok. Budapest, 1916. 155 l. Dick-kiadás. Ára: 3 kor. 50 f.

Pásztor Árpád: Regényalakok. Budapest, 1916. 191 l. Dick-kiadás. Ára: 3 kor. 40 f.

Szép Ernő: Egy kis színház. Budapest, 1916. 168 l. Dick-kiadás. Ára: 4 korona.

Verő György: A Magyarországi Symbolikus nagy páholy védelme alatt dolgozó Demokratia c. «Szabadság, egyenlőség, testvériség» jeligéjű t. . . és t. . . szabadkőműves páholy 25 éves működésének története. Budapest, 1916. 232 l. A Demokratia-páholy kiadása.

Sebők Zsigmond: A milliomos fia. Történet egy nagy budapesti házból. Az ifjúság számára. Moldován Béla rajzaival. Budapest, 1917. 93 l. Franklin-kiadás. Kötve: 5 kor. 20 f.

Fábián Géza versei. Budapest. 1916. 77 l. Németh József bizománya. Ára: 3 kor.

Farkas Emőd: Királykönyv. I. Ferenc József és IV. Károly király életrajza. Budapest. 1916. 32 l. Rózsa K. kiadása. Ára: 60 f.

Kármán József: Fanni hagyományai. Békéscsaba, 1916. 72 l. Tevan-kiadás. (250 számozott példány készült.) Kötve: 10 kor.

Kosztolányi Dezső: Mák. Versek. Békéscsaba, 1916. 81 l. Tevan-kiadás. Ára: 3 kor.

Somlyó Zoltán: Nyitott könyv. Lírai pamflett 3 részben. Békéscsaba 1916. 68 l. Tevan-kiadás. Ára: 2 kor.

Szederkényi Anna: A Mária Anunziata Villában. Békéscsaba, 1916. 58 l. Tevan-kiadás. Ára: 2 kor.

Márki Sándor: I. Ferenc József király emlékezete. Kolozsvár, 1916. 14 l.

Fehér Olga: Asszonyvándorlás a harctérre. Jegyzetek a szomorú időkből. Budapest, 1916. 103 l. Galántai Gy. kiadása. Ára: 4 kor.

Rejőd J. Tibor: A véres kard Nagyszeben felett. Naplójegyzetek 1916 aug. 28-tól okt. 1-ig. Handmann Adolf szövegképeivel. Nagyszeben. 1916. 48 l. (Haiser-nyomda.) A szerző kiadása. Kötve: 2 kor. 50 f.

Benedetto Croce: Az esztétika alapelemei. Fordította Farkas Zoltán. Budapest, 1917. 112 l. Franklin-kiadás. Ára: 2 kor.

Eötvös Ida: Találkáról jövet. Versek. Budapest, 1927. 63 l. Benkő Gy. kiadása. Ára: 4 kor.

Szabó István: Doberdó. Egy honvédhadnagy könyve az Isonzó-front-ról. Budapest, 1917. 151 l. Benkő Gy. kiadása. Ára: 4 kor.

Vadász Norbert: Viszontlátásra! A harctéren küzdő magyar diákok vigasztalására. Szombathely, 1917. 46 l. Egyházmegyei Könyvnyomda nyomása. Ára: 1 kor.

A Petőfi-társaság évkönyve. Szerk. Pakots József. Budapest, 1916. 127 l.

Drasche Lázár Alfréd: Tűzpróba. Regény. Budapest, 1917. 369 l. Franklin-kiadás. Ára: 5 kor.

Szentimrey Jenő: Erdély felől. . . Versek. Budapest. 1916. 94 l. Lampel R. bizománya. Ára: 2 kor. 80 f.

Szögyi Gusztáv: Menekülésem a kulturdzsungelből. Budapest, 1917. XVI. 233 l. Lampel R. bizománya. Ára: 8 kor.

Kárpáti Aurél és Vajda László: Kőműves Kelemen. Dráma. Budapest, 1916. Táltos-kiadás. Ára: 3 kor. 50 f.

Gunyor Pál: Tövisek és Rózsák. Aforizmák, epigrammák és szatirák könyve. Budapest, 1916, 222 l. Eggenberger-kiadás. Ára: 2 kor.

Herczeg Géza: «U.» Háborús képek a haditengerészetről. Budapest, 1917. 163 l. Athenæum-kiadás. Ára: 3 kor. 60 f.

Kaffka Margit: Allomások. Regény. Budapest, 1917. 448 l. Franklin-kiadás. Ára: 6 kor.

Balla Ignác: Kis emberek. Budapest, 1917. 63 l. Franklin-kiadás. Ára: 36 f. (Magyar Könyvtár 836 sz.)

Vajda Ernő: A váratlan vendég. Színmű 3 felv. Budapest, 1917. 148 l. Légrády-kiadás. Ára: 3 kor.

Szinnyei József: Jalava Antal emlékezete. Arcképpel. Budapest, 1917. 16 l. Akadémiai-kiadás. Ára: 60 f.

Karácsonyi János: Bunyitai Vince emlékezete. (Arcképpel.) Budapest, 1917. 15 l. Akadémiai-kiadás. Ára: 70 f.

Farkas Pál. Egy tanár jegyzetei. Regény. Budapest, 1917. 205 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára: 4 kor.

Hajnik Miklós: A gyémánthintó és más elbeszélések. Budapest, 1917. 169 l. Singer és Wolfner-bizománya. Ára: 3 kor. 50 f.

Herczeg Ferenc: Kék róka. Színjáték 3 felv. Budapest, 1917. 91 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára: 2 kor. 80 f.

Kóbor Noémi: Ezerkilencszáztizenhat. Anti tanár úr. Budapest, 1916. 205 l. Singer és Wolfner kiadás. Ára: 5 kor.

Várnai Zseni: Gracchusok anyja. Versek. Budapest, 1916. 80 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára: 2 kor. 50 f.

Kis-Erős Ferenc: Esztétika. Magasabb fokú intézetek és művelt emberek számára. Budapest, 1916. 347 l. A Sz. István-társ. bizománya. Ára: 7 kor.

Endreffy Lajos: A háború theológiája. Nagybörsöny. 1916. 28 l. Az Evangelikus Lap kiadása. (Wigand K. F. nyomdája. Pozsony.)

Az igaz papság tüköre. Írta: *Lelkész.* (Különlenyomat az «Evangelikus Lap» 1916 évfolyamából.) Pozsony. 1916. 36. l. Wigand K. F. nyomdája.

Schiller Frigyes: Stuart Mária. Szomorújáték. Ford. Radó Antal. Budapest, 165 l. Lampel-kiadás. Ára: 1 kor. 8 fill. (Magyar Könyvtár. 837—835. sz.)

Leonard Merrick: Visszahiv a mult. Angolból ford. Sáfár Andor. Budapest. 52 l. Lampel-kiadás. Ára: 36 fill. (Magyar Könyvtár. 837. sz.)

Olcsó Jókai: 231—240. sz. Egy nagy élet apró emlékei. IV. (Kéky Lajos bevezetésével és jegyzeteivel.) Két menyegző. Csel-csal. Fejedelem és Fra Diavolo. A talmi asszony. Kétszer kettő négy. Aki a szívét a homlokán hordja. Az aranyember, dráma öt felvonásban. Korrajzok. Budapest. Révai-kiadás. Egy-egy szám ára 40 fillér.

Ferrero: Róma nagysága és hanyatlása. IV—VI. köt. Ford. Lendvai István. Budapest, 1916. 334, 272, 296 l. Révai-kiadás. Ára: 7 korona 80 fillér.

Pekár Károly: Magyar kultúra. Sajtó alá rendezte és az életrajzot írta: Morvay Győző. Budapest, 1916. 480 l. Ára: 12 kor.

Kazinczy Ferenc Tübingai pályaműve. A magyar nyelvről 1808.

Kiadta Heinrich Gusztáv. Budapest, 1916. 196 l. Akadémiai kiadás. Ára : 3 korona.

Négyesy László: *Arany*. A költő születésének százados évfordulója alkalmából a Kisfaludy-Társaság ajándéka a magyar tanuló-ifjúságnak. (Arany J. arcképével.) Budapest, 1917. 54 l. Franklin-nyomda. (Második bővített kiadás u. o. 56 l.

Kéky Lajos: *Tanulmányok Arany János epikájáról*. Budapest, 1917. 126. l. Franklin-kiadás. Ára: 1 kor. 50 f.

Császár Elemér: *Shakespeare és a magyar költészet*. Budapest, 1917. 268 l. Franklin-kiadás. Ára: 1 kor. 80 f.

Tordai Grail Erzsébet: *Tisztelet a hősöknek!* Allegorikus kép. A benne előforduló melodráma zenéjét szerzette Tamásyné Gáll Anna. Budapest 1916. 46 l. Kiadja a Mária Dorothea-Egyesület.

Petrík Géza: *Magyar könyvészet. 1901—1910*. Az 1901—1910 években megjelent magyar könyvek és folyóiratok, atlaszok és térképek összeállítása. Tudományos szak- és tárgymutatóval. A M. T. Akadémia támogatásával kiadja A Magyar könyvkereskedők Egyesülete. 5—6 füzet. Flammarión Kamill — Hreblay Emil. Budapest, 1916. 321—480. Ára: 6 kor. 7—8. füzet. Hreblay Emil — Kemény Ödön. Budapest, 1916. 481—640 l. Ára: 6 kor.

Takáts Sándor: *Zrinyi Miklós nevelőanyja*. Budapest, 1917. 144 l. Franklin-kiadás. Ára: 4 kor.

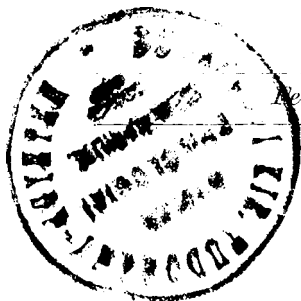
Sebestyén Gyula: *I. Ferenc József apostoli királyunk halála*. Gyászbeszéd, melyet a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. évi nov. hó 29-én a M. Tud. Akadémia felolvasó-termében tartott rendkívüli választmányi ülésén elmondott — alelnök. Budapest, 1916. 6 l. A Magyar Néprajzi Társaság kiadása. (Különlenyomat az Ethnographia 1916 évi folyamából.)

Egyetemi tanárok a hadbavonult egyetemi polgárokhoz. Szerkeszti Grósz Emil. Első füzet. Budapest, 1917. 68 l. Franklin-kiadás. Ára: 1 kor. 20 f. (A füzet tartalma: Grósz Emil: Előszó; Mihályfi Ákos: A magyar királykoronázás jelentősége; Magyary Géza: Állam és jog; Lieberman Leo: Az egyetemi élet befolyása a világnézetre; Petz Gedeon: Az egyetemi ifjúsághoz.)

Gulyás József: Erdélyi János két kéziratban lévő drámája. Sárospatak, 1917. 22 l. Ref. főiskolai nyomda. Ára: 50 fillér. (Ismertetését l. folyóiratunk 1917. évf. 193 l.)

Losonczy Zoltán: *Az Ő-zés története*. Az Ő-zés eredete. Budapest, 1916. 37 l. Franklin-nyomda. (Különlenyomat a Nyelvtudományi Közlemények. XLIV. kötetéből.)

Felelős szerkesztő: *Pintér Jenő*.

PETŐFI 1848/49-BEN.¹

A költő életének ez utolsó másfél esztendejében első pillantásra feltűnik a *politikai* (hazafias, forradalmi, harci) költemények túlnyomó volta, s ezzel szemben a szerelmiek ritkulása, sőt 1849-ben teljes megszűnése. Nagy tévedés e jelenséget szerelme kihűlésével magyarázni. Ellenzi ezt minden ismert életrajzi körülmény s az a tény is, hogy egyik-másik költemény gyöngeségeiből az érzelmi alap gyöngülésére következtetni sohasem lehet, hiszen ily félszeg okoskodással Petőfinek akár hazafiságát is kétségbe vonhatnók épen legteljesebb kivirágzásakor. Ép oly hiba meghasonlást keresni Petőfi egyéni érzelmei s polgári élete követelményei között. Ily magyarázatra, világos adatok híján, csak akkor volnánk feljogosítva, ha a magyarázni kívánt jelenség nem illenék bele a költő természetes fejlődés-menetébe, vagy azzal egyenesen kirívó módon ellenkeznék. Már pedig a szerelmi költészet alkotásainak ez időtájt számbeli csökkenése s ezzel szemben az aktuális politika erős térfoglalása : természetes folyamánya a költő továbbhaladó fejlődésének.

Már egyszer tanui voltunk ilyen hang-váltásnak Petőfi fejlődésében, mely, mint most már világosan látszik, egészében véve kettős ízületű. Most a második ízület kezd teljessé válni. 1846 őszén ment végbe a nevezetes fordulat, mely e rövid, s korántsem bevégezett költői pályát két nagy félre osztja.

Minden tagadó látszat ellenére is, Petőfi lyrája nem volt kezdetől fogva az az erősen személyes, élményi lyra, amilyennek általában hisszük, vagy amilyennek azok tüntetik fel, kik költészetét

¹ Bevezető részlet egy Petőfiről szóló munka utolsó fejezetéhez. Itt némi módosítással, hogy a korábbi fejtegetéseket nem ismerő olvasó is megérthető egészet kapjon. A cikk végéhez csatolt, más fejezetből átvett jegyzet is ezt a célt szolgálja.

valami egynemű, egyszerre született egésznek nézve, időbeli létrejövetelét, fejlődésszerinti változatait nem tisztelik meg a kellő aprólékos figyelemmel. A lyrai személytelenség korábbi divatjával szemben méltán látjuk ugyan ő benne a lyrai személyesség legvalódibb képviselőjét, de e személyességnek, mint tapasztaltuk, története van, mely csak külszin-forradalmakon, ál-újdonságokon keresztül, szeszélyes, türelmetlen forrongások után jut el fejlettsége klasszikus tisztaságához. Hiába minden személyes ösztön, hiába minden, igazán és forradalmilag újszerű egyéniség, *élmény* nélkül személyes lyrában nincs valódi újság. Élmény pedig, költészetben, nem jelenti mindazt, ami az emberrel megtörtént; hanem csak azt, amit mélyen élt át, s erős érzelmi visszahatással érlelt egyénivé s a költői kifejezést megkövetelővé. Voltak élményei, a közönséges értelemben, 1846 előtt is Petőfinek, olyanok s oly változatossággal, mint kevés más embernek, s lyrai fogékonyságát ezek nagy mértékben fejlesztették s érlelték is, mégis 1846 előtt nem a személyes lyrában alkot valóban újat és tökéleteset, hanem a személyességet már definitiója szerint is szükségkép kizáró népdalban s a majdnem objektív műfajnak veendő genre-képben. A személyességre törekvő ösztön kétségtelenül megvolt benne már kezdettől fogva; egy mindenki mástól különböző Petőfit, egy új költő-typust, egy ósdiakat és jámborokat megbotránkoztató fictiv személyességet, egy *ál-Petőfit*, mint akkor neveztem, szívesen, s kedves, makacs gyermekdedséggel szenvelgett versben és életben ⁶Heinéskedő szellemű önarcképekben és bordalokban, olyannak tűntetve fel magát, a milyenül naivabb költőtársai (s ez ál-typus egyik utolsó áldozata, a költő fia, a szegény Petőfi Zoltán is) utánozták őt: de mindez csak egy veleszületett tehetség ösztöne igazi élményi táplálék, tehát érett, kész személyesség nélkül; valamint nem egyéb a *Czipruslomboknak* a csekély fontosságú élményt auto-suggestióval pótló, fokozó szép erőfeszítése, s nem egyéb a *Felhők*-korszak egyénieskedő, az egész világgal szemben erős személyiséget affektáló, a költőtől egyébként oly idegen formajátékra, mű-fogásokra vezető diszharmoniója sem. Az 1846 előtti egész ízületet tehát bizonyos mérvű s a mondottak által eléggé meghatározott értelmű *személytelenség* jellemzi; csakhogy a dalban és genreképben (1843/44.) e személytelenség megtalálja a maga természetes, klasszikus formáját s őszintén meg is felel a költő akkori lyrai érettségének; míg ellenben a nyomban utána következő *Czipruslombok*- és *Felhők*-korszakban csak diszharmonióra vezet, mert oly erős személyességet következményül bíró élményei még akkor nem voltak. Vagyis egy igen határozott fordulatot láttunk ez első ízületen belül: fordulatot, hogy csak végpontjait jelöljem meg: a népdal nyugalmatól annak műfajilag is legszélsőbb

ellenlábasaig, a *Felhők* izgatottságáig. S ez az a fordulat, melyre e visszapillantás elején céloztam, hasonlóan jelezve hozzá az 1848-iki hangváltást, mely ép így két félre osztja az 1846 őszén kezdődő ízületet, a személyes, élményi lyrának oly rövidre kiszabott korszakát.

Másfél évig, szinte a márciusi napokig Szendrey Julia, azontúl a nemzeti szabadság műzsája uralkodik az élményi lyrára már teljesen megérett Petőfi költészetén, megosztva azt első felében a szerelmi (magánérdekű), második felében a hazafias-politikai (közérdekű) költészet területére. Amaz a lyrai teljes kifejlés nyugalmaival a korábbi népdal —, emez az izgalmak szakadatlan viharzásával a *Felhők*-diszpozíció párja. Csakhogy korábbi előképeivel szemben most már mind a kettő személyes és valódi élményen alapszik.

No tehát, ha másfél évi szakadatlan lyrai uralma után apránként megfogyatkozik a szerelem ihlető ereje, az bizonyára ép oly természetes következménye a lyrai kiélésnek, mint volt a daltól a *Felhökhöz* való átfordulás. Egy Petőfi-féle, gyakori megnyilatkozású kedély, szükségkép kiél bizonyos idő alatt valamely lyrai diszpozíciót, s az egy irányban már kielégült költői ösztön, mely még fiatal elevegenségben van, okvetlenül más irányba fordul, új ingereket, újfajta élményeket s általuk új lyrai lehetőségeket keres. S ez a költő addigi fejlődése által előidézett szükségérzet oly erős lehet, hogy új irányba tudná terelni magát a költő emberi életét is, ha maga az élet nem szolgáltatna, mintegy kapóra, újszerű élményeket. De a márciusi napoktól kezdve özönével ontja az élet a másnemű élményeket s hovatovább teljesen átszereli a költő húrjait. Mindamellett egészen 48 végéig, a költőnek a harcokban való személyes részvételéig, ritkulva bár, meg-megszólal még a szerelem hangja, sőt lyrai ingerül időnként épen az új élmény-rendszer napkörébe jutva szerepel ezentúl. Talán ez új megvilágítás, ez új élményi vonatkozás téveszt meg némelyeket, mikor meghasonlást sejdítenek a költő honpolgársága és szerelme között.

A változás szüksége tehát benne van a költő fejlődés-ösztönében. S hogy épen ilyen változásé, azt a példáulú említett korábbi fordulat is tanúsítja. A daltól, mint láttuk, szinte erőnek-erejével futott az érzelmi rendkívüliséget ígérő, s ha nem is egészen fictiv, de mégis magára szuggerált élmény felé (*Czipruslombok*): a költői nyugalom után szinte szántszándékkal kereste a lelki nyugtalanságot, s midőn az élet ilyesmivel csak kisebb arányokban, nem felkorbácsolólag szolgáltat, észbeli indokokkal, egy nagy világgyűlölet mesterséges tenyésztésével igyekezett rendkívüli lyrai ingerekre szert tenni (*Felhők*). Ugyanílynemű változást látunk most is: izgalmak keresését a nyuga-

lom után. Csakhogy most kezére jár az élet. S akár így nagy távlatból, főbb szakaszaiban, akár közletről, részleteiben, vizsgáljuk költészetét: kicsiben-nagyban ezt a váltakozást látjuk. Nyugalom és háborús váltja fel egymást, hosszabb időre, 1846 előtt egyszer, s 1846 után másodszor. De kisebb arányokban, kevesebb tartósággal, az egyes nagyobb szakaszokon belől is, sőt egy-egy költeményében magában is (*Levél Arany Jánoshoz*), ilyen fajta hullámozása figyelhető meg kedélyéletének.

Az érzelmi élet *intenzitásának*, cselekvő energiájának változásai ezek, s innen van, hogy kedélyélete annyira hullámozónak, ringatózódnak tetszik. Intenzitás dolgában minden esetre változatosabb, mint színzetben, minőségben. Ha hasonlattal akarnék élni, kedélyállapota váltakozásait inkább felismerném egy víztükrő képében, mely hullámozik, hánykolódik, háborog, ring, imbolyog, gyűrűz és elsimul, mintsem egy sokféle hangszerből összeállított zenekarban, melyben hol ez, hol amaz hangszer hangszíne vezet.

De a második izületnek e belső fordulata ép úgy nem állt elő meglepetésszerűleg, mint az első izületé. Láttuk amott a *Felhők* előfutárait, még a dal korában, bár ártatlan jelentkezésben (Heine-félék). S ime itt is, még a szerelmi béke áldott idején, vészmadarakat látunk fel és tova röppenni: előhírnökeit, jóslatait, nem a forradalomnak, hanem a kívánt, egyre türelmetlenebbül várt lelki (lyrai) izgalmaknak. Ez egyre szaporodó előjelek is bizonyítják, hogy határozott szükségérzet készíti elő a fordulatot. A házas nyugalomból való kivágakozás utolsó ilyen jele az igen jellemző *Mit csinálsz, mit varrogatsz ott*, melyet két hónappal írt a márciusi napok előtt. De már szinte a bizonyossággal jelenvaló izgalom első szülötte *Olaszország*, valószínűleg szintén januárból. Szállanak előre izgalomvágya vészmadarai: «Hosszú sorban a vándormadarak». Ezután már csak a «Talpra magyar» következik s a lyrai tárgy fordulata teljes. Költői fejlődése belső, ösztönszerű menete (1846 ősztől 1848 márciusáig) szinte végzettszerűleg egybeesett a politikai élet forradalmivá ingerlődésével, s évek óta megfelelő táplálékot nyert politikai érdekű olvasmányából is. Költői fejlődése; politikai meggyőződésének egész a tettvágyig való megérlelődése; veleszületett temperamentuma s jelleme is, mely minden igát lehajítani türelmetlen; a közélet alakulata: a nemzeti történelem nagyszerű krízise: mind találkoztak egymással ama március 15-én. Így lett ő, mire régen vágyott, készült, az izgalmak költője; a cselekvő, a politikai izgalmaké, melyekben azonban nemcsak költészetével, hanem egész tetterejével *szerepel*; így vált neki a hazafiság is, a szerelem után, valóságos élelemnnyé.

Most már beteljesül a hit, melyet a költők politikai hivatásáról

nagy példák szerint vallott; teljes értelmet nyer Béranger hatása is, és a márciusi nagy találkozóra egész kiforrottságában megérkezik a politikai értelemben vett *népköltő* is; jön s eljuttatja végzetszerű utolsó állomásához nemcsak saját költői pályáját, hanem azt a magyar irodalmi fejlődést is, mely mikor több mint félszáz esztendővel azelőtt megindult, már magával hozta politikai végzete csiráit. Mert a XVIII. századvégi irodalmi megújulás, ha művészi szempontból vizsgálva stilreformot s ezáltal költészetbeli felfrissülést, tehát igazi irodalmi értékeket eredményezett is, igazi természete szerint a mi viszonyaink között csakis politikai természetű, a legnemesebb értelemben vett politikai mozgalom lehetett, s ha nem az lett volna is, azzá kell vala válnia. Mert nem úgy igaz a tétel, hogy irodalmunk megelőzte a politikát, hanem úgy, hogy magyar nemzeti politika volt már irodalmunk is. A magyar nyelvűség kérdése, melyet a latin leszorításával ez az irodalom végül meg is valósít, egyszersmind elsőrendű politikai ügy volt minálunk, országgyűlések, törvényhozások tárgya, s politikai érdekeket érintve, csakhamar el is vezetett a nemzetiségi kérdéshez. A magyar nyelv kérdése a magyar nemzetiség ügye volt, s az olvasóközönség is politikai ösztönből, a nemzeti ügy iránti érdeklődésből kezdett foglalkozni irodalmunkkal. Egy pusztaszépirodalom itt nem talált volna olvasóközönségre (a «magyar hölgy» irodalmi részvétlensége ellen állandó a panasz): olvasni a magyart a politika tanította meg. Mihelyt irodalmunk a fejlődés során annyira jut, hogy már-már önállósul, s politikátlan szépirodalomná készül különülni: olvasóközönsége majdnem cserben hagyja, ellenben sereggestül tódul a Széchenyi nyomán, de különösen Kossuth hírlapi működésével megindult katexochén politikai irodalom felé. Irodalmunknak ezt a krízisét csak az nem tudja, ki az egykorú folyóiratokat sohasem olvasta. Széchenyi fellépéséig az *irodalom* a magyar ember politikai olvasmánya, azontúl már mind több igazi politikát kap s Kossuth Pesti Hírlapja megindulásával (1841) teljessé válik a szakadás, mely az irodalmat részvétlenséggel fenyegeti. Ekkor lép elő Petőfi s irodalmi programjául hozza a népiességet, ami ismét, s kivált az ő felfogásában csupa merő politikát jelent. S imé ez az irodalom ismét magához hódítja az olvasókat, sőt oly körökből is előcsalja, amelyeket eddig kevésbé érdekelt. Petőfi pályafutásában kicsiben megismétlődik az addigi irodalom története: a gyökereiben politikai program irodalmi kvalitásokat szül, de végül is felfalja tulajdon gyermekét. Az irodalmi értelemben vett népköltő teljesen politikai színezetű népköltővé lesz, s a szabadságharc viharaiiban az irodalom politikai végzete, melyre céloztam, teljessé válik. Odavész maga a költő is, ki e végzetes fordulatot végrehajtani elhívatott, s

eltüntével egy tátongó üresség marad a mult és jelen között, amely az irodalomra s az egész magyar közéletre új eligazodást teszen szükségessé.¹

HORVÁTH JÁNOS.

¹ Az olvasóközönségről itt mondottakra nézve néhány egykorú nyilatkozat: *Schedel*: az 1830—1836 közötti időre vonatkozólag mondja Széchenyiről: «legfőbb ösztöne volt e korban az olvasásnak» (*Figyelmező*: 1837:I:25). Ugyane «cikkében «roppant»-nak mondja a politikai jellegű *Jelenkor* publikumát (u. o. 45. l.); Gáspár János hagyatékából tudjuk, hogy 1841-ben a *Jelenkornak* 2800 előfizetője volt (*Budapesti Szemle*: 1917:213. l.); az *Athenæumnak* ezzel szemben 500 és 1000 közt ingadozott az előfizetői száma; helyesebben 1000-ról szállt le 500-ra (l. *Athenæum*: 1842:II:449—451.). L. még: Döme: A magyar olvasók 1841-ben (*Ath.* 1841:II:381.); s különösen az *Athenæum* szerkesztőjének idevágó nyilatkozatait («ma, midőn a politika csaknem minden más iránti érdekeket úgy szólva kitörölt a keblekből» 1842:II:449.) és «Végyszó»-ját az 1843. évf. utolsó füzetében («1841-dik éven innen két ok munkált az *Ath.* olvasói számának csökkentésére; egyik, hogy a polémiát lapunkban gyérítők, másik, hogy az olvasók komolyabb tárgyakat kedvelő egész seregét csaknem a Pesti Hirlap csábítá magához»: 465. l. Ugyanitt jegyzetben is megismétli, hogy az *Ath.*-nak előfizetők dolgában főkép a «politikai ébredés» ártott). — Amit pedig arra nézve mondtam, hogy még az irodalomhoz is politikai érdeklődés vonzotta az olvasók nagy részét, jellemzően bizonyítja Tóth Lőrinc feljegyzése, aki a Kisfaludy-Társaság 1842 febr. 5-iki közülésén a szatira-pályázat alkalmából emlékeztet arra, hogy mikor e pályázat kitűzetett, sokan hibáztatták, efféléket vetve ellene: «illy társaságoknak nem kellene az irodalmat csupán irodalomnak tekinteni, hanem mint ágát a nemzeti életnek, melyben a nemzet szellemi ereje összesugárzik; s azért munkafeladásaiban (= jutalomtétéleiben) talán sokkal célirányosban cselekszik, ha nem azt tekinti, hogy már legyen a literatura eme nemében (t. i. a szatirában) is munkánk, vagy inkább zsenge kezdetünk, hanem inkább azt, hogy minél hathatósban működjék a nemzet életkörében» stb. (*Ath.* 1842:I:390). Jellemző az ily felfogással való vitatkozás épen azon a közülésen, melyen Tóth Lőrinc bejelenti, hogy a Kisfaludy-Társ. mindenképen segíteni kíván a hanyatló szépirodalmon, s «rendeltetése határozottabb kifejezése végett neve mellé egy-szersmind a Magyar Szépirodalmi Intézet melléknevét is» felveszi (u. o. 386. l.). Ugyanez ülésen Hunfalvi Pál konstatálja, hogy «a nemzet el kezd ordulni nevelőjétől (a magyar irodalomtól), nagykorúnak tartván magát s e nevelő alól kinőttnek» (u. o. 392).

ARANY JÁNOS TERVEZETT NÉPLAPJA, A 'NÉPSZABADSÁG'.

1849 június 16-án Arany, ki ekkor belügyminiszteri fogalmazó volt, «ajánlkozási iratot» intéz főnökéhez, Szemere Bertalanhoz, ki egyben elnöke is volt a forradalmi minisztériumnak. Arra kéri, hogy «álladalmi költségen» támogassa Debrecenben már megkezdett népies irodalmi vállalatát, melyet most Pesten folytatni szándékozik. Félívnnyi füzetekben óhajtaná terjeszteni a «nép lelkesedésben tartására» alkalmas verseit, mert «megmaradásunk egyik főfeltételének s a népköltészet leghálásb feladatának» tartja «a népre és hadseregére lehető legnagyobb kiterjedésben hatni». A már megjelent s a közelebb világot látandó versekből egy párat mellékel is ajánlkozásához.

A füzetes verses vállalat, melyre Arany e folyamodványában hivatkozik: A *szabadság zengő Hárfa*-ja címmel Debrecenben Telegdy Lajosnál jelent meg. Arany László szerint két füzet maradt fenn belőle. A megjelenés ideje nyilván arra a tíz napra esik, melyet Arany, hivatalba lépésétől a kormány Pestre költözéséig Debrecenben töltött: 1849 május 24. és június 5. közé. Semmi sem bizonyítja és mi sem teszi valószínűvé Arany Lászlónak azt a megállapítását, illetve állítását, (melyet azután elismételt Arany valamennyi életrajzírója), hogy e füzetek 1849 elején, vagyis akkor jelentek meg, mikor Arany még Szalontán jegyzősködött s a *Nép Barátjának* egyik szerkesztője volt. Május utolsó, június első napjaira vall az is, hogy egyik füzetből a «*Rásüt az esthajnal*» kezdetű verset az ugyancsak Debrecenben megjelenő *Alföldi Hirlap* 1849 június 3-iki száma a következő címmel közli: «Mutatvány a ponyva-iradalomnak Arany Jánostól készített legujabb termékeiből.»

Arany László, aki az ismertetett folyamodványt Arany hátrahagyott irataihoz csatolt jegyzetei közt közli,¹ ez ajánkozás sorsáról ennyit ír: «E levélnek aligha volt fogadata».

¹ A. J. *hátrah. iratai*. II. Bpest, 1889. Jegyzetek a bevezetéshez XXXIX. 1.

Arany maga, «önéletrajzi» levelében nem említi ezt az ajánlkózást; mások se igen emlékeznek meg róla, s mégis sikertelennek vélik épp úgy, mint Arany László.

Ábrányi Kornél szerint¹ az ajánlkózásnak azért nem volt eredménye, mert pár nappal aztán [t. i. június 30-án] Kossuth hívatta Aranyt, Petőfit s néhány társukat, hogy fanatizálják keresztes háborúra a népet. Ezt hallván, Arany rögtön elhatározta, hogy megy vissza Szalontára. Mikor látta, hogy «az ország kormányzója ő hozzá és ifjú társaihoz fordul, hogy megmentse a hazát, rögtön maga előtt látta a forradalom bukását». Nem volt «oly naiv», hogy ezt ne látta volna. Ezért nem jelentek meg az ajánlkózáshoz kéziratban mellékelt versek.

Gyöngyösy László sokkal kurtábban intézi el az ajánlkózás sorát: «A muszka invázió véget vetett ennek is,»²

Igen valószínű, hogy erre az ajánlkózásra vonatkozik Léway Józsefnek az Arany-jubileum alkalmából egy interju során tett közlése Arany látogatásáról Szemere Bertalannál:

«Debrecenben ösmertem meg Arany Jánost — mondatta Léway — 1849 januárjában. Miskolcra Szemere Bertalan vitt magával, mint patvaristáját. 1847-ben résztvettünk a pozsonyi országgyűlésen; 1848 december havában pedig a kormány Debrecenbe tette át székhelyét. Itt kereste fel a költő Arany Szemerét, azzal a célzattal, hogy népdalait és népies költeményeit a kormány fizetség ellenében lelkesítő ízlés kiadja. Nem tudom már mi okból, de sehogy sem tudtak megegyezni, úgy hogy Arany János mit sem végezve, kénytelen volt visszatérni hivatalába. És ettől a perctől újra jó idő telt el, míg láttuk egymást.»³

Minthogy más adat nem bizonyítja, hogy Arany 1849 januárjában Szemerét meglátogatta, a látogatás célja és tárgya viszont pontosan egyezik az ajánlkózási irat tartalmával, igen valószínű az a feltevés, hogy Léway, ki júniusban is Debrecenben Szemere mellett dolgozott, mint belügyminiszteri fogalmazó s a hivatalos «Közlöny» egyik szerkesztő munkatársa, — elvétette a dátumot.

Ha Arany valóban tett volna már korábban is efféle ajánlatot Szemerének, akkor erre újabb folyamodásában bizonyára hivatkozott volna.

Léway közlése abban is eltér eddigi tudomásunktól, hogy látogatást említ, nem pedig írásbeli ajánlkózást.

¹ *A. J. kiadatlan költeményei.* (Horváth Lajos megőrzött kincseiből.) *Pesti Napló* 1883, 241., 247., 254. szám.

² *A. J. élete és művei.* Bpest, 1901. 170. l.

³ *Pesti Napló* 1917 február 16. (Vadnai Béla: Léway Aranyról.)

Ez azonban már nem tévedés, hanem való részlete az ajánlkozás történetének.

Arany ajánlkozása ugyanis nem volt sikertelen.

Szemere Bertalan hívatta Aranyt, tárgyalt vele s e tárgyalásnak volt is eredménye, eltérő attól a tervtől, melyet Arany felvetett, nagyobb, mint amilyenre számított.

Beszéljenek erről az egykoru adatok.

Négy nappal az ajánlkozási irat kelte után Szemere félhivatalos lapja, a «*Repubblica*», melyet Erdélyi János szerkesztett, 3. számában, 1849 június 20-án a Belföld rovatban, Pest, június 19-i kelettel, a következő hirt közli:

«Arany János és Gondol Dániel, több társakkal egyesülve Népi lapot fognak kiadni, hír szerint. Mi örülünk e vállalaton, s óhajtjuk a kormány részvétét is iránta, mert igazán hiával vagyunk oly népi lapnak, mely komolyan és épületesen, ne csak elménczkedve, hanem alaposan, ne csak mulattatólag hanem tanítva is szóljon a néphez, a mi atyáinkfiaihoz, kiket az evangéliomi mester tanai foglaltak el eddig, most pedig a politikai evangéliomnak el kell foglalni minden gondolataikkal együtt. A nép nem gyermek. Ő megérti a jó szót. Neki nem kell csevegés vagy épen fecsegés. Az írók humorát alig élvezheti, mivel ő minden irónál gazdagabb humorban, ha kell. Ha törvényeket, eme politikai tízparancsolatot akarunk vele felfogatni, megkívánja hozzá amaz ünneplés hangot, mely hagyomáson maradt reá azon időből, mikor tanulá gyermekkorában Jehova megjelenését a sínai hegyen, adván törvényt az ő népének. Az örökös írói elménczkedés, viczkádozás kedélyt ront a népben s hitet gyöngít a szent iránt. Neki az csak komázás, figurázás. Azok a 'kend', 'kegyelmed' féle megszólítások bárminő mosolygó szavak «Tancsics»-nak, még nem népszerűség. Franklin effélén soha nem disputált; nem tartott különösen philologiai leczkét; mégis jól írt a nép számára. A mi népiróink megtarkázták nyelvöket egy-két közmondással, s azt hitték, jól van. Pedig nem volt jól. — Mi örülünk, ha minél előbb találkozik író, ki magát a nép felfogásához illő egyszerűségig ki tudta mívelni.»

E közlemény éle nemcsak Tancsics ellen fordult, kit megnevez, hanem a «*Nép Barátja*»-nak szerkesztője, Vas Gereben ellen is, kinek lapját Arany, a volt szerkesztőtárs, ugyanazokkal a vádakkal illette,¹ mint e közlemény írója: Erdélyi János.

Vas Gereben nem is hagyja magán száradni e vádakát. Június 20-án reggel jelenik meg a *Repubblica*-ban a hír, Vas Gereben nyomban eljár az illetékes helyeken, hogy lapját a kormány továbbra is támogassa, s még az aznapi este megjelenő «*Marczius Tizenötödike*»-

¹ Erről részletesen Pogány József: *A. J. politikai nézetei*. Bp. 1909.

ben (ekkor Pálfi Albert szerkesztette) nyílt levelet ír *«Erdélyi Jánosnak, a republicanusnak!»*

Erdélyi forradalmi és republikánus multját firtatja, párhuzamban saját multjával. A néplap ügyében ért sérelme miatt ekkép panaszkodik, illetve dicsekedik:

[Erdélyi] *«Republica»* című lapot szerkeszt, melynek 2-ik számában, melyben a megjelenő és megjelenendő lapokat számlálja elő, azt sem tudja, van-e *«Nép barátja»* című lap, és a 3-ik számában már Arany Jánost a nem látott Népbarátja rovására feldicséri és pedig úgy, hogy részemről kevés köszönnivalót találok benne.»

«A *«Nép barátja»* kegyed tudta nélkül is meg fog ezután jelenni és pedig a *kormány pártolása mellett*; kiadó és felelős szerkesztője pedig leszek én, ki éppen arra vagyok büszke, a miért kegyed gyaláz, hogy mulattatva tanítok és tanítottam a *télen is*, mikor kevés embernek állt nevetőre a szája.» (211. lap).

A *Márctzius Tizenötödiké*-nek ugyane számában külön cikk is foglalkozik a néplapok ügyével. (209—210. l.) Nyilván Vas Gereben sugalmazta. Mindenáron továbbra is biztosítani akarja lapja számára a kormány anyagi támogatását:

Néplapok.

Nem szoktunk könnyedén akármit is nagyon megdicsérni.

Annyit azonban mondhatunk, hogy a két néplap, a magyar és a tót, annyit tettek az országhán, mennyit tán senki.

Forradalmi irodalom a Népbaráton kívül más méltó terméket nem mutathat föl. Itt városban kevésbbé olvasták azon lapokat, de a vidéken azok, kik a néppel érintkeznek, tudják legjobban, minő áldás volt e két lap.

Felhívjuk bizonyágtételre a vidékieket, fel azon nagyobb birtokosokat, kik Pestre jöven, első gondjuk volt, hogy volt jobbágyaik számára ezen lapot, tíz, sőt száz példányban is megrendeljék.

Azt felteheti rólunk akárki, hogy az igazságon kívül egy szerkesztőt megdicsérni más érdekünk nem lehet.

De felszólalni kötelességünknek éreztük, mivel amig félútról füleinket egy meglepő hír ütötte meg.

Azt állíták tudniillik előttünk, hogy a belügyminiszter a létező két néplapról magas kegyét le akarná venni, s azt más ujonnan keletkezőkre akarná árasztani.

Mi hajlandók vagyunk az egészet oda magyarázni, hogy a kormány a létezőkön kívül még több néplapokat is támogatand.

Ekkor semmi észrevételünk.

Halljuk, hogy Csehországból már hoztak egy panszláv szerkesztőt, ki a jó pénzért nálunk majd a magyar ügy mellett agitálni fog.

A második magyar nélapot Arany János szerkesztendi. Ha nem történik az előbbi lap rovására, nincs ellene legkisebb kifogás.

De aggodalmunk méltó lehet, mert a Respublicában nagyon fitymálódni kezdenek az eddigi nélapok ellen.

Ha ebben több fekszik, mint a mennyit az első fordulóra elárulnak, miután a szerkesztők jelessége s ügyessége ellenében egy körömfeketényi kifogás sem lehet, kénytelen az ember azt hinni, hogy a belügyministernek az érdekllett szerkesztők lelki függetlensége sem tetszik, azt találja tán a minsterelnök ur észrevenni, hogy ezen két ember a *democratia* szót tisztán találta érteni és úgy akarja azt a népben propagálni, nem pedig a mint azt a *tudósok* a mai világban venni szokták?

Vas Gereben támadására Erdélyi János igen röviden és fölényesen válaszol. A *Respublica* június 22. számában (19. l.) a belföldi rovatban helyreigazítás jelenik meg, mely szerint a megjelenő lapok minap közölt jegyzékéből Vas Gereben *Nép Barátja* kimaradt, s «a kimaradásért Vas G. igen nagyon megharagudott».

E helyreigazításhoz Erdélyi csillag alatt a következő jegyzetet fűzi:

Azon invectivák mellett, melyeket alulírt ellen kapkod össze haragjában V. G. a tegnapelőtti «Marcius» hasábján, igen jellemző az az őszinteség, melylyel maga magát tetőtől talpig ledicséri. Meghajlok ez őszinteség előtt! Jó ember! sárral mossa magát.

Erdélyi.

Arany megállapodása Szemerével végleges volt. Valószínűleg az eredeti terv megmásításaival függ össze, hogy a *Respublicá*-nak már június 21-iki számában (15—16. l.) megjelenik Aranynek *Ápril 14-ike* című verse, mely bizonyára azok közül való, melyeket ajánlkozásához mellékelte.

Az előkészületek az új nélap kiadására megindultak. Június 30-án a kormány hivatalos lapjában, a *Közlöny*-ben, az új felelős szerkesztő, Emődi Dániel, «Budapest, 1849. június 25.»-i kelettel a lap élén, nagy betűkkel közölt szerkesztői programjának utolsó pontjában írja:

«V. Gondoskodott a' kormány, hogy a' *Közlöny* mellett hetenként kétszer, vasárnap és csütörtökön egy nélap is jelenjen meg Arany János és Gondol Dániel által szerkesztve. Címe: «Népszabadság». Programja az első számban megjelenend.» —

Ugyanez a hír ugyanígy megjelent a *Közlöny* másnapi számában is. (1849 július 1., 146. szám, 546. l.)

Hasonló formában a *Respublica* is közli a hirt június 30-iki (12.) számában (48. l.) «Pest, június 29-én 1849» kelettel «Az ország kormánya által» közölt hírek közt első helyen:

«A „Közlöny“ hivatalos lap július elsejével Emödi Dániel szerkesztése mellett fog megjelenni, melyhez melléklapul adatik az Arany és Gondol által szerkesztendő „Népszabadság“ című népi lap; s így lapirodalmunk nem csak számban, de tartalomban is fog nevedezni.»¹

Az orosz hadsereg durva beavatkozása következtében elvetélt „Népszabadság“ történetét most már összefoglalhatjuk:

Arany, mint miniszteri hivatalnok 1849 június 5-én, a kormánnyal együtt érkezik Debrecenből Pestre. Pesten lakott ekkor Petőfi is «és a két jó barát egész a hónap végéig volt egymással gyakori, szeretetteljes érintkezésben.»² Ekkor írta Petőfi a hadsereg lelkesítésére *A honvéd* című költeményét, s hogy anyagi bajain enyhítsen, a miniszterelnöknek, Szemere Bertalannak, azt az ajánlatot tette, hogy versét ő saját költségén kinyomatja, az állam pedig vásároljon meg belőle sok ezernyi példányt. Szemere az ajánlatot elfogadta s a versből 500 forintért megvett 25,000 példányt.³ Kétségtelen, hogy Arany június 16-án a maga hasonló ajánlatát Petőfi példájára s buzdítására tette meg Szemerének. Szemere magához hívatta Aranyt, s az eredet tervet elhagyva avval bizta meg, hogy Gondol Dániellel együtt egy új néplapot szerkesszen, mely a kormánynak hivatalos néplapja lenne. Gondol Dániel is belügyminiszteri fogalmazó volt ekkor. Bár a *Respublica*, Szemere félhivatalos lapja, mely június 21-iki számában legelőször adja hírül az új néplap megindításának előkészületeit, még csak «óhajtja a kormány részvétét iránta», — a hír nagy riadalmat kelt a kormány támogatásával megjelenő *Nép Barátja* kiadó-

¹ E néplap tervezése és előkészületei magyarázzák valószínűleg Ercsey Sándornak egy vaskos tévedését Arany életéről készült feljegyzéseiben. Ercsey elmondja, mily körülmények közt vállalta el Arany 1849 májusában a belügyminiszteri hivatal s hangsúlyozza, hogy Aranyra nézve igen fontos volt jövedelmének szaporítása. A 800 forintnyi fizetéssel járó fogalmazóság «nem igen volt» «valami nagyon jutalmazó» hivatal, ámde «a részére adományozott hivatali fizetéséhez járulandott még a *Nép Barátja* című lap szerkesztői, illetőleg főmunkatársi díjából várható jövedelem is.» (*A. J. életéből.* Bp. 1883. 44—47. l.) — Arany azonban ekkor már hónapok óta nem volt a *Nép Barátja* szerkesztője. E laptól jövedelme nem lehetett. Ercsey jól emlékezett arra, hogy Aranynak fogalmazó korában volt reménye szerkesztői mellékjövedelemre is, de azt nem tudta, vagy arra már nem emlékezett, hogy egy új lap, a *Népszabadság* révén. Ezért keveri bele ebbe a korba is *Nép Barátja*-t, melynek Arany csupán 1848-ban volt fizetéses «társszerkesztője».

² Ferenczi Z.: *Petőfi életrajza.* Bp. 1896. III. 347. l.

³ Ferenczinél u. ott III. 351—354. l. — Dr. Badics Ferenc: *Petőfi levelei* (P.-Könyvtár XXIII.) Bp. 1910. 185—187. l.

jának és szerkesztőjének, Vas Gerebennek táborában, a hol bizonyára közvetlen értesülések alapján már tudják, hogy az új néplap lesz a hivatalos néplap. Ezt megmásítani már nem lehet s Vas Gereben és hívei csak arra törekednek, hogy a kormány anyagi támogatását továbbra is biztosítsák a *Nép Barátjának*. Ily értelemben foglal állást az új néplap dolgában a június 21-én este megjelenő *Marczius Tizenötödike*. Az előkészületek az új lap kiadására megindulnak. Június 25-én már neve is van a lapnak: *Népszabadság* s elhatározott dolog, hogy hetenként kétszer, minden vasárnap és csütörtökön, a hivatalos *Közlöny* mellékleteként fog megjelenni, — amit a *Közlöny* június 30-iki és július 1-i, s a *Respublica* június 30-iki száma hivatalosan bejelent. Június 30-án azonban már megérkezik Pestre annak a híre, hogy az orosz Debrecen alatt van, a kormány falragaszokon s a *Közlönyben* értesíti Buda-Pest polgárait arról, hogy székhelyét valószínűleg kénytelen lesz máshová elhelyezni, július 3-ától 13-áig maga a *Közlöny* sem jelenik meg, Arany János július 1-én Szemere engedélyével visszasiet családjához Szalontára, s a *Népszabadság* nem születik meg.

Kinek az eszméje volt az új néplap, és mi lett volna hivatása, mi tette időszerűvé?

Arany saját nyilatkozataiból tudjuk, milyen nagy kedvvel foglalkozott volna néplap szerkesztésével, mennyire megbánta, hogy a *Nép barátja* szerkesztését ki engedte csúszni kezeiből.¹ Azt is gondolhatnók tehát, hogy Arany maga vetette fel az eszmét Szemerével való tárgyalásai során.

De mégsem ez a valószínű. Ha Szemere nem gondolt volna nyomban más tervre, aligha hívatta volna Aranyt, kinek ajánlközását elfogadhatta vagy visszautasíthatta volna szóbeli tárgyalás nélkül is, épp úgy, mint a Petőfiét.

Valószínűbb tehát, hogy Szemere már a néplap tervével hívatta és fogadta Aranyt. De mi szüksége volt a kormánynak új néplapra?

A *Respublica* közleménye megjelöli a nyomot, amelyen elindultunk. Ez a közlemény először is Vas Gereben ellen fordul. A *Nép Barátjára* vonatkozik a «fecsegés», «az örökös írói elménckedés, vickándozás», a «komázás, figurázás» vádjai. A kormánynak tehát jobb néplapra volt szüksége. De mért éppen ekkor, holott a *Nép Barátja* már kezdettől fogva rossz volt. Avagy talán a *Nép Barátja* ellen kellett volna új lapot alapítani? Nem. Ha rossz lap volt is, ártani nem ártott, a kormány politikáját nem keresztezte, sőt mint

¹ V. ö. Pogány József id. értekezését 15—21. l.

néplapnak épp az volt a fő hibája, hogy tulságosan is, nagyon is feltűnően kormánypárti volt, mint Petőfi mondta: «a legpecsoviesabb lap széles e hazában.»¹

Az új nélapot tehát nem Vas Gereben ellen akarta Szemere megalapítani, hanem nyilván a másik nélapíró ellen, kit a *Respublica* közleménye meg is nevez: Táncsics Mihály ellen.

Persze legkevésbé sem azért, mert «philologiai leckéket tartott» a népnek, s mert sűrűn használta a «kend», «kegyelmed» megszólítást, hanem sokkal komolyabb okokból.

Táncsics ugyanis, ki lapot nem alapíthatott, mert nem volt ehhez 5000 forintnyi kauciója, ez időben «*Forradalom* cím alatt egyes ívenként közlött lap útján mondotta el meggyőződését»,² mely lényegesen eltért a kormány politikájától. A *Forradalomból* összesen 8 ív jelent meg. Az első kettő még Debrecenben, a többi hat gyors egymásutánban, hetenként átlag kétszer már Budapesten június 5-ike és 30-ika között, vagyis épen az időtájt, amikor Szemere Aranyt új nélap szerkesztésével bízta meg.

A *Forradalom* valóban keresztezte a kormány politikáját s a kormány szempontjából veszedelmes, a parasztság körében igen népszerű törekvéseket képviselt. A legradikálisabb agrárreformokat követelte: az összes úrbéri terheknek, a nemesség valamennyi politikai és gazdasági kiváltságának rögtönös és minden kárpótlás nélkül való eltörlését; az urasági földek konfiskálását, illetve felosztását; körülbelül 100 holdnyi birtokmaximum törvénybeiktatását. Minden egyéb kérdésben is, így például a községek önkormányzatának kiterjesztése dolgában, a legmesszebbmenő radikálizmus álláspontját fejezte ki célok és eszközök tekintetében egyaránt. Mindezt, kommunisztikus alapelveket hangoztatva, a leghevesebb stílusbeli gesztusok kíséretében követelte, s e követelések visszaautásítása esetére belső forradalommal fenyegetett.

Ezt a lapot, ezt az irányt akarta Szemere az új nélappal ellensúlyozni.

Táncsics nem ekkor hangoztatta először ezeket az elveket és követeléseket. Ily szellemben szerkesztette már a *Munkások Ujságát* (1848 április 2—december 29.) s írta a forradalom éveiben kiadott könyveit és röpiratait. Hátása s népszerűsége rendkívül nagy volt. Petőfi és Arany nem tudott mandátumhoz jutni, Táncsicsért ellenben mintegy tíz kerület vetélkedik s egyszerre több helyen választják

¹ Petőfi levele Aranyhoz: 1848 augusztus 16.

² V. ö.: Táncsics: *Életpályám* (T. M. művei VI. k.) Budapest, 1885. III, 94. l.

meg. Azok a parasztmozgalmak, melyek kevéssel a márciusi napok után s 1848 végén, 49 elején nemcsak nemzetiségi vidékeken, hanem magyar megyékben is oly nagy erővel törtek ki a földesurak s a hatóságok ellen, s melyeket legtöbb helyt csak erőszakkal lehetett elfojtani, e mozgalmak szoros kapcsolatban voltak Táncsics agitációjával,¹

Táncsics lapjának, a *Munkások Újságának* nagy népszerűsége volt egyik közvetlen oka már a *Nép Barátja* megalapításának is. A *Nép Barátjának* az volt a feladata, hogy ellensúlyozza Táncsics lapjának nagy népszerűségét s a «szabadságot» a maga módján értelmező parasztságot a kormány politikájára térítse. A kormány, majd a honvédelmi bizottmány erős anyagi támogatásban részesítette Vas Gereben lapját, a *Munkások Újságának* terjesztését ellenben igyekezett megakadályozni, majd pedig, mikor újabb «földosztó» mozgalmak jelentkeztek, 1848 végén a lapot betiltotta.

1849 júniusában a viszonyok megint nagyon kedveztek Táncsics propagandájának. Táncsics befolyása már Debrecenben, kivált a függetlenség kimondásának körülményeivel kapcsolatban igen jelentékenyvé vált. Az orosz beavatkozás hírére, a keresztes háborúként szervezett népfelkelés izgalmai közepette, a vármegyék s általában az összes közhivatalok folyamatban levő újjászervezése, a hatósági kötelek meglazulása következtében a parasztság megint hajlamossá lett a radikálizmusra.

Ekkor adja ki Táncsics gyors egymásutánban a *Forradalom* röpíveit.

Ezeknek hatását irodalmi úton is ellensúlyozni kellett. A *Nép Barátja*, hajdani ellenfele a *Munkások Újságának*, még fennállott ugyan, de tehetetlennek, Vas Gereben e feladatra alkalmatlannak bizonyult. Új néplap, új szerkesztő kellett: ezért bizta meg Szemere Arany Jánost egy új néplap szerkesztésével.

Hogy Arany és Szemere közt a megállapodás létrejöhetett, azt

¹ Forradalmunk történetének e részleteivel történetírásunk keveset foglalkozott. A nyilvánosságra került adatok az egykorú lapokban találhatók. Aránylag sok levéltári adatot közöl egy csomóban (egyszersmind Táncsics hatásáról is): Oláh György: *Békés vármegye 1848—1849*, Gyulán I. 1890. II. 1893. — V. ö.: Szeremlei Sámuel: *Vallás-erkölcsi és társadalmi élet 1848 óta Magyarországon*. (Prot. theol. könyvtár, I.) Bpest, 1874. 17—24. l. Szeremlei: *Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről*. Pest, 1867. I. 76. l. Táncsics emlékiratainak id. kötete. Kemény Zsigmond: *Forradalom után* (B. K. Zs. összes művei XII. k. Bpest, 1908.) 36—38. l.

nemcsak annak tulajdoníthatjuk, hogy Aranynak nagy kedve volt néplapot szerkeszteni, s hogy Szemere bizonyosan nagyra becsülte írói tehetségét; nem is csak annak, hogy a *Nép Barátja* értékéről s Vas Gereben képességeiről ítéletük megegyezett.

Bizonyára hozzájárult e megállapodás létrejöttéhez az is, hogy Arany, mint egy paraszt városnak volt jegyzője, nemcsak hogy általában jól ismerte a parasztság gazdasági és társadalmi viszonyait, de összeütközésbe is került, szembe is helyezkedett azokkal a radikális agrármozgalmakkal, melyeket a publicisztikában Táncsics képviselt, s melyek ellensúlyozása lett volna az új néplap legsajátabb feladata.

Ercsey írja:

«Az 1848. év beköszöntésével Aranyra nézve is válságos idők következtek. Nemcsak hivatalának terhei neheztedek reá jobban-jobban, de a népben is felébredt szabadabb szellem folytán, mely ha nem is valami nagy féltelenségben, de egyszer-másszor mégis némi túlvitt szabadosságban nyilvánult, bár saját egyéni sérelmei nem voltak is, a szabadosságnak ezen nyilvánulásait és tényeit neki is, mint az előljáróság egyik tagjának, habár sajnálattal is, túrnie kellett. Így például a szalontai nép azon hiedelemben lévén, hogy ő már korlátlan ura önmagának s többé semmiféle felsőbb hatóságtól függenie nem kell: akkori előljáróságát önhatalmúlag föloszlatta és tisztújítást eszközölve, rendes városi tanácsot... szervezett... a nélkül, hogy erre a megyei vagy más hatóságtól engedélyt nyert volna. A nép, az ily zivataros korszak kezdetén, ritkán hallgat a higgadt és jó tanácsra; s így nem hallgatta meg ekkor az Aranyét sem, kit különben mindig tiszteletben tartott.»¹

A tapasztalatoknak, melyekre Arany e súrlódások közben tett szert, bizonyára nagy részük volt abban, hogy Arany a megindítandó *Népszabadság* szerkesztője lett.

Arany életrajzaiban a belügyminiszteri fogalmazóság általában úgy szerepel, mintha Arany ezt a nem igen megtisztelő, alacsony állást csak anyagi vagy társadalmi kényszernek engedve vállalta volna, s ez a tisztség is csak afféle nyugós, de még sokkal meddőbb hivatalkodást jelentett számára, mint később a nagykörsői tanárság vagy az akadémiai titkárság.

Miniszteri fogalmazóságának illetén felfogására maga Arany adott alapot Gyulai Pál számára készített önéletrajzában, ahol is hivatalvállalásáról azt állítja s részletes magyarázatokkal hangsúlyozza, hogy: «az okok, melyek e szerencsétlen elhatározásra bírtak, kevésbé valának politikai jelleműek.»

¹ Ercsey id. m. 40. l.

E sorokat azonban több kritikával kell olvasni, mint eddig tették. Nem szabad elfelejteni, hogy Arany ezt 1855-ben, a Bach-korszakban írta, valamint azt sem, hogy ekkor már azoknak a barátainak befolyása alatt állott, kik 1849-ben az úgynevezett békepárthoz tartoztak s kik a forradalomnak negyvenkilences szélsőségeit élesen elítélték.

Megismerve most már a *Népszabadság* előzményeit és körülményeit, látva, mint siet Arany már Debrecenben a nép és hadsereg lelkesítésére szánt népies verseit ponyvára adni [a szó eredeti értelmében], mint ajánlja fel a kormánynak irodalmi szolgálatait s mint vállalja el a fontos politikai feladat teljesítésére hivatott új néplap szerkesztését, — mindez nemcsak azt mutatja meg, miféle irodalmi tervekkel töltötte el miniszteri hivataloskodása öt hetét, hanem azt is bizonyítja, hogy Arany egész lélekkel állott a «forradalmi, demokrata és republikánus» kormány szolgálatába. Nemcsak hivatalnoki minőségében, hanem egész írói és költői mivoltában csatlakozott a kormányhoz épp akkor, mikor annak politikája egyre radikálisabb irányba fordult: a politikai meggyőződésnek tehát igenis volt része abban, hogy Arany «bureau-hivatalt kért és nyert» a Szemere-minisztériumban.

CZÓBEL ERNŐ.

NEMZETÜNK KÖLTŐI TEHETSÉGE.

VII.

A *felújulás korában* (1772—1820.) költészetünk a sokáig parlagon hevert föld képét mutatja, szegénység után gazdagságot. Az irodalomtörténet költői iskolák szerint tárgyalja e korszakot, részben evvel kombináljuk mi is eddigi felosztásunkat.

A *líra* minden iskolában képviselve van. A franciások közül ide tartozik *B. Orczy Lőrinc*, inkább az eszme, a gondolat lírikusa, mint az érzelemé. Hirdeti a francia szabadelvűség és felvilágosodás eszméit, ha nem is nagy eredetiséggel, de erős meggyőződéssel. A szegény parasztnépnek ilyen buzgó védőjével csak jóval később, a XIX. században találkozunk újra. Barátja *Barcsay Ábrahám* szintén érezteti a franciák hatását, modern szóval mind a kettejüket antiklerikálisnak mondhatni, de Barcsay inkább az érzelmek költője. *Anyos Pált* is ez iskolába sorozzák, bár ennek alig van egyéb alapja, minthogy barátságban volt Barcsayékkal. Gondolkozás módra ugyancsak távol áll Voltaire híveitől ő, aki XVI. századi dühhel támad II. Józsefre, amért a «hitetlen, hitesszegő, farkas, hibás vallású» protestánsoknak vallásszabadságot adott. (Kalapos király.) Különben jelentékeny lírai tehetség, amit bizonyosan még jobban kifejtett volna, főkép szerelmi líráját, ha szerzetesi pályája és rövid élete meg nem akadályozza.

A deákiskola csaknem kizárólag lírai. Mind a három tagja kétségtelen tehetséggel bírt rá, noha *Rájnisi*, akit inkább az elmélet, a verselés tudománya vonzott, nagyon keveset írt. A másik kettő termékenyebb és *Révai* modernebb formában írt szerelmi dalai mai izlésünkhöz is igen közel állnak. Azonban jellemzőbb rájuk a személyekhez intézett alkalmi költészet, ez a nem épen kíváncsú műfaj. Mindkét hibáját *Baróti Szabó Dávid* érezteti legjobban, úgy a költőietlen, köznapi tárgyakat, mint a teljesen kritikátlan, szertelen magasztalást és hízelt. *Virág Benedek*, aki a fenségig fölemelkedett, nagyobb költő a triasz tagjainál, de az ő vállukon emelkedett. Hatott magánál nagyobb költőkre is. (Berzsenyi, Vörösmarty.)

A népiesek műfaja az epika, de *Horváth Ádám* lírikus is. Egy-
pár éneke, egyházi és világi, túlélte őt, de hogy lírája általában
népszerű lett volna az ő végtelen hosszú, fárasztó verseivel, az nem
hihető. *Gvadányi* nagy népszerűségében is aligha van része lírájának,
annak a költői levelezésnek, amelyet az ő külön kis *Helikoni Köré-*
vel (*Molnár Borbála*, *Fábián Julianna*, *Czizi István*, *Donits András*)
folytatott. *Gvadányi* nem lírikus természet és könnyen beleesik az
alkalmi verselés hibájába: köznapis lesz.

A következőkben az iskolák körvonalai már nem olyan élesek,
azért mellőzzük és inkább másképp csoportosítunk. *Földi János* és
Ráday Gedeon csak alig hogy jelét adták lírai tehetségüknek, érde-
met inkább mint ízlésűjítők szereztek. Tudvalevő, hogy *Kazinczy*
nagyságának is ez egyik főrése, ő azonban mint lírikus is korának
jobbjai közé tartozik. Mellettük említhető *Versegly Ferenc*, szintén
elméletíró is, csak hogy ő amellet erőtől duzzadó termékeny költői
temperamentum; inkább temperamentum, mint eredetiség. *Szemere*
Pálról is elmondhatjuk, hogy kevésbé alkotó erő, még akkor is, ha
a *Mondolat* ellen írt kitűnő satirikus verseket mind neki tulajdonít-
juk, holott eddig csak annyit sikerült nagyon valószínűvé tenni, hogy
e versek nagyobb részét ő írta, a kisebb részt *Kölcsey*. Nem kétes
azonban, hogy ő a szerzője ezeken kívül néhány szép szonettnek és
egyéb lírai darabnak. Ilyen ma is kellemesen olvasható vers nem
hiányzik *Fazekas Mihálynál* sem, a szelíd érzelmek és a természet
lantosánál, valamint *Ujfalvi Krisztinánál* se, aki az ekkor verselő nők
közt leginkább érdemli meg a költő nevet.

Líránk veszteségei közé tartozik *Szentjóni Szabó László* kora
halála, még inkább pedig a *Dayka Gáboré* és a *Bacsányi* elhallga-
tása. Ki tudja, nem vesztettünk-e bennük két nagy lírikust.

Végre a kor nagy lírikusait egyszerűen megnevezzük, mert nem
szorulnak bemutatásra *Csokonai*, *Berzsenyi*, *Kisfaludy Sándor* és
Kölcsey.

Az epika egy új fajjal gyarapodott. A németből fordított *Karti-*
gám-mal (1772) bevonult irodalmunkba a regény, hogy folyton erő-
södve néhány évtized múlva már elsőrangú ékessége legyen. *Bessenyei*
első szerény kísérlete e fajban németül jelent meg és eszméit, jobban
mondva *Voltaire* eszméit akarja hirdetni. Ugyanez a feladata nagy
regényének is (*Tariménes*), mely átlátszó allegóriában *Mária Terézia*
uralmát jellemzi. A józan okosság regénye akart ez lenni, mondja
Beöthy, de ez maga még soha sikerült költői munkát nem alkotott.¹
Ma is kéziratban van.

¹ *Beöthy Zsolt*: A szépprózai elbeszélés.

A kor népszerű regényírója *Dugonics*, akinek *Etelkája* (1788) egyidőben a legnépszerűbb, valósággal bálványozott könyv volt. Kétségbe nem vonható, hogy ez a nagy siker jó hatással volt regényirodalmunk fejlődésére, *Dugonics* regényei azonban épen nem bizonyítanak szerzőjük epikus tehetsége mellett. Ma már azt is tudjuk, hogy alig van bennük eredetiség. Népszerűségét az idő teljesen elvitte magával, semmit se hagyott meg belőle; egész érdeme csak irodalomtörténeti, de ez is érdem: a maga korában hasznos ember volt. *Verseghy Ferenc* regényei is eredetiek gyanánt jelentek meg, pedig nem azok, noha két főmunkája (Gróf Kaczajfalvi, Bárány Kúlneki) nem pusztá fordítás, hanem átdolgozás. Szellemre nézve az előbbivel meglehetősen rokon a vele egészen egykorú magyar *Robinson* (1808—9, 2 kötet), *Szekér Joachimtól*. Különösen hangzik, hogy ezt az oly kevésbé ismert munkát kell a korszak egyetlen eredeti regényének tekinteni, a mi azonban, sietek hozzátenni, egyszerűen azt is jelentheti, hogy forrását még eddig nem kutatták ki. De ha többé-kevésbé fordításnak bizonyulna is, kétségtelen, hogy ez érdekes munkának hatása a regény fejlődésére nem veszett el, amint nem veszett el *Verseghy* regényeinek jó hatása sem.

Az epikában találkozunk aztán az ismert fajokkal is. *Horváth Ádám* Hunniása még mindig főképp verses krónika, nem egészen Tinódi modorában, mert *Vergilius* nyomán bizonyos eposzi machinával élénkítve: álomlátás több ízben, jövendölés, Irigység, Félelem, Pártütés, Kevélység, stb. megismerléstése. Jellemzés, szerkezet tekintetében krónikás. Másik nagy munkája a *Rudolphias* öszekever száraz valóságot és képtelen kalandokat. Szintén száraz krónikát írt *Gáti István* is (Második József a máramarosi éhségben 1792), cifraság gyanánt ráaggatva a tárggyal semmiképp össze nem olvadó klasszikus mitológiát. Túlteng a mitológia *Baróti Szabó Dávid* hexameteres elbeszélésében is, A komáromi földindulásról (1777), amely témát, mellékesen mondva, *Gvadányi* is feladta pensumképen *Fábián Juliannának*. *Baróti*-nál legalább az előadás érezteti a költőt.

Találunk még költőietlen fantasztikus történeteket a magyarok őskorából, a fin-ugor rokonság értelmében, amely ekkor kezdett ismertté válni.

*Gróf Gvadányi József*nek sikerült egy olyan alakot megalkotni, a *Peleskei Nótáriusban* (1790), amely nemzete közérzését egy időpontban kifejezte és korát túlélte. A maga korában szinte oly népszerű *Rontó Pál* (1793) kevésbé tudott az időnek ellenállni. *Gvadányitól* az epikai tehetséget nem lehet megtagadni, de kiváló költőt se szabad benne látni.

Kisfaludy Sándorban is van némi epikai tehetség, de ez távolról

sem vetekedhet lírája gazdagságával. Megértjük, hogy első regéit nagy tetszéssel fogadta a közönség, hatott a magyar mult dicsőítése, az elég érdekes cselekvény, a szép lírai részletek stb. Azonban csakhamar rá kellett jönnie, hogy a mult képe hamis, a cselekvény valószínűtlen, a jellemezés sablonos és ismétlődő; angyalian tökéletes lények és ördögi gonosztevők.

Mélyebb jellemzést találunk *Kármán* novelláiban és nagyobb változatosságot *Verseghy* költői elbeszéléseiben, a terjedelmes Rikóti Mátyástól a Szentésiné című anekdotáig. Ez utóbbi mellé állítható *Szentjóni* ma is kedvelt anekdotája, Az együgyű paraszt, mely mint a maga nemében legjelesebb alkotása korának, csekély terjedelme ellenére is megérdemli a főlemlítést. A korszak legértékesebb epikai alkotásai azonban *Fazekas Mihály* Ludas Matyija (1815) és *Csokonai* Dorottyája (1804). Ezek víg eposzaink elején, Petőfi: A helység kalapácsa, Arany: A nagyidai cigányok után foglalnak helyet. A Ludas Matyi kitűnő szerkezetének, nagyon kevés párja van egész költészetünkben.

A dráma tárgyalásában most találkozunk utoljára az iskolai drámával, mely hosszú időn át egyedül látta el színjátékkal, bármilyen szerény mértékben is, a közönséget, nemcsak a tanulóifúságot. Amint a világi színészet megkezdődik (1790), az iskolai színjátszás lassankint elhal a XIX. század elején. Ellenben megindul a világi drámairodalom, bizonyosságul, hogy ennek létezése feltételezi a színészetet. Maga a korszak tudvalevőleg épen *Bessenyei György* drámáival kezdődik, ezekkel a könyvdrámákkal, amelyek drámáirói tehetségről nem tanúskodnak, inkább epikus olvasmányok, bizonyos eszmék hirdetésére. Igazi sikere csak a *Philosophus* c. vígjátékának volt, aminek irodalmi hatása is érezhető. Sajnos, ez is nagyon kevésbé eredeti. *Dugonics* regényeit először mások alkalmazták színpadra, aztán ő maga is segítségére sietett az új intézménynek, németből adoptált gyalgó darabokkal. Híres regénye folytatását is megírta színdarabnak (*Etelka* *Karjelben*), de bizonyára ezt is, mint a többieket, németből dolgozta át.

Horváth Ádám is megpróbálkozott egy szomorú és egy víg darabbal, mind a kettőt a Hunyadiak korából merítve, de drámai küzdelmet nem tudott nyújtani. Komoly darabja jórészt eposzát (*Hunnias*) ismétli, vígjátéka olvasmánynak, ha nem is mint igazi dráma, eléggé élvezhető. Nem tudott igazi drámai küzdelmet nyújtani *Szentjóni* Mátyás királya sem, de az igazi magyar király dicsőítése, lelkes hangja és jellemzésre törekvése népszerűséget szereztek neki hosszabb időre. *Csokonai* színdarabjainak is csak az a kétségtelen érdeme, hogy feléltetett néhány magyaros típust, amelyeket aztán a későbbi kor kifejtve virágzásra emelt (külföldies mágnás, falusi zsidó, cigány, quietált

katonatiszt stb.), Ugyanez az érdeme, a zamatos magyar nyelv mellett, *Simai Kristóf* vígjátékainak is, amelyekkel Dugonichhoz hasonlóan támogatta az új színészetet. Darabjai nem pusztá fordítások, de átdolgozásuk leginkább csak a személyek és a színhely magyarrá tételeiben áll.

Kisfaludy Sándor a drámát is kedvvel művelte, de míg az epikában legalább eleinte siker kísérte működését, itt már egyáltalán nem termett neki babér. Igazi drámai küzdelmet nem tudott nyújtani sem történelmi, epikus színdarabjaiban, sem a többiekben, amelyek egyetlen célja a magyar nemesség magasztalása. Színpadi ismeretére jellemző, hogy mint Bayer mondja, Hunyadija előadása vagy 12 óra hosszúság tartana.¹ A korszak végén már a német romantika is bevonul irodalmunkba; *Gombos Imre* Esküvés-e (1817), amely különben nincs érdem nélkül, világosan mutatja a német végzetdráma hatását.

E korszakban tehát igazi nagy költői értéket csak a lírában és epikában találunk. Az előbbi számra nézve sokszorosan nagyobb, de azért ez utóbbit se szabad kicsinyelni, mert Zrinyi óta csak most van rá megint példa. A dráma első tapogatózó kísérletei még nem tudtak valódi értéket létrehozni.

VIII.

A *nemzeties költészet* kora (1820—1867) irodalmunk klasszikus korszaka, mely költészetünk mind a három fajtát tetőpontra juttatja.

A lírában ott találjuk először *Kisfaludy Károlyt*, akinek néhány költeményét ma is éneklik, szavalják, a népdalt és balladát is tovább fejlesztette. Szintén a népdalban jeleskedett *Vitkovics Mihály*, de a költői levélben és epigrammban is. Még magasabbra emelkedett *Czuczor*, egyébként is jeles lírikus, de főként néhány népdala akár a népköltészet, akár legnagyobb költőink mértékével mérve elsőrangú. Ányosnál megszokták említeni, hogy szerzetesi pályája akadályozta költészete teljes kifejtését, ezt elmondhatjuk Czuczorról is, de a veszteség itt valószínűleg nagyobb. Ki tudja, az üldözés folytán, amelyben feljebbvalótól részesült, hány szép népdala veszett el azáltal, hogy nem írta meg.

Bajza személytelen lírája, mely érzelmeit elképzelt helyzetekre és személyekre ruházta és amely költőinkre is nagy hatással volt, Petőfi felléptével, sokat veszített, de azért úgy érzelmes dalai, mint hazafias ódái és elegiái igazi költőnek mutatják. *Vachott Sándor* a tiszta érzelmi líra egyik igen rokonszenves képviselője. A forradalom után rázúduló üldözés, majd betegsége és kora halála miatt távolról sem adhatta azt, amire képes lett volna. Veszteséget jelent másik két ifjú

¹ Bayer József: A magy. drámai irodalom története.

lírikusunk halála is: *Kunoss Endréé*, néhány népszerű dal szerzője és *Nagy Imréé*, akinek hattyúdálát nem olvashatjuk meghatottság nélkül. Viszont okunk van befejezettnek tekinteni *Szemere Miklós* pályáját, aki hosszú élete alatt mindig könnyen verselt és mindig pongyolán. Vele ellentétben *B. Eötvös József* csekélyszámú lírai költeményei közt is tartalmilag és alakilag becses gyöngyöket találunk. Ha *Tompa Mihály* ma nem is egészen az, amit néhány évtized előtt láttak benne, t. i. Arany és Petőfi egyenlő rangú társa a lírában, ma is kiváló lírikusaink közé számít.

Sárosy Gyula Petőfi mellett a forradalmi szellem legerősebb képviselője, nemcsak az Arany trombitában, mely jelentékeny részben lírai, a költő gyűlöletének kiáradása, hanem kisebb költeményekben is. Forradalmi *Erdélyi János* is, egyszersmind a szelíd érzelmek költője. Már Petőfi előtt többször fölemelte szavát az egyenlőtlenség ellen, a jogtalan nép érdekében, legszebb költeményének is ez a tárgya. (Egy gyermek születésére, 1839). A forradalomban aztán olyan republikánus és királyok ellensége lesz, mintha csak a Petőfi lantját pengetné. (Szabad hangok, 1849), Az ifjú *Greguss Ágost* is nagyon radikális hangon szól bele a forradalomba a királyok és papok ellen intézett verseivel (Edzdalok 1848). Legnagyobb lírikusainkat itt is egyszerűen megnevezzük, hiszen *Vörösmarty, Petőfi* és *Arany* neve beszél önmagáért.

A forradalom utáni líra nagy gazdagsága nem engedi meg, hogy képviselőit egyenkint jellemezzük, meg kell elégednünk azzal, hogy a kiválóbbakat névszerint megnevezzük, mellőzve természetesen azokat, akikről már volt szó. Tehát: *Gyulai Pál, Lévy József, Tóth Kálmán, Vajda János, Tóth Endre, Zalár József, Madách Imre, Szász Károly, Mentovich Ferenc, Thaly Kálmán, Szelestey László, Bozzai Pál, Csermelyi Sándor, Boruth Elemér, Balogh Zoltán* és — *Jókai*. Ez utóbbi óriási terjedelmű egyéb munkássága mellett verset is annyit írt, mint kevesen, leginkább humoros lapjai számára, ezekben aztán egy-egy értékes lírai darab is akad.

Az *epikában* ismét *Kisfaludy Károly* nevével találkozunk először. Már balladái és egyéb verses elbeszélései is irodalmunk gazdagodását jelentik, még inkább pedig novellái. Ha *Tihamér-t* regénynek vesszük, mint *Toldy Ferenc* teszi, akkor az első történeti regény nevet is megérdemli, míg novellái pedig ma is a legjobbak közé tartoznak. *Fáy András* értékes novelláival előkészíti a társadalmi regényt, amelynek elsejét is ő alkotja meg (A Bélteky-ház) és folytatja később is, amikor már nem egyedül áll. *Gual József* szintén az első regényírók közé tartozik, novelláival pedig hatott Petőfire is. *Kovács Pál, Kisfaludy Károlynak* méltó tanítványa, novelláiban ép olyan vonzóan tudja raj-

zolni a vidéki középosztály életét, míg ellenben *Csató Pál* elbeszélései inkább Kármán irányát folytatják a lélektani analizisben.

Vajda Péter, aki sokfélével foglalkozott, elsősorban elbeszélő, egy terjedelmesebb regénynek is szerzője. De nem az elbeszélés nála a fő, hanem eszméi hirdetése s hogy ezt szabadabban tehesse, leginkább a távoli kelet mezébe öltözteti novelláit. *Kuthy Lajos* a borzalmak írója a francia romantika némely irányának hatása alatt. Mindamellett nagy regénye (Hazai rejtelmek 1846) nemcsak érdekes, de jellemzése sincs minden érték nélkül. Novellái alig olvashatók. A kibékítő befejezést, bármilyen legyen is a tárgy, szinte szándékosan kerüli, szomorúra fordítva elrontja. Ugyanebben szenvednek *Obernyik* novellái is.

Jósika Miklós ma már nem tartozik legnagyobb regényíróink közé, de még mindig olvasható. A legnagyobbak: *Eötvös*, *Kemény Zsigmond*, *Jókai* sokkal ismertebbek, semhogy tárgyalni kellene őket.

Novellaíróinkat megközelítőleg se sorolhatjuk el, annyian vannak. Nemcsak összes regényíróink írtak novellákat, hanem még nagyon sokan, egészen ismeretlenek és nagyon is ismertek: *Bajza*, *Kölcsey*, *Vörösmarty*, *Petőfi*, *Arany* stb. (Kölcsey novellái is e korszakba esnek).

Áttérünk most a verses epikára. *Székely Sándorral* az eposznak új korszaka indul meg. Eposzunkra évszázadok óta súlyos bilincs gyanánt nehezedett, hogy tárgyát a jelenből vette. Ezzel szakított Székely, mikor az ősi múltba nyúlt vissza és szakított a klasszikus mitológiával is. Ezekben *Vörösmarty* Székely hatása alatt állott és költészetünk nem vallotta kárát. Sajnos ez újítások magukban nem elegendők kitűnő munkák alkotására, Vörösmartyban pedig, egyebeket mellőzve, hiányzott az epikai kompozíció. Csak később, két kisebb eposza éreztet ebben haladást (Széplak, Rom) és mindenek felett legkitűnőbb eposza, a *Két szomszédvár*, az egyetlen remekmű, amelyet a romantikus eposz létrehozott.

Horvát Endre Árpádja ha valamivel kevesebb harcot tartalmaz, tehát áttekinthetőbb is, mint a vele rokontárgyú Zalán futása, viszont Vörösmarty lírai szépségei hiányoznak benne. Ezt mondhatni *Czuczor* két első eposzáról is, de a Botond úgy szerkezetével, mint vonzóbb tárgyával, melyben a szerelemnek is jelentékeny szerep jut, a romantikus eposz jobb alkotásai közé tartozik. *Debreczeni Márton* Kióvi Csatája ismét a gyöngébbek sorában foglal helyet.

Garay János a könnyen hevülő, túlságosan termékeny költők közé tartozik, akik nagyot alkotni nem bírnak szaporaságuk miatt, mint ahogy az állatvilágban is csak a kis állatok szaporák, a nagyok nem. A költészet minden ágában csak úgy áradt belőle a vers, amiből ma már csak egy-két kisebb elbeszélése él (Az obsitos, Kont stb.).

Ebben a kisebb epikában *Vörösmartynál* igazi remekeket találunk és *Czuczornál* sem hiányoznak a sikerültebb darabok. *Tompa* körülbelül egyenlő arányban epikus és lírikus, de lírája határozottan értékesebb. Epikájában kevesebb kitünő alkotást találunk, de találunk.

Legnagyobb lírikusunk, *Petőfi*, az epikát is kedvvel művelte és alkotott is benne remekeket. (János vitéz, Helység kalapácsa, Tündéralom). Viszont *Arany*, legnagyobb epikusunk, alig kisebb a lírában is.

Forradalom utáni epikánk, versben és prózában, olyan gazdag, hogy itt is meg kell elégednünk, mint a líránál tettük, a jelesebbek fölemlítésével. Mellőzve azokat, akik már említve voltak ismertebb, jobb regény- és novellaíróink: *Pálffy Albert*, *Degré*, *Beöthy László*, *Gyulai Pál*, *P. Szathmáry Károly*, *Vadnai*, *Vértesi*, *Bérczy Károly*, *Abonyi Lajos*, *Balázs Sándor*. A verses epikában: *Gyulai*, *Vajda János*, *Szász Károly*, *Tóth Kálmán*, *Tóth Endre*, *Thaly Kálmán*, *Balogh Zoltán*.

A drámára a színészet óriási föllendítő hatással volt, legalább számbelíleg. Arra gondolni se lehet, hogy csak megközelítőleg is teljes felsorolást nyújtunk, meg kell elégednünk, a kiválóbbak fölemlítésével.

Kisfaludy Károly nem hiába volt irodalmi vezér, a költészet mind a három fájában jeleskedett. Vigjátékain megérzik a kor bálványa, *Kotzebue* hatása, néha darabja tárgyát is ő tőle vette, de örök érdeme marad, hogy ő a magyar vigjáték megalapítója. Komoly drámái is a kor jobbjai közé tartoznak. Ha *Katona József*nek lett volna része olyan sikerben, mint *Kisfaludynak*, ma nemcsak Bánk bánt, legkitünőbb tragédiánkat és az ezt előkészítő kísérleteit ismernénk, hanem a Bánk bán után írt drámáit is. Veszteséget jelent *Bolyai Farkas* elhallgatása is, mert a kitünő matematikus a drámára is határozott tehetséggel bírt, érzékkel a jellemezés és a tragikum iránt. *Kisfaludy Károly* két komoly drámája tárgyát tőle vette. Fejlettebb irodalmi életben és mindennek felett virágzó színészet mellett bizonyosan nem vesztette volna el olyan hamar a kedvét. *Ungvárnémeti Tóth László* kora halála is veszteséget jelent, mert egész fiatalon írt drámája (*Narcis*) határozott tehetségre mutat. *Gróf Teleki László* is csak egy darabot hagyott ránk (*Kegyene*), de tragédiája helyét a Bánk bántól nem mossa, drámairodalmunk elején kell kijelölni.

Amint *Kisfaludy Kotzebue* hatását érezteti, *Gaal József* *Peleskei Nótáriusában* is német hatás a *tündéries elem*, egyidőben ép oly népszerű a német irodalomban, mint a maga korában *Kotzebue*. *Gaal József*nek legismertebb darabján kívül is volt színpadi sikere. A tündéries darabok kedveltségét mutatja, hogy egy másik népszerű költő

elbeszélésünk, Ludas Matyi is ilyen cifrasággal díszítve került színpadra, de *Balog István* gyöngébb átdolgozónak bizonyult Gaal Józsefnél.

Vörösmartyn úgy a német, mint a francia romantizmus hatása megérzik, ez utóbbi erősebben. Ha az epikus kisebb benne a lírikusnál, a dramatikusról se mondhatunk jobbat. Drámái tele vannak költői szépségekkel, csakhogy ezek nem mindig drámaiak. Így Csongor és Tünde legbájósabb alkotása drámairodalmunknak, de mint dráma nagy fogyatkozásokkal bír. Epikájában találtunk egy tökéletes alkotást (Két szomszédvár), drámájában ez hiányzik.

Megérdemli még a főlemlítést a romantikus dráma két tehetségesebb képviselője, *Czakó Zsigmond* és *Hugó Károly*.

A politikai vígjáték a kornak megfelelően leginkább a vármegyei kortes világgal foglalkozik. Ez a tárgy három jelesebb képviselőjének: *Nagy Ignác*: Tisztújítás (1843), *Eötvös*: Éljen az egyenlőség (1844), *Kovács Pál*: Nemesek hadnagya (1844). Színpadon a Tisztújításnak volt legnagyobb sikere, de az Eötvös darabja is tetszett, sőt Kovács Pálnak is, aki e tekintetben nem volt elkényeztetve, jutott némi siker. Eszme és költőiség tekintetében az Eötvös darabja áll első helyen; ennek költője elvéhez híven itt is korának eszmevilágába nyúl, kigúnyolja azt az egyenlőséget, amelyet mindenki csak felfelé hirdet, lefelé gyakorolni nem akar. Bosszú c. tragédiája a romantizmus értékesebb alkotásai közé tartozik, de színpadra nem került.

Fáy András Eötvöshöz hasonlóan szintén a hasznos költészet híve, de színműveiben nem hódol neki annyira, mint elbeszélő munkáiban. Van értékes alkotása a komoly drámában is, (A két Báthory), de nagyobb kedvvel és sikerrel művelte a vígjátékot. (Régi pénzek, A közös ház, Külföldiek). Szintén egy vígjátékkal (Fiatal házasság) aratott sikert *Csató Pál* a novellaíró is.

A korszak legtermékenyebb drámaírója *Szigligeti*. Irodalmunk legkiválóbb drámáit nem neki köszönjük, de alkotott értékeset is minden fajban: tragédia, vígjáték, népszínmű. Ez utóbbiban magának a fajnak is ő a megalkotója. *Obernyik Károly* mint a társadalmi dráma képviselője érdemel figyelmet. Emlékezzünk meg *Petőfiről* is, épen mert Petőfi. Ha ránkmaradt drámájából és töredékéből ítélünk, az ítélet nem kedvező, de egy egészen fiatalember első kísérleteiből a jövőre biztosan következtetni nem lehet.

A forradalom utáni korszaknak is voltak népszerű és tehetséges drámaírói (*Tóth Kálmán, Jókai, Dobsa, Kövér Lajos, Szigeti József*), de igazi kimagasló alak csak egy van: *Madách Imre*. Az ember tragédiája a Bánk bán mellett drámairodalmunk legfőbb büszkesége.

Állítsuk most össze a korszak mérlegét. Legnagyobb lírikusaink e korszakra esnek, de ugyanez áll az epikáról is; legkiválóbb eposzaink

és egyéb költői elbeszéléseink épen úgy itt találhatók, mint legkitűnőbb regényeink és novelláink. És a két műfaj körülbelül egyensúlyt tart, a korszak alig nevezhető inkább lírikusnak, mint epikusnak. A dráma még nem vetekekedhet társaival, de már kiválót is alkotott.

★

És ide pontot tesztek, mert az irodalom ugyan folyik tovább, de az irodalomtörténetnek körülbelül vége van és én csak úgy mellékesen nem végezhetem el, amit sokak munkája hosszú évek alatt fog létrehozni.

Most pedig tegyük meg az egész magyar költészettel, amit minden egyes korszakkal megtettünk. Irodalmunk hét korszaka közül a két elsőt mellőzzük; az első nagyon homályos, a második nagyon szegény, igazi nemzeti költészetünk csak a protestáns korról kezdődik. A líra ez öt korszak mindegyikében alkotott értékeset, az epika csak háromban (¹Zrínyi — ²Csokonai, Fazekas — ³Arany, Petőfi, Vörösmarty, Eötvös, Kemény stb.) és csak az utolsó korszakban egyensúlyozva egymást a két faj. A dráma csak a két utolsó korszakban számít, meg lehetünk elégedve, hogy a XIX. században már nagyot is tudott alkotni.

Azt kell tehát mondanunk, hogy *nemzetünk elsősorban lírikus, azután epikus és utolsó sorban drámai tehetségű.*

IX.

Vessünk egy pillantást a népköltészetre is. Amit ebből eddig összegyűjtöttek, már olyan jelentékeny anyag, hogy elegendő az indukcióra. Népköltési gyűjteményeinknek igen tekintélyes részét teszi a népdal, tiszta líra. Számbelileg nem kisebb ennél a népmese, tiszta epika. De van egy nagy különbség: amaz eredeti magyar költészet, emez internacionális. Amit Heves megyében vagy a székely földön mesélnek, azt ismerik Franciaországban meg Kis-Ázsiában, Norvégiában meg Bulgáriában stb. Magyar jellem legfőljebb az előadás módjában található (pl. hol volt, hol nem volt). Mondáink jóval kisebb számmal vannak (pl. Krisztus mondák), ezekben talán több az eredetiség. Van aztán vegyes faj, líra és epika vegyülete: népballada és románc elég szép számmal. Ezekben az idegen tárgy már ritkább.

Mi képviseli a drámát népköltészetünkben? Gyerekek házról-házra járva, átöltözve előadnak bizonyos ünnepi játékokat s az elmondott verseket valamennyire el is játsszák (pl. alvást színlelve lefekszenek). Karácsonyra két ilyen játék is jut; egyik a *regös ének*, még pogánykori maradvány, másik a *bethlehemes játék*. Van aztán vízkereszti,

Balázs-napi, pünkösdi stb. játék. Népies drámánk tehát teljesen primitív fokon maradt.

Ilyen módon népköltészetünkben a sorrend ugyanaz: líra, epika, dráma. Sőt itt még határozottabban nyilvánul az, hogy *a magyar nép leginkább az érzelem költője.*

Ezt a lírai jellegét már mások is kiemelték. *Gyulai* szerint a magyar népköltészet századok óta csak a lírában nyilatkozik s csak dalai vannak, nem egyszersmind eposztörödékei, mondái.¹ *Vikár Béla*, aki sokat foglalkozott népköltéssel, szintén úgy találja, hogy népünk költése nem az epikai fajban válik ki első helyen, hanem az érzelmi költés mezején. A magyar nép igen nagy lírai költő, ha nem nagyobb, de legalább is akkora, mint bármely más nép a föld hátán.²

Vajjon nem mondhatná-e valaki, hogy minden nemzet költészete túlnyomólag lírai, amint maga a költészet fogalma is elsősorban lírát jelent? Tehát az eredmény, amelyre jutottunk, nem eredmény. Nem így áll a dolog. Ime a francia irodalomtörténet eléggé megszorítja a *poésie* körét, kizárván belőle a regényen és novellán kívül még a drámát is, ezt a jórészt verses műfajt és mégis kiváló ismerői mást hirdetnek róla. A francia nem lírikus — mondja *Lanson*. Irodalomtörténetének tíz évszázada alatt három vagy négy ízben kísérelte meg lírai költészetet alkotni, de ez csak napjainkban sikerült igazán.³

Tehát nem minden költészet vizsgálata vezet ugyanarra az eredményre.

Befejezésül egy szót a rokon népekről. Gondoltam, hogy az ő költészetükből is lehet valamit tanulni tárgyukra nézve, de meg kellett győződnöm, hogy ez tévedés. Oly régen elváltunk tőlük, hogy egész költészetünk, legeslegrégibb nyomaiban is, a rokon népektől nagyon messze és tőlük teljesen függetlenül, egészen más hatások alatt keletkezett és fejlődött. Irodalmunk jellegét csak önmagából lehet megállapítani; hogy nekem ez sikerült-e, nem én ítélem meg, de azzal a hittel teszem le a tollat, hogy nem volt felesleges megpróbálni.

SZIGETVÁRI IVÁN.

¹ Gyulai: Petőfi és lírai költészetünk.

² A magyar népköltészet remekei. (Remekírók képes könyvtára.)

³ Lanson: *Historie de la littérature française*. 1898.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

«Thúry György éneke.»

T. Gy. éneke, melynek egyik változata a Nemz. Múzeumi Jankovich-féle másolatban (hung. quart. 236.), másik a Szencsey-féle daloskönyv 242—243. lapján olvasható, s melyet Thaly a Régi Magyar Vitézi Énekekben adott ki, de kellő indokolás nélkül száz évvel korábbról (1548) keltezve: *megjelent már az 1828-iki Aurora 71. lapján is*, tehát jóval a Thaly-féle kiadás (1864) előtt. Ez az Aurora-beli szöveg egészen híven, csupán a helyesírást modernizálva, követi a Jankovich-féle másolatot, s így ez utóbbira nézve kormeghatározó értékkel bír. A Jankovich-féle másolat, mint azt annak idején előadtam (Irodalomtört., 1914: 395. s köv. l.), nem egyszerű másolás; leírója még utólag is, kaparással, beszúrással, törléssel, módosított a szövegen. Ily utólagos hozzáírással került oda utolsó sorul ez: «Énekli Túri György vér szomjuzásában», egy kitörölt sor helyére, melyről azonban még a kitörölt vonások ellenére is megállapíthatni, hogy az éneklő *nevét* nem foglalhatta magában. Ily gyanus eredetű sornak köszönheti Thúry György, hogy a vers szerzőjeként szerepelhetett, s hogy benne a XVI. századi vitézt gyanítván, Thaly az egész költeményt, a szövegben előforduló 1648-as évszám ellenére is, 1548-ikinak tette meg. Már az idézett helyen elég valószínűséggel kimondhattam, hogy Thaly a kéziratot olyan állapotban találta, amint ma látható (id. h. 395. l.). Most már ez egészen bizonyos, mert már az Aurora-beli szöveg ugyanazt a változatot közli. Csak kéziratbeli címét («Végbéli Vitéz Éneke») változtatja meg így: «Vitéz Túri György éneke. (1648)». A vers közlője nincs megnevezve. Thaly tehát, mint már akkor is állítottam, a szövegmódosításban nem, csupán a korábbról keltezésben hibás.

HORYÁTH JÁNOS.

A Kazinczy F. ellen írt gúnyirat szerzője.

Balassa József a Mondolat R. M. K-beli kiadásának (1897) függelékéül kiadta azt a Kazinczy ellen írt, durva hangú gúnyiratot, amelyet egy 1895-ben Visontán talált s jelenleg Barta Szabó Jenő birtokában lévő kéziratban fedezett fel. A kötet ismertetésekor Balassa a gúnyirat szerzőjéről még csak annyit állapított meg (I. K. 1895: 308.), hogy «a Kazinczy ellen a Tüvisék és virágok megjelenése alkalmából intézett durva gúnyirat szerzője Kazinczynak *sárospataki iskolatársa* volt», de nevet nem említ. A gúnyirat kiadásakor azonban már névvel is kapcsolo-

latba hozza, Lácza Szabó József előbb pápai, majd 1808-tól sárospataki főiskolai tanárt és papot tartván szerzőjének. «A Mondoltnak — úgy-mond — ő volt Patakon a legbuzgóbb terjesztője, előadásaiiban is bántotta Kazinczyt s az itt közölt, durva gorombaságokkal telt *gúnyiratnak is csak ő lehet a szerzője.*» (98. l.). Két lappal később meg ezt írja: «Szerzője minden valószínűség szerint Lácza, aki Kazinczyval egy időben volt pataki diák, bár nála jóval fiatalabb». Balassának ez az álláspontja aztán át is ment az irodalomba. (I. K. 1911: 395. Pintér, II. 29.)

Az alábbiakban részint magából, a gúnyiratból vett belső (tartalmi), részint külső (más forrásokból merített) bizonyságok alapján ki fogom mutatni, hogy Lácza semmikép sem lehet e gúnyirat szerzője s Balassa téved, mikor őt tartja írójának.

1. A gúnyirat szerzője sem a szövegben, sem az «Utol Írás»-ban (108. l.) nem nevezi meg magát. Kiléte megállapításának csupán csak «a Klávisát» adja kezébe az olvasónak, ezt mondván: «*En quondam 1777. és 78-ba Pataki Deák valék, és éldegéltem kedvemre . . . de . . . elbujdostam Debretzenbe, [magától érthető, hogy tanulmányainak folytatása céljából] és nem sok idő alatt annyira mentem, hogy utóbb is belöllem nem egyéb leve egy becsületes peregrinusnál.*» (108—9.) Mivel Láczaírói hitelesen ki tudjuk mutatni, hogy nemcsak 1777 és 78-ban, hanem *egész iskolai pályáján keresztül* [az 1775-ik év kivételével, melyet a német nyelv kedvéért Kassán töltött] *Sárospatakon tanult* [1780 jan. 22-én subscribált, vagyis ekkor lépett a togátusok közé] *és így egy napig sem volt debreceni diák.* Lácza szerzőségét már ez alapon is kizártnak kell tartanunk.

2. Az ismeretlen szerző azt mondja magáról, hogy pataki deák korában a *Katonasor* nevű kollégiumi épületben lakott Kazinczyval együtt és pedig Kazinczy, az «Alumnus Úrú», az alsó soron, szerző pedig a felsőn. Ez az adat is kizárja Lácza szerzőségét, mert Lácza, akinek szülei *Patakon* laktak [atyja: Pál, pataki főbíró volt s a herceg után a város legvagyonosabb polgára], sohasem lakott diák korában a kollégiumban, hanem a *szülei háznál.*

3. A gúnyiratban levő két párbeszéd, a szerző előadása szerint «*a' Vértés allyán . . . a Tárnoki V. Fogadóban*» [tehát a Dunántúl] folyt le (101. l.) s *nem Sárospatakon.* Ugyancsak *dunántúli* lakosnak mondja magát szerző az *Utol Írás*-ban is: «*. . . lakom — úgy-mond — Fehér, Győr, Tolna, Baranya, Somogy, Szala, Veszprém, Komárom és Esztergom Vármegyékbe, élődöm az igaz Kálomista Papok és Mesterek grátziájokból.*» (109. l.). Ez az adat is ellene mond a Sárospatakon működő Lácza szerzőségének.

Lássuk most már, hogy Kazinczy maga kit tartott a gúnyirat szerzőjének? Kazinczy sehol sem mondja azt leveleiben, hogy a gúnyirat szerzője határozottan Lácza Szabó József. Csak azt írja, és pedig több ízben, hogy az ő anyjáról s felesége szegénységéről szóló *hírek* Lácza Józseftől erednek [Kaz. lev. XII: 144., 145.] s hogy «A Mondoltnak is *nagy része van Láczaírónak.*» [Kaz. lev. XII: 146.], sőt Sárközynek azt írja, hogy «*egyenesen ennek a keresztyénnek [t. i. Láczaírónak] köszöni a Mondoltnak*

is». [Kaz. lev. XII : 283.]. Ma már teljesen tisztázva lévén a Mondolat szerzőségének kérdése, megállapíthatjuk, hogy Kazinczy tévedett, mikor azt hitte, hogy Láczaiknak része van a Mondolat írásában. Épúgy tévedett akkor is, mikor azt hitte róla, hogy részes a gúnyirat szerzőségében is.

Kazinczy, leveleinek bizonyosága szerint, 1814 okt. második hetében értesült arról, hogy Horváth Ádámék körül «Patakról Pasquillek forognak» [Kaz. lev. XII : 144.].¹ Tudta, hogy a Mondolatot Patakon Láczaik terjesztette s hajlandó volt azt hinni, hogy a Mondolatot ő írta meg Somogyival, nemkülönben azt is hitte, hogy másokkal egyebet is íratott ellene. A Wesselényi Miklóshoz 1814 dec. 25-én küldött levelében ugyanis így ír: «Pataki Prof. Láczaik uram Somogyi Gedeonnal ellenem Mondolatot, 's másokkal egyebet írata.» (XII : 227.). A Dessewffyhez 1815 december 14-én írott levelében sem állítja Kazinczy, hogy a gúnyiratot Láczaik írta: csak azt mondja, hogy a pataki «Togátusoktól híreket szedtek a' Tiszteletes Predikátor urak s ezekből pasquillusok íratnak» [XIII : 336.], de itt már azt sem említi, hogy a hírek Láczaiktól eredtek. Maga sem tudott eligazodni arra néze, hogy Patakon készült-e hát a gúnyirat vagy másutt? Egyszer azt hitte, hogy Patakon írták [«Pataker Machwerke» XII : 270.], másszor meg csak nagy általánosságban, a hely megnevezése nélkül mondja, hogy «pasquillusok íratnak» [XIII : 336.]. Az tény, hogy mióta Kazinczy a Tövisék és virágokban (1811) megtámadta Láczaik: azóta Láczaik a nyelvújítás ellenségeihez csatlakozott s előadásain is csipkedte Kazinczyt, de iránta tisztelettel viseltetett, amit Szemere Pál előtt is kifejezett 1814 ápr. havában s kérte őt, hogy adja ezt Kazinczy és pesti barátai tudtára. [XI : 335.]

A gúnyirat írásának ideje szerintünk 1812-re teendő, mert szerzője azt mondja, hogy az 1811-ben [febr. havában] megjelent *Tövisék és virágok* tsak egy évi számár tsikójjá a' Magyar Literaturának» (102. l.).

Íratásának helyét a Dunántúl kell keresnünk, valódi szerzőjének kitéré nézve pedig csak annyi állapítható meg bizonyosan, hogy 1777—78-ban Sárospatakon tanult, majd Debreczenbe bujdosott s tanulmányait abbahagyott peregrinus egyén, akinek kereszt neve Péter volt.² [«Ki hitte volna, írja magáról, hogy a piszkos és szűrös *Petiből* valaha a' nagy és ditsősséges . . . Széphalmi Vintzének Korreszpöndensz társa lehessen.» 101. l.]

¹ Kazinczy azt hitte, hogy két róla szóló gúnyirat forog közken [XII : 144. 270.], holott azok a részletek, melyekre hivatkozik, egy és ugyanazon gúnyiratból, a Balassától kiadottból valók.

² A subscriptionalis anyakönyvben az 1777 és 1778-ik években csupán csak két olyan deák neve szerepel, akinek keresztneve Péter volt; az egyik *Bodon Péter*, aki 1777 jan. 26-án, a másik *Simon Péter*, aki 1777 július 26-án írta alá az iskolai törvényeket. Irodalmunkban egyikük neve sem ismeretes. Egyébiránt az is lehetséges, hogy a szerző 1777—78-ban csak az alsóbb osztályok valamelyikében tanulhatott Patakon. Ez esetben neve nem szerepelhet az 1777—78. évekről szóló subscriptionalis könyvben.

Meg kell jegyeznünk, hogy a gúnyiratban előforduló helyi és időbeli utalások és vonatkozások fedik a valóságot; fedi az is, hogy a szerzőnek pataki deák korában volt egy Tóth János nevű iskolatársa [a kollégiumi anyakönyv szerint 1773 július hó 22-én subscribált], akinek hasonnevű fia, a peregrinus deák, a szerzővel, a tárnoki (Fejér m.) vendégfogadóban történt találkozása idején [1812-ben] valóban sárospataki diák volt. [1812-ben, 22 éves korában subscribált.]

Az előadottak alapján *kizártnak tartjuk Láczaí Szabó József szerzőségét.* Ha Láczaí irta volna a gúnyiratot, arról Kazinczynak, pataki bizalmas emberei (Vályi Nagy Ferencz, Szombathi János, Kézy Mózes) útján bizonyosan határozott tudomása lett volna s nem lett volna kénytelen tájékoztatlanságban maradni. Bármily elkeseredett ellensége lett légyen is Láczaí Kazinczynak s bármily nagy buzgósággal terjesztette is Patakon a Mondolatot, még sem tehető fel róla, hogy ő, az erkölccstan és cura pastoralis komoly tanára, az istenes tartalmú könyvek egész sorozatának szerzője, egy oly durva és trágár kifejezésekkel teljes s papi állását megszégyenítő gúnyirat készítésére és terjesztésére vállalkozott volna.

HARSÁNYI ISTVÁN.

Arany: Gondolatok a béke-congressus felől.

Az irodalmi közvélemény e költeményt rendszerint a londoni béke-kongresszushoz kapcsolja, mintha a költő ehhez fűzte volna a vége felé kissé enyhülő, egészben véve azonban igen sötét és reménytelen elmélkedéseit. Az időrend azonban ellene szól e véleménynek. Arany a költeményt valószínűleg 1850, szeptember végén vagy októberben írta. Először a *Pesti Röpvek* 36. lapján, tehát az okt. 13-i, 2. számban jelent meg; ennél fogva az 1851. júliusában tartott kongresszus nem adhatott ösztönt a költemény megírására. De ennél inkább az előbbi kongresszusok s az *állandó*, vagy amint nagyon is nagy reménységgel elnevezték, az *örök béke* kérdésével foglalkozó nagy irodalom, mely Rousseau-tól kezdve szinte minden nagy bölcselőt és államférfit: *Saint-Pierre, Kant, Gentz, Saint-Simon* stb. foglalkoztatott. A békétársulatok pedig a köztudatba akarták vinni ezt az utopiás gondolatot: 1815-ben New-Yorkban, 1816-ban Londonban, 1830-ban Genfben, 1841-ben Párisban alakult ilyen társaság.

Az eszme még nagyobb körben való terjesztésére s a békétársulatoknak egy szövetségbe való egyesítésére, a *világbéke* megteremtésére rendezték a nagygyűléseket, kongresszusokat. Ezek gyors egymásutánban követték egymást: 1843 London, 1848 Brüsszel, 1849 Párizs (elnöke Victor Hugo) és 1850, aug. 22-én Frankfurt; bizonyos, hogy itt már szóba került a következő: a 1851-i londoni gyűlés is.

Erről a nagy eszméről természetesen a mi lapjaink is írhattak bőven, egyébről 1850-ben úgysem lehetett. Bizonyos, hogy Arany is innen, még pedig közvetlenül a frankfurti gyűlés értesítéseiből vett ihletet költeményéhez.

TOLNAI VILMOS.

Arany Nagyidai Cigányaihoz. (I. 39).

Nemrégiben idéztem a lóköltő cigány adomáját, melyben furfangos észjárással mentegeti bűnét (Irod. IV. 252). Hogy ez az adoma nagyon közkeletű lehetett, mutatja, hogy Szigligeti is felhasználta a *Két pisztoly*-ban 1844. 80. l. — II. szak. 17. jel.). Itt Marci lóköltő védekezik vele: «Hát tudja kelmed, hogy falamiai betegségünk nemes Korpássaknak az ebbeli szívgyöngöseség, hogy ha lovat látunk a gyepen, meg nem szívelhetjük, hogy rá ne ugorjunk — aztán rajta kaptak a lovon.»

TOLNAI VILMOS.

Petőfi és III. Napoleon.

Marquis de Galifet beszéli emlékirataiban, hogy III. Napoleonnak igen értékes emlékkönyve volt, melybe Európa legtöbb koronás feje és nagy-hírű kortársa beírta nevét. Egy alkalommal, 1868-ban, a császár fölszólította a nejénél időző Metternich hercegnőt (szül. Sándor Paula grófnő, Sándor Móricnak, a vakmerő lovasnak leányát), az osztrák-magyar nagykövet feleségét, hogy örökítse meg ő is magát a könyvben valami szellemes mondással. A hercegnő a következő szavakat írta az emlékkönyvbe:

Der Mensch erfährt, er sei auch, wer er war,
Ein letztes Glück und einen letzten Tag.

[Goethe: Sprüche in Reimen]

«Ah, német vers! — szólt a császár — milyen érzelmesen hangzik! Fogadni mernék, hercegnő, hogyha magyar anyanyelvén bármilyen gondolatot fejezett volna ki, az bizonyára fürgébben és vígabban hangzanék. Kérem, írjon le nekem valamit abban az előttem oly rokonszenves nyelven.» — A hercegné akkor még két sort írt magyar nyelven:

Mire elér szeme a tulsó határra,
Leesik fejről véres koronája.

«Igy végződik felejthetetlen Petőfinknek egyik gyönyörű költeménye», mondá a hercegné [A puszta télen].

Két évvel később, Sedan napján, a bukott és elfogott császár megemlékezett Metternich hercegné emléksorairól, mert többször ismételte hadsegédével folytatott beszélgetésében, minden kapcsolat nélkül a beírt verseket. — Mikor a hercegné 1872-ben meglátogatta a Chislehurst-ban lakó száműzött császári párt, Napoleon elébe tette az albumot e megjegyzéssel: «Azóta, hogy Ön e könyvbe írt, senki sem örökítette meg nevét benne. Ha nem tisztelném a hercegnőben családom jó géniuszát, szinte azt kellene gondolnom, hogy rosszindulatú varázslónő írta e sorokat. Kívánnám, hogy akkor jobb kedvében lett volna. De hiába, ami történt, az megtörtént.» E szavakkal három keresztet rajzolt Petőfi sorai alá s többé nem lapozott az emlékkönyvben. Mondják, hogy 1873. januárius 9-én, halálos ágyán ejtett összefüggéstelen szavai közül meg lehetett érteni a következőket: «Jour der fier — la couronne tombe.»

(Bibl. der Unterhaltung und des Wissens. 1906. IV. 223.)

LUXINICH IMRE.

IRODALOM.

Bihari Károly: Bárá Eötvös József politikája. A Magyar Tudományos Akadémiától 200 arannyal jutalmazott pályamunka. Budapest, 1916, a M. T. Akadémia kiadása, n. 8°, IX. + 386 l., ára 10 korona.

Az Akadémia néhány évvel ezelőtt a Sztrokey-díjért Eötvös főművének kritikai méltatását és tudományos rendszerének feltüntetését kívánta. Bihari Károly munkája erre a pályakérdésre felelt. A cím ugyan többet ígér, de valóban csak «A XIX. sz. uralkodó eszméi»-ről van benne szó. Az egész munka azt mutatja, hogy a szerző alaposan tanulmányozta magát a kitűzött művet, lelkesedik Eötvösért, érinthetetlenül helyesnek tartja jóformán mindenik gondolatát, ezért aztán csak «az Eötvöst megillető hódolat bemutatása» a célja (43. l.), tehát dicsőíti, nem bírálja.

Emiatt a munka két része terjedelem és érték dolgában egyaránt nagyon egyenlőtlen. A második rész, amelyben Eötvös politikáját állítja össze (79—366. l.), elmélyedésre és megértésre vall s olyanoknak, akik magába a nagy műbe nem mernek belefogni, hasznos szolgálatokat tehet. Az első részben azonban (1—76. l.) a «kritikai méltatás»-t hiában keressük; nemcsak önállót és újat nem nyújt sehol Eötvös megítélésére, de nem is hatol mélyére egyetlen felvetődő kérdésnek sem, sőt az eddigi irodalmat sem dolgozza fel olyan módon, hogy nyereségnek lehetne tekinteni. Bevezetésül Eötvös politikai tanainak időszerűségét akarja fejtegetni, azonban az egész helyett csak részletekre utal, ami helyén lehet valami alkalmi beszédben, de nincs helyén ilyen nagyszabású, tudományos igényű könyvben, mert itt azt kellene kimutatni, hogy E. politikai alapelveinek s az ezekre épített határozott, átfogó politikai rendszernek van ma is nagy jelentősége. Amit mond, az ezt a nagy könyvet éppen nem okolja meg. Az Ur. Eszmék létrejövetelét tárgyaló I. fejezet csupa külsőséget mond el egészen iskolás könyv-izűen; a II. fejezet meg az Ur. Eszmék gondolatmenetét adja oly módon, hogy a mű egyes fejezeteit kivonatolja szárazon; sem azt, hogy miért írta E. e könyvet, sem azt, hogy voltaképpen mit akart vele, innen meg nem érti, aki még nem tudja. A III. fejezet (Az Ur. Eszmék kritikája) helyesen tűzi ki a megítélés szempontjait, de nem tud mit csinálni velök. Így pl. «Eötvös államtudományi tanulmánya» címen felsorolja az E.-től idézett írókat és műveket, két és fél lapon szól arról is, hogy mi a viszony E. és e «felhasznált forrásmunkák» között, de nem saját tanulmányai, hanem E. nyilatkozatai alapján. Az Ur. Esz-

mék általános jellemzésének utolsó bekezdéseiből látjuk, hogy a szerző tisztában van a mű jelentőségével; de ezt nem itt, hanem bevezetésként szeretnők olvasni. Az egykorú, itthoni és külföldi bírálatok rendszeres összefoglalása (néhol ugyan csak repertorium-szerű felemlítése) becses részévé válhatott volna a műnek, de alig-alig találunk a bírálatok lényegébe, E. és a bírálók ellentétének a magyarázatába való bocsátkozást. Nem világos a célja a IV. fejezetnek (*E. politikájának a renaissance-a*) s meglepő, hogy E. miniszteri működését rajzolva, az 1868 : XXXVIII. t. c.-et «a szerkesztéstől a végrehajtásra vonatkozó rendelkezésekig teljesen az ő művé»-nek tartja és pusztán dicsőíti, holott éppen itt lehetne nyomtatékosan rámutatnia: mily különbség van elvek kitűzése és megvalósítása között, meg arra: milyen bajok származhatnak abból, ha rendszeres terveket közbevetett javaslatokkal megbolygatnak.

Az első rész Trefort 1883-iki és Concha 1908-iki véleményét idézve azzal a megállapítással végződik, hogy az újabb nemzedék alig-alig ismeri E. államtanát, pedig Bihari szerint «modern szabadságunk, alkotmányunk és kulturánk az E. politikáján épült» (75.). Ezen a ponton igen nevezetes kérdést hagy megoldatlanul, azaz old meg egyszerűen idézettel, t. i. azt a kérdést: miért nem volt és ma sincs E. főművének nagyobb hatása. Igaza van Conchának (76. lap), hogy a mellőzés oka «minden bizonnyal E. munkájának bonyolult volta, polemikus természete», de kétségtelenül nem egyedül. Hálás és hasznos feladat volna kimutatni: mi része van ebben annak a megrögzött felfogásnak, hogy magyar írókkal foglalkozni nem «tudományos» munka, annak a tagadhatatlan valóságnak, hogy a politika nálunk éppen nem tudományos alapokon áll, tehát eféle olvasmány kevéssé érdekli a politikusokat; meg annak a hagyománynak, hogy iskolai irodalomtörténeti tanításunk oly nagy mértékben elhanyagolja a tudományos és politikai irodalmat. A szerző csak a tényt állapítja meg s ezért arra vállalkozik (76.), hogy az E. művében, ebben a «kínos bányában» található «értékesebbnél-értékesebb politikai gondolatok ércét» összeszedje «és úgy az államtudomány, mint az államélet munkaeszközeivé, a rendszerezés útján» átalakítsa. «E munka II. része — úgymond — az Ur. Eszméket így feldolgozva nyújtja. Hogy Eötvös dicsőségét öregbítse. És hogy polgártársainnak könnyen használható államtudományi bibliája legyen.»

A politikai szakirodalom feladata megbírálni, hogy ez a vállalkozás mennyire értékes a politikai tudomány szempontjából. Irodalomtörténeti szempontból Bihari művének a jelentősége abban van, hogy E. hatalmas és tagadhatatlanul nehéz fejtegetéseit könnyebben hozzáférhetővé és hatóságosabbá akarja tenni. Majd elvállik, milyen sikerrel. Egyet azonban meg kell még jegyeznünk. Igaz, hogy «A XIX. sz. Ur. eszméi» Eötvösnek politikai főműve, de ha kritikai alapon akar valaki foglalkozni Eötvös politikájával s ezt rendszerbe foglalja: nem szabad mellőznie többi műveit. Itt pedig a szerző azokat nem értékesítette, pusztán a Kemény Gábornak adott felelet és a Kazinczy-beszéd jelenik meg előttünk, ezek is jóformán csak cím szerint. «Eötvös politikája» akkor állana teljes világításban, ha egész,

egységes irodalmi tevékenysége szolgálna a «rendszerezés» alapjául s ha ezt bocsájtvá előre, az ehhez fűzött «kritikai méltatás» az elvi alapok alkalmazását is mindvégig bemutatná s ebből vonná le a rendszer alkotójáról és az elvek értékéről való ítéletét. Ez döntené el az időszerűséget is. Ez különben csakugyan olyan nagy, hogy e könyv II. részének így is sok olvasót kell kívánnunk. Ezt a részt kevésbé zavarja a szerzőnek gyakran helytelen mondatalkotása (pl. 4. l., lent 9—10. sor és számos hasonló), amire fentebb ebben az ismertetésben is van példa az idézetek között.

IMRE SÁNDOR.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Új folyam. Ötvenedik kötet. 1916—1917. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1917. 205. l. (Franklin-nyomda.) Ára 7 korona.

A legnagyobb magyar epikus ünneplésének szép emléke e kötet. Tartalmának jelentős részét azok a felolvasások teszik, melyek a Kisfaludy-Társaság hetvenegyedik közülésén, Arany János születése százados évfordulója alkalmából hangzottak el. *Beöthy Zsolt* elnöki beszéde nyitja meg a sort, melyben nem méltatlan társakul következnek *Riedl Frigyes*nek Arany lelki életéről és *Voinovich Géza*nak Arany ballada-költészetéről szóló, az idevágó irodalmat több új szemponttal gazdagító tanulmányai. E három értékes dolgozat előzőleg a Budapesti Szemle 1917. év 3. számában jelent meg; folyóiratszemlénkben megemlékeztünk róluk s így részletesebb ismertetésük helyett csupán utalunk az ott mondottakra (l. Irodalomtörténet: 1917. évf. 429. l.). A centennariummal kapcsolatos alkalmi közlemények között olvasható még *Lévay József*nek Arany bölesője című egyebütti is kiadott becses költeménye, továbbá Koboz krónikája az Arany-ünnepélyről címen, Kozma Andornak az Az Ujság 1917 február 18-iki számából átvett szép verse. *Vargha Gyula*nak a Társaság működését ismertető, írójához és az alkalomhoz egyaránt méltó formába öltöztetett tömör titkári jelentésén kívül a tagok munkálatai között foglal helyet *Csengeri János*nak Euripides Phaëthonja című, megfelelő bevezetéssel együtt közölt műfordítása, továbbá *Pekár Gyula*nak érdekes tanulmánya Cervantesről, kinek Don Quijote-ját, mint a «Tájékoztató közlések»-ből kitűnik, a Társaság Győry Vilmos jeles fordításában újból ki fogja adni. A Bírálatok és pályázatok rovatából *Alexander Bernátnak* egész tanulmányra bővült Jelentése az 1916. évi Greguss-jutalom tárgyában (Első szobrászati évkör 1910—1915) a Budapesti Szemle 1917. évf. 2. számában is megjelent s annak idején folyóiratunkban már volt róla szó (1917. évf. 343. l.); amint hogy a Kisfaludy-Társaság új tagjainak névsorát és jutalmátételeit is közöltük (l. Irodalomtörténet: 1917. évf. 199. l.). *Szász Károly*nak a Lukács Krisztina jutalomról és *Hegedűs István*nak a Radó Antal-pályázatról szóló alapos bíráló jelentése szerint az elbeszélésre és a műfordításra nem érkezett be kitüntetésre érdemes mű. A Buljovszky-jutalmat Hegedűs István jelentése alapján Jövendő c. lírai költeményeért *Sajó Sándornak* ítélte oda a Társaság. A Tájékoztató közlések sorában olvas-

ható a tagajánlásokon, továbbá a Kisfaludy-Társaság személyzetének, a rendes, levelező, elhunyt és alapító tagoknak névsorán kívül *Beöthy Zsolt* elnöki beszéde az I. Ferenc József királyunk halálakor tartott rendkívüli ülésen, ugyanannak búcsúztató (s az elhunyt költő irodalomtörténeti jelentőségét is találó képbe foglaló) beszéde Dalmady Győző ravatalánál, valamint *Alexander Bernáté* Ágai Adolf, *Kozma Andoré* Somló Sándor és *Vargha Gyuláé* Sebők Zsigmond végtisztessége alkalmából. *Berzeviczy Albert* másodelnök jelentésében arról a lelkes fogadtatásról számol be, melyben a Deutsche Shakespeare-Gesellschaftnak weimari közgyűlésén volt része, míg *Vargha Gyula* üdvözlő beszéde a kassai magyar színészek százéves munkájának jubileumán egy szép kulturális ünnep emlékét örökíti meg. A Társaság jegyzőkönyveiből való kivonatok és *Sebestyén Gyula* figyelemreméltó jelentése a népköltési gyűjtés országos szervezéséről újabb bizonyosságai annak a sokágú, céltudatos és eredményekben gazdag munkásságnak, melyről az itt ismertetett, gondosan szerkesztett s a Kisfaludy-Társaság kiadványainak folytatólagos (1911—1917.) jegyzékét is magában foglaló kötet oly hű és elismerésre érdemes képet nyújt. Végül megemlítjük, hogy a Társaságnak nagy céljai megvalósítására 1916 dec. 31-én 524,000 korona vagyon állott rendelkezésére.

BAROS GYULA.

Magyar Shakespeare-Tár. IX. kötet. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter támogatásával kiadja a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-Bizottsága. Szerkeszti *Ferenczi Zoltán*. Budapest. IV., 320. l. Kilián Frigyes utóda bizománya.

Az elmúlt év gazdag aratást jelent a Shakespeare-irodalom terén. A költő halálának háromszázéves fordulója alkalmából ugyanis számos olyan kisebb-nagyobb tanulmány jelent meg, melyek, ha nem is egyforma avatottsággal, de egyazon jóakarattal buzgólkodtak, hogy rámutassanak a nagy névvel jelzett szellemi hatás mélységére. E cél szolgálatában áll a címben írt könyv is, mely a főkérdést sokféle szempontból vizsgáló fejtegetéseivel, az idegen és hazai viszonyokra egyaránt utaló megállapításaival, külső kiállításának szépségével és gazdag anyagával, bizonyára nem marad mögötte a külföldi hasonló kiadványoknak. Az irodalmunk történetével szorosabb kapcsolatban levő közlemények közül a főhelyet *Ferenczi Zoltán* cikke foglalják el. E széleskörű tájékozottságra valló s a módszeres kutatás minden lehetséges eszközét felhasználó kisebb dolgozatokban több érdekes megállapítást találunk. Így a *Döbrentei második Macbeth fordítása* címükből megtudjuk, hogy «Döbrentei fordítását egész kritikai készséggel szerelte fel s így ő volt az első, aki Holinshed krónikájából is a megfelelő részt lefordította s az első, aki nálunk e krónikát ismertette. Ő volt az első, ki jambusban eredetiből fordított Shakespeare-művet, még pedig minden kihagyás nélkül, bárha nem a főszövegben, de teljes a pótlékokkal együtt. Ő adott nálunk először Sh.-jellemekről fejtegetést s ő látott el először Sh.-fordítást lap alján közölt jegyzetekkel.» A szóbanforgó verses fordítást egyébként a legnagyobb valószínűséggel

1825 okt. 14-én adták először Pozsonyban (nyomtatásban 1830-ban jelent meg gróf Széchenyi Istvánnak ajánlva). A szerző ezzel a megállapítással helyreigazítja Bayer József állítását, mely szerint az első Sh. előadás, melyen a magyar színészet angol eredetiből fordított szöveget használt. 1834 jún. 17. Budán volt, a mai ú. n. Várszínházban. Ferenczi különben Széchenyi egyik levele alapján Bayernek azt a megjegyzését is tévesnek mondja, hogy «Döbrentei Lear-fordítása sohasem készült el». Ugyanez a szerző *Szemere Pál és Bajza József vitája Shakespeare körül* címen Szemere egy cikkének azt a részét ismerteti, mely Bajzának Sh.-ről szóló megjegyzéseit nyelvi szempontból gúnyolja; következő dolgozatából pedig arról értesülünk, hogy mikép nyilatkozott *Széchenyi István naplóiban Shakespeare*-ről. Az idézetek — úgymond — kivált ha más költőket s főleg Byront vesszük, nagyon csekély számúak, de tudjuk, hogy Sh. egész költészete mégis nagy befolyással volt Sz. egész lelki életére. Ferenczi Zoltán egy további közleménye azt adja tudtunkra, hogy miféle vonatkozás akad gróf Majláth János és Paziazi Mihály egy-egy elbeszélésében («A levél», illetőleg «Adolf» címűekben) a nagy angol költőre. Három kisebb cikkben Kölcsény, Szalay László, Kisfaludy Sándor idetartozó észrevételeire utal a könyv érdemes szerkesztője. Ugyanő Sh. 26. sonettjének fordításán kívül közli az első figyelemreméltó magyar nyelvű, Mokri Benjámin-tól való Sh.-életrajzot, továbbá Kazinczy védelmét a «Hány a harang?» (Hányat ütött az óra?) kifejezés helyességéről. A kötet többi munkatársai közül *Fest Sándor*-tól néhány kisebb jelentőségű adalékot kapunk a Shakespeare korabeli irodalom magyar vonatkozásaihoz; *Bolyai* és *Shakespeare* felírású cikkéből pedig megtudjuk, hogy Bolyai egyebeken kívül lefordította Gray angol költőnek Sh. és Milton c. versét. Fest harmadik közleményéből viszont az tűnik ki, hogy Endrődy János (1756—1824) tábori lelkész Kloris c. verséhez írt megjegyzésében idéz egy Sh.-mondást «A hogy tetszik»-ból. *Rexa Dezső* megállapítja, hogy a «Lenni vagy nem lenni» monolognak volt egy Kotsi Patkó Jánostól származó fordítása, amely elveszett, vagy legalább is ez idő szerint lappang. Ugyanennek a szerzőnek fáradozása derítette ki, hogy Sh. színész voltának első megemlézése nyelvünkön Ináncsi Pap Gábor érdeme 1812-ből. *Weber Artur* kimutatja, hogy Sh.-t irodalmunkban először Szerdahelyi György egyik tanítványa Fekete Imre említi 1776-ból való Tentamen stb. c. latin nyelvű munkájában. *Czeke Marianne* a Sh.-Tár nyolcadik kötetében megkezdett cikkét folytatva, Lemouton Emilia Sh.-fordításának hűségét vizsgálja. Szerinte a fordításban kevés az oly hiba, mely hiányos nyelvismeretből származnék, de nem ritka az olyan, mely az angol költői és a különleges Sh.-i nyelvben való járatlanságnak tulajdonítható. Érdekes észrevétele a dolgozatnak, hogy Lemouton Emilia azzal, hogy lefordította «A windsori víg nők»-et, útját állta Arany János fordításának, ki már bele is kezdett volt a munkába, de azt „Milike” vállalata miatt abbahagyta». A gazdag tartalmú kötetnek inkább az általános Sh.-kultusz, mint a magyar irodalomtörténet szempontjából jelentős darabjai közül első helyen érdemel említést *Hegedűs István* értekezése, — A szentencia Senecánál és Shakespearenél, —

mely szerint a retorikai és drámai szentencia között az a főkülönbség, hogy amíg amaz egy egyetemes kijelentés azzal a célzattal, hogy valamire rábeszéljen, vagy valamiről lebeszéljen, vagy kimutassa valami dolog mi-voltát, — addig: a drámai szentenciát a célzatosság kikapcsolásával kell megállapítanunk. (Megmarad ezzel egyetemes érvényű kijelentésnek és megmarad az a tulajdonsága, hogy valamely dolog tulajdonságát világítja meg.) A továbbiak között a Marlowe-féle Doktor Faustus történetének fordítását nyújtja *Rózsa Dezső*, aki különben a drámaíró Ily-ről is közöl tanulmányt. *Weber Artur Sh.* és az osztrák irodalom kapcsolatát elemző dolgozatának oszupán első részlete jelent meg e kötetben. A szerző azt igéri, hogy munkája utolsó fejezetében a bécsi Sh.-kultusz magyarországi befolyását fogja vázolni. Végül *Kádár Jolán Sh.* drámáinak a magyarországi német színpadokon 1812-ig való szerepét ismerteti. E cikk szerint: Az első határozott dátum, amely magyarországi Sh.-előadásra vonatkozik, 1774 január 8. Ekkor Wahr Károly, a pozsonyi német színház igazgatója, színpadra hozza Hamletet Heufeld bécsi író átdolgozásában.

A gondosan szerkesztett kötet tanulságos fejtegetéseinek sorát a külföldi és hazai Sh.-irodalom nevezetesebb termékeinek ismertetése, *Hellebrant Árpádtól* egybeállított bibliográfiája és a hivatalos közlemények zárják be. (Érdekes hír a Shakespeare-bizottság jegyzőkönyvi kivonataiban: „hogy dr. Oláh Gábor úr egy művet ajánlt fel Sh. drámáiról; mire a bizottság elhatározza, hogy a mű beküldésére szerzőt felhívja, megbírálására Beöthy Zsolt és Alexander Bernát tagokat kéri fel.”)

VELEZDI MIKÁLY.

Kacziány Géza: A magyar memoire-irodalom 1848-tól 1914-ig. Ballagi Aladár előszavával. Budapest, 1917. 96 l. Kiadja Lantos A. könyvkiadóhivatala. Uránia-nyomda. Ára 6 korona. (Könyvtári Füzetek. Szerk. Köhalmi Béla. 3. szám.)

Ez a kisterjedelmű munka rendkívül értékes anyagot ölel föl; annyi anyagot, hogy egy terjengőbb tollú, élelmesebb író vaskos kötetet csinált volna belőle. Harmadfél száz naplónak, emlékiratnak és önéletrajznak leírását olvassuk benne. Az előszó írójának, Ballagi Aladárnak igaza van, mikor rámutat arra, hogy ennek a derék munkának milyen jó hasznát veszik majd a magyar történetírók.

Természetesen itt sem tudja megállni a szerző, hogy ne tüzdelve tele kifakadásokkal munkájának egyik-másik részét. Munkájára annak idején föl hívta az 1909—1915. évi akadémiai nagyjutalom odaítélését előkészítő bizottság figyelmét; a bizottság elismerően is nyilatkozott róla, de — Kacziány szerint — nem is olvasta el a munkát s a bizottsági jelentésbe téves dolgokat kevert. Ami a nagyjutalmi bizottságok igazságszérzetét és körültekintő gondosságát illeti, a Kacziány korholta bizottság lelkiismeretesen, sőt fényesen csinálta a maga dolgát, amiről könnyű meggyőződni az Akadémiai Értesítőből.

Egyébként ismételjük, Kacziány igen jó munkát írt, sőt alapvető monografiát, melyet nem nélkülözhet senki a XIX. század második felét

kutató történetírók közül. Nem elégszik meg pusztá anyaggyűjtéssel, nem száraz könyvészeti leírásokat ad, hanem tartalmi tekintetben is fölvilágosít és ítéletet mond számos emlékirat kütfői értékéről. Egyik-másik jellemzése igazán pompásan sikerült. Látszik, hogy olyan ember fogalmazta, aki nemcsak gyökerében ismeri a szabadságharc és önkényuralom korának történetét, hanem tud írni is. Még ahol nem érthetünk vele egyet, ott sem mellőzhetjük észrevételeit.

Hogy Kacziány nem cirkumspectusos író, ez csak dicsérhető.

Érthetetlen azonban, hogy ez a szerző, aki nemcsak magyarul tud jól, hanem elevenen és jellemző erővel ír, milyen figyelmetlenül fogalmaz munkája több helyén. Úgy látszik, ez abból ered, hogy szűkre szabott helyen rendkívül tömören iparkodott stilizálni s ez nem mindig sikerült neki. Csak egy példát erre, a legrövidebbet. Bárkány Máriát így ismerteti:

«Bárkány Mária, a csakis német színésznővé lett, de magát mindig magyarnak valló tragika, ki Kassa szülöttje és mindig szívesen tért vissza hazájába, szintén megírta saját élete történetét, mint azt lapból olvastam s már 1913-ban szándékozott kiadni, de eddig még nem történt meg. A német színészet nagyjairól lesz bennük szó főleg. Mutatványt belőle a «Magyar Szalon» II. kötete adott.»

Megtartva ennek a kúszált szövegezésnek összes kifejezéseit, a helyes, világos és logikus fogalmazás így alakul ki:

«Bárkány Mária — amint egy lapból olvastam — szintén megírta élete történetét, de munkája, melyet — egy lap közlése szerint — már 1913-ban szándékozott kiadni, mind ez ideig nem jelent meg nyomtatásban. Mindössze a Magyar Szalon II. kötete közölt belőle mutatványt. Bárkány Mária Kassán született, később német tragikus-színész nő lett, de azért mindig magyarnak vallotta magát és a külföldről szívesen látogatott haza. Életírása főleg a német színészet nagyjaira nézve nyújt majd tájékoztatást.»

Végül valamit ennek a munkának a nyomásáról. Ez a boldogtalan nyomda nem ismeri a hosszú í, ú és ű betűket: *minden ízében-t* szed *minden ízében* helyett; *nagyhangu-t* *nagyhangú* helyett; *műveiből-t* *műveiből* helyett.

BÉLTEKY LÁSZLÓ.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Cél. 1917. évf. 7. sz. — Székely László: *Zsidók útja*. IV. közl. Antal Sándornak A magyar zsidóság jövődjője c. könyvéről, az Ágoston Péterével kapcsolatban. Ez utóbbit valamely vidéki város egyik könyvkereskedésében sem tudta megkapni, e helyett az Antal Sándorét nyomták a kezébe. — *A világháború irodalma*. A M. Pædag. Társ. könyvtárának első köteteként megjelent A világháború c. kiadványról. — Császár Elemér Pekár Gyula Don Juanját ismerteti, melyben tudós és egyszersmind költői művet lát. — Farkas Zoltán: *Irodalmi Szemle*. Molnár Ferenc Óriás-a (a vizenyősség határán pityergő szentimentalizmus); Tömörkény: A népek az ország szolgálatában (nem jobb, nem rosszabb eddigi munkáinál); Móricz Zsigmond: Vidéki hírek; Szederkényi Anna, Békássy Ferenc, Surányi Miklós, Benda Jenő, Árkay József egy-egy kötete.

A Hét. 1917. évf. 23. sz. — Csatlós Márton: *Őszi utazások a vörös postakocsin*. Ismerteti Krudy Gyula ilycímű új regényét. Rideg, precíz regénykonstrukciót nem várhatunk — ugymond — Krudy poezisétől, mely pillanatnyi asszociációk szárnyán csapong mindenfelé s egy másodperc alatt mérhetetlen távolságokba repül.

U. i. 25. sz. — Zolnai Béla: *Tömörkény István posthumus könyve* címen megállapítja, hogy T. a háború realizmusának írója. Pillanatfelvételei a magyarság lélektani múzeumába valók.

U. i. 26. sz. — Zolnai Béla: *Az élet arca* címen Barta Lajos ily című novellás-kötetét ismerteti. B. mondanivalója az „élet arcáról” kevés. Jellemzési módja nem elég koncentrált. Stílusa egyenetlen, novelláinak tragikus befejezése erőszakolt.

A Szent István Akadémia Értesítője. 1917. évf. 2. sz. — Zoltvány Irén: *Arany János emlékezete*. (A Szent István Akadémia 1917 április 22-diki Arany-ünnepén tartott felolvasás.) A nemzeti szellem legmagasabb fokon való kifejezésén kívül nagy jelentősége és értéke van Arany János költészetének még egy más egyetemes és magas szempontból is: művei a maguk egészében, irodalomtörténeti és közművelődési nagy jelentőségükben... mint az emberi legfőbb eszmények... és a diadalmas keresztény világnézet művészi kifejezői etikai értékük szerint is örökbecsűek maradnak. — Bán Aladár: *Kalev fia az alvilágban*. Részlet az észak nemzeti eposzá-

ból. Műfordítás. Kreutzwald Friedrich Reinhold (1803—1882) megérdemli, hogy a Kalevipoeg (= Kalev fia) szerzőjének nevezzük. Az újabb folklorkutatások ugyanis kiderítették, hogy a kereken 19,000 sorból álló költeménynek háromötödét, majdnem 12,000 sort, Kreutzwald maga írta oly értelemben, hogy prózai hagyományokat, — mondákat és meséket — olvasztott egybe és öltöztetett versbe. Aki oly énekeket tud alkotni prózai hagyományok alapján, az valódi nagy költő. Hogy ennek elismerésével még honfitársai is mindeddig késtek, annak oka az a félszeg erőlködés, mellyel a Kalevipoeget mindenáron népkölteménynek szeretnék volna tekinteni. Arról azonban megfellebbeztek, hogy a Kalevala a maga nemében egyetlen; nincs a világnak több oly naiv eposza, mely annyira a nép alkotása volna, mint a finneké. A Kalevala tulajdonképen nem is eposz, hanem népének gyűjteménye, melyeket egységes szerkezet nem tart egybe.

A Társaság. 1917. évf. 30. sz. — Közli Gyóni Géza fényképét és két kiadatlan versét. (Hozzád száll, Egy szó . . .)

U. i. 31. sz. — *Darvay Kálmán: Visszaemlékezések* (I) címen, Kisfaludy Sándornak Medina Mária iránti szerelméről ír. — *Körmendi Viktor: Gondolatok egy messzi sír körül.* — Kegyeletes megemlékezés Gyóni Géza tragikus elmúlásáról. [V. ö. A Hét. 1917. évf. 31. — Alkotmány. 1917. évf. 185. sz. (Tárca). — Pester Lloyd. 1917. évf. 185. sz. (Tárca).]

Akadémiai Értesítő. 1917. évf. 6—7. sz. — *Császár Elemér: Toldy Ferenc kritikai munkássága.* (1917 ápr. 6-án tartott előadása kivonata. Az egész tanulmány megjelent az Irodalomtörténeti Közlemények 1917. évf. 3—4. sz.-ban. Ismertetését l. folyóiratunk 1917. évf. 528. l.) — *Kozma Andor: Jelentés az Ormody Amelie-jutalomról.* Somló Sándor A király leánya c. szomorújátéka kapta a jutalmat, Lázár István Hágárja dícséretben részesült. — *Jánosi Béla: Jelentés a Halmos Izor-pályázatról.* A magyar szépirodalmi kritika történetére kitűzött pályázat eredménytelen maradt; 1918 december 31.-i határral újból kitűzetett. — *Fest Sándor: Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépéséig.* (Kivonat az 1917 ápr. 16.-i felolvasásból). A legrégibb érintkezések — ref. teológusok Angliában — nem jártak általános kulturális hatással. Mária T. s még inkább II. József korában kezdődik a jelentékenyebb hatás és érdeklődés; azóta válik hagyománnyá főnemeseink angolországi tanulmányútja (B. Vay Miklós, Berzeviczy Gergely, stb.), melyek közt a legfontosabb a Széchenyi Istváné (1817). Az ez időben nálunk járt angolokról s az angolok hazánk iránti érdeklődéséről külön fejezet szól (Keith, Wraxall, Bright; Mrs. Gore, Bowring). Az angol hatás, mely Bécsben a 80-as években szorítja le a franciát, nálunk első sorban dunántúli íróknál (Péczeli József, P. Horváth Ádám, Kis János) érezhető. Edvi Illés Pál az angol ballada első magyar utánpótlója; Petz Lipót Shakespeare-fordító. Ezeken kívül a kassaiak: Bacsfányi (Ossian), Baróti Szabó (Ossian, Milton), Kazinczy, tesznek legtöbbet angol irodalmi hatások közvetítésében; angolul ugyan kevésbé tudnak s bécsi izléstől függnek. Dayka, Csokonai, Verseghy, gr. Dessewffy József emlí-

tendők még Erdélyben, hol Teleki Mihály óta érdeklődnek Anglia iránt, Döbrentének van fontosabb szerepe, s az ő példáját követi: Buczy Emil, Bölöni Farkas Sándor, Wesselényi M. — *Kemény Lajos: Kazinczy Ferenc levelezéséhez*. Két levél K.-tól a kassai magistratushoz (1788. szept. 18.; 1790. május 16), és egy, Simai Kristóftól K.-hoz (keltezetlen). — *Dr. Walentinyi Dezsőné: Kazinczy Gábor hat levele Tompa Mihályhoz*. K. G. még pataki diák korából ismerte Tompát, de szorosabb barátságuk csak a forradalom után kezdődik, mikor K. G. a borsodmegyei Bánfalvára vonult vissza, s melegebbé csak az 1859-i miskolci Kazinczy-emlékünnepe óta lett. A közölt levelek 1860, 1861, 1863-ból valók, a legutolsó 1864 ápr. 13-ról, öt nappal előzve meg K. G. halálát. Tartalmuk többnyire szigorú, bár barátságos kritika Tompa egy-egy verséről. — *Mészöly Gedeon: Zsoldos Ignác és gróf Széchenyi István*. Részlet Zs. I.-nak «Töredékek Magam- és Kortársaimnak Életéből» c., az Akadémia irattárában levő kézirati művéből. A közölt részlet egy döblingi látogatásról számol be. — *Az 1917 ápr. 30-iki összes ülés jegyzőkönyvéből: Vargha Damján*, ki 1902-ben a magyar kódexek forrásairól írt pályaművével föltételelesen megnyerte az Ipolyi-jutalmat, kiegészítve és befejezve újra benyújtotta munkáját, melynek most már a jutalom kifizetendő.

Az Újság. 1917. évf. 141. sz. — —*án*. Tersánszky Józsi Jenőnek Viszontlátásra drága! c. háborús tárgyú művét bírálja. A könyv egy leányról szól, akin szinte végigtipornak a hadak, barát és ellenség egyaránt. Külső szemlélettel ennyire mélyre hatolni még igen kevés művésznek sikerült. A szerző különösen a lelkiállapotok festésében erős.

U. i. 153. sz. — *Vér Mátyás: Szilágyi Géza új novellái*. Az ördög nyája c. kötet bíráló ismertetése. Mindenik novella egy finoman, a tökéletesen kidolgozott lélekportré... összességükben pedig (a «Fantasztikus szerelmek» novelláit is ideértve) a társadalom hű képét tükrözik vissza minden képmutatásával együtt, melynek nyomása alatt az egyén kénytelen eltitkolni legelevenebb vágyait. Szilágyi Géza novellái ép oly egyéniek, mint lírája. Irodalmunkban nincsenek ősai. E novelláknak azok a mesteri erkölcsrajzok az elődei, melyeket «Lepel nélkül» c. könyvében gyűjtött egybe.

U. i. 158. sz. — *Petőfi barátja meghalt*. Hír arról, hogy Kolmár József nyug. főgimn. tanár Petőfi Sándor egykori barátja, a Petőfi-Társaság tiszteleti tagja, 1917 június 22-én, 97 éves korában Pozsonyban meghalt. — (p. g.): *Hangay Sándor verseskönyve*. A «Hadak útja» c. kötet rövid kritikája. «A sok szép vers közül kiválnak azok, melyekben a költő anyjához, feleségéhez és két kisfiához szól meleg, meghitt hangon.»

U. i. 162. sz. — *Várady Antal: A szerb utcái lakás*. Visszaemlékezés XIX. hetvenes éveinek egyetemi életére és ezzel kapcsolatban Greguss Ágostra, Toldy Ferencre.

U. i. 180. sz. — *Gyalui Farkas: Jósika Miklós új életrajza* címen Dézsi Lajos könyvét ismerteti.

Budapesti Hírlap. 1916. évf. 357. sz. — *Striegl F. József: Himnuszunk a Spree mentén* címen a berlini egyetem magyar tanszékéről ír.

U. i. 156. sz. — *Rákosi Jenő: Regények.* Vándor Iván Balassa Bálint szerelmei c. könyvének hibája és erőnye ugyanaz. Nem embereket ír meg, hanem érzelmeket. V. Balassája átszökik a maga korából a huszadik századba. Lázár Istvánnak: A fekete grófné c. könyve nagy készséggel, gyakorlott tollal, színes stílusban hevenyészett regény. Befejezésül R. J. bírálja a modern regénytémákat és kompozíciókat.

U. i. 183. sz. — *Nagy Samu: Tilinkó* Komáromi János új elbeszélés-kötetének ismertetése.

U. i. 186. sz. — *Rákosi Jenő: Regények.* Herczeg Ferencnek Tűz a pusztában c. regényében egy fantasztikus per izgalmi és titokzatosságai játszódnak le előttünk. Ujhelyi Nándor Tabán c. művében a régi Tabánt támasztja fel s népesíti be stílszerű alakokkal. Kálnoki Izor munkája: Klárika doktor egy világgraszoló tudományos felfedezés regényének indul, de egy szép és szerelmes asszony tragédiájává lesz a szerző kezében. Az elhibázott koncepció mellett fényes oldala néhány mellékalakja: az öreg vidéki orvos és a riporter-újságíró. Berkes Imrének Bábel c. regénye nem tehetségnélkül való próbálkozás. Figyelemreméltó újdonsága a könyvpiaconak Ferenczy Árpád két kötete: A Nirvána felé, többé-kevésbé regényes és érdekes történetek Indiának nálunk elég kevésbé ismert titokzatos multjából. Molnár Ferencz: Ismerősök c. könyve alkalmi tárcák sorozata. Ilyenekben M. F. a legerősebb.

Budapesti Szemle. 1917. évf. 6. sz. — *Berzeviczy Albert: Arany János emlékezete.* (Elnöki beszéd az Akadémia 1917 május 6-án tartott ünnepélyes közülésén.) „... mintha költészetének nagyszerű igazolását kellene a jelen véres napok alatt megérnünk! Hiszen a magyarok harci hősiségének nincs lelkesebb dalnoka, mint ő.” — *Heinrich Gusztáv: Arany János és az Akadémia.* (Az A. J. emlékének szentelt ünnepélyes nagygyűlés főtitkári jelentéséből.) Arany Jánost az Akadémia 1858 dec. 5-én választotta meg levelező és (amire sem előbb, sem utóbb nem volt példa) ugyanaz a nagygyűlés nyomban rendes taggá. Akadémiai jutalmat Arany János jóval többet nyert, mint bármely tagtársa az Akadémia alapításától a mai napig. Korszakot alkot Arany életében és viszonyában az Akadémiához titkárrá választása 1865 január 26-án. Ezt a hivatalt 1865-től 1877-ig töltötte be. A nagy költő végrendeletében az Akadémiára kétezer koronát hagyott. (A cikkből kitűnik, hogy a szerzőnek ugyanerről a tárgyról szóló kimerítő dolgozata az egész idevágó anyag feldolgozása után az Akadémiai Értesítőben fog megjelenni.) — *Négyesy László: Arany művészete és elmélete.* Mi része volt Arany költői alkotásában a reflexiónak, az elméleti belátásnak, a tudományos, elvszerű gondolkodásnak? E kérdés már azért sem közömbös, mert Arany, bármenyire becsülte a tanulmányt, sohasem tartotta elégnak a költészethez. Az ő költészete ugyanis nem tanulmányokból és elhatározásból fakad, hanem oly lélekállapotból, amely az alkotó géniuszt ismertető jegyeit mutatja. A rendelkezésünkre álló adatok szerint

úgy a költői szemlélet, mint az ítélet ősi tényező volt lelki történetében. Érzelmi gazdagodásával, fantáziájának izmosodásával lépést tart értelmi erejének fejlődése. Irodalmi tudatosságára ébresztőleg hathatott első ideáljának, Csokonainak példája. Mindaz a kritérium, a miről Kant óta mostanig a lángelmét fel tudták ismerni, megvan a Toldiban, de ugyanebben a műben a tanulmányoknak is hatalmas része van. Általában Arany nagy alkotó mozgalmasságával lépést tartanak elméleti reflexiói. Eszméi vizsgálatából kitűnik, hogy esztétikájának alapelemei már a szabadságharc előtt megvoltak. És eszméi, tételei annál termékenyebbek s kivált a maga költői gyakorlatában annál inkább értékesíthetők voltak, mert maga jutott rájuk, olvasmányai során és költői munkája mellett, nem esztétikai könyvekből merítette. Olvasott ugyan elméleti műveket, de inkább kritikusoktól, mint esztétikai rendszeralkotóktól. Az ötvenes évek második felében Planchet és Schmidt Juliánt is forgatta. Arany szelleme legtöbbször kétféleképp bánt el a szemléleti anyaggal; képzelete tovább adta ítéletének; amaz művészi alakba öntötte, ez fogalmakká, eszmékké dolgozta fel. A tartalomról és formáról, géniuszból és tanulmányból összeforrott művészet teszi Arany remekeit halhatatlanokká. — *Tolnai Vilmos: Arany nyelvművészetéről.* A nyelvművészetnek két alapja van: a nyelv szótári gazdagsága és a vele való bánni tudás. A szókincs mennyiségére nézve Arany leggazdagabb íróink egyike. Vele e tekintetben csak az egy Jókai mérkőzhetik, kinek szókincse nagyobb ugyan, de ha irodalmi termékeik arányában mérjük, akkor Aranyé az elsőség. E szóbeli gazdagságnak több forrása van. Az első a nép nyelve; ez Aranyra nézve a legközvetlenebb forrás. Még élete vége felé is a szalontai nyelvre hivatkozik, ha akár egyes szavakra, akár szókötésre vagy fordulatra nézve vita támad. A szalontai nyelvhez járul később Debrecen nyelvének ismerete. Majdnem egy évtizedig tartó tanárkodása pedig egy harmadik nyelvjárás területére veti: a nagykorúsire. De nem marad rejtve előtte az ország többi részének nagyarsága sem, mert buzgón olvassa a népköltési és tájszógyűjteményeket. A másik forrás, melyből Arany szókincsét gazdagította: olvasmányainak sokasága. E miatt a szinte szédületes olvasottság miatt olyan nehéz Arany valamennyi tárgyi forrását föl kutatni. Egyébként a szót, melyre épen szüksége volt, nem nagyon kereste: magától ömlött tollára, önkénytelenül merült fel emlékezetében. Finom érzéke volt a szónak stilisztikai és esztétikai értéke iránt is. Mestere volt a szó akusztikájának és optikájának. Hogy mennyire mestere a hangutánzásnak és hangfestésnek, bizonyítják iskolai stilisztikáink, melyek példáik javát Aranyból idézik. Erős zenei érzéke vezeti a vers legzeneibb elemének, a rímnek gyakorlati alkalmazásában és elméleti fejtegetésében. Erős és mély zenei érzéke legnagyobb diadalát a vers ritmusos felépítésében üli. A nyelv zeneiségéhez tartozik még az a mód is, a hogyan Arany a hangsúllyal és a szórenddel bánik. Ami szórendbeli finomság a magyar nyelvben: a régiben s az újbán, a népben s az irodalmiban nyilván avagy rejtve leledzik, az mind megtalálható Arany költeményeiben. De a nyelvnek nemcsak zenei sajátságait aknázza ki művészi módon, hanem azokat is, melyek látásunkat, szemlé-

letünket, képzeletünket ingerlik. Leírásainak erős optikai hatása Arany éles megfigyeléséből következik. A valóságosság jellemzi Aranyt ott is, a hol a kép csak stilisztikai dísz: a metaforák sokszerű és tarka használatában, a jelzők találó, sőt szükségszerű alkalmazásában. Azonban ő nemcsak a nyelv rendes művészi eszközeivel él, hanem felhasználja azokat is, melyeket a legtöbb költő szinte nem is tart méltóknak arra, hogy észrevegye őket. Humoros, szatirikus, tréfás versei tele vannak a legbohókásabb szójátékokkal. Arany művészetének jelessége még: a külső kifejezésnek teljes simulása a tartalomhoz. Innen van, hogy nincs két költeménye, amely ugyanazon a hangon szólna. Nyelv-művészetében a művészi ösztön mellett kétségtelenül része van a tanulmánynak is, a mit alkalomadtán az ifjabb költői nemzedéknek sem felejt el lelkére kötni. Általában nincs nyelvünknek oly nyilvánvaló szépsége, melyet művészetének eszközévé ne tett volna. Költészetének nyelvi jelentősége, hogy Arany a XIX. század magyar nyelvének legegységesebb művésze, benne nyilvánul meg legteljesebben a magyar nyelv géniusza. — *Ferenczi Zoltán: Petőfi és Arany barátsága.* (Elnöki megnyitó beszéd a Petőfi-Társaságnak Arany János születése századik évfordulója emlékére tartott ünnepi ülésén, 1917 márc. 18-án.) A barátság érzelme a legcsodálatosabb érzelmek egyike. Az igaz barátság pedig annál ritkább, mert csak nagy és nemesre irányuló lelkék közt lehetséges. Szép példa rá a Horatiusé és Vergiliusé. a Goetheé és Schilleré, a Petőfié és Aranyé, mind a három kongeniális szellemek között. E barátságot Petőfi kezdte. Arany volt az egyetlen ember, kinek leveleit Petőfi megőrizte. Ő volt az egyetlen, kivel költészeti kérdésekről is értekezett; az egyetlen ki előtt nem voltak személyi és családi titkai. Arany levelei méltó párjai Petőfi leveleinek. E barátságot a sír nem tépte szét. Arany mintegy folytatta levelezését azokban a költeményekben, melyeket költőbarátjához írt. — *Kéký Lajos: Tömörkény István* (1866—1917.). A német eredetű Steingaszner-családból származott Tömörkény valósággal a szegedi és szegedvidéki magyarság életének monografusa. Egész életén át magyar levegőben élt s szerető elmélyedéssel kutatta a magyar pusztai élet költészetét s a népszokások különöségeit. Katonáskodásából visszatérve a Szegedi Naplónak lett munkatársává, Mikszáth és Sebők utódává s az ő példájukra és hatása alatt indult meg írói munkássága is. E hatás alól soha nem tudta kivonni magát, sőt egyáltalán fejlődést sem mutat pályája. Egész írói pályáján a szegedi élet képei foglalkoztatják s ezeken kívül mindössze csak katonáskodásának emlékei és alakjai sugallják, de voltaképen ez a tárgyköre is csak szegedi magyarokat mutat be idegen földön. Alakjai általában szegény emberek, s három körből válogatja őket: tanyai és pusztai magyarok sorából, vizenjáró emberek közül s a város külső részének szegényeiből, a kétkézi munkásokból. Tömörkény emlékeiben s élményeiben átélte a magyar pusztának azt az átmeneti korszakát, melyben lekopott róla minden romantika s kiterítette fölötte szárnyát a civilizáció. Rajzolja a tanya-világ nehéz szociális kérdéseit. Legkedvesebb műfaja a könnyed, rövidebb, zsánerszerű rajz. Élesszemű megfigyelő, de leleménye igen fényes; inkább látott,

hallott, megfigyelt kis apróságokat, néprajzi érdekességeket igyekezett irodalmi formába önteni. Inkább a népelet bűvárának, mint a költőnek tekintetével és érdeklődésével nézte az életet. Alakjai egyszerű lelkében nem annyira az általános emberi, mint inkább a különös vonásokat tárja fel. Egyébként e típusos rajzoló módja mellett is sok érdekes és eredeti alakot mutatnak be dolgozatai. Alakjai sorában talán még legtöbb eredetiséggel rajzolja a csószot, a tanyai világnak e kedves humoristáját. Embe-reinek amily kevésbé kényes az etikájuk, ép oly egyszerű az életbölcse-letük is. Kedves témája Tömörkénynek az elmúlás előestéjének rajza. A mennyire eredeti az a világ, melyet rajzol, ép annyira sajátos az a forma, melyben megállapodott. Mintegy lejátszatja előttünk az életnek egy kis részletét, melyet egy-egy tréfa, elmés mondás vagy érzelmes fordulat vezet be. A jelenet bemutatása előtt maga is az olvasó elé lép. Az ábrá-zolt egyszerű emberek értelmi színvonalán igyekszik maradni nemcsak a párbeszédekben, de a nép nyelvén beszél még olyankor is, mikor ő maga okoskodik. Ez természetesen könnyen vezethet affektációra, amit Tömör-kénynek sem mindig sikerült elkerülnie. Hozzájárult még ehhez sokszor kifogásolt tájnyelvűsége. Általában mindenben a kuriózum a fő előtte. Legtöbbször csupa etnografiai aprólékosságból fűzi össze rajzait; nem törekszik mesére, megelégszik egy ötlettel. Szerkeszteni egyáltalán nem tud: hiányzik nála a koncentrálttság. Amily nyugodt kedvvel hal-mozza a néprajzi apróságokat, ép oly nyugodt, lassan baktató az előadása is; az elbeszélésnek nála gyakran nincs semmi belső melegsége. Van azon-ban két eleme tehetségének, melyek mégis költői színnel vonják be e rész-letekbe vesző rajzok egy részét: humora s érzelmessége. Érzelmessége azonban annyira ment minden érzelgősségtől, hogy szomorúbb történeteiben a katasztrófát csak egy-két szóval jelzi (A ravatal). Általában mun-káinak néprajzi értéke alighanem nagyobb a költőinél, bár vannak egé-szükben is költői hatású dolgozatai (Megy a hajó lefelé; Elmúlás előtt; A fecskék stb.). — *v. g.: Egy új regény.* Drasche-Lázár Alfréd Tűzpróba c. regényének bírálata. Egy nagy erkölcsi, lelki evolúció e regény tárgya, egy lélek vergődése, az öröklött szegény kárhozata társadalmi és osztály-előítéletek béklyói közt s végül föl szabadulása. A regény főérdeme az az erkölcsi mag, mely a kiindulóponttól kezdve erőltetés nélkül érvényesül s a közönségesnél nemesebb és mélyebb érdeklődést kelt. A szerzőnek leg-erősebb írói oldala a mese kigondolása és fejlesztése, ami ritka írói tulaj-donság. Csak az előadás módja lehetne változatosabb. — *—s.: Nőtrő a nőkről.* Kaffka Margit Hangyaboly c. regényének kritikája. «Az egész egy zárdaiskola — ez a hangyaboly — egyik tanévének rajza, helyesebben egy évének botránykrónikája. Cselekvényről, szabatos és érdekkeltő lélek-festésről, gondos és messzebb távlatú társadalmi rajzról szó sincs benne. Úgy látszik, a szerző előtt a női nemi élet egy pár beteges jelenségének feszegetése volt a fő... Méltó a regény tartalmához előadás is, melyben keresettség, magyartalanság s újat hajszoló... erőlködés váltogatják egy-mást». — *Király György: Heliodoros irodalmunkban.* Rajka László He-liodoros Aithiopikájának feldolgozásai a magyar irodalomban c. munkájá-

nak s egyben az eddigi kutatások kritikai fölhasználásával a Chariclea sorsának ismertetése a magyar irodalomban. E szerint Heliodoros regényét irodalmunkba Enyedi György unitárius püspök vezette be latin fordításával. A Chariclea első magyar fordítását Czobor Mihálynak köszönjük, aki már nem deákbold fordított, hanem Zschorn János német átdolgozása után. Czobor művének öt könyvre terjedő töredéke készítette Gyöngyösit újabb átdolgozásra, Gyöngyösi munkája pedig Dugonics fordítását hívta életre. — *r. r.*: *Szederkényi Anna új regényei*. Az «Amíg egy asszony eljut odáig» és a «Lángok-tüzek» c. regények bírálata. Az első regénynek az a tárgya, mint eszmél a fiatal asszony arra a kegyetlen valóra, hogy férje mellett nincs számára emberi élet, s mint szánja magát rá, hogy hibáját belátva, visszatér vezekelni a szülői házba, melyből pár hónappal azelőtt megszökött. Amíg az asszony eljut idáig, sok testi-lelki szenvedésen kell átmennie, s ezeknek rajza a tulajdonképeni tárgy. E mű részleteiben nem közönséges jellemző és megjelenítő erő nyilvánul. A Lángok-tüzekből is kiérezzük a szerző lelkének vergődését, de itt a keserű hangulatot enyhébb tónusú váltotta fel. Itt a költői probléma, melyből a cselekvény kisarjad, általánosabb és mélyebb: a nő hivatása, a mint két egymásra következő nemzedék fogalmazza. A régi felfogás azt hirdeti, hogy a nő a férfi segítőtársa, igazi rendeltetése az anyaság; a modernnek szerint a nő a férfi egyenrangú vetélytársa. A történet, mely ezt a problémát hordozza, jobban van megalkotva, mint az előbbi regényé. A szerző ereje azonban inkább az indokolásban, mint a kigondolásban van. Stílusában is van bizonyos keresettség, nyersség, az egyszerűség túlságos hajszolása a választékosság rovására. De biztató jel, hogy erőneyei minden újabb művében határozottabban bontakoznak ki.

U. i. 7. sz. — Galamb Sándor: Irodalomtörténetírás és művészettörténet. Az irodalomtörténet sokáig, még Taine kezében is, inkább csak segédtudománya volt az általános történetnek, koreszmékre, faji és nemzeti sajátosságokra fektetvén a fősúlyt. A művészettörténet ugyanilyen helyzetben volt, de hamarabb megérezte, hogy igazi feladata a tisztán művészeti szempontok érvényesítése. E felfogásnak kell megvalósulnia az irodalomtörténetben is, vagy amint a szerző most már céljához képest szűkíti a fogalmat: a költészettörténetben is, csak hogy itt a művészi problémákon kívül a tartalmiaknak (világnézet) is fontos hely jut, s azáltal szociális és történeti vonatkozásai is szorosabbak, mint a tárgyalt másik tudományzakéi. Csak úgy válhat önálló tudománnyá, ha meglátja azt, ami tárgyának történeti változásaiban immanens, a milieutól független elem, s tudatosan kevesbíti az idegen területtel való kapcsolatokat. Fő feladata: az írók egymásra hatásának, költői törekvések egymásból következőségének feltüntetése; inkább a formai hatásokra kell figyelemmel lennie, mint a tárgyiakra. Az immanens fejlődési elv csírájában megvan már Taine elméletében is. Megvan Beöthy Zsolt elméletében is, ki nagy szerepet tulajdonít az irodalmi hagyomány hatásának. De ez nála nem centrális elv; viszont éppen ő az, ki nálunk az irodalomtörténetírásnak Taine-i alapon álló definícióját adta, mely költészetünk történeti vizsgálatát tel-

jesen a nemzeti történelem szolgálatába hajtja. (Ez érdekes és nagy olvasottságra támaszkodó cikk egy pár megjegyzést kíván. Önálló tudománnyá akarván tenni az irodalomtörténetet, legelőször is megcsonkítja s pusztán a költészet történetére szorítja; így megszorítva, aztán az általános művészettörténetnek rendeli alá, vagyis — cseberből vederbe — ismét segédtudománnyá degradálja. Fejtegetései a *költészet* történetére vonatkoznak, de eredményeit már az *irodalom* történetére alkalmazza. Ez a kettő pedig nem egy, nem még ma sem, s annál kevésbé a régibb századokban. Avagy Pázmány a költészet történetébe tartozik-e? S megmerné-e kockáztatni valaki, hogy kihagyja az irodalom történetéből? Szabad bárkinek megírnia a magyar költészet történetét, csak ne higgye azt, hogy az irodalom történetét írta meg. Abban igaza van, hogy az irodalomtörténet sokáig, nálunk is, mintegy segédtudománya volt a politikai történetnek, mi által saját feladatait nem látta egészen világosan. De nem kell megijedni; ez inkább csak látszat, mit a bevezetésekben közölt definíciók ébresztenek; maguk az irodalomtörténetek — a Beöthyé is — aligha mellőznek valamit, ami irodalom, s történeti előadásukban is fő tekintettel vannak a tisztán irodalmi jellegű folytonosság feltüntetésére. Szerző cikkéből úgy tűnik fel, mintha Taine óta semmi sem történt volna; pedig ha csak Brunetière-t említjük is, szinte fölöslegessé válik a szerző egész fejtegetése. Az irodalomtörténet valódi feladatait különben maga az irodalom fejlődése tüzi ki; az irodalom fogalma, köre más volt régen, mint Bessenyeiék óta s más ma, mint a XVIII. század végén; egy régebbi, igen vegyes, «egyetemes» irodalomból, egy igazi «mindenes gyűjtemény»-ből bontakozott ki százados fejlődés során az, amit ma irodalomnak nevezünk, s az irodalom története, ha a történeti valóságot meghamisítani nem akarja, nem lehet más, mint a fejlődés hű bemutatása. Az idegen területtel való kapcsolatokat «tudatosan kevesbiteni» tehát nem szabad; csak oly mértékben szabad, amint azok esetleg a fejlődés folyamán valóban kevesbednek; s tudománytalan eljárás volna tagadni vagy mellőzni irodalmunknak korábban kétségtelenül megvolt kapcsolatait a politikai, sőt még régebben az egyházi történettel is). — *Zayzon Sándor: A centralisták és a megye reformja.* A megye autonóm hatósággá fejlődésének s a megyei reform érdekében folytatott hirlapi és politikai küzdelmeknek ismertetése. — *Oláh Gábor: Csokonai és a rokokó.* Cs. a rokokó szellem rövid ráhatására kedves, magyaros visszhangot ád. Szerelmi dalaiban, komikumában, sőt ódáiban is van valami «bujdosó kellem», öntudatos kedvességre törekvés. A szavak szerelme, képek özöne, színek, hangok széles szűkellése, szerkezettelen pompázás; szaloniasított pásztor-világ; mitológia, mint az érzékiség tetszetős, kecses kerete, olykor filigrán kedvességgel; pittoreszk tündériesség elegyülése vaskos földiséggel; loyaltitása, mellyel grófi mecénásokhoz, sőt egyszer egyenest a királyhoz fordul; bókok, parádés szépetmondások, néha keresett dísz; a természetnek, mint egy liliputi-világnak miniatűr ábrázolásai; a parányiság kedvelése; a nyelv, mint ornamentum; a díszítés, mely túlnő a szerkezeten: rokokóelemek, melyek szerencsésen s kedvesen fonódnak össze költői lényre ere-

dendő sajátásaival. A rokokó-világ csínáltsága nála még közelebb esik a természethez, felszínessége az elkomolyodáshoz. Csak egyben igazán rokokó: a pompázásban, szavakkal tündöklésben, gondolatok, képek raffinált ornamentikájában. — *k. l.: Képek a magyar paraszt háborús életéből.* Ismertetés. Tömörkény István poszthumusz műve (Népek az ország használatában) a legegyszerűsebb és -költőibb hatásúnak látszik T. munkái között. A néprajzi érdekesség itt tért enged a költőinek. Életteli vonásokkal rajzolja az itthoni háborús magyar paraszti lelket. A föld állandó szerelme mellett a háború nyomait mutatja meg ez egyszerű, sebeiket nagy tartózkodással rejtgető emberek lelkén, kiknek csöndes beszélgetéseiben csak távoli hullámverése érzik a viharos időknék. Legkedvesebb s legtöbb humorral bemutatott alakjai a rég kiszolgált s régi katona-émlékekkel beöltözködő öreg katonák, kik «ajándékba» adják magokat a királynak, mert kötelesség csak a fiak odaadása volt. Móricz Zsigmond novelláiban (A tűznek nem szabad kialudni) most is feles számmal van a piszok, a durva erotika. Móricz a magyar paraszt szatirikusának a szerepében tetszeleg. Nyelve meglepő romlást mutat: csínáltság, mű-népieség ütközik ki nyelvéből; különféle tájsházásokat kever valami habarék nyelvvé, s gyakran időszerűtlenül erőlteti képes beszédet. A parasztró ma sem tud jót mondani.

U. i. 8. sz. — Jánosi Béla: Brassai a művészi hatás okairól. «A gyönyörűségről, melyet a Szép-művek szemlélése vagy hallása okoz bennünk» címen jelent meg a Nemz. Társalkodó 1832. évf.-ban Brassainak egy önálló gondolkozást tanúsító, érdekes esztétikai értekezése. Hadat üzenve minden dedukciónak, a tapasztalást vallja az esztétika egyetlen forrásának. Az esztétikai élvezet szubjektív feltételeit vizsgálja s ezáltal válik nálunk a lélektani esztétika úttörőjévé. A művészeti szépet megkülönbözteti a természeti széptől, s ezt teljesen mellőzi tárgyalásában. A művészi hatás kizárólagos magyarázatául nem fogadja el az utánzást és eszményítést; két alaptörvényre: a lelki képességek gyakorlásában rejlő gyönyörűsége s a meggyőzőtt nehézség jóleső érzésére vezeti vissza az eszt. tetszést. A műélvezet alkalmával lelkünk kiegészítő, utánteremtő munkásságát foglalkoztatjuk különösen, vagyis a képzelőerőt, s ezáltal mintegy részt veszünk az alkotó művész aktivitásában. A kiegészítést, bár ezt nem fejt ki részletesen, nyilván az asszociáció-elméletnek megfelelően képzei. Az élvező aktiv részvétele más és más fokú a különböző művészetekben, aszerint, hogy az illető művészet anyaga mennyi szabadságot hagy, mennyit bíz a fantáziára. A kiegészítést úgy képzei, hogy lelkünk az ábrázolásból az ábrázolt valóság képét törekszik mennél teljesebben előállítani; így aztán az asszociáció inkább csak az illuziókeltés eszközének mutatkozik. S itt látszik, miért rekeszti el a természeti szépet a művészeti széptől; ez utóbbi csak vázlatos képet nyújt, mely részünkről kiegészítésre szorul; a természeti tárgy azonban teljes valóság; ahhoz hozzáadni valónk nincs, Brassai elmélete, mely új alapokra helyezhette s egészséges fejlődésnek indíthatta volna esztétikánkat, e tudományág fejlődésére következmények nélkül hangzott el. — *Berde Mária: Gáspár János hagyatékából.* G. J.

pædagógus, tankönyvíró (1816—1892) Útleírása és levelezése bővelkedik irodalmunkra vonatkozó érdekes adatokban. A cikk bő idézeteket közöl, melyek Döbrentei, Kossuth, Schedel, Eötvös, Vajda Péter, Helmezy, a szobrász Ferenczy, Bajza és Vörösmartyánál 1841-ben tett látogatások emlékeit örökítik meg. A levelek közlése leginkább Gyulaival való viszonyára terjeszkedik ki. Egy pár jellemző adatot külön is megemlíttünk: Gáspár Pesten 1841-ben Schedel lakását akarván megtudni, a Privorszky-kávéházban, mely tömve volt ifjakkal, kérdezősködik; a legtöbb még hírét sem hallotta Schedelnek; tíz közül négy emlékezett valami olynevű suszterre, vagy valami íróra. Helmezy közli vele, hogy a Jelenkornak 2800 előfizetője van (1841-ben), legtöbb a Dunántúlról, majdnem fele az összesnek. Berlini útjából hazatérve, G. J. népdalokat gyűjt; összeirat enyedi diákokkal 20 füzetre valót, a mi sajtó alá sohasem került. Gyulaival különösen a gyermek-irodalmat érdeklő ügyekben levelezik. — s: *A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet*. Szervezete s első félévi munkássága ismertetése. — d. —: *Szőgyény-Marich emlékiratai*. Ismertetés. — K. E.: Hajnik Miklósnak A gyémánthintó, — Móricz Pálnak A fergetegből c. kötetét, — *Elek Oszkár*: Dézsi Lajos Jósika Miklósát ismerteti.

Das Literarische Echo. 1917. évf. 18. sz. — J. Klein: Tömörkényi Istvánról (v. ö. März, 1917. évf. 19. sz.).

Dunántúli Protestáns Lap. 1917. évf. 22. sz. — Miklós Ödön: *Magyar könyvtár Hollandiában*. «Sokat még nem közölhetünk a dologról, csak annyit, hogy egyik tudományos testületünk, figyelembe véve azt a körülményt, hogy az utrechti egyetemen századok óta magyarok tanulnak... mérlegeli azt a tervet, hogy ezen az egyetemen egy magyar könyvtárt alapítson és már több száz könyv készen áll arra, hogy elinduljon idegenbe.» A cikk további része e terv nagy kulturális jelentőségét fejtegeti.

U. i. 27. sz. — Miklós Ödön: *Kereszturi Bálint doktori vizsgája (1660)*. Adatok egy tizenhetedik századbéli debreceni protestáns pap és egyházi író életéhez. (Tárca.)

U. i. 23. sz. — Miklós Ödön: *Apácai Cseri János Utrechtbe történt meghívásáról*. (I.) E kérdést illetőleg a Bethlen Miklós-féle följegyzés csupán Hollandiáról, míg Bod Péter kifejezetten az utrechti egyetemről beszél. Tény az, hogy az utrechti városi tanács egykorú határozataiban egyetlen szó sincs Apácairól. Hivatalos meghívást tehát semmi esetre sem kapott. Azonban az volt a szokás Leidenben is, másutt is, hogy a visszautasítást elkerülendő, előbb mindig magánúton érdeklődtek arról, akinek meghívására gondoltak. Ugyanígy áll a dolog a jelen esetben is. Valószínű, hogy Voetius ajánlata alapján gondoltak Apácai meghívására, (E cikk befejező része u. e. lap 24. sz.-ban jelent meg.)

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1917. évf. 5. sz. — Trostler József: *A Bánkbán német tárgytörténetéhez* (I.) A Bánkbánról szóló német irodalom közös forrása a latin Bonfinius vagy német fordítása (1545-ből).

A későbbi feldolgozások sorát Georgius Lauterbeck a Regentenbuch írója nyitja meg 1557-ben. (A szerző az idetartozó szöveget teljes egészében közli). — *Réthei Prikel Márián: Régi magyar énekmondók* (folyt.). Ki kell töröltünk irodalomtörténetünkben az eddigi tanítást, mely szerint valamikor egy literatus «lantos» és egy deákalan «hegedős» énekes osztályunk volt külön-külön jellegű és rangú: úri-népi költészettel. Sem a lantosok, mint lantpengetők, sem a hegedősök mint hegedűjátszók nem voltak költők, bár egyébként akadtak köztük versszerzők is. Ez azonban sokkal inkább énekmondói, mint zenészi mesterségükben leli magyarázatát. A népi hegedős énekmondókra, akikről semmi költészeti emlékünkhöz sem maradt, teljesen fölösleges ezentúl szót vesztegetnünk. A hajdani «énekes rendjeink»-ről való üres képzelődésünkben pedig igyekezzünk kiábrándulni. — *Kristóf György* Benedetto Croce Az aesthetika alapelemei c. munkájának Farkas Zoltántól való fordítását, — *Jaulusz Ilona* pedig Kereszty Istvánnak A magyar és magyarországi időszaki sajtó időrendi áttekintése 1705—1867. c. könyvészeti művét ismerteti és bírálja. — *Fest Sándor: Versegly Ferenc három költeményének forrása.* Versegly angol költészeti ismereteinek jó részét Retzer Józsefnek Choice of the best poetical pieces of the most eminent English Poets (Vienna 1783.) c. hat kötetes szemelvénygyűjteményéből merítette. «A vízkórságos» c. versének forrása Taylor The dropsical Man c. költeménye. «A kanál» meséjét Prior The Ladle c. verséből vette. «A veréb és gerlice» eredetije The Sparrow and the Dove, a Fable: Brooke-tól. — *Perényi József: Gróf Bethlen Imre színműve.* Bethlennek 1793-ban Marosvásárhelyen megjelent A postatzug c. két felvonásos vígjátékánál érdekesebb egy eddig kiadatlan drámája, melynek kéziratát mostanában találta meg Perényi József Arankának a kolozsvári r. k. liceum könyvtárában őrzött irodalmi hagyatékaik közt. A darab címe: «A szép Abellina avagy a bölts öreg. Egy érzékeny Játék öt felvonásban, melly is a Német Románból egészen szabadon vagyon és változásokkal kidolgozva». Forrása Karl Gottlob Cramer (1758—1817) német regényíró munkája: Die schöne Abellina (Wien und Prag 1799), melynek egy másféle kiadása is ismeretes. Bethlen színművét Bayer nem említi a Magyar drámai irodalom történetében; mindössze egyszerűen adták elő Marosvásárhelyen 1804. szept. 14-én.

U. i. 6—7. sz. — *Ferenczi Zoltán: Zrinyi «Az török afium ellen való orvosság» című művének forrásai.* A szerző utalva arra, hogy egy másik dolgozatában (l. folyóiratunk 1917. évf. 425. l.) már kimutatta, mit vett Zrinyi e művében Busbequiusnak Exclamatio: sive de re militari contra Turcam instituenda consilium c. művéből, jelen cikkében részletesen ismerteti a többi forrásokat (Horatius, Vulgata, Plinius, Aesopus stb.). Végül megállapítja, hogy Zrinyi e munkájában Machiavellitől körülbelül semmit sem vett fel. — *Trostler József: A Bánk bán német tárgy történetéhez.* (II.) Lauterbeckre időrendben Hans Sachs drámája (1561.) követhet. Hans Sachs nagy olvasottsága valószínűvé teszi, hogy Bonfiniuson kívül Lauterbeck népszerű Regentenbuch-ját is felhasználta. Az utána következő s Bonfiniust kivonatoló Theodor Zwinger vázlata (1565.)

ugyan még történeti szempontból is csak regisztrálás-számba megy, de a tárgyat magát annyira beleilleszti műve moralizáló keretébe, hogy a vele egykorú Andreas Horndorff már kész hagyomány folytatójának tűnhetik föl. Többet jelent s latin nyelvűsége ellenére is a tárgy német fejlődés-történetébe illeszkedik Justus Lipsius (1547—1606) belga filológusnak s Tacitus ismert kommentátorának a feldolgozása. (1605.) Belső formájában igazi anekdota, amely néhány sorba sűríti a Bonfiniusnál talált anyagot. J. Lipsiusszal megindul s befejeződik a drámai elemek anekdotikus ki-jegecedése. De a latin anekdota német nyelvű megfelelőjére csak Georg Schediusnál akadunk 1647-ben. Főforrása ennek is Bonfinius. Schedius után egyik legjelentősebb pontjához érkezik az anekdotikus fejlődés Matthias Abele osztrák író (1618—1677.) Metamorphosisában, (1651.) mely Bánk gyilkosságának elsősorban jogi oldalát állítja eléénkbe. Forrása Lauterbeck. (A szerző ezután közli az idetartozó szöveget.) — *Alszeghy Zsolt* Pekár Károlynak Morvay Győzötől sajtó alá rendezett Magyar Kul-tura c. munkáját, — *Király György* A Szent Domonkos-rend multjából és jelenéből c. alkalmi dísművet, — *Koszó János* Else Beilnek: Zur Ent-wicklung des Begriffes der Weltliteratur (Leipzig, R. Voigtländer. 1915. 82 l.) c. értekezését, — *zb.* pedig Babits Mihálynak A golyakalifa c. regé-nyét ismerteti és bírálja. — *Hellebrant Árpád*: A magyar philologiai irodalom 1916-ban. Könyvészeti egybeállítás.

Élet. 1917. évf. 22. sz. — — *deák*: *Romantika*. A romantika az érzések egyeduralkodója. Mindent az érzései által fog meg, átéléli az egész világot, nincs akadály számára, mert a fantázia a vezetője. Minden költészet egy embertömeg szava és minél nagyobb a tömege, annál szociálisabb hatású. Az új költészetet, a szociális univerzális hatású költészetet a feltörekvők küldik és annál több joga van a feltörekvő társadalomnak az életre, minél több ereje van. A romantikus ember stagnál, nem a tett embere. Az új társadalomnak az első egységes kirobbanása lesz a romantika halála. A cselekvés kezdete. A tette ébredt társadalom majd épen olyan igazság-talan lesz az álmokkal, mint volt a romantika a praktikus étellel szem-ben. Nem tudja meglátni, nem lesz előtte értéke.

U. i. 23. sz. — *Anka János*: *A sajtó-probléma*. «A mostani sajtó-viszonyok között először is azt kérdezzük a szakértőktől, hogy mit értenek most katolikus sajtó alatt? Neveket, tollakat vásárolhatunk jó fizetéssel, de ez az újságírás minden lehet, csak katolikus nem. A katolikus sajtó épen céljainál, természeténél fogva hit, meggyőződés nélkül el sem kép-zelhető.»

U. i. 24. sz. — *Andor József*: *A mi sajtónk*. «Szükség van a pár-toktól független, a keresztény Magyarországnak az ellenséges párt-lapoktól pártkülönbség nélkül támadott keresztény alapjait korszerű anyagi és szellemi tőkével védő sajtóra is.» — c.: *Surányi Miklósnak* A trianoni páva c. regényét s *Villányi Andornak* Attak (Tíz jelenet) c. szépprózái munkáját bírálja. Az előbbi mű szerzője igen komoly tanult-sággal fogott hozzá regénye megírásához, tanultsága és a regényben a

történésnek szokványos elintézése azonban végig ordítanak egymásra, mint kibékíthetetlen ellentétek. Habár az írónak van kortörténeti tudása és érzéke, ezek a rajzai különválnak azoktól az eseményektől, melyeknek motiválására valók, mert tulajdonképpen semmi belső összefüggés kor is emberek közt nincsen. Ezek az emberek mai emberek, sőt maiaknak és rosszul meglátott és megrajzolt emberek. A stílus se visz vissza a múltba; beszédének semmi színe, semmi ereje. Villányi Andor munkáin szembe-tűnő Molnár Ferenc hatása. (A szerző párhuzamokat is közül állítása bizonyítására.)

Erdélyi Szemle. 1917. évf. 12. k. — *S. Nagy László: Szintétikus irodalom.* A szintétikus irodalom nem régi izmusok továbbfejlesztője, de a mai élet ellesett, nem kiabáló epizódjainak a megírása kell, hogy legyen. — *Walter Gyula: Nagyvárad irodalmi élete.* A szerző kíváncsún tartja, Kolozsvárt is oly eleven irodalmi élet fejlődjék ki, mint Nagyváradon a Szigligeti-társaság körül. — *Róbert Oszkár Szász Zoltánnak Kedves Mester c. színdarabját,* — *Hajós Sándor* pedig *Vér Mátyásnak Az árnyék c. regényét* ismerteti és bírálja. «Vér Mátyás Anatole France tanítványának vallja magát, ritkán ír, dolgai kristályosak, maradandó értékek».

U. i. 13. sz. — *Olajos Domonkos* Karinthy Frigyesnek *Így láttátok ti c. új könyvét,* — *Bors László* pedig *Dutka Ákosnak Ismerlek Césár c. verskötetét* bírálja. «Karinthy epébe mártott tollal fricskáz végig a háborús irodalom talmi krónikásain» *Dutka* könyvének háborús részében — «sajnálatos visszaesést tapasztalunk a költő régi alkotásaihoz képest. Erőtlenek és pongyolák ezek a versek és a szonettek kivéve, végigkínózt rajtuk a forma abszolút dekadenciája. Gyöngye a kötetnek a Lámpátlan esték c. költemény.»

Irodalomtörténeti közlemények. 1917. évf. 2. sz. — *Király György: A trójai háború régi irodalmunkban* (bef.). A Lévai névtelen széphistoriája (1576) tulajdonképpen hat pszeudo-ovidiusi heroida fordítása (XV. *Paris Helena*, XVI. *Helena Paridi*). Ami a keretet illeti, annak legközelebbi forrása maga Ovidius, de föl kell vennünk szerzőnkra nézve Guido ismeretét is. Az egész munkán végigvonul a szokásos erkölcsi tendencia. A költeménynek egyetlen jelentősége az, hogy irodalmunk első Ovidius-fordítása. Huszti Péter *Aeneis* c. idetartozó műve első kísérletnek tekinthető Vergilius Aeneise átültetésére. Ez a munka az erkölcsi irányzat mellett helyenként éles kifejezést ad az erős protestáns meggyőződésnek. Huszti az eddigi magyar földolgozók között az egyetlen, aki pusztán a régi hagyományból merít, s toldásai is régi kommentárokból valók. Usáktornyai Mátyás *Erős Ajax és Bölcs Ulisses* c. széphistoriája Dézsi Lajos kimutatása szerint irodalmunkban a második Ovidius-fordítás, mely a *Metamorphosis* XIII. könyvéből való. Ezáltal nem átdolgozással, hanem igazi fordítással, mondhatnók műfordítással van dolgunk. A tárgy XVI. századi népszerűségét mutatja, hogy a különféle széphistoriák írói egyes helyzetek rokonsága alapján gyakran emlegetik *Paris* és *Ilona*, *Aeneas* és *Didó*

szerelmét, sőt a moralisták és predikátorok is belőle merítik tanulságos példáikat (V. ö. Armbrust Kristóf: Gonosz asszonyembereknek erkölcesek, — Enyedi György Gismunda és Girquardus, — Pataki névtelen: Euryalus és Lucretia, — Balassi B. költeményei stb.) A XVII. században főképp Zrínyi és Gyöngyösi képzeletét foglalkoztatta Trója története Vergilius és Ovidius hatása alatt. Harmadiknak Haller János említhető, aki a Nagy Sándor-regénnyel és a Gestákkal együtt Guido Trója történetét is lefordítja. Csupán neve után ismerjük Felvinczi György egy verses Trójai históriáját, melyet Dares Phrygiusból fordított magyarra. Arra a kérdésre, hogy olvasta-e Zrínyi Homeroszt s eredetiben-e vagy latin fordításban, legvalószínűbbnek látszik az a föltevés, hogy latin fordításban olvasta. (Érdekes megállapítása a szerző dolgozatának, hogy Homeros első említése irodalmunkban 1528-ból a Székelyudvarhelyi-kódexnek A halálról szóló elmélkedésében található.) Az értékes utalásokban gazdag dolgozat a monda XVIII. századbeli nagyszámú feldolgozásának ismertetésével végződik. — *Greza Gyula: Arany János Csaba királyfi-jának töredékei.* (II.) Azok közül a tényezők közül, melyek Aranyra Csaba királyfi-ja megírásakor ösztönzőleg hatottak, első helyen áll a Nibelung-ének, utána fontosságban Arany személyes ismerősei és barátai következnek (Szilágyi István, Toldy Ferenc, Szász Károly, Gyulai Pál, Szabó Károly). Az akkori irodalmi viszonyokban kereshető a mű harmadik gyökere. Attila és a hunok kultusza úgyszólván a kor levegőjében volt. Kérdés, mi volt az oka, hogy Arany ezt a művét töredéknek hagyta. Valószínűleg az, hogy a Nibelung-ének és a krónikák tartalmának különbözősége folytán az epikai hitel oly zsákutcába jutott, melyből még a nagy költő lángesze és kompozíció iránti érzéke sem találta meg a kivezető utat. A költemény forrását illetőleg a Nibelung-énekén kívül Arany főképp Kézai Simonra támaszkodott, de ismerte a többi krónikákat is, használta továbbá Priskost és Jordanest is, azonkívül egyes részletekre más kisebb forrásai is voltak. — *Elek Oszkár: Tolnai Lajos balladái.* Tolnai Lajos ha egyrészt elhibázott alkotásokkal állott is elő, másrészt olyan jeles műveket alkotott, mint: A csöszház, a Mostoha leány, Fehér Sándor, Egy szegény vándorló legényről, a Szépdombi korcsmárosné, Lengyel Józsi. Míg amazok csupán irodalomtörténeti érdeklődésre számíthatnak, mint az Arany János hatására keletkezett balladaköltés érdekes, noha ferde útra tévedt nyilvánulásai, ezek már a népköltés mozzanatainak s a népköltés szerencsés sugalmazásának olyan kitűnő bizonyosságai, hogy az esztétikai mérlegelés súlyát is kiállják. — *Galamb Sándor: Kant és Madách.* A szerző rámutat arra, hogy Madách Ember tragédiája XV. színében az Úrnak Adám kérdésére adott válasza és Kantnak a Kritik der praktischen Vernunftjában kifejtett gondolatai közt bizonyos rokonság állapítható meg. Kérdés — úgymond — hogy a két gondolat hasonlóságát csakugyan kétségtelen hatásban kell-e keresnünk, vagy pedig csak véletlen egyezésről van szó. — *Kara Győző: Sárosy Gyula kiadatlan írásai.* (II. és bef. közl.) Adatközlés. Naplótöredék 1842-ből. Sárosy öt levele feleségéhez (1842—1852-ből), egy pedig Mészáros Károlyhoz. Sárosyhoz írt levelek Dessewffy Józseftől (1839. VIII. 12., 1840. IV. 11.),

Kazinczy Gábortól, Szemere Miklóstól, Fáy Ferentől, Török Gábortól (1843. VIII. 17., 1843 X. 20.), Császár Ferentől (1844. XI. 7), Jámbor Páltól (1846. V. 7.), Jósika Miklós bárótól (1846. X. 24). — *Alszegehy Zsolt*: *K. Frater István versei Teleki Mihályhoz 1684-ből.* Adatközlés a M. T. Akadémiában található kézirat alapján. — *Agárdy László*: *Révai Miklós egy levele 1798-ból.* Adatközlés. — *Vértessy Jenő*: *Gr. Teleki László levelei Pulszky Ferenchez.* (I.) Harminchét levél az 1849 ápr. 12.— 1850 nov. 23. közti időből. (Az emigránsok külföldi tevékenységéről). — *Gálos Rezső*: *Kazinczy Ferencnek a magyar nyelvről szóló* — *Heinrich Gusztávtól* kiadott — *tübingai pályaművét,* — *Császár Ernő* Négyesy Lászlónak Arany c. munkáját, — *Király György* Pekár Károlynak Magyar Kultura c. poszthumusz művét, — *Császár Elemér* pedig A konstantinápolyi magyar tudományos intézet szervezeti szabályzatát ismerteti. A füzet közleményeinek sorát az új könyvek és füzetek jegyzéke s a Hellebrant Árpádtól egybeállított irodalomtörténeti repertorium zárja be.

U. i. 3. sz. — *Váczy János*: *Kazinczy Marmontel-fordítása.* A szerző a címben írt mű keletkezésének, tartalmi és alaki mozzanatainak, általában irodalomtörténeti jelentőségének részletes ismertetése után hangsúlyozza, hogy: Kazinczy a magyar stílt sok színnel gazdagítja Marmontelében, legfeltűnőbb valamennyi közt az érzelmes finomságé s a választékosságé. Egyetlen fordítását sem mérhetjük e tekintetben Marmonteléhez. Stílművészete ebben vall legnagyobb mértékben reá, meg Sallustiusában. — *Grexa Gyula*: *Arany János Csaba királyfi-jának töredékei* (III. és bef. közl.). Az első dolgozat személyeiről szólva a szerző azt mondja, hogy Detre alakja nem a Nibelungénekbeli vagy a Rabenschlachtbeli Detre, hanem a Kézai-Thuróczi-féle. Aladár alakját Arany Kézai 15. fejezetéből vette — esetleg a többi krónikák megfelelő részéből. Csaba alakjára két forrása volt. Az első: Priskos; a második: Kézai, illetőleg a krónikák. A második dolgozat ismertetésével kapcsolatban — Kéky Lajos véleményével szemben — a szerző azt hangoztatja, hogy az ismert alapeszmét, mely a Buda halálában is érvényesül, Arany Jordanes történeti művéből vette. «Különben — úgymond — nem lehetetlen az sem, hogy Aranyra az alapeszmében hatással volt Bessenyei Györgynek 1773-ban megjelent Buda tragédiája c. műve is. Az «Attila meghal» c. énekhez az anyagot valószínűleg Thierrynek Attila és Attila-mondák c. művéből merítette, míg «A menyasszony ébredése» c. részben Kézaiból, némi reminiscenciákkal a Nibelung-énekből. Az «Attila terítőn» c. énekre talán Tegner Ézsaiás Frithjof mondája is hatott. A harmadik dolgozat a Buda halála. E mű forrásainak gazdag irodalma van. A szerző nézete szerint a kard-mondát illetőleg Arany nem annyira Priskosból és Jordanesből, mint inkább Oláh Miklós Hungaria et Athyla c. könyvéből merített. A terjedelmes értekezés a második alaprajz és második tervvázlat, továbbá a negyedik (utolsó) dolgozat ismertetésével végződik. — *Császár Elemér*: *Toldy Ferenc kritikai munkássága.* Mutatvány «A magyar szépirodalmi kritika története» c. készüléfében levő nagyobb munkából. (I). A fiatal Toldy, ha munkásságának legkiemelkedőbb felét akarjuk megnevezni, kritikus volt, irodal-

munk reformkorának legmozgékonyabb és legtermékenyebb kritikusa. Műbírói pályája nagyon korán indult meg, egyelőre német nyelven (L. Pannonia, 1822). A magyar meg külföldi irodalmak oly nagyfokú ismeretével, amekkora csak fiatal embertől telt, kezdte meg Toldy 1826-ban a Tudományos Gyűjteménynél a magyar kritikus pályáját s folytatta a Felsőmagyarországi Minerva, 1831-ben pedig a Kritikai Lapok hasábjain. Az 1836-ik esztendővel, amikor a Kritikai Lapok megszűnt, lezárult Toldy műbírói pályájának első fejezete. A fiatal kritikus valóban határozott egyéniség, élesen kirajzolódó jellemvonásokkal. Föltűnő jelenség, de — nem hatalmas ; kritikái csak térfogatukkal és színükkel imponálnak, de nem súlyukkal. Kazinczy tanítványa, s a kritikában Kazinczy nem volt jó mester ; már azért sem, mert ami Kazinczy minden prózai írásának, kritikáinak is. megadta az értéket, a stilművészet, az nem volt elsajátítható s épen Toldynak nem ! Mélyebbreható egyezés közöttük, hogy a tanítvány szintén pártos és elfogult kritikus volt. Az ő elfogultságának azonban megvolt az esztétikai alapja, Kazinczyé pusztán egyéni okokra épült. S e tisztább kűtfőből tisztább víz buzgott föl. Ami érték valamely költői műben rejlik, azt elismerte mindig, bárki volt a szerzője, akár hozzátartozott baráti köréhez, akár nem ; amit hibáztatott, az valóban reászolgált a megrovásra. Toldy elfogultsága kirekesztően azokban a bírálatokban nyilvánult, melyeket barátai műveiről írt. A Tudományos Gyűjtemény 1826. és 1827. évfolyamában Aesthetikai Levelek c. alatt cikksorozatot tett közzé s benne Vörösmarty epikus költészetét méltatta. Vörösmarty volt Toldy költői ideálja. Nézeteit költött levelek alakjába foglalja. Dolgozata valójában nem kritika, hanem irodalomtörténeti tanulmány. Az önmérséklet, mely ekkor még rövidebbre fogatta Toldyval rokonszenvének gyepelőit, a következő bírálatokban, az Aurora 1828—1830-diki évfolyamainak kritikájában egészen eltűnt. Egy új Toldy áll előttünk, a nyugodt, objektív műbíró helyett a rajongó műbarát. De azért van e bírálatoknak két nagy érdemük : az egyik közülük esztétikai, a másik sajátosan kritikusi erény. Az első nem halványult el ma sem : a kritikus Vörösmarty, Kisfaludy, Czuczor egy pár munkájában felismerte az abszolút értéket. Felismerte, hogy megkezdődött a magyar költészet nagy korszaka. Mint kritikáknak pedig az a nagy érdemük, hogy kedvet ébresztettek a közönségben az olvasás iránt. Nem volt csekély jelentőségű az így elért hatás, bár Toldy inkább hangjának, mint érveinek erejével érte el. Könnyedsége szinte könnyelműséggé fokozódik, mikor konkrét jelenségekből elméleti tanulmányok megállapításáig akar emelkedni. Még kevésbé rokonszenves, mikor tudósból átalakul tanárrá s az ő aprólékosságával magyarázza a költői műveket. Mindezeknél a hol lesújtó, hol égis magasztaló, de lényegük szerint mindig ismertető kritikáknál sokkal nagyobb értékű Toldynak két harcias bírálata. Első ízben ő maga idézte fel a harcot, megtámadván Kazinczyt Pyrker-fordításáért. A bírálat rövid, határozott, okos, Toldy enemű alkotásai között a legsikerültebbek sorába tartozik. Két vádat emel Kazinczy ellen, s mind a kettőt igazolja. Szemére veti, hogy magyar embernek idegen nyelven írt művét fordította le : ezt

tiltja hazafias önérzetünk; verses művet prózában tolmácsolt: ez ellen az esztétika emeli fel szavát. A polemikus Toldy nem Kazinczy tanítványa többé, hanem Bajzáé. Következő polemiájában pedig, melyet «Az 1833-diki nagyjutalom felosztása ügyében» 1836-ban Dessewffy József gr. ellen írt, meg épen olyan nyilvánvalóan Bajza szellemében szólt, annyi erővel, kíméletlenséggel, hogy a Békefi név alatt megjelent dolgozatot a közvélemény Bajzának tulajdonította. A pör tárgya ismeretes: az Aurora-körrel szemben, mely az 1833-diki nagyjutalmat Vörösmartynak kívánta juttatni, Dessewffy Kisfaludy Sándorért tört lándzsát. Az igazság szembeszökően Toldy részén volt. «Felelet»-e csak mint polemikus mű kitűnő, de mint bírálat nem állja meg helyét. Sehol sem oly elfogult Toldy, mint épen e vitairatában; mikor Vörösmarty eposzait világirodalmi mértékkel méri, sőt a külföld remekei fölé emeli, akkor nem titkolhatjuk el megdöbbenésünket. Toldy, a kritikus egy évtized alatt csak technikában fejlett, de ízlése és ítéllete nem erősödött, nem tisztult: 1836-ban ott áll, ahol 1826-ban. A Figyelmező megindulásával, 1837-ben, kezdődik Toldy kritikusi pályájának második, a mennyiséget nézve leggazdagabb szakasza. Kár, hogy a lírai költészet nem vonzotta kellőleg Toldyt s nem méltatta a negyvenes évek első felében feltűnt két nagy lírikusunkat: Tompát és Petőfit. Az a rövid bírálat, melyet Petőfi költeményeinek első gyűjteményéről írt a Budapesti Híradóba (1845), mint kritika Toldy legjobban megírt dolgozatai közé tartozik. Bírálatainak igazi eleme e korban a dráma és a széppróza volt: e téren minden irányról és majd minden költői egyéniségről kifejtette nézetét. Az a kép, mely e kritikákból élénk tárul, nagyszabású és tartalmas, de inkább méreteivel kelti fel bizalmunkat, mint értékével. Az egyetlen író, akit túlságos hévvel ostromoz, Frankenburg Adolf volt, aki rá is szolgált erre munkái értéktelenségével. A Figyelmező Toldyja nem az a pártos kritikus, mint volt korábban, s ítélletei is megbízhatóbbak, mint egy évtizeddel azelőtt. Különösen akkor van elemében, ha olyan munkákról kellett ítélnie, melyek a józan emberi gondolkodás követelményeit vagy nagyon megsértik, vagy különös tiszteletben tartják. — *Vértesy Jenő: Gr. Teleki László levelei Pulszky Ferenchez.* (II. és bef. közl.) Adatközlés. A levelek az 1851. I. 25—1860. XI. 17. közti időből valók. — *Harsányi István és Gulyás József: Régi magyar versek a sárospataki könyvtárból.* 1. Zilahi János 1698-ban írt, Ovidius hatására valló «Phaëton hőse» stb. c. verse. 2. Bonis Ferenc keserve. 1671-ből. 3. Az ál-Károlyi István gr. halálára írt versek 1699-ből. 4. Epitaphium Prodromisæ Pri: Apafi (Tornya Borbála sírfelirata 1688-ból). 5. A nőkről szóló pajkos vers. — *Perényi József* Szigeti Józsefnek Egressy Gáborhoz írt öt levelét (1857. II. 17.—1859. IX. 10. Adatok a Nemzeti Színház történetéhez.), — *Batta István* Csokonai V. Mihálynak egy elfeledett versét, — *Kristóf György* pedig P. Thewrewk József leveleit (Adatok Kazinczy hatásának s az erdélyi irodalmi életnek megismeréséhez. I.) közli. — *Zsigmond Ferenc* Dézsi Lajosnak, Bárá Jósika Miklós, — *Zlinszky Aladár* Radnai Oszkárnak Arany János nőalakjai, — *Várdai Béla* Rubinyi Mózesnek Mikszáth Kálmán élete és művei, — *Gálos Rezső* Kéky Lajosnak Tanulmányok Arany

János epikájáról, — *Király György* Gondán Feliciánnak A középkori magyar pálos-rend és nyelvelmélei, — u. ő Szerecz Alajosnak Kódexeink párhuzamos szentírástörédékei és Szepessy Lászlónak Tóth Ede népszínművei c. könyvét ismerteti és bírálja. — A füzet közleményeinek sorát az új füzetek és könyvek felsorolása, továbbá a *Hellebrant Árpádtól* egybeállított irodalomtörténeti repertorium zárja be.

Katholikus Szemle. 1917. évf. 6. sz. — *Várdai Béla*: *Színházi bemutatók*. Gábor Andor: A dollár-papa, Hevesi Sándor: A hadifogoly, Pásztor Árpád és Góth Sándor: Vengerkák, Szász Zoltán: Kedves Mester!, Vágó Géza: Lavotta szerelme, Újhelyi Nándor: Öfensége kalapja c. darabjainak színi kritikája. Gábor Andor négyfelvonásos bohózatában a stíl elméssége és ötletessége a cselekvényt hatásosan támogatja. Egyébként a Mark Twain modorára emlékeztetően lepergő cselekvényt az a komikai szempontból kétségkívül jogos és életképes ötlet sarjasztja, hogy a pénznek elég, ha a híre van meg, a nagy aranyfiadás, a véle büvkörében élők föllendülése ez esetben is bekövetkezhetik. Nem költői alkotás, hanem csak a színházi rutinista történetjelenetező munkája Hevesi Sándor háromfelvonásos vígjátéka. A Vengerkák Pásztor Árpád hasonló c. regényén alapul. A darab az átdolgozás folytán a valószínűtlen szentimentalizmus jellegét kapta. Szász Zoltán háromfelvonásos színműve egészében mérgezettnek mutatja a szerző tehetségét, pedig már családi tradíciói is tisztább, nemesebb irány mellé állásra köteleznék. Vágó Géza háromfelvonásos játéka Csokonainak ismert boldogtalan szerelmét Vajda Juliánna iránt s barátjának, a zene-költő Lavotta Jánosnak ugyancsak Komáromban esett házasságát egy német polgárleánnyal viszi színpadra. Csokonai csak nótázni kelt fel ezúttal sírjából, nem újra átélni régi vívódásait. A lipótvárosi stílus harsány szócsövei s épen nem életeleven komikai alakok ágálnak Újhelyi Nándor háromfelvonásos bohózatában. A dialógusok nincsenek mulattatás nélkül, de még a kelleténél többet támaszkodnak a szókkal való játékra.

Korrespondenzblatt Des Vereins Für Siebenbürgische Landeskunde. 1917. évf. 1—3. sz. — *Schullerus A.*: Heltai Gáspár Háló c. munkájának Trocsányi Zoltántól sajtó alá rendezett kiadását bírálja.

Könyvtári Szemle. 1917. évf. 1. sz. — *André Leval*: *Farsangi katalógus*. Gróf Teleki József egy elfeledett francia füzetkéjének ismertetése és újabb lenyomata a budapesti Ráday-könyvtárban található 1761-ből való eredeti példány alapján. «A 'Catalogue' egyike ama képzeletbeli munkák mulatságos jogyzékének, nevezzük farsangi katalógusoknak, melyeket a nagy Rabelais hozott divatba Saint-Victor könyvtárának hirhedt jegyzékével s amelyet utána több francia és más nyelvű író állított össze a XVI. század óta több-kevesebb illendőséggel és szellemességgel. Gróf Teleki képzelt könyvgyűjteménye mindössze 26 címet foglal magában... A magyar irodalomtörténetírók és bibliografusok nem ismerik.» — *Ehrenheftné Heller Margit*: *Mit és hogyan olvasson az ifjúság?* Az ifjúság

kezébe olyan műveket adjunk, melyek önálló művészi értékkel bírnak, a gyermek értelmiségi fokának megfelelnek és a való életnek a gyermek szemei elé való állításával érdeklődését felkeltetni képesek. Hogy a gyermek tényleg magáévá tette-e olvasmányának tartalmát, arról úgy győződhetünk meg, ha néha-néha kikérdezzük őt olvasmányairól. Igen jó stílusgyakorlat, ha a gyermek egy-egy értékesebb olvasmányáról írásban rövid kivonatot készít. Mindennek úgy kell történnie, hogy a gyermek abban örömet lelje. Hogy munkája ne nehezédjék rá iskolai feladat terhe gyanánt. — *Kremmer Dezső: Bayer József színész-történeti könyvtára.* A jeles tudós rendkívül értékes gyűjteménye egy részének rövid ismertetése.

Kritika. 1917. évf. 4. sz. — *Ratkovszky Vince: Farsang.* Molnár F. új drámáját bírálja.

Ma. 1917. évf. 7. sz. — *Mácsa János: Móricz Zsigmond.* Jellemrajz. Móricz Zsigmond elvállik a többi paraszt-íróktól: «igazságra törekvésével, erejével és egészségesebb voltával, élete frissességével». — *Irodalom. György Mátyás* Petőfinek a Tevan-könyvtárban megjelent «A hóhér kötele» című regényéről, — *Izsó Sámuel* pedig Moly Tamás: Három novellájáról ír.

U. i. 9. sz. — *Révai József: Schöpplin Aladár könyvéhez.* Ismertetés.

Magyar Figyelő. 1917. évf. 12. sz. — *Dömötör István: Három új regény.* Szederkényi Anna: Lángok-Tüzek, Balla Ignác: Az ő keze, Surányi Miklós: A trianoni páva c. munkájának bírálata. A «Lángok-Tüzek» szerzője nem sorozható az antifeministák közé, ha a feminizmus azt a szabadságot jelenti, hogy a nő a családon kívül munkát vállalhasson... A feminizmus azonban, mint politikai, társadalmi, morális irányzat, e szociális jogon kívül egyebet is felvet, téveszméket és áligazságokat. Szerencsére ezek a mozgalomnak csupán állandó melléktermékei. De számolni kell velük, mert az egyes embert befolyásolhatják. A «Lángok-Tüzek» éppen ezt illusztrálja s a munka e ponton lesz irányregény, melynek éle a kékharisnyák ellen szegeződik. Különböző elbeszélő mód tekintetében a «Lángok-Tüzek» naturalista regény. Balla regényét illetőleg a magyar karakternek idegen az a fajta szerelmi síralom, az a már effeminált férfi-kesergés, ami «Az ő keze» lapjain túlárad. Tisztán irodalmi szempontból azonban az ép úgy nem kvalitásbeli hátrány, mint ahogy nem előny. Fő, hogy Balla sajátos formát tudott adni annak, amit meg akart írni; s hogy amit megírt, az nem rideg mesterkedés: lélek reszket benne. Surányi írói fegyverzete érett. Ízlésben ott tart, ahová mások nehezen, sőt sohasem fognak eljutni. Tudása annyi, hogy annál többel a kulturhistória élemedett egyetemi tanárai sem szoktak rendelkezni. «A trianoni páva» főereje: a korrajz. — *Salgó Ernő: Színház.* Újhelyi Nándor Öfensége kalapja c. vígjátékának színibírlata. A darab az érvényesülés komédiája; azt a témát dolgozza fel, mely körülbelül a francia forradalom óta nyert aktualitást az irodalomban. — *l.: Magyar írók.* Schöpplin Aladár ily

című tanulmányköteteinek bíráló ismertetése. Schöpflin ugyanazt a kutató módszert hassználja, amelyet a modern biológia készített ki saját céljaira s amely más disciplinákban is, például az újabb szociológiában, haszonnal volt értékesíthető. E módszert a mi irodalmi jelenségeink vizsgálatára Schöpflin alkalmazta először; kár, hogy munkája irodalmunknak csupán néhány alakjára terjed ki, holott tanulságos volna egész irodalomtörténetünket az itt használt módszer segítségével is megvilágítani.

U. i. 13. sz. — *Özv. Mikszáth Kálmánné: Mikszáth Kálmán.* Egy részlet (Előszó és a két első fejezet) az író özvegyének visszaemlékezéseiből. A nagy érdekű munka, úgy látszik, teljesen elkészült s remélhetőleg röviden sajtó alá kerül. Azon a napon kezdi följegyzéseit, amelyen megismerte jövőendő urát. Az itt közölt két fejezet címe: Mikor a M. nevét legelőször hallottam, — és: Megismerkedem M. K.-nal.

U. i. 14. sz. — *Sebestyén Károly: Lovik Károly.* «Szerény és szegény vázlat,» mint a szerző mondja, bár «több, mint félesztendő, nagyon beható és odaadó tanulmány» eredménye. «De el fog jönni az, aki majd megállapítja Lovik Károly oeuvre-jének helyét a modern magyar irodalomban». Addig is regisztráljuk e félesztendő tanulmány következő eredményeit. Lovik a realitás hű megfigyelője s vakmerő kalandor, kalózkirály a fantázia tengerén; egyik legkiműveltebb magyar elme; acélos kezű mestere a legszilajabb paripának, lágyszívű énekese a szépségnek, asszonyoknak. Szerette a könyvtárát, az amatőr-dolgokat, unikumokat. Alkotott, mikor pihent; költői penzuma végeztével társadalmi, filozófiai és saison-problémákról írt. Szubjektív vallomásai mutatják, hogy a költői hír maradandóságában nem hitt; a kézzelfogható realitás a maradandó. Mutatja ezt «Rut, a szabó» c. novellája is, az Éji látogatásnak e megrendítő változata, melyet a szerző halhatatlan alkotásnak tart s minden lehető módon biztosítaná neki a halhatatlanságot; de csak tartalmát mondja el. Lovik szerint minden hívságos; leghívságosabb elbizakodottságunk az értelem felsőbbségében. Egyetlen megbízható barátunk a Halál. Lovik nem fél tőle, sőt provokálni látszik; gyilkosok, öngyilkosok, haldoklók, tetemek egy haláltánc forgatagában járnak itt. Pessimista alap gondolata ellenére elbeszélései tónusa mégsem sötét: «a lélek előkelősége, az érzés finomsága, az elme kicsiszolt műveltsége vet színesen csillogó fénysugarakat pesszimizmusára.» Az egyhangú szürkeség veszedelmétől az is védi, hogy e novellák voltaképp komprimált regények. Regényt csak akkor írt, ha tárgy vagy hőse nagyon is közel férközött szívéhez. Itt is előkelően objektív, de a cikkíró megérzi szíve dobbanását. Modern regényei közül magasan kiemelkedik a Vándormadár, melynek tartalmát a szerző elmondja. A Préda c. regény hősnője is ilyen vándormadár; ennek is elmondja a tartalmát. Humoros regényt is írt Lovik; ennek a tartalmát nem mondja el a szerző; de legbecsesebb benne az a darab régi Pest, melyen a pesti születésű Lovik rajongással csüngött; itt is vannak jól meglátott s biztos kézzel rajzolt alakok. Ezek után ismét biztosít a szerző, hogy nem törekedett teljességre. Sok szépről nem szólt, de nem is szólhatott. Az egész író és embert igyekezett idézni; s míg vele foglalkozott, olvasta és ele-

mezte: egyre erősebben, élesebben, színesebben rajzolódott ki előtte alakja; az élők nyelvén, a halhatatlanok parancsoló hangján szólt hozzá; bár több mint két éve, hogy meghalt, de a szerző érezte, hogy sohasem fog meghalni. Ha csak egy olvasónak a figyelmét sikerült reáterelni, akkor szerény és szegény vázlata már többet ért el érdeménél. (Mi azt hisszük, hogy a halhatatlanságnak sokkal csekélyebb megérzése is több komoly indoklásra kötelezné a kritikust. A több mint félesztendei, nagyon beható és odaadó tanulmány, mely mindamellett csak szerény és szegény vázlatot eredményez, s végül is megelégszik azzal, ha rábírhatott egyetlen egy embert Lovik elolvasására: ez a kétarcú kritika, mely a naivabb olvasó felé pózol, a szakértő felé szerényen kellemszédik, egyébként pedig kis értékű, felszínes, meg nem indokolt ítéleteket és tételeket szép hegedűszóval ad elő: kényszerített arra, hogy a cikkből lehetőleg minden tételszerűleg kifejezhető összeszedjünk. S most kérdezzük: nem jött-e el már valóban az ideje, hogy a kritikát végre komolyan vegyük?). — *Z.: Katonanóták.* Gömöri Jenő gyűjteményének rövid ismertetése.

U. i. 15. sz. — Váczy József: Tömörkény István. E sváb származású író Mikszáth és Sebők környezetében Szegeden teljesen elmagyarosodott. Szinte kizárólag a szegedi parasztember érdekli, abból is főképp a lassú, csavaros gondolkodású kiscgazda, aki katona volt s pipaszó vagy bor mellett elbeszélget a világ folyásáról. Érdeklődése túlságosan etnográfiai. Csak epizódyszerű apróságokban otthonos. — *Bleyer Jakab: A magyar tudomány és a hazai nemzetiségek.* (L. Figyelő rovatunka.) — *Gesztesi Gyula: Mikszáth.* Rubinyi Mózes könyvét (Mikszáth K. élete és művei) ismerteti. M.-ot Dickenssel hasonlítgatja össze.

Magyar Hirlap. 1917. évf. 171. sz. — *Lakatos László: Babel* címen ismerteti Berkes Imre regényét. «Az író tehetsége, objektív meglátása és alanyi érzelmessége teljes erővel éli ki magát e regény lapjain.»

U. i. 189. sz. — Lakatos László: Ismerősök címen Molnár Ferenc új könyvét ismerteti nagy elismeréssel.

Magyar Könyvszemle. 1917. évf. 1—2. sz. — *Szűcsi József: Könyvtárunk balkáni feladatai.* Az érdekes cikk annak szükséges voltát fejtegeti, hogy a balkáni országokra és népekre vonatkozó irodalom termékei a Nemzeti Múzeum könyvtárában összegyűjtsenek. — *Panka Károly: A képviselőház könyvtárának története.* A képviselőházi könyvtárat 1866-ban alapították. Állománya 73,033 mű, 80,886 kötetben. (Értékét emeli a Deák F. könyvtárából való 270 kötet.) Könyvbeszerzésre évenként 16,000, könyvkötésre pedig 10,000 koronát fordítanak. — *Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában.* (X.) Magyar költői antológiák német, olasz, szerb, tót és volapük fordításainak ismertetése. — *Ferenczi Zoltán, Hamar István, Kemény Lajos, Melich János, Zoványi Jenő* adalékokat közölnek Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára első kötetéhez. — *Hellebrant Árpád: Magyar könyvjegyzék a XVIII. századból.* Adatközlés. A jegyzékben egyebek közt «Balassa Bálint Éneki»

és «Beniczki Péter Rhythmusi» is megvannak említve. — *Hajnóczy Iván: Haynóczy József művei.* Újabban fölmerült kételyekkel szemben a szerző megállapítja, hogy Hajnóczy nyomtatásban megjelent műveinek csak azokat tekinthetjük, amelyeket Fraknói Vilmos Hajnóczy saját följegyzéseiből az övéinek állapított meg. (L. Martinovics és társainak összeesküvése. 114. és 118. l. jegyzet.)

Magyar Középiskola. 1917. évf. 5—6. sz. — *Bán Aladár.* Sik Sándor költeményeit, — Gálos Rezső pedig Császár Elemérnek Shakespeare és a magyar költészet c. könyvét ismerteti és bírálja.

Magyar Kultúra. 1917. évf. 11. sz. — *Várdai Béla: Sik Sándor költészete.* (II.) Sik Sándornak 1912-ben megjelent «A belülvalók méce» (Költemény a lélekről és az Isten szerelméről) c. kötete a motívumok gazdagsága szempontjából nem jelent újat. A kötet címét a túlnyomó részét betöltő első nagy lírai ciklustól kapta; benne a költő eddigi élete legnagyobb művét alkotta meg. Egész újabb líránról való ismerete csonka annak, aki e ciklust nem ismeri; ennek abszolút irodalomtörténeti jelentősége van s tán legelső fényessége egész vallásos líránraknak. Egy mélységes s egyúttal dramatikus erejű fejlődési mozzanatokban gazdag lelki folyamat képe ez, a legnevezetesebb lélekfeltárások egyike egész költészetünkben. A motívumok gazdagságán kívül a mélységes átérzés, a közvetlen, erősen egyéni s természetesen jórészt szimbolikus kifejezés, a szárnyaló előadási hév s legtöbb részében a formai szépség is megannyi ékességei. Hozzá: az itt kapott változatban e folyamat, mint költői tárgy merőben új is irodalmunkban. Az első rész: «A remete a sivatagba indul» címet visel. A költő itt a túlfinomult régi alexandriai görög világ fának állítja be magát. A második résznek «A könyvről» címmel összefoglalt darabjai a magányban való kialakulását adják elő. Az utolsó szakasz az «Énekek éneke» a legterjedelmesebb s egyúttal a legtökéletesebb a három közül. Az egész alakulásban nem a vergődésnek, hanem a vágyódásnak jutott a főszerep, érthető tehát, hogy az elért célnál tökéletes a költő boldogsága s ennek kifejezésében a legihletettebb. Ő csakugyan a lelki vigadozás költője mindenekfölött. Ilyen erősen egyéni jellegű nem volt a Mindszenty vallásos költészete sem, talán csak egyé még előtte, a XVI. század szerencsétlen, legnagyobb magyar költője: Balassi Bálinté. A kötet többi versei közt igen szépek a festegetők. A jelenségekbe egész a túlfinomodottságig való beleélés és velükélés kifejezője a «Sötét vízió a vasúton». Az eddig említett két kötet anyagát bizonyos kihagyásokkal, de viszont újabb művekkel elvegyítve foglalja magában a költő verseinek az a gyűjteménye, mely Sik Sándor költeményei címmel 1916-ban jelent meg. Ennek «A tenger» c., a léleknek megnyugvás után sóvárgó gyötrődéseiről szóló ciklusában sok a bőbeszédű feleslegesség. Vallásos költészetéhez számítanak a «Bibliai képek» is; ez egészében bágyadtabb része a kötetnek, de van köztük egy igazi remek is «Jézus és a kereszt», mely mű legméltóbb párja a «Sanguine pluit»-nek. Hazafias verseket kapunk a

«Magyar sirámok» és a «Harangszó a viharban» c. ciklusokban. Kölcsény melankoliája zokog és feketéllik a Zrinyi harmadik énekében 1912-ből. A «Harangszó a viharban» már a nagy háborúhoz fűződő versek gyűjteménye. A költő a nagy küzdelemben a lé ében fenyegetett magyarság őseréjének dicsőséges megnyilvánulását látja. Van a gyűjteménynek egy új leíró ciklusa is: «A bánya». A szemléletesség és átlékelítés ölelkezése avatja e darabokat egységes, kitűnő műalkotássá. Költőnknek e gyűjteményen kívül megjelent művei közül kettő érdemes a megemlítésre. Az egyik: «A galilei asszony» c. legendája (prózában). Ebben Rachel sorsába beleviszi a megnyugvás mozzanatát. A másik: «Ébredés» c. drámája, melynek második felvonása a hazájáért halódó paraszttal többet és igazabb költészettel fejez ki a háborús magyarság lelkéből, mint Molnár Ferenc Fehér felhő-je. Mindezek alapján Sik Sándor bátran nevezhető az Isten-szeretet, legnagyobb magyar énekesének. Alkotó módja tipikusan szimbolista, a jelenségek mögött azoknak lelkét keresi. Tehetsége nemcsak az érzések nagyságában és hevében, hanem az általán inkább festői, mint dramatikus módon nyilvánuló képzeiben is. Ezek kifejezésére merőben egyéni, újszerű stílt, merész ritmusokat alkotott magának, ha nem is a kellő tökéletességgel még. Mindezek alapján megállapítható, hogy Sik Sándor művei a kath. vallásos költészet reneszánszát jelentik. — *Krüger Aladár és Blaskovics Ferenc: Hozzászólások a magyar kath. sajtó kérdéséhez.* Megjegyzések Túri Bélának az Alkotmány 1917. május 6-iki számában megjelent cikkére. A szerzők szerint: jó pártsajtó mellett, jó egyetemes katolikus sajtóra is szükség van. (Ugyanerről a tárgyról szól nyanyitt Bangha Bélának A kath. sajtó kérdéséhez c. kis közleménye, továbbá «A kastély fája» c. a Keresztessy családról szóló szimbolikus, novellisztikus cikk Szabados Nagy Gézáról. «Ez álnév alatt — mondja a szerkesztői jegyzet — irodalmunk egyik legelső jelese rejtőzik.») — *Várdai Béla* Kafka Margitnak A hangyaboly c. regényét bírálja. «Nem regény ez, hanem valóságos pamflet, az irodalmiság álcájába bújt támadó-irat az apáca-zárdák ellen. Írójuknak nem ez az első nyilvánulása ebben a nembn. Több mint tíz éve, hogy Levelek a zárdából címmel egy hasonló írás jelent meg tőle.»

U. i. 12. sz. — I Tóvisi Füzessey Károlynak Pernyék, felhőfoszlányok c. (kézirat gyanánt kiadott) verseskönyvét, — r. Kiss Menyhértnek Talizmán c. háborús költeménykötetét, — *Deák Viktor* pedig MórícZ Zsigmondnak Vidéki hírek és más elbeszélések c. szépprózai munkáját bírálja. «Füzessey a szimbolista lírikusok közé tartozik; néha még a motivuma is ismerős, egyenesen magyar szimbolista-ra vall. Zavartalanul szép költemény egy sincs e gyűjteményben; csak a «Magyar kéz dicséreti» címűnek rajongásból és felháborodásból fonódó sorai kapták meg a recensens szívét.» Kiss Menyhért szeretettel és megértéssel fordul az epika felé. Olyan költeményei, mint a Censztóhói legenda vagy a Cenki Árpád-szobor, túl fogják élni az aktualitást. MórícZ tehetségének legerősebb oldalai a megfigyelőképeség és a stílus, de mindkettőnek megvan a maga fogyatkozása is. Az életből lesi el alakjait, de inkább csak hibáik

vonják magukra figyelmét. Stílusának fogyatkozása a nem eléggé kiművelt ízlés.

U. i. 13—14. sz. — *Tarcsay György: Irodalom és könyvterjesztés.* Nemcsak a hirlapirodalomban, hanem az egész irodalomban a nemkeresztény elemeké a hangadó szerep. Aki nem tartozik közéjük, annak érvényesülését lehetetlenné teszik, nem kritikával, hanem agyonhallgatással. Az ízlés változásának első feltűnőbb jele volt a Fővárosi Lapok bukása. Az első kath. szépirodalmi hetilap, a Magyar Szemle, részvétlenség folytán hasonló sorsra jutott. Az Élet nem elég arra, hogy állandóan foglalkoztassa a szépirodalom keresztény művelőit. Könyveket kell kiadni; régieket újra; s a kath. időszaki sajtó régibb érdemes termékeit is könyvalakban kellene forgalomba hozni. — *Várdai Béla: Visszatekintés a színházi évadra.* A Nemzeti Színház bizonyos meddőséget mutatott, mi indokoltá teszi az igazgató felváltását. A Magyar Színház vezet a bemutatók számában (8 magyar 3 idegen); új darabjaiban több az ötlet, mint a drámai érték; a Vigszínház sem produkált különbet, darabjai még mindig a házasságtörő asszony problémáját feszegetik; Herczeg Ferenc is a vigszínházi morál szolgálatába állott a Kék Rókával. Az évad silány termését jórészt a szerzők iparszerű munkája magyarázza. — *Stick Vilmos: Két Biedermeier-regény.* Surányi Miklós (A trianoni páva) és Gáspárné Dávid Margit (Liselotte) regényének ismertetése. — *Velics László Kis-Erős Ferenc Esztétikáját,* — *Deák Viktor a Magyar Könyvtár újabb füzetait* (Porzsaolt K.: Egy színésznő naplójából; Hangay Sándor, Kiss Menyhért és Oláh Gábor: Háborús versek) ismertet.

Magyar Nyelv. 1917. évf. 5. sz. — *Négyesy László: Arany és a magyar nyelv.* Vörösmarty nyelvalkotó fantáziája bujább, merészebb, nyelvében több az újszerű, az egyénileg teremtett fordulat; Arany jobban ragaszkodik a nyelv hagyományhoz, ezt gazdagabb forrásból meríti, konkrétebben, szabatosabban, jellemzőbben, ízlésesebben használja fel, mint bárki, de ő sem elégszik meg a kész stilisztikai eszközök változatlan értékesítésével, hanem hol alkalmazásukban, hol továbbfejlesztésükben ő is eredeti, hatalmas stílerzéket és alkotóerőt tanusít. — *Lehr Albert: Emlékezések Arany Jánosra.* A nagy költő nyelvi magyarázatok története szempontjából érdekes visszaemlékezések. — *Riedl Frigyes: Arany mint nyelvész.* Arany nézetei a magyar nyelvről, mintegy gócpontban, abban a tételben futnak össze, hogy a nyelv lelke a mondatban van, a magyar nyelv lelke a szintaxisban rejlik. Aki egyes szokat ront, az kárt tesz, de nem túlságos nagyot, aki ellenben a magyar mondatot támadja, az a magyar nyelv lelkét bántja. — *Simai Ödön: Arany népiessége és a nyelvújítás.* Arany népies nyelvünknek irodalmivá emelője, nem zárkozott, nem is zárkózhatott el nyelvünknek félszázados fejlődésétől. Ennek a fejlődésnek eredményeivel azonban éppoly tudatosan él, közöttük éppoly magyaros érzékkel válogat, mint a minő rátermettséggel tudja csokorba szedni a népnyelv mindenféle fajú szépségét. Nyelvének ez az új eleme csupán az Elveszett Alkotmányban bir nagy súllyal, egyrészt a komikum jellemzése végett

másrészt annak bizonyosságául, hogy Arany csak a Toldiban találta meg a tehetségéhez, nagyságához vezető útát. — Voinovich Géza: *Arany János széljegyzetei a Nyelvőrben*. Adatközlés. — Váczy János: *Arany János kiadatlan bírálat*. Ez a bírálat Gyergyai Ferencnek (1799—1874) arról a könyvről szól, amelynek címe: Magyarosan. Írta Gy. F. «A magyar nyelv sajátosságairól» írt jegyzetekhez. Kolozsvárt. 1871. IV., 212. l. — Tolnai Vilmos címszavak szerint rendezett Szómutatót közöl *Arany nyelvészeti cikkeihez*, — továbbá *Arany János Jókai nyelvről* címen közli a nagy költőnek a Szegény gazdagok c. regényről írt bírálatából a nyelvészeti szempontból érdekes részletet. — Mészöly Gedeon: *Arany János és Zsoldos Ignác*. A közleményből kitűnik, hogy az Arany J. Lemény Zsigmondhoz intézett («Szerkesztő úr! tisztelt társ!» kezdetű) versének indítékául tekinthető névtelen cikk szerzője: Zsoldos Ignác jogtudós volt. — Trencsény Károly: *Arany «faizü»(?) prózája*. «Nem tudom, mondta-e Arany «faizü»-nek a prózáját? — de írni fabangú-nak írta.» — Tolnai Vilmos: *Ellát vmivel; horgol; húzza be az ajtót majd valaki hátul; vízzé csak nem válik a vér*. Arany műveivel kapcsolatos szó- és szólásmagyarázatok. — Lehr Albert: *Arany-magyarázatok*. 1. Marók (v. ö. Az egri leány IV. vsz.)-ragadozók, t. i. madarak. 2. «Nem az vagyok, ki voltam egykor.» Tolnai V. szerint (A. Irodalomtörténet 1917. évf. 167. l.) e sor nem egyéb, mint idézet Horatiusból. Lehr A. ezt nem tartja valószínűnek. 3. «Arany kitüntetése» címen Lehr A. Aranynek «Csillaghulláskor» c. verses rögtönzéseik közül a hetedikhez közöl variánsokat. 4. A Nagydai Cigányok két versszaka. Szövegkritikai jegyzet.

U. i. 6. sz. — Perényi József: *Aranka Nyelvűvelő Társaságának fennmaradt nyelvtudományi kéziratai*. Aranka György Erdélyi Magyar Nyelvűvelő Társaságának irattára 1827-ben a kolozsvári róm. kath. liceum könyvtárába került. Az értékes kéziratgyűjteményt először Vass József kegyesrendi tanár rendezte, róla jegyzéket is készített, amelyet Toldy Ferencsel is közölt. A szerző e kézirati anyagból a nyelvtudományiakat ismerteti. — Melich János: *Emberöltő*. Az «öltöni» (ruhát), «öltő» (ruha) származéka válhatott az «ivadék»-nak, «idő»-nek jelölőjévé. A népies használatú szót Arany bevezette az irodalomba s általa terjedt is el. — Szász Károly: *Még egyszer «susárló»*. Utalás arra, hogy e szó többször előfordul Szász Károly Salamon c. nagy elbeszélő költeményében.

Magyar Nyelvőr. 1917. évf. 5—6. sz. — Simonyi Zsigmond: *Szórendi szórszálhasogatás*. Megjegyzések Lehr Albert némely Arany-magyarázatára (Mátyás anyja; Toldi). — Balassa József: Hegedüs Gyulának A beszéd művészete c. könyvét, — Radó Antal: Gábor Andor Miréio-fordítását ismerteti. — Dóczi Lajos: *Epilog Vojtinához*. Vers a túlzottan népieskedő irodalmi nyelvről, a Nemzet c. lap valamely 1900 előtti folyólamából átvéve. — Viski Károly: *Korhely*. Szómagyarázat Toldihoz.

Magyarország. 1917. évf. 49. sz. — Kacziány Géza: *Egy Görgei-husár irodalmi módszere* címen Pethő Sándornak A szabadságharc eszméje c.

könyvét támadja. — *Szatmári Mór: A nyolcvanas évek ujságírásából.* A cikk a 80-as évek jelesebb ujságíróival foglalkozik, különösen Seffer Lászlóval. — *L. Sipos Kamilló: Újabb adalék Kossuth Lajos hírlapírói működéséhez* címen Kossuthnak egy 1841 dec. 22-én kelt. körlevelét közli. — *A Petőfi-Társaság ügye* c. cikk közli Koroda Pál levelét Váradi Antalhoz. A levél a Herczeg-Koroda polemiára vonatkozik.

U. i. 61. sz. — Oláh Gábor: Arany. (I.) Arany a nagy költőknek abból a csoportjából való, amelyikbe Shakespeare és Goethe tartozik. Tehetségében ott rejlik a legmélyebb költői erő: az embereket teremtés, az egyéneket formálás művészete. Faji réteg lelkében a józan értelmesség, családiaság, amely a szabad természet szeretetével falusias színt ad minden magyarnak. Az általános emberi réteget minden művész lelkében korának hatása színezi: Arany derült világába rendzavaró gyásszal tör be a nemzeti szerencsétlenség, a forradalom leverése; s töretlen lelkét nemcsak egyéni szenvedése, hanem a XIX. század uralkodó pesszimizmusa is borultabbá teszi.

U. i. 62. sz. — Oláh Gábor: Arany. (II.) Aranyban első tekintetre a józan értelem dominál. Talán ez a tisztánlátás és értelemmel kormányzott érzelmi világ magyarázza meg A. J.-nak jellemalkotó tehetségét. Képzetében a megfigyelés ereje a legnagyobb. Arany korának igazán európai műveltségű embere volt. Alig van a világnak költője, aki tisztábban és teljesebben képviselné faját, mint ő a magyarságot.

U. i. 183. sz. — Podhradszky György: Az ethnographus Tömörkény. „T. műveit olvasva megelevenedik az olvasó előtt a szegedi nép ethnographikuma.”

U. i. 191. sz. — Krúdy Gyula: Könyvtáramból címen ismerteti Kaczer Illésnek A király aludni akar és Mérai Horváth Károlynak Örök tűz c. könyvét.

Magyar Pædagogia. 1917. évf. 6—7. sz. — *Sviezsényi Zoltán: Egyetemes irodalomtörténet a görögptóló helyett.* A szerző helyesebbnek tartaná, ha a görögptóló helyett a középiskola felső négy osztályában egyetemes irodalomtörténetet tanítanának.

Mult És Jövő. 1917. évf. 8. sz. — *Vágvölgyi Lajos: Az aradi zsidóság multjából és jelenéből.* Zsidó származású aradi tudósok, írók is említve. — *Teller Kálmán: Az aradi ujságírás.* Jeiteles Leo, Goldscheider Henrik német nyelvű lapjai után 1858-ban indult meg Grünwald Manó Aradi Hiradója.

Muzeumi És Könyvtári Értesítő. 1917. évf. 2—3. sz. — *A Muzeumok És Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége hatáskörébe tartozó közgyűjtemények működés és fejlődése az 1916. évben.* A jelentésből kitűnik, hogy a sümegi Állami Darnay-Muzeum Kisfaludy-terme nagyobb szaporulathoz jutott. A szerzemény között vannak Kisfaludy Sándor, Deák Ferenc, Kossuth Lajos levelei, Csányi László és Kisfaludy Sándor német dedikációs arc-

képe. A magyar írók kéziratgyűjteménye több magyar jeles író leveleivel és kéziratos fogalmazványaival gyarapodott. A sárospataki Ref. Főiskolai Könyvtár Szinyei Gerzson ajándékából Terhes Sámuel egyházi íróra és dalköltőre vonatkozó harminchárom darab kézirattal (eredeti levelek kortársaitól, barátaitól stb.), egy XVII. századbeli versgyűjteménytöredékkel és Szemere Bertalan egy kéziratot füzetével gazdagodott. A Veszprémmegyei Múzeum És Múzeumi Könyvtár újabb szerzeményei közül említést érdemel dr. Szász Károly négy alkalmi költeményének kézírata és egy Mikszáth-levél. — *Gulyás Pál: Könyvtári problémák.* (II.) Gyakorlati vonatkozású fejtegetések a könyvtárakról, mint a közműveltség jelentős tényezőiről.

Nagyág. 1917. évf. 25. sz. — *Hamvai Lenke* — hosszabb cikkben — Surányi Miklósnak A trianoni páva c. regényét ismerteti és bírálja. A trianoni páva La Bouche Friderike marquise-t szimbolizálja: a pompás, a hiú, a szeszélyes, bécsi lett francia nőt, akit egy fiatal Domoszláy könnyelműsége egy középkorú Domoszláynak juttat... A tárgyat érdekes korból vette a szerző. A XIX. század elejét, a Napoleon utáni kort festi benne aprólékos tudással... Sokszor emlékeztet Mikszáthra egy-egy kedves, tréfás formában komolyat mondó megjegyzésével... Hibájául róható fel a cselekmény szinte megcsontkításszerű hirtelen megszakítása és a sokszor egészen felesleges, nem épen korfestésre használt erotikus színezés.

Népművelés. 1917. évf. 4. sz. — *Vithalm Irén: Arany János mint tanító* címen A. levelei s prózai dolgozataiból vett idézetek alapján A.-t mint tanítót jellemzi.

Népszava. 1917. évf. 61. sz. — *Arany János és Tisza István.* (Vezércikk.) A parasztság törzséről hajtott költő, a magyar paraszt életének és vágyódásainak a legremekebb énekese, nem tudott soha a magyar néphez eljutni. Aranyt csak az olvashatja, aki meg tudja fizetni a drága díszkiadások adócenzusát.

Néptanítók Lapja. 1917. évf. 22. sz. — *Dluhopolszky Bertalan: Gárdonyi mint paedagogus.* Utalás arra, hogy Gárdonyinak Az én falum c. munkája sok, pedagógiailag értékesíthető megfigyelést és gondolatot tartalmaz.

Nyugat. 1917. évf. 11. sz. — *Babits Mihály: Ágoston.* Szent Ágoston vallomásai Vass Józseftől származó magyar fordításának — tanulmány-szerű — bíráló ismertetése. — *Ady Endre* Mariay Ödönnek Aranyszájú Zongh c. könyvét ismerteti. «... Olyasvalaki jött e könyvvel és e könyvben, akire figyelniünk kell.» — *Barta Lajos* Surányi Miklósnak A trianoni páva c. regényét bírálja. Surányi regénye rendkívül bő történelmi tanulmányra vall... De... készsége túl bőven kér és kap helyet a regényben, szinte előnti azt... Valószínű, hogy Surányiban sok képesség van mai, reális életünk feldolgozására, de ennek úgy látszik ellentmondanak

a múlt idöket kutató hajlamai». — *Lesznai Anna* Balázs Bélának Játékok c. munkájáról s általában minden írásáról azt tartja, hogy «a valódi és értékes mesetalajban gyökeredznek... Mintha megettük végtelen szálak volnának kifeszítve, erős hálója egy egyénen és műveken túlterjedő mese-szövetnek. Versei, embersorsai, képei mind ebbe az alapba fonódnak, ez a meseperspektíva mélyíti gyakran nagyon széppé mondanivalóját. (E kötet egyik darabját a «Fából faragott királyfi» c. táncjátékot Bartók Béla megzenésítette. Bemutatták a M. k. Operaházban 1917 május 12-én. Az előadás kritikáját l. a napilapokban. A Nyugat 1917. évf. 11. sz.-ban Bálint Aladár írt róla.)

U. i. 12. sz. — *Erdély Jenő*: *Mariay Ödön novellái*. Az Aranyország Zongh c. kötet ismertetése. «A tárgybeli elvonatkozottság és a stílusbeli ködösség nem áll jól az egészséges gondolkodású, elegáns magyarságú Mariaynak.» — *Tóth Árpád* Sas Edének A fehér város c. verskötetét bírálja. A kötet, a benne első helyen közölt, hasonló felírású költeménytől kapta címét. Sok szeszélyes asszociációjú, modern „zenialitású“ költemény tanulhatna Sas Ede szolid művé konstruálási módjából. — *A Nyugat* *hirei*-ből megtudjuk, hogy Fenyő Miksát, a Nyugat egyik szerkesztőjét a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége igazgatóságának választotta s e miatt megvált szerkesztői tisztjétől, melyet helyette Babits Mihály vállalt el.

U. i. 13. sz. — *Kosztolányi Dezső*: *Szomorj Dezső*. Az Élet Diadala c. elbeszélés-kötet alkalmából. Sz. D. katexochén regényes író; tárgyban, érzésben végletes: hihetetlenül finom és hihetetlenül közönséges. Inkább germán, mint francia. Stílusa: zene. Magyarsága csak újszerű, de nem igaz, hogy magyartalan. — *Tóth Árpád* ismerteti Vér Mátyás regényét (Az árnyék), *Barta Lajos* a Benda Jenőét (Circe).

U. i. 14. sz. — *Szomorj Dezső*: *A Sapho üdvözlése*. Daudet Saphójának Kéri Pál-féle fordítása alkalmából gyermekkori emlékeit eleveníti fel, mikor Daudet regényét a pad alatt olvasta: «A legszebb fiú, aki voltam és sima veres fejem az iskolai pad fölött lehajlott előadásközben, a térdem irányában»; «keserű megfigyelő, fekete Maywald», a piarista tanár, lecsapott rá, s a könyvben ilyen feljegyzéseket talált: «A szemérmelenség négy főistene: Phallus, Priapus, Bacchus és Merkur stb. «Látni való, micsoda ártatlan dolgok ezek.» Mindamellet — kicsapták; holott Sz. D. bizonyára meg van győződve róla, hogy jutalmul azonnal legalább is főigazgatóvá kellett volna kinevezni. Daudetnak is elpanaszolta az esetet: «Sok embernek nem lett volna szabad eljönnie Nazarethből. Főleg nem Magyarországra és főleg nem a piaristákhoz.» (E bájos kijelentéssel kétségkívül sokan egyetértenek, épen Sz. D.-re vonatkozólag. De csudáljuk, hogy a Nyugatnak ehhez egy szó megjegyzése sincs. Mert hogy ilyen perverz alkalomból rug hasson egyet valaki Magyarországon, s ilyen erkölcsi indoklással céloz gathasson zsidó felsőbbbségre, azt csak abban az esetben engedhetné meg a Nyugat, ha erkölcsi beszámíthatóságra maga sem aspirálna, vagy ha kimondottan zsidó, nem felekezeti, hanem zsidó nemzetiségi folyóirat akarna lenni, oly formában, amely a nem-zsidó

magyarság egyenes provokálását célozná.) — *Bálint Aladár*: Szilágyi Géza novelláskötetét (Ördög nyája) ismerteti.

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1917. évf. 17—18. sz. — *Mindszenti* kifogásolja az Aranykoszorú c. alkalmi kiadvány nyomdai kiállítását s elismeréssel méltatja Négyesy Lászlónak Arany c., az ifjúságnak szánt műve alaki és tartalmi jelességeit.

Pædagogiai Értesítő. 1917. évf. 4. sz. — *Gyulai Ágost*: *Quem dū odere...* A szerző a dolgozatában azt fejtegeti, hogy véleménye szerint Arany János a «Tanári jubileumra» c. költeményét — nem mint Vécsey Tamás egyik jegyzete sejteti, Vandrák András eperjesi tanárnak, hanem — Szigeti Wargha János egykori nagykőrösi főgimnáziumi igazgató huszonöt éves tanári jubileuma alkalmából írta.

Pester Lloyd. 1917. évf. 171. sz. — *J. Turóczi-Trostler*: *Geschichte des deutschen Theaters im alten Buda u. Pest*. Kádár Jolánnak a budai és pesti német színház története 1812-ig c. művét méltatja. (E mű ismertetését l. folyóiratunk: 1915. évf. 153. l.)

U. i. 184. sz. — *Ernst Goth*: *Neue ungarische Romane* címen ismerteti Surányi Miklósnak: A trianoni páva c. regényét, Kálnoki Izidornak: Klárka doktor és Lakatos Lászlónak: Két regény c. művét.

Pesti Hírlap. 1917. évf. 35. sz. — *Szász Zoltán*: *A dollárpapa* címen ismerteti Gábor Andor ilycímű drámáját. «Társadalom-kritikai Szatirikus eseményhalmaz.»

U. i. 49. sz. — *Nagy Balázs*: *Háborús dalok*. Adatközlés.

Pesti Napló. 1917. évf. 104. sz. — A Magyar Arcképek c. rovatban *Schöpplin Aladár* ír *Tóth Árpádról*. A mai fiatal nemzedék egyik legfinomabb, legmélyebb zengésű és legpregnansabban kifejeződő egyéniségű lírikusa. A közönség örömmel fogadta néhány év előtt Hajnali szerenád c. könyvét, Lomha gályán c. új kötetét is szeretettel olvasgatja. Nála messzevidéki, trópusi tájkép-motívumok, a magyar táj színei és hangulatai, a városi élet motívumai, természettudományi és technikai jelenségek kerülnek a vers szolgálatába, a rímeiben is sokszor van bizonyos fantasztikum. — *Tóth János*: *Arany János rimezése*. (Vers.) Az Irodalom-rovatban *Kafka Margit* bírálja Várnai Zseni Gracchusok anyja c. verskötetét. Komoly, szép, erős és egész emberlélek mutatja itt magát. E versekben maguk az igazságok hatnak, lázítanak pusztá egyyszerűségükben.

U. i. 108. sz. — Hosszabb nekrológ *Tömörkény Istvánról*. Az Ólomkatona c. apró remekművéből pl. akármely külföldi megismerheti a magyar paraszt lelkét. A multhoz, a patriarkális idilli régi magyarsághoz tartozott a tárgyai megválasztásában s kegyeletes hajlamainál fogva. Tömörkény az Alföld elbeszélője. A bölcs szegedi halászsokat ő szólaltatta meg először és valóságos vízi romantikát teremtett.

U. i. 110. és 111. sz. — *Hatvany Lajos*: a tárca-rovatban bírálja Császár Elemérnek Shakespeare és a magyar költészet, továbbá Kékylajosnak Tanulmányok Arany János epikájáról c. könyvét.

U. i. 112. sz. — *Liptai Imre*: «*Elfogy a fény.*» *Tömörkény Istvánról*. Az író méltatása. Nála jobban senki nem látta a magyar népet. Messze élt a pesti művek és üzemek munkájától, a szenzációk motorját nem vezette. Egy arcvonásból rekonstruálta az embert, egy sóhajtasból lelkivilágát, egy szóból a drámát. Egy-két levele töredékét is közli a szerző a tárcában.

U. i. 113. sz. — *Hatvany Lajos*: *Van vagy nincs*. A művészi fejlődés csak az írók életrajzíróinak képzeletében van meg. A művésznek nem a művészi moralitást, hanem borzongó tisztelettel a művészi fatalitást kell tisztelnie. A magasra kitűzött cél és a művészi komolyság épp oly veszély, mint a könnyelműség és az olcsó siker. Vagy épp oly üdv. Egyetlen művészi törvény az a töredelmes és alázatos beismerés: van, akinek van és van, akinek *nincs*. — *Lengyel Ernő*: *Hanna*. Szini Gyula új novellás könyvének bírálata. A lebilincselő Szini-novella példa rá, mennyi legbelsőbb élet gomolyodik a meseszöveg robbantási felületén.

U. i. 117. sz. — *Kosztolányi Dezső*: *Így láttátok ti!* (*Karinthy Frigyes könyve.*) Karinthy ebben a könyvében a háborús irodalmat szedi széjjel s az írókon keresztül a háborút is. — (*hl.*): *Irodalmi közbeszólás* címen polemizál Tolnai Vilmosnak az Irodalomtörténet 1917 márc.—ápr.-i számában megjelent Arany J.: Letészem a lantot c. verséhez közleményével. «Nem az vagyok, ki voltam egykor», úgymond — nem idézet Horatiusból.» *N. n.*: Kassák Lajos: Új költők könyve c. antológiáját bírálja. A *Tett* s a *Ma* a régi líra által tudatosan elnyomott dolgait az életnek törekednek újra meghódítani a költészetnek. Az egyetlen értékes költő a harmincéves húszévesek közt Kassák Lajos, a többiek csak «jól hasbarúgták az eddigi formákat.» Azt tanácsolja neki, kergesse el társaságát.

U. i. 118. sz. — «*A Tündérlaki-leányok*» *Berlinben* c. beszámol a darab ottani előadásáról és néhány német lap bírálatából közöl szemelvényt. — *Salgó Ernő*: *Pártútó angyalok*. Tárca Anatole France könyvéről, regénye magyar fordításának megjelenése alkalmából.

U. i. 123. sz. — (*hl.*): *Közbeszólás. Német-magyar kultúra*. Az Akadémia Arany-ünnepén intelem hangzott el, hogy a magyar nyelv megromlásától s az idegen szellemtől óvakodni kell. Nem az idegenszerűnek mondott, bár csak újszerű irodalmat, hanem tudományos életünket fertőzte meg a német csatorna.

U. i. 126. sz. — A Magyar Arcképek-rovatban *Schöppflin Aladár* ír *Bródy Sándorról*. Bródy minden írásában közszemlére tette ki magát. Volt ebben némi kacérság s egy kis affektáltság is, egocentrizmus. Jókai szellemének hatása alatt állt, impresszionista természet. A francia és orosz naturalizmus két pólusa közé került és állhatatlanul, pillanat, hangulat, szeszély szerint hanyódott a két véglet között. Hangulata, szeszélye tükröződik írásai minden lapján. Az írással járó veszélyeséget nem szereti. Nincs meg benne a munka morálja. Az egykorúak közül ő adott leg többet. Csirákat adott, amelyekből az utána jött fiatalságban egész irodalom

keletkezett. Nélküle mint előzmény nélkül nem lett volna elképzelhető sem Molnár Ferenc, sem Ady Endre s az egész új irodalom szabadabb és szabadosabb levegője számára ő nyitotta ki az ablakokat. Nincsenek fejlődési fokai, a maradandó fiatalságot kapta.

U. i. 128. sz. — K. D.: *Tömörkény-utca*. Szeged az író nevéreől utcát nevezett el, ez Budapesten is kíváncsatos volna.

U. i. 130. sz. — *Hatvany Lajos: Örök naturalizmus*. Az alkotónak el kell lesnie az élet sajátos vibrációját, hogy a műben töretlenül és frissen továbbrezgessen. Friss érzék az életjelenségek folytonos remegése iránt. Ezért hat mint valóság az Odyssea, a Divina Commedia, Goethe stb., ezért annyira naturalista. Vörösmarty Két szomszédvára valószínűbb és érzékelhetőbb középkor, mint az óvatos pszichológiájú s eposzi állítólagos hitelre támaszkodó Aranyé. A művészi igazság nem egyéb, mint csak a teremtő természet formáit — s nem tartalmát — követő szabad kitalálás. — *Dutka Ákos: Ismerlek Cäsar! és Villányi Andor: Attak c. könyvéről*. Az utóbbi molnár-ferences.

U. i. 144. sz. — Thoroczkai-Wigánd Ede Öreg csillagok c. könyvének ismertetése főleg székeley hagyományok s hiedelmek az égabrosz csillagairól.

U. i. 163. sz. — *Lakatos László: Őszi utazások a vörös postakocsin*. Krúdy Gyula ilycímű új regényét ismerteti.

U. i. 168. sz. — *Hatvany Lajos: Hangyaboly*. Kaffka Margit ilycímű új könyvének ismertetése. A mese sokfelé kap épúgy, mint K. M. nyugtalanító mondatai. Fárasztó, szédítő olvasmány, pedig K. tud írni, csak elsieti a dolgot.

U. i. 177. sz. — *Kubinyi Ernő: A királyné*. Kabos Ede ilycímű novelláskönyvének ismertetése. Mindig kerek, érdekes és vonzó a meséje s az öntudatos művész biztonságával szövi a mese fonalát, alakjai éppoly közel állnak az olvasó szívéhez, mint az íróéhoz. Stílusa friss és tiszta, előadási művészete sokoldalú.

U. i. 186. sz. — *Hatvany Lajos: Schöppflin Aladár*. Schöppflinnek *Magyar írók* c. tanulmánygyűjteménye megjelenése alkalmából Sch. írói és kritikai fejlődését rajzolja. A régebbi kritikával szemben ő hirdeti először és legnyomatékosabban az új költői törekvések szükségszerű, törvényszerű létjogosultságát, a változott világok változott íróit és irodalmát. Ez a Schöppflin-féle kritika legnagyobb érdeme. Ami hiánya van, az az ő kritikájának lényéből önként folyik. Az alakok elsikkadnak a milieu-magyarításban, sőt a milieu-rajz se mindig hív. Műélvezői gyönyörűségét pedig nem igen tudja tolmácsolni.

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1917. évf. 25. sz. — *Balaton: Falusi levél*. A szerző a protestáns temetéseken itt-ott szokásos verses búcsúztatók ízléstelenségét hangoztatja.

U. i. 30. sz. — *Fiers Elek: A kálvinista pap torzképe a pesti utcán*. Felszólalás a Nyugat plakátja miatt, mellyel Móricz Zsigmondnak A fákllya c. regényét hirdette. A cikk a regény bekezdését is kifogásolja, a benne szereplő kálvinista papról írottak alapján.

Sárospataki Hírlap. 1917. évf. 23—24. sz. — *Kálniczky Géza: Tompához írt levelek.* (Folyt.) Adatközlés. Orbán Ferencnek Ragályból 1868. Télihó 14-én kelt levele. (Tompá M. Olajág c. munkájának részletes bírálata.)

Új Idők. 1917. évf. 26. sz. — *Gesztesi Gyula: Elsárgult memoárok.* Részlet Vachott Sándorné Emlékirataiból. (A közölt rész szerint Vachott Sándornak «A külföld rabja» c. költeménye Lovassy Lászlóról szól.)

Új Nemzedék. 1917. évf. 28. sz. — *Márkus László: Magyar írók címen* Schöpfung Aladár új könyvét ismerteti.

U. i. 30. sz. — *Jolsvai: A költő és a sorsharag.* Elmélkedés Gyóni Géza tragikus sorsáról s a magyar irodalmi viszonyokról. «Olyan magyar kritika, amely ha nem is tisztára esztétikai, de legalább annyira lelkiismeretes, hogy a nem rokonszenves személyiség művét is tudomásul vegye... nincs.»

Uránia. 1917. évf. 6—8. sz. — *ly.* részletesen ismerteti és elismeréssel méltatja Császár Elemérnek Shakespeare és a magyar költészet c. munkáját.

Világ. 1917. évf. 35. sz. — *Relle Pál* Gábor Andornak A dollárpapa c. komédiáját, — *Bálint Lajos* pedig Babits Mihálynak A gólyakalifa c. regényét ismerteti.

U. i. 50. sz. — *Böloni György: Kaffka Margit új regénye* címen K. M. Állomások c. regényéről ír: «A gazdag és mély analízis, a költői ékes beszéd, a jól alkalmazott lírai hang tesz ki jelessé K. M. regényét.»

U. i. 141. sz. — *Bálint Lajos* Biró Lajosnak Hotel Stadt Lemberg c. háborús regényét ismerteti. «B. L. regénye minden bizonnyal a legérdekesebb háborús regény, amely eddig eléink került; az izgalmas történeten kívül lírájában, a háborútól való nagy visszaborzadásában s róla való gondolataiban adja számunkra a legkomolyabbat.»

U. i. 117. sz. — *Décsi Imre: Forró Pálnak Egy diákkor története* c. regényét bírálja. E regény a most divatos őszinteségi műfajhoz tartozik; egy fiatal ember apró élményeinek története a legkisebb gyermekkortól egyetemi tanuló koráig «különös tekintettel» az erotikus élményekre. Természetes a nyelve is.

U. i. 153. sz. — *Miklós Jenő: Barta Lajos könyvei* címen Az élet arca c. könyvéről ír. B. könyveiben az élet arca emberi cselekvésekben nyilvánul meg. Tolla az élet drámai képeit sűríti egymás mellé. Alakjainak szenvedését rajzolva, falusi esték stb. leírásaiban erős lírai tehetsége mutatkozik. Néhány tájképe gyönyörű. — *Kósa Miklós: Czinzeri és Czinzera* címen Barta L. ilycímű novellás kötetét ismerteti. Történetei bizonyos mértékig figurális történetek, gonddal, szeretettel és elmélyedéssel kiképzett alakokéi. Elhatározott végzetű emberek az övéi s a történet úgy fut a nyomukban, mint az árnyék.

U. i. 187. sz. — *Gajáry István: Szögyéni-Marich László országbíró emlékiratai.* Tárcá-ismertetés.

FIGYELŐ.

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemelnken. A budapesti, debreceni és kolozsvári egyetem tanárai az 1917—1918 iskolai év első felére a következő előadásokat hirdették:

A budapesti egyetemen: Beöthy Zsolt r. t.: Jókai Mór és regény-költészete. Heti 1 óra. — Császár Elemér c. rk. t.: A magyar dráma fejlődése. 2 óra. — Ferenczi Zoltán c. rk. t.: Tompa Mihály élete és költészete. 2 óra. — Horváth Cyrill m. t.: Középkori magyar verses emlékeink. 2 óra. — Kéky Lajos m. t.: Jókai Mór 2 óra. — Marczali Henrik r. t.: A magyar krónikák. 2 óra. — Négyesy László r. t.: Kazinczy és kora. 3 óra. — U. a.: Fejezetek a középkori magyar irodalom történetéből. 1 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok. 1 óra. — U. a.: A magyar irodalomtörténet vázlata Zrinyitől a reform korig. 2 óra. — Riedl Frigyes r. t.: Vörösmarty és kora. (Befejezésül: Tompa Mihály jellemzése.) 4 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok. 1 óra. — Szinnyei Ferenc m. t.: Kisfaludy Károly és köre. 2 óra.

A budapesti műegyetemen: Alexander Bernát meghívott előadó: A XIX. század kultúrájának főbb eszméi. 2 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti képek. 2 óra. — Ferenczy József r. t.: Magyar irodalom. A Bach-korszak ismertetése. 2 óra.

A debreceni egyetemen: Pap Károly: A nemzetietlen kor irodalma. 3 óra. — U. a.: Arany János. 2 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok a nemzetietlen kor irodalmából. 2 óra. — U. a.: A magyar epika története. 2 óra.

A kolozsvári egyetemen: Dézsi Lajos r. t.: A régi magyar irodalom története. 5 óra. — U. a.: Magyar irodalomtörténeti gyakorlatok. 2 óra. — Szádeczky Lajos r. t.: Történetfróink a XVIII. században. 1 óra.

A magyar tudomány és a hazai nemzetiségek. Ez a címe *Bleyer Jakab* Magyar Figyelő-beli (1917. évf. 15. sz.) cikkének, melyre — folyóirat-szemlélnkből kiemelve — a tárgy fontosságánál fogva e helyen hívjuk fel olvasóink figyelmét. A cikk tulajdonképpen «Levél a szerkesztőhöz» abból az alkalomból, hogy a Magyar Történelmi Társulat Magyarország történetének forrásait készülő egy nagyszabású terv szerint kiadni. Külön kötetek foglalkoznának a magyar nyelv érvényesülésével, a hazai nemzetiségek egyházi és kulturtörékvéseivel. De a nemzetiségek közül épen a német

van kihagyva. Figyelmeztet a levél írója, hogy «mindenen ami e földből sarjad és rajta terem, a magyar erőnek kell uralkodnia». A magyar tudomány kötelessége elvégezni a nemzetiségekre vonatkozó tudományos feladatokat is; csak ezzel akadályozhatjuk meg, hogy külföldi fajrokonaink a tudomány örve alatt nem tudományos célzattal közelítsék meg őket. Kulturában is mienk legyen a vezetés. Politikának is ez a legjobb a nemzetiségekkel szemben.

Ugyancsak itt utalunk a szerzőnek, mint a magyar-német vonatkozásos tudós kutatójának a Pester Lloyd 1917. évf. 200. sz.-ban megjelent «Schmollers Jahrbuch über die ungarisch-deutschen Beziehungen» felírású vezető cikkére. Ebben míg egyfelől Julius Bunzelnek a magyar-német kapcsolatokat illető, történelmi tájékozottságot mímelő, tudománytalan fejtegetéseit cáfolja, másfelől a tárgyhoz mért komolysággal hangsúlyozza a valódi tényállást. (L. még u. a. szerzőnek Die Deutschösterreich und Ungarn c. vezető cikkét Pester Lloyd. 1917. évf. 210. sz.) Arra a téves hitre is kellő nyomatékkal mutat rá, hogy nálunk a németeket erőszakosan magyarosítják. Volenti non fit injuria — úgymond. Nem ártott ezt egyszer már az erre illetékes szerzőnek s oly messzire hallatszó helyről megmondani, mert így legalább az érdekeltek is megtudják mily igazságokat hirdet a költészet álarca alatt Müller-Guttenbrunn a Die Glocken der Heimat c. magyar vonatkozású, igen elterjedt regényében. [Ismertetését l. Budapesti Szemle 1911. évf. (Baros Gyulától) és Az Ujság 1913 júl. 12. sz. (Kenedi Gézától.)] g. v.

Arany János szalontai életéről. Arany János születésének százéves fordulója a háborús idő miatt sem nevéhez méltó fénnel, sem költői egyéniségét megértő bensőséggel nem volt megünneplve. A napilapok megelégedtek néhány felületes vagy futólagos megjegyzéssel, amikben legfeljebb ismert adatok voltak jól-rosszul ismételve, imitt-amott megbízhatatlan következtetésekkel. Egyéb díszcikk, beszédek legnagyobb része szürke általánosságokban mozgott, aki pedig újat akart mondani, az megelégedett ötletessége csillogtatásával. A tartalmasabb fejtegetések közé tartozik Márki Sándor cikke az «Irodalomtörténet» 3—4-iki számában. Újat ugyan ő sem mond, de régi jegyzetei alapján Arany János szalontai életéről sok mindent elbeszél, vagy érint és a mi már nagyon szükséges volt, Rozvány György ügyvéd, Arany János szalontai kortársának buzgóságát, önzetlen fáradozásait az adatok gyűjtésében s a szalontai Arany-múzeum felállítása körül kellő világitásba helyezi.

Különös, de mégis úgy van, hogy Rozvány Györgyöt, aki a költő iránt való nagy tiszteletből buzgólkodott az önként magára vállalt fáradozásaival, előbb maga Arany János, később László fia akadályozták e munkájában. A költő idegenkedése életrajzi adatainak részletesebb közlésével szemben lélektanilag érthető. Nagy érzékenysége folytán irtózott a nyilvánosságtól, tehát ellenkező természete volt, mint sok igazi és nem igazi szellemóriásnak. Az is nehezen ment néki, hogy élelrajzi adatait Gyulai Pál kérésére összeállítsa: «Megijedtem tőle — írja Gyulai Pálnak, 1855

június 7-ikén — halva képzelvén magamat. Mikor később Rozvány György szalonai élete adatait ki akarta adni, 1877-ik év januárius 26-ikán Arany László útján üzenté meg, hogy így csupán «történelmivé vált alakok» mutatathatók be. Elégségesnek tartotta azokat az adatokat, amelyeket Toldy önéletrajza alapján közlétett. Gyulai Pál sem tudott változtatni e felfogásán, ő is megjegyzi, hogy ha ifjúsága élete adatait összeszedik, rá avval a hatással van, mintha meghalt ember volna. Arany Jánosnak e felfogását tisztelni kellett, s ehhez utóvégre joga is volt az élő embernek. Halála után azonban Arany László, a fia lépett e felfogás örökébe, nem épen jogosan, mert Arany János a nagy költő immár a történelemé volt. Általánosán el volt terjedve irodalmi körökben, hogy fia a legnagyobb figyelemmel és gondossággal van minden adat iránt, amely halhatatlan atyjára vonatkozik. Ez örködés azonban már a túlságig ment. Nagy irodalmi összeköttetéseinél fogva majd minden írás, ami Arany életére vonatkozott, megjelenése előtt a kezébe jutott s ami bármilyen okból nem nyerte meg tetszését, az aztán meg se jelenhetett. Arany János összes munkáinak sajtó alá rendezésével levelezéseit és életrajzi adatait úgy állította össze, hogy az nemcsak a költő életéhez forrásul szolgáljon, de változhatatlan kanonikus könyvvé legyen. Az ő hatása szólal meg Szász Károlynak a Kisfaludy Társaság Évlapjai 1895-ik év 27—28-ik lapján közölt bírálatában. Ez elmefuttatás a társaság *Arany János élete és munkái* című pályaműveiről szól, s nagy dicsérettel halmoz el egy beadott töredéket, amely kevés, de mindég találó, biztos forrásokkal dolgozik. Ez akart lenni az útmutatás a leendő Arany életrajzírónak. Megrendelés szerint akarták elkészíteni!

Arany László előtt példaképen Gyulai Pálnak Vörösmarty Mihály életrajza lebegett, úgy óhajtottá volna megíratni az apját is. Senki sem tagadja az életrajz kitűnőségét, hiszen azt a célt, amit kitűzött, tökéletesen elérte. Vörösmarty Mihály költészetének értékelése oly tökéletes e műben, hogy azon, ma már ezt biztosan elmondhatjuk, változtatni alig lehet. De viszont azt is el kell mondanunk róla, hogy mikor az embert is e költői dicsőség fény körébe emelte, a földön járó egyéniség elsikkadt e beállításban. Gyulai Pál csak épen a kéznél levő adatokból merített, még a könnyen megszerezhető adatokra se vetett ügyet, részint azért, mert ez irányban kevés volt a fogékonysága, s különben sem felelt volna meg kitűzött céljának. Gyulai Pál művének nagy sikere után avatott irodalomtörténetíró nem is foglalkozott Vörösmartyval. Így aztán eltelt az az idő, amikor a költő életrajzára vonatkozó adatokat össze kellett és lehetett volna gyűjteni, azért tudunk még ma is Vörösmartyról mint emberről oly keveset. Igaz, hogy az adatok túlságos hajszolása visszataszító eredményeket is szülhet, innen támadt az a vélemény, amely szerint a költőnek az életrajzíró a legnagyobb ellensége. Ez épen olyan túlzás, mint amikor aranyozott bálványt farag belőle az író. Sohasem fogom aláírni azt a tételt, hogy az író tevékenysége meg élete két egymástól különálló független dolog. Ellenkezőleg mindakettő egymást magyarázza. Azonfelül a nagy ember a hétköznapi körülmények között, a mindnyájunkkal

közös, vagy ezekben is eltérő vonások révén közelebb férközik szívünkhöz. mert emberibbé válik, s így kedvesebb is lesz nekünk. Érezte ezt Gyulai Pál is, mikor nekünk, tanítványainak sokszor elismételte, hogy az élet-rajzíró óvakodjék «a biográfiai láztól», amely könnyen elfoghatja azt, aki szeretettel és hosszasan foglalkozik valamely íróval, vagy korral, s akkor minden vonatkozásában csak tökéletességet fog felfedezni az igazság rovására. Épen ily buzgósággal magyarázta evvel kapcsolatban azt is, hogy a költők írók mily gyakran esnek abba a hibába, amikor nagy' kiváló egyéniségeket akarnak bemutatni, elvont alakokat bugyolálnak össze, akikben élet nincsen, emberileg érthetetlenek, s épen azért hidegen hagyják az olvasót.

Épen azért Gyulai Pál más véleményben volt, mint Arany János Rozvány szalontai adatait illetőleg, minthogy azonban Arany megmaradt vélekedése mellett, olyan tanácsot adott néki, hogy válogatva lehet belőlök egyetmást felhasználni. «Ez ellen Aranynek sem lehet szava» írja egy levelében Rozványnak. Arany László akadémuskodása miatt azonban ez is elmaradt. Rozvány György a család iránt érzett gyöngédségből csak Arany László halála után adott ki egyetmást Aranyról, annyival is inkább, mert róla írt két kiadott verses művével (*Juhász Mihály bácsi* (1877) és *Arany J. serdülő kori élménye*) (1879) már előbb a költő és különösen fia nehezitelését fejére vonta. Arany László, aki Szalontának országgyűlési képviselője is volt, nem titkolta ez érzelmét Szalontán sem. Így aztán lovat adott a szalontai közönség alá is, akik gunyolódva emlegették Rozvány irodalmi buzgólkodását, ami sokkal könnyebb dolog, mint tenni valamit, csipkedték Rozványt, noha a szabadságharc alatt mint honvédfőhadnagy harcolt, állítólagos oláh érzelmei miatt, amiből csak annyi volt igaz, hogy görögkeleti vallásához ragaszkodott. A szalontai írók, meg Rozvány György írói működését Arany László kedvezőtlen nyilatkozatai, de lelki érzéseknek megfelelő kisvárosias felfogással olyannak hirdették, mint a minek hitelessége nincsen. Ez volt jutalma azért, hogy buzgólkodásában teljesen magára hagyatva, anyagi áldozatokat hozott, hogy Szalonta történetét három kötetben megírhasssa, kiadja. Ugyanezek «a tollforgató» urak a működésükre avval tették fel a koronát, de mit is tehettek volna egyebet, mint-hogy egyszerűen átvették nem hiteles adatait. Természetesen mint úttörő sokban tévedhetett és tévedett is, de ez semmit sem von le érdeméből. Nagyszalonta történetének III. kötet című munkája is nélkülözhetetlen Arany élete kutatóinak.

Rozvány azonban nem sokat hederített az efféle bírálókra, haladt a maga útján, amit buzgósága elébe szabott, így nagyon sok emléktárgyat gyűjtött össze az Arany múzeumnak is. Külön ki kell emelnem, hogy az ő fejében szülemllett meg az a költői gondolat, hogy Arany Jánosra vonatkozó emléktárgyak legjobb helye lesz a tőle oly sokszor megénekelt csonka torony. Hogy ez a gondolat tetté izmosuljon, tőle megszokott nagy lelkesedéssel le is rajzolta a csonka tornyot, de nem rom-állapotában, hanem ahogy az ő képzelete szerint restaurálni kellene, amikor már befogadhatja a költőre vonatkozó emlékeket. Ezt a szép rajzot, lelkes levél

kisérétében, elküldötte Arany Lászlónak. Meg is kapta rá a jutalmazó választ. Mikor *Arany János élete* című munkámhoz adatokat gyűjtve, Szalontára is eljutottam, nekem szinte gyermekes örömmel mutogatta a levelet. Elolvastam, de mondhatom rám rendkívül rosszul hatott az a gúnyos, kicsinylő hang, ami e levélen végigvonul. Szó nélkül, komolyan adtam vissza néki a levelet, de ő szinte gyermekes jókedvvel azt válaszolta: «Dehogynem érdekli őt ez a dolog. Olyan bogarat adtam a fejébe, ami motoszkálni fog benne.» És nem nekem, hanem Rozvány minden várásának lett igaza. Arany László 4000 koronát rendelt kifizettetni a csonka torony restaurálására, az Arany-múzeumra.

Arany László viselkedése azonban valósággal megakadályozta azt, hogy Arany János ifjúkora adatait teljesen tisztázhassuk, a mi akkor, amidőn sok kortársa még élt, lehetséges lett volna, sőt ezek bővültek volna.

Márki Sándor feljebb említett Arany-cikke adott nekem alkalmat e sorok megírására. Közleménye egy adatához itt szólok hozzá, egyről-másról alább fogok megemlékezni, mert a *Budapesti Szemle* ez év áprilisi számában megjelent Arany portyázása eddig készakarva megtartott hallgatásom megtörésére kényszerít.

Márki Sándor hibásan közli a 127-ik lapon a «*Czigány bucsuztató*» című Arany verset. A költő rokona *Megyeri Ferenc* így emlékezett e vers két első sorára:

E sírhalom fedé Hóvar Csete Gyurit,
Végsőt fujt szuflája, s lett azután murit.

E versét 1837 vagy 1838-ik évben, mint korrektor írta és nem tanuló korában. *Arany János élete és munkái* című művemben én is hibásan irtam meg a kelteezést, mert erre vonatkozó egyik jegyzetem, amit kutató utjaimon irtam csak a könyv megjelenése után került elő, de ezt én már *Philologiai Közöny* 1904-ik évi folyamában közölt cikkemben helyreigazítottam.

Itt kell hogy összekapcsolódjék e kis értekezésem a *Budapesti Szemle* folyó évi április havi elmefuttatásával, amely *Alkalmi cikkek Aranyról* címe szerint a napi lapokban megjelent jubileumi tarkaságáról értekeznék hirtelen fordulattal Rozvány György nevével kapcsolatban nem Aranyról irt könyvemmel foglalkozik, de következetesen megismételve Gyöngyösy Lászlóval. Csak megállapítom ezt a tényt, anélkül, hogy kellőképpen méltányolnám ez eljárását. Az —n— jeggyel jelölt bíráló különben úgy látszik, Arany László felfogása teljes jogú hagyományosának tartja magát, noha mint megjegyzései bizonyítják teljesen tájékozatlan a szalontai dolgokban. Nem igaz, hogy Rozvány György volt a terjesztője a cigány versnek, hanem rokona *Megyeri Ferenc*, aki véle szövetkezett, s közvetlen tanuja volt a híres cigánytemetésnek. E diákkori kalandját azonban Arany sokkal később foglalta versekbe, amelyek bár töredékesen *Megyeri Ferenc* emlékezete után fenmaradtak s idézett művem 29-ik lapján olvashatók s annak idején nagyon tetszetek és nagyon elváltak terjedve, de csak szájról-szájra jártak. Könnyen megesett, hogy *Megyeri Ferenc* emlékeze-

tében a temetés és a szereztetés éve összezavarodott, s én elfogadom Lovassy István tanuság tételét, aki e vers szereztetésének idejét az említett időpontra teszi. Arról meg épen fölöslegesnek tartom vitatkozni a Budapesti Szemle — *n* — jegyű bírálójával, aki íróasztala mellett úgy vélekedik, hogy e vers szerzője nem Arany János. Két kortárral szemben e tünődése nem sokat nyom a latban. Későbbre pedig nem azért teszem szereztetését, mert — amint ő vélekedik — e vers lélektanilag világosan megtagadja gyermekkori eredetét. Ez egyoldalú beszéd, amely nem a körülmények gondos összevetéséből ered. Volt és lesz is olyan csoda, hogy gyerek is irt és írhat ezentul is ilyen sikerültebb tréfát, különösen ha tekintetbe vesszük: A vers ötletének alapja közkeletű kötődés, a mely nemcsak Szalontán, hanem az egész Alföldön el van terjedve. «Felugrik még holtában is» — «mondogatják — ha rá köszöntenek! Már biztos, hogy meghalt a komája, ráköszöntött, arra se mozdult!» Többféle változatban jár ez a tréfa a borívó magyarról. Ezt az olyan hallgatag, de figyelő gyermek, akinek alaptermészetében benne van a humoros ér is, örömmel elkapta, s fel is dolgozta. De hogy később keletű e verse, azt az a körülmény bizonyítja, hogy Arany e korban «*halomra gyűlt*» apró versei olvasmányainak visszhangjai. Írói tehetsége lassan fejlődött, a készen talált verseket különböző alkalmakra csak épen átformálta. Így tett Gyöngyösy István verseivel, amelyek névnapi köszöntővé váltak kezében Dévai Bálint kedves preceptora számára. Így fejlődött, erősödött abbéli képességé, hogy a céljának megfelelő indítékot, nyelvbéli fordulatossabb kifejezést a legkülönbözőbb forrásokból is össze tudta szedni. Tréfásan sokszor el is dicsekedett e képességével mondván: «Olyan vagyok mind a cigány! Amit loptam, jól eldugtam!» Így Megyeri Ferenc tanubizonyysága ellenére ez az összevetés késztetett arra, hogy Lovassy István kortársának adjak igazat ebben a tekintetben.

Az — *n* — jegyű bíráló így elmélkedik tovább: «Csak ő (tudniillik Rozvány György) lehet a forrása annak a Gyöngyösynél közölt mende-mondának, hogy a koldus éneket a költő 1850-ben Szalontán egy kémnek tartott német korcsmáros szobájában felolvasta volna.» Egy nagy hangú, üres és nem igaz beszéd. Ezt a jelenetet a tréfás, jókedvű Balogh János Petőfi, Arany barátja mondogatta haláláig, aki szintén főszereplő volt benne. Különben fia Balogh Elek Szalonta város főorvosa már első ottlétemkor bizonyította, hogy apjától akárhányszor hallotta ez esetet, s egyébképen köztudomású volt a városban. Az orvos még közvetlen halála előtt 1914-ik évben is újra megemlékezett e történetkéről. Igaz Rozvány le is írta. Balogh Elek is mindig készült, hogy Aranyról ő is írni fog visszaemlékezéseket, mert, mind orvostanhallgató Arany lapjainál a «Figyelői» s a «Koszoru» kiadói teendőivel a költővel együtt dolgozott. De csak a szándéknál maradt meg.

És most következik a nagy ágyú, legalább a tudós bíráló annak szánta. Elmondja: Rozvány verset ír arról, mint biztatja Arany diáktársait szilaj mulatságra, csak hogy a régen híres, vak öreg cigány... hatásában gyönyörködhesen s aztán az iskolaszék e felbujtásért dorgálja az osztály

első tanulóját. Közli Arany János már az eddig elmondottakból érthető és magyarázható, szokatlanul haragos írott megjegyzését: «De akkor a ilyen nem került iskolaszék elé (ilyen nem is volt, ezt én állítom, tehát helyette a presbyterium elé) a rektor maga elhegedültette a fiún, akit rajtakaptak, a hat vagy tizenkét vesszőt. De rajtam ez se történt... Előbb újra elmondja a költő: «Presbyterium előtt sohasem állottam.»

Nagyon téved az —*n*— jegyű bíráló, ha azt hiszi, hogy ez a megrendítő közlése új dolog. Gondoskodtak róla, hogy Szalontán ismeretes legyen Arany János e véleménye. Beszéltek róla mindenütt. Rozvány gyermekes jóhiszeműséggel abban tévedett, hogy versben, jegyezzük meg *versben* tódtította az esetet a presbyterium elé való idézéssel. Vahot Imre felfogásának hódolt, aki a költőtípust iskolai zavarok, nagy mulatozások nélkül hiányosnak találta. Az ő Aranytisztelő jóhiszeműsége megzavarodott, elképedt a nagy haragra. Mikor Arany János Szalontára ellátogatott, Balogh Elek előtt szóba került közöttük e deák mulatozás, amelynek Rozvány maga is szemtanúja volt, Balogh Elek szintén az apjától hallotta, hogy az eset maga megtörtént. Arany ezt nem is tagadta, csak neheztelően ismételte: «Sohasem állottam presbyterium előtt!» Így aztán megírtam én is idézett munkám 33-ik lapján ezt a diákkalandot s a 390-ik lapon azt is megemlítem, hogy igaznak keli tartanom a dolgot Ercsey Sándor tagadásával szemben is. Ma sincsen okom rá, hogy változtassak e meggyőződésemen, mert Ercsey is ebben a tekintetben csak Arany László szócsöve, de szemtanú nem volt. Itt tekintetbe veendő az is, hogy Arany János állandóan érdeklődött a szalontai, régi zeneművek iránt. Később, a fővárosból is többször tudakozódott utánok.

Persze az sem igaz, mintha én azt írnám, hogy egy verse megszüntette a bihari korteskedést. Munkám 76-ik lapján az említett verssel kapcsolatban, mintényt említem meg a szabadelvű Beöthy Ödön ellenfelének hamaros lemondását.

Hogy mennyire elfogult és a körülményeket egyáltalán nem latolgató. összeegyeztetni épen nem tudó ez az —*n*— jegyű bíráló, az Rozvány Györgyre leírt megjegyzéseiből látszik, de tetézi ezt az a valótlan vélekedése, amelyvel bátyjáról, Andrásról, nyilatkozik. Rozvány Györgyről azt mondja: «A fiatalkori ismeretség melegségét egyoldalúan színezi ki.» Majd alább: «A költő életrajzának forrásává akarja magát avatni.» Egyáltalán nem korholható buzgósága, ha az Aranyra vonatkozó adatokat meg akarta őrizni az elkallódástól, hiszen maga is érdeklődő, irogató ember volt, de hogy mennyire szerény és Aranytisztelő, bizonyítja Márki Sándorhoz és másokhoz írt levele, ahol ezt a kérdést érinti. Arany János akarata ellenére semmit sem akart közölni; maga írja: «Hozzáértározójának magamat csak némi joggal tarthatom,» majd alább: «A még nem nagyon elzárkózott ifjú kebelbe a barátságos viszony bepillantást engedett». (Levele Márki Sándorhoz 1879 augusztus 5-ikén). De egyebütt is megnyilatkozik Arany iránt érzett nagy tisztelete és szerénysége. Hogy azonban Arany akkoriban a családhoz mennyire ragaszkodott, látszik abból, hogy a forradalom után történt bujdosásakor feleségét, lányát, kisfiát Rozványéknál

helyezte el, készpénzét minden írás nélkül az öreg Rozvány Józsefnek adta át és oltalmába ajánlotta őket. Az —n— jegyű bíráló abban az Arany Lászlótól vallott kicsinylő elfogultságban leledzik, amit ő ebben a kérdésben tanúsított, aki azért is neheztelt Rozvány Györgyre, mert Arany János német bezirkeri hivatalban való dolgozásáról is megemlékezett, s azonfelül apja részére a Rozvány-család ismeretségét nem találta megfelelőnek. Ez a családtnak megbocsátható gondolkodása. De hogy ebbe a távlati tévedésben az —n— jegyű bíráló is beléesik, az már oly nagyfokú kritikátlan tünet nála, ami semmiképen se teszi képessé a tények helyes mérlegelésére. Arany János a színészettől történt visszakerülése alkalmával teljesen elhagyott, mások jóakarátára szorult ifjú volt, s hálával telt el a család iránt, aki felfogott rajta. Rozványék gazdag és a legelső szalontai családok közül valók voltak; György és András barátságát az akkori ifjak kitüntetésnek vették ott, s egyáltalán nem szégyennek. Az ifjúság is egyébképen könnyen barátkozik s könnyen lesz bizalmas. De aki Rozvány András halálára írt (A. J. Összes munkái I. kötet 411. l.) mély érzelmű, mélabús versének elolvasása után is le meri írni: «Andrással való viszonya sem volt barátság» annak «tárgyilagos» ítéletéről senkisem tarthat sokat. Hogy Arany János Györgyhöz intézett levelei tegeződők ugyan, de nem valami bizalmasak, ezt könnyű megérteni. Györggyel Arany később ritkán találkozott, de úgy volt ez Andrással is, hiszen Arany zárkózottsága az évek múlásával egyre nőtt. Ha Szalontára jött az utolsó években, már csak legközelebbi rokonaival érintkezett. Ez a természete már odáig ment, hogy egyik legrégibb barátja fájdalmasan panaszkodott előttem: «Annyira kínos zavarba jött látogatásom alkalmából, hogy kénytelen voltam tőle megkérdezni: «Talán terhedre vagyok János?» Alig járt hozzá Gyulai Pálon és Szalay István nászán kívül más valaki. De mindez ébenséggel nem bizonyítja, hogy nem érzett melegen barátjai iránt, sőt még azt se, hogy baráti szeretete azért csökkent volna: csak az történt, hogy öregségére szeretett magára maradni, eltűnődni a multon, jelenen.

Mindezek után nem fogunk csodálkozni az —n— jegyű bíráló azon állításán, hogy szörnyűködve említi: «A lapokban úgy szólnak János király fordításáról, amely már 1842-ik évben elkészült, s ráadásul arról emlékeznek, hogy az Arany-szobor Piroskájához mintául a költő unokája szolgált volna mintául, holott Széchenyi István unokájának alakját másolja. (Mellékesen megjegyzem, ez az alak nem magyar leánytípus; a hattúnyak épen nem jellemző magyar sajátság.) Ebből kifolyólag fájdalmasan felsóhajt: «Mindez élesen mutatja egy Arany-életrajz hiányát.»

Nekem az a véleményem: nem e földrendítő tévedések miatt volna szükséges egy újabb életrajz alapvetésére a kellő munkálkodás, hanem az ilyen felületes és a körülményeket nem ismerő bírálók alaptalan okoskodásai ellensúlyozására. Szükséges lenne, ha ugyan akadna még egy, aki költséget, fáradságot, időt nem kímélve, minden Arannyal összefüggő dolognak képes és tud is utána járni. Minden valószínűség szerint majd ő is úgy jár, mint én. Elfogják talán róla is mondani, (Irodalomtörténeti Közlemények XII. I. füzet) hogy a stílus finomságait meg se közelíti,

kritikai módszerrel nem dolgozik. Noha én csak egy módszert tudok: az igaz őszinte törekvést a valóság megismerésére, mert tévedésektől az ember fia úgyse óvhatja meg magát. Olyasmit is halhat majd, hogy nem Mikszáth (—á—r rólam a Budapesti Szemlében), ami persze én sem vagyok és nem is akartam másnak, csak Gyöngyösy Lászlónak maradni. Másutt meg talán azt fogja magáról olvasni: «Nem annyira új adatok, mint inkább vonzó előadásra törekszik» holott tudni illenék a tudós bírálónak, hogy mindég első forrásból: kiadott, vagy tőlem felfedezett levéltári és egyéb anyag alapján írtam. Mindez azonban ne csüggyesse a netalántán vallalkozni akarót, mert találhat ő is egy Gyulai Pálra, aki nemcsak mesterem, de egyedüli jóttevőm is volt, aki Aranyról írt munkámat köztudomás szerint kiadásra ajánlotta. Előbb ugyan kedves, civódó veszekedésével sokat változtatni akart rajta, de végül csak azt jelentette ki: «Hagyjuk úgy, amint van. Oly bensőséggel van írva, hogy nekem, aki szintén e korban éltem, jól esett olvasni. Azt hiszem sokan lesznek úgy e munkájával!» Mindenesetre meglesz az az öntudata, hogy az egyik könyvből a másikat nem csinálta meg, amivel legfeljebb a maga egyéni, de nem a tudomány célját valósítja meg. Ilyen könyv pedig már eddig is nagyon sok van.

Ami pedig engem illet, végre is kénytelen voltam annyi évi hosszas hallgatás, s annyi alaptalan megjegyzés elnyelése után felszólalni, mert azt hiszem: nyilvánvaló: ez írásommal is csak az igazságot kívántam szolgálni.

GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Firtos Ferenc: *A Debreceni Disputa*. Hitvitázó dráma a XVI. századból. Szászváros, 1917. 118 l. Szászvárosi nyomda.

A hitvitázó dráma hiteles szövegét későbbre igéri a szerző; ezúttal a bevezetést adja. Nagyon jó munka, mely minden tekintetben helyes világításba helyezi a sokat emlegetett, amellet mégis csak elhanyagolt drámát. Ha a kilátásba helyezett második rész is napvilágot lát,¹ be-
hatóan fogjuk ismertetni a munkát. Most csak a megjelent kis kötet tar-

¹ Fájdalom, erre egyhamar aligha számíthatunk, mert mint *Az Est* 1917: 184. száma közölte: «Felsőbencédi Firtos Ferenc tűzérhadnagy, repülőtiszt, július 16-án az oroszok ellen vívott légi harcban súlyos sebet kapott és meghalt». Mindenesetre kíváncsok volna azonban, hogy a hazájáért elvérzett derék kutató szellemi öröksége, a fentebbi mű második kötete (a drámaszöveg), is napvilágot lásson; mert hogy készen van, azt a megboldogult még 1917 május 10-i levelében közölte velünk. Bizonyára ez a munkája is méltóképp sorakoznék *A Faun sikerének lélektana* (Bp. 1913.) c. dolgozatához s az *Uránia-színházban Beaumarchais Figarójáról* tartott felolvasásához (1914.), melyekben épen úgy, mint a folyóiratunk 1912. és 1913. évfolyamabeli cikkeiben, komoly törekvésének és a tudományért való lelkesedésének szép jeleit adta. (Szerk.)

talmának főbb pontjait jelezzük. Ezek: a magyar dráma fejlődésének vázlat; a hitvitázó drámák; a Debreceni Disputa kézíratainak gondos ismertetése és egymáshoz való kapcsolatainak földerítése; az évszám és szerző kérdése; az előadást erősítő bizonyítékok; végül az irodalom.

B. L.

A Szent Domonkos-rend multjából és jelenéből. A szerzet 700 éves jubileuma alkalmából Dr. Fischer-Colbrie Agost kassai megyéspüspök előszavával kiadta Dr. *Horváth Sándor* szent Domokos-rendi tanár. Budapest, 1916. 424 l. Stephaneum-nyomda.

A képekkel gazdagon díszített emlékalbumban a domonkosrendi atyák tartalmas fejezetekben ismertetik a nevezetes rend történetét, szellemét, szervezetét, különös tekintettel a magyar domokos-rendtartományra. Az egyes rendházak multjáról és jelenéről kielégítő tájékozást nyerünk s megismerkedünk a rend kiválóbb tagjaival. Közelebbről érdekel bennünket Vargha Damján cikke: *A szent Domonkos-rend és a magyar kódex irodalom*, mely alapos fölvilágosítást nyújt a középkori döms-eredetű magyar kéziratokról. Kétségtelenül domokos eredetű a Birk-kódex, Margit-legenda, Példák könyve, Cornides-kódex, Domonkos-legenda, Horvát-kódex, Érsekújvári-kódex, Kriza-kódex; ezenkívül még van öt kódex, melyekről föltehető a domonkos-eredet. «Ha a ferences-kódexeink száma nagyobb is, de viszont forrástanilag kiváló helyet érdemelnek a Domonkos-írók, akiknek emlékét az irodalmi elismerés koszorújával övezni a jelen jubileumi ünnep alkalmából hű kötelességünk.»

Vargha Zoltán: A Márton-család története. Budapest, 1916. 52 l. Franklin-nyomda. A szerző kiadása.

A nagy utánjárással kidolgozott családtörténeti tanulmány bennünket azért érdekel közelebbről, mert felölel több olyan magyar író, akik a zsarolyáni és mándi Márton-nemescsalád tagjai voltak. Legnevezetesebb közülük Márton Ferenc, ismertebb nevén Abonyi Lajos, a jeles elbeszélő és népszínműíró. A szerző ritka szorgalomra és nem csekély genealogiai jártasságra valló, fáradságos munkájáért elismerést érdemel.

Czóbel Ernő: Berzeviczy Gergely javaslata a kontinens vámuniójáról. Budapest. 1916. 40 l. (Huszadik Század Könyvtára 62. sz.)

Tanulságos adalék a magyarországi közgazdasági eszmék történetéhez. A téma aktuális is annyiban, hogy Berzeviczy Gergely írói pályájával kapcsolatban nyomozza azokat a törekvéseket, amelyek már a napoleoni időkben foglalkoztatták a politikusokat egy középeurópai gazdasági egyesülés megalkotása tárgyában.

Czóbel Ernő: Szocializmus és munkáskérdés Magyarországon 1848 előtt. Budapest. 1916. Világosság-nyomda.

A szerző az egykorú könyvekből, útleírásokból, folyóiratokból és újságokból érdekes anyagsorozatot gyűjtött össze annak igazolására, hogy már

a szabadságharc előtt észlelhetők szocialisztikus és kommunisztikus törekvések Magyarországon. Tömegjelenségről vagy jelentékenyebb csoportok törekvéseiről, természetesen, szó sem lehet; annál melegebben ismertették egyes írók a külföldi mozgalmakat. Ez az érdeklődés mindenesetre hatott a magyar szépirodalom demokrata irányának fejlődésére is.

Tolnai Vilmos: Szómutató Lehr Albert Arany-magyarázataihoz. A M. Nyelvtudományi Társaság megbízásából szerkesztette — Budapest 1917. 57 lap. Franklin. Ára 2 K.

Toldi és Toldi Estéje Lehr-féle kommentárjai nyelvésznek és irodalomtörténésznek egyaránt nagy értékű segédeszközök. De nem lévén hozzájuk szómutató, használatuk minden esetre nehézkes volt, hiszen olykor egy-egy szóhoz írt magyarázata egész kis monográfiává nőtte ki magát, mely analóg-adatok egész halmazát dolgozta fel. Okos gondolat volt a Nyelvtud. Társ.-tól e Szómutató gondolata, s köszönet érte Tolnainak, ki azt szokott lelkiismeretességével megvalósította. A Szómutató felöleli Toldi iskolai kiadását, az úgynevezett nagy Toldi-kommentárt, Toldi Estéjét, s azon Arany-magyarázatok is, melyek Lehrtől főleg a Magyar Nyelvben jelentek meg.

G. GY.

A Petőfi-Társaság Évkönyve 1916-ban. Szerkesztette Pakots József titkár. Budapest, 1917. 128 l. A Petőfi-Társaság kiadása.

A tizenkilencedik század legnagyobb magyar lírikusáról elnevezett társaság 1916 januárjában ünnepelte meg fennállásának negyvenedik évfordulóját. Ebből az alkalomból jelent meg hosszabb szünetelés után újból ez Évkönyv, még pedig bevezetésében azzal az örömdetes ígérettel, hogy ezentul rendszeresen, minden esztendőben meg fog jelenni. A kötet az elnöki megnyitó beszédeken, a Társaság házára, tagjaira, működésére vonatkozó hivatalos közleményeken s az üléseken elhangzott felolvasásokon (Ambrus Zoltán: Cervantes; Jakab Ödön: Shakespeare; Herczeg Ferenc: Árva László király; Palágyi Menyhért: Shakespeare pályafutása és életfelfogása stb.) kívül egy pár irodalomtörténeti szempontból figyelemre méltó kisebb cikket is közöl. Ilyen például *Várad Antal* visszaemlékezése: *A Petőfi-Társaság multjáról*, melyből kitűnik, hogy a Társaság megalapításának gondolata Balázs Sándortól, a néhai jeles humoristától származott. Ugyanitt található az az érdekes adat, hogy az alapítással egyidejűleg megindult Petőfi-Társaság Lapjá-nak első előfizetője Erzsébet királyné volt. *Neugebauer László: Petőfi Bécsben* címen annak a bécsi szavalóestélynek nagy sikeréről számol be, melyen — 1879 febr. 12-én — Levenszky udvari színész a nagy magyar költő tizenöt versét szavalta el Neugebauer fordításában. A változatos tartalmú, minden irányban kielégítő tájékoztató nyújtó s épen azért hiányt pótló Évkönyv végén a Petőfi-Társaság alapszabályai és ügyrendje is ott vannak.

B. Gy.

Von der Donau und der Theisz. Übersetzungen magyarischer Kriegsdichtungen. Herausgegeben von Landesauschusz für Kriegshilfe. Segesvár

Schäszburg). 1916. 64. l. (In Kommission bei Fritz Teutsch, Buchhandlung). Ára 1 kor. 20 f.

Ebben a Tisza István grófnak ajánlott füzetben egy magát meg nem nevező, állítólag erdélyi szász eredetű szerző a magyar háborús költészet néhány szemelvényét tette közzé német fordításban. Kölcsey Himnuszán és Vörösmarty Szózatán kívül húsz költőnek negyvenhárom versét kapjuk itt együtt nyilván azzal a céllal, hogy a nagy idők nagy érzéseinek költői tükörképét szemléltessék. Ha ez kevésbé történt meg, mint kívánatos volna, annak egyszerű magyarázata, hogy a jóakarat még az efféle gyűjtemény egybeállításában se mindig biztosítéka a sikernek; mert bizony sajnos, az egyes darabok kiválasztása ép oly esetlegesnek látszik, mint amily kezdetleges az anyag elrendezése. A kiadó a szerzők betűrendjében közli a versek fordítását. Az ismertebb nevű költők közül Gyóni Géza tíz, Hangay Sándor is tíz, Farkas Imre két, Jakab Ödön és Kiss József egy-egy darabbal szerepelnek a füzetben. V. M.

Uj füzetek és könyvek. *Oszwald Arisztid: Hunyadi ifjúsága.* Budapest, 1916. 76 l. Franklin-nyomda. Történeti értekezések. 10. sz.)

Kun Mária: A Robin-Hood ballada-cyklus. (Doktori értekezés.) Budapest, 1915. 82 l. Pátria-nyomda.

Juhász Vince: Desericzky Ince élete és művei. Budapest, 1915. 54 l. Pesti Könyvnyomda R. T. nyomdája. (Művelődéstörténeti Értekezések 69. sz.)

Borz Gyula: Kazinczy írói összeköttetései fogsága idejéig. Esztergom, 1916. 109 l. Laiszky János nyomdája.

Arany koszorú. Arany János műveiből születése századik évfordulójának ünnepére. Budapest, 1917. 296 l. Franklin-kiadás. Ára: 3 kor.

Révai Mór: A béke útja. Budapest, 1917. 26 l. Révai-testvérek kiadása.

Ovidius: A szerelem művészete, Weér Imre versei. Budapest, 1917. 200 l. Aczél-testvérek kiadása. Ára: 6 kor.

Háborús versek: Irták: Hangay Sándor, Kiss Menyhért, Oláh Gábor. Budapest, 1917. 88 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár 840—841. sz.) Ára: 72 fillér.

Porzolt Kálmán: Egy színésznő naplójából. Budapest, 1917. 48 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár 842. sz.) Ára: 36 f.

Isolde Kurz: Bálint lovag szerelme. Budapest, 1917. 68 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár 838—839. sz.) Ára: 72 f.

Trencsény Károly: Petőfi János vitézének hatása Arany Toldijára. A M. T. Akadémia Lehr Albert pályázatán dícsérrel kitüntetett pályamű. (Különlenyomat a zombori felső keresk. iskola Értesítőjéből.) Zombor, 1914. Oblát Károly nyomdája. 32 l.

Tóth Jolán: A láthatatlan pirámis. Versek. A címlapot és díszítményeket Joachimné Sebők Margit rajzolta. Budapest, 1917. 80 l. Galántai Gy. kiadása. Ára: 3 kor. (A kötet egyik szép darabja: «Jankó deáknak, — az Acheron partján», néhai jeles választmányi tagtársunk, dr. Vértessy Jenő emlékeinek van szentelve.)

A Bács-Bodrog Vármegye Történelmi Társulat Évkönyve. Szerkeszti Trenosény Károly titkár. 1916 évi, XXII. évfolyam. Zombor, 1917. 52 l. Oblát Károly nyomdája.

Weber Arthur : A szepesi nyelvjárástanulmányozás története. Budapest, 1916. 50 l. (Német Philologiai Dolgozatok. XIX.) A Pfeifer-féle könyvkereskedés bizománya. Ára : 1 kor. 50 f.

Firtos Ferenc : *A debreceni disputa.* Hitvitázó dráma a XVI. századból. Az eddig ismeretes legrégibb és legújabb szövegek alapján kiadta és bevezetéssel ellátta — I. Szászváros, 1917. 118 l. Szászvárosi Könyvnyomda Részvény-társaság. (A belső címlapon : Budapest, 1915.)

Gulyás József : *A sárospataki kéziratok népmese-gyűjtemény.* Sárospatak, 1917. (A Ref. Főiskola nyomdája.) 20 l. Ára : 50 f. (L. folyóiratunk : 1917. évf.)

Angyal Pál : *Macbeth mint felbujtó.* Budapest. 1916. 59 l. Franklin-nyomda. (A szerző kiadása.)

Balla Ignác : *Víz fölött és víz alatt.* Regény a magyar ifjuság számára. Mühlbeck Károly rajzaival. Budapest. 1916. 124 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Benedek Elek : *Óh, szép ifjuságom !* A régi diákéletből. Márton Ferenc rajzaival. Budapest. 1917. 141 l. Lampel-kiadás. Ára kötve 5 kor. 20 f.

Berzeviczy István : *Tanulmányok és karcolatok.* Sajtó alá rendezte Deák Gyula és Fülöp Árpád. Ungvár. 1916. 159 l. Székely és Illés nyomdája Ára 3 kor.

Katona E. : *Forradalom.* Elbeszélés. Budapest. 1916. 107 l. A Szent István-társulat kiadása. Ára 1 kor. 20 f. (Osáládi regénytár 88. sz.)

Csathó Kálmán : *Te csak pipálj Ladányi.* Egy úri penzio története. Budapest. 1916. 156 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor.

Daudet Alphonse : *A halhatatlan.* Regény. Ford. Tóth Béla. Budapest. 1916. 195 l. Révai-kiadás. Ára 3 kor.

D'Aurevilly J. Barbey : *A karmazsin függöny.* Ford. Schöppflin Aladár. Budapest. 1917. 74 l. Nyugat-kiadás. Ára 1 kor. 80 f.

Diplomata : *Asszonyok—husárok.* Békés lovaghistóriák. Garay Ákos rajzaival. Budapest. 1916. 286 l. Légrády-kiadás. Ára 6 kor.

Édy Pálma : *Új anyaság.* Népszaporítási tervezet. Budapest. 1916. 160 l. Athenæum-kiadás. Ára 3 kor.

Braun Laurids : *Az ígéret szigete.* Van Zanten naplójegyzeteiből. Ford. Kubinyi Ernő. Budapest. 1916. 157 l. Ára 1 kor. 50 f. (Egyetemes Regénytár. 32. sz.)

Farkas Emőd : *Királykönyv.* I. Ferenc József és IV. Károly király életrajza. Budapest. 1916. 32 l. Rózsa-kiadás. Ára 60 f.

Földes Arthur : *A kegyelmes hamupipőke.* Játék 3 felv. Budapest. 1916. 88 l. Benkő-kiadás. Ára 3 kor.

France Anatole : *Szent Szatir. Lucifer.* Ford. Pongrácz Árpád. Budapest. 1916. 30 l. Galántai-kiadás. Ára kor. 1 20 f.

Lovász Károly : *Lötyög a fejem és egyéb komédiák.* Budapest. 1916. 28 l. Galántai-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Hegedüs Gyula: A beszéd művészete. Budapest. 1917. 125 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor.

Hóman Bálint: Magyar Pénztörténet. 1000—1325. Budapest. 1916. 710 l. Akadémiai kiadás. Ára 20 kor.

Kádár Imre: Titánia, a nap, lázadó csillagok s egyéb legújabb költeményei. Budapest. 1916. 159 l. Vitéz-nyomda.

Zapolska Gabriella: A rendőrfőnök. Regény. 1—2 k. Budapest. 1916. 163, 174 l. Ára 1 kor. 60 f.

Nagy Imre: Vilmos császár nevet és egyéb háborús viccek. Budapest. 1916. 63 l. Galántai Gy. bizománya. Ára 1 kor.

Madarász Lujza: Madách-tanulmány. Budapest. 1916. 93 l. Grundnyomda.

Szentmihályi József: Csanád leánya. Buzavirág. Ifjúsági színdarabok. Érsekújvár. 1916. 61 l. A Szent István-Társulat bizománya. Ára 1 kor.

Podhraczký György: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok a legrégibb időktől az Árpád-ház kihalásáig. 2 r. Budapest. 1916. 165 l. Kókai L. bizománya. Ára 80 f. (Ukrán-könyvtár 6—7. sz.)

Urai Dezső: Mackensen katonáinál. Budapest. 1916. 190 l. Magyar keresk. közlöny hirlap- és könyvkiadó-vállalata. Ára 2 kor. 50 f.

Byron: Mazeppa. Ford. Kosztolányi Dezső. Gyoma. 1917. 44 l. Kner-kiadás. Ára 2 kor.

Móly Tamás: Három novella. Gyoma. 1917. 138 l. Kner-kiadás. Ára 4 kor.

Bárony István: Vértvirág. Elbeszélések. Budapest. 1917. 183 l. Athenaeum-kiadás. Ára 4 kor.

Ladányi János: Milliók megváltója. Háborús regény. Lengyel Menyhért előszavával. Budapest. 1917. 133 l. Athenaeum-bizomány. Ára 2 kor.

Gábor Andor: Dollár-papa. A pénz komédiája. 4 felv. Budapest. 1917. 155 l. Dick-kiadás. Ára 3 kor. 20 f.

Hevesi Sándor: A hadifogoly. Vigjáték 3 felv. Budapest. 1917. 133 l. Ára 3 kor. 20 f.

Hegedüs Sándor: A lélekbuvár. Fantasztikus regény. Budapest. 1917. Franklin-kiadás. Ára 4 kor.

Narada Sutra. Szanszkritből angolra ford. szabad magyarázatokkal E. A. Sturchy. A 2. kiadás után angolból magyarra ford. Ferenczy Izabella, Budapest. 1917. 32 l. (Teozófiai füzetek 9. sz.) Kókai L. bizománya. Ára 50 f.

Gábor Jenő: Komédiás népek világháborúja. Major Henrik térképeivel és harctéri rajzaival. Budapest. 1917. 62 l. Népszava-bizomány. Ára 2 kor.

Falu Tamás: Csipke. (Versek.) Budapest. 1917. 45 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára kötve 2 kor.

Muraközy Gyula: Emberélet. Budapest. 1917. 159 l. Singer és Wolfner-bizomány. Ára 3 kor.

Révész Béla: Beethoven. Miniature. A címlapot, litografiákat Erdei Viktor rajzolta. Budapest. 1917. 173 l. Népszava-bizomány. Ára 4 kor. 60 f.

Landauer Béla: A tanár. Regény. Budapest. 1917. 249 l. Franklin-kiadás. Ára 5 kor.

Flatt Zsóka: Egy ódon balkonról. Versek. Budapest. 1917. 96 l. Légrády-kiadás. Ára 2 kor.

Pásztor József: Az ügyetlen. Regény. A címlapot Haranghy Jenő rajzolta. Budapest. 1917. 132 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor. 20 f.

Radványi László versei. Feketekönyv. Karinthy Frigyes előszavával. Budapest. 1916. 63 l. Martos-kiadás. Ára 2 kor. 50 f.

Göndör Ferenc: Szerb szocialisták a háborúban. Kunfi Zsigmond dr. bevezetésével. Budapest. 1917. 126 l. Népszava-kiadás. Ára 3 kor. 50 f.

Weszely Ödön: Kármán Mór. Emlékbeszéd. Budapest. 1917. 31 l. Lampel-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Biró Lajos: A mélység lakói. Regény. Budapest. 1917. 286 l. Légrády-kiadás. Ára 5 kor.

Szini Gyula: Hanna. Budapest. 1917. 216 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Bleier Ernő: A fehér ember sorsdöntő órája. Budapest. 1917. 55 l. Pfeifer-kiadás. Ára 2 kor. 40 f.

Vidám könyvtár. 28—30. sz. Budapest. 1917. Révai-bizomány. 28. sz.: Kulányi Ernő, Szomaházy István, Tábori Kornél: A háborús Pest. 80 vig vers. 64 l. — Szomaházy István és Tábori Kornél: Hadi humor. 64 l. — Szini Gyula és Tábori Kornél: Híres emberek anekdotái. 64 l.

Shaw G. Bernard: Az imádó meg a férje. Vigjáték 1 felv. Ford. Hevesi Sándor. Budapest. 1917. 24 l. Rózsavölgyi-kiadás. Ára 2 kor.

Aram Kurt: Az amerikai rokon. Regény 1—2 k. Budapest. 1917. 128, 127 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 2 kor. 40 f.

Biró Lajos: Don Juan három éjszakája. Regény. Budapest. 1917. 190 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Glyn Elinor: Ő tudja miért. (The reason why.) 1—2 k. Angolból ford. Gerely Jolán. Budapest. 1917. 144, 142 l. Ára 2 kor. 80 f.

Kummer F.: A zöld bálvány. Regény. Budapest. 1917. 127 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Perutz Leo és Frank Pál: A mangófa csodája. Ford. Barabás Béla. Budapest. 1917. 158 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor.

Vajthó László: Német antológia. (1150—1900.) Budapest. 1917. 320 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 6 kor.

Helyreigazítások. 1916. évf. 430. l. 9-ik sor: 1916 helyett olv. 1896. — 1917. évf. 63. l. 18. s. Schaw h. old.: Shaw. — 81. l. 23. s.: messzahalló h. olv.: messzehalló. — 81. l. 24. s.: Melich János h. olv.: Simai Ödön. — 101. l. 19. s.: Fala h. olv. Falu. — 102. l. 9. s.: 24 h. olv.: 4. — 411. l. 5. s.: Mocarius h. olv. Macarius. — 450. l. 39. s.: Bociner h. olv. Broci-ner. — 451. l. 6. s.: arany h. olv. Arany.

Pótlás a Fehér László balladájához. A mult számban megjelent közleményből kimaradt Abafi Lajos cikkére (Figyelő, 1876. I. 84., v. ö. Tompos, A m. ballada tört. 1909. 137.) való hivatkozás. Abafi Simrock (Quellen d. Shakesp. 1872.) alapján szólt a ballada külföldi változatairól. Egy új tárgy-történeti adatot találtam nála: Fesslernek Sidney c. drámáját (1788). Z. B.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

AZ IRODALOMTÖRTÉNET 1917. ÉVFOLYAMÁHOZ.

- Abafi Lajos 560.
*Abaúj-Torna Vármegye és Kassa mult-
 jából, Történelmi Közlemények* 89.
 Ábel Jenő 174.
 Abele, Matthias, *Metamorphosis* 525.
 Abonyi Lajos 23, 24, 555; *A leány-
 asszony* 351; *A siroki románc* 351;
Ambrus bácsi 351.
 Ábrahám Ernő, P., *Csillagok a Tiszá-
 ban* 424.
 Ábrányi Emil 207.
 Ábrányi Kornél 480.
A Cél 179, 334, 424, 513.
Acta Paulinorum 59.
Actio curiosa 401.
 Adorján Andor, *Paradoxonok a magy.
 újságírásról* 350.
 Adorján Boldizsár 348.
 Ady Endre 191, 192, 206, 207, 208,
 356, 359, 375, 438, 451, 452, 453,
 540, 544; *Fekete zongora* 375;
Tömörkény I. 452.
 Aesopus 524.
 Ágai Adolf 17—25, 65, 66, 74, 81,
 84—85, 180, 336, 342—343, 353,
 365, 509.
 Agárdi László 528.
 Ágoston József 317.
 Ágoston Péter 513.
A Gyermekek 65.
A Hét 77, 80, 335—337, 425, 513.
 Aischylos, *Az Erynnisek* 63; *Helen
 Téba ellen* 63.
 Akadémia, Magyar Tud. 97, 98, 118,
 189, 340, 438, 516; balkáni bi-
 zottsága 108; irodalomtört. bi-
 zottsága 112; tagjainak irod. mun-
 kássága 340; jutalmazottjai, új
 tagjai, pályatételei 463—464; 1.
 még Szent István Akadémia.
Akadémiai Értesítő 67—68, 179, 425—
 427, 514—515.
 Á. L. 206.
 Alba Nevis 207.
 Alexander Bernát 65, 74, 86, 100,
 102, 203, 339, 357, 358, 389, 453,
 508, 509, 511; *A világirodalom és
 világháború* 63; *Jelentés a Greguss-
 jutalom tárgyában* 63; *Szobrásza-
 tunk az utóbbi hat év alatt* 343;
Johann Arany 357;
 alexandrin 244—253.
 Alföldy Mihály, *Levél Ady E.-hez* 452.
Alkotmány 340—342, 427.
Allgemeine Zeitung, tübingiai 417.
*Almanach, A Magyar Zsidó Hadi
 Archivum* —ja 99—100.
 Almásy Gy. 363.
 Almásy Endre, *Katona és a Bánk
 bán* 456.
 Alszegehy Zsolt 55, 80, 109, 437, 525;
Épigon lyrikusok 463; *K. Fráter
 István versei* 528.
 Amadé Antal b. 401.
 Amadé László b. 185, 401, 404.
 Ambrus Zoltán 29, 61, 62, 355, 358,
 424, 438, 440, 445, 451, 454, 461;
Háborús jegyzetek 356; *Színházi
 Esték* 457.
 Amyot, *L'histoire aethiopique* . . . 329.
 Andersen, Pest-Budán 76—77; *Egy
 költő bazárja* 76.
 Andor József 346; *Boldog otthon* 342,
 349, 439, 445; *A mi sajtónk* 525.
 Andrad Sámuel, anekdota-gyűjt. 437.
 Angyal Dávid 203, 463.
 Anka János 341, 342; *A nemzet tanító-
 mestere* 437; *A sajtó-probléma* 525.
 Anonymus 348.
 Antal Mihály 317.
 Antal Sándor, *A magy. zsidóság jövő-
 dője* 513.
 antireformáció 397—401; temetési
 énekei 109.

Antropp, Theodor, *Wiener Bühnen* 86; *Wiener Theater* 356–357.

Ányos Pál 75, 490.

Apácai Cseri János 521.

Ápáthy István, *Magyar tudomány* 440.

Apáti Ferenc, *Feddőéneke* 393.

Apponyi Albert gr. 98.

Arad és Vidéke 427.

Aranka György, Nyelvművelő Társ.-a 112, 538.

Arany-család, nagyfalusi 124, 125, 442.

Arany Ferenc 125.

Arany György 127.

Arany János 17, 18, 23, 24, 30, 31, 32, 55, 56, 57, 92, 94, 96, 106, 217–221, 224, 225, 238, 243, 249, 254, 334, 337, 338, 340, 343, 346, 347–348, 352–353, 355, 357, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 400, 416, 425, 433, 436, 437, 438, 440, 442, 444–445, 449, 450, 451, 453, 454, 456, 457, 458, 459, 461, 463, 468, 469, 495, 497, 508, 510, 513, 516, 517, 539, 542, 544; balladái 71, 430–431; nyelve 71, 449, 452; egy kiadatlan levele 89; Nagyszalontán 120–133, 455, 547–554; két verses levele 126; — irodalom (1890–1914) 134–157; munkái 136–142; életrajzához 199–201; kisebb epikai töredékei 211; mint irodalomtörténetíró 226–237; nagykorúsi szobra 343–344; — és Aristophanes 345; — a nemzetnevelő 353, 435; — mint néptanító 354, 540; irodalomtörténete 361; — és a világháború utáni költészetünk 363; költészete 427, 429, 436, 443–444; lelki élete 430; ifjúságából 444; — és a Nyelvőr 449; — a filmen 449; kisújszállási tanítósa 450; — s a népiesség 451–452; — és családja 451, 452; kritikai iránya 452; kézírása 452; — mint színész 454; dalai 455–456; — és Tompa 455; levelei Ercseyhez 465–468; tervezett néplapja 479–489; — és az Akadémia 516; művészete és elmélete 516–517; nyelvművészetéről 517–518; Petőfi és — 518; — és a magyar nyelv 537; — mint a nyelvész 537; — és a nyelvújítás 537, 538; széljegyzetei a Nyelvőrben 538; kiadatlan bírálata 538; Jókai nyelvéről 538; — és Zsoldos Ignác 538; prózája

538; — magyarázatok 538, 556; szóműtató nyelvészeti cikkeihez 538; *A hegedű* 78, 114; *Hamis tanu* 78, 114, 347; *Bajusz* 78, 114; *Telephon* 81; *A párnatánc* 81; *Toldi Estéje* 113–114, 364, 425, 457, 556; *A képműtató* 114; *Szibinyáni Jank* 114; *Falu boldója* 114; *Toldi-trilogia* 114, 449; *Tetemrehívás* 114; *Toldi Szerelme* 125, irodalmi hatásoka — ben 431–432; *Bolond Istók* 128, 131, 190, 364; *Nemzetör dala* 130; *Letésem a lantot* 167, 543; *Walesi bárdok* 212; *Buda Halála* 231, 253, 258, 352, 449, 528; *A nemzeti versidomról* 258; *Pázmány lovag* 289; *Toldi* 348, 364, 425, 451, 456, 457, 517, 538, 556, Gvadányi-reminiscenciák a — ban 412–414; *Csaba királyfi* 348. 527, 528; *Előhang* 348; *Nagyidai Cigányok* 364, 447, 538; *Mi a haza* 362; *Gondolatok a békecongressus jelöl* 430, 504; *Daliás Idők* 432; Aristophanes-ford. 437; *Zrinyi és Tasso* 449; *Epilogus* 451; *Hamlet*-ford. 454; *Elveszett Alkotmány* 457, 537; *Utolsó magyar* 465–466; *Ápril 14-ike* 483; *Csillaghulláskor* 538; *Tanári jubileumra* 542; *Cigánybúcsúztató* (?) 551–552; *Összes Munkái* 135.

Arany János-Társaság 370.

Arany Juliska 132.

Arany László 120, 122, 125, 132, 466, 479, 480, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553.

Arany-Múzeum 464–465, 549–550.

Arany Sára, Jámbor Jánosné 127.

Ariosto 233, 432; *Orlando furioso* 396, 431.

Aristophanes, Arany J. és — 345; *A Felhők* 63.

Árkay József 513.

Armbrust Kristóf, *Gonosz asszony-embereknek erkölcsök* 527.

Arnold, Mathew 255.

Aszalay József, *Szellemi Omnibusz* 47. *A Társaság* 514.

A Tett 82–83, 116, 337–338, 371–377, 543.

Athenaeum (mai) 342.

Athenaeum (Bajza-féle) 74, 478.

Attila kincse, feliratai 77.

Aurora, évkönyv 74.

Az Érdekes Ujság 338, 427.

- Az Est* 65—66, 179—180, 338, 428.
Az Újság 66—67, 180, 338—340, 351, 428—429, 515.
- Babits Mihály 184, 192, 206, 207, 343, 350, 354, 359, 360, 371, 374, 433, 438, 449, 451, 541; versei 445; *Ma, holnap és az irodalom* 82—83, 116; *Felelet* (Kassák Lajosnak) 84; *Recitativ* 184, 350; *A literátor* 192; *A gólyakalifa* 351—352, 360, 525, 545; *A Purgatorium első éneke* 354; *Vihar-ford.* 355, 454; *Kritika* 356; *Centennárium* 364; *Verssek* 428; *Fortissimo* 438, 445; *Arany életéből* 451; *Ágoston* 540.
- Babocsai István, *Vigkedvű Mihály* 454.
- Bacsányi János 182, 244, 491, 514.
- Badics Ferenc 283, 330, 400, 420, 427.
- Bagosi Mihály 127.
- Bajza Jenő, *Zách Felicián* 461.
- Bajza József 113, 132, 349, 372, 494, 523, 530.
- Baksay Sándor 64, 78, 115, 117, 211, 365, 415—417; Homeros-ford. 238—279; Lucanus-ford. 243; irodalmi hagyatéka 455.
- Balanyi György 351.
- Balassa Ármin 353.
- Balassa József 501, 538; *Vörösmarty Petikéje* 414.
- Balassi Bálint 69, 70, 84, 110, 364, 393, 394, 395, 397, 429, 527, 534, 535; *In Somnium* 52—55.
- Balassi János 69.
- Balassi Menyhárt áruktatásáról 396, 401.
- Balázs Béla 205, 372; *Lélek a háborúban* 85, 35, 337; *Tristán hajóján* 192, 339, 341, 350, 366, 451; *Vonagló falvak* 375, 376; *Játékok* 439, 541; — és Bartók Béla *Fából faragott királyfi* 541.
- Balázs Sándor 556; *Az első ősz hajszál* 460—461.
- Bale, John 396.
- Bálint Aladár 542.
- Bálint Gábor 363.
- Bálint Lajos 545; *A divatos író* 88; *Irodalmi kritika és reklám* 366.
- Balla Ignác 101; *Két költő* 80; *Víz fölött és víz alatt* 195; *Kis emberek* 440; *Az ő keze* 459, 532.
- ballada 431.
- Ballagi Aladár 511.
- Ballagi Mór 456.
- Balog Albin 211.
- Balog György, Vasadi. *Kék vizek mellett* 79.
- Balog István, *Ludas Matyi* 498.
- Balogh Adám nótája 347.
- Balogh Bertalan 98.
- Balogh Elek 551, 552.
- Balogh János 131, 551.
- Balzac 11, 115, 450; *Le peau de chagrin* 349.
- Bán Aladár 425, 535; *Kalev fia az alvilágban* 513—514.
- Bandello 396.
- Bangha Béla 80; *Pártsajtó vagy katolikus sajtó?* 447.
- Bánk bán, német tárgytörténetéhez 523—524, 524—525.
- Bank Sándor 98.
- Bánóczy József 333.
- Banville 240.
- Bányai Elemér, — *Emlékkönyve* 193; *Vál. munkái* 208—209.
- Bányai Sándor 98.
- Barabás Ernő 343.
- Barabás Miklós 200.
- Barcsay Ábrahám 111—112, 185, 186, 490.
- Barcza József, *A költői igazságszolgáltatás* 212.
- Bárczy István, *Színház, divat, háború* 88.
- Bárdos Artur 194, 337.
- Bárdos B., *Fieber Henrik* 341.
- Bárkány Mária 512.
- Barna Izsó, l. Vágó Géza.
- Báróczy Sándor 57.
- Baros Gyula 64, 91, 92, 101, 197, 509.
- Baróti Lajos 316.
- Bársony István, *Vérvirágok* 425.
- Barta Lajos 192, 205, 366, 540, 541; *Zauzsi* 66—67, 85, 181, 184, 187, 188, 196, 336, 350, 358; *Szerző a darabjáról* 194; *Szerelem* 337, 343, 450; *Az élet arca* 513, 545; *Czinzeri és Czinzera* 545.
- Barta M. Eszter, *Gvadányi J. «Rontó Pál»-jának egyik forrása* 320—326.
- Bartalus István 455.
- Bartha József 189, 351, 444; *Arany J. 444; A magy. nyelvi és irod. tanítás* stb. 444.
- Bartók Béla. l. Balázs Béla.
- Bartók Lajos 26—44, 158—166, 294—316.
- Bartsch, Rudolf Hans 435.
- Basler Nachrichten 68, 342.
- Bathó István, *Kéry János élete és művei* 363.
- Báthori László, bibliaford. 59.
- Batizi András 412.
- Batta István 530.

- Batthyány Ádám 69, 181.
 Batthyány Boldizsár 69, 70.
 Batthyány Ferenc 70, 72, 73, 434.
 Bauch Gusztáv 174.
 Bayer Alice, *Marmontel hatása Magyarországon* 57—58, 345.
 Bayer József 56, 71, 280, 291, 344, 510; színészettört.-i könyvtára 532; *Vázlatok a magy. művészet múltjából* 112; *Egy magy. novella Macbeth idézete* 183; *A magy. drámairod. tört.* 524.
 Beauchamp, *Le Portrait* 283.
 Bebelius, Henr. 54.
 Bécsi kódex 108.
 Bede Jób 365.
 Beil, Else, *Zur Entwicklung d. Begriffes d. Wellliteratur* 525.
 Békássy Ferenc 348, 365, 513; *Elmerült sziget* 76; *Fantáziák és gondolatok* 80, 451.
 Békeffi László, *Kedves Vengerkamester* 457.
 Békefi Remig 76.
 Bél Mátyás 201—202, 358; *Notitia Hung.* 202.
 Bellaagh Aladár, *Magyarok Portugáliában* 80; *Czuczor* 180.
 Belot, A. 63.
 Béltékny László 329, 512.
 Benczur Vilmos, *A kassai játékszin* 469.
 Benda Jenő 513; *Mikor a halottak visszatérnek* 335, 343; *Circe* 541.
 Bene Kálmán, *Tompa és a természet* 319.
 Benedek József, *A szegedi paraszt* 391.
 Benedek Marcel 406, 410; *A francia Fehér Anna* 405.
 Beniczky Péter 398, 535.
 Beniczkyne Bajza Lenke 328.
 Benière, Louis 63.
 Benke István 211.
 Benkő Kálmán 461.
 Bényei István, *A szerelmes kántor* 351.
 Benyovszky Mór gr. 321, 326, 444.
 Beöthy László (író) 329.
 Beöthy László (színgazgató) 88.
 Beöthy Ödön 120.
 Beöthy Zsolt 71, 92, 97, 182, 197, 203, 279, 328, 364, 365, 390, 398, 399, 491, 511; irodalomtört.-elmélete 520—521; *Zrínyi Miklós emléke* 63; *Shakespeare és Arany* 63, 106; beszéde Baksay S. felett 63; *Vargha Gy. költeményeiről* 64; *Biz. jelentés az idegen helynevekről* 67—68; *A budapesti egyetem elmúlt évről* 181; *Ferenc József királyunk emléke* 343, 509; *Arany* 429, 453, 508.
 Béranger 477.
 Bercsenyi Béla, *A váltó* 71.
 Bereczik Árpád 339, 461; *Kanut* 71.
 Bérczy Károly 456.
 Berde Mária 193; *Morzsa* 67; *Gáspár János hagyatékából* 522—523.
 Berecz Károly 349.
 Beretvás Gusztáv 200.
 Beriszló Péter *síraloméneke* 393.
 Berkes Imre, *Bábel* 516, 534.
Berliner Tageblatt 429.
 Berze-Nagy János 78.
 Berzeviczy Albert 509; *Shakespeare és a magyar nemzetiélek* 63, 106; *Trefort A. emlékezete* 432; *Arany J. emlékezete* 516.
 Berzeviczy Gergely 514, 555.
 Berzeviczy István, *Tanulmányok és karcolatok* 437.
 Berzsenyi Dániel 32, 99, 176, 491; *A magyarokhoz* 32; *Fohászok* 187.
 Besse J. 363.
 Bessenyei György 58, 111, 112, 491; drámái 493; *Az ember próbája* 75; *Hunyadi László* 185; *Lais* 185; *A philosophus* 185, 208, 399, 493; *Tarimeses* 491; *Buda trag.* 528.
 Bet János 331, 332.
 Bethlen Imre gr., *A poslatzug* 524; *A szép Abellina* 524.
 Bethlen Miklós gr. 523.
 Beythe András 69.
 B. Gy. 100, 468, 556.
Biblia, és *Az Ember Tragédiája* 211; Báthori László — ford. 59; Jordánszky-kódex — ford. 59; — fordítások 422—23; legrégibb — fordítóink 447, 447—448; *Husszita* — 447—448.
 biedermeierizmus 374.
 Bignió Béláné 439.
 Bihari Károly, *B. Eötvös J. politikája* 506—508.
 Binder Jenő 115, 347; *Stendhal-hatás Jókaira* 74; *Gaal J. «A király Ludason» c. vígjátékának forrásai* 92, 224, 280—293.
 Birkás Géza 58.
Birk-kódex 555.
 Bíró Lajos 80, 87, 205, 356; *A cárno* 85; *Serpolette* 87; *Lilla* 191, 340, 357; *Don Juan három éjszakája* 364, 424, 425, 438; *Hotel Stadt Lemberg* 545.

- B. L. 555.
 Blaskovics Ferenc, *Hozzászólás a magy. kath. sajtó kérdéséhez* 536.
 Bleyer Jakab 344; *Magyarbarát német drámák és a bécsi »Polizei Hofstelles«* 75–76; *A magy. tudomány és a nemzetiségek* 534, 546–547.
 Boccaccio 352.
 Bocskay István 448.
 Bod Károly 223.
 Bod Péter 523.
 Bodnár Gáspár, *Békében és háborúban* 341.
 Bodrogi Lajos 406.
 Boér Sándor, K., *Az őbester* 57.
 Boethius 186.
 Bogáthi Fazekas Miklós 109.
 Bogisich Mihály 462.
 Boieldieu, *Párisi János* 288.
 Boileau 186.
 Boissy, *Le François à Londres* 345.
 Bolte, Joh. 90.
 Bolyai Farkas 75, 349, 497; — és Shakespeare 510.
 bolygó zsidó 396.
 Bolza Gyula, *Az eljövendő magyar irodalomról* 80, 210.
 Bonfini krónikája 434, 523, 524, 525.
 Bonis Barnabásné, Pogány Karolina 456.
 Bonis Ferenc *keserve* 530.
 Borbély Ferenc, *Háború és költészet* 211.
 Boros Ferenc 183, 345; *Emlékek... vágjak* 76; *A kritikáról* 438.
 Boros Gábor, *Odyssea*-ford. 250.
 Boros Mihály, *Noé barlangja* 342.
 Boross Kálmán, *Temetési verses búcsúztatók* 436.
 Bors László, 440, 526.
 Borsos István, *A peregrinus* 45–46.
 Borsos Tamás, *Mátyás kir. Stylionaruma* 77.
 Borsszem Jankó 17, 20, 24, 25, 85, 342–343.
 Both János *veszedelme* 393.
 Botond-monda 107–108.
 Bózsing Fanny, *Rozmaring hercegnő* 79.
 Bölöni György, 208, 366, 545.
 Böszörményi Zoltán, *Az élet éneke* 192.
 Brajjer Lajos, *Die Kriesslyrik der Ungarn* 85.
 Brassai Sámuel, 176; a művészi hatás okairól 522.
 Brázay Zoltán, *A fenomén* 440.
 Bret Harte 329.
 breviárium 59, 60.
 Brigitta imádsága (Pozsonyi-kódex) 59.
 Brisits Frigyes 352; *Sik Sándor költeményei* 441–442.
 Brociner, Marco 184, 450–451.
 Bródy Sándor, 61, 65, 88, 102, 205, 543–544; *A tanítónő* 62, 193; *Hófehérke* 62, 428; *Ezüst kecske* 66; *Medikus* 66.
 Brooke, *The Sparrow and the Dove* 524.
 Brunetiere 286, 392, 521.
 Brunius, August 87.
 Brunswik Ferenc gr. 170, 171.
 Buchananus 55.
 búcsúztatók, temetési 436, 544.
 Buczay Emil, 515.
 Budaker Károly 223.
 Budapest 208–209.
Budapest 343.
Budapesti Hírlap 180–181, 351, 371, 516.
Budapesti Szemle 68–74, 181–182, 343–344, 429–435, 516–523.
 Bujdosó Sára, 127.
 Bunzel, Julius, 547.
 Busbequius, G. A., *Exclamatio* 425–426, 524.
 Byron, 220, 430, 443; *Kalóz* 432; *Gyaur* 432.
 Calderon, *Zalameai bíró* 292; *Kísértet* 292; *Az élet álom* 351.
 Camoens, 396.
 Cantu, Cesare 161.
 Carmen Sylva, *Meister Manole* 357.
 Cecilia-Egyesület, Orsz. Magy. 341.
 Celtis Konrád, 174–176.
 Cervantes, *Don Quixote* 396, 508.
 Chalkokondyles 363.
 Chateaubriand, *Les aventures du dernier des Abencérages* 316.
 Cholnoky Jenő, 98.
 Cholnoky László, *Cholnoky Viktor* 451.
 Cholnoky Viktor, 425, 451.
 Cinthio, G. G., *Hecatomithi ovvero Cento Novelle* 406–407, 410.
 Cocoley, *The Chronicle* 345.
 Comico-Tragoedia (1646) 401.
 Concha Győző 113, 507.
 Concilia (Békessy) Emil, 340.
 Constant, Benjamin 58, 63.
 Cornides-kódex 555.
 Corvina 74, 435.
 Cramer, Karl Gottlob, *Die schöne Abellina* 524.
 Croce, Benedetto, *Az aesthetika alapelvei* 524.
 Csaki Richard, *Anthologie siebenbürgisch-deutscher Dichtungen* 118; *Zur*

- politischen Lyrik der Siebenbürger Sachsen* 442.
- Csáky György gr., *Sorsjáték* 439, 440, 453; *Utóhangok a Sorsjátékhoz* 442.
- Csáky László 181.
- Csáktornyai Mátyás, *Erős Ajaz* 526.
- Csákyné, Wesselényi Anna 181.
- Csanád-monda 346.
- Csánki Dezső 340.
- Császár Elemér 91, 92, 116, 118, 179, 187, 203, 222, 338, 339, 424, 513, 528; *Bárd M. költeményei* 63; *Shakespeare és a magy. költ.* 67, 70—72, 106, 437—438, 535, 543, 545; *Orczy L.* 111—112, 185—187; *Barcsay Á.* 111—112; *Arany J.*, mint irod.-tört.-író 197, 226—237, 367; *Herczeg F. új regényei* 334; *Arany J.* 443—444; *Toldy F. kritikai munkássága* 514, 528—530.
- Császár Ernő, 528.
- Császár Ferenc, 1, 2, 4, 528; *Az irlandi pór* 89.
- Császár Mihály, 463.
- Csathó Kálmán, *A varjú a toronyórán* 79, 80, 181, 189, 195, 335, 438; *Te csak pipálsz Ladányi* 189, 195, 334, 359, 365, 438; *Ibolyka* 438.
- Csatlós Márton, 513.
- Csató Pál 496, 498.
- Csekonics Endre gr. 289.
- Csengeri János 244, 264, 265; *Faust* 184; *Ilias-ford.* 238, 252; *Homeros* 254; *P. Thewrewk E.* 435; *Euripides Phaetonja* 508.
- Csengeri Antal 122, 349.
- Csengey Gusztáv 207.
- Cséppán István 75.
- Csepreghy Kálmán, *Vízözön* 208.
- Cserey Farkas 421.
- Csergics Simon 51.
- Csergő Hugó, *A mi szívünk asszonya* 79.
- Cserna Andor 366.
- Cserzy Mihály 457; *Tömörkény I. kiadatlan verse* 458.
- Csiky Gergely 180, 183, 188, 295; *Szigeti J. és —* 385—391; *Nagy-mama* 180, 195, 358; *Cifra nyomorúság* 183, 385; *Tisztviselők* 385; *Buborékok* 385, 387—391.
- Csizi István 348.
- Csizmadia Aladár, *Arany J. születésének 100-ik évfordulójára* 436.
- Csizmadia Sándor, *Népköltészet* 366.
- Csokonai József 51.
- Csokonai Vitéz Mihály 51, 86, 112, 210, 211, 227, 348, 429, 491, 514, 517, 531; *poétikája* 58; *drámái* 493; — és a rokokó 521—522; *egy elfeledett verse* 530; *A lélek halhatatlansága* 182, 349; *Dorottya* 182, 493; *Daphne* 182.
- Csokonay Gizella, *Anyám halálára* 86.
- Csoma József 456.
- Csongor 371.
- Csukovics Sándor, *Ünnepeljük Arany Jánost* 363.
- Csungó Náci 131.
- Csűrös István 211.
- Curtius Rufus 411, 412.
- Cyprian, l. Andor József.
- Czakó Zsigmond 361, 498; *A könnyelműek* 71.
- Czech-kódex 58, 59, 60, 352.
- Czeplédy Sándor 188.
- Czeke Marianne 510.
- Cziráky József gr. 402.
- Czirjék Mihály 75.
- Czóbel Ernő, *Szocializmus és munkáskérdés Magyarországon 1848 előtt* 457—458, 555—556; *Arany J. tervezett néplapja* 479—489; *Bereziczky Gergely javaslata a kontinens vámuniojáról* 555.
- Czóbel Minka 101.
- Czobor Alfréd, *A kassai színészet tört.* 89; *A százéves kassai magy. színház* 469.
- Czobor Mihály 448; *Charickia* 330, 520.
- Czuczor Gergely 180, 494, 529; *Botond* 496.
- Dalmady Győző 74, 116, 193, 365, 509.
- Dániel István 58.
- Dante 256; *A Purgatorium* 354; *Divina Commedia* 544.
- Darcs Phrygius 348, 527.
- Darvay Kálmán, *Visszaemlékezések* 514.
- Das Interessante Blatt* 182.
- Das Literarische Echo* 523.
- Daudet, Alphonse 63; *Sappho* 541.
- Dávid Ferenc 331.
- Dayka Gábor 75, 514.
- deák (énekmondó) 345.
- Deák Ferenc 21, 36, 96.
- Deák Viktor 445, 447, 536, 537.
- Debreceni Disputa* 395, 555.
- Debreceni-kódex* 352.
- Debreceni Protestáns Lap* 435—436.
- Debreczeni Márton, *Kiövi csata* 496.
- Déchy Mór 363.
- Décsi Imre 545.
- Degré Alajos 1—16, 456; *Rendkívüli előadás* 460; *Divatos beteg* 460.

- Dékány Kálmán, *Egy 1631-iki szebeni magy. kalendárium* 77.
Delmagyarországi Közlöny 436.
 Dénes Szilárd, *Arany J. kisújszállási tanítósa* 450.
 Densušianu Áron 114.
 Déryné 88.
Der Zeitgeist 74.
 Dessewffy József gr. 514, 527, 530.
 Dessewffy László gr. 442.
 Destouches 290; *L'homme singulier* 185.
 Devrient, Eduard, *Über Theaterschule* 359.
 Dézsi András 412.
 Dézsi Lajos 110, 203, 526; *Jósika M.* 515, 523, 530.
 Dickens 329, 452, 534.
Die Deutsche Bühne 74.
 Dietrich-mondakör 432.
Die Zeit 182, 344.
 díptongus, a magy. versben 344.
 Diuhopolszky Bertalan, *Gárdonyi mint paedagogus* 540.
 Dobó Jakab 110.
 Dobóczy Pál 344.
 Dobroszláv Péter 458.
 Dobsa Lajos, *Egy nő, kinek elvei vannak* 460; *Vígjátéktárgy* 460; *Negyedik László* 460.
 Dóczy Imre, *Arany nemzetnevelő hatása* 435.
 Dóczy Jenő, *Arany J. kritikai iránya* 452.
 Dóczy Lajos 295; *Irodalmi divatlevél* 81; *Epilóg Vojtinához* 538.
 Dohse, Richard 443.
 Doleschall Ervinné, *Hulló rózsák* 335.
 Doleschal Gabriella, l. Xántusz Jánosné
 Dombó László, *A háború költészete* 98–99.
 Domonkos István, *Atyámfiái* 432.
Domonkos-legenda 76, 341, 555.
 Domonkos-rend, a m. kódexirodalomban 93; *múltjából és jelenéből* 188, 525, 555.
 Donits András 348.
 Dorogi Lajos 450.
 Döbrentei Gábor 60, 69, 183, 448, 515, 523; nyelvújítása 377–378; *Macbeth*-ford. 509–510; *Lear*-ford. 510.
Döbrentei-kódex 447, 448.
 Dömötör István 532.
 dráma (magyar) 114; modern 205; —k Bécsben 344; régi —ink parasztalakjai 358; — a politikai elnyomatás időszakában 459–461.
 Drasche-Lázár Alfréd, *Tűzpróba* 334, 338–339, 342, 350, 352, 458, 459, 519.
 Drechsler Mihály, *Arany J. vallása* 458.
 Drégely Gábor, *A kisasszony férje* 74, 87, 180, 194, 354; *A szerencse fia* 85, 193, 353.
 Drescher Antal 69.
Dresdner Anzeiger 436.
 Dugonics András 358, 397; drámái 493; *A szerencsenek* 330; *Etelka* 492.
 Dumas, A. père 6.
 Dumas, A. fils, *La dame aux camélias* 82; *Francillon* 344.
Dunántúli Protestáns Lap 182, 436, 523.
 Dutka Ákos 101, 207, 337; *Ismerlek Caesar* 452, 456, 458, 526, 544.
 Eöthgaray 181, 336.
 Eckhardt Ferenc, l. Takáts Sándor.
 Eckhardt Sándor 52, 55.
 Edelstein Bertalan 333.
 Edschmid, Kasimir, *Ernő Szép* 78–79.
 Edvi Illés Pál 514.
 Egressy Béni 461.
 Egressy Gábor 96, 348, 359, 530.
Egri Egyházmegyei Közlöny 436.
Egyenlőség 74, 346, 436.
 egyetem, pozsonyi 180; budapesti 181; irodalomtörténeti előadások —einken 203, 546; a berlini — magy. tanszéke 516; utrechti — 523.
Egyetemes Philologiai Közlöny 74–76, 182–183, 344–345, 436–437, 523–525.
Egyházi Közlöny 76, 183, 345.
 Éhes Farkas dr. 440.
 Ehrenheftné Heller, Margit, *Mit és hogyan olvasson az ifjúság* 531–532.
 Éjszaky Károly, *A cydoni alma* 460.
 Elek Oszkár 113, 114, 523; *Népbaldáink skót-angol megvilágításban* 77; *Erdély és a legnagyobb magyar* 89; *Az írek nyomora a magy. irodalomban* 89; *Rückert és Tompa* 319–320; *Petőfi János vitéze és a népmesék* 346–347; *Laczkovics János a kuruc költeményekről* 347; *Elméletek a népmesékről* 461; *Tolnai Lajos balladái* 527.
 Elekes Imre, *Arany J.* 456.
Élet 76–77, 80, 183, 345–346, 437–439, 525–526, 537.
Ellenzék 183, 439.

- Ember Pál, Debreczeni 182.
 Emőd Tamás 101, 206, 207, 337.
 Emődi Dániel 483, 484.
 Endrődi Sándor 26, 29, 33, 41, 207;
A pálya végén 365.
 Endrődy János, *Kloris* 510.
 ének, régi székely 78; koldus —ek
 77; háborús —ek 206, 206–208;
 egyházi —eink szövegreformjához
 341; egy XVII. sz.-i karácsonyi és
 újévi — 349; *Geszthy László* —e
 393, — *Pannonia megvételéről* 393;
Kádár István —e 400; *Thúry*
György —e 501, l. még katonanóták.
 énekeskönyvek, *Lipcsei kódex* 110;
Kuun-kódex 110; *Petrovay Miklós*
énekeskönyve 111.
 énekmondók 345, 436–457, 524.
 Enyedi György 520; *Gisquardus és*
Gismunda 329, 527.
 Eössi András 331, 332.
 Eötvös József b. 96, 97, 227, 354, 433,
 449, 495; politikája 506–508;
Szegénység Irlandban 89; *Karthausi*
 113, 180, 185, 194, forrásai 179;
Magyarország 1514-ben 211; *A XIX*
sz. uralkodó eszméi 506; *Éljen az*
egyenlőség 498.
 Eötvös Károly 115.
Epitaphium Prodomisae Pri: Apa 530.
 eposz, naiv 228–229.
 Erecsey Julianna 129.
 Erecsey Sándor 199, 200, 203, 484, 488,
 552; Arany levelei-hez 465–468;
Arany J. életéből 128, 129, 130, 131,
 133.
 Erdei Mihály 321.
 Erdély, a magy. irodalomban 89; iro-
 dalmi jelentősége 440.
 Erdély Jenő 541.
 Erdélyi János 230, 348, 458, 481, 482,
 483, 495; — és Hegel 432–433;
Két királyné 193, 194, 361; *Nápoiyi*
Endre 193–194, 361; *János lovag*
 361.
 Erdélyi Lajos 183, 449.
Erdélyi Múzeum 77.
Erdélyi Szemle 184, 439–440, 526.
 Endrődy György gróf 181.
 Erdős Renée 207, 440; *Az új sarj* 79,
 182, 195; *Die Perlenschnur* 440.
Érdy-kódex 422, 423.
 Ernyey József 456.
 Erődi Béla 453.
 Erődi Ernő, *Himnuszunk az iskolában*
 450.
 Erődi Jenő, *Kelemen László* 88; *Somló*
Sándor 89; *Kotsi Patkó János* 89.
 Ernst, Jakob Daniel, *Schatz-Kammer*
 183.
Érsekújvári-kódex 438, 555.
Értesítő, A Pécs-Baranyamegyei Mú-
zeumegylet — je 179; *A Szent István*
Akadémia — 425, 513–514; *Mú-*
zeumi és Könyvtári — 449, 539–
 540; *Paedagogiai* — 542; *Petőfi-*
Társ. — 556; l. még *Akadémiai*
Értesítő.
 Esterházy Bálint gr., emlékiratai 459.
 Esterházy Miklós 72, 448.
Esti Lap (kolozsvári) 440.
Esztergom megvételéről 77.
 esztétika, Schedius —i elmélete
 176–177; — alapvető elvei 177–
 178.
Ethnographia 77–78, 346–347.
Euryalus és Lucretia 110, 527.
Evangelikus Lap 440.
Evlap, Kisfaludy-Társ. —jai 63–
 64, 89.
 Ewers, Hans Heinz 365.
 expresszionizmus 376.
 Fábíán Géza, *Versek* 451.
 Fábíán Julianna 348.
 Faguet 94.
 Falk Miksa 20.
 Falk Zsigmond 453.
 Falu Tamás 101; *Csipke* 346, 364.
 Faludi Ferenc 401, 404.
 Faludi Gábor, *A Vígsház jövő sze-*
zónja 88.
 Fancsy Lajos, színla gyűjteménye 114.
 Faragó Jenő 88.
 Farkas Albert 361.
 Farkas Imre 101, 207, 557.
 Farkas János, Ködi, *Vitéz Kádár*
István éneke 400.
 Farkas Pál 88; *Egy tanár jegyzetei* 339,
 350; *Kuthy Etelka* 459.
 Farkas Samu, *Háborús líránk* 211.
 Farkas Sándor, Bölöni 444, 458, 515.
 Farkas Zoltán 179, 334, 424, 513, 524,
Faust 396.
 Fáty András 96, 495, 498.
 Fáty Ferenc 528.
 Fazekas Mihály 491; *Ludas Matyi* 493.
 Fazekas Miklós l. Bogáthi Fazekas.
Fehér László 405–411, 560.
 fehérlő mondája 347.
 Fejér György 176, 205.
 Fejér József, *A biblia hatása az Ember*
tragédiájára 211.
 Fejérpataky László 81.
 Fekete Imre, *Tentamen* stb. 510.
 Fekete Péter, H., *Arany J. bécsi útja* 75

- Feleki Miklós 461.
 felújulás kora 490—494.
 Felvinczi György 400; *Igen Szép História* 110; *Comico-Tragoedia* 400; *Trójai história* 527.
 Fenyő Miksa 354, 355, 541.
 Ferenc császár 419.
 Ferenc József, I., 180, 189, 343, 346; — nóták 192, 346.
 Ferenczi Zoltán 71, 102, 111, 115, 351, 426, 437, 463, 534; *Zrinyi és Busbequius* 425—426; *Zrinyi »A török áfium...« c. művének forrásait* 524; *Dobreneti második Macbeth-jord.* 509—510; *Szemere P. és Bajza J. vitája* 510.
 Ferenczy Árpád, *A Nirvána jelé* 516.
 Ferenczy József 203.
 Ferentzi Magda, *Fehér árnyékok* 193.
 Fessler Ignác Aurél 351, 361; *Sidney* 560.
 Fest Sándor 118, 437; *Pope és a magyar költők* 74—75, 112, 182—183; *Német utazó Bél Mátyásról* 201—202; *Kis János verseihez* 345; *Első magyarok Amerikában* 444; *Bolyai és Shakespeare* 510; *Angol irod. hatások hazánkban* 514—515; *Verseggy F. három költeményének forrása* 524.
Festetich-kódex 58, 59, 60.
 Fieber Henrik 341.
 Fiers Elek 544.
 Fináczy Ernő, *Arany J.* 352—353.
 Fincicky Mihály 78.
 Finta Zoltán, *Vita az erdélyi irodalomról* 440.
 Fiók Károly 435.
 Firduszi 346.
 Firtos Ferenc 554; *A Debreceni Disputa* 554—555.
 Fischart 396.
 Fizély Ödön 189.
 Flatt Zsóka 206.
 Főgel József 463; *II. Ulászló udvartartása* 174—175.
 Főgel Sándor, *Celcius Konrád és a magyarországi humanisták* 174—176, 351, 437.
 Fónagyné-Gajáry Nelli 341.
 Főnyad (Főnagy) József 130.
 Forgó bácsi, *Kis Lap* 25.
Forradalom (1849) 486, 487.
 Forró Pál, *Egy diákkor története* 545.
 Forster, Benyovszky utirajza 326.
Fortunatus-mese 109, 400; eredete 344.
 Földes Artúr 88; *A kegyelmes hamupipóke* 66.
 Földes Imre 205; *Künn a bárány...* 67, 183, 187, 188, 190, 195, 334, 344, 350, 358; *Grün Lili* 79, 362, 443.
 Földessy Gyula, *Arany J., az ember és a költő* 463.
 Földi János 491.
 Földrajzi Társulat, Magyar 98.
Fővárosi Lapok 537.
 Fraknoi Vilmos 535; *Zrinyi, a költő tanulóévei* 433—435.
 France, Anatole 63; *A pártütő angyalok* 543.
 franciás költők 187.
 Frankenburg Adolf 20, 530.
Frankfurter Zeitung 78—79, 347, 440—441.
 Fráter István, K., versei Teleki Mihályhoz 528.
Freiligrath 319.
 Freiszmuth Frigyes 223.
Fremdenblatt 79, 347.
 Friedrich István, *Gr. Széchenyi István élete* 187, 344, 351.
 Frithjof-monda 432.
 futurizmus 374, 376, 455.
 Füzesséry Károly, *Pernyék, jószólányok* 536.
 Gaal József 495; *A király Ludason* 92, forrásai 280—293; *Peleskei nótárius* 112, 280, 497; *A vén sas* 167—169; *Zalameai bíró-ford.* 292; *Kisértet-ford.* 292; *Mátyás király Boroszlóban* 344.
 Gaal Mózes, ifj., *A nyár szigetén* 195.
 Gábor Andor 88, 101; *Miréio-ford.* 66, 77, 192, 336, 538; *Untauglich úr* 79, 80; *Ciklámen* 85; *Szép asszony* 179, 183, 192, 334, 350, 353, 359, 361, 365, 439, 441; *Dollárpapa* 339, 444, 531, 542, 545; *Palika* 441; *Levél a város végéről* 454—455.
 Gács Demeter 101.
 Gaiger Izidor, *Ungarns letzte Palatin* 342.
 Gajáry István 545.
 Galamb Sándor 115, 184, 349; *Arany J.* 347—348; *Irodalomtörténetírás és művészettört.* 520—521; *Kant és Madách* 527.
 Gálos Rezső 75, 456, 528, 530, 535; *Ágai Adolf* 17—25, 342; *Arany J. egy kiadatlan levele* 89.
 Gamauf István 183.
 Garay Gizella 428.
 Garay János 357, 428, 496; *Ne ábrándozzatok* 183; *Obsitos* 344.

- Gárdonyi Albert, *Thallóczy Lajos* 189.
 Gárdonyi Géza 329, 357, 436, 446;
Szunyoghy Miatyánkja 79, 85, 89,
 424; *Fehér Anna* 408; *Az én falum*
 540.
 Garvay Andor 61, 205; *A becstelen* 62.
 Gáspár János 522—523.
 Gáspárné Dávid Margit, *Liselotte* 537.
 Gáti István 492.
 Gedike, *Gedanken über Purismus* 352.
 Gehm József 444.
 Gellert, *Der Greis* 47.
 Geréb József 211.
 Gerő Attila 74.
 Gessner, S. 210, 211.
Gesta Romanorum 410.
 Gesztesi Gyula 458, 534, 545; *A Fehér
 felhő és a poéta* 444.
Geszthy László éneke 393.
 Gibbon 114.
 Giesswein Sándor 98, 342.
 Goethe 114, 227, 256, 430, 433, 539,
 544; *Legende vom Hufeisen* 90;
Werther 185.
 Goldsmith, O., *The deserted village* 345.
 Gombos Imre, *Esküvés* 494.
 Gondán Felicián, *A középkori magyar
 pálos rend és nyelvemlékei* 58—61,
 189, 531.
 Gondol Dániel 481, 483, 484.
 Goriupp Alisz, *Döbrentei G. nyelvújítása*
 377—378, 449.
 Gorkij, Maxim 440.
 Gorove István 458.
 Goth, Ernst 542.
 Góth Sándor, *Vengerkák* 425, 453, 531.
 Gottsched 289.
 Goulart, *Histoires admirables* 407, 410.
 Gömöri Jenő, *Katona-nóták* 206, 534.
 Görgei Artúr 36.
 Görgey István, *Görgei Artúr ifjúsága*
 stb. 89, 432.
 Grabein, Paul 195.
 Gragger Róbert 67, 78, 90, 115, 336,
 344, 436; *Aus einem niederrheini-
 schen Arzneibuche* 90; *Ungarisches
 zu Goethes Legende vom Hufeisen* 90.
Irodalomtörténeti forrástanulmányok
 112; *Gyulai P. hatása Holteira* 182.
 Gray, *Shakespeare és Milton* 510.
 Gréb Gyula, *A kakasloknici Várhegy-
 ről szóló monda* 443.
 Greguss Ágost 21, 64, 230, 347, 495,
 515.
 Gretzmacher Viktor 223.
 Grexa Gyula, *Arany J. Csaba királyfi-
 jának töredékei* 348, 527, 528.
 Grillparzer, *Az álom élet* 351.
 Grimm, Hermann 254, 278.
 Guido de Columna 526, 527.
 Gulyás József 87, 348; *A kuruc köl-
 tészet forrásairól* 77, 347; *A világhá-
 ború és a magy. költészet* 99; *Erdélyi
 J. két, kéziratban levő drámája* 361,
 193—194; *A sárospataki kéziratos
 népmesegyűjt.* 455; *Tokaji ref. papok*
 456; *Régi magy. versek a sárospa-
 tati könyvtárból* 530.
 Gulyás Pál, *Egy negyedszázad Arany
 János-irodalmá* 134—157; *Má-
 tyás kir. könyvtára* 351, 37; *Ma-
 gyar szépirod. idegen nyelven a
 N. Múzeum könyvtárában* 351, 534;
Apáca-könyvtár a Nyulak szigetén
 442; *Könyvtári problémák* 540.
 Guthi Soma 88; *Der Zylinder* 82,
 450.
 Guttman Mihály, *Péchy S. imádságos
 könyve* 330—333.
 Günther, Hans, *Zur Herkunft des
 Volksbuches von Fortunatus* stb. 344
 g. v. 547.
 Gvadányi József gr. 185, 236, 348, 491;
Rontó Pál 413—414, 493, egyiki
 forrása 320—326; *Nótárius* 493.
 Gyalokay Jenő, *Albisi Zólyomi Dávid*
 456.
 Gyalui Farkas 515.
 Gyermektanulmányi Társaság 65.
 Gyomlay Gyula, *Odyssea*-ford. 238.
 Gyomlay László, *Tarnopol felé* 181,
 182, 351.
 Gyóni Géza 98, 99, 101, 179, 189, 207,
 357, 359, 373, 458, 514, 545, 557;
Levelek a Kálváriáról 80, 84, 87,
 181—182, 193, 349, 351; *Szomorú
 szemmel* 84.
 Gyökössy Endre 101; *Egy-két szó a
 prot. sajtóról* 193.
 Gyöngyösi István 229, 398, 399—400,
 401, 402, 429, 527; *Chariklia* 330;
Összes munkái 427.
 Gyöngyösy László 328, 480; *Minek
 szánta apja Arany Jánost?* 193;
Arany J. Nagyszalontán 455;
Arany J. nagyszalontai életéről
 547—554; *Arany J. élete és munkái*
 550.
 Györfly István 347.
 György Mátyás 337, 350, 440, 443,
 532; *A «Farecido» alkalmából*
 350; *Babits M.* 350.
 Győry Vilmos, *Don Quijote*-ford. 508.
 Gyulai Ágost, *Háborús antológia* 206—

- 208, 334, 343, 345, 451; *A háború és irodalom* 206—207.
- Gyulai Pál 24, 26, 36, 89, 96, 122, 123, 124, 190, 199, 230, 237, 242, 319, 365, 414, 452, 467, 489, 523, 527, 547, 548, 549, 553, 554; hatása Holteira 182; *A szél és a nap* 48, 441; *Éji látogatás* 115, 450, 533; *Vén színész* 115, 182; *Katona és Bánk bánja* 235; *Szilágyi és Hajmásy* 252; *Vörösmarty élet-rajza* 548.
- háború, dalköltése 81; — és irodalomtört. 105; — és irodalom 85, 98—100, 206—208, 335—336, 343, 371—372, 457, 513; — és a könyvtermelés 347; — és a színház 356.
- Háborús előadások* (Sárospatak) 76, 99, 351.
- Hadi Archivum, Magyar Zsidó* 99.
- Hajdu Henrik 192.
- Hajdu Miklós, *Ágai Adolf* 353.
- Hajek, Egon, *Um Heimat und Herd* 118.
- Hajnal Ignác «*A tudatlan férj*» trencsén-megyei változata 347.
- Hajnik Miklós, *A gyémánthintó* 64, 523.
- Hajnóczy Iván, *Hajnóczy József művei* 535.
- Hajnóczy József 535.
- Hajó Sándor 459, 526; *Die Jungen und die Alten* 82; *Démonok* 180, 334, 342, 344, 345, 350, 351, 355, 358, 359, 441, 453; *Fiúk és lányok* 349, 440, 440—441, 443.
- Halasi Andor 335, 373; *Irodalmi partikularizmus* 192; *A 12 pont-hoz* 337.
- Halasi Ödön, *Német-Belgiumban* 335.
- Halász Imre 433; *Arany J. és családja* 451.
- Haller János, *Hármas História* 400, 527.
- Halmos Izor-féle színműpályázat 67.
- Halotti Beszéd* 449.
- Hamar István 534.
- Hamvai Lenke 540; *A pusztai est leírása Aranynál* 190.
- Hangay Sándor 99, 206, 207, 557; *Hadak útja* 515; *Háborús versek* 537.
- Hankiss János, *Rousseau magyar tárgyú vígjátékának keletkezéséhez* 345.
- Hanvay Zoltán, *Forgácsok* 468.
- hanyatlás kora 401—404.
- Haraszti Emil, *Wagner Richárd és Magyarország* 342, 366.
- Haraszti Zoltán 372, 373, 375, 376, 425.
- Harmos Sándor, *Péchy S. imádságos könyve* 330—333.
- Három körösztyén leányról* 395.
- Harsányi István 110, 348; *A kuruc költészet forrásairól* 77, 347; *A Pesti Játzó Társ. sírverse* 172—173; *Eddig ismeretlen sárospataki diáknóták* 193; *Ismeretlen Csokonai-versek* 224; *Aláírási-iv Petőfi első verses kötetére* 317—318; *A Rákóczi-könyvtár és katalogusa* 351; *Kocsi Csergő Bálint eddig ismeretlen munkája* 456; *A Kazinczy ellen írt gúnyirat szerzője* 501—504; *Régi magy. versek a sárospataki könyvtárból* 530.
- Harsányi Lajos 341; *Egyházi énekeink szövegreformjához* 341; *A mi irodalmunk és a reklám* 346.
- Harsányi Zsolt, *A szerző demokráciája* 88.
- Hatvani István 187.
- Hatvany Lajos 543, 544, *Die Spur* 344; *Tragikus forradalmak* 360; *Arany tanár úr* 361; *Arany J.-ról* 454; *Örök naturalizmus* 544; *Schöpplin A.* 544.
- Haugh Béla 81.
- Havas Gyula 84, 355, 451.
- Hazajöttem a vásárról...* 77.
- Hebbel, Fr. 192, 453; *Judith* 63.
- Héczei Pál 75.
- hegedősök 345, 524; 1. még énekmondók.
- Hegedüs Gyula, *A beszéd művészete* 339, 433, 538.
- Hegedüs István 109, 111, 174, 199, 207, 244, 437, 508; *Shakespeare* 67; *A háború, mint a hazaszeretet iskolája* 98; *Latin elegia Zrinyi a költő halálára* 187; *Latin elegia Budavár bevételéről* 187; *Arany J. és Aristophanes* 345; *A szentencia Senecánál és Shakespearenél* 510—511.
- Hegedüs Lajos Bibor és gyász 460.
- Hegedüs Sándor, *A lélekbuvár* 340; *Az aranynap* 340.
- Hegel 176; Erdéiyi és — 432—433.
- Heine, H. 43, 73.
- Heinrich Gusztáv 64, 109, 362, 406, 426; *Főtűkari jelentés* 87; *Kazinczy tübingiai pályaművének kiad.* 417—421, 528; *A Macbeth monda* 435; *Arany J. és az Akadémia* 516.

- Hekler Antal 205.
 Heliodorus, a magy. irod.-ban 329—330, 519—520.
 Hellebrant Árpád 78, 136, 187, 349, 511, 525, 528, 531; *Magy. Könyv-árjegyzék a XVIII. sz.-ból* 534.
 Heller Bernát, *Arany J. «A hegedű» c. víg legendájának forrásához* 78; *A Osanád-monda jöveleme* 346; *A fehérlő mondájának egy arab változata* 347; *Még egyszer az Isten kardjáról* 347, *Arany J.* 449.
 Heller Leó, *Somló Károly versfordításai* 458.
 Helmezy Mihály 69, 523.
 Heltai Gáspár, *Háló* 109, 531.
 Heltai Jenő 102, 206, 357; *Tündérlaktányok* 191, 543.
 helynevek, idegen 96—98.
 Henszlmann Imre 199, 205.
 Herczeg Ferenc 61, 88, 180, 194, 346, 357, 359, 362, 364, 459, 461, 539; *Eva boszorkány* 62; *Bizánc* 353; *A dolovai nábob leánya* 66, 193, 339; *Magdaléna két élete* 79, 195, 334; *A hét sváb* 79, 189, 192, 334, 335; *Karolina* 181; *Az arany hegedű* 181, 196, 334, 336, 338, 355, 357, 365, 441, 445; *Pogányok* 189; *A kék róka* 334, 338, 342, 347, 350, 352, 354, 355, 362, 364, 441, 536; *Tűz a pusztában* 517.
 Herczeg Géza 357.
 Herder 430.
 Hering János 189.
 Herman Ottó, etnografiai dolgozatai 77; *A magy. pásztorok nyelvkincse* 78.
 Herolt, baseli 393.
 Herrmann Antal 408; *Rudolf királyfi a mondában* 78.
 Hervieu, Paul 96.
 Heufeld, *Hamlet*-ford. 511.
 Hevesi Iván 440.
 Hevesi József 208.
 Hevesi Sándor 339, 459; *Kárpáthy Zoltán* 180, 194, 334, 341, 350, 358, 359, 441; *A dráma és a színpadi hatás* 192; *A jó befejezés* 192; *Drámaírás és matematika* 193; *A hadi jogoly* 334, 340, 357, 444, 453, 531; *A regény és színdarab* 359; *Shakespeare-játék és Shakespeare-fordítás* 359.
 Hevesi Simon 99.
 hexameter 238—243, 244, 245.
 Heywood 397.
 H. Gy. *Széljegyzetek háborús költészetünkéről* 75.
 Hiemesch, K. H., *Um Heimat und Herd* 118.
 himnusz, Szent Bernát — a 60.
 Hirschfeld Lajos 340.
 Hoblik Mátyás, *Búcsúzás Kalocsáról* 447.
 Hodosi M. Margit, *A román népköltészet Balázsfalva vidékén* 119.
 Hodossy Béla, *Arany J. dalai* 455—456.
 Hoffmann, E. T. A. 115, 349.
 Holberg 403.
 Hollaender Rózsi, *Déry Julianna* 189.
 Hollán Ernő 20.
 Hollós László 463.
 Hollósy Kálmán, *Két protestáns költő* 469.
 Holtei, Karl, *Der letzte Komödiant* 115, 182.
 Homeros 348, 356, 443, 527; eposzainak magyar fordításai 238—279; *Odyssea* 544.
 Honderű 4.
 Honterus János 82.
 Honti Tibor, *Simon a kereszttel* 340.
 Horatius 167, 186, 524, 543.
 Horndorff, Andreas 525.
 Horn és Gerle, *Gyámság* 292.
 Horvát Endre, P., *Árpád* 496.
 Horvát István 447.
 Horváth Ádám, Pálóczi 99, 182, 491, 503, 514; eposzai 492; drámái 493; *Hunniás* 172, 492.
 Horváth Cyrill 91, 427; *Három «középkori» versezet* 75; *A Krisztina-legendáról* 210.
 Horvát János 361, 462; *Thúry György énekei* 501; *Petőfi 1848/9-ben* 473—478.
 Horváth Lázár, Petrichevich 71.
 Horváth Mihály 58, 172, 205.
 Horváth-kódex 555.
 Hroswitha 395.
 Hubay Jenő 316.
 Hubay Miklós 210.
 Hugó Károly 498; *Világ színjátéka* 351.
 Hugo, Victor 6, 11, 85, 94, 115, 443; *Notre Dame de Paris* 48.
 hún-mondák 392—393.
 Hunfalvy Pál 176, 363, 478.
 Hunyadi Ferenc, *Trója hist.* 348.
 Hunyadi János 78, 363.
 Huppert, Rudolf 349, 443.
 Husveth József, *A kultúra útja* 79.
 Huszadik Század 184, 347, 441.

- Huszár Vilmos 116.
 Huszti József 176.
 Huszti Péter, *Aeneis* 526.
 Husztiné Révhegyi Rózsi 183; *Erdei és Hegel* 92, 224, 432–433.
 Huzella Ödön, *Csodá* 452.
 Hüvelyk Matyi (éleláp) 452.
- Ibsen 82, 338, 453; *A vadkacsa* 63.
Igazság 184.
 Ignotus 192, 357, 366, 371, 375, 433, 451; *Tizedik év Nyugat* 354; *Petőfi-Társaság* 354–355; *Egy év történelem* 356; *Költészet és politika* 366; *Színházak és színészek* 366; *Arany* 451; *Ambrus* 451; *Arany s a népiesség* 451–452; *Schöplín* 452.
- igric 345; l. még énekmondók.
 Illésházy Gáspár 181
 Illésy János 405.
Illustrierte Zeitung 348.
Illustrierter Wiener Extrablatt 184.
- Ilosvai Selymes Péter, *Tholdi* 102, 358, 432; *Ptolomeus* 411; *Nagy Sándor hist.* 411, 412; elveszett históriás éneke 411–412.
- Imre Sándor 508.
 Incze Sándor 88.
 individualizmus 372.
- Ipolyi Arnold, Rimay-kiad. 352.
 Irányi Dániel 96.
 Irinyi József 458.
- Irodalmi Kör, Sárospataki 99.
 Irodalmi Társ.. *Izr. Magy.* 331.
- irodalom 356, 539; Shakespeare hatása a magy. — ra 56, 57; Marmontel hatása a magy. — ra 57–58; Pope és a magy. — 74–75; mai 82–83, 371–377, 439; ifjúsági 65, 117; — tanítása 190–191, 353, 440; a prot. magy. — története 194; kapitalizmus és — 346; Arany utáni — 355–356; szintetikus — 370, 526; szocializmus és — 547–548; — és könyvterjesztés 537.
- irodalomtörténet, — írás munkája 1916-ban 105–119; — i előadások egyetemeken 203, 546; — i vonatkozású cikkek az 1915–6. évi középisk. értesítőkből 211; református — 455; — írás és művésztört. 520–521.
- Irodalomtörténeti Közlemények* 184–187, 348–349.
- Irodalomtörténeti Társaság, Magyar, választmányi ülései 91–92, 92–93, 197–199, 368–369, 462–463; felolvasó ülései 92, 93–94, 199, 463; közgyűlése 367–368; elnöki megnyitó 217–221; titkári jelentés 222–225; zárószámadása 369–370; költségtervezet 1917-re 370.
- iskolai dráma 403–404.
 István főherceg 342.
 Istvánffy Gyula 98.
 Istvánffy Miklós 59, 69, 70.
 Izsó Sámuel 350, 532.
 Izsóf Alajos, *Túl a nagy vizeken* 183, 341.
- Jakab Ödön 101, 207, 457, 557; *Arany János* 433.
- Jakubovich Emil 81; *A Nagyszombati kódex írója* 352; *Egy régi magy. szótár* stb. 447.
- Jámbor Pál 528.
- Jancsó Benedek 71, 127.
- Jannkó János 25.
- János király (Zapolyai) 352.
- Jánosi Béla 112, 178, 514; *Schedius Lajos esztétikai elmélete* 176–177, 183; *A lélektani esztetika úttörői Magyarországon* 425; *Brassai a művészi hatás okairól* 522.
- Jánosi Boldizsár 253.
- Jánossy Béla, P., *Kossuth emlékezete* 440.
- Janovics Jenő 183.
- Janus, Pannonius 183 348.
- Jászai Mari, *Színész és közönség* 89.
- Jászay-Horváth Elemér 207, 208, 343; *Tábortűzek* 76, 192, 455.
- Jaulusz Ilona 524.
- Jelenkor* 478, 523.
- jellemzés, szépirodalmi 117, 184–185.
- Jenbach Béla l. Stein Leó 68.
- Jerney J. 363.
- joculator 345.
- Jókai Mór 18, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 88, 89, 114, 115, 135, 136, 328, 329, 418, 438, 440, 454, 517, 543; hagyatéka a Nemz. Múzeumban 95, 354; — és Sienkievicz 358; *Aranyember* 15, 460; *Új földesúr* 16, 212; *A peregrinus* 45–46; *Szerélem bolondjai* 74, 115, *Levente* 95; *Kárpáthy Zoltán* 180, 334, 341, 350, 356, 441; *Mire megvénülünk* 329; *A két gyám* 460; *Dalma* 460; *Milton* 460; *Szegény gazdagok* 538.
- Jókai Mórné, Nagy Bella 454.
- Jókuti Fr. 441.

- Jordanes 527, 528.
Jordánszky-kódex 59, 448.
 Jósika Kálmán b., *Báthory Gábor utolsó szerelme* 351; *Rákóczy Júlia* 351.
 Jósika Miklós b. 89, 496, 528; *Két élet* 352; *Abafi* 365; *Csehek Magyarországon* 432.
 József, II. 490.
 József kir. herceg 95, 96, 463.
 József nádor 204.
 József Ferenc kir. herceg 204.
 Juhász Árpád, *Köszöntés messziről* 439.
 Juhász Gyula 101, 207.
 jutalom-tételek, irodalmi 338.
Juventus 187, 441.
 Jünger J. Frigyes 291, 292.
- Kabos Ede, *A királyné* 425, 544.
 Kaczér Illés, *Khafrit* 79, 190, 193, 195, 335; *A király aludni akar* 539.
 Kacziány Géza 538; *Görgei* 189; *A magy. mémoires-irod. 1848–1914.* 511–513.
 Kádár Jolán 511; *A budai és pesti német színészet tört.* 542.
 Kaffka Margit 360, 542; *Két nyár* 182, 337; *Állomások* 360, 435, 438, 545; *Színek és évek* 435; *Hangyaboly* 438, 519, 536, 544; *Levelek a zárdából* 536.
 Kaiser, Fr., *Der Viehhändler aus Oberösterreich* 391.
 kalendárium, szebeni magyar (1631) 77.
Kalevala 514.
 Kálmán Imre, *Zigeuner-Primas* 79; *Életem és pályám* 194; *Csárdás-királyné* 194, 342, 347, 362.
 Kalmár György 81.
 Kálniczky Géza 456, 545.
 Kálnoki Izor, *Klárika doktor* 516, 542.
 Kant I. 176; — és Madách 527.
 Kántor Imre, verskötetete 343.
 Kapossy Lucián, *Arany J. költészetéről* 436.
 Kara Győző, *Sárosy Gyula kiadatlan írásai* 349, 527–528.
 Karácson János 341.
 Karácsonyi János, *Zapolyai az igazi* 352.
 Karafiáth Márius, *Társadalom és nemzetnevelés* 179.
 Kardos Lajos 114; *Az «Orbán süvege» szólás* 437.
 Karinthy Frigyes 102, 455; *Holnap reggel* 84; *Utazás Faramidóba* 192; *Ó nyájas olvasó* 336; *Az ezerarcú lélek* 439; *Igy láttátok ti* 526, 543.
- Karl Lajos, *Magyarország a spanyol nemz. és a francia klassz. drámában* 79, 117; *Arany J. egy francia bírálója* 461.
 Kármán József 493; *Fanni Hagymányai* 111, 167, 185, 355.
 Kármán Mór 190, 211.
 Karnarutics, B. 399.
 Károli Gáspár 448.
 Károly István (de Simaháza) 402–403.
 Károlyi Árpád 81.
Károlyi István gr. (ál.) halálára írt versek 530.
 Kárpáti Aurél és Vajda László, *Körmives Kelemen* 334, 338, 342, 347, 350, 354, 356, 366, 441.
 Kassák Lajos 350, 371–377, 440, 443; *A rettenetes nagy hamis alól Babits Mihálynak* 84; *Programm* 337, 372, 373, 374; *Jelzés a világba* 338, 374; *Az új irodalom* 338; *Szintetikus irodalom* 350, 371; *A tízéves «Nyugats»* 350, 371; *Az új irodalom* 373; *Új költők könyve* 451, 543.
Katholikus Nevelés 349.
Katholikus Szemle 79, 349, 441–442, 531.
Katholikus Tanítónők Lapja 337.
 katona, a hazai oláh népköltészetben 77.
 Katona Imre 456.
 Katona István 205.
 Katona József 32, 80, 425, 497; *Bánk bán* 56, 235, 360, 456.
 Katona Lajos 60.
 katonanóták 192, 206, 353, 358; Ferenc József a —ban 343.
 Kazinczy Ferenc 112, 182, 184–185, 192, 241, 244, 278, 349, 355, 377, 430, 491, 510, 514, 529, 530; levelei 112, 179, 427, 515; nyelvújítása 190, 352, 449; egyik epigrammájához 210–211; tübingiai pályaműve 362, 417–421, 528; gúnyirat Kazinczy ellen 501–504; Marmontel-ford. 528; Pyrker-ford. 529–530; *Bácsmegyei* 111; *Hamlet*-ford. 454; *Tövisök és virágok* 501, 503.
 Kazinczy Gábor 468, 515, 528.
 Kázmér Ernő 184, 337, 366, 425, 439, 440.
 Kecskeméthy Aurél 20, 329.
 Kék Lajos 64, 98, 111, 115, 116, 117, 179, 197, 199, 203, 253, 259, 279, 365, 528; *Az irodalom halottai* 73–74; *A «széplelék» irodalmunkban*

- 111, 184—185; *Magyar költői verseinek* 199, 224; *Titkári jelentés* 222—225; *Élmények és emlékek* Baksay S. elbeszéléseiben 224; *Tompai M.* 319; Baksay S. 349, 365, 415—417, 444, 456; *Titkári jelentés* 367; *Tanulmányok Arany J. epikájáról* 437, 530—531, 543; *Tömörkény I.* 518—519.
- Kelcmen, XII. 202.
- Kelemen Krizosztóm 211.
- Kelemen László 88.
- Kelemen Viktor, *József hazamegy* 80, 335.
- Kelen Emil, *Egy drága élet* 343.
- Keleti Artúr 374; *Angyali üdvözlés* 83—84, 335, 350.
- Kelet népe (Das junge Europa)* 79.
- Keller, Gottfried, *Seldwyla* 354.
- Kemény János, *fejedelem* 340.
- Kemény Lajos 534; *Kazinczy F. levelezéséhez* 179, 515.
- Kemény Zsigmond b. 1, 8, 10, 57, 89, 114, 115, 227, 230, 328, 425; *Shakespeare hatása —ra* 71—72; *Alhikmet* 115, 349; *Férj és nő* 166; *Zord idő* 314—315; *Özvegy és leánya* 431.
- Kemp József, *Homeros-ford.* 238, 239, 240, 241, 242, 261, 268; *Erődi Béla* 453.
- Kendi Anna 110.
- Kenedy Géza, *Nyelvkétségek* 189.
- Kenéz Ferenc 200.
- Kenéz Péter 466.
- Képes Ujság* 442.
- Kerekes Ábel 77.
- Keréki Gergely 59.
- Kerényi Frigyes 352.
- keresztény középkor 393—394.
- Keresztény Magvető* 442.
- Kereszturi Bálint 523.
- Kereszty István, *A magyar és magyarországi időszaki sajtó* 187, 209, 524.
- Kéri Pál, *Daudet Sappho-jának ford.* 541—542.
- Kertbeny Károly 20.
- Kertész Manó, *A magy. nyelv művelődéstört. emlékei* 463.
- Keszler József 19, 66, 67, 180, 334, 338, 339, 340, 358; *Das Budapest Theaterjahr* (1916) 195.
- Keszthelyi-kódex* 60.
- Két nagyságos elme* 186.
- Keyser János György 201—202; *Neueste Reisen durch Deutschland, Böhmen, Ungarn stb.* 202.
- Kézai Simon krónikája 527, 528.
- Kilár István, *A magy. kódexek nyelvi sajátosságai* 378.
- Kinizsi Pál 59. Kinizsi Pálné, *Magyar Benigna* 59.
- Király György 75, 187, 197, 330, 525, 528, 531; *Balassi B. In Somnium c. költeménye* 52—55; *A Trójomonda XVI. sz.-i irodalmunkban* 92; *Idegen helynevek nyelvünkben* 96—98; *Echegaray* 181; *A trójai háború régi irodalmunkban* 244, 348, 526—527; *A modern irodalom tanítása a középiskolában* 353; *Ilosvai elvesztett históriás éneke* 411—412; *Heliodorus a magyar irodalomban* 519—520.
- Kis János 75, 99, 176, 190, 352, 421, 514; *A jaluhi pap* 345; *Szívem krónikája* 345.
- Kisfaludy Károly 32, 69, 209, 494, 529; *dramái* 497; *Stibor vajda* 71; *Tollagi* 112; *A Tatárok* 169—172; *A kérők* 212, 283; *A Pártütők* 282, 293; *Hűség próbája* 282; *Mátyás deák* 282, 293, 431; *Tihamér* 495.
- Kisfaludy Sándor 75, 99, 171, 182, 429, 491, 510, 514, 530; *regéi* 492—493; *dramái* 494; *Két szerető szív története* 185; *Hunyadi* 494.
- Kisfaludy-Társaság 115, 179, 337, 339, 340, 352, 478; *új tagjai* 199; *jutalomtétellei* 199; *Évlapjai* 63—64, 89, 508—509.
- Kis Lap* 25.
- Kiss Ernő 328.
- Kiss József 98, 207, 208, 328, 457, 458, 557; *Egy éj alatt* 445; *Epilog* 445.
- Kiss Menyhért 76, 206, 208; *Tábornok* 79; *Talizmán* 345, 455, 536; *Háborús versek* 537.
- Kiss-Erős Ferenc, *Estétika* 537.
- Kistelki Edit 457.
- Klapka György 96.
- Klein, J., *Tömörkény* 523.
- Klein, Stefan J. 74; *Ungarische Erzählungen* 335.
- Klemm Antal 212.
- Klesch, Chr. D. 437.
- Klopstock, *Messias* 253.
- Kncr Imre, *A magyar könyv jelenéről és jövőjéről* 442.
- Knight, *Az aesthetika tört.* 176, 177.
- Knoblauch, Edward, *A jaun* 63.
- Kóbor Noémi, 1916. *Anti tanár úr* 337, 339, 357, 360—361.

- Kóbor Tamás 100, 357; *Ki a ghetből* 353; *Hamupipóke* 353.
 Kocsi Csergő Bálint 87, 194; *Minden kereszték* stb. 456.
 Kodály Zoltán, *Három koldusének forrása* 77.
 kódexek 422–423; pálosrendi 58–61; — és a nyelvjáráskeveredés 81; domonkosrendi 555.
 Koháry István gr. 398.
 Kohn Sámuel 331–332.
 koldusének 77.
 Kollányi Boldizsár 206; *Vérholtok* 360.
 Koller Amália 1.
 Koller István, *Arany J.* 440; *Komjáthy J.* 443.
 Kolmár József 515.
Kolozsvári Hírlap 188, 442.
Kolozsvári Szemle 79.
Kolozsvári Ujság 188.
 Kolumbán János, *Vida György* 403.
 Komáromi János, *Csanak András Bécsben* 190, 424; *Tilinkó* 516.
 Komját Aladár 350, 440; *Molnár F. rendjele* 337.
 Komjáthy Jenő 80, 353, 443; *Parkban* 443.
 Komjáti Benedek, *Szent Pál levelei*. 448.
 Konstantinápolyi Magy. Tud. Intézet 108, 203–205, 523, 528.
 Kont Ignác 118; *Gesch. der ung. Literatur* 459.
 Kontraszty Dezső 457.
 Könyi János 57, 399.
 Kopitar, B. 420.
 Korbuly József 439, 442.
 Koroda Pál 338, 346, 366, 539; *Komjáthy Jenő* 353.
Korrespondenzblatt d. Vereins für Stebenbürgische Landeskunde 442, 531.
 Kortum Arnold, *Die Jobside* 321–326.
 Kósa Miklós 545.
 Kossuth Lajos 35, 36, 97, 115, 440, 458, 477, 480, 523, 539.
 Koszó János 525.
 Koszorú Ferenc 337.
 Kosztolányi Dezső 192, 194, 207, 355, 356, 358, 359, 365, 366, 433, 451, 543; *Bűbájások* 181, 195; *Tinta* 335; *Modern költők* 345; *Mák* 355, 360; *Arany estéje* 360; *Krudy Gyula* 365; *Paraszti és népies* 452; *Szomorj Dezső* 541.
 Kosztolányi Zoltán 98.
 Kotsi Patkó János 89, 510.
 Kotzebue 172, 497; *Béla's Flucht* 75.
 Kovács Dezső 352, 445.
 Kovács Géza, *Kazinczy egyik epigrammájához* 210–211.
 Kovács Lajos, *Diadalok útján* 188.
 Kovács Lydia, *Két esztendő* 195; *Képek a pesti frontról* 195.
 Kovács Pál 495; *A zárdaszűz* 351; *Nemesek hadnagya* 498.
 Kováts Antal, *Petőfi, a filozófus* 75.
 Kozma Apdor 115, 207, 208, 244, 269, 270, 417, 508, 514; *Eötvös Károlyról* 74; *Faust-ford.* 269, 338; *Shakespeare és Arany* 428.
 Kóhalmi Béla, *Könyvdolgok* 366; *Arany-jubileum* . . . 366.
 Kölcey Ferenc 56, 75, 113, 182, 227, 241, 278, 491, 510, 536; *Vanitatum vanitas* 187; *Himnusz* 450, 557.
 Kölcey-Egyesület, aradi 127.
 költészet (magyar) 355–356; Shakespeare és a — 70–72; a háború és a — 81, 85, 99, 99–100, 100–101, 181–182, 189, 206, 206–208, 211, 453; legújabb 338, 445–446; háború utáni — 363; — és politika 366; — történet 520, 521.
Költők Tára, Régi Magyar 108, 427.
 König György, *A vidéki színészet lélektanához* 348.
Königsbergi szójegyzék 81.
 könyvtár 540; Rákóczi — 351; apáca — a nyulak szigetén 442; Thallóczy — a 442; magyar — Hollandiában 523; a képviselőház —a 534; sárospataki főiskolai — 540.
Könyvtári Szemle 442, 531–532.
Könyvujság 188–189, 435, 443.
 Körner, Th. 33.
 Kőrösi Csoma Sándor 363.
 Kőröspataki János, *Lupuj vajda* 400.
 Kőrösy László 81.
 Kőszegi Pál 400.
 Kőteles Sámuel 176.
 Kövér Lajos, *Hűség hűtlenségből* 460; *Hódítás falun* 460; *A szép marquisné* 460.
 Kövessy Albert, *Lipi* 66; *Golem* 347.
Közlöny (1849) 483, 484, 485.
 Közművelődési Egyesület, Miskolci 98.
 Kremmer Dezső, *Bayer J. színészeti történeti könyvtára* 532.
 Kreskay Imre 75.
 Kreutzwald, Fr. R. 514.
 Kristóf Domokos 353.

- Kristóf György 75, 77, 80, 98, 99, 116, 524, 530; *Adatok Kerekes Ábel tud. törekvéseihez* 77; *A magy. prot. irodalom története* 194.
- Krisztina-legenda* 210.
- kritika 88, 356, 433; — és reklám 366.
- Kritika* 79, 532.
- Kriza János, *Rege a kis fáról* 319.
- Kriza-kódex* 555.
- krónika, Anonymus 348; Thúróczy 434, 528; Bonfini 434, 523, 524, 525; Kézai 527, 528; Jordanes 527, 528.
- Kropf Lajos 406.
- Kröger, Ernst 435.
- Krudy Gyula 102, 208, 358, 443, 539; *Aranykéz-utcai szép napok* 334, 358, 365; *Pest, 1916.* 339, 451; *Pest, 1915.* 343; *Magyar Pantheon* 353; — levele a Nemz. Színházról 353; *Őszi utazások a vörös postakocsin* 513, 544.
- Krüger Aladár, *Hozzászólás a magy. kath. sajtó kérdéséhez* 536.
- Krüger, J. Ch. 290.
- Krüzselyi Erzsike 207.
- Kubán Endre, *Arany János* 363.
- Kubinyi Ernő 544.
- Kulcsár-kódex* 60.
- kultúra, magyar 327, 328; a háború után 79; német-magyar 543.
- Kunfi Zsigmond 208.
- Kunoss Endre 495.
- kuruc költészet 398—399; forrásairól 77, 347; hitelessége 347; *Esztergom megvételéről* 77; *Rákóczi kesergője* 466.
- Kuthy Lajos 496.
- Kutruetz Rezső 253.
- Kuun-kódex* 110.
- Lábán Antal, *A 'Tatárok Magyarországon' és a bécsi Polizei-Hofstelle* 169—172.
- Laczkó Géza, *Szentjóni Szabó Együgyű Parasztjához* 48—49; *Noémi fia* 80, 334, 346, 348, 350, 354, 359, 366, 445; *Szent Elek legendája* 438.
- Laczkovics János 347.
- La Dama de Reus* 408.
- Lajos, Nagy 35.
- Lakatos László 335, 343, 425, 459, 534, 544; *Az idegen leány* 65, 85, 86, 179, 187, 188, 336, 357, 358; *Tavaszi játék* 79, 190, 195, 357; *'Buona notte'* 88; *Brassói emlék* 88; *Sebők Zsigmond* 192; *Színházak és városok* 194; *Molnár Fe-*
- renc* 194; *A posthumus Cholnoky* 425; *A 'barbárok'* 457; *Két regény* 542.
- Lakatos Vince 211.
- Lám Frigyes 351; *Az utolsó nádor mint regényhős* 342.
- Lambrecht Kálmán 78; *Herman O. etnografiai dolgozatai* 77; *Herman O., az etnografus* 78.
- Lampérth Géza 65, 179, 208; *A M. P. I. T. és az irodalom* 86; *A háló* 340, 426; *Az én rózsám* 432; *Ének Aranyról* 438.
- Landauer Béla, *Gloria* 356; *Tanár* 438, 445.
- Landknechtspoesie* 396.
- Lándor Tivadar, *A nagy háború irás-ban és képben* 100.
- Láng Ádám János, *Álorca ellen álorca* 291, 292.
- Lanson, G. 392.
- lantosok, l. énekmondók.
- Lányi S. 207.
- La Revue de Hollande* 189.
- Laskai János, *Theagenes és Chlariklela* 330.
- Lauterbeck, Georgius, *Regentenbuch* 524, 525.
- Lázár István, *A kékhajú fantóm* 79; *A fekete grófné* 616.
- Lázár János gr., *Florinda* 403.
- Lázár-dráma 401.
- Lechner Tibor 223.
- Lefflerné Liljenkrantz Signe 87.
- legenda, Domonkos — 341; Margit — 183, 342.
- Légrand, *L'Épreuve réciproque* 283, 286; *Le galant Coureur* 283.
- Lehr Albert 451; *Emlékezések Arany J.-ra* 537; *Arany-magyarázatok* 538, 556.
- Leibniz és Magyarország 340, 361—362.
- Lembert, *Die Untröstlichen* 293.
- Lemouton Emilia, *Shakespeare-ford.* 510.
- Lenau 357.
- Lendvay Márton 34.
- Lendvay Márton ifj. 461.
- Lengyel Ernő 543; *Háborús irodalom, háborús sajtó* 100.
- Lengyel József 350, 440.
- Lengyel Menyhért 61, 194, 205, 356; *A hálás utókor* 62; *Tai-fun* 62, 193, 195; *A táncosnő* 65, 82, 86, 347, 349, 362; *A cárnő* 85; *Vera* 191.
- Lengyel Miklós 319.

- Lenkei Henrik 100.
 Lessing 229, 289; *Der junge Gelehrte* 290; *Der Schatz* 290; *Barnhelm* Minna 290.
 Lesznai Anna 541.
 Lévai Mihály, *A fekete hegyeken* 335.
 Lévai névtelen, *Páris és Ilona* 526.
 Leval, André, *A magyar-francia bibliográfiahoz* 442; *«Farsangi katalógus»* 531.
 Lévy József 207, 359, 360, 365, 427, 468, 480; *Arany bölcsője* 340, 432, 508; *A szalontai temető* 344.
 Liedemann Márton 363.
 Lipesei kódex 110.
 Lipsius, Justus 525.
 Liptai Imre 194, 543.
 Listius László, *Magyar Mars* 400.
 Lisznyai Kálmán 208.
Literarisches Zentralblatt 80, 189, 349, 443.
 Literáti Nemes Sámuel 89.
 Lobkovitz Poppel Éva 70, 72—73, 181.
 Lóczy Lajos 67, 463.
 Lónyay Menyhért 96.
 Lósz István, *Bartók Lajos* 26—44, 158—166, 294—316.
 Lorsi Ernő 191.
 Losonczi Zoltán, *Kódexeink és a nyelvjárás keveredése* 81, 354; *A Halotti Beszéd nyelvjárásáról* 449.
 Losonczy Irma 364.
 Lovas Elemér, *B. Margit történetének részletes forráskritikája* 187, 212.
 Lovassy István 551.
 Lovassy László 120, 545.
 Lovász Károly 88.
 Lovik Károly 84, 533—534.
 Lőrinczi György, *Az özvegy jalu* 79, 85, 189—190, 424.
 Lövy Ferenc 436.
 Lukács György 358; *Megjegyzések Balázs Béla új verseiről* 192.
 Lukács Hugó 184.
 Lukács Móric 458.
 Lukinich Imre, *Petőfi és III. Napoleon* 505.
 Luther Márton, és a magyarok 469.
Luther-Naptár, Képes 469.
 Lux, Jos. Aug., *Ung. National-Literatur* 459.
Ma 116, 350, 371—377, 443, 532, 543.
 Macarius József 405, 406, 410, 411.
 Machiavelli 524.
 Mácza János 337, 338, 350; *A modern magyar dráma* 76, 205; *Intim színpad, aréna?* 337—338; *Színházak* 443; *Krudy Gyula Ibent kritizál* 443; *Móricz Zs.* 532.
 Madách Imre 89, 90, 94, 114, 361; Kant és — 527; *Az ember tragédiája* 46—48, 102, 193, 498, 527, — és a biblia 211.
 Madarassy Gyula 439, 440; *Jegyzetek modernekről* 439.
 Madarász Ferenc, *«Legyen meg a te akaratod»* 188.
 Madas Gyula 200.
 Madzsar Imre 81.
 Magassy Antal 55.
 Magda Sándor, *A magy. egyezményes filozófia* 87, 342.
 Magyar Bálint, *Katonák* 439, 447.
 Magyar Benigna I. Kinizsi Pálné.
Magyar Figyelő 189, 350, 443—444, 532—534.
Magyar Hírlap 534.
Magyar Könyvszemle 351, 534—535.
Magyar Középiskola 80, 189, 351, 444, 535.
Magyar Kultúra 80, 189—190, 351—352, 371, 444—447, 535—537.
 Magyar László 450.
Magyar Nyelv 81, 97, 190, 352—354, 447—448, 537—538.
Magyar Nyelvőr 81, 97, 449, 538.
Magyarország 189, 351, 353, 538—539.
Magyar Paedagogia 190, 352—353, 539.
 Magyary Géza 463.
Magyar Szemle 537.
Magyar-Zsidó Szemle 353.
 Mailáth János gr. 510.
 Mailáth József gr. 171, 172.
 Majláth György 454.
 Majthényi György 458.
 Makkai Sándor 117.
 Malonyay Dezső 347.
 Manzoni 6; *Jegyesek* 7.
 Marczali Henrik 98; *A Botond-monda* 107—108.
 Marczell Mihály, *Fronton és front mögött* 188.
Margit-legenda 183, 342, 555.
 Mariay Ödön 343; *Az aranyország* Zongh 424, 438, 447, 540, 541.
 Marinetti 376; *Csata* 376.
 Marivau 92; *Le Jeu de l'Amour et du Hasard* 283—293; *Annibal* 290; *Serment indiscret* 290; *Les fausses Confidences* 292.
 Márki Sándor 433, 463, 552; *Arany J. szalontai éveiből* 120—133, 547, 550; *A nagyfalusi Arany-család* 124—

- 125; *Bihari Írók* 123, 132; *Bihari Román Írók* 132; *Magyar adatok Mazeppáról* 364.
 Márkus László 545.
 Márkus Miksa 88.
 Marlowe, *Doctor Faustus* 511.
 Marmontel, hatása Magyarországon 57—58.
 Marót Károly 113.
 Márton Ferenc l. Abonyi Lajos.
 Márton István 172—173.
 Márton János 455.
 Márton József 223.
 Márton Sándor 194; *Színpadí kivite-
lünk és bevitelünk* 88.
 Marullus 55.
 Masznyik Endre, *Új-Testamentum*-ford. 86, 183.
 Mátyás király 35, 287, 393; a dél-
szláv népköltészetben 78, 108—109.
 Mauks Cornelia, *Mikszáth K. és az
angolok* 339.
 Maupassant, Guy de 63.
 Mayer K. János, *Az irodalom szerepe
az intelligencia pasztorációjában* 345.
 Medgyes Lajos 456.
 Mednyánszky Alajos, *Elbeszélések...
a magyar elődökből* 92, 293.
 Megyeri Ferenc 550, 551.
 Megyeri Károly 414.
 Megyeri Sára, Arany Jánosné 127, 131
 Melegdi János, *Susárló* 448.
 Melich János 81, 534; *Német jövevény-
szavainkról* 81; *Adatok a tört. magy.
nyelvtanhoz* 447; *Emberöltő* 538.
 mémoires-irodalom 1848—1914., magyar
511—513.
 Méray Horváth Károly, *Örök tűz* 539.
 Mészáros Gyula 77.
 Mészáros Károly 527.
 Meszlényi Lambert 211.
 Mészöly Gydeon 423; *Bécsi kódex-
kiad.* 108; *Rimay kiadott levelei
megbízhatósága* 352; *Zsoldos Ignác
és gr. Széchenyi I.* 426, 515; *Leg-
régibb bibliafordítóinkról* 447, 447—
448; *Arany J. és Zsoldos Ignác* 538.
 Mezey Sándor 101.
 Migne, *Patrologia* 60.
 Mignet F. A. 289.
 Mihailovics Ö., *Toldi* 456.
 Mihályfi Ákos 346.
 Mikes Kelemen 404; *Törökországi Le-
velek* 111.
 Mikes Lajos 208.
 Miklós Gábor 328.
 Miklós Jenő 545.
 Miklós Ödön 182; *Mikor született
D. Ember Pál?* 182; *Magyar könyv-
tár Hollandiában* 523; *Kereszturi
Bálint doktori vizsgája* 523; *A.
Cseri J. Utrechtbe történt meghivatá-
sáról* 523.
 Mikszáth Kálmán 18, 23, 81, 328—329,
396, 415, 424, 436, 438, 440, 518,
533, 534; *A kaszát vásárló paraszt*
447, 453.
 Mikszáth Kálmánné, özv., *Mikszáth K.*
533.
 Milotay István 353.
 Milton, *Elveszett Paradicsom* 253.
mindenki 77.
 Mindszenty Gedcon 446, 535.
 Miskolczy Károly 125.
 Mistral, Frédéric, *Miréio* 66, 336.
 Mitrovics Gyu a, *Az esztétika alapvető
elvei* 177—178, 349.
 Modern Színpad 180.
 Mohácsy Jenő 207, 357; *Von neuen
ung. Büchern* 195.
 Mokri Benjamin, *Shakespeare életrajza*
510.
 Moldován Pál 439.
 Molière 290, 292 403.
 Molly Tamás, *Három novella* 363, 451,
532.
 Molnár Albert, Szenci, zsoldtárai 398.
 Molnár Borbála 348.
 Molnár Ferenc 61, 88, 100, 179, 184,
199, 205, 356, 357, 359, 365, 447,
526, 544; *Az ördög* 62, 193, 194,
357, 362; *Liliom* 62, 85, 182, 362;
Farsang 66, 67, 181, 184, 187, 188,
190, 194, 195, 196, 336, 341, 344,
350, 358, 362, 365, 428, 429, 439,
443, 450, 450—451, 453, 532;
A Jehér felhő 85, 337, 339, 346, 362,
444; *Egy haditudósító...* 101—102,
357, 536; *A doktor úr* 180; *A farkas*
193, 194; *A testőr* 193; *Az éhes
város* 435; *Katonadalgyűjtésem* 358;
Az óriás 513; *Ismerősök* 516, 534.
 Molnár Jenő 101, 193, 208, 343; *Ima
1916-ban* 83—84.
 Molnár Kálmán, Pápai 343.
 monda, Toldi. 48, 125, 126, 442;
Trója — 32, 348, 526—527;
Botond — 107, 108; Csanád —
346; fehérló — 347; hún — 392—
393; Frithjof — 432; Dietrich —
432; Macbeth — 435; — a kakas-
lomni várhegyről 443.
 Mondolat 77, 447, 502, 503, 504.
 Monti, Homeros-ford. 254, 255.

- Móra Ferenc 457.
 Móricz Pál, *Fergegyéből* 424, 523.
 Móricz Zsigmond 61, 205, 329, 532;
Sári bíró 62; *Falu* 63; *A tűznek nem szabad kialudnia* 334, 338, 346, 354, 365, 522; *Harmatos róza* 346; *Karak szultán* 438; *Vidéki hírek* 438, 513, 536—537; *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* 441; *Tömörkény* 452; *A jáklya* 544.
 Mories, John 96.
 Mórocz Emilián 211.
 Morvay Győző 177, 329, 351, 444.
 Mosonyi Lipót, *Thallóczy L. és a török-magy. levéltári kutatások* 341.
Mozi-Világ 353, 449.
Múlt és Jövő 81, 449, 539.
 Munkácsy Mihály 95, 96.
Munkások Újsága 486, 487.
 Muraközy Gyula, *Emberélet* 346.
 Musset, Alfred de 297.
 múzeum, Arany — 464—465, 549—550; Darnay — 539; Veszprém-megyei 540.
Múzeumi és Könyvtári Értesítő 449, 539.
 műfordítás, alaki hűsége 244—245.
 Müller-Guttenbrunn, *Die Glocken der Heimat* 547.
 művészettörténet, irodalomtörténetírás és — 520—521.
 Nadányi Zoltán, *Arany J.* 449; *Kerek erdő* 452, 458.
 Nádas Sándor 88.
 Nádasdy Ferenc 181.
Nádor-kódex 352, 378.
 Nagy Andor, *Magyarokról dalolnak a szkipetárok* 366.
 Nagy Balázs 211; *Háborús dalok* 543.
 Nagy Béla, *A házibarád* 343.
 Nagy Endre 101, 194, 206; *Zseni* 189; *Sienai Szent Katalin* 334, 433.
 Nagy Ferenc, *Márciusi beszéd* 98; l. még Vályi Nagy Ferenc.
 Nagy Gyula 81.
 Nagy Ignác, *Tisztaújítás* 498.
 Nagy Imre 495.
 Nagy László, *Ambrus és Gorkij* 440.
 Nagy László, Gesztelyi 193.
 Nagy László, S. 184, 439; *Szintétikus irodalom* 526.
 Nagy Miklós 190.
 Nagy Olivér, *Eöttevényi* 98.
 Nagy Samu 516.
 Nagy Sándor, *A virágregék* 319; *«Toldi» keletkezése és fogadtatása* 365.
Nagyág 190, 540.
Nagyasszonyunk 353.
Nagyszombati-kódex 352.
Nagyvárád 449.
Nagyvárad comedia 395.
 naturalizmus 374, 375, 544.
 Négyesy László 64, 92, 110, 203, 243, 252, 328, 349, 398, 426, 458; *Elnöki megnyitó beszéd* 217—221, 367; *Shakespeare és a magy. költői lélekrajz* 342, 425; *Arany* 432, 445, 528, 542; *Arany művészete és elmélete* 516—517; *Arany és a magy. nyelv* 537.
 Német Sámuel 211.
 Németh Gyula 75, 77, 183.
 Németh István, *Kiállítás az Úrhoz* 341.
 Némethy Géza 244.
 Némethy György 461.
 Nemzeti Kör 317.
 nemzeti költészet kora 494—499.
 Nemzeti Múzeum, hírlaptára 209.
Nemzeti Nőnevelés 190—191.
 Nemzeti Színház (bpesti) 67, 358, 530.
 népballadák, skót-angol megvilágításban 77; *Hazajöttem a vásárról...* 77; *Fehér László* 92.
Nép Barátja 131, 132, 479, 481, 482, 483, 484, 485, 487, 488.
 népdal 78, 435.
 népköltészet 499—500; mai 366.
 népmese 77, 461; *Petőfi János vitéze és a —k* 346—347; sárospataki — gyűjt. 455.
 népmondák 347.
Népművelés 540.
Népnevelők Lapja 449—450.
Népszabadság 479—489.
 népszínmű 85.
Néptanítók Lapja 353—354, 540.
Neue Freie Presse 82, 191, 354, 450.
Neues Pester Journal 82, 354, 450.
Neues Wiener Journal 82, 184.
Neues Wiener Tagblatt 184, 450—451.
Neue Zürcher Zeitung 82, 354, 450.
 Neugebauer László, *Petőfi Bécsben* 556.
Nibelung-ének 431, 527, 528.
 Nitsch Dániel 421.
 Nógrádi László 117; *Gyermekirodal-munk* 65.
 nyelv (magyar), fejlődése 348; —i tanítás anyaga 444.
 nyelvmelkek, pálos-rendi 58—61.
 Nyelvművelő Társ., Erdélyi Magyar 112, fennmaradt nyelvtud. kéziratai 538.
 nyelvváltás 81, 352, 449; Kazinczy —a 190, 352, 449; Döbrentei —a 377—378; Arany népiessége és a — 537—538.

- Nyugat* 80, 82—85, 191—192, 350, 354—356, 371, 373, 374, 428, 435, 439, 445, 451—453, 540—542, 544.
nyugatosok 371, 373, 438.
Nyujtódi András 447.
- Oberle Károly 199, 367, 368.
Obernyik József 51.
Obernyik Károly 51, 496, 498; *Khelonus* 70.
Obsopocus, *Aithiopika*-kiad. 329.
Octávia 171.
Officium Marianum 59, 60.
Ohnet, G., *Vasgyáros* 15.
Oláh Gábor 101, 208, 328, 511; *Erdély a magy. irodalomban* 89; *Szegény magyarok* 435; *Csokonai és a rokokó* 521—522; *Háborús versek* 537; *Arany* 539.
Oláh Miklós, *Hungaria et Athyla* 528.
Olajos Domonkos 526.
Oltfalvy Aladár 345.
Oltyán Sándor, *Arany J. nyelvéhez* 81.
Ónody B. 363.
Orbán, VIII. 434.
Orbán Ferenc 545.
Orbán süvege 437.
Orczy Lőrinc 75, 111—112, 185—187, 490; *Szerelem és bor* 187; *Bugaczi csárda* 187.
Ország-Világ 453.
Osváth Eszter 101.
Osváth Gedeon, *Petőfi és az aszódi gimnázium* 75.
Osváth Imre 130.
Osztoja, A. H. von 407.
Osztrák-Magyar Monarchia, *Az* 96.
Oswald Arisztid, *Hunyadi János ifjúsága* 363.
Ottlyk László, *Síró sugarak* 364, 444.
Ouville, Le Métel d', *Naijveté d'un lacquais* 48—49.
Ovidius 167, 229, 319, 348, 526, 527.
Ozorai-Kálmán Margit, *Anna* 86.
Österreichische Literatur 192.
Österreichische Rundschau 86, 356.
Österreich-Ungarns Zukunft 85.
- Paál Antal 223.
Paedagogiai Értesítő 542.
Pailleron 344.
Pákh Albert 21, 348, 349.
Pakots József 98, 101; *Éjszaka* 79.
Pálóczy, L., *Der ungarische Livingstone* 450.
pálos-rend, nyelvemlékei 58—61.
pályázatok, szépirodalmi 67.
- Pannonia megvételeiről, Ének* 393.
Panka Károly, *A képviselőház könyvtárának tört.* 534.
Pap Endre 348.
Pap Gábor, Ináncsi 510.
Pap János 457.
Pap Károly 203, 361; *Egy ismeretlen Zrinyiász-másolat* 49—52; *A magyar «Faust» élettrajzához* 187.
Pápai István 75, 128.
Pápay Sámuel, *A m. literatura esmérete* 420.
Papp Ferenc 114, 349.
Papp Géza, *A magyarc nóta* 435.
Parászka Gábor, *A háború dalköltése a kisküüllőmegyei Csáváson* 81.
Parmenius István, Budai 444.
Pártos Zoltán, *Aratás* 192.
Pásztor Árpád 101; *Vengerkák* 79, 346, 425, 428, 440, 442, 445, 453, 457, 531; *Találkozásom Poe Edgárral* 192, 351; *Regényalakok* 350, 356, 366, 439.
Pásztor Géza 207.
Pásztor József, *Az ügyetlen* 424, 427, 447.
Patai József 99, 100.
Pataki József 358, 455; *Arany mint színész* 454.
Pataki Névtelen, *Euryalus és Lucretia* 110, 527.
Patay Pál, *Székács József* 80.
Pauler Ákos, *Medveczky F. emlékezete* 432.
Pauler Gyula 205.
Payr Sándor, *Luther M. és a magyarok* 469.
Paziazi Mihály 510.
Pázmány Péter 72, 73, 434, 435.
Péchy Simon, *imádságos könyve* 330—333, *Psalterium* 332.
Péchy-Horváth Rezső, *Az 52-esek frontján* 76.
Pécsi Napló 453.
Péczeli József 75, 183, 514.
Peisner Ignác, *Pulszky F. és a népmondák* 347.
Pekár Gyula 98, 365; *Turáni munka* 363; *Cervantes* 508; *Don Juan* 513.
Pekár Károly, *Magyar Kultúra* 327, —328, 342, 444, 525, 528.
Peláty Anzelm 75.
Példák könyve 555.
peleskei nótárius 112.
Pelle János, *Népek Golgothája* 192, 195, 362.
Pelsöczy András 73.

- Perczel Móric 96.
 Perényi József 112, 330, 349, 450, 530;
Szigeti József és Csiky Gergely 93, 224, 383—391; *Szigeti József forrásaihoz* 167—169; *Gr. Bethlen Imre színműve* 524; *Aranka Nyelv-műv. Társ.-ának fennmaradt nyelv-tud. kéziratái* 538.
 Perlaky, Sik Sándor költeményei 427; *Arany J.* 427.
 Pester Lloyd 86, 357, 453, 542.
 Pesti Hírlap 192, 351, 357—358, 441, 542.
 Pesti Hírlap (Kossuth lapja) 478.
 Pesti Napló 192—193, 351, 358—361, 453—455, 542—544.
 Petelei István 328.
 Peterdi Andor 98, 100, 101; *Háborús Verseik* 80, 192, 335.
 Péterfy Jenő 72, 254, 258, 259, 360.
 Pethő Sándor, *A szabadságharc eszméi* 76, 538.
 Petőfi Sándor 26, 30, 31, 32, 36, 38, 39, 42, 56, 68, 76, 84, 88, 94, 95, 99, 130, 135, 224, 240, 357, 364, 372, 375, 392, 427, 429, 433, 437, 443, 444, 480, 484, 486, 493, 495, 497, 498, 515, 530, 556; *Shakespeare és* — 71; aláírási ív — első verskötetére 317—318; — és a népmesék 346—347; 1848/49-ben 473—478; — és III. Napoleon 505; — és Arany 518; *Rab oroszlán* 37; *Világosságot!* 71; *János vitéz* 113, 162, 212; *Nála voltam...* 318; *M. B. kisasszonyhoz* 318; *Orbán* 437; *Szeptember végén* 450; *Hozzám jöss-e?* 455; *Befordultam a konyhába* 455; *Felhők* 474, 475, 476; *Cypruslombok* 474, 475; *Levél Arany J.-hoz* 476; *Mit csinálsz, mit varrogatsz ott* 476; *Olaszország* 476; *Talpra magyar* 476; *A honvéd* 484; *A puszta télen* 505; *A hóhér kötele* 532; *Coriolánus*-ford. 102.
 Petőfi-Album 26.
 Petőfi-Társaság 180, 338, 354—355, 539; múltjáról 556; — *Lapja* 556; — *Évkönyve* 556.
 Petőfi Zoltán 474.
 Petrarca 43; zsoltárai 60.
 Petravits Ignác 75.
 Petrik Géza, *Magyar Könyvészet* 351.
 Petrován Oszkár, *Arany J. kisebb epikai töredékei* 211.
 Petrik Géza, *Magyar Könyvészet* 135.
 Petrovay Miklós énekeskönyve 111.
 Petz Lipót 514.
 Pilisi Lajos, *A megrohant és felszabadított Erdély* 184, 192, 195, 440.
 Pintér Imre, ifj., *Csatatűzben* 335.
 Pintér Jenő 91, 92, 198—199, 330, 368; *A magy. irod. tört. III.* 420.
 Piotina 75.
 Pitroff Pál 344; *Degré Lajos* 1—16; *A győri sajtó tört.* 72, 75; *Egy régi szerkesztőségben* 72.
 Pixérécourt, Gilbert, Gróf Zrinyi Helena 351.
 Planche, G. 517.
 Platz Bonifác 190.
 Plinius 524.
 Podhradszky Gy., *Magyar-ukrán tört. kapcsolatok* 364; *Az ethnographus Tömörkény* 539.
 Podmaniczky Pálné, Br., *Gvadányi-reminiscencia Arany Toldijában* 412—414.
 Pogány József, *A széasztenőd Arany J.* 457.
 Pogány Kázmér, *A rokitnői mocsarakban* 183, 189, 345.
 pogánykor 392—393.
 Polgár József 428, 453; *Az ősi átok* 426.
 Polnai Jenő 99.
 Poncianus históriája 395.
 Pope, A., — és a magyar költők 74—75, 112, 182—183; *Essay on Man* 75; *Eloisa to Abelard* 75; *Windsor forest* 75; *A műbírálatról* 183; *Homeros*-ford. 255, 266, 267.
 Porzolt Kálmán 357, 358; *Egy színész naplójából* 440, 537.
 Pozsonyi-kódex 59.
 Prager Tagblatt 361.
 Prinz Gyula 363.
 Prior, *The Ladle* 524.
 Priskos Rhetor 527, 528.
 Prohászka Ottokár 208, 354; *A mi sajtónkért* 362.
 Prónay László br. 418, 421.
 Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 86, 193, 361, 544.
 protestáns kor 394—396.
 Protestáns Szemle 86—87, 193, 455.
 Puccini, *Tosca* 408.
 Pulszky Ferenc 458, 528.
 Putnoky Miklós 114.
 Rabelais 396, 531.
 Rabenschlacht 528.
 Ráby Simon 440.

- Racine 286.
 Rácz Lajos 362, 456; *Leibniz és Magyarország* 340, 361—362.
 Ráday Gedeon 491.
 Ráday Pál 401.
 Ráday Pál, ifj. 170.
 Rádl Ödön 449.
 Radnai Oszkár, *Arany nőalakjai* 447, 451, 530.
 Radó Antal 98, 100, 538; *A velen-
 cei kalmár*-ford. 102; *Magyar
 Homér-fordításokról* 199, 238—279.
 Radványi A., *Nagyfalusi Arany* 366.
 Radványi Kálmán, *Sik Sándor köl-
 tészetéről* 346.
 Rajka László, *Heliodoros Aithiopikájá-
 nak feldolgozásai a m. irodalomban*
 329—330, 519.
 Rajna Ferenc 358.
 Rájnis József 490.
 Rákóczi Ferenc, II. 35.
 Rákóczy László gr., naplója 111.
 Rakodczay Pál 115, 187, 288; *Szigeti
 J. forrásaihoz* 385.
 Rákosi Jenő 71, 210, 295, 348, 361,
 364, 371, 461; *Aesopus* 66, 88,
 196, 340; *Régi dal, régi gyűlölségről*
 71; *Ahogy tetszik*-ford. 102;
Homeros-ford. 250; *A magyar-
 ságért* 365; *Regények* 516.
 Rákosi Viktor, *Elnémult harangok* 67,
 194, 440; *Egy éj emléke* 68.
 Rapaich Rajmund, *A fejlődés eszmé-
 jének bírálata* 90.
 Ráskai Ferenc, *Hivatalnok leány* 183,
 335.
 Ratkovszky Vince 532.
 Ravasz Árpád, *Arany J. születésének
 századik évfordulóján* 361.
 R. E. 205.
 reformáció 76, 86; temetési énekei 109.
 regény (magyar), 1914-ben 79; ma-
 gyarországi német 192.
 Réger Béla 328.
 reges 345.
 Regnard, *Játékos* 291.
 Reguly Antal 363.
 Reichard Piroska 207.
 Religio 455.
 Rolle Pál 366, 545.
 Reményi József, *Messzeségek* 366.
Rendeleti Közlöny 361.
Repubblica 481, 482, 483.
 Rétheli Prikkel Marián, *A süveg
 őseink életében* 75; *A régi magy.
 énekmondók* 345, 436—437, 524;
A nagy világon e kívül . . . » 488.
 Réti Irén 350.
 Retzer, J., *Choice of the best poetical
 pieces* stb. 524.
 Révai József 532.
 Révai Miklós 490, 528.
 Révay Károly 456.
 Révayné Zuber Marianne 75; *A hazai
 németnyelvű folyóiratok tört.* 80,
 112, 189, 344.
 Révész Béla 208, 443; *Vonagló falvak*
 79; *Beethoven* 425, 429.
 Révész Imre 182; *Bod Péter, mint
 egyháztört. író* 455.
 Révész Kálmán, *A reformáció első
 évszázados megülése hazánkban* 1617
 86.
 Rexa Dezső 510.
 Réz Mihály, *Machiavelli műve a feje-
 delemről* 432.
 Riedl Frigyes 68, 71, 203, 353, 398,
 444, 537; *Shakespeare és a magyar
 irod.* 56—57, 82, 89, 106, 224, 336,
 344, 349; *Arany J. lelki élete*
 429—430, 508.
 Rieglerné Gerecz Margit 209.
 Rimay János 398; *Államiratai és
 levelezése* 352.
 Róbert Oszkár 526.
 Roboz Imre, *Az irodalom boudoirjában*
 102, 183, 195, 335.
 Roheim Géza 347; *A külső lélek és
 szinonimái a népmesében* 77.
 rokokó, Csokonai és a — 521.
 romanticizmus 116, 525.
 Róna Móric, *Arany J. kézírása* 452.
 Rossel Virgil 290.
 Rostyné gróf Forgách Ilona 87.
 Rouillet, Claude, *Philanire* 406, 407, 410.
 Rousseau, J.-J. 116; *Les Prisonniers
 de guerre* 345.
 rováírás, magyar 107.
 Rózsa Dezső 183, 511.
 Rozsnyai Dávid, *Horologium Turci-
 cum* 400.
 Rozvány András 552, 553.
 Rozvány György 120, 121, 122, 123,
 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131,
 444, 547, 548, 549, 550, 551, 552,
 553; *Juhász Mihály bácsi* 121;
Arany J. életéből 123; *Arany J.
 serdülőkori élménye* 124; *Nagy-
 szalonta tört.* 549.
 Rozvány József 553.
 r. s. 206.
 Rubinyi Mózes 115; *Mikszáth K.
 élete és művei* 328—329, 451, 461,
 530, 534.

- Rudolf trónörökös 96; — a mondá-
ban 78.
Rumy Károly 421.
Ruttkay György, *Keringő* 65, 85, 86,
179, 180, 187, 188, 191, 336, 356,
361, 362.
Rückert, Firdúsi-ford. 244; — és
Tompá 319—320.

Sachs, Hans 321, 397; *Bánk bán* 524,
Sajó Sándor 93, 101, 179, 199, 365,
453; *Jövendő* 199, 508.
Salamon Ferenc 37, 70, 230, 455.
Salamon László, *Eros oltárára* 192.
Salamon és Markalf 395, 401.
Salgó Ernő 189, 350, 444, 532, 543;
Irók és színdabok 61—63, 187,
193, 335, 338; *A kritika útja* 88.
Salzer, Marcell 357.
Sándor-kódex 395.
Sardou 408; *Divorçons* 344.
Sárgacsizmás Miska 344.
Sárkány János 95.
Sárosi Ferenc 316.
Sárospataki Hirlap 87, 193—194, 361,
455—456, 545.
Sárospataki Református Lapok 87, 194,
361—362, 456.
Sárosy Gyula 495; kiadatlan írásai
349, 527—528.
Sas Andor 342; *Vörösmarty Vén*
cigányának viharképéhez 437.
Sas Ede 85, 194; *A fehér város* 439,
541.
Sassy Csaba, versei 458.
Schächter Miksa 81.
Schack, Firdúsi ford. 244.
Schedel Ferenc, I. Toldy Ferenc.
Schedius, Georg 525.
Schedius Lajos 112; esztétikai elmé-
lete 176—177; *Philocalia* 177.
Schelling 176.
Schesaeus Keresztély, *Ruinae Panno-
nicæ* 109—110.
Schildbürger 396.
Schiller, Friedrich v. 114, 227, 290.
Schiller István, *Bogáthi Fazekas Mik-
lós élete és vallásos költ.-e* 109.
Schmeller, *Carmina Burana* 53.
Schmidt Julián 517.
Schmidt Tibolt, *A katona a hazai oláh*
népköltészetben 77.
Schmitt Jenő Henrik 66, 82, 365.
Schöpfung Aladár 82, 84, 85, 208, 451;
Ágai Adolf 84—85; *Népszínművek*
85; *Neu-Romantik* 85; *Vargha*
Gyula 191—192; *Békássy Ferenc*
348, 365; *Nemzeti irodalom* 355—
356; *Magyar Írók* 356, 532,
532—533, 544, 545; *Az utolsó*
romantikus 358; *Herczeg F.* 359;
Lévay József 360; *Babits M.* 360;
Irodalmi arcképek és tollrajzok 438,
452; *A fiatal Arany* 451; *Magyar*
írók, német kritikuskok 455; *Tóth*
Árpádról 542; *Bródy S.* 543—
544.
Schullerus A. 531.
Schusster Oszkár, *A magy. irod. a*
külföldön 211.
Schwan, Ch. Fr. 290.
Scribe 6, 11, 293.
Sebesi Samu 439.
Sebesi Vilmos 183, 184.
Sebestyén Gyula 64, 77, 183, 509;
A magyar rovásírás hiteles emlékei
75, 107, 456; *Megjelent-e Teleki*
Rudimentája Leidenben? 78.
Sebestyén Irén 463.
Sebestyén József 345.
Sebestyén Károly 179, 180, 181;
Napnyugati séták 89; *Ujabb magy.*
regények és novellák 181; *Lovik*
K. 533—534.
Sebők Imre 363.
Sebők Zsigmond 81, 116, 180, 192.
329, 335, 365, 509, 518, 534
Sedlnitzky gr. 169.
Seefeld, Carl 443.
Seffer László 539.
Senkvicz Máttyás 434.
Sepreői János, *Népköltési gyűjtemé-
nyeink hiányai* 77; *Házastó dalok*
78.
Sereghy Elemér 342.
Setälä Emil, *A finn-ugor népek ós-
története* 347.
Shakespeare 67, 85, 88, 220, 244, 356,
359, 392, 396, 397, 431, 443, 454,
509, 510, 511, 539; — és a magy.
irod. 56—57, 70—72, 106—107; —
jubileum 105—107; — és Cervan-
tes 342; — és a magyar költői
lélekrajz 425; *A velencei kalmár*
102; *Ahogy tetszik* 102, 510;
Coriolanus 102; *IV. Henrik* 336;
Vihar 335; *Szeget szeggel* 406, 407,
410, 411; *Hamlet* 511; *Macbeth*
509; *Windsori víg nők* 510; *Összes*
színművei, új kiad. 351, 437.
Shakespeare-Tár, *Magyar* 56, 183, 444,
509—511.
Shaw, Bernard 63.
Shelley 443.

- Sidney 396.
 Sienkiewicz 358.
 Sík Sándor 373; költeményei 346, 427, 437, 441, 445–446, 451, 535; *Ébredés* 188; *Salamon kir. gyűrtűje* 341; *Adalékok verselésünk legújabb történetéhez* 463.
 Sikabonyi Antal, *Riedl Frigyes* 68.
 Simai Kristóf 494, 515.
 Simai Ödön 81, 449, 560; *Adalék a magy. szótárhoz. történetéhez* 81; *Kazinczy nyelvújítása* 190, 352; *Az első fejelet a Mondolatra* 447; *Arany népiessége és a nyelvújítás* 537–538.
 Simon Florenat 176.
 Simon Miklós 190.
 Simon Vilmos *Hadak útja* 343.
 Simonyi Zsigmond, *Die Entwicklung der ung. Sprache* 348; *Magyar Mondattan* 426; *Kazinczy újításai?* 449; *Arany nyelvének hatása* 449; *Arany és a Nyelvőr* 449; *Szórendi szószálaságatás* 538.
Simor-kódex 352.
 Simrock, Karl 406. 560;
 Singer János 223.
 Sipos István, *Új oltár zsálmolyánál* 452.
 Sipos Kamilló, L. 539.
 Solymossy Sándor, *«A vadász temetése»* 77; *Vargha Gy. költeményei* 190.
 Somlay Károly, *Szökés párosan* 340; *Könnyű lelkek* 352.
 Somló Károly, versfordításai 458.
 Somló Sándor 66. 73–74, 116, 180, 193, 223, 335, 509; *A király leánya* 514.
 Somlyó Zoltán 343; *Végzetes verssorok* 184, 336; *A halál árnyékában* 192; *A nyitott könyv* 339, 355, 366, 449; *Őszi regény* 339, 366.
 Somogyi Gedeon 503.
 Somogyi Imre, *Katona-nóták* 353.
 Somogyi Lajos 450.
 Sophokles, *Oedipus király* 63.
 Stein Leó és Jenbach Béla, *Csárdás-fürstín* 68, 79.
 Steindorf György 463.
 Stendhal 63; *Le rouge et le noir* 74, 115.
 Stephani Elza 357.
 Stettner Gyula 211.
 Stick Vilmos 537.
 Stolberg, Homeros-ford. 254.
 Straparola 396.
 Striegl F. József 516.
 Strobl Alajos 343–344.
 Stumme János 449, 450.
 Sue, Eugen 6, 115.
 sügőkönyvek 351.
 Surányi Mihály, elégiája Buda vár bevételeiről 187.
 Surányi Miklós 513; *A trianoni páva* 458, 525–526, 532, 537, 540, 540–541, 542.
 Sümegi Ödön, *Csiky G. halálának 25. évfordulóján* 188.
 Svenska Dagbladet 87.
 Szabács viadala 393.
 Szabados Nagy Géza, *A kastély fája* 536.
 Szabó Dávid, Baróti 185, 490, 514; *A komáromi földindulás* 492.
 Szabó Dezső 373.
 Szabó Ignác 211, 321.
 Szabó István, Homeros-ford. 241–242, 258.
 Szabó István (Sus) 45, 46.
 Szabó István, *A kárpáti hó* 343.
 Szabó József, szalontai tanító 128.
 Szabó József, Lácza 502, 503, 504.
 Szabó Károly 527; *Régi Magyar Könyvtár* 351, 534.
 Szabó László, *A modern újságírás* 80, 335, 353.
 Szabó László, Szentjóni 491; *Együgyű paraszt* 48–49, 493; *Mátyás király* 493.
 Szabó Sándor, Abrudbányai 58.
 Szaboleska Mihály 98, 101, 116, 343, 458; vallásos költészete 86–87; *Szívem szerint* 89, 335; *Háborús versek könyve* 100–101, 206; *Arany nagykőrösi szobránál* 363; *Arany születése százados ünnepén* 437; *Dal a koronázásra* 448.
 Szádeczky Lajos 203.
 Szakács Andor 208.
 Szalay Jenő, *A szoltárok természeti, költői képei* 436.
 Szalay László 205, 458, 510, 553.
 Szana Tamás 26, 328.
 Szász Béla, *Egy irodalmi vásárlarcos* 89.
 Szász Károly, id. 67.
 Szász Károly 121, 249, 467, 468, 527, 548; Homeros-ford. 276; *Heródes* 461; *Apám felesége* 461; *A lelenc* 461; *Flóra* 461; *Bölcs Salamon* 461; *Kátyadűh* 461.
 Szász Károly, legifj. 91, 92, 101, 114, 208, 508; *Színházi levél* 196, 459; *Emlékezés Fiók K.-ra* 435; *A magy. dráma a politikai elnyomatás időszakában* 459–461; *Még egyszer «usárló»* 538.
 Szász Menyhért 207, 343, 449.

- Szász Ödön, Szemerjai 451.
 Szász Zoltán 80, 179, 208, 357, 358, 542; *Reklám és kritika* 194; *Kedves mester* 427, 428, 451, 457, 526, 531; *Néhány szó a darabomról* 457.
 Szathmáry Imre 57.
 Szatmári Mór, *A nyolcvanas évek újságírásából* 539.
 Szávay Gyula 101, 208, 362; *Ilosvai Péter* 342.
Századok 456.
 Széchenyi Béla gr., *Emlékezzünk régiékről* 363.
 Széchenyi István gr. 20, 56, 97, 106, 204, 218, 458, 477, 478, 514; Zsoldos Ignác és — 426; — Shakespeareről 510; *Hitel* 68—69, 113, 179; *Boldogság alapjai* 68; *Emberrekrül* 68, 113; *Lovakról* 68, 77, 113; *Kelet népe* 179.
 Széchy Károly 72.
 Széchy Tamás 72.
 Szederkényi Anna 513; *Lángok-tüzek* 458—459, 520, 532; *A Mária Annunciáta-villában* 366; *Amíg egy asszony eljut odáig* 520.
Szegedi Napló 456—457.
 Szegedy Rezső 75, 108, 109; *Mátyás királyá választása a délszláv népköltészetben* 78; *Arany Toldi-trilógiájának szerb ford.* 463.
 Székács József 114.
 Székely Ferenc 65.
 Székely János 363.
 Székely László 511.
 Székely Péter 49, 51, 52.
Székelyudvarhelyi kódex 447.
 Székely Sándor, Aranyosrákosi 496.
Székelyudvarhelyi kódex 527.
 Székér Joachim 492.
 Szekfü Gyula 364; *Thallóczy L. könyvtáráról* 442; l. még Takáts Sándor.
 Szekula Jenő 82.
 Szél Kálmán (ref. lelkész) 122.
 Szél Piroska 201.
 Szélényi Ödön, *Vandrák A. pedagógiai iratai* 353; *Egy érdemes, régi, magyarhoni pedagógus-theológus* 363.
 Szemere Bertalan 458, 479, 480, 481, 483, 484, 485, 487.
 Szemere György 179, 365; *Két leány* 80; *Apró regények* 336.
 Szemere Miklós 33, 468, 495, 528.
 Szemere Pál 176, 465, 491, 503, 510.
 Szemkö Aladár 378.
 Szendrey Julia 475.
 Szendrey Zsigmond 192, 193, 433; *Arany J. életrajzához* 199—201; *Kiadatlan részek Aranyinak Ercseyhez írt leveleiből* 465—468.
 Szenes ember, *A zöldbőrű primadonna* 439.
 Szent Ágoston, *Vallomásai* 345, 540.
 Szent Bernát, 393; *hinnusza* 60.
Szent Család 362, 457.
 Szent Elek legendája 438.
 Szent Erzsébet, *magyarországi* 393.
 Szent-Gály Gyula 98.
 Szent Imre 393.
 Szentimrey Jenő, *Egyenest, támadás!* 188; *Versek* 188.
 Szent István 393.
 Szent István Akadémia 184, 342; *Értesítője* 425, 513—514.
 Szent-Iványi Márkus 170.
 Szentkirályi István, *A zsidók Magyar-honban* 436.
 Szent László 393, 453.
 Szentmihályi József, *Vak katona álma* 341; *Neró barátja* 341.
 Szentmiklóssy Alajos, *levelei* 113, 187; *Bókversek* 113.
 Szentpétery Imre 81, 463.
 Szentpétery Zsigmond 461.
 Szép Ernő 61, 74, 78—79, 100, 101, 206, 208; *Az egyszeri királyfi* 63, 353; *Ungarische Skizzen* 79; *Élet és halál* 335; *Kávécarnok* 340; *Egy kis színház* 366; *Szilágyi és Hajmási* 428; *Jázmínok illata* 440.
 Szepessy László 98, 99; *Tóth Ede népszínművei* 531.
Szepes-Vármegye Múltjából, Közlemények 443.
 széphistóriák, *Euryalus és Lucretia* 110, 527; *Gisquardus és Gismunda* 329, 527; *Jason* 348; *Trója hist.* (Hunyadi F.) 348; *Szilágyi és Hajmási* 395; *Chariklia* 330, 520; *Páris és Helena* 526; *Erős Ajax* 526.
 szépirodalom, —i pályázatok 67; *protestáns magyar* 86, 117; *katolikus* 345, 346; *idegen nyelvű magyar* — a N. Múzeum könyvtárában 351, 524; *napilapjaink* — a 351.
Szép Magyelon 400.
 Szerdahelyi István 461.
 Szerecz Alajos, *Kódexzeink párhuzamos szentírástörvényei* 422—423, 531.
 Szerényi Nándor 98.
 Szigethy Vilmos, Sz. 457; *Arany* 456.
 Szigeti Gyula, *Arany Aristophanes-ford. lexikographiai szempontból* 345, 437.

- Szigeti József 115; — és Csiky G. 385—391; levelei Egressyhez 530; *Rang és mód* 385—391; *Csizmadia mint kísértel* 167—169; *Jeggyűrű* 460; *Vén bakancsos* 460.
- Szigetvári Iván 115, 422; *Diphtongus a magyar versben* 344; *Gvadányi helikoni köre* 348; *Nemzetünk költői tehetsége* 393—403; 417.
- Szigligeti Ede 114, 223, 317, 459, 461, 498; szerepei 114, 187; *Szökött katona* 76, 187, 336; *Fenn az érző nincsen kas* 89; *Világ ura* 114; *Struensee* 187; *Rózsa* 431, 432; *Nőuralom* 460; *Két pisztoly* 505.
- Szigligeti-Társaság 223, 449, 526.
- Szilády Áron 126, 463.
- Szilágyi Dezső 20.
- Szilágyi Géza 66, 340, 374; *Fantasztikus szerelmek* 180, 192, 195, 350, 359, 365, 459; *Beszédgyilkosok* 339; *Az ördög násza* 439, 515; *Lepel nélkül* 515.
- Szilágyi István 132, 133, 321, 527.
- Szilágyi Mihály 78.
- Szilágyi Sándor 124, 125.
- Szilágyi és Hajmási-monda 395.
- Szilez István 455.
- Szily Kálmán. *Hogyan ejtsük ki a «Czech-kódecs» nevet?* 352; *Akinek nemcsak neve, hanem jelleme is arany* 454.
- Szimonidesz Lajos 189.
- színészet, kassai 89, 468—469, pesti 172—173; magyarorsz. német 179.
- színház, és háború 88, 356; pesti német — 170; miskolci — 458.
- Színház és Divat* 88, 194—195, 362, 457.
- Színházi Élet* 88—89, 195.
- Szini Gyula 85, 192, 356; *A tűzfészek* 181; *Hanna* 543.
- Szinnyei Ferenc 113, 203, 328, 339, 426; *A Karthausi forrásai* 179.
- Szinnyei József 81, 426; *Jalava A. emlékezete* 181, 447; *Tájszótár* 256.
- Szinnyei József, id., *Magyar Írók* 133, 134, 135, 136.
- Szinnyei Gerzson 540; *Sáros-patak város házai* 87.
- Szira Béla 80, 190; *Napilapjaink szép-irodalma* 351.
- Szirmay Tamás 402.
- szocializmus, — és irodalom 457—458, 555—556.
- Szocializmus* 457—458.
- Szokol Pál 98.
- Szomaházy István 88, 328; *Meseváros* 79, 80; *Mesék az írógépről* 79, 362; *Emlékiratok a szerelemről* 424.
- Szombathy János 87.
- Szomorj Dezső 61, 102, 205, 356, 447, 541, 541—542; *A rajongó Bolzay-leány* 63; *Györgyike drága gyermek* 193; *Bella* 354, 443; *Az élet diadala* 541.
- Szóval s tettel a hazáért* 98.
- Szögyény-Marich László (országbíró) emlékiratai 523, 545.
- Szöllősy Zsigmond 180; *Jegyzetek egy irodalmi vacsora étlapjára* 364; *Vázak a vásznon* 458.
- Szőnyi, *Három pécsi színpad 1840-ből és 1835-ből* 179.
- Szőnyi Benjamin 401.
- Sztankó Béla, *Lyra coelestis* 349.
- Sztárai Mihály, *Papok házassága* 395; *Az igaz papság tiköre* 395.
- Szterényi József, *A színház feladata a háborúban* 88.
- Sztripszky Hádor 77; *Fincicky Mihály* 78.
- Sztura Szilárd 458; *Arany J. és a háború utáni költészetünk* 363.
- Szuhaý Benedek 456.
- Szücsi József 113, 437; *Vértessy Jenő* 75; *Szentmiklóssy A. levelei* 187; *Könyvtárunk balkáni feladatai* 534.
- Taine, H. 520, 521.
- Takách Judit, Dukai 353.
- Takács Edit, költményei 364.
- Takács Zoltán, Felvinczi, *Egy szeged-őthalmi hún emlékről* 363.
- Takáts Sándor 199, 365; *Zrinyi Miklós nevelőanyja* 69—70, 72—73, 110, 181, 340, 362, 455; *Rajzok a török világból* 110, 184; —, Eckhardt F. és Székfű Gy., *A budai basák magyar nyelvű levelezése* 183, 362, 364, 449.
- Tanáregyesületi Közlöny* 453, 542.
- Táncsics Mihály 458, 481, 486, 487, 489.
- Tarczai György, *A jeruzsálemi özvegy* 341; *Irodalom és könyvtárterjesztés* 537.
- Tarczay Erzsébet, *Gundulic «Osman»-ja és a magyarok* 75, 119.
- Tárkányi Béla 446.
- Tasso 231, 232, 256, 399, 432; *Gerusalemme liberata* 233, 396.
- Taxonyi János 403.
- Taylor, *The dropsical Man* 524.
- Téglás István, *A kőből kinövő kard, a vas fű és más babonák Torda vidékén* 77.

- Tegnér Ézsaiás, *Fhrithjof-monda* 528.
 Telegdi Miklós, *Rudimenta* 78.
 Teleki József gr., *Catalogue* (1761) 531.
 Teleki József gr., *A Hunyadiak kora* 114.
 Teleki László gr. 114; levelei Pulszky F.-hez 528, 530; *Kegyenc* 497.
 Teleki Mihály 403.
 Teleki Sándor gr. 38.
 Télfy Iván, Homeros-ford. 264.
 Temesvári Polbárt 393.
Temesvári Hirlap 362–363, 458.
 temetési énekek, a magy. reformáció és antireformáció –ei 109.
 Tersánszky Józsi Jenő, *Vizszontlátásra drága* 184, 192, 350, 515.
 Terhes Sámuel 540.
 Tesla Miklós 365.
 Thackeray 85.
 Thallóczy Lajos 182, 189, 223, 340, 341, 343; könyvtáráról 442.
 Thaly Kálmán 35, 77, 399, 501; *Adalékok* 466.
 Theisz Jenő 223.
Theologiai Szaklap 363.
Theophania 396.
 Thewrewk Emil, Ponori 435, 436; *Ilias*-ford. 238, 240, 242, 265.
 Thewrewk József, P., levelei 530.
 Thienemann Tivadar, *Goethes ungari-scher Schüler* 183.
 Thierry, A., *Attila* 528; *Attila-mondák* 528.
 Thirring-Waisbecker Irén, *Volkslieder der Heanzen* 118–119.
 Thoroczkai-Wigand Endre, *Öreg csillagok* 544.
 Thótt Rezső 65.
 Thury Etele 436.
Thury György éneke 501.
Tihanyi-kódex 422.
 Timár Szaniszló 427, 428.
 Tinódi Sebestyén 229, 395, 402, 403; *Jason király* 348.
 Tisza Kálmán 96.
 Tokody Márton 402.
 Toldi György 125, 126.
 Toldi-monda 48, 125, 126, 358, 442.
 Toldy Ferenc 176, 187, 190, 228, 230, 237, 280, 287, 288, 515, 523, 527, 538, 548; kritikái munkássága 528–530; *Magy. költ. közikönyve* 122, 123; *Aesthetikai levelek* 529; *Az 1832-iki nagyjutalom fejlesztése ügyében* 530.
 Toldy István 461.
 Tolnai Lajos 435; balladái 527; *Tompa M. költészete* 319.
 Tolnai Vilmos 75, 92, 114, 351, 367, 426, 538; *Madách I. forrásaihoz* 46–48; *Arany J.: Letésem a lantot c. verséhez* 167, 543; *Megjegyzések az irodalmi tanításhoz* 190–191; *Arany: Gondolatok a békecongressus felől* 504; *Arany Nagyidai cigányaihoz* 505; *Arany nyelvomtvé-szetéről* 517–518; *Szómutató Arany nyelvészeti cikkeihez* 538; *Szómutató Lehr A. Arany-magyarázatához* 556.
 Tolsztoj 365.
 Tompa Géza 200.
 Tompa Mihály 95, 96, 200, 224, 225, 337, 348, 352, 427, 456, 466, 467, 468, 469, 495, 497, 515, 530, 545; levelei 64; Rückert és – 319–320; virágregéi 319; Arany – 455; *A szegény és gazdag* 78; *A gólyához* 82; *Az ibolya álma* 319–320; *Olajág* 545.
 Toperczer Ödön 129.
 Tordai Ányos 189, 208, 212, 351.
 Tormay Cécile, *A régi ház* 85, 193, 374; *Emberek a kövek közt* 334, 336.
 Tóth Árpád 83, 85, 192, 355, 451, 541, 542; *Lomha gályán* 438, 443, 451, 452.
 Tóth Béla 358; *A szegedi árvízveszély* 351.
 Tóth Ede 88; *A falu rossza* 180.
 Tóth Imre 88, 438.
 Tóth István, Völcese 402.
 Tóth János, *Arany J. rímzése* 542.
 Tóth Jolán, *A láthatatlan piramis* 439, 451.
 Tóth József 461.
 Tóth Kálmán 21, 33; *A király háza-sodik* 461; *Nők az alkotmányban* 461.
 Tóth Kálmán, Szentesi, *Költemények* 192.
 Tóth László, Ungvárnémeti 497.
 Tóth Lőrinc 1, 190, 458, 478.
 Tóth Rudolf 193.
 Tóth Vilmos, *Régi székely énekek* 78.
 Tóth Zoltán 351.
 Tótvölgyi Titusz, *Különös végrendelet* 89.
 Tömörkény István 424, 425, 427, 428, 436, 438, 446–447, 452, 457, 458, 518–519, 523, 534, 539, 542, 543, 544; *Este* 458; *A népek az ország szolgálatában* 513, 522.
 Török Gábor 528.
 Török Gyula 451.

- Török István, Enyinghi 70.
 Török János, *Arany J. nyelvéhez* 81.
 Törökné Kovács Hermin, *A tüzes hajnal* 190; *A harang* 341.
 Történeti Szemle 363.
 Trefort Ágoston 432, 458, 507.
 Trencsény Károly, *Arany nyelvének gazdagsága* 449; *Arany »faizü« prózája* 538.
 Trócsányi Dezső 98.
 Trócsányi Zoltán 347; *Kísérlet a magyar mássalhangzó-változás okának kiderítésére* 81; *XVI. sz.-beli erdélyi íróink ő-zése* 81; *Heltai Hálójának* kiad. 109, 531.
 Trója-monda 348, 526—527.
 Trostler József 542; *Janus Pannonius egy német anekdota-gyűjt.-ben* 183; *Magy. elemek a XVII. sz. német irodalmában* 211; *Adalék a... »szalonnaplópás« magy. tárgytörténetéhez* 437; *A Bánk bán német tárgytörténetéhez* 523—524, 524—525.
 T. —s. 61.
 Tudós Társaság, Magyar 172; Dunai — 174.
 Turán 363—364.
 Túri Béla 76, 536.
 Túróczi krónikája 434, 528.
 Túróczi Illés 434.
 Türr István 13, 14, 96.
 T. V., *Nyelvkétségek* 189.
 Tytler, *Principles of Translation* 266, 267, 268.
 Ugron Gábor 68.
 Ujfalvy Krisztina 363, 491.
 Ujhelyi Nándor, *Ő fensége kalapja* 424, 439, 531, 532; *Tabán* 516.
 Uj Idők 80, 89, 195, 364, 458—459, 545.
 Uj Nemzedék 89, 371, 545.
 Ukrania 364.
 Ungarische Zukunjt 195—196, 459.
 Ungnad Kristófné 364.
 Uránia 196, 365, 459—461, 545.
 Űstökös 26, 28.
 Vachott Sándor 132, 317, 494; *A külföld rabja* 545.
 Vachott Sándorné, *Emlékiratai* 545.
 Váczy János 344, 417, 427; *Kazinczy F. és kora* 112, 449; *Tompa M. életrajza* 319; *Kazinczy Marmontel-ford.* 528; *Arany J. kiadatlan bírá-lata* 538.
 Váczy József, *Tömörkény I.* 534.
 Vadnai Béla 360.
 Vadnay Károly 456.
 Vág Sándor, *Arany J.* 456.
 Vágó Géza, és Barna Izsó, *Lavotta szerelme* 428, 530.
 Vahot Imre 348, 552.
 Vajda Ernő 358; *Váratlan vendég* 337, 339, 350, 354, 356, 366, 441, 459.
 Vajda Gyula 98, 442; *A háború költésze* 206; *Arany J. a filmen* 449.
 Vajda Imre 375; *Dózsa György ébredése* 372.
 Vajda János 21, 80, 328.
 Vajda Julianna 531.
 Vajda László l. Kárpáti Aurél.
 Vajda Péter 496, 523.
 Vajthó László, *Német antológia* 437, 456.
 Vajtziczky Emánuel 113; *Arany J., mint néptanító* 354.
 Váli Ferenc 46.
 Vályi Nagy Ferenc *Ilias*-ford. 238.
 Vámbéry Armin 363.
 Vándor Iván, *Bánat* 364; *Balassi B. szerelmei* 516.
 Vandrák András 353, 542.
 Váradí Andor 207.
 Váradí Antal 539; *A szerbutcai lakás* 515; *A Petőfi -Társ. multjáról* 556.
 Várdai Béla 80, 116, 328, 530, 531, 536; *Szépirodalmi folyóirataink szemléje* 80; *Uj színdarabok* 187—188; *Színházi Esték* 441; *Sik S. költésze* 445—446, 535—536; *Arany J.* 444—445; *Visszatekintés a színházi évadra* 537.
 Varga Ottó 428.
 Vargha Damján 60, 188, 515; *Ráskai Lea írása a három lándzsáról* 76; *Domonkos szerzők a magy. kódex-irodalomban* 93, 224, 555; *Csodátételek a Margit-legendából* 183; *Sz. Domonkos magy. legendájából* 341; *Árpádházi b. Margit halála és temetése* 342; *Arimathiai József Jézus feltámadása* 438.
 Vargha Gyula 64, 116, 207, 279, 508, 509; *költeményei* 190, 191—192; *Porzó* 74; *Dalok* 191.
 Vargha Tamás 86.
 Vargha Zoltán, *A Márton-család tört.* 555.
 Várkonyi Titusz 358.
 Várnai Zseni, *Gracchusok anyja* 356, 542; *Örömök kútja* 359.
 Váró Gedeon, *Arany J.-nak egy kétsége* 449.

- Vas Gereben 481, 482, 483, 485, 487, 488.
Vasárnapi Ujság 80, 365.
 Vass József 538; Szent Ágoston-ford. 345, 540.
 Vaszary Kolos 211.
 Vay Miklós b. 514.
 Vécsey Leó, *Antik kökereszt* 335.
 Vega, Lope de 397.
 Vékony István, *Koháry István gr. élete* 75.
 Velezdi Mihály 63, 511.
 Velics László 537.
 Velledits Lajos 113.
 Vér Mátyás 515; *Az árnyék* 429, 435, 526, 541.
 Veres Gerson, Dálnoki 402.
 Vergilius 348, 392, 402, 527; *Aeneis* 109, 110, 232, 233, 399.
 Verhaeren 375.
 Verseggy Ferenc 447, 491, 514; regényei 492; költői elbeszélései 493; *A vízkórságos* 524; *A kanál* 524; *A veréb és gerlice* 524.
 Versényi György 92, 293, 463.
 Vértesi Gyula, *Porzó egy régi íráson* 429.
 Vértessy Jenő 75, 91, 114, 116, 222, 223, 283, 306, 351, 557; *Szigligeti életrajza* 64; Homeros-ford. 238, 239, 251, 252, 254, 260, 268, 275—276; *Jókai hagyatéka a N. Múzeumban* 94—95, 354; *Gál Ádám* 96; *Rákóczi György* 96; *A Nagyúr* 96; *A M. N. Múzeum újabb sugókönyvei* 351; *Gr. Teleki László levelei Pulszky F.-hez* 528, 530.
 Vezér Mór, *Háborús költészetünk* 75.
 Vézner Károly, *Háború és irodalom* 75.
 Vida Imre, *Egy elfelejtett Csokonai-vers* 349.
 Vidor Marcel, *A holt küszöb dalol* 341, 365.
 Vigszínház 88, 89.
 Vikár Béla 408, 410.
Világ 189, 365—366, 545.
 Villányi Andor, *Királynőm, meghalok érted!* 66, 180, 187, 188, 336, 341, 357, 439; *Attak* 525, 526, 544.
 Vincze József 328.
 Virág Benedek 490.
 virágénekek 393—394.
 virágregék 319.
 Viski Károly, *Korhely* 538.
 Viszota Gyula 112; *Széchenyi Hitel c. művének keletkezése* 68—69.
 Vithalm Irén, *Arany J., mint tanító* 540.
 Vitkovics Mihály 494.
 Vizvári Gyula 33.
 Vikolinszky Menyhért 321.
 Egredér.
 V. M. 210, 469, 557; *A Konstantinápolyi Magy. Tud. Intézet* 203—205.
 Voetius 523.
 Voinovich Géza 64, 115; *Madách I. és Az Ember Tragédiája* 77; *Arany J. hagyatékából* 81; *Arany balladaköltészetéről* 430, 431, 508; *Arany J. széljegyzetei a Nyelvtörben* 538.
 Volf György 108.
 Voltaire 75, 186, 490, 491.
 Voraginei Jakab 393.
 Voss, Homeros-ford. 238, 241, 254, 255, 257, 268, 273, 274, 275, 278.
 Vörösmarty Mihály 89, 132, 190, 209, 224, 227, 238, 239, 241, 317, 357, 360, 361, 372, 427, 429, 433, 437, 444, 458, 461, 495, 496, 523, 529, 530, 548; Shakespeare hatása -ra 56, 57, 71; drámái 498; *Az úri hölgyhöz* 71; *Zalán futása* 113, 242, 496; *A kis leány baja* 113; *Csongor és Tünde* 183, 341, 366, 441; *Petike* 414; *Szép Ilonka* 431; *Vén cigány* 437; *Szél úrfi* 437; *Szózat* 448, 450, 557; *Két szomszéd vár* 496, 514.
 Vukovics Sebő 96.
 Vulgata 447, 448, 524.
 Wahr Károly 511.
 Wallentinyi Dezső 64, 110.
 Wallentinyi Dezsőné 348; *Kazinczy Gábor hat levele Tompához* 515.
 Walter Gyula 439; *Erdély irodalmi jelentősége* 440; *Nagyvárad irodalmi élete* 520.
 Walter Teréz 347.
 Walther v. d. Vogelweide, *Traumdeutung* 52—53, 55.
 Wargha János, Szigeti 542.
 Watteau 293.
 Weber Artúr 80, 189, 510, 511; *Irodalmi hatások a Toldi Szerelmében* 431—432; *A szepesi nyelvjárástani tanulmányozás tört.* 434.
 Weber, Karl Julius, *Demokritos* 47, 48.
 Wedekind, *Frühlings Erwachen* 82.
 Weidmann, Franz Karl, *Matthias Corvinus* 76.
 Wenzel Gusztáv 114.
 Wertheimer Ede, 418, 419, 421.
 Wesselényi Anna 181.

- Wesselényi Miklós 515.
 Weszely Ödön, *Kármán Mór emlékeze* 190.
Weszprémi-kódex 422.
 Whetstone, George, *Heptameron* 407;
Promos and Cassandra 407, 408, 410.
 Whitman, Walt 83.
 Wirkmann Imre 337, 373; *A Kisfaludy-sták Shakespeare-cécójához* 337.
 Wlassics Tibor, *Világok tusáján* 343.
 Xántus Jánosné, *Régi magyar színeszet* 458.
 Zákány József 51.
 Zalányi Péter 57, 58.
Zászlónk 366.
 Zayzon Sándor, *A centralisták és a megye reformja* 521.
 zb. 76.
 Z. B. 336; *Pótlás a Fehér László balladájához* 560.
Zeitbilder 90.
Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 90.
 Zelnér (Zölner) színész 170.
 Zichy Ágoston gr. 363.
 Zichy Antal, drámái 461.
 Zichy Géza gr. 101, 207.
 Zichy Jenő gr. 363.
 Zichy Károlyné grné 69.
 Zichy Mihály 96.
 Zilahi János, *Phaëton hőse* 530.
 Zilahy Károly 456.
 Zilahy Lajos 100, 101, 343; *Versek* 80, 181, 182, 366.
 Zirzen (?) Janka 201.
 Zlinszky Aladár 344, 530.
 Zmaj-Jovanovics, *Toldi*-ford. 348.
 Zolnai Béla 75, 111, 113, 114, 209, 336, 337, 345, 425, 513; *Szigligeti «Szökött katonájá»-nak külföldi elemei* 80. *Fehér László c. népballadánk* stb. 32, 224; *Szigligeti szerepei* 187; *Saison előtt* 335; *Ars imperatrix* 335—336; *Dekadensek alkonya* 336; *Még egy jubileum* 337; *Új irodalom* 371—377; *Fehér László balladája* 405—411.
 Zolnai Gyula 77.
 Zoltán Vilmos 345.
 Zoltvány Irén, *Arany J. emlékezete* 513.
 Zólyomi Dávid, Albisi 456.
 Zoványi Jenő 109, 534.
 Zöldi Márton, *Eszther* 351.
 Zrinyi Dorica 70.
 Zrinyi György 70, 72, 73.
 Zrinyi Miklós gr. 69, 70, 72—73, 181, 185, 227, 229, 256, 361—362, 398, 400, 402, 433, 527; latin elégia — halálára 187; — és Busbequius 425—426; tanulóévei 433; *Szigeti Veszedelem* 231—234, 399, egy ismeretlen másolata 49—52; *A török ájium* 425—426, 448, forrásai 524.
 Zrinyi Miklós haláláról, *Elegia* 111.
 Zrinyi Péter 73, 433, 434.
 Zschorn, Johann, *Aithiopika*-ford. 330, 520.
 Zuber Marianne, l. Révayné.
 Zuboly l. Bányai Elemér 193.
 Zweig, Arnold *Ritualmord in Ungarn* 354.
 Zwinger, Theodor 524—524.
 Zsák Adolf 330.
 Zsigmond Ferenc 115, 349, 530; *A magy. irodalomtört.-írás munkája 1916-ban* 105—119; *A szabadságharc hatása Jókai írói egyéniségére* 199, 224.
 Zsinka Ferenc 363, 455.
 Zsiros István 459; *A Grál lovag* 180, 189, 334, 350, 358, 359, 441.
 Zsoldos Ignác, Arany J. és — 538; *Töredékek Magam és kortársaimnak Életéből* 426, 515.
 Zsoltárok 436.
 Zsupán László 98.

E név- és tárgymutatót Császár Ernő dr. készítette.

Felelős szerkesztő : Pintér Jenő.

